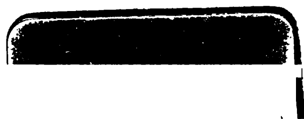
Tom. [illegible]

IVRISPRVDENTIAE ANTEIVSTINIANAE

QVAE SVPERSVNT.

IN VSVM MAXIME ACADEMICVM

COMPOSVIT, RECENSVIT, ADNOTAVIT

PH. EDVARDVS HVSCHKE.

EDITIO ALTERA AVCTA ET MVLTIS LOCIS EMENDATA.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI.
MDCCCLXVII.

PRAEFATIO.

Cum ante hoc biennium et quod excedit, a bibliopola de *omni* genere bonarum litterarum meritissimo rogarer, ut in edenda nova reliquiarum iuris civilis anteiustiniani collectione, quae usibus quidem maxime academicis accommodata, sed etiam dotibus suis nostro tempore non indigna esset, consilio atque opera mea eum adiuvarem, intellexi quidem opus et informatione et perfectione arduum a me desiderari. Cogitans tamen magnam rei utilitatem et studiorum meorum non alienam a tali opere rationem, deesse desideriis honestissimi viri nolui et alacri studio rem aggressus sum. Iam ad finem perducto opere video hoc loco exspectari a me, ut, quod in eo *adornando* consilium secutus sim, exponam.

Quae expositio in tres partes commode dispescetur. Primum enim quaeritur, quae antiquitatis monumenta hac collectione receperim, deinde quemadmodum ea composuerim, postremo quomodo singula instruxerim.

Ad primam quaestionem quod attinet, cum et bibliopolae et meo consilio ad ius civile anteiustinianum eo sensu sylloge nostra spectaret, quo solum ius prudentium auctoritate constitutum intellegitur, constitutiones principum ab ea procul habendae erant, et ne hoc in dubium veniret (meminimus enim, et Gustavum Hugonem et ICtos Bonnenses latiore sensu iuris civilis mentionem suis collectionibus etiam Codices constitutionum complectentibus inscripsisse); Antonium Schultingium

secutus, statim in titulo operis ad iurisprudentiam anteiustinianam id retuli. Itaque etiam 'Divi Hadriani sententias et epistolas', a Dositheo grammatico nobis servatas, quas Schultingius recepit, omittendas censui; ut enim ipsae, quatenus ad ius pertinent, constitutionibus principum sine dubio adnumerandae sunt, ita nec compositio earum, qua Dositheus usus est, a iurisconsulto profecta vel iuris studii promovendi causa facta esse videtur. Hoc idem quidem de Codicibus Gregoriano et Hermogeniano dici nequit, ex quibus etiam Visigothos quae excerpserunt inter iuris civilis scintillas retulisse satis notum est, nec profecto peccasse mihi viderer, si hos quoque admisissem; quum tamen, quae nunc ex his Codicibus supersunt, ex meris constitutionibus principum consistant, ex ea ratione, qua nunc iuris civilis fontes intuemur et tractamus, rectius atque consultius facere arbitratus sum, si eos omitterem. Nec vero hanc rationem eo perducere, ut etiam singulae constitutiones, quae in Collatione, Fragmentis Vaticanis et Consultatione inveniuntur, eiiciendae fuissent, vix est, quod moneam.

Alia ex parte certos fines mihi praescribebat illa taxatio, quae ad ius anteiustinianeum hanc collectionem restringebat. Quaecunque igitur libris iuris a Iustiniano confectis continentur, nec alia ratione ex antiquitate ad nos pervenerunt, aliena ab hoc opere duxi. Hanc vero rationem quod in tantum tenui, ut etiam singula Digestorum vel Institutionum loca, quibus manci vel lacunosi libri huius collectionis proprii, velut Ulpiani liber singularis Regularum, eiusdem Institutiones et Paulli Sententiae repleri poterant, et partim in editionibus repleri solent, suo loco, verbis ipsis omissis, tantum indicarem, id, fateor, simul vel etiam magis alia de causa, scilicet ut spatio parcerem, factum est, quamobrem idem institutum etiam in his locis custodivi, quae ex aliis partibus nostrae collectionis servata sunt, (*utputa Paulli* Sententiae in Consultatione), et recessi ab

eo, ubi maior quaedam utilitas id suadebat, velut in Gaii Institutionibus. Intra eos autem, quos dixi, fines etiam omnia veteris iurisprudentiae monumenta, quae aetatem tulerunt, corpori nostro vindicanda putavi. Neque igitur, ut antea ab omnibus eiusmodi collectionum compositoribus sed sine iusta causa, si quid video, factitatum est, ad eos tantum ICtos, qui post Hadrianum vixerunt, animum adverti, sed etiam ex antiquiore iurisprudentia si quid in aliis scriptoribus superstes est, quod hactenus tantum a Dirkseno propria collectione unum sub conspectum redactum erat,* ad rem meam pertinere ratus sum. Scio quidem, inter utrumque genus reliquiarum aliquid interesse. Quae enim ex posteriore aevo restant, pleraque ut propria scripta et suo quasi nomine servata sunt: antiquiora tantum ab aliis scriptoribus referuntur. Sed hoc discrimen nec per omnia verum est (nam ex. gr. etiam ex posterioribus fragmentum iuris, quod vocatur Dositheanum et ipsae Paulli Sententiae aliis operibus insertae ad nos pervenerunt) nec omnino ad rem pertinet, cum non minus idcirco intersit vel deceat, utroque modo et ex utroque aevo quae nobis tradita sunt, uno opere collecta habere. Imo imperfectum iuris civilis anteiustiniani syntagma videri debet, in quo non etiam anteriora illa locum suum obtinuerint. Et cum in iure magis res quam verba spectentur, ne illud quidem referre existimavi, utrum sententia tantum an etiam verba alicuius iurisconsulti nobis referrentur, et utrum iudicando vel ore respondendo eam sententiam protulerit, an etiam scriptam ipse reliquerit.

Sed alia quaestio diu multumque me torsit, quae maxime ad antiquiorum litterarum monumenta pertinebat, illam dico,

---

*) 'Bruchstücke aus den Schriften der Römischen Juristen, gesammelt von H. E. Dirksen. Königsb. 1814. 8.' Liber nunc quidem non sufficiens, sed illa *aetate omni laude* dignus.

quemadmodum fines inter iurisprudentiam et cognata litterarum genera regi deberent, ut nec aliena miscuisse, nec necessaria vel apta certe et utilia omisisse viderer. Sane facile poteram defungi, si eorum tantum nomina sequerer, qui et nunc iurisconsulti vulgo feruntur, et iam imperatorum aetate vulgo ferebantur. Sed ad iurisprudentiam magis quam ad iurisconsultos totius operis ratio me conferebat, et ut iurisconsulti, qui proprie appellantur, etiam alia multa, quae ad ius non pertinent, scribere solent, ita alii, quae iurisprudentiae sunt. Accedit, quod maxime ante Caesarum tempora, nondum accurate discretis hominum studiis, non tam facile in unoquoque dixeris, an iurisprudens censendus sit necne. Sed et si magis ad argumenta librorum respicias, nova difficultas exoritur. Cum enim toto priore aevo, ne primis quidem Caesarum temporibus exceptis, iurisconsulti praeprimis etiam in iure pontificio, augurali et publico versarentur, tamen iam ad finem vergente libera rep. multae iuris sacri et publici partes et antiquarum legum monumenta etiam ab aliis, qui foro et respondendo operam non dabant, tractari coepta sunt, partim quidem ipsius usus gratia, partim vero etiam ut magis antiquitates historiamque populi Rom. vel priscam loquendi consuetudinem illustrarent, quam ut iurisprudentiae inservirent, donec imperatorum aetate et maxime post gentis Iuliae interitum hoc litterarum genus a grammaticis et antiquitatis scrutatoribus proprie exerceri et a iurisprudentia plane disiungi coeptum est. Sic fit, ut haud paucis in libris incertus haereas, utrum iurisprudentiae, an aliis artium litterarumque generibus eos attribuas. In tanta igitur certorum finium obscuritate hanc fere rationem tenui, ut iurisconsultorum quidem, qui proprie dicuntur, omnia, quae non plane aliena essent a iurisprudentia, reciperem; ceterorum vero, si modo ante illam, quam dixi, *aetatem scripserant*, ea, quae ex librorum argumentis iuris-

prudentiae vindicanda esse videbantur, ita tamen ut si scriptores magis alia castra secutos esse constaret, de hoc, asterisco nomini eorum apposito, tirones admonerem. Nec tamen ita mihi placeo, ut vel hanc ipsam normam omnibus harum rerum peritis probatum iri vel in adhibenda ea ad singulos scriptores nunquam peccasse confidam. Quod ad extrema imperii tempora attinet, ipsa ratio faciebat, ut praeter Consultationem, iurisconsultorum occidentalium fetum, etiam quae ex commentariis Graecorum iuris interpretum Iustiniano paullo anteriorum quamquam in libris iuris postiustinianei supersunt, huic corpori adiungerem. nec iniucundum vel infructuosum adolescentibus fore spero, qui amplis Basilicorum voluminibus deterreri solent, si hac quasi promulside monumentorum iuris Graeco-Romani studio imbuantur. E diverso etiam recte atque ordine fecisse mihi videor, quod Visigothorum Interpretationem omisi et ne Paulli quidem Sententiis subieci. Nam cum dicimus ius anteiustinianeum, etiam Visigothorum iurisprudentiam excludere videmur, a quibus in occidente non minus quam a Iustiniano in oriente nova iuris et civitatis conditio incepit. Ex Gaio tantum in novam formam ab iis redacto quaedam genuinis eius Institutionibus in notis subieci, spectantia scilicet ad eos locos, qui in codice Veronensi perierunt.

Quae receperim vel non receperim, exposui. Alterum erat, ut recepta quemadmodum ordinaverim, dicerem. Sed temporis ordinem sequendum esse, ita res ipsa clamat, ut eius rationem reddere insipidum foret. Difficilius erat, quibusdam scriptoribus ceterum ignotis, vel scriptis, quorum auctores ignorantur, sua tempora assignare. Scriptores illi omnes antiquioris aevi sunt; in his ignorantiam confessus, tamen probabilitate quadam usus sum, maxime ex rerum tractatarum indole argumentis ductis. In scriptis vero prae ceteris operam dedi, ut auctorem, ad *quem probabiliter referri* viderentur, exquire-

rem: quod si fieri non poterat, in tempore definiendo, cui assignandum quodque esset rationibus redditis, acquievi.

Postremo dicendum est, quemadmodum in singulis partibus huius collectionis instruendis versatus sim. Qua in re ante omnia prae oculis habui, librum academicis maxime usibus destinatum esse. Itaque primum cavendum erat, ne hac mensura adhibita, otiosis oneraretur, quibus et pretium libri nimis augeretur et aliter iuventus deterreretur, deinde vero, ne quid deesset, quo studium iuris civilis ad ipsos fontes accedens incitaretur et adiuvaretur. Cum vero pleraque iurisprudentiae monumenta, quae aetatem tulerunt, vel corruptelis deturpata vel etiam lacunosa et lacera ad nos pervenerint et hac praesertim re studium eorum impediatur, prima cura in hoc ponenda erat, ut quam integerrimum quodque praestarem. Itaque omnium iuvenies novam recensionem ab editionibus, quibus nunc utimur, adeo discrepantem, ut multo magis audaciae et novarum rerum studii incusari verear, quam desidiae vel superstitiosae in traditis perseverantiae. Sed tamen conscius mihi sum, nihil me mutasse, nisi omnibus adhibitis, quae praesto erant, criticis subsidiis, et re iterum iterumque perpensa. Si qui vero sint, qui vitio vertant, quod in corruptis locis correctiones, quae sola coniectura nituntur, plerumque statim in ipsa scriptoris oratione scripserim, codicum editionumque scriptura vel aliorum coniecturis tantum subnotatis, eos monitos velim, non stolida confidentia me id fecisse, sed iuvenilium animorum ratione habita, qui initio certa malint sibi tradi, post, si opus est, in disquisitionem vocanda, quam in dubio relinqui, ex quo datis quanquam auxiliis ipsi se expediant. Similiter vereor offensioni fore, quod saepissime lacunas, etiam multorum verborum, explevi, ut integra oratio restitueretur. Sed primum hoc magnorum virorum exemplo, deinde *etiam optima*, ut puto, ratione feci. Nam quod de corruptis

locis dixi, id multo magis cadit in abruptos vel hiatibus deformes, qui non tirones tantum ita solent deterrere, ut paene omnino neglegantur fastidiumque lectoris saepe etiam vicina pertingat. Verumtamen ut suppleta aliquo usu esse possint, imo ne magis noceant quam prosint, supplementa certis legibus regi oportet easque ubique hasce observavi: primum ut modicus hiatus sit, quamobrem plurium versuum, qui plane interierunt, restitutiones plerumque in notis tantum retuli demonstrandi causa, quomodo ea, quae deinceps legantur, cum iis, quae antecedunt, ex mente scriptoris probabiliter coniuncta fuerint: deinde id, quod suppletur, ut spatio pro codicis cuiusque scriptura conveniat, postremo ut eius loci sit et ne quid contineat, in quo offendas, sive rem sive orationem spectes. Ab his enim rebus pendet, ut supplementa probabilitatem habeant. In probabilitate autem tanta pars cognitionis humanae posita est, ut qui eam hoc loco solo exulare iubeat, videndum ei sit, ne magnum ipsius veritatis cognoscendae fermentum nobis eripiat. Quam maxime vero etiam cavendum est, ne plus quis eiusmodi supplementis tribuat, quam ipse iis vindicavi. Quod ne fieret, et litterarum diversitate ea a reliqua scriptura ubique distinxi, praeterea iis, quae librariorum culpa excidisse videbantur, uncinis rotundis inclusis, et in notis saepissime admonui, sententiam tantum, non verba me restituere.

In levioribus, velut litterarum genere, in significandis diversis orationis generibus, hiatuum indicatione et quae similia sunt, aequalitatem quandam per omnes operis partes, ut par erat, servavi, neque tamen servilem in modum: in quibusdam enim singularis earum habitus faciebat, ut quaedam accuratius significanda viderentur, velut versuum ms. codicis indicatio in fragmento de iure fisci. Interpungendi rationem consulto non eam secutus sum, quae nunc plerisque placet, sed accuratiorem, qua olim uti solebamus, ea quoque in re tironum deside-

riis et commodis inserviens. Etiam orthographiam non eam, quae in codicibus manuscriptis diversorum scriptorum varie observatur, sed fere aequalem eamque, qua nunc plerumque utimur, adhibui.

Adnotatio partim ad integritatem monumentorum spectat, partim ad interpretationem. Ad illam quod attinet, universum criticum apparatum in notis adstruere, a consilio totius operis alienum erat. Hoc tantum referebat, in tradito textu si quid mutaveram, de eo lectorem admoneri necessariisque subsidiis instrui, ut ipse iudicare posset. Itaque singulas partes ad optimam vel vulgatissimam cuiusque qua nunc utimur, editionem in praefatione indicatam accommodavi, ita ut ab hac in quo nostra recensio deflecteret, indicaretur, ubi opus videbatur, etiam ratione reddita. — Interpretationem commentario adiuvare extra propositum erat. Tales enim exhibere ICtorum libros voluimus, ut qui modice iurisprudentia imbutus esset, per semet ipsum intellegere eos posset: in quam rem plerumque sufficiebat vitiis purgatos et quatenus fieri poterat, integros eos praestare. Tanta enim est ICtorum loquendi proprietas, ut modo ipsorum loquelam audias nec rudis sis in re quae tractatur, intentum quidem in rem animum et meditationem poscant, interprete vero plerumque non egeant. Itaque in summa meditationem tantum adiuvare placuit, in iis praesertim libris, unde iuris civilis antiquioris cognitio maxime hauritur, locis indicatis aliorum monumentorum, in quibus eadem res tractatur: raro etiam notulas interspersi ad intellectus aliquam difficultatem pertinentes. Sed et in locis illis similibus indicandis modum servavi, pro genere quidem cuiusque scriptionis diversum, omnino vero hac norma aestimatum, ut ea tantum allegarentur, quae ad rem, de qua ageretur, intellegendam facerent, non etiam, quae ipsa ex eo loco, qui illustrandus *esset*, lucem acciperent: quodsi illa compluscula erant, etiam

ad libros, unde peti possent, remisi. — Initio adnotationem criticam ab exegetica prorsus separare constitueram. Sed cum animadverterem, ea re multum spatii absumi, consilium hoc abieci et tantum in Gaii Institutionibus retinui.

Indices uberes et apte institutos in huiusmodi praesertim operibus magno doctioribus usui esse, me non fugit. Sed cum a tironibus minus desiderentur, et nec pretium libri in eorum incommodum hac de causa augeri, nec hunc ipsum diutius premi bibliopola vellet, indices post, quam primum tamen, confici et suo parabiles pretio separatim edi placuit.

His de consilio, quod secutus sum, praemonitis restat, ut librum meum aequo peritorum iudicio commendem. Quibus si in universum probabitur (in singulis enim nunquam peccasse, quis sanus speret?) et si iurisprudentiae studiosis, maxime adolescentibus, utilitatem aliquam adferet, hinc dulcissimum insumpti laboris fructum capiam.

Scr. Vratislaviae m. Octobri CIƆIƆCCCLX.

AD ALTERAM EDITIONEM PRAEFATIO.

Certior factus a bibliopola, quae primum huius collectionis exemplaria typis impressa erant, ea prope omnia divendita esse, novamque eius editionem desiderari, operam equidem dedi, ut ea, quantum fieri posset, et auctior et emendatior prodiret. Sed augeri, si ipsae reliquiae collectae spectantur, tantum in quibusdam superioris antiquitatis scriptoribus quorum pauca tantum supersunt, potuit, maximeque, Momseni merito, in Valerio Probo. Emendationes primum officii causa et grato animo commemoro ad eosdem fere *scriptores* pertinentes eas,

quas debeo doctissimis viris, qui de priore editione pı retulerunt et iudicaverunt, Mart. Hertzio in Fleckeiseni A philol. 1862. p. 40—56. J. Chr. Fel. Baehrio in Annal. delb. 1862. p. 130—144. et A. Ubbelohdio in Ephem Gotting. 1863. p. 1128. 1142—1160. Alias, quas quoti lectio vel meditatio obtulit, omnes operis partes passin pertae sunt. Sed et integrum novae recensionis lab impendi iis partibus, quae ut totae retractarentur, nova sidia ab aliis interim suppeditata monere videbantur. De bus ad singulas partes, quas ita retractavi, Valerium Pro Gaium et fragmentum quod vocatur de iure fisci, praemo

Tandem huic editioni accedunt, quos in prioris praefa pollicitus eram quosque interim viri docti iterum iterui desideraverunt, indices, ut ipse existimo et alios peritos caturos esse spero, etiam tales, quales pollicitus eram, 'ul et apte instituti'. Sed huic operis verius accessioni quam a Ferd. Fabricio rogatu et partim etiam arbitratu meo susc et iam absolutae cum peculiariter praefatus sim, hoc loc ea monuisse eamque iis, quorum interest, commendasse sui

Scr. Vratislaviae m. Aprili CIƆIƆCCCLXVI.

EORVM QVAE INSVNT CONSPECTVS.

TI. CORVNCANIVS

(obiit circa a. u. 509).[1]

1. Coruncanius ruminales hostias, donec bidentes[2] fierent, puras negauit. — Plin. N. H. 8, 51, 77.

2. Placuit P. Scaeuolae et Coruncanio etc. — Cic. de legib. 2, 21. Cf. infra P. Mucium Scaeuolam 3.

SEX. AELIVS PAETVS CATVS

(cos. a. u. 556).[1]

Tripertita.

1. Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putaui: Seruium Sulpicium in reprehensis Scaeuolae capitibus scripsisse, Cato Aelio placuisse, non quae esui tantum et potui forent, sed tus quoque et cereos in penu esse, quodque esset eius ferme rei comparatum. — Gell. 4, 1. §. 20.

2. Illuseras heri inter scyphos, quod dixeram, controuersiam esse, possetne heres, quod furtum antea factum esset, furti recte agere. Itaque etsi domum bene potus seroque redieram, tamen id caput, ubi haec controuersia est, notaui et descriptum tibi misi, ut scires id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Aelium, M'. Manilium, M. Brutum sensisse. Ego tamen Scaeuolae et Testae assentior. — Cic. ad fam. 7, 22.

---

[1]) *Scripta eius non extabant. L.* 2. §. 38. *D. de orig. iur.* (1, 2).
[2]) *Cf. Gell.* 16, 6. *Macrob. Sat.* 6, 9, 1. *Fest. ep. v. Bidental. p.* 33.

[1]) *Aelii dictum de nocte intempesta, quod Varr. de L. L.* 6, 1, 7. *refert, L. Aelii Stilonis esse videtur. Idem mihi persuasit de Aelii etymologia verbi 'assiduus', quam ex Cic. Top.* 2. §. 10. *priore editione huc retuleram, M. Hertz. in Fleckeiseni Jahrb. f. class.* Phil. 1862 *p.* 45.

M. PORCIVS CATO CENSORIVS

(natus a. u. 520. obiit 605).

Commentarii iuris ciuilis.

1. Qui (sc. mundus) quid ita dicatur, sic refert Cato in commentariis iuris ciuilis:[1] 'Mundo nomen impositum est ab eo mundo, qui supra nos est; forma enim eius est, ut ex his, qui intrauere, cognoscere potui, adsimilis illae.' — Fest. v. Mundus p. 154 Müller.

---

2. Cato cum esset consultus a quodam, qui sibi erosas a soricibus caligas diceret, respondit: Non esse illud monstrum, sed uere monstrum habendum fuisse, si sorices a caligis roderentur. — Augustin. de doctr. Christ. 2, 20.

NVMERIVS FABIVS PICTOR

(Catonis aequalis minor natu).[1]

Iuris pontificii.

1. Nam primo pontificii iuris libro apud Pictorem uerbum hoc positum est 'uitulari'.[2] — Macrob. Sat. 3, 2. §. 11.

2. . . sicut Veranius ex primo libro[3] Pictoris ita dissertationem huius uerbi exsecutus est: 'Exta porriciunto, dis danto in altaria aramue focumue eoue, quo exta dari debebunt'. — Macrob. Sat. 3, 2. §. 3.

3. Caerimoniae impositae flamini Diali multae, item castus

---

1) *Alii hos commentarios Catonis filii esse putant. De Catonis responsis cf. Cic. de orat.* 2, 33.

1) *In hoc maxime secutus sum H. Meyer. ad Cic. Brut.* 21. *p.* 69. *ubi tamen pro* nuaserius (*similiave, unde edd. effecerunt* una Servius) *ex Cic. de divin.* 1, 21. *legendum putavi* Numerius; *quamquam M. Hertz. in Mus. Rhen. XVII p.* 579. *etiam hoc Cic. loco* Numerium *exterminari voluit, adstipulante Bernhardio Roem. Liter. p.* 641. *ed.* 4. *idem enim, ut Cicero ait*, et iuris et literarum et antiquitatis bene peritus *rerum gestarum libros scripsit teste Non.* 12, 3. *p.* 518. (*infra* 5.), *a quibus eiusdem Graecos annales Cic. de divin. l. c. distinxisse videtur. Alii velut Hertz. Jahrb. f. Phil.* 1862. *p.* 47. *antiquiori Q. Fabio libros iuris pontificii tribuunt.* 2) *Cf. lib. meum Iguv. Tafeln p.* 301. 3) *puta: iuris pontificii, qui libri item dein-*

multiplices, quos in libris, qui de sacerdotibus publicis compositi sunt, item in Fabii Pictoris librorum primo scriptos legimus; unde haec ferme sunt, quae commeminimus: [4] Equo Dialem flaminem uehi religio est, (*et*) classem procinctam extra pomerium, id est exercitum armatum, uidere; idcirco rarenter flamen Dialis creatus consul est, cum bella consulibus mandabantur. item iurare Dialem fas nunquam est. item annulo uti nisi peruio cassoque fas non est. ignem e flaminia id est flaminis Dialis domo nisi sacrum efferri ius non est. uinctum, si aedes eius introierit, solui necessum est et uincula per impluuium in tegulas subduci atque inde foras in uiam demitti. Nodum in apice neque in cinctu neque in alia parte ullum habet. si quis ad uerberandum ducatur, si ad pedes eius supplex procubuerit, eo die uerberari piaculum est. capillum Dialis, nisi qui liber homo est, non 'detondet.[5] capram et carnem incoctam et hederam et fabam neque tangere Diali mos est neque nominare. propagines e uitibus altius praetentos non succedit. pedes lecti, in quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet, et de eo lecto trinoctium continuum non decubat, neque in eo lecto cubare alium fas est; denique[6] apud eius lecti fulcrum capsulam esse cum strue atque ferto oportet. unguium Dialis et capilli segmina subter arborem felicem terra operiuntur. Dialis quotidie festatus est. sine apice sub diuo esse licitum non est. sub tecto uti liceret, non pridem a pontificibus constitutum, Masurius Sabinus scripsit, et alia quaedam remissa gratiaque aliquot caerimoniarum facta dicitur. Farinam fermento imbutam attingere ei fas non est. tunica intima, nisi in locis tectis, non exuit se, (*ne*) sub coelo tanquam sub oculis Iouis nudus sit. super flaminem Dialem in conuiuio, nisi rex sacrificulus, haud quisquam alius accumbit. uxorem si amisit, flaminio decedit. matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est. locum, in quo bustum est, nunquam ingreditur. mortuum nunquam attingit; funus tamen exsequi non est religio. Eaedem ferme caerimoniae sunt flaminicae Dialis.

---

ceps intelligendi sunt, ubi alius titulus adscriptus non est. 4) *Non omnia, quae sequuntur, ex Fabio desumpta esse, palam est.* 5) detonset *edd.* 6) *Scripsi;* neque *ante* alium *addito* ne (*quod fugitiuum et mutatum ex de esse uidetur*) *Cdd.* ne[que] alium fas est neque aput

(*alias*[7]) seorsum aiunt obseruitare, ueluti est: quod ueneuato operitur et quod in rica surculum de arbore felici habet et quod scalas (*nisi*) quae Graecae appellantur, ascendere ei plus tribus gradibus religiosum est, atque etiam, cum it ad Argeos, quod neque comit caput neque capillum depectit. — Gell. 10, 15. §§. 1—30.

4. In libro primo Fabii Pictoris, quae uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capit, scriptum est. Ea uerba haec sunt: 'Sacerdotem Vestalem, quae sacra faciat, quae ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo Romano Quiritibus, uti quae optima lege fuit, ita te, Amata, capio'. — Gell. 1, 12. §. 14.

5. Idem lib. iuris pontificii tertio: 'Pilumno et Picumno'. — Non. 12, 3. p. 518 Merc.

6. Fabius Pictor hos deos enumerat, quos inuocat flamen sacrum Cereale faciens Telluri et Cereri: 'Veruactorem, Reparatorem, Imporcitorem, Insitorem, Obaratorem, Occatorem, Sarritorem, Subruncinatorem, Messorem, Conuectorem, Conditorem, Promitorem'. — Serv. ad Georg. 1, 21.

7. Fabius Pictor lib. XVI.: 'Aquam manibus pedibusque dato, polubrum sinistra manu teneto, dextera uasum cum aqua'. — Non. 19, 11. p. 544.

8. Varro: Commentario ueteri Fabii Pictoris legi: 'Muries fit 'ex sale, quod sale sordidum si pistum et in ollam rudem fictilem[8] (*coniectum et in forn*)aci coctum est[9], postea id sal uirgines Vestales serra ferrea secant'. — Non. 3, 197. p. 223.

9. Puilia saxa esse ad portum, qui sit secundum Tiberim, ait Fabius Pictor. — Fest. v. Puilia p. 250.[10]

. . . Aput eius *etc. ed. Hertz.* 7) *Scripsi; fortasse post* seorsum *excidit* eam. — [flaminicae . . . .] flaminicas Dialis *ed. Hertz.* 8) *Ita nunc monstrante fere M. Hertz. modestius scripsi.* et sale quo sale sordidum sustum (siistum *C. Leid.*) est et ollam rudem facidem *Cdd.* 9) *Supplevi et emendavi ex Fest. v. Muries p.* 158. adiectum est et *Cdd.* adiectum *ex* aci coctum *ortum et ob similitudinem quae interciderunt omissa esse videntur. Ceterum cf. infra Veranius* 11. 10) *Ad annales antiquioris Fabii Pictoris referendi videntur Quintil. I. O.* 1, 6. §. 12. *Non.* 12, 3. *p.* 518. — *Cassium Heminam annalium scriptorem omisi; cuius et si qui proprii fuerunt libri* de censoribus (*Non.* 4, 300. *p.* 346),

M'. MANILIVS
(cos. a. u. 605).

Actionum.[1]

1. Itaque stipulantur paucis exceptis uerbis, ac Manilius scriptum reliquit, sic: 'ILLAS CAPRAS HODIE RECTE ESSE ET BIBERE POSSE HABEREQVE RECTE LICERE, HAEC SPONDESNE'? — Varro de r. r. 2, 3. §. 5.

2. Emi solent sic:[2] 'ILLASCE SVES SANAS ESSE HABEREQVE RECTE LICERE 'NOXASQVE[3] PRAESTARI, NEQVE DE PECORE MORBOSO ESSE SPONDESNE? Quidam adiiciunt: PERFVNCTAS ESSE A FEBRI ET A FORIA'. — Varro de r. r. 2, 4. §. 5.

3. Eos cum emimus domitos, stipulamur sic: ILLOSCE BOVES SANOS ESSE 'NOXASQVE[3] PRAESTARI; cum emimus indomitos, sic: ILLOSCE IVVENCOS SANOS RECTE DEQVE PECORE SANO ESSE 'NOXASQVE[3] PRAESTARI SPONDESNE? Paulo uerbosius haec, qui Manilianas actiones sequuntur. — Varro de r. r. 2, 5. §. 11.

4. Emtio equina similis fere ac boum et asinorum, quod iisdem rebus in emtione dominum mutant, ut in Manilii actionibus perscripta sunt. — Varro de r. r. 2, 7. §. 6.

5. Nexum Manilius scribit omne, quod per libram et aes geritur, in quo sint mancipia. — Varro de L. L. 6, 5. §. 105.

6. An partus ancillae sitne in fructu habendus, disseretur inter principes ciuitatis P. Scaeuolam, M'. Manilium, ab hisque

---

his magis res gestas singulorum censorum videtur enarrasse. Item omisi Q. Fabium Maximum Servilianum cos. a. u. 612., *quem de iure pontificio libros scripsisse, non efficitur ex Macrob. Sat.* 1, 16., *ubi laudatus liber XII potest et videtur esse annalium, in quibus interdum etiam sacri ritus referebantur. Cf. Liv.* 3, 10. 11.

1) *Hunc verum librorum eius titulum fuisse crediderim, quem refert Varro de re rust.* 2, 7. §. 6. *Pomponii aetate appellabantur 'Manilii monumenta' L.* 2. §. 38. *D. de orig. iur.* (1, 2), *de quo loco adi Maians. de M'. Manilio. Opp. I. p.* 145. *Pars inscripta fuerit 'uenalium uendendorum leges'* (*Cic. de orat.* 1, 58. §. 246) *unde Varro sua hausit.* 2) *Haec quoque, modo contracta, ut cetera,* ex *Manilio esse, vix dubitandum est.* 3) *Scripsi; dictum puta* ut dolum,

M. Brutus[4] dissentiet (quod et acutum genus est et ad usus ciuium non inutile, nosque ea scripta reliquaque eiusdem generis et legimus libenter et legemus): haec, quae uitam continent omnem, negligentur? — Cic. de fin. 1, 4. §. 12.

7. Illuseras heri etc. — Cf. supra Sex. Aelium Catum 3.

M. IVNIVS BRVTVS

(eiusdem aetatis).

De iure ciuili libri tres.

1. Ex libro primo: 'Forte euenit, ut in Priuernati essemus'. — Cic. de orat. 2, 55. §. 224.

2. Ex secundo libro: 'In Albano eramus ego et Marcus filius'. — Cic. ib.

3. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audiui Scaeuolam dicere, sunt ueri Bruti libri): 'In Tiburti forte assedimus ego et Marcus filius'. — Cic. ib.[1]

4. Illuseras heri etc. — Cf. supra Sex. Aelium Catum 3.

P. MVCIVS SCAEVOLA

(cos. a. u. 621. pont. max. ex a. u. 623).

1. . . . ut si ita respondeas: Quoniam P. Scaeuola id solum esse ambitus aedium dixerit, 'quom[1] parietis communis tegendi causa tectum proiiceretur, ex quo in tectum eius, aedes qui protexisset, aqua proflueret, id tibi ius uideri. — Cic. Top. 4 fin.

2. C. Caelius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatim laeserat: P. Mucius eum, qui L. Accium poetam nominauerat, condemnauit.[2] — Auct. ad Herenn. 2, 3. §. 19.

---

culpam, euictionem praestare; noxis- *vel* noxiisque *edd.* [4]) *Cf. L.* 68. *D. de usufr.* (7, 1).

[1]) *Paulo aliter et fere plenius haec refert Cic. pro Clu.* 51. §. 141. *unde etiam apparet, haec initia fuisse trium librorum. — Ex eiusdem Bruti libris etiam esse v.* 'requietem', *quod citat Inc. ap. Haupt. ad Ovid. Hal. p.* 95., *suspicatur Osannus ad Pompon. p.* 73.

[1]) *Scripsi;* quod *edd. Cf. Boeth.* Comm. [2]) Cf. librum meum

3. Placuit P. Scaeuolae et Coruncanio pontificibus maximis itemque caeteris, qui tantundem caperet, quantum omnes heredes, sacris alligari. Habeo ius pontificium. Quid huc accessit ex iure ciuili? Partitionis caput, scriptum caute, ut centum nummi deducerentur. Inuenta est ratio, cur pecunia sacrorum molestia liberaretur. Quod si hoc qui testamentum faciebat, cauere noluisset, admonet iurisconsultus hic quidem ipse Mucius, pontifex idem, ut minus capiat, quam omnibus heredibus relinquatur: super, dicebant, qui quid cepisset, adstringi. Rursus sacris liberantur. Hoc uero nihil ad pontificium ius, set[3] e medio est iure ciuili, ut per aes et libram heredem testamenti soluant, et eodem loco res sit, quasi ea pecunia legata non esset, 'etsi[4] is, cui legatum est, stipulatus est id ipsum, quod legatum est, ut ea pecunia ex stipulatione debeatur, sitque ea non '*mortis causa capta.*[5] — Cic. de leg. 2, 21. §§. 52. 53.

4. Itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus esset, decreuit P. Mucius, familiam puram, quod os supra terram non exstaret, porcam heredi esse contractam, habendas triduum ferias et porco femina piaculum 'piari.[6] Si in mari mortuus esset, eadem praeter piaculum et ferias. — Cic. de leg. 2, 22. §. 57.

5. — P. Scaeuola pontifex maximus pro collegio respondit: 'quod in loco publico Licinia, Gaii filia, iniussu populi dedicasset, sacrum non uiderier'. — Cic. pro dom. 53. §. 137.

*C. SEMPRONIVS TVDITANVS

(cos. a. u. 625).

Magistratuum.[1]

1. Tuditanus refert libro tertio magistratuum, decemuiros,

'*Gaius*' *p.* 138. 164. [3]) *Ex Halmii cj.* et *edd.* [4]) *Geminando scripsi;* si *edd.* [5]) *Suppleui. Ceterum si statim quod ei per damnationem debebatur, stipulando novasset, cum novatio pro solutione sit, mortis causa ex damnatione cepisse videretur, perinde ac si ei legatum solutum esset. Hoc fugit Savign. Zeitsch. f. gesch. RW.* II. *p.* 379. *De tota re cf. infra Q. Mucium Scaevolam* 13. [6]) *Scripsi;* pati edd.

[1]) *Quae Plin. N. H. 13, 13. ex Tuditani decimo tertio habet,*

qui decem tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. — Macrob. Sat. 1, 13. §. 21.

2. . . . ut in commentario tertio decimo C. Tuditani patet, quia imperium minus praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maioris collega rogari iure non potest.[2] — Messalla apud Gell. 13, 15. §. 5.

*Q. COSCONIVS

(incertae, sed huius fere, ut uidetur, aetatis).

1. Hoc idem Cosconius[1] in actionibus scribit praetorem accensum solitum esse iubere, ubi ei uidebatur horam esse tertiam, inclamare, horam esse tertiam, itemque meridiem et horam nonam.[2] — Varro de L. L. 6, 9. §. 89.

*M. IVNIVS GRACCHANVS

(C. Sempronii Gracchi tr. pl. aequalis).[1]

Commentarii.[2]

1. Celeres sub Romulo regibusque sunt appellati, deinde flexuntes, postea trossuli, cum oppidum in Tuscis citra Volsinios p. VIIII sine ullo peditum adiumento cepissent eius uocabuli; idque durauit ultra C. Gracchum. Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his uerbis: 'Quod ad equestrem ordinem attinet, antea trossulos uocabant, nunc equites uocant ideo, quia non intelligunt,

---

babilius ad eius annales referuntur. 2) *Cf. infra M. Valerium Messallam* 1.

1) *Cum eundem de rebus grammaticis scripsisse constet* (*Varr. de L. L.* 6, 5. §. 36. *Suet. vit. Ter.* 5.) *malim nunc cum Hertzio statuere, non in actionibus eum hoc scripsisse, sed scripsisse, praetorem in actionibus ea, quae sequuntur, iussisse. De Hostilianis actionibus vid. Cic. de orat.* 1, 57. §. 245. 2) *Cf. Censorin.* 23.

1) *De hoc cf. L. Mercklin de Iunio Gracch. Comm. part.* 1. 2. *Dorp.* 1841. *et M. Hertz de Iunio Gracch. disp. adiecta comm. de L. Cinciis Berol.* 1842. *p.* 88 *seqq.* 2) *Hic titulus nititur quidem tantum loco Varr. de L. L.* 6, 9. §. 95. hoc ipsum 'inligium' scriptum inueni in M. Iunii commentariis; *sed quin idem sit hic M. Iunius cum nostro, iam cum Hertzio non dubito. Ipse Gracchanus scripsit etiam 'de potestatibus' librum, notum ex L.* 1 pr. §. 1. D. de offic. *quaest.*

trossulos nomen quid ualeat, multosque pudet eo nomine appellari,' et causam, quae supra indicata est, exponit inuitosque etiamnum tamen trossulos uocari. — Plin. N. H. 33, 2. §. 9.

2. Antiquum oppidum in hoc fuisse Saturnia scribitur. Eius uestigia etiam nunc manent tria: quod Saturni fanum in faucibus; quod Saturnia porta, quam Iunius scribit ibi, 'quam[3] nunc uocant Pandanam; quod post aedem Saturni in aedificiorum legibus priuatis parietes postici muri sunt scripti. — Varro de L. L. 5, 7. §. 42.

3. Subura Iunius scribit ab eo, quod fuerit sub antiqua urbe. — Varro de L. L. 5, 7. §. 48.

4. Luceres, ut Iunius, a Lucumone. — Varro de L. L. 5, 9. §. 55.

5. Mensium nomina fere aperta sunt, si a Martio, ut antiqui constituerunt, numeres. Nam primus a Marte. Secundus, ut Fuluius scribit et Iunius, a Venere, quod ea sit Aphrodite, quoius nomen ego antiquis literis quod nusquam inueni, magis puto dictum, quod uer omnia aperit, Aprilem. Tertius a maioribus Maius, quartus a iunioribus dictus Iunius. Dehinc quintus Quintilis et sic deinceps usque ad Decembrem a numero. Ad hos qui additi, prior a principe deo Ianuarius appellatus; posterior, ut iidem dicunt scriptores, ab diis inferis Februarius appellatus, quod tum his parentetur. — Varro de L. L. 6, 4. §§. 33. 34.

6. Nomina decem mensibus antiquis Romulum fecisse Fuluius et Iunius auctores sunt: et quidem duos primos a parentibus suis nominasse Martium a Marte patre, Aprilem ab Aphrodite id est Venere, unde maiores eius oriundi dicebantur: proximos duos a populo, Maium a maioribus natu, Iunium a iunioribus; ceteros ab ordine, quo singuli erant, Quintilem usque ad Decembrem perinde a numero. — Censorin. 22.

7. Annum uertentem Romae Licinius quidem Macer et postea Fenestella statim ab initio duodecim mensium fuisse scripserunt. sed magis Iunio Gracchano et Fuluio et Varroni et Suetonio aliisque credendum, qui decem mensium putaue-

---

1, 13) *et Lyd. de mag.* 1, 24. *quem locum, cum Lydum sua tantum ex Digestis hausisse constet, omisimus.* 3) *Fortasse* qua.

runt fuisse, ut tunc Albanis erat, unde orti Romani. — Censorin. 20.

8. Postea siue a Numa, ut ait Fuluius, siue, ut Iunius, a Tarquinio duodecim facti sunt menses et dies CCCLV, quamuis luna duodecim suis mensibus CCCLIIII dies uideatur explere. — Censorin. 20.

9. Iunius Seruium Tullium regem primum intercalasse commemorat. — Macrob. Sat. 1, 13. §. 20.

10. Praefectum urbi Latinarum causa relictum senatum habere posse Iunius[4] negat, quoniam ne senator quidem sit, neque ius habeat sententiae dicendae, quum ex ea aetate praefectus fiat, quae non sit senatoria. — Gell. 14, 8. §. 1.

11. Publica pondera *et in mensuris obseruata sunt.* ex ea causa Iunius in *plebiscito cautum esse ait*, quod duo Silii P. et M. trib. pleb. rogarint, his uerbis: 'Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier '[qui][5] solet, uti 'coeretur[6] se dolo m(*alo*), uti quadrantal uini octoginta pondo siet, congius uini decem p(*ondo*) siet, sex sextarii congius siet *uini*, duodequinquaginta sextari quadrantal siet uini, 'sextarius aequus aequo cum librario siet,[7] sexdecimque 'libra*rii*[8] in modio sient. si quis magistratus adversus hac d(*olo*) m(*alo*) pondera modiosque uasaque publica 'modica[9] minora maioraue faxit, iussitue fieri, dolumue adduit, quo ea fiant, eum quis uolet magistratus 'multare q(*uantam*) u(*olet*) p(*ecuniam*),[10] dum minore parti familias taxat, liceto; siue quis in sacrum iudicare uoluerit, liceto'. — Fest. v. Publica pondera p. 246.

---

4) *Cf. infra Ateium Capitonem* 4. 5) *An:* uulgo? (go *absorpto a* so-). 6) *Scripsi;* coaequetur *Cd. edd.* 7) *Hoc est: sextarius* (*qui primus et maximus modulus est liquidorum et aridorum communis*) *simpliciter dictus* (*non vini*) *sive vas, quo sextarium vini aliusve rei metimur, aequus spatii modo sit cum aequo* (*sextario id, quod continet, accurate aequante*) *librario, sive ad vini pondus exacto, quem Graeci σταθμικὸν appellant. Cf. Boeckh Metrol. p.* 18. 25. *Ad hanc sententiam lacunas initio supplevi.* 8) *Ex Mülleri cj.; intellige sextarios librarios.* librae *Cd. edd.* 9) *i. e. ad modum vel ad metiendum pertinentia.* 10) *Correxi;* multaretur *Cd. edd. Cf. Orell. Inscr. Lat. coll.* 2488 = *I. L. A.* 603, 15.

P. RVTILIVS RVFVS

(cos. a. u. 649).

Ἱστορίας Ῥωμαϊκῆς.[1]

1. Rutilius scribit, Romanos instituisse nundinas, ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die, intermisso rure, ad mercatum legesque accipiendas Romam uenirent, et ut scita atque consulta frequentiore populo referrentur, quae trinundino die proposita a singulis atque uniuersis facile noscebantur. unde etiam mos tractus, ut leges trinundino die promulgarentur. ea re etiam candidatis usus fuit in comitium nundinis uenire et in colle consistere, unde coram possent ab uniuersis uideri. sed haec omnia neglegentius haberi coepta et post abolita, postquam internundino etiam ob multitudinem plebis frequentes adesse coeperunt.[2] — Macrob. Sat. 1, 16. §. 34.

*FVRIVS.[1]

1. Reperi in libro quinto rerum reconditarum Sammonici Sereni[2] utrumque carmen, quod ille se in cuiusdam Furii uetustissimo libro reperisse professus est. Est autem carmen huiusmodi, quo di euocantur, cum oppugnatione ciuitas cingitur: 'SI DEVS SI DEA EST, CVI POPOLVS CIVITASQVE KARTHAGINIENSIS EST IN TVTELA, TEQVE MAXIME ILLE, QVI VRBIS HVIVS POPOLIQVE TVTELAM RECEPISTI, PRECOR VENERORQVE VENIAMQVE A VOBIS PETO, VT VOS POPOLVM CI-

---

1) *Non recepissem has reliquias, nisi Rutilius hoc libro magis instituta populi Rom. quam res gestas persecutus esse videretur. Cetera quae feruntur eius fragmenta* (*Kraus. fragm. hist. Rom. p.* 230) *ex libris de vita sua deprompta esse malim existimare.* 2) *Incertum, quatenus haec Rutilii sint.*

1) *Incertum, quis. Sed scriptor iuris sacri videtur fuisse, et, si alias notus, malim intellegere A. Furium Antiatem, aequalem Rutilii Rufi, poetamque annalium, quem et alias Macrob. velut Sat.* 6, 1. 3. 4. *solo Furii nomine laudat et de quo vid. Meyer ad Cic. Brut.* 35, *quam M. Furium Bibaculum Augusti aequalem, Macrobio Sat.* 2, 1. *memoratum, de quo adi Bernhardy Röm. Liter. p.* 541 *ed.* 4. *M. Hertz. de L. Furio Philo cos. a. u. 618. cogitavit.* 2) *Qui fuit imperante*

VITATEMQVE KARTHAGINIENSEM DESERATIS, LOCA, TEMPLA SACRA VRBEMQVE EORVM RELINQVATIS ABSQVE HIS ABEATIS, EIQVE POPOLO CIVITATIQVE METVM, FORMIDINEM, OBLIVIONEM INIICIATIS, 'PROPITIIQVE[3] ROMAM AD ME MEOSQVE VENIATIS, NOSTRAQVE VOBIS LOCA, TEMPLA SACRA, VRBS ACCEPTIOR PROBATIORQVE SIT, MIHIQVE POPOLOQVE ROMANO MILITIBVSQVE MEIS PRAEPOSITI SITIS, ' (*idque faciatis extis*)[4] VT SCIAMVS INTELLIGAMVSQVE. SI ITA FECERITIS, VOVEO VOBIS TEMPLA LVDOSQVE FACTVRVM'. In eadem uerba hostias fieri oportet,[5] auctoritatemque uideri extorum, ut ea promittant futura. Urbes uero exercitusque sic deuouentur, iam numinibus euocatis; sed dictatores imperatoresque soli possunt deuouere his uerbis: 'DIS PATER, VEIOVIS, MANES, SIVE VOS QVO ALIO NOMINE FAS EST NOMINARE, VT OMNES ILLAM VRBEM KARTHAGINEM EXERCITVMQVE, QVEM EGO ME SENTIO DICERE, FVGA, FORMIDINE TERROREQVE COMPLEATIS, QVIQVE ADVERSVM LEGIONES EXERCITVMQVE NOSTRVM ARMA TELAQVE FERENT, VTI VOS EVM EXERCITVM, EOS HOSTES, EOSQVE HOMINES, VRBES AGROSQVE EORVM ET QVI IN HIS LOCIS REGIONIBVSQVE, AGRIS VRBIBVSVE HABITANT, 'OBDVCATIS,[6] LVMINE SVPERO PRIVETIS, EXERCITVMQVE HOSTIVM, VRBES AGROSQVE EORVM, QVOS ME SENTIO DICERE, VTI VOS EAS VRBES AGROSQVE, 'CAPITA AETATESQVE[7] EORVM DEVOTAS CONSECRATASQVE HABEATIS ILLIS LEGIBVS, QVIBVS QVANDOQVE SVNT MAXIME HOSTES DEVOTI, EOSQVE EGO VICARIOS PRO ME, FIDE MAGISTRATVQVE MEO PRO POPOLO ROMANO, EXERCITIBVS LEGIONIBVSQVE NOSTRIS DO, DEVOVEO, VT ME MEAMQVE FIDEM IMPERIVMQVE, LEGIONES EXERCITVMQVE NOSTRVM, QVI IN HIS REBVS GERVNDIS SVNT, BENE SALVOS SIRITIS ESSE. SI HAEC ITA FAXITIS, VT EGO SCIAM, SENTIAM INTELLIGAMQVE, TVNC QVISQVIS HOC VOTVM FAXIT, VBIVBI FAXIT, RECTE FACTVM ESTO OVIBVS ATRIS TRIBVS. (*TE*)[8] TELLVS MATER TEQVE IVPITER

Caracalla. 3) *Scripsi;* PRODITIQVE *edd. et mea prior.* 4) *Supplevi, quae similiter desinentia excidisse videntur.* 5) *Nam piaculum erat, alienigenam eos invocare.* 6) *Scripsi Iguv. Tafeln p.* 253. ab*ducatis edd.* 7) *Legendum videtur:* habitatoresque. 8) *Supplevi.*

OBTESTOR'. Cum Tellurem dicit, manibus terram tangit; cum Iouem dicit, manus ad coelum tollit; cum uotum recipere dicit, manibus pectus tangit. In antiquitatibus autem haec oppida inueni deuota, 'Tonios,[9] Fregellas, Gabios, Veios, Fidenas; haec intra Italiam. praeterea Karthaginem et Corinthum; sed et multos exercitus oppidaque hostium Gallorum, Hispanorum, Afrorum, Maurorum, aliarumque gentium, quas prisci loquuntur annales. — Macrob. Sat. 3, 9. §§. 6—13.

Q. MVCIVS SCAEVOLA

(cos. a. u. 659. post pont. max. obiit a. u. 672).

De iure ciuili libri XVIII.

1. Nam Q. Scaeuolam[1] ad demonstrandam penum his uerbis usum audio: 'Penus est 'non quidque[2] esculentum aut poculentum, 'sed[3] quod ipsius patrisfamilias aut liberum 'matris(*ue*)familias[4] (*aut familiae*) eius, quae circum eum aut liberos eius est et opus non facit, causa paratum est, id, Mucius ait, penus uideri debet. Nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut cenae causa parantur, penus non sunt, sed ea potius, quae huiusce generis longae usionis gratia contrahuntur et reconduntur, ex eo, quod non in promptu sint, sed intus et penitus habeantur, penus dicta sunt'. — Gell. 4, 1. §. 17.

2. Itaque Q. Scaeuola in librorum, quos de iure ciuili composuit, XVI. uerba haec posuit: 'Quod cui seruandum datum est, si id usus est, siue quod utendum accepit, ad aliam rem atque accepit, usus est, furti se obligauit'. — Gell. 7 (6), 15. §. 2.

3. Legis ueteris Atiniae uerba sunt: 'Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto'. Quis aliud putet in hisce

---

[9]) *Fortasse:* Thurios (*ab Hannibale receptos*)*; nam ordinem geographicum sequi uidetur. Ceterum incertum, an haec quoque Furii, an Sereni Sammonici sint.*

[1]) *Libro secundo. Cf. L.* 3 *pr.* §. 6. *D. de penu leg.* (33, 9).
[2]) *Scripsi, desiderante id quod postea sequitur:* Nam quae *etc.* inquit quod (*factum puta ex* ñquidq̄) *edd.* [3]) est *edd.* [4]) patrisfamilias *edd. Cf. L.* 3 *pr. cit.*

uerbis, quam de tempore tantum futuro legem loqui? Sed Q. Scaeuola patrem suum et Brutum et Manilium, uiros adprime doctos, quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex ualeret, an etiam in ante facta? quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus uideretur ostendere, tam praeteritum quam futurum. — Gell. 17, 7. §. 1.

4. Scaeuola autem, P. f., iunctum esse putat uerbum, ut sit in eo et 'post' et 'limen': ut, quae a nobis alienata sunt, quum ad hostem peruenerint et ex suo tanquam limine exierint, dein quum redierint post ad idem limen, postliminio uideantur rediisse. — Cic. Top. 8. §. 37.

5. (Nexum) Mucius: quae per aes et libram fiant, ut obligentur praeter quae mancipio dentur. — Varro de L. L. 7, 5. §. 105.

6. (*Q.*) quoque Mucium iureconsultum dicere solitum legi, non esse usurpatam mulierem, quae cum Kalendis Ianuariis apud uirum matrimonii causa esse coepisset, ante diem IIII. Kalendas Ianuarias sequentes usurpatum isset: non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a uiro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis. — Gell. 3, 2. §§. 12. 13.

7. Itemque ut illud: Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt deminuti. Hoc fortasse satis est. Nihil enim uideo Scaeuolam pontificem ad hanc definitionem addidisse. — Cic. Top. 6. § 29.

Aliunde, ut videtur.

8. Pontifices, ut Q. Scaeuola pontifex maximus dicebat, a posse et facere. — Varro de L. L. 5, 15. §. 83.

9. Praetor, qui tum (sc. diebus fastis tria uerba) fatus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius ambigebat, eum expiari ut impium non posse. — Varro de L. L. 6, 4. §. 30.

10. Praeter multam uero affirmabatur, eum, qui talibus diebus (sc. feriis) imprudens aliquid egisset, porco piaculum

dare debere; prudentem expiari non posse, Scaeuola pontifex affirmabat. — Macrob. Sat. 1, 16. §. 10.

11. Scaeuola denique consultus, quid feriis agi liceret, respondit, quod praetermissum noceret: si bos in specum decidisset eumque paterfamilias adhibitis operis liberasset, non est uisus ferias polluisse; nec ille, qui trabem tecti fractam fulciendo ab imminenti uindicauit ruina. — Macrob. Sat. 1, 16. §. 11.

12. Sed adrogationes non temere nec inexplorate committuntur; nam comitia arbitris pontificibus praebentur, quae curiata appellantur, aetasque eius, qui adrogare uult, an liberis potius gignundis idonea sit, bonaque eius, qui adrogatur, ne insidiose adpetita sint, consideratur, iusqueiurandum a Q. Mucio, pontifice maximo, conceptum dicitur, quod in adrogando iuraretur. — Gell. 5, 19. §§. 5. 6.

13. De sacris[1] autem, qui locus patet latius, haec sit una sententia; ut conseruentur semper et deinceps familiis prodantur, et, ut in lege posui, perpetua sint sacra. Hoc posito, haec iura pontificum auctoritate consecuta sunt, ut ne morte patrisfamilias sacrorum memoria occideret, et iis essent ea adiuncta, ad quos eiusdem morte pecunia uenerit. Hoc uno posito, quod est ad cognitionem disciplinae satis, innumerabilia nascuntur, quibus implentur iurisconsultorum libri. Quaeruntur enim, qui adstringantur sacris. Heredum causa iustissima est; nulla est enim persona, quae ad uicem eius, qui e uita emigrauit, propius accedat. Deinde qui morte testamentoue eius tantundem capiat,[2] quantum omnes heredes. Id quoque ordine; est enim ad id, quod propositum est, accommodatum. Tertio loco, si nemo sit heres, is, qui de bonis, quae eius fuerint, cum moritur, usu ceperit plurimum possidendo. Quarto, si nemo sit, qui ullam rem ceperit, 'de creditoribus[3] eius, qui plurimum seruet. Extrema persona est, ut, si qui ei, qui mor-

---

1) *Cf. Savigny Zeitschr. f. gesch. RW.* II. *p.* 363 *seq. Cf. supra P. Mucium Scaevolam* 5. 2) *Itaque unus tantum, ut sacrorum ratio desiderabat, quod et in sequentibus gradibus servatur: secus atque in heredibus; nam inter eos erat actio familiae herciscundae, qua qui sacra fecerat, ceteros de indemnitate convenire poterat.* 3) creditoribus *Savign. cj. Sed vid. lib. meum 'Recht d. Nexum'* p. 91

tuus sit, pecuniam debuerit, neminique eam soluerit, proinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit. Haec nos a Scaeuola didicimus, non ita descripta ab antiquis. — Cic. de leg. 2, 19. §§. 47—49. c. 20 init.

14. Atque etiam hoc dant Scaeuolae, quo*m* est partitio, ut, si in testamento deduct*io* scripta non sit, ipsique minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur. In donatione hoc iidem secus interpretantur: et quod paterfamilias in eius donatione, qui in eius potestate esset, approbauit, ratum est;[4] quod eo insciente factum est, si id is non approbat, ratum non est.[5] — Cic. de leg. 2, 20. §. 50.

15. *Nefrendes dictos asserit Q. Mucius* Scaeuola *arietes*, quod dentibus frendere non possint. — Fest. v. Nefrendes p. 162.

16. Petilam suram siccam et substrictam uulgo interpretantur. Scaeuola ait, ungulam albam equi ita dici. — Fest. v. Petilam p. 205.

17. Scaeuolam quoque et L. Aelium etc. — Vid. infra Ateium Capitonem 24.

18. Pueris non prius, quam togam uirilem sumerent, puellis non antequam nuberent, praenomina imponi moris fuisse, Q. Scaeuola auctor est. — Auct. epit. de nomin. rat. post Valer. Max.

19. Relatum est in literas, doctissimum pontificem Scaeuolam disputasse, tria genera tradita deorum: unum a poetis, alterum a philosophis, tertium a principibus ciuitatis. Primum genus nugatorium dicit esse, quod multa de diis fingantur indigna; secundum non congruere ciuitatibus, quod habeat aliqua superuacua, aliqua etiam, quae obsit populis nosse. De superuacuis non magna causa est; solet enim et a iurisperitis dici 'superflua non nocent'. Quae sunt autem illa, quae prolata in multitudinem nocent? Haec, inquit: non esse deos

---

4) *Qua ratione cum filius heres plus retinere videatur (suo enim facto habet hereditatem deminutam), partiarius sacris non obligatur.*
5) *Ideoque adhuc in peculio est ad eumque, cuius peculium fit (velut legatarii partiarii pro parte), etiam nolentem morte pervenit et sacris eum alligat: quanquam is, qui cum nulla testamento deductio scripta est, minus ex legato, quam omnibus heredibus relictum est,*

Herculem, Aesculapium, Castorem, Pollucem; proditur enim a doctis, quod homines fuerint et humana condicione defecerint. Quid aliud? Quod eorum, qui sint dii, non habeant ciuitates uera simulacra, quod uerus deus nec sexum habeat, nec aetatem, nec definita corporis membra. Poëticum sane deorum genus cur Scaeuola respuat, eisdem literis non tacetur: quia sic uidelicet deos deformant, ut nec bonis hominibus comparentur, cum alium faciunt furari, alium adulterare; sic item aliquid aliter turpiter atque inepte dicere ac facere: tres inter se deas certasse de praemio pulcritudinis, uictas duas a Venere Troiam euertisse; Iouem ipsum conuerti in bouem aut cygnum, ut cum aliqua concumbat; deam homini nubere; Saturnum liberos deuorare; nihil denique posse confingi miraculorum atque uitiorum, quod non ibi reperiatur atque a deorum natura longe absit. — Augustin. de ciuit. dei 4, 27.

20. [6] Q. quidem Scaeuola pontifex maximus summam uim, dicebat, esse in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur EX FIDE BONA: fideique bonae nomen, existimabat, manare latissime, idque uersari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emptis uenditis, conductis locatis, quibus uitae societas contineretur. In his magni esse iudicis statuere (praesertim cum in plerisque essent iudicia contraria) quid quemque cuique praestare oporteret. — Cic. de offic. 3, 17. §. 70.

C. AQVILLIVS GALLVS
(praetor a. u. 688).

1. Stomachari Canius. Sed quid faceret? nondum enim Aquillius, collega et familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas. In quibus ipsis cum ex eo quaereretur, quid esset dolus malus? respondebat: cum esset aliud simulatum, aliud actum. — Cic. de offic. 3, 14. §. 60. Cf. c. 15. §. 61. de nat. deor. 3, 30. §. 74.

---

ipse capere potest, itaque sacris non alligatur. [6]) *Hunc locum errore antea omissum monente Ubbelohdio (Gött. gel. Anz.* 1863. *p.* 1119) *iam suppleui.*

2. Solebat igitur Aquillius, collega et familiaris meus, quum de litoribus ageretur, quae omnia publica esse uultis, quaerentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire: 'qua fluctus eluderet'. — Cic. Top. 7. §. 32. Cf. Boeth. III. p. 333. Orell. Quintil. I. O. 5, ult. §. 34.

3. — C. Visellius Varro graui morbo correptus, trecenta milia nummum ab Otacilia Laterensi, cum qua commercium libidinis habuerat, expensa ferri sibi passus est eo consilio, ut si decessisset, ab heredibus eam summam peteret; quam legati genus esse uoluit, libidinosam liberalitatem debiti nomine colorando. Euasit deinde Visellius ex illa tempestate aduersus uota Otaciliae. Quae offensa, quod spem praedae suae morte non maturasset, ex amica obsequenti subito destrictam foeneratricem agere coepit nummos petendo, quos ut fronte inuerecunda, ita inani stipulatione captauerat. De qua re C. Aquillius, uir magnae auctoritatis et scientia iuris ciuilis excellens, iudex addictus, adhibitis in consilium principibus ciuitatis, prudentia et religione sua mulierem repulit. — Valer. Max. 8, 2. §. 2.

4. ... *ὅς (Γάϊος Ἀκύλιος) φησιν ἀμεληθεισῶν ποτε τῶν τάφρων καὶ μηκέτι διαρρεομένων, τοὺς τιμητὰς τὴν ἀνακάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπισκευὴν χιλίων μισθῶσαι ταλάντων.* — Dionys. Hal. 3, 67.

... *qui (C. Aquilius) refert, neglectas aliquando cloacas nec amplius aquam transmittentes a censoribus purgandas et reficiendas mile talentis locatas esse.*

*M. TVLLIVS CICERO
(natus a. u. 648. obiit 711).

De iure ciuili in artem redigendo.

1. 'Nec uero scientia iuris maioribus suis Q. Aelius Tubero defuit; doctrina etiam superfuit.' — Gell. 1, 22. §. 7.

2. 'Aliquo excellente ac nobile uiro.' — Charis. inst. gr. I. p. 111. ed. Putsch. p. 138. ed. Keil.

*L. CINCIVS
(Ciceronis fere aequalis).[1]

De fastis.

1. Cincius in eo libro, quem de fastis reliquit, ait, imperite quosdam opinari, Aprilem mensem antiquos a Venere dixisse, cum nullus dies festus, nullumque sacrificium insigne Veneri per hunc mensem a maioribus institutus sit, sed ne in carminibus quidem Saliorum Veneris ulla ut ceterorum coelestium laus celebretur. — Macrob. Sat. 1, 12. §. 12.

2. Κίγκιος δὲ ὁ Ῥωμαῖος σοφιστής φησι, τὴν Ἀφροδίτην ἐξ ἀφροῦ τεχθῆναι οἱονεὶ ἐκ τοῦ χιονώδους ἀέρος καὶ τῆς ψυχρᾶς οὐσίας τὸ ἔαρ ἀποτεχθῆναι. — Io. Laur. Lyd. de mens. 4, 44.

Cincius autem sophista Romanus Venerem ex spuma natam dicit, velut ex aëre nivoso et frigida essentia ver procreatum.

3. Cincius (Maium sc.) mensem nominatum putat a Maia, quam Vulcani dicit uxorem, argumentoque utitur, quod flamen Vulcanalis Kalendis Maiis huic deae rem diuinam facit. — Macrob. Sat. 1, 12. §. 18.

4. Iunius . . . . . ut Cincius arbitratur, quod Iunonius apud Latinos ante uocitatus diuque apud Aricinos Praenestinosque hac appellatione in fastos relatus sit. — Macrob. ib. §. 30.

5. Κίγκιος ἐν τῷ περὶ τῶν ἑορτῶν λέγει, τὸν Νοέμβριον παρὰ τοῖς παλαιοῖς Μερκηδῖνον ὀνομασθῆναι ὡσανεὶ μισθοφόρον· ἐν αὐτῷ γὰρ τοῖς κτήτορσιν οἱ μισθωτοὶ τὰς προσόδους εἰσέφερον τοῦ παρελθόντος κύκλου ἑτέρων καρπῶν αὖθις ἐπερχομένων. Νοέμβριος

Cincius in libro de fastis[2] *ait, Novembrem apud veteres Mercedonium nominatum fuisse, velut mercedes ferentem; illo enim mense dominis conductores pensiones inferebant praeteriti spatii temporis, aliis fructibus rursus provenientibus. November autem postea nominatus est*

---

[1]) *Probe distinguendus a L. Cincio Alimento annalium scriptore, qui praetor fuit a. u. 544. Cf. Mart. Hertz. de L. Cinciis. Berol. 1842. quem fere sequor.* [2]) *proprie: 'de festis'; sed Lydus ita de*

δὲ ὕστερον ὠνομάσθη ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ· ἔννατος γὰρ ἐκ τοῦ Μαρτίου. — Io. Laur. Lyd. de mens. 4, 92.

a numero; nonus enim Martio.

De comitiis.

6. Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appell solitos, qui nunc ingenui uocentur. — Fest. v. Patricios p. 24

De consulum potestate.

7. Praetor ad portam salutatur is, qui in prouinciam p praetore aut pro consule exit: cuius rei morem ait fuisse Ci cius in libro de consulum potestate talem: Albanos rerı potitos usque ad Tullum regem. Alba deinde diruta usque P. Decium Murem cos. populos ad caput Ferentinae, quod sub monte Albano, consulere solitos et imperium comm consilio administrare. itaque quo anno Romanos imperato ad exercitum mittere oporteret iussu nominis Latini, comp res nostros in Capitolio a sole oriente auspiciis operam d solitos. ubi aues addixissent, militem illum, qui a comm Latio missus esset, illum, quem aues addixerant, praetor salutare solitum, qui eam prouinciam optineret praetoris ı mine. — Fest. v. Praetor p. 241.

De officio iurisconsulti.

8. 'Nuncupata pecunia est', ut ait Cincius in l. II. de ficio iurisconsulti, 'nomine concepta,[3] nominibus prop pronuntiata. "cum nexum faciet mancipiumque, uti ling nuncupassit, ita ius esto" id est, uti nominarit locutusue e ita ius esto. uota nuncupata dicuntur, quae consules, pr tores, cum in prouinciam proficiscuntur, faciunt: ea in tabu praesentibus multis referuntur'. at Santra etc. — Fest. Nuncupata p. 173.

9. [4]*Sunt*, qui et infer*iores dici putant colonias*, qu

---

fastis librum intellexisse videtur. [3]) *Scripsi Zeitschr. f. gesch. R XII. p. 293. Cf. 'Recht d. Nexum'* p. 24. nomina certa *Cod.* no *nata, certa Ursin. cj.* [4]) *Restitui fere* 'Recht d. Nexum' p. 2

sunt *deductae Alba Longa in Pris*cos Latinos, *quas Tarquinius rex sub*egerit secundum *mare non longe in*fra Romam in *ciuitatibus Latinorum;* eosque sanat*is appellatos, quod eos rex* praeter opini*onem breui pacauis*set sanauisse*tque ac cum iis pa*cisci potuisset, no*mine a re dato, ut ait* Cincius l. II. de *officio iurisco*nsulti. — Fest. v. *Sanates* p. 321.

10. Subici ar*ies dicitur, qui pro occiso datur,* quod fit, ut ait Cincius *in libro . . . de officio iuris*consulti, exemplo A*theniensium, apud quos* expiandi gratia aries *inigitur ab eo, qui inuitus sce*lus admisit, poenae p*endendae loco.* — Fest. v. Aries[5] p. 347.

Mystagogicon.

11. Trientem tertium pondo coronam auream dedisse se Ioui donum, scripsit T. Quinctius dict(*ator*), quom per nouem dies totidem urbes et decimam Praeneste cepisset. id significare ait Cincius in Mystagogicon l. II. duas libras pondo et trientem. — Fest. v. Trientem p. 363.

De re militari.

12. Cincius in libro tertio de re militari fecialem populi Romani bellum indicentem hostibus telumque in agrum eorum iacientem his uerbis uti scripsit: 'QVOD POPVLVS HERMVNDVLVS HOMINESQVE POPVLI HERMVNDVLI ADVERSVS POPVLVM ROMANVM BELLVM FECERE DELIQVERVNTQVE, QVODQVE POPVLVS ROMANVS CVM POPVLO HERMVNDVLO HOMINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM IVSSIT, OB EAM REM EGO POPVLVSQVE ROMANVS POPVLO HERMVNDVLO HOMINIBVSQVE HERMVNDVLIS BELLVM (*IN*)DICO FACIOQVE'. — Gell. 16, 4. §. 1.

13. Item in libro eiusdem Cincii de re militari quinto ita scriptum est: 'Quum delectus antiquitus fieret et milites scriberentur, iusiurandum eos tribunus militaris adigebat in uerba haec:[6] "C. CAELII C. FILII CONSVLIS, L. CORNELII P. FILII

---

5) *Cf. infra M. Antistium Labeonem* 5. *et lib. meum* '*Serv. Tull.*' p. 275. *Osenbrüggen über das Parricid. p.* 18. 6) *Quae sequuntur in Cdd.:* mag. *uerba ut glossema omisi. Postea* neque suppleui.

CONSVLIS IN EXERCITV DECEMQVE MILIA PASSVVM PROPE 'FVRTVM NON FACIES DOLO MALO (*NEQVE*) SOLVS NEQVE CVM PLVRIBVS PLVRIS NVMMI ARGENTEI IN DIES SINGVLOS; EXTRAQVE HASTAM, HASTILE, '*LO*RVM,[7] PABVLVM, VTREM, FOLLEM, FACVLAM SI QVID IBI INVENERIS SVSTVLERISVE, QVOD TVVM NON ERIT, QVOD PLVRIS NVMMI ARGENTEI ERIT, VTI TV AD C. LAELIVM C. FILIVM CONSVLEM LVCIVMVE CORNELIVM P. FILIVM CONSVLEM, SIVE QVEM AD VTER EORVM IVSSERIT, 'PERFERES[8] AVT PROFITEBERE IN TRIDVO PROXIMO, 'QVVM QVID[9] INVENERIS SVSTVLERISVE, SINE DOLO MALO, AVT DOMINO SVO, CVIVM ID CENSEBIS ESSE, REDDES, VTI QVOD 'RECTE[10] FACTVM ESSE VOLES". Militibus autem scriptis dies praefinibatur, quo die adessent et citanti consuli responderent; deinde concipiebatur iusiurandum, ut adessent, his additis exceptionibus: "NISI HARVNCE QVAE CAVSA ERIT: FVNVS FAMILIARE FERIAEVE DENICALES,[11] QVAE NON EIVS REI CAVSA IN EVM DIEM COLLATAE SINT, QVO IS EO DIE MINVS IBI ESSET, MORBVS SONTICVS, AVSPICIVMVE, QVOD SINE PIACVLO PRAETERIRE NON LICEAT, SACRIFICIVMVE ANNIVERSARIVM, QVOD RECTE FIERI NON POSSIT, NISI IPSVS EO DIE IBI SIT, VIS HOSTISVE, STATVS CONDICTVSVE DIES CVM HOSTE. SI CVI EORVM HARVNCE QVAE CAVSA ERIT, TVM SE POSTRIDIE QVAM PER EAS CAVSAS LICEBIT, EO DIE VENTVRVM 'ADITVRVMQVE[12] EVM, QVI EVM PAGVM, VICVM OPPIDVMVE DELEGERIT". — Gell. 16, 4. §§. 2—4.

14. Item in eodem libro uerba haec sunt: 'Miles quum die, qui praedictus erat, aberat neque excusatus erat, infrequens 'censebatur'.[13] — Gell. 16, 4. §. 5.

---

7) *Correxi;* pom (*pro* rom, *ante quod* lo *propter antecedens* -le *videtur excidisse*) *Cdd.* pomum *ed. Hertz. Sunt omnes res, quibus militi militiae gratia opus esse possit, quocirca recte intra triduum non reddat.* 8) proferes *edd.* 9) quicquid *edd.* 10) rectum *edd.* 11) *In honorem mortui celebrandae, quas in eos dies conferre ius erat, ubi neque heredis privatae neque publicae feriae erant. Cic. de leg.* 2, 22. 12) *Ex Guelf. scripsi.* adiuturumque *edd.* 13) *Scripsi;* dabatur *edd.*, *ubi* cens- *ob antecedens* freq-uens *excidisse videtur. Cf. Paul. ex Festo v. Censionem facere. Censio hastaria. p.* 54. *item Plaut. Truc.* 2, 1. *v.* 19. *unde apparet, militem ob infrequentiam hastas dare censum,*

15. Item in libro sexto hoc scriptum est: ,'Alae dictae exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraque tanquam alae in auium corporibus locabantur. In legione sunt centuriae sexaginta, manipuli triginta, cohortes decem'. — Gell. 16, 4. §. 6.

De uerbis priscis.[14]

16. Scenam genus *fuisse ferri* manifestum est; sed utrum securis an dolabra sit, ambigitur. 'quamquam[15] Cincius in libro de uerbis priscis dolabram ait esse pontificiam. — Fest. v. Scenam p. 330.

17. Peremere Cincius in lib. de uerbis priscis ait significare idem, quod prohibere. — Fest. v. Peremere p. 214.

18. Reconduit refecerit, ut condere urbem facere, aedificare, ut Cincius testatur in libro de uerbis priscis. — Fest. v. Reconduit (Reconductae) p. 277.

19. Cincius de uerbis priscis sic ait: 'Quemadmodum omnis fere materia 'nondum formata[16] rudis appellatur, sicut uestimentum rude non perpolitum, sic aes infectum 'rudus. quia[17] apud aedem Apollinis aes infectum iacuit, 'id ad rudus[18] appellabant; *et adhuc*[19] in aestimatione censoria aes infectum rudus appellatur. rudiarii ab eodem dicuntur, quod saga noua poliunt'.[20] — Fest. v. Rodus p. 265.

20. Tuditantes, tundentes *negotium i. e. ag*entes significare ait Cincius *de uerbis priscis.*[21] — Fest. v. Tuditantes p. 352.

21. Gentilis dicitur et ex eodem genere ortus et is, qui simili nomine appellatur; ut ait Cincius: 'Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur'. — Paul. ep. Fest. v. Gentilis p. 94.

---

nisi daret, ignominiose missum esse. 14) *In his fragmentis, quae non a Festo laudantur, minus certum est, ea ex hoc libro petita esse.* 15) *Scripsi;* quam *Cd. et post inter* libro *et* de uerbis *additur:* qui est ei, *quod ex v.* quam *huc translata et tanquam nota explicata factum esse puto.* 16) *Scripsi;* non deformata (*pro* nond. formata) *Cd. edd.* 17) rudusculum *edd.* rnduscuīū *Cd. De rudusculo hic non quaerit Festus.* 18) id adrudus *edd. Fortasse:* aedem ad rudus. 19) *Supplevi.* 20) *Postrema verba fortasse novum Festi lemma sunt.* 21)

22. *Natio in eadem terra hominum genus* natum. *Cincius genus hominum, qui non aliunde uener*unt, sed ibi *nati sunt, significari ait, idemque n*ationem ait *non tantum uniuersim de omni*bus sed *etiam de singularibus hominib*us seiunctim *dici solere.* — Fest. v. Natio p. 166.

23. Naccae appellantur uulgo fullones, ut ait Curiatius, quod nauci non sint, id quod est nullius pretii. idem sentit et Cincius. — Fest. v. Naccae p. 166.

24. Naucum ait Ateius Philologus poni pro nugis. Cincius, 'cutim oleae nucis, quae intus sit.[22] — Fest. v. Nauci p. 166.

25. Nuptias dictas ..... Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obuoluatur, quod antiqui obnubere uocarint: ob quam causam legem quoque 'Praenestinam[23] iubere caput eius obnubere, qui parentem necauisset, quod est obuoluere. — Fest. v. Nuptias p. 170.

26. *Noualem a*grum ..... *C*incius eum esse, ubi *terra sine cultura ad nouam* sementem sit relic*ta.* — Fest. v. Noualem agrum p. 174.

27. Obstitum Cloatius et Aelius Stilo esse aiunt uiolatum attactumque de caelo. Cincius, quom qui deo deaeue obstiterit, id est,' qui uiderit, quod uideri nefas esset. — Fest. v. Obstitum p. 193.

28. *Praecidanea porca produ*cta syllaba *secunda pronuncianda est; quod enim*, ut ait L. Cin*cius antequam nouam frugem secant, f*amiliae pur*gandae causa Cereri caeditur, pr*aecidanea dicitur. — Fest. v. Praecidanea p. 218.[24]

29. Refriua faba dicitur, ut ait Cincius, 'quom ea, quae[25] ad sacrificium referri solet domum ex segete auspicii causa, quasi 'reuocantur[26] fruges, ut domum 'lata messe uirtute (*sint eadem*) ad[27] rem diuinam faciendam. — Fest. v. Refriua p. 277.

30. Salias uirgines Cincius ait esse conductitias, quae ad

Hertzii cj. 22) *Correxi;* quod in oleae nucis quod intus sit *Cd. edd.* 23) *Ex Bergkii cj.* parenstam *Cd.* 24) *Mülleri supplementa paullum mutavi. Cf. Gell.* 4. 6. 25) quoque quae *Cd. edd.* 26) reuocant *Cd. edd.* 27) *Paullo audacius correxi locum desperatum;* datantes teuir-

lios adhibeantur apicibus paludatas, quas Aelius Stilo scripsit :rificium facere in regia cum pontifice paludatas cum apicibus modum Saliorum. — Fest v. Salias p. 329.

31. Sinistrae aues sinistrumque siue sinistimum auspicium quod sinat fieri. Varro l. V. epistolicarum quaestionum ait: ι deorum sede cum in meridiem spectes, (*quod*) ad sinistram nt partes mundi exorientes, ad dexteram occidentes, factum bitror, ut sinistra meliora auspicia quam dextera esse existi- entur'. Idem fere sentiunt Sinnius Capito et Cincius. — ɜst. v. Sinistrae p. 339.

32. Vindiciae ..... de quo uerbo Cincius sic ait: 'Vindi- ae 'olim[28] dicebantur illae, quae ex fundo sumptae in ius llatae erant'. — Fest. v. Vindiciae p. 376.

33. ... Alii, ut Cincius, dicunt delubrum esse locum ante ɜmplum, ubi aqua currit, a diluendo. — Serv. ad Aen. 4, 56.

34. Cincius et Cassius aiunt, ab Euandro Faunum deum ppellatum, ideoque aedes sacras faunas primo appellatas, ιostea fana dicta et ex eo, qui futura praecinerent, fanaticos ιici. — Serv. ad Georg. 1, 10.

35. ... Cincius numina peregrina nouitate ex ipsa (sc. No- ιensiles) appellata pronunciat: nam solere Romanos religiones ιrbium superatarum partim priuatim per familias spargere, ιartim publice consecrare: ac ne aliquis deorum multitudine ιut ignorantia praeteriretur, breuitatis et compendii causa uno pariter nomine cunctos Nouensiles inuocari. — Arnob. adv. gent. 3, 38. cf. c. 39.[29]

SERVIVS SVLPICIVS RVFVS

(cos. a. u. 704. obiit 711).

De dotibus.

1. Seruius quoque Sulpicius in libro, quem composuit de dotibus, tum primum cautiones rei uxoriae necessarias esse

---

lico ad *Cd. Cf. Müller p.* 402. 28) *Fortasse:* gleue (glebae). *Nam etiam Cincii tempore ita dicebantur. An postea ex* ·ur illae *faciendum* uirgulae? 29) *Paucula fragmenta aut mere grammatica aut incerta omisi, de quibus vid. Hertz. l. c. p.* 58 *seq.*

uisas scripsit, cum Spurius Caruilius, cui Ruga cognomentun fuit, uir nobilis, diuortium cum uxore fecit, quia liberi ex e corporis uitio non gignerentur, anno urbis conditae quingen tesimo uicesimo tertio M. Atilio P. Valerio coss. Atque i Caruilius traditur uxorem, quam dimisit, egregie dilexiss carissimamque morum eius gratia habuisse, sed iurisiurand religionem animo atque amori praeuertisse, quod iurare censoribus coactus erat, uxorem se liberum quaerundum grati habiturum. — Gell. 4, 3. §. 2.

2. Sponsalia in ea parte Italiae, quae Latium appellatur hoc more atque iure solita fieri, scripsit Seruius Sulpicius i libro, quem (*in*)scripsit de dotibus: 'Qui uxorem', inquit 'ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, ean in matrimonium daturum; '(*ductum*) iri,[1] qui ducturus erat itidem spondebat. Is contractus stipulationum sponsionumqu dicebatur sponsalia. Tum quae promissa erat, sponsa appel labatur, qui spoponderat ducturum, sponsus. Sed si post ea stipulationis uxor non dabatur aut non ducebatur, qui stipu labatur, ex sponsu agebat. Iudices cognoscebant. Iudex, quam obrem data acceptaue non esset uxor, quaerebat. Si nihi iustae causae uidebatur; litem pecunia aestimabat, quantiqu interfuerat, eam uxorem 'dari aut accipi,[2] eum, qui spopon derat, 'ei, qui stipulatus erat,[3] condempnabat'. Hoc ius spon saliorum obseruatum dicit Seruius ad id tempus, quo ciuita uniuerso Latio lege Iulia data est. Haec eadem Neratius scri psit in libro, quem de nuptiis composuit. — Gell. 4, 4.

De sacris detestandis.

3. Seruius Sulpicius iureconsultus, uir aetatis suae do ctissimus, in libro de sacris detestandis secundo qua ration adductus 'testamentum' uerbum esse duplex scripserit, no reperio. Nam compositum esse dixit a mentis contestatione — Gell. 7 (6), 12. §§. 1. 2.

Reprehensorum Scaeuolae capitum.

4. Praeterea de penu etc. — Cf. supra S. Aelius Catus 3

---

1) *Ex ed. Hertz.* 2) *Scripsi;* accipi aut dari *Cdd. edd.* 3) *Scrips Zeitschr. f. gesch. RW.* X. *p.* 319. *Omisso v.* ei *cetera uncis inc*

Ex incertis libris.

5. In quo (sc. uerbo postliminii) Seruius noster, ut opinor, nihil putat esse notandum, nisi 'post', et 'liminium' illud productionem esse uerbi uult, ut in 'finitimo, legitimo, aeditimo' non plus 'inesset[4] 'timum', quam in 'meditullio' 'tullium'. — Cic. Top. 8. §. 36.

6. 'Pedem struit' in XII. significat fugit, ut ait Seruius Sulpicius. — Fest. v. Pedem p. 210.

7. At Ser. Sulpicius *nomine etiam* singulariter formato uindiciam esse ait '*dictam*,[5] qua de re controuersia est, ab eo, quod uindicatur. '*inde*[5] et in XII.: 'si uindiciam falsam tulit, si uelit is,[6] '*prae*tor[5] arbitros tres dato; eorum arbitrio '*rei*[5] fructus duplione damnum decidito'. — Fest. v. Vindiciae p. 376.

8. Ser. Sulpicius Rufus .... et Opilius *Aurelius ita existimant* dici inferior*is superiorisque loci socios*, ut Tiburtes *supra Romam aliosque*, *qui cum* populo Tibur*ti coniurauerant in agro* Tiburti ide*mque in foedus et alios quosdam in*feriorisque loc*i populos receperant.*[7] *Hinc* in XII.: '*Nexi mancipiique cum p. R. idem* forti sanati*que supra infraque ius esto*'.[8] id est bonor*um et in fidem receptorum.* — Fest. v. Sanates p. 321.

9. *Noxia*, ut Ser. Sulpicius Ru*fus ait*, '*in XII.*[9] *damnum significat*, apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. — Fest. v. Noxia p. 174.

10. *O*rba apud poe*tas significatur priuata aliqua* persona cara: apud *oratores*, *quae patrem amisit; item* mat*er*, ut Ser. *Sulpicius ait*, *quae liberos*, *quasi* oculos, orba est *in tabulis censoriis dicta.*[10] — Fest. v. Orba p. 182.

11. Posticam lineam in agris diuidendis Ser. Sulpicius appellauit ab exori*ente sole ad occasum spectantem.* — Fest. v. Posticam p. 233.

Hertz. [4]) inesse *edd.* [5]) *Supplevi. Alii aliter.* [6]) *Cf. Gai.* 4, 163. [7]) *Quaedam in Müllerianis supplementis emendavi.* [8]) *Paullo aliter supplevi lib. 'Recht des Nexum' p.* 255. [9]) *Addidi.* [10]) *Ita paullo rectius videor mihi restituere. Cf. Liv.* 3, 3. *et lib. meum de Serv. Tull. p.* 371. *Censorios libros Servium tractasse, apparet ex Gell.* 2, 10. *aut* matr*em (matr. Cd.) ut Ser. S. a. q. l. q.* oculos . . . . . edd.

12. Quod in agris quotquotannis rursum facienda ea ut rursus capias fructus, appellata rura. 'Diuidit in i Servius scribit Sulpicius, 'plebei rura largitura adorea'.[11] Varro de L. L. 5, 4. §. 40.

13. Seruius Sulpicius[12] religionem esse dictam tra quae propter sanctitatem aliquam remota ac seposita a i sit, quasi a relinquendo dicta, ut a carendo caerimonia Macrob. Sat. 3, 3. §. 8.

14. *Mancipatus et adoptatus*, ut patris sui heres *desinit*, *ita eius*, *qui adoptet*, tam heres est, qua*m e natus*. *Set et arrogatus*, qui in potestate alie*na non est*, *rogatoris fit filius* et suus heres ut p*atris naturalis*. *I ait Ser.* Sulpicius in ea oratio*ne*, *quam habuit contra* *sallam* pro Aufidia.[13] — Fest. v. Mancipatus (Mancipati p. 153.

15. Silii causam te docui. Is postea fuit apud me. Q ei dicerem, tibi uideri sponsionem illam nos sine pericul cere posse: ni bonorum Turpiliae possessionem Q. Ca praetor ex edicto suo mihi dederit, negare aiebat Seruium bulas testamenti esse eas, quas instituisset is, qui factio testamenti non habuerit: hoc idem Ofilium dicere.[14] — ad div. (Trebatium) 7, 21.

16. Eum uero, cui dens deesset, Seruius redhiberi p respondit. — Gell. 4, 2. §. 12.

---

11) *Emendavi locum et Servio vindicavi in lib. 'd. Iguv. Taf.' p*
12) *Nisi potius Masurius Sabinus, cui haec tribuit Gell.* 4, 9. *Et rectius ibi religiosi, non religionis haec traditur definitio.* *rum extabat Servii Sulpicii* 'commentatio, quamobrem mensa quenda non est', *Plin. H. N.* 28, 2. §. 26. 13) *Totum locum p aliter supplevi ac Müllerus ceterique.* 14) *De causa Siliana cf meum 'Studien d. R. R.' p.* 1. — *Servii epistolam consolato quae legitur inter Cic. ep. ad div.* 4, 5., *omittimus.* — *Servilius sit in hoc loco* (*Fest. v. Municeps p.* 142.): At Seruilius aiebat i fuisse, qui ea conditione ciues Ro. fuissent, ut semper remp. sepa a populo Ro. haberent, Cumanos, Acerranos, Atellanos, qui aeque Ro. erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant, *constat. Alius videtur P. Servilius augur, cuius meminit Fe Stellam p.* 351. *Sunt, qui corrigant* Serui filius.

C. AELIVS GALLVS

(eiusdem fere aetatis).[1]

De uerborum, quae ad ius ciuile pertinent, significatione.

1. 'Postliminio[2] receptum Gallus Aelius in libro primo significationum, quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber ex qua ciuitate in aliam ciuitatem abierat, in eandem ciuitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminiis. Item qui seruus a nobis in hostium potestatem peruenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postliminii. Equi et muli et nauis eadem ratio est 'postliminio receptis iis,[3] quae serui. Quae genera rerum ab hostibus ad nos postliminio redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. cum populis liberis 'set non foederatis[4] et cum regibus postliminium nobis est ita, uti cum hostibus. quae nationes in '... dicione[5] nostra sunt, cum his (*postliminium non est*). — Fest. v. Postliminio p. 218.

2. Gallus Aelius libro II. significationum uerborum, quae ad ius pertinent, ait: 'Reus est, qui cum altero litem contestatam habet, siue is egit, siue cum eo actum est. Reus stipulando[6] est idem, qui stipulator dicitur, quippe suo nomine ab altero quid stipulatus est, non is, qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promisit, (*non*) qui pro altero quid promisit'. — Fest. v. Reus p. 273.

3. Saltum Gallus Aelius l. II. significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: 'Saltus est, ubi siluae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque: si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen

---

1) *Cf. C. Guil. Heimbach C. Aelii Galli ICti de verb. q. ad ius civ. pert. signif. fragmenta Lips.* 1823. *C. Lachmann in Zeitschr. f. gesch. RW*. XI. *p.* 116. 2) postliminium *Cd. hic et infr.* 3) postliminium receptum is *Cd.* 4) *Scripsi;* et cumfoederatis *Cd.* et non foederatis *cj. E. F. Hase 'd. ius postlim.' p.* 39. *Cf. L.* 5. §. 2. *L.* 7 *pr.* §. 1. *L.* 19 *pr. D. de capt. et postlim.* (49, 15). 5) opinione *Cd. Fortasse:* ōf (officio, *fide) dicione. [ditione, arbitratu amicitia* h]o*spicioue nostro cj. Hase l. c. p.* 40. 6) *Nolo hic et infra mutare* Cd.

sacrum aedificium consecratum deo; sanctum murum, qui s circum oppidum; religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepult aut humatus sit, constare ait. sed ut pro ratione quadam temporibus eadem uideri possint: siquidem quod sacrum es idem lege aut instituto maiorum sanctum esse 'putandu (*ut*)[12] uiolari id sine poena non possit. idem religiosum qu que esse, quoniam sit aliquid, quod ibi homini facere n liceat, quod si faciat, aduersus deorum uoluntatem uideat facere. similiter de muro et sepulcro debere obseruari, ut e dem et sacra et sancta et religiosa fiant, sed eo modo, q supra expositum est, cum de sacro diximus. — Fest. v. R ligiosus p. 278. Cf. v. Sanctum p. 317.

16. Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipa sit ab eo, cui in manum conuenerit. — Fest. v. Remancipata p. 277.

17. Itaque Gallus Aelius ait: 'Inter legem et rogatione hoc interest: rogatio est genus legis; quae lex, non continu ea rogatio est; (*rogatio*) non potest non esse lex, si mod iustis comitiis rogata est'. — Fest. v. Rogatio p. 266.

18. Gallus Aelius ait, sacrum esse, (*quod*) quocunqu modo atque instituto ciuitatis consecratum sit, siue aedis siue ara, siue signum, siue locus, siue pecunia, siue qui aliud, quod diis dedicatum atque consecratum sit. 'quom[1] autem priuati suae religionis causa aliquid earum rerum de dedicent, id pontifices Romanos non existimare sacrum. a si qua sacra priuata suscepta sunt, quae ex instituto ponti ficum stato die aut certo loco facienda sint, ea sacra appe lari tanquam 'sacrificia;[14] ille locus, ubi ea sacra priuata fa cienda sunt, uix uidetur sacer esse. — Fest. v. Sacer mon p. 319.

19. Senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distin guit, ut id dicat particulam quandam esse senatusconsulti, u cum prouincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est. — Fest. v. Senatus decretum p. 339.

20. 'Sepulcrum est', ut ait Gallus Ael*ius*, 'locus, i

---

p. 93 seq. [12]) putant *Cd.* putat ut *cj. Müller.* [13]) quod *Cd. ed*
[14]) *sacrificium Cd. edd. Fortasse* leg.: sacrificia; at et *antea* et *pro* a

quo mortuus sepultus est, quod anti*qui bustum appel*labant. isque cippis aut ali*qua alia re mor*tui causa designatus est, intra *quos fines se*pultura est facta'. — Fest. v. Sepulcrum p. 339.

21. 'Sobrinus est', ut ait Gallus Aelius, 'patris mei consobrini filius, et matris meae consobrinae filius. femina iisdem de causis appellat fratrem et fratrem patruelem et consobrinum et propius 'sobrino et sobrinum.[15] iidem gradus in sobrina quoque sunt'. — Fest. v. Sobrinus p. 297.

22. .. quam (sc. stirpem) Gall*us Aelius sic de*finit: 'Stirps est gent*is propagatio*, ut qui a quoque est pro*gnatus*'. — Fest. v. Stirps p. 313.

23. Aelius Gallus de uerbis ad ius ciuile pertinentibus uallos tegulas grandes, quae supra collicias infimae ponuntur, appellat. — Serv. ad Virgil. Georg. 1, 264.[16]

P. ALFENVS VARVS

(eiusdem aetatis).

Digestorum.

1. Alfenus iureconsultus, Seruii Sulpicii discipulus rerumque antiquarum non incuriosus, in libro digestorum tricesimo et quarto, coniectaneorum autem secundo 'In foedere', inquit, 'quod inter populum Romanum et Carthaginienses factumst, scriptum inuenitur, ut Carthaginienses quotannis populo Romano darent certum pondus argenti puri puti, quaesitumque est, quid esset purum putum? Respondi', inquit, 'ego, putum esse ualde purum, sicut nouum nouicium dicimus et proprium propicium, augere atque intendere uolentes noui et proprii significationem'. — Gell. 7 (6), 5. § 1.

P. AVFIDIVS NAMVSA

(eiusdem aetatis).

1. P. Aufidius: 'Si quis alio uocitatur nomine tum, cum

---

15) consobrino et sobrina *Cd. edd.* consobrino *iam correxit Augustinus.* 16) *Quae praeterea ab antiquis scriptoribus referuntur* Aelii *sententiae, aut certo Stilonis grammatici sunt, aut incertum an* Galli.

lis[1] contestatur, atque olim uocitabatur'. — Priscian. 8, 4. §. 18. p. 793. ed. Putsch. p. 384. ed. Hertz.

Q. AELIVS TVBERO

(eiusdem aetatis).[1]

1. (Ateius Capito) Tuberonem dicere ait, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in iis, quae per relationem fierent, discessio esset necessaria. — Gell. 14, 7. §. 13. Cf. infra Ateium Capitonem 3. 4.

2. (?) Aelium quoque Tuberonem libro ad C. Oppium scripto 'occecurrerit' scripsisse, Probus adnotauit, et haec eius uerba apposuit: 'Si generalis species occecurrerit'.[2] — Gell. 7, 9. §. 11.

C. TREBATIVS TESTA

(eiusdem aetatis).

De religionibus.

1. 'Sacrum est', ut Trebatius libro primo de religionibus refert, 'quicquid est, quod deorum habetur'. — Trebatius profanum id proprie dici ait, quod ex religioso uel sacro in hominum usum proprietatemque conuersum est. — Macrob. Sat. 3, 3. §. 2.

2. Trebatius in libro primo religionum ait, nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere. — Macrob. Sat. 1, 16. §. 28.

3. Cum enim Trebatius libro primo de religionibus doceat, hostiarum genera esse duo,[1] unum, in quo uoluntas dei per exta disquiritur, alterum, in quo sola anima deo sacratur, unde etiam haruspices animales has hostias uocant, utrumque

---

[1]) *Cf. Zeitschr. f. gesch. RW.* X. *p.* 339.

[1]) *Ex 'praeceptis Aelii Tuberonis super officio iudicis', quae Gell.* 14, 2. §. 20. *laudat, nihil superest.* [2]) *Incertum est, Tuberonis iurisconsulti an historici haec sint. De variis Tuberonibus vid. Kraus. fragm. vet. hist. Rom. p.* 321—28.

[1]) *Cf. Marquardt Röm. Alt.* IV. p. 366. Hartmann Ordo *iudic.*

hostiarum genus in carmine suo Vergilius ostendit. — Macrob. Sat. 3, 5. §. 1.

4. Nam in libro de religionibus secundo: 'sacellum est', inquit, 'locus paruus deo sacratus cum ara'. Deinde addit uerba haec: 'Sacellum ex duobus uerbis arbitror compositum, sacri et cellae, quasi sacra cella'. — Gell. 7 (6), 12. §. 5.

5. ... secundum Trebatium, qui de religionibus libro septimo ait: 'Luci (*si*) qui sunt in agris, qui 'quondam bello[2] capti sunt, hos lucos eadem ceremonia moreque 'coinqui[3] haberique oportet, ut ceteros lucos, qui in antiquo agro sunt'. — Serv. ad Aen. 11, 316.

6. Hoc loco non alienum uidetur de conditione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent: quia non ignoro, quibusdam mirum uideri, quod cum cetera sacra uiolari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi. Cuius rei causa haec est. Veteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur, sed abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset: animas uero sacratorum hominum, quos Graeci ζωάνας uocant, dis debitas aestimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum ad deos ipsos mitti non poterat, a se tamen dimittere non dubitabant, sic animas, quas sacras in coelum mitti posse arbitrari sunt uiduatas corpore, quam primum illo ire uoluerunt. Disputat de hoc more etiam Trebatius religionum libro nono, cuius exemplum, ne sim prolixus, omisi. — Macrob. Sat. 3, 7. §§. 5—8.

7. 'Sanctum est', ut idem Trebatius libro decimo[4] religionum refert, 'interdum idem, quod sacrum, idemque, quod religiosum; interdum aliud, hoc est, nec sacrum nec religiosum est'. — Macrob. Sat. 3, 3. §. 5.

8. (Compita) 'ut Trebatio[5] placet, locus ex pluribus partibus in se uel in easdem partes ex se 'uias atque itinera[6] dirigens, siue is cum ara, siue sine ara, siue sub tecto, siue sub

---

p. 33. [2]) *Scripsi;* concilio (*pro* quond. bello, *opinor*) *edd. Antea post* lu-ci *supplevi* si. [3]) conquiri *edd.* [4]) *Sed teste Porphyrione ad Horat. Sat.* 2, 1. *init. 'Trebatius . . . . aliquot libros de iure civili composuit et de religionibus novem'.* [5]) *Ex Osanni cj. ad Pompon. de orig. iur. p.* 90. *ut relatio edd. Fuerit locus ex* libro II. [6]) *Scripsi; uia atque itinere edd.*

diuo sit, ubi pagani agrestes buccina conuocati solent ce inire concilia. Hinc et Lares compitalicii et feriae compitalici — Philargyr. ad Verg. Georg. 2, 381.

9. MACTVS HOC VINO INFERIO ESTO. 'Inferio', inq Trebatius, 'uerbum ea causa est additum eaque ratione p fertur, ne uinum omne omnino, quod in cellis atque apothe est conditum, ex quibus illud, quod effunditur, promptum e esse sacrum incipiat et ex usibus eripiatur humanis. Add ergo hoc uerbo solum erit, quod inferetur, sacrum, nec ligione obligabitur ceterum'. — Arnob. adv. gent. 7, 31.

Ex libris de iure ciuili uel aliunde.

10. De sterili autem muliere, si natiua sterilitate s Trebatium contra Labeonem respondisse dicunt. Nam c redhiberi eam Labeo quasi minus sanam putasset, negasse aiu Trebatium, ex edicto a(*gi*) posse, si ea mulier a principio g nitali sterilitate esset. At si ualitudo eius offendisset exque uitium factum esset, ut concipere foetus non posset, tu sanam non uideri et esse in causa redhibitionis. — Gell. 4, §§. 9. 10.

A. CASCELLIVS
(eiusdem aetatis).

1. Cascellius iurisconsultus urbanitatis mirae libertatisq habebatur; praecipue tamen is iocus eius innotuit: Lapidat a populo Vatinius, cum gladiatorium munus ederet, obtinuer ut aediles edicerent, ne quis in arenam nisi pomum misis uellet. forte his diebus Cascellius consultus a quodam, an n pinea pomum esset, respondit: 'Si in Vatinium missurus e pomum est'.[1] — Macrob. Sat. 2, 6. §. 1.

2. Mercatori deinde, quemadmodum cum socio nauim d uideret, interroganti respondisse traditur: 'Nauim si diuid nec tu nec socius habebis'. — Macrob. ib. §. 2.[2]

---

[1]) *Cf. Cic. in Vatin.* 15. — *L.* 205. *D. de verb. sign.* (50, 1 *Plin.* 15, 9 *et* 22. [2]) *Elegantius Quintil. I. O.* 6, 3. §. 87. '*Cascell qui consultori dicenti: Nauim diuidere uolo, 'Perdes', inquit'.* (*terum Cascellius haec faceta responsa libro benedictorum inseruis uideri potest. Cf. L.* 2. §. 45. *D.* de orig. iur. (1, 2).

*L. IVLIVS CAESAR

(cos. a. u. 690).[1]

Auspiciorum.

1. Iulius Caesar sexto decimo auspiciorum libro negat, nundinis contionem aduocari posse, id est, cum populo agi, ideoque nundinis Romanorum haberi comitia non posse. — Macrob. Sat. 1, 16. §. 29.

2. Caesar in auguralibus: 'Si sincera pecus erat'. — Priscian. 6, 16. §. 86. p. 719 Putsch. p. 270 Hertz.

3. L. Caesar: 'Certaeque res augurantur' οἰωνοσκοποῦνται. — Priscian. 8, 4. §. 15. p. 791 Putsch. p. 380 Hertz.

4. Maiorem consulem L. Caesar putat dici[2] uel eum, penes quem fasces sint, uel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros. — Fest. v. Maiorem p. 161.

*M. VALERIVS MESSALLA CORVINVS

(eiusdem aetatis).

De auspiciis.

1. Super hac re meis uerbis nil opus fuit, quoniam liber M. Messallae auguris de auspiciis primus, cum haec scriberemus, forte adfuit. Propterea ex eo libro uerba ipsius Messallae subscripsimus: 'Patriciorum auspicia in duas sunt diuisa potestates. Maxima sunt consulum, praetorum, censorum. Neque tamen eorum omnium inter se eadem aut eiusdem potestatis, ideo quod collegae non sunt censores consulum aut praetorum, praetores consulum sunt. Ideo neque consules aut praetores censoribus neque censores consulibus aut praetoribus 'turb ant aut retinent auspicia;[1] at censores inter se,

---

[1]) *Hic cum idem fuisse videatur, qui auctore Macrob. Sat.* 2, 9. *Lentulum flaminem Martialem inauguravit* (*cf. Drumann Gesch. Roms* II. *p.* 552. III. *p.* 123), *non dubito, quin ei hi augurales libri tribuendi sint. C. Caesari dictatori tribui non posse, etiam vidit Nipperdey in ed. Caesaris p.* 785. [2]) *Puta in auguriis. Fest. v. Remisso exercitu p.* 290. *infra in M. Antist. Labeone* 18.

[1]) *Contraria aut eadem auspicia accipiendo.*

rursus praetores consulesque inter se et uitiant et obtinent. Praetor etsi collega consulis est, neque praetorem neque consulem iure rogare potest, ut quidem nos a superioribus accepimus aut ante haec tempora seruatum est, et, ut in commentario tertio decimo C. Tuditani patet, 'quia imperium minus praetor, maius habet consul, et a minore imperio maius aut maioris collega rogari[2] iure non potest'.[3] nos his temporibus praetore praetores creante ueterum auctoritatem sumus secuti neque his comitiis in auspicio fuimus. Censores aeque[4] non eodem rogantur auspicio atque consules et praetores. Reliquorum magistratuum minora sunt auspicia. Ideo illi minores, hi maiores magistratus appellantur. Minoribus creatis magistratibus tributis comitiis magistratus, sed 'ius eius[5] curiata datur lege; maiores centuriatis comitiis fiunt'. — Gell. 13, 15. §. 4. Cf. Fest. v. Minora itemque maiora auspicia p. 157.

2. Idem Messalla in eodem libro de minoribus magistratibus ita scripsit: 'Consul ab omnibus magistratibus et comitiatum et contionem auocare potest. Praetor et comitiatum et contionem usquequaque auocare potest, nisi a consule. Minores magistratus nusquam nec comitiatum nec contionem auocare possunt. Ea re qui eorum primus uocat ad comitiatum, is recte agit, quia bifariam cum populo agi non potest. Nec auocare 'aliis alii possunt, si (*sic*) contionem[6] habere uoluut, uti ne cum populo agant, quamuis multi magistratus simul contionem habere possunt'. — Gell. 13, 16 (c. 15 extr.).

3. Huius rei (sc. Auentini montis intra effatos urbis fines non inclusi) Messalla aliquot causas uideri scripsit; sed praeter eas omnis ipse unam probat, quod in eo monte Remus urbis condendae gratia auspicauerit auesque inritas habuerit su-

---

[2]) *Meum errorem corrigendo nunc ad veram codd. scripturam et Hertzii ed. recessi, nisi quod pro* maiore collega, *quod durius videbatur, meam et iam P. Merulae cj.* maioris collega *retinui.* [3]) *Priore ed. hic nondum finiveram periodum. Nunc suspicor, v.* aut (ā) *post* accepimus *ex* a-nte *enatum et deinde* esse *pro* est *scribendum esse.* [4]) *Intellige: ut eadem auspicia non habent.* [5]) *Scripsi Serv. Tull. p.* 407; iustius *edd. Cf. Cic. de legib.* 3, 4. qui coeret, populus creato, eique ius coerandi dato. [6]) *Scripsi;* alius alii posset, si contionem *edd.*

peratusque in auspicio a Romulo sit. 'Idcirco', inquit, 'omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt, quasi auibus obscenis ominosum'. — Gell. 13, 14. §§. 5. 6.

4. 'Bene sponsis beneque uolueris' in precatione augurali Messalla augur ait significare spoponderis, uolueris. — Fest. v. Bene sponsis p. 351.

5. 'Serpula serpserit' ait idem Messalla, serpens inrepserit. — Fest. v. Serpula p. 351.

6. 'Solino' idem ait esse consulo. — Fest. v. Solino p. 351.

7. 'Suad ted' ait esse sic te. — Fest. v. Suad. p. 351.

8. Vernisera Messalla auguria.[7] — Paul. ep. Fest. v. Vernisera p. 379.

9. Marspedis siue sine r littera maspedis in precatione solitaurilium quid significet, ne Messalla quidem augur in explanatione auguriorum reperire se potuisse ait. — Fest. v. Marspedis p. 161.

10. Quod Iulius Modestus affirmat, Messalla augure consulente pontifices, an nundinarum Romanarum nonarumque dies feriis tenerentur, respondisse eos, nundinas sibi ferias non uideri.[8] — Macrob. Sat. 1, 16. §. 28.

Explanatio XII tabularum et de dictis inuolute.[9]

11. Ne Valerius *quidem Messalla* in XII explanati*one rem expediuit. hic ta*men in eo libro, qu*em de dictis in*uolute inscribit, for*ctos sanatisque* duas gentis finitimas *fuisse censet, de quibus le*gem hanc scrip*tam esse*, *qua cautu*m, ut id(*em*) ius man*cipii nexique quod populus* R. haberent. *neque aliud quid for*ctos et sana*tes in ea lege sig*nificare exis*timat communi significa*tu.[10] — Fest. v. Sanates p. 321.

12. *Pecunia*, quae erogatur *in spectacula*, ...[11] *ideo*

---

7) *Fuerint auguria, quae verno tempore extremo capiebantur.* 8) *Messalla hoc responsum libris suis inseruisse videtur.* 9) *Cum horum librorum scriptor nunquam augur, at Valerius plerumque dicatur, suspicor, eum diversum fuisse a scriptore librorum de auspiciis.* 10) *Aliter ac vulgo editur, locum supplevi. Cf. supra Servius Sulpicius* 8. *ibiq. cit. comm. meam.* 11) *Excidit h. l. auctoris nomen, cuius sententia refertur, ut puta: Opilio auctore.*

est 'lucaris dicta,[12] *quod in luco dabatur. Idem tamen* in eodem libro *lucar aes, quod ex lucis capiatur,* dici existimat, *cuius opinionis est et Valerius Mes*salla in explana*tione XII tab.*[13] — Fest. v. *Pecunia* p. 253.

13. Quo nomine (sc. tugurii) *Messalla in explana*tione XII ait etiam .... *signif*icari. — Fest. v. Tuguria p. 355.

14. *ὅθεν ὁ Μεσσαλᾶς τοῦτον* (sc. *Ἰανὸν*) *εἶναι τὸν αἰῶνα νομίζει· καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς πέμπτης τοῦ μηνὸς τούτου ἑορτὴν αἰῶνος ἐπετέλουν οἱ πάλαι.* — Io. Laur. Lyd. le mens. 4, 1.

Unde Messalla eum esse aeonem arbitratur; etenim quinto huius mensis die ferias Aeonis celebrabant veteres.

*L. CORNELIVS BALBVS

(pontifex eiusdem aetatis).[1]

Ἐξηγητικῶν.

1. Et Cornelius Balbus *ἐξηγητικῶν* libro octavo decimo ait apud aram maximam observatum ne lectisternium fiat. — Macrob. Sat. 3, 6. §. 16.

*VERANIVS

(incertae sed huius fere aetatis).

Auspiciorum.

1. 'Referri diem prodictam, id est anteferri, religiosum est', ut ait Veranius in eo, qui est auspiciorum de comitiis, idque exemplo comprobat L. Iulii et P. Licinii censorum, qui id fecerint sine ullo decreto augurum, et ob id lustrum parum felix fuerit. — Fest. v. Referri p. 289.

2. Veranius ait, non utique ex lecto, sed ex cubili (sc. surgere eum silentio, qui auspicaturus sit), nec rursus se in lectum recipere necesse esse. — Fest. v. Silentio p. 348.

---

12) *Scripsi;* lucari edicta *Cd. edd.* 13) *Totum locum aliter atque editur, Paulum vv. Lucaris pecunia et Lucar secutus, restitui.*

1) *Cf. Vellei.* 2, 51. *Eckhel* I. *p.* 21. *Drumann Gesch. Roms* II. *p.* 609. *Ἐξηγητικὰ sunt indigitamenta.*

3. 'Paludati in libris auguralibus significat', ut ait Veranius, 'armati, ornati'. omnia enim militaria ornamenta paludamenta dici. — Fest. v. Paludati p. 253.

Quaestionum pontificalium.

3. Veranius enim in pontificalibus quaestionibus docet, eximias dictas hostias, quae ad sacrificium destinatae eximuntur e grege, uel quod eximia specie quasi offerenda numinibus eligantur. — Macrob. Sat. 3, 5. §. 6.

5. Ait enim Veranius de uerbis pontificalibus:[1] 'Felices arbores putantur esse quercus, aesculus, ilex, suberies, fagus, corylus, sorbus, ficus alba, pirus, malus, uitis, prunus, cornus, lotus'. — Macrob. Sat. 3, 20. §. 2.

6. ... sicut Veranius ex primo libro Pictoris etc. — Vid. supra Num. Fabium Pictorem 2.

7. 'Praesen*tanea* porca dicitur', ut ait Veranius, 'quae familiae purgandae causa Cereri immolatur, quod pars quaedam eius sacrificii fit in conspectu mortui eius, cuius funus instituitur'. — Fest. v. Praesentanea p. 250.

8. Prodiguae hostiae uocantur, ut ait Veranius, quae consumuntur, unde homines quoque luxuriosi prodigi. — Fest. v. Prodiguae p. 250.

9. Offendices ait esse Titius nodos, quibus apex retineatur. At Veranius coriola existimat, quae sint in loris apicis, quibus apex retineatur et remittatur, quae ab offendendo dicantur. nam quom ad mentum peruentum sit, offendit mentum. — Fest. v. Offendices p. 205.

10. Oletum stercus humanum. Veranius: 'Sacerdotula in sacrario Martiali fecit oletum'. — Paul. ep. Fest. p. 203.

11. 'Muries[2] est', quemadmodum Veranius docet, 'ea, quae fit ex sali sordido, in pila pisato et in ollam fictilem coniecto ibique operto gypsatoque et in furno percocto, cui virgines Vestales serra ferrea secto et in seriam coniecto, quae est intus in aede Vestae in penu exteriore, aquam iugem uel

---

1) *Vix est, ut alius hic liber fuerit ac quaestiones pontificales.*

2) *Cf. supra Num. Fabium Pictorem 8.*

quamlibet, praeterquam quae per fistulas uenit, addunt atque ea demum in sacrificiis utuntur'. — Fest. v. Muries p. 158.

12. 'Sed Veranius Pontificalium eo libro, quem fecit de supplicationibus, ita ait: 'Pinariis, qui nouissimi comeso prandio uenissent, cum iam manus pransores lauarent, praecepisse Herculem, ne quid postea ipsi aut progenies ipsorum ex decima gustarent sacranda sibi, sed ministrandi tantummodo causa, non ad epulas conuenirent'. — Macrob. Sat. 3, 6. §. 14.

*GRANIVS FLACCVS LICINIANVS

(eiusdem aetatis).[1]

De indigitamentis.

1. Eundem esse Genium et Larem, multi ueteres memoriae prodiderunt, in queis etiam Granius Flaccus in libro, quem ad Caesarem de indigitamentis scriptum reliquit. — Censorin. 3. §. 2.

---

1) *Qui duos statuunt Granios, Flaccum alterum, alterum Licinianum, nulla id idonea ratione facere videntur. Quamobrem nunc et nomen Granii auxi et fr.* 2. *ei adscripsi. Quaedam etiam eorum ex hoc Granio videntur petita, quae Arnob.* 6, 7. *compluribus praeter Granium auctoribus laudatis de Oli historia refert, a cuius capite invento Capitolium dictum esse fabulabantur. — Ceterum in hoc finem facere placuit eorum, qui libera republica scripserunt. Ex quibus si quosdam omisi, quos quis desideraverit, id ea maxime de causa factum est, quod quae eorum reciperem, incertus haesitabam. In his praeprimis numerandus est M. Terentius Varro, doctissimus Romanorum, qui multis quidem partibus etiam ius divinum humanumque illustravit, sed tamen magis polyhistorem quam iurisperitum agens, de quo vid. Bernhardy Röm. Lit. ed.* 4. *p.* 858. *Idem cadit in P. Nigidium Figulum, cuius de studiis et operibus egregie scripsit M. Hertz Berol.* 1845. *Praeterii etiam M. Fulvium Nobiliorem et qui eum insecuti sunt, tantum fastorum scriptores, Tarquitium Priscum aliosque de disciplina Etrusca scriptores* (*Bernhardy l. c. p.* 858. *L. Ian. ad Macrob. p.* 664.) *item grammaticos, quanquam ex his quidam hoc aevo vel paullo post velut Aelius Stilo, Santra, Verrius Flaccus, Cloatius Verus, alii etiam XII tabulis aliisque iurisprudentiae fontibus insignem operam dederunt. Nec C. Bassus* (*Gavius ille, ut puto de diis* (*Lyd. de mens.* 4, 2), *Lepidus* (*orator? Cic. Brut.* 26. §. 96) *de sacerdotibus* (*Lyd. de mag.* 1, 17), Titius de feriis (*Macrob. Sat.* 1, 16

2. Causam uero huius varietatis apud Granium Licinianum libro secundo diligens lector inueniet. Ait enim, nundinas Iouis ferias esse, siquidem flaminica omnibus nundinis in regia Ioui arietem soleat immolare: sed lege Hortensia effectum, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem ueniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori fari non licebat. — Macrob. Sat. 1, 16. §. 30.

3. Item Boeotii Parnasum montem Apollini sacratum esse memorantes, simul tamen in eodem et oraculum Delphicum et speluncas Bacchicas uni deo consecratas colunt. unde et Apollini et Libero patri in eodem monte res diuina celebratur. Quod cum et Varro et Granius Flaccus affirment, etiam Euripides his docet etc. — Macrob. Sat. 1, 18. §. 4.

4. Aristoteles, ut Granius memorat, uir ingenio praepotens atque in doctrina praecipuus, Mineruam esse Lunam probabilibus argumentis explicat et litterata auctoritate demonstrat. — Arnob. 3, 31.

5. Nouensiles Piso deos esse credit nouem in Sabinis apud Trebiam constitutos. Hos Granius Musas putat, consensum accommodans Aelio. — Arnob. 3, 38.

6. Sed et deos conserenteis pari more ac dissimulatione taceamus, quos cum ceteris scribit Flaccus in humani penis similitudinem uersos obruisse se cineri, qui sub ollula fuerat factus extorum: quem cum Tanaquil dimoueret Etruriae disciplinarum perita, surrexisse se deos et neruis obduruisse diuinis. Corniculanae inde imperauisse captiuae, ut intelligeret, qui sibi res uellent: Ocrisiam prudentissimam foeminam diuinos inseruisse genitali : explicuisse motus certos. Tunc sancta

---

cf. 3, 2. alius est C. Titius ib. 2, 12) aliisque ad religiones spectantibus (Fest. v. Offendices. Rica p. 205. 253), ne Fulgentianos quosdam commemorem (Bernhardy l. c. p. 350. 868), quo consilio scripserint, constat. Nicostrati, ceterum item incerti scriptoris inferioris aetatis, de senatu habendo quod exstat insigne fragm. apud Fest. v. Senacula p. 347. hic saltem adscribam: Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit, memoriae prodidit Nicostratus in libro, qui inscribitur de senatu habendo. unum, ubi nunc est aedis Concordiae inter Capitolium et forum, in quo solebant magistratus d(um)t(axat) cum senioribus deliberare. alterum ad portam Capenam. tertium citra Bellonae, in *quo exterarum nationum legatis,* quos in urbem admittere nole-

et feruentia numina uim uomuisse Lucilii ac regem Serui natum esse Romanum. — Arnob. 5, 18.

7. Granius quidem ait (sc. ricas et riculas) esse mulie cingulum capitis, quo pro uitta Flaminica redimiatur. — Fe v. Ricae p. 277.

8. (?) 'Flaccus[2] scribit, Numam Pompilium, cum sacra l manis conderet, uoto impetrasse, ut omnes dii falsum iu mentum uindicarent. — Gramm. inc. gloss. ad Aen. 12, 2 ex Barth. advers. 33, 13.

De iure Papiriano.

9. In Papiriano enim iure euidenter relatum est, a uicem praestare posse mensam dicatam: 'Ut in templo', quit, 'Iunonis Populoniae augusta mensa est. namque in nis alia uasorum sunt et sacrae supellectilis, alia ornamen rum. quae uasorum sunt, instrumenti instar habent, quil sacrificia conficiuntur. quarum rerum principem locum obti mensa, in qua epulae libationesque et stipes reponuntur. namenta uero sunt clypei, coronae et huiuscemodi donar neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra crantur; at uero mensa arulaeque eodem die, quo aedes ips dedicari solent. unde mensa hoc ritu dedicata in templo a usum et religionem obtinet puluinaris'. — Macrob. S 3, 11. §. 5.

M. ANTISTIVS LABEO
(vixit sub Augusto).

De iure pontificio.

1. 'Proculiunt' promittunt ait significare Antistius de iu pontificali l. VIIII. — Fest. v. Proculiunt p. 253.

2. 'Spurcum uinum est, quod sacris adhiberi non lice ut ait Labeo Antistius l. X. commentarii iuris pontificii, '

---

bant, senatus dabatur. [2]) Elaus *edd. correxit Iusti; sed et ita inc tum est, an Granius hoc in indigitamentis dixerit. Verrium Flacc de quo Dirksenus cogitavit, nolim intelligere. De his, quae ex e scriptis supersunt, cf. Müller ad Fest.* Praef. p. XXXX seq.

ua admixta est, defrutumue aut igne tactum est, mustumue, ıtequam deferuescat'. — Fest. v. Spurcum p. 348.

3. 'Prox bona uox, 'uel ut quidam, proba significare[1] idetur', ut ait Labeo de iure pontificio l. XI. — Fest. v. 'rox p. 253.

4. Sistere fana cum in urbe condenda dicitur, significat oca in oppido futurorum fanorum constituere. quam(*quam*)[2] Antistius Labeo ait in commentario XV. iuris pontificii, fana sistere esse lectisternia certis locis et diis habere. — Fest. v. Sistere p. 351.

5. [3]Subigere arietem in eodem libro Antistius esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. — Fest. v. Subigere p. 351.

6. Labeo sexagesimo et octauo libro[4] intulit, nisi Neptuno, Apollini et Marti taurum non immolari. — Macrob. Sat. 3, 10. §. 4.

Ex iisdem libris, ut videtur.[5]

7. *P*(*r*)*osime*rium esse ait Antistius *Labeo in l . . . iuris pontifi*calis pomerium, id est lo*cum pro muro, qui auspi*cato olim quidem omn*em urbem ambiebat praeter Auen*tinum, nunc etiam intra ae*dificia finitur; estque prosimerium* quasi pro(*xi*)murium.[6] — Fest. v. Prosimerium (Posimerium) p. 249.

---

[1]) *Scripsi;* uelut quidam praesignificare *edd. Cf. Paul. v. prox.* [2]) *Supplevi.* [3]) *Cf. supra L. Cincium* 10. [4]) *An iuris pontificii? in omnibus eius libris numeratis, quos quadringentos fuisse L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* 1, 2. *testatur et in quibus etiam libri iuris pontificii sine dubio digesti erant? (Cf. L.* 2. §. 44. *ib.) Posterius malim existimare.* [5]) *In his Labeonem nostrum etiam de diis egisse per se verisimile est et constat ex fr.* 15. 19. *At etiam Cornelius quidam Labeo hoc argumentum theologica potius, ut videtur, ratione, in pluribus libris executus erat, de quibus vid. Macrob. Sat.* 1, 12. 18. 3, 4. *Et hic quidem hunc Labeonem addito Cornelii nomine utrique a nostro accurate discernit. Postea vero saepius Labeo simpliciter laudatur sententiarum auctor, quae pleraeque magis Cornelii quam Antistii rationi convenire videantur, videlicet a Serv. ad Aen.* 3, 168., *Fulgentio de pr. serm.* 4., *Augustino de civ. dei* 2, 11. (*Coll.* 8, 13) 14. 3, 25. 9, 19. 22, 28., *Lyd. de mens.* 4, 1. 20. *de ostent.*: *quos locos idcirco indicasse satis erit.* [6]) *In multis ab Ursini et Mülleri supplementis deflexi. Cf. libr. meum Iguv. Taf.* p. 100.

8. *Labeo* in commen*tario iuris pontificii ait*, *nautean rubi*dum quiddam *esse*, *quo pontificum uestimenta* colorant — Fest. v. Nautea p. 166.

9. Oluatum Antistius Labeo ait esse mensurae genus. — Fest. v. Oluatum p. 205.

10. Puilia saxa esse ad portum, qui sit secundum Tiberim, ait Fabius Pictor; quem locum putat Labeo dici, ut fuerit Ficana[7] uia Ostiensi ad lapidem undecimum. — Fest p. 250.

11. Secespitam esse Antisti*us Labeo ait cultrum fe*rreum oblongum, mani*brio eburneo*, *rotundo*, solido, uincto ad ca*pulum auro argentoque*, fixum clauis aeneis, ae*re* Cyprio *quo flam*ines, flaminicae, uirg*ines pontificesque ad sa*crifici utuntur. — Fest. v. Secespitam p. 348.

12. '*Septem dies uel simpliciter sept*em calo', Antistiu *Labeo ait*, *proclamare ma*gistratum publicum, *si Nonae septimanae futurae sunt*. — Fest. p. 348. ex Muell. cj. (?)

13. Scriptum lapidem esse ait et ita uocari Antistius Labeo, in agro Me*d*ullino, '(*in quo*[8]) diuinam rem 'facere(*n*)t.[9] — Fest. v. Scriptum p. 348.

14. 'Septimontio', ut ait Antistius Labeo, 'hisce montibus feriae: Palatio, cui sacrificium quod fit, Palatuar dicitur Veliae, cui item sacrificium; Fagutali, Suburae, Cermalo, Oppi 'Caelio[10] monti, Cispio monti'. — Fest. v. Septimontio p. 348

15. Penatis singulariter Labeo Antistius posse dici putat quia pluraliter Penates dicantur, cum patiatur proportio etian Penas dici, ut optimas, primas, Antias. — Fest. v. Penati p. 253.

16. 'Popularia sacra sunt', ut ait Labeo, 'quae omne ciues faciunt, nec certis familiis adtributa sunt: Fornacalia Parilia, Laralia, porca praecidanea'. — Fest. v. Populari p. 253.

---

7) *Itaque sacrificium ibi videtur ab Anco rege susceptum post Ficanam devictam. Cf. num.* 13. 8) *Supplevi* (*exciderat* in q° *post* -ino) 9) faceret *Cd. edd. Erat fortasse sacrum gentile gentis Hostilia publice susceptum. Dionys.* 3, 1. 10) *Deleri vult Müller. Sed sedem tantum mutasse videtur; nam, cum sola Subura mons non sit, legendum puto* Suburae in Caelio. *Cf. Varr.* de *L. L.* 5, 8. §. 4[illegible]

17. Prop....sta[11] dolia ait dici Labeo, quia .... — Fest. p. 253.

18. . . . *a quo prius* securesh abitae sunt, eum et *in augure legendo priorem* esse, ait Antis*tius Labeo*, *idque in auspiciorum* quoque lege signi*ficari*, *cum maior consul in auspi*cando dicitur, ut *ei augur in auspicio sit.*[12] — Fest. v. Remisso p. 290.

19. Cliuiam quoque auem ab antiquis nominatam animaduerto ignorari; quidam clamatoriam dicunt, Labeo prohibitoriam. — Plin. H. N. 10, 14. sect. 37.

20. Διὰ τί τὸν τῆς Ὄρτας ναὸν ἀνεωγμένον εἶχον οἱ παλαιοὶ διαπαντός; πότερον, ὡς Ἀντίστιος Λαβεὼν ἱστόρηκε, τοῦ παρορμᾶν ὁρτάρι λεγουμένου, τὴν οἷον ἐγκελευομένην πρὸς τὰ καλὰ καὶ παρορμῶσαν θεὸν, Ὅρταν λεγομένην, ᾤοντο δεῖν ὡς ἐνεργὸν ἀεὶ μηδέποτε μέλλειν, μηδ' ἀποκεκλεῖσθαι, μηδὲ ἐλιννύειν; — Plutarch. Qu. Rom. 46.

Cur Hortae templum semper apertum antiqui habuerunt? An quia, ut Antistius Labeo tradidit, cum παρορμᾶν *hortari dicatur, inde tanquam ad bona incitantem et hortantem deam Hortam dictam existimabant oportere ut actuosam semper nunquam haesitare neque clausam esse neque otiari?*

21. Qui de uirgine capienda scripserunt, quorum diligentissime scripsit Labeo Antistius, minorem quam annos sex, maiorem quam annos decem natam negauerunt capi fas esse; item quae non sit patrima et matrima; item quae lingua debili sensuue aurium deminuta aliaue qua corporis labe insignita sit; item quae ipsa aut cuius pater emancipatus sit, etiamsi uiuo patre in aui potestate sit; item cuius parentes alter amboue seruitutem seruierunt aut in negotiis sordidis uersantur. Sed eam, cuius soror ad id sacerdotium lecta est, excusationem mereri aiunt; item cuius pater flamen aut augur aut quindecimuirum sacris faciundis aut septemuirum epulonum aut salius est. Sponsae quoque pontificis et tubicinis sacrorum

---

11) *An:* prope] *adu*sta? | *ut haec pertinuerint ad fulminis expiationem. Cf. die Iguv. Tafeln p. 404.* 12) *Partim. Mülleri supplementis*

filiae uacatio a sacerdotio isto tribui solet.[13] — Gell. 1, 12. §§. 1—7.

22. In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est, Labeonem scribere, calata comitia esse, quae pro collegio pontificum habentur aut regis aut flaminum inaugurandorum causa. Eorum autem alia esse curiata, alia centuriata. Curiata per lictorem curiatum calari, id est conuocari, centuriata per cornicinem. — Gell. 15, 27. §§. 1. 2.

Ad duodecim tabulas.

23. Labeo in libro de duodecim tabulis secundo acria et seuera iudicia de furtis habita esse apud ueteres scripsit, idque Brutum solitum dicere, et furti dampnatum esse, qui iumentum aliorsum duxerat, quam quo utendum acceperat, item qui longius produxerat, quam in quem locum petierat. — Gell. 6 (7), 15. §. 1.

24. Praeterea in commentariis Labeonis, quae ad duodecim tabulas composuit, ita scriptum est: 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam, sed bona eius in publicum redigi aiunt. Id quo iure fiat, quaeritur'. — Gell. 1, 12. §. 18.

25. Itaque cum eam legem Labeo quoque uester in libris, quos ad duodecim tabulas conscripsit, non probaret, 'tum',[14] inquit, 'L. Veratius fuit egregie homo improbus atque immani uecordia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma uerberare. Eum seruus sequebatur, ferens crumenam plenam assium; ut quemque depalmauerat, numerari statim secundum duodecim tabulas[15] quinque et uiginti asses iubebat. Propterea', inquit, 'praetores postea hanc abolescere et relinqui censuerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. — Gell. 20, 1. §. 13.

usus restitui. Cf. supra L. Caesarem 4. [13]) *Haec omnia Labeo ita dixisse uidetur, ut cuiusque sententiae antiquiores auctores afferret: unde Gellius eum solum a se inspectum omnium diligentissime de hac re scripsisse dixit.* [14]) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 127. legem cum *Labeo .... postea omisso* tum *edd.* [15]) *Ob sequens* hanc *malim* tabu-

Ad edictum praetoris.

26. Praeterea in libris quos ad praetoris edictum scripsit, nulta posuit partim lepide atque argute reperta; sicuti hoc st, quod in quarto ad edictum libro scriptum legimus: 'Soror ppellata est, quod quasi seorsum nascitur separaturque ab ea omo, in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur'. — ell. 13, 10. §. 3. et ex eo Non. 1, 258. p. 52.

Incertum, unde petita.

27. Caelius Sabinus in libro, quem de edicto aedilium curlium composuit, Labeonem[16] refert, quid esset morbus, sce uerbis definisse: 'Morbus est habitus cuiusque corporis ntra naturam, qui usum eius facit deteriorem'. — Gell. 4, §. 3.

28. Labeonem respondisse aiunt, redhiberi posse (sc. unuchum) quasi morbosum; sues etiam feminas, si sterilae sent et uenum issent, ex edicto aedilium posse agi Labeonem ripsisse. De sterili autem muliere, si natiua sterilitate sit, rebatium contra Labeonem respondisse dicunt. Nam cum rediberi eam Labeo quasi minus sanam putasset, negasse aiunt rebatium ex edicto a(*gi*) posse. — Gell. 4, 2. §§. 7—10.

29. Eum uero, cui dens deesset, Seruius redhiberi posse spondit, Labeo in causa esse redhibendi negauit; 'nam et agna', inquit, 'pars dente aliquo carent, neque eo magis lerique homines morbosi sunt, et absurdum admodum est icere, non sanos nasci homines, quoniam cum infantibus non imul dentes gignuntur'. — Gell. 4, 2. §. 12.

30. 'Mortis causa stipulatio existimatur fieri', ut ait Anstius Labeo,[17] 'quae ita fit, ut morte promissoris confirmeur'. — Fest. v. Mortis causa p. 161.

31. 'Potitus seruitute *ab antiquis dicebatur*, qui', ut it[17] Labeo, 'seruitu*tem seruit*, '*cuiusmodi dictio*nes[18] pro-

---

rum legem. [16]) *Fr.* 27—29 *ex libris Labeonis ad edictum aedilium urulium scriptis uidentur petita esse, quorum alias memoria non xtat.* [17]) *Fortasse libris posterioribus. Cf. Gell.* 13, 10. §. 2. [18]) *tales consuetudines ed. Müll.*

xim(*a*)e Graeci *moris sunt. eodem modo* dicebatur ab antiquis *potitus hostium'*. — Fest. v. Potitus seruitute p. 250.

C. ATEIVS CAPITO

(Labeonis aequalis, qui tamen ei supervixit).

Coniectaneorum.

1. Cum librum VIII. Ateii Capitonis coniectaneorum legeremus, qui inscriptus est de iudiciis publicis, decretum tribunorum uisum est grauitatis antiquae plenum. Propterea id meminimus. Idque ob hanc causam et in hanc sententiam scriptum est: 'Aulus Hostilius Mancinus aedilis curulis fuit. Is Maniliae meretrici diem ad populum dixit eo, quod e tabulato eius noctu lapide ictus esset, uulnusque ex eo lapide ostendebat. Manilia ad tribunos plebi prouocauit. Apud eos dixit, commessatorem Mancinum ad aedes suas uenisse; eum sibi recipere non fuisse e re sua; sed cum ui irrumperet, lapidibus depulsum. Tribuni decreuerunt, aedilem ex eo loco iure deiectum, quo eum uenire cum corollario non decuisset. Propterea ne cum populo aedilis ageret, intercesserunt'. — Gell. 4, 14. §§. 1—6.

2. Appi namque illius Caeci filia, a ludis, quos spectauerat, exiens, turba undique confluentis fluctuantisque populi iactata est. Atque inde egressa cum se male habitam diceret: 'quid me nunc factum esset', inquit, 'quantoque artius pressiusque conflictata essem, si P. Claudius, frater meus, nauali proelio classem nauium cum ingenti ciuium numero non perdidisset? certe quidem maiore nunc copia populi oppressa intercidissem. Sed utinam', inquit, 'reuiuiscat frater aliamque classem in Siciliam ducat atque istam multitudinem perditum eat, quae me male nunc miseram conuexauit'. Ob haec mulieris uerba tam improba ac tam inciuilia C. Fundanius et Tiberius Sempronius aediles plebei multam dixerunt ei aeris grauis uiginti quinque milia. Id factum esse dicit Capito Ateius in commentario de iudiciis publicis bello Poenico primo, Fabio Licino et Otacilio Crasso consulibus. — Gell. 10, 6. §§. 2—4.

3. *Sed quod* ait (sc. Varro), senatusconsultum duobus

modis fieri solere, aut conquisitis sententiis aut per discessionem, parum conuenire uidetur cum eo, quod Ateius Capito in coniectaneis scriptum reliquit. Nam in libro 'VIIII.[1] Tuberonem dicere ait, nullum senatusconsultum fieri posse non discessione facta, quia in omnibus senatusconsultis, etiam in iis, quae per relationem fierent, discessio esset necessaria. idque ipse Capito uerum esse affirmat. — Gell. 14, 7. §§. 12. 13.

4. M. autem Varro in quarto epistulicarum quaestionum et Ateius Capito in coniectaneorum 'VIIII.[1] ius esse praefecto (sc. urbi Latinarum causa relicto) senatum habendi dicunt; deque ea re adsensum esse Capito (*Varro*)nem Tuberoni contra sententiam Iunii refert: 'nam et tribunis', inquit, 'plebis senatus habendi ius erat, quamquam senatores non essent ante Atinium plebiscitum'. — Gell. 14, 8. §. 2.

5. Legi adeo nuper in Capitonis Ateii coniectaneis senatus decretum uetus C. Fannio et M. Valerio Messalla consulibus[2] factum, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutitarent, id est mutua inter sese dominia agitarent, iurare apud consules uerbis conceptis, non amplius in singulas cenas sumptus esse facturos, quam centenos uicenosque aeris praeter olus et far et uinum, neque uino alienigena, sed patriae usuros, neque argenti in conuiuio plus pondo quam libras centum inlaturos. — Gell. 2, 24, §. 2.

6. Esse etiam dicit Capito Ateius edictum, diuine Augusti an Tiberii Caesaris non satis commemini, quo edicto per uarias sollemnitates a trecentis sestertiis adusque duo sestertia sum-

---

1) (col) VIIII *ed. Hertz.* CCLVIIII (*vel* ducentesimo quinquagesimo ono) *edd. antiquiores. Quod quominus retineamus, in sola quidem* *umeri magnitudine horum librorum nulla videtur esse difficultas.* *'oniectaneorum enim eadem poterat esse significatio, ut Digestorum,* *quae plerique alii libri, suis titulis insigniti, coniicerentur, sicut* *liber VIII. erat de publicis iudiciis* (*num.* 1). *Cf. not.* 4. *ad M.* *ntistium Labeonem. Et quantum scripserit Ateius Capito diversi-* *odae doctrinae, etiam ex Plinii indicibus librorum existimare licet.* *:d recte docuit Hertzius,* CCL *natum esse ex* col (*ut est in optimo* *ro ms.*), *quo quis significaverat, rectius fortasse collectaneorum* *ci libros* (*cf. Gai.* 4, 15 *fin.*), *nec collato num.* 17. *dubitandum, quin* *uod Mercklinus vidit*) *hic VIIII coniectaneorum liber proprie* *scriptus fuerit de officio senatorio.* 2) *a. u.* 592.

ptus cenarum propagatus est, ut his saltem finibus luxuriae effeeruescentis aestus coerceretur. — Gell. 2, 24. §. 15.

7. Nos autem in Capitonis Ateii coniectaneis inuenimus; siticines appellatos, qui apud sitos canere soliti essent, hoc est uita functos et sepultos, eosque habuisse proprium genus tubae, qua canerent, a ceterorum tubicinum differens. — Gell. 20, 2. §. 3. et ex eo Non. 1, 268. p. 54.

De pontificio iure.

8. Propterea uerba Ateii Capitonis ex quinto librorum, quos de pontificio iure composuit, scripsi: 'Tib. Coruncanio pontifici maximo feriae praecidaneae in atrum diem inauguratae sunt. Collegium decreuit, non habendum religioni, quin eo die feriae praecidaneae essent'. — Gell. 4, 6. §. 10.

9. 'Mundus', ut ait Capito Ateius in l. VII. pontificali, 'ter in anno patere solet diebus his: postridie Volcanalia et ante diem (*III. Non. Oct. et ante diem*)[3] VI. Id. Nou.: qui quid ita dicatur, sic refert Cato in commentariis iuris ciuilis: "Mundo nomen impositum est ab eo mundo, qui supra nos est; forma enim eius est, ut ex his, qui intrauere, cognoscere potui, adsimilis illae": eius inferiorem partem ueluti consecratam dis manibus clausam omni tempore, nisi his diebus, qui supra scripti sunt, maiores *censuerunt habendam*, quos dies etiam religiosos iudicauerunt ea de causa, quod quo tempore ea, quae occultae et abditae religionis deorum Manium essent, ueluti in lucem quandam adducerentur et patefierent, nihil in eo tempore in rep. geri uoluerunt: itaque per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non comitia habeba*ntur*, *non* aliud quicquam in rep. nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur'. — Fest. v. Mundus p. 157.

10. Si uolentibus uobis erit, inquit, in medium profero, quae de hac eadem causa apud Ateium Capitonem pontificii iuris inter primos peritum legisse memini: qui cum nefas esse sanciret, deorum formas insculpi annulis, eousque processit, ut et, cur in hoc digito uel in hac manu gestaretur annulus,

---

3) *Supplementum suo loco restitui.*

non taceret. 'Veteres' inquit, 'non ornatus, sed signandi causa annulum secum circumferebant. Unde nec plus quam unum habere licebat, nec cuiquam nisi libero. 'quod eos solos fides deceret,[4] quae signaculo continetur, ideo ius annulorum famuli non habebant. Imprimebatur autem 'sculptura[5] materiae annuli, siue ex ferro siue ex auro foret: et gestabatur, ut quisque uellet, quacunque manu, quolibet digito. Postea', inquit, 'usus luxuriantis aetatis signaturas pretiosis gemmis coepit insculpere, et certatim haec omnis imitatio lacessiuit, ut de augmento pretii, quo sculpendos lapides parassent, gloriarentur. Hinc factum est, ut usus annulorum exemtus dexterae, quae multum negotiorum gerit, in laeuam relegaretur, quae otiosior est, ne crebro motu et officio manus dextrae pretiosi lapides frangerentur. Electus autem', inquit, 'in ipsa laeua manu digitus minimo proximus quasi aptior ceteris, cui commendaretur annuli pretiositas. Nam pollex, qui nomen ab eo, quod pollet, accepit, nec in sinistra cessat, nec minus quam tota manus semper in officio est. unde apud Graecos ἀντίχειρ', inquit, 'uocatur, quasi manus altera. Pollici uero uicinus nudus et sine tuitione alterius appositi uidebatur; nam pollex ita inferior est, ut uix radicem eius excedat. Medium et minimum uitauerunt', inquit, 'ut ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum, et electus est, qui ab utroque clauditur et minus officii gerit et ideo seruando annulo magis accommodatus est'. Haec sunt, quae lectio pontificalis habet. — Macrob. Sat. 7, 13. §. 11.

11. Praeterea Capito Ateius scriptum reliquit, neque eius legendam filiam (sc. virginem Vestalem), qui domicilium in Italia non haberet, et excusandam eius, qui liberos tres haberet.[5] — Gell. 1, 12. §. 8.

12. Διὰ τί ὁ ἱερεὺς τοῦ Διὸς ἀποθανούσης αὐτῷ τῆς γυναικός, ἀπετίθετο τὴν ἀρχήν, ὡς (Ἀ)τήϊος ἱστόρηκεν;[6] — Plutarch. Qu. Rom. 50.	*Cur flamen Dialis, uxore mortua, flaminio decedit? sic enim Ateius tradidit.*

---

[4]) quos (*pro* q eos, *ut puto*) solos fides deceret (decerneret *al.* discerneret *al.*) *ed. Ian.* [5]) *Malim: signatura.* [6]) *Haec quoque ex libris*

De iure sacrificiorum.

13. Cuius (sc. Ateii Capitonis) uerba ex libro primo sacrificiorum haec sunt: 'Itaque Ioui tauro, uerre, ariete immolari non licet'. — Macrob. Sat. 3, 10. §. 3. — [7] Atteius enim Capito, quem in acie contra Maronem locasti, adiecit haec uerba: 'Si quis forte tauro Ioui fecerit, piaculum dato'. — Macrob. Sat. 3, 10. §. 7.

14. [8] 'Propudianus porcus dictus est', ut ait Capito Ateius, 'qui in sacrificio gentis Claudiae uelut piamentum et exsolutio omnis contractae religionis est'. — Fest. v. Propudianus p. 238.

15. Porcam auream et argenteam dici, ait Capito Ateius, quae etsi numero hostiarum non sint, nomen tamen earum habere, alteram ex auro, alteram ex argento factam adhiberi sacrificio Ceriali. — Fest. v. Porcam p. 238.

16. 'Rutilae canes, id est non procul a rubro colore, immolantur', ut ait Ateius Capito, 'canario sacrificio pro frugibus deprecandae saeuitiae causa sideris caniculae'. — Fest. v. Rutilae p. 285.

De officio senatorio.

17. C. Caesar in consulatu, quem cum M. Bibulo gessit, quattuor solos extra ordinem rogasse sententiam dicitur. Ex his quattuor principem rogabat M. Crassum, sed postquam filiam Cn. Pompeio desponderat, primum coeperat Pompeium rogare. Eius rei rationem reddidisse eum senatui Tiro Tullius M. Ciceronis libertus, refert, itaque se ex patrono suo audisse scribit. Id ipsum Capito Ateius in libro, quem de officio senatorio composuit, scriptum reliquit. In eodem libro Capitonis id quoque scriptum est: 'C.', inquit, 'Caesar consul M. Catonem sententiam rogauit. Cato rem, quae consulebatur, quoniam non e republica uidebatur, perfici nolebat. Eius rei ducendae gratia longa oratione utebatur eximebatque dicendo diem. Erat enim ius senatori, ut sententiam rogatus diceret

---

iuris pontificii esse, verisimile est. 7) *Hoc supplementum in priore ed. omissum debeo Ubbelohdio (Gött. gel. Anz.* 1863. *p.* 1148). 8) *Vix dubitandum, quin fr.* 14—16. *ex iisdem sacrif. libris desumpta sint.*

aute, quicquid uellet aliae rei et quoad uellet. Caesar consul uiatorem uocauit eumque, cum finem non faceret, prendi loquentem et in carcerem duci iussit. Senatus consurrexit et prosequebatur Catonem in carcerem. Hac', inquit, 'inuidia facta, Caesar destitit et mitti Catonem iussit'. — Gell. 4, 10. §§. 5—8.

Epistolarum.

18. In quadam epistula Ateii Capitonis scriptum legimus, Labeonem Antistium legum atque morum populi Romani iurisque ciuilis doctum apprime fuisse. 'Sed agitabat', inquit, 'hominem libertas quaedam nimia atque uecors, 'usque adeo, ut,[9] diuo Augusto iam principe et rempublicam obtinente, ratum tamen pensumque nihil haberet, nisi quod iustum sanctumque esse in Romanis antiquitatibus legisset', ac deinde narrat, quid idem Labeo per uiatorem a tribunis plebi uocatus responderit. 'Cum a muliere', inquit, 'quadam tribuni plebis aduersum eum aditi 'in Gallianum[10] ad eum misissent, ut ueniret et mulieri responderet, iussit eum, qui missus erat, redire et tribunis dicere, ius eos non habere neque se neque alium quemquam uocandi, quoniam moribus maiorum tribuni plebis prensionem haberent, uocationem non haberent: posse igitur eos uenire et prendi se iubere, sed uocandi absentem ius non habere'. — Gell. 13, 12. §§. 1—4.

Ex incertis libris vel aliunde.

19. [11] Sinistrum in auspicando significare ait Ateius Capito laetum et prosperum auspicium; at silentium, ubi duntaxat uacat uitio. 'igitur silentio surgere cum dicitur, significat, non

---

9) *Sic edd. antiquiores;* tanquam eorum *ed. Hertz.* 10) *ex cj. Hertzii in Jahrb. f. class. Philol.* 1865. *p.* 214. Gellianum *edd. Situs erat Gallianus fundus in civitate Baebiorum. Cf. L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* (1, 2). 11) *Ex fr.* 18. 19. *licet coniicere, Capitonem etiam de iure augurali scripsisse. Libris eius ad Etruscam disciplinam pertinentibus se usum ait Lyd. de ostent.* 2. 3., *ubi eum etiam* ἱερέα *appellat, i. e. pontificem. Nam et leges ludorum secularium exposuit auctore Zosim.* 2, 4. *ut pleraque, quae is de hoc sacrificio tradit, ex Ateio sumpta esse videantur. Quid sit, quod Osann. ad Pompon. p.* 94. *de Capitone se adnotasse ait ad Laur. Lyd.* de comet. p. 22.

interpellari, quo minus rem gerat. at sinistrum, hortari quoque auspicia ad agendum, quod animo quis proposuerit'. — Fest. v. Sinistrum p. 351.

20. Stellam significare ait Ateius Capito laetum et prosperum '*(augurium)*,[12] auctoritatem secutus P. Seruilii auguris, '*(ob)* stellam, quae e lamella aerea adsimili[13] stellae locis inauguratis infigatur. — Fest. v. Stellam p. 351.

21. Ateius Capito, publici priuatique iuris peritissimus, quid lex esset, hisce uerbis definiuit: 'Lex', inquit, 'est generale iussum populi aut plebis, rogante magistratu'. — Gell. 10, 20. §. 2.

22. Plebisscitum igitur est secundum eum Capitonem lex, quam plebes, non populus accipit.[14] — Gell. 10, 20. §. 6.

23. Quanto opere autem curae fuerit, ne quis uiolare ductus aquamue non concessam deriuare auderet, cum ex multis apparere potest, tum ex eo, quod circus maximus ne diebus quidem ludorum circensium nisi aedilium aut censorum permissu irrigabatur: quod durasse etiam postquam res ad curatores transiit sub Augusto, apud Ateium Capitonem legimus. — Frontin. de aquaed. 97. coll. 102.

24. At Capito Ateius in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuuat interpretationem. 'Etenim[15] in secunda tabula secunda lege', 'inquit,[16] 'scriptum est: "Quid horum fuit unum iudici arbitroue reoue, eo 'dies diffensus[17] esto". hic uterque actor reusque in iudicio rei uocantur. itemque accusator 'reus[18] accitur more uetere et consuetudine antiqua'. — Fest. v. Reus p. 273.

25. (*Nefrendes sc.*) Ateius *Capito infantes esse nondum frendentes*, id est *frangentes*. — Fest. v. Nefrendes p. 162.

26. Scaeuolam quoque et L. Aelium et Ateium Capitonem

---

ignoro, cum ne prodiisse quidem is liber videatur. 12) *Supplevi; ob sequens verbum excidisse videtur.* 13) *Scripsi;* stellam quae lamella aerea adsimilis *Cd. Plerique* stellam *expungunt.* 14) *Potest, ut hanc definitionem ipse Gellius ex Capitoniana legis definitione tantum effecerit.* 15) *Scripsi* (*sc.* ete *adhaesit v.* interpretation.). Numa *Cd.* nam *cj. plerique.* 16) *Scripsi;* in qua *Cd. edd.* 17) *Hic et in sequentibus Müllerum sequor. De hac lege XII tab. cf. Dirksen p.* 191. 18) *Scripsi;* deui *Cd. edd. Intellige, a praecone accusatorem* '*rei*'

in eadem sententia (sc. de uino murrina fuisse uideo, quoniam in Pseudolo sit:

Quod si opus est, ut dulce promat indidem, ecquid habet? CHAR. Rogas?
Murrinam, passum, defrutum, mella . . . .

quibus apparet, non inter uina modo murrinam sed inter dulcia quoque nominatum. — Plin. N. H. 14, 13. §. 15.

27. Certumque fit (sc. pistores Romae non fuisse ad Persicum usque bellum, ipsosque Quirites, mulieres puta, panem ecisse) Ateii Capitonis sententia, cocos tum panem lautioribus oquere solitos, pistoresque tantum eos, qui far pisebant, noinatos. — Plin. N. H. 18, 11. §. 28.

28. *Τὰ γὰρ ἐπίσημα τῶν ρχόντων ἀπὸ Θούσκων λαῶν ὁ βασιλεὺς Νουμᾶς τῇ ολιτείᾳ εἰσήγαγεν, ὥσπερ αὶ τῶν ὅπλων τὸ δύσμαχον πὸ Γαλατῶν. καὶ μάρτυρες ἐν τούτων ὅ τε Καπίτων αὶ Φωντήϊος.* — Io. Laur. yd. de magistr. exord.

Nam insignia magistratus Numa rex a Thuscis mutuata in rempublicam introduxit, sicuti et armorum robur a Gallis. testantur haec Capito et Fonteius.

29. [19] Ateius asserit, Romam ante aduentum Euandri diu alentiam uocitatam. — Serv. ad Aen. 1, 273.

30. Sed Varro et Ateius contra sentiunt, dicentes diuos erpetuos, deos, qui propter sui consecrationem timentur, ut unt dii Manes. — Serv. ad Aen. 5, 45.

31. Ateius Philologus libertinus Athenis natus. Hunc Cato Ateius notus iurisconsultus inter grammaticos rhetorem, ter rhetores grammaticum fuisse ait. — Suet. de ill. amm. 10.

32. Hic idem (sc. M. Pomponius Marcellus) cum ex oraone Tiberium reprehendisset, affirmante Ateio Capitone, et se illud Latinum et, si non esset, futurum certe iam inde,[20]

---

pellatione accitum fuisse. 19) *Haec fr.* 28. *et* 29. *ut magis Capitis, quam Philologi esse existimem, partim argumentum facit, rtim quod hunc Serv. ad Aen.* 1, 601. *pleno Ateii Philologi nomine dat.* 20) *Nec hanc Capitonis vocem praetermittere volui, ingem hominis maxime prodentem.*

'Mentitur', inquit, 'Capito. Tu enim, Caesar, ciuitatem dare potes hominibus, uerbis non potes'. — Suet. de ill gramm. 22.

MASVRIVS SABINVS

(Capitonis discipulus, fuit sub Tiberio et Nerone).

De iure ciuili.

1. Masurius autem Sabinus in iuris ciuilis secundo,[1] etiai quod iumentorum causa apparatum esset, quibus dominı uteretur, penori attributum dicit. Ligna quoque et uirgas ı carbones, quibus conficeretur penus, quibusdam ait uideri es in penu. Ex his autem, quae promercalia et usuaria iisdem locis 'esse(*nt*),[2] ea sola penoris putat, quae satis sint u annuo. —Gell. 4, 1. §§. 21—23.

2. Verba sunt Sabini ex libro iuris ciuilis secundo: 'Q alienam rem attrectauit, cum id se inuito domino facere iu care deberet, furti tenetur'. — Gell. 11, 18. §. 20.

3. Item alio capite: 'Qui alienum 'tacens[3] lucri facier causa sustulit, furti obstringitur, siue scit, cuius sit, si nescit'. — Gell. 11, 18. §. 21.

4. Sed meminisse debemus, secundum ea, quae su scripsi, furtum sine ulla quoque attrectatione fieri posse, s mente atque animo, ut furtum fiat, adnitente. Quocirca ne quidem Sabinus dubitare se ait, quin dominus furti sit c dempnandus, qui seruo suo, uti furtum faceret, imperauit. Gell. 11, 18. §§. 23. 24.

5. Verba Masurii Sabini apposui ex libro iuris ciuilis cundo: 'Furiosus mutusue cuiue quod membrum lacerum l sumue est aut obest, quo ipse minus aptus sit, morbosi su Qui natura longe minus uidet, tam sanus est, quam qui tard currit'. — Gell. 4, 2. §. 15.

6. Masurius autem Sabinus in libro iuris ciuilis terti

---

1) *Puta, ubi de legatis agebat, quamobrem hoc fr. primo l posui.* 2) *Scripsi;* esse *ed. Hertz., interpunctione ante h. v. pos* 3) iacens *cj. Sciopp Malim* sciens. 4) *Fortasse cum de interdi de libero homine exhibendo ageret. Cf. L.*3. §§. 11. 12. *D. de h*

rem locum hospiti tribuit quam clienti. Verba ex eo ec sunt: 'In officiis apud maiores ita obseruatum est: tutelae, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, dfini. De qua causa[5] feminae uiris potiores habitae, us)[6] pupillarisque tutela mulieri praelata. Etiam aduem adfuissent, eius filiis tutores relicti, in eadem pillo aderant'. — Gell. 5, 13. §. 5.

De furtis liber.

Manifestum autem furtum est', ut ait Masurius, 'quod iditur, dum fit. Faciendi finis est, cum perlatum est, coeperat'. Furti concepti, item oblati, tripli poena d quod sit oblatum, quod conceptum, et pleraque alia rem ex egregiis ueterum moribus accepta neque in;nitu neque iniucunda qui legere uolet, inueniet Sabini ui titulus est de furtis.[7] In quo id quoque scriptum l uolgo inopinatum est, non hominum tantum neque ouentium, quae auferri occulte et subripi possunt, sed)que et aedium fieri furtum; condempnatum quoque mum, qui fundo, quem conduxerat, uendito, possesıs dominum interuertisset. Atque id etiam, quod)pinabile est, Sabinus dicit, furem esse hominis iudiui cum fugitiuus praeter oculos forte domini iret, ob;ae, tamquam se amiciens, ne uideretur a domino, ob- — Gell. 11, 18. §. 11—14.

Fastorum.

asurius fastorum secundo 'Vinaliorum dies', inquit, er est, non, ut quidam putant, Veneri'. — Macrob. :. §. 6.

asurius etiam secundo fastorum 'Liberalium dies',

(43, 29). [5]) *Puta maioris infirmitatis et indigentiae. ui, quod* pup. *notatum facile excidere poterat. Itaque si r pupillum et mulierem, pariter mihi cognatos, causa emer'us pupillo adero, et maxime quidem si tutelam eius geram, iam mulieris tutor sim.* [7]) *Frustra sunt, qui hanc partem 'orum de iure ciuili opinantur. Ex eoque de furtis libro :i manifesti definitionem Gellium petiisse, certe uerisimile*

inquit, 'a pontificibus agonium Martiale appellatur'. — Macrob. ib. §. 15.

10. Et in eodem libro: 'Eam noctem deincepsque insequentem diem, qui est Lucarium'. — Macrob. ib.

11. [8]Masurius et alii uno die, id est quarto decimo Kalendas Ianuarias fuisse Saturnalia crediderunt. — Macrob. Sat. 1 10. §. 5.

12. Masurius adiicit simulacrum huius deae (sc. Angeroniae) ore obligato atque signato in ara Volupiae propterea collocatum, quod qui suos dolores anxietatesque dissimulant, perueniant patientiae beneficio ad maximam uoluptatem. — Macrob. ib. §. 8.

De indigenis.

13. Masurius autem Sabinus in commentariis, quos de indigenis composuit: 'Religiosum', inquit, 'est, quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est; uerbum a relinquendo dictum, tanquam caerimoniae a carendo'. — Gell. 4, 9. §. 8. Cf. Macrob. Sat. 3, 3. (supra in Ser. Sulpicio 13.).

Memorialium.

14. Sed Sabinus Masurius in primo memorialium, secutus quosdam historiae scriptores, Accam Larentiam Romuli nutricem fuisse dicit. 'Ea', inquit, 'mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amisit. In illius locum Romulus Accae sese filium dedit seque et ceteros eius filios fratres aruales appellauit. Ex eo tempore collegium mansit fratrum arualium numero duodecim, cuius sacerdotii insigne est spicea corona et albae infulae'. — Gell. 7 (6), 7. §. 8.

15. Huius 'commenti[9] (sc. Herculis Victoris dicti) causam Masurius Sabinus memorialium libro secundo aliter exponit. 'Marcus', inquit, 'Octauius Herennius prima adolescentia tibicen, postquam artis distisus suae est, instituit mercaturam, et bene re gesta decimam Herculi profanauit. Postea cum

---

est. [8]) *Cum Dirkseno non dubito, quin et hoc et sequens fr. ad eundem librum pertinuerint.* [9]) cognomenti *Salm. cj. probabilis.*

nauigans hoc idem ageret, a praedonibus circumuentus, fortissime repugnauit et uictor recessit. Hunc in somnis Hercules docuit, sua opera seruatum. Cui Octauius impetrato a magistratibus loco aedem sacrauit et signum, Victoremque litteris incisis appellauit. Dedit ergo epitheton deo, quo et argumentum ueterum uictoriarum Herculis et commemoratio nouae historiae, quae recenti Romano sacro causam dedit, contineretur'. — Macrob. Sat. 3, 6. §. 11.

16. Item aliud refert Sabinus Masurius in septimo memoriali seuere factum. 'Censores', inquit, 'Publius Scipio Nasica et Marcus Popilius[10] cum equitum censum agerent, equum nimis strigosum et male habitum, sed equitem eius uberrimum et habitissimum uiderunt, et "cur", inquiunt, "ita est, ut tu sis, quam equus curatior"? "Quoniam", inquit, "ego me curo, equum Statius nihili seruos". Visum est parum esse reuerens responsum relatusque in aerarios, ut mos est'. — Gell. 4, 20. §. 11.

17. Masurius autem Sabinus in undecimo librorum memorialium ciuicam coronam tum dari solitam dicit, cum is, qui ciuem seruauerat, eodem tempore etiam hostem occiderat neque locum in ea pugna reliquerat; aliter ius ciuicae coronae negat concessum. Tiberium tamen Caesarem consultum, an ciuicam coronam capere posset, qui ciuem in proelio seruasset et hostes ibidem duos interfecisset, sed locum, in quo pugnabat, non retinuisset eoque loco hostes potiti essent, rescripsisse dicit, eum quoque ciuica dignum uideri, quod appareret, ex tam iniquo loco ciuem ab eo seruatum, ut etiam a fortiter pugnantibus retineri non quiuerit. — Gell. 5, 6. §. 14.

Ex incertis libris.[11]

18. Masurius auctor est, curru quoque triumphantis myrtea corona usos. — Plin. N. H. 15, 29. §. 38.

19. Ob has causas equidem crediderim, honorem ei (sc. lauro) habitum in triumphis potius, quam quia suffimentum sit caedis hostium et purgatio, ut tradit Masurius. — Plin. N. H. 15, 30. §. 40.

---

10) *a. u.* 594. 11) *Ex quibus quae Plinius servavit,* non dubito omnia

20. In eosdem situs comitatur et spina nuptiarum facibus auspicatissima, quoniam inde fecerint pastores, qui rapuerunt Sabinas, ut auctor est Masurius. — Plin. N. H. 16, 18. §. 30.

21. Verum altera lotos in Volcanali, quod Romulus constituit ex uictoria de decumis, aequaeua urbi intellegitur, ut auctor est Masurius. — Plin. N. H. 16, 44. §. 86.

22. Masurius palmam lupino adipi dedisse antiquos tradidit; ideo nouas nuptas illo perunguere postis solitas, ne quid mali medicamenti inferretur. — Plin. N. H. 28, 9. §. 37.

23. Masurius sanqualem ossifragum esse dicit, inmusulum autem pullum aquilae, priusquam albicet cauda. — Plin. N. H. 10, 7. §. 8.

24. Masurius auctor est, L. Papirium praetorem, secundo herede lege agente, bonorum possessionem[12] contra eum dedisse, cum mater partum se XIII mensibus diceret tulisse, quoniam nullum certum tempus pariendi statum uideretur. — Plin. N. H. 7, 5. §. 4 et ex eo Gell. 3, 16. §. 23.

25. Triumphare P. Ventidium de Parthis uoluit (sc. fortuna) quidem solum, sed eundem in triumpho Asculano Cn. Pompeii duxit puerum, quamquam Masurius auctor est, bis in triumpho ductum. — Plin. N. H. 7, 43. §. 44.

26. Partim enim scripserunt, qui ouaret, introire solitum equo uehentem; at Sabinus Masurius pedibus ingredi ouantes dicit, sequentibus eos non militibus, sed uniuerso senatu. — Gell. 5, 6. §. 27.

27. [13]Libertinos uero ab ingenuis adoptari quidem iure posse, Masurius Sabinus scripsit. Sed id neque permitti dicit, neque permittendum esse umquam putat, ut homines libertini ordinis per adoptiones in iura ingenuorum inuadant. 'Alioquin', inquit, 'si iuris ista antiquitas seruetur, etiam seruus a domino per praetorem[14] dari in adoptionem potest'. Idque

---

memorialium libris deberi. 12) *i. e. vindicias; vera enim ingenui bonorum possessio nunquam contra aliquem datur.* 13) *Haec ex libris iuris civilis esse possunt, quibus etiam 'de dierum diffissionibus et comperendinationibus et aliis quibusdam legitimis ritibus' egisse potest. Gell. 14, 2. §. 1.* 14) *Eo, qui vindicat, statim liberum filiumque suum in potestate esse asserente. Qua ratione et dominus*

ait plerosque iuris ueteris auctores posse fieri scripsisse. — Gell. 5, 19. §§. 11—14.

28. Sub tecto uti liceret (sc. flamini Diali sine apice) esse, non pridem a pontificibus constitutum, Masurius Sabinus scripsit, et alia quaedam remissa gratiaque aliquot ceremoniarum facta dicitur. — Gell. 10, 15. §§. 17. 18.

*M. VALERII PROBI

Tyrii, grammatici haud vulgaris doctrinae, qui Neronis fere tempestate claruit et ut Sueton. de illustr. gramm. 39. auctor est, maxime emendandis libris veteribus operam dedit, exstat de notis antiquis libellus, vel ut rectius iudicatur, amplioris libri deperditi caput superstes; hoc enim arguunt verba illa exordii *Est etiam circa perscribendas . . . . studium necessarium* et quod ipse quidem Probus, ut idem Suetonius testatur, 'nimis pauca et exigua de quibusdam minutis quaestiunculis edidit; reliquit autem non mediocrem sylvam observationum sermonis antiqui'. Sed opusculum illud ita ut in editionibus, velut in Putschii ling. Lat. auctor. ant. p. 1494. Dion. Gothofredi auct. ling. Lat. p. 1454. circumfertur, maximam partem esse interpolatum et eas solas notas, quae generatim neglecto ordine alphabetico sub Probi nomine referuntur, recte ei adscribi, demonstravit nuper magno, ut solet, cum acumine magnaque librorum mss. copia adhibita Th. Momsenus in Act. Societ. Reg. Sax. a. 1853. class. phil. hist. p. 91 sq. Cuius in sententia licet in universum sit acquiescendum, tamen ut et consilium ac ratio Valeriani opusculi eiusque fata rectius intelligantur et nostrae editionis ratio reddatur, et mihi hac de re video pauca esse disputanda.

De notis antiquis omnino Probum eo potissimum consilio egisse, ut veterum librorum exemplaria etiam ab hac parte recte legerentur et transcriberentur, secundum ea, quae ex Suetonio retulimus, dubitare non licet. Quem ordinem autem in referendis notis sequeretur, ipse indicavisse credendus est verbis illis: *Quod in praenominibus legibus publicis pontificumque monumentis et in iuris ciuilis libris etiamnunc manet.* In iis tamen vocem *legibus* suum locum iam non tenere, multis argumentis persuasum mihi est. Nam et leges hic frigide publicae appellantur et cum pontificum monumentis parum apte componuntur et a iure civili perperam seiunguntur: nec

---

fiduciae causa amico mancipatum servum adoptare poterat. §. 12. *I. de adopt. (1, 11).*

sic haec respondent ei ordini, quo postea notae recensentur. Ne multa, restituenda illa vox est ante *iuris ciuilis*, quo loco eam excidisse etiam illud indicio est, quod in quibusdam codd. legitur *iurisque ciuilis*, omissis verbis, quae praecedunt, *et in*, in aliis, retentis his, omissum est *que;* scilicet diversimode librarii amisso h. l. verbo *legibus* sermonem redintegrare conati sunt. Ad rem vero cf. est locus Manil Astr. 4, 209. *Hic etiam legum tabulas et condita iura Noverit, aque notis levibus pendentia verba.* Iam si legimus *in praenominibus, publicis pontificumque monumentis, et in legibus iurisque ciuilis libris*, aptissime in duplex genus notae dividuntur: unum earum, quae specialem causam non habent, sed universae civitatis sunt, partim in familiis (= *praenominibus*) partim in populo (= *publicis*) partim in diis (= *pontificumque monumentis*)[1] positae (unde ius tripertitum: privatum, publicum et sacrum), alterum earum, quae ex arte magis profectae sunt (cf. Cic. pro Mur. 12.) unoque nomine iuridicae appellari possunt. Et huic divisioni ipse tractatus bellissime convenit. Primum enim §. 2. referuntur notae, quae *in monumentis publicis et historiarum libris sacrisque publicis reperiuntur*, in quibus *praenominibus* notatis primus locus datur; ut appareat, tantum brevitatis studio praenominum in huius partis praefatione iteratam mentionem factam non esse. Ad alterum genus spectant §§. 3—5. ita ut in §. 3. verba *in iure ciuili* tanquam generis significatio praemittatur, quod in *leges*, *legis actiones* et *edicta* tanquam in suas species diducitur. Apparet autem, Probum prius notarum genus non proprie hoc libello spectavisse. Paucas tantum huius generis tantumque in praefatione opusculi refert, et in fine addit *et similia*, ut, etiamsi demus, quod saltem in ceteris §is dandum est, hic quoque nonnullas notas librariorum culpa intercidisse, exempla tantum ex hoc genere posuisse videatur. Accedit, quod de illis huius generis notis, quas in fine §i 2. diversarum vitae civilis partium ibi commemoratarum *proprias* dicit, omnino esse eiusmodi notas dicere satis habet, ipsas non affert, haud obscure significans, eas sibi parum curae esse, quoniam videlicet pleraeque non ut priores illae communes in libris vulgaris eruditorum lectionis, quos Probus maxime spectabat, velut historicis, usurpabantur, sed in reconditioribus monu-

[1]) Sane longe aliter haec interpretatur Momsenus, qui in altera Probi editione huius nostrae rationem non habuit. Sed Probum *pontificum monumenta* memorantem non *sacra publica* (ut postea se ipsum interpretatur), sed legis actiones intellexisse, quas tunc nemo nisi ex libris iuris civilis petebat, iisque adeo iuris civilis libros hoc modo opposuisse, cum postea legis actionum notas ad ius civile referat, in animum non *induco.*

ıentis delitescebant. At haec ipsa Probi verba male intel-
ıcta non dubito fraudi fuisse viris doctis medii aevi, ut
seudo-Probum hic intruderent. Dum enim ea verba, quibus
robus quasi excusat, cur has notas *proprias* opusculo suo
›n inserat, tanquam novam praefationem accipiunt, quam
militer ut initio §i 2. notarum seriem huc pertinentium se-
ıi oporteat, eam cum non invenirent, excidisse rati, alii
›usculum hic finiverunt et sequentes partes denuo inscripto
robi nomine sigillatim descripserunt, alii aliunde suppleve-
ınt, ubi notas huc facientes nullo inscripto auctoris nomine
venerant. Longam eam esse oportere, persuadebat iis,
ıod Probus longum illum indicem *curiarum*, *tribuum*, *comi-
›rum*, *sacerdotiorum* et ceterorum praescripsisset; et memo-
ıbile illud discrimen intercedit inter hunc Pseudo-Probum
ceteras similes notarum collectiones velut Lindenbrogicam,
ıod illo omnium fere, quas index ille refert, rerum notae
›ntinentur, hae praeprimis ad libros iuris civilis spectant.
um tamen etiam in subpositicia illa serie notarum magnam
ırtem ex iure civili petitam esse viderent, addiderunt in-
ici verba *iuris ciuilis*, quae subditicia esse etiam Momsenum
on fugit.

Alterum genus, quas supra notas iuridicas dixi, etiam eo
priore differebat artemque quandam prodebat, quod proprie
ıntum ex singularibus litteris constabat (§. 3. Cic. l. c.). Et
oc quidem genus maxime Probum spectavisse et executum
sse, non modo ipsa res documento est, sed etiam titulus
ı bonis libris teste Momseno opusculo praescriptus '*de iuris
otarum*' vel '*iuris notarum*'. Vereor tamen in hac opusculi
arte non solum singulas notas haud paucas excidisse, sed
t alias ipsam eam partem nos integram non habere. Nam si
ɔ l. alterum hoc genus verbis *in legibus iurisque ciuilis libris*
gnificatum erat, video quidem ad *leges* tanquam fontem
ıris civilis cunctas notas §is 3. 4 et 5. propositas recte re-
ırri, cum legis actiones et edicta perpetua tantum rivi
ıidam vel propagines ipsarum legum sint. Sed notas *in
ris ciuilis libris* desidero. Num adeo balbutiebat gramma-
ıus, ut legis actiones et edicta perpetua, fortasse quia etiam
libris legebantur, libros iuris civilis appellaret? An vero
ın curabat eos, qui proprie sic appellantur, quique veterum
ırorum, quorum emendationi operam dabat, praecipuam
rtem constituebant? An nullae dum in iis notae adhibe-
ntur? Nullum eorum dici potest. Itaque sic statuo, eam
usculi partem, qua hac notae expositae erant, interiisse,
que id tam incuria quam nimia cura factum esse. Ea
im magno usui erat iis, qui libros iuris civilis transcribe-
nt. Itaque eam ceteris notis primo neglectis exscripserunt,
ıue non grammatici sed librarii consilio ac cura, hoc est,

auctoris nomine omisso, et ita, ut novis postea notarun
pendiis accedentibus, collectionem suam, prout usus
ret, augerent, immutarent, alius etiam aliam instituer
ipso vero Probi libro haec semel ab eo avulsa pars pr
mitti coepta est. Hac ratione varias illas notarum col
nes enatas esse existimo, quae partim anonymae parti
certorum auctorum velut Magnonis, Petri Diaconi, I
nominibus in codd. mss. inveniuntur, quarumque una
lari fato exeunte medio aevo rursus Valeriano opuscu
alia eius parte adsui coepit. Ordinem quoque alphab
a posterioribus illis notarum collectoribus profectum
non tam certo affirmaverim: hunc enim pro ea, quae
leges et libros iuris civilis intercedebat differentia, ia
Probus in hac parte adhibuisse poterat.

Licet vero posterioribus istis collectionibus ea q
notarum pars, quae Probo periit, saltim maxima ex
haud dubie contineatur, tamen in animum inducere n
tui, ut quae in iis Probi sunt, restituendi ei periculu
cerem. Plus enim quam difficile est, eas a ceteris
aliunde originem ducant, segregare. Suo igitur iam lo
farrago relinquenda est. Ipsum vero Probi opusculum
tenus exstat, quam emendatissimum potui, iam exhibec
in re illud maxime tenendum erat, librarios in eo tra
bendo non tantum solito more peccavisse, sed etiam
raro denuo notas explicuisse et partim has ex explicat
mendis partim vice versa interpolasse. Singulorum co
mss. notitia, quos singularibus litteris ita notavi, ut
muni omnium lectioni hoc signum *Cdd.* praefigerem, ex
seni commentario petenda est. Eius quoque unius, v
erat, editionem respexi; de qua praemonendum est,
senum notas earumque explicationes consulto incor
reliquisse.

His, cum primum Probi libellum ederem, praeter p
quae nunc demum addidi, disputatis, vulgati postea
separatim et in Henrici Keilii grammaticorum Lati
vol. IIII. p. 267 seq. 'Notarum laterculi edente Th.
seno', in quibus Probus noster cum principem locum
neat et plurium et multo meliorum, quam antea, mss.
cum ope editus, non est quod dicam, nova haec su
etiam a me in iteratis curis Probo impensis adhibita
Itaque prorsus retractatam accipis Probi editionem, i
laudati codices ad nuper excussos, *ed.* (= *editio*) ad Mo
novam referendi sunt. Ceterum in his, quae antea exl
ramus, non admodum multa mutanda fuerunt. Accessit
his augmentum nec ambitu exiguum et argumento nobil
signitum in hac nova editione num. 6., de quo nunc

praefanda sunt. Citius enim, quam exspectaveram vel, ut verius dicam, praeter spem confirmatum est id quod in superiore praefatione de avulsa et perdita extrema Valeriani opusculi parte conieceram, qua notae ex 'iuris civilis libris' petitae comprehensae fuerint. Scilicet in membranis a Momseno adhibitis est codex Einsidlensis, saeculi X, alphabetico ordine digestus et cetera quidem a Papiana, quae dicitur, notarum sylloga non diversus, sed quibusdam additamentis insignis, quae pleraque ex Probo genuino petita esse, et ipse harum notarum habitus et in fine subiectum praefationis Probianae exordium Momsenum docuit. Et quaedam quidem harum notarum conveniunt cum his, quas iam noveramus, ut tantum emendandis iis inservire possint; aliae vero novae sunt. Has Momsenus p. 275 seq. soluto ordine alphabetico composuit, nec quod aliud consilium in ordinandis iis secutus sit, aperuit. Si, ut suspicor, argumenti similitudine ductus est, quaedam notae aliter locandae erant. Nolui tamen in re tam exili ab ordine semel statuto recedere, maxime cum is, quo Probus usus est, restitui nullo modo possit. Nam etiamsi ponamus, ipsum Probum hanc notarum partem secundum alphabetum ordinasse, certe is ordo alius fuit, ac quo usus est scriptor cod. Einsidlensis eiusve archetypi. Eum enim apparet non tantum continuas ipsius Probi notarum formulas pro arbitrio in complures discerpsisse, sed etiam ex eadem, una alterave tantum littera omissa, plures fecisse, velut *Dolo Ve Malo Tuo* et *Dolo Ve Malo*, *Familiam Testamenti Causa* et *Testamenti Causa*, et quasdam formulas adeo mutilasse, ut sensu careant, velut *Malo Tuo Factum Est*, *Possessio Data est*, *Rebus Recte Praestari*.

Dixi, has novas notas ex '*iuris civilis libris*' sumptas esse. Quod probant exempli gratia eiusmodi notae *Mihi Heres Erit, HeredemQue Meum* similesque testamentis vel contractibus propriae, quibus nec in legibus, nec in legis actionibus nec in edictis perpetuis locus erat. Nec huic adversantur multae aliae, quae quanquam primum in legis actionibus ponebantur, velut (*Aio*), *Te Mihi Dare Facere Oportere*, vel in edictis, ut pleraeque ceterae, tamen ex his etiam in libros iuris civilis migraverant. Sed potest etiam coniectura de ipso libro capi non improbabilis, quo Probus in hac opusculi parte usus sit. Cum enim in his notis etiam memoratur S. P. M. = *Sexti Pedii Medmani*, hoc non eo (ut quis forte opinetur) referendum est, quod Paullo auctore L. 6. §. 1. D. de bon. poss. (37, 1) Sex. Pedius libro XXV ad edictum de testamentaria bon. possessione agens 'notas literas non esse' scripserat; (quid enim hoc notarum syllogarium attinebat? qui movere poterat, ut hanc ipsam notam poneret?) sed quod Probus in libro, ex *quo omnes* illas notas collige-

bat, etiam hanc invenerat. Is vero alius atque ipsius l vix esse poterat. Praeter celebratissimos enim quos ICtos, qui et ipsi ab aliis citati pluribus tantum litteris tabantur, velut *cass.*, *sab.*, *ser.* *sul.*, ipsorum tantum in l ICtorum principalibus litteris nomen eorum notatum sive cum responsa a se data referrent, ex Paulli exe constat, sive cum marginibus paginarum titulus operis scriberetur, per se probabile est. Cum igitur etiam ex a Sexti Pedii adhuc tam incerta, ut Iuliano tantum anteri eum fuisse sciremus, nihil causae obstet, non dubito, bum, ut eum quoque quem dixi, notandi morem ostend notam illam posuisse eamque cum ceteris ex Sexti Pedi edictum libris (circiter quinquaginta, ut videtur) sums namque edicti commentarium pleraeque ceterae nota edicti verbis petitae produnt et ex huiusmodi libris Pedi tunc longe amplissimus erat, quem maximam sibi not copiam suppeditaturum esse Probus merito iudicabat.

Ceterum exiguam tantum partem tam harum quam rarum, quas Probus composuit, notarum ad nos perve dubitandum non est, idque nunc non tam librariorum n gentiae, quam istius aevi genio, quod antiquarum divitia taedio etiam ipsos iuris civilis libros tantum breviatos valuit, tribuendum esse existimo.

M. VALERII PROBI
de iuris (*ciuilis*) notarum
(*significatione commentarius*).[1]

1. Est etiam circa perscribendas uel paucioribus lit notandas uoces studium necessarium. Quod partim pro u tate cuiusque fit, partim pro usu publico et obserua communi. Namque apud ueteres cum usus notarum n esset, 'propter perscribendi[2] 'difficultatem[3] maxime in sc

---

[1]) *Hoc fere modo supplendam esse inscriptionem, quam o libri mss. praebent, suasit mihi Gell.* 17, 9. *ubi eiusdem Probi tur commentarius* 'de occulta litterarum significatione in epistul C. Caesaris scriptura'. *Ei enim vicinum hunc nostrum comment fuisse, etiam probabile fit ex inscriptione quibusdam medii ae tarum collectionibus a Probo pendentibus praefixa:* 'notae Iulii saris', *de quibus cf. Momsen. not. laterc. p.* 315. [2]) propter scri *Cdd. et ed.; vitium ex compendio* pp pscribendi *natum est.* *cultatem Cdd. et ed.; sed* di *geminandum* erat.

ui scribendo aderant, ut 'celeriter[4] dicta comprehenderent, uaedam uerba atque nomina ex communi consensu primis tteris notabant et singulae litterae quid significarent, in romptu erat. 'Quod[5] in praenominibus, publicis pontificumue monumentis et in 'legibus[6] 'iuris(*que*)[7] ciuilis libris etiamiunc manet. Ad quas notationes publicas 'accessit[8] 'et stuliosorum uoluntas, ut unusquisque familiares sibi notas pro oluntate signaret; quas comprehendere[9] infinitum est. puilicae sane tenendae, 'quae[10] in monumentis publicis et historiarum libris sacrisque publicis reperiuntur, 'ut[10]

2.	P.	Publius
	L.	Lucius
	C.	Gaius
	M.	Marcus
	CN.	Gnaeus
	Q.	Quintus
	MA.	'Manius[1]
	TI.	Tiberius
	CL.	Claudius
	'T.	Titus[2]
	SP.	Spurius
	SEX.	Sextus
	SER.	Servius
	'OP.	Opiter[3]
	A.V.C.	ab urbe condita
	P.R.E.	post reges exactos
	P.C.	patres conscripti
	S.P.Q.R.	senatus populusque Romanus
	EQ.R.	eques Romanus

---

[4]) *Refer ad* comprehenderent, *non ad* dicta. *Celeritate facto senatusconsulto opus, ut mox ad alia veniri vel discedi posset.* [5]) Quod nō Cdd. *Fortasse:* Qui mos. [6]) *Cdd. et ed. habent transpositum post* praenominibus; *vid. praefat.* [7]) et in iuris *Cdd. fide digni.* iurisque *misso antea* et in *X. A.* [8]) accedit *Cdd. et ed.* [9]) *Haec proxime d Cdd. scripturam accedunt.* etiam studiosorum voluntas; set unusuisque familiares sibi notas pro uoluntate *quas signarit* comprehendere *d. Moms. altera.* [10]) *Ex Cdd. in Momseni ed. altera addidi.*
[1]) Macnnius *vel* Macmuius *Cdd. Suspicor Manii et Pacuvii notas in nam conflatas esse.* [2]) *A.; omittunt ceteri Cdd. et ed.* [3]) E.;

V. R.	urbs Roma
C. R.	ciuis Romanus
COL.	coloniae uel colonus
MVN.	municipia uel municeps
N. L.	nominis Latini
L. C.	Latini coloniarii
S. N. L.	socii nominis Latini

et similia. Secundum 'haec etiam [14] curiarum nomina, tril comitiorum, sacerdotiorum, potestatum, magistratuum, fecturarum, sacrorum, ludorum, rerum urbanarum, reru litarium, collegiorum, decuriarum, 'fastorum, [5] 'numm ponderum, [6] mensurarum [7] et similium ceterorum nota proprias habent. * * * [8]

Litterae singulares in iure ciuili.

3. De legibus et plebiscitis (*senatusque consultis*)[9] ha

P. I. R. P. Q. I. S. I. F.	populum iure rogauit populusque
P. R. E. A. D. P.	sciuit in foro pro rostris 'ex [1] diem pridie
'E. H. L. N. R.	eius hac lege nihilum rogatur [2]
S. R. L. R. I. C. Q. O. O. R. E.	siremps lex, res, ius causaque om omnium rerum esto [3]

omittunt alii Cdd. 14) etiam hic *C.* etiam *om. ceteri Cdd.* *riarum nominibus notatis cf. Ovid. F.* 2, 528. 5) *Intellige* *fastorum, nefastorum et similium.* pagorum *Moms. cj.* 6) num *Cdd. et ed., quod coaluisse videtur ex* numor. p. erum; num *Moms. cj.* 7) *De verbis* iuris ciuilis, *quae hic Cdd. intrudun praefat.* 8) *Hic cum in duas partes opus scinderetur a lib non dubito quaedam excidisse, quibus Probus ad notas iuris t tum fecerat.* 9) *Supplevi. Excidit* sqctis *ob simile antecede cabulum* scitis. 20) nunc ponimus *serioris tantum aetatis Cdd* terae singulares in iure ciuili de legibus et plebiscitis *ed. Se inscriptiones* §§. 4. *et* 5. 1) *In lege perlata huic* ex *proprie locus; sed puto, id interdum ex lege per trinundinum prom postea errore retentum esse. Notis* Ante Diem *et* Pridie *in lege simul locum non esse, vix est, quod moneamus. De legum scriptionibus in universum cf. Ritschl. praef. ind. schol. Bon.* 1860. 2) *Cdd. et ed. ante* L. lege *addunt:* O. omnibus, *idque quenti nota, ubi testantibus lege Rubria et lege Quinctia* (*Mus. Rhen.* VIII. *p.* 298. 457 *seq.*) *iustus eius locus est, omittunt, ut reat, ex inferiori nota in superiorem id male irrepsisse.* 3)

L. P. C. R.	Latini Prisci, ciues Romani
M. E. M. D. D. E.	municipibus eius municipii dare damnas esto
C. E. C.	colonis eius coloniae
Q. E. R. F. E. D.	quod eius recte factum esse dicetur
L. I. D. A. C.	lex Iulia de adulteriis coercendis
V. D. P. R. L. P.	unde de plano recte legi possit
A. A. A. F. F.	aere, argento, auro flando, feriundo
I. N. Q. Q.	iustis nuptiis quaesitos, quaesitas
S. Q. S. S. E. Q. (V.) I. N. S. R. E. H. L. N. R.	si quid 'sacrosanctum est,[24] 'quodue ius non[5] sit 'rogarier,[6] eius hac lege nihil 'rogatur[7]
V. P. R.	ueteri possessori redditum[8]
V. A.	ueterano assignatum
V. F.	ususfructus[9]
S. C. P. S.	senatus consultum, plebi scitum
Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C.	'quid[30] de ea re fieri placeret, de ea re uniuersi ita censuere
Q. F. E. I. S. F.	'quom[1] factum est, in senatu fuerunt
D. C. S.	de consilii sententia
S. Q. M. D. E. R. A. P. P. V. 'L.[3] O. E.	si quid 'magistratus[2] de ea re ad populum 'plebemue lato[4] opus est,

Cdd. hanc formulam corrumpunt. Quod siremps notatur duabus litteris S. R., *factum videtur secundum etymologiam M. Catonis, a 'similis res' eam vocem derivantis. Fest. s. v.* 24) sacrosancti *V.*; sacri sancti *ceteri Cdd. et ed. Vid. Cic. pro Balb.* 14. 5) Q. N. I. quod non iure *boni Cdd.* quod iure non *unus A.; ut tam ante* I. *quam post littera singularis lecta esse videatur, quam* N. *acceperunt, quae vero ante erat* V. *Sunt duae exceptiones, quarum altera spectat ad ea, quae ne quis rogaret, multa tantum similive poena sancitum erat.* 6) rogatum *Cdd. Cf. Klenze ad Leg. Servil. p.* 94. 7) *Ita recte est in l. Anton. de Thermens. v.* 30.. *pro quo archaice in aliis aeribus legitur* rogator *s.* rogato(r); *nam imperativus in hac formula insipide poneretur.* rogatum *C.* 8) V. veteri *omittunt aliqui Cdd. idque Moms. docte interpolatum putat ex Suet. Dom.* 9., *de quo dubito.* 9) *Potuit huic notae etiam in legibus agrariis locus esse. Gai.* 2, 7. 30) quod *Cdd.* 1) quod *Cdd. et ed. Cf. Orell.* 3787. 2) mee vel meae *vel* me *Cdd. Erat opinor* mag. (*Moms. cj.:* melius). *Deest haec vox in Cic. ad fam.* 8, 8. §. 5. 3) *V.* V. *ceteri Cdd., factum sc. ex corruptela* ualeto. 4) *V.;* plebum ualeto *ceteri.*

V. R.	urbs Roma
C. R.	ciuis Romanus
COL.	coloniae uel colonus
MVN.	municipia uel municeps
N. L.	nominis Latini
L. C.	Latini coloniarii
S. N. L.	socii nominis Latini

et similia. Secundum 'haec etiam [14] curiarum nomina, tribu comitiorum, sacerdotiorum, potestatum, magistratuum, pı fecturarum, sacrorum, ludorum, rerum urbanarum, rerum litarium, collegiorum, decuriarum, 'fastorum, [5] 'nummor ponderum, [6] mensurarum [7] et similium ceterorum notatio proprias habent. * * * [8]

Litterae singulares in iure ciuili.

3. De legibus et plebiscitis (*senatusque consultis*)[9] haec

P. I. R. P. Q. I. S. I. F.	populum iure rogauit populusque i
P. R. E. A. D. P.	sciuit in foro pro rostris 'ex [1] a diem pridie
'E. H. L. N. R.	eius hac lege nihilum rogatur [2]
S. R. L. R. I. C. Q. O.	siremps lex, res, ius causaque omnil
O. R. E.	omnium rerum esto [3]

omittunt alii Cdd. [14]) etiam hic *C.* etiam *om. ceteri Cdd. De riarum nominibus notatis cf. Ovid. F.* 2, 528. [5]) *Intellige dier fastorum, nefastorum et similium.* pagorum *Moms. cj.* [6]) numeror *Cdd. et ed., quod coaluisse videtur ex* numor. p. erum; nummor *Moms. cj.* [7]) *De verbis* iuris ciuilis, *quae hic Cdd. intrudunt, v praefat.* [8]) *Hic cum in duas partes opus scinderetur a librar non dubito quaedam excidisse, quibus Probus ad notas iuris tran tum fecerat.* [9]) *Supplevi. Excidit* sqctis *ob simile antecedens cabulum* scitis. [20]) nunc ponimus *serioris tantum aetatis Cdd.* I terae singulares in iure ciuili de legibus et plebiscitis *ed. Sed v inscriptiones* §§. 4. *et* 5. [1]) *In lege perlata huic* ex *proprie nul locus; sed puto, id interdum ex lege per trinundinum promulg postea errore retentum esse. Notis* Ante Diem *et* Pridie *in ead lege simul locum non esse, vix est, quod moneamus. De legum pr scriptionibus in universum cf. Ritschl. praef. ind. schol. Bonn. l* 1860. [2]) *Cdd. et ed. ante* L. lege *addunt:* O. omnibus, *idque in quenti nota, ubi testantibus lege Rubria et lege Quinctia* (*Mus. phi Rhen. VIII. p.* 298. 457 *seq.*) *iustus eius locus est, omittunt, ut ap reat, ex inferiori nota in superiorem* id male *irrepsisse.* [3]) *Va*

L.P.C.R.	Latini Prisci, ciues Romani
M.E.M.D.D.E.	municipibus eius municipii dare damnas esto
C.E.C.	colonis eius coloniae
Q.E.R.F.E.D.	quod eius recte factum esse dicetur
L.I.D.A.C.	lex Iulia de adulteriis coercendis
V.D.P.R.L.P.	unde de plano recte legi possit
A.A.A.F.F.	aere, argento, auro flando, feriundo
I.N.Q.Q.	iustis nuptiis quaesitos, quaesitas
S.Q.S.S.E.Q.(V.) I.N.S.R.E.H.L. N.R.	si quid 'sacrosanctum est,[24] 'quodue ius non[5] sit 'rogarier,[6] eius hac lege nihil 'rogatur[7]
V.P.R.	ueteri possessori redditum[8]
V.A.	ueterano assignatum
V.F.	usus fructus[9]
S.C.P.S.	senatus consultum, plebi scitum
Q.D.E.R.F.P.D.E. R.V.I.C.	'quid[30] de ea re fieri placeret, de ea re uniuersi ita censuere
Q.F.E.I.S.F.	'quom[1] factum est, in senatu fuerunt
D.C.S.	de consilii sententia
S.Q.M.D.E.R.A.P. P.V.'L.[3] O.E.	si quid 'magistratus[2] de ea re ad populum 'plebemue lato[4] opus est,

---

Cdd. hanc formulam corrumpunt. Quod siremps notatur duabus litteris S. R., *factum videtur secundum etymologiam M. Catonis, a 'similis res' eam vocem derivantis. Fest. s. v.* [24]) sacrosancti *V.;* sacri sancti *ceteri Cdd. et ed. Vid. Cic. pro Balb.* 14. [5]) Q. N. I. quod non iure *boni Cdd.* quod iure non *unus A.; ut tam ante* I. *quam post littera singularis lecta esse videatur, quam* N. *acceperunt, quae vero ante erat* V. *Sunt duae exceptiones, quarum altera spectat ad ea, quae ne quis rogaret, multa tantum similive poena sancitum erat.* [6]) rogatum *Cdd. Cf. Klenze ad Leg. Servil. p.* 94. [7]) *Ita recte est in l. Anton. de Thermens. v.* 30., *pro quo archaice in aliis aeribus legitur* rogator *s.* rogato(r); *nam imperativus in hac formula insipide poneretur.* rogatum *C.* [8]) V. veteri *omittunt aliqui Cdd. idque Moms. docte interpolatum putat ex Suet. Dom.* 9., *de quo dubito.* [9]) *Poluit huic notae etiam in legibus agrariis locus esse. Gai.* 2, 7. [30]) quod *Cdd.* [1]) quod *Cdd. et ed. Cf. Orell.* 3787. [2]) mee *vel* meae *vel* me *Cdd. Erat opinor* mag. (*Moms. cj.:* melius). *Deest haec vox in Cic. ad fam.* 8, 8. §. 5. [3]) *V.* V. *ceteri Cdd., factum sc. ex corruptela* ualeto. [4]) *V.; plebum ualeto ceteri.*

COS. PR. TR. PL. Q. N. S. Q. E. V. A. P. P. V. F. *Q. S. N. T. COS. PR. TR. PL. Q. D. E. Q. E. V. A. P. P. V. F.*	cos., praetores, tribuni plebis, qui nunc sunt, 'quibus eorum[35] uidebitur, ad populum plebem'ue ferant;[6] quod si non tulerint, cos., praetores tribuni plebis, qui deinceps erunt, 'quibus eorum[5] uidebitur, ad populum plebemue ferant
S. F. S.	sine fraude sua

4. In legis actionibus haece[7]:

A. T. M. D. O.	aio, te mihi dare oportere[8]
Q. N. T. S. Q. P.	quando negas, te sacramento 'quingenario[9] prouoco
Q. N. Q. A. N. Q. N.	quando neque ais neque negas[40]
E. I. M. C. V.	ex iure manum consertum 'uocauit[1]
S. N. S. Q.	si negat, sacramento quaerito[2]
S. S. C. S. D. E. T. V. (*I.*)	'secundum suam causam[3]; sicut dixi, ecce tibi, 'uindictam (*imposui*)[4]
Q. I. I. T. C. P. A. F. A.	quando in iure te conspicio, postulo, anne fuas[5] auctor
T. P.[6] I. A. V. P. V. D.	te praetor iudicem arbitrumue postulo uti des[7]

---

[35]) quod eius *Cdd.* (quod eis *Moms. ed.*) *ex parum erudita interpolatione; nam* quod *ferrent, certe potestas non dabatur magistratibus. Cf. Cic. l. c. Etiam consules, praetores et tribuni pl. plus quam singularibus literis in Cdd. notati videntur interpolationi deberi.* [6]) *V.;* plebis ferant *ceteri.* [7]) haec *Cdd. et ed. hic et infra* §. 5. [8]) *Puta sponsionis illius summam, de qua agit Gai.* 4, 95. [9]) *Hoc solum in centumviralibus causis superfuisse videtur.* [40]) *Hac actione utebatur actor, si adversarius tacuerat.* [1]) uocarit *V. Sed aut* voco *aut* vocasti *aut generaliter* vocare *legendum videtur. Vid. Cic. pro Mur.* 12. [2]) quingenario *Moms. cj. Frustra; pertinet haec formula ad publicam legis actionem, in qua actor adversarium sacramento non provocabat, sed interrogabat. Vid. Fest. p.* 344. *Müll. et nos ad Gai.* 4, 14. *not. ad h. voc.* [3]) *Male haec verba cum sequentibus coniuncta sunt. Cf. Gai.* 4, 16. *adn.* [4]) *Supplevi ex Gai.* 4, 16. uindicta *Cdd.* [5]) far *optimi Cdd.* fas *alii. De* anne *post verbum* postulo, *quod Moms. immerito impugnat, cf. Gai.* 4, 16. [6]) PR. *Cdd. Sed singularis littera requiritur ex Probi strictiore ratione* (*nam alii et binas litteras admittebant. Fest. v. Nota*). *Ab initio videamus ne littera* A. = abs *ob antecedentem notam, quae hac littera clauditur, perierit.* [7]) *Cf. Keller Civilproc.* §. 17. *not.* 230.

I.D.T.S.P.	in diem tertium siue perendinum
A.L.A.	arbitrum liti aestimandae

5. In edictis perpetuis haece:

Q.B.F.	quare bonum factum[48]
I.D.P.E.	iure dicundo praeerit
I.D.C.	iuris dicundi causa
Q.R.F.E.V.	quod recte factum esse uidebitur
V.B.A.	uiri boni arbitratu
D.M.F.V.C.	dolo malo fraudisue causa
I.D.	iudicium dabo
I.D.	iuris dictio
Q.E.R.E.T.P.I.R.D.T.Q.P.D.T.'D.[9]D.P.F.	quanti ea res erit, tantae pecuniae iudicium recuperatorium dabo testibusque publice dum taxat 'decem[9] denuntiandi potestatem 'faciam[50]
Q.S.S.S.	quae supra scripta sunt
I.C.E.V.	iusta causa esse uidebitur
N.K.C.	non calumniae causa
C.C.	consilium cepit uel causa cognita
F.C.	fraudare creditores uel fiduciae causa uel fideicommissum
P.C.	[1]pactum conuentum uel pecunia constituta
C.V.	centum uirum[2]
S.T.A.	sine tutoris auctoritate
T.A.	tutore auctore
F.E.D.	factum esse dicetur
H.S.	haec sic[3]
Q.A.	quemadmodum
Q.M.	quo modo uel quo magis
P.P.L.V.	pro praede litis uindiciarum

---

48) *Cdd. et ed. hanc notam in fine §i antecedentis praebent; sed eam edictorum esse, ubi fere exordium faciebat, docet Brisson. de form.* 3, 1. 9) *Similiter Pondera duodecim* PDDC *notata leges apud Petrum Diaconum.* 50) facit *Cdd.* 1) *Quod plerique Cdd. et ed. praefigunt ab edicto praetoris alienum* patres conscripti, *velut glossema eieci.* 2) uel *clarissimi uiri addunt Cdd. ed.* 3) uel hora secunda

I.S.	'iudicatum[54] solui
'B.E.E.P.P.V.Q.P. P.I.	'bona ex edicto (*possideri proscribi ue-nireque pro portione iubebo*)[5]

6. (*In iuris ciuilis libris haece*[6].)

I.E.	index esto
R.S.	reciperatores sunt*o*
E.R.A.	ea res 'agatur[7]
Q.D.R.A.	qua de re agitur
N.N.	Numerius Negidius
O.E.R.	ob eam rem
O.O.	oportet oportebit
O.*E*.F.B.	oportet[8] e*x* fide bona
M.A.E.	melius aequius erit[9]
S.*D*.E.R.Q.*D*.A.	si de ea re, qua de agitur[60]
S.P.	si parret
S.N.P.A.	si non parret, absoluito
T.M.D.F.O.	te mihi dare facere oportere
D.M.F.	dolo malo fecisti
D.V.M.T.F.E.	dolo(*ue*) mal*o* tuo factum est[1]
N.R.	non restituetur
O.C.	o*p*e con*s*ilio
V.R.	urbis Romae
R.R.E.P.	Romae rec*te* experiri possit
M.C.F.	municipii*s* *coloniis* for*i*s[2]
D.D.	decreto decurionum
M.P.D.	maiorem partem diei[3]

addunt Cdd. ed. [54]) iudicium *Cdd. et ed. Post hanc notam M. addit* C.E.D. conuinctum esse dicetur *et* M.F.P. malae fidei possessor. [5]) *Alterum* P.P. *in Moms. ed. omissum, quod explicui* pro portione *habent tantum A. et Maruc.* I *solus E.* [6]) *Ad similitudinem exordii* §§. 4. *et* 5. *finxi. Caeterum quae sequuntur deberi codici Einsidlensi, in praefatione dictum est.* [7]) agitur *Cd. ed. Cf. Gai.* 4, 131. [8]) oportebit *E. ed. At intentio semper de praesenti tempore concipitur.* [9]) *Cf. Boeth. ad Cic. Top.* 17, 66. *p.* 378 *Or. Cic. de offic.* 3, 15, 61. *pro Rosc. C.* 4, 11. 12. [60]) *Refer ad pacti exceptionem. Gai.* 4, 119. [1]) D.V.M.V. dolo uel malo tuo D.V.M. dolo uel male M.T.F.E. malo tuo factum est *Cd. ed.* [2]) municipii fores *Cd. ed.* municipio, colonia, foro *cj. Moms. Cf. leg. Rubr. c.* 21. 23. *leg. Iul. munic. v. 83 seq.* [3]) *Cf. L.* 2. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16) *ex*

P.P.D.	pro parte dimidia
S.S.S.	supra scripti sunt
Q.I.S.S.	quae infra scripta sunt
L.E.	leg*e* egisse
L.A.E.	lege actum est
R.R.	recte recipitur
M.M.P.	manu mancipio potestate[61]
E.I.Q.	ex iure Quiritium
(*B.*)P.D.E.	(*bonorum*) possessio data est[5]
S.(*L.*)P.H. A.	secundum (*legem*) publicam hoc aere[6]
H.B.V.P.	he*r*es bonorumue possessor
M.H.E.	mihi heres erit
H.Q.M.	heredemque meum
E.H.E.	exheres esto
V.V.C.	uolo uos curare
S.N.P.M.S. R. S. S. Q.H.	'....'si*nito rem* sumere sibique habere[7]
P.S.T.Q. H.	praecipito sumito 'tibique habeto[8]
O.O.O.T.	omnia ornamenta, omnia texta[9]
V.M.M.	uestem mund*um* muliebrem[70]
T.T.A.A.A.	tegulas testas[1] aurum argentum aes
T.C.(*O.*)F. M. C. M. (*M.*)V.R.C.L.C.	testamenti causa (*omissa*) famili*ae* mortis causa manumiss*ae* uindicta recte competet libera*l*is causa[2]

Paul. lib. 1. *ad ed.* [64]) *Cf. rubr. leg. Flav. Salp.* 22. [5]) *Ex interdicto Quorum bon. L.* 1 *pr. De quor. bon.* (43, 2). [6]) *Cf. Gai.* 2, 104. [7]) sine praesummere sibique habere *Cd. sc.* R. *accepta pro* P. *et neglectis quattuor primis litteris, quas suspicor significasse* Si Non Potest Mancipare (*velut absens*), *ut haec formula sinendi modo legandi in rebus mancipi per damnationem legatis in usu fuerit* (*cf. Gai.* 2, 204. 214. *L.* 30. §. 1. *D. de leg.* 3.) *indeque omnino origo legati sinendi modo adhuc ignorata repetenda videatur.* [8]) *Haec Cd. alio loco sub littera* T *et ed. tanquam propriam notam repetunt. Revera apud Probum haec et tres sequentes notae unam formulam coniunctim legendam effecisse videntur.* [9]) *Cf. L.* 16. 22. 37. *D. de auro arg.* (34, 2). [70]) *Cf. L.* 8. *L.* 32. §. 6. *D. eod.* [1]) *Cf. L.* 1. §. 1. *D. de tigno* (47, 3). [2]) *Sic mihi videor restituisse Probi probam formulam, in Cd. male in haec quinque frusta discerptam et passim corruptam:* F.T.C. familiam testamenti causa (*et post sub lit. T:* T.C. testamenti causa) L.C. liberta*tis causa M.C.M. mortis* causa manumissa V.R.C.

S. Q. M. M. M. M. M.	si quis 'manu *missus*[73] manumissa n tur
D. D. D. ' *V. E.*[4]	deinde deperi*i*t deminutum*ue est*
H. COG.	herede cognitore[5]
D. M. O.	donum munus operas[6]
O. D. M.	operas donum munus[7]
Q. P. *N.* M. C.	quod pondere numero mensura tinetur
F. P. P. R.	forma publica populi Romani[8]
(*H.*) R. R. P.	(*his*) rebus recte praestari[9]
F. P.	fide promissor[80]
P. A.	pluuiae arcendae
F. E.	familiae erciscundae
F. R.	fini*um* reg*un*d*orum*[1]
V. F. I.	vadimonium fieri iubere
N. C. N. P.	nec clam nec precari*o*
V. F. V.	uim fieri ueto
F. C. L.	fraudationis causa latitat[2]
P. P. V.	pupillus pupillaue[2]
R. P. C. S. D. M.	rei publicae causa se dolo malo[2]

---

uindicta recte neempet (*iam Moms. correxit* competet). *Videtur* *tela testamento adscripta monendae de iuribus suis familiae ca quam mortis causa testator liberaverat. De eiusmodi manumissi bus vid. L.* 15. *D. de manumiss.* (40, 1). *Et testamentariae qui manumissiones omissa causa testamenti intercidunt* (*L.* 17. *D. si omissa c. t.* 29, 4). *Sicut vero mortis causa donationes ne qui accusato testamento auferuntur, quod fit legatis et libertatibus te mento datis* (*L.* 5. §§. 15. 17. *D. de his quae ut ind.* 34, 9), *m minus libertas mortis causa vindicta data omissa causa testam infringi debet.* 73) manunumisit *Cd.* '*principium est edicti de b libertorum*' *Moms.* 4) *Correxi.* M. *Cd. ed. Cf. L.* 20. §§. 6 *D. de her. pet.* (5, 3). *Spectabat vero ad stipulationem, quae memoratur, his rebus recte praestari. Cf. Goeddaeus ad L.* 71. *D. de verb. sign.* (50, 16). 5) *Spectabat fortasse infamiam. Cf.* 4, 182. *Ceterum dubito, an trium litterarum nota ex Probo fu* 6) *Cf. L.* 53 *pr. D. de verb. sign.* (50, 16). *Paul. S. R.* 2, 32. 7) *Cf. L.* 7. §. 3. *L.* 37 *pr. D. de op. libert.* (38, 1). 8) *Utraque mula spectabat titulum de rebus creditis. Cf. L. Rubr. c.* 21. *L* §. 1. *D. de reb. cred.* (12, 1). 9) *Cf. not.* 74. 80) fidei promi *Cd. ed.* 1) finibus regnandis *Cd. ed.* 2) *Cf. L.* 5. 6. §. 1. *L.* 7. *D. quib. ex caus. in poss.* (42, 4) et nota antiquiorem *vocem* '*se do*

uidebitur in integrum[83]
E.I.E. restituas[4] antequam ex iure exeas
ex consuetudine[5]
omnes ad quos[6]
(*ostia*)[7] fenestras
qu*ae*[8] mea est[9]
rerum nouarum[90]
Q.'*M*.*A*.[1] si non plus quam 'm(*ile*) *asses*[1]
Sexti[2] Pedii 'Med*m*ani[3]

CAELIVS SABINVS
(claruit Vespasiano, Tito et Domitiano imperantibus).

Ad edictum aedilium curulium.

Caelius Sabinus in libro, quem de edicto aedilium cu- composuit, Labeonem refert, quid esset morbus, hisce definisse: 'Morbus est habitus cuiusque corporis contra n, qui usum eius facit deteriorem'. Sed morbum alias corpore accidere dicit, alias in parte corporis. Totius s morbum esse, ueluti sit phthisis aut febris, partis ueluti sit caecitas aut pedis debilitas. 'Balbus autem',

---

co Iulianus posuit 'sine dolo'. 83) *Integram formulam habet* . 9. *D. quib. ex caus. mai.* (4, 6). 4) restitutus *Cd. An* re- *forma Iuliano antiquiore? Ad rem cf. Gai.* 4, 164. 5) *Non Probi esse.* 6) *sc. ea res pertinet. Cf. L.* 19 *pr. D. de* 1, 7). 7) *Supplevi. Cf. L.* 25. §. 1. *D. loc.* (19, 2) '*si ostia sve nimium corruptas locator non restituat*'. *L.* 59. *D. de* . (6, 1). 8) quem *Cd. ed.* 9) *Cf. L.* 85. *D. de leg.* 3. *L.* 7. *ro arg.* (34, 2). *Potest, ut haec a maiore illa formula* (*not.* 68.) *primitus illa secuta sint* T.T.A.A.A. *et explicari debeant* eum Est *vel* Quae Mea Erunt. 90) *Cf. Fr. Vat.* 67. 1) A. D. *Cd. Non possunt haec cum Momseno ad sacramentum arium referri; hoc enim erat rerum mile aeris plurisve e non* Aeris D *sed* D Aeris. *Spectant potius aut legem Fu- stamentariam, de qua vid. Gai.* 2, 225., *aut, quod magis probo, inciae exceptionem. Cf. Ulp.* 1, 1. *L.* 5. §. 2. *D. de dol. ec.* (44, 4). 2) Sextii *Cd.* 3) *Ex Medma s. Medama in s, olim Locrensium oppido, oriundi. Strab.* 6, 1. §. 5. *p.* 256. . *H.* 3, 10. §. 73. *Mel.* 2, 4. Medinani *Cd. ed. vox nihili ideo- e mora corrigenda.*

inquit, 'et atypus uitiosi magis, quam morbosi sunt, et equus mordax aut calcitro uitiosus, non morbosus est. Sed cui morbus est, idem etiam uitiosus est. Neque id tamen contra fit; potest enim, qui uitiosus est, non morbosus esse. Quamobrem cum de homine morboso agetur, 'aeque',[1] inquit, 'ita dicetur: "QVANTO OB ID VITIVM MINORIS SIT"'. — Gell. 4, 2. §§. 3—5.

2. [2]Pilleatos seruos uenum solitos ire, quorum nomine uenditor nihil praestaret, Caelius Sabinus iurisperitus scriptum reliquit. Cuius rei causam esse ait, quod eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in uendundo deberent, ut emptores errare et capi non possent, neque lex uendundi opperienda esset, sed oculis iam praeciperent, quidnam esset mancipiorum genus; 'sicuti' inquit, 'antiquitus mancipia iure belli capta coronis induta ueniebant et idcirco dicebantur sub corona uenire. Namque ut ea corona signum erat captiuorum uenalium, ita pilleus impositus demonstrabat, eiusmodi seruos uenundari, quorum nomine emptori uenditor nihil praestaret'. — Gell. 6 (7), 4. §§. 1—3.

T. ARISTO

(sub imp. Traiano).[1]

1. Id etiam memini legere me in libro Aristonis iureconsulti, haudquaquam indocti uiri, apud ueteres Aegyptios, quod genus hominum constat et in artibus repperiendis sollertes extitisse et in cognitione rerum indagandarum sagaces, furta omnia fuisse licita et inpoenita. — Gell. 11, 18. §. 16.

---

[1]) *Scripsi;* neque *Cdd. ed. Hertz., quod sensus loci ferre non videtur:* nequam (*vel* nequaquam) *alii. An* aeque tm (tamen)? [2]) *Vix dubitandum, quin Gellius haec ex eodem libro sumserit. Cf. Zimmern hist. iur. Rom. T.* I. §. 87. *not.* 6.

[1]) *Vid. est de hoc Ian. Iust. Enschedé de T. Aristone ICto Rom. L. B.* 1829. 4.

LAELIVS FELIX
(sub imp. Hadriano).[1]

Ad Q. Mucium.

1. In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo scriptum est, Labeonem scribere etc. (cf. supra M. Antistium Labeonem n. 22.). [2]Iisdem comitiis, quae calata appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum in procinctu, cum uiri ad proelium faciendum in aciem uocabantur, tertium per familiae mancipationem, cui aes et libra adhiberetur. — Gell. 15, 27. §§. 1—3.

2. In eodem Laelii Felicis libro haec scripta sunt: 'Is, qui non 'uniuersum[3] populum, sed partem aliquam adesse iubet, non comitia, sed concilium edicere debet. Tribuni autem neque aduocant patricios, neque ad eos 'ferre[4] ulla de re possunt. Ita ne leges quidem proprie, sed plebisscita appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt: quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur'. — Gell. 15, 27. §. 4.

3. Item in eodem libro hoc scriptum est: Cum ex generibus hominum suffragium feratur, curiata comitia esse; cum ex censu et aetate, centuriata, cum ex regionibus et locis, tributa. centuriata autem comitia intra pomerium fieri nefas esse, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbem imperari ius non sit. Propterea centuriata in campo Martio haberi exercitumque imperari praesidii causa solitum,

---

1) *Sequor communem opinionem eorum, qui hunc eundem Laelium esse statuunt, cuius in L.* 3. *D. si pars hered.* (5, 4.) *mentio fit: quanquam in hoc scriptore omnia incerta sunt et ipsum nomen, quoties commemoratur, in libris mss. variatur. Cf. Zimmern. hist. iur. Rom.* I. §. 89. *et interpr. ad Gell.* 15, 27. 2) *Haec quoque ex eodem libro petita esse, vix dubitabit, qui sententiarum nexum ipsumque rei, de qua agitur, argumentum reputaverit.* 3) *ut uniuersum ed. Hertz.* 4) *Scripsi;* referre *Cdd. edd.*

quoniam populus esset in suffragiis ferendis occupatus. — Ge 15, 27. §. 4.

---

4. (?) Libertinis uero nullo iure uti praetextis licebat, multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis n cessitudo. Sed postea libertinorum quoque filiis praete concessa est ex causa tali, quam M. Laelius augur[5] refert. q bello Punico secundo 'decemuiros[6] dicit ex senatusconsult propter multa prodigia libros Sibyllinos adiisse et, inspecti his, nunciasse, in capitolio supplicandum lectisterniumque e collata stipe faciendum, ita ut libertinae quoque, quae long ueste uterentur, in eam rem pecuniam subministrarent. ac igitur obsecratio est pueris ingenuis, itemque libertinis, sed uirginibus, patrimis matrimisque, pronunciantibus carme ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex ius duntaxat matrefamilias nati fuissent, togam praetextam lorum in collo pro bullae decore gestarent. — Macrob. Sa 1, 6. §. 13.

SEX. POMPONIVS
(sub Hadriano et insequentibus imperatoribus).

Libro singulari regularum.

1. Et seruitutes diuidi non possunt; nam earum us ita connexus est, ut, qui eum partiatur, naturam eius co rumpat.[1]

---

5) *Minime spondeo, hunc eundem illum Laelium Felicem fuisse; a gumentum tamen simile est et Laelius, a ICtis posterioribus in iu civili semel tantum vel bis citatus, magis iuris publici vel sa antiquitatibus operam dedisse videtur. Eiusdem Laelii ex m librorum fide possit etiam esse, quod supra, Lachmannum n sine dubitatione secuti, C. Aelio Gallo* 6. *tribuimus fragmentu Multo antiquior est, ut L. Aelium Stilonem taceam, ad quem eti referendus Plin. N. H.* 14, 13. §. 15., *C. Aelius, cuius apud Fest quaedam extant ex oratione fragmenta.* 7) *Ex Iani cj.;* dunm ros *edd.*

1) '*Ex libris Pomponii . . . . . ex vetustissimis quibusd fragmentis carie corrosis, quae nobis dono dedit Iulius Cae. Scaliger . . . . . excepta e bibliotheca Petri Criniti Florenti*

haec sumpta esse testatur is, qui primus edidit, Arn. Ferronius in Consult. Burdigal. commentariis Lugd. 1536. *p.* 72. *Cf. A. G. Cramer in Hugon. civ. Mag.* VI. *p.* 1 *seq., qui et illud probabiliter coniecit, esse has lacinias ex Pomponii libro singulari regularum, ita ut L.* 17. *D. de servit.* (8, 1) *eas excepisse videatur, sola fere voce 'Itaque' interiecta.— Consulto omittimus, quae Laur. Lyd. de magistr.* 1, 48. *ex Pomponio, scilicet ex L.* 2. §. 34. *D. de orig. iur.* (1, 2) *mutila et corrupta refert.*

---

malim opinari. Quando vero obierit, nescimus. Tan Commodi tempora (176—192.) eum vidisse, ex eo, quod SC. Orphitianum scripsit, efficitur.

Idem Momsenus l. c. Gaium 'ICtum provincialem' fui qui in oriente, et ut probabiliter statuere liceat, Troad Asia ius docuerit librosque suos ediderit, magno, ut s acumine adstruere conatus est: argumentis tamen, quod viri de his litteris meritissimi mihique amici dixerim, ad dum dubiis et magis speciosis quam veris. Primum enim, q de solo praenomine ad appellandum eum Graeco more u pato disputat, imperatorum maxime aevo eandem appell consuetudinem certis ex causis etiam Romae obtinuisse, m exempla velut imperatorum Gaii, Titi, Marci, et cum hi iurisconsultorum more quaeratur, Sexti (Pomponii, cf. Zimn Hist. iur. §. 92. not. 6.) et ipsius Gaii (Cassii Longini, cf. Z mern l. c. §. 85. not. 25.) ostendunt. Deinde quod Gaii resp non extant, ipse confitetur Momsenus, etiam Romae potu ICtum, qui respondendo operam non daret, scriptis inclar At Gaius edictum provinciale commentatus est. quod M senus negat nisi de certae, itaque eius, quam inhabita provinciae edicto intelligi posse, eamque Asiam fuisse a mat, cum Gaius Bithynorum et Galatarum peregrinum (Inst. 1, 55. 193.) et Troadis, Beryti et Dyrrhachii ius Itali (L. 1. D. de cens. 50, 15) commemoraverit. Sed si, ut ex mat, multum etiam tunc singularum provinciarum differel edicta et suae provinciae edictum Gaius commentatus non 'ad edictum provinciale', opinor, sed 'ad edictum A ticum' (ut est ubique in Ciceronis Verrinis 'edictum S liense') vel certe 'ad edictum proconsulis provinciae As librum suum inscribere debuit; nam provinciale edictum pliciter dictum ex analogia, qua provinciale solum, pro cialis senator, provincialis iudex, alia dicuntur, edictu quacunque provincia propositum significat. Et serione quam statuerit, tunc ICtum aliquem in animum induxiss unius inter tot provincias edictum triginta libris explica Itaque ex hac ipsa appellatione recte colligitur, quod e tius illius temporis ratio facit ut credamus,[5] provinci diversarum edicta, si rem, non formam spectas, tunc in u conflata esse, quod ab omnibus proconsulibus partim pe partim, ut in Caesaris provinciis, per legatos proponere quamobrem Gaium in his libris ubique proconsulem ta

spectabat. [5]) Cf. E. Huschke Census z. Z. d. Geb. J. Chr. p [6]) Animadvertendum est, hanc edicendi potestatem, qua ius supplebatur vel corrigebatur, tantum magistratus populi Romani hab *(Gai. 1, 6)*; *proinde* etiam Caesarem proconsulem in suis provinciis, n *vero legatos* Caesaris, quibus iurisdictio tantum praetoria delegata

nominare vel praetorem, cuius pleraque edicta proconsul receperat (Cic. ad Attic. 6, 1. §. 15.), mirari non licet. Cetera Momseni argumenta aut leviora sunt aut eiusmodi, ut etiam aliis opinionibus firmandis inservire possint, quare ea interim missa facere liceat. Hoc vero quaero: quamobrem in his, quibus locus, ubi quis scribit, optime cognosci solet, nihil reperiatur in Gaii scriptis, quod Asiam prodat? Immo haec ad Italiam Romamque nos delegant. In exemplis condicionum hanc ponit: 'si navis ex Asia venerit' — (L. 33. D. de hered. inst. (28, 5) ex lib. II. de testam. ad ed. praet. urb. L. 72. D. de fidei. (46, 1) ex lib. III. de V. O.) miro modo, si Troade haec scripsit; item 'si navis ex Africa venerit' et hanc speciem: 'si inter eos qui Romae (non Troade) sunt, talis fiat stipulatio: *Hodie Carthagine dare spondes*'? (L. 141. §§. 7. 4. coll. L. 73 pr. de V. O. (45, 1.) ex lib. II. de V. O.) et 'si is, qui ita stipulatus fuerit: *X milia Ephesi dare spondes?* .... Romae pure sic intenderit' (4, 53.). Similiter in exemplis ei sunt et in ipsis quidem etiam ad edictum provinciale libris fundus Tusculanus, vinum Campanum, triticum Africum, Tyria purpura (quam usu potius Romanam dixeris) (L. 74. D. de V. O. (45, 1.). L. 17. pr. D. de condit. et dem. 35, 1. Inst. 4, 53.) et ipse a praetore (non a proconsule) cautionem petens L. 11. D. ut leg. (36, 3). Quibus convenit, quod, quo die Romae (non in provinciis) vota pro salute imperatoris suscipiantur, exponit (L. 233. §. 1. D. de V. S. 50, 17), quod etiam in libris ad edictum provinciale ab his, quae Romae sunt, ad id, quod in provinciis obtinet, procedit (L. 1. pr. D. quod cuiusq. univ. 3, 4. L. 5. D. de curat. fur. 27, 10) et multa similia. Denique quae tunc erat urbis Romae auctoritas, legum patriae, imperii omnisque iurisprudentiae sedis, quis credat, iurisconsultum, qui tot insignibus libris ius civile illustravit, quique et Cassianum se profitetur et licet non a S. Pomponio Cassiano item 'Gaius noster' appellatus,[7] tamen controversiis scholarum, quae Romae tunc florebant, ita se interserit, ut eis et, dum scriberet, interfuisse videatur, non Romae, sed in aliquo provinciarum angulo abditum docuisse ac scripsisse?

Haec tamen ita disputata sunto, ut si quis Gaium natione Graecum et fortasse ex colonia aliqua in partibus orientis oriundum fuisse opinetur, quae olim A. Augustini et Fr. Connani fuit sententia, id equidem neque negare neque affirmare ausim. Non negare, quia probe scio, iam illa

[7]) L. 39. D. de stipul. serv. (45, 3), qui locus num ad Gaium nostrum spectet, nec potius ad C. Cassium Longinum, post disputata de hac re a G. M. Ashero in Zeitschr. f. Rechtsgesch. V. p. 83 seq. ita mihi dubium esse factum fateor, ut ad posterius statuendum pronior sim.

aetate multos peregrinae originis viros summos honores e magnam etiam in iure civili auctoritatem Romae nactos esse velut Cirtensis ille vir consularis ius publicum respondens cuius nomen periit apud Front. ep. ad amic. 2, 10. (6.). Se nec affirmare; nam id, quod et illos viros partim movit, e quod multo magis in Momseni disputatione veri quadam specie decipit, Graecam illam dico in Gaio conspicuam eruditionem et peregrinitatis curiosam observantiam, alia ratione contemplandum esse existimo. Quippe inde a Vespasiano et maxime sub Hadriano novam quasi speciem imperium Romanum induit. Multis enim coloniis in provincias deductis, multisque ibi oppidis civitate Romana vel Latinitate, quibusdam etiam iure Italico donatis, Graecis vero quam illi opinabantur αὐτονομία reddita, quae olim peregrina ditio tantum fuerat, in aequum paene ius recepta est. Et maxime oriens invaluerat, rursusque 'non tenuis quidam e Graecia rivulus sed abundantissimus amnis illarum disciplinarum et artium in urbem influxit' (Cic. de rep. 2, 19.), ut iam ex imperio Romano imperium Graeco-Romanum factum videretur. Huius vero rerum mutationis effigies cum etiam in hominum ingeniis non exprimi non posset, si Gaium eius in iurisprudentia primum et verissimum exemplar novumque quasi, huius tamen temporis, Labeonem dixeris, ut Hadrianus, 'princeps ille doctus et navus orbis terrarum non regendi tantum sed etiam perambulandi diligens' (Front. de fer. Als. 3.), fuit in principatu, quem et ipsum idcirco iam aequales Graeculum dixerunt (Spartian. Hadr. 1.), non modo rectissime, ni fallor, de eo iudicaveris, sed etiam omnia, quae eius propria sunt, facillime explicaveris.

Primum igitur mirum non est, quod Institutiones suas qui liber primus omnium novi imperii status ratione habita compositus esse videtur, non a populi Romani iure sed ita exorditur: 'Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur partim suo proprio partim communi omnium hominum iure utuntur' etc. et deinde quoque ceterorum populorum iure respicit, non modo utrum quid iuris civilis an iuris gentium sit in quocunque articulo adnotando (1, 2.), sed etiam in iure civili simile vel dissimile aliorum populorum ius afferendo vel comparando (1, 55. 92. 193. 197. 3, 96. 134. et cf. L. 13. D. fin. reg. 10, 1. L. 4. D. de colleg. 47, 22.), ius etiam Latinorum coloniariorum explicando (1, 79. 85. 86. 95. 3, 120.), peregrinis quid ex iure Romano liceat vel non liceat, admonendo (1, 47. 53. 74. 93. 94. 2, 285. 4, 37. 105.), provinciarum et Italiae in iure civili diversitates enarrando (1, 6. 20. 100—102. 105. 183. 185. 197. 200. 2, 7. 21. 24. 27. 31. 46. *63. 278. 3,* 121. 122. 4, 109.). Eodemque pertinet, quod non *modo edictum* urbicum, sed etiam provinciale separatim pri-

mus et solus interpretatus est, quodque linguam Graecam saepenumero respicit (2, 281. 3, 93. L. 25. D. loc. 19, 2. L. 30. L. 233. §. 2. L. 236. §. 1. D. de verb. sign. 50, 16).

Praeterea ingenium Graecum prodit, quod Gaius, quamvis et ipse ius de iure respondendi ex auctoritate principis ab imperatore nactus esse dubitari non debeat,[8] doctrinae ac libros scribendo quam foro et respondendo se dare maluit. In libris autem scribendis novam omnino viam ingressus est, ut primus totum iuris civilis opus ad artem revocasse dici possit. Divisionibus enim ut bonus magister omnino plurimum tribuens, vel in toto scribendi opere bipertitione quadam omnes iuris fontes, quos tunc iuri operam daturum maxime nosse oportebat, complexus esse deprehenditur: quanquam, cum eiusmodi partitio totum illud aevum tacite regeret, etiam magis ipsa re quam consilio in eam incidere potuit. Itaque scripsit ad leges XII tabularum, veteris iuris, et ad legem Iuliam et Papiam, novi iuris civilis potissimum fontem. Interpretatus item est edictum utrumque, id est urbicum et provinciale: hac parte etiam propalam Labeonem pro mutata rerum condicione imitatus, qui ad edicta Praetoris urbani et peregrini separatis libris scripserat (L. 19. D. de verb. signif. 50, 16. L. 9. §. 4. D. de dol. mal. 4, 3). Denique ius civile, quod ex responsis prudentium fluxerat, partim traditum libris ex Q. Mucio[9] factis, qui primus ius civile constituerat (L. 2. §. 41. D. de orig. iur. 1, 2) additoque, ut ille alio tantum nomine (ὅρων) fecerat, libro singulari de regulis, partim arte quadam compositum regularum libris,[10] accedente de casibus (exceptis) libro singulari, executus est. Sed non satisfaciens sibi, nisi et universae iurisprudentiae in artem redactae imaginem exsculperet, etiam novam addidit bigam, Institutiones, per quas ad iurisprudentiam adspirantes viva magistri voce docerentur, et rerum quotidianarum libros septem, ex quibus sic imbuti se ipsos docendo addiscerent.[1] Ceteri eius libri tantum supplementa quaedam videntur fuisse maxime eorum librorum,

---

8) Nam Digestorum compositores eo usi sunt, quibus Iustinianus imperaverat, ut eos tantum adhiberent, 'quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes praebuissent'. 9) Non, ut illius et sequentis aevi viri πρακτικοί, ad Sabinum, fastidiente, ut puto, Gaii genio 'deleramenta Masuriana' (Front. ep. ad M. Caes. 2, 1.) i. e. casuum super casus coacervationem, nulla naturalis rerum ordinis ratione habita, quod genus scribendi Sabini libri iuris civilis desiderasse videntur. Nam Gaius omnia ad genera sua revocare malebat, ut Q. Mucius fecerat. 10) Hic quoque librorum titulus paene novus erat nec antea a quoquam nisi a Neratio *Prisco usurpatus.* 1) Haec enim utriusque operis *inter se ratio esse videtur. Cf. de Buchholtz* in Hugon. civ. Mag.

quos ad edictum composuerat, velut de fideicommissis e
manumissionibus, cum ad edictum urbicum modo de leg
et de liberali causa scripsisset, de verborum obligationi
cum ad edictum tantum praetoriae stipulationes explicar
essent, de lege Glicia, quae ad centumvirales causas
ctabat inter ius civile et praetorium interpositas, de S
Tertulliano et Orphitiano, quae antea, cum Orphitianum der
a. 178 factum esset, plene tractare nondum potuerat. L
enim singularis de formula hypothecaria, collata §. 4. Cc
Omnem reip., tantum pars interpretationis edicti videtur fui

Postremo maximi momenti est, quod Gaius ipsos li
suos ex parte saltem aperte scholae potius quam foro
stinavit maximusque studii theoretici excitator et prom
exstitit: qua in re ei et Athenaeum Graecarum disciplina
ab Hadriano Romae institutum et edicti compositionem
Iuliano absolutam incitamento fuisse perquam credibile
Nam libros 'ad edictum urbicum' potissimum in schola
usum scripsisse videtur. Cum enim Ciceronis aetate
legg. 1, 5. 2, 23.) maxime ex edicto praetoris ius civile d
coeptum esset, hic mos sub imperatoribus non modo re
tus sed etiam excultus est. In Gaii vero libris primum
singulare ac novum fuisse videtur, quod 'ad edictum u
cum' scripsit, quem titulum generalem praebet index F
('ad edictum urbicum τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα'), c
plexus ea appellatione post deletam magistratuum potesta
naturaliter non ad eorum ius sed ad locum spectante ita
'edicto provinciali' respondente ea, quae Cicero ad Atti
1. §. 15. appellat edicta urbana i. e. praetoris urbani (
aedilicio) et peregrini.[12] Deinde vero dupliciter eius op
partes distinxisse et numerasse deprehenditur; praeter ge
ralem enim illum titulum, ex quo omnes libri crescente
mero significabantur, quoties specialiter quid ex iis refe

VI. p. 232. 261. Omisit Gaius in altero, quod iam hac de causa
Institutiones scriptum esse statuendum est, praemonitionem de iure
tium et civili, ut apparet ex L. 1 pr. D. de acq. rer. dom. (41, 1);
que totum consilium eius in hoc libro ab Institutionibus diversum e
verbo dicam, minus isagogicum fuisse oportet. Ceterum easdem
exponit modo latius et accuratius mutataque aliquantulum materi
distributione, ne studiosi superioris libri divisionibus quasi artis vin
tenerentur. Nam primo quidem libro item de personarum iure expo
altero vero et tertio de iure, quod ad res pertinet, ita ut totum ius l
ditarium sequentibus libris (ex quibus nihil superest) reservaret, et
gationes plenius ex tribus caussarum generibus derivaret. Quod ver
quotidianae Institutionibus quasi comites additae erant, etiam co
mant prooem. Inst. §. 6. et Blum. tab. in Zeitschr. f. gesch. RW
p. 266. 12) *Qui* postea 'ad edictum' tantum scripserunt, tam urb

plerumque totius operis titulo et libro,[13] singuli tituli n adiecto 'ad edictum praetoris urbani' et in his in complures libros divisi commemorantur;[4] unde , Gaium singulos titulos pro re modo utriusque edi- unctos modo separatos tractasse. quod ut faceret, quidem ea ipsa utriusque edicti coniunctio effecit, rero etiam ratio quaedam ius discentium habita. Cum sa res ita ferret, ut aliquae tantum partes edicti e magistro possent, sane commodius erat, discipulis libros vel titulos ex toto opere, qui rursus proprios uadam ratione efficiebant, tractandos quam totum : illic gustandum in manus dare.[5] Et ita quidem, si leo, Gaio debetur illa ex const. Omnem reip. §. 1.[6] a singularium librorum appellatio ad edictum simul

---

vinciale complexi esse putandi sunt. [13]) Plerique enim singu- um libros sibi comparabant et certe Iustiniani prudentes, teste orentino, tales tantum habebant: quod effecit, ut totius operis numeri negligerentur. [4]) In inscriptionibus reperiuntur 'lib. estamentis ad edictum praetoris urbani (vel negligentius 'prae- 'ad edictum urbicum'); 'lib. I. II. III. de legatis ad edictum urbani'; 'ad edictum urbicum (i. e. tam praetoris urbani egrini) titulo de operis novi nuntiatione'; 'ad edictum prae- ini titulo de damno infecto' (ubi sine dubio de praetoris pere- :to separato titulo disputavit); 'ad edictum praetoris urbani aquae pluviae arcendae'; 'ad edictum praetoris urbani titulo anis'; 'ad edictum praetoris (exciderit 'urbani') titulo de ribus' (et publicanos et praediatores edictum pr. peregrini); 'libro' et 'libro II. ad ed. praetoris urbani titulo de liberali uius etiam est L. 6. D. de lib. causa 40, 12); 'libro ad ed. prae- ini titulo de re iudicata'; 'libro ad ed. praetoris urbani titulo : sequantur neque ducantur'. 'Edicti urbanici' in L. 4. D. de v. (7, 7) Graecorum licentia significat edictum pr. urbani (cf. . de bon. lib. 38, 2) et aliquoties pro v. 'urbanicum' errore im 'urbicum' videtur positum, velut L. 5. D. de adim. leg. bi etiam specialis titulus excidit. [5]) Alia ratione Alfenus Va- əroqui simili instituto usus, cum quaecunque de iure civili et, Digestorum titulo comprehendisset, partes eius operis etiam titulo et librorum numeratione distinxit, ut v. gr. Digestorum XIV. esset simul Coniectaneorum liber II. auctore Gell. 7, 5. eterea L. 19. §. 6. D. de auro arg. (34, 2) et supra Antist. n not. 4. et Ateium Capit. not. 1. In ipso edicto Gaium Ulpia- itus esse videri potest, cuius lib. I. ad edictum de rebus cre- datur Fr. Vat. 266., qui totius operis erat XXVI., nisi hanc n numerationem ad posteriores librarios referre mavis. [6]) De od sequentium causa *notandum*, rectiora Hugo Civ. Mag. II. *Goeschen Zeitschr. f. gesch. RW. II.* p. 8 seq. docuerunt, quam

et ad scholas ius discentium pertinens; singulares enim libri, qui titulus primum a Q. Mucio post conscriptos XVIII libros de iure civili libro ὅρων datus videtur, quia is illis libris universis velut quidam (ut Iustiniani imitationem in exemplum vocem) titulus de regulis iuris accedebat, singulares, inquam, libri etiam illi Gaiani non minus apte dicebantur praefixo proprio titulo ratione totius operis 'ad edictum urbicum', ex quo separati accipiebantur.[7] Quod confirmatur partim iis, quae ipse imperator const. cit. §. 4. de Digestorum libris singularibus tradit, partim indice librorum et titulorum Digestorum, quem scriptor Pandectarum Florentinarum, Iustiniano non multum inferior, Pandectis praemisit; in eo enim aperta librorum ad edictum,[8] ex quibus antea ius discebatur, imitatione, praeterquam quod omnes Digestorum libri a primo ad quinquagesimum numerantur, post primam partem, quae etiam antea libros singulares non habebat, seorsim numerantur septem libri singulares de iudiciis (5—11), octo de rebus (12—19), singularium liber primus usque ad decimum (20—29), septem libri singulares de legatis et fideicommissis (30—36), duo de bonorum possessionibus (37. 38): similiaque inveneris in scriptis Thalelaei, Stephani ceterorumque coaevorum iurisprudentium, quorum loca collegit Reizius ad Theoph. II. p. 1237 seq. Sed et ipsi quattuor libri singulares, quos Iustinianus palam Gaio tribuit quosque olim primo anno post Institutiones ex edicto traditos esse memorat, conveniunt cum singularibus Gaii libris ad edictum urbicum; sunt enim de re uxoria (= 'dotalicion βιβλίον ἕν' ind. Flor., licet ibi non dicatur fuisse ex libris ad edictum, quod facile in oblivionem venire potuit; sed Gaius idcirco hanc materiam in Inst. praeteriit), de tutelis (citati Gai. 1, 188), de testamentis et de legatis

Leistius (Rechtssysteme p. 68.) et nuper Momsenus Jahrb. l. c. p. 12. Est etiam retinenda vulgaris interpunctio 'appellatur, septem libris semotis'; imperator enim verbo 'semotis' idem significat, quod antea dixerat 'titulis ab ea exceptis' — sc. ad legendum, ut apparet ex verbis seq. 'Post eorum vero lectionem'. [17]) De aliorum opinionibus cf. Bach hist. iurispr. III. 2, 5. §. 14. de Weyhe edict. perpet. p. 87. Hube ed. Gai. Inst. praef. p. XVII. [8]) Non ex ipsa re petitam nec Iustiniani demum aevo inventam esse hanc peculiarem librorum numerationem praeter alia (cf. not. 15.) argumento est, quod libri terribiles 47 et 48. non appellantur singulares. [Desinit haec numeratio in libris 37. 38. fortasse ideo, quod et in Gaii libris ad edictum extremi libri singulares erant de bonorum possessionibus, quos laudat 3, 33. Ceterum hinc etiam nova lux affundi videtur quaestioni, cur sequentibus seculis media *Digestorum pars*, quae appellatur Infortiatum, ultra quintam, quatenus *libri singulares ex Iustiniani* praecepto pertinebant, libro 37 et 38, aucta

ıot. 14): qui quidem libri, ut opinor, ab ipso Gaio,[19] praeunte quodammodo Iuliano,[20] scite electi et huic anno de-;inati sunt, quia in his materiis gravissima pars iuris ciilis tam veteris quam novi (maxime ex lege Iul. et P. P.) .ta erat. Sequentium annorum Iustinianus tantum titulos ommemorat, in prima parte ex omnibus eius libris, in parbus de iudiciis et de rebus ex septem delectos; sed et sinılis titulis Gaianum opus constitisse iam animadvertimus.[1] eterum cum etiam in provinciis et maxime Beryti et Conantinopoli ius doceri coeptum esset, his in scholis Gaii ɔris ad edictum urbicum alteros ad edictum provinciale .bstitutos esse, solennibus tamen partibus et nominibus rentis, id cum re ipsa verisimile est,[2] tum eo confirmatur, ıod Iustiniani tempore libri ad edictum provinciale integri :tabant, ex libris ad ed. urbicum vero in provinciis scilicet ɪglectis tantum decem supererant.

. [19]) Hoc conicienti mihi nescio quomodo Rudorfius (Zeitschr. f. chtsgesch. III. p. 39.) vitio vertere possit, quod non respexerim, et ɪigothos et Orientales ex quattuor Gaii Institutionum libris duos posteıres in scholis abiecisse. Nam et quod de Orientalibus dicit, nullo ctore nititur (cf. not. 25), nec totum hoc, quod omnes partim barbarie ius aevi pigritiaque scholarum partim desuetudine, in quam ius in s libris traditum abierat, effectum esse consentiunt, ad rem, de qua : agitur, quicquam facit. Quod vero de b. p. apud Gai. 3, 33. obiicit, id : nec intellexisse fateor. [20]) Is enim has materias, adhuc tantum in ıris iuris civilis et maxime in Sabinianis accuratius tractatas, in edicti rpetui compositione etiam edicto asseruerat, quae passim de iis antea :cebantur, colligendo et sub certis titulis semel proponendo. Cf. Leist chtssysteme p. 62., a quo adhibito Byzantinorum testimonio et diserto rerisimili propter caeteram eorum ignorantiam fides deroganda non

. [1]) Etiam mos singulares libros appellandi, cum unico libro ısculum constaret, antiquior Gaio non videtur. Sic praeter ipsum s aequales Iulianum de ambiguitatibus, Pomponium enchiridii librum gularem invenio scripsisse. Antea liber simpliciter dicebatur, ex. gr. antiquiores taceam, Neratii Prisci de dotibus (Gell. 4, 4), Masurii bini de furtis (Gell. 11, 18), Labeonis de officio senatorio (Gell. 4, 10), scellii unus benedictorum (L. 2. §. 45. D. de orig. iur. 1, 2). Q. Muım vero alia ratione librum singularem ὅρων scripsisse, ratione sciet habita librorum octodecim de iure civili, quibus quasi universis cederet, iam dixi. [2]) Provinciale enim edictum et ipsum continebat ictum urbicum, quod ut Iulianus praetor composuerat et proposuerat st perpetuo similiter proponendum, ita Hadrianus proconsul in proıciis suis proposuisse et SCto facto (cuius Iustinianus const. Tanta circa 18. meminit) a caeteris proconsulibus proponendum curasse existiandus est. Unde Paeanio teste (ad Eutrop. 8, 9) edictum quod in Italia ıtine dicebatur *perpetuum, etiam suo tempore* τὸ Ἀδριάνιον vocita-

Etiam libros ex Q. Mucio Gaium in scholarum usum scripsisse, certe probabile est. Nam cum ad eos quoqu iuxta edicti interpretationem lectorem ablegat, quasi pro mulsidis loco aliquid addens verbis 'hoc solum tantispe sufficit admonuisse' (1, 188. cf. 2, 97.), nonne discipulos videtur respicere, ex illis libris postea uberius instruendos' Suspicari igitur licet, in scholis hos libros antea eum locum obtinuisse, in quem postea Papiniani responsa venerint.

Denique primus Gaius, ut iam dixi, elementa quaedan iuris civilis composuit et ab ipsis instituendis studiosis ora torum exemplum secutus[23] appellavit Institutiones, vel quen integrum i. e. a librariis nondum mutilatum eiusmodi libro rum fuisse titulum malim opinari, 'Institutiones iuris civilis auctore Lactant. 1, 1. §. 12. 'Et si quidam prudentes e arbitri aequitatis institutiones civilis iuris compositas edi derunt, quibus civium dissidentium lites contentionesque so pirent, quanto melius nos et rectius divinas institutione litteris persequemur'? Neque audiendus est Momsenus, qu Lactantii loco ignorato et spretis Collationis, Boethii, Visi gothorum et Iustiniani in Latinis constitutionibus et in ipsi Digestorum inscriptionibus testimoniis genuinum iis titulu 'Institutorum' asserit ex unius Prisciani (lib. VI. p. 726 P auctoritate (addi tamen poterat Boeth. comm. in Cic. Top II. p. 299. 303. Bait.), cum dudum Ev. Otto comm. ad Ins p. 3. aliique viri docti ostenderint, scriptores infimae Lati nitatis sic dixisse ex licentia Graecorum, totum opus τὰ Ἰν στίτουτα (ut Flor. ind. etiam habet 'Definiton' pro 'Defini tionum'), singulos eius libros τὴν πρώτην, δευτέραν κτλ Ἰνστιτουτίωνα appellantium. Secundum ea vero, quae d edicti libris singularibus disputavi, nec dubito, Gaium ipsu haec rudimenta eo consilio scripsisse, ut 'in stationibus iu publice docentium' (Gell. 13, 13) ab iis potius, quam ut ha tenus factitatum, ab edicti prima parte iuris studium ausp caretur, quod pariter ei ineptum videri debebat, atque nobi videretur, si quis ab ordine quodam iudiciario explicand ante Institutiones vel Pandectas acceptas initium facer vellet. Atqui iam dudum ex rerum, ni fallor, actu ab Au gusto in menses aestivos et hibernos diviso (Suet. Aug. 1 Claud. 23.), qui etiam consilia imperatorum (Dione test 53, 21. 56, 28. 60, 4) et rescribendi opus semestria fecit, ex Labeonis noto exemplo (L. 2. §. 47. D. de or. iur. 1, in usum venerat, ut iuris quoque studium per annuos curs binis quoque anno pensis distinctos absolveretur. Ut igit a traditis quam minime deflecteret, cum Institutionum lib integro anno non sufficerent, prudentissime Gaius institu

---

tum est. [23]) Nam et Quintilianus Institutionem oratoriam et Cels

e suo, ut opinor, aliis quoque persuasit, ut iis, erant studiorum spatia, novus annus quasi prae-.sque partim Institutionibus partim quattuor libris ıs occuparetur. Sed etsi placeat, quod multis ex isimile est, iam tunc ante edictum praetoris ius ibris Masurii Sabini semestri cursu traditum esse, ; Gaius his incondite scriptis libris suas vicini Institutiones et libros singulares,[24] dehinc anni rogando[5] optime de studiis iuris civilis meritus nnino dubitandum, Gaio inprimis deberi eum stu-linem, quem Iustinianus tradit primusque rursus ːdicto perpetuo immutavit. Et sane consentaneum t in prima aetate populi Romani duodecim tabu-ːllus, qui cum pubertate eius prodierat, exeunte p. edicto praetoris cesserat, etiam in altera ae-rii, quae eius in pubertate maxime Gaii scriptis ːum composita erat iurisprudentia, exeunte demum ıstiniani novae compositioni cedere. At, inquis, ia certis testimoniis non nituntur. Audio; sed ea habere probabilitatem non facile negabit, qui ex quibus argumenta duximus, recto iudicio per-

i hoc Gaii ingenium, si tale totius vitae institutum ;iam discriminis origo eorum, qui ius publice re-t et qui tantum docerent (Gell. l. c. 'ius publice aut respondentium', Fr. Vat. 150. L. 6. §. 12. D. 27, 1. L. 1. §. 5. D. de extraord. cogn. 50, 13) issimum repetenda videatur, quid mirum est, quod

Schol. ad Iuvenal. 6, 243. Institutiones scripserat. [24]) In n est, in libris ad Sabinum materias de testamentis, de le-rum acquisitionibus et de contractibus), de dote et de tutelis ocum obtinuisse. Iam cum ea, quae in scholis leguntur, raro ant, etiam has materias solas, quamdiu ex Sabino ius civile tractatas esse pronum ad existimandum est. Quod si poni-locendi ratio a Gaio instituta quam minime a vetere deflexit, addidit tantum, Institutiones suas quasi προοίμιον Sabino ibris singularibus) praefigens, quam detraxit. [5]) Vestigium ːo cognoscere mihi videor, quod postea, Iustiniano in const. p. §. 1. teste, Gaii Institutiones et quattuor libri singulares ıbantur', id est pro uno libro s. volumine habebantur (sicuti fuerat) scilicet ex sex illis, quos tum ex universa iurispru-ae in librorum duo milia extendebatur', a voce magistra stu-ebant (ceteri enim quinque libri erant prima, secunda, tertia responsa Papiniani et Paulli). Manifesto errore nunc pleri-'os illos intelligunt duos (ex quattuor) Gaii Institutionum et ıros singulares.

neque responsa dando iuris auctor habitus est neque in posteriorum libris laudatus? Quod is quidem, si mortuis res humanas datum esset sentire, aequo animo poterat ferre. Nam quotcunque iuris auctores postea etiam Institutiones scripserunt, velut Callistratus, Martianus, Florentinus, Paullus Ulpianus, nemo eorum ad Gaianarum laudem aspiravit locove, quem in scholis obtinuerunt, deturbare eas valuit. At Gaius post aliquot secula assecutus est, ut eius libri, primum illi, qui in scholis tractabantur, hominum favore et consuetudine, deinde etiam ceteri omnes lege lata eandem in iudiciis auctoritatem obtinerent, quae Papiniano, Paullo, Ulpiano iam antea competierat. Nam Valentinianus L. 3. Th C. de resp. prud. (1, 4) cum ait, se Papiniani, Paulli, Gaii Ulpiani atque Modestini scripta universa firmare, 'ita ut Gaium, quae Paullum et Ulpianum et cunctos comitetur auctoritas lectionesque ex omni eius opere recitentur', non obscure significat, quaedam Gaii scripta iam tunc summo studio et indubitata auctoritate recitari solita esse, eaque quis dubitat praeter res quotidianas, quae tanto in pretio habebantur, ut aureorum nomen mererent, fuisse omnis scholastica? quod etiam Collatio confirmat, paullo ante, ut videtur, composita, cuius auctor inter quinque illustres etiam Gaii scriptis, sed tamen tantum Institutionibus eius usus est.

Sed in his ipsis, quas edimus, ut nunc paullo immoremur, iure dixeris, praeclariorem de iure civili librum nunquam scriptum fuisse, sive dotium eius excellentiam, sive mirificam fructus ubertatem et fatorum felicitatem spectes Praestantia libri praecipue his rebus conspicitur: quod non ut superiores libri omnes, unam alteramve iuris civilis partem, sed revera, ut Lactantius 5, 4. §. 3. a quibusque Institutionibus exegit, 'totius doctrinae substantiam continet', et eius quidem iuris, quo tum imperium Romanum utebatur, de quo iam dixi, substantiam vero ita felicissime enucleatam, ut adhuc rudis tironis animus nec ieiuna exilitate deterreretur, nec otiosa copia opprimeretur. Deinde quod hanc ipsam substantiam dispositam habet non modo apte et commode omnino, sed ut, si summam spectas, nulla alia ex re ipsa petita divisio inveniri posse videatur: id quod, cum fontium iuris in ius gentium et ius civile divisio iam ex antiqua populi Rom. iurisprudentia retenta sit, maxime cadit in alteram illam et plane novam ipsius iuris privati in ius quod ad personas (lib. I.), quod ab res (lib. II. III.), et quod ad actiones pertinet (lib. IV.) divisionem. Nam cum omne ius partim in se ipso per se spectato, partim in iure adversus *iniuriam* obtinendo consistat, ipsumque ius rursus aut per*sonas aut res,* quae personis inserviunt, apprehendat, addito

quod actiones apprehendit a civitate privatis, quibus propulsarent, praestitas, tres illae partes quasi iscuntur.[26] Et similiter ipsarum harum partium dis-:s mirabili quodam verorum discriminum sensu in-, expressae sunt, qua de re disputare longum et ab alienum est.[7] Denique Gaius in expositione tanta tate et dicendi simplicitate usus est, ut Herodotum ire opinere: quae res cumprimis tironum animos delectat. Quod vero negligentiae in quibusdam est, partim librariis potius vitio vertendum (velut d raro contra grammatica de consecutione tempocepta peccasse videtur), partim aliter excusandum n persuasum mihi est, non cunctos quattuor com-s simul, sed singulos eum in publicum edidisse, sive consuetudine (nam et alios hoc fecisse, velut ista te Polyaenum strategematum scriptorem compertum sive quod ipse hoc adsueverit facere in libris sin-ad edictum edendis, sive quod diffidentia quaedam ovo scriptionum genere eum compulerit, ut iudicia experiretur. Argumento autem est primum, quod n commentarium cum altero demum vulgasset, mennperatoris Antonini 1, 102. tanquam vivi habitam :at in divi commemorationem non mutare. Similiter de secundo commentario ratione tertii, in quo §. 100. nem placiti reddit, quod 2, 232. non pretiosa ratione esse dixerat. Deinde etiam quasdam materias, iure cessionem hereditatis et bonorum possessionem, re datur (illam 2, 35—37. et 3, 85—87. hanc 2, 3, 35—37), bis et tantum non iisdem verbis sine ı explicuisset, sed rem, ut alias facere solet, relectorem expediisset, nisi cum postea aptius hanc

---

gis actiones postea paullatim extraordinariis persecutionibus quibus non tam in iudicio, quod nobis debetur, persequimur act. 4, 6.), quam ius a magistratu indulta cognitione exerur, tanto magis actio propria quaedam quasi substantia esse luam ab ipso, ex quo agimus, diversum ius pertinere possit. m effecit, ut iam Iustiniani tempore inter actiones et obligamultum interesse videretur (et sane etiam actiones sunt quaetiones et, quod Theophilum III. 13 pr. IV. 6 pr. maxime movit m induxit, obligationes inprimis opus habent actione et saepe agendi facultate praestita consistunt); nostro vero tempore aene actionis substantia, Gaii actiones a plerisque omnino alio ro πράξεσιν acciperentur; qua ratione omnis laus Gaianae erimitur. 7) 'Tabulas delineationem systematis Gaianarum umque Institutionum inter se comparati exhibentes ex arte in licis redactas' *multa cum arte confecit* Boeckingius suaeque

materiam in comm. III. tradi intellexisset, iam manibu elapsus esset comm. II., ut corrigere eum non posset. Den que 3, 56. rem 1, 22. expositam tam late, imo latius repeti quam non poterat ita scribens, ut lector a primo commen tario recens, vel qui eundem certe manibus teneret, ant oculos ei versaretur.

Tot vero tantisque libri virtutibus etiam successus re spondit. Per hunc Gaius quasi perpetuum initiandorum The midos sacerdotum munus adeptus est et, dum stetit imperium Romanum, retinuit. Multi maximi nominis ICti eum apert imitati vel tecte ab eo mutuati sunt. Grammatici quoqu ex hoc praecipue libro, quae ad ius civile pertinerent, pe tierunt. Ruente vero imperio tam occidentales Visigothi i breviario Alariciano Gaium, ut ferre eum poterant, rursu scholis suis praefecerunt, quam in oriente Iustinianus, dum novas parat Institutiones, maxime Gaianas cum rebus quo tidianis, ex quibus et ipse ius didicerat, suas fecit, und eum Gaium 'nostrum' appellare (prooem. I. §. 6. §. 5. I. d publ. iud. 4, 18. const. Omnem reip. §. 1.) sane mirum no est. Ita vero Gaius, alio licet sub nomine et multifariam deformatus totius generis humani magister in iure civili fa ctus est. Sed sicut gemmae ingenitus ignis nec exting longo situ ac pulvere nec perpetuo a cognata luce praep diri potest, ita nostra aetate etiam genuinae Gaii Institu tiones e multorum seculorum oblivione resuscitatae dem efficacissimum acrioris studii ac penitioris iuris civilis co gnitionis fermentum evasere.

Gaii Institutiones unico codice Veronensi palimpses servatas esse, Niebuhri merito a. 1816 invento et a Go scheno, assumpto socio Hollwegio, anno insequente nunqua satis laudando studio transcripto, in vulgus notum est. I aetate huius codicis ipse Niebuhrus et postea Ulr. Koppi (Zeitschr. f. gesch. RW. IV. 473.), non videri eum post I stinianum scriptum esse, iudicaverunt; quod ut rationem h bet, ita tamen addendum est, nec multo ante scriptum v deri; id enim glossema evincit adhuc non observatum[28], qu irrepsit 2, 195. 'legatum sibi esse dimissum'; nam 'dimitt pro 'relinqui' legatum vel 'legari', quod ut Aleander Schultingius ad Gai. epit. 2, 7. §. 8. et 1, 1. §. 4. notarum in breviario Alariciano saepissime legitur, ante finem sec quinti, quo tantam vetus Latinitas ruinam passa est, vix i in usum venerit, ut pro glossemate scriberetur; illo vero lo

---

Gaii editioni ad calcem adiecit. [26]) Nulla contra ratione Boecking ad 3, 198. notans [edd. 3 et 4.] glossema ibi deprehendere sibi visus e respectu L. 20. C. de furtis (6, 2) confectum. 'Probatum est' ne pot *quidem aliud significare* atque quod post dicitur 'responsum et iudi

in eo codice fuisse videtur, unde noster transcriptus est. eterea barbaram aetatem sapit vitiorum qualitas, partim rrimorum, quibus codex refertus est, quaeque faciunt, ut ım ex arte agere videantur, qui casibus, modis, tempo- ıs contra rationem Gaiique aetatis morem a librario po- s similibusque, ut vere dicam, vitiis conservandis magna ı student, quasi is antiquitatis testis esset in hisce rebus dignus. Eandem aetatem sapit rubricarum ratio, quas ırius[29] singulis materiis maxime initio operis praescripsit ıusve praescribendis saepius spatium vacuum reliquit; ; enim eiusmodi rubricas (quod ipsum nomen semel ante 38 notatum in C. invenitur) sicut Responsorum, Quae- ıum aliisque minus ex arte συστηματικῶς scriptis (cf. Vat. 227) ita etiam Institutionum libris inserere librarii ıre coeperint[30] (quod de Ulpiani et Paulli Institutionibus Collat. tit. XVI. et Boethio in Cic. Top. p. 303 constat),

. [29]) Nam ab ipso Gaio eas profectas non esse, iam Goeschenus . p. XXVIII. XXXV. ed. Lachm. recte iudicavit. Unde Boeckingii lium non probo, qui ed. 5. etiam eas, quae deesse ei visae sunt, cas supplevit. Rectius quis fecerit, qui vel eas exterminaret, quae invito Gaio librum eius onerant; is enim ipsa oratione divisioni- ıe apte factis multo doctius providit, ut lector non plane indoctus la quaeque facile inveniret. Ipsi librarii rubricas continuo inscri- circa finem loci, qui est de contractibus, videntur desivisse, credo, continua lectio in scholis raro ultra eum locum perveniret et ex o commentario pauca tantum de actionibus, pauca de exceptionibus rentur (cf. const. Omnem reip. §. 1). Certe C. Veron. vacuas lineas ibendis rubricis destinatas non continet nisi usque ad illum locum ıot. ad 3, 141. 166.) ubi etiam in Visigot. Epitoma tituli fere defi- , et praeterea tantum initio comm. IV. et ante §. 115. [30]) In usum arum primumque in Sabini libris ad similitudinem edicti, ubi ab praetore positi tituli proprie appellabantur, hoc factum esse, colli- licet ex Pers. 5, 90. Petron. 46. unde Quintil. I. O. 12, 3. §. 11. se ad album ac rubricas (intellige ICtorum libros) transtulerunt'; quam tituli illi in *libris* ad edictum etiam rubricae esse coeperunt . §. 3. D. de interd. 43, 1.) et iam Vespasiani aetate in iure civili, nstat ex aeribus Salpensano et Malacitano, ipsa quoque legum (sed n principalium tantum) capita non rubro colore aeri inscripta rubri- ıppellata sunt, indeque Iuvenal. 14, 101. 'rubras maiorum leges' generà- dicere potuit. Verum ut in plerisque ius civile iure praetorio paullatim ratum est, ita etiam in hac tenui re maxime puto postquam in Gre- ıno et Hermogeniano Codicibus tituli ab ipsis auctoribus ad modum ti singulis materiis inscripti essent, idem contigit, tandemque Alarici ıstiniani aetate, qui etiam totius iuris civilis enucleati codicem Dige- ım ad edictum spectante nomine appellavit, eo perventum est, ut vel ılasticae Institutiones *ab ipso auctore per totum* titulis distribueren-

tamen quas Veronensis codex praestat, partim ineptissimae sunt. Quid? quod adeo eius scriptor stipes fuit, ut non modo Graecae litteraturae nescius Graeca omnia praeteriret, sed etiam in Latinis quum ad rubricam venisset vel venisse sibi videretur (et facile sibi ex pigritia videbatur), iudicii, ubi rubrica desineret et nova oratio inciperet, expers, haud raro cum rubrica (si modo rubrica erat) etiam partem, ut plurimum integrum versum, novi articuli omitteret (vide 1, 56. 58. 65. 76. 97. 108. 2, 1. 97. 3, 85. 88. 189. 162. 4, 1.). Nec facile nisi barbara aetate non animadverti poterat folium, quod aliquando exciderat, alieno loco a bibliopega restitutum, quod accidit (quicquid contradicat Boeckingius)[31] ex Heimbachii et mea sententia 2, 65—79., ut simile vitium taceam ad 3, 138. a me indicatum. Noli vero opinari, omnium horum vitiorum ipsum codicis Veronensis scriptorem auctorem fuisse. In libro toties maximeque iuvenum, qui facile decipiebantur, in usum descripto haud pauca sine dubio antiquiorem habuerunt originem[2]: id quod circumspecto critico in his praesertim notandum est, quae aliquando exciderunt et ad marginem librorum alius forte formae longiorumque versuum suppleta postea alieno loco restituta sunt vel perierunt. — Habuit codex initio 129 folia formae quadratae mediae, pagina quaque plerumque 24 versus, versu 39 sed et ad 45 litteras continente. Ex his tria folia plane deperdita sunt, salvo tamen initio et fine operis, et ut unum eorum quae continebat saltem ex parte aliunde sarciri possent (lib. III. init.). Quae supersunt folia, turbato ordine deletaque priore scriptura novo codici variorum Hieronymi operum faciendo inservierunt, ita ut paucis exceptis semel, circiter quartae vero foliorum parti adeo bis nova scriptura imponeretur. Lectionem praeterea frequente siglarum sive notarum usu impediente ex earum genere, quae ante Iustinianum in usu fuere, quarumque indicem utilissimum Goeschenus editioni suae adiecit, mirandum non est, quod ex tanto naufragio nec peritissimis urinatoribus omnia licuit servare. Nec tamen multum ultra decimam partem operis interiit, et cum aliquid ex Collatione vel ex Iustiniani Institutionibus et Digestis potuit resarciri, tum repetitis virorum doctorum curis effectum est, ut iam in nostra editione non multum ultra tredecimam partem integri operis desideretur, cuius iacturae paene dimidium spectat ad librum quartum.

---

tur, eaque honestior appellatio librariorum rubricas expelleret. [31]) Sed iam veritati concessit ed. 5. [2]) Etiam ea exemplaria, quibus Iustiniani qui composuerunt Institutiones usi sunt, quaedam habuisse vitia cum *Veron. C. communia*, notavi ad 2, 94. 3, 196. 4, 82.

Editionum indicem accuratissimum, additis etiam aliarum commentationum titulis, quae ad emendandas vel illustrandas Gaii Institutiones faciunt, Boeckingius confecit in praefatione suae editionis, qua ter repetita (postremum Lips. 1855.) ipse de Gaio et Gaianis studiis optime meritus est. Quae post hanc sola prodiit, inserta 'Institutionum et regularum iuris Rom. syntagmati', a Rud. Gneist Lips. 1858. edito, pro totius syntagmatis ratione ceteroqui novo ac consulto consilio instituti, lectiones magis (partim bene) selectas quam novas praestat. Ex superiorum editionum numero tres Goeschenanae, quae ceteris omnibus, codicis scriptura diligenter enotata, quasi fundamenta iecere, segregandae sunt, princeps Berol. a. 1820. publicata, altera, quae difficilioribus codicis locis a Blumio denuo inspectis, eius schedis ditata prodiit a. 1824., et tertia, post Goescheni obitum a Lachmanno a. 1842. consummata.

Ad postremae normam nostra quoque editio instituta est, ita tamen ut etiam Boeckingianae novissimae, quae omnium maxime celebratur, ratio haberetur. Nec tamen omnia, in quibus ab his editionibus deflecteremus, in notis indicavimus. Chartae parcendum erat. Itaque levicula, quo in numero maxime ad orthographiam pertinentia sunt, tacite correximus, vel quod in re tantopere ab arbitrio pendente dicere praestat, mutavimus. Praeterea in contextu litteris rectis expressimus, quae in codice leguntur, inclinatis, quae suppleta vel mutata sunt. Stellulae totidem significant litteras, lineae, si breviores sunt, syllabas trium fere litterarum, longiores interposito v. totos versus, qui nec legi nec tuto suppleri potuerunt. In margine exteriore paginas tantum primitivi codicis, quae supersunt, numeravimus; quibus additum 't. s.' spectat ad ter scriptas (Goescheno: bis rescriptas). Etiam versus codicis distinguere, nisi ubi intererat, id est, ubi nova quaedam ad schedarum ductus supplevimus, ut otiosum non placuit. In critica adnotatione ipsos schedarum ductus repraesentare initio constitueram; sed mox consilium difficultatis plenum abieci, maxime postquam animadverti, quam male id Boeckingio quamvis diligentissimo cesserit. Itaque hac parte Lachmanni editio adeunda est. Denique a notis criticis locorum, quibus cuiusque §i sententia illustratur, indicationem separare placuit, quia ea ratione in hoc scriptore spatio consuli videbatur.

Gaium ut hac altera editione retractarem, maxime novae Boeckingii curae in causa fuerunt, qui et ipsas Gaianas Institutiones quintum edidit et apographum codicis Veronensis ad Goescheni, Hollwegii, Blumii schedas confectum publi-

cavit (utrumque Lips. 1866.). Quod posterius opus qua quam peritis magis pulcrum et nitidum, quam necessariı magnaeve utilitatis esse videbitur, fateor tamen me ipsum h nitore allectum esse, ut fere omnes locos difficiliores ad (dicis scripturam, sicut enotata est, iterum exigerem. Id(vero et plus etiam ut facerem, nova Boeckingii editio coeg Quod enim tam peritus Gaii editor in praefatione operis i dicat, meam editionem et vitiis et virtutibus excellere, ei pars prior iudicii, quam potissimum boni consulendam et rem meam convertendam esse intellexi, incitamento mi fuit, ut vitia illa quantum possem ipse cognoscerem et c(rigerem. Itaque factum est, ut rursus pertractato toto ope haec nova editio multis partibus tam in praevia dissert tione et utraque adnotatione quam in ipso contextu aucti et meo quidem iudicio etiam emendatior prodeat. De q ut etiam lector facile iudicare possit, exempla locorum eme datorum haec graviora indicare iuvat: I. 2. 6. 111. 182. 1 II. 16. 24. 27. 124. 151. 155. 213. 274. 287. III. 43. 44. 49. 81. 83. 84. 116. 118. 140. 153. 168. 189. 196. IV. 16. 34. 42. 46. 51. 52ª. 84. 95. 139. 153. 175. 177. 183. Caeterum n que haec fere neque permulta omnino fuere, quae a Boecki gio mutuari licuit. Plus monitori quam largitori debeo (quod doleo) non raro sive impugnationibus eius sive novit repertis et suppletis (in qua non sua provincia minus e cellit vir celeb.) palam obloquendum fuit. Et vereor, ne universum magis ingeniorum et in critica arte exercen consilii et rationum diversitati tribuendum sit, quod is 'libidine' mea, et mea tantum, in supplendis reformandis his commentariis queritur. Qua tamen in re tantum abe ut mea tantum mihi placeant, ut et optem et fore spere ut Boeckingii editio cum omnino tum praesertim iis, quor textus harum Institutionum historiam accurate nosse int est, in pretio et in usu sit.

Superest, ut commemorem, his ipsis diebus, dum h plagulae corrigendae mihi e prelo transmittuntur, allat etiam esse novam Gaii editionem, quae hoc sub titulo pub cata est: *Institutes de Gaïus contenant le texte et la traducti en regard avec le commentaire au-dessous, par M. L. Domeng etc. Nouvelle éd. Paris 1866* (prior Boeckingio in praef. ed. p. XIV. indicante, prodiit a. 1843). Nec tamen textus, Lachmanni ed. translatus, qua recentiorem editor non nov nec commentarius quidquam continet, quo nostra editio d tari potuerit.

GAII
INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS
COMMENTARII QVATTVOR.

COMMENTARIVS PRIMVS.

De iure gentivm et civili. **1.** '*Omnes populi, qui* Pag. 1.
ıs et moribus reguntur, partim suo proprio, partim C. Ver.
uni omnium hominum iure utuntur: nam quod quis[1]-opulus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium[2] est ırque ius ciuile, quasi ius proprium ip'*sius ciuitatis; uero naturalis*[1] ratio inter omnes homines constituit, ıd omnes populos peraeque custoditur uocaturque ius ım, quasi quo iure omnes gentes utuntur. '(*et*)[3] popu-aque Romanus partim suo proprio, partim communi m hominum iure utitur. quae singula qualia sint, suis ›roponemus.

Constat autem ius *ciuile populi Romani*[4] ex legibus, citis, senatusconsultis, constitutionibus principum, edictis ı, qui ius edicendi habent, responsis prudentium. **3.** Lex quod populus iubet atque constituit. plebiscitum est, plebs iubet atque constituit. plebs autem a populo eo , quod populi appellatione uniuersi ciues significantur, meratis et*iam* patriciis; plebis autem appellatione sine iis ceteri ciues significantur; unde olim patricii dicebant,

---

ı *Suppl. ex L.* 9 *D. cit.* [2]) ciuitatis *add. Iust. Inst. et Dig.* *pplevi ex Inst.* [4]) constant autem iura (*propria*) *ed. mea* · constat autem ius *Romanum ed. Bg.* 5. constant . . iura nostra *'emer* (*de Ulp. instit. p.* 46). *Quod nunc dedi, et Gaianum et loci videtur* (*quem respicit postea* §. 8.) *et facillime ex eo pro-›otuit vitiosa C. scriptura* iura (*pro* icpr). *Cf. etiam Isidor.*

¦. 1. = §. 1. *I. de iure nat.* (1, 2). *L.* 9. *D. de iustit. et iure* . *Cf. Fr. Dosith.* 1. *L.* 1 *pr. D. de acq. rer. dom.* (41, 1). §§. 2. *tit. cit.* quae singula *etc.*] *i. e. ius gentium et ius civile qualia si singula iura spectes* (*quid igitur iure gentium, quid civili ıtim constitutum sit*) *etc. Cf. 1,* 52. 55. 78. 82. 83. 84. 86. 89. 108. 99. *193. 198. 2, 65 seq. 79. 3, 93. 132.* §. 3. *Cf.* §. 4. *I. de*

plebiscitis se non teneri, quia sine auctoritate eorum fact
2. essent; sed postea | lex Hortensia lata est, qua cautum est, u plebiscita uniuersum populum tenerent: itaque eo modo legibu exaequata sunt. **4.** Senatusconsultum est, quod senatus iube atque constituit, idque legis uicem optinet, quamuis fu*er* quaesitum. **5.** Constitutio principis est, quod imperator de creto uel edicto uel epistula constituit. nec umquam dubitatum est, quin id legis uicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat. **6.** '(*Edicta sunt praecepta eorum, qu ius edicendi habent.*)[5] ius autem edicendi habent magistratu populi Romani. sed amplissimum ius est in edictis duorum prae torum, urbani et peregrini, quorum in prouinciis iurisdictionem praesides earum habent; item in edict*o*[6] aedilium curulium quorum iurisdictionem in prouinciis populi Romani quaestore habent; nam in prouincias Caesaris omnino quaestore non mittuntur, et ob id hoc edictum in his prouinciis no proponitur. **7.** Responsa prudentium sunt sententiae e opiniones eorum, quibus permissum est iura condere. quorum omnium si in unum sententiae concurrant, id, quod ita sen tiunt, legis uicem optinet; si uero dissentiunt, iudici licet quam uelit sententiam sequi; idque rescripto diui Hadriani significat*ur*

orig. 5, 9, 2. [5]) *Supplevi ad sententiam. Hanc enim edictorum de finitionem excidisse, quod ob repetita postrema verba facile fier potuit, et sequens prodit* autem, *praemissam definitionem similem* *generalem sententiam indicans, et quod alioqui sola edicta sua de finitione carerent. Praecepta accipe eodem generali sensu, qui dicuntur L.* 10. §. 1. *D. de instit.* (1, 1) *L.* 1. *D. de legib.* (1, 3)
[6]) *Correxi cum Goesch. ed.* 1. *Pluralem dant C. edd. Sed postea recte tantum edictum appellatur. Librarius male imitatus est quod*

iure nat. (1, 2) *ibiq. Schrader.* §. 4. *Cf.* §. 5. *I. eod. L.* 9. *D de leg. SC.* (1, 3). §. 5. *Cf.* §. 6. *I. de iure nat.* (1, 2). §. 6 *Cf.* §. 7. *I. eod. Cic. ad Attic.* 6, 1. §. 15. quaestores] *De eorum iurisdictione cf. Cic. divin.* 17. §. 55. *Schol. ad Cic. divin.* 15. §. 48 *quam delegatam aedilibus Cirtensibus in provincia Numidia, quam quaestor proconsulis Africae non facile adibat, nunc cognovimus ex Renier I. A.* 2196. (= *Orelli-Henzen* 6965.) 1869. 1880. 2172. 2173 2325. §. 7. *Cf.* §. 8. *I. eod.* cum Theoph. L. 2. §. 41. D. *de orig*

II. DE IVRIS DIVISIONE. **8.** Omne autem[7] ius, quo utimur, uel ad personas pertinet, uel | ad res, uel ad actiones. 3.
sed prius uideamus de personis.

III. DE CONDICIONE HOMINVM. **9.** Et quidem summa diuisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut serui. **10.** Rursus liberorum hominum alii ingenui sunt, alii libertini. **11.** Ingenui sunt, qui liberi nati sunt; libertini, qui ex iusta servitute manumissi sunt. **12.** Rurus libertinorum (*tria sunt genera: nam aut ciues Romani, ut Latini aut dediticiorum*) numero sunt. de quibus singulis ispiciamus; ac prius *de* dediticiis.

IIII. DE DEDITICIIS VEL LEGE AELIA SENTIA. **13.** Lege taque Aelia Sentia cauetur, ut qui serui a dominis poenae nomine uincti sint, quibusve stigmata inscripta sint, deue quibus *b* noxam quaestio tormentis habita sit, et in ea noxa fuisse conicti sint, 'quiue[8] ut ferro aut cum bestiis depugnarent, traditi int, inue ludum custodiamue coniecti fuerint, et postea uel *ab odem* domino uel ab alio manumissi, eiusdem condicionis beri fiant, cuius condicionis sunt peregrini[9] dediticii.

V. DE PEREGRINIS DEDITICIIS. **14.** Vocantur autem (*peregrini dediticii*) hi, qui quondam aduersus populum Romanum rmis susceptis pugnauerunt, 'et deinde uicti[10] se dediderunt. **5.** Huius ergo turpitudinis seruos quocumque modo et cuuscumque aetatis manumissos, etsi pleno iure dominorum uerint, numquam aut ciues Romanos aut Latinos fieri dicenus, sed omnimodo dediticiorum numero constitui intellegemus.

---

nte legerat de edictis duorum praetorum. 7) *Non tantum ciile cf.* §. 2. 8) quique *C. edd.* 9) *Erant enim etiam quidam iues Romani dediticii, velut olim Campani.* 10) *Sic Goeschen.* leinde *ut* uicti sunt *de Lachm. cj. ed. Bg.* deinde *autem* (*pro* et

---

ur. (1, 2). *Senec. ep.* 94. §. 8. = *L.* 1. *D. de statu hom.* (1, 5). §. 12. *I. de iure nat.* (1, 2). §. 9. = *L.* 3. *D. de statu hom.* (1, 5). *r. I. de iur. pers.* (1, 3). §. 10. *Cf.* §. 5 *fin. I. eod. Fr. Dosith.* 4. §. 11. *Cf. L.* 5. §. 2. *D. de statu hom.* (1, 5). §. 12. *Cf. Ulp.* 1, 5. *Fr. Dosith.* §§. 4 *seq.* §. 13. *Cf. Ulp.* 1, 11. *Paul.* 1, 12. §§. 5 *seq.* §. 14. *Cf. E. Huschke Census u. Steuerverf.* p. 162 *seq.* §. 15. *Cf.* §§. 17. 26.

16. Si uero in nulla tali turpitudine sit seruus, manu
4. missum modo ciuem Romanum, modo Latinum fieri dice|mus
17. Nam in cuius persona tria haec concurrunt, ut maior si annorum triginta, et ex iure Quiritium domini, et iusta ac le gitima manumissione liberetur, id est uindicta aut censu au testamento, is ciuis Romanus fit; sin uero aliquid eorum de erit, Latinus erit.

VI. DE MANVMISSIONE VEL CAVSAE PROBATIONE. **18** Quod autem de aetate serui requiritur, lege Aelia Sentia intro ductum est. nam ea lex minores xxx annorum seruos no aliter uoluit manumissos ciues Romanos fieri, quam si uindict apu*d* consilium iusta causa manumissionis adprobata, libera fuerint. **19.** Iusta autem causa manumissionis est ueluti s quis filium filiamue aut fratrem sororemue naturalem, aut alu mnum, aut '*p*a*ed*agogum,[11] aut seruum procuratoris habend gratia, aut ancillam matrimonii causa, apu*d* consilium manu mittat.

VII. DE RECV*PERA*TOR*IBVS*. **20.** Consilium autem ad hibetur in urbe Roma quidem quinque senatorum et quinqu *e*quitum Romanorum puberum; in prouinciis autem uiginti re cuperatorum ciuium Romanorum. idque fit ultimo die con uentus; sed Romae certis diebus apu*d* consilium manumit tuntur. Maiores uero triginta annorum serui semper manu mitti solent, adeo ut uel in transitu manumittantur, ueluti cum praetor aut pro consule in balneum uel in t*h*eatrum eat

---

deinde) *ed. Bg.* 5. [11]) *paedagogum intellige liberorum manumis soris* (*L.* 35. *D. de fideic. lib.* 40, 5). *Infra* §. 39. *intelligitur u qui ipsum manumissorem instituit* (*L.* 13. *D. de manum. vind*

---

§. 16. *Cf. Fr. Dosith.* 5. 13. §. 17. *Cf. Ulp.* 1, 6. 10. 12. 16. *1* 11. *C. de act. empti* (4, 49). §. 18. *Cf. Ulp.* 1, 12. *Fr. Dosith.* 1 *Cic. pro Balbo* 8. *L.* 16 *pr. D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 27. *1 de manum. test.* (40, 4). lege Aelia Sentia] *a.* 3. §. 19. *Cf.* §. 3
§. 20. *Cf. Ulp.* 1, 13 *a.* §. 2. *I. de libert.* (1, 5). *Theophil.* 1. *§§. 2. 4. 1, 6.* §. 4. *L.* 16 *pr. D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 1. *eod.* (*7, 1*). *Lex Flav. Salpens.* 28. *L.* 3 pr. Th. C. de *tutor.*

21. Praeterea minor triginta annorum seruus 'manumissus[12] potest ciuis Romanus fieri, si ab eo domino, qui soluendo non erat, testamento eum liberum et heredem relictum 'seruus si|militer cum libertate heres scriptus testamento non praecedat, et nemo alius | ex eo testamento heres sit. idque eadem l. s. lege Aelia 'Sentia cautum est.[3] | 'idem fauore libertatis de eo seruo Proculus existimat, | qui sine libertate heres scriptus sit.[4] 21[a]. Cum uero lege Aelia Sentia testamento | primus scriptus solus ciuis Romanus fiat, placuit, si quis forte | ex 'ancilla sua natos spurios[5] liberos et heredes scripse|rit, omnes seruos manere, quia quis primus sit, ex ea ora|tione non intellegitur, nec in fraudem creditorum plures ex | patrimonio debent decedere; denique 'senatusconsulto ad legem[6] Furiam Can|iniam facto prouisum est, ne in potestate debitoris 'esset, eius[7] | legis 'auctoritatem[8] per hanc artem euertere.

21[b]. Ex iure Quiritium | fit seruus noster non per hoc solum, quod pecunia 'nostra[9] conparatur, | 'sed ulterius[20] requiritur iusta serui acquisitio pro|pterea quod quaedam

40, 2). Nihil igitur mutandum. [12]) m̄m̄ C. manumissione edd. Neque vero manumissionem et alios ad civitatem perveniendi modos Gaius comparat. Cf. 1, 15. 16. 18. 35. [3]) Restitui priora ductus Codicis secutus, cetera ex sententia et Inst. Scriptum fuisse puta: s̄r̄ si|militer c.' lib. h.' s̄c̄.tus tot n̄ praecedat et nemo alius etc. [4]) Proculus ex Gösch. cj. feci, cetera ex §. 2. I. quib. manum. (1, 6). Cf. §. 1. I. qui test. tut. (1, 14). L. 5. C. de test. tut. (5, 28). — Etiam reliquam partem paginae, ex qua edd. singulas tantum voces (spurios — creditor — sex — debitoris — legis — pecunia — ea traditione — mancipationibus — Latinum — is quia) praestant, ad Sched. ductus et sententiae probabilitatem restitui. [5]) In C. fuerit: ācilla suaė natospurios. De hoc vulgari v. spuriorum usu cf. Forcellin. s. v. spurius in f. [6]) Notatum erat sc. ad l. De re cf. 1, 46. [7]) In C. fuerit ēete'. [8]) In C. fuerit ātoritatem; nam dignitatem vel b(en)ignitatem Gaius vix dixerit. [9]) Notatum n̊. [20]) No-

tur. (3, 17). §. 21. Cf. §. 1. I. quib. ex caus. man. (1, 6); infra 2, 154. 276. Ulp. 1, 14. Fr. Dos. 16. L. 27. D. de manum. test. (40, 2). L. 60. D. de her. inst. (28, 5). §. 21[a]. Cf. Epit. 1, 2. §. 2. infra ad §. 45. §. 21[b]. Cf. §. 17. cuius ordinem praescriptum Gaius etiam post in Latino accurate sequitur. Ulp. 1, 16. Fr. Dos. 9. infra

'*etiam non*[21] iustae sunt *acquisitiones; nam* | ea, quae traditione alien*antur*, quam*uis res mancipi sint*, *nec uel*|' mancapitione *uel*[2] *in iure cessione uel* us*ucapio*|*ne acquiruntur*, *tantum in bonis fiunt*.

22. *Latinus fit ex* | *lege Aelia Sentia seruus minor XXX annorum testamento libe*|'*ratus*: quan*quam*[3] Latinum ip*sa lex Aelia Sentia nondum fecit; item qui ea aetate* | *maior* a *domino*, *cuius est in bonis*, 'quamuis[4] ius*ta manumissione* | *manumittitur*, *uel qui inter* amicos *liberatur*,[5] *si modo alia* | ca*usa libertatem non impediat*.[6] *hi omnes tamen olim qui*|*dem in* for*ma liber*tatis *seruabantur*, *cum praetor eos*, *licet*| *serui ex iure Quiritium essent*, *in libertate tueretur*. *nunc*
6. *uero qui hoc* | *modo manumissi sunt*, La*tini Iuniani dicuntur*;
t.s. Latini ide*o*, *quia* adsimulati s*unt* L*atinis coloni*ar*iis*; I*uni*ani ideo, quia per legem Iuniam libertatem acc*ep*erunt, c*um* olim serui uiderentur esse. **23**. Non *tamen* illis p*er*mittit lex Iunia nec ipsis testamentum facere, nec ex testamento alieno capere, nec tutores testamento dari. **24**. Quod autem diximus, ex testamento eos cap*ere non* posse, i*t*a intellege*ndum est*, *ut nihil* dir*ect*o heredi*t*atis legatorumue nomine *e*os posse capere dicamus; *a*lioquin per fideicommissum capere possunt.

25. Hi uero, qui dediticiorum numero sunt, nullo m*odo ex testamento* capere possunt, non magis quam qui liber peregrinusque *est*; nec ipsi t*estamentum* facere possunt secundum *quod plerisque* plac*uit*. **26**. Pessima itaque libertas eorum est, qui dediticiorum numero sunt; nec ulla lege aut senatusconsulto aut constitutione principali aditus illis

---

tatum s'ul+ius. [21]) *Fuerit* et n̄. [2]) mancipationib *Sched.* (*pro* mancipationeū.) [3]) *In C. fuerit* rat. qq. [4]) quia *Sched.* (*pro* q̄uis). [5]) *Epit.* 1, 1. §. 2. *addidit* per epistolam *et* conuiuii adhibitione; *non ex Gaio*. *Cf.* 1, 41. 44. [6]) *Cf.* §. 44.

---

§. 35. 2, 41. 204. §. 22. *Cf. infra* 3, 56. *Ulp.* 1, 10. 12. *Fr. Dosith.* 5. 6. *Epit.* 1, 1. §. 2. inter amicos] *Cf. Petron.* 41. §§. 23. 24. *Cf. infra* 2, 110. 275. *Ulp.* 20, 14. 22, 3. 8. *Fr. Vat.* 172. *Isidor. Or.* 9, 4. §. 51. *L.* 29. *D. de reb. dub.* (34, 5). §. 25. *Cf.* 3, 75. 2, 285. *Ulp.* 22, 2. 20, 14. §. 26. *Cf.* §. 3. *I. de libert.* (1, 5). *Gaii epit.*

ad ciuitatem Romanam datur. **27.** Quin et in urbe Roma uel intr*a* centesimum urbis Romae miliarium mo*r*ari prohibentur; et *si contra fecerint*, ipsi bonaque eorum publice uenire iubentur ea condicione, ut ne in urbe Roma uel intra centesimum urbis Romae miliarium seruiant, n*eue* u*m*q*uam manumittantur*; '*si uero*[27] *manu*mi*ss*i fu*e*rint, serui populi Romani esse iubentur. et haec ita lege Aelia Sentia conprehensa sunt.

QVIBVS MODIS LATINI A*D* CIVITATEM ROMANAM PERVENI*ANT*. | **28.** Latini multis modis ad ciuitatem Romanam 7. perueniunt. **29.** *Statim* enim ea*dem* lege Aelia Sentia cautum est, ut minores triginta annorum manumissi *et* Latini facti si uxores duxerint uel ciues Romanas uel Latinas coloniarias *uel eius*dem condicionis, cuius et ipsi essent, idque testati fuerint adhibitis non minus quam septem testibus ciuibus Romanis puberibus, et filium procreauerint *et* is filius anniculus *fuerit*, per*mitt*atur *e*is, 'iu*ssum*[8] per *e*am legem adire praetorem uel in prouinciis praesidem prouinciae et adprobare, se e*x* lege Aelia Sentia uxorem duxisse et ex ea filium anniculum habere: et si is, apu*d* quem causa probata est, id ita esse pronuntiauerit, tunc et ipse Latinus et uxor eius, si et ipsa eiusdem (*condicionis sit*, *et ipsorum filius*, *si et ipse eiusdem*) condicionis sit, ciues Romani esse iubentur. **30.** Ideo autem in ipso*rum* *f*ilio adiecimus 'si et ipse *eius*dem condicionis sit', q*uia*[9] si uxor Latini ciuis Romana *est*, qui ex ea nascitur, ex nouo senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, ciuis Romanus nascitur. **31.** Hoc tamen ius ad-

---

27) *et* si *ed. mea prior; et* si *tamen ed. Bg.* 5. *In C. fuerit* siu.
8) *urbanum vel peregrinum sc. eos audire et re probata pronunciare: qua re haec causae probatio distabat ab altera* (1, 18) *in arbitrio consilii posita.* '*si uelint*' *edd.* ('*Latinis*' *ed. Bg.* 5. *quo facilius faceres* mmsis), *quod perinde languet, ac postea, si ita legis,* per eam legem. 9) '*quia scilicet*' *ed. Bg.* 5. *praecedente* ideo *parum apte.*

1, 1. §. 4. *infra* 1, 67. 3, 75. *Collat.* 4, 3. §. 3. §. 27. *Cf. Isidor. Or.* 9, 4. §. 52. §. 28. *Cf. Ulp.* 3, 1. *Epit.* 1, 1. §. 4. *L. un. C. de Lat. libert. toll.* (7, 6). §. 29. *Cf. Ulp.* 3, 3. §. 30. *Cf.* §§. 66. 80. *Ulp.* 3, 3. §. 31. *Cf. Ulp.* 3, 4. Peg. et Pus.] cf. 2,

ipiscendae ciuitatis Romanae etiamsi so*li* minores *tr*iginta annorum manumissi et Latini facti ex lege Aelia Sentia habuerunt, tamen postea senatusconsulto, quod Pegaso et Pusione consulibus factum est, et maioribus triginta annorum manumissis Latinis factis concessum est. **32.** Ceterum etiamsi an*te de*cesserit Latinus, *quam* anni*culi* *f*ili*i* causam probarit, potest
8. mater eius causam probare, et sic et ipsa fi*et* | ciuis Rom*ana* *'et filius, isque eo amplius perinde ac si iustis* | nup*tiis esset procreatus, quasi suus postumus heres patris bona* | apis*citur. si uero et pater et mater decesserint*, | ipse filius, cuius *interest cum ciuitate Romana bona eorum obtinere*, | debet causam probare, ut *tamen impuberis tutor causam agat.* **32[a].** *Sed uide*|bimus, de filio anniculo *quae diximus, ne eadem de* | *filia annicula dicenda sint.*[30] **32[b].**[1] — — — — — — | ———— vv. 8—10. ———— *si seruus* | *alterius in bonis, alterius ex iure Quiritium sit, unus ex* | illis *duobus* dominis *libertatem eius incoare, alter com*|plere per *iterationem potest.* **32[c].** *'*Praeter*ea quiuis Latinus ius* | Quiritium con*sequitu*r, si naue*m decem milium modiorum fabri*-| cau*erit* uel e*tiam al*ias quae*siuerit et sex annis ea ipsa*, | uel, ea pe*rdita*, *alia*, quam in eius loc*um comparauit*, *fru*|mentum

30) *v.* 1—7. *Vestigia C. secutus sententiam perfeci. Edd. tantum habent:* ciuis Ro*mana* — ipse filius c*u*ius — debet causam probare, ut — de filio anniculo (*ante hoc* uidebimus *Hollw. cj.*). [1]) *Gaium iuris Quir. acquisitiones primum eas, quae minoris et maioris XXX ann. manumissi et Latini facti propriae erant, deinde utriusque communes exposuisse credibile est. Itaque liberorum causae probationem ex lege A. S. hoc loco v.* 7—10. *perinde ut apud Ulp.* 3, 4. *sequebatur iteratio, uelut his uerbis: 'Maior XXX annorum Latinus factus iure ciuili per iterationem ciuis Romanus fit, hoc est, si ab eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit, iterum iuste manumissus sit. Proinde' etc. Quae deinceps sequebantur v.* 10. *extremo, ad sententiam, sed partim Sched. ope in textu restitui* (*edd. tantum verba* illis — dominis *praebent*). *In v.* 12. 13. *fuisse posui:* illis *duobus* dominis *lib.tem e' incoare alter c'* | plere p *i*т*ationem potē. De* §. 35. *vid.*

254. §. 5. *I. de fideic. hered.* (2, 23) *'Vespasiani Aug. temporibus'.* §. 32. *Cf. Collat.* 16, 3. §§. 7. 15. *infra* 3, 5. §. 32[a]. *Cf. infra* 1, 72. §. 32[b]. *Cf.* §. 35. *Ulp.* 3, 4. *Fr. Vat.* 221. *Epit.* 1, 1. §. 4. *Fr. Dos.* 14. *Plin. ep.* 7, 16. *Tacit. A.* 13, 27. §. 32[c]. *Cf. Ulp.*

Romam portauerit. quod ita edicto D. Claudii significatur.[32]
33. [3]*Item Neronis Caesaris edicto cauetur*, *ut si Latinus in perficiendo* | aedificio *Romae* non minus quam 'par*tes duas tertias*[4] | patrimon*ii sui* impenderit, ius *Quiritium consequ*|*atur*. ** — — — — — — — — — — — — | ————
vv. 22. 23. ———— **34.** . . . . . '*non mi*nus quam *singulos* | frumenti *modios* p*i*nseret,[5] ad ius Quiritium — | 9.

---

not. 36. [32]) §. 32[c]. *Ad sententiam restitui. Edd. tantum habent:* Quiritium — cauerit. *Sed post verba* i*-ationem pote* (*not.* 31) *sic Gaium perrexisse puto:* '*ptea* (*Praeterea*) *quiuis Latinus ius* | Quiritium c'(*s*)*equitur*, si naue*m x m̄* (*decem milium*) *modiorum fabri*|cauerit ū *etiam a*li*as* q*siuerit* . . . . | ū ea *perdita*, *alia* q. in e' loc*um*' *etc.* ('*Quiuis*' *Gaius dixerit, quoniam hoc etiam ad minores XXX a. Latinos factos pertinebat.*) [3]) *Göschenus initium huius §i ita restituendum censuit:* '*lege Iulia cautum est*, *ut Latinus*, *si in perficiendo* aedificio *Romae* non minus' *etc. ex L* 139. *D. de verb. signif.* (*Ulp. lib.* 7. *ad l. Iul. et Pap.*). *Cetera egregie; sed de lege Iulia nec apparet*, *qua ratione ea de hoc Latinorum beneficio*, *qui tum nondum erant*, *quicquam cautum esse potuerit*, *et L.* 64. *D. sol. matr.* (24, 3) *maxime* §. 7. *ostendit, quid in causa fuerit, ut Ulpianus hoc libro de libertis dotalibus Latinis vel facto mariti vel suo iure ciuitatem adeptis exponeret. Praeterea cum Gaius ordinem temporis secutus esse videatur, non dubitavi, ex Tacit. A.* 15, 43. *ad a.* 65. '*addidit praemia pro cuiusque ordine et rei familiaris copiis*' *Neronis edicto hoc beneficium adscribere. Nam Vespasianus alia sanxit. Suet. Vesp.* 8. *Lex Flav. Mal.* 62. [4]) *Scripsi.* part*em* — — — — *edd.* partes — — — — *C. Alii* '*semissariam*' *vel* '*semisdecimam*' *vel* '*sextantariam*' *supplere conati sunt: contra linguae vel rei ipsius rationem; neque enim de chartaceis aedificiis neque de decies centenariis Latinis Nero cogitavit.* '*Duae partes*' *plerumque simpliciter dicuntur, velut Fr. Vat.* 236. 237. *Cat.* 134, 4; *sed accuratius* '*duae partes tertiae*', *velut L.* 84. *Th. C. de decur.* (12, 1). [5]) *Ex C. restitui, in quo quod ante* pinseret *antecedit signum, nota* modii *fuisse videtur, ut oratio ita fere composita fuerit:* '*qui Romae pistrinum institueret, quod diurnos non minus quam singulos* frumenti modios pinseret, ad ius Quiritium *perueniret*'. *Male hactenus creditum, hanc Codicis partem ad navis fabricationem pertinere.* — *Desiderantur iuris Quir. consequendi modi* 1. *militia ex lege Visellia et SCto* (*Ulp.* 3, 5), *qua de re Gaius ex SCti aetate certe post Neronem facti egisse, deinde vero addidisse videtur, his omnibus meri-*

3, 6. *Scaevola L.* 3. *D. de vacat.* (50, 5). §. 33. *Cf. Ulp.* 3, 1. *L.* 139. *D. de verb. sign.* (50, 16). §. 34. *Cf. Ulp.* 3, 1. *Fr. Vat.* 233.

—————— vv. 1—12. ——— ——— **35.** . . . . . '*si uero* ***Latinam*** | *libertatem ab eo* consecutus *sit*, *cuius tantum* | *in* ***bonis*** *fuerat*, ***consentiente*** *eo petere debet*, | *cuius in eo* ius Quiritium **fuerit**. cum *enim* **seruus** | *eiusdem domini*[36] *et* in bonis et ex iure Quiritium sit, manumissus ab eodem scilicet et Latinus fieri p*otest et* ius Quiritium consequi.

36. *Non tamen cuicumque uolenti manumittere* ***licet.*** **37.** *Nam is*, *qui* in fraudem creditorum uel in fraudem patroni manumitt*it*, nihil agit, quia lex Aelia Sentia inpedit **libertatem**. **38.** Item eadem lege minori xx annorum domino non **aliter** manumittere permittitur, quam si uindicta apu*d* con|silium iusta causa manumissionis adprobata '*manumis*erit.[7] **39.** Iustae autem causae manumissionis sunt ueluti si quis patrem aut matrem aut paedagogum aut conlactaneum manumittat. **sed** et illae causae, quas superius in seru*o* minore xxx annorum exposuimus, ad hunc quoque casum, de quo loquimur, adferri possunt. item ex diuerso hae ca*u*sae quas in minore xx annorum domino rettulimus, porrigi possunt et ad seruum minorem xxx annorum. **40.** Cum ergo certus modus manumittendi minoribus xx annorum dominis per legem Aeliam

tis Latinum cum uxore forte non ex lege A. S. ducta, si eiusdem condicionis sit, et cum liberis ita ut in potestatem eius redigantur, civitatem Rom. adipisci (*cf.* '*Gai*'. *p.* 10). *Aliam esse causam* 2. *Latinae ter enixae;* 3. *beneficii principalis* (*Ulp.* 3, 1. 2). *Haec igitur occupaverint p.* 9. *partem priorem.* [36]) *Ad sententiam restitui. Edd. in prioribus tantum habent* consecutus — ius Quiritium fuerit. *Ultimam lacunam, in qua edd. postremo tantum habent* '*si quis alicuius*', *explevi secundum ductus C.*, *in quo fuerit:* c' eu serū. | eiusd. domini. *Puta vero Gaium de beneficio principali locutum esse, ut huc pertineant* 3, 72. 73. *et Plin. ep.* 10, 4. 5 (22). 104 (105). *Nec vero h. l. probatur, quod Bg. sibi persuasit, ego verum non puto, heredi ius iterationis non competiisse.* [7]) fuerit *C. edd. Cf. Inst.*

———————

235. §. 35. *Vid. ad.* §. 32ᵇ. *cit.* §§. 36. 37. = *pr. I. quib. ex caus. manum.* (1, 6). *Cf. Ulp.* 1, 15. §. 38. = §. 4. *I. eod. Cf. Ulp.* 1, 13. *Fr. Dosith.* 13. *Lex Flav. Salp.* 28. *L.* 4. *C. de test. mil.* (6, 21). §. 39. *Cf.* 1, 19. §. 5. *I. quib. ex c. manum.* (1, 6). *L.* 9. 11—16. 19. 20. 25. *D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 21. *D. qui et quib. manum.* (40, 9). §. 40. *Cf.* §. 7. *I. quib. ex c. manum.*

Sentiam constitutus sit, **euenit, ut qui XIIII annos aetatis** expleuerit, **licet** testamentum facere[38] et in eo **heredem sibi** instituere legataque relinquere **possit**, tamen si adhuc minor sit annorum xx, libertatem seruo dare non pos*sit*. **41.** Et quamuis **Latinum facere** uelit minor xx annorum dominus, 'tamen **nihilo minus**[9] debet apu*d* consilium causam probare, et ita postea inter amicos manumittere.

42. Praeterea lege Furia Caninia certus modus constitutus
est in seruis testamento manumittendis. **43.** Nam ei, qui
plures quam duos neque plures quam decem seruos habebit,
usque ad partem dimidiam eius numeri manumittere permitti-
tur; ei uero, qui plures | quam x *n*eque plures quam xxx ser- 11.
uos habebit, usque ad tertiam partem eius numeri manumittere l. s.
permittitur. at ei, qui plures quam xxx neque plures quam
centum habebit, usque ad partem quartam 'manu*mittendi libe*ra
potestas[40] datur. nouissime ei, qui plures quam C habebit nec
plures quam D, '*manumittere*[1] 'permittitur usque ad[2] quintam partem; neque plures '(*quam D habentis ratio habetur, ut inde pars sum*)atur,[3] sed praescribit lex, ne cui plures manumittere liceat quam C. *et contra* si quis unum seruum omnino

[38]) possit, *quod hic ex C. praebent edd. multique habent Inst. codices, ex inferiore versu irrepsisse videtur.* [9]) *Edd. non invito C.* nihilo minus tamen *ed. Bg.* 5. *invito Gaio* (*cf.* 1, 118. 2, 170). [40]) *Restitui. In C. fuerit:* quartā m̄mittendi libera p'estas (*non* licentia, *quo verbo Gaius non utitur nisi in malam partem*). *Sane incerta est scriptura, certe vero iuris error vitandus, qui inest lectioni Bg. ed.* 5: directo *iure liberare licentia. Nihil enim interesse potuit, quemcunque quis haberet numerum, inter directam et fideicommissariam libertatem; nec vero omnino interfuisse in utroque legis capite, constat ex L. un. C. h. t. et Paul.* 4, 14, 1. [1]) *Scripsi. Alii:* '*amplius non*', *postea scribentes* 'quam ut quintam partem (*manumittat*)'. [2]) permittitur quam ut *C. ed. Bg. Sed suspicor, olim fuisse:* permittit' .s q. *et ex eo cum factum esset* permittitur quam, *etiam* ad *mutatum* in ut. [3]) *Apparet, librarium integrum versum praetermisisse, quem, ut sensus flagitabat, aptius nunc quam olim restituisse mihi videor.*

1, 6); *infra* 2, 113. §. 41. *Cf. Fr. Dosith.* 13. §. 42. L. Furia C.] *a.* 8. *Cf.* 2, 228. *Paul.* 4, 14. *Tit. I. de l. Fur. Can.* (1, 7). *C.* 7, 3.
§. 43. *Cf. Ulp.* 1, 24. *Paul.* 4, 14. §. 4. *L.* 22. §. 1. *D.* de fideic. *lib.* (40, 5).

aut duos habet '*dun*tax*at*, *nihil de eo lege cauetur*[44] et i liberam habet potestatem manumittendi. **44.** Ac nec ad *qui*d*em* omnino haec lex pertinet, qui sine testa*mento* ma mittunt. Itaque licet iis, qui uindicta aut censu aut inter ami manumittunt, totam familiam suam liberare, scilicet si alia ca non inpediat libertatem. **45.** Sed quod *d*e numero seruor testamento manumittendorum diximus, ita intell*eg*em*us*, *ut eo* numero, ex quo dimidia aut tertia aut quarta aut qui pars liberari *potest*, *utique tot manumittere* licea*t*, quot antecedenti numero licuit. et hoc ipsa *lege pro*uisum e erat enim sane absurdum, ut x seruorum domino quinque berare liceret, quia usque ad dimidiam partem '(*eius*) n meri[5] manumittere ei conceditur, u*lt*erius au*tem*[6] XII s uos habenti non plures liceret manum*it*tere quam IIII; at e
12. qui plures quam x neque | '*plures quam XXX habent*, *utiq*
t. s. *etiam quinque*, *quot X habenti licuit*, *manumittere lice*

[44]) *Sententiam restituendo expressi.* [5]) *Ex Bg. cj.*, *qui edic* '[*ex eo*] numero'; numero *C.* [6]) *Ex Lachm. cj.* (*Mihi tamen qui supra voc.* conceditur *tantum* terius at *scripsit*, *legisse vide* concedit'ul) '*contra uero' ed. Bg.* [7]) *Sententiam perfeci. Ex t p.*12. *Blumius pauca tantum enotavit, in v.* 12. 13. 18. 19., *unde vo* liberari (*v.* 18.) *et* concedat (*v.* 19.) *in edd. receptae sunt. Con renda autem est ad ea, quae perierunt, Gaii epit.* 1, 2. §§. 2- '*Nam si aliquis testamento plures manumittere uoluerit*, *quam q continet numerus supra scriptus, ordo seruandus est: ut illis tant libertas ualeat*, *qui prius manumissi sunt*, *usque ad illum numeri quem explanatio continet superius comprehensa: qui uero pos supra constitutum numerum manumissi leguntur*, *in seruitute certum est permanere. Quodsi non nominatim serui uel ancillae testamento manumittantur, sed confuse omnes seruos suos uel a cillas is qui testamentum facit*, *liberos facere uoluerit*, *nulli peni firma esse iubetur hoc ordine data libertas*, *sed omnes in ser condicione*, *qui hoc ordine manumissi sunt*, *permanebunt. nam ita in testamento seruorum manumissio adscripta fuerit*, *id est circulo*, *ut qui prior*, *qui posterior nominatus sit*, *non po agnosci*, *nulli ex his libertatem ualere manifestum est*, *si agn non potest*, *qui prior*, *qui posterior fuerit manumissus.* 3. *Nam aliquis in aegritudine constitutus in fraudem huius legis facere luerit testamentum, sed epistolis aut quibuscumque aliis rebus sei suis pluribus quam per testamentum licet*, *conferre uoluerit lil*

§. 44. Cf. Dionys. 4, 24.

—— vv. 2—24. —— | 13.

46. nam et si testamento scriptis in orbem seruis libertas data sit, quia nullus ordo manumissionis inuenitur, nulli liberi erunt; quia lex Furia Caninia, quae in fraudem eius facta sint, rescindit. sunt etiam specialia senatusconsulta, quibus rescissa sunt ea, quae in fraudem eius legis excogitata sunt.

47. In summa sciendum est, (*quod*)[48] lege Aelia Sentia cautum 'est, ut[9] creditorum fraudandorum causa 'manumissi[50] liberi non fiant, etiam hoc ad peregrinos pertinere, '(*quia*) senatus[1] ita censuit ex auctoritate '(*diui*)[2] Hadriani: cetera uero iura eius legis ad peregrinos non pertinere.[3]

48. Sequitur de iure personarum alia diuisio. nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae. **49.** Sed rursus earum personarum, quae alieno iuri subiectae sunt, aliae in potestate, aliae in manu, aliae in mancipio sunt. **50.** Videamus nunc de iis, quae alieno iuri subiectae sint: '(*nam*)[4] si cognouerimus, quae istae personae sint, simul intellegemus, quae sui iuris sint. **51.** Ac prius dispiciamus de iis, qui in aliena potestate sunt.

52. In potestate itaque sunt serui dominorum. quae qui-

tates et sub tempore mortis hoc fecerit, hi, qui prius manumissi fuerint, usque ad numerum superius constitutum liberi erunt, qui uero post statutum numerum manumissi fuerint, serui sine dubio permanebunt. 4. *Nam si incolumis quoscumque diuerso tempore manumisit, inter eos, qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur'. Ex his tamen Epitomator ea, quae §§.* 3. 4. *continentur, aliunde quam ex Gaio sumsisse videtur.* [48]) '(*cum*)' *ed. Bg.* [9]) sit aut *Sched.* sit, ut *qui ed. Bg. Sed superscripta nota* q (= qui), *quae effecit, ut etiam post voci* manumissi *superscriberetur* sint, *mea sententia ex errore huc translata est sive ex antecedente versu, ubi desideratur* quod, *sive ex v.* 8., *ubi* quia *ante v.* senatus *excidit.* [50]) manumissi sint *ed. Bg. vid. not.* 49. [1]) senatus *O. ed. Bg.* [2]) *Addidi ex perpetuo Gaii more.* [3]) *Sequitur linea vacua.* [4]) *Ex Dig. et Inst. supplevi.*

§. 46. *Cf. supra* §. 21ª. *L.* 37. *D. de condit. et dem.* (35, 1). §. 47. *Cf.* §. 37. §§. 46—51. = *L.* 1 *pr. D. de his qui sui* (1, 6). *pr. I. eod.* (1, 8). §. 49. *Cf. Fr. Vat.* 298. 300. *Lex Flav. Salp.* 22. §. 52. = *L.* 1. §. 1. *D. de his q. sui* (1, 6). §. 1. *I. eod.* (1, 8).

dem potestas iuris gentium est: nam apu*d* omnes peraeque gentes animaduertere possumus, dominis in seruos uitae necisque potestatem esse, et quo*d*cumque per seruum adquiritur,
14. id domino 'adquiri.[55] **53.** Sed hoc tempore neque ciuibus | Romanis, nec ullis aliis hominibus, qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa in seruos suos saeuire: nam ex constitutione sacratissimi i*mpe*ratoris Antonini qui sine causa seruum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui alienum seruum occiderit. sed et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coercetur: nam consultus a quibusdam praesidibus prouinciarum de his seruis, qui ad fana deorum uel ad statuas principum confugiunt, praecepit, ut si intolerabilis uideatur dominorum saeuitia, cogantur seruos suos uendere. et utrumque recte fit: male enim nostro iure uti non debemus; qua ratione et prodigis interdicitur bonorum suorum administratio. **54.** Ceterum cum apu*d* ciues Romanos duplex sit dominium (nam uel in bonis uel ex iure Quiritium uel ex utroque iure cuiusque seruus esse intelleg*i*tur), ita demum seruum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure Quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiritium in seruo habet, is potestatem habere non intellegitur.

55. Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreauimus. quod ius proprium ciuium Romanorum est: fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos
15. habent potestatem, qualem nos habemus. idque diu*us* Ha|drian*us* edicto, quod proposuit de his, qui sibi liberisque suis ab eo ciuitatem Romanam petebant, significauit. nec m*e* prae*terit*, Galatarum gentem credere, in potestate parentum liberos esse. **56.** '*Iustas autem nuptias contraxisse liberosque iis pro-*

---

55) adquiritur *C. edd. Sed sententia et res ipsa* (*cf.* 1, 54. 2, 88.)

---

§. 53. = *L.* 1. §. 2. *D.* §. 2. *I. eod. Cf. Collat.* 3, 2. 3. prodigis] *Cf. Paul.* 3, 4ª. §. 7. §. 54. *Cf.* §§. 21ᵇ. 35. *infra* 2, 40. 88. 3, 166. *Ulp.* 1, 16. *Theophil.* 1, 5. §. 4. §. 55. = *L.* 3. *D. de his q. sui v. al. iur.* (1, 6). *pr.* §. 2. *I. de patr. pot.* (1, 9). *infra* §. 93. *Dionys.* 2, 26. Galatarum] *cf. Caes. de b. Gall.* 6, 19. §. 56. *Cf. Ulp.*

creatos in potestate habere ciues Romani ita intelleguntur,[56] si ciues Romanas uxores duxerint, uel etiam Latinas peregrinasue, cum quibus conubium habeant: cum enim conubium id efficiat, ut liberi patris condicionem sequantur, euenit, ut 'non (*solum*) ciues Romani fiant set (*et*)[7] in potestate patris sint. **57**. Unde et ueteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisue, quas primas post missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio nascuntur, et ciues Romani et in potestatem parentum fiunt. **58**. '*Cum seruilibus uero personis ne nuptiae quidem sunt.* **58ª**. *Sed nec liberas omnes nobis uxores ducere licet*:[8] nam a quarundam nuptiis abstinere debemus. **59**. Inter eas enim personas, quae parentum liberorumue locum inter se optinent, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, uelut inter patrem et filiam u*el* matrem et filium u*el* auum et neptem; et si tales personae inter se coierint, nefarias | *atque incestas nuptias contraxisse dicuntur*. 16.
*et haec a*deo ita sunt, ut quamuis per adoptionem parentum liberorumue loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio coniungi, in tantum, ut 'et*iam*[9] dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam, quae nobis adoptione filiae aut neptis loco esse coeperit, non poterimus uxorem ducere, quamuis eam emancipauerimus. **60**. Inter eas quoque personas, quae ex transuerso gradu cognatione iunguntur, est quaedam similis obseruatio, sed non tanta. **61**. Sane '(*enim*)[60]

---

exigunt, ut cum Haloandro (ad Dig. l. c.) legamus adquiri. [56]) *Restitui. Ipse librarius lacunam significavit duos versus vacuos relinquens.* [7]) *Hanc vulgarem lectionem restitui.* nati . . . fiant et *ed. mea prior. Verum non nati sed nascentes fiunt cives Rom. Cf.* §. 57. [8]) *Rursus duorum versuum lacunam a librario relictam, ut sententiam significarem, replevi. In his Gaius primo loco servilium personarum mentionem non habere non potuit. Cf. Ulp.* 5, 4. 5. (§§. 1. 10. *I. de nupt.* 1, 10): *cuius auctoritati plus tribuendum fuit, quam Bgii in ed.* 5., *aliena haec a Gaiana commentatione esse statuentis. Post spatium* '*Sciendum autem est non omnes nobis uxores ducere licere*' *ed. Bg.* [9]) *Ex Inst.* et *C. ed. Bg.* [60]) *Ex Inst. supplevi.*

5, 2 *seq.* §. 57. *Cf. tabulas honestae missionis, quae adhuc exstant.* §§. 58ª. 59. = §. 1. *I. de nupt.* 1, 10. *Cf. Ulp.* 5, 6. *Paul.* 2, 19. §. 6. *Collat.* 6, 3. §. 1. §§. 60. 61. = §. 2. *I. de nupt.*

inter fratrem et sororem prohibitae sunt nuptiae, siue eode
patre eademque matre nati fuerint, siue alterutro eorum: se
si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quam di
quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae no
possunt consistere; cum uero per emancipationem adoptio di
soluta sit, potero eam uxorem ducere; sed (*et*) si ego ema
cipatus fuero, nihil impedimento erit nuptiis. **62.** Fratri
filiam uxorem ducere licet: idque primum in usum uenit, cu
diuus Claudius Agrippinam, fratris sui filiam, uxorem duxisse
sororis uero filiam uxorem ducere non licet. et haec ita prin
17. cipalibus constitutionibus significantur. | Item amitam et ma
terteram uxorem ducere non licet. **63.** item eam, qua
nobis quondam socrus aut nurus aut priuigna aut nouerc
fuit. ide*o* autem diximus 'quondam', quia si adhuc constan
eae nuptiae, per quas talis adfinitas quaesita est, alia ration
inter nos nuptia*e* esse non possunt, quia neque eadem duobu
nupta esse potest, neque idem duas uxores habere. **64.** Erg
si quis nefarias atque incestas nuptias contraxerit, 'nequ
uxorem habere uidetur, neque liber*os: hi enim*, qui ex e
coitu nascuntur, matrem quidem habere uidentur, patrem uer
non utique, nec ob id in potestate eius sunt, (*sed*) 'sunt
quales[61] ii, quos mater uulgo concepit: *nam nec hi* patre
habere '*ullum*[2] intelleguntur, cum *is etiam* incertus sit; und
solent spurii *f*ilii appellari, uel a Graeca uoce quasi σποράδη
concepti, uel quasi sine patre filii.[3]

65. *Aliquando autem euenit, ut liberi, qui statim qui*
*dem ut na*ti[4] sunt, parentum in potestate non fiant, ii poste

---

[61]) quales sunt *C. edd. Cf.* §. 12. *I. de nupt.* (1, 10). [2]) *Scriptu*
fuisse pono ull. *quae vox etiam postponitur velut* 2, 29. 104. '*omnino*
(*quod nunquam in C. Veron. notatur*) *ex Lachm. cj. ed. Bg.* '*uti*
que' *ed. Bg.* 5. *quod fere spatium excedit.* [3]) *Sequitur linea vacua*
[4]) *Ex Inst. Sed sequentium causa addidi* '*quidem*', *ut et Theophilu*

(1, 10). *Cf. Ulp.* 5, 6. §. 62. *Cf.* §§. 3. 5. *I. eod. Ulp.* 5,
Collat. 6, 4. §. 5. *Tacit. A.* 12, 5 *seq.* 13, 2. *Suet. Claud.* 26, 39.
Dio 68, 2. §. 63. *Cf.* §§. 6. 7. *I. eod. Ulp.* 5, 6. *Collat.* 6, 3. §.
§. 64. *Cf.* §. 12. *I. eod.* cum *Schrad.* §. 65. = §. 13. *I. eod*

tamen redigantur in potestatem. **66**. Itaque *si Latinus* ex lege Aelia Sentia uxore ducta filium procreauerit, aut Latinum ex Latina aut ciuem Romanum ex ciue Romana, non habebit eum in potestate; '*sed poste*a causa *pro*bata *ciuitatem Romanam* | *consequitur cum Latino filio*;[65] simul ergo eum in potestate | sua habere incipit. **67**. Item si ciuis Romanus 18.
Latinam aut peregrinam uxorem duxerit per ignorantiam, cum eam ciuem Romanam esse crederet, et filium procreauerit, hic non est in potestate, quia ne quidem ciuis Romanus est, sed aut Latinus aut peregrinus, id est eius condicionis, cuius et mater fuerit, quia non aliter quisquam ad patris condicionem accedit, quam si inter patrem et matrem eius conubium sit: sed ex senatusconsulto permittitur causam erroris probare, et ita uxor quoque et filius *ad* ciuitatem Romanam perueniunt, et ex eo tempore incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est, si eam per ignorantiam uxorem duxerit, quae dediticiorum numero est, nisi quod uxor non fit ciuis Romana. **68**. Item si ciuis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam ciui Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque et maritus ad ciuitatem Romanam perueniunt, et aeque simul incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est, si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit; nam et de hoc specialiter senatusconsulto cauetur. idem iuris est aliquatenus, si ei, qui dedi*ti*ciorum numero est, tamquam ciui Romano aut Latino e lege Aelia Sentia nupta sit; nisi quod scilicet qui dediticiorum numero est, in sua condicione permanet, et ideo filius, quamuis fiat ciuis Romanus, in potestatem patris non redigitur. **69**. Item si Latina peregrino, quem Latinum esse cre|deret, '(*e lege*) 19.
Aelia Sentia[6] nupserit, potest ex *senatusconsulto* filio *nato* t. s.

---

legisse videtur. 65) *Scripsi. In C. fuerit:* s' postea.c̄ pbata c. rom. | conseq̄t'c'latino fil. 6) *Sensu exigente addidi. Puto vero primum litteris* e l(ege) *ob vicinas litteras* creder-et *olim omissis, ceteras* a s.

---

§. 66. *Cf. Ulp.* 7, 4. *supra* §. 29. §. 67. *Cf. Ulp.* 7, 4. 5, 9. *infra* 2, 142. 3, 5. 73. *Collat.* 16, 2. §. 5. 16, 3. §§. 7. 15. *supra* §. 26. *Hoc senatusconsultum antiquius fuisse alio sub Hadriano facto, apparet ex* 2, 142. 143. §. 68. *Cf. Ulp.* 7, 4.

causam *erroris probare*, *et ita omnes* fiunt ciues Romani, *et* filius in potestate patris esse incipit. **70.** Id*em iuris omnino est*, si Latinus per errorem peregrinam *qua*si Latin*am* aut ciuem Romanam e lege Aelia Sentia uxorem duxerit. **71.** 'Praeterea si ciuis Romanus, qui se credidisse*t* Latinum, '*duxerit*[67] Latinam, permittitur *ei* filio nato erroris causam *probare*, ' *tamquam si ex* lege Aelia Sentia uxorem duxisset. Item '*iis*, *qui* cum[8] ciues Romani essent, peregrinos se esse credid*is*se*nt* et peregrinas uxores duxissent, permittitur ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare: quo facto peregrina uxor ciuis Romana (*fit*) et filius, 'qui item *est peregrinus*,[9] non solum *ad ciuitatem Romanam peruen*i*t*, sed *e*tiam in potestatem patris *redigitur*. **72.** Quaecumque de filio esse diximus, eadem et de filia dicta intellegemus. **73.** Et quantum ad erroris causam probandam attinet, nihil interest, cuius aetatis filius siue filia *sit*, '*cum senatusconsulto nihil de ea re caueatur: nisi forte*[70] | Latinus '*uel Latina proponatur*,[1] qui '*ex lege Aelia Sentia matrimonium contraxerint*; *nam tunc sa*|[2]*ne*, si[3] minor anniculo s*i*t filius filiaue, causa probari non potest. nec me praeterit, in aliquo rescripto diui Hadriani ita esse constitutum, tamquam quod ad erroris quoque *causam* prob*a*ndam '*anni*cul*u*m *filium* fac*t*um *necesse sit*;|[4] '*sed non semper uideri debet generale i*us *ind*u|ctum,

ad marginem aliquando (*h. e. in antiquiore codice*, *Veronensi priore*, *quod mirum videri Bgio ed.* 5. *non debebat*) *suppletas pervenisse in* §. 69., *ubi nunc v.* 20. *ante* e lege A. S. *in C. leguntur*, *ab edd. omissae sunt.* 67) 'duxisset' *edd.* 8) *In C. fuerit:* iis qui c'; his *qui licet edd.* hiis *qui* cum *ed. Bg.* 5. 9) *Restitui. Puto enim scriptum fuisse:* q̄ it ē peg (*vel* pegr). *Additur hoc*, *quia et uxorem dixerat peregrinam. Bg. ed.* 5. *maluit pleonasmum:* quo*que ciuis Romanus fit et.* 70) *Sensus explicandi causa restitui, notis scriptum arbitratus* '*cum*', '*consulto*', '*nihil*' *et* '*caueatur*'. 1) *Item restitui notis adhibitis in* '*uel*' *et* '*proponatur*'. 2) *Item restitui, notis adhibitis in* '*Aelia Sentia*', '*matrimonium*', '*contra*', '*nam*', '*tunc*'. 3) *ni* si *Sched.* nisi *ed. Bg.* 4) *Restitui secundum ductus Sched.*, *quos interpretor:* anniculum filiū fact. necesse sit. *Igitur v.* '*attinet*'

§. 72. *Cf. supra* §. 32a. *Ulp.* 3, 3. §. 73. *Cf. supra* §. 29.

cum[75] imperator 'epistulam ad quendam[6] dedit. | **74.** 'At 20.
peregrino quoque nuptiis per errorem contractis causam l. s.
probare licere, rescripto significa|tur. quippe quodam casu
acciderat, ut peregrinus ci|uem Romanam, quae eum Latinum credebat, ex lege Aelia Sentia |[7] uxorem duxisset et filio nato alias ciuitatem Romanam consecutus esset. deinde cum quaereretur, an causam probare posset, rescripsit imperator Antoninus, perinde posse eum causam probare, atque si peregrinus mansisset. ex quo colligimus, etiam peregrinum causam probare posse. **75.** [8]Ex iis, quae diximus, apparet, siue errore siue scientem peregrinus ciuem Romanam uxorem duxerit, eum, qui ex eo matrimonio | nascitur, 'peregrinum[9] nasci; sed si quidem per errorem cum eo | matrimonium contractum fuerit, 'causam ex senatusconsulto[80] probari posse | secundum ea, quae superius diximus; si uero nullus error | interuenerit, sciente 'ciue Romana[1] condicionem mariti sui, | nullo casu mariti uel[2] filii statum mutari.

76. 'Illud plane constat, inter ciuem Romanum et peregrinam, si quidem eam, cum qua conubium habeat,[3] uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus, iustum matrimonium contrahi. et tunc ex iis qui nascitur, ciuis Roma|nus est et in potestate patris erit. **77.** 'Itemque[4] si ciuis Romana peregrino 'nupserit, conubio ex iure peregrin|i populi interueniente, qui ex eis nascitur, peregrinus et iustus pa|tris[5] filius est,

---

omissa est, ut fieri solet (1, 136. 4, 80). [75]) *Ductus Sched. servans tanquam notas non continentes restitui.* [6]) *Similiter restitui* (*erat:* epistulā). tuendam *ex Blum. Sched. edd. Sed Goescheno prima littera incerta visa est. Ad rem cf. Puchta Inst. I.* §. 111. [7]) *Ad sensum et Sch. restitui, notatum fuisse ratus* quoq(ue) *et* q̊dam. *Edd. initio praebent: Item* peregrino. [8]) *Lucunas omnes totius §i explevi, cuius sensum Hollwegius, singula non pauca idem et Goeschenus monstraverunt. Meorum quae notata fuisse putavi, indicavi.* [9]) pereg. [80]) c̄m ex sc. [1]) c. rom. [2]) ū. [3]) *Ad sententiam Goeschenum fere secutus restitui. Notatum erat* pe|grinā. [4]) *Ex Lachm. cj.* itaque *Sched.* (*pro* itēque). [5]) *Sensus explicandi causa restitui. Similiter*

---

§. 74. *Cf. supra* §. 68. §. 75. *Cf.* §. 68. §. 76. *Cf.* §. 56.
§. 77. *Cf. Liv.* 23, 2. §. 6. 31, 31. §. 11. 38, 36. §. 6.

21. tamquam si ex peregrina eum procreasset. | hoc 'tumen[86] pore e senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano fa est, etsi non fuerit conubium inter ciuem Romanam et grinum, qui nascitur, iustus patris filius est. **78.** Quod a diximus, inter ciuem Romanam peregrinumque matri contracto eum, qui nascitur, peregrinum 'nasci, etia nubio non interueniente | ualet, idque per legem Me iam antea effectum est.[7] eadem lege[8] illud quoque ca ut si 'peregrinam,[9] cum | qua 'ei[90] conubium non sit, ux duxerit ciuis Romanus, peregri|nus ex eo coitu nascatu in priore quidem specie neces|saria lex Mensia fuit: alioquin conubio inter | patrem et matrem non interue is, qui natus | est, secundum iuris gentium regulam m non patris con|dicioni accedit. [1] qua parte autem iube e ciue Romano et pere|grina peregrinum nasci, nihil introduxit; | nam etiam sine ea lege e regula iuris ge idem | futurum erat. **79.** Adeo autem hoc ita est, ut ' ex Latina et ciue Romano qui nascitur, matris cond accedat; nam lex Mensia ad hunc casum non per quae quidem non peregrinos tantum comprehendit, etiam qui La|tini nominantur; sed ad alios Latinos pe qui proprios populos propriasque ciuitates habebant et peregrinorum numero. **80.** Eadem ratione ex contra Latino et ciue Romana qui nascitur, ciuis Romanus nas

---

Gösch. et Lachm. 86) *Ex Gösch. cj.* n̄q (*pro* t̄m) *Sched.* *sensum restitui, paullo aliter atque Gösch.* 8) *Sequentia us illa* 'condicioni *accedit' ex Gösch. sensus restitutione* 9) partus *C. edd.; correxit Gösch.* (*sc. ex* peregr. *factum*). *vocem teneas, possis tentare:* eadem lege *id. de nuptiis c(iuis mani) cauet' ut* scl (*scilicet*) partus *ei' c'* qua ei conubium n matri accedat id ē (est) ut peregrinus *etc. Vel:* eadem lege *ca ut si c(iui) R(omano) edit(us) ex uxore* sit partus *int*|qua et bium non sit; *matri accedat, id e(st)*, ut *etc. Sed et haec co nem desiderant et minus commoda sunt, nec Gaius in hac mat Ulpianus, partus vocem unquam adhibuit.* 90) *Ex Gösch. cj. edd.* 1) *Sequentes lacunas ex mea restitutione replevi.* 2) *S tiam restitui. Sunt fere tres versus. Alii paulo aliter.*

---

§. 78. *Cf. Ulp.* 5, 8. §. 79. *Cf.* §§. 29. 22. *Ulp.* 3, 3.

fuerunt | tamen, qui putauerunt, ex lege Aelia Sentia contracto 22.
matrimonio Latinum nasci, *q*uia uidetur eo casu per legem
Aeliam Sentiam et Iuniam conubi*um* inter eos dari, et semper
conubium efficit, ut qui nascitur, patris condicioni accedat;
ali*t*er uero contracto matrimonio eum, qui nascitur, iure gen-
tium matris condicionem sequi: at '*uero ho*die *nihil inter*est;
sed[93] hoc iure utimur, 'quod e*t* senatusconsulto[4] auctore diuo
Hadriano significatur, ut *omnimodo* ex Latino et ciue Romana
natus ciuis Romanus nascatur. **81.** *H*is *co*nuenient*er etiam ill*ud
senatusconsulto diuo Hadriano[5] auctore significatur, ut ex La-
tino *et* pere*g*rina, item contra ex peregrin*o et Latina qui na-
scitur*, matris condicionem sequatur. **82.** Illud quoque his con-
ueniens est, quod ex ancilla et libero iure gentium seruus nasci-
tur, et ex libera et seruo liber nascitur. **83.** Animaduertere ta-
men debemus, ne iuris gentium regulam uel *l*ex aliqua uel quod
legis uicem optinet, aliquo casu commutauerit. **84.** Ecce enim
ex senatusconsulto Claudiano poterat ciuis Romana, quae alieno
seruo uolente domino eius coi*i*t, ipsa ex pactione libera perma-
nere, sed seruum procreare; nam quod inter eam et dominum
istius serui conuenerit, '*eo*[6] senatusconsulto ratum esse iubetur.
sed postea diuus Hadrianus, iniquitate *rei* et inelegantia iuris
motus, restituit iuris gen|tium regulam, ut cum ipsa mulier li- 23.
bera permaneat, liberum pariat. **85.** '*Item e lege Latina*[7] ex

---

[93]) *Ex Lachm. cj.* uer*o* hodie *ciuis Romanus* est; *scilicet ed. Bg.* [4]) ex senatusconsulto *q.* (*i. e.* quod) *C.* ex senatusconsulto quo *edd. Mihi igitur transposita videtur nota* q. [5]) s (= sacratissimo *Gösch.*) *hic librarius posuit ex errore, ut puto, iam incipiens vocem* significatur; *quare omisi.* [6]) ex *C. edd.* [7]) *Restitui. Librarius hic spatium quattuor litterarum reliquit, quod explevi 'Item.' Deinde vero 'e. l. latina' ob similitudinem cum sequenti* ex ancilla *facile omittere potuit. Legem enim hanc Romanam non fuisse, apparet tam ex fine quam ex initio §i* 86. *collato cum SC. Claudiano.* (*Quod non curans supplevit 'Etiam lege Aelia Sentia' Bg. ed.* 5.) *Neque vero alius populi peregrini legem Vespasianus facile mutasset, qui contra in iure Latinorum tantum innovavit, ut qui ante eum Latii ius obtinuis-*

---

§. 82. *Cf. infra* §§. 88. 59. *Ulp.* 5, 9. *Paul.* 2, 21. §§. 1—3. *pr. I. de ingen.* (1, 4). §. 83. *Cf. L.* 24. *D. de statu hom.* (1, 5).
§. 84. *Cf. Paul.* 2, 21 *A.* 4, 10. §. 2. *ibique not. L.* 3. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 9). *infra* §§. 91. 160. §. 85. *Cf. L.* 2 *pr. D. ne de statu*

*an*cilla et libero poterant l*i*ber*i* nasci; nam ea lege cauetur, j
si quis cum aliena ancilla, quam credebat liberam esse, coieri
siquidem masculi nascantur, liberi sint, si uero feminae, ad eu
per*t*inea*n*t, cuius mater ancilla fuerit. sed et in hac specie diu
Vespasianus, in*e*leg*a*ntia iuris motus, restituit iuris gentium r
gulam, ut omnimodo, etiamsi masculi nascantur, serui sli
eius, cuius et mater fuerit. **86**. Sed illa pars eiusdem leg
salua est, ut ex libera et seruo alieno, quem sciebat seruu
esse, serui nascantur. itaque apud quos talis lex non est, qui n
sc*i*tu*r*, iure gentium matris condicionem sequitu*r* et ob id liber es

87. Quibus autem casibus matris et non patris condici
nem sequitur qui nascitur, *i*isdem casibus in potestate eu
patris, etiamsi is ciuis Romanus sit, non esse plus quam man
festum est. et ideo superius rettulimus, quibusdam casibu
per errorem non iusto contracto matrimonio senatum inte
uenire et emendare uitium matrimonii, eoque modo 'plerum
que[98] efficere, ut in potestatem patris filius redigatur. **88**
Sed si ancilla ex ciue Romano conceperit, deinde manumiss
ciuis Romana facta sit, et tunc pariat, licet ciu*i*s Romanus si
24. qui nascitur, | sicut pater eius, non tamen in potestate patri
est, quia neque ex iusto coitu conceptus est, neque ex ull
senatusconsulto talis coitus quasi iustus constituitur.

89. Quod autem placuit, si ancilla ex ciue Romano con
ceperit, deinde manumissa peper*er*it, qui nasci*t*ur, liberu
nasci, (*na*)turali ratione fit: nam hi, qui illegitime concipiu
tur, statum sumunt ex eo tempore, quo nascuntur; itaque s
ex libera nascuntur, liberi fiunt, nec interest, ex quo mate

---

sent, Latini veteres dicerentur (*Tacit. A.* 4, 5 *et infra not. ad* 1, 95
Sed et simile quid in nuptiis Romanorum nobilium cum Latinis fem
nis et contra, bello contra spem exorto, cautum videmus SCto a. 1
269. *Dionys.* 6, 1. *Denique 'lege Latina' i. e. iure Latino aliqu*
obtinere Gaius perinde dicere poterat, 'atque' Tryphoninus L. 12. §.
D. de captiv. (49, 15) *dixit 'lege nostra' i. e. iure Romano. Vi*
etiam 1, 193. 3, 96. [98]) *Cf.* §. 68.

---

def. (40, 15). *L.* 3. *C. sol. matr.* (5, 18). §. 87. *Cf.* §§. 66 *seq.*
§. 88. *Cf. L.* 46. *D. de adopt.* (1, 7). §. 89. *Cf. Ulp.* 5, 10. *L.* 1
24. *D. de statu hom.* (1, 5). *Quintil. I. O.* 3, 6. §. 25. *L.* 1. §. 2. *L.*

conceperit, cum ancilla fuerit: at hi, qui legitime concipiun- ex conceptionis tempore statum sumunt. **90.** Itaque si mulieri *ciui Romanae praegnanti* aqua et igni *inter*dictum 'it, eoque modo peregr*in*a *fiat*, *et* tunc pariat, conplures inguunt et puta*nt*, si quidem ex iustis nuptiis conceperit, :m Romanum ex ea nasci, si uero uolgo conceperit, pere- ıum ex ea nasci. **91.** Item si qua mulier ciuis Romana egnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id, ıd alieno seruo *coierit* denuntiante domino eius, conpl*ures* *ingu*unt et existimant, si quidem ex iustis nuptiis conce- s sit, ciuem Romanum ex ea nasci, si uero uolgo concep*tus* *seruum* nasci eius, cuius mater facta est ancill*a*. **92.** *Item* *reg*rina quoque si uolgo conceperit, deinde ciuis Romana *cta sit*, *et pari*at, ciuem Romanum parit; si uero ex pere- *in*o, (*cui*) | secundum leges moresque peregrinorum con- ıcta *est*, uidetur ex senatusconsulto, quod auctore diuo driano factum *est*, peregrinus (*nasci*), n*is*i patri *e*ius ciuitas mana *quaesit*a sit.

93. Si peregrinus *cum liberis ciuitate Romana donatus* *erit*, *non* ali*ter* '*liberi*[99] in potestate *eius f*iun*t*, q*uam s*i *perator eos in potest*a*tem* red*eg*erit: quod ita demum is it, si causa cognita aestimauerit, hoc filiis expedire: diligen- ıs atque exactius '*uero*[100] causam cognoscit de impuberibus sentibusque: et haec ita edicto diui Hadriani significantur. . Item si *q*uis cum uxore praegnante ciuitate Romana do- :us sit, quamuis is, qui nascitur, ut supra diximus, (*ciuis*) manus sit, tamen in potestate patris non fit: idque subscri- one diui Hadriani significatur. qua de causa qui intellegit, orem suam esse praegnatem, dum ciuitatem sibi et uxori ab peratore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum, qui

filii edd. [100]) *Ex Gösch. ed.* '*enim*' *ex Lachm. cj. ed. Bg.*

ad munic. (50, 1). §. 90. *Cf.* §. 161. §. 91. *Cf.* §§. 64. 160. ı. 11, 11. *Paul.* 2, 24. §§. 2. 3. *L.* 5. §§. 2. 3. *L.* 18. *D. de statu* ı. (1, 4). *L.* 4. *C. de poen.* (9, 47). §. 92. *Cf.* §§. 77. 94. 18. *Cf.* 3, 20. *Collat.* 16, 7. §. 2. *Plin. ep.* 10, 6. *Paneg.* 37. *supra* ı5. §. 94. *Cf.* §. 92.

natus erit, in potestate sua habeat. **95.** Alia causa est ‹ qui 'Lat*ii iure*[101] cum liberis suis ad ciuitatem Romana ueniunt; nam horum i*n potestate fiunt* liberi. quod iı busdam pe*regrinis* '*ciuitatibus competit, si modo maiı tium habent. nam aut maius Latium dicitur aut : maius Latium est, cum magistratum uel honorem in c sua gerendo etiam parentes et liberi et uxor cum his*,
26. | magistratum gerunt, ciuitatem Romanam conseq*u*untu nus Lat*i*um[3] est, cum hi tantum, qui uel magistratı honorem gerunt, ad ciuitatem Romanam perueniunt. idqı pluri*bus* epistulis principum[4] significatur.

| ——————— v. 6.[5] ———————

97. *Non solum tamen naturales liberi secundum ea*, diximus, in potestate nostra sunt, uerum et hi, quos ε mus. **98.** Adoptio autem duobus modis fit, aut populi ritate, aut inperio magistratus, uel*ut* praetoris. **99.**

---

[101]) Latini sunt *et edd. Cf. de hoc et de tota re post Madvig. p.* 273. *lib. nostrum* '*Gaius*' *p.* 3 *seq.* [2]) *Ita nunc, a Rudorfı crit. de maiore ac min. Latio. Berol.* 1860) *edoctus, mutata eı lib.* '*Gaius*' *p.* 11. *proposueram, sententia, ad Momseni et I sententiam h. l. restitui, quaedam ab iis etiam in verbis mı In fine v.* 24. *notatum fuisse puto* c' his q́. — *Maius Latiı coepit ius Latii inde a Vespasiano, primum Hispaniae, ita ut hae civitates magis populi Rom. municipia, licet civium ı rum, quam ut antiquitus hoc iure dato* (*Plin. N. H.* 3, 1. §. §. 4. 3, 4. §. 4. 4, 22. §. 35.) *coloniae Latinae* (*supra* §. 22. *Caes.* 8. *Ascon. in Cic. Pison. init. Dio* 43, 39) *esse, ideoq* '*Gaius*' *p.* 7—10) *qui magistratum ibi gererent, de ipso popul bene merere viderentur, ut iam quasi radicitus et tanquam : legitimi cives Rom.* (*Leg. Acil. repet. c. de ceivitate danda; D. de iure fisci* 49, 14), *qui tribus et iuris honorum Romae paı fierent, etiam cum parentibus et liberis et uxore in civitateı rent. Cf. etiam Gell.* 16, 13. [3]) lattum *Sched.* latum *edd. praesides puta datis.* [5]) *Tantum rubricae videtur destinatus*

---

§. 95. quod ius] *Cf. Ascon. in Cic. Pison. p.* 3. *Bait. Cic. ad* 5, 11. §. 2. *Suet. Aug.* 47. *Strabo* 4, 1. §. 13. *p.* 186. *Plin. N* 3 (4). §§. 18. 20. 23. 24. 30. *c.* 20 (24). §. 133. *Tacit. A.* 15, 32. 55. *Plin. paneg.* 37. 39. *Spartian. Hadr.* 20. *Orell.* 4040. §. *pr. I. de adopt.* (1, 11). *Cf. Ulp.* 8, 1. §§. 98. 99. = *I D. de adopt.* (1, 7). §. 1. *I. eod.* (1, 11). *Cf. Ulp.* 8, 2. 3. *Gelı*

uctoritate adoptamus eos, qui sui iuris sunt: quae species
doptionis dicitur adrogatio, quia et is, qui adoptat, rogatur,
l est interrogatur, an uelit eum, quem adoptaturus sit, iustum
ibi filium esse; et is, qui adoptatur, rogatur, an id fieri patia-
ur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. inperio magistra-
us adoptamus eos, qui in potestate parentium sunt, siue pri-
num gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, siue
nferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis. **100.**
t quidem illa adoptio, quae per populum fit, nusquam nisi
Romae fit; at haec etiam in prouinciis apud praesides earum
ieri solet. **101.** Item per populum feminae non adoptantur,
nam id magis placuit; apud | praetorem uero uel in prouinciis 27.
apud proconsulem legatumue etiam feminae solent adoptari.
102. Item inpuberem apud populum adoptari aliquando prohi-
bitum est, aliquando permissum est: nunc ex epistula optimi
imperatoris Antonini, quam scripsit pontificibus, si iusta causa
adoptionis esse uidebitur, cum quibusdam condicionibus per-
missum est. apud praetorem uero et in prouinciis apud pro-
consulem legatumue cuiuscumque '(*quis*)[106] aetatis '(*sit*),[106]
adoptare possumus. **103.** Illud[7] utriusque adoptionis commune
est, quod[8] et hi, qui generare non possunt, quales sunt spa-
dones, adoptare possunt; **104.** feminae uero nullo modo
adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in po-
testate habent. **105.** Item 'si(*ue*)[9] quis per populum siue
apud praetorem uel apud praesidem prouinciae adoptauerit,
potest eundem alii in adoptionem dare. **106.** 'Sed et illud,
quod)[10] quaesitum est, an minor natu maiorem natu adoptare

---

[106]) *Addidi.* [7]) uero, *quod C. et edd. addunt, Digesta et Inst. ignorant, ex geminata* u *vocis* utriusque *enatum, omisi.* [8]) *Ex Dig. et Inst.* quia *C. ed. Bg.* [9]) si *C. edd.* [10]) set illa quaestio *C.* Set

---

Cic. pro domo 29, 77. §. 100. *Cf. Ulp.* 8, 4. §. 101. *Cf. Ulp.* 8, 5. *L.* 21. *D. de adopt.* (1, 7). *Gell.* 5, 19. *L.* 8. *C. de adopt.* (8, 48). §. 102. *Cf. Ulp.* 8, 5. §. 3. *I. de adopt.* (1, 11). *Gell. l. c.* §. 103. = *L.* 2. §. 1. *cit.* §. 9. *I. de adopt.* (1, 11). *Cf. Ulp.* 8, 6. §. 104. = §. 10. *I eod. Cf. Ulp.* 8, 7ª. §. 105. *Cf.* §. 8. *I. eod.* §. 106. *Cf.* §. 4. *I. eod. L.* 16. *L.* 40. §. 1. *D. eod.*

possit, utriusque adoptionis commune est. **107.** '*Hoc uero*[111] proprium est eius adoptionis, quae per populum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur, sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate *t*anquam nepotes.[2] |

28. **108.** *Nunc de his personis uideamus, quae in manu nostra sunt. quod* et ipsum ius proprium ciuium Romanorum est. **109.** Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in manum autem feminae tantum conueniunt. **110.** Olim itaque tribus modis in manum conueniebant, usu, farreo, coemptione. **111.** Usu in manum conueniebat, quae anno continuo nupta 'perseuerab*at*; *quia enim*[3] uelut annua possessione usu capiebatur, in familiam uiri transibat filiaeque locum optinebat. itaque lege duodecim tabularum cautum *erat*, si qua nollet eo modo in manum mariti conuenire, *ut quotan*nis trinoctio abesset a*tque ita usum* cuiusque anni interrumperet. sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est. **112.** Farreo in manu*m* conueniunt *per* quoddam genus sacrificii, quod 'a *nupta* farreo fit (*et*)[4] in quo farreus panis adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur; *sed com*plura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollemnibus uerbis, praesentibus decem testibus, aguntur et fiunt. quo*d* ius etiam nostris temporibus in usu est: nam flamines maiore*s*, id est Diales, Mar-

---

illud (*quoque quod*) *ed. Bg.* [111]) *Ex Dig.* Illut (*factum sc. ex* h'.ů) *C. edd.* [2]) *Duos versus rubricae causa vacuos reliquisse librarius videtur, ex quibus unum Gösch. explevit.* [3]) pseuerabantu *C.* perseuerans, dum *ed. mea prior;* perseuerabat; quae enim *ed. Bg.* perseuerabat; nam *ed. Gösch.* [4]) *Restitui 'Gaius' p.* 24. *Potest tamen, ut pro* a nupta *fuerit* ipsum. — *salso* farreo fit *ed. Bg.* 5.

(1, 7). *Cic. pro domo* 13. 14. §. 107. = *L.* 2. §. 2. *D. h. t.* §. 11. *I. eod. Cf. Ulp.* 8, 8. *L.* 15 *pr. L.* 40 *pr. D. h. t.* §. 108. *Cf.* §. 55. *Dionys.* 2, 25. §. 110. *Cf. Serv. ad Georg.* 1, 31. *Boeth. ad Cic. Top. c.* 3. *p.* 299 *Bait. Arnob.* 4, 20. §. 111. *Cf. Cic. pro Flacco* 34. *Serv. l. c. Boeth. l. c. Macrob. Sat.* 1, 3. *Gell.* 3, 2. *infra* §§. 115^{b}. 118. legibus] *Cf. Tacit. A.* 4, 16. §. 112. *Cf. Ulp.* 9. *Serv. l. c. ad Aen.* 4, 104. 374. *Dionys.* 2, 25. *Plin. H. N.* 18, 3, 11.

'es, Quirinales, '*item*[115] | *reges* sacrorum, nisi *qui* co*n*farrea- 29
nuptiis pro|*creati sunt*, *fieri nequeunt*.[6] co*n*farreatio '*etiam*
:|*essaria est*, *cum flamen nuptias contrahit*.[7] **113.** *Coem-*
*me in m*anu*m* conu*en*iunt per mancipatione*m*, *id est* per
ndam imaginariam uenditionem, *adhi*bitis non m*i*nu*s* quam
stibus ciuibus Romanis puberibus, item libripend*e*, '*asse*
nte mulierem eo,[7] cuius in manum conuenit. **114.** Potest
m coemptionem facere mulier non solum cum marito suo,
etiam cum extraneo; *unde* aut matrimonii causa facta coem-
dicitur, aut fiduciae causa; *quae* enim cum marito suo fa-
coemptionem, (*ut*) apu*d* eum filiae loco sit, dicitur matri-
nii causa fecisse coemptionem; quae uero alterius rei causa
it coemptionem *cum* u*i*ro *suo a*ut. cum extraneo uelut tu-
e euitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse coemptionem.
5. Quod est tale: si qua uelit quos habe*t* tutores reponere,
alium nanc*i*sc*a*tur, iis *auctori*b*us* coemptionem facit; deinde
oemptionatore remancipata ei, cui ipsa uelit, et ab eo uin-
a | manumissa incipit eum habere tu*t*orem, (*a*) quo manu- 30.
sa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius appare*b*it.
a. 'Olim *quidem*[8] etiam testamenti faciendi gratia *f*iduciar*i*a
at coemptio: tunc enim non aliter feminae testamenti fa-
ndi ius habebant, exceptis qui*bus*dam personis, quam si
mptionem fecisse*nt re*mancipataeque *et* manumissae fuis-
t; *sed* h*a*nc nec*e*ss*itatem* coemptionis fac*iendae* ex auctori-
diui Hadriani senatus remisit; 'cens*en*t*u*r enim *eo iu*re |
inae, ac *si fecissent* co*emptionem*.[9] **115b.** *Ceterum et si*

Ex Klentzii cj. sicut *ed. Bg.* [6]) *Restitui 'Gaius' p.* 24. [7]) *Re-*
i ibid. [8]) Olim olim *C.* olim *edd.* [9]) *Restitui secundum Sched.;*
. *scriptum fuerit:* censētur en. eo iure | feminae ac s̄ fecissent

ll. A. 4, 16. 53. *Gell.* 1, 12. §. 113. *Cf. Cic. l. c. de orat.* 1,
37. *Serv. ad Aen.* 4, 103. 214. *ad Georg.* 1, 31. *Non.* 12, 50.
th. l. c. Isidor. Or. 5, 24. §. 26. adhibitis . . . . libripende] =
cian. 6, 96. *p.* 726 *Putsch. p.* 282 *Hertz.* §. 114. *Cf. Cic. pro*
. 12. *Boeth. et Serv. ll. cc. Dionys.* 2, 25. *infra* 1, 136. 2, 159.
§. 115. *Cf. Fest. v. Remancipatam; infra* §. 166. §. 115a.
Cic. Top. 4. *Liv.* 39, 9. *Gell.* 1, 12. §. 115b. *Cf.* §§. 114. 118.

qua [120] fi*d*uciae causa *c*um *u*iro *suo fecerit* coemp*tio*ne*m*, nihilominus filiae loco incipit esse: nam si omnino qualibet ex causa u*x*or in manu ui*r*i si*t*, pl*acuit* eam filiae *iura* nancisci.[1]

116. Superest, ut exponamus, quae personae in mancipio sint. **117.** Omnes igitur liberorum personae, si*ue* masculini si*ue* fem*inini sexus*, *quae* in potestate parentis sunt, mancipari ab hoc eodem modo possunt, quo etiam serui mancipari possunt. **118.** Idem iuris est in earum personis, quae in manu sunt: nam feminae a coemptionatoribus eodem modo possunt (*mancipari*, *quo liberi a parente 'possunt*, *in tantum*)[2] quidem, *ut qua*muis *e*a *sol*a apu*d* coemptionatorem *f*iliae loco sit,
31. *quae ei* nupta sit, *tamen* nihilo minus etiam | quae ei nupta non *s*it nec ob id filiae loco sit, ab eo mancipari possit. **119.** (*Set*)[3] plerumque solum et a parentibus et a coemptionatoribus mancipantur, cum uelint parentes coemptionatoresque *e* suo iure eas personas dimittere, sicut inferius euidentius apparebit. **119.** Est autem mancipatio, ut supra quoque diximus, imaginaria quaedam uenditio: quod ut ipsum ius proprium ciuium Romanorum est; eaque res ita agitur: adhibitis non minus qu*am* quinque testibus ciuibus Romanis puberibus et praeterea alio eiusdem condicionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens, is, qu*i* mancipio 'accipit, aes[4] tenens ita dicit: HVNC EGO HOMINEM EX IV*RE* QVIRITIVM MEVM ESSE AIO ISQVE MIHI EMPTVS EST HOC AER*E* AENEAQVE LIBRA; deinde aere percutit libram idque aes dat ei, a quo mancipio

coemption. *Edd. tantum habent v.* femina. [120]) *Spatium explevi Göschen. volebat 'Si qua tamen' vel 'Accet autem mulier'.* [1]) *Sequitur linea vacua.* [2]) *Hoc si scriptum ponis* possintt, *ostendit, qua ratione librarius omnia haec omittere potuerit. 'mancipatur; adeo' ed. Bg.* [3]) *Supplevi ex praecedente* possit. [4]) *Ita rectius Bg.*

§. 117. *Cf. Dionys.* 2, 27. *Plut. Num.* 17 *fin. infra* 1, 132. *L.* 10. *C. de patr. pot.* (8, 47). §. 118. *Cf.* §§. 114 *seq.* 123. 137. §. 118[a]. *Cf.* §§. 132 *seq.* §. 119. = *Boeth. in Top.* 5. *p.* 322 *Bait. Cf. supra* §§. 113. *Ulp.* 19, 3. 4. *Varro de L. L.* 5, 34. §. 163. 9, 49. §. 83. *Epit* 1, 6. §. 3. *Theophil.* 1, 12. §. 6. *Fest. v. Rodum. C. Aelius apud Priscian.* 8, 4. *p.* 792 *P.* qui libram — libripens] = *Priscian.*

xcipit, quasi pretii loco. **120.** Eo modo et seruiles et liberae ersonae mancipantur; animalia quoque, quae mancipi sunt, uo in numero habentur boues, equi, muli, asini; item praedia am urbana quam rustica, quae et ipsa mancipi sunt, qualia sunt Italica, eodem modo solent mancipari. **121.** In eo solo praediorum mancipatio a ceterorum mancipatione differt, quod personae seruiles et liberae, item animalia, quae mancipi sunt, nisi in praesentia sint, mancipari non possunt; adeo quidem, | ut eum, (*qui*) mancipio accipit, adprehendere id ipsum, quod 32.
ei mancipio datur, necesse sit; unde etiam mancipatio dicitur, quia manu res capitur: praedia uero '(*in*)[125] absentia solent mancipari. **122.** Ideo autem aes et libra adhibetur, quia olim aereis tantum nummis utebantur; et erant asses, dupondii, semisses et quadrantes, nec ullus aureus uel argenteus *nummus* in usu erat, sicut ex lege xii tabularum intellegere possumus; eorumque nummorum uis et potestas non in numero erat, sed in pondere '*aliquo aeris;*[6] *ueluti* asses librales erant, et dipondii '*pondo* duas erant *libras; nam inde*[7] *etiam di*pondius dictus *est*, *qua*si *duo* pondo: *quod* nomen adhuc in usu retinetur. semisses *quoque* et quadrantes pro rata scilicet portione *librae aeris habebant certum pondus. item* qui dabant olim *pecuniam, non ad*numerabant eam, sed appendebant; unde serui, quibus per*mittitur ad*ministratio *pecuniae, dispen*satores appellati sunt et 'ad*huc appellan*tur.[8] **123.** Si tamen

---

accipit rem, aes *et mea prior ex* '*Gaius*' *p.* 27. [125]) *In fine versus addidi.* [6]) *Scripsi; sed incertum est; potes etiam*: '*certo aeris*', *vel* '*cuiusque*'. '*nummorum*' *ex Lachm. cj. ed. Bg.* [7]) '*tum* erant *libres; unde*' *ed. Bg. Quod ex C. Blum. refert* fuerant, *id nunc interpretor* p. II erant. *Nam sic et notare et praeponere* '*pondo*' *et accusativum adhibere solebant. Vid. I. F. Gronov. de pec. vet.* 1, 6. p. 27. [8]) *Ex Hollw. et mea cj. restitui.*

---

fin. p. 726. *P. p.* §. 120. *Cf. Ulp.* 19, 1. *supra* 1, 113. 117. *infra* 2, 19. 21. 27. 35. §. 121. *Cf. Ulp.* 19, 6. *Isidor. Or.* 5, 25. §. 31. *Varro de L. L.* 6, 8. §. 85. §. 122. *Cf. Plin. N. H.* 33, 3, 13. *Dionys.* 9, 27. *Gell.* 20, 1. *Isidor. Or.* 10, 67. 16, 18. §. 5. *et* 25. §. 3. *Priscian.* p. 708. 1347 *P. Fest. v. Pendere. Grave aes. Dispensatores. Schol. Pers.* 2, 59. §. 123. *Cf.* §§. 113. (*cum ibi citt.*) 138. 2, 100. 3, 114. *et Gell.* 18, 6. *unde apparet, quosdam uxorem, quae*

quaerat aliquis, qua re mulier, quae coemptionem fecit, a mancipatis distet,[129] ea quidem, quae coemptionem facit, 'non deducitur in seruilem condicionem, a parentibus et a coemptionatoribus uero[130] mancipati mancipataeue seruorum loco
33. constituuntur, adeo quidem, ut ab eo, cuius in mancipio | sunt, neque hereditatem neque legata aliter capere possint, quam si simul eodem testamento liberi esse iubeantur, sicuti iuris est in persona seruorum. sed differentiae ratio manifesta est, cum a parentibus et a coemptionatoribus iisdem uerbis mancipio 'accipiantur,[1] quibus serui; quod non similiter fit in 'coemptione.[2]

124. Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno iuri subiecti sunt, eo iure liberentur.

125. Ac prius de his dispiciamus, qui in potestate sunt. **126.** Et quidem serui quemadmodum potestate dominorum[3] liberentur, ex his intellegere possumus, quae de seruis manumittendis superius exposuimus. **127.** Hi uero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo sui iuris fiunt. sed hoc distinctionem recipit; nam mortuo patre sane omnimodo filii filiaeue sui iuris efficiuntur; mortuo uero auo non omnimodo nepotes neptesque sui iuris fiunt, sed ita 'demum[3] si post mortem aui in patris sui potestatem recasuri non sunt. itaque si moriente auo pater eorum et uiuat et in potestate patris fuerit, tunc post obitum aui in potestate patris sui fiunt; si uero is, quo tempore auus moritur, aut iam mortuus est aut exiit de

---

129) *Et propius quidem ad Blumii Sched. accedit et rationem habet, quod 'Gaius' p. 27. proposui:* uiro coemptione empta mancipatis distet, *sed id tamen a Gaiano loquendi* [illegible]*u abhorret. Unde nunc scriptum fuisse puto:* mlr q̄ coemption̄ fecit, a mancipatis distet. *Sed ferri non potest, quod Bg. ed.:* citra coemptionem feminae *etiam* mancipentur. 130) *Scripsi 'Gaius' p. 27. tantum nunc 'vero'* (n with o above) *in fine posito. 'capite* deminuitur, *sed* seruilem condicionem *apud coemptionatorem non patitur; e diver*|so' *ex Lachm. cj. ed. Bg.*
1) accipiuntur *C. ed. Bg.* 2) *Ex Gösch. ed. 2. restitui.* 3) *Ex ed.*

---

coemptionem fecerat, in manu et mancipio viri esse dixisse.
§. 124. = *pr. I. quib. mod. i. pot. solv.* (1, 12). §. 125. *Cf.* §§. *13 seq.* §. 126. = *pr. I. cit.* §. 127. = *pr. I. cit. Cf.*

potestate patris, tunc hi, quia in potestatem eius cadere non
possunt, sui iuris fiunt. **128.** Cum | autem is, cui ob aliquod 34.
maleficium 'ex lege[134] p*oe*nali aqua et igni interdicitur, ciuita-
tem Romanam amitt*at*, sequitur, ut qui*a*[5] eo modo ex nu-
mero ciuium Romanorum tollitur, proinde ac mortuo eo de-
sinant liberi in potestate eius esse: nec enim ratio patitur, ut
peregrinae condicionis homo ciuem Romanum in potestate ha-
beat. pari ratione et si ei, qui in potestate parentis sit, aqua
et igni interdictum fuerit, desinit in potestate parentis esse,
quia aeque ratio non patitur, ut peregrinae condicionis homo
in potestate sit ciuis Romani parentis. **129.** Quodsi ab ho-
stibus captus fuerit parens, quamuis ser*uus inte*rim hostium
fiat, (*tamen*)[6] pendet ius liberorum propter ius postliminii, q*uia*
hi, qui ab hostibus capti sunt, si reuersi fuerint, omn*ia* pri-
stina iura recipiunt; itaque reuersus habebit liberos in pote-
state: si uero illic mortuus sit, erunt quidem liberi sui iuris;
sed utrum ex hoc tempore, quo mortuus est apu*d* hostes pa-
rens, an ex illo, quo ab ho*st*ibus captus est, dubitari potest.
ipse quoque filius neposue si ab hostibus captus fuerit, similiter
dicemus, propter ius postliminii potestatem quoque parentis in
suspenso esse. **130.** Praeterea exeunt liberi uirilis sexus de
patris potestate, si flamines Diales inaugurentur, et | feminini 35.
sexus, si uirgines Vestales capiantur. **131.** Olim 'qui*dem*,[7]
quo tempore populus Romanus in Latinas regiones colonias
deducebat, q*ui i*ussu parentis 'p*rofectus erat* | *in La*tina*m
coloniam, et ipse ex potestate exibat, cum qui ita* | *ciuitate
Romana* cesser*ant*,[8] *a*ccipere*n*tur alterius ciuitatis ciues.[9]

Bg. 5. *addidi.* [134]) *Ex C. et Bg. ed.* 5. lege *errore mea prior.*
[5]) *Ex Gösch. edd.* 1. 2. qui *C. ed. Bg.* [6]) *Ex Inst. et Bg. ed.* 5.
addidi. [7]) qq *C.* (*potius* qd, *ut puto*). quoque *edd.*, *quod non est
huius loci.* [8]) *Ad sensum restitui, sed paulo accuratius quam* '*Studien*' *p.* 201., *quorum rationem secutus est Bg.* [9]) *Sequitur linea*

Ulp. 10, 2. §. 128. = §. 1. *I. ib. Cf. Ulp.* 10, 3. §. 129. =
§. 5. *I. ib. Cf. Ulp.* 10, 4. dubitari potest] *Cf. Paul.* 2, 25. §. 1. *L.* 12.
§. 1. *L.* 18. *L.* 22. §. 2. *D. de captiv.* (49, 15). §. 130. *Cf. Ulp.*
10, 5. *infra* §. 145. 3, 114. *Tacit. A.* 4, 16. *Gell.* 1, 12. *Plutarch.
Num.* 10. §. 131. *Cf. Cic. pro Caec.* 33. 34. *pro Balbo* 11—13.

132. '*Praeterea*[140] emancipatione *quoque desinunt libe* *te*state paren*tium esse*. *sed* filius quidem ter*tia demu* *cipatione*, *ceteri* uero liberi, siue masculini sexus siue i una mancipatione exeunt de parentium potestate: lex ('(*tabularum*)[1] tantum in persona filii de tribus mancipa loquitur *his* uerbis: 'si pater filium *ter uenunduit*,[2] *patre* liber esto'. *eaque* res ita agit*ur*: mancipat pat alicui; is *e*um uindicta manumi*ttit*; eo fact*o* reuertitu testatem patris; is eum iterum mancipat uel eidem uel i*n usu est*, *ei*dem mancipari) isque *eu*m postea simi*l* *dicta manumittit*, *quo facto* ru*r*sus in potestatem patri uerti*tur*; *tunc* tertio pater eum mancipat uel eidem (se*d* hoc in usu est, ut eidem manci*petur*) *eaque* man(*d*esini*t* *in potestate patris esse*, *et*iamsi nondum ma

36. sit, se*d* adhuc in causa manci*pii* | [3] ——————

t. s.[4] *Admonendi autem sumus, liberum arbitrium esse*

---

vacua. 140) *Ex Inst. et Bg. ed.* 5. *addidi*. 1) *Ex Ins* 2) '*venundabit*' *ed. Bg. Vid. Ulp.* 10, 1. 3) *Nihil in hac p potuit. Sed in priore eius parte sequebatur fere*: '*apud mancipatus est. a quo si rursus manumittatur, sui iuris fit haec quae exceperint, cognosci potest ex Gaii epit.* 1, 6. § '*Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre natu ciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiducia remancipetur, et a naturali patre manumittatur, ut si filius tuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciari dat. Feminae uel nepotes masculi ex filio una emancip patris uel aui exeunt potestate et sui iuris efficiuntur.* I *quamlibet una mancipatione de patris uel aui potestate ex a patre fiduciario remancipati fuerint et a naturali patre n succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciari manumissi sunt. Nam si remancipatum eum sibi naturalis auus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit*'. *Cf.* §. (*mod. ius pot. solv., verb.* '*Et tunc ex edicto Praetoris etc.* §. 7. *I. h. t. L.* 28. *D. de adopt.* (1, 7) *a Goesch. recte h. Mihi tamen verisimilius visum est, initium* §*i in Iustiniani lius quam in Dig. ex Gaio transumptum esse; unde ex illi* '*Liberum arbitrium est ei*' *ed. Bg. Nec quicquam, si s spectas, inter haec et ea, quae not.* 132. *significavi, interiiss*

---

pro domo 30. *Boeth. in Top.* 4. *p.* 302 *Bail.* §. 132. *epit.* 1, 6. §. 3. *Ulp.* 10, 1. §. 6. *I.* quib. mod. *i. pot. sol*

ex eo nepotem in potestate habebit, filium quidem
: dimittere, nepotem uero in potestate retinere: uel
'so filium quidem in potestate retinere, nepotem uero
'tere, uel omnes sui iuris efficere. eadem et de pro-
licta esse intellegemus.

[145]*Praeterea parentes etiam liberos in adoptionem*
potestate habere desinunt. et in filio quidem, si in
:em datur, tres mancipationes | *et duae* intercedentes 37.
siones proinde fiunt, ac fieri solent, cum ita eum pater
ıtate dimittit, ut sui iuris efficiatur. deinde aut patri
ıatur, et ab eo is, qui adoptat, uindicat apu*d* praetorem,
ıum esse, et illo contra non uin*di*cante '*a*[6] praetore
ti filius addicit*ur*, aut '*non* remancipatur[7] patri, '*sed*
uindic*anti in iure ceditur*, *apud quem in tertia*[8]
:ione est: se*d* sane commodius est patri remancipari.[9]
s uero liberorum personis, seu masculini seu feminini
na scilicet mancipatio sufficit, et aut remancipantur pa-
: '*non* remancipantur.[150] Eadem et in prouinciis apu*d*
m prouinciae solent fieri. **135.** Qui ex filio semel
: mancipato conceptus est, licet post tertiam
:ionem patris sui nascatur, tamen in aui potestate
ideo ab eo et emancipari et in adoptionem dari
at is, qui ex eo filio conceptus est, qui in ter-
cipatione est, non nascitur in aui potestate: se*d*

---

um hoc deperditum ex Goescheni fere restitutione ad sen-
ınstrandum supplevi. Nihil enim inter hanc §. et 133. *inter-*
:x §§. 7. 8. *I. quib. mod. i. pot. solv.* (1, 12) *apparet.*
fugitivum in C. inter uindicat *et* aput *positum huc revocan-*
:. [7]) *Ex Scheurlii cj.* iure mancipatur *C. edd.* [6]) *Ex*
egregia cj., quam errore non accurate Bg. ad h. l. retulit.
. cj.: īē|*filium* uindi*canti suum ēe is mancipat ap. quem in*
[9]) *sc. ab eo, cui in adoptionem daturus est, ne aliam perso-*
mancipetur, adhibere necesse sit. Scheurl. [150]) *Ex eiusdem*

---

135. 2, 141. 3, 6. 4, 79. *Dionys.* 2, 27. §. 134. *Cf. maxime*
8, 18. §. 4. *praeterea Gell.* 5, 19. *Suet. Oct.* 64. *Cic. de fin.*
tull. apol. 9. *L. ult. C. de adopt.* (8, 48). §. 8. *I. t. c.* (1,12).
35. *Cf.* §. 9. *I. ib. supra* §§. 132. 89.

eum Labeo quidem existimat in eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit: utimur autem hoc iure, ut quamdiu pater eius in mancipio sit, pendeat ius eius; et si quidem pater eius ex mancipatione manumissus erit, '*cadat*[151] in eius potestatem; si uero
38. is, dum in mancipio sit, de|cesserit, sui iuris fiat.[2] **135^a.** Et de '*concepto ex nepote* licet *semel mancipato idem* | *est*, *quod in filio*, *qui in tertia mancipatione est*. nam[3] ut supra diximus, quod in filio faciunt tres mancipationes, hoc facit una mancipatio in nepote. **136.** '*Mulier* | *eo*, *quod in manum conuenit*, *nisi coemptionem* fecer*it*, *non* | *utique de patris potestate exit*: *nam de flaminica Diali le*|*ge* A*sinia* A*ntistia ex auctoritate Cornelii* Maximi et | Tuberonis c*a*utum est,[4] u*t* haec quod *ad* sacr*a* tan*tu*m uideatur in manu esse, quod uero ad cetera perinde habeatur, a*t*que si in manum *non conuenisset*. '*eae* | *uero mulieres*, *quae in manum conueniunt per coemp*|*tionem*,[5] potestate parentis liberantur; nec interest, an in uiri sui manu si*nt an* extra*nei*, *quamuis* ha*e* solae loco filiarum habeantur, quae in uiri ma|nu *sunt*.

137. '*Eae*, *quae in manu sunt*, *similiter eo iure liberantur atque filiae*, *quae in potestate sunt*, *uelut morte eius*, *cuius in ma*|*nu sunt*, *siue ei* aqua *et igni* interdictum

---

cj. iure mancipantur *C. edd.* 151) *Ex Bg. ed.* 5. cadit *ed. mea prior.* 2) *Ita C. et Bg. ed.* 5. 3) *Restitui; edd. tantum habent* licet. *Puto scriptum fuisse:* c'cepto ex nepote licet semel m̄cipato idem | est q. in filio q̇ in tertia mancipatione est n̄. 4) *Ex his edd. tantum praestant* fecer*it et* Maximi et Tuberonis. *In restitutione maxime rationem habui Tacit. A.* 4, 16. *ad a.* 24, *cuius coss. fuerunt C. Asinius Pollio et C. Antistius Vetus. De re, an ita salvis religionibus lege caveri posset, iam Augusti aetate videtur tractatum esse (cf. Tacit. l. c. Suet. Oct.* 31. *Dio* 54, *ult.) et tum ICtis Cornelio Maximo et Tuberoni (L.* 2. *§§.* 45. 46. *D. de orig. iur.* 1, 2. *L.* 16. *§.* 1. *D. de instr. leg.* 33, 7) *ea sententia placuisse, ex qua Tiberii demum aetate lex lata est. Lachmanno de SCto ex auctoritate coss. a.* 743. *Pauli Fabii Maximi et Q. Aelii Tuberonis facto cogitanti multa adversantur, in quibus praeter Taciti auctoritatem etiam hoc, quod illi consules inverso ordine fuerunt. Initio puta scriptum fuisse* m̄l (*pro incerto* nu *vel* qu). 5) *Restitui.*

---

§. 135^a. *Cf.* §§. 132. 134. §. 136. quamuis] *Cf.* §§. 111. 114. 115^b. §. 137. *Cf.* §§. 127. 128.

. **137ᵃ**. I*tem*[156] r*emancipatione* d*e*sin*unt* in manu esse, et
in ex | *re*mancipatione m*anumissae f*uerint, su*i iuris* ef|-
iuntur. 'et siquidem mulier fiduciae causa cum extraneo
emp|tionem *fecerit*, *ipsa eum cogere potest*, *ut se* r*eman-
pet: ea uero*, *quae cum uiro suo coemptionem fecit*, *si*
l|it *ab eo remancipari*, *eum*[7] nihilo magis *p*otest cogere, | 39.
iam filia patrem. se*d* filia quidem nullo modo patrem *potest*
gere, etiam si adoptiua sit: haec autem (*uirum*) repudio misso
roinde compell*ere potest*, atque si ei numquam nupta fuisset.
138. Ii, qui in causa mancipii sunt, quia seruorum loco
abentur, uindicta, censu, testament*o* manumissi sui iuris fiunt.
39. Nec tamen in hoc casu lex Aelia Sentia locum habet: ita-
que nihil requirimus, cuius aetatis sit is, qui manumittit et qui
manumittitur; ac ne illu*d* quidem, an patronum creditoremue
manumissor habeat; ac ne numerus quidem legis F*u*riae Cani-
niae finitus in his personis locum habet. **140**. Quin etiam
inuito quoque eo, cuius in mancipio sunt, censu libertatem con-
sequi possunt, excepto eo, quem pater ea lege mancipio dedit,
ut sibi remancipetur; nam quodammodo tunc pater potestatem
propriam reseruare sibi uidetur eo ipso, quo*d* mancipio re-
cipit. ac ne is quidem dicitur inuito eo, cuiu*s* in mancipio
est, censu libertatem consequi, quem pater ex noxali causa
mancipio dedit, uelut qui furti eius nomine damnatus est, et
eum mancipio actori dedit: nam hunc actor pro pecunia habet.
141. In summa admonendi sumus, aduersus eos, quos in
mancipio habemus, nihil nobis | co*n*tumeliose facere licere; 40.
alioquin iniuriarum *actione tenebimur*. ac ne diu quidem in eo

---

[156]) *Sententiam probabilem deperditorum vv.* 16—18. *restitui pro* spatii *modo et in v.* 18. *ad Sched. ductus* (aq̀ *scriptum fuisse posui*). Item *novum* §*i signum* (137ᵃ) *feci.* [7]) *Similiter v.* 21—23. *partem*que *v.* 24. *restitui. In confinio v.* 23. *et* 24. *edd. habent* uel ita.

---

§. 137ᵃ. *Cf. Fest. v. Remancipatam. supra* §§. 118. 118ᵃ. §. 9. *I.* Quibus *mod. ius pot. solv.* (1, 12). §. 138. *Cf.* 1, 123. 2, 160. 3, 114. §. 139. *Cf.* §§. 38. 18. 42. 47. §. 140. *Cf.* 4, 75. 79. *Collat.* 3. *L.* 3. §. 4. *D. de hom. lib. exh.* (43, 29). §. 141. *Cf.* §§. 115. 118ᵃ. 132. 134. 137.

iure detinentur homines, se*d* plerumque hoc fit dicis gra
uno *m*omento; nisi sc*i*licet ex noxali causa manciparentur.[158]

142. Transeamus nunc ad aliam diuisionem. nam ex
personis, quae neque in potestate neque in manu neque
mancipio sunt, quaedam uel in tutela sunt uel in curatioı
quaedam neutro iure tenentur. uideamus igitur, quae in tut
uel in curatione sint: ita enim intelleg*e*mus ceter*a*s person
quae neutro iure tenentur. **143.** Ac prius dispiciamus de h
quae in tutela sunt.

144. Permissum est itaque parentibus, liberis, quos in p
testate sua habent, testamento (*tuto*)res dare: masculini quid
sexus inpuberibus, 'qui uo*cantur pupilli*, (*feminini ue
sexus tam impuberibus quam puberibus*;)[9] ueteres enim u
luerunt feminas, etiamsi per*f*ectae aetatis sint, propter ani
leuitatem in tutela esse. **145.** Itaque si quis filio filiaeque t
stamento tutorem dederit, et ambo ad pubertatem peruenerit
filius quidem desinit habere tutorem, filia uero nihilominus
tutela permanet: tantum enim ex le*g*e Iulia et Papia Pop*pa*
iure liberorum a tutela liberantur feminae. loquimur auten
41. exceptis uirginibus Vestalibus, quas etiam ueteres in honor
sacerdotii liberas esse uoluerunt: itaque etiam lege XII tal
larum cautum est. **146.** Nepotibus autem neptibusque
demum possumus test*amento* tutores dare, si post mort
nostram in patris sui potestatem[160] recasuri non sint. itaque
filius meus mortis meae tempore in potestate mea sit, nep
tes, quos ex eo (*habeo*), non 'pote*ru*nt[1] ex testamento m
habere tutorem, quamuis in potestate mea fuerint; scilicet q

---

[158]) mancip[ar]entur *ed. Bg. Imperfectum minus recte pro perfe
positum pertinet ad illa* in eo iure detinentur. [9]) *Scripsi. V
'Gaius' p.* 28. *'feminini autem etiam puberibus' ed. Bg. scili
siglarum ope et inauditarum et ductibus Sched. prorsus dissimili*
[160]) iure *inserunt C. edd. Vid. 'Gaius' p.*28. [1]) potesint *C.* pote

---

§§. 142. 143. = *pr. I. de tutelis* (1, 13). §. 144. *Cf. Ulp.* 11
15. *Fr. Vat.* 229. §. 3. *I. tit. cit.* (1, 13); — *infra* §. 190. 2, 240. *I*
34, 2. *Cic. pro Mur.* 12. *Boeth. in Cic. Top.* 4. 11. *p.* 302. 335.
Bait. Isidor. Or. 9, 7. §. 30. §. 145. *Cf.* §. 194. 3. 44. *Ulp.*
14. 15. — *Plutarch. Num.* 10. *Dio* 56, 10. §. 146. = §. 3. *I.*

ortuo me in patris sui potestate futuri *sunt*. **147.** Cum tamen in compluribus aliis causis postumi pro iam natis habeantur, et in hac causa placuit, non minus postumis quam iam natis testamento tutores dari posse, si modo in ea causa sint, ut si uiuis nobis nascantur, in potestate nostra fiant. hos (*enim*)[162] etiam heredes instituere possumus, cum extraneos postumos heredes instituere permissum non sit. **148.** (*Vxori*), quae in manu est, proinde ac filiae, item nurui, quae in fili*i* manu est, proinde ac nepti tutor dari potest. **149.** Rectissime autem tutor sic dari potest: LVCIVM TITIVM LIBERIS MEIS TVTOREM DO L*EGO* aut DO. sed et si ita scriptum sit: LIBERIS MEIS uel VXORI M*E*AE TITIVS TVTOR ESTO, recte datus intellegitur. **150.** In persona tamen | uxoris, quae in manu 42.
est, recepta est etiam tutoris optio, id est, ut liceat ei permittere, quem uelit ipsa, tutorem sibi optare, hoc modo: TITIAE VXORI MEAE TVTORIS OPTIONEM DO. quo casu licet uxori '(*tutorem optare*)[3] uel in omnes res uel in unam forte aut duas. **151.** Ceterum aut plena optio datur aut angusta. **152.** Plena ita dari solet, ut proxime supra diximus. angusta ita dari solet: TITIAE VXORI MEAE 'TVTOR*IS* OPTIONEM DVMTAXAT[4] SEMEL DO, aut DVMTAXAT BIS DO. **153.** Quae optiones plurimum inter se differ*unt*: nam quae plenam optionem habet, potest semel et bis et ter et saepius tutorem optare: quae uero angus*tam* habet optionem, si dumtaxat semel data est optio, amplius quam semel optare non potest; si tantum bis, amplius quam bis optandi facultatem non habet. **154.** Vocantur autem hi, qui nominatim testamento tutores dantur, datiui, qui ex optione sumuntur, optiui.

155. Quibus testamento quidem tutor datus non sit, iis ex

---

ed. Bg. [162]) *Addidi.* [3]) *Ita Lachm. ed.* (*Fefellit librarium similitudo litterarum* -t ux-ori *et* tut. opt-are.) (*eligere tutorem*) *ed. Bg.* [4]) dumtaxat tutoris optionem *C. et Bg. ed.* 5. *divellendo v.* duntaxat *a suo verbo ita ut poetis tantum licet; nec aliud docet Hand. ad*

---

cit. §. 147. = §. 4. *I. ib.* — *Cf.* 2. 130. 242. §. 148. *Cf.* §. 114. 2, 159. §. 149. *Cf.* 2, 289. 193. *Fr. Vat.* 229. §§. 150—153. *Cf. Liv.* 39, 19. *Plaut. Truc.* 4, 4. *v.* 6. *Lex Flav. Salp.* 22. §. 154. *Cf. Ulp.* 11, 14. §. 155. = *pr. I. de leg. agn. tut.* (1,15).

lege XII '(*tabularum*)[165] agnati sunt tutores, qui uocantur l gitimi. **156.** Sunt autem agnati per uirilis sexus person cognatione iuncti, quasi a patre cognati, ueluti frater eode patre natus, fratris filius neposue ex eo, item patruus et p
43. trui | filius *et* nepos ex eo. at hi, qui per feminini sexus *per*
t. s. *sonas cognatione iunguntur, non sunt agnati, sed alias* n turali iure cognati. *itaque* inter auunculum et sororis filiu non agnatio est, sed cognatio. item amitae, materterae fili non est mihi agnatus, se*d* cognatus, et inuicem 'scilicet[6] eg illi eodem iure coniun*go*r, quia qui nascuntur, patris, non ma tris familiam se*qu*untur. **157.** Sed olim quidem, quantum a legem XII tabularum attin*et*, etiam feminae agnatos habeba tutores. se*d* postea lex Claud*i*a lata est, quae quod ad femina attinet, tutelas (*illas*) sustulit: itaque masculus quidem in pubes fratrem puberem aut patruum habet tutorem; femina uero talem habere tutorem non '*amplius coguntur.*[7] **158** Se*d* adgnationis quidem ius capitis diminutione perimitur, co gnationis uero ius non commutatur; quia ciuilis ratio ciuilia qui dem iura corrumpere potest, naturalia uero non potest. **159** Est autem capitis diminutio prioris *status* permuta*tio; ea*qu tribus modis accidit: nam aut maxima est capitis dimi*nutio*, au minor, quam quidam mediam uocant, aut minima. **160.** Ma xima est *ca*pitis diminutio, cum aliquis simul et ciuitatem e libertatem amittit; 'quod *accidi*t ue*lut i*n *h*is,[8] qui ex pa

---

Tursellin. II. *p.* 339. [165]) *Monente Pöschm. supplevi. Cf.* 1, 13
[6]) scilicet si *C. unde Pöschm. cj.:* et inuicem. scilicet etsi ego il (*agnatus sum, non tamen filio illius*) eodem iure *etc. collato Theop* I. 15. §. 1. [7]) *Scripsi* (*notatum puta* cogunt'). '*intelleguntur*' e *Lachm. cj. ed. Bg.* [8]) quae — — — — * * *ed. Bg. Ego* '*Gaiu p.* 29 *cj.:* quae *amittuntur uelut ab h*is; *Goesch.:* quod *uerbi grat* *euenit in h*is. *Sed* §§. 161. 162. *et* §. 1. *I. h. t. arguunt, et h*

Cf. Ulp. 11, 3. §. 156. = §. 1. *I. ib. L.* 7. *D. de leg. tut.* (26, 4
Cf. Ulp. 11, 4. *Isidor. Or.* 9, 6. §§. 1. 2. §. 157. *Cf.* §. 171. *Ul* 11, 8. *L.* 2. *Th. C. de tut. et cur. cr.* (3, 17). *L.* 3. *C. de leg. t* (5, 30). §. 158. = §. 3. *I. de leg. agn. tut.* (1, 15). *Cf. infra* 27. 51. *Ulp.* 11, 9. — *L.* 8. *D. de cap. min.* (4, 5). *L.* 8. *D. de r* *iur.* (50, 17). §. 159. = *pr. I. de cap. dimin.* (1, 16). *Cf. L. D. eod.* (4, 5). *Ulp.* 11, 16. §. 160. *Cf.* §. 1. *I. eod. Ulp.* 11,

ıut censum | *non professi aut militiae munus frustrati* 44.
re ueneunt, item in his, qui in patria tanquam seruos l. s.
ıumdari passi ex senatusconsulto serui fiunt eorum,
m fraudandorum | consilium *ha*buerint, *quaeue inge-*
ex senatusconsulto[169] | Claudiano ancillae fiunt eorum
orum, *qui*bus inuitis et denuntiantibus *nihilo* mi*nus* cum
eorum coierint. **161.** Minor cap*itis* dim*inutio est, cum*
*s quidem amit*titur, libertas uero retinetur; *quod acci-*
*cui a*qua et igni interdictum *fuerit.* **162.** Minima *ca-*
diminutio est, *cum et ciui*tas et libertas ret*inetur*, *sed*
hominis commutatur: quod accidit in his, qui adoptan-
:em in his, qu*ae*[170] coemptionem faciunt, et in his, qu*i*
pio dantur quique ex mancipatione manumittuntur; adeo
n, ut quotiens quisque mancipetur '*atque manumitta-*
totiens capite diminuatur. **163.** Nec solum 'maior*ibus*
is)[2] diminutionibus ius adgnationis corrumpitur, se*d*
minima; et ideo si ex duobus liberis alterum pater eman-
:rit, *post* obi*tum* eius neuter alteri agnationis iur*e tutor*
poterit. **164.** Cum autem ad agnatos tutela *pertinet*,

---

scripsisse: q (quod) accidit — in his. [169]) *Quod 'Gaius' conieceram:* 'i. gen*tium* | *violato peregrinis populis per pa- ɔatratum deduntur', id iam non procedere video, quia nus- 'iure gentium' hoc modo notatur. Itaque nunc malim:* ā (aut) *ı etc. Cf. Ulp.* 11, 11. *Sic enim statuo, Gaium duo genera :apitis deminutionis attulisse, unum eorum, qui ex patria pe- in servitutem venirent, alterum eorum, qui in patria servi :, et utriusque generis duo exempla posuisse, ex quibus Ulp. lterum detraxit. Itaque verisimile est, primi generis exempla incensum et militem non factum (Cic. pro Caec.* 34). *In hunc n v.* 1—4. *restitui,* 'consilium *ha*buerint' *a Goesch. mutuatus, i non de unoquoque verbo spondens. Initio v.* 1. *scriptum putavi:* ñ pfessi ā. *Bg. tantum in fine ed.:* '*item feminae e ex senatusconsulto*'. [170]) *Ex Lachm. ed.* qui *Sched. ed. Bg. Lachm. cj. Alii:* ac *manumitta*tur. *Cave vero legas:* a*ut m.* ore *C.* maior*ibus edd.*

---

§§. 84. 91. §. 161. = §. 2. *I. eod. Cf. Ulp.* 11, 12. *supra* . §. 162. = §. 3. *I. eod. Ulp.* 11, 13. *L.* 3. §. 1. *D de nin.* (4, 5). *Boeth. ad Cic. Top.* 4. *p.* 302 *Bait.* §. 163. *Cf.* 11, 9. §. 3. *I. de leg. agn. tut.* (1, 15). §. 164. = §. 7. I. de

non simul ad omnes pertinet, se*d* ad eos tantum, qui proximo gradu sunt.[173]

45. [4] ——————————————————

t. s. ——————————————————

165. *Ex eadem lege duodecim tabularum libertorum et libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet; quae et ipsa legitima tutela uocatur, non quia nominatim ea lege de hac tutela cauetur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, atque si uerbis legis introducta esset: eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarum-*
46. *que, si* | intestati decessissent, *iusserat lex ad patronos li-*
t. s. berosue eorum pertinere, crediderunt ueteres, uoluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere, 'cum[5] et agnatos, quos ad hereditatem uocauit, eosdem et tutores esse iusserat. **166.** Exemplo patronorum *rursus*[6] fi*duci*ari*ae tutelae* rece*ptae* sunt '*emancipatorum et qu*ae[7] fiduciar*iae* u*ocantur proprie*, quae ideo no*b*is competunt, quia *liberum ca*put mancipatum nobis uel a parente uel a coemptionatore manumiserimus.

---

[173]) *Reliquus versus, cum nihil de eo Goeschenus notet, litteris vacuus esse videtur, ut quae in Instit. sequuntur: 'vel si (plures) eiusdem gradus sint, ad omnes' Gaiana non esse statuendum sit. Idque eo confirmatur, quod in nullo tutorum genere Gaius animadvertit, etiam plures personas tutelam nancisci posse.* [4]) *In hac pagina, ex qua pauca tantum litterarum vestigia, eaque incerta expiscari licuit, recte Hollw. coniecit, primum locum tenuisse de legitima gentilium tutela disputationem et curiosam quidem, ad quam lector remittitur* 3, 17. [5]) *Malim* sicut; *sed tamen* cum *etiam pro 'quandoquidem' accipi potest.* [6]) *In C. lacuna est litterarum circiter sex, sequentibus* uc (*vel* qı). *'etiam' ex Lachm. cj. ed. Bg.* [7]) *Puta scriptum fuisse:* emancipator. et quae. *Bg. ex Lachm. cj. ed.: '*eae *enim tutelae scilicet', ne in verbis quidem ferendum. Praeterea Gaius nec gravissimam harum tutelarum speciem, quae est parentis emancipatoris, hoc loco omittere neque si comprehendebat, quae tutelae fiduciariae minus proprie vocarentur, non significare poterat. Cf. titt. I.* 1, 18. 19. *infra* §. 172.

---

cap. dem. (1, 16). *L.* 9. *D. de leg. tut.* (26, 4). §. 165. = *Tit. I. de legit. patr. tut.* (1, 17). *Cf. Ulp.* 11, 3. §. 166. *Cf.* §§. 115. *172. 175. 195*[a]. *Ulp.* 11, 5. *Tit. I.* de leg. parent. tut. (1, 18); *tit. I. de*

67. Sed Latinarum et Latinorum inpuberum 'tutela non ut bona eorum ad eos utique, qui eos manumiserunt,[178] pertinet, sed ad eos, quorum ante manumissionem ex iure Quiritium fuerunt: unde si ancilla ex iure Quiritium) tua sit, in bonis mea, a me quidem solo, non etiam a te manumissa Latina fieri potest, et bona eius ad me pertinent, sed eius tutela tibi competit: nam ita lege Iunia cauetur: itaque si ab eo, cuius et in bonis et ex iure Quiritium ancilla fuerit, facta sit Latina, ad eundem et bona et tutela 'pertinent.[9]

168. Agnatis, qui legitimi tutores sunt, item manumissoribus permissum est feminarum tutelam alii in iure cedere; pupillorum autem tutelam non est permissum cedere, quia non uidetur 'one|rosa,[180] cum tempore pubertatis finiatur. 47
169. Is autem, cui ceditur tutela, cessicius tutor uocatur. 170. Quo mortuo aut capite diminuto reuertitur ad eum tutorem tutela, qui cessit; ipse quoque, qui cessit, si mortuus aut capite diminutus sit, a cessicio tutela discedit et reuertitur ad eum, qui post eum, qui cesserat, secundum gradum in tutela habuerit. 171. Sed quantum ad agnatos pertinet, nihil hoc tempore de cessicia tutela quaeritur, cum agnatorum tutelae in feminis lege Claudia sublatae sint. 172. Sed fiduciarios quoque quidam putauerunt cedendae tutelae ius non habere, cum ipsi se oneri subiecerint. quod etsi placeat, in parente tamen, qui filiam neptemue aut proneptem alteri ea lege mancipio dedit, ut sibi remanciparetur, remancipatamque manumisit, idem dici non debet, cum is et legitimus tutor habeatur, et non minus huic quam patronis honor praestandus 'sit.[1]

173. Praeterea senatusconsulto mulieribus permissum est

---

178) Ex mea restitutione. Alii aliter, pessime Roeder ad Ulp. p. 49. 9) pertinet Sched. edd. 180) Ex Hollw. cj. annosa ed. Bg. Sed annosum est, quod iam habet, non quod duraturum est multos annos. De onere vero cf. §. 172. 1) est C. edd.

Adduc. tut. (1, 19). §. 167. Cf. Ulp. 11, 19. supra §. 35. 3, 56. — L. Flav. Salp. 23. §. 168. Cf. Ulp. 11, 6. 8. 17. Boeth. ad Cic. Top. 11. p. 342 Bait. infra §. 196. §§. 169. 170. Cf. Ulp. 11, 7. §. 171. Cf. Ulp. 11, 8. supra §. 157. §. 172. Cf. §§. 166. 175. Tit. I. de legit. par. tut. (1, 18). §§. 173. 174. Cf. Ulp. 11, 22.

in absentis tutoris locum alium petere; quo petito prior desinit: nec interest, quam longe aberit is tutor. **174.** Se*d* excipitur, ne in absentis patroni locum liceat libert*ae* tutorem
48. petere. **175.** Patroni | *autem* loco habemus *etiam* parentem, qui i*n* '*e mancipio*[182] sibi remancipatam filiam neptemue aut proneptem manumissione legitimam tutelam nanctus est. huius quidem liberi fiduciarii tutoris loco numerantur; patroni autem libe*ri* eandem tutelam adipiscuntur, quam et pater eorum habuit. **176.** '*Ad certas tamen causas*[3] etiam in patroni absentis locum *permisit senatus* tutorem petere, ueluti ad hereditatem adeundam. **177.** Idem senatus censuit et in persona pupilli patroni filii. **178.** 'Nam *et*[4] lege Iulia de maritandis ordinibus ei, quae in legitima tutela pupilli sit, permittitur dotis constituendae gratia a praetore urbano tutorem petere. **179.** San*e* patroni filius, etiamsi inpubes 'sit, *tamen*[5] liber*tae efficietur* tutor, '*sed*[6] i*n nu*lla r*e auct*or fieri potest, cum ipsi nihil permissum sit sine tutoris auctoritate agere. **180.** Item si qua in tutela legitima furiosi aut muti sit, permittitur ei senatusconsulto dotis constituendae gratia tutorem petere. **181.** Quibus casibus saluam manere tutelam patrono patronique filio manifestum est. **182.** Praeterea senatus censuit, ut si tutor pupilli pu*pilla*eue suspectus a tutela remotus sit, siue ex iusta causa fuerit excusatus, in locum eius alius tutor *detur*, '*quia* qu*i prior fuerat iure ciuili non* ami*ttit*[7] tutelam.

---

182) *Ex mea restitutione.* 3) *Scripsi* (*puta scriptum fuisse:* ad certas t̄m c̄s). '*sed ad certam quidem causam' ed. Bg.* 4) *Ex Hollw. cj.* '*Itemque' edd.* 5) *Scripsi; in C. fuerit* sitm̄ (*i. e.* sit t̄m); sit *edd.* 6) *Ex Lachm. cj.* '*at' ed. Bg.* (set *ed.* 5). 7) quo *dato prior tutor* ami*ttit edd. superiores, excepta mea, quae pro* '*dato*' *dederat* '*casu*'. *et* qui *prior* fueri*t, ut*ique ami*ttat ed. Bg.* 5. *At si his*

---

§. 175. *Cf.* §§. 166. 172. *Tit. I. de fiduc. tut.* (1, 19) *cum Theophilo. L.* 3. §. 10. *L.* 4. *D. de legit. tut.* (26, 4). §. 176. *Cf. Ulp.* 11, 22. §. 177. *Cf. Ulp.* 11, 22. §. 178. *Cf. Ulp.* 11, 20. *L.* 61 *pr. D. de i. dot.* (23, 3). *L.* 7. *D. de tut. dat.* (26, 5). §. 179. *Cf.* §. 13. *I. de excus. tut.* (1, 25). §. 180. *Cf. Ulp.* 11, 21. *L.* 17. *D. de tutel.* (26, 1). *L.* 7. *D. cit.* §. 181. *Cf. L. Flav. Salp.* 29 *fin.* §. 182. *Cf. Ulp.* 11, 23. *L.* 11. §§. 1—3. *D. de test. tut.* (26, 2). *L.* 41. §. 2. *D. de fideic. lib.* (40, 5). *L.* 2. 4. *C. in quib. cas. tut.* (5, 36).

Haec *omnia* similiter e*t* Romae *et in* pro|uinci*is* so*lent* o*b*- 49.
ari; *' et Romae quidem praetor tutorem dat*, [188] si uero
prouinciis res incidat, *praeses prouinciae*.[9]
84. Olim cum legis actiones in usu erant, etiam ex illa
a tutor dabatur, si inter tutorem et mulierem pupillumue
s actione agendum erat: *nam* qu*ia ipse* qu*idem tutor* in
ua auctor esse non pot*erat*, *alius dabatur*, *quo auctor*e
*legis act*io perager*etur*: qui dicebatur praetorius *tutor*,
a praetore urbano dabatur. post sublatas legis actiones
lam putant, hanc speciem dandi t*utoris* '*desiise esse neces*-
am; *sed* at*huc d*ari[9*] in *us*u *est*, *si legiti*mo iudic*io*
tur.
185. Si cui nullus omnino tutor sit, ei datur in urbe Roma
lege Atilia a praetore u*r*bano et maiore parte tribunorum
bis, qui Atilianus tutor uocatur; in prouinciis uero a praesi-
is prouinciarum ex lege Iulia et Titia. **186**. Et ideo si cui
amento tutor sub condicione aut ex die certo datus sit,

---

ibus prior tutelam ipsam amisisset, *non dari tutor*, *sed legitimus*
edere debuisset (*cf. ll. infra laud. maxime L.* 4. *C. in quib. cas.*
5, 36). *In C. fuerit:* q (*vel* ǹ = *nam*) qui prior *f*uerat icn amittit.
Sensum restituendo significavi, *notis adhibitis* obs̄uari qd. pr.
tut. pūcis r. p̄s. pūiae. *Nec credendum his novis casibus tribu-
pl. locum datum esse*. *Cf.* §. 178. *Ulp*. 11, 20. [9]) *Ex mea restitu-
e supplevi*. [9*]) *Ex mea rest.*; *sed pro* '*non*' *nunc scr*. 'desiisse'.
am exoleuisse; alii *autem contra* pro*bant*, *quia*' *Bg. cj. in ed.* 5.

---

83. *Cf. Ulp*. 11, 20. §. 184. *Cf. Ulp*. 11, 24. *pr*. *I. de iis, per
agere* (4, 10) ('*pro tutela*'. *Nam et ibi legendum est:* '*si qui
ve in cuius eorum essent tutela*', *ut ex lege Hostilia praetor
i protutorem daret etiam si furti lege agendum esset a pupillo
muliere*, *cuius tutor apud hostes vel reip. c. absens erat: quem
m Gai*. 4, 82. *rectius omisit*, *quia hic non tam tutor quam pupil-
utore auctore agebat. De aliorum sententiis cf. Keller Civilpr*.
631.) §. 3. *I. de auct. tut*. (1, 21). legit. iudicio] *cf*. 4, 103 *seq*.
§. 185. = *pr*. *I. de Atiliano tut*. (1, 20). *Cf. Ulp*. 11, 18. *infra*
15. — *Lex Flav. Salp*. 29. l. Atilia] *lata ante a*. 566. *cf. Liv*.
l. Iulia et Titia] *incerti anni*, *sed duae leges fuere* (*Theoph*. 1,
r.) *fortasse a*. 722. *Cf*. '*Gaius*' *p*. 31. 32. *Iam medio tamen se-
o seculo in provinciis non habentibus tutores a praesidibus da-
esse*, *apparet ex Diodor. fr. lib. XXXVI. Tom. X. p*. 178. *ed*.
§. 186. = §. 1. *I. ib*.

quamdiu condicio aut dies pendet, tutor dari po*test*; item si pure datus fuerit, quamdiu nemo heres existat, tamdiu ex his legibus tutor petendus est; qui desinit *t*utor esse, posteaquam quis ex testamento tutor esse coeperit. **187.** Ab hostibus quoque tutore capto ex iis legibus tu*tor* dab*i*tur, qui desinit tutor esse, si is, qui captus est, in ciuitatem reuersus fuerit: nam reuersus recipit tutelam iure postliminii. |

50. **188.** Ex *h*is apparet, quot sint species tutelarum. si uero quaeramus, in quot genera hae species deducantur, lon*ga* esset disputatio: nam de ea re ualde ueteres dubitauerunt. Nos qu*ia* diligentius hunc tractatum exsecuti sumus et in edicti interpretatione, et in his libris, quos ex Quinto Mucio fecimus hoc *sol*um tantisper sufficit admonuisse, quod quidam quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius; alii tria, ut Seruius Sulpicius; alii duo, ut Labeo; alii tot genera esse crediderunt quot etiam species essent.

189. Sed inpu*be*res quidem in tutela esse, omnium ciuitatium iure contingit; quia id naturali ration*i* conueniens est ut is, qui perfectae aetatis non sit, alterius tutela regatur. nec fere ulla ci*ui*tas est, in qua non licet parentibus liberis suis impuberibus *te*st*amento* tutorem dare; quamuis, ut supra diximus, soli ciues Romani uideantur tantum liberos in potestate habere. **190.** Feminas uero perfectae aetatis in tutela esse fere nulla p*re*tiosa ratio suasisse uidetur: nam quae uulgo creditur, quia leuitate animi plerumque decipiuntur et aeq*uum* erat, eas tutorum auctoritate regi, magis speciosa uidetur quam uera; mulieres enim, quae perfectae aetatis sunt, ips*ae* sibi ne-
51. gotia tractant, et in quibusdam | causis dici*s* gratia tut*or* interponit auctoritatem suam; saepe etiam inuitus auctor fieri praetore cogitur. **191.** Unde cum tutore nullum ex tutela iudicium mulieri datu*r*: at ubi pupillorum pupillarumue negotia tutores tracta*nt*, *e*is post pubertatem tutelae iudici*o* rationem *re*ddunt. **192.** Sane patronorum et parentum legitimae tut-

§. 187. = §. 2. *I. ib.* §. 188. *Cf. Ulp.* 11, 2. *Boeth. ad C Top.* §. 33. *p.* 334. 335. §. 189. = §. 6. *I. de Atil. tut.* (1, 2 supra] §. 55. §. 190. *Cf.* 2, 122. 1, 144 *ibiq. cit.* §. 191. §. 7. *I. de Atil. tut.* (1, 20). §. 192. *Cf. Ulp.* 11, 27. *Cic. p Flacco* 34. §. 84. ad testam. fac.] *Cf.* 2, 112. 118. 122. 3, 43. *Ulp.*

lae uim aliquam habere intelleguntur eo, quod hi neque ad testamentum faciendum, neque ad res mancipi alienandas, neque ad obligationes suscipiendas auctores fieri coguntur, praeterquam si magna causa alienandarum rerum mancipi obligationisque suscipiendae interueniat. eaque omnia ipsorum causa constituta sunt, ut quia ad eos intesta*ta*rum mortuarum hereditates pertinent, neque per testamentum excludantur ab hereditate, neque alienatis pretiosioribus rebus susceptoque aere alieno minus locu*p*les a*d e*os hereditas *per*ueniat. **193.** Apu*d* peregrinos non similiter, ut apu*d* nos, in tutela sunt feminae; sed tamen plerumque quasi in tutela sunt: u*t* ecce lex Bithynorum, si qui*d* mulier *contra*hat, maritum auctorem esse iubet aut filiu*m* eius puberem.

194. Tutela *a*utem liberantur ingenuae quidem trium (*liberorum iure*, *libertinae* '*uero*, *quae*[190] *in patroni*) liberorumue eius legitima tut*ela* 'sunt, IIII;[1] nam et[2] ceterae, quae alterius generis tutores habent, uelut Atilianos aut fiduciarios, trium liberorum | iu*re liberantur*. **195.** *Pote*st autem pluri- 52.
bus modis '*liberta tutorem*[3] alterius generis habere, ueluti si a femina manumissa sit; tunc enim e lege Atilia petere debet tutorem, uel in prouincia *e lege Iulia et Titia*: 'nam patronae cum | *ipsae in tutela sint*, *tutores esse non possunt*.[4] **195ª.** *Item si sit a mascu*lo manumissa, et auctore eo coemptionem fecerit, deinde remancipata et manumissa sit, patro-

---

190) '*uero quattuor, si' ex Hollw. cj. edd.* 1) *Scripsi.* sint *edd.*, cum *in Sched. sit:* sını, *quod interpretor* s̄ IIII. 2) et *hic alieno loco positum*, etiam *perscribendum et tanquam fugitivum ante* trium *restituendum videtur; verum tamen etiam* 1, 47. 2, 54. 3, 93. *vox* etiam *similiter initio posita invenitur.* 3) liber*tina ed. Bg. Sed incertos Sched. ductus interpretor* liberta tut. (*vel* liūta tutor.); *nam et* §. 195ᶜ. *et alias est* liberta. 4) *Sententiam restituendo demonstravi; cf.*

---

15. 29, 3. *Cic. Top.* 4. *Boeth. ib. p.* 302 *Bait.* ad res manc. al.] *Cf.* 2, 80. 47. *Fr. Vat.* 1, 45. oblig. susc.] *Cf.* 3, 108. 91. 176. 1, 176. 178. 180. *Cic. pro Caec.* 25. §. 72. *pro Flacco* 35. §. 86. §. 193. *Cf. Cic. pro Flacco* 30. §. 74. *ubi legendum* '*mulierculae*'. *Terent. Andr.* 1, 4, 60. *Demosth. in Steph.* 2. *p.* 984. *Wachsmuth Hellen. Alt. II.* 1. §. 97. §. 194. *Cf.* 1, 145. 3, 43. *Ulp.* 29, 3. *Fr. Dosith.* 17. *Plutarch. Num.* 10. *Gruter p.* 1081. *Orelli-Henzen* 6198. §. 195. *Cf.* §. 185. §. 195ª. *Cf.* §§. 115. 166.

num quidem habere tutorem desinit, incipit autem habere ei tutorem, a quo manumissa est, qui fiduciarius dicitur. **195** Item si patronus *siue filius eius* in adoptionem se dedit, del sibi *e lege Atilia uel Titia* tutorem petere. **195[c].** Similit ex iisdem legibus petere debet tutorem *liberta*, si patron 'decessit[195] nec ullum uirilis sexus liberorum in familia 're *qu*it.[6] **196.** M*asculi quando* puberes esse coeperint, tut liberantur: *puberem autem Sabinus* quidem, '*Cassius et c teri*[7] *nostri praeceptores* eum esse putant, qui habitu corp ris pubertatem ostendi*t*, *hoc est* qui generare potest; sed his, qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, ea aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt; sed c uersae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandai
53. id est, eum puberem esse ex*istimandum*, *qui* | *XIIII ann*
t. s. *expleuit*.[8] * — — — — — — — — — —
54. vv. 2—24. ———————— **197.** [9] .... | aetate
t. s. ————

§. 179. §. 13. *I. ibi cit. In edd. duntaxat est* patronae. [195]) decec C. *edd. Ille etiam* 2, 35. cederit *pro* cesserit. [6]) recipit *Sched.* l linquit *edd.* [7]) *Ex Lachm. ed.* '*et Cassius ceterique*' *ed. B* [8]) *In p.* 53. *Gaius primum de pubertate Neratii Prisci sententia (Ulp.* 11, 28) *addidisse, deinde ad eas personas, quae in curatio sunt (cf.* 1, 142. 143), *transiisse videtur, de quibus haec habet Ep* 1, 8.: '*Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absoluuntur, curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt min res aetate, maiores euersores, insani. Hi, qui minores sunt, usq ad uiginti et quinque annos impletos sub curatore sunt. Qui ue euersores aut insani sunt, omni tempore uitae suae sub curato esse iubentur, qui substantiam suam rationabiliter gubernare n possunt.*' [9]) *Gaius primum ut Ulp.* 12, 1—4. *de curatoribus, qui e lege* XII *tab. vel ab ipso praetore vel ex lege Plaetoria dantur, di putasse et deinde suo more addidisse videtur, quid in hoc iure n turali ratione constitutum (velut furiosos curatore regi), quid iur civilis sit. Civium Rom. proprium esse, quod lex Plaetoria cur tores quibusdam ex causis minoribus* XXV *ann. dari iussit, du tamen iam puberes sint [possunt enim in quibusdam causis etia pupillis dari].* '*illud enim ius, ex quo impubes alieno arbitrio reg*

§. 195[b]. *Cf.* §. 4. *I. quib. mod. tut. fin.* (1, 22). *Ulp.* 11, 9.
§. 195[c]. *Cf. Liv.* 39, 9. *supra* §. 179. §. 196. *Cf.* §§. 168. 102 189. *Ulp.* 11, 28. *pr. I. quib. mod. tut. fin.* (1, 22) *ibiq. Schrader*
§. 197. *Cf.* §. 189.

ueneri*t*, in qua res suas tueri 'po*ssit*, *eti*|*am*[200] apu*d* pere-
ias gentes custodiri, superius indicauimus. **198.** (*Sed*)
iisdem causis et in prouinciis a praesi*di*bus earum cura-
s dari 'uoluit.[2]

199. Ne tamen et pupillorum et eorum, qui in curatione
t, negotia *a* tutoribus curatoribusque consumantur aut de-
uantur, curat praetor, ut et tutores et (*curato*)*res* eo no-
e satisdent. **200.** Se*d* hoc non est perpetuum; na*m* et
res testamento dati satisdare non coguntur, qui*a* fides
m et diligentia ab ipso testatore probata est; (*et*) *cu*rato-
ad quos non e lege curatio pertinet, se*d* (*qui*) uel a con-
uel a praetore uel a praeside prouinciae *dan*tur, plerum-
non coguntur satisdare, scili*c*et quia satis i*donei electi*
.[3]

---

donec ad eam aetatem perueneri*t' etc.* [200]) *Scripsi, quod Sched.* *s aeque facile admittunt, sententia, quam modo* (*not.* 199) *signi-*, *exigere videtur.* possit. *id*|*em edd.* [1]) '*Sed' geminavi ex* *edenti* s. *Intellige: non ad peregrinos quidem, sed tamen* *ad provincias lex Plaetoria pertinet.* [2]) *Ut nos locum con-* *mus, nec opus est, ut cum Lachm. pro* uoluit *legamus* solent, *efragatur hic locus, sed confirmat, Gaium haec Antonino Pio* *rante scripsisse. Marcus enim demum constituit, ut etiam non* *itis causis minores curatores acciperent. Capitol. Marc.* 16. *rum* uoluit *tam ad legem Plaetoriam, quam ad principis alicuius* *itutionem pertinuisse potest, qua significatum esset, curatores* *grinis minoribus non dari.* [3]) *Reliqua paginae pars a scriptura* *a est.*

---

98. *Cf. L.* 8. §. 3. *D. de tut. et cur. dat.* (26, 5). §§. 199. = *pr. I. de satisd. tut.* (1, 24). a consule] *Cf. Suet. Claud.* 23. *ep.* 9, 13. *Capitol. Marc.* 10. §. 3. *I. de Atil. tut.* (1, 20).

55. **1.** *Superiore commentario de iure personarum* exposui-
l. s. mus; modo uideamus de rebus: q*uae* u*el* in nostro patrimonio sunt, uel extra nostrum patrimonium habentur.

2. Summa itaque rerum diuisi*o in duos articulos deducitur: nam aliae sunt diuini iuris*, aliae humani. **3.** Diuini iu*ris* su*nt* uelu*ti* res sac*rae* et religiosae. **4.** Sacrae sunt, quae Dis superis consecr*a*tae sunt; religiosae, quae Diis Manibus relictae sunt. **5.** S*ed* sacrum *'quidem solum tantum* ex*ist*um*atur*[1] auctoritate po*puli Romani fieri; consecratur enim lege de* ea re lata aut senatusconsulto fa*cto*. **6.** Religiosum uero nostra uoluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat. **7.** Sed in prouinciali solo placet plerisque, solum r*e*ligiosum non fieri, quia in *eo 'so*l*o*[2] dominium populi Romani est uel Caesaris, nos autem possessionem tantum *et u*sumfructum habere uidemur; utique tamen *eiusmodi locus*, *licet non sit* religiosus, pro r*eligi*oso *habetur*, quia etiam quod in prouinciis

---

1) *Puta scriptum fuisse:* q̧dem sol. tātum. *Nam mobiles res, velut hostiae, donaria etiam sine auctoritate populi sacrae fieri possunt.* '*quidem so*l*um' edd. quidem* locum n*u*ll*um* ex*is*tim*ant sine ed. Bg.* 5. *cui cur hic solum sacrum, non aeque religiosum* §. 7. *valde displicuerit, causam non video.* 2) *Fortasse legendum* i*psum*.

---

§. 1. = *pr. I. de rer. divis.* (2, 1). §§. 2. 3. = *L.* 1. *pr. D. de rer. divis.* (1, 8). §. 4. *Cf.* §. 7. *I. de rer. div.* (2, 1). §. 5. *Cf.* §. 8. *I. ib. L.* 9 *pr.* §§. 1. 2. *D. eod.* (1, 8). *L. ult. D. ut in poss. leg.* (36, 4). *Cic. de harusp. resp.* 6. *ad Attic.* 4, 2. §. 3. *Fest. v. Sacratae leges. Sacer. mons.* §. 6. *Cf.* §. 9. *I. de rer. div.* (2, 1). §. 7. *Cf.* 1, 6. 2, 21. 46. *Frontin. de controv. agr. p. 36. 63. Lachm. Plin. ep.* 10, 62 (59). *Theophil.* 2, 1. §. 40.

non ex auctoritate populi Romani consecratum est, '(*etsi*)[3] proprie sacrum non est, tamen pro sacro habetur. **8.** Sanctae quoque res, uelut*i* muri et portae, quodammodo diuini iuris sunt. **9.** Quod autem *diuini* iuris est, id nullius in bonis est:
id uero, quod humani | [4]*iuris est, plerumque alicuius in* 56.
bonis est; potest autem et nullius in bonis esse: nam res l. s.
hereditariae, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. **10.** *Hae autem res, quae humani iuris sunt, aut publicae sunt aut priuatae.* **11.** *Quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur; ipsius enim uniuersitatis esse creduntur. priuatae autem sunt, quae singulorum sunt.*

12. *Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales.* **13.** *Corporales hae sunt, quae tangi possunt, ueluti* fundus, homo, uestis, *aurum, argentum et deni*que *aliae* res *innumerabiles.* **14.** *Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur; nam et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et* id, *quod ex aliqua obligatione nobis* 57.
debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pe- l. s.
*cunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius uten*difruendi *et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt et iura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam seruitutes uocantur.*[5] ——————

---

[3]) *Addidi (excidit post* est, *cum scriptum esset* ēsi). '*quanquam*' *suppl. Goesch.* proprie *quidem ed. Bg.* 5. [4]) *Abhinc* §§. 9—14. *restitutae sunt ex L.* 1. *D. de rer. div.* (1, 8) *et tit. I. de reb. corp.* (2, 2). [5]) *In vv.* 7—24. *huius paginae, qui fere perierunt, Gaius primum exposuerat, quae essent iura pr. urb. et rust., ut apparet ex Epit.* 2, 1. §. 3.: '*Incorporalia etiam sunt iura praediorum urbanorum uel rusticorum. Praediorum urbanorum iura sunt stillicidia, fenestrae, cloacae, altius erigendae domus aut non erigendae, et lumi-*

---

§. 8. = *L.* 1 *pr. D. de rer. div.* (1, 8). §. 10. *I. eod.* (2, 1). §. 9. *Cf.* §. 7. *I. eod.* §§. 10. 11. *Cf. L.* 1 *pr. L.* 2. §. 1. *D. de interd.* (43, 1). *L.* 15. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 6. §. 1. *D. de rer. div.* (1, 8). *§§. 12—14. = Tit. I. de reb. corp.* (2, 2).

item ** — — — — — — — — — — — — —
vv. 10—20. ————

15. Item '*ex mobilibus et mouentibus mancipi sunt seri atque ancillae et ea animalia mansueta, quae collo dorsou domantur, qualia sunt boues, equi, muli, asini. et nosti*
58. *quidem praeceptores haec animalia*[6] | statim ut nata sun
t. s. mancipi esse putant; N*erua uero, Pro*culus et ceteri diuersa scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam s domita sunt; et si propter nim*i*am feritatem domari non pos sunt, tunc uideri mancipi esse, '*cum ad eam aetatem peruenerint*, | *in qua domari solent.* **16.** *E diuerso ferae bestiae*[7] *nec* mancipi sunt, uelut ursi, leones; item ea animalia quae fera e[8] bestiarum numero sunt, uelut elefantes et cameli et ideo ad rem non pertinet, quod haec *a*nim*ali*a etiam *coll dorsoue domantur; 'item* an*imalia* qu*aeuis minor*a, *und etiam mansuetorum,*[9] quoru*m* 'sin*gula quaedam supra dixi mus*[10] mancipi esse, qua*e*dam 'nec[1] mancipi sunt. **17.** Ite

num, ut ita quis fabricet, ut uicinae domui lumen non tollat. Praediorum uero rusticorum iura sunt uia uel iter, per quod pecus aut animalia debeant ambulare uel ad aquam duci, et aquae ductus quae similiter incorporalia sunt. Haec iura tam rusticorum, quam urbanorum praediorum seruitutes appellantur.' Deinde ad aliam rerum divisionem transiit, quod quaedam res mancipi sint, quaedam nec mancipi. Mancipi esse ex his rebus, quae soli sint, ut supra quoque significaverit (1, 120), *praedia Italica, tam urbana quam rustica, provincialia nec mancipi esse.* 'Item *ex mobilibus et mouentibus'* (*cf.* 4, 16) *etc.* [6]) *Sensum restituendo significavi.* [7]) *Restitui Goesch. et Lachm. fere secutus.* [8]) *Hanc C. scripturam ia Poeschm. secutus restitui: Fera intellige non domita.* ferarum e *mea prior.* fere *ex Lachm. cj. Bg. etiam ed.* 5. *certe ea de caus improbandum, quod iam numero aliquo esse* (*ex. gr. dediticiorum significat, proprie id, quo de agitur, non esse, vel fere tantum esse. Caeterum bestias tantum Gaium dixisse, contra me Poeschm ex L.* 2. §. 2. *D. ad l. Aquil.* (9, 2) *ostendit.* [9]) *Restitui. Puta natatum fuisse* domant'. *Ceteras res mobiles praeter animalia Gai omittit etiam* §. 32. [10]) *Restitui.* [1]) non (*nota* n *male explicata*)

§§. 15. 16. *Cf.* 1, 120. *Ulp.* 19, 1. *Fr. Vat.* 259. *Boeth. ad Top. p.* 321 *seq. Bait. Isidor. Or.* 9, 4. §. 45. *De asinis emendis cf. Varr de r. r.* 2, 6. §. 3. *de canibus* idem 2, 9. §. 7. §. 17. *Cf.* 1, 12

re omnia, *quae incorporalia* sunt, nec mancipi sunt, exptis serui*tutibus* prae*dio*r*um rusticorum* '*in Italico solo, uae mancipi*[12] *sunt*, qua*m*uis sint ex numero *rerum* inorp*oralium*.

18. Magna autem differentia est mancipi r*erum et* nec ancipi. 19. Nam res nec *mancipi nuda traditione* '*ad lium transfer*|*untur*,[3] si modo corporales sunt et ob id reciiunt traditionem. 20. Itaque si tibi uestem uel aurum uel gentum tradidero *s*iue ex *u*enditionis causa siue *ex donaonis* siue qua*u*is alia ex c*ausa*, *t*ua fit ea res '*sine ulla iuris lemnitate*.[4] 21. *In eadem* | causa sunt *prouincialia* praeia. quorum *alia stipen*diaria, alia tributaria uocamus: stipen- 59. l. s.
iaria sunt ea, quae in his prouinciis sunt, quae propriae poli Romani esse intelleguntur; tributaria sunt ea, quae in his rouinciis sunt, quae propriae *Caesaris esse cre*duntur. 22. ancipi uero res '*ae*que[5] per mancipationem ad alium transruntur; unde '*etiam*[6] mancipi res sunt dictae. quod autem let manci(*patio*, *idem ualet et in iure cessio*[7]. 23. *Et anci*)patio quidem quemadmodum fiat, superiore commen-

---

'd. [12]) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 33. '*nam hae quidem mancipi res*' *edd.* '*abalienari possunt*' *edd.*; '*transferri possunt*' *ed. Bg.* 5. *vid.* '*aius*' *p.* 33. *et cf.* §§. 22. 38. [4]) *Ex mea restitutione. Cf. Boeth. c. p.* 322. '*si .... nulla solennitate interposita tradatur*'. *Alii 'a suppleverunt, sed de quibus hic non agitur.* [5]) *Scripsi* '*Gaius*' 33. *quae *C.* '*sunt*, quae' *edd.* [6]) *Ex Goesch. cj. scripsi, idque fine versus et cum littera* m *insit, etiam spatio sufficit. Cf.* 1, 112. . 2, 173. 3, 90. '*etiam proprie*' *Bg. ed.* 5. *non apte laudans* 2, 172., *non est* proprie, *nec* 4, 18. *nam non sunt etiam res, quae non oprie res mancipi dicantur.* [7]) *Bg. ed.* 5. *male supplevit:* mancitio *in mancipi rebus, idem in omnibus rebus valet in iure cessio*). *m ut taceam, non omnes res in iure cedi posse, in his, quae posu, ita demum, si mancipi sunt, idem valet in iure cessio quod ncipatio, velut de auctoritate obligando eum, qui in iure cedit.*

---

8. 29. *Ulp.* 19, 1. *Fr. Vat.* 45. §§. 18—20. *Cf. Boeth. l. c.* 0. 19, 7. §. 40. *I. de rer. div.* (2, 1) *cum Theophilo; infra* §. 28. §. 21. *Cf.* 1, 6. 2, 7. *Fr. Vat.* 259. 283. 285. 289. 293. 315. 316. *eophil.* 2, 1. §. 40. §. 22. *Cf.* 1, 119. 120. *Ulp.* 19, 3. *Cic. p.* 5. *ibiq. Boeth. p.* 322 *Bait. Fr. Vat.* 311. 313. *Varro de r. r.* 2. §. 4. §. 23. *Cf.* 1, 119.

tario tradidimus. **24.** In iure cessio autem hoc modo fi apud *magistratum* populi Romani, uelut praetorem, uel apı praesidem prouinciae is, cui res in iure ceditur, rem tenei ita 'dicit:[18] HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEV ESSE *A*IO; deinde postquam hic uindicau*erit*, *praetor inte ro*gat eum, qui cedit, an contra uindicet; quo negante aut t cente tunc ei, qui uindicauerit, eam rem addicit; idque leg actio uocatur, quae fieri potest etiam in prouinciis a*pud pra* sid*es earum*. **25.** *Pler*um*q*ue *tam*en *et* fere semper mancip tionibus utimur: quod enim ipsi per nos praesentibus amic agere possumus, hoc n*on est* n*e*c*e*ss*e* cum maiore difficulta apu*d* praetorem aut apu*d* praesidem prouinciae 'quae*rere*. **2(** *Quod si*[19] neque mancipata, ueque in iure cessa sit res man*cipi*[20]

60. ————————————————————————————————

t. s. ————————— | ———————————— v. 1. ——————

61. ———— '*com*|*m*unica*tionem*[1] — — — — — | ——————

t. s.

[18]) *Ita C. edd. Ex Boeth. et quia sequitur* postquam hic uindicauerit *priore ed. scripseram:* (*uin*)dicat. *Postquam vero verba vindicati nis rectius intellegere contigit* (*cf. ad* 4, 16) *intellexi etiam h. l.* *Ver.* dicit *recte habere et quod sequitur* uindicauerit *spectare ver illis dictis adiecta* SICVTI DIXI, ECCE TIBI VINDICTAM IMPOSV [19]) *Puto fuisse:* quaeRR. qsi. 'quae*rere.* (*At si*)' *edd.* [20]) *Puta sec tum esse 'sed tantum tradita'. Suspicor enim, in hac pagina prima parte sequentis Gaium primum dixisse, rem mancipi tradita tantum, si quidem a cive Romano, non effici accipientis ex iure Q* (*in bonis fieri, postea demum dicit* §. 41); *si vero a peregrino, cu quo ius commercii non sit, perinde esse ac si res nec mancipi tr dita esset* (*cf. Fr. Vat.* 47. *not.* 17); *totum enim hoc rerum discrim iuris civilis esse. Deinde de iure commercii exposuisse, sed plenis quam Ulp.* 19, 4. 5. *Mancipationem vero, si ab eo, quicum ius co mercii sit, res mancipi mancipio accipiatur, etiam nexum continer i. e. ut venditor evicta re auctoritatis nomine ad duplum preti solvendum obligetur. Invicem iuris commercii com*|munica*tione efficere, ut si civis Rom. a peregrino liberae civitatis secundum m res legesque peregrinorum rem emat, quae ex his legibus per tr ditionem acquiri non possit, quo in numero praedia esse solea iustus dominus eius rei efficiatur. Nec tamen idem obtinere in pr vinciis. 'In his enim non modo* praedium nu*llum' etc.* [1]) *unica *edd. parum usitata vox in iuris libris et hinc aliena. Cum igitur*

§. 24. In iure cessio . . . . legis actio uocatur] = *Boeth. l. c.* *(*

—— vv. 3—5. ———— | **26**ᵃ. . . praedium *'nullum essorum proprium, sed ne qui*|dem ulla libera *ciuitas est. Praeterea hoc loco*[22] *admo*|neudi sumus, *'etiam nexum ci soli proprium*[3] | esse, prouincialis soli ne*xum* non *e; recipit enim nexus*[3] | significationem solum non aliter *m si*[3] mancipi *'est,*[3] prouinciale *uero*[3] nec mancipi *'est.* m uero prouincial*e*, | *quod* ius Quiritium *habet*, *soli Ita-'oco est*, *proin*de mancip*ari quoque potest.*[4]
28. Incorporales (*res*) traditionem non recipere manife-est. **29.** Sed iura praediorum urbanorum in iure ta*n*-*ce*di possunt; rusticorum uero etiam mancipari possunt. Ususfructus in iure cessionem tantum recipit: nam domi-proprietatis alii usumfructum in iure cedere potest, ut ısumfructum habeat et ipse nudam proprietatem *retineat.* usufructuarius in iure cedendo domino proprietatis usum-.um, *efficit*, .ut a se discedat et conuertatur in proprieta-alii uero in iure cedendo nihilominus ius suum retinet: itur enim ea cessione nihil agi. **31.** Sed haec scilicet in

---

ntecedat m, *sequi visum fuerit* end (*qualiter nulla vox Latina ter absoletam* '*endo' incipit*), *suspicor in C. fuisse com*|muni-*em* (communica*tion*em) *eamque ad ius commercii pertinuisse. llo post v.* 3. *init. C. habere videtur* ē(st) q̄(uod) *eo* nomine. *Ad sensum restitui. In edd. tantum est* praedium *et postea* ulla *a.* [3]) *Haec omnia Goesch. supplementa sunt a me in contextum pta, quorum primum tantum paullo immutavi.* [4]) *Edd. tantum nt voces* enim uero, prouincia, de mancipa (mancip *errore ed.* , *ex quibus* enimuero *certissime Gaianum non est. Iterum in-tis Schedis scriptum fuisse statuo:* est solum uero puinciale q. ius ıbet soli italici loco c̄ p̄ide mancipari qq. p̄. *Priore ed. dederam:*

19, 9. 10. *supra* 1, 134. §. 26. *Cf.* 1, 21ᵇ. §. 26ᵃ. *Cf. a* §. 7. §. 27. *Cf. Frontin. de controv. agr. p.* 36. *Lachm. pro Flacco* 32. §. 80. '*Illud quaero, sintne ista praedia censui endo: habeant ius civile: sint, necne sint mancipi'. Notae iurid.* . *Q.* = *Locus Iuris Quiritium; L. I. I. Q.* = *Locus Italicus s Quiritium. Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. X. p.* 59. solum uero] *Sozom. hist. eccl.* 7, 9. §. 28. *Cf. L.* 43. §. 1. *D. de acq. rer.* . (41, 1). *supra* §. 19. §. 29. *Cf.* §. 17. *L.* 39. *D. de serv. pr.* (8, 2). §. 30. *Cf. Fr. Vat.* 45. 48. 54. 75 (3). *Ulp.* 19, 11. *in-* §. 33. §. 3. *I. de usufr.* (2, 4). *Paul.* 3, 6. §. 32. §. 31. *Cf.* .. *I. de usufr.* (2, 4). §. 4. *I. de servit.* (2, 4). *L.* 3 *pr. D. de*

Italicis praediis ita sunt, quia et ipsa praedia mancipatio
62. et in iure cessionem recipiunt. alioquin in prouincialibus
diis siue quis usumfructum siue ius eundi, agendi aquam
cendi uel altius tollendi aedes aut non tollendi, ne lum
uicini officiatur, ceteraque similia iura constituere uelit,
tionibus et stipulationibus id efficere potest; quia ne ips
dem praedia mancipationem aut (*in*) iure cessionem 'reci
32. *Sed*[25] cum ususfructus et hominum et ceterorum
lium constitui possit, intellegere debemus, horum usumfr
etiam in prouinciis per in iure cessionem constitui posse.
Quod autem diximus, usumfructum in iure cessionem t
recipere, non est temere dictum, quamuis etiam per ma
tionem constitui possit eo, quod in mancipanda propriet
trahi potest; non enim ipse ususfructus mancipatur, sed
mancipanda proprietate deducatur, eo fit, ut apu*d* alium u
ctus, apu*d* alium proprietas sit.[6] **34**. Hereditas quoque
cessionem tantum recipit. **35**. Nam si is, ad quem ab in
legitimo iure pertinet hereditas, in iure eam alii ante adi
cedat, id est antequam heres extiterit, perinde fit heres is
iure cesserit, ac si ipse per legem ad hereditatem uocatus
63. post obligationem uero si ce*ss*erit, nihilominus ips*e*
permanet, et ob id creditoribus tenebitur, debita uero p
eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt; corpo
eius hereditatis perinde transeunt ad eum, cui cessa es
ditas, ac si ei singula in iure cessa fuissent. **36**. Test
autem scriptus heres ante aditam quidem hereditatem
cedendo eam alii nihil agi*t*; postea uero quam adierit s
ea accidunt, quae proxime diximus de eo, ad quem ab ir

---

habet Italici loco est et proinde mancipari *potest.* 25) reci
C. recipiunt. Et *ed. Bg.* 6) *Sequitur linea vacua.*

---

usufr. (7, 1). §. 33. *Cf.* §. 30. *Fr. Vat.* 47. 50. *L.* 32. *D. d*
(7, 1). §. 34. *Cf. Ulp.* 19, 11. *Serv. ad Aen.* 3, 297. §.
3, 85. *Ulp.* 19, 12—14. *L.* 1. *C. de revoc. his q. in fraud.*
Senec. de benef. 6, 5. §. 3. cesserit] *sive ipse heres, sive is,*
iuri postea subiectus est, velut si sua heres filia in manum e
venerit (3, 84). *Varr. de r. r.* 3, 16. §. 2. *ubi legendum* '*c*
hereditate'. §. 36. *Cf.* 3, 86. *Ulp.* 19, 13. 14. *Plin. ep.* 5,

gitimo iure pertinet hereditas, si post obligationem (*in*) iure
dat. **37.** Idem et de necessariis heredibus diuersae scholae
uctores existimant, quod nihil uidetur interesse, utrum (*ali-
uis*) adeundo here*di*tatem fiat heres, an inuitus existat: quod
uale sit, suo loco appare*b*it: sed nostri praeceptores putant,
ihil agere necessarium heredem, cum in iure cedat heredi-
tem. **38.** Obligationes quoquo modo contractae nihil
orum[27] recipiunt: nam quod mihi ab aliquo debetur, id si
lim tibi deberi, nullo eorum modo, quibus res corporales ad
ium transferuntur, id efficere possum[8]; sed opus est, ut iu-
nte me tu ab eo stipuleris: quae res efficit, ut a me libe
tur et incipiat tibi teneri. quae dicitur nouatio obligationis.
9. Sine hac uero nouatione non poteris tuo nomine agere,
d debes ex persona mea quasi cognitor | aut procurator 64.
ius experiri.

40. Sequitur, ut admoneamus, apu*d* peregrinos quidem
num esse dominium, 'ita ut (*aut*)[9] dominus quisque s*i*t, aut
ominus non intelleg*a*tur. Quo iure etiam populus Romanus
im utebatur: aut enim ex iure Quiritium unusquisque do-
inus erat, aut non intellegebatur dominus. se*d* postea diui-
onem accepit dominium, ut alius possit esse ex iure Quiritium
ominus, alius in bonis habere. **41.** Nam si tibi rem mancipi
eque mancipauero neque in iure cessero, se*d* tantum tradi-
ro, in bonis quidem tuis ea res efficitur, ex iure Quiritium
ro mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias:
mel enim impleta usucapione proinde pleno iure incipit, id
t et in bonis et ex iure Quiritium tua res esse, ac si ea man-

---

) *Excidisse videtur 'quae diximus' vel quid simile.* 8) *Ex Goesch. Lachm. edd.* p'sum' *C.* possumus *ed. Bg.* 9) *Geminavi.* itaut *C.* aut *ex Lachm. cj. ed. Bg.* ita ut *ed. Goesch., a quo deinde* sit *et* tellegatur *mutuati sumus;* est *et* intellegitur *Lachm. Bg. edd.: quod* tium *primum ex littera* e *voci* sit *a fronte adhaerente natum vide-*

. 37. *Cf.* 3, 87. suo loco] §. 152 *seq.* §. 38. *Cf.* §§. 14. 19. 22. 176. §. 39. *Cf.* 4, 82. 86. §. 40. *Cf.* 1, 54. 35. 167. 2, 88. 3, 166. *heoph.* 1, 5. §. 4. §. 41. *Cf.* 1, 21[b]. 2, 26. 204. 3, 80. *Ulp.* 1, 16. . 38. §. 2. *D. de lib. causa* (40, 12).

cipata uel in iure cessa '(*esset*. **42.** *Usucapio autem*)[30] mobilium quidem rerum anno completur, fundi uero et aedium biennio; et ita lege XII tabularum cautum est.

43. Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit quae non a domino nobis traditae fuerint, siue mancipi sint *e*ae res siue nec mancipi, si modo 'ea*s*[1] bona fide acceperimus cum crederemus, eum, qui 'trader*e*t,[2] dominum esse. **44.** quod ideo receptum uidetur, ne rerum dominia diutius in incerto essent, cum sufficeret domino ad inquirendam rem suam
65. a*n*ni aut | biennii spatium, quod tempus ad usucapionem possessori tributum est.

45. Se*d* aliquando etiamsi maxime quis bona fide alienam rem possideat, nu*m*quam tamen ill*i* usucapio procedit, uelut si qui rem furtiuam aut ui possessam possideat; nam furtiuam lex XII tabularum usucapi prohibet, ui possessam lex Iulia et Plautia. **46.** Item prouincialia praedia usucapionem (*non*) recipiunt. **47.** '(*Item olim*)[3] mulieris, quae in agnatorum tutela erat, res mancipi usucapi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore (*auctore*) traditae essent: '*nam*[4] i*t*a lege XII tabularum c*autum erat*. **48.** *Item* liberos homines et res sacras et religiosas usucapi non posse manifestum est. **49.** Quod ergo uulgo dicitur, furtiuarum rerum et ui possessarum usu

---

tur. [30]) *Haec a Lachm. suppleta ut omitterentur*, *scriptura antiquioris codicis* esset ucat *post similem vocem* cessa *videtur effecisse*. [1]) *Ex Goesch. ed.* ea *C. ed. Bg. ex Lachm. auctoritate*, *qui exemplis partim incertis partim dissimilibus id defendit. Ceterum puto hanc vocem aliquando post* bona fide *ob viciniam omissam huc male translatam esse.* [2]) tra*d*ideri*t edd. Sed in C. litterae* '*di*' *in fine versus lectae non sunt*, *nec*, *cum tradidit*, *sed cum tradebat*, *hunos credidisse necesse est; denique alias scribendum esset* tradidisset. [3]) res *Sched.* '*item*' *ed. Bg. Sed* it. olim, *quibus vv. quae* res *addiderat*, *ob similitudinem v.* m-ulie-ris *excidisse videtur*, *ma*

---

§. 42. *Cf. Ulp.* 19, 8. *pr. I. de usuc.* (2, 6) *cum Theoph. Cic. To*p. 4. §. 23. *pro Caec.* 19. *infra* §§. 54. 204. §§. 43. 44. *Cf. pr.* cit. *Ulp. ib. infra* §. 49. *L.* 1. *D. de usurp.* (41, 3). §. 45. *C*f. §§. 1. 2. *I. de usuc.* (2, 6). §. 46. *Cf. pr. I. ib. L. un. C. eo*d. (7, 31). *supra* §§. 7. 21. §. 47. *Cf.* 1, 192. *Cic. ad Attic.* 1, 5. §. 6. *pro Flacco* 34. *et vid. ad Fr. Vat.* 259. *notata*. §. 48. *C*f. §. 1. *I. de usuc.* (2, 6). §. 49. = §. 3. *I. ib.*

ionem per legem XII tabularum prohibitam esse, non eo perti-
, ut (*ne ipse*) fur *quiue per* uim *possidet*, usucapere *pos*sit
m huic ali*a* ratione usucapio non competit, quia scilicet mala
: possidet); sed nec ullus alius, quamquam ab eo bona fide
erit, usucapiendi ius habeat. **50.** Unde in rebus mobilibus non
ile *procedit*, *ut bonae fidei possessori usucapio com*petat,
ia qui alienam rem uendidit et tradidit, furtum committit;
mque accidit etiam si ex ali*a* causa tradatur. se*d* tamen hoc
quando aliter se habet; nam si heres rem defuncto commoda-
n aut locatam u*el* apu*d* eu*m* depositam existimans eam esse
e|ditariam, uendiderit aut donauerit, furtum non committit; 66.
m si is, ad quem ancillae ususfructus pertinet, partum
iam[35] suum esse credens uendiderit aut donauerit, furtum
n committit; *f*urtum enim sine affectu furandi non commit-
ur. aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine uitio
ti rem alienam ad aliquem transferat et efficiat, ut a posses-
re usucapiatur. **51.** Fundi quoque alieni potest aliquis *s*ine
possessionem nancisci, 'cu*m ea*[6] uel ex negligentia domini
eet, uel quia dominus sine successore decesserit uel longo
mpore afuerit: '*quam*[7] si ad alium bona fide accipientem
nstulerit, po*t*erit usucapere possessor; et quamuis ipse, qui
cantem possessionem nactus est, intellegat, alienum esse
ndum, *tamen* nihil hoc *bonae fidei* possessori ad *us*uca-
onem nocet, *cum* inprobata sit eorum se*nt*entia, qui puta-
rint, furti*uum* fundum fieri po*s*se.

52. Ru*r*sus ex contrario accidit, ut qui sciat, alienam re*m*
possidere, usucapiat, uelut si rem hereditariam, cuius p*os*-
ssionem heres nondum nactus est, aliquis pos*s*iderit;[8] nam
concessum *est usu*caper*e*, si modo ea res est, quae recipit
ucapionem, quae species possessionis et usucapionis pro

---

tenta v. res. [34]) id (*in C. fuerit* n̄) *Sched.* '*et*' *ed. Bg.* [5]) et
Sched. Unde fuerit ei' = eius. [6]) quae *C. Dig. edd. sc. pro* cū ea.
Ex Goesch. cj. n *Sched.* nam *edd.* [8]) *Ex Sched. et Bg. ed.* 5.

---

50. = §. 3 *med.* — §. 6. *I. ib. Cf. L.* 36. *D. de usurp.* (41, 3).
tum non comm. — committitur] = *L.* 37 *pr. D. eod.* §. 51.
ndi — afuerit] = *L.* 37. §. 1. *D. ib. Cf.* §. 7. *I. de usuc.* (2, 6).
38. *D. eod.* furtiuum f.] *Cf. Gell.* 11, 18. §. 52. *Cf.* 3, 201.

herede *u*ocatur. **53.** Et in tantum haec usucapio conces
67. est, | ut et res, quae solo continentur, anno usucapiantu
54. Quare autem etiam hoc casu soli rerum annua constitu
sit usucapio, illa ratio est, quod *ol*im rerum hereditariaru
possessione *uel*ut ipsae hereditates usucapi credebantur, scilic
anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio usuca
iussit, ceteras uero anno: ergo hereditas in ceteris rebus uid
batur esse, quia soli non est, quia neque corpor*a*lis est: (e
quamuis postea creditum sit, ipsas hereditates usucapi no
posse, tamen in omnibus rebus hereditariis, etiam quae sol
tenentur, annua usucapio remansit. **55.** Quare autem omnin
tam inproba possessio et usucapio concessa sit, illa ratio es
quod uoluerunt ueteres maturius hereditates adiri, ut essen
qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa obseruati
fuit, et ut creditores haberent, a quo suum consequerentu
56. Haec autem species possessionis et usucapionis etiam lu
cratiua uocatur: nam sciens quisque rem alienam lucrifaci
57. Sed hoc tempore 'iam[39] non est lucratiua: nam ex 'aucto
ritate *diui*[40] Hadriani senatusconsultum factum est, ut tale
usucapiones reuocarentur; et ideo potest heres ab eo, qui re
usucepit, hereditatem petendo perinde eam rem consequi, a
68. que si usucapta non esset. **58.** Et | necessario tamen here
extante ipso iure pro herede usucapi potest. **59.** A*d*huc etia
ex aliis causis sciens quisque rem alienam usucapit: nam q
rem alicui fiduciae causa mancipio dederit uel in iure cesseri
si eandem ipse possederit, potest usucapere, anno scilice
(*etiam*) soli si sit. quae species usucapionis dicitur usur

---

possederit *ed. mea prior.* [39]) etiam *C. edd. Cf. Zeitschr. f. gesc
RW. XIV. p.* 216. [40]) hauctoritatem *C.* auctoritate *edd. C*

L. 29. *D. de usurp.* (41, 3). *Plin. ep.* 5, 1. §. 10. §§. 53. 54. *C
Cic. pro Flacco* 34. *ad Attic.* 1, 5. §. 6. *Senec. de benef.* 6, 5. §.
— *supra ad* §. 42. *cit.* §. 55. *Cf. Cic. de legib.* 2, 19 *seq. p
Mur.* 12. *Fest. v. Religiosum. Sacer. Paul.* 4, 3. §. 3. §. 56. *C
L.* 71. §. 1. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 2. §. 1. *D. pro herede* (41, 5
L. 33. §. 1. *D. de usurp.* (41, 3). §. 57. *Cf. L.* 1 *pr. D. quo
bon.* (43, 2). §. 58. *Cf.* 3, 201. *L.* 2. *C. pro her.* (7, 29).
§§. 59. 60. *Cf. Boeth. in Top.* 10. *p.* 340 *Bait. Isidor. Or.* 5, 2

tio, quia id, quod aliquando habuimus, recipimus per usu-
ionem. **60.** Sed cum fiducia 'contrah*a*tur[41] aut cum cre-
ıre pignoris iure, aut cum amico, quod[2] tutius nostrae res
d eum essent, si quidem cum amico contracta sit fiducia,
ıe omnimodo conpetit 'usureceptio;[3] si uero cum creditore,
uta quidem pecunia omnimodo conpetit, nondum uero so-
a ita demum competit, si neque conduxerit eam rem a cre-
ɔre debitor, neque precario rogauerit, ut eam rem possidere
ret; quo casu lucratiua 'usucapio[4] conpetit. **61.** Item si
ı obligatam sibi populus uendiderit, *eamque* dominus pos-
erit, concessa est 'usureceptio:[3] sed hoc casu praedium
ınio usurecipitur: et hoc est, quod uolgo dicitur, ex prae-
ura possessionem usurecipi: nam qui mercatur a populo,
ediator appellatur.

[5][§§. 62.—64. infra suo loco quaere post §. 79.]

65. Ergo ex his, quae diximus adparet, quaedam naturali
alienari, qualia sunt ea, quae traditione alienantur, quae-
ı ciuili; nam mancipationis et in iure cessionis et usuca-
ıis ius proprium est ciuium Romanorum.

'schr. l. c. p. 215. [41]) contrahitur *C. ed. Bg.* [2]) *Malim* quo *et* *tea* sint; *nam nunc sensus est: quod putabamus, tutius nostras* *apud eum fore: non satis aptus.* [3]) ususreceptio *C. ed. Bg.* ısuscapio *C. ed. Bg.* [5]) *Recte Heimbachius statuit, huc pertinere* 65—79. *Scilicet per transpositionem unius folii* §§. 62—64. *con-ntis in antiquiore codice, ex quo Veronensis fluxit, (folii puta iustae formae, sed minutae, quippe in quo tantum quae exci-ınt, erant suppleta) factum est, ut eum, quo in Veron. leguntur, m sane ineptum obtinerent. Cf. tit. I.* 2, 8. *qui, ut res flagitat, ım acquisitionibus etiam naturalibus absolutis, de his, quibus nare licet vel non, nulla aliena re interiecta agit. Et ut longe us quae* §§. 80 *seq. legimus,* §*um* 64. *quam* §*um* 79. *sequuntur, Gaius* §*o* 65. *eo, quem in C. Veron. oblinet locum, dicere non* *rat* quae diximus, *sed more suo* quae supra diximus, *dicere eum rtebat. — Itaque iam* §§. 62—64. *suo loco restituere placuit, ore tamen admonito nec mutatis* §§. *numeris: quod ipsum Bg.*

---

23. 30. *Cic. pro Flacco* 21. §. 51. *Paul.* 2, 13. cum amico] *Cf.* *'er. Max.* 4, 2. §. 7. §. 61. *Cf. L.* 9. *D. de resc. vend.* (18, 5). §. 65. *Cf.* §. 11. *I. de rer. div.* (2, 1). *L.* 1 *pr. D. de acq. rer.*

66. Nec tamen ea tantum, quae traditione nostra fi
naturali nobis ratione adquiruntur, sed etiam *quae* occupa
ide*o nostra fece*rimus, qui*a* antea nullius essent, qualia
omnia, quae terra, mari, coelo capiuntur. **67.** Itaque s
ra*m* bestiam aut uolucrem aut piscem *ceperimus*, *simul* a
captum *hoc animal est*, *protinus*[46] *nostrum fit*, *et eou*
70. nostrum esse intellegitur, | donec nostra custodia coerce
cum uero custodiam nostram euaserit et in naturalem lil
tem se receperit, rursus occupantis fit, quia nostru*m*
'desi*u*it[6*]: naturalem autem libertatem recipere uidetur, cu
oculos nostros euaserit, aut licet *in* conspectu sit nostr
ficilis tamen *eius* 'persecutio[7] sit. **68.** In iis autem
libus, quae ex consuetudine abire et redire solent, uel
lumbis et apibus, item ceruis, qui in siluas ire et
solent, talem habemus regulam traditam, ut si reuerten
mum habere desierint, etiam nostra esse desinant et fi
cupantium: reuertendi autem animum uidentur desine
bere, cum reuertendi consuetudinem deseruerint. (
quoque, quae ex hostibus capiuntur, naturali ratione
fiunt.

70. Sed et id, quod per alluuionem nobis adicitur,
iure nostrum fit: per alluuionem autem *id* uidetur adic
ita paulatim flumen agro nostro *a*dicit, ut aestimare n
simus, quantum quoquo momento temporis adiciatur: (*e*

---

errore suo cognito, fecit ed. 5. [46]) *Feci 'Gai.' p.* 31. *'iure id, quod ita* captum *fuerit, statim' ed. Bg. 'quidquid ita fuerit,* continuo' *ed. Bg.* 5. *utrumque neglectis Sched. du prius etiam ope commentitiae siglae* i. gent. *De v.* protinus *c* 4, 185. [6*]) desinit *C. edd. etiam mea prior.* [7]) rei psecuti persecutio *edd.*, *ubi* rei (*h.e. male mutatum in parte tantum riore quidem apodosis subiectum*) *est intolerabile. Sed librar scribere voluit* reciperatio (*ut in fin.* §. 68. desierint *scriben* ruerint), *quae altera lectio et fortasse rectior* (*cf. L.* 44. *D. rer. dom.* 41, 1) *fuerit codici, quo utebatur, adscripta.* [8])

---

dom. (41, 1). *Cic. de offic.* 1, 12. §§. 66—68. *Cf. L. L.* 3 *pr.* §. 2. *L.* 5 *pr.* §. 5. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). §
I. de rer. div. (2, 1). §. 69. *Cf. L.* 5. §. 7. *D. eod.* §. 1
cit. §. 70. *Cf. L.* 7. §. 1. *D. tit cit.* §. 20. *I. tit. cit.*

uolgo dicitur, per adluuionem id adici uideri, quod
m adicitur, ut oculos nostros fallat. **71.** Quodsi
'tem aliquam ex tuo praedio de(*traxe*)rit et ad meum
ittulerit, haec pars tua ma|net. **72.** At si in medio 71.
ıula nata sit, haec eorum omnium commun*is* est, qui
: parte fluminis prope ripam praedia possident; si
it in medio flumine, ad eos pertinet, qui ab ea parte,
ma est, iuxta ripam praedia habent. **73.** Praeterea
ı solo nostro ab aliquo aedificatum est, quamuis ille
ɜ aedificauerit, iure naturali nostrum fit, quia super-
cedit. **74.** Multoque magis id accidit et in planta,
in solo nostro posuerit, si modo radicibus terram
uerit. **75.** Idem contingit et in *fru*mento, quod in
ı ab aliquo satum fuerit. **76.** Sed si ab eo petamus
l aedificium, et inpensas in aedificium uel in seminaria
ntem factas ei soluere nolimus, poterit nos per exce-
li 'mali[49] repellere, utique si bonae fidei possessor
Eadem ratione probatum est, quod in c*h*artulis siue
meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum
litter*ae* c*h*artulis siue membranis cedunt: '*a*t a*e*que[50]
libr*o*s easque membranas petam, nec inpensam scri-
ıam, per exceptionem doli mali summoueri potero.
in tabula mea aliquis pinxerit uelut imaginem, contra
magis enim dicitur, tabulam picturae cedere; cuius 72.
uix idonea ratio redditur: ce*r*te secundum hanc re-
ie possidente petas, imaginem tuam esse, nec soluas
bulae, poteris per exceptionem doli mali summoueri;
ssideas, consequens est, ut utilis mihi actio aduer-
i debe*a*t; quo casu nisi soluam impensam picturae,

---

d. By. per errorem, supplevit ed. 5. 50) *Scripsi;* itaque

L. 7. §. 2. *D. tit. cit.* §. 21. *I. tit. cit.* §. 72. *Cf. L.* 7.
. *cit.* §. 22. *I. tit. cit.* §. 73. *Cf. L.* 7. §. 12. *D. tit.*
'. *tit. cit. Epit.* 2, 1. §. 4. §. 74. *Cf. L.* 7. §. 13. *D.*
13. 31. *I. tit. cit. Epit.* 2, 1. §. 4. §. 75. *Cf. L.* 9 *pr.*
§. 32. *I. tit. cit. Epit. l. c.* §. 76. *Cf. Epit.* 2, 1. §. 6.
L. 9 *pr. D. tit. cit.* §§. 30. 32. *I. tit. cit.* §. 77. *Cf.*
§§. 4. 6. *L.* 9. §. 1. *D. tit. cit.* §. 33. *I. tit. cit.*
actio] *cf.* 3, 203.

poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bona
fide possessor fueris. illud palam est, quod siue tu subri-
puisses tabulam siue alius, conpetit mihi furti actio.
79. In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur;
proinde si ex uuis (*aut oliuis aut spicis*) meis uinum aut oleum
aut frumentum feceris, quaeritur, utrum meum sit id uinum
aut oleum aut frumentum, an tuum. item si ex auro aut ar-
gento meo uas aliquod feceris, aut ex meis tabulis nauem
aut armarium aut subsellium fabricaueris, item si ex lana mea
uestimentum feceris, uel si ex uino et melle meo mulsum
feceris, siue ex medicamentis meis emplastrum aut collyrium
feceris, (*quaeritur, utrum tuum sit id, quod ex meo effeceris*,
an meum. Quidam materiam et substantiam spectandam esse
putant, id est, ut cuius materia sit, illius et res, quae facta
sit, uideatur esse, idque maxime placuit Sabino et Cassio; alii
uero *eius rem* esse putant, qui fecerit, idque maxime diuersae
73. scholae auctoribus uisum est: | sed eum quoque, cuius materia
et substantia fuerit, furti aduersus eum, qui subripuerit, habere
actionem; nec minus aduersus eundem condictionem ei compe-
tere, quia extinctae res, licet uindicari non possint, condici
tamen furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt.
62. [51] Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienandae
69. rei potestatem non habeat, et qui dominus non sit, | *alienare*
possit. **63.** Nam dotale praedium maritus inuita muliere per
legem Iuliam prohibetur alienare, quamuis ipsius *sit* uel man-
cipatum ei dotis causa uel in iure cessum uel usucaptum.
quod quidem ius utrum ad Italica tantum praedia, an etiam
ad prouincialia pertineat, *dubitatur*. **64.** Ex diuerso agnatus
furiosi curator rem furiosi alienare potest ex lege XII tabu-
larum; item procurator '*rem eius*, | *a quo* rerum *ei admini-*

C. edd. [51]) *De hoc* §§. 62—64. *vero loco cf. not.* 45. *et ad* §§. 80—

---

§. 79. *Cf. L.* 7. §. 7. *D. tit. cit.* §. 25. *I. tit. cit. Epit.* 2, 1. §. 5.
§. 62. = *pr. I. quib. alien. lic.* (2, 8). §. 63. *pr. I. cit. Cf. Paul.*
2, 21 *B.* §. 2. §. 64. *Cf. Cic. de invent.* 2, 50. *ad Herenn.* 1, 13.
Ulp. 12, 2. — §. 43. *I. de rer. div.* (2, 1). *L.* 9. §. 4. *D. de acq. rer.*
dom. (41, 1). — §. 1. *I. quib. alien.* (2, 8). *L.* 29. *D. fam. erc.* (10, 2).
L. 6. §. 8. *D. comm. div.* (10, 3). *L.* 4. *D. de pign. act.* (13, 7). *L.* 11.

tio data est;[52] item creditor pignus ex pactione,[3] quamuis
ea res non sit. sed hoc forsitan id*e*o uideatur fieri, quod
ıntate debitoris intellegitur pignus alienari, qui olim
us est, ut liceret creditori pignus uendere, si pecunia non
atur.

IIII. DE PVPILLIS AN ALIQVID A SE ALIENARE POS-
T. **80.** Nunc admonendi sumus, neque feminam neque
llum sine tutoris auctoritate rem mancipi alienare posse;
mancipi uero feminam quidem posse, pupillum non posse.
Ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui sine
ris auctoritate dederit, quia facit eam accipientis, cum sci-
'pecunia[4] res nec mancipi sit, contrahit obligationem.
At si pupillus idem fecerit, quia *sine tutoris auctoritate*
ıniam non facit accipientis, null*am* cont*ra*hit obligatio-
: unde pupillus uindicare qu*id*em nummos suos potest,
i extent, id est '*intende*re *s*uos ex iure Quiritium *esse*;
ı uero fide consumptos perinde ab eo*dem*[5] repetere po-
'*atque si* pos*si*|*d*eret. *un*de[6] de pupillo quidem quae-
, an num*mos* | '*quoque,* quo*s*[7] mutuos dedit, ab eo, qui
pit, '*bona fide* | *alii rursus alien*at*os* p*etere*[8] possit, quo-
'*is per* | *hoc uideatur locupletior* fac*tus*, quo*d alien*aret.[9]
'*At ex contrario res tam mancipi quam*[60] nec mancipi
ieribus | et pupillis *sine* tutoris auctoritate solui possunt, 74.

. 2. *I. quib. alien. lic.* (2, 8). [52]) *Supplevi, ductus Sched. ex-*
ns: R. c' I a q rer. ei adm̄istra7 data c̄. *Cf. L.* 48. §. 1. *D. de*
'. (15, 1). *L.* 58. *D. de procur.* (3, 3). i*d*, *cuius libera admini-*
o ei data est *Bg. ed.* 5. *Non probo, quia singularum rerum*
ssa administratio non continet alienandi facultatem. [3]) *i. e.*
s conventione ei datum, non captum. [4]) ea pecunia *edd. cf.*
is' p. 35. [5]) *Maxime secundum Hollw. et Goesch. restitui.*
icit Gaius ad SC. in L. 20. §. 6. *D. de hered. pet.* (5, 3); *cf.*
. §. 3. *D. de rei vind.* (6, 1). [6]) *Item restitui.* [7]) *Restitui*
s' p. 36. [8]) *Restitui, arbitratus, ea, quae Sched. relata sunt*
ase nonc*os *esse:* ali rursus alienatos. [9]) *Blumii Sched. secu-*
L. 19. §. 1. *D. de reb. cred.* (12, 1) *restitui.* [60]) *Goesch. se-*

D. de div. temp. (44, 3). §. 80. *Cf.* 1, 192. 2, 47. 85. *Ulp.* 11
r. *Vat.* 1. 45. *L.* 9. *D. de auct. tut.* (26, 8). §. 82. *Cf.* §. 2.
b. alien. lic. (2, 8). §. 83. *Cf.* §. 2. *I. cit. pr. l.* de auct.

quoniam meliorem condicionem suam facere iis etiam sine toris auctoritate concessum est. **84.** Itaque si debitor pe niam pupillo soluat, facit quidem pecuniam pupilli, sed ipse r liberatur, quia nullam obligationem pupillus sine tutoris auc ritate dissoluere potest, quia nullius rei alienatio ei sine tu ris auctoritate concessa est; se*d* tamen si ex ea pecunia lo pletior factus sit, et adhuc petat, per exceptionem doli m summoueri potest. **85.** Mulieri uero etiam sine tutoris auc ritate recte solui potest: nam qui soluit, liberatur obligatio quia res nec mancipi, ut prox*i*me diximus, a se dimitt mulier et sine tutoris auctoritate potest: quamquam hoc est, si accipiat pecuniam; at si non accipiat, s*ed* 'haber se dicat et per acceptilationem uelit debitorem sine tuto auctoritate liberare, non potest.

86. Adquiritur autem nobis non solum per nosmet ips sed etiam per eos, quos in potestate, manu mancipioue l bemus; item per eos seruos, in quibus usumfructum habem item per homines liberos et seruos alienos, quos bona f possidemus: de quibus singulis diligenter dispiciamus. { Igitur (*quod*) liberi nostri, quos in potestate habemus, it quod serui (*nostr*)i mancipio accipiunt uel ex traditione n ciscuntur, siue quid stipulentur, uel ex aliqualibet causa '
75. quir*a*nt,[2] id nobis adquiritur: ipse enim, | qui in potest nostra est, nihil suum habere potest; et ideo si heres insti tus sit, nisi nostro iussu hereditatem adire non potest; et iubentibus nobis adierit, hereditatem nobis adquirit proi atque si nos ipsi heredes instituti essemus; et conuenien scilicet legatum per eos nobis adquiritur. **88.** Dum tan sciamus, si alterius in bonis sit seruus, alterius ex iure Q ritium, ex omnibus causis ei soli p*er* eum adquiri, cuius

---

cutus restitui. [61]) *i. e. acceptam habere. Cf.* §. 1. *I. quib. m obl. toll.* (3, 29). *L.* 7. *D. de acceptil.* (46, 4). [2]) adquirunt *C. e*

---

tut. (1, 21). §. 84. *Cf.* §. 2. *I. cit. ibiq. Theophil. Cic. Top.* 11 *i* §. 85. *Cf.* 3, 171. *Cic. l. c.* proxime] §. 80. §§. 86. 87. = *L.* 10 *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). *pr. I. per quas pers. nob. acq.* (2, *Cf. Ulp.* 19, 18. 19. *Epit* 2, 1. §. 7. *Infra* §. 96. 3, 167[a]. *Fr. Vat.* 51. 71 *Fr. Dosith.* 5. *Paul.* 5, 8. §. 88. Cf. Ulp. 19, 20. *supra* 1, 54. 3,

nis est. **89.** Non solum autem proprietas per eos, quos in testate habemus, adquiritur nobis, sed etiam possessio; cuius m rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere uideır; unde etiam per eos usucapio procedit.[63] **90.** Per eas ro personas, quas in manu mancipioue habemus, proprietas idem adquiritur nobis ex omnibus causis sicut per eos, qui potestate nostra sunt; an autem possessio adquiratur, quaeri et, quia ipsa*s* non possidemus. **91.** De his autem seruis, quibus tantum usumfructum habemus, ita placuit, ut qui*d*id ex re nostra uel ex operis suis 'adquir*a*nt,[4] id nobis adratur; quod uero extra ea causas, id ad dominum proprieis pertineat: itaque si iste se*r*uus heres institutus sit legaauc quod ei datum fuerit, non mihi, sed domino proprietatis quiritur. **92.** Idem placet de eo, qui a nobis bona fide posetur, | siue liber sit siue alienus seruus: quod enim placuit 76.
usufructuario, idem probatur etiam de bonae fidei posses'e: itaque quod extra duas istas causas adquiritur, id uel ad um pertinet, si liber est, uel ad dominum, si seruus *es*t. . Sed si bonae fidei p*ossessor usuceperit seruum*, quia eo ıdo dominus fit, *ex o*mni causa per eum sibi adquirere pot:. usufructuarius uero usucapere non potest; primum quia n possidet, se*d* habet ius 'utendifruendi;[5] deinde quia scit, ienum seruum e*sse*. **94.** De illo quaeritur, an per eum serım, in quo usumfructum habemus, possidere aliqu*am* rem et ucapere 'poss*i*mus,[6] quia ipsum non possidemus. per eum ro, quem bona fide possidemus, sine dubio et pos*s*idere et ucapere possumus. loquimur autem in utriusque person*a* cundum d*i*stinc*ti*onem, quam prox*i*me exposuimus, id est, qui*d* ex re nostra uel ex operis suis adquirant, '*(an)*[7]

---

[3]) *In C. sequitur spatium vacuum.* [4]) acquirunt *C. ed. Bg.* [5]) *Ex Bg. et Inst.* utendi et fruendi *C. edd.* [6]) possumus *C. ed. Bg.* [7]) *Supplevi ex vicino simili* -ant *et post pro* adquiritur (*sic C. edd.*) ripsi adquiratur. *Vitium Codd. vetus effecisse videtur, ut Iust.*

---

89. = *L.* 10. §. 2. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). §. 3. *I. per quas rs. nob. acq.* (2, 9). §. 90. *Cf. Fr. Vat.* 298. *Plaut. Cas.* 2, 2. 28—29. §§. 91—93. = *L.* 10. §§. 3—5. *D. tit. cit.* §§. 4. 5. *tit. cit. Cf.* 3, 164. 165. *Ulp.* 19, 21. §. 94. *Cf.* §. 4. *I. cit.*

id nobis adquir*a*tur. **95.** Ex his apparet, per liberos h mines, quos neque iuri nostro subiectos habemus, neq bona fide possidemus, item per alienos seruos, in quibus neq usumfructum habemus neque iustam possessionem, nulla causa nobis adquiri p*osse. et hoc est, quod dici*tur, per e traneam personam nihil adquiri *posse*, '*excep*|*to eo*, *quod possessione*[68] quaeritur anne '*per liberam personam*[9] | *no*l
77. adquiratur. **96.** In summa sciendum *est*, *h*is, *qui in* | pot state, manu mancipioue sunt, nihil in iure cedi posse; cu enim *is*tarum personarum nihil suum esse possit, conuenie est scilicet, ut nihil suu*m esse*'*per* se[70] in iure uindica possint.[1]

97. (*Hactenus*) tantisper admonuisse sufficit, quemadm dum singulae res nobis adquirantur: nam legatorum ius, q et ipso singula*s* res adquirimus, opportunius alio loco ref remus. uideamus itaque nunc, quibus modis per uniuersitate res nobis adquirantur. **98.** Si cui heredes facti sumus, si cuius bonorum possessionem petierimus, siue cuius bona em rimus, siue quem adrogauerimus, siue 'qu*a*m[2] in manu ut uxorem receperimus, eius res ad nos transeunt. **99.** . prius de heredita*t*ibus dispiciamus, quarum duplex condic est: nam uel ex testamento, uel ab intestato ad nos pertinet **100.** Et prius est, ut de his dispiciamus, quae nobis ex test mento obueniunt.

101. Testamentorum autem genera initio duo fuerun nam aut calatis comitiis faciebant, quae comitia bis in anno t

---

Inst. haec omitterent. Uncis ut glossema inclusit Bg. ed. 5. [68]) *R stitui coll.* §. 4. *I. cit. Goesch. volebat: 'excepta possessione, de enim'.* [9]) *Secundum Goesch. restitui.* [70]) *Nam per alios possu velut servus in liberali causa, filiusfam. cum sui iuris esse dicit Itaque alio sensu Celsus filiumfam. per se novare posse negat L. D. de novat.* (46, 2). *Cf. Paul.* 5, 8. *Hoc sensu filiusfam. tantum iure cedere vel vindicta manumittere per se posse recte negaret L.* 10. 18. §. 2. *D. de manum. vind.* (40, 2). [1]) *Sequitur in C. lin vacua.* [2]) quem *C. ed. Bg.*

---

§. 95. = §. 5. *I. cit. Cf. Paul.* 5, 2. §. 2. §. 96. *Cf.* §. 87.
§§. 97—100. = §. 6. *I. tit. cit.* §§. 101—103. *Cf.* §. 1. *I.*

mentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est,
n belli causa *a*d pu*gn*am ibant: procinctus est enim expe-
us et armatus exercitus: alterum itaque in pace et in otio fa-
bant, alterum in proelium exituri. **102.** Accessit deinde
tium | genus testamenti, quod per *a*es et libram agitur: qui 78.
nim)[73] neque calatis comitiis neque in procinctu testamentum
erat, is si subita morte urguebatur, amico familiam suam,
est patrimonium suum,[4] mancipio dabat, eumque rogabat,
d cuique post mortem suam dar*i* uellet. quod testamentum
tur per aes et libram, scilicet quia per mancipationem per-
.ur. **103.** Sed ill*a* quidem duo genera testamentorum in
uetudinem abierunt; hoc uero solum, quod per aes et
am fit, in usu retentum est. sane nunc al*i*ter ordinatur at-
olim solebat; namque olim familiae emptor, id est, qui a
atore familiam accipiebat mancipio, heredis locum optinebat,
ob id ei mandabat testator, quid cuique post mortem suam
i uellet; nunc uero alius heres testamento instituitur, a quo
m le*g*at*a* relinquuntur, alius dicis gratia propter ueteris
s *i*mitationem familiae emptor *ad*hibetur. **104.** Eaq*ue* res
agitur: qui faci*t* testamentum, *a*dhibitis, sicut in ceteris
ıcipationibus, v testibus ciuibus Romanis pu*ber*ibus et libri-
ıde, postquam tabulas testamenti scrips*erit*, *m*ancipat alicui
is gratia familiam suam; in q*u*a re his uerbis familiae em-
r utitur: FAM*ILI*AM PECVNIAMQVE TVAM ENDO 'MANDA-
LA, TVT*ELA* CVSTODELAQVE MEA (*EX IVRE QVIRITIVM*
SE AIO, EAQVE),[5] QVO TV IVRE TESTAMENTVM | FACERE 79.

Addidi. Excidit eius nota ob sequens n. [4]) *Bg. haec verba In-
utionibus aptissima tanquam glossema uncinis inclusit: cuius iusta
picio nulla.* [5]) MANDATELAM TVTELAM CVSTODELAMQVE MEAM
SE AIO EAQVE) *ed. Bg. Cf. lib. meum 'Studien d. R. R.' p.* 245. *et
cht d. Nexum' p.* 23. *Librarius, cuius in codice* QVE *ante* QVO
isse videtur, ut illa exiq. ēē aio ea *post* mea *omitteret, eo quod
rae* ea *recurrebant, inductus esse credendus est. Ceterum se-*

---

am. ord. (2, 10) *cum Theoph. Ulp.* 20, 2. *Gell.* 15, 27. *Plutarch.
iol.* 9. *de sera num. vind. p.* 550. (*VIII. p.* 174. *Reisk.*) *Cic. de
t.* 1, 53. §. 228. *de nat. deor.* 2, 3. *Vellei. Pat.* 2, 5. §. 3. *Fest. v.
cincta. Endo procinctu. Serv. ad Aen.* 7, 612. §. 104. *Cf.
.* 20, 2. 9. *Isidor. Orig.* 5, 24. §. 12. in ceteris manc.] *cf.* 1, 119.

POSSIS SECVNDVM LEGEM PVBLICAM, HOC AERE, et ut qu
dam adiciunt, AENEAQVE LIBRA, ESTO MIHI EMPTA; deinde ae
percutit libram, idque aes dat testatori uelut pretii loco; deind
testator tabulas testamenti tenens ita dicit: HAEC ITA V
IN HIS TABVLIS CERISQVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, IT
LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIV
MIHI 'PERHIB*E*TOTE;[76] et hoc dicitur nuncupatio: nuncupa
est enim palam nominare, et sane quae testator specialiter i
tabulis testamenti scri*p*serit, ea uidetur generali sermone n
minare atque confirmare. **105**. In testibus autem non deb
is esse, qui in potestate est aut familiae emptoris aut ipsiu
testatoris, quia propter ueteris iuris imitationem totum ho
negotium, quod agitur test*amenti* or*di*nandi gratia, credi
tur inter familiae emptorem agi et testatorem, quippe olim, u
proxime diximus, is, qui familiam testatoris mancipio accipiebat,
heredis loco erat; itaque reprobatum est in ea re domesticum
testimonium. **106**. Unde et si is, qui in potestate patris est,
familiae emptor adhibitus sit, pater eius testis esse non potest;
'at[7] ne is quidem, qui *in* eadem potestate est, uelut frate
eius. sed si filiusfamilias ex castrensi peculio post missionem
80. faciat testamentum, nec pater eius recte testis | adhibetur, nec
is, qui in potestate patris '*e*st.[8] **107**. De libripende eadem
quae et de testibus, dicta esse intellegemus: nam et is testium
numero est. **108**. Is uero, qui in potestate heredis aut lega
tarii est, cuiusue heres ipse aut legatarius in potestate est
quique in eiusdem potestate est, a*d*eo testis et libripens ad
hiberi potest, ut ipse quoque heres *a*ut legatarius iure adhi
beantur. sed tamen quod ad heredem pertinet, quique in eiu
potestate est, cuiusue is in potestate 'e*s*t,[9] minime hoc iur
uti debemus.

---

quens QVO *intellige* = *ut*. [76]) perhibitote *C. ed. Bg.* [7]) *Malim* ac
[8]) *Ex Inst.* sit *Sched. ed. Bg.* [9]) erit *C. edd.*

§. 105. *Cf. Ulp.* 20, 3. §§. 9. 10. *I. de test. ord.* (2, 10). §. 106
Cf. Ulp. 20, 4. 5. §. 9. *I. tit. cit. L.* 20. §. 2. *D. qui test. fac.* (28, 1)
§. 107. *Cf. Ulp.* 20, 3. *C. Aelius apud Priscian.* 8. *p.* 792 *P.*
§. 108. *Cf.* §§. 10. 11. *I. tit. cit.*

STAMENTIS MILITVM. **109.** Sed haec diligens ob-
ı ordinandis testamentis militibus propter nimiam in-
constitutionibus principum remissa est: nam quam-
legitimum numerum testium adhibuerint, neque uen-
amiliam, neque nuncupauerint testamentum, recte
aus testantur. **110.** Praeterea permissum est iis
inos et Latinos instituere heredes uel iis legare;
iin peregrini quidem ratione ciuili prohibeantur ca-
ditatem legataque, Latini uero per legem Iuniam.
bes quoque, qui lege Iulia hereditatem legataque ca-
ıtur, item orbi, id est, qui liberos non habent, quos
ia plus quam dimidias partes hereditatis lega-
capere vetat, ex militis testamento solidum ca-
——————— [Fol. deperd.] ———————
—— * * prohibet[1] * * ———— | ——————— 81.
). ——————————— | **112.** ... | '*sed se-* t. s.

iam probabilem perfeci. Folium enim (sexti quaternionis . Goescheni praef. p. XXX.), *in quo haec de militis testaria continuabatur, plane deperditum ideoque nec in maratum est. Transiit in eo Gaius absoluta illa materia ad p.*20, 10—16, *Iustinianus tit. I. quibus non est permissum ımentum* (2, 12) *exponit, cuius tituli quaedam, velut ipsius m, Gaiana esse, vix dubitandum est. Ex Epitoma haec nt* 2, 2. §. 1. '*Id quoque statutum est, quod non omnibus e testamentum: sicut sunt hi, qui sui iuris non sunt, sed subiecti sunt, hoc est filii, tam ex nobis nati, quam ado-. Item testamenta facere non possunt impuberes, id est attuordecim annorum, aut puellae duodecim.* §. 3. *Item uriosi, id est mente insani fuerint, non possunt facere . sed hi qui insani sunt, per interualla, quibus sani sunt, ere testamenta.* [1]) *De eorum aliquo sermonem esse, qui n facere prohibeantur vel non prohibeantur, palam est, jium eumque secutum Gneistium, qui immemores, integrum folium intercidisse, his verbis sententiam* §i 111. *perfici (quem errorem iam tacite correxit Bg. ed.*5). *Mihi vero oco, si recte interpretor in Schedis v.* 1. 2. *relata, post*

---

pr. I. de milit. test. (2, 11). *Cf. Ulp.* 23, 10. *infra* §. 114.
. *Cf.* 1, 23 *seq.* 2, 218. 275. *Ulp.* 17, 1. 22, 2. 3. *L.* 13. §. 2.
m. mil. (29, 1). *L.* 5. *C. eod.* (6, 21). §. 111. *Cf.* 2,
p. 17, 1. 22, 3. §. 112. *Cf.* 1, 115a. *Paul.* 3, 4a. §. 1.

natus diuo Hadriano auctore, ut supra quoque significa uimus, mulieribus etiam coemptione non facta[82] *testamentum*
82. facere *permisit, si modo facerent maiores*[3] | annorum XII tu tore auctore; scilicet ut quae tutela liberatae non essent, ita testari deberent. **113.** Videntur ergo melioris condicionis esse feminae quam masculi; nam masculus minor annorum XIIII testamentum facere non potest, etiamsi tutore auctore testamentum facere uelit; femina uero post XII. ann*um* testamenti faciundi *tutore auctore* ius nanciscitur.[4]

114. Igitur si quaeramus, an ualeat testamentum, inprimis aduertere debemus, an is, qui id fecerit, habuerit testamenti factionem: deinde si habuerit, requiremus, an secundum iuris ciuilis regulam *te*status sit, exceptis militibus, qui*bus* propter nimiam *inpe*ritiam, ut diximus, quomodo uelint uel quomodo *poss*int, permittitur testamentum facere.

115. Non tamen, ut iure ciuili *uale*at testamentum, sufficit ea obseruatio, quam supra expo*sui*mus de familiae uenditione et de testibus et de 'nuncupation*e*; [**116.**] *sed*[5] ante omnia requirendum est, an institutio heredis sollemni more facta sit; nam aliter facta institutione nihil proficit, familiam

---

*pupillum de muliere disseruisse eamque differentiam exposuisse, videtur, quod pupillus ne tutore quidem auctore, mulier etiam tutore non auctore saltem praetorio iure testamentum facere possit. Videtur enim ibi fuisse: ets*i prohibet*ur* ml (*mulier*) p(*er*) i(*us*) c(*ivile*) s*ine t*(*utore*) *a*(*uctore*) *te*|*stari, t*(*a*)*m*(*en*) *secund*(*um*) *tab*(*ulas*) *b*(*onorum*) possessionem accipe|*re potest, qui s. t. a. testamento facto heres ab ea scriptus est.' Accuratius haec, ut solet, persequitur* §. 118. [82]) *Ad sententiam restitui 'Gaius' p.* 37. [3]) *Puta scriptum fuisse:* p̄misit si m̊ facerent maiores. *Postea bis* annis *pro* annorum *ed. Bg.* 5. *Codicis sigla utramque patitur explicationem.* [4]) *Sequitur linea vacua.* [5]) nunccupa7nib (*pro* nuncupa7nes') *C.* nuncupationis uerbis *ex priore mea cj. ed. Bg., deinceps 'sed' desiderans Equidem post animadverti, 'nuncupationis verba' tunc dici, ubi 'loqui' additur. Cf.* 2, 119. 121. 149. *Ulp.* 20, 13. nuncupationibus [*set*

---

§. **113.** *Cf.* §. 1. *I. quib. n. e. perm. fac. test.* (2, 12). *Epit.* 2, 2 §. 2. *Ulp.* 20, 12. 15. *Paul. l. c.* §. **114.** = *L.* 4. *D. qui test. fac poss.* (28, 1). ut dix.] §. 109. §. **115.** = *pr. I. de exher. lib* (2, 13); *cf. supra* §. 104. §. **116.** *Cf. L.* 10. *D. de iure codic*

is ita uenire 'testesque ita *ad*hibere *et* nuncupare (*ita*)
ntum,[86] ut supra diximus. **117.** Sollemnis autem insti-
ec est: TIT*I*VS HERES ESTO; sed et illa iam conprobata
: TITIVM HEREDEM ESSE | IVBEO; at illa non est con- 83.
: TITIVM HEREDEM ESSE VOLO; se*d* et illae a plerisque
tae sun*t*: HEREDEM INSTITVO, item: HEREDEM FACIO.
. Obseruandum praeterea est, ut si mulier, quae in tu-
faciat testamentum, 'tutore au*ct*o*re*[7] facere debeat: alio-
utiliter iure *ciuili* testabitur. **119.** Praetor tamen si
signis testium signatum sit testamentum, scriptis here-
secundum tabulas testamenti bonorum *possessionem* pol-
'(*et*)[8] si nemo sit, ad quem ab intestato iure legitimo
it hereditas, uelut frater eodem patre natus aut patruus
ris filius, ita poterunt scripti heredes retinere heredi-
nam idem iuris est et si alia ex *causa* testamentum
eat, uelut quod familia non uenierit, aut nuncupationis
estator locutus non sit. **120.** Sed uideamus, an (*non*)
frater aut patruus extent, potiores scriptis heredibus
ur: rescri*p*to enim imperatoris Antonini significatur,
i secundum tabulas testamenti non iure factas bonorum
ionem petierint, posse aduersus eos, qui ab intestato
nt hereditatem, defendere se per exceptionem doli mali.
uod sane quidem ad masculorum testamenta pertinere,
est; item ad feminarum, quae ideo *n*on utiliter testa-
it, quod uerbi gratia familiam non uendiderint, aut nun-

---

5. [86]) testesq. ita athibere ā nuncupare testamentum *C.* te-
ita adhibere aut nuncupare testamentum *ed. Bg. Sed cum*
aec coniunctim adesse debeant, ut valeat testamentum, locus
est particulis alternativis. [7]) *Ex Hollw. cj.* tutores hauet
(*male interpretando notam* tut. hauct.) tutoris *auctoritate in-*
uendi usu ed. Bg., quem miror ed. 5. *exemplo se defendere,*
auctoritate eorum, quos consuluit, facere aliquid dicitur.
cavi, omissum olim, cum scriptum esset pollicet. *om. ed. Bg.*

---

§. 34. *I. de leg.* (2, 20). §. 117. *Cf. Ulp.* 21. *L.* 15. *C. de*
(6, 23). §. 118. *Cf.* 1, 192. 2, 112. 3, 43. *Ulp.* 20, 15.
. *Cf.* 2, 147 *seq. Cic. Top.* 4. *cum Boeth. Cic. Verr.* 2, 45.
, 6. 28, 6. §. 120. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 1. (*L.* 11. §. 2. *D.*
. *s. t.* 37, 11. *L.* 15. *D. de b. p. c. t.* 37, 4). §. 121. *Cf.* 2,

84. cupationis uerba locutae non sint: | an autem et ad ea te
menta feminarum, quae sine tutoris auctoritate fecerint, l
constitutio pertineat, uidebimus. **122.** Loquimur autem 'non
de his scilicet feminis, quae in legitima parentium aut pa
norum tutela sunt, sed de his, quae alterius generis tut
habent, qui etiam inuiti coguntur auctores fieri: alioquin
rentem et patronum sine auctoritate eius facto testamento i
summoueri, palam est.

123. Item qui filium in potestate habet, curare debet,
eum uel heredem instituat, uel nominatim exheredet; alioq
si eum silentio praeterierit, inutiliter testabitur: adeo quid
ut nostri praeceptores existiment, etiamsi uiuo patre filius
functus sit, neminem heredem ex eo testamento existere po
'scilicet[9] quia statim ab initio non constiterit institutio;
diuersae scholae auctores, si quidem fili*us* mortis patris t
pore uiuat, sane impedimento eum esse scriptis heredibus
*su*um ab intestato heredem fieri confitentur; si uero ante m
tem patris interceptus sit, posse ex testamento hered*itat*
adiri putant, nullo iam filio impedimento; quia scilicet exi
mant, '(*non*)[90] statim ab initio inutiliter fieri testamentum f
praeterito. **124.** Ceteras uero liberorum personas si prae
ierit testator, ualet testamentum: '(*quo*)[1] praeteritae is
85. personae scriptis heredibus in | partem ad*crescunt*, *si sui*
t. s. *stituti sint*, in uirilem; si extranei, in dimidiam: id est, si q
tres uerbi gratia filios heredes instituerit et filiam praeterie
filia adcrescendo pro quarta parte fit heres; 'pro*que* ea pr
tor etiam | tue*tur eam* sec*undum ius ciuile*, *ex quo et*
*intes*tato *tan*tum partem[2] habitura esset; at si extraneos

---

etiam 5. [88*]) *Hoc v., quod est in C. et edd. post* feminis, quae
loco restitui. [9]) q scilicet *C.* [90]) *Ex ed. Goesch. Bg. supplevit* p
initio. [1]) *Supplevi. Fortasse hic quoque illud* q *not.* 89. *fugiti*
et huc revocandum est. Cf. Ulp. 22, 17. *not.* [2]) *Sic nunc et pres*
ad Sched. vestigia et ad sensum rectius restitui, pro*que* (pq), pr
tor, etiam, tuet', ius ciuile (ic), *tan*tum (tt), *siglis scripta pon*
praeterea pr*aetor* etiam | tue*tur eam ex hac parte, quoniam ab i*

---

104 *seq.* 115. 118. 119. §. 122. *Cf.* 1, 190. 192. §. 123. = *pr.*
de exher. lib. (2, 13). *Cf. Ulp.* 22, 16. §. 124. *Cf. Ulp.* 22,

:des instituerit et filiam praeterierit, filia adcrescendo ex idia parte fit heres. quae de filia diximus, eadem *et* d*e* ne- : d*e*que omnibus liberorum personis si*u*e masculini *siue* inini sexus, dicta intellegemus. **125.** Quid ergo est? li- eae secundum *e a*, *quae* diximus, scriptis heredibus dimi- m partem ta*ntum* detrahant, tamen praetor eis contra ta- is bonorum possessionem promittit, qua ratione extranei :des a tota hereditate repelluntur: [**126.**] et efficeretur e *per hanc* bonorum possessio*nem*, *ut* nihil inter *fem*i*n*as nasculos interesset; se*d* nuper imperator Antoninus signi- iit rescripto, su*as* non plus nancisci feminas per bonorum sessionem, quam quod iure adcrescendi consequerentur. d in emancipatis *feminis similiter optinet*, *scilicet ut quod* 'escendi iure habitur*ae* *e*ssent, *s*i *suae* fuissent, id ipsum m per bonorum possessionem habeant. **127.** Sed si qui- : filius a patre exheredetur, nominatim ex*here*dari '*(debet, modo etiam)*[93] ante '*heredis institutionem*[3] potest exhere- . nominatim autem exheredari uidetur, siue ita exhere|detur: 86.
IVS FILIVS MEVS EXHERES ESTO, *siue ita*: *FILIVS MEVS* t. s.
IERES ESTO, non adiecto proprio nomine: (*scilicet si alius is non exstet*).[4] **128.** '*Deinceps uero libe*|rorum[5] personae feminini sexus '*non tantum nominatim sed etiam inter eros exheredari possunt*, *id est hoc modo*: *CETERI EX- REDES SVNTO*, *quae uerba post*[6] *institutionem* heredum :i sol*ent*. sed '*haec ita sunt iure ciuili.*[6] **129.** Nam prae- omnes uirilis sexus tam *filios*, *quam ceteros*, id est ne- es quoque et pro*nepotes* '*nominatim* | *exheredari iubet*,

---

o eam partem *ed. mea prior coll.* '*Gaius*' *p.* 39. [93]) *Sic fere plevi et restitui* '*Gaius*' *p.* 41. *Nunc tantum in fine* '*etiam*' *ad- i. Plura excidisse putat Bg. ed.* 5. [4]) *Ex Inst. supplevi; deesse n haec non possunt, et alia quoque librarius in hac pagina omi-* [5]) *Supplevi* (*cf.* 2, 156. 174. 176.); '*Masculorum cete*rorum' *edd. Goeschenum fere secutus sententiam restituendo expressi.*

---

ul. 3, 4[a]. §. 8. *Epit.* 2, 3. §. 1. *pr. I. cit.* §. 126. *Cf. L.* 4. *C. lib. praeter.* (6, 28). §. 127. *Cf. pr. I. cit. Ulp.* 22, 20. *Cic. orat.* 1, 38 *fin.* §. 128. *Cf. pr.* §. 1. *I. tit. cit.* (2, 13). *Ulp.* 20. *L.* 4. *D. de lib. praet.* (6, 28). §. 129. *Cf.* §. 135.

feminini uero sexus liberos, id est filias et neptes et
neptes aut nominatim aut inter ceteros.[97] **130.** Pos
quoque liberi[8] *uel heredes institui debent uel* exhere
131. Et *in eo par omnium condicio est, quod et in fili*
stumo et in quolibet ex ceteris liberis siue feminini s
siue masculini praeterito ualet quidem testamentum,
postea adgnatione postumi siue postumae rumpitur, e
ratione totum infirmatur. ideoque si mulier, ex qua
stumus aut postuma sperabatur, abortum fecerit, nihi
pedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeun
132. *Sed feminini quidem sexus postumae uel nomin*
uel inter ceteros exheredari solent, dum tamen, si inte
87. *teros exheredentur, aliquid eis legetur, ne uideantur per*
l. s. *uionem praeteritae esse: masculos uero postumos, id est f*
et deinceps, placuit non aliter recte exheredari, nisi non
tim exheredentur, hoc scilicet modo QVICVMQVE MIHI FI
GENITVS FVERIT, EXHERES ESTO. **133.** *Postumorum*
sunt et hi, qui in sui heredis locum succedendo quasi
gnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce si filiu
ex eo nepotem neptemue in potestate habeam, quia
gradu praecedit, is solus iura sui heredis habet, qua
nepos quoque et neptis ex eo in eadem potestate sint;
si filius meus me uiuo moriatur, aut qualibet ratione e
de potestate mea, incipit nepos neptisue in eius locum
cedere, et eo modo iura suorum heredum quasi adgna

---

97) *Ita ad sensum explevi v.* 9 *et* 10. *Cf.* §. 134. *Male Lachm*
stipulante licet Gneistio: 'nominatim exheredari iubet, feminini
inter ceteros, qui nisi fuerint ita exheredati, promittit eis c
tabulas bonorum possessionem'. Nam nec verum hoc est (nisi
deris: 'qui si nec heredes instituti nec ita fuerint exher.'), nec
promissio praetoris huius loci est, nec idem ter dixisse Gaio
tari debet (*cf.* §§. 129. 135). 8) *Supplementa, quae sequ*

---

§§. 130—132. = §. 1. *I. de exhered. lib.* (2, 13). *Cf. Ulp.* 2
18—21. 23, 2. *Cic. de orat.* 1, 57. *pro Caec.* 25. *De iure Etrusc*
cf. Liv. 1, 34. §. 3., *quo Romae postea milites utebantur.* §. 6.
cit. §§. 133. 134. = *L.* 13. *D.* de iniusto rupto (28, 3). §.

ntur. **134.** *Ne ergo eo modo rumpatur mihi testa-*
sicut ipsum filium uel heredem instituere uel ex-
nominatim debeo, ne non iure faciam testamen-
et nepotem neptemue ex eo necesse est mihi uel
instituere uel exheredare, ne forte, me uiuo filio
succedendo in locum eius nepos neptisue | quasi 88.
e rumpat test*amentum: idque lege 'Iunia Velleia*[99] l. s.
est, 'qua simul cauetur, ut illi qua|si postumi[100]
us nominatim, feminini uel nominatim uel inter ce-
eredentur, dum tamen iis, qui inter ceteros exhere-
liquid legetur. **135.** *E*mancipatos libero*s* i*ure ci-*
e heredes instituere neque exheredare necesse est,
sunt sui heredes: sed praetor omnes tam feminini
sculini sexus, si heredes non instituantur, exheredari
lis sexus '*etiam inferioris gradus*[1] *nominatim, fe-*
ero '(*et*)[2] inter ceteros: q*uod*si neque heredes insti-
it, neque *ita*, ut supra diximus, exheredati, praetor
eis contra tabulas bonorum possessionem. **135**[a].
testate patr*e* con*stituto*, *qui* in|de nati s*u*nt, nec in
bonorum possessione pat*ri* *concurrunt*, *qui* pos*sit*
testate habere, aut si petitur, non impetra*b*itur; nam-
psum pat*rem suum* pro*hi*bentur. nec differunt *eman-*
sui. **136.** *Adoptiu*i quamdiu tenentur in adoptione,
a loco sunt; emancipati uero (*a*) patre adoptiuo neque
neque quod ad edictum praetoris pertinet, *inter libe-*
rantur. **137.** Qua ratione accidit, ut ex diuerso, quod
em parentem pertinet, quamdiu quidem sint in adoptiua

32., *ex Inst. petita sunt.* [99]) *a.* 26. *Vid. ad Ulp.* 22, 19.
ea restitutione 'Gaius' p. 41., *ubi tamen quod proposue-*
ate Theophil. 2, 13. §. 2. *secutus* illi t|q pumi id ē *nunc ut*
anum displicet. [1]) *Ad sensum restitui 'Gaius' p.* 41.
ex Inst. Librarius uet *pro* uel *accepisse, itaque* et *omisisse*
[2]) *Restitui 'Gaius' p.* 41.: *quibus ex supplementis Bg.*

Ulp. 23, 3. §. 135. = §. 1. *I. tit. cit. Cf. Ulp.* 22, 23.
upra §. 129. §. 135[a]. *Cf. L.* 1. §. 6. *L.* 3. *D. de con-*
ianc. (37, 8). §§. 136. 137. = §. 4. *I. tit. cit.* (2, 13).

familia, extraneorum numero habeantur; *cum uero emancipati*
89. fuerint *ab adoptiuo patre, tunc incipiant* | in ea causa esse, qua futuri essent, si ab ipso naturali patre (*emancipati*) fuissent.

138. Si quis post factum testamentum adoptauerit sibi filium aut per populum eum, qui sui iuris est, aut per praetorem eum, qui in potestate parentis fuerit, omnimodo testamentum eius rumpitur quasi agnatione sui heredis. **139.** Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quae in manu fuit, nubat: nam eo mod*o* filiae loco esse incipit et quasi sua *fit*. **140.** Nec prodest, siue haec, *si*ue ille, qui adoptatus est, in eo testamento sit institutus institutaue[104]: nam de exheredatione eius superuac*uu*m uidetur quaerere, cum testamenti faciundi *te*mpore suorum heredum numero non fuerit. **141.** Filius quoque, qui ex prima secundaue mancipatione manumittitur, quia reuertitur in potestatem patriam, rumpit ante factum testamentum; nec prodest, si in eo testamento heres institutus uel exheredatus fuerit. **142.** Simile ius olim fuit in eius persona, cuius nomine ex senatusconsulto erroris causa pro*b*atur, quia forte ex peregrina uel Latina, quae per errorem quasi ciuis Romana uxor ducta esset, natus esset: nam siue heres institutus esset a parente siue exheredatus, siue uiuo patre causa probata siue
90. post mortem eius, omnimodo quasi adgna|tione rumpebat te-

---

quaedam in textum recepit. 104) *Puta hac formula: 'si quem adoptavero', 'si quae mihi in manum convenerit'; nam si L. Titius (quem postea adoptavit) vel L. Titia (quae postea in manum convenit) heres institutus institutave fuerit, prodest institutio. L.* 18. *D. de iniusto* (28, 3). *L.* 23. §. 1. *D. de lib. et post.* (28, 2). *Attamen ea, quae sequuntur, docent, Gaium etiam de hac institutione sensisse eamque tum inutilem ad tuendum testamentum visam fuisse*

---

§. 138. = §. 1. *I. quib. mod. test. infirm.* (2, 17). *Cf.* 1, 98 *seq.*
§. 139. *Cf. Ulp.* 23, 3. *supra* 1, 114. §. 140. *Cf. L.* 23 *pr.* §. 1 *L.* 28. §. 1. *D. de lib. et post.* (28, 2). *L.* 18. *D. de iniusto* (28, 3) *L.* 8. §§. 7 *seq. D. de b. p. c. t.* (37, 4). *L.* 132 *pr. D. de verb. obl* (45, 1). §. 141. *Cf. Ulp.* 23, 3. *L.* 28. §. 1. *cit. supra* 1, 132. 135 3, 6. *Collat.* 16, 3. §. 7. §. 142. Cf. 1, (32.) 67. 3, 5.

stamentum. **143.** Nunc uero ex nouo senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum est, si quidem uiuo patre causa probatur, aeque ut olim omnimodo rumpit testamentum; si uero post mortem patris, p*rae*teritus quidem rumpit testamentum, si uero heres in eo scriptus est uel exheredatus, non rumpit testamentum, ne scilicet diligente*r* facta testamenta rescinderentur, '*quo tem*pore *iam* [105] renouari non possent. **144.** Posteriore quoque testamento, quod iure factu*m fu*e*rit*, superius rumpitur; nec interest, an extiterit aliquis ex eo heres, an non extiterit: hoc enim solum spectatur, an existere potuerit: ideoque si quis ex posteriore testamento, quod iure factum est, aut noluerit heres esse, aut uiuo testatore, aut post mortem eius, antequam hereditatem adiret, decesserit, aut per *cre*tionem exclusus fuerit, aut condicione, sub qua heres institutus est, defectus sit, aut propter caelibatum ex lege Iulia summotus fuerit ab hereditate: quibus casibus paterfamilias intestatus moritur: nam et prius testamentum non ualet, ruptum a posteriore, et posterius aeque nullas uires habet, cum ex eo nemo heres extiterit. **145.** Alio quoque modo testamenta iure facta infirmantur, uelut '(*cum*)[6] is, qui fecerit testamentum, capite deminutus 'sit;[7] quod quibus modis accidat, primo commentario relatum est. **146.** Hoc autem casu *in*|rita fieri testamenta di- 91.
cemus, cum alioquin et quae rumpuntur, inrita fiant, (*et quae statim ab initio non iure fiunt*, *inrita sint*: *sed et ea*, *quae iure facta sunt et postea propter capitis diminutionem inrita fiunt*,) possunt nihilominus rupta dici: sed quia sane commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui, ideo quaedam non iure fieri dicuntur, quaedam iure facta rumpi uel inrita fieri.

---

105) '*eo tempore quo*' *edd.* 6) *Ex Inst.* '(*si*)' *ed. Bg.* 7) *fuer*it *ed. Bg. Quod in C. antea legitur* ā *fortasse est* c̄ (cum) *fugitivum, quod*

§. 143. *Cf. supra* 1, 32. §. 144. = §. 2. *I. quib. mod. test. inf.* (2, 17). *Cf. Ulp.* 23, 2. *Collat.* 16, 3. §. 1. per cretionem] *cf.* 2, 166 *seq.* ex lege Iulia] *cf.* 2, 111. 286. §. 145. = §. 4. *I. tit. cit. Cf. Ulp.* 23, 4. *Epit.* 2, 3. §. 5. *Collat. l. c.* primo comm.] §§. 159 *seq.* §. 146. = §. 5 (4). *I. tit. cit. Cf. Collat.* 16, 3. §. 2.

147. Non tamen per omnia inutilia sunt ea testament
quae uel ab initio non iure facta sunt, uel iure facta postea i
rita facta *aut* rupta sunt: nam si septem testium signis si
nata sint testamenta, potest scriptus heres secundum tabul
bonorum possessionem petere, si modo defunctus testator
ciuis Romanus et suae potestatis mortis tempore fuerit: na
si ideo inritum 'factum *s*it[108] testamentum, quod postea ciuita
tem uel etiam libertatem testator amisit, '*a*ut *quod* is[9] i
adoptionem se dedit *et* mortis tempore in adoptiui patris po
testate fuit, non potest scriptus heres secundum tabulas bono
rum possessionem petere. **148.** '(*Sed qui*)[110] secundum ta
bulas testamenti, quae aut statim ab initio non iure facta
'*s*unt,[1] aut iure factae postea *r*uptae uel inritae '*factae* sunt,[2]
bonorum possessionem accipiunt, si '(*eo*) modo[3] possunt he
reditatem optinere, habebunt bonorum possessionem cum re;
si uero ab *i*is auocari hereditas potest, habebunt bonorum pos
sessionem sine re. **149.** Nam si quis heres iure ciuili insti
tutus sit uel ex primo uel ex posteriore testamento, uel ab in
testato iure legitimo heres sit, is potest ab *i*is hereditatem
92. a*u*oc*a*re; si uero nemo | sit alius iure ciuili heres, ipsi retinere
hereditatem possunt, *si possident*, *aut* i*nterdict*um aduersus
eos habent, *qui bona* p*ossident*, *eorum bonorum* a*dipiscendae*
possessionis causa. interdum tamen, *quan*q*uam testamento*
iure ciuili *institutus uel* legitimus quoque *heres sit*, *potiores*
scri*pti* habentur, uel*ut si testamentum* i*de*o no*n* i*ure* factum

---

ante excidit. [108]) *Ex Goesch. cj.* fit *C. edd.* [9]) uuthis *C.* *a*ut i *ed. Bg.* uel ut*ique scripseram* '*Gaius*' *p.* 43. *et prius edideram, ad notans,* utique *esse* = *saltem, modo, quo sensu Gaius quoque velu* 2, 76. 78. 226. 3, 187. *ea particula usus esse videatur. Sed hae exempla cum satis certa non sint iam malim a*ut q̄is. [110]) *Addidi, quod notatum ob sequens* secu-ndum *facile potuit excidere.* '(*Qui autem*) *ed. Bg.* [1]) sint *C. edd.* [2]) erunt (*pro* f. sunt) *C. edd.* [3]) *Ex Lachm*

---

§. 147. = §. 6. *I. tit. cit. Cf.* §. 119. *Ulp.* 28, 6. 23, 6. *Cic. Top.* 4 §. 18. *Boeth. ad h. l. p.* 302 *Bait. Cic. Verr.* 2, 1. *c.* 45. §. 148 *Cf. Ulp.* 23, 6. *Collat.* 16, 3. § 1. §. 149. *Cf.* 2, 119—122. 4, 144 *Ulp.* 20, 9. 23, 6. *Collat. l. c. L.* 12 *pr. D. de ini. rupto* (28, 3).

sit, *aut* quod familia non uenierit, aut nuncupationis uerba testator locutus non sit; *'tum* | *enim* aduers*us heredem defenduntur per doli mali* | ex*ceptionem.*[114] **150.** *'Alia causa est eorum, qui herede non exstante si*|ne *praetoris* auc*toritate bona possederunt. etiam hi*[5] | possessores t*amen* res olim *'obtinebant ante legem Iuliam: qu*|a[6] lege bona caduca fiunt et ad populum deferri | iubentur, si defuncto nemo *'heres uel bonorum possessor sit.* **151.** *Sed quia fieri*[6] potest, ut iure facta testamenta *propter* con*tra tabulas bonorum possessio*-| *nem* infirme*nt*ur, apparet, non posse *qui t*um *ab intestato* | *facti* sunt *he*redes testator*i*, a*b* e*is hereditatem auocar*e, *qui contra* | i*psum lig*num eius a*gnoue*r*unt bonorum possessionem*, *quia etsi testamentum* | iure ciuili ualeat, qui *eo instituti sunt heredes*, *per contra* | tabulas testam*enti bonorum possessionem summouentur.* | **151a.** [7]*Sed interdum etiam bonorum* 'possessio[8] *ab intestato sine re* proba*tur* d*a*r*i*, *quod* | *tum* quidem *fit*, si quis ab i*ntestato* bonorum possessionem petieri*t*, *qui*|*a secundum tabulas* scr*i*p*tus heres pe-*

ed. modo *ed. Bg.* [114]) *Sic fere restitui 'Gai.' p.* 44., *nunc tamen nihil praeter* enim *et* aduersus *notatum fuisse pono. Gneistius hanc codicis partem omnino neglexit.* [5]) *Ad sententiam ductibus codicis non invitis restitui.* [6]) *Ad sententiam restitui l. c. Item §um* 151. *totum, insistens tamen* (*et in hac altera ed. paullo accuratius*) *etiam codicis vestigiis. Antea tantum in ea legebantur vocabula* potest ut iure facta testamenta — infirmentur — apparet — posse — testator — eius — iure ciuili ualeat qui — tabulas testamenti. *Palam est, Gaium, qui* §§. 148. 149. *ostenderat, quando secundum tabulas bon. possessio adversus heredem, maxime legitimum, cum re sit vel sine re, idem nunc quaerere de contra tabulas b. possessione, qua supra* §. 125. *tantum heredes institutos extraneos ab hereditate repelli dixerat.* [7]) *Novum hic in Cod articulum incipere videri, Goesch. auctor est. Quem suo numero insignitum similiter restituere conatus sum. In edd. in fine p.* 92. *tantum legebatur*: quidem — si quis ab i*ntestato* b. p. petierit. *Rescriptum Imp. Antonini, quod hic allegatur, idem esse videtur, cuius supra* §. 120. *mentio fuit.* [8]) *Nolui* possessionem;

§. 150. *Cf. Ulp.* 28, 7. *L.* 96 §. 1. *D. de leg.* 1. *infra* 3, 78. §. 151. *Cf. L.* 4 *pr. L.* 19. *D. de b. p. c. t.* (37, 4). *L.* 4. *L.* 10. §. 2. *L.* 11—13. *D. de leg. praest. c. t. b. p. pet.* (37, 5). §. 151a. *Cf. Ulp.* 28, 13. *infra* 3, 35—37., *ubi diligentius eadem res exponitur.*

tere noluit, *scilic*|*et* sa*tis habens*, *quod hereditatem iure ci-*
uili adierit, *aut si quis sit*, *ad quem ab intestato iure legi-*
93. *timo* | perueniat hereditas: et hoc ita *re*scripto imperatoris
Antonini significatur.[119]

152. Heredes autem aut necessarii dicuntur aut sui et necessarii aut extranei. **153.** Necessarius heres est seruus cum libertate heres institutus; ideo sic appellatus, quia, siue uelit siue nolit, omnimodo post mortem testatoris protinus liber et heres est. **154.** Unde qui facultates suas suspectas habet, solet seruum primo aut secundo uel etiam ulteriore gradu liberum et heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius huius heredis quam ipsius testatoris bona ueneant, id est, ut ignominia, quae acc*i*dit ex uenditione bonorum, hunc potius heredem quam ipsum testatorem contingat; quamquam apu*d* F*u*fidium Sabino placeat eximendum eum esse ignominia, quia non suo uitio, sed necessitate iuris bonorum uenditionem pateretur; sed alio iure utimur. **155.** Pro hoc tamen incommodo illu*d* ei commodum praestatur, ut ea, quae post mortem patroni sibi adquisierit siue ante bonorum uenditionem siue postea, ipsi reseruentur et quamuis pro p*or*tione[120] bona uenierint, iterum ex hereditaria causa bona eius non uenient, nisi si qui*d* ei ex hereditari
94. causa fuerit adquisitum, | uelut si 'Latin*i bonis*, qui *dece*-
*s*erit,[1] locupletior factus sit; cum ceterorum hominum, quorum

---

cf. §. 181 *fin.* [119]) *Sequitur linea vacua.* [120]) propter contractionem *C.* pro — — — — — ∗ *ed. Bg. Cf.* '*Gaius*' *p.* 46. *et Sched. in* ... damnationem *infra in* §§. 205. 209. [1]) latinus adquisierit *C. ed.* ('*aut*' *addito ed. Bg.* 5.) Latinus cum *decesserit ed. mea prior. Sed nec haec nunc mihi satisfaciunt, nec Sav. cj.* uelut si (*ex eo quod*) Latinus *vel mea:* uelut si Latini (*bonis, quae*). *Duplicem nunc corruptela causam statuo. Ex* latini b̄is, *cum* b *pro expuncta haberetur, factu*

---

§. 152. = *pr. I. de her. qual. et diff.* (2, 19). §. 153. = §. *1. ib.* §. 154. = §. 1. *I. cit.* ignominia *etc.*] *Cf. L.* 3. *Th. C.* ... *inoff. test.* (2, 19). *infra* 3, 79. 4, 102. *Lex Iul. munic. v.* 117 *se*... *L.* 23. *D. quae in fr. cred.* (42, 8). *Cic. pro Quint.* 15. §. 49 *se*... *L.* 8. *C. qui bon. ced.* (7, 71). §. 155. = §. 1. *I. cit. Cf. L.* ... §. 18. *D. de separat.* (42, 6). *L.* 7. §. 5. *D. de minor.* (1, 4). etia... saepius] *Cf. L.* 6. 7. *D. de cess. bon.* (42, 3). *L.* 3. *C. de bon. au*...

na uenierint pro portione, si quid postea adquirant, etiam
pius eorum bona ueniri solent. **156**. Sui autem *e*t neces-
ii heredes sunt uelut filius filiaue, nepos neptisue ex filio,
inceps ce*te*ri, qui modo in potestate morientis fuerunt: sed
t nepos neptisue su*u*s heres sit, non sufficit, eum in pote-
te aui mortis tempore fuisse, sed opus est, ut pater quoque
s uiuo patre suo desierit suus heres esse, aut morte inter-
tus aut qualibet ratione liberatus potestate; tum enim ne-
neptisue in locum sui patris succedunt. **157**. Sed sui qui-
i heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt et
o quoque parente quo*dam*modo domini existimantur, unde
m si quis intestatus mortuus sit, prima causa est in suc-
ione liberorum: necessarii uero ideo dicuntur, quia omni-
lo, (*siue*) uelint (*si*)ue (*nolint*, *tam*). ab intestato quam ex
amento heredes fiunt. **158**. Sed his praetor permittit ab-
ere se ab heredi*tate*, ut potius parentis bona ueneant. **159**.
n iuris est et (*in*) uxoris persona, quae in manu est, quia
e loco est, et in nurus, quae in manu filii est, quia neptis
est. **160**. Quin etiam similiter abstinendi potest|atem 95.
t praetor etiam 'ei, qui in causa mancipi*i* est, id est man-
ito, (*qui*) cum libertate [122] heres institutus sit; '*quamuis*[3]
essarius, non etiam suus heres sit, tamquam seruus. **161**.
eri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei heredes
ellantur: itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra
sunt, heredes a nobis instituti sicut extranei uidentur; qua
causa et qui a matre heredes instituuntur, eodem numero sunt,

---

latinus; *deinde* qui, *quod exciderat, suprascriptum litteris* -eces-
um quasi expunctarum locum occupavit, *unde factum* dquiserit
t in adquisierit. [122]) ei qui in causa id ē mancipato mācipi e cum
r et *C.* (*et*, *verbis* id est mancipato *tantum uncinis inclusis ed.*
5.) mancipato, id est ei, qui in causa mancipii est, cum liber et
Bg. Cf. '*Gaius*' *p.* 46. [3]) *Correxi.* cum (*olim puta* cū *pro* qū)

(7, 72). §§. 156—158. = §. 2. *I. tit. cit.* (2, 19). *Cf. infra*
L. 11. *D. de lib. et post.* (28, 2). *Ulp.* 22, 24. *Collat.* 16, 3. §. 6.
§. 159. *Cf.* 3, 3. 2, 139. 1, 111. §. 160. *Cf.* 1, 123. 138. 3, 114.
22, 24ª. §. 161. = §. 3. *I. tit. cit.* (2, 19). *Cf. Ulp.* 22, 25.
7. quia feminae] *Cf.* 1, 104. *Ulp.* 26, 7. serui quoque] *Cf.* 2, 188.

quia feminae liberos in potestate non habent. serui quoqu qui cum liber*tate* heredes instituti sunt et postea a domii manumissi, eodem numero habentur. **162.** Extraneis aute heredibus deliberandi potestas data est de adeunda heredita uel non adeunda. **163.** Sed siue is, cui apstinendi potest est, inmis*c*uerit se bonis hereditariis, siue is, *c*ui de adeun (*hereditate*) deliberare licet, adierit, postea relinquendae her ditatis facultatem non habet, nisi si minor sit annorum xxv nam huius aetatis hominibus, sicut in ceteris omnibus caus deceptis, ita etiam si temere damnosa*m* hereditatem susceperint praetor succurrit. scio quidem, diuum Hadrianum etiam maior xxv annorum ueniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande aes alienum, quod aditae hereditatis tempore latebat apparuisset. |

96. **164.** Extraneis heredibus solet cretio dari, id est finis de liberandi, ut intra certum tempus uel adeant hereditatem, ue si non adeant, temporis fine summoueantur: ideo autem cretio appellata est, quia cernere est quasi decernere et constituere **165.** Cum ergo ita scri*p*tum sit: HERES TITIVS ESTO, adi cere debemus: CERNITOQVE IN CENTVM DIEBVS PROXVMIS QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVOD NI ITA CREVERIS, EX HERES ESTO. **166.** Et qui ita heres institutus est, si ueli heres esse, debebit intra diem cretionis cernere, id est hae uerba dicere: QVOD ME PVBLIVS *MEV*IVS TESTAMENTO SV HEREDEM INSTITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE quodsi ita non creuerit, finito tempore cretionis excluditur nec quicquam proficit, si pro herede gerat, id est, si rebu hereditariis tamquam heres utatur. **167.** At is, qui sine cre tione heres institu*tus* '*e*st,[124] aut qui ab intestato legitim

C. edd. 124) sit *C. ed. Bg.*

§§. 162. 163. = §. 5. *I. tit. cit. Cf. Paul.* 3, 4 b. §. 11. §. 16 *Cf. Ulp.* 22, 27. *Varro de L. L.* 7, 5. §. 98. *Isidor. Orig.* 5, 24. § 15 *seq.* §. 165. *Cf.* §. 171. *Ulp. l. c. Varro de L. L.* 6, 8. §. *Cic. de orat.* 1, 22. §. 101. §. 166. *Cf. Ulp.* 22, 25. 26. 28. *Fest. Crevi. Consult.* 6, 19. §. 7. *I. de her. qual.* (2, 19). §. 167. *Cf.* 3, *Ulp.* 22, 25. §. 7. *I. cit. L.* 2. §. 4. *Th. C. de i. int. rest.* (2, *Tit. Th. C. de mat bon.* (8, 18). *L.* 1. *Th. C. de cretione* (4, *L.* 1. §§. 1. 2. *L.* 3. 5 *pr.* 8. *D.* de i. delib. (28, 8). L. 9. 10. *C. e*

ure ad hereditatem uocatur, potest aut cernendo aut pro heede gerendo uel etiam nuda uoluntate suscipiendae hereditatis ieres fieri: eique liberum est, quocumque tempore uoluerit, dire hereditatem; (*sed*) solet praetor postulantibus hereditariis creditoribus tempus constituere, intra quod, si uelit, deat hereditatem, si minus, ut liceat creditoribus bona deuncti uendere. **168**. Si*cut* autem cum cretione | heres in- 97.
titutus nisi creuerit hereditatem, non fit heres, ita non aliter xcluditur quam si non creuerit intra id tempus, quo cretio nita *sit*; itaque licet ante diem cretionis constituerit heredi-
item non adire, tamen paenitentia actus superante die cretiois cernendo heres esse potest. **169**. At hic, qui sine cretione eres institutus est, quique[125] ab intestato per legem uocatur, cut uoluntate nuda heres fit, ita et contraria destinatione atim ab hereditate repellitur. **170**. Omnis autem cretio erto tempore constringitur. in quam rem tolerabile tempus isum est centum dierum: potest tamen nihilo minus iure cili aut longius aut breuius tempus dari; longius tamen interum praetor coartat. **171**. Et quamuis omnis cretio certis iebus constringatur, tamen alia cretio uulgaris uocatur, alia ertorum dierum: uulgaris illa, quam supra exposuimus, id st, in qua *a*dic*i*untur haec uerba: QVIBVS S*C*IET POTERITQVE; certorum dierum, in qua detractis his uerbis cetera scribuntur. **172**. Quarum cretionum magna differentia est: nam uulgari retione data nulli dies conputantur, nisi quibus scierit quisue, se heredem esse institutum, et possit cernere; certorum iero dierum cretio*ne* data etiam nescient*i*, se heredem institutum esse, numerantur dies con|tinui; item ei quoque, qui 98.
liqua ex causa cernere prohibetur, et eo amplius ei, qui sub ondicione heres institutus est, tempus numeratur; unde me-

[125]) C. quiue *ex Lachm. cj. ed. Bg.* 5.

, 30). § 168. *Cf.* §§. 144. 166. *Ulp.* 22, 30. §. 169. *Cf. Ulp.* , 29. §. 7. *I cit.* §. 170 *Cf. Cic. ad Att.* 13, 46. §. 2. 15, 2 *fin.* *diem testamenti' i. e. cretionis spatium*). *L. un. Th. C. de creone* (4, 1). §. 171. *Cf. Ulp.* 22, 31. *Cic. ad Attic.* 11, 12. §. 4. *e orat.* 1, 22. §. 101. *supra* §§. 164. 165. *Testam. Dasum. Zeitschr. gesch. RW. XII. p.* 314. §. 172. *Cf. Ulp.* 22, 32.

lius et aptius est uulgari cretione uti. **173.** '(*Etiam*)[126] continua haec cretio uocatur, quia continui dies numerantur; sed quia[7] dura est haec cretio, altera 'magis in us*u*[8] habetur unde etiam uulgaris dicta est.

DE SVBSTI*TV*TIONIBVS. **174.** Interdum duos pluresue gradus heredum facimus, hoc modo: LVCIVS TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS (*CENTVM*) PROXIMIS, QVIBVS SCIES POTERISQVE. QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO: TVM MEVIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM et reliqua; et deinceps in quantum uelimus, substituere possumus. **175.** Et licet nobis uel unum in unius locum substituere pluresue, et contra in plurium locum uel unum uel plures substituere. **176.** Primo itaque gradu scri*p*tus heres hereditatem cernendo fit heres et substitutus excluditur; non cernendo summouetur, etiamsi pro herede gerat, et in locum eius substitutus succedit; et deinceps si plures gradus sint, in singulis simili ratione idem contingit. **177.** Se*d* si cretio sine exheredatione sit data, id est *in* haec uerba: SI NON CRE*VE*RIS, TVM PVBLIVS MEVIVS HERES ESTO, illu*d* diuersum inuenitur, 'quia[9] si prior omissa cretione pro herede gerat, substitutus in partem admittitur, et fiunt ambo aequis
99. partibus | heredes; *quod*si neque cernat neque pro herede gerat, sane in univers*um* summouetur, et substitutus in totam hereditatem succedit. **178.** Sed d*u*dum quidem placuit, quamdiu cernere et eo modo heres fieri possit prior, etiamsi pro herede gesserit, non tamen admitti substitutum; cum uero cretio finita sit, tum pro herede gerente*m* admi*tt*ere *s*ubstitutum: *olim* uero placuit, etiam superante cretione posse eum pro herede gerendo in partem substitutum admittere et amplius ad cretionem reuerti non posse.

---

126) *Supplevi* (*fortasse aberravit* et. *indeque factum infra molestum* tm) *et necessario quidem; nam supra* §. 171. *dixerat, hanc cretionem certorum dierum vocari.* 7) *Interserit* tm *C. unde* tam *ex Goesch. cj. prior mea ed.* tamen *edd. sed uncinis circumdatum ed. Bg.* 8) *Ex Goesch. ed.* minus (*pro* mginusu) *C.* in us*u ed. Bg.* 9) *Ma[illegible]*

---

§. *174. Cf. Ulp.* 22, 33. *pr. I. de vulg. subst.* (2, 15). *Cic. ad Att.* *15, 2 fin.* §. 176. *Cf.* §. 168. §§. 177. 178. *Cf. Ulp.* 22, 34.

179. Liberis nostris inpuberibus, quos in potestate habemus,
solum ita, ut supra diximus, substituere poss*u*mus, id est,
si heredes '(*nobis*)[129*] non *ex*titerint, alius nobis heres sit;
eo amplius ut etiamsi heredes nobis extiterint et adhuc in-
beres mortui fuerint, *s*it iis aliquis heres, uelut hoc modo:
TIVS FILIVS MEVS MIHI HERES ESTO. SI FILIVS MEVS
II (*HERES NON ERIT, SIVE HERES*) ERIT ET *PRIVS* MORIA-
R QVAM IN SVAM TVTELAM VENERIT, '(*TVNC*)[130] SEIVS
RES ESTO. **180.** Quo casu si quid*em* non extiterit heres
is, substitutus patri fit heres; *si uero* heres extiterit filius
ante pubertatem decesserit, ipsi filio fit heres substitutus.
mobrem duo quodammodo sunt testamenta, | *aliud* patris, 100.
id filii, tamquam si ipse filius sibi hered*e*m instituisset; aut
te uuum est testament*u*m duarum hereditatum. **181.** Ce-
um ne post obi*tu*m parenti*s* periculo insidiarum subie*c*tus
eatur pupillus, in usu est, uulgarem quidem substitutionem
am facere, id est eo loco, quo pupillum heredem institui-
s: (*nam*) uulgaris substitutio ita uocat ad hereditatem sub-
utum, si omnino pupillus heres non extiterit; quod accidit,
s uiuo parente moritur, quo casu nullum substituti male-
um suspicari possumus, cum scilicet uiuo testatore omnia,
ae in testamento scri*p*ta sint, ignorentur: illam autem sub-
tutionem, per quam, etiamsi heres extiterit pupillus et intra
bertatem decesserit, substitutum uocamus, separatim in
erioribus tabulis scribimus, easque tabulas proprio lino pro-
aque cera consignamus, et in prior*i*bus tabulis cauemus, ne
eriores tabulae uiuo filio et adhuc inpubere aperiantur. se*d*
ige *t*utius est, utrumque genus substitutionis separatim in
erioribus tabulis consignari, quod, si *i*ta consignatae uel
aratae fuerint substitutione*s*, ut diximus, e*x* priore potest
elligi in 'altera[1] quoque idem esse substitutus. | **182.** Non 101.
lum autem heredibus institutis inpuberibus liberis ita sub-

---

d. [129*]) *Ex Inst., ubi est 'ei'.* [130]) *Ex Instit. revocavit Bg.*
5. Excidit nota ob vicinum t. [1]) altera alter *C. ed. Bg.*

---

179. = *pr. I. de pup. subst.* (2, 16). *Cf. Ulp.* 23, 7. §. 180. =
§. 2. *I. tit. cit.* §. 181. *Cf.* §. 3. *I. eod. cum Theoph. Gai.*
it. 2, 4. §. 2. *L.* 8. *D. testam. q. adm. aper.* (29, 3). §. 182. =

stituere poss*u*mus, ut si ante pubertatem mortui fuerint, heres, quem nos uoluerimus, sed etiam exheredatis: itaq casu si quid pupillo ex hereditatibus legatisue aut don: bus propinquorum adquisitum fuerit, id omne *ad* substi pertinet. **183.** Quaecumque diximus de substitutione berum libe*ro*rum, uel heredum institutorum uel exheredat eadem etiam de postumis intellegemus. **184.** Extraneo heredi instituto ita substituere non possumus, ut si her titerit et intra aliquod tempus decesserit, alius ei her sed hoc solum nobis permissum est, ut eum per fideico sum obligemus, ut hereditatem nostr*am* uel totam uel parte restituat; quod ius quale sit, suo loco trademus.

185. Sicut autem liberi homines, ita et serui, tam quam alieni, heredes scribi possunt. **186.** S*ed* noster s simul et liber et heres esse iuberi debet, id est hoc 1 STIC*H*VS SERVVS MEVS LIBER HERESQVE ESTO, uel: I LIBERQVE ESTO. **187.** Nam si sine libertate heres inst sit, etiamsi postea manumissus fuerit a domino, heres ess potest, quia institutio in persona eius non consti*ti*t; que[132] licet alienatus sit, non potest iussu domini cerne
102. reditatem. **188.** Cum libertate uero heres | institu *quidem in eadem causa manserit, fit* ex testamento *idemque* necessarius heres: si uero ab ipso testatore missus fuerit, suo arbitrio hereditatem adire potest; alienatus sit, iussu noui domini *'cernere*[3] *hereditatem* *et ea* ratione per eum dominus fit heres: *nam ipse alie neque* heres neque liber esse potest. **189.** Alienus q seruus heres institutus *si in* eadem causa durauerit, iuss mini here*di*tatem adire debet; si uero alienatus fuer*it aut uiu*o testatore aut post mortem eius, ante*quam adea*

---

[132]) *Malim* adeoque. [3]) '*adire*' *edd.* '*cernere*' *ed. Bg.* 5.

§. 4. *I. tit. cit. Cf. Ulp.* 23, 8. §. 183. = §. 4. *I. cit. Cf.* (*orat.* 1, 39. §. 180. 2, 32 *fin. de inv.* 2, 21. §. 62. *c.* 42. §. 12 §. 184. = §. 9. *I. tit. cit.* (2, 16). suo loco] §. 277 *et seq.* §§ 186. *Cf. pr. I. de her. inst.* (2, 14). *Ulp.* 22, 7. *Paul.* 3, 4 *B supra* §. 153. 1, 21. §. 188. *Cf. Ulp.* 22, 11. 12 §. 1. *I. cit.* *2, 153.* §. 189. *Cf. Ulp.* 22, 13. §. 1. *I. cit. infra* §. 245.

et iussu noui domini cernere: si *manumissus est*, *antequam cernat*,[134] suo arbitrio adire hereditatem potest. **190**. *Si* autem seruus alienus heres institutus *est* uulgari cretione data, ita i(*ntelle*)gitur dies cretionis ced*ere*, *si* ipse seruus scierit, se heredem institutum esse, nec ullum impedimentum '*fuer*it,[5] quominus certiorem dominum faceret, ut illius iussu cernere 'posset.[6]

191. Post haec uideamus de legatis. quae pars iuris extra propositam quidem materiam uidetur: nam loquimur de his iuris figuris, quibus per uniuersitatem res nobis adquiruntur: sed cum omnimodo de testamentis deque heredibus, qui testamento instituuntur, locuti sumus, non sine causa sequenti loco | poterat haec iuris materia 'tractari.[7] 103.

192. Legatorum '*ita*que[8] genera *sunt* quattuor: aut enim per uindicationem legamus, aut per damnationem, aut sinendi modo, aut per praeceptionem.

193. Per uindicationem *hoc modo legamus*: *LVCIO TITIO* uerbi gratia HOMINEM STICHVM DO LEGO; sed (*et*) si 'al*ter*u*m*[9] uerbum positum sit, uelut *HOMINEM STICHVM DO*, *per uindicationem* legatum est; si u*ero etiam aliis uerbis*, *uelut* ita legatum fuerit: *SVMITO*, *uel ita*: *SIBI HABETO*, *uel* ita: CAPITO, aeque per uindicationem *legatum est*. **194**. *Ideo autem* per uindicationem legat*um* a*ppellatur*, q*uia* pos*t* adi*t*am hereditatem statim ex iure Quiritium res legatarii fit; et si eam rem legatarius uel ab herede uel ab alio quocumque, qui eam possidet, petat, uindicare debet, id est intendere, '*eam rem suam*[140] ex iure Quiritium esse. **195**. In eo *uer*o dis-

134) '*adeat*' *edd.* '*cernat*' *ed. Bg.* 5. 5) sit *C. edd.* (*factum ex* impedimentū fūit). 6) possit *C. edd.* 7) *Sequitur linea fere vacua.* 8) utique *C. fortasse recte, ut sit saltem; cf. not.* 109. 9) alterutrum *ed. Bg.* 5. 140) *Ex Bg. cj.* '*rem suam*' *edd.* '*eam rem suam*' *ed.*

§. 190. *Cf.* §. 172. *L.* 5. *D. quis ordo* (38, 15). §. 191. = *pr. I. de legatis* (2, 20). *Cf.* §. 97. §. 192. *Cf.* §. 2. *I. ib. Ulp.* 24, 3. §. 193. *Cf. Ulp.* 24, 3. *Epit.* 2, 5. §. 1. *Paul.* 3, 6. §. 6. *supra* 1, 149. *Fr. Vat.* 47. 57. 64. 83. 87. *L.* 65 *pr.* §. 1. *D. de leg.* 1. *Serv. ad Aen.* 5, 533. §. 194. *Cf. Theoph.* 2, 20. §. 2. *Epit.* 2, 5. §. 1. *L.* 69 *pr. D. de leg.* 1. intendere *etc.*] *Cf.* 4, 41. §. 195. *Cf. Paul.* 3, 6. §. 7. *L.* 81. §. 6. *L.* 86. §. 2. *D. de leg.* 1. Nerua *etc.*] *Cf. L.* 65.

sentiunt prud*entes: nam Sabinus* quidem et Cassius ceteriq[ue] nostri praeceptores quod ita legatum sit, statim post adita[m] hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret, sibi legatu[m] 'esse[141], *sed*[2] posteaquam scierit et '*repulerit*, tum[3] perin[de] esse atque si legatum non esset; Nerua uero et Proculus ce[te]rique illius sc*h*olae auctores non alite*r* putant rem legata[ri] fieri, quam si uoluerit eam ad se pertinere: sed hodie ex di[ui]
104. Pii Antonini | constitutione hoc magis iure uti uidemur, quo[d] Proculo placuit; nam cum legatus fuisset Latinus p*er* uindica[-]tionem coloniae, 'Deliberent', inqui*t*, 'decuriones, an ad s[e] uelint pertinere, proinde ac si uni legatus esset.' **196.** *Ea[e]* autem solae res per uindicationem legantur recte, quae ex iur[e] Quiritium ipsius testatoris sunt; sed eas quidem,[4] quae po[n]dere, numero, mensura constant, placuit sufficere, si morti[s] tempore sint ex iure Quiritium testatoris, ueluti uinum, oleu[m], frumentum, pecuniam numeratam; ceteras res uero placu[it] utroque tempore testatoris ex iure Quiritium esse debere, i[d] est, et quo faceret *t*estamentum, et quo moreretur, alioqui[n] 'inutile esse[5] legatum. **197.** Sed sane hoc ita est iure ciuili[;] postea uero auctore Nerone Caesare senatusconsultum factu[m] est, quo cautum est, ut '(*et*)si[6] eam rem quisque '(DO LEGO)[7] legauerit, quae eius numquam fuerit, perinde utile sit lega[-]tum, atque si optimo iure relictum esset: optumum autem iu[s] est per damnationem 'legati[8]; quo genere etiam aliena re[s]

Bg. 5. [141]) esse dimissum *C. edd. De hoc glossemate* (*a Bg. ed.* 5 *uncis incluso*) *vid. Praef.* [2]) et *C. ed. Bg.; fortasse demum factu[m]* (*ex* essēt), *postquam* dimissum *irrepserat.* [3]) *spreuerit lega*tum *ed. Bg., quod nec spatium admittit, nec usus loquendi;* tum *sic habe[t] post* cum §. 178. *post* si 2, 255. 3, 9. 205. 4, 150. *Vid. etiam Fitting Arch. f. civ. Prax. XLII. p.* 162. [4]) quidemm *C. unde* quidem *re[c]. ed. Bg.* 5. [5]) inutilee *C.* (*pro* inutileēē) inutile est *edd.* [6]) *Addidi.* [7]) *Necessario addidi; nec sublevant quas obiicit Bg. ed.* 5. §§. 211 218. *cum h. l. id quod SCto Neroniano cautum sit, referatur, nec ita nisi recte referri poterat. Fortasse etiam legendum* quis DO LEGO [8]) *Ex Lachm. et Bg. cj. Cf. Ulp.* 24, 11[a]. legatum *C. edd.*

§. 1. *D. eod. L.* 69. *D. de cond. et dem.* (35, 1). *L.* 64. *D. de furt.* (47, 2). *infra* §. 200. legat. — Lat.] *cf. Plin. ep.* 10, 105. §. 196 *Cf.* §. 222. *Ulp.* 24, 7. *Epit.* 2, 5. §§. 1. 3. §. 197. *Cf. Ulp.* 24

ari potest, sicut inferius apparebit. **198.** Sed si quis rem m '(*DO LEGO*)[149] legauerit, deinde post testamentum factum i alienauerit, plerique putant, non solum iure ciuili inutile legatum, sed nec ex senatusconsulto confirmari. quod ideo am | est, quia et si per damnationem aliquis rem suam 105.
auerit eamque postea alienauerit, plerique putant, licet ipso debeatur legatum, tamen legatarium petentem per exionem doli mali repe*l*li, quasi contra uoluntatem defuncti t. **199.** Illu*d* constat, si duobus pluribusue per uindicaem eadem res legata sit, siue coniunctim siue disiunctim, nnes ueniant ad legatum, partes ad singulos pertinere et ientis portionem collegatario adcrescere. coniunctim auita legatur: '*LVCIO* TITIO[150] ET SEIO HOMINEM STICHVM LEGO; d*is*iunctim ita: LVCIO TITIO HOMINEM STICHVM LEGO. SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO. **200.** Illu*d* ritur, quod sub condicione per uindicationem legatum est, ente condicione cuius '*sit*[1]: nostri praeceptores heredis putant exemplo statuliberi, id est eius serui, qui testalo sub aliqua condicione liber esse iussus est, quem coninterea heredis seruum esse; sed diuers*ae* scholae auctores nt, nullius interim eam rem esse; quod multo magis dicunt o, quod sine condicione pure legatum est, antequam legas *ad*mittat legatum.

201. Per damnationem hoc modo legamus: HERES MEVS *CH*VM SERVVM MEVM 'DARE *LVCIO TITIO*[2] DAMNAS ESTO;

Hic quoque sequens legauerit *effecit, ut haec verba omitterentur; contra postea ponitur* et si per damnationem — legauerit. * titio *C.* (*fuerit* l. titio) TITIO *edd.* LVCIO TITIO *iam et Bg.* 5. [1]) ēēt *C.* esset *edd.* [2]) darem *C.* dare * *ed. Bg.* dare LVCIO *iam et Bg. ed.* 5. *Vid. lib. meum* 'Nexum' *p.* 218. *L.* 44. §. 1.

Fr. Vat. 85. inferius] §. 202. §. 198. *Cf.* §. 12. *I. de legat.* 20). *Paul.* 3, 6. §. 16. §. 199. *Cf. Ulp.* 24, 12. *infra* §. 206. *l.* 1, 5. §§. 1. 4. 5. §. 8. *I. de legat.* (2, 20). *Paul.* 3, 6. §. 26. 00. *Cf. L.* 29. §. 1. *D. qui et a quib. manum.* (40, 9). *L.* 12. §. 2. *famil. erc.* (10, 2). *L.* 105. *D. de condit. et dem.* (35, 1). *L.* 11. *. D. serv. q. a. m. amitt.* (8, 6). *Ulp.* 2, 1. 2. *L.* 9 *pr. L.* 16. *D. statu lib.* (40, 7). quod sine condic.] *Cf. L.* 44. §. 1. *D. de leg.* 1. 0. *D. de leg.* 2. §. 201. *Cf. Ulp.* 24, 4. *Epit.* 2, 5. §. 2. Theoph.

106. sed et si DATO | scriptum sit, per damnationem legatum est.
202. *Quo* genere legati etiam aliena res legari potest, ita ut heres '(*rem*)[153] redimere et praestare, aut aestimationem eius dare debeat. **203.** Ea quoque res, quae in rerum natura non est, si modo futura est, per damnationem legari potest, uelut fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. **204.** Quod autem ita legatum est, post aditam hereditatem, etiamsi pure legatum est, non, ut per uindicationem legatum, continuo legatario adquiritur, sed nihilominus heredis est: ideo legatarius in personam agere debet, id est intendere, 'heredem[4] sibi dare oportere, et tum heres '(*rem*) si mancipi sit, mancipio dare aut in iure cedere possessionemque tradere debet; si nec mancipi sit, sufficit, si tradiderit; nam si mancipi rem tantum tradiderit, nec mancipauerit, usucapione '*demum*[6] pleno iure fit legatarii: *finitur* autem usucapio, *ut supra quoque* diximus, mobilium quidem rerum anno, earum uero, quae solo 'teneutur[7], biennio. **205.** et 'ill*ud* *dis*|*simile per* uind*ic*a*ti*o*nem legati*, *quod*[8] *si eadem res* duobus pluribusue per damn*at*ionem legata sit, siquidem coniunctim, plane singulis parte*s* d*e*b*e*ntur, '*sicut in per* uin*dicationem legato*:[9] *si u*ero disiunctim, singulis solida
107. de*be*t*ur*, | ut scilicet heres alteri rem, alteri aestimationem eius praestare debeat; et in coniunctis deficientis portio non ad collegatarium pertinet, sed in hereditate remanet.

206. Quod autem diximus, deficientis portionem (*in*)

D. de leg. 2. [153]) *Addidi* (*idem fecit Bg. ed.* 5); *excidit ob vici vv.* [4]) 'heredem (*rem*)' *ed. Bg. Sed cf.* 4, 4. 38. 45. 55. 87 *etc. Om* '*rem*' *Bg. ed.* 5. [5]) *Goesch. addidit.* [6]) *Ex Goesch. cj.* '*duntax ed. Bg.* [7]) teneantur *C. ed. Bg.* [8]) *Restitui. Cf. Epit.* 2, 5. §. '*similitudo*'. [9]) *Ex Euleri cj. Cf. Epit. l. c.*

2, 20. §. 2. §. 202. *Cf. Epit.* 2, 5. §. 2. §. 4. *I. de leg.* (2, *Ulp.* 21, 8. *supra* §. 197. *L.* 30. §. *ult. D. de leg.* 3. *L.* 71. §. 3. *de leg.* 1. *L.* 61. *D. ad leg. Falc.* (35, 2) (*cf. cum* 4, 9). §. 203. §. 7. *I. eod.* §. 204. *Cf.* §§. 194. 213. 41. 42. 44. 54. § 2 *Cf. Epit.* 2, 5. §§. 4. 5. *Ulp.* 24, 13. *supra* §. 199. *Fr. Vat.* §§. 87. *L.* 16 *pr. D. de leg.* 1. *L.* 7. *L.* 13. §. 1. *L.* 88. §. 6. *D. de leg*
§§. 206. 207. *Cf.* §§. 199. 205. 286. *Ulp.* 24, 12. 13. 17, 2. *tit.* 19, 17. 1, 21. 25, 17. *Fr. de i. fisci* §. 3. *Fr. Vat.* 195. *Iuvenal.* 9, 87

tionem quidem legato in hereditate retineri, in per uin-
nem uero collegatario accrescere, admonendi sumus,
gem Papiam iure ciuili ita fuisse; post legem uero Pa-
ficientis portio caduca fit et ad eos pertinet, qui in eo
nto liberos habent. **207.** Et quamuis prima causa sit
cis uindicandis heredum liberos habentium, deinde si
liberos non habeant, legatariorum liberos habentium,
sa lege Papia significatur, ut collegatarius coniunctus,
s habeat, potior sit heredibus, etiamsi liberos habe-
208. Se*d* plerisque placuit, quantum ad hoc ius, quod
ia coniunctis constituitur, nihil interesse, utrum per
onem an per damnationem legatum sit.

Sinendi modo ita legamus: HERES MEVS DAMNAS
NERE, LVCIVM TITIVM HOMINEM STIC*H*VM SVMERE
HABERE. **210.** Quod genus legati plus quidem habet
per uindicationem legatum, minus autem quam per
nem: nam eo modo non solum suam rem | testator 108.
gare potest, sed etiam heredis sui, 'cum[160] alioquin
icationem nisi suam rem legare non potest, per
nem autem cuiuslibet extranei rem legare potest.
si quidem mortis testatoris tempore re*s* 'uel[1] ipsius
sit uel heredis, plane utile legatum est, etiamsi testa-
iundi tempore neutrius fuerit. **212.** Quodsi post
estatoris ea res heredis esse coeperit, quaeritur, an
legatum: e*t* plerique putant, inutile esse. qui*d* ergo
t aliquis eam rem legauerit, quae neque eius *u*mquam
eque postea heredis eius umquam esse coeperit, ex
nsulto Neroniano proinde uidetur, ac si per damna-
elicta esset. **213.** Sicut autem per damnationem le-
non statim post aditam hereditatem legatarii efficitur,
t heredis eousque, donec is 're*m*[2] tradendo uel man-

---

a qui. [1]) *Ex C. addidi. Cf.* §. 212. . . . neque . . . neque.
. *edd. et mea prior in contextu.*

---

cit. A. 3, 28. *L.* 5. *D. de vulg. subst.* (28, 6). *L.* 89. *D. de*
§. 209. *Cf. Ulp.* 24, 5. *Epit.* 2, 5. §. 6. *Theoph.* 2, 20. §. 2.
0. *Cf. Epit.* 2, 5. §. 6. *Ulp.* 24, 10. 8. *Paul.* 3, 6. §. 11.
212. *Cf. Epit. l. c. Fr. Vat.* 85. §. 213. *Cf.* §. 204.

cipando uel in iure cedendo legatarii '*propria*m[163] fecerit, ita et in sinendi modo legato iuris est; et ideo huius quoque legati nomine in personam actio est QVIDQVID HEREDEM EX TESTAMENTO DARE FACERE OPORTET. **214.** Sunt tamen, qui putant, ex hoc legato non uideri obligatum heredem, ut mancipet aut in iure cedat
109. | aut tradat, sed sufficere, ut legatarius rem sumere patiatur; quia nihil ultra ei testator imperauit, quam ut sinat, id est patiatur, legatarium rem sibi habere. **215.** Maior illa dissensio in hoc legato interuenit, '(*quod*)[4] si 'eadem res[5] duobus pluribusue disiunctim 'lega*ta sit*,[6] quidam putant, utrisque solidum deberi, sicut per *damnatio*nem: nonnulli occupantis esse meliorem condicionem aestimant, quia cum in eo genere legati damnetur heres patientiam praestare, ut legatarius rem habeat, sequitur, ut si priori patientiam praestiterit et is rem sumpserit, securus sit aduersus eum, qui postea legatum petierit, quia neque habe*t* rem, ut patiatur eam ab eo sumi, neque dolo malo fecit, quominus eam rem haberet.

216. Per praeceptionem hoc modo legamus: LVCIVS TITIVS HOMINEM STICHVM PRAECIPITO. **217.** Sed nostri quidem praeceptores nulli alii eo modo legari posse putant, nisi ei, qui aliqua ex parte heres scri*p*tus '*sit*[7]: praecipere enim esse praecipuum sumere; quod tantum in eius persona procedit, qui aliqua ex parte heres institutus est, quod is extra portionem hereditatis praecip*uum* legatum habiturus sit. **218.** Ideoque si extraneo legatum fuerit, inutile est legatum,
110. adeo ut Sabinus | existimauerit, ne quidem ex *senatusconsulto* Neroniano posse conualescere: 'nam eo', inquit, 'senatus-

---

163) esam *C. pro* ppam *ut puto.* eam *edd. et mea prior.* 4) *Addidi.* 5) candem r. *C.* eandem rem *edd.* 6) elegasti *ed. Bg. Cf.* '*Gaius*' *p.* 49. legasti *ed. Bg.* 5. 7) ēē *C.* esse*t ed. Bg.*

Theoph. l. c. QVIDQVID *etc.*] *Cf.* 4, 41. §. 214. *Cf. Epit. l. c. L.* 29. *D. locati* (19, 2). *L.* 16. *D. de lib. leg.* (34, 3). *Supra p.* 75. *not.* 67 §. 215. *Cf. L.* 14. *D. de usu et usufr. leg.* (33, 2). *L. un.* §. 11 *C. de caduc. toll.* (6, 51). §. 216. *Cf. Ulp.* 24, 6. *Theoph.* 2, 20. §. 1 *Magnonis Notae* P. S. T. Q. H. §. 218. *Cf. Ulp.* 24, 11ª. *Plin. ep.* 5, 7. — *L.* 18. *D. de leg.* 1. *Fr. Vat.* 85. peregrino] *cf.* §. 285

lto ea **tantum** confirmantur, quae uerborum uitio iure
non ualent, non quae propter ipsam personam legatarii
ebentur.' [168] sed Iuliano 'ex Sexto [9] placuit, etiam hoc
x senatusconsulto confirmari legatum; nam ex uerbis
hoc casu accidere, ut iure ciuili inutile sit legatum, *i*nde
itum esse, quod eidem aliis uerbis recte 'leg*e*tur, [170]
p*er* uindicationem, per damnationem, sinendi modo; [1]
tem uitio personae legatum non ualere, cum ei legatum
nullo modo legari possit, uelut peregrino, cum quo
nti factio non sit. quo plane casu senatusconsulto
on est. **219.** Item nostri praeceptores quod ita lega-
t, nulla '(*alia*) [2] ratione putant posse consequi eum,
fuerit legatum, 'qu*am* [3] iudicio familiae erciscundae,
iter heredes de hereditate erciscunda, id est diuidunda,
olet: officio enim iudicis id contineri, ut et quod per
tionem legatum est, adiudicetur. **220.** Unde intelle-
nihil aliu*d* secundum nostrorum praeceptorum opinio-
r praeceptionem legari posse, nisi quod testatoris sit:
nim alia res, quam hereditaria, deducitur in hoc iudi-
taque si non suam rem eo modo testator legauerit, | 111.
idem ciuili inutile erit legatum; sed ex senatusconsulto
abitur. aliquo tamen casu etiam alienam rem (*per*)
tionem legari posse fatentur: ueluti si quis eam rem

---

erentur *C. edd.* [9]) *Deleri volunt post Buchholtz. de praeleg.* *'h. Moms. et M. Hertz.* (*Jahrb. d. gem. deut. R. III. p.* 8. *d sana est lectio, quae significat, Iulianum hanc* (*Digestorum ex Sexto* (*Pomponio, cf. Zimmern hist. iur.* §. 92. *not.* 6. *ad Pompon. p. XVII.*) *relatam sententiam probasse. Simili e Gaius utitur L.* 234. §. 2. *D. de verb. sign.* (50, 16), *et ad-raepositione* apud (*ubi citatus ab alio ICtus celebrior erat*) [170]) legatur *C. edd.* [1]) *Ex Goesch. ed. In C. post* per uin-em *additur* et. *Quamobrem Lachm. v.* per damnationem et per ionem *pro interpolatis habuerit* (*poterat enim loco illorum* nendi modo), *non intelligo.* et *uncis incl. Bg. ed.* 5. [2]) *Ad-m exciderit propter* n-ulla. [3]) quod *C.* (*factum ex* q., *post-ia interierat*) '(*praeter*)quam' *ed. Bg.* nulla (*alia*) . . . . qu*am*

Cf. Theoph. l. c. Paul. 3, 6. §. 1. *Ulp. L.* 22. §. 1. *D. fam.* , 2). *L.* 17. §. 2. *D. de leg.* 1. §. 220. *Cf. Ulp.* 24, 11. ;. 197. *L.* 28. *D. fam. erc.* (10, 2). *Paul.* 3, 6. §. 8. *L.* 6. C. de

legauerit, quam creditori fiduciae causa mancipio dederit; nam officio iudicis coheredes cogi posse existimant 'soluta pecunia luere[174] eam rem, ut possit *praecipere is*, cui ita legatum sit. **221.** Sed diu*ersae* sc*h*ol*ae* auctores putant, etiam extraneo per praeceptionem legari posse proinde, ac si ita scribatur: TITIVS HOMINEM STICHVM CAPITO, superuacuo adiecta PRAE syllaba; ideoque per *uindicationem eam rem* legatam uideri: quae sententia dicitur diui Hadriani constitutione confirmata esse. **222.** Secundum hanc igitur opinionem si ea res (*ex*) iure Quiritium defuncti fuerit, po*test* a legatario uindicari, siue is unus ex heredibus sit, siue extraneus; et si in bonis tantum testatoris fuerit, extraneo quidem ex senatusconsulto utile erit legatum, heredi uero familiae herciscundae iudicis officio praestabitur; quodsi nullo iure fuerit testatoris, tam heredi quam extraneo ex senatusconsulto utile erit. **223.** Siue tamen heredibus, secundum nostrorum opinionem, siue etiam extraneis, secundum illorum opinionem, duobus pluribusue
112. eadem res coniunctim aut disiunctim legata fuerit, singul|*i* partes ha*b*ere debent.

AD LEGEM FALCIDIAM. **224.** Sed olim quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quicquam heredi relinquere praeterquam inane nomen heredis; *id*que lex XII tabularum permittere uidebatur, qua cauetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his uerbis: 'uti legass*i*t suae re*i*, ita ius esto': 'qua auctoritate[5] qui scri*p*ti heredes erant, ab hereditate se abstinebant, et idcirco plerique intestati moriebantur. **225.** Itaque lata

---

ed. Bg. 5. [174]) solutam pecuniam soluere *C.*, *ut appareat*, *librarium* eam rem *ad sequentia trahentem pecuniam mutuam datam* (solutam) *reddi* (soluere) *intellexisse ideoque ex* luere *fecisse* soluere. *Nec me movet, quod praedes praediaque soluti solutaque dicuntur.* soluta pecunia soluere *edd.* [so]luere *ed. Bg.* 5. [5]) qae *Sched.*, *quod pro nota acceptum valet, quod dedimus, i. e.* '*cuius legis auctoritate*' *et*

---

fideic. (6, 42). fiduciae] *cf.* 2, 60. §. 222. *Cf.* §§. 40. 196. 197. §. 223. *Cf. Epit.* 2, 5. §. 7. *L. un.* §. 11. *C. de caduc.* (6, 51). §. 224. *Cf. pr. I. de lege Falc.* (2, 22) *cum Theoph.* uti legassit] *cf Dirksen XII tabb.* 5, 3. §. 225. *Cf. Inst. et Theoph. l. c. infra*

est lex Furia, qua, exceptis personis quibusdam, ceteris plus mile assibus legatorum nomine mortisue causa capere permissum non est. sed et haec lex non perfecit, quod uoluit: qui enim uerbi gratia quinque milium aeris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis milenos asses legando totum patrimonium erogare. **226.** Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est, ne cui plus legatorum nomine mortisue causa capere liceret, quam heredes caperent: ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes habere uidebantur; sed tamen uitium simile nascebatur: nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio 'poterat (*testator*)[176] adeo heredi minimum relinquere, ut non expediret heredi, huius lucri gra|tia totius hereditatis onera sustinere. **227.** 'Lata est 113.
itaque lex Falcidia, qua cautum est, ne plus 'ciui *Romano* legare[7] liceat quam dodrantem: itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat: et hoc *nunc* iure utimur. **228.** In libertatibus quoque dandis nimiam licentiam conpescuit lex Furia Caninia, sicut in primo commentario rettulimus.

DE INVTILITER RELICTIS LEGATIS. **229.** Ante *h*eredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta uim ex institutione heredis accipiunt, et ob id uelut caput et fundamentum intellegitur totius testamenti heredis institutio. **230.** Pari ratio*ne* nec libertas ante heredis institutionem dari

---

praestat *ei, quod proposuimus* '*Gaius*' *p.* 50. quare *edd.* 176) *Ex Bg.* (*Goesch.*) *cj. addidi* (*sed notatum* ι *facilius h. l. excidere poterat quam, quo Goesch. id supplebat, ante v.* ut); poterant *ed. Bg.* poterat a. h. m. relinqui rei *mea cj.* '*Gaius*' *p.* 50. 7) ei *C. et ed. mea prior, ubi notaveram: quod nunc* (*cum* '*testator*' *praecedat*) *ferri potest.* elegare *ed. Bg.* h' (hereditatis) legare *mea cj.* '*Gaius*' *p.* 50. ciui Romano legare] *ed. Bg.* 5. *quam nunc sequor, ubi apparuit in C.*

1, 23. *Ulp.* 1, 2. 28, 7. *Fr. Vat.* 301. *Varr. fragm. lib. III. de vit. pop. Rom. ed. Bip. p.* 247. §. 226. *Cf. Inst. et Theoph. l. c.* Lex Voconia] *a. u.* 585. *Cf.* §. 274. §. 227. lex Falcidia] *a. u.* 714. *Cf. Inst. l. c. Ulp.* 24, 32. *Epit.* 2, 6. *Paul.* 3, 8. §. 1. *L.* 1 *pr. D. ad l. Falc.* (35, 2). §. 228. *Cf.* 1, 42 *seq.* §. 229. *Cf. Ulp.* 24, 15. §. 34. *I. de legat. (2, 20).* *§. 230.* = §. 34. *I. cit. Cf. Ulp.*

potest. **231.** Nostri praeceptores nec tutorem eo loc
posse existimant: se*d* Labeo et Proculus tutorem poss
(*putant*), quod nihil ex hereditate erogatur tutoris d
232. Post mortem quoque heredis inutiliter legatur,
hoc modo: CVM HERES MEVS MORTVVS ERIT, DO LEG
DATO. ita autem recte legatur: CVM HERES (*MEVS*) 1
RI*E*TVR, quia non post mortem heredis relinquitur, sed
uitae eius tempore. rursum ita non potest legari: P
QVAM HERES MEVS MORIETVR; quod non pretiosa r
114. receptum uidetur. | **233.** Eadem et de libertatibus dicta
legemus. **234.** Tutor uero an post mortem heredi
possit, quaerentibus eadem forsita*n* poterit esse quaestio
de (*eo*) agitatur, qui ante heredum institutionem datur.
POENAE CAVSA RELICTIS LEGATIS. **235.** Poenae q
nomine inutiliter legatur: poenae autem nomine legari ui
quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis
aliqui*d* faciat aut non faciat, uelut quod ita legatur: SI I
MEVS FILIAM SVAM TITIO IN MATRIMONIVM COLLOCA
X (*MILIA*) SEIO DATO, uel ita: SI FILIAM TITIO IN MAT
NIVM NON COLLOCAVERIS, X MILIA TITIO DATO; sed
'heredem, (*si*)[9] uerbi gratia intra biennium monumentu
non fecerit, x Titio 'dar*e*[180] iusserit, poenae nomine le
est. et d*eni*que ex ipsa definitione multas similes specie
*cau*sas[1] fi*n*gere possumus. **236.** Nec libertas quidem
*n*ae nomine dari potest, quamuis de ea re fuerit quae
237. De tutore uero nihil possumus quaerere, quia non

potius siglum CR *quam* ei *scriptum fuisse.* [178]) *Supplevit Bg.*
[9]) h. (*quod et* heres *et* heredem *notat*) *C.* heres *edd. S*
testatoris, quod ex exemplis modo allatis satis intelligitu
rere possumus. [180]) dari *C. edd.* [1]) *In C. fuerit* ū c̄isa
L. 85. *D. de verb. obl.* (45, 1); *vel* ū c̄|rias = uel contraria
spectans ad illud aut non faciat). prop|rias *ed. Bg.* testamer

1, 20. §. 231. *Cf.* §. 3. *I. qui dari tut.* (1, 14). §. 23
Ulp. 24, 16. *Paul.* 3, 6. §§. 5. 6. 4, 1. §. 11. §. 35. *I. de legat.*
infra 3, 100. *L.* 11. *C. de contrah. stip.* (8, 38). §. 233. *C*
1, 20. §. 234. *Cf.* §. 231. *L.* 7. *D. de testam. tut.* (26, 2
§. 235. Cf. Ulp. 24, 17. 25, 13. §. 36. *I. de legat.* (2, 20). §
§. 36. I. cit. §. 237. *Cf. L.* 2. D. de his quae *poenae c.*

ne tutoris heres conpelli quidquam facere aut non facere;
[ue nec datur poenae nomine tutor; (*si uero ita tutor*)
fuerit, magis sub condicione quam *poe*nae nomine datus
itur. **238.** '(*Item*)[182] incertae personae legatum inuti-
relinquitur: incerta autem uidetur persona, quam per
tam opinionem | animo suo testator subicit, u*elut si* ita 115.
im sit: QVI PRIMVS AD FVNVS MEVM VEN*ER*IT, (*EI*
S) MEVS X (*MILIA*) DATO; idem iuris est, si generaliter
us legauerit, QVICVMQVE AD FVNVS MEVM VENERIT;
lem causa est, quod ita relinquitur: QVICVMQVE FILIO
N MATRIMONIVM FILIAM SVAM CONLOCAVERIT, EI HE-
EVS X MILIA DATO; 'illu*d* quoque,[3] quod ita relinqui-
VI POST TESTAMENTVM '(*SCRIPTVM PRIMI*)[4] CONSVLES
NATI ERVNT, aeque incertis personis legari uidetur; et
e aliae multae huiusmodi species sunt. sub certa uero
stratione incertae personae recte legatur, uelut: EX
TIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI PRIMVS AD FVNVS
VENERIT, EI X MILIA HERES MEVS DATO. **239.** Li-
quoque non uidetur incertae personae dari posse, quia
ria Caninia iubet, nominatim seruos liberari. **240.** Tu-
oque certus dari debet. **241.** Postumo quoque alieno
ter legatur. *est autem* alienus postumus, qui natus inter
eredes testatori futurus non est: ideoque ex emancipato
e filio 'conceptus[5] nepos extraneus *est postumus auo;*
ui in utero est eius, '*quae conubio non interueniente*

. ed. 5. [182]) *Addidi, praecedens* uideb-it' *geminando.*
dunt C. et edd.: in eadem causa est. *Sed librarium haec*
perioribus, quo oculi eius aberraverant, perperam repe-
arguunt Iust. Instit., in quibus est: 'Illud quoque, quod ita
ebatur QVI POST TEST. SCRIPTVM PRIMI CONSVLES DESIGNATI ERVNT,
incertae personae legari uidebatur'. (Itaque nunc uncis incl.
. 5.) *Alii postea ante* aeque *addiderunt* nam. [4]) *Ex Inst.*
. [5]) *Hoc per errorem exciderat ex ed. m. priore.*

. *Cf. Ulp.* 24, 18. *Paul.* 3, 6. §. 13. §. 25. *I. de legat.* (2, 20).
. 239. *Cf.* §. 25. *I. cit. supra* 1, 45 *seq. Ulp.* 1, 25. *L.* 24. *D.*
iss. test. (40, 4). §. 240. *Cf. L.* 20 *pr. D. de testam. tut.*
. §. 27 *fin. I. de legat. (2, 20). Ulp. 11,* 14. §. 241. = §. 26.

116. *du*|ct*a* est[186] uxor, extraneus postumus patri contin|git. 24
Ac ne heres quidem potest institui postumus alienus: est en
incerta persona. **243**. Cetera uero, qua*e* supra diximus,
legata proprie pertinent; quamquam non inmerito quibusd
placeat, poenae nomine heredem institui non posse: nihil en
intererit, utrum legatum dare iubeatur heres, si fecerit aliq
aut non fecerit, an coheres ei adiciatur; quia tam *co*here
adiectione quam legati datione conpellitur, ut aliquid cont
propositum suum faciat.

244. An ei, qui in potestate sit eius, quem heredem i
stituimus, recte legemus, quaeritur. Seruius recte legari pr
bat, sed euanescere legatum, si quo tempore dies legatoru
cedere solet, adhuc in potestate si*t*; ideoque siue pure legat
sit et uiuo testatore in potestate heredis esse desierit, si
sub condicione et ante condicionem id acciderit, deberi leg
tum. Sabinus et Cassius sub condicione recte legari, pure n
recte, putant; licet enim uiuo testatore possit desinere
potestate heredis esse, ideo tamen inutile legatum intelle
oportere, quia quod nullas uires habiturum foret, si stat

---

186) *Scripsi in 'Studien d. R. R.' p.* 263. *'quae iure nostro n
potest* | *esse' ed. Bg.* [*ex* §. 28. *I. de legat.* 2, 20]: *qui paene iu
error (quis enim ignorat, ex ea, quae uxor iure non potest es
nati nec patrem dici posse?) Gaio impingi non debebat. Cf.* 1,
Sed et plane alienus hinc est eiusmodi postumus, cuius in §. 28.
de legat. (2, 20) *mentio fit: quem non ut incertam personam, s
quia honeste postumus sperari nequit, instituere non possumus.
Ceterum certissimum est, quae 'iure nostro uxor esse non pos
dicitur* §. 28. *I. cit., significari ea non quae iure nostro (quod
stinguit inter iustam i. e. iustis nuptiis copulatam uxorem et uxor
simpliciter) iusta uxor, sed quae iure uxor omnino esse non pos
neque alium locum novi, ubi iure nostro uxor esse posse negata s
ctet tantum ad iustis nuptiis coniunctam. Nec hanc rem, in qua t
quaestio vertitur, omnino tangit Bg. ed.* 5. *ad h. l. Quod vero pr
terea de exacerbatione, quam errore facti mihi impingit, de fer
de vapulatione, de virorum doctorum auctoritatibus, de L.* 24. *D.
legib. loquitur, ea cum ad rem non pertineant, missa facio.*

I. ibid. Cf. infra §. 287. §. 242. *Cf.* 1, 147. 2, 287. §. 28. *I.
legat.* (2, 20). §. 243. *Cf.* §. 36. *I. tit. cit.* §. 244. *Cf.* §.
I. ibid. Ulp. 24, 23. *L.* 1 pr. *L.* 4. D. de reg. Cat. (34, 7).

testamentum factum decessisset testator, hoc ideo ualere,
uitam longius traxerit, absurdum esset. | Diuersae scholae 117.
ıres nec sub condicione recte legari (*putant*), quia quos
)testate habemus, eis non magis sub condicione quam
debere possumus. **245.** Ex diuerso constat, ab eo, qui
)testate (*tua*) est, herede instituto recte tibi legari; sed si
:r eum heres extiteris, euanescere legatum, quia ipse tibi
um debere non possis; si uero filius emancipatus aut ser-
manumissus erit uel in alium translatus, et ipse heres
:rit aut alium fecerit, deberi legatum.
!46. *Nunc*[187] transeamus ad fideicommissa.
!47. Et prius de hereditatibus uideamus. **248.** Inprimis
: sciendum est opus esse, ut aliquis heres recto iure in-
ıtur eiusque fidei committatur, ut eam hereditatem alii
uat; alioquin inutile est testamentum, in quo nemo recto
heres instituitur. **249.** Verba autem utilia fideicommis-
n haec 'fere[8] maxime in usu esse uidentur: PETO, ROGO,
ı, FIDEICOMMITTO, quae proinde firma singula sunt, at-
ıi omnia in unum congesta sint. **250.** Cum igitur scri-
mus: (*LVCIVS*) TITIVS HERES ESTO, possumus adicere:
) TE, LVCI TITI, PETOQVE A TE, VT, CVM PRIMVM
IS HEREDITATEM MEAM ADIRE, GAIO SEIO REDDAS,
ʼITVAS. possumus autem et de parte restituenda rogare;
ıerum est, uel sub condicione uel pure relinquere | fidei- 118.
ıissa, uel ex die certa. **251.** Restituta autem hereditate
ıui restituit, nihilominus heres permanet; is uero, qui
it hereditatem, aliquando heredis loco est, aliquando
arii. **252.** *Olim* au*tem* nec heredis loco erat nec lega-

---

)e *Goesch. cj. ex Inst. Cf.* 1, 124. 2, 80. 97. 3, 39. 182. 4, 88. Hinc
ld. (*praeter Bg.* 5.) 8) *Ex Ulp. l. c.* recte *C.* [recte] *Bg. ed.*

:5. *Cf.* §. 33. *I. tit. cit. Ulp.* 24, 24. *supra* §. 189. §§. 246.
= *pr. I. de fdcss. hered.* (2, 23). §. 248. = §. 2. *init. I.*
Cf. Epit. 2, 7 *pr.* §. 249. = §. 3. *I. de sing. reb. p. fdcss.*
). *Cf. Ulp.* 25, 2. 2, 7. *Paul.* 4, 1. §§. 5. 6. §. 250. = §. 2.
I. de fdcm. hered. (2, 23). *Epit.* 2, 7 *pr.* §. 251. = §. 3. *I.*
infra §. 255. §. 252. *Cf. Theoph.* 2, 23. §. 3. *L.* 95. D. de

tarii, sed potius emptoris: tunc enim in *u*su erat, ei, cui re stituebatur hereditas, nummo uno eam hereditatem' dicis caus uenire; et quae stipulationes inter (*uenditorem hereditatis e emptorem interponi solent*, *eaedem interponebantur inte* heredem et eum, cui restituebatur hereditas, id est hoc modo heres quidem stipulabatur ab eo, cui restituebatur hereditas ut quicquid hereditario nomine condemnatus fuisset, siue quid alias bona fide dedisse*t*, eo nomine inde*m*nis *es*set, et omnino si quis cum eo hereditario nomine ageret, 'u*t*[189] recte defen-deretur; ille uero, qui recipiebat hereditatem, inuice*m* stipu-labatur, ut si qui*d* ex hereditate ad heredem peruenisset, id sibi restitueretur, '(*et*)[190] ut etiam pateretur, eum hereditarias actiones procuratorio aut cognitorio nomine exequi. **253.** Sed posterioribus temporibus Trebellio Maximo et Annaeo Seneca consulibus senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, actiones, quae iure ciuili heredi et in heredem conpeterent, (*ei*) et in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas; post quod senatusconsultum desierunt illae cautiones in usu
119. haberi: | praetor enim utiles actiones ei et in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi et in heredem dare coepit, *e*aeque in edicto proponuntur. **254.** Sed rursus quia heredes scripti cum aut totam hereditatem aut paene totam plerumque resti-tuere rogabantur, adire hereditatem ob nullum aut minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa Pegaso et Pusione (*consulibus*) senatus censuit, ut ei, qui ro-gatus *es*s*e*t hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque e lege Falcidia in legatis retinendi ius conceditur: ex singulis quoque rebus, quae per fideicommis

---

Alii: recepta, *vel* certe. 189) *Omisit ed. Bg.* 5. u *C. puncto super posito, nisi est pars litterae* t *suppletae.* 190) *Addidi ex vicin* (*olim*) restitueret.

---

leg. 3. §. 253. = §. 4. *I. h. t.* (2, 23). temporibus] *Neronis a.* —68. *Cf. Paul.* 4, 2. *Ulp.* 24, 14. §. 254. = §. 5. *I. h. t.* (2, 23) *Epit.* 2, 7 *pr. Ulp.* 25, 14. 15. *Paul.* 4, 3. P. et P. consulibus] *Vespa siani temporibus a.* 70—80. partitio] *cf. Ulp.* 24, 25. *Theoph.* 2, 23. §.

sum relinquuntur, eadem retentio permissa est. per quod
senatusconsultum ipse (*heres*) onera hereditaria sustinet; ille
autem, qui ex fideicommisso reliquam partem hereditatis reci-
pit, legatarii partiarii loco est, id est eius legatarii, cui pars
bonorum legatur; quae species legati partitio uocatur, quia
cum herede legatarius partitur hereditatem: unde effectum est,
ut quae solent stipulationes inter heredem et partiarium lega-
tarium interponi, ea*e*dem interponantur inter eum, qui ex
fideicommissi causa recipi*t* hereditatem, et heredem, id est, ut
et lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos
commune sit. **255.** Ergo siquidem non plus qua*m* dodran-
tem | hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere, tum ex 120.
Trebelliano senatusconsulto restituitur hereditas, et in utrum-
que actiones hereditariae pro rata parte dantur, in heredem
quidem iure ciuili, in eum uero, qui recipit hereditatem, ex
senatusconsulto Trebelliano; quamquam heres etiam pro ea
parte, quam restituit, heres permanet, eique et in eum solidae
actiones competunt; sed non ulterius oneratur, nec ulterius
illi dantur actiones, quam apud eum commodum hereditatis
remanet. **256.** At si quis plus quam dodrantem uel etiam
totam hereditatem restituere rogatus sit, locus e*s*t Pegasiano
senatusconsulto. **257.** Se*d* is, qui s*e*mel adierit hereditatem,
si modo sua uoluntate adierit, siue retinuerit quartam partem,
siue noluerit retinere, ipse uniuersa onera hereditaria sustinet:
se*d* quarta quidem retenta quasi partis et pro parte stipula-
tiones interponi debent tamquam inter partiar*i*um legatarium
et heredem; si uero totam hereditatem restituerit, ad exem-
plum emptae et uenditae hereditatis stipulationes interponendae
sunt. **258.** Se*d* si recuset scriptus heres adire hereditatem
ob id, quod dicat, eam sibi suspectam esse quasi damnosam,
cauetur *Peg*asiano senatusconsulto, ut desiderante eo, cui re-
stituere rogatus est, iussu | praetoris adeat et restituat, per- 121.
indeque ei et in eum, qui receperit, actiones dentur, ac iuris

---

§. 255. = §. 6. *I. h. t.* (2, 23). *Cf. Ulp.* 25, 14. *L.* 93. *D. ad l. Falc.* (35, 2). §. 256. §§. 6. (7.) *I. h. t. Cf. Ulp. l. c.* §. 257. = §. 6. *I. cit. Cf. L.* 21. 45. *D. ad SC. Treb.* (36, 1). *Ulp.* 25, 15. *Paul.* 4, 3. §. 2. *supra* §. 254. §. 258. *Cf. Ulp.* 25, 16. *Paul.* 4, 4. §§. 2—4.

est ex senatusconsulto Trebelliano: quo casu nullis stipulatio-nibus opus est, quia simul et huic, qui restituit, securitas datur, et actiones hereditariae ei et in eum transferuntur, qui receperit hereditatem. **259**. Nihil autem interest, utrum ali-quis ex asse heres institutus aut totam hereditatem aut pro parte restituere rogetur, an ex parte heres institutus aut totam eam partem aut partis partem restituere rogetur. nam et hoc casu de quarta parte eius partis ratio ex Pegasi*a*no senatus-consulto haberi solet.

260. Potest autem quisque etiam res singulas per fidei commissum relinquere, uelut fundum, hominem, ues*tem* argentum, pecuniam; et uel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, uel legatarium, quamuis a legatario legari non possit. **261**. Item potest non solum propria testatoris res per fidei commissum relinqui, sed etiam heredis aut legatarii aut cuius libet alterius: itaque et legatarius non solum de ea re rogari potest, ut eam ali*c*ui restituat, quae ei legata sit, sed etiam de alia, siue ipsius legatarii siue aliena sit. Hoc[191] solum obseruandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere
122. quam ipse ex testamento cep*er*it; nam | quod amplius est inutiliter relinquitur. **262**. Cum autem aliena res per fidei commissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, aut ips*am* redimere et praestare, aut aestimationem *eius* soluere *sicut iu*ris *est*, *si* per damnationem aliena res legata sit: sunt tamen, qui putant, si rem per fideicommissum relictam domi-nus non uendat, extingui fideicommissum; sed aliam esse causam per damnationem legati.

263. Libertas quoque seruo per fideicommissum dari potest, ut uel heres rogetur manumittere, uel legatarius

---

191) *Ex Inst.* sed hoc *C. edd. verum* sed *ex praecedente* sit *nata videtur. Errore Bg. ed.* 5. *me prius* sed (*ante* etiam) *omittere* a

---

§. 259. = §. 8. *I. h. t.* (2, 23). §. 260. = *pr. I. de sing. reb. fdcss.* (2, 24). uel legatarium] *cf.* §. 271. *Ulp.* 24, 20. §. 261. §. 1. *I. eod. Ulp.* 25, 5. *Paul.* 4, 1. §§. 7. 8. §. 262. = §. 1. *cit. Ulp.* 25, 5. *Paul.* 4, 1. §. 7. *L.* 14. §. 2. *L.* 30. §. *ult. D. de leg.* §§. 263—267. *Cf. de ordine supra* §§. 185—190; *de re* = §. *I. eod.* (2, 24). §. 263. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 7. *Ulp.* 25, 18. 2.

4. *Nec interest, utrum de suo proprio seruo testator* ro-
t, an de eo, qui ipsius heredis *aut legat*arii uel etiam extranei
. **265.** Itaque et alienus ser*u*us redimi et manumitti debet:
odsi *dominus eum non uen*dat, sane *extinguitur libertas,*
*ia pro libertate pret*ii computatio nulla interuenit. **266.**
ui autem ex fideicommisso manumittitur, non testatoris fit
ertus, *etiamsi* *tes*tatoris *seruus sit*, *sed eius*, *qui manu-*
*it*tit. **267.** At qui directo testamento liber esse iubetur,
ut hoc *modo*: ST*ICHVS SERVVS MEVS LI*BER *ESTO*, *uel:*
ICHVM SER*VVM MEVM LIBERVM ESSE IVBEO*, *is ipsius*
*sta*toris fit libertus. nec alius ullus directo ex testamento
ertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris
iure Quiritium fuerit, *et quo faceret* testamentum, et quo
rereture. |

[192] **268.** Multum autem diff*erunt*, quae per fideicommissum 123.
*inquun*tur, ab his, qu*ae* directo iure legantur. **269.** Nam
e per fideicommissum '*etiam* a*n*|t*e* heredis (*institutionem*)[3]
inqui potest: cum alioquin legatum '*testamenti* i*ni*|*tio* *re-*
tum[4] inutile sit. + + +[5] **270.** Item intestat*us* moriturus

---

) *Praecedunt duae lineae vacuae, rubricae destinatae.* [3]) *Scri-*
; hanc enim differentiam a Gaio omitti non potuisse eamque pri-
m fuisse, quam referret, ex §. 229. *efficitur; cf. Ulp.* 25, 8. '*insti-*
ionem' *vero ob siglam* HI9, *quae est* '*heredis institutio*' (*Putsch.*
amm. vet. p. 1674), *tantum pro* '*heredis*' *acceptam excidisse puto.*
m nutu heredi(*ta*)s *ed. Bg. contra quod vid.* '*Gaius*' *p.* 51. etiam
*i institu*to herede *ed. Bg.* 5. [4]) *Puta scriptum fuisse:* t'ini|tio
ctū. *Bg. ed.* (*etiam* 5): nisi | testamento facto. *Nec ait, quo hanc*
nam differentiam spectare velit (*infra enim ab eo citati loci ad*
u relictum fdcssum pertinent), *utrum, repugnante verborum*
su, ad fdcmissa ante h. institutionem an ab intestato data (*ut*
ius idem hic et §. 270. *dixisse cogatur*). [5]) *Insolite librarius*
ippe statim initio novae materiae) *reliquam versus partem vacuam*
iquit, lacunam, ut opinor, codicis, unde describebat, significans.
c enim secundam differentiam excidisse, quam Epit. 2, 7. §. 8.

---

ul. 4, 12. §. 4. 4, 13. §. 264. *Cf.* 2, 261. 272. *Epit. l. c. Ulp.*
10. §. 265. *Epit. l. c. Ulp.* 2, 11. *L.* 6. *C. h. t.* (7, 4). §. 2. *I.*
. §. 266. *Cf. Ulp.* 2, 8. *Epit. l. c.* §. 267. *Cf. Ulp.* 2, 7. 8.
3. §. 268. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *infra* §. 284. §. 269. *Cf.* 2,
. *Ulp.* 25, 8. §. 270. *Cf. Epit. l. c. Ulp.* 25, 4. §. 10. I. de

potest ab eo, ad quem bona eius pertinent, *fideicommissum* alicui relinquere; cum alioquin ab eo legari non possit. **270**ᵃ. *Item legatum codicillis* relic*tum* non aliter ualet, quam si a testatore confirmati fuerint, id est, nisi in testamento caue*rit* testator, ut quidquid in codicillis scripserit, id ratum sit; fideicommissum uero etiam non confirmatis codicillis relinqui potest. **271**. Item a legatario legari non potest, sed fideicommissum relinqui potest. quin etiam ab eo quoque, cui per fideicommissum relinquimus, rursus alii per fideicommissum relinquere possumus. **272**. Item seruo alieno directo libertas dari non potest, sed per fideicommissum potest. **273**. Item codicillis nemo heres institui potest neque exheredari, quamuis testamento confirmati sint; at hic, qui testamento heres institutus est, potest codicillis rogari, ut eam hereditatem alii totam uel ex parte restituat, quamuis testamento codicilli con-
124. firmati non sint. | **274**. Item mulier, quae ab eo, qui centum milia aeris census est, per legem Voconiam 'he*r*es instituta[196]

---

hoc ipso loco refert his verbis: 'Fideicommissum ad eum, cui aliquid dimissum est herede mortuo, poterit pervenire, si talis fuerit condicio testamenti: nam legatum ita relinqui non potest', praeter hunc Epitomae locum etiam 2, 232, *ubi haec proprietas legatorum et ipsa sequitur eam, quam Gaius* §. 269. *rursus commemoravit, et infra verba* §. 277. et quia post mortem quoque heredis fideicommissum dari potest *ostendunt; more enim suo Gaius hanc causam afferre non poterat, nisi iam rem retulisset.* [196]) h̄des institutio *Sched.* heres institui *edd., quomodo sane oratores de capacibus dicunt Quintil. I. O.* 9, 2. §. 74. *Vid. 'Gaius' p.* 52. heredi*s* institut*io*ne (*capere*) *ed. mea prior: quod satis Latine dici recte negavit Bg. ed.*5. *Iam vid. librarium cum notam* c̄ (= capere) *libri, unde describebat, non intel-*

---

fcss. hered. (2, 23). §. 270ᵃ. *Cf. Epit. l. c. Ulp.* 25, 8. *Paul* 4, 1. §. 10. §. 1. *I. de codic.* (2, 25). *Cic. de finib.* 2, 17. §. 271. *Cf.* §§. 260. 261. *Ulp.* 24, 20. *Epit. l. c.* §. 1. *I. de sing. reb.* (2, 24). §. 272. *Cf. Epit. l. c.* §§. 264. 267. §. 2. *I. de sing. reb.* (2, 24). §. 273. *Cf. Ulp.* 25, 11. *Epit. l. c.* §. 2. *I. de codic.* (2, 25). §. 10. *I. de fcss. hered.* (2, 23). §. 274. *Cf. Cic. Verr.* 2, 1. c. 42 *cum Schol. ed. Bait. p.* 189. *de senect.* 5. §. 14. *de leg.* 2, 20 *seq. de rep.* 3, 10. *de fin.* 2, 17. §. 55. *Dio Cass.* 56, 10. *Quintil. decl.* 264. *Plin. paneg.* 42. *Liv. ep.* 41. *Gell.* 7, 13. 17, 6. 20, 1. *Augustin. de*

apere non potest, tamen fideicommisso relictam sibi hereditatem capere potest. **275.** Latini quoque, qui hereditates legataque directo iure lege Iunia capere prohibentur, ex fideicommisso capere possunt. **276.** Item cum senatusconsulto prohibitum sit proprium seruum minorem annis XXX liberum et heredem instituere, plerisque placet, posse nos iubere liberum esse, cum annorum XXX erit, et rogare, ut tunc illi restituatur hereditas. **277.** Item quamuis non (*possimus*) post mortem eius, qui nobis heres extiterit, alium in locum eius heredem instituere, tamen possumus eum rogare, ut, cum morietur, alii eam hereditatem totam uel ex parte restituat; et quia post mortem quoque heredis fideicommissum dari potest, idem efficere possumus et si ita scripserimus: CVM TITIVS HERES MEVS MORTVVS ERIT, VOLO HEREDITATEM MEAM AD PVBLIVM MEVIVM PERTINERE: utroque autem modo, tam hoc quam illo, Titium heredem suum obligatum relinquit de fideicommisso restituendo. **278.** Praeterea legata (*per*) formulam petimus: fideicommissa uero Romae quidem apu*d* consulem uel apu*d* eum praetorem, qui praecipue *d*e fideicommissis ius dicit, persequimur; in prouinciis uero apu*d* praesidem prouinciae. **279.** Item de fideicommissis semper | in urbe ius 125.
dicitur; de legatis uero, cum res aguntur. **280.** Fideicommissorum usurae et fructus debentur, si modo moram solu-

---

geret (*plerumque enim tantum* uc *valet* usucapere) *fecisse* o *indeque tiam antea* a *mutasse in* i, r *in* d.

---

iv. D. 3, 21. *Plutarch. Cic.* 41. *Polyb.* 32, 14. §. 275. *Cf. Ulp.* 25, 7. 22, 3. *supra* 1, 23 *seq. L.* 13 *pr. D. de tut. et cur.* (26, 5). §. 276. *Cf. Ulp.* 22, 8. *L.* 29. *D. de reb. dub.* (34, 5). *L.* 38. 46. *D. de man. test.* (40, 4). *L.* 13. §. 5. *D. de statu lib.* (40, 7). *L.* 39. §. 2. *D. fam. erc.* (10, 2) *et lib. meum 'Gaius' p.* 53. §. 277. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *supra* §. 184. *et not.* 195. §. 278. *Cf. Ulp.* 25, 12. *Paul.* 4, 1. §. 18. *L.* 178. §. 2. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 2. §. 32 *fin. D. de orig. iur.* (1, 2). *Suet. Claud.* 23. *Quintil. I. O.* 3, 6. §. 69. §. 1. *I. de fcss. her.* (2, 23) *ibique Schrader.* §. 279. *Cf. Zimmern Civilproc. p.* 128. §. 280. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *Paul.* 3, 8. §. 4. *L.* 17. §. 3. *L.* 34. *D. de usur.* (22, 1). *L.* 87. §. 1. *D. de leg.* 2. *L.* 92 *fin. D. de condic. et dem.* (35, 1). *L.* 39. §. 1. *D. de leg.* 1. *L.* 5 *pr. D. de oper. publ.* (50, 10). *L.* 1. §. 13. *D. ut legat. v. fdcss.*

tionis fecerit, qui fideicommissum debebit; legatorum uero usurae non debentur: idque rescripto diui Hadriani significatur: scio tamen, Iuliano placuisse, in eo legato, quod sinendi modo relinquitur, idem iuris esse, quod in fideicommissis; quam sententiam et his temporibus magis optinere uideo. **281**. Item legata Graece scripta non ualent; fideicommissa uero ualent. **282**. Item si legatum per damnationem relictum heres infi*ti*etur, in duplum cum eo agitur; fideicommissi uero nomine semper in simplum persecutio est. **283**. Item (*quod*) quisque ex fideicommisso plus debito per errorem soluerit repetere potest; at id, quod ex causa falsa per damnationem legati plus debito solutum sit, repeti non potest. idem scilicet iur*i*s est de '*sol*i*do*,[197] quod non debitum uel ex hac uel ex illa causa per errorem solutum fuerit.

284. Erant etiam aliae differentiae, quae nunc non sunt. **285**. Ut ecce peregrini poterant fide*i*commissa *ca*p*ere*, et fere ha*e*c fuit origo fide*i*commiss*orum*: sed postea id prohibitum est,[8] et nunc ex oratione diui Hadriani senatusconsultum factum est, ut ea fide*i*commissa fi*s*co uindicarentur.[9] **286**.
126. Caeli*b*es | quoque, qui per legem Iuliam '*testamento*[200] here

---

197) *Scripsi;* eo legato *C. edd.* sol*i*do *nunc etiam Bg. ed.* 5. *Alii deleri v.* legato *voluerunt.* 8) *Primum puta, ne exsules hoc modo iuvarentur.* 9) *Excepit postea D. Pius, ut Graeci cives Romani facti liberis, qui peregrini mansissent, hereditatem (fdcmisso) relinquere liceret, quod a Pausan.* 8, 43, 3. *relatum Gaius ut nimis speciale omisit, non omissurus, si Graecus 'ICtus provincialis fuisset.* 200) *Scripsi, (item nunc Bg. ed.* 5) *C. ductus interpretans* t

serv. (36, 3). *Tit. C. de usur. et fr. leg.* (6, 47). §. 281. *Cf. Ul*. 25, 9. *L.* 11 *pr. D. de leg.* 3. *L.* 34. §. *ult. D. de leg.* 2. *L.* 37. §. *L.* 101 *pr. D. de leg.* 3. §. 282. *Cf. Epit.* 2, 7. §. 8. *infra* 4, 171. *Paul.* 1, 19. §. 1. §. 7. *I. de obl. quae q. ex contr.* (3, 27). §. 283. *Cf. Ulp.* 24, 33. §. 7. *I. cit.* §. 25. *I. de legat.* (2, 20). *Pa* 3, 6. §. 92. §. 284. *Cf.* §. 268. §. 285. *Cf. Theoph.* 2, 2 §. 1. *Cic. Verr. II.* 1, 47. §. 123. *Plin. ep.* 10, 80 (79).; *hic de per grina civitate. Valer. Max.* 4, 2. §. 7. *huc non pertinet. Vid.* 4 2, 60. §. 286. *Cf.* §§. 111. 144. 150. 206. 207. *Ulp.* 17, 1. 22, *L. 1. Th. C. de infirm. poen. coel.* (8, 16). *Sozom. h. eccl.* 1, 9.

legataque capere prohibentur, olim fideicommissa uidecapere posse; [**286**ª.] item orbi, qui per legem Papiam quod liberos non habent, dimidias partes hereditatum umque perdunt, olim solida fideicommissa uidebantur posse. sed postea senatusconsulto Pegasiano perinde ımissa quoque, ac legat*a* hereditatesque capere 'posse[201] :i sunt; eaque translata sunt ad eos, qui testamento habent,[2] aut si null*us* liberos habebit, ad populum, ıris est in legatis et in 'hereditatibus. **287**. (*Cum*)que ıut simil*i* ex causa *i*tem[3] olim incertae personae uel ɔ alieno per fideicommissum relinqui poterat, quamuis ıeres institui neque legari ei 'poss*et*,[4] senatusconsulto, ıctore di*u*o Hadriano factum est, idem in fideicommissis, legatis hereditatibusque constitutum est.[5] **288**. Item nomine iam non dubitatur nec per fideicommissum relinqui posse.

). Se*d* quamuis in mult*i*s iuris partibus longe latior

:pecta vox, *cum* capere prohiberi *sufficiat et rectum sit.* 10. 111. 286. *Ulp.* 22, 3.) p'sem *C. an* = pro semisse? *ut ali-* :iderit; nam et certum subiectum desideratur. Et sane com- : orationem supplebimus:* capere (*caelibes omnino, orbi*) pro 2) *Primo tamen ad eum patrem, cuius fides electa erat.*). *de leg.* 2. 3) hereditatibusque eadem aut simileexcautem litatibus. 287. Eadem aut simili ex causa autem *edd.* heredita- ı7. Eadem a. s. e. causa *cum ed. mea prior. Quod nunc dedi :i et sensui magis accommodatum est. Ante* que *excidit simi-* c', *ex* c̄aitem *factum* c̄autem. 4) possit; set *C. edd.* possit : *prior. facta v.* set *ex praecedente* pos-sit, *ut supra* §. 261. . 5) *Sed nota, incertam personam vel postumum alienum, alio per fideicommissum vel legatum per damnationem re- :rat, partem huic detraxisse, ut non perinde esset, ac si :rsonae relictum esset. Cf. L.* 4. 7. §. 1. *D. de reb. dub. L.* 7. *D. de leg.* 2.

ª. SC. Pegas.] *cf.* §. 254. §. 287. *Cf. Ulp.* 25, 13. neq. her. :f. *Ulp.* 22, 4. §. 12. *I. de hered. inst.* 2, 14. neq. legari] *cf.* §§. 238. 241. *L.* 3. 4. 5 *pr. D. de reb. dub.* (34, 5). *Interpo- :t L.* 5. §. 1. *eod.* §. 288. *Cf. Ulp. l. c. supra* §§. 235 *seq.* §. 289. *Cf.* 1, 149. *L.* 7. 33. *D. de testam. tut.* (26, 2). *L.* 1. *D. de confirm. tut.* (26, 3).

causa sit fideicommissorum quam eorum, quae directo *qu*untur, in quibus*d*am tantumdem uale*a*nt, tamen tutoı aliter testamento dari potest, quam directo, ueluti hoc n LIBERIS MEIS *TI*TIVS TVTOR ESTO, uel ita: LIBERIS TITIVM TVTOREM DO; per fideicommissum uero dari potest.

Fol. deperd.

1. [1] *Intestatorum hereditates lege* XII *tabularum primum ad suos heredes pertinet.* 2. *Sui autem heredes existimantur liberi, qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue, nepos neptisue ex filio, pronepos proneptisue ex nepote filio nato prognatus prognataue: nec interest, utrum naturales sint liberi an adoptiui: ita demum tamen nepos neptisue et pronepos proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit in potestate parentis esse, siue morte id acciderit siue alia ratione, ueluti emancipatione; nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate eius sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intellegemus.* 3. *Vxor quoque, quae in manu morientis est, ei sua heres est, quia filiae loco est: item nurus, quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est: sed ita demum erit sua heres, si filius, cuius in manu*

1) *Primum huius commentarii folium deperditum ex Collat.* 16, 2. §§. 1—5. *et Inst. aliquatenus tantum sarciri potuit; nam suppleta uix fere tantum sufficiunt Codicis Veron. paginae et dubium non est, quin primum aliqua praecesserint transitus faciendi gratia. Cf.* 2, 99. 100. *Deinde pr. I. h. t. ex Gaio videtur petitum esse et postremo is more suo praemonuisse putandus est, interesse, utrum ingenuus an libertus decesserit. Cf.* §§. 18. 39. *Prius se de ingenuorum hereditatibus acturum. 'Ingenuorum intestatorum' etc. Ceterum de lectionibus vid. ad Collat. notata.*

§. 1. = §. 1. *I. de hered. q. ab int.* (3, 1). *Cf. Epit.* 2, 8 *pr. Ulp.* 26, 1. *Collat.* 16, 3. §. 3. lege XII tab.] *cf. Dirksen* 5, 4.
§. 2. = §. 2. *I. eod. Cf. Epit. Ulp. ll. cc. Collat.* 16, 3. §§. 4. 8.
§. 3. *Cf.* 1, 114. 115[b]. 118. 2, 139. 159. *Ulp.* 22, 14. 23, 3. 29, 1. Gell.

fuit, cum pater moritur, in potestate eius non sit. idemque dicemus et de ea, quae in nepotis manu matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. **4.** *Postumi quoque, qui, si uiuo parente nati essent, in potestate eius futuri forent, sui heredes sunt.* **5.** *Idem iuris est de his, quorum nomine ex*
127. *lege Aelia Sentia uel ex senatusconsulto post* | mortem pa-
I. s. tris causa probatur: nam et hi uiuo patre causa probata in potestate eius futuri essent. **6.** Quod etiam de eo filio, qui ex prima secundaue mancipatione post mortem patris manumittitur, *in*tellegemus. **7.** Igitur cum filius filiaue et ex altero filio nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur; nec qui gradu proximior est, ulteriorem excludit: aequum enim uidebatur, nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succeder*e*. pari ratione et si nepos neptis*ue* sit ex filio et ex nepote pronepos *pro*neptisue, simul omnes uocantur ad hereditatem. **8.** Et quia placebat, nepotes nep*tesue*, item pronepotes proneptesue in parentis sui locum succedere, conueniens esse uisum est, non in capita, sed (*in*) stirpes 'hereditate*m*[2] diuidi, ita ut filius partem dimidiam hereditatis ferat et ex altero filio duo pluresue nepotes alteram dimidiam; item si ex duobus filiis nep*otes* extent et ex altero filio unus forte uel duo, ex altero tres aut quattuor, ad unum aut ad duos dimidia pars pertinet et ad tres aut quattuor altera dimidia.

9. Si nul*lus sit* suorum heredum, tunc hereditas p*ertinet* |
128. ex eadem lege XII tabularum ad *ad*gnatos. **10.** *Vocantur*
I. s. *autem* adgnati, qui legitima cognatione iuncti sunt: legitima autem cognatio est ea, quae per u*i*rilis sexus personas *con-*

[2]) *Inst.* hereditates *C. edd.*

18, 6. *Serv. ad Aen.* 7, 424. *Dionys.* 2, 25. §. 4. = §. 2 *fin. I. cit. Cf. Epit.* 2, 8 *pr. Ulp.* 22, 15. §. 5. *Cf. Collat.* 16, 3. §§. 7. 15. *supra* 1, 32. 2, 142 *seq.* 1, 66. 95. *Ulp.* 7, 4. §. 6. = *Collat.* 16, 2. §. 6. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 7. *Ulp.* 23, 3. *supra* 1, 132. 2, 141. §§. 7. 8. = *Collat.* 16, 2. §§. 7. 8. §. 6. *I. h. t.* (3, 1). *Cf. Epit.* 2, 8. §. 2. *Ulp.* 26, 2. §. 9. = *Collat.* 16, 2. §. 9. *Cf. Epit.* 2, 8. §. 3. *Ulp.* 26, 1. *Collat.* 16, 3. §. 13. *pr. I. de leg. agn. succ.* (3, 2). §. 10. = *Collat.* 16, 2. §. 10. *Cf. supra* 1, 156. §. 1. *I. eod. Epit. l. c.*

iungitur: itaque eodem patre nati fratres agn*ati sibi sunt, qui etiam consanguinei* uocantur, nec requiritur, an *etiam matrem eandem habuerint;* item patruus fratris filio et inuicem *is illi a*gnatus est; eodem numero *sunt fratres* patrueles inter *se*, *id est* qui ex duobus *fratribus progene*rati sunt, quos pleriq*ue etiam consobrinos uocant; qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis peruenire poterimus.* **11.** *Non tamen omnibus simul agna*tis d*a*t lex XII tabularum hereditatem, sed his, q*ui tunc*, *cum certum est aliquem intestato decessisse*, *proximo* gradu sunt. **12.** Nec in eo iure successio *est: ideoque si a*gnatus proximus heredita*te*m omiserit, *uel antequam adierit*, decesserit, sequentibus nihil iuris ex *lege com*petit. **13.** Ideo autem non mortis tempore *quis proximus* '*eorum*[3] *sit*, *requirimus*, *sed eo* tempore, *quo certum fuerit*, *aliquem intestatum decessisse*, *quia si quis testamento fa*cto decesserit, melius *esse* uisum est, tunc ex eis requiri proximum, cum certum esse coeperit, neminem ex eo testamento fore heredem. **14.** Quod ad feminas tamen attinet, in hoc iure aliu*d* in | ipsarum hereditatibus capiendis 129.
placuit, aliu*d* 'in ceterorum[4] ab his capiendis: nam feminarum *heredita*tes perinde ad nos a*g*nationis iure redeunt atque masculorum, nostrae uero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent; itaque soror fratri sororiue legitima heres est, amita uero et fra*tris* filia legitima heres esse (*non potest; sororis autem nobis loco est*) *e*tiam mater aut nouerca, quae per in manum conuentionem apu*d* patrem nostrum iura filiae con*secu*ta est. **15.** Si ei, qui defunctus erit, *sit* frater et alterius fratris filius, sicut ex supe-

---

[3]) *Edd. omittunt.* [4]) bonis, *quod C. et edd. addunt, Collat. Cdd. ignorant, non facile de legitimis ingenuorum hereditatibus dicitur,*

Ulp. 26, 1. *Collat.* 16, 3. §§. 13. 15. §. 11. = *Collat.* 16, 2. §. 11. *Cf.* §. 1. *I. cit. Epit.* 2, 8. §. 4. *Collat.* 16, 3. §. 17. §. 6. *I. eod.* §. 12. = *Collat.* 16, 2. §. 12. *Cf. Collat.* 16, 3. §§. 23. 26. *Ulp.* 26, 5. §. 7. *I. eod.* (3, 2). §. 13. = *Collat.* 16, 2. §. 13. *Cf.* §. 6. *I. cit.* §. 14. = *Collat.* 16, 2. §. 14. *Cf. Epit.* 2, 8. §§. 5. 6. *Ulp.* 26, 6. *Collat.* 16, 3. §§. 16. 20. 22. 16, 7. §. 1. §. 3. *I. eod.* (3, 2). §. 15. = *Collat.* 16, 2. §. 15. *Cf. Epit.* 2, 8. §. 5. *Collat.* 16, 3. §. 18. §. 5.

rioribus intellegitur, frater prior est, quia gradu praecedit: sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes. **16.** Quodsi defuncti nullus frater extet, (*sed*) sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet; sed quaesitum est, si dispar forte numero sint nati, '*uel*ut[5] ex uno unus uel duo, ex altero tres uel quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit hereditas, sicut inter suos heredes iuris est, an potius in capita. *Iam* dudum tamen placuit, in capita diuidendam esse hereditatem; itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot portiones hereditas diuidetur, ita ut singuli singulas portiones ferant.

17. Si nullus agnatus sit, eadem le*x* XII tabularum gentiles ad hereditatem uocat. Qui sint autem gentiles, primo
130. com|mentario rettulimus; et cum illic admonuerimus, totum gentilic*i*um ius in desuetudinem abisse, superuacuum est, hoc quoque loco 'de eadem re *iterum*[6] curiosius tractare.

18. Hactenus lege XII tabularum finitae sunt intestatorum '(*ingenuorum*)[7] hereditates: quod ius quemadmodum strictum fuerit, palam est intellegere. **19.** Statim enim emancipati liberi nullum ius in hereditatem parentis ex ea lege habent, cum desierint sui heredes esse. **20.** Idem iuris est, si ideo liberi non sint in potestate patris, quia sint cum eo ciuitate Romana donati, nec ab imperatore in potestatem redacti fuerint. **21.** Item agnati capite diminuti non admittuntur ex ea lege ad hereditatem, quia nomen agnationis capitis deminutione perimitur. **22.** Item proximo agnato non adeunte hereditatem, nihilo magis sequens iure legitimo admittitur.

---

itaque pro glossemate habendum est. 5) ut *C. edd.* *uel*ut *ed. Bg.* 5. 6) de eadem re tīn *Sched.*, *quae postrema ex* i∓ū *nata videntur*, ut *Hugo cj.* de ea re *Coll. et edd.* de eadem re *Bg. ed.* 5. 7) *Addidi, quod ob similitudinem cum v.* intestatorum *excidisse videtur. Vid.*

I. eod. §. 16. = *Collat.* 16, 2. §. 16. *Cf. Epit. l. c. Ulp.* 26, 4. *Collat.* 16, 3. §§. 17. 19. §. 4. *I. eod.* §. 17. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 3
§. 18. *Cf. pr. I. de SC. Tertull.* (3, 3). §. 19. *Cf.* §. 9. *I de hered. q. ab int.* (3, 1). §. 20. *Cf.* 1, 93. 94. §. 21. *Cf. pr. I. de succ. cogn.* (3, 5). *Ulp.* 27, 5. *infra* §. 27. *supra* 1, 158.
§. 22. *Cf.* §§. 12. 28.

3. Item feminae agnatae quaecumque consanguineorum gradum excedunt, nihil iuris ex lege 'habent.[8] **24.** Similiter non admittuntur cognati, qui per feminini sexus personas necessitudine iunguntur, adeo quidem, ut nec inter matrem et filium filiamue ultro citroque hereditatis capiendae ius competat, praeterquam si per in manum conuentionem consanguinitatis iura inter eos constiterint.[9]

25. Sed hae iuris iniquitates edicto praetoris emendatae | sunt. **26.** Nam *liberos* omnes, qui legitimo iure deficiuntur, 131. uocat ad hereditatem proinde ac si in potestate parentum mortis tempore fuissent, siue soli sint, siue etiam sui heredes, id est qui in potestate patris fuerunt, concurrant. **27.** Adgnatos autem capite deminutos non secundo gradu post suos heredes uocat, id est, non eo gradu uocat, quo per legem uocarentur, si capite minuti non essent; sed tertio proximitatis nomine: licet enim capitis deminutione ius legitimum perdiderint, certe cognationis iura retinent: itaque si quis alius sit qui integrum ius agnationis habebit, is potior erit, etiamsi longiore gradu fuerit. **28.** Idem iuris est, ut quidam putant, in eius agnati persona, qui proximo agnato omittente hereditatem, nihilo magis iure legitimo admittitur; sed sunt, qui putant, hunc eodem gradu a praetore uocari, quo etiam per legem agnatis hereditas datur. **29.** Feminae certe agnatae, quae consanguineorum gradum excedunt, tertio gradu uocantur, id est, si neque suus heres neque agnatus ullus erit. **30.** Eodem gradu uocantur etiam eae personae, quae per feminini sexus personas copulatae sunt. **31.** Liberi quoque,

---

...m §. 39. *et Ulp.* 26, 1. 27, 1. [8]) habent' *C. Fortasse:* habere uidetur; *quia hoc non tam ex lege quam ex interpretatione eius uenit. Cf.* §. 14. placuit. [9]) *Sequitur linea vacua.*

---

§. 23. *Cf.* §. 14. §. 24. *Cf. Ulp.* 26, 7. 8. *pr. I. de SC. Tertull.* (3, 3). §. 25. *Cf. pr.* §. 2 *fin. I. de b. p.* (3, 9). §. 26. *Cf.* ... 19. 20. *Collat.* 16, 7. §. 2. *Ulp.* 28, 8. §. 9. *I. de hered. q. ab* ... (3, 1). §. 27. *Cf.* §. 21. *Ulp.* 28, 9. *Epit.* 2, 8. §. 7. *pr. I. de success. cogn.* (3, 5). *supra* 1, 158. §. 28. *Cf.* §§. 12. 22. §. 7. ... *de leg. agn. succ.* (3, 2). §. 29. *Cf.* §. 23. *Paul.* 4, 8. §. 22[a]. §. 30. *Cf.* §. 24. *Ulp.* 28, 9. *Epit.* 2, 8. §. 7. §. 1. *I. de succ. cogn.* (3, 2). §. 31. = §. 2. *I. eod. Cf. Epit. l. c.*

qui in adoptiua familia sunt, ad naturalium parentum hered
tatem hoc eodem gradu uocantur.

132. **32.** Quos autem prae|tor uocat ad hereditatem, hi hered
ipso quidem iure non *fiunt: nam* praetor heredes facere no
p*otest; per legem enim tantum uel similem iuris constituti*
nem h*eredes fiunt*, *ueluti* per *senatusconsultum et constitu*
tionem p*rincipal*em: sed *'eis siqui*dem praetor d*et*[10] *bonorum*
p*ossessionem*, *l*oco heredum *constituuntur.*

33. A*dhuc autem* alios *etiam complures g*rad*us praetor*
facit in bonorum 'possessionibus dandis,[1] d*um i*d a*git*, n
quis sine successore moriatur. de quibus in his commenta
riis 'con*sulto non agimus*, *quia* al*ias*[2] hoc ius totum pro
priis commentariis *ex|plicauimus.* **33ª.** *Igitur hoc*[3] solum
admonuisse sufficit,[4] *cum in l|egitimis hereditati*bus sol
cognatio per l*egem XII* | *t*a*bularum non* pro*ficeret ad* here

---

10) *Malim: cum eis qui*dem praetor d*at. Cf. Inst.* 1) *Ex Inst.* 'pos
sessione danda' edd. 2) *Supplevi ad sententiam, scriptum fuiss*
ratus: consulto | non agim' q?. alias. 3) *Item supplevi* (explicauim' ig. h'
signumque novae §. feci. 4) *Ex verborum reliquiis, quae in se*
quentibus versibus perierunt, primum hoc colligere mihi videor
Gaium non modo ut Ulp. 28, 7. *et Iustinianum §.* 3. *I. de bon. pos*
(3, 9) *integrum seriem b. possessionum summatim non proposuisse*
sed ne eas quidem, quae post b. p. unde cognati sequuntur, comme
morasse (unde etiam 'con*sulto non agimus' scripsi) et utrumqu*
recte, cum ceteri gradus nondum exposito iure bonorum libertoru
tironibus perspicui fieri nequirent. Deinde vero etiam pro cert
habeo, eum proxime de SCto Tertulliano disputasse, quod ius ni
exposito ante iure b. possessionis, intelligi non poterat. Cum eni
credibile non est, eum tanti momenti SCtum, iam Hadriani tempor
bus factum quodque ad eos gradus b. p., quos exposuerat, propr
spectabat, omnino silentio transmisisse, maxime cum verbis §i 24
'adeo quidem ut nec inter matrem' *etc. coll. pr. I. de SC. Tertu*
(3, 3) *ad hoc ius in XII desideratum digitum quasi intendisse vide*
tur; tum quae in versibus sequentibus supersunt, ad hoc tantum S
videntur referri posse. Verum hoc ut appareat, restituendi eoru
quaedam a Goescheno mutuatus, periculum feci. Edebantur adh
voc. t*abulis* (*pro t*abu*lar*) — h*ereditat*em — in — *Notatum fuis*
pono c'in — h'ditatibus — tabular. — npficeret — qd (*quidem*).

---

§. 32. = §. 2. *I. de b. p.* (3, 9). *Cf. Ulp.* 28, 12. §. 33. = §.
l. cit. *§. 33ª. Cf. §.* 24. *Ulp.* 26, 8. *Tit. I. de SC. Tertull.* (3, :

ditatem *capiendam, ut ne* | mater *quidem in bonis liber*orum, *praeterquam si per* | in ma*num* conuen*tio*nem iura consan*guinitatis na*|*cta fuerat, ex* lege ill*a ullum ius haberet,*[15] —|

vv. 16—22.

post eam uocat '*sororem defuncti consanguineam et* u|xorem, *quae in manum eius conuenerat,*[6] — — — | —— 133.

vv. 1—19. t. s.

34. [7]*Aliquando tamen neque emendandi neque impugnandi*

---

[15]) *Ad sensum in v.* 18—22. *puta secutum esse: 'hoc quantum ad matrem ingenuam trium, libertinam quattuor liberorum iure honoratam postea SCto Tertulliano correctum esse. hoc enim matri tantum praefert suum heredem, eumue, qui inter suos heredes a praetore ad b. possessionem uocatur, item patrem auumue defuncti emancipato*|R(*em*) *a*(*ut*) *si em*(*an*)*cipa*tus *n*(*on*) *fuerit, fratrem c*(*on*)*sanguineum.* | post eam uocat' *etc.* [6]) *Supplevi. Et puta ad sensum secutum esse: 'ita quidem, ut hae personae matri etiam concurrant, dimidiamque partem hereditatis ei auferant: deinde ceteros agnatos'. Hoc modo Gaius, quem in re tractanda Iustinianum Nov.* 118. c.3. *imitatum esse dixeris, simul ius antiquum apte significavit, quod SC. Tertullianum agnatis reservaverat. Post haec autem probabile est, Gaium dixisse, ex SC. matri non modo b. possessionem sed etiam hereditatem competere, eamque b. possessionem adversus agnatos semper cum re praetorem dare. Proinde hanc b. possessionem non modo supplendi sed etiam impugnandi iuris civilis causa dari: quod etiam in aliis causis fieri.* [7]) *Verba 'Aliquando — secundum tabulas bonorum possessionem', ex* §. 1. *I. de b. p.* (3, 9) *petita, huius loci videri, iam Goesch. iudicavit, eaque huc transcribere non dubitavi, posteaquam animadverti, verborum* qui re*cte manifesta vestigia initio v.* 21. *in Sched. Blum. reperiri, eaque, quae sequuntur, additis tamen illis 'si modo tabulae . . . signatae sint', quae Iustinianus debebat, Gaius omittere non puterat, ferme quattuor versus Ver. C.* (21—24) *replere. Sed iam nec dubito, quin haecce, quae in Inst., paucis a Triboniano interiectis, antecedunt: 'Ius bonorum possessionis introductum est a praetore emendandi veteris iuris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus vetus ius eo modo praetor emendavit, sicut supra dictum est* (§§. 25 *seq.*), *sed in eorum quoque, qui testamento facto decesserint. Nam si alienus postumus heres fuerit institutus, quamvis hereditatem iure civili adire non poterat, cum institutio non valebat* (2, 242. 287.), *honorario tamen iure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum a*

L. 9. §. 1. *D. de reb. dub.* (34, 5). §. 34. = §. 1. *I. de b. p.* (3, 9). *Cf. Collat.* 16, 3. §. 5. QVOR. BON.] *Cf.* 4, 144.

ueteris iuris, sed magis confirmandi gratia pollicetur bonorum possessionem. nam illis quoque, | qui rec*te facto testamento heredes instituti sunt, si modo tabulae testamenti non minus quam septem testium signis signatae sint, dat secun-*
134. *dum tabulas bonorum possessionem: item ab in*|testato heredes suos et agn*atos* ad bonorum possessionem uocat. quibus casibus beneficium eius in eo solo uidetur aliquam utilitatem *habere, quod* is, qui i*ta* bonorum possessionem petit, interdicto, cuius principium est QVORVM BONORVM, uti possit, cuius interdicti q*u*ae sit utilitas, suo loco proponemus: alioquin remota quoque bonorum possessione ad eos hereditas pertinet iure ciuili.

35. Ceterum saepe quibusdam ita d*a*tur bonorum possessio, ut is, cui data sit, (*non*) optineat hereditatem; quae bonorum possessio dicitur sine re. **36.** *N*am si uerbi gratia iure facto testamento heres inst*it*utus creuerit *h*ereditatem, sed bonorum possessionem secundum tabulas testamenti petere noluerit, contentus eo, quod iure ciuil*i* he*r*es sit, nihilominus ii, qui nullo facto testamento ad intestati bona uocantur, possunt petere bonorum possessionem; sed sine re ad eos 'hereditas[18] pertinet, cum testamento scriptus heres e*u*incere hereditatem possit. **37.** Idem iuris est, *s*i intestato aliquo mortuo suus heres nol*uerit petere bonorum possessionem, contentus* legi*timo iure: nam* et agnato competit quidem bonorum possessio,[9] sed sine r*e*, cum euinci hereditas a*b* s*u*o herede 'po*ssit*.

---

praetore adiuvabatur', paucis mutatis et ipsa sint Gaiana, ut tamen Gaius antea b. possessionem ex SC. Tertulliano dandam pro exemplo impugnati iuris veteris posuisse videatur (cf. Gloss. Taur. ad pr. I. 3, 9 *et not.* 16) *et deinde perrexerit: 'Alioquin ius bon. poss.' etc. Iam cum illa decem circiter efficiant versus C. Ver., apparet, Gaium statim post absolutam SCti Tertulliani expositionem, quae initium quoque p.* 133. *occupavit, ad hanc generalem disputationem de bonorum possessione transiisse.* [18]) *Fuerit* b. p. (= bonorum possessio) *quae nota abiit in similem* h't. [9]) *Nota, aliud suo herede, aliud proximiore agnato existente iuris fuisse; illo casu vocabatur a praetore proximus agnatus 'unde legitimi', inter eos enim suus heres non erat, cui lex hereditatem non dederat sed tantum non*

---

§§. 35—37. *Cf. Ulp.* 28, 13. 23, 6. 26, 8. *supra* 2, 148. 151[a].

iuic[20] conuenient*er*, si ad agnatum iure ciuili pertinet he-
itas, et hic adierit hereditatem, sed *bonorum possessionem*
ꞓre noluerit, 'et sic[1] quis ex proximis 'cognat*is*[2] petierit,
: re *ha*bebit bonorum possessionem propter eandem ratio-
a. **38**. Sunt et alii quidam similes casus, quorum al*iquos* |
eriore commentario tradidimus.[3] 135.

39. Nunc de libertorum bonis uideamus. **40**. Olim ita-
licebat liberto patronum suum in testamento praeterire:
ita demum lex XII tabularum ad hereditatem liberti uoca-
patr*on*um, si intestatus mortuus esset libertus, nullo suo
ꞓde *re*licto: itaque intestato quoque mortuo liberto, si is
n heredem reliquerat, nihil in bonis eius patrono iuris
; et si quidem in naturalibus liberis aliquem suum heredem
juisset, nulla uidebatur esse querella; si uero uel adopti-
filius filiaue uel uxor, quae in manu esset, '(*suus uel*)[4]
heres esse*t*, aperte ini*qu*um erat, nihil iuris patrono su-
sse. **41**. Qua de causa postea praetoris edicto haec iuris
uitas eme*n*data est: siue enim faciat testamentum libertus,
tur ita testari, ut patrono suo partem dimidiam bonorum
um relinquat, et si aut nihil aut minus quam partem dimi-
ı reliquerit, datur patrono contra tabulas testamenti partis
idiae bonorum possessio; si uero intestatus moriatur suo
ꞓde relicto adoptiuo filio (*uel*) uxor*e*, quae in manu ipsius
t, uel nuru, quae in manu filii eius fuerit, datur aeque
ono aduersus hos suos heredes partis dimidiae bonorum
sessio. prosunt autem liberto ad ex|cludendum patronum 136.
urales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore
ꞓt, se*d* etiam emancipati et in adoptionem dati, *si* modo
ua ex parte heredes scripti *sint*, *aut praeteriti con*tra

---

nerat; hoc casu gradu remotior non vocabatur (§. 28). [20]) *Cor-*
L. potest et illud *C. edd., factum, ut puto, ex* p'sit et huic, *mutato*
um s *in* ē, *post quod* it *ob sequens* et *omissum est, deinde* huic
ersimile illud. *Ceterum cf. L.* 10. §. 1 *fin. D. de acq. rer. dom.*
3). 3, 160. [1]) etsi *C. edd.* [2]) cognatus *C. ed. Bg. sed* cognat*is*
5. [3]) *Sequitur linea vacua.* [4]) *Addidi.*

---

18. *Cf.* 2, 119. 148. 149. §§. 39. 40. = *pr. I. de success. lib.*
1). *Cf. Ulp.* 27, 1. 29, 1. §. 41. = §. 1. *I. eod. Cf. Ulp.* 29, 1.

tabulas testamenti bonorum possessionem ex edicto petierint[25]: nam exheredati nullo modo repellunt patronum. **42.** Postea lege Papia aucta sunt iura patronorum, quod ad locupletiores libertos pertinet: cautum est enim ea lege, ut ex bonis eius, qui sestertiorum *nummorum centum* mili*um plur*is*ue* patri-mon*ium reliquer*it, et pauciores quam tres liberos habebit, siue is testamento facto siue intestato mortuus erit, uirilis pars patrono debeatur; itaque cum unum filium unamue filiam heredem reliquerit libertus, perinde pars dimidia patrono debetur, *ac si* sine ullo filio filiaue '*(testatus)*[6] moreretur; cum uero d*uos* duasue heredes reliquerit, tertia pars debetur, si tres relinquat, repellitur patronus. **43.** In bonis libertinarum nullam iniuriam antiquo iure patiebantur patroni: cum enim hae in pat*ro*norum legitima tutela essent, non aliter scilicet testamentum facere poterant quam patrono auctore; itaque
137. siue auctor ad testamentum faciendum | factus '*erat*, *neque*
t. s. *tantum*, *quantum uellet*, *testamento sibi* | relic*tum erat*, *de se queri debebat*, *cui id* | *a liber*ta i*mpetrandi plenum erat* ius;[7] s*i uer*o auctor *f*|*actus* non erat, *etiam tut*ius *hereditatem* morte '*eius*, *quae* | *sine eo tutore auctore in manum conuenire non poterat*, *ab intestato ob*|tinebat; *nam neque suus heres mulieri existebat*, *qui* |[7] posset patronum a bonis *eius uindicandis re*|pellere. **44.** Sed postea lex Papia cum quattuor liberorum iure libertinas tutela patronorum liberaret et eo modo '*efficeret*, *ut iam sine patroni*[8] *tu*toris auctoritate '*testari possent*, *prospexit*, *ut pro numero liberorum*,

---

[25]) *Non satis accurate hoc dictum est, culpa tamen ipsius Gaii. In emancipato eoque in adoptionem dato, qui rursus emancipatus est, requiritur, ut aut heres scriptus sit aut praeteritus c. t. b. possessionem acceperit; in eo vero, qui in adoptione extranei est, ut a naturali patre heres scriptus sit, cui et ipsi commisso per alium edicto c. t. b. possessio competit.* [6]) *Ex bonis Cdd. Inst. addidi.* [7]) *Restitui priore ed. ut 'Gaius' p.* 56. *informaveram; quam restitutionem nunc Schedis iterum inspectis in multis partibus emendavi.* [8]) *Goesch. praeeunte restitui, qui tamen pro 'efficeret' ex Ulp.*

---

§. 42. = §. 2. *I. eod. Cf. L.* 16. *D. de iure patr.* (37, 14). §. 43. *Cf. Ulp.* 29, 2. *Fr. de i. fisci* §. 12. *supra* 1, 192. §. 44. *Cf. Ulp.* 29, 2. 3. *supra* 1, 194. *L.* 141. 145. 153. *D. de verb. sign.* (50, 16).

s superstites liberta[29] habuerit, uirilis pars patrono debea- '*contra t|abulas*[30] ex bonis eius: quae omnia '*liberorum* [1] iuris | '*interpretatione ad eum pertinent, cum nullos eliqu|erit liberos; intestatae uero mortuae semper tota* | *editas*[2] ad patronum pertinet.

45. *Quae* autem diximus de patrono, eadem intellegemus *e filio patroni; item de nepote* '*ex filio*[3] *et de pronepote iepote filio nato prognato.* **46.** *Filia* uero *patroni, item itis ex filio*[4] *et proneptis ex nepote filio nato prognata* nuis idem *ius habeant, quod lege* XII tabularum patrono m est, *praetor tamen uocat tantum masculini sexus* pa- *orum liberos: sed filia, ut contra tabulas* testa|menti 138. *ti* '(*aut*).[5] ab *intestato contra filium* adoptiuum *uel* l. s. *rem nurumue dimidiae partis* bonorum possessionem t, trium liberorum iure lege Papia consequitur; aliter hoc ion habet. **47.** Sed ut ex bonis libertae *suae* quattuor os habe*ntis uirilis* pars *ei* '*de|beatur, ne* liberorum *qui- iure consequitur*,[6] ut quidam putant; sed tamen intestata ta mortua, 'uerba legis Papiae faciunt,[7] ut ei uirilis pars atur; si uero testamento facto mortua sit liberta, tale ius atur, quale datum est '*patronae* liberis *hono|ratae, ut* ude *simile habeat ius ac patronus* |[8] liberique contra las test*amenti* liberti habent: quamuis parum diligenter ea legis scripta sit. **48.** Ex *his* apparet, *extraneos* heredes

---

it '*inferret*'. [29]) *Ex Goesch. restitutione.* [30]) *Restitui* '*Gaius*' r. [1]) *Restitui; pono scriptum fuisse:* liberor. loco. [2]) *Sensum edarum ope et L.* 145. *D. de verb. sign.* (50, 16) *ratione habita, itui. Initio v.* 15. *scriptum fuisse posui:* inꝑpretatione. *Pro* acci- *ed. prioris nunc dedi* ad eūptinent. [3]) *Ex mea cj.* '*eius*' *ed. Cf.* §. 58. [4]) *Ex mea cj.* '*neptis*' *ed. Bg.* [5]) *Ex mea cj. el)*' *ed. Bg.* [6]) *Scripsi.* '*deberetur*, liberorum *quidem iure non* con*prehensum*' *ed. Bg.* [7]) *An filio patroni eam in hunc casum milando? Cf. L.* 4. §. 21. *C. de bon. lib.* (6, 4). [8]) *Restitui. a, v.* est, *quod ab initio legitur, in ipso C. perscriptum esse.*

---

45. *Cf.* §. 58. *Ulp.* 29, 4. 27, 1. *L.* 5. *D. de bon. libert.* (38, 2). *I. de adsign. lib.* (3, 8). §. 46. *Cf. L.* 39. *D. de bon. libert.* 2). §. 47. *Cf.* §. 44. libertae suae] *cf. L.* 58. §. 1. *D. de verb. s.* (50, 16). quale dat. e. patr.] *cf.* §. 50. §. 48. *Cf.* §§. 58. 64.

patronorum longe 'remot*os esse* a*b* o*mni eo* iure *heredit*rio,[39] *quod uel* in *in*testatorum bonis *uel contra* tab*ulas* testmenti patrono competit.

49. Patronae olim ante legem Papiam hoc solum i habebant in bonis libertorum, quod etiam patronis *ex* lege x tabularum datum est. n*ec enim* ut contra tabulas *testamen* in *quo* p*raeteritae* eran*t*, uel ab intestato contra *f*ilium ad ptiuum uel uxorem nurumue bonorum possessionem par d*imidiae* peterent, praetor si*mi*liter '*eis* | *ac patrono* liberque *eius concessit*.[40] **50.** *Sed postea lex Papia* duob
139. *liberis* honora*t*ae ingenuae patronae, | libertinae tribus eade fere iura dedit, quae ex edicto praetoris patroni habent; tri uero liberorum iure honoratae ingenuae patronae ea iura ded quae per eandem legem patrono data sunt; libertinae aut patronae non idem iuris praestitit. **51.** Quod autem ad libtinarum bona pertinet, si quidem intestatae decesserint, ni noui patronae liberis honoratae lex Papia praestat: itaque neque ipsa patrona neque liberta *capite* diminuta sit, ex le xii tabularum ad eam hereditas pertinet, et excluduntur libtae liberi; quod iuris est etiam si liberis honorata non sit p trona: numquam enim, sicut supra diximus, feminae sui heredem habere possunt: si uero uel huius uel illius capi deminutio interueniat, rursus liberi libertae excludunt pat nam, quia legitimo iure *capitis* diminutione *p*erempto euen ut liberi libertae cognationis iure potiores habeantur. 5 Cum autem testamento facto moritur liberta, ea quidem p tron*a*, quae liberis honorata non est, nihil iuris habet cont libertae testamentum; e*i* uero, quae liberis honorata sit, h ius tribuitur per legem Papiam, quod habet ex edicto patron contra tabulas liberti.

---

39) *Restitui* '*Gaius*' *p*. 58. remot*um* ab *omni eo* iure iri *ed*.
40) *Ad sensum restitui. Nunc vero ad Sched. fidem* pro '*masc*

---

§§. 49. 50. *Cf. Ulp*. 29, 5. 6. 27, 1. *L*. 17. *D. de bon. lib*. (38, 2). §. 51. *Cf. Ulp*. 27, 5. §. 2. *I. de SC. Orphit*. (3, 4). *supra* 1, sicut supra dix.] *Cf*. 3, 43. 2, 161. 1, 104. *L*. 13. *D. de suis et* (*38, 16*). §. 52. *Cf*. §. 47. *Ulp*. 29, 7.

53. Eadem lex '(*quae*)[41] patronae, '(*patronae*)[2] filiae liberis honoratae, '*filio*[3] patroni iura dedit; sed in huius persona etiam unius | filii filiaeue ius sufficit. 140.

54. Hactenus omnia '(*illa*)[4] iura quasi per indicem tetigisse satis est: alioquin diligentior interpretatio propriis commentariis exposita est.[5]

55. Sequitur, ut de bonis Latinorum libertinorum dispiciamus. **56.** Quae pars iuris ut manifestior fiat, admonendi sumus, de quo alio loco diximus, eos, qui nunc Latini Iuniani dicuntur, olim ex iure Quiritium seruos fuisse, sed auxilio praetoris in libertatis forma seruari solitos; unde etiam res eorum peculii iure ad patronos pertinere solita est: postea uero per legem Iuniam eos omnes, quos praetor in libertate tuebatur, liberos esse coepisse et appellatos esse Latinos Iunianos; Latinos ideo, quia lex eos liberos perinde esse uoluit atque si essent ciues Romani ingenui, qui ex urbe Roma in Latinas colonias deducti, Latini coloniarii esse coeperunt; Iunianos ideo, quia per legem Iuniam liberti facti sunt, etiamsi non ciues Romani. '*qua*re[6] 'legis Iuni*a*e Iuniae lator[7] cum

---

patronis' *dedi: 'patrono* liberi*sq. e*''. 41) *Addidi; excidisse videtur, posteaquam alterum* patronae *omissum erat.* 2) *Geminavi.* 3) *Ex mea cj. scripsi; intellige patronae filium.* Eadem iura lex (*etiam*) p. f. l. honoratae *et filio* patroni dedit *Bg. cj. ed.* 5. 4) *Addidi 'Gaius' p.* 58. *'ciuium Romanorum' ed. Bg.* 5. *quod non addito 'libertorum' per se displicet.* 5) *Sequitur linea vacua.* 6) n|*r *Sched. Bl. n*|p(?)r *Sched. Goesch.* nam praetor lege Iunia lat*a ed. Bg. Sed nec* nam *huius loci est, nec* praetor *etiam Iustiniano in hac re* (*L. un. pr.* §. 13. *C. de Lat. lib.* 7, 6) *ignoratus; ipsi enim legi Iuniae hoc ius attribuitur* (3, 70. 57. §. 4. *I. de succ. libert.* 3, 7), *nec praetor aut ius Quiritium in Latino per vindicationem legandum* (2, 195) *nec ius antiquum* (3, 63) *facere poterat.* u|erum *ed. mea prior: qua tamen particula Gaium initio periodi uti non solere, postea animadverti.* nam primum *ed. Bg.* 5. *nescio quo sensu verbi posterioris etiam nunquam ita notati. Nunc sic statuo, initio v.* 20. *quae in Sched. legitur nota, esse* $\overline{qr}$; n *vero in fine v.* 19. *cum nunc evanida* i, *quae sequebatur, pertinere ad antecedentem notam* $\overline{crni}$ = ciues Romani. 7) *C. scripturam retinui 'Gaius' p.* 59. *nec in du-*

---

§. 53. *Cf. L.* 18. 42 *pr. D. de bon. lib.* (38, 2). §. 56. *Cf.* 1, 22. 131. §. 4. *I. de succ. lib.* (3, 7). *Fr. Dosith.* 5. 6. *Ulp.* 1, 10. *L. un. pr. C. de Lat. lib. toll.* (7, 6). neque lib. Lat. *etc.*] *cf. L. Flav.* Salp.

intellegeret futurum, ut ea fictione res Latinorum defunctorum ad patronos pertinere desinerent, ob *id*, *quod neque ut* serui *d*ecederent, ut possent *iure* *pe*culi*i* res eorum ad patro-
141. nos pertinere, neque | liberti Latini hominis bon*a* possent manumissionis iure ad patronos pertinere, necessariu*m* *existimauit*, ne beneficium istis datum in iniuriam *patrono*rum conuerteretur, cauere, u*t* '*bona horum* libertorum[48] proinde ad manumissores pertinerent, ac si lex lata non esset: itaque iure quodammodo peculii bona Latinorum ad manumissores *ex* iure *Quiritium*[9] pertinent. **57.** *Unde apparet, quantum*[50] differant *ea* iura, quae in bonis Latinorum ex lege Iunia constituta sunt, ab his, quae in hereditate ciuium Romanorum libertorum obseruantur. **58.** Nam ciuis Romani liberti hereditas ad extraneos heredes patroni nullo modo pertinet; ad filium autem patroni nepotesque ex filio et pronepotes ex nepote (*filio nato*) pro*g*nato*s* omnimodo pertinet, etiamsi (*a*) parente fuerint exheredati; Latinorum autem bona tamquam peculia seruorum etiam ad extraneos heredes pertinent, et ad liberos manumissoris exheredatos non pertinent. **59.** Item ciuis Romani *liberti* hereditas ad duos pluresue patronos aequaliter pertinet, licet dispar in eo seruo dominium habuerint; bona uero Latinorum pro ea parte pertinent, pro qua parte quisque eorum dominus fueri*t*. **60.** Item in hereditate ciuis Romani liberti patronus alterius patroni filium excludit, et filius patroni alte-
142. rius patroni nepotem repellit: bona autem La|tinorum et ad ipsum patronum et ad alterius patroni heredem simul perti-

---

plici nomine legis insulsam (*cf.* §. 75), *quamquam id etiam errori librarii tribui potest.* 48) *Ex Goesch. cj. res Latinorum defunctorum ed. Bg.* 5. 9) csip** *C.* '*exinde*' *ed. Bg.*, *vox non Gaiana.* '*eorum*' *ed. mea prior ex Goesch. cj. quae tamen premitur Bgii argumentis ed.* 5., *ceterum etiam infelicius* coeperunt pertinere *conicientis. Itaque nunc scriptum fuisse puto:* exiqu. = *ex iure Quiritium. quod igitur ipsius iuris peculii causa est et esse debet, ut manumissor bona Latini vindicare possit. Cf.* 2, 195. 196. 1, 167. 32b. 50) *Sic nunc ad C. vestigia scripsi.* '*Unde euenit ut multum*' *ex*

c. 23. §. 58. *Cf.* §§. 45—48. 2, 155. *L.* 9 *pr. D. de iure patron.* (37, 14). §. 59. *Cf. L.* 4. §. 19. *C. de bon. lib.* (6, 4). *L.* 34. *D. de bon. lib.* (38, 2). §. 60. *Cf. Ulp.* 27, 2. 3. *Paul.* 3, 2. §. 1.

pro qua parte ad ipsum manumissorem pertinerent. em si unius patroni tres forte liberi sunt et alterius hereditas ciuis Romani liberti in capita diuiditur, id est ratres tres portiones ferunt et unus quartam; bona uero orum pro ea parte ad successores pertinent, pro qua ad ipsum manumissorem pertinerent. **62.** Item si alter patronis suam partem in hereditate ciuis Romani liberti at, uel ante moriatur quam cernat, tota hereditas ad im pertinet; bona autem Latini pro parte 'de*ficie*ntis[51] ni caduca fiunt et ad populum pertinent.

3. Postea Lupo et Largo consulibus senatus censuit, ut Latinorum primum ad eum pertinerent, qui eos liberasset; le ad liberos eorum non nominatim exheredatos, uti quisroximus esset; tunc antiquo iure ad heredes eorum, qui issent, pertinerent. **64.** Quo senatusconsulto quidam [2] actum esse putant, ut in bonis Latinorum eodem iure ur, quo utimur in hereditate ciuium Romanorum libertim; 'idque[3] maxime Pegaso placuit; quae sententia aperte est: nam ciuis Romani liberti hereditas numquam ad exos patroni heredes | *pertinet; bona autem* Latinorum 143.
ı ex hoc ipso senatusconsulto non obstantibus liberis massoris etiam ad extraneos heredes pertinent; item in litate ciuis Romani liberti li*b*eris manumissoris nulla exlatio no*cet*, in bonis Latinorum *autem noc*ere nominatim m exheredationem, *ip*so senatusconsulto significatur. ıs est ergo, hoc solum eo senatusconsulto actum esse, ut ımissoris liberi, qui nominatim exheredati non sint, praetur extraneis heredibus. **65.** *Itaque* et emancipatus patroni praeteritus, quamuis contra tabulas testamenti atis sui bonorum possessionem non petierit, tamen extra-

---

eh. cj. ed. mea prior. [51]) *Ex Goesch. cj.* decedentis *C. edd.* *oesch. recte addidit* (*ex* quid.). [3]) *Ex Goesch. cj.* idemque *C. ed.*

---

§. 19. *C. cit.* §. 3. *I. de succ. lib.* (3, 7). §. 61. *Cf. Ulp.* §. 3. *I. L.* 4. §. 19. *C. cit.* §. 62. *Cf. Paul.* 3, 2. §. 2. — *a* 2, 188. 150. §. 63. *Cf.* §. 4. *I. de succ. lib.* (3, 7). Largo] (?). §. 64. *Cf.* §§. 48. 58. — *L.* 40. *D. de bon. lib.* (38, 2).

neis heredibus in bonis Latinorum potior habetur. 6
filia ceterique, quos exheredes licet iure ciuili face
ceteros, quamuis id sufficiat, ut ab omni hereditat
sui summoueantur, tamen in bonis Latinorum, nisi n
a parente fuerint exheredati, potiores erunt extranei
bus. **67.** Item ad liberos, qui ab hereditate parenti
tinuerunt, 'bona Latinorum pertinent, quamuis al
beantur a paterna[54] hereditate, quia exheredati nul
dici possunt, non magis quam qui testamento silentio
sunt. **68.** Ex his omnibus satis illud apparet, si is,
144. tinum fecerit,[5] ——————————— * * | ——
t. s. vv. 1—21. ——————————— | **69.** Item '
extraneo herede interueniente liberi | disparibus ex
heredes facti sunt, bona Latini pro he|reditariis p
145. non pro uirilibus recte[6] pu|tant ad eos pertinere, q
interueniente extraneo herede senatusconsulto locus
70. Sed si cum liberis suis etiam extraneum herede
nus reliquerit, Caelius Sabinus ait, tota bona pro
partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum e
heres interuenit, non habet lex Iunia locum, sed sen
sultum; Iauolenus autem ait, tantum eam partem ex
consulto liberos patroni pro uirilibus partibus habitu
quam extranei heredes ante senatusconsultum lege Iu
turi essent, reliquas uero partes pro hereditariis pa

Bg. [54]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 59. *Item sequens* quia. [5]) *Senten*
fuisse suspicor: si is, qui Latinum fecerit, *uel* lib*eri eius sol*
des facti vivant, cum Latinus moritur, nihil novi senatu
introductum esse, quia etiam ex lege Iunia ad eosdem bo
pertineant, nec extranei heredes sint, cui vel ipse manu
liberi praeferri possint. Sed etsi manumissor Latinum
legaverit (2, 195), *SCto locum non esse videri, quod liber*
extraneis heredibus praetulerit: qua de re tamen non dub
dissenserint ICti, sive extraneo sive uni ex liberis per pr
nem Latinus legatus fuerit, et his controversiis maioren
pag. 141. *occupatam fuisse. Sequebantur deinde aliae cont*
et in his prima, ut puto, si liberis tantum heredibus insti
ex iis se abstinuerit vel hereditatem spreverit, bona Latini
an ad eos tantum, qui heredes facti sunt (quod verius e
neant. Quam quaestionem deinde statim §us 69. *excepiss*
[6]) *Ad sensum a Goesch. demonstratum ex vestigiis C. resti*

eos pertinere. **71.** Item quaeritur, an hoc senatusconsultum ad eos patroni liberos pertineat, qui ex filia nep*te*ue procreantur, id est, ut nepos meus ex filia potior sit in bonis Latini mei quam extraneus heres; item (*an*) ad maternos Latinos hoc senatusconsultum pertineat, quaeritur, id est, ut in bonis Latini materni potior sit patronae filius quam heres extraneus matris. Cassio placuit, utroque casu locum esse senatusconsulto; sed huius sententiam plerique inprobant, quia senatus de his liberis 'patron*o*rum[7] nihil sentiat, qui aliam familiam sequerentur; idque ex eo adparet, quod nominatim exheredatos summo*u*et; nam uidetur de his sentire, qui ex*h*eredari a parente solent, si heredes non instituantur; neque autem matri filium filiamue, neque auo | materno nepotem neptemue, si 146.
eum eamue heredem non instituat, exheredare necesse est, siue de iure ciuili quaeramus, siue de edicto praetoris, quo praeteritis liberis contra tabulas testamenti bonorum possessio promittitur.

72. Aliquando tamen[8] ciuis Romanus li*b*ertus tamquam Latinus moritur, ueluti si Latinus saluo iure patroni ab imperatore ius Quiritium consecutus fuerit: '*item*, ut[9] diuus T*ra*ianus constituit, si Latinus inuito uel ignorante patrono ius Quiritium ab imperatore consecutus sit: quibus casibus dum uiuit iste libertus, ceteris ciuibus Romanis libertis similis est et iustos liberos procreat, moritur autem Latini iure, nec ei liber*i* eius heredes *es*se possunt; et in hoc tantum habet testamenti factionem, uti patronum heredem instituat eiqu*e*, si heres esse noluerit, alium substituere possit. **73.** Et quia hac constitutione uidebatur effectum, ut numquam isti homines tamquam ciues Romani morerentur, quamuis eo iure postea usi essent, quo uel ex lege *Aelia* Sentia uel ex senatusconsulto

---

[7]) patronarum *C. edd.* [8]) *Pro* tm (tamen) *videtur huius loci esse contra vel* e diverso. *Cf.* §. 64. [9]) nam (*i. e.* ǹ *pro* it) ut *C.* nam ita *Lachm. ed.* nam ut *ed. Bg. Sed postea Gaius complures casus significat.* item, ut *Bg. ed.* 5.

---

§. 72. *Cf.* §. 4. *I. de success. lib.* (3, 7). *Plin. ep.* 10, 4. 105.
§. 73. *Cf.* 1, 29 *seq.* 66 *seq.* 69 *seq.*

ciues Romani essent, diuus Hadrianus, iniquitate rei motus auctor fuit senatusconsulti *f*aciundi, ut qui ignorante uel recusante patrono ab imperatore ius Quiritium consecuti essen si eo iure postea usi essent, quo ex lege Aelia Sentia uel ex senatusconsulto, si Latini mansissent, ciuitatem Romanam consequerentur, proinde ipsi haberentur, ac si lege Aelia Sentia uel senatusconsulto ad ciuitatem Romanam peruenissent. |

147. **74.** Eorum autem, quos lex Aelia Sentia dediticiorum numero facit, bona modo quasi *ciuium Romanorum* lib*er*torum, modo quasi Latinorum ad patronos pertinent. **75.** Nam eorum bona, qui, si *in* aliquo uitio non essent, manumissi ciues Romani futuri essent, quasi ciuium Romanorum patronis eadem lege tribuuntur: non tamen hi habent etiam testamenti factionem: nam id pl*e*risque placuit, nec inmerito. nam incredibile uidebatur, pessim*ae* condicionis hominibus uoluisse legis latorem testamenti faciundi ius concedere. **76.** Eorum uero bona, qui, si non in aliquo uitio essent, manumissi futuri Latini essent, proinde tribuuntur patronis, ac si Latini decessissent: nec me praeterit, non satis in ea re legis latorem uoluntatem suam uerbis expre*ssi*sse.

77. Videamus autem et de *e*a successione, quae nobis ex emptione bon*o*rum competit. **78.** Bona autem ueneunt aut uiuorum aut mortuorum: uiuorum, uelut eorum, qui fraudationis causa latitant, nec absentes defenduntur; item eorum qui ex lege Iulia bonis cedunt; item iudicatorum post tempus quod eis partim lege XII tabularum partim edicto praetoris ad expediendam pecuniam tribuitur. mortuorum bona ueneunt uelut eorum, quibus certum est neque heredes neque bonorum

148. possessores neque ullum alium | iustum successorem existere **79.** Si quidem uiui bona ueneant, iubet ea praetor per dies

---

§. 74. *Cf.* 1, 13 *seq.* §. 75. *Cf.* 1, 25. 26. *Ulp.* 20, 14. 15. §. 77. *Cf.* 2, 98. *pr. I. de succ. subl.* (3, 12). *De privatim facta venditione bonorum L.* 67. §. 2. *D. de cond. indeb.* (12, 6). §. 78 qui fraud. c. lat.] *cf. Cic. pro Quint.* 19. 23. *L.* 7. §. 1. *D. quib. ex c. in poss.* (42, 4). ex l. Iulia] *Augusti, ut videtur. Cf. Dig.* 42, 3. *C* 7, 71. *Th. C.* 4, 20. *L.* 11. *C. ex quib. c. infam.* (2, 12). iudicatorum *cf. Gell.* 20, 1. 15, 13. edicto pr.] *puta in iudiciis imperio continentibus. Cf.* 4, 105. mortuorum] *cf.* 2, 154. 158. 150. §. 79. *Cf. Cic*

; xxx possideri *et* proscribi, si uero mortui, '*per* postea iubet conuenire creditores et ex eo numero n creari, id est eum, per quem bona ueneant: ita-ii bona ueneant, in diebus '*x legem bonorum uen-n fie*|ri[1] iubet, si mortui, in 'die*bus* v, *a qui*bus *u*iui bo|na '*die* xx.,[2] mortui uero '*die* x.[3] emptori et. quare autem tardius uiuentium bonorum uendi-er*i* iube*tur*, illa ratio est, quia de uiuis curandum 'acile bonorum uenditiones paterentur. **80.** Neque norum possesso*rum*, *ne*que *bonorum empto*rum *res* e fiunt, sed in bonis efficiunt*ur; ex* iure Quiritium demum adquiruntur, si usuc*a*piunt*ur*.[4] interdum onorum emptori*bus* '*per ge*|*n*us quod*dam* mancipi*i tell*igit*ur*,[5] si per eos *scilicet* | bonorum 'emptor*ibus* , *qui publice uendunt*, *eo*|que *modo statim res pleno* itium *bonorum emptorum fiunt*, | nec usuc*a*pi p*os*-**81.** Item quae de*bita sunt ei, cuius fuerant bona*, lebuit, neque bonorum 'possessori[7] *neque* bon*o*rum ' ipso iure 'debe*ntur*[9] *aut ipsi debent*, '*et i*|deo

esch. cj. post *C. edd.* 1) *Ex mea cj.* ('*Nexum*' *p.* 153) *odo nunc* tand. (*tandem*) *malui pro* '*tum*'. 2) xxx (*pro to*) *C. edd.* 3) xx (*item pro* dx.) *C. edd.* 4) *Ex Goesch.* periunt *C.* (p *male pro sigla praepositionis* per *habita*). it *ed. Bg.* usuceperunt *ed. Lachm. et Bg.* 5. 5) *Sic nunc uere* (*notatum ponens* quodd. m̄cipi q̇ri) *quam feci* '*Ne-*30. *Cf.* 1, 112. *et Fest. ep. v.* '*Manceps dicitur, qui quid mit conducitve, quia manu sublata significat se auctorem esse*'. *Et secundum Tertull. de idolol.* 1. *cui quid manci-nceps est. Contra id, quod dixi* '*Gaius*' *p.* 60., *cf. supra l* 2, 26. 6) *Restitui ad sensum, vestigia Codicis legens.*
posui fuisse inter alia m̊ (*modo*) — iq. (*iure Quiritium*); *e Quiritium*' *Gaius dicere poterat ratione eorum, quae xerat.* 7) *C.* possessores *edd.* possessor *ed. mea prior et C.* emptores *edd.* emptor *ed. mea prior et Bg.* 5. *Sed iam us bona fuerunt, singulari numero Gaius extulit.* 9) de-bent *edd.* debet *ed. mea prior et deinde:* '*ipsis deben-: sic ed. Bg.* 5. 70) *Restitui.*

8. *Theoph.* 3, 12 *pr.* §§. 80. 81. *Cf.* 4, 34. 35. 145. 146. *r. de re r.* 2, 10. §. 4. *Theoph. l. c.*

de omnibus rebus '*utilibus actionibus et experiuntur et c*ı *ueniuntur, quas inferius*[71] *pro*|ponemus. |

149. **82.** Sunt autem etiam alterius generis successiones, *qu* neque lege xii tabularum neque praetoris edicto, sed eo iu (*quod*) consensu receptum est, introductae sunt. **83.** *Eı enim* cum paterfamilias se in adoptionem de*dit*, mulierue manum conuenit, *omnes eorum* res incorporales et corpora quaeque ei*s* debitae sunt, patri ado*ptiuo* coemptionatori adquiruntur, exceptis iis, quae per capitis deminutionem p euunt, quales sunt ususfructus, operarum obligatio *libertoru* quae per iusiurandum contracta est, et '*lites*, *quae con nentur*[2] legitimo iudicio. **84.** '*Ex di*uerso[3] '*quae debu is*, *qui se in* adoptionem dedit, u*el quae* i*n manum conuer ad* ip*sum quidem* coemptionatorem aut ad patrem adoptiui *pertinet* hereditarium aes alienum, *proque eo*, '*quia de*|*fun* ia*m* ipse pater adoptiuus (*coemptionatorue*) succed*it et re*|*tr* heres fit, directo tenetur iure, '*liberaturque*[6] *is*, *qui* adoptandum dedit, qu*ae*ue i*n manum conuenit*, *quia* desi '*etiam*[7] here*s* e*sse;* de eo uero, quod pri*us suo nomi*ne *e* personae debuerint, licet neque pater ado*ptiu*us teneatur n que coemptionator, *neque* ipse quidem, qui se in adoption dedi*t uel* quae in manum conuenit, maneat obligatus oblig ta*ue*, quia *scilicet* per capitis diminutionem '*liberan*tur,[8] |

[71]) *Ex mea cj. ad sensum restitui.* [2]) *Ex mea cj. restitui.* ('*Studien*' *p.* 277. *Sed* '*quaecunque*' (*pro* '*lites quae*') *ed. mea pri* [3]) *Ex Lachm. ed.* '*Sed* e diuerso' *ed. Bg.* [4]) '*quae debet*' *edd. mea prior.* [5]) is s|uo n*omine uelut* ipse pater adoptiuus succede *quia re*|tro *ed. mea prior. quia su*|*o* n*omine* ipse p. a. succed*it* ı *coemptionator,* | ipse *Bg. ed.* 5. *Iterum inspectis Schedis reque pe pensa in C. post* pq eo *fuisse puto:* q. de|functo iam i. p. a. succedit re|tro. *Coemptionatoris vero mentionem, quae adhuc anxios critic habuit, excidisse fatendum est.* [6]) '*non uero*' *ex Lachm. cj.* (*Bg. liberatur autem ed. Bg.* 5. [7]) '*iure ciuili*' *ex Lachm. cj.* *Bg. Scriptum videtur fuisse* et. [8]) *Ex Goesch. ed. libere*tur *ed. l*

§. 82. = *pr. I. de acq. per adrog.* (3, 10). §. 83. = §. 1. *eod. Cf.* 2, 26. *Ulp.* 19, 18. — *Cic. Top.* 4. §. 23. *Sueton. Tib.* operar. obl.] *cf. L.* 7. *D. de oper. lib.* (38, 1). legit. iud.] *cf.* 3, ; §. 84. *Cf.* §. 3. *I. de acq. per arrog.* (3, 10). *L.* 2. *D. de c*

men in eum eamue *uti*lis actio datur r*escissa* | capitis demi- 150.
nutione, et si aduersus hanc actionem non defendantur, quae bona eorum futura fuissent, si se alieno iuri non subiecissent, uniuersa uendere creditoribus praetor permittit.[79]

85. *Item si is, ad quem ab intestato legitimo iure pertinet hereditas, eam hereditatem, antequam cer*nat aut pro herede gerat, alii in iure cedat, pleno iu*re h*eres *fit is, cui eam cesserit, perinde ac si ipse per* legem ad hereditatem uocaretur: quodsi posteaquam heres extiterit, cesserit, adhuc heres manet et ob id creditoribus ipse tenebitur; sed res corporales transferet proinde ac si singulas in iure cessisset, debita uero pere*unt*, eoque modo debitores hereditarii lucrum faciunt. **86**. Idem iuris est, si testamento scriptus heres, posteaquam heres extiterit, in iure cesserit hereditatem; ante aditam uero hereditatem cedendo nihil agit. **87**. Suus autem et necessarius heres an aliqui*d* ag*a*nt in iure cedendo, quaeritur: nostri praeceptores nihil eos agere existimant; diuersae scholae auctores idem eos agere putant, quod ceteri post aditam hereditatem; nihil enim interest, utrum aliquis cernendo aut pro herede gerendo heres fiat, an iuris necessitate hereditati adstringatur.[80] |

88. *Nunc transeamus* ad obligationes, quarum summa 151.
diuisio in duas species deducitur: omnis enim obligatio uel ex contractu nascitur uel ex delicto.

89. Et prius uideamus de his, quae ex contractu nascuntur. harum quattuor genera sunt: aut enim re *con*trahitur obligatio, aut uerbis, aut litteris, aut consensu.

90. Re contrahitur obligatio uelut mutui datione; (*mutui autem datio*) proprie in his fere rebus contingit, 'qua*e* pondere,[1] numero, mensura consta*nt*, qualis est pecunia nume-

---

[79]) *Sequuntur duae lineae scriptura vacuae, a Goesch. repletae.*
[80]) *Linea cum sequentis initio litteris vacua.* [1]) qua res pondere *C.* *factum ex antiquiore vitio alicuius certe sensus:* quar. de pondere

---

min. (4, 5); *infra* 4, 38. 80. §§. 85—87. *Cf.* 2, 35—37. §§. 88. 89. *Cf. pr.* §. 2. *I. de oblig.* (3, 13). *Epit.* 2, 9 *pr. L.* 1 *pr.* §. 1. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 90. = *pr. I. quib. mod. re contr.* (3, 14). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 1. *L.* 1. §. 2. *D. de obl. et act.* (44, 7).

rata, uinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non *eaedem*,[82] sed *aliae*[83] eiusdem naturae reddantur: unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita *ti*bi a me datum est, ex meo tuum fit. **91.** Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem soluit, re obligatur; nam proinde ei condici potest SI PARET EVM DARE OPORTERE, ac si mutuum accepisset. unde quidam putant, pupillum aut mulierem, cui sine tutoris auctoritate non debitum per errorem datum est, non teneri condictione, non magis quam mutui datione. sed haec species obligationis non uidetur ex contractu consistere, quia is, qui soluendi animo dat, magis distrahere uult negotium quam contrahere.

152. **92.** Verbis | obligatio fit ex interrogatione et responsione, uelut DARI SPONDES? SPONDEO. DABIS? DABO. PROMITTIS? PROMITTO. FIDE PROMITTIS? FIDE PROMITTO. FIDE IVBES? FIDE IVBEO. FACIES? FACIAM. **93.** Sed haec quidem uerborum obligatio DARI SPONDES? SPONDEO, propria ciuium Romanorum est; ceterae uero iuris gentium sunt, itaque inter omnes homines, siue ciues Romanos siue peregrinos, ualent; et quamuis ad *Graecam* uocem expressae fuerint, uelut hoc modo δώσεις; δώσω· ὁμολογεῖς; ὁμολογῶ· πίστει κελεύεις; πίστει κελεύω· ποιήσεις; ποιήσω. etiam hae tamen inter ciues Romanos ualent, si modo Graeci sermonis intellectum habeant; et e contrario quamuis Latine enuntientur, tamen etiam inter peregrinos ualent, si modo Latini sermonis intel-

[illegible] constat, quae res p. ed. *Bg.* [82] *Ex Inst.* eadem *C. ed. Bg.* [illegible] *C. ed. Bg.*

§. 91. [illegible] §. 1. *I.* [illegible] *Cf. L.* 5. §. 3. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 6. *I.* [illegible] *L.* 5 pr. *D. de auct. et cons.* [illegible] *L.* 4. §. 1. *D.* [illegible] *infra* 4. 5. 41. §. 92. *Cf. Epit.* 2. [illegible] §. 2. pr. *I. de verb.* [illegible] 15. *L.* 1. §. 7. *D. de obl. et act.* 44. 7. *Paul.* 2. 3. [illegible] §. 93. *Cf.* §§. 119. 179. §. 1. *I. de verb.* [illegible] *cum* [illegible] *L.* [illegible] §. 4. *D. de acceptil.* [illegible] *Fest. v. Spondere.* [illegible] *de L. L.* 6. 5. §§. 69 *seq.* [illegible] *gesch. Rw.* X. *p.* [illegible].

:ctum habeant. at illa uerborum obligatio DARI SPONDES? PONDEO adeo propria ciuium Romanorum est, ut ne quidem ı Graecum sermonem per interpretationem proprie trans*fer*ri ossit, quamuis dicatur a Graeca uoce figurata esse. **94.** Unde licitur, uno casu hoc uerbo peregrinum quoque obligari osse, uelut si imperator noster principem alicuius peregrini opuli de pace ita interroget: PACEM FVTVRAM SPONDES? uel se eodem modo interrogetur: quod nimium subtiliter dictum st, quia si quid aduersus pactionem fiat, non ex stipulat*u* gitur, sed iure belli res uindicatur. **95.** Illu*d* dubitari
ɔtest, si quis[84] | ———————————— 153.
———————————————————— l. s.
B. . . . . | obligentur: utique *cum* quaeritur de iure Roma- 154.

) *Dubitatio eo pertinuisse videtur, an etiam alio eiusdem linguae* :*rbo* (*L.* 1. §. 2. *D. de verb. obl.* 45, 1) *vel eodem alius linguae* :*rbo* (*L.* 1. §. 6. *eod. Theophil.* 3, 15. §. 1.) *respondens recte obli-* :*tur, quod placuit. Post quae in pagina, quae legi non potuit,* :*xisse Gaius videtur, plane quibusdam in causis etiam omnino non* ı*terrogatum verbis obligari, quae causae ex Epit.* 2, 9. §§. 3. 4. ɔ*gnosci possunt: 'Sunt et aliae obligationes, quae nulla praece-* :*nte interrogatione contrahi possunt, id est, ut si mulier, sive* ɔ*onso uxor futura, sive iam marito dotem dicat. Quod tam de mo-* :*libus rebus quam de fundis fieri potest. Et non solum in hac obli-* :*tione ipsa mulier obligatur, sed et pater eius et debitor ipsius* u*lieris, si pecuniam, quam illi debebat, sponso creditricis ipse de-* :*tor in dotem dixerit. Hae tantum tres personae nulla interroga-* o*ne praecedente possunt dictione dotis legitime obligari. Aliae* :*ro personae si pro muliere dotem viro promiserint, communi iure* b*ligari debent, id est, ut et interrogata respondeant, et stipulata* r*omittant.* §. 4. *Item et alio casu, uno loquente et sine interroga-* o*ne alii promittente contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono* u*t donum aut munus aut operas se daturum esse iuravit: in qua re* :*pradicti liberti non tam verborum solennitate, quam iurisiurandi* e*ligione retinentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari* o*test.' Ex ultimis verbis coniicere licet, Gaium hanc disputatio-* e*m ita fere absolvisse: 'His vero causis exceptis praeterquam ex* ı*terrogatione et responsione verborum obligatio non contrahitur,* d*eo quidem, ut qui non interrogati responderint, aut interrogati* ı*antum adnuerint, ne omnino quidem* obligentur.' *Cf. L.* 1. §. 2. *D.*

:. **95.** *Cf. Liv.* 9, 5. 8. 11. 41 (*cf.* 1, 21). *Cic. pro Balbo* 12. §. 29.

norum. nam apu*d* peregrinos quid iuris sit, singularum ciui tatium iura requirentes aliud in *alia* lege *reperiemus*.[85]

97. Si id, quod dari stipulamur, tale sit, ut dari non po sit, inutilis est stipulatio, uelut si quis hominem liberu quem seruum esse credebat, aut mortuum, quem uiuum es credebat, aut locum sacrum uel religiosum, quem putabat *es* humani iuris, *sibi d*ar*i* stipuletur. **97ª**. *'(Item si quis re quae in rerum natura esse non potest, uelut hippocenta rum, stipuletur,)*[6] aeque inutilis est stipulatio. **98**. Item quis sub ea condicione stipuletur, quae existere non pote (*uel*)uti 'si digito caelum tetigerit', inutilis est stipula*t*io. s legatum sub inpossibili condicione relictum nostri praecepto proin*de ualere* putant, ac si *ea condicio adiecta non* ess diuer*sae* sc*h*olae auctores non minus legatum inutile exis mant, quam stipulationem: et sane ui*x* idonea diuersitatis ra reddi potest. **99**. Praeterea inutilis *est stipulatio*, *si q* ig*n*ora*ns*, rem *su*a*m* ess*e*, *eam sibi dari stipuletur: nam* quod al*i*cu*i*us est, id ei dari non potest. **100**. Denique i utilis est talis stipulatio, si quis ita dari stipuletur: PO MORTEM MEAM DARI SPONDES? uel ita: (*POST MORTEM TV DARI SPONDES? ualet autem, si quis ita dari stipulet CVM MORIAR, DARI SPONDES? uel ita:*) CVM MORIERIS, DA
155. SPONDES? id est, ut in nouissimum uitae tempus stipulato aut promissoris obligatio conferatur: nam inelegans esse uis est, ex heredis persona incipere obligationem. rursu*s* ita s pulari non possumus: PRIDIE QVAM MORIAR, a*u*t PRI

de verb. obl. (45, 1). [85]) *Sequitur linea vacua.* [6]) *Lachm. ex §* *I. h. t.* (3, 19) *supplevit. Plane aliquid excidit; sed etiam aliud utilis stipulationis exemplum fuisse potest, velut facti impossibi*

§. 97. *Cf. L.* 1. §. 9. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Epit.* 2, 9. §. §§. 1. 2. *I. de inut. stip.* (3, 19). §. 98. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 6. *L* §. 11. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 11. *I. h. t.* (3, 19). §. 10. *I. hered. inst.* (2, 14). *Paul.* 3, 4ᵇ. §. 1. *L.* 1. *D. de condic. inst.* (28, *L.* 31. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 99. *Cf. L.* 1. §. 10. *D. obl. et act.* (44, 7); *infra* 4, 4. §§. 2. 22. *I. de inutil. stip.* (3, 19). §. 100. *Cf. Epit.* 2, 9. §§. 7. 8. §§. 13. 15. *I. h. t.* (3, 19) *et* 2,

MORIERIS, DARI SPONDES? quia non potest aliter in-
PRIDIE quam aliquis morietur, quam si mors secuta sit;
morte secuta in praeteritum redducitur stipulatio et
nmodo talis est: HEREDI MEO DARI SPONDES? quae
ıutilis est. **101.** Quaecumque de morte diximus, eadem
capitis diminutione dicta intellegemus. **102.** Adhuc
; est stipulatio, si quis ad id, quod interrogatus erit,
sponderit, uelut si sestertia x a te dari stipuler, et tu
um *sestertium* v milia promittas, aut si ego pure stipu-
sub condicione promittas. **103.** Praeterea inutilis est
ıtio, si ei dari stipulemur, cuius iuri subiecti non sumus:
llu*d* quaesitum est, si quis sibi et ei, cuius iuri subiectus
ıt, dari stipuletur, in quantum ualeat stipulatio: nostri
ptores putant, in uniuersum ualere, et proinde ei soli,
ipulatus sit, solidum deberi, atque si extranei nomen
diecisset: sed diuersae sc*h*olae auctores | '*dimidium ei* 156.
'[87] existimant; pro alie*na*[8] *enim* | *parte ita inutilem*
'*tipul*ationem, *ut in* causa *du*|*obus per damnationem*
legati responde*tur*, | *deficientis collegatarii partem*
lteri quaeri, sed *in he*|*reditate ut non debitam rema-*
quod etiam *pl*|*ane simile est.*[9] **104.** *Item inutilis est*
ıtio, *si* ab *eo stipuler*, *qui iuri meo su*bi*ec*tus est, '*aut*

ıte '*esse*' *perperam addidit* '*non est, aut*'. [87]) *Ex Lachm.*
titui. [8]) *Quae sequuntur in hac* §., *ad sensum probabilem*
ıdum restitui, Sched. ductus secutus. In edd. tantum legeban-
actionem (aonem *Sched. quod etiam* ationem *esse potest*) —
— respondet — etiam. *De re cf.* 2, 205. *et not.* 205. *ad* 2, 287.
ım Pomponius Cassianus Proculeianorum in hac re sententiam
L. 110 *pr. D. de V. O.* (45, 1). '*simile est*' *cf.* §. 160.

---

117. 119. 158. 176. §. 101. *Cf.* 153. *L.* 38 *pr. D. de solut.*
§. 102. *Cf.* §. 5. *I. h. t.* (3, 19). *Epit.* 2, 9. §§. 9. 10.
§. 3. 4. *L.* 83. §§. 2. 3. *L.* 35. §. 2. *L.* 134. §. 1. *D. de V.*
1). *Libr. meum* '*Gaius*' *p.* 62. §. 103. *Cf.* §§. 4. 19. *I. h.*
9). *infra* §§. 114. 163. *L.* 110 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1).
D. de contr. empt. (18, 1). *L.* 4. *D. de stip. serv.* (45, 3). *de*
supra 2, 205. *L.* 34. §. 9. *L.* 84. §. 8. *D. de leg.* 1. *L.* 7. *D.*
2. §. 104. *Cf.* §. 6. *I. h. t.* (3, 19).

contra[90] is a me *stipuletur.* '*sed de seruis et de his*, *q*
in mancipio '*sunt*, *illud praeterea ius obseruatur*, *qu*
non solum ipsi, '*cuius in potestate mancipioue*[1] sunt, o
gari non poss*unt*, *s*ed ne alii quide*m* ull*i*. **105.** Mutum
que stipulari neque promittere posse palam *est: quod e*
surdo receptum est; quia et is, *qui stipulatur*, uerba p
mittentis, et qui promittit, *uerba stipulantis* exaudire de
106. Furiosus nullum ne*gotium gerere potest*, quia non
tellegit, quid agat. **107.** Pupillus omne negotium recte ge
'ita tamen ut t*utor*[2], sicubi tutoris auctor*itas ne*cessaria
a*d*hibeatur, uelut si ipse obligetur; nam alium sibi oblig
etiam sine tutoris auctoritate potest. **108.** Idem iuris est
feminis, quae in tutela sunt. **109.** Se*d* quod diximus
pupilli*s*, utique de eo uerum est, qui iam aliquem intellect
habet; nam infans et qui infanti proximus est, non mult
157. a *furioso* | differt, quia huius aetatis pupilli nullum int
lectum habent: sed in his pupillis, '(*qui infanti prox*
sunt,)[3] p*rop*t*er* utilitatem benignior iuris interpretatio facta e
110. '(*Quanquam uero*, *ut diximus*, *alius*, *qui i*
nostro subiectus non est, *inutiliter nobis stipulatur*,)[4] p
sumus tamen ad id, quod stip*u*lamu*r*, alium a*d*hibere, qui *id*
stipul*e*t*ur*. quem uulgo adstipulatorem uocamus. **111.** '
huic proinde actio conpetit proindeque ei recte soluitur
nobis; sed quidquid consecutus erit, mandati i*u*dicio no

---

90) *Restitui, incerta tamen C. scriptura.* 1) *Ex mea cj. resti*
Similia Goesch. cj. 2) *Ex Lachm. ed.* '*tutor*' *omittit ed. Bg.*
tm ut tm *C.* ut tamen *ed. Bg.* 5. 3) *Addidi* '*Gaius*' *p.* 65. *Cf.* §.
I. h. t. (3, 19). *L.* 6. *D. rem pup.* (46, 6). 4) *Supplevi* '*Gaius*' *p.*
In C. quae sequitur linea, librarius ea, quae omisit, pro rubr
habens, vacuam reliquisse videtur. 5) Sed *C. edd. Verum* s *ex*

---

§. 105. = §. 7. *I. eod. Cf. L.* 1. §§. 14. 15. *D. de obl. et*
(44, 7). §. 106. = §. 8. *I. eod. Cf. L.* 1. §. 12. *D. de obl*
act. (44, 7). §. 107. = §. 9. *I. eod. Cf.* 2, 83. 3, 91. 119. 176. *I*
11, 27. §. 108. *Cf.* 3, 91. 119. 176. 1, 192. §. 109. = §. 10
h. t. (3, 19). *Cf. L.* 1. §. 13. *D. de obl. et act.* (44, 7). §. 1
Cf. Fest. v. Reus. Cic. pro Quint. 18. §. 58. *Pison.* 9. *Epist.*
Octav. (*inter Cic. epp. ad Brut.* 2, 8) *versus fin.* §. 111.

ituere cogetur. **112.** Ceterum potest etiam aliis uerbis adstipulator, quam quibus nos usi sumus: itaque si uerbi ia ego ita stipulatus sim: DARI SPONDES? ille sic adstipulari potest: IDEM FIDE TVA PROMITTIS? uel: IDEM FIDEIVBES? uel contra. **113.** Item minus adstipulari potest, plus n potest: itaque si ego sestertia x stipulatus sum, ille tertia v stipulari potest; contra uero plus non potest. item ego pure stipulatus sim, ille sub condicione stipulari potest; tra uero non potest. non solum autem in quantitate, sed m in tempore minus et plus intellegitur; plus est enim im aliquid dare, minus est post tempus. **114.** In hoc aut iure quaedam singulari iure obseruantur: nam adstipulas heres non habet actionem. item | seruus adstipulando 158. il agit, qui ex ceteris omnibus causis stipulatione domino uirit. idem de eo, qui in mancipio est, magis placuit; nam s serui loco est: is autem, qui in potestate patris est, agit uid, sed parenti non adquirit, quamuis ex omnibus ceteris sis stipulando ei adquirat; ac ne ipsi quidem aliter actio petit, quam si sine capitis diminutione exierit de potestate entis, ueluti morte eius aut quod ipse flamen Dialis inauratus est. eadem de filiafamilias et quae in manu est, dicta llegemus.[96]

115. Pro eo quoque, qui promittit, solent alii obligari, rum alios sponsores, alios fidepromissores, alios fideiusso- appellamus. **116.** Sponsor ita interrogatur: IDEM DARI ONDES? fidepromissor (*ita*)[7]: IDEM FIDEPROMITTIS? fidesor ita: IDEM FIDE TVA ESSE IVBES? '(*sed*)[8] uidebimus his 'an *ali*quo[9] nomine possint proprie adpellari, qui ita

---

edente v. adhaesisse putanda est. [96]) *Sequitur linea vacua.* *Addidit Bg. ed.* 5. [8]) *Geminata* s *cj. ed. mea priore.* [9]) at·quo *corruptam ex* ā aliquo. — autem quo *edd. et mea prior, in qua* : an item quo. *Alii:* uidebimus autem de his *vel* de his autem uide-

---

. 117. 215. §. 112. *Cf.* 3, 116. §. 113. *Cf.* §. 5. *I. de fidei.* 20). non solum aut] *cf.* 4, 53. *L.* 12. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16). 85. *D. de solut.* (46, 3). §. 114. *Cf.* 4, 113. 2, 87. quam si sine d.] *cf.* 1, 127. 130. §. 115. *Cf. pr. I. de fidei.* (3, 20). *Paul.* 9. §. 5. 1, 20. *Fest. v. Adpromissor.* §. 116. *Cf.* 3, 92. 4, 137.

interrogantur: IDEM DABIS? IDEM PROMITTIS? IDEM FACIE
117. Sponsores q*ui*dem et fidepromissores et fideiussores sae
solemus accipere, dum curamus, ut diligentius nobis cautu
sit; adstipulatorem uero fere tunc solum a*d*hibemus, cum i
stipulamur, ut aliquid post mortem nostram detur,' (*quo*
stipulando (*quia*) nihil agimus, a*d*hibetur[100] a*d*stipulator, ut
159. post mortem nostram agat: qui si quid fuerit *con*secutus, |
t. s. *restitue*ndo eo mandati iudicio 'heredi *post* morte*m* tenetur
118. Sponsoris u*ero* et fidepromissoris similis condic
(*est*), fideiussoris u*al*de *d*issimilis. **119.** Nam illi quide
nullis obligationibus accedere possunt nisi uerborum,[2] qua
uis interdum ipse, qui promiserit, non fuerit obligatus, uel
si *mulier*[3] aut pupillus sine tutoris auctoritate aut quilib
post mortem suam dari promiserit; at illu*d* quaeritur,
ser*uus* aut peregrinus spoponderit, an pro eo sponsor a
fidepromissor obligetur. fideiussor uero omnibus obligati
nibus, id est, siue re siue uerbis siue litteris siue consen
contractae fuerint oblig*a*tiones, adici potest. 'a*c*[4] ne ill
quidem interest, utrum ciuilis an naturalis obligatio sit, c
adiciatur; adeo quidem, ut pro seruo quoque obligetur, si

---

bimus. *Ceterum ita obligatos commune adpromissoris nomen co prehendebat.* 100) *Ex mea cj.* '*Gaius*' *p.* 66. '(*quod cum*) stip. nil ag. adhibetur' *ed. Bg. Antea edebatur:* (*quod*) stip. n. agitur. a hibetur autem. (*quod ita*) st. n. a. a. a. *cj. Poeschmann. Stud. Gai. II. p.* 9. 1) hdi (*dubia littera* d)mortenet' *C. Mihi iam dubi non est, in C. Ver. ipso sive in eo, unde is descriptus est, fuis* hpt mortē net' *ex quibus* pt *fortasse abiit in* di, *utique vero* te *ge nanda est.* heredi *ex bona fide* tenetur *ed. mea prior.* heredi *nost* t. *ed. Bg.* 5. 2) *Excidisse videtur:* '*et obligantur*' *vel:* '*et obliga tur suorum obligatione uerborum*'. 3) *In C. fuerit* ml. *Cf.* 2, 1 3, 171. '*femina*' *ex mea cj. priori ed. Bg.* '*mulier*' *ed.* 5. 4) ad

---

Epit. 2, 9. §. 2. *Greg. C. tit. de sponsoribus et fideiussoribus* (12, *L.* 8 *pr. D. de fidei.* (46, 1). *L.* 12. *C. eod.* (8, 41). §. 7. *I. eod.* (3, 2 *L.* 75. §. 6. *D. de verb. obl.* (45, 1). §. 117. *Cf. pr. I. cit. L.* §. 8. *D. de obl. et act.* (44, 7); §§. 100. 110. 216. §. 119. = §. *I. de fidei.* (3, 20). si mulier *etc.*] *cf.* §§. 107. 108. aut pup.] *V L.* 25. *D. de fidei.* (46, 1), *ubi Tribonianus pro* '*uerbis obligato*' '*obligato*', *pro* '*spoponderit*' '*fideiusserit*' *scripsisse videtur, c L. 6. D. de verb. obl.* (45, 1). *L.* 70. §. 4. *D. h. t.* (46, 1). post m

raneus sit, qui a seruo fideiussorem accipiat, siue dominus id, quod sibi debeatur. **120.** Praeterea sponsoris et fide-missoris heres non tenetur, nisi si de peregrino fidepro-sore quaeramus, et alio iure ciuitas eius utatur; fideius-ris autem etiam heres tenetur. **121.** Item sponsor et fide-omissor (*per*) legem Furiam biennio liberantur, et quotquot unt numero eo tempore, quo pecunia peti potest, in tot rtes deducitur inter eos obligatio, et singuli uiriles partes *are iub*entur;[105] fideiussores uero perpetuo tenentur, et otquot erunt numero, singuli in solidum | obligantur: 160.
*que liberum est creditori, a quo uelit, s*olidum petere: *sed* t. s.
: *epistula diui Hadriani compellitur* creditor a singulis, i modo soluendo *sint*, *partes petere*. eo igitur distat haec istula a lege Furia, quod si quis ex sponsoribus aut fide-omissoribus soluendo non sit, '*non ideo plus a ceterorum* uoque *peti possit.*[6] *Cum autem lex Fur*ia *tantum in* Italia cum habeat, *consequens est*, *ut in prouinc*iis sponsores oque et fidepromissores proinde ac fideiussores in 'perpe-*tum*[7] teneantur et singuli in solidum obligentur, nisi ex istula diui Hadriani hi *quoque* ad*iuuari uideantur*. **122.** :aeterea inter sponsores et fidepromissores lex Apuleia andam societatem introduxit: nam si quis horum plus sua rtione soluer t, de eo, quod amplius dederit, a*duersus* eteros *actionem habet* '*ex ea lege*, *quae scilicet*[8] *ante* gem Furiam lata est, quo tempore in solidum obligabantur: nde quaeritur, an post legem Furiam adhuc legis Apuleiae

---

edd. ac *ed. Bg.* 5. [105]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 87. hocabentur *C.* (*in*) riles p. *u*ocab*u*ntur *cj. Poeschm. II. p.* 15. (*in*) u. p. *obligan*tur *ed. g.* 5. [6]) *Restitui ib. p.* 89. *Multa intrudit Poeschm. p.* 17. [7]) per-etuo *Sched. ed. Bg.* [8]) '*lex autem Apuleia*' *edd.*

---

em s.] *cf.* §. 100. si seruus *etc.*] *cf.* §. 93. *Pers.* 5, 78. §. 120. *f.* 4, 113. *Epit.* 2, 9. §. 2. *Paul.* 2, 17. §. 16. §. 2. *I. h. t.* (3, 20). §. 121. per legem Fur.] *circa initium seculi quinti, ut videtur, latam. f.* 4, 22. *L.* 29. §. 6. *D. mand.* (17, 1). *L.* 25. *D. de stip. serv.* (45, 3). *L.* 4. *D. de div. temp.* (44, 3). *L.* 4. §. 4. *D. rem pup.* (46, 6). partes dare] *cf. L.* 5. §. 1. *L.* 34. §§. 1. 10. *L.* 37. *D. de solut.* (46, 3). fideiuss. uero] *cf.* §. 4. *I. h. t.* (3, 20). §. 122. lex Apuleia] for-

beneficium supersit; et utique extra *Italiam* superest; l*ex* quidem Furia tantum in I*talia* ualet, Apuleia uero in c*eter*is '*praeter Italiam regionibus. Alia uero es*ı *iussorum condicio; nam ad hos*[109] *lex* Apuleia non peı itaque si creditor ab uno totum *con*secutus fuerit, huius detrimentum *erit*, sci*licet* si is, pro quo fideiussit, sol
161. non *sit: sed ut ex* | supra dicti*s* appar*et*, is, a quo cr totum petit, poterit ex epistula diui Hadriani desideraı pro parte in se detur actio. **123.** Praeterea lege '*Pomp* cautum est, ut is, qui sponsores aut fidepromissores ac praedicat palam et declaret, et de qua re satis accipiat, e sponsores aut fidepromissores in eam obligationem acceן sit; et nisi praedixerit, permittitur sponsoribus et fi(missoribus intra diem xxx. praeiudicium postulare, quaeratur, an ex ea lege praedictum sit; et si iudicatur rit, praedictum '*ita non*[1] esse, liberantur. qua lege fi sorum menti*o* nulla fit; sed in usu est, etiam si fideiu accipiamus, praedicere.

124. Sed beneficium leg*is* Corn*e*liae omnibus com est: qua lege idem pro eodem apu*d* eundem eodem anno tur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae qu xx mili*a*; et quamuis sponsor uel promissor '(*uel fi(sor*)[2] in amplam pecuniam, uelut si sestertium c n nummum *se obligauerit*, '*tamen duntaxat* $\overline{XX}$ *damna* pecuniam autem creditam dicimus non solum eam, quar dendi causa damus, se*d* omnem, quam tunc, (*cum*) contr obligatio, certum est debitum iri, id est, (*quae*) sine ull

109) *Partim ex Lachm. partim ex Goesch. cj. restitui.* 110) *R* '*Gaius*' *p.* 90. *Alii aliter.* 1) nam *C.* n*on edd.* 2) *Addidi* ' (*p.* 91. 3) *Restitui ib.*

tasse a. u. 364. — *Cf. L.* 39. *D. de fidei.* (46, 1). §. 12 Pompeia] *ut uidetur, a. u.* 666. *Cf. Schol. in Cic. orat. in Cl Cur. p.* 333 *Orell.* §. 124. legis Corn.] *fortasse eiusdem a. Cf. Fest. v. Unciaria. De re L.* 49. §. 1. *D. de fidei.* (46, 1). *D. de donat.* (39, 5). *Plutarch. Caes.* 11. *Anton.* 2. creditae pec *cf. L.* 1. *L.* 2. §§. 3—5. *L.* 37—39. *D. de reb. cred.* (12, 1). *pr.* 222. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 2. §. 1. *C. de const. pec.*

cione deducitur in obligationem; itaque et ea pecunia, quam diem certum dari stipulamur, eodem numero est, quia certum est, eam debitum iri, licet post tempus petatur. appellaone autem pecuniae omnes res in ea lege significantur; aque '(et)[104] si uinum uel frumentum, aut si fundum | uel 162. ominem stipulemur, haec lex obseruanda est. **125.** Ex uibusdam tamen causis permittit ea lex in infinitum satis ccipere, ueluti si dotis nomine, uel eius, quod ex testamento ui[4*] debeatur, aut iussu iudicis satis accipiatur. et adhuc 'lege cesima hereditatium[5] cauetur, ut ad eas satisdationes, quae ea lege proponuntur, lex Cornelia non pertineat. **126.** 'In iure quoque iuris[6] par condicio est omnium, sponsorum, epromissorum, fideiussorum, quod ita obligari non possunt, plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur: at ex uerso ut minus debeant, obligari possunt, sicut in adstipuloris persona diximus; nam ut astipulatoris, ita et horum ligatio accessio est principalis obligationis, nec plus in cessione esse potest quam in principali re. **127.** In eo oque par omnium causa est, quod si qui pro reo soluerit, is reciperandi causa habet cum eo mandati iudicium; et hoc plius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem duplum, quae appellatur depensi.

128. Litteris obligatio fit ueluti[7] nominibus transcriptis. fit autem nomen transcripticium duplici modo, uel a re personam uel a persona in personam. **129.** (*A re in pernam tran*)scriptio fit, ueluti si id, quod *tu* ex emptionis

---

) *Addidi ib. p.* 93. [4*]) tiui (*vel* iiui) *C.* tibi *edd.* [5]) *Non dubito, in ipse Gaius in his Institutionibus scripserit:* lege Iul. de uices. r. [6]) *Malim* in eo quoque iure. [7]) in *male geminando addunt C. edd. Cf.* §§. 132. 133. 90. *Simile non est in* §. 135. ueluti *ed. Bg.* 5.

---

126. *Cf.* §. 5. *I. de fidei.* (3, 20). §. 113. §. 127. *Cf.* §. 6. *I. d.* (3, 20). depensi] *cf.* 3, 216. 4, 9. 22. 25. 102. 171. 186. *Paul.* 1, 19. 1. *Cic. ad div.* 1, 9. *Lex Iul. munic.* 114. lex Publilia] *fortasse a.* 371. §§. 128. 129. *Cf.* (*Epit.* 2, 9. §. 12. *Theoph.* 3, 21 *pr.*) 137. *Cic. de offic.* 3, 14. *ad Attic.* 4, 18. *Verr. II.* 1, 36. 39. *pro Rosc. Com.* 1. 5. *Gell.* 14, 2.

causa aut conductionis aut societatis mihi debeas, 'inde pensum tibi tulero. **130.** A persona in personam tran
163. fit, ueluti si id, quod mihi Titius debet, tibi 'inde[8] sum tulero, id est si Titius 'te (*pro*) se[9] delegaueri **131.** Alia causa est eorum nominum, quae arcaria uo in his enim re*i*, non litterarum obligatio consistit, qui aliter uale*nt*, quam si numerata sit pecunia; numeratic pecuniae 'rei[120] facit obligationem: qua de causa rect mus,[1] arcaria nomina nullam facere obligationem, sed tionis factae testimonium praebere. **132.** Unde 'non p dicitur, arcariis nominibus etiam peregrinos obligari, q ips*o* nomine, sed n*u*meratione pecuniae obligantur genus obligationis iuris gentium est. **133.** Tr*ans*c uero nominibus an obligentur peregrini, merito qu quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod placuit. Sabino autem et Cassio uisum est, si a re i nam fiat nomen transcripticium, etiam peregrinos o si uero a persona in personam, non obligari. **134.** P litterarum obligatio fieri uidetur chirografis et syngr est, si quis debere se aut daturum se scribat; ita ' si[3] eo nomine stipulatio non fiat: quod genus obli proprium peregrinorum est.

135. Consensu fiunt obligationes in emptionibus ditionibus, locationibus conductionibus, societatibus, m

---

118) id *C. edd. Vid.* '*Gaius*' *p.* 93. Inde *significat*, *quod in silatione causam, vel personam, unde descendit ac transferi tum, commemorari oportet.* 9) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 93. te se *C* 120) rein *C.* '*re modo*' *ed. Bg.* ' rei non *litterarum*' *ed. Gne Codicis nota* n *a margine huc aberrasse mihi videtur, cum v* proprie, *ubi desideratur, excidisset. Quare suo loco eam nec scripsi quod aliquando arriserat:* de iure naturali. 1) *cj. Bg.* 2) proprie *C. edd. Vid. not.* 115. *et* '*Gaius*' *p.* 94. i *non dicit Gaius, sed* non proprie 4, 18. 3) scilic. ut si *C.* s

§. 130. *Cf. L.* 13 *pr. D. ad SC. Vell.* (16, 1). *Liv.* 35, 7. *Cf. Gell.* 14, 2. §. 132. *Cf. Ascon. in Cornel. p.* 57. *ed.* §. 133. *Cf. Liv.* 35, 7. §. 134. *Cf. Schol. in Verr.* 2, 1. 91. *p.* 175. 184. *ed. Bait. Ammian.* 18, 5. §. 2. *G. E. E* '*Lehre v. Creditum*' *p.* 509 *seq.* §§. 135—137. = *L.*

136. Ideo autem *i*stis modis con*s*ensu dicimus obligationes
contrahi, qu*ia* neque uerborum | neque scripturae ulla pro- 164.
prietas desideratur, sed sufficit, eos, qui negotium gerunt,
consensisse: unde inter absentes quoque talia negotia contra-
huntur, ueluti per epistulam aut per internuntium, cum alio-
quin uerborum obligatio inter absentes fieri non possit.
[**138.**] [124]sed absenti expensum ferri potest, etsi uerbis obli-
gatio cum absente contrahi non possit. **137.** Item in his
contractibus alter alteri obligatur de e*o*, quod alterum alteri
ex bono et aequo praestare oportet, cum alioquin in uerbo-
rum obligationibus alius stipuletur, alius promittat, et in
nominibus alius expensum ferendo obliget, alius obligetur.

139. *Emptio et uenditio contrahitur*, cum de pretio con-
uenerit, quamuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra
quidem data fuerit: nam quod arrae nomine datur, argumen-
tum est emptionis et uenditionis contractae. **140.** Pretium
autem certum esse debet: alioquin si ita inter '*n*os[5] conuenerit,
ut quanti Titius rem aestimauerit, tanti sit em*p*ta, Labeo ne-
gauit, ullam uim hoc negotium habere; *quam sententiam*
Cas*s*ius probat: (*at*)[6] Ofilius et eam empt*ionem putat et uen-*
ditionem; cuius opinionem Proculus secutus est. **141.** *Item*
pretium in numerata pecunia con|sistere debet: *nam* in ceteris 165.
rebus an pretium esse possit, ueluti homo aut toga aut fundus

---

ed. Bg. scilicet, ut [si] *ed. Bg.* 5. [124]) *Aperte fugitiva sunt verba huius §. ponenda ante §.* 137. (*quod iam fecit Bg. ed.* 5.) *ubi cum excidissent et ad marginem suppleta essent, librarius ea post §.* 137. *ea de causa posuisse videtur, quod spatium ibi vacuum in Cod., unde describebat, invenit. Nam et ipse lineam unam et dimidiam vacuas post h. §. reliquit.* [5]) *Ex mea cj.* eos C. *edd. etiam mea prior. Iustinianus pro more suo imperatoriam maiestatem exemplis nunquam immiscendae in Instit. etiam h. l. pro* nos *posuit* aliquos. [6]) *Geminando supplevi.*

---

obl. et act. (44, 7). *Tit. I. de cons. obl.* (3, 22). §. 139. = *pr. I. de empt.* (3, 23). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 14. §. 140. *Cf.* §. 1 *I. ib.* §. 141. = §. 2. *I. ib. Cf. Plin. N. H.* 33, 1. 3. *Serv. ad Virgil. Georg.* 3, 306. *L.* 1. §. 1. *D. de contr. empt.* (18, 1). *L.* 1 *pr. D. de rer. perm.* (19, 4). *Tit. Furf. in Orell. Inscr. Lat. thes.* 2488. = *I. L. A.* 603, 13. *verb.* quod emptum erit aere argento *etc.* Homer.] *Il.* 7,

alterius rei (*pretium esse possit*), ualde quaeritur: n(praeceptores putant, etiam in alia re posse consistere tium; unde illu*d* est, quod uulgo putant, per permutatio rerum emptionem et uenditionem contrahi, eamque spe(emptionis e*t* uenditioni*s* uetustissimam esse; argumento utuntur Graeco poeta Homero, qui aliqua parte sic a*it*:

(ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί,
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσιν,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν,)

'*e*t re*liqua*.[127] diuersae scholae auctores dissentiunt aliud esse existimant permutationem rerum, aliu*d* emptionem uenditionem; alioquin *non posse* rem expediri permu rebus, quae uideatur res uenisse, e*t qua*e pretii nomine (esse, sed rursus utramque uideri et uenisse et utram pretii nomine datam esse, absurdum uideri. se*d a*it Cae Sabinus, si rem 'tibi uenalem habenti,[8] ueluti fundum, ' ce*ss*erim,[9] et pretii nomine hominem forte dederim, fund quidem uideri uenisse, hominem autem pretii nomine dat esse, *ut* fund*us* acciperetur.[130]

142. Locatio autem et conductio '(*et emptio et uend etiam*)[1] similibus regulis constitu*u*ntur: nisi enim merces c statuta sit, non uidetur locatio et conductio contrahi. **1** Unde si alieno arbitrio merces permissa sit, uelut qua*n*ti

---

[127]) *Edd. praeter principem haec verba Gaio familiaria perpe ut a librario profecta omittunt; nam et alias parte aliqua, quae ad rem pertinet, ex oratione quadam desumta eadem verba add tur. Cf.* 2, 174. 4, 36. 37. 43. 136. [8]) *Sic C.* Titio uenalem habente e [9]) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 94. acceperim *C. edd.* [130]) *Sequitur linea cua, in qua, licet rubricae destinata, haec fere sententia peri videtur:* '*Proxima emptioni et venditioni est locatio conductio*'. *L.* 2 *pr. D. loc.* (19, 2). *Sequens enim* autem *certo argumento generalem praecessisse sententiam, quae iam sigillatim explice* [1]) *Haec nunc* (*addita v.* '*etiā*' *in hac altera ed.*) *ut similia per statuere malui, quam quod* '*Gaius*' *p.* 95. *suaseram*, constituitu

---

472—475. §. 142. *Cf. L.* 2 *pr. D. loc.* (19, 2). *Pr. I. de l (3, 24).* §. 143. *Cf.* §. 1. *I. ib. L.* 25 *pr. D. loc.* (19, 2). *L*

aestimauerit, | quaeritur, an locatio et conductio contra- 166.
r: 'qua de[132] causa si fulloni polienda curandaue, sarcina-
sarcienda uestimenta dederim, nulla statim mercede con-
ta, postea tantum daturus, quanti inter nos conuenerit,
ritur, an locatio et conductio contrahatur. **145.** Vel
em tibi utendam dederim et inuicem aliam rem utendam
perim, quaeritur, an locatio et conductio contrahatur.
Adeo autem emptio et uenditio et locatio et conductio
litatem aliquam inter se habere uidentur, ut in quibus-
causis quaeri soleat, utrum emptio et uenditio contraha-
an locatio et conductio: ueluti si qua res in perpetuum
la sit, quod euenit in praediis municipum, quae ea lege
ntur, ut quamdiu 'inde[3] uectigal praestetur, neque ipsi
luctori neque heredi eius praedium auferatur; sed magis
uit locationem conductionemque esse. **146.** Item si gla-
ores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri
rint, pro sudore denarii xx mihi darentur, in eos uero
ulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mile, quae-
', utrum emptio et uenditio an locatio et conductio con-
atur: et magis placuit, eorum, qui integri exierint, loca-
em et conductionem contractam uideri, at eorum, qui
i aut debilitati sunt, emptionem et uenditionem esse;
e ex accidentibus 'apparere,[4] tamquam sub condicione |
cuiusque uenditione an locatione: iam enim non dubita- 167.
quin sub condicione res ueniri aut locari possint. **147.**
quaeritur, si cum aurifice mihi conuenerit, ut is ex auro
certi ponderis certaeque formae anulos mihi faceret, et
perit uerbi gratia denarios CC, utrum emptio et uenditio
locatio et conductio contrahatur: Cassius ait, materiae
em emptionem uenditionem contrahi, operarum autem

. *Cf.* §. 145. 132) *Malim* ex eadē, *licet similiter in Inst. legatur.*
l (*pro sigla accipiendum; 'Gaius' p.* 96) *C. edd. Cf.* 4, 28.
paret *C. edd. Cf.* 2, 218. *Male igitur librarius scripsit semel* re,

le praescr. verb. (19, 5). §. 144. *Cf.* §. 2. *I. ib. L.* 17. §. 3.
le praescr. verb. (19, 5). §. 145. §. 3. *I. ib. Cf. L.* 2. §. 1.
oc. (19, 2). *Gruter* 801, 5. §. 146. *Cf. Cic. ad Attic.* 4, 4^{b} *fin,*
dubitatur *etc.*] *cf. L.* 20 *pr. D. loc.* (19, 2). §. 147. = §. 4.

locationem et conductionem; sed plerisque placuit, emptio et uenditionem contrahi: atqui si meum aurum ei ded mercede pro opera constituta, conuenit, locationem condu(nem contrahi.

148. Societatem coire solemus aut totorum bonorum unius alicuius negotii, ueluti mancipiorum emendorum uendendorum. **149.** Magna autem quaestio fuit, an ita (possit societas, ut quis maiorem partem lucretur, mino damni praestet: quod Quintus Mucius '*(contra naturam so tatis esse censuit; sed Seruius Sulpicius, cuius)* etiam[135] p ualuit sententia, adeo ita coiri posse societatem existim: ut dixerit, illo quoque modo coiri posse, ut quis nihil om damni praestet, se*d* lucri partem capiat, si modo opera tam pretiosa uideatur, ut ae*qu*um sit, eum cum hac pacti in societatem admitti: nam et ita posse 'coir*i*[6] societa
168. constat, ut unus pecuniam conferat, alter non conferat, tamen lucrum inter eos conmune sit; saepe enim opera cuius pro pecunia ualet. **150.** Et illu*d* certum est, si partibus lucri et damni nihil inter eos conuenerit, ta aequis ex partibus commodum '*et*[7] incommodum inter commune esse; sed si in altero partes expressae fue: uelut in lucro, in altero uero omissae, in eo quoque, q omissum est, similes partes erunt. **151.** Manet autem so tas eousque, donec in eodem sensu perseuerant; at cum quis renuntiauerit societati, societas soluitur: sed plau quis in hoc renunciauerit societati, ut obueniens alic lucrum solus habeat, ueluti si mihi totorum bonorum so(cum ab aliquo heres esset relictus, in hoc re*nunt*iau*e*rit so tati, ut hereditatem solus lucri faciat, cogetur hoc luc communicare; si quid uero aliu*d* lucri fecerit, quod non c:

---

bis t. [135]) *Ex Pöschm. sententia supplementum non post v.* e *ut in priore ed., sed ante posui.* [6]) coire *C.Bg.ed.* [7]) ut *C.ed.*

I. ib. Cf. L. 2. §. 1. *D. loc.* (19, 2). §. 148. = *pr. I. de so* (3, 25). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 16. §. 149. *Cf.* §. 2. *I. ib. Epit.* *Cic. pro Rosc. Com.* 10. §. 29. §. 150. *Cf.* §§. 1. 3. *I. ib.* §. *151.* = §. 4. *I. ib.*

uerit, ad ipsum solum pertinet: mihi uero, quidquid omnino post renuntiatam societatem adquiritur, soli conceditur. **152.** Soluitur adhuc societas etiam morte socii, quia qui societatem *contrahit*, *certam* personam sibi eligit. **153.** 'I*g*itur[138] et capitis diminutione solui societatem '(*constat*),[9] quia ciuili ratione capitis diminutio 'morti*s* *instar* fere[140] dicitur; *sed si adhuc* consentiant in societate*m*, noua uidetur incipere societas. **154.** Item si cuius ex sociis bona publice aut priuatim uenierint, soluitur societas: sed h*oc* *quoque casu* | societas 'de*nuo* *contrah*i pot*est*, quia[1] consensu contrahitur 169.
nudo, iuris*que* gent*ium* '*est*, *consentire uero*[1] omnes homines naturali ratione *possunt*.

155. M*andatum* consistit, *siue* nostra gratia mandemus, siue ali*ena*, '*id est*, *siue ut mea*[2] negotia geras, siue u*t* alterius '*mand*e*m* *tibi*, *e*ri*t* *mandati*[3] obligatio, et inuicem alter *al*teri tene*b*imur, 'id*eo* quod tam *me* *t*i*bi* *imp*ensa*s* quam te[4] 'mihi bona*m* fide*m* praestare oporte*t*.[5] **156.** Nam si tua gratia tibi mandem, s*u*per*u*acu*u*m est mandatum; quod enim tu tua gratia fac*tu*r*us* sis, id ex t*u*a sententia, *non* ex meo mandatu facere *uideberis; it*aque si otiosam pe*cu*nia*m* domi te *habere mihi dixeris*, *et* ego te hortatus fuerim, u*t* *eam* fenerares, quamuis *e*am ei mutuam dederis, a quo *s*er*u*ar*e* non potueris, non tamen habebis mecum man*dati* *ac*t*i*o*n*em:

---

138) *Scripsi 'Gaius' p.* 96. Dicitur *C. edd.* 9) *Supplevi ibidem.*
140) *Haec proxime ad C. scripturam accedere videntur.* morti *paene* par esse *ed. mea prior. Alii aliter. Cf. L.* 59 *fin. D. de condic. et dem.* (35, 1). 1) *De mea cj. restitui.* 2) *Ex Goesch. cj. scripsi.* 3) *Item ex Goesch. cj., qui tamen pro 'm̄dati' volebat 'inter nos'.* 4) *Restitui 'Gaius' p.* 96. 5) mihi bona fide praestare oportere *C. edd.* ideoque *iudicium* erit *in id quod paret* te mihi bona fide praestare

---

§. 152. = §. 5. *init. I. ib.* §. 153. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 17. *L.* 4. §. 1. *L.* 63. §. 10. *L.* 58. §. 2. *L.* 65. §. 11. *D. pro soc.* (17, 2). §. 154. *Cf.* §§. 7. 8. *I. ib.* (3, 25). privatim] *non ut L.* 67. §. 2. *D. de cond. indeb.* (12, 6) *dicitur, sed magistro creditorum nomine vendente. Cf. supra* §. 80. §. 155. *Cf. Epit.* 2, 9. §. 18. *pr. I. de mand.* (3, 26). *L.* 2 *pr. L.* 10 *pr. L.* 46. §§. 4. 6. *D. mand.* (17, 1). *L.* 5 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 156. *Cf. pr.* §. 6. *I. de mand.* (3, 26). *L.* 2 *pr.* §. 6. *L.* 6. §. 5. *L.* 32. *D. mand.* (17, 1).

item et si hortatus sim, *ut rem a*liquam emeres, *quamuis* non expedierit tibi eam emisse, non tamen *mandati tibi teneber*. et adeo haec ita sunt, ut quaeratur, an mandati teneatur qui mandauit tibi, ut *Titio* pecuniam *fenerares*. '*sed uera est Sabini sententia, si non gener*aliter *ut pecuniam fenerares, mandatum sit, sed f*aener*are* T*itio iussus sis, esse mandati actio*nem *e*x*istima*ntis, [146] q*uia* non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset. **157.** Illud '*constat, si*
170. *faciendum quid*[6] m*an*det*ur*, quod contra bonos mores | est, non contrahi obligationem, uelut si tibi mandem, ut Titio furtum aut iniuriam facias. **158.** Item si qu*id* post mortem meam faciendum '(*mihi*)[7] mandet*ur*, inutile mandatum est, quia generaliter placuit, ab heredis persona obligationem incipere non posse. **159.** Sed recte quoque consummatum mandatum si, dum adhuc integra res sit, reuocatum fuerit euanescit. **160.** Item si adhuc integro mandat*o* mors alterutrius alicuius interueniat, id est uel eius, qui mandarit, uel eius, *q*ui mandatum susceperit, soluitur mandatum; sed utilitatis causa receptum est, ut si mortuo eo, qui mihi mandauerit, ignorans, eum decessisse, exsecutus fuero mandatum posse me agere mandati actione; alioquin iusta et probabilis
t. s. ignorantia damnum mihi adferet. | et *huic* simile est, quod plerisque placuit, si debitor meus manumisso dispensatori meo per ignorantiam soluerit, liberari eum, cum alioqui stricta iuris ratione non posset liberari eo, quod alii soluisset quam cui soluere deberet. **161.** Cum autem is, cui rem mandauerim, egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest, im-
t. s. plesse eum mandatum, | si modo implere potuerit; at ille mecum agere non potest: itaque si mandauerim tibi, ut uel

---

oportere *ex Bg. cj. ed. Gneist. Cf.* §. 117. [146]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 97. [7]) *Supplevi ib. p.* 98.

---

§. 157. *Cf.* §. 7. *I. ib. Epit.* 2, 9. §. 18. §. 158. *Cf. supra* §. 117 — *L.* 12. §. 17. *L.* 13. *D. mand.* (17, 1). §. 159. = §. 9. *I. de mand.* (3, 26). *Cf. Epit.* 2, 9. §. 19. §. 160. = §. 9. *I. ib.* §. 161. *Cf.* §. 8. *I. ib. L.* 3. §. 2. *L.* 4. *D. mand.* (17, 1). *Epit.* 2,

fundum mihi sestertiis C emeres, tu *sestertiis* CL emeris, ibebis mecum | mandati actionem, etiamsi tanti uelis 171.
are fundum, quanti emendum tibi mandassem; idque Sabino et Cassio placuit: quodsi minoris emeris, mecum scilicet actionem, quia qui mandat, ut C mili-retur, is utique mandare intellegitur, uti minoris, si emeretur. **162.** In summa sciendum (*est*, *quotiens um*) aliquid gratis dederim, quo nomine si mercedem m, locatio et conductio contraheretur, mandati esse ı, ueluti si fulloni polienda curandaue uestimenta aut ori sarcienda (*dederim*).
. Expositis generibus obligationum, quae ex contractu ır, admonendi sumus, adquiri nobis non solum per ipsos, sed etiam per eas personas, quae in nostra ·, manu mancipioue sunt. **164.** Per liberos quoque et alienos seruos, quos bona fide possidemus, adqui-bis; sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex ais uel ex re nostra adquirant. **165.** Per eum quoque in quo usumfructum habemus, similiter ex duabus ais nobis adquiritur. **166.** Sed qui nudum ius Quiri-seruo habet, licet dominus sit, minus tamen iuris in ibere intellegitur, quam usufructuarius et bonae fidei r: nam placet, ex nulla causa[148] ei adquiri posse; adeo ıominatim ei dari stipulatus fuerit seruus, mancipioue *e*ius acceperit, | quidam existiment, nihil ei adquiri. 172.
ommunem seruum pro dominica parte dominis adqui-rtum est, excepto eo, quod uni nominatim stipulando

---

ıddit *C. fortasse fugitivum ac mutilatum* (*h. e. omissum ali-t ad marginem suppletum, alieno deinde loco restitutum*).
m ante legetur licet alias (*vel* alioquin) dominus sit.

ıııl. 2, 15. §. 3. §. 162. *Cf.* §. 13. *I. ib. L.* 1. §. 4. *D.* , 1). *L.* 22. *D. de praescr. verb.* (19, 5). §. 163. = *pr. pers. nob. obl. acq.* (3, 18). *Cf.* 2, 86. *Paul.* 5, 8. *Plaut.* ı. *v.* 28 *seq.* §. 164. = §. 1. *I. ib. Cf.* 2, 86. 92. = §. 2. *I. ib. Cf.* 2, 86. 91. §. 166. *Cf.* 2, 88 *ibiq. cit. de stip. serv.* (45, 3). §. 167. = §. 3. *I. ib. cum Theo-* : §. 3. *I. de stip. serv.* (3, 17). mancipio acc.] *cf.* 1, 119. 2, 87.

aut mancipio accipiendo illi soli adquirit, uelut cum ita s*tip*
letur: TITIO DOMINO MEO DARI SPONDES? aut cum ita ma
cipio accipiat: HANC REM EX IVRE QVIRITIVM LVCII TIT
DOMINI MEI ESSE AIO, EAQVE EI EMPTA ESTO HOC AE
AENEAQVE LIBRA. **167[a].** Illu*d* quaeritur, a*n* quod nom
adiectum *unius* domini e*ffi*cit, idem faciat unius ex domi
iussum intercedens. nostri praeceptores perinde ei, qui iu
serit, soli adquiri existimant, a*t*que si nominatim ei soli stip
latus esset seruus, mancipioue acc*e*pisset; diuersae schol
auctores proinde utrisque adquiri putant, ac si n*u*lli*us* iussu
interuenisset.

168. [149] Tollitur autem obligatio praecipue solutione ei
quod debeatur: unde quaeritur, si quis consentiente credito
aliu*d* pro alio soluerit, utrum ipso iure liberetur, quod nost
praeceptoribus placet, an ipso iure maneat obligatus, s
aduersus petentem exceptione doli mali defendi debeat, qu
diuers*ae* scho*lae au*ctoribus uisum est.

169. Item per acceptilationem tollitur obligatio: accep
latio autem est ueluti imaginaria solutio: quod enim ex u
borum obligatione tibi debeam, id si uelis mihi remitte
173. poterit sic fieri, ut patiaris haec uerba *m*|e dicere: QVOD E
TIBI PROMISI, HABESNE ACCEPTVM? et tu responde
HABEO.[150] **170.** Quo genere, ut diximus, (*tantum hae ob*
gationes soluuntur, *quae ex uerbis consistunt*,) non eti
ceterae; consentaneum enim uisum est, uerbis factam oblig
tionem posse aliis uerbis dissolui: s*ed* et id, quod ex a

149) *Vix est, ut tam abrupte ad hanc materiam Gaius transierit.* I
sequente autem *cf.* 4, 115. 116. *Puto igitur fere excidisse: 'Vide*
mus nunc quibus modis obligatio tollatur.' Alaricus et Iustinian
eorum loco ipsam tituli inscriptionem posuerunt. Librarius ve
hinc fere rubricis inscribendis spatium vacuum non relinquere co
pit. Cf. not. seq. 150) *Quod sequitur in Iust. Inst.: 'sed et Grae*
potest acceptum fieri, dummodo sic fiat, ut Latinis uerbis sol
ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα; Ἔχω λαβών.' h. l. excidisse videtu

§. 167[a]. *Cf. ll. cc. L.* 5. 6. *D. de stip. serv.* (45, 3). *L.* 3. *C.*
quas pers. nob. acq. (4, 27). §. 168. *Cf. pr. I. quib. mod.* o
toll. (3, 29). *Epit.* 2, 10 *pr.* §. 169. = §. 1. *I. ib.*

causa debeatur, potest in stipulationem deduci et per acceptilationem '(*dissolui.* **171.** *Quamuis uero dixerimus*, *perfici acceptilationem*)[151] imaginaria solutione, tamen mulier sine tutoris auctoritate acceptum facere non potest, cum alioquin solui ei sine tutoris auctoritate possit. **172.** Item quod debetur, pro parte '*creditori* recte soluit*ur*;[2] an autem in partem '*debiti*[3] acceptum fieri p*ossit*, *quae*sit*um* est.

173. (*Est*) etiam alia species imaginariae solutionis, per aes et libram; quod et ipsum genus certis in causis receptum est, ueluti si quid eo nomine debeatur, quod per aes et libram gestum '*sit*,[4] siue qui*d* ex iudicati causa 'deb*eatur*.[5] **174.** Adhib*entur* autem non minus quam quinque testes et libripens; deinde is, qui liberat*ur*, ita oportet loquatur: QVOD EGO TIBI TOT MILIBVS eo nomine 'uel*uti* *SECVNDVM* | MAN*CIPIVM SVM DAMN*AS,[6] SOLVO 'LIBEROQ*VE*[7] HOC AERE AENEAQVE LIBRA HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMA*M*QVE

---

cf. 3, 93. *Complura librarius in hac pagina omisit.* 151) *Supplevi 'Gaius' p.* 98. *Mire alia Bgii suspicio admiscet pupilli debitoris mentionem.* (*Correxit errorem ed.* 5.) per acceptilationem imaginaria solutione (*dissolui* . . . .] tamen *ed. Bg.* 2) *debet rectlllugi* recte soluit *Sched. Bl. In quibus v.* '*debet*' (debiti) *ex inferiore versu huc male translatam esse, apparet ex Inst.*: '*Sicut autem quod debetur pro parte recte soluitur, ita in partem debiti acceptilatio fieri potest.*' pro parte recte solui intelleg*itur ed. Bg.* 3) *Addidi. Cf. not.* 152. 4) et *C.* esset *ed. Bg. Alii:* est. 5) *Cf.* '*Gaius*' *p.* 99. debit *C.* debit*um sit ed. Bg.* 6) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 99. *Tantum loco* L. MCIPI (LEGE MANCIPI), *quae insolentior est nota, malui, quod etiam ipsa re est rectius* ('*das Recht d. Nexum*' *p.* 171. *not.* 258) S. (*vel* <) MC. (*Magno et P. Diacon. p.* 1563. 1618. *Putsch.*). *Cf. notas S. S. M.* = *Satis Secundum Mancipium in Putsch. Gramm. vet. p.* 1575. 1663. *Cic. ad Attic.* 5, 1. *et* SECVNDVM SVAM CAVSAM *infra* 4, 16. *Haec ed. priore notaveram. Nunc Schedis iterum inspectis, in ipso C. sic fuisse pono:* ūūı<|mcipsumdamnas. *Unde* ueluti *pro* uelut *scripsi.* DAMNAS SVM *EOS TIBI NVMMOS. ed. Bg.* 7) LIBROQVE *ed. Bg.* 5. (?)

---

§. 171. *Cf.* 2, 85. §. 172. *Cf* §. 1. *l. cit.* §. 173. *Cf. Fest. v. Nexum. Liv.* 6, 14. *Cic. de legib.* 2, 19. 21. *Varro de L. L.* 7, 5. §. 105. *Huschke Recht d. Nexum p.* 224 *seq.* §. 174. *Cf.* 1, 119. 2, 104. — *Liv.* 22, 10. 1, 24. *L.* 20 *pr. D. de lib. leg.* (34, 3).

'SECVNDVM LEGEM PVBLICAM.[158] deinde asse percutit libram eumque dat ei, a quo liberatur, ueluti soluendi causa. 175. Similiter legatarius heredem eodem modo liberat de legato, quod per damnationem relictum est, ut tamen 'scilicet, sicut qua de causa alteri damnatum se[9] esse 'significatur, heres ei se testamento dare damnatum[9] esse dicat. de eo tamen tantum potest hoc modo liberari, quod pondere, numero constet, et ita, si certum sit: quidam et de eo, | quod mensura
174. constat, 'idem[160] existimant.

176. Praeterea nouatione tollitur obligatio, ueluti si quod tu mihi debeas, a Titio dari stipulatus sim; nam interuentu nouae personae noua nascitur obligatio et prima tollitur translata in posteriorem, adeo ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima nouationis iure tollatur; ueluti si quod mihi debes, a Titio post mortem eius uel a muliere pupilloue sine tutoris auctoritate stipulatus fuero; quo casu rem amitto; nam et prior debitor liberatur, et posterior obligatio nulla est. non idem iuris est, si a seruo stipulatus fuero; nam tunc (prior) proinde adhuc obligatus 'tenetur,[1] ac si postea a nullo stipulatus fuissem. 177. Sed si eadem persona sit, a qua postea stipuler, ita demum nouatio fit, si quid in posteriore stipulatione noui sit, forte si condicio 'uel dies uel sponsor[2] adiciatur aut detrahatur. 178. Sed quod de sponsore dixi, non constat: nam diuersae scholae auctoribus placuit, nihil ad nouationem proficere sponsoris adiectionem aut detractionem. 179. Quod autem diximus,

[158]) *Ex mea cj.* cerin|delegeiurelligat' *Sched. Bl. Unde idem* (*Zeitschr. f. R. G. III. p.* 456): perinde lege iure relligatus *vel* liberatus. *Bg. ed.* 5.: AENEAQVE LIBRA. HANC TIBI LIBRAM PRIMAM POSTREMAM FERIO DARE LEGE IVRE OBLIGATVS. [9]) *De mea cj. restitui.* scilicet *s*icut iudica*tus* damnas *ex causa iudicat*i *se* esse significat, ita heres *testamento dare* dam*nas se* esse dicat. *Bg. ed.* 5. [160]) ind. *C.* int*ellegen*dum *ed. Bg.* [1]) manet *Inst. rectius.* [2]) uel sponsor adies *C.* uel dies aut sponsor *ed. Bg. Cf.* '*Gaius*' *p.* 101.

§. 175. *Cf. Cic. de legib.* 2, 19. 21. §. 176. = §. 3. *I. quib. mod. obl. toll.* (3, 29). *Cf. Theophil. ib. Epit.* 2, 9. §. 11. *supra* 2, 38. 3, 100. 107. 108. 119. *L.* 1. *D. de novat.* (26, 2). §. 177. = §. 3. *I. cit.* §. 179. = §. 3. *I. cit. Cf. L.* 30. §§. 1. 2. *D. de pact.* (2, 14).

condicio adiciatur, nouationem fieri, sic intellegi *oportet*, ita dicamus factam nouationem, si condicio extiterit; alioquin si defecerit, durat prior obligatio: sed uideamus, num is, qui eo nomine agat, doli mali aut pacti conuenti exceptione possit summoueri, '*quia* uidetur[162*] inter eos id actum, ut ita ea res peteretur, si posterioris | stipulationis extiterit condicio. 175.
Seruius tamen Sulpicius existimauit, statim et pendente condicione nouationem fieri, et si defecerit condicio, ex neutra causa agi posse *et* eo modo rem perire; qui consequenter et illud respondit, si quis id, quod sibi Lucius Titius deberet, a seruo fuerit stipulatus, nouation*em* fieri et rem perire; quia cum seruo agi non potest: sed in utroque casu alio iure utimur: 'nec[3] magis his casibus nouatio fit, quam si id, quod tu mihi debeas, a peregrino, cum quo spons*us* conmunio non est, SPONDES uerbo stipulatus sim.

180. Tollitur *ad*huc obligatio litis contestatione, si modo legitimo iudicio fuerit actum: nam tunc obligatio quidem principalis dissoluitur, incipit autem *te*n*e*ri reus liti*s* contestatione; se*d* si condemnatus sit, sublata litis contestatione incipit ex causa iudicati teneri. et hoc (*est*,) quod apu*d* ueteres scriptum est, ante litem contestatam dare debitorem oportere, post litem contestatam condemnari oportere, post condemnationem iudicatum facere oportere. **181.** Unde fit, ut si legitimo iudicio debitum petiero, postea de eo ipso iure agere non possim, quia inutiliter intendo, dari mihi oportere, quia litis contestatione dari oportere desiit: aliter atque si imperio continenti iudicio egerim; tunc enim nihilo minus obligatio durat, et ideo ipso iure postea agere possum, sed debeo per exceptionem rei iudicatae uel in i*u*dicium deductae summoueri. quae autem legitima *sint* | iudicia et quae imperio contineantur, se- 176.
quenti conmentario referemus.

[162*]) e* (*erat* qa) uidetur *C. et* uideatur *edd. et mea prior, sed praepostere.* [3]) n *C. unde recte* nec *ed. Bg.* 5. (*nam*) non *ed. mea prior.*

L. 8. §. 1. *L.* 14. 24. 31 *pr. D. de nouat.* (46, 2). a peregrino] *cf.* §§. 93. 119. 176. §. **180. 181.** *Cf.* 4, 103 *seq.* 114. 121. 123. *Fr. Vat.* 263. §. 10. *I. de exc.* (4, 13). *L.* 29. *L.* 11. §. 1. *D. de nouat.* (46, 2). *L.* 3. §. 11. *L.* 30. §. 2. *D. de pecul.* (15, 1). *L.* 3 *pr. C. de usur. rei*

182. Transeamus nunc ad obligationes, quae ex delicto oriuntur, ueluti si quis furtum fecerit, bona rapuerit, damnum dederit, iniuriam commiserit: quarum omnium rerum uno genere consis*tit* obligatio, cum ex contractu obligationes in IIII genera deducantur, sicut supra exposuimus.

183. Furtorum autem genera Seruius Sulpicius et Masurius Sabinus IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum: Labeo duo, manifestum, nec manifestum; nam conceptum et oblatum species potius actionis esse furto cohaerentes, quam genera furtorum; quod sane uerius uidetur, sicut inferius apparebit. **184.** Manifestum *f*ur*t*um quidam id esse dixerunt, quod *du*m fit, deprehenditur: alii *uero* ulterius, quod eo loco deprehenditur, ubi fit, ut si in oliueto oliuarum, in uineto uuarum furtum factum est, quamdiu in eo oliueto aut uineto fur sit; aut si in domo furtum factum sit, quamdiu in ea domo fur sit: alii adhuc ulterius *eousque* manifestum furtum esse dixerunt, donec 'perferret*ur*[164] eo, quo perferre fur destinasset: alii adhuc ulterius, quandoque eam rem fur tenens uisus fuerit; quae sententia non optinuit: se*d* et illorum sententia, qui existimauerunt, donec 'perferret*ur*[4] eo, quo fur destinasset, deprehensum fur*tum* '*manifestum esse*, *a plerisque* | *improbata*
177. *est*, qu*oniam* mo*ueret*[5] dubitation*em*, *utrum* | u*nius* diei an etiam plurium dierum spatio id terminandum sit; quod eo pertinet, quia saepe in aliis ciuitatibus su*rr*ept*as* res in alias ciuitates uel in alias prouincias destinat fur perferre: ex duabus itaque superioribus opinionibus alterutra adprobatur; magis tamen plerique posteriorem proban*t*. **185.** Nec manifestum furtum quod sit, ex iis, quae diximus, intellegitur: nam quod manifestum non est, id nec manifestum est. **186.**

---

[164]) perferret *C. edd.* [5]) *Restitui 'Gaius' p.* 102. *In lacuna aliquam iud.* (7, 54).

§. 182. *Cf. L.* 4. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Epit.* 2, 10. §. 1. *pr. I. de obl. q. ex del.* (4, 1). §. 183. *Cf. Epit.* 2, 10. §. 2. *Paul.* 2, 31. §. 2. *Gell.* 11, 18. *L.* 2. *D. de furt.* (47, 2). §. 3. *I. ib.* (4, 1). §§. 184. 185. *Cf. Epit.*, *Inst.*, *Paul.*, *Gell. ll. cc. L.* 3—8. *D. de furt.* (47, 2). §§. 186—188. = §. 4. *I. ib.* (4, 1).

onceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praeentibus furtiua res quaesita et inuenta est: nam in eum ropria actio constitūta est, quamuis fur non sit, quae appellatur concepti. **187.** Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit; utique si ea mente data tibi fuerit, ut apud te potius quam *apud* eum, qui dederit, conciperetur: nam tibi, apud quem concepta est, propria aduersus eum, qui optulit, quamuis fur non sit, constituta est actio, (*quae*) appellatur oblati. **188.** Est et*iam* prohibiti furti aduersus eum, qui furtum quaerere uolentem prohibuerit.

189. Poena manifesti furti ex lege XII tabularum capitalis erat: nam liber uerberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem seruus efficeretur ex addictione, an adiudicati loco constitueretur, ueteres quaerebant; 'in *ser*uum a*e*que uer-*beratum animadvertebatur. sed*[166] postea improbata est asperitas poenae et tam ex serui persona quam ex liberi quadrupli actio praetoris edicto constituta est. | **190.** Nec manifesti 178.
furti poena per legem (*XII*) tabularum dupli inrogatur, *eam*que etiam praetor conseruat. **191.** Concepti et oblati poena ex lege XII tabularum tripli es*t*, eaqu*e* similiter a praetore seruatur. **192.** Prohibiti actio quadrupli ex edicto praetoris introducta (*est*): lex autem eo nomine nullam poenam constituit; hoc solum praec*i*pit, ut qui quaerere uelit, n*u*dus quaerat, linteo cinctus, lancem habens; qui si quid inuenerit, iubet id lex furtum manifestum esse. **193.** Quid sit autem linteum, quaesitum est: se*d* uerius '*existimatur*[7] consuti ge-

ed. *Bg.* 166) *Partim ex Lachm. cj. restitui.* '*ser*uus a*e*que uerberatus *necabatur. sed' ed. mea prior. Alii aliter.* 7) *In C. corru-*

Cf. ibi Schrader. §. 189. *Cf.* 4, 111. *Gell.* 11, 18. 20, 1. 11. 7, 15. *Plaut. Poen.* 4, 2. *v.* 11. *Serv. ad Aen.* 8, 205. *Ovid. Fast.* 3, 845. quadrupli actio] *cf.* 4, 111. 173. §. 5. *I. h. t.* (4, 1). *Paul.* 2, 31. §. 13. §. 190. *Cf.* §. 5. *I. ib. cum Schrader.* §. 191. *Cf.* 4, 173. *Gell.* 11, 18. *Paul.* 2, 31. §. 14. §. 4. *I. ib.* §. 192. *Cf.* §. 188. *Gell.* 11, 18. 16, 10. *Fest. v. Lance et licio. Lex Rom. Burg.* 12. §. 193. *Cf. Fest. l. c. Petron.* 27. *Virgil. Aen.* 8, 284. *Ovid. Fast.*

nus esse, quo necessariae partes tegerent*ur*; quare lex to
ridicula est; nam qu*i* *u*estitum quaerere prohibet, is et nudu
quaerere prohibit*ur*us est, eo magis quod ita quaesita res in
uenta maiori poenae subiciatur. deinde quod lancem siue lic
haberi iubeat, ut manibus occupantis nihil subiciatur, siu
ideo, ut quod inuenerit, ibi imponat, neutrum eorum proc
dit, si id, quod *quae*ratur, eius magnitudinis aut naturae si
ut neque subici neque ibi *in*poni possit. certe non dubita
cuiuscumque materiae sit ea lanx, satis legi fieri. **194.** Pro
pter hoc tamen, quod lex ex ea causa manifestum furtum ess
iubet, sunt, qui scribunt, furtum manifestum aut lege (in
tellegi)[168] aut natura; lege id ipsum, de quo loquimur; natur
illud, de quo superius exposuimus. sed uerius est, natur
tantum manifestum furtum intellegi; neque enim lex facer
potest, ut qui manifestus fur non si*t*, manifestus sit, no
magis quam qui omnino fur non sit, fur sit, et qui adulter
179. aut homicida non si*t*, adulter uel | homicida sit; at illu*d* sa
lex facere potest, ut perinde aliquis poena teneatur atqu*e* s
furtum uel adulterium uel homicidium admi*s*isset, quamu
nihil eorum admiserit.

195. Furtum autem fit non solum cum quis intercipien
causa rem alienam amouet, se*d* generaliter cum qui rem alie
nam inuito domino contrectat. **196.** Itaque si quis re, qua
apu*d* eum deposita sit, utatur, furtum committit; et si qu
utendam rem acceperit, eamque in alium usum transtuler
furti obligatur, ueluti si quis argentum utendum acceperi
'quasi amicos ad cenam inuitaturus,[9] et id peregre secu

ptam siglam xmat' *esse posui.* '*est*' *edd. et mea prior.* [168]) *H*
loco post au-t lege *facilius omitti potuit* tlegi, *quam quo edd.* (*et m*
prior) *suppleverunt post* natura. [9]) (*quod*) quasi amicos ad cen
inuitaturus rogauerit *edd. etiam mea prior. Sed v.* rogauerit *et m*
lesta hic et Instit. ignorata, aperte est fugitiva suoque loco nunc
nobis restituta sequenti versu post v. commodatum (*cf. L.* 5. §.
L. 22. *D. commod.* 16, 3), *ubi cum excideret, v.* et *ut omitteret*

2, 21. §. 194. *Cf. L.* 2. §. 1. *D. de usufr. ear. rer.* (7, 5).
§. 195. = §. 6. *I. h. t.* (4, 1). *Cf. Epit.* 2, 10. §. 3. *Paul.* 2, 31. §.
Gell. 11, 18. §. 196. *Cf.* §. 6. *I. cit. Epit.* 2, 10. §§. 4. 5. *Pau*

tulerit, aut si quis eq*u*um gestandi gratia 'commodatum rogauerit, (*et*)[170] longius *eum*[1] aliquo duxerit, quod ueteres scripserunt de eo, qui in aciem perduxisset. **197.** Placuit tamen, eos, qui *re*bus commodatis aliter uterentur quam utendas accepissent, ita furtum committere, si intellegant, id se inuito domino facere, eumque, si intelle*x*isse*t*, non permissurum; et si permissurum crederent, extra furti crimen uideri: optima sane distinctione, quia furtum sine dolo malo non committitur. **198.** *Sed etsi* credat aliquis, inuito domino se rem *contrectare*, domino autem uolente id fiat, dicitur furtum non fieri. unde illu*d* quaesitum 'et probatum[2] est: Cum Titius seruum meum 's*o*llicitaret,[3] ut quasdam res mihi subriperet et ad eum perferret, (*seruus*) | id ad me pertulit. ego, *d*um 180.
uolo Titium in ipso delicto deprehendere, 'permis*i* seruo[4] quasdam res ad eum perfe*rr*e. 'quaesitum est,[5] utrum furti an serui corrupti iudicio teneatur Titius mihi, an neutro? responsum, neutro eum teneri; furti ideo, quod non inuito me res 'contrectar*i*t,[6] serui corrupti ideo, quod deterior seruus factus non '*sit*.[7] **199.** Interdum autem etiam liberorum hominum furtum fit, uelut si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, siue etiam uxor, quae in manu nostra sit, siue etiam 'iudicatus[8] uel auctoratus meus subreptus *f*ueri*t*. **200.** Aliquando etiam s*u*ae rei quisque furtum committit, uel*u*ti si debitor rem, quam credito*r*i pignori dedit, subtraxerit, uel si bonae fidei possessori rem

effecit. [170]) commodatum *edd. et mea prior. Cf. not. anteced.* [1]) cum C.(?) secum *edd. et mea prior otiose et contra Instit.* [2]) *Ita C. Vid.* 'Gaius' *p.* 102. *Omisit ed. Bg.* [3]) *Ita C.* s*o*llicitarit *ed. Bg.* [4]) pmiseruo *C.* permis*i* seru*o* meo *ed. Bg. Sed Codicis* rum *est* r *male pro* sigla *habitum.* [5]) *Ita C. per notam. Omiserunt edd.* [6]) contrectaret *C.* contrectauit *ed. Bg.* [7]) est *C. edd.* [8]) *Malim* adiudicatus. *Cf.* 3, 189.

2, 31. §. 29. *Gell.* 7, 15. *Val. Max.* 8, 2, 4. §. 197. = §. 7. *I. ib.* §. 198. = §. 8. *I. ib. Cf. L.* 46. §. 8. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 20. *C. eod.* (6, 2). *L.* 1. §. 5. *D. de servo corr.* (11, 3). §. 199. = §. 9. *I. ib.* in potestate . . . in manu] *cf.* 2, 87. 90. iudicatus] *cf.* §. 78. 4, 21. *Gell.* 20, 1. auctoratus] *cf. Collat.* 4, 3. §. 2. 9, 2. §. 2. *Lex Iul. Munic. v.* (39) 113. *ibiq. Dirksen Obs. p.* 93. *Brisson. de form.* 8, 50. §. 200. = §. 10. *I. ib.* (4, 1). *Cf.* §. 204. *Paul.* 2, 31. §§. 36. 21.

meam possidenti subripuerim: unde placuit, eum, qui seruum suum, quem alius bona fide possidebat, ad se reuersum celauerit, furtum committere. **201.** Rursus ex diuerso interdum (*rem*) alienam occupare et usucapere concessum est, nec creditur furtum fieri, uelut res hereditarias, quarum 'heres *nondum*[179] nactus possessionem, 'licet[180] necessarius heres esset; nam necessario herede extante placuit, ut pro herede usucapi possit. d*eb*i*t*or *quoque*, q*ui* fid*uciam*, *quam* *creditor* mancipauerit aut in i*u*re cesserit, d*etinet*, *ut* superiore commentario rettulimus, sine furto possidere et usucapere potest.
202. Interdum furti tenetur, *qui* ipse furtum non fecerit:
181. qualis | est, cuius ope consilio furtum factum est: in quo numero est, qui nummos tibi excussit, ut eos alius surriperet, uel opstitit tibi, ut alius surriperet, aut o*u*es aut bo*ues* tuas fugauit, ut alius eas exciperet: et hoc ueteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugauit armentum; sed si qui*d* per lasciuiam et non data opera, ut furtum committeretur, factum sit, uide*b*imus, an utilis '(*legis*)[1] A*quiliae* *actio* dari debeat, cum per legem Aquiliam, quae de damno lata (*est*,) etiam culpa puniatur.

203. Furti autem a*ctio* ei conpetit, cuius interest, rem saluam esse, licet dominus non sit: itaque nec domino aliter conpetit, quam si e*ius* in*ter*sit, rem non perire. **204.** Unde constat, creditorem de pignore subrepto furti agere posse, adeo quidem, ut quamuis 'ipse[2] dominus, id est ipse debitor, eam rem subripuerit, nihilominus creditori conpetat actio furti.

---

179) *In C. esse videtur* hr̄ nd̄; *'non prius' ed. Bg.* 180) *C. per notam. Stellulam posuit ed. Bg. Cf. Zeitschr. f. gesch. RW. XIV p.* 173. 1) *Supplevi.* 2) *Priore mea ed. forte exciderat.*

---

§. 201. *Cf.* 2, 9. 52. 56—60. *L.* 2. *C. pro herede* (7, 29). *Paul.* 2, 31. §. 11. *L.* 40. *D. de nox. act.* (9, 4). *L.* 1. §. 15. *D. si is q. test. man.* (37, 4). *L.* 2. *L.* 6. *D. expil. her.* (47, 19). *L.* 68—70. *D. de furt.* (47, 2). §. 202. = §. 11. *I. ib. Cf. Epit.* 2, 10. §. 6. *infra* 4, 37. 3, 219. 211. *Paul.* 2, 31. §. 10. *Cic. de n. deor.* 3, 30. §. 74. *Gell.* 11, 18 *fin.* panno rubro] *cf. L.* 50. §. 4. *D. de furt.* (47, 2). *Senec. de ir.* 3, 30. *Lex Rom. Burg.* 29. §. 203. = §. 13. *I. ib.* (4, 1). *Cf. Paul.* 2, 31. §. 4. §. 204. = §. 14. *I. ib. Cf. Paul.* 2, 31. §. 19.

[tem si fullo *po*lienda curandaue aut sarcinator sarcienda
enta mercede certa acceperit, eaqu*e* furto·amiserit, ipse
ibet actionem, non dominus; quia domini nihil i*nterest*,
perisse, cum iudicio locati a fullone aut sarcinatore
:*on*sequi poss*it*, si modo is fullo aut sarci*na*tor (*ad*)
aestandam sufficiat; nam si soluendo non est, tunc
eo dom*inus* s*uu*m consequi non potest, ipsi furti actio
t, quia hoc casu ipsius interest, rem saluam esse.
)uae de fullone | aut sarci*na*tore diximus, eadem trans- 182
; et ad eum, cui rem commodauimus: 'nam ut illi mer-
:apiendo custodiam praestant, ita hi*c* quoque utend*i*
lum percipiendo similiter necesse habet custodiam
:e. **207**. Sed is, apu*d* quem res deposita est, custo-
)n praestat, tantumque in eo obnoxius est, si quid ipse
ıalo [183] fecerit; qua de *causa si* res ei subrepta fuerit,
:stituendae eius[4] 'nomine actione[5] depositi non *t*ene-
:c ob id eius interest, rem saluam esse, furti[6] agere
test, se*d* ea actio domino conpetit.
8. In summa s*c*iendum est, qua*e*situm esse, an impubes
enam *am*ouendo furtum faciat. plerisque placet, quia
ex ad*f*ectu consistit, ita demum obligari eo crimine
rem, si proximus pubertati sit et ob id intellegat, se
ere.
9. Qui res alienas rapit, tenetur etiam furti: quis enim
ılienam rem inuito domino *con*trectat, quam 'qui ui[7]
itaque rect(*e dict*)um est, eum improbum furem esse;

---

etiam Inst. dolo *edd. Sed* malo *per* m. *notatum aberravit in rem versum, ubi inde factum* praestatum. [4]) *Sic recte Inst.* stituenda est eius *C.* (*ex errore notae* qa *et* e *male pro nota edd.* [5]) nomine *edd. item Inst.* nonomninoe *C. scilicet pro* aone. *Cf.* '*Gaius*' *p.* 103. [6]) *Ita Inst.* furti itaque *C. edd.*, *nova periodus incipiat. Sed superiora vitia effecerunt, ut* *is h. l.* itaque *de suo adderet.* [7]) *Ex Inst. et Bg. cj.* qui

---

= §. 15. *I. ib. Cf. Paul.* 2, 31. §. 29. §. 206. = §. 16. *Cf. Collat.* 10, 2. §§. 1. 6. §. 207. = §. 17. *I. ib.*
= §. 18. *I. ib. Cf. L.* 111 *pr. D. de reg. iur.* (50, 17).
= *pr. I. de vi bon. rapt.* (4, 2). *Cf. L.* 2. §§. 10. 12. D. eod.

s*ed* propriam actionem eius *deli*cti nom*ine* praetor introduxit
quae appellatur ui bonorum raptorum, et est intra annum
quadrupli,[188] post annum simpli: quae actio utilis est, etsi
quis unam rem, licet minimam, rapuerit.

210. Damni iniuriae actio constituitur per legem Aqui-
liam, cuius primo capite cautum est, (*ut*) si quis hominem
183. alienum | '(*ali*)e*n*amue[9] quadrupedem, quae pecudum numero
sit, iniuria occiderit, quanti ea res in eo anno plurimi fu*eri*t
tantum '*aes*[190] domino dare damnetur. **211.** 'Iniuria[1] autem
occidere intellegitur, cuius dolo aut culpa id acciderit, nec
ulla alia lege damnum, quod sine iniuria datur, repraehendi-
tur; itaque inpunitus est, qui sine culpa et dolo malo casu
quodam damnum committit. **212.** Nec solum corpus in
actione huius legis aestimatur; sed 's*i* a*l*ie*no*[2] seruo occiso
plus dominus capiat damni quam pretium serui *sit*, id quoque
aestimatur, uelut si seruus meus ab aliquo heres institutus
antequam iussu meo hereditatem cerneret, occis*us* fuerit
non enim tantum ipsius pretium aestimatur, sed et hereditati
amissae quantitas. item si ex gemellis uel ex comoedis uel ex
sym*ph*oniacis unus occisus fuerit, non solum occisi fit aesti-
matio, sed eo amplius quo*que* conputatur, quod ceteri, qui
supersunt, depretiati sunt. idem iuris est etiam si ex pari
mularum unam uel etiam ex 'quadrigis equorum[3] unum occi-
derit. **213.** Cuius autem seruus occisus est, is liberum arbi-
trium habet uel capitali crimine reum facere eum, qui occi-
derit, uel hac lege damnum persequi. **214.** Quod autem

(*notatam*) *C. edd.* [188]) *Ita Inst.* actio *addunt C. edd.* [9]) *Ex Inst. et L.* 2 *pr. h. t. emendavi.* eamue (*initio paginae*) *C. edd. Sed iam alienamue ed. Bg.* 5. [190]) *Alieno loco ex margine puta repositum in eodem versu ante* iniuria *C. habet* is, *unde* aes (es) *restitutum huc revocavi. Cf. L.* 2 *pr. cit.* [1]) Is iniuria *C. edd. Cf. not.* 190. [2]) *Scripsi 'Gaius' p.* 104. sane i *C.* sane *si ed. Bg. Sed* sane *suam vim* (freilich, allerdings) *h. l. non habet.* [3]) quadrigis aequorum *C.*

(47, 8). §. 210. = *pr. I. de l. Aquil.* (4, 3). *Cf. L.* 2 *pr. D. ad l. Aquil.* (9, 2). §. 211. *Cf.* §§. 2. 3. 14. *I. ib. Collat.* 7, 3. §§. 2. 4. *Cic. pro Tull.* 11. *L.* 23 *fin. D. de reg. iur.* (50, 17). §. 212. *Cf.* §. 10. *I. h. t.* (4, 3). *L.* 22. §. 1. *D. eod.* (9, 2). §. 213. *Cf.* §. 11. *I. ib.; lib. meum* 'Gaius' p. 104. §. 214. *Cf.* §. 9. *I. ib.*

diectum est in hac lege, 'quanti in eo anno plurimi ea res uerit,' illu*d* efficit, si clodum puta aut luscum seruum occilerit, qui *in* eo anno integer fu*e*rit, '(*ut non quanti clodus aut luscus, sed quanti integer fuerit,*)[194] aestimatio fiat; quo it, ut quis plus in*ter*dum *con*sequatur quam ei damnum | latum est. 184

215. Capite secundo '(*aduersus*)[5] adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, ta*nt*i actio constituitur. **216**. 'Qua[6] et ipsa parte legis damni nomine actionem introduci manifestum est; sed id caueri non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam rem sufficeret; nisi quod ea lege aduersus infitiantem in duplum agitur.

217. Capite tertio de omni cetero damno cauetur: itaque si quis seruum uel eam quadrupedem, quae pecudum numero *est*, *uulnerauerit*, *siue eam quadrupedem*, *quae pecudum numero*) *non est*, uelut canem, aut feram bestiam, uel*ut* ursum, leonem, uulnerauerit uel occiderit, ex hoc capite actio constituitur: in ceteris quoque animalibus, item in omnibus rebus, qua*e* anima carent, damnum iniuria datum hac parte uindicatur; si quid enim ustum aut ruptum aut fractum (*fuerit*), actio hoc capite constituitur, quamquam potuerit sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: ruptum (*enim intellegitur*, *quod quoquo modo corruptum*) est; unde non solum *usta aut* rupta aut fracta, se*d* e*tiam* scissa et *c*ollisa et effusa et '*quoquo modo aliter*[7] perempta atque deteriora facta hoc uerbo continentur. **218**. Hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus xxx proxumis ea res

---

quadriga equorum *ed. Bg.* [194]) '*ut non quanti mortis tempore, sed quanti in eo anno plurimi fuerit' ed. Bg.* [5]) *Ex Pöschm. cj. scripsi* (*omissum sc.* adū. *ante* adst.) (*in*) *edd. et mea prior.* [6]) Quam *C. ed. Bg.* qua *ed. Bg.* 5. [7]) *Ex mea cj. scripsi* (qq modo ALI∓, with "oo" above qq). *Post*

---

§. 19. *I. de act.* (4, 6) *et supra* §. 210. *infra* §. 218. §. 215. *Cf.* §. 12. *I. h. t.* (4, 3). *L.* 27. §. 4. *D. eod.* (9, 2). *supra* §. 110 *seq.* '*Gaius' p.* 107. §. 216. *Cf.* §. 111. — 4, 9. 171. §. 217. = §. 13. *I. ib. Cf. Collat.* 2, 4. 12, 7. *L.* 27. §. 5. *D. h. t.* (9, 2). §. 218. *Cf.* §§. 14. 15. *I. ib. L.* 29. §. *ult. D. eod.* (9, 2).

fuerit, damnatur is, qui damnum dederit; ac ne 'pluri quidem uerbum adicitur: et ideo quidam '*diuersae schola* putauerunt, liberum esse 'ius *datum*, *ut* dun*taxat* de *trigi* diebus '*proximis uel eum praetor formulae*[9] adiceret,
185. plurimi | res fuit, uel *a*li*um*, quo minoris fuit: sed Sa placuit, perinde habendum ac s*i* et*iam* hac parte 'pluri uerbum adiectum esset; nam legis latorem contentum fu (*quod prima parte eo uerbo usus esset*). **219.** Et 'qui placuit, ita demum ex ista lege actionem esse, si quis cor suo damnum dederit, 'alio[1] modo damno dato utiles acti dantur, uelut si quis alienum hominem a*ut* pecudem inclu et fame necauerit, aut iumentum tam uehementer egerit rumperetur; 'item[2] si quis alieno seruo persuaserit, u arborem ascenderet uel in puteum descenderet, et *is* as dendo aut descendendo 'ceciderit *et* aut[3] mortuus fuerit aliqua parte corporis laesus sit. '*quod*[4] si quis alie seruum de ponte a*ut* ripa in flumen proiecerit et is suffoc fuerit, '*hunc*[5] corpore suo damnum dedisse eo, quod pro rit, non difficiliter intellegi potest.

220. [5*] Iniuria autem-committitur non solum cum pugno pulsa*tus aut* fuste percussus uel etiam uerberatus sed et si cui conuicium factum fuerit, siue quis *b*ona *a*lic quasi debitoris (*sui*)[6] sciens, eum 'nihil debere sibi, p (*derit*),[7] proscripserit, siue quis ad infamiam alicuius libe

---

lacunam aut *C. edd.* quoque modo *Inst.* [198]) *De mea cj. res* [9]) *Cf.* '*Gaius*' *p.* 114. [200]) *Huius voc. notam, quam librarius p mutatam* (= qui) *sequenti v. ante voc.* alio modo *perperam p suo loco restitui.* [1]) quia alio *ed. Bg. Alii aliter.* [2]) *Hoc quod in C. in quartum abhinc versum ablegatum offendebat, hu desideratur, revocavi.* '*aut*' (*minus aptum*) *ex Inst. edd. supp runt.* [3]) ceciderі aut *C.* ceciderit *ita* ut *ed. Bg.* [4]) *Scripsi* '*G p.* 115. itemp *C.* (*cf. not.* 202). nam *ed. Bg.* [5]) *Ex Goesch. e utique ed. Bg. aeque bene.* [5*]) *Excidisse aliquid videtur, c spondet pr. I. h. t.* = *Collat.* 2, 5, 1. [6]) *Addidi. Excidisse vi ob simile sequens* sci-ens. [7]) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 115. ipsi nihil d sibi *C. ed. Bg.*, *sed v.* ipsi *uncis incluso*, *in ed.* 5. *mutato in* 'i

---

§. 219. *Cf.* §. 16. *I. ib. Collat.* 12, 7. §§. 4—8. *L.* 7. §. 7. *D.* (9, 2). §. 220. *Cf.* §. 1. *I. de iniuriis* (4, 4). *Paul.* 5, 4. §§. 4. 14 *seq.* possederit proscr.] *cf.* 3, 78. 4, 102. Cic. pro *Quint.* 15.

aut carmen scripserit, siue quis matremfamilias aut praetextatum adsectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis. **221.** Pati a*utem* iniuriam uidemur non solum per nosmet ipsos, sed et*iam* per liberos nostros, quos in potestate habemus, | item 186
per uxores nostras, qua*muis* in manu nostra (*non*) sint; itaque si 'filiae[208] meae, quae Titio nupta est, iniuriam feceris, non solum filiae nomine tecum agi iniuriarum potest, uerum etiam meo quoque et Titii nom*ine*. **222.** Seruo autem ipsi *quidem* nulla iniuria intellegitur fieri, sed domino per eum fieri uidetur: non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos nostros uel uxores iniuriam pati uidemur, sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, quod aperte in *con*tumeliam domini fieri uidetur, ueluti si quis alienum seruum uerberauerit; et in hunc casum formula proponitur; at si qui seruo conuicium fecerit uel pugno eum percusserit, non proponitur ulla formula, nec temere p*e*tenti datur.

223. Poena autem iniuriarum ex lege XII tabula*rum* propter membrum quidem ruptum talio erat; propter os uero fractum aut conlisum trecentorum assium poena erat *stat*ut*a*, si libero os fractum erat; at si seruo, *CL*: propter ceteras uero iniurias XXV assium poena er*a*t constituta. et uidebantur illis temporibus in magna paupertate satis idoneae istae pecuniae[9] poenae *esse*. **224.** Se*d* nunc alio iure utimur: permittitur enim nobis a praetore *ips*i*s* iniuriam aestimare, et iudex uel tanti condemnat, quanti nos aestimauerimus, uel minoris, pro*ut ei ui*sum fuerit; se*d* cum atrocem iniuriam praetor |
aestimare soleat, si simul constituerit, quantae pecuniae nomine fieri debeat uadimonium, hac ipsa quantitate taxamu*s* formulam, et iudex *quam*ui*s* possit uel minoris damnare, ple- 187

208) *Quod in C. praecedit* ueltiae (*i. e.* uel Titiae) *a dubitante librario aliquando voci* filiae *superscriptum, errore deinde in contextum venisse, et recte a Bg. omissum esse, nunc mihi persuadeo.* 9) pecu-

§. 221. *Cf.* §. 2. *I. ib. Paul.* 5, 4. §. 3. §. 222. = §. 3. *I. ib. Cf. Ies. Sirac.* 33, 31. '*Gaius*' *p.* 154. 160. §. 223. = §. 7. *I. ib. Cf. Collat.* 2, 5. §. 5. *Paul.* 5, 4. §§. 6. 7. *Fest. v. Talionis. Viginti quinque. Gell.* 20, 1. 16, 10. *et vid.* '*Gaius*' *p.* 117 *seq.* §. 224. *Cf.* §. 7. *I. cit. Collat.* 2, 6. §§. 1—5. 2, 2. *Paul.* 5, 4. §. 7. *Gell.* 20, 1.

rumque tamen propter ipsius praetoris auctoritatem non aud minuere condemnationem. **225**. Atrox autem iniuria aes matur uel ex facto, uelut si quis ab aliquo uulneratus a uerberatus fustibusue caesus fuerit; uel ex loco, uelut si c in theatro aut in foro iniuria facta sit; uel ex persona, uelu si magistratus iniuriam passus fuerit, uel senatoribus a humili persona facta sit iniuria.

LIB. III. EXPLIC.

188. [210] ——————————————

ni[*ari*]ae *ed. Bg.* 5. [210]) *Pagina vacua.*

infra 4, 186. *Vid.* '*Gaius*' *p.* 134 *seq.* §. 225. = §. 9. *I. ib.* *C* *Paul.* 5, 4. §. 10. *Collat.* 2, 2.

.. '*Superest, ut de actionibus loquamur. Et si quae-* 189.
ıs;[1] quot genera actionum sint, uerius uidetur, duo esse,
m et in personam: nam qui IIII esse dixer*unt* ex sponsio-
generibus, non animaduerterunt, quasdam species actio-
inter genera se rettulisse. **2.** In personam actio est,
iens cum aliquo 'agimus,[2] qui nobis uel ex contractu uel
elicto obligatus est, id est, cum intendimus, dare, facere,
stare '*aduersarium*[3] oport*e*re. **3.** In r*em* actio est,
aut corporalem rem intendimus nostram esse, *aut i*us
ıod nobis conpetere, uelut utend*i* aut utendifruend*i*, *eu*ndi,
ıdi aquamue ducendi uel altius tollendi *uel pr*ospiciendi:
ı actio ex diuerso aduersario est neg*ati*ua. **4.** Sic itaque
retis actionibus, certum est, *non pos*se nos rem nostram
ılio ita petere: SI PARET EVM DARE OPORTERE; nec enim

1) *Fere ex Goesch. cj. restitui. Primus versus C. cum initio alte-*
ı litteris vacuus. 2) *Ex Goesch. ed., qui recte vidit, fugitivae v.*
nus, *quam C. habet post* actio est, *ibi vocem* qua (*nisi ea ex ali-*
ı adhaeserat) librarii licentia praefixam esse. 'qua agimus,
ıtiens cum aliquo, qui .... est, (*contendimus*)' *ex Lachm. cj. ed.*
. (*sed v.* quotiens *uncinis inclusa ed.* 5). 3) *Etiam* praestare *recte*
bet, qua incerta sed ad personam et culpam spectante appella-
ne Gaius actionem ex delicto venientium intentiones videtur com-
:cti voluisse. Cf. L. 3 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). *L. Rubr. c.*
Sed post h. v. notam vocis aduersarium *fuisse verisimile est. Cf.*
t. 12. *ad Ulp. Inst. et* §. 1. *I. h. t. Nisi fortasse* '*eum*' *excidit*

§§. 1—3. *Cf. pr.* §§. 1. 2. *I. de act.* (4, 6). *Iuvenal.* 16, 36—41.
. 25 *pr.* §. 1. *D. de obl. et act.* (44, 7); *infra* §. 41. IIII] 1) *perso-*
ılis actio; 2) *petitoria formula;* 3) *in rem actio per sponsionem,*
ius summa per formulam, et 4) *per sponsionem, cuius summa sa-*
'amenti actione petitur. Cf. 4, 91. 95. **§. 4.** = §. 14. *I. ib. Cf.*

quod nostrum est, nobis dari potest, cum solum id dari nobis intellegatur, quod (*ita datur, ut*) nostrum fiat; nec res, quae (*est nostra*), nostra amplius fieri potest. plane odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra poenam dupli aut quadrupli rei recipiendae nomine fures 'etiam hac actione[4] teneantur: SI PARET EOS DARE OPORTERE, quamuis sit etiam aduersus eos haec actio, qua rem nostram esse petimus. **5.** Appellantur autem in rem quidem actiones uindicationes, in personam uero actiones, quibus 'dar*i*[5] fieriue oportere intendimus, condictiones.

190. **6.** Agimus autem interdum, ut rem tantum con|sequamur, interdum ut poenam tantum, alias ut rem et poenam. **7.** Rem tantum persequimur uelut actionibus ex contractu.[6] **8.** Poenam tantum consequimur uelut actione furti et iniuriarum et secundum quorundam opinionem ac*tio*ne ui bonorum raptorum: nam ipsius rei et uindicatio et condictio nobis conpetit. **9.** Rem uero et poenam persequimur uelut ex his causis, ex quibus aduersus infitiantem in duplum agimus; quod accidit per actionem iudicat*i*, depensi, damni in*iur*iae '*legis* Aquiliae, *item*[7] legatorum nomine, quae per damnationem 'cert*a* relicta[8] sunt.

10. Quaedam praeterea sunt actiones, quae ad legis actionem exprimuntur, quaedam sua ui ac potestate constant: quod

---

inter cum *et* intendimus. 4) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. XIII. p.* 255) *scripsi.* ex hac actione etiam *C. ed. Bg.* 5) dare *C. ed. Bg.* 6) *Addit C.:* agim', *unde alii:* actionibus, (*quibus*) e. c. agimus. 7) Ī aquiliae it. *C. habuisse videtur.* legis Aquiliae et rerum (*sequente* legat*arum*) ed. *Bg. Ceterum non tantum pecuniarum vel quantitatum sed omnium legatorum nomine, quae per damn. certa relicta erant, adversus infitiantem in duplum actionem fuisse, probant Dig. loca ad* 2, 202. *cit.* 8) certe relictae *C.* cert*ae* relictae *ed. Bg.*

2, 79. 3, 99. 189. 190. §. 5. = §. 15. *I. ib. Cf. L.* 25 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 6. *Cf.* §. 16. *I. ib.* §. 7. *Cf.* §. 17. *I. ib. L.* 35 *pr. D. de obl. et act.* (44, 7). §. 8. *Cf.* §§. 18. 19. *I. ib. pr. I. de vi bon. rapt.* (4, 2); *supra* 3, 209. §. 9. *Cf.* §. 171. 2, 282. 3, 127. 216. *Paul.* 1, 19. §. 1. §. 19. *I. de act.* (4, 6). *Cic. de offic.* 3, 16. *pro Flacco* 21. *Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 256 *seq.* §. 10. *Cf.* §§. 32. 33.

t manifestum fiat, opus est, ut prius de legis actionibus oquamur.

11. Actiones, quas in usu ueteres habuerunt, legis actiones ppellabantur, uel ideo quod legibus proditae erant, quippe unc edicta praetoris, quibus conplur*e*s actiones introductae unt, nondum in usu habebantur, uel ideo quia ipsarum legum erbis accommodatae erant et ideo immutabiles proinde atque eges obserua*ba*ntur: unde *c*um qui de ui*t*ibus succisis ita egisset, ut in actione uites nominaret, responsum est, eum em perdidisse, quia debuisset arbores nominare, eo quod lex xII tabularum, ex qua de uitibus succisis actio conpeteret, generaliter de arboribus succisis loqueretur. **12.** Lege autem agebatur modis | quinque, sacramento, per iudic*i*s postulatio- 191.
nem, per condictionem, per manus iniectionem, per pignoris t. s.
captionem.

13. Sacramenti actio generalis erat: *de* quibu*s* enim rebus ut aliter ageretur, lege cautum non erat, de h*is* sacramento agebatu*r*: eaque actio perinde periculos*a* erat falsi *'iuris-iurandi nomine*,[9] atque hoc tempore periculosa est actio certae creditae pecuniae propter sponsionem, qua periclitatur reus, si temere neget, (*et*) restipulationem, qua periclitatur actor, si non debitum petat: nam qui uictus erat, summam sacramenti praestabat poenae nomine; *eaque in publicum cedeba*t *praedes*que eo nomine praetori da*bantur*, non ut nunc sponsionis et restipulationis poena lucro cedi*t* adue*rs*ario, qui

[9]) *Restitui. In C. non dubito fuisse* iinom. *Gaius enim neque omnino sacramentum quid esset, non explicare, neque negotium in hac actione periculum creans, cui ex sui temporis iure sponsionem comparat, non demonstrare potuit. De re cf. Cic. de off.* 3, 29. §. 106. *et*

§. 11. *Cf. L.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* (1, 2). de uitibus succ.] *cf. Plin.* 14, 1 *pr. L.* 28. §. 6. *D. de iureiur.* (12, 2). *Tit. D. arb. furt. caes.* (47, 7). §. 12. sacram.] §§. 13—17. p. iud. post.] *eius expositio periit.* per condict.] §§. 18—20. per man. ini.] §§. 21—25. per pign. capt.] §§. 26—29. §. 13. *Cf. infra* §§. 171. 180. *Fest. v. Sacramentum, Sacramento. Varro de L. L.* 5, 36. §. 180. 6, 7. §. 74. *Fr. leg. repet. v.* 24 (*Kl. p.* 40). *Cic. pro Mil.* 27. *pro Caec.* 33. §. 97. *in Verr.* 2, 1, 45. §. 118. *de orat.* 1, 10. §. 42. *pro domo* 29. §. 78. *de rep.* 2, 35. §. 60. *ad famil.* 7, 32. *Arnob. adv. gent.* 4, 16.

uicerit. **14.** Poena autem sacramenti aut quingenaria aut quinquagenaria: *nam* de rebus mile aeris plurisue q gentis assibus, de minoris *uero* quinquaginta assibus sa mento contendeb*atur;* nam *ita* lege XII tabularum cau erat. a*t si de libertate* homin*i*s controuersia erat, etsi tiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento tendere*tur*, ea*dem* lege cautum est fa*u*oris *'causa, ut*
192. *facilius compar*arentur[10] adsertores. | ————
t. s. vv. 1—10. ———— | — — — — — — — — —

[1]**15.** *'Ceterum cum etiam*[2] *i*|sta*e* omnes actiones — —

omnino Danz der sacrale Schutz, maxime p. 99. *et c.* 4. [10]) *Sc accommodatius ad sensum et ad Sched. ductus.* (*In C. fuerit:* facilius ʒpararentur.) '*causa ne sati*sda*ti*one *one*rarentur' *ex Sa pleraeque edd.* fa*u*ore sci*licet* liber*ta*tis ne *one*rarentur *ed. B*
[1]) *Hac priore parte paginae, in qua nihil legi potuit, de sacram disputatio continuata et ad finem perducta esse videtur, ut hoc fere modo: 'E diuerso si inter populum et priuatum contro sia erat, siue res mile aeris plurisue siue minoris esset, sacran poena* . .,. (*III milium?*) *assium eadem lege statuta erat et priu tantum sacramento quaerebatur* (*cf. Valer. Prob.* 4. *et libr. n Osk. Sprachd. p.* 79), *quia scilicet nihil intererat, eum, qui pro pulo agebat, sacramenti poena obligari, quae in publicum ced Praeterea ex quibusdam legibus eos, qui aduersus eas fecis licebat in sacrum iudicare, id est, ut sacramento a magistratu i rogarentur, se aduersus legem non fecisse, eiusque sacramenti p aut lege finita erat aut ex lege Silia a III uiris, qui sacram exigendis iudicandisque instituti erant, aestimabatur.'* (*Cf. Sil. de pond. apud Fest. v. Publ. pondera; Lex de infer. v.*6 [*I bold. mon. leg. p.* 83]. *Fest. v. Sacramentum, Sacramento p.*347. *Müll.*) [2]) *Ad sententiam supplevi.*

Valer. Max. 7, 8. §. 2. 8, 7. §. 2. §. 14. *Cf. Varro, Fest. ll* si de libertate] *cf. Liv.* 3, 44 *seq.* §. 15. *Cf. Valer. Pro* CAPTVS SVM] *cf.* §. 16. *v.* QVANDO INIVRIA VINDICAVISTI. ad i cem] *cf.* §. 18. non a. d. XXX.] *cf. Schol. Cic. Verr.* 2, 1, 9. § *Bait.* per legem Pinariam] *puta illam Varroni apud Macrob. Sa* 13 *fin. memoratam latamque a. u.* 282., *quae in computandis his diebus etiam intercalaris rationem et mentionem habuit. Alia bat Momsen. Chronol. p.* 252. [238 *ed.* 1.] comperendinum] *cf. V Prob.* 4. *Cic. pro Mur.* 12 *fin. Schol. Cic. l. c. Macrob. Sat.* 1 *Fest. v. Res comperendinata. Gell.* 7, 1. 10, 24. *Plin. ep.* 5, 9 causae coniectio] *cf. Schol. Cic. l. c. Auct. ad Herenn.* 2, 21. § *Non. Marc.* 4, 89. *v.* coniicere. *Gell.* 5, 10. *L.* 1. *D. de reg. iur.* (50,

———* | ———— vv. 13—16. ———— 13|
ANDO NEGAS, SAC*RAMENTO QVINGENARIO TE PROVOCO.*
uersarius quo'que dicebat: *QVANDO AIS EGOQVE ABS TE*
I RE CAPTVS *SVM*, *SIM*,*ILITER EGO TE SACRAMEN*TO QVIN-
ENARIO PROVOCO.[4] | ———— vv. 20—23. ———— |
————————— ad iudicem accipiundum | uenirent. postea 193.
ro reuersis dabatur '*non* ante *diem*[5] xxx. iudex: *idque*
r legem Pinariam factum est; ante eam autem legem '*non*-
m[6] dabatur iudex. illu*d* ex superioribus intellegimus, si
e re minoris quam (*M*) aeris agebatur, quinquagenario sacra-
ento, non quingenario eos contendere solitos fuisse. Postea
men quam iudex datu*s* esset, comperendinum diem, ut ad
dicem uenirent, denuntiabant; deinde cum ad iudicem uene-
nt, antequam apu*d* eum *causam* perorarent, solebant breui-
er ei et quasi per indicem rem exponere: quae dicebatur

) *Puta v.* 12—16.'*fere sic scriptum fuisse: 'Ceterum cum etiam*
lae omnes actiones, *quibus sacramento agebatur*, *aut in rem aut in*
ersonam essent, *si in personam agebatur*, *cum uterque in ius uenis-*
et, *actor id*, *quod sibi dari fieriue oporteret*, *intendebat*, *uelut hoc*
odo: *AIO TE MIHI HS. X MILIA DARE OPORTERE*. *aduersarius negabat.*
einde actor dicebat': (*cf. supra* §. 1. *Valer. Prob.* 4. *Ab in per-*
onam actione etiam Valer. Probus initium facit, *ut in exponendo*
se Gai. 4, 2. 3. 41., *itaque hic ordo ex ipso iure Flaviano fluxisse*
idetur). *Signum* §. 15., *quod edd. habent initio p.* 193., *huc transtuli.*
) *Haec quia ex vestigiis C.* (*in quo v.* RE *sigla significatum erat*) *et*
x sententia satis certa videbantur, *in textu posui* (*ed. Bg. tantum*
abet v. captus). *Deinde in v.* 20—24 *med. haec fere fuisse suspi-*
or: *'Itaque actor si iniuste contendisset*, *aduersarius*, *si iniuste*
egasset, *iureiurando se sacrabant. Deinde litem contestabantur*, *id*
st, *uterque nominata causa litis dicebat*: *SI LITEM MIHI TECVM ESSE*
EFFOR TESTES ESTOTE! iudicemque poscebant, *et diem sibi denuntia-*
bant, *quo in ius* ad iudicem' *etc.* (*Cf. Liv.* 1, 32. §. 9. *Fest. v. Litem*
contestari. Gell. 5, 10. *L.* 7. §. 1. *D. de her. pet.* (5, 3). *Schol. Cic.*
Verr. 2, 1, 9. *p.* 164 *Bait. et de v.* EFFOR *Diomed. I. p.* 379. *ed.*
Keil. infra p. 309). [5]) *In C. fuisse videtur* n. a. d. *Inde Schol.*
Cic. incautius, *ut puto*, *fecit* post diem. *Idem dedit ed. Bg. Alii alia*
cj. die x. vel *Moms. Chronol. p.* 252. (*item Bg. ed.* 5.) *et post ea*
semper die xxx. *pro* nondum. [6]) *Ex Heffteri cj. scripsi. Intellige*
vero: *omnino nondum*, *quia ipse praetor etiam iudicabat. Cf. libr.*
meum 'Servius Tull.' p. 583. *not.* 1.

causae 'co*ni*ectio[17] quasi causae suae in breue coactio. 16.
Si in rem agebatur, mobilia quidem et mouentia, quae mod[o] in ius adferri adducive possent, in iure uindicabantur ad hu[nc] modum: qui uindicabat, festucam tenebat; deinde ipsam re[m] adprehendebat, uelut hominem, et ita dicebat: HVNC EGO HO[MINEM] EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO SECVNDVM SVA[M] CAVSAM; SICVT DIXI,[8] ECCE TIBI,[9] VINDICTAM INPOSV[I], et simul homini festucam inponebat. aduersarius eadem simi[-]liter dicebat et faciebat. cum uterque uindicasset, praeto[r] dicebat: MIT*TI*TE AMBO HOMINEM. illi mittebant. qui pri[us] uindica(*uerat, ita alterum interroga*)bat: POSTVL*O*, A[N] DICAS, QVA EX CAVSA VINDICAVERIS? ille responde[bat]: IVS PEREGI, SICVT VINDICTAM INPOSVI. deinde qui pri[us] uindicauerat, dicebat: QVANDO TV INIVRIA VINDICAVISTI,
194. D AERIS SACRAMENTO TE PROVOCO; aduersarius quoq[ue] dicebat: SIMILITER EGO TE; se*u* L asses sacramenti nomin[a-]bant. deinde *e*adem sequebantur, quae cum in perso[nam] ageretur. postea praetor secundum alterum eorum uindic[ias] dicebat, id est interim aliquem possessorem constituebat, eu[m-]que iubebat praedes aduersario dare litis et uindiciarum, i[d] est rei et fructuum; alios autem praedes ipse praetor ab utroque accipiebat sacramenti, quod id in publicum cedebat.

---

17) collectio C. *edd. Vide infra citt.* 8) *Mutavi interpunctionem.* CAVSAM, SICVT DIXI; *caeterae edd. et mea prior. Scilicet nudam illam dictionem* HVNC . . . CAVSAM *modo sequitur vis dicta s. vindicatio, et frustra sunt, qui verba* SICVT DIXI *referunt ad* SVAM CAVSAM, *quam actor iam antea in iure exposuerit.* SEC. SVAM CAVSAM *tantum significat, rem actoris ex aliqua causa iam esse, non, ut in mancipatione, nunc primum fieri. Quamobrem haec verba omittuntur, cum in iure ceditur. Cf.* 2, 24. *De aliorum sententiis vid. O. Karlowa Beitr. z. Gesch. d. C. Proc. p.* 16. 9) *Cf. Göttling Röm.*

---

§. 16. *Cf. Gell.* 20, 10. *Cic. pro Mur.* 12. §. 26. *pro Mil.* 27. §. 74. *de orat.* 1, 10. §. 41. *Plaut. Rud.* 4, 3. *v.* 85. *Mil. gl.* 4, 1. *v.* 15. *Boeth. in Cic. Top.* 2, 10. *p.* 288 *Bait.* SEC. SVAM CAVSAM *etc.*] *cf. Valer. Prob.* 4. *Liv.* 40, 17. eadem sequeb.] *cf.* §. 15. uindicias] *cf. Fest. v. Vindiciae. Gloss. Philox. v. Vindiciae. L.* 2. §. 24. *D. de orig. iur.* (1, 2). *Liv.* 3, 44. 47. 56 *seq. Cic. pro Mil.* 27. *Arnob.* 4, 16. praedes aduers.] *cf.* §. 94. quod maxime] *cf. Dionys.* 6, 32. 36. 4, 10. in centumuiral. iud.] *cf. Suet. Oct.* 36. *Quintil. I. O.* 5, 2. §. 1.

uca autem utebantur quasi hastae loco, signo quodam iusti ıinii, *quod maxime* sua esse credebant, quae ex hostibus issent; unde in centumuiralibus iudiciis hasta praeponitur.
S*i* qua res talis erat, ut (*non*) siue incommodo posset in adferri uel adduci, uelut si columna aut grex alicuius pe- ·is esset, pars aliqua inde sumebatur, deinde in eam partem ısi in totam rem praesentem fiebat uindicatio; itaque ex ıge uel una *o*uis aut capra in ius adducebatur, uel *etiam* us inde sumebatur et in ius adferebatur; ex naue uero et lumna aliqua pars defringebatur; similiter si de fundo uel aedibus siue de hereditate controuersia erat, pars aliqua de sumebatur et in ius adferebatur et in eam partem perinde ıue in totam rem praesentem fiebat uindicatio, uelut ex ndo gleba sumebatur et ex aedibus tegula, et si de heredite controuersia erat, aeque | '*res uel rei pars aliqua inde* ı*mebatur*.[20]

[*Fol. deperditum.*][1]

'a. . . '*obseruabant* | enim *omnino similem uel ae*qualem *odum* capiend*i* iudici*s* | *condicendi*que, *quando a*d iudic*em* p*iundum uenire* de|*berent*. *condic*t*io e*tiam ad*pellata iam t* a l*ege Pin*a*r*ia.[2] | **18.** Et haec quidem actio proprie *con-* 195.

---

aatsverf. p. 137. [20]) *Sententiae perficiendae causa supplevi. In his duabus paginis Gaius primum videtur solennes ritus ac rba, quae ad rerum absentium vindicationem pertinebant* (*Gell.* , 10. *Cic. pro Mur.* 12) *addidisse; deinde ad legis actionem, quae r iudicis postulationem fiebat, transiisse, in qua et forma agendi monstranda* (*Valer. Prob.* 4 *fin.*) *et quod item generalis* (§. 20) *d etiam in certis causis lege praescripta erat, notandum erat; itae sine dubio etiam exposuit, in rem actiones hoc modo per sponnem explicatas esse* (*cf.* '*Gaius*' *p.* 188), *et fortasse addidit, toties ic actioni locum fuisse, quoties damnato reo vel confesso lis tanm aestumanda esset* (*Valer. Prob. l. c. Fest.*.*v. Vindiciae*). *Deque in extrema altera pagina ad condictionem transitum fecit. Restitui, sed non de unoquoque verbo spondens. In C. fuerit:* un nūo similē ūequalem mod. capiendiudicis | 7dicendiq̄ q̄a̅₀ ad iudicem

---

Martial. 7, 63. *v.* 7. *Stat. sylv.* 4, 4. *v.* 43. §. 17. *Cf. Fest. v. Vindiciae. Gell.* 20, 10. *Cic. pro Mur.* 12. — *Fest. v. Membrum abscidi* (*ibiq. interpr.*). §. 17[a]. *Cf.* §. 15. *et not.* 14. §. 18. *Cf.* , 5. 33. §. 15. *I. de act.* (4, 6). *Fest. v. Condictio. Condicere.* Cic.

dictio uocabatur: nam actor aduersario denuntiabat, ut ad iudicem capiendum die xxx. adesset; nunc uero non proprie condictionem dicimus 'in personam actionem, *qua*[23] intendimus, dari *nobis* oportere: nulla enim hoc tempore eo nomine denuntiatio fit. **19.** Haec autem legis actio constituta est per legem Siliam et Calpurniam, lege quidem Silia certae pecuniae, lege uero Calpurnia de omni certa re. **20.** Quare autem haec actio desiderata sit, cum de eo, quod nobis dari oportet, potuerimus sacramento aut per iudicis postulationem agere, ualde quaeritur.

21. P*er* manus iniectionem aeque (*de*) his rebus agebatur, de quibus ut ita ageretur, lege 'aliqua[4] cautum est, uelut iudicati lege XII tabularum: quae actio talis erat. qui agebat sic dicebat: QVOD TV MIHI IVDICATVS 'SIVE[5] DAMNATVS ES SESTERTIVM X MILIA, QVAE *AD HOC*[6] NON SOLVISTI, OB EAM REM EGO TIBI SESTERTIVM X MILIVM IVDICATI 'MANVM[7] INICIO, et simul aliquam partem corporis eius prendebat; nec licebat iudicato manum sibi depellere et pro se lege agere; se*d* uindicem dabat, qui pro se causam agere solebat: '(*at*)[8] qui uindicem non dabat, domum ducebatur ab actore et ui[...]

---

capiundum uenire de.berent 7dictio ēt. (*vel* āt = autem) adpellata i[...] ē a leg. pinaria. *etc.* (*Edd. tantum habent* qualem.) *Praecesserint vero fere haec: 'Per condictionem tantum agebatur de his rebus, quas nobis dari oportet, quam actionem etiam nunc condictionem uocamus. Et perinde hoc modo agebant, detracto tamen ipso sacramento, ac si sacramento ageretur.'* [23]) actionem in personam (*esse, qua*) *ex C. et Iust. Inst. ed. Bg. Sed ed.* 5. *ut nos.* [4]) *Ex Goesch. ed.* aq̄lia (aquilia) *C. ed. Bg. Quod ut ferri potest* (*cf. 'Gaius'* *p.* 114), *tamen quod dedi, nunc mihi totius loci ratio videtur desiderare.* [5]) siue *ed. Bg.* 5. [6]) *Ex Momseni cj. privatim mecum communicata. Refer ad* XXX *iustos dies praeterlapsos.* doc *C.*, *unde scripsi* AD HOC; *cf. Serv. ad Aen.* 8, 423. DOLO MALO *edd. contra quod vid. Senec. de benef.* 7, 16, 3. [7]) *Ex Hefft. ed.* manus *C. edd. pleraeque.* MANVM *ed. Bg.* 5. [8]) *Geminando addidi.*

---

pro Quint. 8. §. 30. *Donat. ad Terent. Phorm.* 1, 2. *v.* 77. *Serv. ad Aen.* 3, 117. §. 21. *Cf. Serv. ad Aen.* 10, 419. *Fr. Vat.* 6. iudicati] *cf. Gell.* 20, 1. uindicem] *cf.* §. 46 *fin. Fest. v. Vindex. Boeth. ad Cic. Top.* 2. §. 10. *p.* 291 *Bait. Gell.* 16, 10. *Cic. ad div.* 6, 6. §. 1.

. **22.** Postea quaedam leges ex aliis quibusdam pro iudicato manus iniectionem in quosd*am* dederunt, 196.
x Publilia in eum, p*ro* quo sponsor dependisset, *si* in asibus proximis, quam pro eo depensum esset, non t sponsori pecuniam; item lex Furia de sponsu aduer-, qui a sponsore plus quam uirilem partem exegisset, ue conplures aliae leges in multis causis talem actiolerunt. **23.** Se*d et* aliae leges in multis causis, ex (*datae sunt in quosdam actiones*,)[29] constituerunt actiones per manus iniectionem, sed puram, id est iudicato, uelut le*x* (*Furia*) testamentaria aduers*us* ii legatorum nomine mortisue causa plus *M* assibus cum ea lege non esset exceptus, ut ei plus capere item lex Marcia aduersus faeneratores, ut si usuras it, de his reddendis per manus iniectionem cum eis . **24.** Ex quibus legibus et si quae aliae similes cum agebatur, manum sibi depellere et pro se lege *reo licebat*)[30]: nam et actor in ipsa legis actione non hoc uerbum PRO IVDICATO, sed nominata causa, ex bat, ita dicebat: OB EAM REM EGO TIBI MANVM cum hi, quibus pro iudicato actio data erat, nominata c qua agebant, ita inferebant: OB EAM REM EGO TIBI ICATO MANVM INICIO: nec me praeterit, in forma riae testamentariae PRO IVDICATO uerbum inseri,

---

ii Zeitschr. XIV. p. 286. set aliae l. i. m. c. ex qbdam si *C.* e l. i. m. c. ex quibus (*data sit in quos*)dam *actio ed. Bg.* Set s ex quibusdam causis *ed. Goesch. et Bg.* 5. *ex Sav. cj.* *evi.* (*licebat*) *edd. Sed etiam* '*reo*' *excidisse, argumento* *quens* et actor, *tum quod ita ratio apparet, cur etiam ex* ' *factum* '*dicebat*' *excideret sensu carens, postquam* re *ut*

. §. 22. lex Publ.] *cf.* 3, 127. lex Fur.] *cf.* 3, 121 *seq.* *. Plauti Persa* 1, 2, 10—22. *ubi v.* 18. *legendum:* Ubi quaquoi inpiam (*pro* quempiam) iniexit manum. *Ex eodem vero* *imus, ex huiusmodi actionibus eosdem tresviros, ad quos* *rum iudicatione ibatur*, (*cf. not.* 11. *ad* §. 14.) *iudicasse et* *sine periculo suo litigavisse.* lex Furia] *cf.* 2, 225. lex Mar-. 402. *Cf. lib. meum* '*d. Recht des Nexum*' *p.* 122 *seq.* 142.

197. cum in ipsa lege non sit; quod uidetur | nulla ratione factum. 25. Sed postea lege 'Valeria,[31] excepto iudicato et eo, pro quo depensum est, ceteris omnibus, cum quibus per manus iniectionem agebatur, permissum est sibi manum depellere et pro se agere: itaque iudicatus et is, pro quo depensum est, etiam post hanc legem uindicem dare debebant, et nisi darent, domum ducebantur. *is*taque quamdiu legis actiones in usu erant, semper ita obseruabantur; unde nostris temporibus is, cum quo iudicati depensiue agitur, iudicat*um* solui satisdare cogitur.

26. Per pignoris capionem lege agebatur de quibusdam rebus moribus, '*(de quibusdam rebus)*[2] lege. 27. Introducta est moribus rei militaris: nam 'et propter[3] stipendium *l*icebat 'militi*bus*[4] ab eo, qui' 'id *i*is tribu*(ere deb)*ebat,[5] nisi daret, pignus capere (dicebatur autem ea pecunia, quae stipendii nomine dabatur, aes militare): '*et*[6] propter eam pecuniam licebat pignus capere, ex qua 'e*quus* iis[7] emendus erat; quae pecunia dicebatur aes equestre: item propter eam pecuniam, ex qua hordeum equis erat conparandum; quae pecunia dicebatur aes hordiarium. 28. Lege autem introducta est pignoris capio uelut lege XII tabularum aduersus eum, qui

---

geminatum omissum erat. 31) *Restitui 'd. Recht d. Nexum' p.* 144. *Nec dubito, quin littera* r, *quam C. habet in versu antecedente post voc.* cum, *per errorem eo migraverit, cum corrector eam super* ualia *(sic fere C.) supplevisset.* 2) *Ex Bg. cj.* [*et ed.* 5.] *suppl.* '*(de quibusdam)*' *edd.* 3) *C.* propter *ed. Bg. sed* et propter *ed.* 5. 4) militi *C. edd. Cf. sequentia et* §. 28. publicanis. 5) *Ex Lachm. cj.* distruebat *C.* distribuebat *ed. Bg.* 6) it *C.* item *edd.* 7) equus *edd.*

---

§. 25. lege Valeria] *a. u.* 413. *Cf. 'd. Recht d. Nexum' p.* 145. iudicatum solui] *cf.* §. 102. §. 26. *Cf. Gell.* 7, 10. *Dionys.* 6, 29. §. 27. *Cf. Gell. l. c. Fest. v. Vectigal. Aerarii tribuni. Equestre aes. Pararium aes. Hordiarium aes. Varro de L. L.* 5, 36. §. 181. *Cic. de rep.* 2, 20. *Liv.* 1, 43. *Dionys.* 9, 25. §. 28. in dapem] *quae pro bubus fiebat a rusticis aut hiberna semente aut verna (Cato* 131. 132. *Fest. v. Daps), in qua re videtur iure sacro praescriptum fuisse, ut sumtus dapis ex iumentis caperetur, pro quibus ut pro tota familia boves altores operaturi erant.* publicanis] *cf. Cic. Verr.* 3, 11. §. 27. [*L.* 2. §. 20. *D. de vi bon. rapt.* (47, 8)]. *Lex Thor.* (?) *c.* 8. (*Zeitschr. f. gesch. RW. X. p.* 152).

iam emisset, nec pretium redderet; item aduersus eum,
mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo
sset, ut inde pecuniam acceptam in da*p*em, id est in sacri-
m inpenderet; | item lege '*Plae*toria[38] data est pignoris 198.
io publicanis uectigal*ium p*u*b*licorum populi Romani ad-
us eos, qui aliqua lege *uectig*ali*a* deberent. **29.** Ex
ibus autem istis causis certis uerbis pignus capiebatur,
b id plerisque placebat, hanc quoque actionem legis actio-
esse; quibusdam autem placebat, '(*legis actionem non*
,)[9] primum quod pignoris captio extra ius peragebatur, id
non apu*d* praetorem, plerumque etiam absente aduersario,
alioquin ceteris actionibus non aliter uti '(*quis*) poss*e*t[40]
n apu*d* praetorem praesente aduersario; praeterea '(*quod*)[1]
*s*to quoque d*i*e, id est, quo non licebat lege agere, pignus
poterat.

30. Se*d* istae omnes legis actiones paulatim in odium
erunt: namque ex nimia subtilitate ueterum, qui tunc iura
diderunt, eo res perducta est, ut uel qui minimum errasset,
n perderet; itaque per legem Aebutiam et duas Iulias sub-
e sunt istae legis actiones effectumque est, ut per concepta

. *fuisse videtur:* ecus is. [38]) *Ex Goesch. cj. Certe non erat*
*ediat*oria (*sic ed. Bg.*) *vel cens*oria, *utraque hinc plane aliena;*
ediatoria enim non ad publicanos vectigalium spectabat, sed ad
ediatores (2, 61) *et praescripta videtur fuisse aliqua ad quae-*
um officia spectante lege (*Plut. Cat. min.* 16.); *censor vero eius-*
i ius publicanis dare non poterat. Itaque inter Plaetoria *et* Nu-
ria *optio relinquitur, cum aliud huiusmodi nomen gentilicium non*
At cum Numitorii post decemviros ante seculum septimum
ium magistratus habuisse non perhibeantur et hanc legem multo
stiorem fuisse ex re ipsa efficiatur, scribendum fuit Plaetoria.
rit eiusdem M. Plaetorii, tr. pl. (*ut putant, a. u.* 388., *rectius*
uanto post), *qui et aliam iudiciariam legem tulit. Censorin.* 24.
ro de L. L. 6, 1. §. 5. [9]) *Goeschenum fere secutus supplevi;*
asse addendum erat: 'ideoque hoc placebat'. (*non*) placebat *edd.*
possent pleraeque edd. et mea prior. Nunc in fine versus q́s
um non esse statui. [1]) *Addidi.*

---

9. *Cf. Varro de L. L.* 6, 4. 7. §§. 30. 53. *Ovid. Fast.* 1, 47. *Ma-*
b. Sat. 1, 16. §. 30. *Cf.* 1, 184. 4, 11. *Gell.* 16, 10.

uerba, id est per formulas litigaremus. **31.** Tantum ex duabus causis permissum est[42] lege agere, damni infecti et [...] centumuirale iudicium fit. 'pro*in*de *h*odi*e*que[3] cum ad centumuiros itur, ante lege agitur sacramento apu*d* praetorem urbanum uel peregrinum p*ro re;* damni uero infecti nemo uult lege agere, se*d* potius s*ti*pula*tion*e, quae in edicto propo-sita est, obligat aduersarium '*per* m*a*gistratum,[4] quod
199. commodius ius *et* p*l*enius est. 'per pignoris[5] | ————
t. s. ————————————————
200. apparet. | **32.** 'Item[6] in ea 'form*ul*a,[7] quae publicano pro-
t. s. ponitur,[8] tali*s* fictio est, ut quanta pecunia olim, si pignus captum esset, id pignus is, a quo captum erat, luere deberet tantam pecuniam condemnetur. **33.** Nulla autem formula [...]

---

[42]) *C. inserit:* id legis actionem facere, *manifestum glossema* (id = i[d] est), *quod quis superscripserat, qui verba* lege agere *de iure iudici[o] persequendo omnino intelligi posse verebatur.* [3]) *Ex mea cj.* re[s]-*tui.* per u*indicationem* ideo qui *ed. Bg.* 5. *et postea* it *et* [...] [4]) *Ex Hefft. cj. Cf. L.* 1. *D. de damn. inf.* (39, 2). '*Gaius*' *p.* [...] [5]) *Gaius dixisse videtur, per pignoris quoque capionem* (*quae* [...] *legis actio esset, dubitabatur* §. 29) *in his causis, quae ad ius sacr[um] pertinerent* (§. 28), *actionem sublatam quidem plerisque non vid[eri] (sive quod in lege Aebutia et duabus Iuliis exceptum erat S. Q.* [...] *S. E. Q.* (*V.*) *I. N. S. R. E. H. L. N. R.* (*Valer. Prob.* 3) [...] *quod eae legis actiones generaliter sustulerant, et haec an legis act[io] esset, quaerebatur*); *sed et in his causis solere homines tantum* [...] *civili venditi vel locati aut praetoria formula uti, quae ad leg[is] actionem expressa esset. Eiusmodi vero formulas etiam necessari[o] praetorem post sublatas legis actiones in his causis dedisse, in qui-bus antiquiores leges non obligationem* (*velut his verbis: dare debeto damnas esto*) *sed legis tantum actionem constituerant* (*ex. gr.* §§ 22. 24. *Fest. v. Vindiciae. fortasse etiam leg. rep. v.* 23. *I. L. A. p.* [...] *itaque eam rem hic exposuit, cuius causa ad explicandum leg[is] actionum ius* §. 10. *digressus erat.* [6]) *Intellige: ut in causis* §i [...] [7]) forma *C. edd. Vid. Zeitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 288. [8]) [...] *sc., si non a volente pignus acceperit, quo spectare videntur Cic. Verr.* 3, 11. §. 27. *verba:* '*publicanus petitor aut pignerator,* [...]

---

§. 31. *Cf.* §. 95. *Gell.* 16, 10. *Cic. pro Caec.* 33. §. 97. §. 32. *Cf.* §§. 10. 28. *Nec quae in L.* 2. §. 20. *D. vi bon. rapt.* (47, 8) *commemoratur pecoris abductio, putanda est per veterem pignoris captionem facta esse.* §. 33. *Cf. supra* §§. 18. 19. *et not.* 22.

condictionis fictionem exprimitur: siue enim pecuniam siue rem aliquam certam de*b*itam nobis petamus, eam ipsam dari nobis oport*e*re intendimus; nec ullam adiungimus condictionis fictionem; itaque simul intellegimus, eas formulas, quibus pecuniam aut rem aliquam nobis '*dari*[49] oportere intendimus, sua ui ac potestate ualere; eiusdem naturae sunt actiones commodati, fiduciae, negotiorum gestorum et aliae innumerabiles.

34. Habemu*s* ad*h*uc alterius *etiam* generis fictiones *in* quibusdam formulis, uelut cum is, qui ex *edicto* bonorum possessionem pe*tiit*, ficto se herede agit: cum enim praetorio iure, 'non[50] legiti*m*o, succedat in locum defuncti, non ha*b*et eius[1] dire*ct*as actiones, et neque id, quod defuncti fuit, potest intendere suum *esse*, *neque id*, *quod defuncto de*beba-tur, potest intendere '*dari*[49] *si*b*i* opo*r*tere; i*t*aque *ficto* se herede intendit, uelu*ti* *hoc* m*odo:* IV*D*EX ESTO. SI AVLVS AGERIVS, id est ipse actor, *LVCIO TITIO* HERES *ESSET*, TV*M* S*I* PARET FVND*VM*, DE QVO AGITVR, EX IVRE QVIRITIVM *EIVS* ESSE *OPORTERE;* uel si '*quid* de*be*batur *L. Titio*,[52] praeposita simili *fictione* '*intentio*[3] ita subicitur, TVM SI PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO (*AGERIO*) SESTERTIVM X MILIA DARE OPORTERE. 35. Similiter et bonorum emptor ficto se herede agit; s*ed* interdum et alio modo agere solet: | nam ex persona 201.
eius, cuius bona emerit, sumpta intentione, conuertit condemnationem in suam personam, id est, ut quod illius esset uel illi dari oporteret, eo nomine aduersarius huic condemnetur:

---

emptor neque possessor.' [49]) dare *ed. Bg.* [50]) es non *C.* e*t* non [1]) *Huc revocavi v.* es (*pro* e'), *quod aberravit in C. in superiorem versum.* [2]) i*n personam* agatur *edd.* e*t mea prior. Quod ... a C. recedit*, *in quo nunc fuisse puto:* uel (*sive omisso* OPORTERE, *quo carere possumus*, ū) si quit debebat' t. tit. [3]) *Heffterum ...*, *restitui. In C. puta fuisse* ītio *vel* ītē*7*. *Cf.* §. 137 *fin.* l*egis ... ed. Bg.* 5. *Sed de hac fictione Gaius hic omnino non agit.*

---

34. *Cf.* 3, 32. 81. 4, 111. IVDEX ESTO] *cf.* §§. 36. 37. 47. 136. 46. *Verr. II.* 2, 12. §. 31. *Lex Rubr. c.* 20. §. 35. *Cf.* 3, 80. §. 21. *D. de fideic. hered.* (40, 5). Rutiliana *etc.*] *cf.* '*das Recht ... Nexum*' p. 158. *Zeitschr. f. Civilr. u. Proc. N. F. XIV*. p. 1 seq.

quae species actionis appellatur Rutiliana, quia a pra Publio Rutilio, qui et bonorum uenditionem introduxisse tur, conparata est. superior autem species actionis, qua se herede bonorum emptor *agit*, Seruiana uocatur. (*Eiusdem generis est, quae Publiciana uocatur*): datur haec actio ei, qui ex iusta causa traditam sibi rem no usucepit eamque amissa possessione petit; nam quia potest eam ex iure Quiritium suam esse intendere, fi rem usucepisse, et ita quasi ex iure Quiritium dominus esset, inten*dit* hoc modo: IVDEX ESTO. SI QVEM HO AVLVS AGERIVS EMIT (*ET IS*) EI TRADITVS EST, ANNO SEDISSE*T*, TVM SI EVM HOMINEM, DE QVO AGITVR, IVRE QVIRITIVM EIVS[54] ESSE OPORTERET e*t* *r*eliqua. Item ciuitas Romana peregrino fingitur, si eo nomine ag cum eo agatur, quo nomine nostris legibus actio con est, si modo iustum sit, eam actionem etiam ad pereg extendi; uelut si furti *no*mine agat peregrinus aut cu agat*ur*, in (*eum*)[5] formula ita concipitur: IVDEX ESTO PARET, 'O*P*E CONSILIO[6] DIONIS 'GR*AE*CI[7] (*LVCIO*)

---

[54]) *Ex mea cj. Inverso ordine* eius ex i. Q. *C. edd.* [5]) *Ita rectius et facilius mihi locus videtur sanari posse, in eo* i *depravatus, quod librarius, pro* furti nom. *scripsit* furtum *omisit. Furti nomine actio datur etiam in eum, cuius op silio furtum factum est.* — furtum *dicatur* (*factum ope consil* regrini *et* cum eo aga*tur ed. mea prior.* furt*i no*mine agat per aut cum eo agat*ur*, in formula (*ciuitas Romana ei fingitur: ue cum eo agatur*) *ed. Bg.* 5. [6]) consilioue *C., ut appareat, i ordine librarium haec posuisse, mutato* p *in* u; *nam* ope c (*non* consilioue *vel* consilioque) *legitima verba fuisse, probatur* §. 2. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Cf.* 3, 202. (OPE) CONSILIOV [7]) cr. mei *Sched.* Hermaei *ed. Bg. sed* CIVI ROMANO *uerbi* *LVCIO* TITIO *ex Hollw. cj. ed. Bg.* 5. *contra fidem C. nec u litigator civis Rom. esse in formula fori Romani dici potest. aptissime Gaium non* A. A. *et* N. N., *quae actoris tantum et r tes significabant, sed talia nomina, quae cuiusque civitatem i rent, finxisse; at Diones tum multi iam etiam cives Romani*

---

§. 36. *Cf.* §§. 3. 4. *I. de act.* (4, 6). *L.* 1 *pr. D. de Public.* (6, 2). *ubi legendum: s i q u i s i d, q u o d t r a d i t u m n o n a d e s t, n o n d u m u s u c a p t u m p e t e t etc.* §. 37. *Cf. Cic. Ve*

rVM FACTVM ESSE PATERAE AVREAE, 'QVAM[58] OB REM , SI CIVIS ROMANVS ESSET, PRO FVRE DAMNVM DE-ERE OPORTERET et reliqua; item si peregrinus furti , ciuitas ei Romana fingitur. similiter si ex lege Aquilia grinus damni | iniuriae agat aut cum eo agatur, ficta 202.
ate Romana iudicium datur. **38.** Praeterea *a*liquando imus, ad*uers*arium nostrum *capite* deminutum non esse: si ex contractu nobis obligatus obligataue sit et capite inutus deminutaue fu*er*it, uelut mulier per coemptionem, :ulus per adrogationem, desinit iure ciuili debere nobis, directo intendere *licet*, dare eum eamue oportere; sed ne otestate eius sit ius nostrum corrumpere, introducta est ra eum eamue actio *ut*ilis, rescissa capitis deminutione, st, in qua fingitur capite deminutus deminutaue non esse. **39.** Partes autem formularum 'praecipu*ae*[9] hae sunt: onstratio, intentio, adiudicatio, condemnatio. **40.** De-stratio est ea pars formulae, quae id*eo* inseritur, ut de-strетur res, de qua agitur, uelut haec pars formulae: D AVLVS AGERIVS NVMERIO NEGIDIO HOMINEM VEN-IT, item haec: QVOD AVLVS AGERIVS (*APVD*) NVMERIVM IDIVM *H*OMINEM DEPOSVIT. **41.** Intentio est ea pars nulae, qua[60] actor desiderium suum concludit, uelut haec formulae: SI PARET, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO TERTIVM X MILIA DARE OPORTERE; item haec: QVID-D PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FA-

---

: *addendum erat* Graeci. *De Dione et L. Titio cf. Plut. qu.* . 27. 58) *Malim* (EAM)QVE *et in fine* OPORTERE. 9) praecipue *Sed haec vox ex sequenti v., ubi in C. et edd. eodem fere loco* ideo *legitur et admodum molesta est, huic loco, ubi desideratur, ituenda erat. Non loquitur Gaius v. gr. de designatione* (4, 60) *e de exceptione, compensatione et quae praeterea non ipsius onis propriae sunt.* 60) *Cf. 'Gaius' p.* 165.

. §. 31 *fin.* §. 38. *Cf.* 3, 84. *L.* 2. §. 1. *D. de cap. min.* (4, 5). §. 40. *Cf. Collat.* 2, 6. §. 2. *ibiq. P. Pithoeus.* §. 41. *Cf. pro Rosc. Com.* 4. §. 11. *Divin.* 17. §. 53. *Verr.* 2, 2, 12. §. 31. 2 *pr.* 28. §. 69. *Theophil.* 4, 6. §. 6. *Lex Rubr.* 20. (*'Gaius'* 103.) *Boecking. ad h. l.* SI PARET] *cf. Fest. v. Parret. Petron.*

CERE '*OPORTERE*;[61] item haec: SI PARET, HOMINEM '(*STI-
CHVM*)[2] EX IVRE QVIRITIVM AVLI AGERII ESSE. **42.** Ad-
iudicatio est ea pars formulae, qua permittitur iudici rem
alicui ex litigatoribus adiudicare, uelut si inter coheredes
familiae erciscundae agatur, aut inter socios communi diui-
dundo, aut inter uicinos finium regundorum: nam illic *ita est*:
QVAN*TVM* ADIVDICARI OPORTET, IVDEX, '*CVI* OPORTET,[3]
ADIVDICATO. **43.** Condemnatio est ea pars formulae, qua
203. iud*ici* condemnandi | absoluendiue potestas p*er*mittitur, uelut
haec pars formulae: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGE-
RIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, AB-
SOLVE; item haec: IVDEX NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGE-
RIO DVMTAXAT 'X MILIA[4] CONDEMNA. SI NON 'PARRET,[5]
ABSOLV*E*[6]; item haec: IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO
AGERIO CONDEMNATO et reliqua, ut non adiciatur 'DVNTAXAT
X MILIA.[7] **44.** Non *tamen* ist*ae* omnes par*t*es simul '(*in*
omnibus formulis)[8] inueniuntur, sed quaedam inueniuntur,
quaedam non inueniuntur: certe intentio aliquando sola inue-
nitur, sicut in praeiudicialibus formulis, qualis est, qua quae-
ritur, aliquis libertus sit, uel quanta dos sit, et aliae com-
plures; demonstratio autem et adiudicatio et condemnatio
nu*m*quam solae inueniuntur; nihil (*enim*) omnino 'demonstra-

---

[61]) *Uncis incl. edd. Sed rursus nota* ō *sententiae gratia mutata in* ē *ex fine huius v. in antecedentem versum translata legitur in C. post* formulae. [2]) *In fine versus addidi, cum homo generaliter uindicari non possit.* [EROTEM] *ed. Bg.* 5. *male, cum Eros in exemplis secundum locum obtineat.* [3]) titio *C. edd.* TITIO (*AVT SEIO*) *ed. mea prior. Sed ne hoc quidem recte. Nunc demum vidi,* titio *factum vel tantum lectum esse pro* cuiō. [4]) *Cf.* '*Gaius*' *p.* 241. [5]) *Ita C. Cf. Fest. v. Parret et Tab. Iguv. VII*ᵇ. 2. PARET *ed. Bg.* [6]) absoluito *C. edd. Sed adhaesisse videtur sequens* item. [7]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 241. [8]) *Addidi; excidit ob* ὁμοιοτέλευτον, *cum scriptum esset*

Sat. 137. §. 42. *Cf.* §. 20. *I. de act.* (4, 6). §§. 4—6. *I. de offic. iud.* (4, 17). *Ulp.* 19, 16. §. 43. *Cf.* §§. 47—52. 57. 68. 73. *Lex Rubr. c.* 20. §. 44. *Cf.* 3, 123. *Paul.* 5, 9. §. 1. aliquis lib.] *cf.* §. 13. *I. de act.* (4, 6) *cum Theoph.* quanta dos sit] *puta stipulatio, cuius quis iudicio de moribus certam partem petiturus est. Cf. ad*

sine intentione uel condemnatione ualet; item condemna-
uel adiudicatio[70] sine intentione nullas[1] uires 'habet;[2]
l numquam solae inueniuntur.

45. Sed eas quidem formulas, in quibus de iure quaeritur, *us* conceptas uocamus, quales sunt, quibus intendimus, rum esse aliquid ex iure Quiritium au*t* nobis dari opor- aut pro fure damnum '(*decidi oportere; in*)[3] quibus iuris is intentio est. 46. Ceteras uero in factum conceptas ımus, id est, in quibus nulla talis intentionis concept*io* est, ') initio formulae nomina*to* eo, quod factum *est*, adic*iun*tur uerba, per quae iudici damnandi absoluendiue potestas ır; qualis est formula, qua utitur patronus contra liber- , qui eum contra edictum praetoris in ius 'uocau*it*:[4] | nam 204.
ea ita est: RECVPERATORES SVNT*O*. SI PARET ILLVM ʀONVM AB ILLO '(*ILLIVS*) PATRONI[5] LI*B*ERTO CONTRA

ıul. [69]) *Ex sequenti versu, ubi librarius inde fecit* demonstra- e *addiditque* vel, *huc revocavi.* omnino [*demonstratio*] *ed. Bg.* 5. *Hoc quoque ex sequenti v., ubi factum* uel adiudicatione, *huc re- d. Sed dubitari potest, an non Gaius scripserit* adiudicatio uel lemnatio. [1]) condemnatio sine demonstratione uel intentione uel catione nullas *C. et, uncis inclusis* dem. uel *et* uel adi., *edd. F. Bremer Mus. phil. Rhen.* 1860. *p.* 488. *ita locum legi vult:* nihil *im demonstratio*) sine int. uel cond. ualet; (*item adiudicatio sine ıonstratione et intentione nihil ualet;*) item condemnatio sine de- ıstratione uel intentione nullas uires habet. *Denique:* condemnatio uel ıdicatio sine demonstratione uel intentione *ed. Bg.* 5. [2]) 'habet, *et*' *Bg.* [3]) *Quod scriptum erat* decidiom, *quasi repetitio quaedam v.* ınum *visa est iacturamque horum verborum effecit. Inde et* dari lecidi (dare *et* decidere *ed. Bg.*) *restitui.* [4]) uocat *C. edd. et mea* ɔr. [5]) patrono *C.* PATRONI *EIVS prius edideram, factum hoc opi- us ex* patronie'. *Quod nunc edidi, debetur Hollwegio Civilproc. p.* 319. *Sic item Bg. ed.* 5. *Edd. haec omittunt; sed non liber-*

02. *cit.* §. 45. *Cf.* §. 41. pro fure d. d.] *cf. L.* 46. §. 5. *D. de t.* (47, 2). *L.* 9. §. 2. *D. de minor.* (4, 4). *L.* 7 *pr. D. de cond. t.* (13, 1). '*Gaius*' *p.* 131. §. 46. *Cf.* §. 60. §. 12. *I. de act.* 6). *L.* 6. *C. de transact.* (2, 4). patronus c. lib.] *cf.* §§. 183. 187. *ult. I. de poena tem. lit.* (4, 16). *L.* 25. §. 1. *D. de obl. et act.* 7). *L.* 4. §. 1. *D. de in ius voc.* (2, 4). de in ius uoc.] *cf. C. de ius voc.* (2, 2). *Dig. si q. in ius voc.* (2, 5). *In ius vocati ut eant* 6). *Ne quis eum, qui in i. voc.* (2, 8). innumerabiles] *cf. Cic. divin.*

EDICTVM ILLIVS PRAETOR*IS* IN IVS VOCATVM ESSE, RECVPERATORES, ILLVM LIBERTVM ILLI PATRONO SESTERTIVM X MILIA[76] CONDEMNAT*E*. SI NON PARET, ABSOLVITE. ceterae quoque formulae, quae sub titulo DE IN IVS VOCANDO propositae sunt, in factum conceptae sunt, uelut aduersus eum qui in ius uocatus neque uenerit neque uindicem dederit; item contra eum, qui (*ui*) exemerit eum, qui in ius uocatur; et denique innumerabiles eiusmodi aliae formulae in albo proponuntur. **47.** Sed ex quibusdam causis praetor et in ius et in factum conceptas formulas proponit, uel*ut* depositi et commodati; illa enim formula, quae ita concepta est: IVDEX ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS APV*D* NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSVIT, QVA DE RE AGITVR, QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE *PARET* OPORTERE[7] EX FIDE BONA, EIVS, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO, NISI RESTITVAT. SI NON PARET, ABSOLVITO, in ius concepta est: at illa formula, quae ita concepta est: IVDEX ESTO. SI PARET, AVLVM AGERIVM APV*D* NVMERIVM NEGIDIVM MENSAM ARGENTEAM DEPOSVISSE EAMQVE DOLO MALO NVMERII NEGIDII AVLO AGERIO REDDITAM NON ESSE, QVANTI EA RES ERIT, TANTAM PECVNIAM, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO CONDEMNATO. SI NON PARET, ABSOLVITO, in factum concepta est. similes etiam commodati formulae sunt.

48. Omnium autem formularum, quae condemnationem habent, ad pecuniariam aestimationem condemnatio concepta

---

tum esse, quicum agebatur, sufficiebat, sed eius, qui agebat, libertum
76) *An* V MILIA? *Cf.* '*Gaius*' *p.* 141. *Sed poterat haec ordinaria poena ex causa augeri. L.* 25. *D. de in ius voc.* (2, 4). 7) ſeo *C. sc. pro* ſpo; *certe nusquam* ſacere *per* ſe *notatur. Cf.* '*Gaius*' *p.* 165.

---

17. §. 53. *Verr. II.* 3, 22 *pr. c.* 28. §. 69. §. 47. *Cf. L.* 9. *D. de obl. et act.* (44, 7). *L.* 1. §. 1. *L.* 19. *D. depos.* (16, 3). *L.* 1 *pr. D. commod.* (13, 6). QVA DE RE AG.] *cf. Cic. pro Mur.* 13. §. 28. NISI REST.] *cf. L.* 1. §. 21. *D. depos.* (16, 3). §. 48. *Cf.* §. 32. *I. de act.* (4, 6). *L.* 37. §. 6. *D. de oper. lib.* (38, 1). *L.* 6. §. 1. *L.* 13 §. 1. *D. de re iud.* (42, 1). sicut olim] *qua de re Gaius in folio de*

t: itaque et si corpus aliquod petamus, | *uelut f*undum, 205.
)minem, uest*em*, *aurum*, *argen*tum, iudex non ipsam rem l. s.
)ndemnat *e*um, cum *q*uo actum est, 'sicut[8] olim fieri solebat,
sed) aestimata re pecuniam eum condemnat. **49.** Condemna-
io autem uel certae pecuniae in form*ula* ponitur uel incertae.
0. Certae pecuniae in ea formula, qua certam *pecuniam pe-
imus;* nam illic ima parte for*mul*ae ita *est:* IVDEX, NVMERIVM
EGIDIVM AVLO AGERIO SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA.
I NON PARET, ABSOLVE. **51.** Incertae uero condemnatio pe-
uniae duplicem significationem habet: est enim una, 'quae[9]
um aliqua praefinitione (*est*),[80] quae uulgo dicitur cum taxa-
ione, uelut si inc*er*tum aliquid petamus; nam illic *ima 'for-
m*ulae *parte*[1] ita *est: E*IVS, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM
AVLO AGERIO DV*MTAXAT X* MILIA CONDEMNA. SI NON PA-
RET, ABSOLVE. '*diu*ersa[2] est, quae infini*ta est*, *uel*ut si rem
aliquam a possidente nostram esse petamus, id est, si in rem
agamus uel ad exhibendum; nam illic i*t*a est: QVANTI *EA* R*ES*
ERIT, *TA*N*T*AM *PE*CVNIAM, *IVDEX*, NVMERIVM NEGIDIVM
AVLO AGERIO CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOLV*E*.[3]
52. Qui de re uero est iudex, si condemnat, certam p*ecuni*am

[8]) *sed* ut *ed. Bg.* 5. *postea v.* (*sed*) *ante* aestimata *omissa. Male; nam olim lite secundum actorem data, quae erat condemnatio, si damnatus iudicatum non faciebat, sequebatur tantum litis aestimatio.* [9]) *Deest in priore mea ed. ut in ceteris;* quidem *ed. Bg.* 5. [80]) *Geminando effeci. Et sic demum similis fit haec definitio alterius, quae sequitur v.* 13. [1]) *parte f*ormulae *edd. etiam mea prior. Sed ante f*ormulae *spatium non capit vocem 'parte'. Praeterea videndum ne postea pro 'est' propria sigla C. habeat* concipitur (*cf.* uc = *usucapere*, exc. = *exceptio*), *ut h. l. legendum sit 'pars'.* [2]) *sed diuersa ed. Bg.* 5. [3]) absoluito *C.* (*sic pro lubitu a librario explicata nota*)

perdito post p. 194. *egisse videtur. Cf. ibi not.* 21. §§. 49—51. *Cf.* §. 43. *Cic. Verr.* 3, 21. §§. 53. 54. §. 50. *Cf. Cic. pro Rosc. com.* 5. §. 19. *Quintil. I. O.* 4, 2. §. 6. §. 51. *Cf.* 3, 224. *Fest. v. taxat. Cic. pro Tull.* 7. *Collat.* 2, 6. §. 1. *Lex Rubr. c.*20. ('*Gaius*' p. 237). *Quintil. Decl.* 13. *L.* 3. *C. de inut. stip.* (8, 39). *L.* 39. §. 1. *D. de operis lib.* (38, 1). *Iurato actor aestimabat, quanti formula pararetur. L.* 9. *D. de in litem iur.* (12, 3). '*Gaius*' *p.* 138.
§. 52. *Cf. Seneca de benef.* 3, 7. *de clem.* 2, *ult.* litem suam f.] *cf. Pr. I. de obl. q. quasi ex del.* (4, 5). *L.* 15. §. 1. *D. de iudic.* (5, 1).

condemnare debet, etsi certa pecunia in condemnatione posi non sit: debet autem iudex *a*ttendere, '*ut cum* certae pecuni condemnatio posita sit, neque maioris neque minoris sumn petita '*nummo*[84] condemnet, alioquin litem suam facit; item taxatio posita sit, ne plur*is* condemnet quam taxat*um* s ali*as* enim simil*it*er litem *s*uam facit: minoris autem damnar
206. ei p*ermis*su*m* est. '*atqui si infinita sit condemnatio*, *quan*
t. s. *uelit*, *iudex condemnare potest.* **52ᵃ**. *Unde quibus cert pecuniae dat*|ur formula, *eandem dari oportere* intende debent, *quia iudex tum etiam certa* conde*m*natione constri *gitur.*[5] | *quodsi aliu*d *certum quid praeter pecuniam pe tur, tantum intentio* | *iud*icem *constringit; aestimation enim facere pot*|*est*, quam uel*it.*[6]

53. Si quis intentione p*lus* conplexus *fuerit*, *causa cad* '*ideoque*[7] *rem* perdi*t*, n*e*c a praetore in in*tegrum* re*stituit praeterquam quibusd*am casibus, in q*uibus praet*or *edi succurrit*, [8]*uelut si* | *minor XXV annorum propter aetat aut maior magna* | *causa iusti erroris interueniente lap sit. Plus autem quattuor* | modis petitur, 're,[9] tempo *loco*, *causa. re*, *uelut si quis pro X* | milibus, 'quae e

---

edd. [84]) *Addidi*, *deest enim una littera*, *quae fuit*, *ut puto* n̄. §. 68. *Cic. pro Rosc. Com.* 4. §§. 10. 11. '*amplius* HS. *nummo*' '*ad libellam*' *Plaut. Most.* 3, 1, 141. [5]) *Partim ad sententiam re tui* (*notatum puta inter alia* atq́ (*cf.* 3, 147) — eand. d̄. ō.). *De re* §. 68 *fin. Edd. tantum habent* intendere debent — condemnati constringi —. [6]) *Item pleraque ad sensum restitui. Posui fui initio v.* 5: q. si alind, *initio v.* 6: iudicem 7stringit. *In fine vero q priore ed. suppleveram: 'quia non aliter condemnare pot|est, qu si id ipsum, quod intenditur, paret dari oportere' iam mutavi, p quam animadverti, novissimum versum post* quelit *litteris vacu esse.* [7]) *Cf.* §. 68. '*id est*' *ex Inst. edd. et mea prior.* [8]) *Abh reliquam partem paginae* (*v.* 11—24), *cuius pauca tantum verba e praestant, Institutionum ope ductusque Schedarum secutus, resti quaedam Hefftero monstrante. Similiter nunc Bg. ed.* 5. [9]) r *Sched. Bl. per errorem, ut videtur.* [90]) quae enim *ed. Bg. ex*

L. 6. *D. de extrao. cogn.* (50, 13). §. 53. *Cf.* §§. 56. 68. §. 33. *I. de act.* (4, 6). *Paul.* 1, 10. §. 1. *Consult.* 5, 4. *L.* 1 *fin. quando dies ususfr.* (7, 3). *Fr. Vat.* 52. 53. *Plaut. Most.* 3, 1. *v. Cic. de inv.* 2, 19. §. 57. *de orat.* 1, 36. §§. 166 *seq. orat. part.* §. 99. *pro Rosc. Com.* 4. §. 11. *Sueton. Claud.* 14. *Quintil. I. O.* 3

debentur, *XX* milia *petierit*, *aut si is*, *cuius* | ex parte res est,
totam *rem uel maiore ex parte* | *suam esse intenderit*. *tempore*, *uelut si quis ante diem* | *uel condicionem petierit*. *loco*,
uelut si id, *quod certo loco sibi* | dari promissum *est*, *alio*
loco sine commemoratio|ne *eius* loci *petierit*, *uerbi gratia*, si
is, *qui stipulatus est*: *X MILIA EPHESI* | DARE SPONDES? DARE
SPONDEO, *deinde Ephesi mentione* | *detracta*, Romae *pure*
sic intenderit: *SI PARET AVLVM AGERIVM NVMERIO NEGIDIO*
X MILIA | DARE OPOR*TE*RE; p*lus* enim *petere intellegitur*,
quia | pur*a intentione* pro*missori utilitatem adimit*, *quam*
haberet|t, s*i Ephesi solueret*. Ep*hesi tamen recte potest*
etiam pure | petere, 'id est[91] non adiecto loco. **53ᵃ**. Causa 207.
plus petitur, uelut si quis in intentione tollat electionem debitoris, quam is habet obligationis iure, uelut si quis ita stipulatus sit: SESTERTIVM X MILIA AVT HOMINEM STICHVM DARE SPONDES? deinde alterutrum '*so*lum[2] ex his petat; nam quamuis petat, quod minus est, plus tamen petere uidetur, quia potest aduersarius interdum facilius id praestare, quod non petitur. similiter si quis genus stipulatus sit, deinde speciem petat, uelut si quis p*urpur*am stipulatus sit generaliter, deinde Tyriam specialiter petat; quin etiam l*ic*et uilissimam petat, idem iuris est propter eam rationem, quam proxime diximus. idem iuris est, si quis generaliter hominem stipulatus sit, deinde nominatim aliquem petat, uelut Stichum, quamuis uilissimum. itaque sicut ipsa stipulatio concepta est, ita et intentio formulae concipi debet. **54**. Illud satis apparet, in incertis formulis plus peti non posse, quia, cum certa quantitas non petatur, sed quidquid aduersarium dare facere

---

rore alterarum Sched. Bl. quae enim *ed. Bg.* 5. [91]) *Ex Hollw. cj.* '*etiam*' *edd.* id est *ed. Bg.* 5. [2]) eor' *Sched. edd. omittunt* [*Admisit ed. Bg.* 5]. *Sed careri non potest v.* '*solum*', *quia* '*alterutrum ex his*' *petit etiam qui* '*x milia aut Stichum*' *petit. Inst.*: '*veluti*

---

§. 69. *Senec. ep.* 48. §. 10. *Fest. v. Litis p.* 116. §. 54. *Cf. Cic. pro Rosc. l. c. Paul. S. R.* 3, 8. §. 2. *L.* 76. §. 1. *D. de rei vind.* (6, 1). *L.* 1. §. 5. *D. si pars her.* (5, 4). *L.* 8. §. 1. *D. comm. div.* (10, 3). *L.* 1 *pr. D. de interrog.* (11, 1).

'oportere *pareat*[93] intendat*ur*, nemo potest plus intendere
idem iuris est et si in rem incertae partis actio data sit; uelu
si heres quantam partem petat, in eo fundo, quo d*e* agitu
*pareat ips*ius esse: quod genus actionis in paucissimis caus
dari solet. **55.** Item palam est, si quis aliud pro alio inte
derit, nihil eum periclitari, eumque ex integro agere poss
quia 'cum re *etiam* an*tiq*ua *act*io *rem*a*net*, uel*uti*[4] *s*i is, q
208. hominem Stichum | petere deberet, Erotem petierit, aut
quis ex testamento dar*i* sibi oportere intenderit, cui ex stip
latu debebatur, aut si cognitor aut procurator intenderit, si
dar*i* oportere. **56.** Se*d* plus quidem intendere, sicut sup
diximus, periculosum est; minus autem intendere licet; sed d
reliquo intra eiusdem praeturam agere non permittitur: na
qui ita agit, per exceptionem excluditur, quae exceptio appel
latur litis diuiduae. **57.** A*t* si in condemnatione plus petitu
sit, quam *oportet*, actoris qui*dem* periculum nullum est; se
'(*et reus, cum*)[5] iniquam formulam acceperit, in integrum
restituitur, ut minuatur condemnatio: si uero minus positum
fuerit, quam oportet, hoc solum consequitur '(*actor*,)[6] quo
posuit; nam tota qui*dem* res in iudicium deducitur, constrin
gitur autem condemnationis fine, quam iudex eg*r*edi no
potest. nec ex ea parte praetor in integrum restituit: facilius
enim reis praetor succurrit quam actoribus: loquimur autem
exceptis minoribus XXV annorum; nam huius aetatis homini
bus in omnibus rebus lapsis praetor succurrit. **58.** Si in
demonstratione plus aut minus positum sit, nihil in iudicium

hominem tantum aut decem aureos tantum.' 93) *Ex mea cj.* opor
teret *Sched. edd.* 4) *Ex mea cj. Cf.* §. 58. '*nihil in iudicium dedu
citur* (*certe oporteret:* '*deduxit*') *uelut' alii cj.* 5) *Addidi hae
verba, a sciolo consulto omissa, quod antea* quia *pro* quidem *scriptu
effecerat, ut totam rem perperam caperet.* '*si*' *ed. Bg.* 6) *Addid*

§. 55. *Cf.* §. 35. *I. de act.* (4, 6) *cum Theoph. Frontin. de contro
agr. p.* 43, 26 *Lachm. L.* 5. §. 5. *D. de rei vind.* (6, 1). si cognito
cf. §. 86. §. 56. supra] §. 53. minus] *cf. L.* 2. §. 1. *C. de plu
pet.* (3, 10). — *L.* 18. *D. comm. div.* (10, 3). exc. lit. diu.] *cf.* §. 12
§. 57. petitum] *cf.* §. 68. constringitur] *cf.* §. 52[a]. in integr. res
cf. §§. 53. 125. 2, 163. §. 58. *Cf.* §§. 40. 55.

deducitur, et ideo res in integro manet: et hoc est, quod dicitur falsa demonstratione rem non perimi. **59**. Sed sunt, qui putant, minus recte conprehendi: nam qui forte Stichum et Erotem *em*erit, recte uidetur ita demonstrare: QVOD EGO DE TE HOMINEM EROTEM EMI, et si uelit, de Sticho alia formula '*empti*[97] agat, quia uerum est, eum, | qui duos emerit, 20
singulos q*uoque* emisse: idque i*t*a m*a*xi*me* Labeoni uisum t.
est. sed si is, qui unum emerit, de duobus egerit, falsum demonstrat. idem et in aliis actionibus est, uelut commodati, depositi. **60**. Sed *no*s apu*d* quosdam scriptum inuenimus, in actione depositi[8] et denique in ceteris omnibus, quibus damnatus unus*qui*sque ignominia notatur, eum, qui plus quam oporteret demonstrauerit, litem perdere, uelut si quis una re deposita duas '*plu*res(*ue*)[9] deposuisse '*se*[9] demonstrauerit, aut si is, cui pugno mala percussa est, in actione iniuriarum esse aliam partem corporis percussam sibi demonstrauerit: quod an debeamus credere uerius esse, diligentius requiremus. cer*t*e cum du*a*e *s*int depositi formulae, alia in ius concepta, alia in factum, sicut *su*pra quoque notauimus, et in ea *qu*idem formula, quae '*tantum*[100] in i*u*s concepta est, initio res, de q*u*a agitur, demonstr*e*tur, tum designetur, deinde inferatur iuris contentio his uerbis: QVIDQVID OB *EAM* REM '*ILLVM PARET*[1] MIHI DARE FACERE 'OPORTERE;[2] in ea uero, quae in factum concep*ta est*, *statim* i*nitio* i*nte*n*t*i*onis*

---

[97]) id *vel* qd *Sched. In C. fuerit:* ēti (= emti) *i. e.* (*formula*), *in qua emptio demonstratur: quod ut caput rei taceri a Gaio non poterat.* idem *edd. male, cum in alio servo aliud agatur.* [8]) *Exciderit:* mandati. [9]) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 298). res *edd. omisso postea* '*se*'. [100]) *Addidi C. ductus secutus* (t̄t = tantum). *Semper enim mitiora, quae iuris vel in ius concepta, quam quae facti et in factum concepta sunt.* [1]) ille *Sched. pro* illp̄, *ut opinor.* ILLVM *edd.* [2]) OPORTET *edd.*

---

§. 59. *Cf. L.* 33. *D. de act. empti* (19, 2). *L.* 17. §. 4. *D. commod.* (13, 6). — *L.* 78. §. 1. *D. de procur.* (3, 3). §. 60. damn . . . ignominia] *cf.* §. 182. actione iniur.] *cf. Collat.* 2, 6. *De furti actione cf. L.* 19 *pr.* §§. 1—4. *L.* 52. §. 25. *D. de furt.* (47, 2). supra] §. 47. designetur] *verbis:* '*qua de re agitur*'. *De designatione cf. L.* 15. §. 3. *L.* 16. *D. de dolo* (4, 3). *L.* 6. *D. de rei vind.* (6, 1). *L.* 7 *pr.*

'*modo*[103] *res*, de q*ua agitur*, designetur his uerbis: SI PA ILLVM APV*D* (*ILLVM REM*) ILLAM DEPOSVISSE, dubitare debemus, quin si quis in formula, quae in factum comp est, plures res designauerit, quam deposuerit, l*item* per

210. quia in intentione pl*us* 'po*su*|*isse uidetur*.[4] ———

t. s. ————————————————————

211. ————————— ——————————

t. s. ——————————— **61.** [5]*Compensationes* *que oppositae plerumque efficiunt*, *ut minus quisque* *sequatur*, *quam ei debebatur. In bonae fidei enim iud*

---

103) '*loco*' *ed. Bg. neque vestigiis C. neque sententiae satisfac*

4) *Sententiam perfeci. — In p.* 210. *et* 211. *quid perierit*, *aesti potest ex eo*, *quod iam in Iust. Institutionibus sequitur tit. de* (4, 6). §. 36. '*Sunt praeterea quaedam actiones, quibus non sen solidum*, *quod nobis debetur*, *sed modo solidum consequimur*, *n minus. Ut ecce, si in peculium filii seruiue agamus; nam si non m in peculio sit*, *quam persequimur*, *in solidum pater dominusue demnatur; si uero minus inuenitur*, *hactenus condemnat iu quatenus in peculio sit; quemadmodum autem peculium intellig beat, suo ordine proponemus* (*cf.* 4, 69. 73). §. 37. *Item si de iudicio mulier agat, placet*, *hactenus maritum condemnari del quatenus facere possit*, *id est*, *quatenus facultates eius patiu itaque si dotis quantitati concurrant facultates eius*, *in soli damnatur; si minus*, *in tantum*, *quantum facere potest. Pro retentionem quoque dotis repetitio minuitur: nam ob impensa res dotales factas marito retentio concessa est*, *quia ipso iure cessariis sumptibus dos minuitur*, *sicut ex latioribus Digest libris cognoscere liceat* (*cf. Ulp.* 6. *et Boeth. ad Cic. Top.* 17 *p.* 378 *Or. quem quae tradit de rei uxoriae actione ex hoc Gaii sumsisse credibile est*). §. 38. *Sed et si quis cum parente suo p noue agat*, *item si socius cum socio iudicio societatis agat*, *non actor consequitur*, *quam aduersarius eius facere potest*, *idem e quis ex donatione sua conueniatur*. §. 39. *Compensationes qu oppositae plerumque efficiunt*, *ut minus quisque consequatur*, *q ei debebatur: namque ex aequo et bono habita ratione eius*, *inuicem actorem ex eadem causa praestare oporteret*, *in reliq eum*, *cum quo actum est*, *condemnat*, *sicut iam dictum est.*' §. *quae pertinet ad bonorum cessionem*, *Iustinianus loco deduct* (§§. 65—68), *quae item decoctorum condicionem spectat, posuis aliunde sumsisse credendus est.* 5) *Initium huius* §*i refeci p*

D. de iniur. (47, 2). *Cons.* 5. *Paul.* 2, 31. §. 22. §. 61. *Cf.* § 39. *I. de act.* (4, 6). *Cic. de offic.* 3, 17. §. 70. *Paul.* 2, 5. §. 3.

potestas permitti uideatur iudici ex aequo et
ıandi, *quantum actori restitui oporteat*, *hac in*
ⁱ | contin*etur*, *ut h*abit*a* rat*ion*e *eius*, quod i*nuicem* 212.
eadem causa *praestare* 'oporte*re* *paret*,[7] *in* r*e*li- l. s.
cu*m* quo actum est, condemnare.[8] **62.** Sunt
e fidei iudicia haec: ex empto, uendito, locato,
ıegotiorum gestorum, mandati, depositi, fiduciae,
.utelae, (*commodati*,) p*ignoris* dati, (*familiae er-*
communi diuidundo, *praescriptis uerbis*.) **63.**
ıen h*o*ru*m* *iudicio*rum[9] conp*ens*ationis r*atio-*
'n*on* *ipsis*[110] formulae ue*r*bis praecipitur; sed
ıae fidei iudicio conueniens uidetur, id*eo* officio
eri creditur. **64.** Alia causa est illius actionis,
rius experitur: nam is cogitur cum conpensatione
ˡ *ut* conpensatio *u*erbis formulae comp*reh*endatur;
ntarius ab initio conpensatione facta minus inten-
' oportere: ecce enim si s*estertium* x milia debeat
*e*i xx debea*t* *Titius*, *ita int*endit: SI PARET TI-
X MILIA DARE OPORTERE AMPLIVS QVAM *IPSE*
T. **65.** Item 'sic[2] bonorum emptor cum de-
ere iubetur, id *est*, *ut* in hoc solum aduersarius
r, quod superest deducto eo, quod inuicem *e*i
nptor defraudatoris nomin*e* debet. **66.** Inter
ıem autem, quae argentario 'oppo*n*itur,[3] et de-
quae obicitur *bonorum* *empt*ori, illa d*iff*erentia

—

. 30. *I. de act.* (4, 6). [106]) *po* * * * * *C.*, *ut opinor:*
x mea cj. scripsi. oporteret *Sched. edd.* [8]) *De anaco-*
0. [9]) *Sic nunc*, *et omisso quidem v.* '*omnium*', *quae*
orem ed. irrepsit, *malim quam* ('*Gaius*' *p.* 173) '*tamen*
ıd.' '*In his* | *quidem* iudici nullo modo *est praeceptum*
Bg. 5. [110]) *Restitui* (*pro non possis etiam* n̄q̄d = non
n ipsius' *cj. Bg.* 'scilicet e*i hoc non ipsius*' *ed. Bg.* 5.
) *Ex Heffi. cj.* '*id est*' *ed. Bg.* [3]) *Ex Goesch. Sched.*
luctione in ipsa formula praescripta. '*edicto*' *ed. mea*
r cj. Hugo. In C. fuerit argentarioplponitur.

—

28. *I. ib. Cic. l. c. Top.* 17. §. 66. *de nat. deor.* 3, 30.
or. D. pro soc. (17, 2). §. 65. *Cf.* 3, 81. §. 66.
ı. §. 3. — *L.* 47. §§. 4. 5. *D. de pecul.* (15, 1). *L.* 15.
ı (46, 8). *L.* 11. *C. depos.* (4, 34).

est, quod in conpensationem hoc solum uocatur, quod eii
dem generis et naturae est; ueluti pecunia cum pecunia c
213. pensatur, triticum cum tritico, uinum cum uino, adeo |
quibusdam placeat, non omnimodo uinum cum uino aut tr
cum cum tritico conpensandum, sed ita si eiusdem natu
qualitatisque sit; in deductionem autem uocatur et quod n
est eiusdem generis; itaque si *a Titio* pecuniam petat bon
rum emptor et inuicem frumentum aut uinum *Titio* debe
deducto '*a* pe*cunia*,[114] quanti id erit, in reliquuum *experit*
67. Item uocatur in deductionem et id, quod in diem debetu
conpensatur autem hoc solum, quod praesenti die debet
68. Praeterea conpensationis quidem ratio in intentione po
tur; quo fit, ut si facta conpensatione plus nummo uno inte
dat argentarius, causa cadat et ob id rem perdat: deduct
uero ad condemnationem ponitur, quo loco plus petenti pe
culum non interuenit; utique bonorum e*mpto*r*e* age*nte*, q
licet de certa pecunia agat, incerti tamen condemnation
concipit.

69. Quia tamen superius mentionem habuimus de actio
qua in peculium filiorumfamilias seruorumque 'ag*i*tur,[5] op
est, ut de *h*ac actione et de ceteris, quae eorumdem nomi
in parent*e*s dominosue dari solent, diligentius admoneam
70. In primis itaque si iussu patris dominiue negotium gest
erit, in solidum praetor actionem in patrem dominumue c
parauit: et recte, quia qui ita negotium gerit, magis pat
dominiue quam filii seruiue fidem sequitur. **71.** Eadem
214. tione | comparauit duas alias actiones, exercitoriam *et* insti
riam: tunc autem exercitoria locum habet, cum pater do
nusue filium seruumue magistrum 'naui[6] praeposuerit,

---

[114]) *Ex C. addidi 'Gaius' p.* 175. [5]) *Ex Inst.* agatur *C. e*
[6]) *Ex Inst.* nauis *C. ed. Bg.*|

---

§. 67. *Cf. L.* 7 *pr. D. de compens.* (16, 2). §. 68. h. e. age
i. e. cum b. emptor sit, qui agat. incerti t. c. c.] *puta: 'dedu*
quod invicem defraudatoris nomine N. Nus A. Ao debeat, quant
erit, quod superest, in tantam pecuniam' etc. Ceterum cf. §. 52
§. 69. = *pr. I. quod c. eo q. in aliena p.* (4, 7). superius] *cf.*
92 ad §. *60.* §. 70. = §. 1. *I. ib.* §. 71. *Cf.* §. 2. *I. ib. Paul.*

quod cum eo eius rei gratia, cui praepositus fuit, negotium gestum erit; cum enim ea quoque res ex uoluntate patris dominiue contrahi uideatur, aequissimum *praetori* uisum est, in solidum actionem dari: quin etiam, licet extraneum quis *quemcumque magistrum naui* praeposuerit, siue seruum siue liberum, tamen ea praetoria actio in eum redditur: ideo autem exercitoria actio appellatur, quia exercitor uocatur is, ad quem cottidianus nauis quaestus peruenit. institoria *uero* formula tum locum habet, cum quis tabernae aut cuilibet negotiationi filium seruumue *aut etiam* quemlibet extraneum, siue seruum siue liberum, praeposuerit, et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus est, contractum fuerit: ideo autem institoria *appellatur, quia qui* tabernae praeponitur, institor appellatur: quae *et ipsa* formula in solidum est. **72.** Praeterea tributoria quoque *actio* in patrem dominumue p*raetoris edicto 'de tabernae mercibus re*|busue[117] constituta est, cum filius seruusue in peculiari *' aliqua*[8] *merce sciente patre dominoue negotiatur; nam si quid cum eo eius rei causa contractum erit, ita praetor ius dicit, ut quidquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter patrem dominumue, si quid* 215.
ei debebitur, et ceteros creditores pro rata portione distri- t. s.
buatur; et quia ipsi patri dominoue distributionem permittit, si quis ex creditoribus queratur, quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quae tributoria appellatur. **73.** *Praeterea introducta est actio de peculio deque eo, quod in rem patris dominiue uersum erit, ut quamuis sine uoluntate patris dominiue negotium gestum erit, tamen siue quid in rem eius uersum fuerit, id totum praestare debeat, siue quid non sit in rem eius uersum, id eatenus praestare debeat, quatenus peculium patitur: in rem autem patris dominiue uersum intellegitur,*

---

117) *Ex emendata mea cj.* (*Studien d. R. R. p.* 324). *Cf. L.* 5. §. 16. D. *de trib. act.* (14, 4). *Notatum erat* reb. *Idem recepit Bg. ed.* 5.
8) *Ex Cod. adieci* (*notatum puta* aliq̇) *non ut in priore ed.* eorū, *quod minus aptum est.* '*quacunque*' *ed. Bg.* 5. *Quae sequuntur, ab edd.*

---

§. 72. = §. 3. *I. ib. Cf.* §. 74. §. 73. = §. 4. *I. ib. Cf.* Paul. 2, 9.

quidquid necessario in rem eius inpenderit filius seruusue ueluti si mutuatus pecuniam creditoribus eius soluerit, au aedificia ruentia fulserit, aut familiae frumentum emerit uel etiam fundum aut quamlibet aliam rem necessarian mercatus erit: itaque si ex decem utputa sestertiis, qua seruus tuus a Titio mutua accepit, creditori tuo quinqu sestertia soluerit, reliqua uero quinque quolibet modo con sumpserit, pro quinque quidem in solidum damnari debes pro ceteris uero quinque eatenus, quatenus in peculio sit ex quo scilicet apparet, si tota decem sestertia in rem tuan uersa fuerint, tota decem sestertia Titium consequi posse licet enim una est actio, qua de peculio deque eo, quod in rem patris dominiue uersum sit, agitur, tamen duas habe condemnationes; itaque iudex, apud quem ea actione agi tur, ante dispicere solet, an in rem patris dominiue uersum sit, nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam si au nihil in rem patris dominiue uersum intellegatur aut non totum: cum autem quaeritur, quantum in peculio sit, ant
216. *de*|ducitur, quod patri dominoue quique *in potestate eiu*
f. s. *sit, a fi*lio seruoue debetur, et quod superest, hoc solum pe culium *esse* intellegitur; *aliquando tamen id, quod ei* debe filius seruusue, qui in potestate patris dominiue *est, non* de ducitur ex peculio, uelut (*si*) is, cui debet, in huius 'ipsius[11] peculio s*i*t. **74.** Ceterum *dubium non est, quin is quoque, qu iussu patri*s dominiue contra*x*erit, *cuique institoria uel exer ci*toria formula competit, de peculio aut de in rem uerso ager possit; sed nemo tam stultus erit, ut qui aliqua illarum actio num sine dubio solidum consequi possit, '*hac*[120] in difficultaten se deducat proband*i*, *in rem patris dominiue uersum esse uel habere filium seruumue peculium, et tantum habere, u solidum sibi solui possit.* Is quoque, cui tributoria acti conpetit, de peculio uel de in rem uerso agere potest; se huic sane plerumque expedit, hac potius actione uti quan

ex Inst. suppleta sunt. [119]) *Neglegenter omissum priore ed. nun Bgio monente restitui.* [120]) *Ex mea cj. addidi.*

§. 74. *Cf.* §. 5. *I. ib.* §. 73.

butoria; nam in tributoria eius solius peculii ratio habetur, od in his mercibus *erit*, quibus negotiatur filius seruusue, idque inde receptum erit, at in actione peculii, totius: et est quisque tertia forte aut quarta uel etiam minore parte ilii negotiari, maximam uero partem *in praediis uel* in rebus habere; lo*nge* m*agis si* potest adprobari, id quod eat*ur*, *totum* in rem patris dominiue uersum esse, ad hanc onem transire debet; nam, ut supra diximus, | eadem for- 217.
a et de peculio et de in rem uerso agitur.

75. Ex maleficiis filiorumfamilias seruorumue, ueluti si um fecerint aut iniuriam commiserint, noxales actiones litae sunt, uti liceret patri dominoue aut litis aestimatio- sufferre aut noxa*e* deder*e: erat* enim iniquum, nequitiam m ultra ipsorum corpora parentibus dominisue damnosam. **76.** Constitutae sunt autem noxales actiones aut legibus edicto: legibus, uelut furti lege XII tabularum, damni riae lege Aquilia; edicto praetoris, uelut iniuriarum et ui orum raptorum. **77.** Omnes autem noxales actiones ca- sequuntur: nam si filius tuus seruusue noxam commi-, quamdiu in tua potestate est, tecum est actio; si in ius potestatem peruenerit, cum illo incipit actio esse; si iuris coeperit esse, directa actio cum ipso est, et noxae tio extinguitur. ex diuerso quoque directa actio noxalis incipit: nam si paterfamilias noxam commiserit, et hic n adrogationem tibi dederit aut seruus tuus esse coeperit, *id*) quibusdam casibus accidere primo commentario tradi- us, incipit tecum noxalis actio esse, quae ante directa fuit. Sed si filius patri aut seruus domino noxam commiserit, a actio nascitur: nulla enim omnino inter me et eum, qui otestate mea est, obligatio nascitur; ideoque et si in alie- | potestatem peruenerit aut sui iuris esse coeperit, neque 218.
ipso neque cum eo, cuius nunc in potestate est, agi est. unde quaeritur, si alienus seruus filiusue noxam com-

75. = *pr.* §. 2 *fin. I. de noxal. act.* (4, 8). *Cf. Paul.* 2, 31. §. 7. *ra* 1, 140. §. 76. = §. 4. *I. ib.* §. 77. = §. 5. *I. ib. Cf.* *ul.* 2, 31. §§. 8. 9. primo comm.] §. 160. §. 78. *Cf.* §. 6. *I. ib.* 18. 64. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 37. *D. de noxal. act.* (9, 4).

miserit mihi, et is postea in mea esse coeperit potest utrum intercidat actio, an quiescat: nostri praeceptores int cidere putant, quia in eum casum deducta sit, in quo ac consistere non potuerit, ideoque, licet exierit de mea potesta agere me non posse; diuersae scholae auctores, quamdiu mea potestate sit, quiescere actionem putant, cum ipse mec agere non possim, cum uero exierit de mea potestate, tu eam resuscitari. **79.** Cum autem filiusfamilias ex nox causa mancipio datur, diuersae scholae auctores putant, t eum mancipio dari debere, quia lege XII tabularum cautu sit, '(*ne filius de potestate patris aliter*)[121] exeat, quam ter fu*er*it mancipatus: Sabin*us* et Cassius ceterique nostr scholae auctores sufficere unam mancipationem (*putant*); ca diderunt enim, tres lege XII tabularum ad uoluntarias man pationes pertinere.

80. Haec ita de his personis, quae in potestate (*sun* siue ex contractu siue ex *m*aleficio earum *controuers*ia '*sit* quod uero ad *eas* personas, quae in manu mancipioue su *ita* ius *dic*itur, ut cum *ex contr*ac*t*u earum 'ag*a*tur,[3] n ab eo, cuius iuri subiectae sin*t*, *in* so*lid*um defendantur, bo quae *e*arum *fu*tura *f*oren*t*, si *eius* iur*i* subiectae non esse *uene*ant: sed cum rescissa *capitis deminutione* imperio co
219. tinenti iud*ic*|*io* '*agitur*, *etiam cum ipsa muliere*, *quae*
t. s. *manu est*, *agi potest*, *quia tum tutoris auctoritas necessa* *non est.*[4] —————————— vv. 3—2

[121]) *aliter* (alit) *in finem reieci, ut appareret, qua de causa librar haec omiserit.* [2]) ēēt *Sch.* esset *edd.* [3]) ageretur *C. edd.* [4]) *Se tentiam ita perfeci 'Gaius' p.* 175. — *Haec statim ea excepisse pu quae habet pr. I. si quadr. paup.* (4, 8), *sed tantum haecce: 'A malium nomine, quae ratione carent, si qua lascivia aut feru* (*alii: 'pauore'*) *aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio le* XII *tabularum prodita est: quae animalia si noxae dedantur, pr ciunt reo ad liberationem, quia ita lex* XII *tab. scripta est.' N etiam cetera, quae ibi sequuntur, quae aliunde assuta esse const Gaius contra post haec dixisse videtur, illud omnium noxali actionum commune esse, quod si servus vel animal ante litis co testationem mortuum sit, noxalis actio exstinguatur* (*L.* 1. §. 13.

§. 79. *Cf.* 1, 140 *seq.* 132. 135. *L.* 3. §. 4. *D. de hom. lib. exh.* (43, 2
§. 80. *Cf.* 3, 84. 4, 38. 1, 184. 192. *Ulp.* 11, 27.

——————— - - | — — — — — **81.** . . . *'licere* ·nim *etiam, si fato is fuerit* | *mortuus, mortuum dare;* 220.
·am[125] *quamquam* dixim*us, 'non etiam*[6] *permis*sum *'reis* t. s.
·sse, *et*[7] mortuos homines dedere, tamen et si quis *eum* de·lerit, qui fato suo uita excesserit, aeque libera*tur*.

82. *Nunc admonendi sumus, agere posse quemlibet aut* ·uo *nomine aut alieno:* alieno, ueluti cognitorio, procurato·io, tutorio, curatorio, cum olim, *'quamdiu scilicet leg*is ·ctione*s* in usu *e*ssent, alter*ius* nomine agere non licere*t*,[8] ·isi pro popu*lo et libertat*is *causa*. **83.** Cognitor autem ·ertis uerb*is* in litem cora*m* aduersario substituitur: nam ·ctor *ita* cognitorem dat: QVOD EG*O* A T*E* uerbi gratia FVN·DVM PETO, IN EAM REM LVCIVM TITIVM *T*IBI COGNITOREM

———

·i quadr. 9, 1. *L.* 39. §. 4. *L.* 26. §. 4. *D. de noxal.* 9, 4). *Aliud ·uris esse, si post litis contestationem moriatur* (*L.* 16. *D. de noxal. L.* 37. §. 1. *D. ad leg. Aquil.* 9, 2), *quo casu ne mortuum quidem ho·minem noxae dare reo licere. Plane si is ab alio occisus sit, quo ·nomine ei legis Aquiliae actio sit, aequum visum esse* (*haec in v.* 12. *·comparent*), ut iudex, si *reus eam actionē pstare actori paratus sit, ·eum absolvat* (*L.* 1. §. 16. *D. si quadr.*). *Reliqua paginae pars for·tasse controversiam spectabat nobis incognitam, an etiam si damna·tus legis Aquiliae actionem actori cederet, liberaretur, quod si qui ·erant, qui existimarent, argumento sine dubio utebantur eo, quod ·reus etiam sine culpa sua mortuum hominem dedendo liberaretur: ·eoque spectat* §. 81. [125]) *Restitui partim ad sensum. Edd. tantum ·habent v.* enim. [6]) *Scripsi; fuerit:* ñ etiā. [7]) fuisse ei *ed. Bg. Sed ·fuerit in C.:* reis ēēt. [8]) *Sic accuratius Sched. secutus dedi, in ·quibus* scilic. *notatum,* fuissent *perperam pro* essent *scriptum. Cf.* 1, ·182. 4, 25. quo tempore erant legis actiones, in usu fuisset . . . . licere *·ex Lachm. cj. ed. Bg. Sed de eiusmodi placito non recte dicitur, ·in usu esse, quamquam hoc vetus vitium irrepsit etiam in Inst. Ut ·nos ed. Bg.* 5. *nisi quod dedit 'quidem' pro 'scilicet' et retinuit* fuis-

———

§§. 82—102. *Cf. Fr. Vat.* 317—341. *Paul.* 1, 2. 3. §. 82. = *pr. I. de iis, per quos agere poss.* (4, 10). cum olim *etc.*] *cf. L.* 123 *pr. D. de reg. iur.* (50, 17). *L.* 3. *C. de vindicta* (7, 1). pro populo] *cf. Cato apud Fest. v. Vindiciae.* pro lib.] *cf. Fr. Vat.* 324. *supra* §. 14. *Liv.* 3, 45. *Donat. ad Terent. Adelph.* 2, 1. *v.* 40. *De actore 'pro tutela' cf. ad* 1, 184. §. 83. *Cf. Fr. Vat.* §§. 318 *seq.* 329. *Fest. v. Cognitor. Schol. Cic. Divin.* 4. *p.* 104 *Bait. Isidor. differ.* 123. *Interpr. ad L.* 7. *Th. C. de cognit.* (2, 12). *Cic. pro Rosc. Com.* 1[illegible] *Horat. Sat.* 2, 5. *v.* 38. AGERE VOLO] *cf. L.* 15. *D.* ratam rem. (46, [illegible]

DO; a*duersarius* ita: QVANDOQVE TV A ME FVNDVM PET
IN EAM REM PVBLIVM MEVIVM COGNITOREM DO. potest,
actor ita dicat: QVOD EGO TECVM AGERE VOLO, IN E
REM COGNITOREM DO; aduers*arius ita*: QVANDOQVE TV I
CVM AGERE V*IS, IN EAM RE*M COGNITOREM DO: nec inl
est, praesens an absens cognitor detur; sed si absens da
fu*e*rit, cognitor ita erit, si cognouerit *et susce*peri*t* offici
cognitori*s*. **84.** Procurator uero *n*ullis certis uerbis in lit
(*sub*)*sti*tuit*ur;* sed ex solo mandato, et absente et ignora
aduersario, constituitur: quin etiam sunt, qui putant,
eum procuratorem uideri, cui non sit mandatum, si m
bona fide accedat a*d* negotium et caueat, ratam rem domin
habiturum: igitur ets*i non* edat mandatum, 'pl*e*rum*que ta*
221. *admitti*t*ur*,[129] | quia saepe mandatum initio litis in obscuro
et postea apu*d* iudicem ostenditur. **85.** Tutores auten
curatores quemadmodum constituantur, primo comment
rettulimus. **86.** Qui autem alieno nomine agit, intentioi
quidem ex persona domini sumit, condemnationem auten
suam personam conuertit: n*am* si uerbi gratia Lucius Ti
(*pro*) Publio Meuio agat, ita formula concipitur: SI PAR
NVMERIVM NEGIDIVM PVBLIO MEVIO SESTERTIVM X MI
DARE OPORTERE, IVDEX, NVMERIVM NEGIDIVM LVCIO TI
SESTERTIVM X MILIA CONDEMNA. SI NON PARET, ABSOL
in rem quoque si agat, intendit: PVBLII *MEVII* REM ESSE
IVRE QVIRITIVM, et condemnationem in suam personam c
uertit. **87.** Ab aduersarii quoque parte si interueniat aliq
cum quo actio constituitur, intenditur, dominum dare op
tere, condemnatio autem in eius personam conuertitur,

---

sent. 129) *Sched. Goesch. secutus restitui* (plerūq. tm̄ adm̄tit'). pro
*rator******* edd. ex Lachm. cj.* procur*a*t*o*r *admittitur ed. mea pr*

Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p. 306. §. 84. *Cf.* §. 1. *I*
Paul. 1, 3. *Consult.* 3. *Fr. Vat.* 112. 333. *Schol. Cic. cit. Cic.*
Caec. 20. §. 57. *L.* 3. *Th. C. de cognit.* (3, 12). igitur etsi] *cf. L.*
D. ratam rem (46, 8). *L.* 3. §. 2. *D. iudic. solvi* (46, 7). §. 85
§. 2. *I. ib. Cf.* 1, 144 *seq.* §. 86. *Cf. Theophil.* 4, 10. §. 2. *su*
§. 55. *L.* 9. *C. de procur.* (2, 13). *Cic. pro Rosc. Com.* 18.
§. *87. Cf. Fr. Vat.* 340 (1).

iudicium accepit; sed cum in rem agitur, nihil in *in*tentione
facit eius persona, cum quo agitur, siue suo nomine siue
alieno aliquis iudicio interueniat: tantum enim intenditur,
rem actoris esse.

88. Videamus nunc, quibus ex causis is, cum quo agitur,
uel hic, qui 'a(*git*, *co*)gat*ur* satisdare.[130] **89.** Igitur si uerbi
gratia in rem tecum aga*m*, satis mihi dar*e* de*b*es: *a*equu*m*
enim uisum est, (*te i*)deo quod interea tibi rem, quae an a*d* te
pertineat dubium (*est*), possidere conceditur, cum satisdatione
mihi cauere, ut si uictus sis, nec rem ipsam restituas, nec
litis aestimationem sufferas, sit mihi potestas aut tecum agendi
aut cum sponsoribus | tuis. **90.** Multoque magis debes 222.
satisdare mihi, si alieno nomine iudicium accipias. **91.** Cete-
rum cum in rem actio duplex *sit*, aut enim per formulam
petitoriam agitur aut per sponsionem, siquidem per formulam
petitoriam agitur, illa stipulatio locum habet, quae appellatur
IVDICATVM SOLVI, si uero per sponsionem, illa, quae appella-
tur PRO PRAEDE LITIS 'ET[1] VINDICIARVM. **92.** Petitoria
autem formula haec est, qua actor intendit, rem suam esse.
93. Per sponsionem uero hoc modo agimus: prouocamus ad-
uersarium tali sponsione: SI HOMO, QVO DE AGITVR, EX
IVRE QVIRITIVM MEVS EST, SESTERTIOS XXV NVMMOS DARE
SPONDES? deinde formulam edimus, qua intendimus, spon-
sionis summam nobis dar*i* oportere; qua formula ita demum
uincimus, si probauerimus, rem nostram esse. **94.** Non
tamen haec summa sponsionis exigitur: nec enim poenali*s*
est, sed praeiudicia*lis*, et propter hoc solum fit, ut per eam
de re iudicetur; unde etiam is, cum q*uo* a*gitur*, *non restipu-
latur; i*deo autem appellata est PRO PRAEDE LITIS VINDICIA-

---

130) agit satis dare [*debeat*] *ed. Bg.* 5. 1) *Hoc deletum malim; cf.*

---

§. 89. *Cf. pr. I. de satisd.* (4, 11). *Paul.* 1, 11. §. 1. §. 90. *Cf. pr. I. cit. Fr. Vat.* 317. *L.* 53. *D. de procur.* (3, 3). §§. 91—93. *Cf.* §§. 1. 16. *Fr. Vat.* 336. *Valer. Prob.* 4. *Cic. Verr.* 1, 45. §§. 115. 116. 2, 12. §. 31. formulam petit.] *cf.* §. 4. *I. de interd.* (4, 15). *L.* 36. *D. de rei vind.* (6, 1). IVDIC. SOLVI] *cf. L.* 6. 9. *D. iudic. solvi* (46, 7). PRO PRAEDE L. V.] *cf. L.* 33. *D. de fideiuss.* (46, 1). *L.* 11. *D. iudic. solvi* (46, 7). *Paul.* 5, 9. §. 2. §. 94. *Cf.* §§. 13.

RVM stipulatio, *qu*ia in locum praedium successit, 'qui[1] [2] olim, cum lege agebatur, pro lite et u*in*diciis, id est pro re et fructibus, a possessor*e* petitori dabantur.[3] **95**. Ceterum si apu*d* centumuiros agitur, summam sponsionis non per formulam petimus, sed per legis actionem, sacramento '*quingenario* re*o* prouocat*o*;[4] eaque sponsio sestertiorum CXXV num-
223. morum fit, sc*ilice*t | propter legem — — —.[5] **96**. Ipse autem, qui in rem agit, si suo nomine agit, satis non dat. **97**. Ac nec si per cognitorem quidem aga*tur*, ulla satisdatio uel ab ipso uel a domino desideratur: cum enim certis et quasi sollemnibus uerbis in locum domini substituatur cognitor, merito domini loco habetur. **98**. Procurator uero si agat, satisdare iubetur ratam rem dominum habiturum: periculum *enim est*, ne iterum domin*us* de eadem re experiatur; quod periculum (*non*) interuenit, si per cognitorem actum fuit, quia de *q*ua re quisque per cognitorem egerit, de ea non magis amplius actionem habet quam si ipse egerit. **99**. Tu-

---

§. 94. [1 2]) *Ita Sched.* quia *ed. Bg. Sed tunc esse deberet:* et quia. *Nunc* '*nam*' *ed. Bg.* 5. [3]) praedes *addit C. ed. Bg.* [4]) *In C. post* sacramento *ratione etiam habita Goesch. Sched. fuisse videtur* Dariol repuocata (*pro* reo prouocato) *quod interpretor* quingenario (*cf.* 4, 15) reo prouocato. *Neque enim poterat Gaius sacramenti summam omittere, cum sponsionis definiret; ad centumviros vero de rebus maioribus tantum actum esse constat et Valerius Probus tantum sacramentum quingenarium novit.* sed per legis actionem; sacramento enim re*um* prouocamus *edd. et mea prior, in qua pro* re*um cj.* possessorem *notis scriptum.* [5]) *Legis nomen est incertum. Videtur* Crepereiam; *aliis:* Papiriam. *Sed et* fit *et* scilicet *et* propter *suspectum est, cum nusquam alias propter legem aliquid fieri Gaius dicat.* HS. CXXV nummis finitur p(er) *conieci. Cf.* 1, 139. 3, 18. *Ulp.* 16, 1.

---

165. *Cic. pro Quint.* 8. §. 95. *Cf.* §. 31. per legis actionem] *Antea etiam ipsa hereditas per legis actionem vindicabatur. Cic. Verr.* 1, 45. *de orat.* 1, 38 *fin. quod postea abolitum; neque enim vindicias hereditatis dici placuit, cuius nullum retinendae possessionis interdictum erat. Cf. Valer. Prob.* 4. §. 97. *Cf.* §. 83. *Fr. Vat.* 317. §. 98. *Cf. pr. I. h. t. L.* 33. §. 1. *L.* 39. §. 1. *D. de proc.* (3, 3). *Fr. Vat.* 333. *Consult.* 3. *L.* 22. §. 8. *D. ratam rem* (46, 8). *L.* 11. §. 7. *D. de exc. rei iud.* (44, 2). §. 99. *Cf. pr. I. de satisd.* (4, 11) *cum Theoph.* uerba edicti] *L.* 33. §. 3 *cit.* remittitur] *cf L.* 23. *D. de admin. et per.* (26, 7). *L.* 13. *C. eod.* (5, 37).

et curatores eo modo, quo et procur*atores*, satisdare
, uerba edicti faciunt; sed aliquando illis satisdatio
tur. **100.** Haec ita, si in rem agatur; si uero in per-
ab actoris quidem parte quando satisdari debeat, quae-
eadem repetemus, quae diximus in actione, qua in rem
101. Ab eius uero parte, cum quo agitur, siquidem
nom*ine* aliquis interueniat, omnimodo satisdari debet,
mo alienae rei sine satisdatione defensor idoneus intel-
sed siquidem cum *cognit*ore agatur, dominus satis-
etur; si uero cum procuratore, ipse procurator. idem
utore et de curatore iuris est. **102.** Quodsi proprio
aliquis iudicium[136] a*ccipiat* | in personam, certis ex cau 224.
dicatum solui)[7] satisdari solet, qua*s* ipse praetor
it: quarum satisdationum duplex causa est, nam aut
genus actionis satisdatur, aut pro*pter* persona*m*, quia
a sit: propter genus actionis, uelut iudicati depensiue,
i de moribus mulieris agetur; propter personam, uelut
eo agitur, qui decoxerit, cuiusue bona (*a*) creditoribus
a proscriptaue sunt, siue cum eo herede agatur, quem
suspectum aestimauerit.
3. Omnia autem iudicia aut legitimo iure consistunt
erio continentur. **104.** Legitima sunt iudicia, quae

---

dit C. aliq*ui*d *quod fortasse retinendum* (aliquod). [7]) *Ex*
one (IS) *addidi.*

= *pr. I. cit. Cf.* §. 96. §. 101. *Cf.* §. 1. *I. ib. L.* 46.
de proc. (3, 3). *Fr. Vat.* 317. 336. *Cic. pro Quint.* 7. §. 29.
). iudic. solvi (46, 7) (*ubi Modestinus 'ab ipso cognitore'*
at). §. 102. *Cf.* §. 1 *fin. I. ib. Fr. Vat.* 336. *Lex Iul.*
13 *seq.* iudicati dep.] *cf.* §§. 25. 186. de moribus] *cf. Ulp.* 6,
. 15. §. 1. *D. sol. matr.* (24, 3). *L.* 1. *Th. C. de dote* (3, 13).
.2. *C. de repud.* (5, 17). *L. un.* §. 5. *C. de rei ux. act.* (5, 13).
. 44. qui decoxerit] *cf. lex Iul. cit. v.* 114. 115. cuiusue bona]
116. 117. *supra* 3, 79. *Cic. pro Quint.* 8. *L.* 33. §. 1. *D. de*
t. iud. (42, 5). siue cum eo] *cf. L.* 31. *D. eod.* §. 103.
H. 3, 181. 4, 80. *Ulp.* 11, 27. *Cic. pro Flacco* 21. §. 50.
intra — miliarium] *cf. Liv.* 3, 20. *Dio* 51, 19. *Becker Röm.*
. *II.* 2. *p.* 285. lege Iulia] *cf.* §. 30. *Gell.* 14, 2. *Antea perpe-*
mt. Cic. Verr. I. 10. §. 30. *Leg. Acil. repet. v.* XXVII.

in urbe Roma uel intra primum urbis Romae miliarium
omnes ciues Romanos sub uno iudice accipiuntur; ea(
lege Iulia iudiciaria, nisi in anno et sex mensibus iu
fuerint, expirant: et hoc est, quod uulgo dicitur, e leg(
litem anno et sex mensibus mori. **105.** Imperio uero
tinentur recuperatoria et quae sub uno iudice accipi
interueniente peregrini persona iudicis aut litigatori
'eadem[138] causa sunt, quaecumque extra primum urbis 1
miliarium tam inter ciues Romanos quam inter pere
'accipiuntur: ideo autem imperio contineri iudicia dic
quia tamdiu ualent, quamdiu is, qui ea praecepit, im
habebit. **106.** Et siquidem imperio continenti iudicio
actum[9] fuerit, siue in rem siue in personam, siue ea fo
225. quae in fa|ctum concepta est, siue ea, quae in ius habet
tionem, postea nihilominus ipso iure de eadem re agi p
et ideo necessaria est exceptio rei iudicatae uel in iu(
deductae. **107.** 'At *si*[140] legitimo iudicio in personam
sit ea formula, quae iuris ciuilis habet intentionem,
ipso iure de eadem re agi non potest, et ob id exceptio
uacua est; si uero uel in rem uel in factum actum fueri(

---

138) *Ex Goesch. ed.* ea *ed. Bg.* 9) *Sic C.; nec mutare ausi*
dubii aliquid moveat, quod subiectum deest; nam si actor n
agebat, sed causam relinquebat, ut iudicium finito imperio ei
id praeceperat, plane solveretur, neque rei iudicatae neque
iudicium deductae exceptio iterum agenti obstabat (*Cic. pro*
21. §. 50); *sed et iudicio tali petitum, cum litis contestatione*
ptum non esset (3, 180), *in compensationem deduci poterat. L*
de compens. (16, 2). *Unde quaerebatur, an iudex recte et*
faceret, si quemadmodum iudicaturus esset, ante ostenderet.
14, 2. actum *edd.* 140) *Ex Goesch. ed.* at uero (*si*) *ed. Bg.*

---

anno et sex m.] *cf. Tacit. A.* 6, 16. litem mori] *cf. L.* 18. §. 4.
dolo m. (4, 3). *L.* 32. *D. de iudic.* (5, 1). *L.* 30. §. 1. *D. ad l.*
(9, 2). *L.* 3. §. 1. *D. quae in fraud.* (42, 8). *L.* 2. *D. de div.*
(44, 3). *L.* 2. *D. iudic. solvi* (46, 7). *L.* 10. *D. de stip. praet.*
L. 8. *D. ratam rem.* (46, 8). §. 105. recuperatoria] *cf. Fe*
ciperatio. Cic. Verr. 3, 28. §. 69. interuen. peregr. pers.] (
pro Flacco 21. §. 50. *Verr. II.* 2, 13. quamdiu *etc.*] *cf. L.* 13.
iurisd. (2, 1). *L.* 49. §. 1. *D. de iudic.* (5, 1). **§§. 106. 1(**
3, 181. 4, 121. 123. *L.* 1. *C. si adv. rem iudic.* (2, 27). *Cic. de* (

iure nihilominus postea agi potest, et ob id exceptio necessaria est rei iudicatae uel in iudicium deductae. **108.** Alia causa fuit olim legis actionum: nam qua de re actum semel erat, de ea postea ipso iure agi non poterat; nec omnino ita, ut nunc, usus erat illis temporibus exceptionum. **109.** Ceterum potest ex lege quidem esse iudicium, sed legitimum non esse; et contra ex lege non esse, sed legitimum esse: (*nam si*) verbi gratia ex lege Aquilia 'uel *Publil*ia [1] uel Furia in prouinciis agatur, imperio continebitur iudicium; idemque iuris est et si Romae apu*d* recuperatores agamus, uel apu*d* unum iudicem interueniente peregrini persona; et ex diuerso si ex causa, ex qua nobis edicto praetoris datur actio, Romae sub uno iudice inter omnes ciues Romanos accipiatur iudicium, legitimum est.

110. Quo loco admonendi *su*mus, eas quidem actiones, quae ex lege senatusue consultis proficiscuntur, perpetuo solere praetorem accommodare, | eas uero, quae ex propria 226. ipsius iurisdictione pendent, plerumque intra annum dare. **111.** Aliquando tamen '*has quoque perpetuo dat*, *uelut qui*bus [2] imitat*ur* ius legitimum: quales sunt eae, quas [3] *bonorum possess*oribus ceterisque, *qui* heredis loco sunt, *accommodat*. *fur*ti quoque manifesti actio, quamuis ex ipsius praetoris iurisdiction*e pro*ficiscatur, perpetuo datur; et merito, cum *tantum* [4] pro capitali poena pecuniaria constituta sit.

---

[1]) u ollinia *Sched.* uel Ouinia *edd. Sed certo non incognitam aliquam sed talem legem et hic Gaius commemoravit, cuius ipse ante mentionem fecerat. Ex* Atinia *lege* (*ex Dirks. cj.*) *nec actio ulla est. Itaque scriptum fuisse videtur* u oblilia (*vel* u oulilia), *littera post* u) *evanida vel ab ipsa* u *absumpta. Antiquior erat lex Publilia quam Furia.* [2]) *Ex mea cj. restitui. Multa alia cj. Bg. ed.* 5. [3]) *'praetor' addit ed. Bg., quod nec in Inst. legitur.* [4]) c (= cum)

---

§. 168. - §. 108. *Cf.* §§. 11. 30. *Or. pro domo* 29. — *Terent. Phorm.* 2, 3, 56 *seq. Donat. ad Adelph.* 2, 2, 24. *Andr.* 3, 1, 7. *Eunuch.* 1, 1, 9. *Phorm.* 1, 4, 31. *Serv. ad Aen.* 2, 424. *Quintil. I. O.* 7, 6, 1. §. 109. ex l. Aquilia] *cf.* 4, 37. 3, 210 *seq.* Publilia] *cf.* 3, Furia] *cf.* 3, 121. in prouinciis] *sed ex Italico contractu; cf.* 3, *De actione ex lege Furia cf. 'Gaius' p.* 88. §§. 110. 111. *pr. I. de perp. et temp. act.* (4, 12) *cum Theoph.*

112. Non[145] omnes actiones, quae in al*iquem aut ipso iu*
*com*petunt aut a praetore dantur, etiam in heredem *aequ*
*competunt aut da*ri solent: est enim certissima iuris regul
ex malefici*is* poenales actiones in heredem nec conpetere '*ne*
a praetore dari,[6] uelut furti, ui bonorum raptorum, iniu-
riarum, damni iniuriae: *sed 'heredi* de*functi*[7] actoris huius-
modi actiones comp*etunt* nec denegantur, excepta iniuriarum
actione et si qua alia similis inueniatur actio. **113.** Aliquando
tamen (*etiam*) ex contractu actio neque heredi neque in here-
dem conpetit: nam adstipulatoris heres non habet actionem,
'*contra*[8] sponsoris *et* fidepromissoris heres non tenetur.

114. Superest, ut d*i*spiciam*us*, si ante rem iudicatam is,
cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciat actori,
quid officio iudicis conueniat, utrum absoluere, an ideo potius
damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa 'fu*er*it,[9]
ut damnari debeat: nostri praeceptores absoluere eum debere
227. existimant; nec interess*e*, cuius generis *s*it iudicium: et | hoc
est, quod uolgo dicitur, Sabino et Cassio placere, omnia iudi-
cia esse absolutoria. '*diuersae autem scholae auc|tores de*
bonae fidei *quidem iudiciis*[150] idem sentiunt, q*uia* in '*hi*
scil|icet[1] iudiciis liberum est officium iudicis. tantumdem
'et*iam de in*[2] rem actionibus putant, 'quia *ib*i quoque *offici*
iudi|cis id 'ip*sum continetu*r, reum, *si* a*rbitrat*u *eius restituat*,

---

C. edd. quod factum puto ex ctt, *quasi esset* cū. [145]) *Malim* Nequ *vel* Nec. *Inst.;* Non autem. [6]) *Ad sententiam restitui.* '*nec dari so lere' Goesch. cj.* '*nec praetorem dare' Rudorf. cj.* [7]) *Incognitam sibi siglam, qua in Fr. Vat. voc.* defuncti *saepissime notatur, librarius post* h'di (= heredi) *bis scripsisse videtur.* '*heredi' ed. Bg Sed ed.* 5. *ut nos.* [8]) *Eius v. siglam C. habere videtur.* '*et' edd.* [9]) fuit *Sched. edd.* [150]) *Ad sententiam restitui. Puta in C. fuisse* de bf quid iudiis. [1]) *Fuerit:* his sc|il. '*his quidem' Goesch. cj* [2]) *Ex Goesch. cj. restitui.* [3]) *Restitui. Notatum puta* offo — ips

---

§. 112. = §. 1. *I. ib. cum Theoph. Cf. L.* 111. §. 1. *D. de reg. iur* (50, 17). §. 113. *Cf.* §. 1. *I. cit. supra* 3, 114. 120. §. 114 *Cf.* §. 2. *I. ib. supra* 3, 180. §. 31. *I. de act.* (4, 6). *L.* 73 *fin. D. de procur.* (3, 3). *L.* 33. §. 1. *D. de solut.* (46, 3). *L.* 4. *D. iudic. sol* (46, 7). — *L.* 38. §. 7. *D. de usur.* (22, 1).

ri debere.[154] *eiusdemque naturae sunt et in per-actiones*, | quibus *quisque ita conuenitur*, *ut in ne res ipsae*, | *de quibus agitur*, petantur, et adiician-*ıde uerba: NISI RESTITV|AT;* interdum enim *ita com-est actio*, *ut per eam magis ipsas* | *res*, *quas in* in-*petimus*, *reddi nobis nostra inter|sit*, *quam ut reus ıetur: quod ut efficiat praetor*, | *uerba illa formulae emnationem inserit.* | *Sed et de eo sic agere* nobis *'ur*, *quod alio loco* | petimus, *quam* quo *dari promis-*, *quae actio tam* | actori quam *reo utilis est; nam ı facultatem alio* | loco, quam *quo dari promissum ıdi nanciscitur*, *reus uero*, | *qui uerbi gratia Ephesi entum daturum promisit*, *si* | paratus *sit* actori *sol-uanti id Ephesi sit*, | uel ex causa caueat, *se Ephesi : esse*, *absoluitur.* | *Praeter has uero actiones diuer-ɔlae auctoribus non uidetur reus absolui posse*, *si iat*, *postquam* | actum fuit.[5]

Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus. **116.** 228.
ae | sunt autem exceptiones defendendorum eorum :um quibus agitur: saepe enim accidit, u*t* quis iure neatur, sed iniquum sit, eum iudicio condemnari. *i*) stipulatus sim '*abs*[6] te pecuniam tamquam cre-usa numeraturus, nec numerauerim; nam eam pecu-te peti posse certum est; dare enim te oportet, cum latu 'tene*a*ris;[7] sed quia iniquum est, te eo nomine .ari, placet, per exceptionem doli mali te defendi de-

---

i — e'. [154]) *Restitui;* ad sol . . . *C. edd.* — *Quae deinceps ɔerierunt, adhibitis singulis vocibus C. et litterarum vestigiis nspicuis, ad sententiam refeci. Edd. singulas tantum quas-:s exhibent. De re cf.* 4, 47. 141. 163. §§. 27. 31. *I. de act. ɑius L.* 10. §. 1. *D. quod met. c.* (4, 2), *et quod ad actionem uod certo loco dari promissum est*, §. 33. *med. I. de act.* . 1. (*Gaii*) *L.* 2 *pr. L.* 3. *L.* 4. §. 1. *D. de eo q. c. loco ırbitrariae actionis nomen consulto Gaius h. l. videtur vita-*'. §. 163. [5]) *Sequitur linea vacua.* [6]) apa *Goesch. Sched. hed. edd.* [7]) teneris *C. ed. Bg.*

= *pr. I. de except.* (4, 13). §. 116. *Cf. pr.* §§. 1—3. I.

bere. item si pactus fuero tecum, ne id, quod mihi debea
a te petam, nihilominus id 'ipso *iure* te[158] petere possum da
mihi oportere, quia obligatio pacto conuento non tollitur; s
placet, debere me petentem per exceptionem pacti conue
repelli. **117**. In his quoque actionibus, quae (*non*) in pers
nam sunt, exceptiones locum habent: uelut si metu me coeg
ris aut dolo induxeris, ut *t*ibi rem aliquam '*man*c*ipi* mancip
d*ar*em,[9] eam(*que*) rem a me petas, datur mihi exceptio, p
quam, si metus causa te fecisse uel dolo malo arguero, repe
leris. item si fundum litigiosum sciens a non possiden
emeris eumque a possidente petas, opponitur tibi exceptio
per quam omnimodo summoueris. **118**. Exceptiones autem
alias in edicto praetor habet propositas, alias causa cognit
accommodat. quae omnes uel ex legibus uel ex his, quae legi
uicem optinent, substantiam capiunt, uel ex iurisdictione prae
229. toris proditae sunt. | **119**. Omnes autem exceptiones in con
trarium concipiuntur, qu*am* adfirmat is, cum quo agitur: nam
si uerbi gratia re*us* dolo malo aliquid actorem facere dicat,
qui forte pecuniam petit, quam non numerauit, sic exceptio
concipitur: SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO AVLI AGERI
FACTVM SIT NEQVE FIAT; item si dicatu*r* contra pactionem

---

158) *Scripsi Zeitschr. XIII. p.* 314. *collata* §. 54. ipsum a te *C.* ipso *iure* a te *ed. Bg.* 9) mancipio I demınansin *Sched. Non dubito, hoc fuisse:* mancipio dem (= darem) mancipi, *postremamque vocem, ali quando ante* mancipio *omissam, ubi desideratur, huc aberrasse quod effecit, ut* que *post* eam *omitteretur. Cf. verborum in alter exemplo constructio.* mancipio d — — si* *ed. Bg.* m. dem; nam *ed. Gneist. Ceterum Gaium dicere rem mancipi mancipio dari* (*quod offendit Bg. ad h. l. ed.* 5) *non magis hic mirari licet quam* 2, 204. *quo ex loco ignorantes etiam discere possunt, mancipatae rei non necessario simul possessionem traditam esse, ideoque dominum factum eam a coacto mancipare possessore vindicare posse. Contra miror, Bgium ed.* 5. *edendo* rem aliquam mancipio dare *promittere statuisse videri, eum qui rem dare promiserit, non in personam, se*

---

ib. infra §. 119. §. 117. *Cf.* §§. 4. 1. *I. ib.* fundum litig.] *C Fr. de i. fisci* 8. *L.* 1. §. 2. *D. quae res pign.* (20, 3). *L.* 1. §. *L.* 2. *D. de litig.* (44, 6). §. 118. *Cf.* §. 7. *I. ib.* §. 119. *C L.* 22 *pr. D. de except.* (44, 1). *Cic. de inv.* 2, 20. *Brisson. de for*

pecunia peti, ita concipitur exceptio: SI INTER AVLVM AGERIVM ET NVMERIVM NEGIDIVM NON CONVENIT, NE EA PECVNIA PETERETVR; et denique in ceteris causis similiter concipi solet: ideo scilicet, quia omn*i*s exceptio obicitur quidem a reo, sed ita formulae inseritur, ut condicionalem faciat condemnationem, id est, ne aliter iude*x* eum, cum quo agitur, condemnet, quam si nihil in ea re, *qua* de agitur, dolo actoris factum sit; item ne aliter iudex eum condemnet, quam si nullum pactum conuent*um* *d*e non petenda pecunia factum fuerit.[160]

120. Dicuntur autem exceptiones aut peremptoriae aut dilatoriae. **121.** Peremptoriae sunt, quae perpetuo ualent, nec euitari possunt, uelut quod metus causa aut dolo malo, aut quod contra legem senatusue consult*um* factum est, aut quod res iudicata est, uel in iudicium deducta est, idem pacti conuenti, 'quod factum[1] est, ne omnino pecunia peteretur. **122.** Dilatoriae sunt exceptiones, quae ad tempus nocent. ueluti illius pacti conuenti, quod factum est uerbi gratia, ne intra quinquennium peteretur; finito enim eo tempore | non 230.
habet locum exceptio. cui similis exceptio est litis diuiduae et rei residuae: nam si quis partem rei petierit et intra eiusdem praeturam reliquam partem petat, hac exceptione summouetur, quae appellatur litis diuiduae; item si is, qui cum eodem plures lites habebat, de quibusdam egerit, de quibusdam distulerit, ut ad alios iudices '*agantur*,[2] si intra eiusdem praeturam de his, quae ita distulerit, agat, per hanc exceptio-

---

in rem actione teneri. 160) erit *C. edd.* 1) *Ex Goesch. cj. cf.* §. 122. quod pactum *C.* (quod *notatum*) quo pactum *ed. Bg. Sed* pactum est *pro* conuenit *apud ICtos non legi.* 2) egant *C.* cant *de*

4, 75 *seq. Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 316. §. 120. *Cf.* §. 5. *I. de exc.* (4, 13). §. 121. *Cf. L.* 3. *D. de except.* (44, 1). §. 8. *I. cit.* quod res iud. *etc.*] *cf.* §. 106. 3, 180. ne omnino *etc.*] *cf.* §§. 119. 126. §. 122. *Cf. L.* 3. *D. de exc.* (44, 1). §. 10. *I. eod.* (4, 13). litis diuiduae] *cf.* §. 56. — §. 131. *Hinc maxime multum intererat, quod placuit, si quis una stipulatione complures res stipulatus erat, tot stipulationes esse quot res. L.* 32. *D. de evict.* (21, 2). *L.* 29 pr. *L.* 83. §. 4. *L.* 86. *D. de verb. obl.* (45, 1). rei residuae] cf.

nem, quae appellatur rei residuae, summouetur. **123.** Obs uandum est autem ei, cui dilatoria obicitur exceptio, ut diffe actionem; alioquin si obiecta exceptione egerit, rem perd nec enim post illud tempus, quo integra re '*(eam)*[163] euit poterat, adhuc ei potestas agendi superest re in iudicium ' ducta et per exceptionem perempta.[4] **124.** Non solum aut ex tempore, sed etiam ex persona dilatoriae exceptiones int leguntur, quales sunt cognitoriae, uelut si is, qui per edictu cognitorem dare non potest, per cognitorem agat, uel '*i qui*[5] dandi quidem cognitoris ius habeat, eum det,- cui no licet cognituram suscipere: nam si obiciatur exceptio cogn toria, si ipse talis er*i*t, ut ei non liceat cognitorem dare, ips agere potest; si uero cognitori non liceat cognituram susc pere, per alium cognitorem aut per semet ipsum libera habet agendi potestatem, et tam hoc quam illo modo euita
231. '*(potest)*[6] exceptionem; quodsi dissi|mulauerit *e*am et p cognitorem *eg*er*it*, *rem perdit*. **125.** Se*d* peremptoria qu dem exceptione cum r*eus per errorem* non fuit usus, in i

---

Blum. cj. ed. Bg. [163]) *Addidi. Similiter ed. Bg.* 5. [4]) deduct . . . . peremptae *C. Quarum litterarum toties a librario falso posit rum conservandi studio Bg. ed.* 5. *abripi se passus est, ut suppl mentum post* superest *intrudendo hocce: 'nam si agat, hac e ceptione summouetur, quae appellatur rei' nomen exceptionis ind ceret inauditum et prorsus mirabile, quippe a se ipsa appellata Sed (ut alia mittam) ne verum quidem est, per exceptionem rei iud. deductae actorem potissimum submoveri; saepius summovebit exc. ne rei iudicatae. Si quid excidit (quod non puto, quia h. l.* §§. 131. 131[a]. *rem summatim demonstrare sufficiebat), hoc tant supplere licebit:* et *uel ipso iure uel* per exceptionem *etc. Cf.* 3, 1 [5]) *Haec C. et edd. non habent; quod vero paulo post ante* eum *habent* s = sed, *videtur aliquando ex* isq́ *corruptum et nostro lo restituendum.* [6]) *H. l.* p̄e *post* euita-re *excidisse probabile e*

L. 10. *C. de iudic.* (3, 1). §. 123. *Cf. ad Herenn.* 1, 12. §. *Cic. de inv.* 2, 19. §§. 57. 58. §. 10. *I. cit. cum Theoph.* §. 1 *Cf.* §. *ult. I. de exc.* (4, 13). *L.* 2. §. 4. *L.* 3 *fin. D. eod.* (44, *Fr. Vat.* 322 *seq. Paul.* 1, 2. §§. 1—3. *L.* 19. §. 2. *D. de pr* (22, 3). *ad Herenn.* 2, 13. §. 20. *Quintil. I. O.* 3, 6. §. 70. 4, 4. §. 7, 1. §§. 19 *seq.* §. 125. *Cf.* §§. 53. 57. 123. *L.* 2. *C. sent. re n. p.* (7, 50). *L.* 8. 12. 13. C. de exc. (8, 36).

tegrum restituitur seruandae exceptionis gratia: dilatoria uero si non *fuit* usus, an integrum restituatur, quaeritur.

126. Interdum euenit, ut exceptio, quae prima facie iusta uideatur, inique noceat actori: quod cum accidit, alia adiectione opus est adiuuandi actoris gratia; quae adiectio replicatio uocatur, quia per eam replicatur atque resoluitur uis exceptionis: nam si uerbi gratia pactus sim tecum, ne pecuniam, quam mihi debes, a te peterem, deinde postea in contrarium pacti simus, id est, ut petere mihi liceat, et, si agam tecum, excipias tu, ut ita demum mihi condemneris, si non conuenerit, ne eam pecuniam peterem, nocet mihi exceptio pacti conuenti; namque nihilominus hoc uerum manet, etiam si postea in contrarium pacti simus; sed quia iniquum est, me excludi exceptione, replicatio mihi datur ex posteriore pacto hoc modo: SI NON POSTEA CONVENERIT, VT EAM PECVNIAM PETERE LICERET. **126[a].** Item si argentarius pretium rei, quae in auctione uenierit, persequatur, '*et* obiciatur[167] ei exceptio, ut ita demum emptor damnetur, ˌsi ei res, quam emerit, tradita '*sit*, *est ea*[8] iusta exceptio: sed si in auctione praedictum est, ne ante emptori traderetur res, quam si pretium soluerit, replicatione | tali argentarius adiuuatur: AVT 232.
SI PRAEDICTVM EST, NE ALITER EMPTORI RES TRADERETVR, QVAM SI PRETIVM EMPTOR SOLVERIT. **127.** Interdum autem euenit, ut rursus replicatio, quae prima facie iusta sit, inique reo noceat; quod cum accidit, adiectione opus est adiuuandi rei gratia, quae duplicatio uocatur. **128.** Et si rursus ea prima facie iusta uideatur, sed propter aliquam causam inique

---

ante tam *habet ed. Bg.* [167]) obicitur *C. edd. At non necessario obicitur haec exceptio, sed potest obici re nondum tradita: nec facile aliter hoc exemplum Gaius construxisse credendus est atque superius. Itaque duas litteras, quae ante v.* emptor *legi non potuerunt, puto* et *fuisse et nostro loco* (*ubi deperditae effecerunt, ut* obicitur *scriberetur*) *restituendas. Nisi forte dicas fuisse ibi* ī. = iudex *legendumque* iudex emptor*em* damnet. [8]) '*esset;* quae est' *ex Lachm. cj. ed.*

---

§. 126. = *pr. I. de replic.* (4, 14). §. 126[a]. *Cf. L.* 25. *D. de act. empti* (19, 1). §§. 127—129. *Cf. L.* 2. §. 3. *D. de except.* (44, 1). §. 127. = §. *1. I. de replic.* (4, 14). §. 128. = §. 2.

actori noceat, rursus '*contra*[169] adiectione opus est, qua ac adiuuetur, quae dicitur triplicatio. **129.** Quarum omni adiectionum usum, interdum etiam ulterius quam dixim uarietas negotiorum introduxit.

130. Videamus etiam de praescriptionibus, quae recep sunt pro actore. **131.** Saepe enim ex una eademque obli tione aliquid iam praestari oportet, aliquid in futura prae tione est, uelut cum in singulos annos uel menses cert pecuniam stipulati fuerimus: nam finitis quibusdam annis mensibus, huius quidem temporis pecuniam praestari opor futurorum autem annorum sane quidem obligatio contr intellegitur, praestatio uero adhuc nulla est; si ergo uelir id quidem, quod praestari oportet, petere et in iudicium ducere, futuram uero obligationis praestationem in ince relinquere, necesse est, ut cum hac praescriptione agam EA RES AGATVR, CVIVS REI DIES FV*I*T; alioquin si sine praescriptione egerimus, ea scilicet formula, qua incert
233. petimus, | *cuius* in*ten*tio his uerbis concepta est: QVID*Q*
t. s. *PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO* DARE FACE OPORTERE, totam obligationem, id est e*tiam* f*utur*am in l iudicium *deduc*imus et 'quia *per lit*is | *contestation*em *con* mi*tur*, n*u*ll*a nobis actio su*|perest, *si pos*tea *de* reli*q*u*a pr*

Bg. 169) *ea ed. Bg.* ex *C. factum, ut puto, ex sigla v.* contra: *qu suspicor etiam excidisse* §. 127. *vel potius effecisse ut scribere* accidat *ante* adiectione, *cuius loco Inst. et illic habent* alia allegatio

I. ib. §. 129. = §. 3. *I. ib.* §. 130. pro actore] *cf.* §. 133. §. 131. *Cf. L.* 76. §. 1. *L.* 89. 125. *D. de verb. obl.* (45, 1). *L.* 23. *de exc. rei iud.* (44, 2). *Lib. meus 'Gaius' p.* 179 *seq.* EA RES A *cf. Probi not.* 'E. R. A. = *ea res agatur'*. *Cic. de orat.* 1, 37. §. 1 *Arnob.* 7, 31. *Non huc pertinent verba 'De Eadem Re A Modo'* (*Cic. de fin.* 5, 29. §. 88. *ad fam.* 13, 27.), *quae in lib actionum praescribebant, cum de eadem re etiam alia form agi posset* (*v. gr.* 4, 47). stipulati fuer.] *Recte; nam si b. f. acti velut rei uxoriae vel ex locato agebatur neque eo nomine sti latio iam intercesserat, ut in venditione de vacua possessi tradenda* (§. 131 a.), *poterat de futuris praestationibus simul ad terponendam cautionem agi* (*L.* 41. *D. de iudiciis* 5, 1. *Cic. 1 Rosc. Com.* 4, 11) *ideoque praescriptio necessaria non erat.* ea *form. q. inc.] cf. L.* 75. §. 9. *D. de verb. obl.* (45, 1). *supra* §§. 41.

statione agere uelimus.[170] **131ª**. *I*|*tem* si uerbi gratia ex empto agamus, *ut* no*bis* fund*us* mancipio detur, debemus *ita praescribere*: EA RES AGATVR DE FVNDO MANCIP*AN*DO, *ut* postea, si ue*limus* uacuam possessionem nobis trad*i*, *de* tra*denda ea* uel *ex stipulatu* ue*l ex* emp*to* a*gere possimus; nam si non* p*raescrib*imus, totius illius iuris obligatio ill*a* in*certa* actione: QVIDQVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DARE FACERE OPORTE*T*, *per litis contestationem* consumit*ur*, ut postea nobis agere uolen*tibus de* uacua possessione tradenda nulla supersit actio.[1] **132**. Prae*scriptiones autem* appellatas esse ab eo, *quod a*nte formulas praescrib*u*n*tur*, plus quam manifestum est. **133**. Sed *h*is quidem temporibus, sicut supra quoque *in*dic*auim*us, omnes praescriptiones ab actore proficiscuntur: olim aut*em* quaed*a*m et pro reo opponebantur; qualis illa er*a*t praescriptio: EA RES AGATVR, *SI IN EA RE* PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT, q*u*ae nunc in speciem exceptionis deducta est, et locum habet, cum petitor hereditatis alio *genere* iudicii praeiudicium *hereditati* faciat, uelut cum *res* sin*gul*a*s petat; esset* enim iniquum, 'prae*iudicium* f*ieri*[2] | — — — — — — 234.
t. s.

Cf. 2, 24. 170) *Restitui. Notatum erat* quia p(er) — contestatne c'sumit' — sup(er)e(st). 1) *Sequitur spatium vacuum. Fortasse igitur excidit*: aut exceptione summoveamur; *agentes sc. ex stipulatu, quae actio ipso iure consumpta non est. Cf. L.* 9 *pr. D.* de *novat.* (46, 2). 2) *Ex Sched. restitui; notatum erat* piudium. *Puta fere secutum esse: 'quaestioni maiori, quae ad centumviros defertur, per*

§. 131ª. *Cf. L.* 48. §. 7. *D. de aedil. ed.* (21, 1), *ubi*, *quia in factum actio erat et iterum agenti doli replicatio proficiebat* (*cf. ad* §. 131.), *sola praedictio sufficiebat, ne de omnibus vitiis actum esse videretur. Similis est in rem actio* (*vel certi condictio*) *ex speciali causa. L.* 11. §. 2. *D. de exc. rei iud.* (44, 2). *Item si quid extra ordinem petitur. L.* 78 *pr. D. de leg.* 2. ut postea *etc.*] *cum forte convenit, ut postea traderetur, vel cum interim intererat actoris, ne pignori obligaret venditor, vel ne creditores eius immitterentur et venderent. Nec in eiusmodi casibus nocebat exceptio litis dividuae. Cf.* §. 123.

§. 133. *Cf. L.* 1. §. 1. *D. fam. erc.* (10, 2). *L.* 13. 16. 18. *D. de exc.* (44, 1). *L.* 25. §. 17. *D. de her. pet.* (5, 3). *L.* 12 *pr. C. eod.* (3, 31). — *Cic. de inv.* 2, 20. §§. 59. 60. *L.* 7. §. 1. *D. de iniur.* (47, 10). *L.* 2. §. 1. *D. vi bon. rapt.* (47, 8). supra] §. 130.

235. **134.** . . . . *inten*|tione formulae det*erminatur is*, *c*ui d
* oportet; et sane domino '*dari*[173] oportet, quod seruus sti
latur; at in praescriptione de '*f*acto[4] quaeritur, quod secu
dum naturalem significationem uerum esse debet. **135.** Qu
*cum*que autem diximus de seruis, eadem de ceteris quoq
personis, quae nostro iuri subiectae sunt, dicta intellegemu
136. Item admonendi sumus, si cum ipso agamus, qui ince
tum promiserit, ita nobis formulam esse propositam, ut pra

---

minorem, de qua ad unum iudicem agitur. (*Cf. L.* 12 *pr. C. de he pet.* 3, 31.) *Et olim quidem, quamdiu ex hac causa praescribebatu iudex principaliter de hoc cognoscebat, an hereditati praeiudiciu fieret, quod si pronunciauerat, iudicium de singulis rebus peti nullum erat, ideoque actor finita de hereditate quaestione, dem eas petere poterat. Nunc uero cum in speciem exceptionis ha praescriptio deducta sit, nisi actor obiecta ea actionem differ rem perdit, quia reus si praeiudicium fieri probauerit, absoluitur iterum petenti actori nocet exceptio rei iudicatae.* 134. *Interdu uero etiam nostris temporibus praescriptio tam pro actore qu pro reo dari uidetur: quod accidit, cum de eo agimus, quod seru dari stipulatus est. Licet enim eo nomine perinde nobis actio co petat, atque si ipsi stipulati essemus, tamen quia ea, quae fa sunt, ex persona stipulatoris pendent, uelut si Stichus seruus me ita stipulatus sit:* X MILIA AVT FVNDVM, VTRVM VOLAM, DARE SPONDE SPONDEO; *utriusque litigatoris interest, ut sciatur, quis stipula sit. itaque formula datur cum praescriptione uelut hoc modo:* RES AGATVR, QVOD STICHVS AVLI AGERII SERVVS DE NVMERIO NEGIDIO S PVLATVS EST. SI PARET NVMERIVM NEGIDIVM AVLO AGERIO DECEM MI DARE OPORTERE *et reliqua: hoc est, in inten*|tione formulae' *etc.* (*Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 326. *Exemplum sumsi ex L. pr. et Gaii L.* 141 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1). [173]) dare *C. ed quod saepius tacite correximus.* [4]) *Ex Savinii cj.* pacto *C. e*

*) *Pag.* 235 *et* 236 *folium sunt non rescriptum, extra C. Ve nensem servatum, et iam ante eum detectum a Maffeio, deinde Hauboldo* (*Zeitschr. f. gesch. RW. III. p.* 140 — 146) *publici i factum, cuius imago delineata extat ad calcem ed. Goesch.*

---

§§. 134. 135. *Cf.* §. 2. *I. de stip. serv.* (3, 17). *L.* 76 *pr. L.* 141 *D. de verb. obl.* (45, 1). *L.* 44 *pr. D. de cond. et dem.* (35, 1).
§§. 136. 137. *Cf.* '*Gaius' p.* 77 *seq., ubi tamen per errorem exemplo formulae certam intentionem pro incerta posui.* MODO IVS *etc.] ut hoc modo id, cuius rei dies erat, quasi separata res, praeceptum illud redigeretur*, tot stipulationes *esse quot res.*

io inserta sit formulae loco demonstrationis, hoc modo: [ESTO. QVOD AVLVS AGERIVS DE NVMERIO NEGIDIO TVM STIPVLATVS EST, MODO CVIVS REI DIES FVIT, IVID OB EAM REM NVMERIVM NEGIDIVM AVLO *AGERIO* FACERE OPORTET et 'reliqua. **137.** *Quod* si[175] cum re aut fideiussore agat*ur*, praescribi solet in persona i sponsoris hoc modo: EA RES AG*A*TVR, QVOD AVLVS VS DE LVCIO TIT*I*O INCERTVM STIPVLATVS *EST*, QVO E NVMERIVS NEGIDIVS SPONSOR EST, CVIVS REI DIES in persona uero fideiussoris: EA RES AGATVR, QVOD IVS NEGIDIVS PRO LVCIO TITIO INCERTVM FIDE SVA VSSIT, CVIVS RE*I* D*IES* FVIT; 'deinde formula subicitur.

l. Superest, ut de interdictis dispiciamus.

). Certis igitur ex causis praetor aut proconsul princi- auctoritatem suam finiendis controuersiis *inter*ponit; ım maxime facit, cum de possessione aut quasi posses- ıter aliquos contenditur; et in summa aut iubet aliquid t fieri prohibet: formulae autem 'et uerborum[6] con- es, quibus in | ea re utitur, 'dec*reta* aut interdicta 236. non rescr.
ır: [**140.**] decreta,[7] cum fieri ali*qu*id iubet, uelut aecipit, ut aliquid exhibeatur aut restituatur; interdicta :um prohibet fieri, uelut cum praecipit, ne sine uitio nti uis fiat, neue in loco sacro aliquid fiat: unde omnia :ta aut restitutoria aut exhibitoria aut prohibitoria ır. **141.** Nec tamen cum quid iusserit fieri aut fieri

---

jā si *C. pro* reliqq si, *ut puto.* reliqua. Si *edd.* [6]) *Transposui.* n et *C. edd. etiam mea prior. Sed nec dicitur verborum for- c conceptio simpliciter. Cf.* §. 30. [7]) interdicta dec * * * * r āt decreta *C. ut quattuor tantum litterae* reta *periisse vi- '. Transposita videntur prius* decreta *et* aut, *propptereaque atum in* āt (autem). *Cf. praeter superiora* aut iubet . . . aut f. ı *Lex Rubr. c.* 19. '*decernet interdicetue*'. interdicta decre-

---

22. *Secus in ex empto actione, ubi non initium obligationis, nestationis effectus spectatur.* §. 138. = *pr. I. de interd.*
§. 139. *Cf. pr.* §. 1. *I. ib. L.* 2. §. 5. *D. ne quid in loco* 8). §. 140. *Cf.* §. 1. *I. cit.* ne sine uitio] *cf.* §§. 148 *seq.* ı loco s.] *cf. D. ne quid in loco s. f.* (43, 6). §. 141. *Cf.* ı *seq. Ulp. Inst. fr.* 1, 1. 2. *Quintil. I. O.* 2, 10. §. 5. 7, 5. §. 3.

prohibuerit, statim peractum est negotium, sed ad iudic
recuperatoresue it*ur* et ibi editis formulis quaeritur, an a
quid aduersus praetoris edictum factum sit, uel an factum n
sit, quod is fieri iusserit. et modo cum poena agitur, mo
sine poena: cum poena, uelut cum per sponsionem ag*i*tu
sine poena, uelut cum arbiter petitur; et quidem ex prohib
toriis interdictis semper per sponsionem agi solet, ex restitu
toriis uero uel exhibitoriis modo per sponsionem, modo pe
formulam agitur, quae arbitraria uocatur.

142. Principalis igitur diuisio in eo est, quod aut prohibi
toria sunt interdicta aut restitutoria aut exhibitoria. **143**
Sequens in eo est diuisio, quod uel adipiscendae possessionis
causa conparata sunt uel retinendae uel reciperandae. **144**
Adipiscendae possessionis causa interdictum accommodatu
bonorum possessori, cuius principium est QVORVM BONORVM
eiusque uis et potestas haec est, ut quod quisque ex his bonis
quorum possessio alicui data est, pro herede aut pro posses
237. sor*e* '(*possidet*, *doloue fecit*, *quominus*)[178] | possideret, i
ei, cui bonorum possessio data est, restituatur: pro hered
autem possidere uidetur tam is, qui heres est, quam is, q
putat se heredem esse; pro possessore is possidet, qui sin
causa aliquam rem hereditariam uel etiam totam hereditate
sciens, ad se non pertinere, possidet: ideo autem adipiscenda
possessionis uocatur '(*interdictum*),[9] quia ei tantum util
est, qui nunc primum conatur adipisc*i* rei possessionem; it
que si quis adeptus possessionem amiserit, desinit ei id inte

---

taue uocantur. (*uocantur*) autem decreta *edd.* [178]) *Supplevi ex L.*
pr. D. quor. bon. (43, 2), *ut recte haberet* possideret. *Sed tam*
etiam ea de causa non tota illa ipsius edicti verba transcribere vo
(*quod nunc fecit Bg. ed.* 5) *quia tanta subtilitas Institutionibus n*
convenit, et Gaius tum cetera huiusmodi interdicta non simplicit
similia dicere potuisset. Simile initium '*possidet*' *et* '*possidere*
omittendi causam fuisse quilibet videt. [9]) *Addidi ex Inst.*

12, 10. §. 70. §. 142. = §. 1. *init. I. de interd.* (4, 16). *Cf. L.*
§. 1. *D. eod.* (43, 1). §. 143. = §. 2. *I. ib. Cf. Auson. Gri*
63 seq. Ulp. Inst. 4, 1. §. 144. *Cf.* §. 3. *I. ib. supra* 3, 34. 2,

dictum utile esse. **145.** Bonorum quoque emptori similiter proponitur interdictum, quod quidam possessorium uocant. **146.** Item ei, qui '*publice*[190] bona emerit, eiusdem condicionis interdictum proponitur, quod appellatur sectorium, quod sectores uocantur, qui publice bona mercantur. **147.** Interdictum quoque, quod appellatur Saluianum, apiscendae possessionis '(*causa*)[1] conparatum est, eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset. **148.** Retinendae possessionis causa solet interdictum reddi, cum ab utr*a*que parte de proprietate alicuius rei controuersia est, et ante quaeritur, uter ex litigatoribus possidere et uter petere debeat; cuius rei gratia comparata sunt VTI POSSIDETIS et VTRVBI. **149.** Et quidem VTI POSSIDETIS interdictum de fundi uel aedium possessi*one* redditur, VTRVBI uero de rerum mobilium possessione. **150.** Et siquidem de fundo uel aedibus | interdicitur, eum potiorem 238. esse praetor iubet, qui eo tempore, quo interdictum redditur, nec ui nec clam nec precario ab aduersario possideat; si uero de re mobili, *tunc* eum potiorem esse iubet, qui maiore parte eius anni nec ui nec clam nec precario ab aduersario 'posse*derit*;[2] idque satis ipsis uerbis interdictorum significatur. **151.** *At* in VTRVBI interdicto non sol*um* *s*ua *cui*que possessio prodest, sed etiam alteri*us*, quam iustum est ei acc*e*dere, uelut eius, cui heres extiterit, eiusque, a quo emerit uel ex donatione aut 'do*tis* *d*atione[3] acceperit: itaque si nostrae pos*s*es*s*ioni iuncta alterius iusta possessio exsuperat aduersarii possessio-

[190]) publica *C. ed. Bg.*, *quod defendit Lachm. Sed bona sunt damnatorum, quae* '*publice*' *i. e. publica auctoritate venduntur et emuntur, non publica, quo sensu Gaius dixit* 2, 10. 11. 4, 28. *Cf. v. seq. et* 1, 27. 3, 184. [1]) *Ex Inst. addidi.* [2]) possidet *C. ed. Bg.* [3]) *Ex Blum. cj. ed. Bg. Cf.* §. 41. *I. de rer. div.* (2, 1). donatione *C.*

L. 11—13. *D. de her. pet.* (5, 3). §. 145. *Cf.* 3, 80. §. 146. *Cf.* 3, 80. *Cic. pro Rosc. Am.* 36. §. 103. *Phil.* 2, 26. 29. *Schol. Cic. Verr.* 2, 1, 20. §. 52. 23. §. 61. *Fest. v. Sectores.* §. 147. = §. 3. *I. h. t.* (4, 15). *Cf. Theoph. ib.* §§. 148. 149. = §. 4. *I. ib. Cf. supra* §. 91. *Paul.* 5, 6. §. 1. *Fest. v. Possessio. L.* 1 *pr.* §. 3. *D. uti possid.* (43, 17). *L.* 1 *pr. D. utrubi* (43, 31); *infra* 4, 160. §. 151. *Cf. L.* 13. §§. 12. 13. *D. de acq. v. am. poss.* (41, 2). *L.* 14—16. D. de

nem, nos eo interdicto uincimus: nullam autem propri possessionem habenti accessio temporis nec datur nec d potest: nam ei, quod nullum est, nihil accedere potest: : *et* si uitiosam habeat possessionem, id est aut ui aut clam precario ab aduersario adquisitam, *non* d*atur*; *nam ei p sessio* sua nihil prodest. **152.** Annus autem retrorsus nu ratur: itaque si tu uerbi gratia anni mensibus possederis p ribus v, et ego vii posterioribus, ego potior ero qu*antit* mensium possessionis; *nec* tibi in hoc interdicto *prod* 'quod[184] *prio*r *tua eius* an*n*i *p*ossessio *est*. **153.** Possid autem uidemur non so*lum si ip*si possideamus, sed etian nostro nomine aliquis in possessione sit, licet i*s* nostro subiectus non sit, qualis est colonus et inquilinus: per quoque, apu*d* quos deposuerimus, aut quibus commodau
239. mus, aut quibus '*gratuit*am[5] habita|tionem 'prae*s*titerimu 'aut, quibus (*usumfructum*[7] *uel usum con*)stituerimus, possidere uidemur; et hoc est, quod uolgo dicitur, reti possessionem posse per quemlibet, qui nostro nomine si possessione. quin etiam plerique put*ant*, animo *quo retine*ri possessionem, 'quae nostro *nomine a nullo ten*ea *scilicet* quoniam | pos*sidendi* animo solo, quam *seme*l *ad fue*rimus *possessionem*, | *tantum* retinere pos*se*[8] uidean

---

[184]) quae *cj. nuper Keller contra mentem Gaii.* [5]) *Ex Savin. ed. Goesch. Cf. L.* 17 *pr. D. de praescr. v.* (19, 5). *L.* 15. §. 1. *de precar.* (53, 26). *L.* 1. §. 9. *D. de his qui effud.* (9, 3). *L.* 32. *de donat.* (39, 5). '*usum fructum vel usum* aut' *ed. Bg.* [6]) ptit mus *C.* constituerimus *edd. etiam mea prior. Sed gratuita habit quae similis est commodato, constitui dici non potest, quod ser tium verbum est proprium.* [7]) *Haec omittunt edd. etiam mea p* ā quibus . . . a. . . . am (gratuitam) habita|tionem *C. Apparet, li rium duo membra orationis, quae incipiunt* aut quibus *confudis cum post scriptum* prae *oculi aberrassent ad* (con)stituerimus, *velle omissum membrum quod proximum est ante hoc verbum transcrib rursus in prius membrum incidisse. Certe usufructuarium et u rium Gaius non omisit.* [8]) *Priore ed. restitueram*: 'quae nostro *mine a nemine ten*etur, *ut scilicet tum* | pos*sidendi* animo solo,

---

div. temp. pr. (44, 3). §. 152. *Cf. Theoph.* 4, 15. §. 4. *Paul.* §. 1. *Fr. Vat.* 311. *L.* 156. *D. de verb. signif.* (50, 16). §. *Cf.* §. 5. *I. de interd.* (4, 15). *Cf. Paul.* 5, 2. §. 1. apisci uero.

apisci uero *possessionem per* quos poss*imus*, secundo commentario rettulimus; nec ulla dubitatio est, quin animo *possessionem apisci non* poss*imus*.. **154.** Recuperandae possessionis causa solet interdictum dari, si quis ui deiectus sit: nam ei proponitur interdictum, cuius principium *est* VNDE TV ILLVM VI DEJECISTI, per quod is, qui deieci*t*, cogitur ei restituere rei possessionem, si modo is, qui deiectus est, nec ui nec *clam* nec precario '*possideret ab illo; na*mque si a*n*te[189] ui aut clam aut precario 'poss*e*deri*t ab eo, impun*e[190] d*eicitur*. **155.** Interdum tamen '*a praetore*[1] e*i*, *quem u*i d*eiecerim*, quamuis *a* me 'ui[2] aut clam aut precario possideret, 'cogor ei[3] restituere possessionem, uelut si armis eum ui deiecerim: nam praetor | '*proprium interdictum compar*a*ui*t, quo *resti*tui omni|modo *iubet, si quis armis* al*i*que*m deiecit. armorum* autem *appel*l*latione non solum scuta et gladios* (*et galeas*) significari *intel*l*legimus*, *sed et fustes et lap*ides.[4] |

156. Tertia diuisio interdictorum in hoc *est*, *quod aut*

---

uolunlate reuertendi discesseri|*mus*, retinere po*ssessionem' in quibus* quaedam *Codici parum convenire recte monuit Bg. ed.* 5. *In his* nunc *Schedis iterum inspectis nunc feci, notata fuisse posui:* nom., ... , quiam, psidendi, q, fuerim' possion. tant., p'se. *Bg. ed.* 5.: ... — retineri p. q . . . nost*r*orum *et post lacunam maiorem:* ... solo, qu. uol*uerimus*, *ex quo discessimus, reuerti*, retinere possessionem uideamur. [189]) possidet ab aduersario; quod si aut *ed. Bg.* [190]) possederit, *impune ed. Bg.* [1]) *Scripsi. In C. fuerit:* a pr. etiam' *edd.*, *quod postea tantum ferri ita posset*, *si pro* quamuis scriptum *esset* etiamsi. [2]) *aut* ui *ed. Bg. contra C. fidem.* [3]) cogeret C. cogor *ed. Bg. Cf.* §. 154. [4]) *v.* 18—21. *restitui* (*in edd. tantum* vox omnimodo *legitur*), *quae et certa est restitutio nec difficilis* ... *, cum animadverteris*, *inde a v.* armorum autem *omnia in* ... §. 6. *I. de interd.* (4, 15) *legi. Tantum de vv.* '*et galeas*', *quas* ... vix *capit, dubitari potest, utrum librarius ea omiserit, an* ... *addiderit, petita ex Gaio L.*41. *D. de verb. sign.* (50, 16). ... libro *XXI. ad ed. prov. tractabat actionem vi bon. raptorum.*

... seq. §. 154. *Cf.* §. 6. *I. ib. L.* 1 *pr. D. de vi* (43, 16). *Cic. pro Caec.* 11. 31. 32. *pro Tull.* 29. 44 *seq. ad famil.* 7, 13. *de orat.* 1, ... §. 41. *Paul.* 5, 6. §§. 3—8. §. 155. *Cf. Cic. pro Caec.* 8. 12 seq. 31 seq. *pro Tull.* 36. 44. *L.* 3. §§. 2—12. *L.* 14. *D. de vi* (43, 16). §. 156—159. = §. 7. *I. h. t.* (4, 15). *Cf. L.* 2 *pr. D. eod.* (43, 1).

simplic*ia* sunt aut duplicia. **157**. Simplicia *'sunt*,[195] in quibus alter actor, alter reus est, qualia sunt omnia restitutoria *aut*
240. exhibitoria: nam actor | est, qui desiderat aut exhiberi aut restitui, reus is est, a quo desideratur, ut exhibeat aut restituat. **158**. Prohibitoriorum autem interdictorum alia duplic*ia*, alia simplicia sunt. **159**. Simplicia sunt 'uelut[6] quibus prohibet praetor in loco sacro aut in flumine publico ripaue eius aliquid facere *r*eum: nam actor e*st*, qui desiderat, ne quid fiat, reus is, qui aliquid facere conatur. **160**. Duplicia sunt uelut VTI POSSIDETIS interdictum et VTRVBI: ideo autem duplicia uocantur, quia par utriusque litigatoris in his condicio est, nec quisquam praecipue reus uel actor intellegitur, sed unusquisque tam rei quam actoris partes sustinet; quippe praetor pari sermone cum utroque loquitur: nam summa conceptio eorum interdictorum haec est: VTI N*V*NC POSSIDETIS, QVOMINVS ITA POSSIDEATIS, VI*M* FIERI VETO; item alterius: VTRVBI HIC HOMO, DE QVO AGITVR,[7] APVD QVEM MAIORE PARTE HVIVS ANNI FVIT, QVOMINVS IS EVM DVCAT, VI*M* FIERI VETO.

161. Expositis generibus interdictorum sequitur, ut de ordine et de exitu eorum dispiciamus; et incipiamus a simplicibus. **162**. *Si* igitur restitutorium uel exhibitorium interdictum redditur, uelut ut restituatur ei possessio, qui ui deiectus est, aut exhibeatur libertus, cui patronus operas indicere uellet, modo sine periculo res ad exitum perducitur, modo cum periculo. **163**. Namque si arbitrum postulauerit

195) *Scripsi 'Gaius' p.* 187. ∗uu *C. i. e.* s̄ ūū (= sunt uelut); *quod* uelut *huc aberravit, quum* §. 159. *post* Simplicia sunt *excidisset. Cf. Bg. ad h. l.* 6) (*ueluti*) *ed. Bg. Cf. not.* 174. 7) *Exciderit* fuit. *Nam in plena formula sine dubio erat: 'utrubi h. h. d. q. a. nec vi nec clam nec precario ab altero fuit, apud quem eorum ita mai.'* etc.

in loco sacro] *cf.* §. 140. in flum. publ.] *cf. L.* 1 *pr. D. ne quid flum.* (43, 13). §. 160. = §. 7. *I. cit. supra* §. 149. *ibiq. cit.* §. 161. *Cf.* §. 8. *I. ib. Frontin. de contr. agr. p.* 16. 44. *ed. Lachm.* §. 162. *Cf.* §§. 141. 157. exhib. lib.] *cf. L.* 2. §. 1. *D. de interd.* (43, 1). *L.* 13. §. 2. *D. de oper. lib.* (38, 1). §. 163. *Cf. Ulp. Inst. I, 2.* quanti ea res est] *cf. L.* 5. *D. de interd.* (43, 1). *L.* 2. §. 2. *D.*

um quo agitur, accipit formulam, quae appellatur | *arbi*- 241.
ia: nam iud*icis* arbitrio, si quid restitui uel ex*hi*ber*i* de- l. s.
!, i*d* sine *poen*a exhibet *uel* restituit, et ita absoluitur;
dsi nec restituat neque exhibeat, q*uan*ti ea res est, con-
mat*ur*. se*d* actor q*uoque* sine poena experitur cum eo,
i[198] neque exhibere neque restituere quicquam 'op*us* e*s*t;
*ıeter*quam[9] si calumniae *i*udicium ei oppositum fu*er*it.
ıersae plane scholae *auctoribus plac*et, pro*hiben*dum[200] |
mniae iudicio '*eum*, *qui arbitrum* pos*tul*a*uerit*,[200] quasi
ipso confessus uideat*ur*, *restituere se* uel exhibere de-
: sed alio iure utimur; et recte; n*am* e*tiam* c*onfi*den*s*
, *ut* al*ter supere*t*ur*,[1] arbitrum quisque 'po*l*est *post*u-
164. *Ceterum*[2] obseruare debet is, qui *uolet* ar*bitrum*
re, ut *s*t*ati*m petat, antequam ex i*ure* ex*e*at, id *est*, an*te*-
a p*raetore dis*cedat: sero *e*nim petentibus non indul-
itur. **165.** I*taque* si *arbitrum* non *pe*t*i*erit, sed *t*aci*tus*
ure exi*erit*, cum periculo res ad exitum perducitur: nam
r prouocat aduersarium sponsione, *ni* contra *edictum* prae-
non ex*h*ib*ue*rit aut non res*titu*eri*t*; ille autem aduersus
sionem aduersarii restipulatur; deinde actor quidem
sionis *formulam* e*dit* aduersario; i*ll*e '*uero h*uic[3] in-

---

q *C. i. e.* qui (*sic edd.*) *pro* cui. [9]) *Scripsi.* offert *librarius* *tato inde antea* cui *in* qui) *scripsisse videtur*, *quod esse debebat* ept *i. e.* opus est praeter: *quanquam scio, Gaium alias 'opus est' ablativo vel sequente 'ut' construere solere. Sed omnino con*-*ere cum infinitivo Latinum est.* [200]) *Ex mea cj. paulum cor*-*a restitui. Initio in C. fuerit* diūsae plane s̄. [1]) *Ex correcta cj. scripsi. In C. erat:* n̊ etiam confidens fore ut al+ supet'. *x mea cj. restitui. Librarius vocem* ce+ū (ceterum), *quae se*-*ntis v. initium esse debebat, male in fine antecedentis v. retinuit.* *m praetorem in interdicto reddito hanc observationem ei, qui*-*agebatur, iniunxisse, docent Probi notae Einsidel. supra* p. 77. uic *edd., cum in Sched. antecedat una littera* (ů).

---

d leg. (43, 3). *L.* 3. §. 11. *D. de tab. exh.* (43, 5). *L.* 2. §. 44. *D. quid in loco p.* (43, 8). *L.* 1. §. 41. *L.* 6. 15. *D. de vi* (43, 16). 5. §§. 7—12. *L.* 22. §. 2. *D. quod vi* (43, 24). *L.* 8. §. 4. *D. de ar.* (43, 26). *L.* 68. *D. de rei vind.* (6, 1). cal. iudicium] *cf.* §§. 161. '*Gaius*' *p.* 201 *seq.* §. *165. Cf.* §. 141. *Cic. pro Caec.* 8.

uicem restipulationis: sed actor sponsionis *formulae* **subicit**
et aliud iudicium de re restituenda uel exhibenda, ut si
242. sponsione *uicerit*, nisi ei res exhibeatur aut restituatur,[204]
1. s. . . . .
243. . . . . . .
1. s. v. 1 ... fere 9

204) *In p.* 242.. *in qua omnino nihil legi potuit, primum haec fere secuta esse suspicor: 'tantidem, quanti sponsio facta sit, aduersarius condemnetur: quod iudicium appellatur secutorium, quia sequitur sponsionis uictoriam* (*cf.* §. 169 *fin.*). *Sponsio uero et restipulatio tanti fit, quanti rem exhiberi uel restitui actoris intersit.* (*Cf. L.* 1. §. 4. *D. quod vi aut cl.* 43, 24. *verba* '*simpli litem aestimandam*'.) *Postea iudex, apud quem de ea re agitur, requirit, an reus contra edictum praetoris non restituerit aut non exhibuerit; et si secundum actorem iudicatum erit, aduersarium summam sponsionis et si non restituerit uel non exhibuerit. etiam secutorio iudicio condemnat, actorem uero restipulationis absoluit; quodsi secundum reum iudicauerit, hunc sponsionis et secutorii iudicii absoluit, actorem uero restipulationis condemnat. — Si prohibitorium interdictum redditum fuerit, uelut ne quid in loco sacro fiat, semper cum poena res peragitur. Nam si is, cum quo agitur, contra edictum praetoris fecisse dicatur, actor eum sponsione prouocat, ni contra edictum praetoris fecerit; aduersarius restipulatur, editisque ab actore sponsionis, ab aduersario restipulationis formulis actor praeterea iudicium secutorium edit. quo si sponsione uicerit, aduersarius tantidem, quanti sponsio sit, condemnatur. Condemnationes uero et absolutiones similiter fiunt, ut in restitutoriis interdictis diximus.' — Hinc Gaius sub finem paginae transitum fecisse videtur ad interdicta duplicia, et ita quidem, ut primum diversum eorum usum ostenderet, quod aut possessioni vel quasi possessioni* (§. 139) *adversus vim defendendae omnino inserviunt, aut de proprietate contendentibus dantur* (§. 148). *Ad priorem disputationis partem pertinuisse videntur litterarum vestigia versu* 1. *p.* 243. *conspicua et fortasse ita interpretanda: 'si quis cum alio* utatur aq̀ qp̄ (aqua, quae per) *eundem riuum ducitur'* (*cf. L.* 1. §. 26. *D. de aqua quot.* 43, 20); *ex posteriore, quae interdictorum Utrubi et Uti possidetis propria est, non dubito haec desumpta esse a Iustiniano* §. 4. *I. de interd.* (4, 15) *inter* §. 148. *et* 149. *intercalata* '*Namque nisi ante . . . . . iudicari solet.*' *quae adeo Gaiana sunt, ut nec in textum ea recipere dubitarim. Ad idem vero argumentum spectant etiam quae Blum. initio v.* 21. *et* 22.

31. 32. *pro Tull.* 30. 53. *ad div.* 7, 21. *Quintil. I. O.* 7, 5. §. 3. *Lex Rubr. c.* 22.

165ᵃ. ... *Numque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum* *possessio sit, non potest petitoria actio institui, quia et ciui-* *s et naturalis ratio facit, ut alius possideat et alius a pos-* *sidente petat. Et quia longe commodius est possidere quam* *petere, ideo 'plerumque et fere semper*[205] *ingens existit* *contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi* *in eo est, quod etiamsi eius res non sit, qui possidet, si modo* *actor non potuerit suam esse probare, remanet in suo loco* *possessio: propter quam causam cum obscura sunt utrius-* *que iura, contra petitorem iudicari solet.* **165ᵇ**. *Itaque ne* *possessio in incerto sit, et maxi*|me ne am*plius ui conten-* *dant, interdicto certare debent,* | *aut dene*gantur ac*tiones* *tam petitoria quam per sponsionem.* | **166**. *Si uero inter-* *dictum postulatum est, reddito eo, primum curat praetor,* *ut, dum litigatur, ui abstineant. Ideoque alterutrius* |[6] *ex* 244. *is* res ab eo fructus 'licita*tione*[7] tantis*per* in po*ssessi*one *const*|*ituitur*, si *modo* aduersario suo fructuaria stipu*latio*|ne *satisdat,*[8] cuius potestas haec *est*, *ut* si *contra ipsum iud*|ex *it postea* 'pronun*tiatur*us,[9] *'fructus et*, *quo* emit, *praestet.* *Nam inter*[210] aduer|sarios, qui *pretio certant*, *cum* contentio *fructus* licita|tionis e*st*, scili*cet quia possessorem interim* esse *interest*, '*t*antisp*er*[1] *possessionem* ei *praetor* uendit, q*ui plus*

eruit, ita ut pauca tantum intercidisse possint, quae cum sequentibus usque ad finem p. 243. *sententiae perficiendae causa supplevi. In edd. tantum est* aut denegantur. [205]) *Cf.* 2, 25. *L.* 1. *D. de usurp.* (41, 3). [6]) *Lineae* 13 *priores huius pag. ter sunt scriptae. Quae primum sequuntur, ex mea cj.* (*'Gaius'* p. 187), *sed hic illic paulum correcta supplevi.* [7]) ligitando ∗ *Sched.* [8]) *Videamus ne in C. sit:* p̄mtit (promittit). [9]) *In C. videtur fuisse* p̄nuntiat'us. *De hac pronuntiatione cf. L.* 35. *D. de acq. poss.* (41, 2). [210]) *In C. fuerit:* f̄ et q̊ emit p̀stet n̄+. *Ipsa verba stipulationis Gaius retulisse putandus est. Cf.* §. 167. *Apud Caton.* 145 *est:* amplius quam quanti emerit, omnis pecuniae centesima accedet. [1]) tantisp r *C.* (*evanida* e).

§. 165ᵃ. *Cf. L.* 1. §. 3. *D. Uti poss.* (43, 17). *Schrader ad* §. 4. *I. de interd.* (4, 15). §. 165ᵇ. *Cf. Frontin. de contr. agr. II. p.* 44 *Lachm.* actiones *etc.*] *cf.* §. 91. *'Gaius' p.* 189 *seq.* §. 166. fruct. stipul.] *cf. L.* 4. §. 2. *D. de verb. obl.* (45, 1). satisdat] *cf.* §. 169. fructus et quo emit] *cf.* §. 167. *sponsione etc.*] *cf.* Cic. pro Caec. 16.

dicetur. postea alter alterum sponsione prouocat: 'SI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS *POS*SIDENTI *MIHI A TE VIS* FACTA EST, et[212] inuicem ambo resti*pulan*tur aduersus sponsionem: uel 'sti*pulationibus iunctis duabus*[3] una inter eos sponsio '*itemque una re*stipulatio *aduersus* eam fit,[4] '*quod et commodius ideoque magis in usu est.*[5] **166a.** '*De*inde *ab utroque editis formulis omnium stipulationum et* | resti*pulationum, quae factae sunt*,[6] iudex, apu*d* quem de ea *re agitur*, illud scilicet requirit, (*quod*) praetor interdicto conplexus est, id est, uter eorum eum fundum easue aedes per id tempus, quo interdict*um* redditur, nec ui nec clam nec precario 'possederit.[7] cum iudex id explorauerit, et forte secundum me iudicat*um* sit, aduersarium *quidem* et sponsionis et restipulationis summas,[8] quas cum eo feci, condemnat, et conuenienter me sponsion*is* et restipulationis, quae mecum factae sunt, absoluit; et hoc amplius si apu*d* aduersarium mecum *possessio* est, qui*a* is fructus licitatione uici*t*, nisi restituat mihi posses-
245. sionem, Cascelliano siue | secutorio iudicio condemnatur.
l. s. **167.** Ergo[9] is, qui fructus licitatione uicit, si non probat, ad se pertinere poss*e*ssionem, sponsionis et restipu*la*tionis et fructus licitationis summam poenae nomine soluere *et* praeterea possessionem restituere iubetur, et hoc amplius fructus,

[212]) *Ex correcta mea et Rudorfii cj. Cf.* §. 166a. et forte secundum me *etc. In C. fuerit:* si . . . possidenti m̄ a te bis (*pro* uis) facta ē et. '*NISI* A. E. P. POSSIDENTI*BVS* NOBIS (*VIS*) FACTA ESSET' *ed. Bg.* [3]) *Ex mea cj.* (*Zeitschr. XIII. p.* 334). . . . . . cum *ed. Bg.* [4]) *Ex mea cj. Bg. ed. habet tantum voces* stipulatio — fit. [5]) *Spatium probabili sententia complevi.* [6]) *Restitui, unam v.* quae *notatam fuisse ponens. Cf.* §. 165. *Gaius ita scripsisse putandus est, quia et fructuariam stipulationem complecti debebat et quia aut una aut duae sponsiones et restipulationes poterant factae esse. Edd. parum caute vv.* fundo (*pro* deinde) *et* restitui (*pro* restipul-) *receperunt, quae aperte huius loci non sunt.* [7]) possideret *C. edd.* [8]) *Nota, certam pecuniae summam has ex interdicto sponsiones et restipulationes habuisse; qualem, significavi nota* 183. *Cf.* §. 154. [9]) *Recte; sequitur hoc ex* §. 166. *Omnino vero hac* §. *Gaius non de condemnatione et absolutione agit, sed de poena* (*spons., restip., fr. lic. summarum*) *et rei* (*possessionis cum fructibus*) *restitutione.*

§. 45. §. 166a. Cascelliano . . . iudicio] *cf. L.* 3. §. 11. *D. uti poss.*

*r*ea percepit, reddi*t*; summa enim fructus licitationis ium est fructuum, sed poenae nomine soluitur, quod na*m* possessionem per hoc tempus retinere et facul- uendi na*n*cisci conatus est. **168.** Ille autem, qui citatione uictus est, si non 'proba*uerit*,[220] ad se per- ssessionem, tantum sponsionis et restipulationis sum- *m*ae nomine debet. **169.** Admonendi tamen sumus, esse ei, qui fructus licitatione uictus erit, omissa *a* stipulatione, sicut Cascelliano siue secutorio iudicio *s*sione *recipera*nd*a ex*peri*tur*, ita '*de fructibus* et us licitatione a*gere*: *i*n quam r*em* proprium iudicium *u*m est, quod appellatur fructuarium, quo nomine licatum solui satis accipit[2]: dicitur autem et hoc secutorium, quod sequitur sponsionis uictoriam; sed *u*e Cascellianum uocatur. **170.** Sed quia nonnulli *o* reddito cetera[3] ex interdicto facere nolebant, atque *n* poterat res expediri, praetor | '*illi*, qui *uult* exp*e*- 246.
*r*ia[4] comparauit interdicta, | [5]du*o scilicet*, *quia aut* t. s.
*ssione fundi uel aedium ag*itur, | *aut de possessione* *m*obilium.[6] *contra eum*, *qui ex interdicto de* rerum | *a*edium *possessione cetera facere noluit*, *interdictum* *quo*[7] pr*ohibetur ui* res*i*st*ere*, ne a*lter* possessio*nem* | *e*diatur *et retineat*. *cum uero de re mobili uelut* | *a*gitur, *prohibetur ui resistere*, *ne alter eam rem* | *usque in* possess*ione sit;*[8] *in utroque tamen inter-* *a*l*ter satisdat*, *se restituturum esse*, *si postq*uam

———

baret *C.* probarit *edd.* [1]) *Scripsi* '*Gaius*' *p.* 193. fr. licita- *qu*od *quis licitatus est, quo emit fructus.* [2]) accipiat *C.* ac- *Bg.* [3]) *i. e. fructus licitationem, et quae inde pendebant s et restipulationes. Cf. not. ad Ulp. Inst.* 5. [4]) *Restitui. erat* q(ui) *et* p(ro)p(ri)a. *Non dicitur actor*, *quod in hoc* *uterque actor et reus est.* [5]) *V.* 1—14. *huius pag. edd.* *in*tum *verba* (et cetera ex interdicto — sine causa — fuerint) *Restitui probabilem sententiam*, *ductus Sched. anxie se-*) *Cf.* §. 149. [7]) *In C. fuerit* t'q̊. [8]) *Neque enim posside-*

———

§. 169. *Cf.* §. 166. *Polyb.* 32, 2. iudic. solui] *cf.* §. 91.
170. *Cf. Frontin. p.* 44, 4.

interdictum est, | *in diebus* *[229], *ut oportet*, cetera ex interdicto *fiant*. | *ita uero adeptus possessionem*, *si postea contra eum iudicatum sit*, *quia uidet*|ur sine causa '*interim* esse[230] *adeptus*, duplum *fructum praestare iudicio* Calpurniano '*compellitur*.[1] | *aut* si *ipsum fructum soluat*, '*simplum*, *quanti*[2] fuerint *fruc*|*tus*.[3] --- - - -- - v. 15—24. ———

247. ——— - | ——— ——— v. 1—19. ———

l. s. 171. [4]*Nunc admonendi sumus*, *ne facile homines ad*

but, *qui interim fructum tantum adipiscebatur*. 229) *Fortasse* x *vel* v. 230) *Notatum videtur fuisse* tim cē. 1) *Notatum* c'p... 2) *Notatum* fruct. soluat simpl. q̄ti. 3) *Ad exemplum redhibitoriae action*... *L*. 45. *D. de aedil. ed.* (21, 1). — *Post haec v.* 15. *fere secutum* ... *puto*: '*praeterea et possessionem restituit secutorio iudicio. sponsio uero et restipulatio hoc casu una tantum fit*, *quoniam is tantum qui possessionem interdicto adeptus est*, *aduersus edictum uim f*... *cisse uel non fecisse dici potest. Quodsi is possessionem adipi*... *prohibitus est*, *sponsio et restipulatio fit ex hoc interdicto*, *quam actor eam rem esse iurauerit*, *sed ita*, *ut id in formula summa sponsionis taxetur*, *quae ex interdicto* VTI POSSIDETIS *fit*, *uelut hoc mod*... SI (*haec apparent in v.* 22) PARET, N. N. A. A. S(ESTERTIOS) TOT DA... O(PORTE)RE, I(VDEX) N. N. A. A. D(VM)T(AXAT) TANTAM PECVNIAM, QVANT... FVERIT SPONSIO, QVAE EX INTERDICTO, CVIVS TVENDI CAVSA NUS N. A... VIM FACERE VETITVS EST, FACTA SIT, TOT NVMMOS CONDEMNA S. N. P. *apparet enim*, *iniquum fore*, *si sponsionis poena huius interdi*... *sponsionis poenam ex eo interdicto superaret*, *cuius causa hoc co*... *paratum est*: *ex formulis uero sponsionis et restipulationis*, *q*... *ex hoc interdicto factae sunt*, *apud eundem iudicem agitur*, *qui interdicto* VTI POSSIDETIS *datur*. *Praeterea in satisdatione*, *qua hoc interdicto caueri diximus*, *praetor fideiussores dari iubet*, *q*... *scilicet lege Fu*|ria (*haec apparent in v.* 9. *p.* 247) sponsori *et f*... *promissori ius datum est*, *ut pars tantum ab eo peti possit*; *fidei*... *soribus uero in hac causa nec ex epistola D. Hadriani subuenit*... *Deinceps fere usque ad v.* 19. *exposuerit Gaius*, *sive ceteris ex terdicto intra diem factis possessio restituta sit*, *sive vim fac*... *altero interdicto prohibitus possessionem retinuerit*, *duas sponsio*... *et duas restipulationes factas esse*. *Priore casu omnia perinde* ... *esse*, *atque supra tradiderat*; *posteriore propria iudicia de du*... *fructibus et de possessione restituenda data esse*. 4) *v*. 20—24. ... *sensum restitui*, *maxime ope pr*. §. 1. *I. de poena tem. lit.* (4, 16).

§. 171. *Cf. pr*. §. 1. *I. de poena tem. litig.* (4, 16); *supra* §§. 9. ... *Cic. pro Rosc. Com.* 4. 5. *de offic.* 3, 16 *pr*. *Lex Rubr. c.* 21. *L*. ... §. 2. *D. de pec. const.* (13, 5). — *Lex Iul. munic. v.* 40 . . . 45.

litigandum procederent, *partim iure ciuili legibus* | *'aut moribus*, partim a *praetore*[235] iuris tu*endi gratia uarias poenas temere litigantium constitutas esse. Ecce enim aduersus reum infitiantem ex quibusdam* | *'causis actio* dupli *constituitur*,[6] uelut si iudicat*i* aut depensi *aut* dam*ni* *i*ni*u*ri*ae* aut 248 l. s.
l*egatorum per* d*amnationem relictorum nomine* agitur: ex quibusdam causis sponsionem facere permittitur, uelut de pecunia certa credita et pecunia constituta; sed certa*e* quidem creditae pecuniae tertiae partis, constitutae uero pecuniae partis dimidiae. **172.** Quodsi *neque sponsionis*, *neque* dupli *actionis* periculum *e*i, cum quo agitur, '*i*niungatur,[7] 'ac[8] ne statim *qui*dem ab initio pluris quam simpli sit actio, permittit praetor 'iusiurandum[9] exigere, non calumniae causa in*fitias ire*: unde '*quia*[240] heredes uel qui heredum loco *ha*bentur, '*nec* alioquin p*oenae*[1] obligati sunt, item feminis pupillisque 'ex-*primi non* *s*ole*t*[2] *poena* sponsionis, i*ub*e*t* 'modo[3] eos *iu*-*rare*. **173.** Statim aut*em* ab initio pluris quam simpli actio est uelut furti manifesti quadrupli, nec manifesti dupli, concepti et oblati tripli: nam ex his causis et aliis quibusdam, siue quis neg*e*t siue fateatur, pluris quam simpli est actio.
174. Actoris quoque calumnia coercetur modo calumniae iudicio, modo contrario, modo iureiurando, modo restipulatione. **175.** Et quidem calumniae iudicium aduersus omnes actiones locum habet, et est decimae partis '*pecuniae*,[4] aduer-

---

[235]) *In C. fuerit:* ā morib. partī a p̄re. [6]) *Ex Goesch. cj.* [7]) *Ex Lachm. cj.* coniungatur *C. edd.* [8]) a*ut ed. Bg. Sed* a* *C.* [9]) iusiurandum *C. Fortasse:* m (modo) iusiurandum. [240]) *Ita Lachm.* omnis *ed. Bg.* [1]) *In C. fuerit:* nunq. ī duplu. *sic ed. mea prior; nunc malui:* nec alioqpenae *coll. L.* 25. §. 9. *D. de aed. ed.* 21, 1. — 'nunquam p*oenis' ed. Lachm.* '*iure* ciuili non am*p*liu*s' ope notarum commenticiarum ed. Bg.* [2]) *In C. fuerit:* exṕmi n̄ solet, *fortasse littera* n̄ *supra lineam posita. Nisi forte antea fuit:* itē a feminis p. q. *legamus:* exi*gi non* solet. '*remitti* so*let*' ('*soleat*', *item antea* sint *ed. Bg.*) *ed. Lachm.* [3]) *Ita Lachm.* tamen *ed. Bg.* [4]) *In C. sine dubio fuit* pecc. *Cf.* §. 171. '*causae*' *ex Sav. cj. edd. etiam mea prior.*

---

§. 172. *Cf. L.* 4. §. 4. *D. fam. erc.* (10, 2). §. 1. *I. cit. Valer. Prob.* 5. §. 173. *Cf.* §. 1. *I. cit. supra* 3, 189—191. §. 174. *Cf.* §. 1. *I. cit.* §. *175. Cf. Consult.* 6, 13. — *Nov.* 112. c. 2 pr.

sus interdicta aut*em* quartae partis. **176.** *Sed* liberum est *illi*, cum quo agitur, aut calumniae iudicium opponere aut *ius-iurandum* exigere, non calumniae causa agere. **177.** Contra-
249. rium autem iudicium ex certis causis constitui*tur*, | uelut si iniuriarum agatur, et si cum muliere eo nomine agatur, quod 'dic*a*tur[245] uentris nomine in possessionem missa dolo malo ad alium possessionem transtulisse, et si quis eo nomine agat, quod dicat, se a praetore in possessionem missum ab alio quo admissum non esse. sed aduersus iniuriarum quidem 'actionem *eius*[6] decimae partis datur, aduersus uero duas istas quintae. **178.** Seuerior autem coerc*i*tio est per contrarium iudicium: n*am* calumniae iudicio x. partis nemo damn*a*tur nisi qui intellegit, non recte se agere, sed uexandi aduersarii gratia actionem instituit, potiusque ex iudicis errore uel iniquitate uictoriam sperat quam ex causa ueritatis: calumnia enim in adfectu est, sicut *f*urti crimen: contrario uero iudicio omnimodo damnatur actor, si causam non tenuerit, licet ali*qu*a opinione inductus crediderit, se recte agere. **179.** Vtique autem ex quibus causis contrario iudicio 'ag*i* potest,[7] etiam calumniae iudicium locum habet; sed alterutro t*antum* iudicio agere permittitur: qua ratione si iusiurandum de calumnia exactum fuerit, quemadmodum calumniae iudicium non datur, ita et contrarium non dari debet. **180.** 'Restipulationis quoque poena ex[8]

[245]) dicetur *C. ed. Bg.* [6]) aonis *C. corruptum ex* ao eius = actionem eius *i. e. pecuniae, quam continet, ut in condemnatione incertae pecuniae* §. 51. actionem *edd. etiam mea prior.* [7]) agere potest *C. edd.* (*factum sc. ex* agipe *i. e.* agi potest, *nota et explicatione simul posita*). [8]) *Suspicor, Gaium scripsisse:* Restipulatio quoque poenae

§. 176. *Cf.* §. 179. *L.* 44. §. 4. *D. fam. erc.* (10, 2). *Paul.* 2, 1. §. 1. *ibique not.* 3. *L.* 34. §. 4. *L.* 37. *D. de iurei.* (12, 2). *L.* 11. §. 1. *D. rer. amot.* (25, 2). *L.* 5. §. 14. *D. de op. n. nunt.* (39, 1). *L.* 7 *pr. D. de damno inf.* (39, 2). *L.* 9. *C. de reb. cred.* (4, 1). *Cic. pro Rosc. Com.* 1 *fin.* §. 177. si iniur.] *cf. Paul.* 5, 4. §. 11. *L.* 43. *D. de iniur.* (47, 10). si cum muliere] *cf. tit. D. si ventr. nom. mul.* (25, 5). quod dicat se a pr.] *cf. tit. D. ne vis fiat ei, q. in poss.* (43, 4). §. 178. *Cf. L.* 1. §§. 1. 3. 4. *D. ad SC. Turp.* (48, 16). *L.* 3. *C. de calumn.* (9, 46). furti] *cf.* 3, 197. §. 179. *Cf.* §. 176. §. 180. *Cf.* §§. 13. 171.

certis causis fieri solet; et quemadmodum contrario iudicio omnimodo condemnatur actor, si causam non tenuerit, nec requiritur, an scierit, non recte se agere, ita etiam restipulationis poena omni|modo damnatur actor. **181.** '*Interd*um 250.
si ab *ac*t*o*re *cum*[249] *re*st*i*pulationis poena petatur, ei neque calumniae iudicium opponitur, neque iurisiurandi religio *in*iungitur; nam contrarium iudicium *in* his causis locum non habere, palam est.

182. Quibusdam iudiciis damnati ignominiosi fiunt, uelut furti, ui bonorum raptorum, iniuriarum: item p*ro* s*oc*i*o*, *fiduciae*, *tutelae*, *man*dati, depositi: sed furti aut ui bonorum *raptorum aut iniuriarum non solum* damnati notantur ignominia, sed et*iam pacti;* '*nam ita in edicto praetoris*[250] scriptum est; et recte: plurimum *enim interest*, *utrum ex delicto* aliquis, an ex contractu debitor *sit*. '*praeterea*[1] illa parte | edicti id ipsum 'no*m*inat*im cauetur*, *ut qui contrario* iu|d*ic*io conueni*tur*, *item* qui pro *de*b*itore interuenit*, *uelut* tu|tor *aut cognitor*, ne *la*bor*et* i*gnominia*. *nec igitur heres uel qui*[2] fid*eiusso*|rio nomine iudicio conuenitur: etenim '*ii quoque pro alio damnantur.*[3]

183. In summa sciendum est, eum, qui '*cum a*liquo *actu*rus est, in *ius uo*|*c*are[4] et eum, qui uocatus est, 't*r*a*h*e*re posse; quare* e|*d*icto praetoris pers*on*a*s*, *quibus reue*ren*t*ia *debetur*, *s*in*e* | permiss*u praetoris i*n ius u*oc*are non *licet*,

---

c̄(ausa) ex. *Cf.* §§. 171. 94. 95. [249]) *Restitui* '*Gaius*' *p.* 200. [250]) *Ex Heisii et Lachm. cj. restitui.* [1]) *Restitui* (p̄tea). [2]) *Restitui maxime ope L.* 1. *L.* 6. §. 2. *D. de his q. not.* (3, 2). *Puta notatum fuisse* cauet' ut q́ cōtrario — c'uenitur — q(ui) p(ro) — i(nter)uenit u(el)u(t) tu|tor a(ut) — n(ec) ig(itur) h(eres) u(el) q(ui). ['*heres uel*' *deerat priore mea ed.*] [3]) *Restitui partim Heffterum secutus* (ii qq p alio damnāt'). [4]) *Priore ed. restitueram:* '*in ius uocat*, rem ui pera|gere'. *Quod nunc feci:* c'aliq. acturus ē, ī ius uo|care *et aptius est et Sched. ductibus magis convenit. Edd. tantum in fine habent*

---

§. 181. *Cf.* §§. 171. 172. 163. §. 182. *Cf.* §. 2. *I. de poena tem.* (4, 16) *cum Schradero. L.* 1. *D. de his q. not. inf.* (3, 2). *supra* §. 60.
§. 183. *Cf. L.* XII *tabb. init.* (*Dirksen p.* 130 *seq.*) *supra* §. 46. *ibiq. cit. Adde L. 6. L. 10. §. 3. L.* 13. *D. de in ius voc.* (2, 4).

quales sunt[255] *pa|rentes*, patron*us*[6] et liber*i parentesque pa|troni*,[7] et '*in eum*,[8] qui aduersus ea egeri*t*, '*poena constituta est*.[9] **184.** '*Cum*[260] autem in ius uocatus fuerit aduersarius, ni eo die fini*tum f*uerit negotium, uadimonium ei faciendum est, id est, ut promittat, se certo die sisti. **185.** Fiunt aut*em* uadimonia quibusdam ex causis pura, id est sine satisdatione,
251. quibusdam cum satisdation*e*, quibusdam iureiurando, quibusdam recuperatoribus suppositis, id *est*, u*t* qui non s*teteri*t, is protiuus a recuperatoribus in summa*m* uadimonii condemnetur: eaque singula diligenter praetoris edicto significantur. **186.** Et siquidem iudicati depensiue agetur, tanti 'fit[1] uadimonium, quanti ea res erit; si uero ex ceteris causis, quanti actor iurauerit non *ca*lumniae causa postulare sibi uadimonium promi*tti*: nec tamen (*pluris quam partis dimidiae*, *nec*) pluribus quam sestertium c milibus fit uadimonium: itaque si centum milium res erit, nec iudicati depensiue agetur, non plus quam sestertium quinquaginta mili*um* fit uadimonium. **187.** *Quas* autem personas sine permissu praetoris inpune in ius uocare non possumus, easdem ne*c* uadimonio inui*t*as obligare nobis possumus, praeterquam si praetor aditus permittit.

---

a|gere. [255]) *Restitui. Notata erant* p'se q̄r — p̄r psonas quib'. reuer̄tia debet pmissu p̄ris — n(on) — s(unt). *In ius vel ad praetorem extrahi vel pertrahi dicitur velut Schol. Horat.* 1, 9. *v.* 65. *Valer. Max.* 5, 2. §. 3. *extr. L.* 21. *D. de in ius voc.* (2, 4). [6]) tiaonec patrono *C. unde* ** actione cum patrono *Bg. ed.* 5. *de sensu non sollicitus.* [7]) *Hic quoque C. ductus restitutioni ad sensum tantum factae parum favent.* et liberto — — — —|niano *ed. Bg.* 5. liber*to ed. Bg.* [8]) *Ex Goesch. ed.* [9]) *Ex Goesch. ed.* '*poenam pecuniariam condemnat*' *ed. Bg. suarum ope notarum. Sed ed.* 5. *ut nos.* [260]) *Ex mea cj.* q́ *C.* Quando *ed. Bg.* [1]) fiat *C.* fiet *edd. etiam mea prior.*

L. 2. 3. *C. eod.* (2, 2). §. 184. *Cf.* 3, 224. *Keller Civilpr.* §. 47. §. 185. *Cf. Rubr. D. qui satisd. cogantur vel iurato promittant, vel suae promissioni committantur. L. Rubr. c.* 21 *fin. Cornel. Nep. Attic.* 9. §. 186. *Cf. L.* 4. §. 5. *D. si quis caut.* (2, 11). *L.* 3. §. 4. *D. de eo, p. quem f.* (2, 10). *L.* 115 *pr. D. de verb. obl.* (35, 1). *Lib. meum* '*Gaius*' *p.* 135. §. 187. *Cf.* §. 183. *L.* 1 . . . 3 *D. in ius vocati* (2, 6). *L.* 2. §. 2. *D. qui satisd. cog.* (2, 8).

GAII
RELIQVA FRAGMENTA.

EX LIBRIS AD XII TABVLAS.

ΐος ὁ νομογράφος τῶν κυαιστώρων ιδρικὴν ἀρχὴν ἀνα- ιασι πρὸς ἑρμηνείαν πολλῆς δὲ συγχύ- ν νόμων, οἷα μὴ τεθειμένων, τοῖς γινομένης ἐκ τῆς ντων καὶ τοῦ δήμου , δόγματι κοινῷ τῆς ὶ τοῦ δήμου πάντες χοντες ἐκινήθησαν, όνοις ἀνδράσι τὴν τῆς πολιτείας παρ- ὐτοὶ δὲ στέλλουσιν

Gaius iurisconsultus post quaestorum magistratum de decemvirali verbis Graece versis explicat hisce: Magna autem confusione legum, quippe quae scriptae non essent, in rep. ex discordia magistratuum plebisque coorta, communi senatus populique voluntate omnes magistratus sublati ac decem tantum viris cura reip. mandata est. ipsi vero, teste historia, Athenas mittunt Spurium Postumium, Aulum Marcium

---

fide huius loci Gaiani non constat inter doctos viros. Cf. erm. Schr. p.56 seq. Mihi quidem persuasum est, Lydum ı non quidem ut alterum de quaestoribus (1, 26), *de quo dubitat, errore tantum Gaio tribuisse et revera item ex e orig. iur.* (1, 2) *sumsisse; plura enim et alia continet, ponius ibi* §§. 3. 4. 24. *tradit; sed nec ad verbum ex Gaii II tab. transtulisse, immo fortasse hos ipsos libros ne isse; insunt enim complura, quae Gaius hoc modo vix Potest etiam, ut ex Gaio tantum priora usque ad v. v fluxerint, quae sequuntur, ex aliis historiae scriptoribus it.*

(ἡ ἱστορία φησὶν) εἰς Ἀθήνας Σπούριον Ποστούμιον, Αὖλον Μάρκιον καὶ Πούπλιον Σουλπίκιον. τῶν δὲ ἐπὶ τριετῆ χρόνον ἐκεῖ βραδυνόντων, ἕως καὶ τοὺς λειπομένους[1] Ἀθηναίων νόμους ταῖς δέκα δέλτοις ἀναλάβωσι, δέκα προεβάλετο ὁ δῆμος ἄνδρας ἀνθεξομένους τῶν πραγμάτων, ὧν ὁ πρῶτος τῆς πόλεως φύλαξ προσηγορεύθη, ὁ καθ' ἡμᾶς πολίαρχος. ἐπίσημα δὲ τῆς ἐξουσίας ἦν αὐτῷ δυοκαίδεκα ῥάβδοι, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐχ οὕτως, ὁπλοφόρος δὲ ἀν' ἕκαστον εἷς καὶ μόνος. τῷ γε μὴν πολιάρχῳ καὶ τάξις ἀνδρῶν τογ[ατ]ηφόρων καὶ ῥαβδοῦχοι καὶ δεσμὰ καὶ ὅσα ἴσμεν, παρῆσαν. — Io. Laur. Lyd. de mag. 1, 34.

et Publium Sulpicium. dum ibi per triennium c morantur, donec etiam quas Atheniensium leges cem tabulis colligant, d viros populus creavit praefuturos, quorum pi custos urbis dictus est (nunc praefectum urbi mus). insignia autem po tis illi erant duodecim fa at ceteris non item, se gulis unus tantum arr praefecto urbis vero cohors togatorum et lic et vincula et quae ali mus, aderant.

---

2. Uerum in compositione, ut apud 'Gaium,[1] rep

---

[1]) *h. e. quas initio neglexerant.*

[1]) Cavium *Cdd. ed. Keil.* Caium *edd. antiquiores. l suspicatur Calvum (Licinium, Ciceronis aequalem) significari tamen orationibus tantum Diomedes usus esse videtur, nec cr est, hanc vocem nisi a poëta aut in formulis antiquis (velut a lis disciplinae) a scriptore relatis usurpatam esse: quo etian* apud *spectare videtur. Simili de causa de Gavio Basso co non licebit (nec cogitaverunt Laur. Lersch. in Philol. I. p.* 61 *et O. Iahn. ad Pers. p.* 213.), *maxime quod is a grammatico tantum laudatus vix sine cognomine nominari potuerit. Sed l cogitare potuerunt, in nudo praenomine Caii vel Gaii offend cuius Osca tantum forma Gavius sequente nomine etiam e d cum Latina saepe commutata est (cf. Lactant.* 1, 22. *Lyd. de* 1, 2). *Quanquam igitur res incerta est, tamen maximam probal tem habet, Gaium legendum et intellegendum esse.*

'effor' dictum.[2] — Diomed. lib. I. p. 375. Putsch. p. 379. Keil.

---

[2]) *Si haec ad Gaium nostrum spectant, vix est, ut alium Gaii librum Diomedes tractarit praeter Institutiones, et in his. ut alio loco v.* effor *obvenerit atque in solemnibus verbis sacramenti actionis. Itaque* 4, 15. *in supplemento v.* 20—24., *quod informavi not.* 14., *ad litis contestationem eam retuli, quae quasi belli quaedam indictio hoc fortius quam* aio *verbum desiderare potuit.*

L. VOLVSIVS MAECIANVS

tenui, ut videtur, familia natus, nec ultra equestrem dignitatem unquam evectus, insignis tamen iam Antonino Pio imperante fuit iurisconsultus et in consilium eius principis assumptus et dignus habitus, qui M. Aurelium, tum Caesarem, ius doceret. Nec tamen scientiam fide aequavit, id quod turpis eius exitus docuit. Nam cum Marcus imperator Augustus factus esset, Maecianum ab eo Alexandriae praefectum in seditione Cassiana (a. 175) ut 'conscium Cassii' (sic enim 'c'scium' pro 'filium' in vita M. Aurel. c. 25. videtur legendum) exercitus interfecit. Libros, quos de iure civili fecit, Iustinianusque in Pandectis adhibuit, index Florentinus refert. Praeter hos extat eius de assis distributione libellus, quem testante praefatione, ad Caesarem (non ad Censorem, ut Momsenus primus vidit) eo ipso tempore, quo eum ius docebat, hoc est circa a. 146 instruendi discipuli causa conscripsit, isque integer nobis servatus est duobus codicibus seculi decimi, Parisino (P.) altero, altero Vaticano (V.). A quibus libellus editus sit, optime disces ex praefatione eius editionis, quae ipsa omnium ad id tempus maxima cum diligentia facta est, Boeckingii dico, recepta in corpore iuris anteiust. Bonnensi (1831.) p. 174. Postea tamen Momsenus primus accuratam codicum mss. cognitionem aperuit, ex iisque, praemissa Maeciani vita, subiecta lectionis tam codicum mss. quam Boeckingianae editionis varietate, denuo textum recensuit in Comment. societ. regiae Saxon. vol. III. p. 279. Quam recensionem nos ita secuti sumus, ut tantum, ubi ab ea discedendum videretur, in notis admoneremus, rationemque correctionis redderemus.

De una correctione vero iam hic dicendum est. Spectat ea titulum opusculo in codd. P. et V. et ut credere par est, ab ipso Maeciano praemissum. Quem titulum Momsenus ita formavit: *Volusii Maeciani distributio item vocabula ac notae partium in rebus, quae constant pondere numero mensura,* cum in P. V. scriptum sit: *Volusii Maeciani distributio item vocabula ac note partium in rebus pecuniariis pondere numero mensura.* At enim hic primo ab anterioribus editoribus assis

tutum esse post *Maeciani* (absumtum ibi scilicet itteris *-ani*), praeter verba illa in exordio 'quod ibutionem' evincit sequens vocula *item* alioquin quod caput doctrinae, in asse positum, omitti in potuit. Deinde vero me offendunt illa *quae con-ere* etc. non modo propter corrigendi audaciam, to magis, quod in maiore parte libelli non de his de contrario genere earum, quae in specie con-lut solidae res et hereditates (§. 44.), de his vero, imero consistunt (quales sunt oves, gallinae, ova , etiam per totum non agitur. Retinendum igitur *cuniariis* et pro suspecto habendum *numero*. Veram ionem adipiscemur scribendo: *in rebus pecuniariis, nis, pondere, mensura.* Namque cum *aereis* periis-ecedens *-ariis*, *nummis*, quod sine illa adiectione os aut certe ad nummos primo non aereos spectat, eptum hoc loco librario visum est; itaque paulu-avit et traiecit, ut decantatum illud *pondere numero* sequeretur.

vero ideo hoc loco disputavi, quod ita correctus te indicat, qua de re in hoc libello agatur, quod compertum habeant tirones, vix ac ne vix quidem quod legent. Exhibet igitur Maecianus hoc libello ic notas partium primum (§§. 1—44.) *in rebus pe-* . e. ut ipsum vocabulum (collatis Paul. 5, 3. §. 1.). 3, 59) ostendit, omnibus, quae aestimationem lut libra aeris, homo, fundus, et omnia 'solida', poralia, ut centesima usura, hereditas (§§. 43. 44.); personam spectant, ea nec aestimationem nec di-ecipiunt. Sequitur §§. 44—76. de *aereis nummis*, cunia in aere numerata (§. 78.), partim primo ac , quam diu pecunia numerata revera in libra aeris rtibus erat, partim translato, posteaquam argentei esserunt, qui tamen ex numero aeris potestatem §. 44.); quare effectum est, ut redacto asse ad ummum, quod genus seni deni demum denarium si qua in summa denariis expressa aes excurreret, currens tanquam sedecimae partes denarii solitis cabulis et notis significandum esset. Deinde agi-*dere* §§. 77. 78., et postremo §§. 79. 80. de *men-* iquidorum sive aridorum, quae non tam partibus, oribus ac minoribus modulis ad definiendas quanti-titutis continetur. Ultima verba §. 81., culpa i primum haec ediderunt, Maeciano subtracta, ei restituit. Qui tamen, levi corruptela deceptus, Maeciani librum integrum nobis servatum esse, indicavit. Immo haec ipsa sententia ad partes

numerosque et pondus mensuramque communiter respiciens finem opusculi indicat. Nec opinere, mensuras spatiorum deesse; has enim occupaverat agrimensorum disciplina, nec alienis onerare discipulum suum, sed in suo studio necessariis instruere Maecianus voluit.

VOLVSII MAECIANI

ASSIS DISTRIBVTIO, ITEM VOCABVLA AC NOTAE PARTIVM IN REBVS PECVNIARIIS, AEREIS NVMMIS, PONDERE, MENSVRA.

Saepenumero, Caesar, animaduerti aegre ferentem te, quod assis distributionem et in heredum institutione et in aliis multis necessariam ignotam haberes. 'quae[1] ne tam exigua res ingenium tuum ullo modo moraretur, cum partes ipsas, tum uocabula et notas proponendas existimaui; et deprehendes distributionem quidem partium infinitam, oppido autem quam exigua uocabula et notas.

1. Prima diuisio solidi, 'ut est libra,[2] quod as uocatur, in duas partes dimidias diducitur; pars dimidia semis uocatur; nota eius S. 2. Sequens diuisio fit in tres tertias partes; pars tertia triens uocatur; nota eius '= =.[3] 3. Sequitur diuisio in quattuor quartas partes; pars quarta quadrans uocatur, nota eius = —. 4. Deinceps fit diuisio in sex sextas partes; sextae partis nomen est sextans, cuius nota =. 5. Deinde diuiditur in octo octauas, quae sescunciae uocantur, quarum est nota '£ —.[4] 6. Item in nouem nonas; nona pars uocatur uncia duae sextulae; nota —\\. 7. Diuiditur

---

[1]) *Sic P. V.* Quare *Moms. ed.* [2]) id est librae *Cdd. et edd. contra sententiam Maeciani; cf.* §§. 77. 78. [3]) *Notandum est, Romanos in unciis iacentes, in sextulis, quae est unciarum diuisio, obliquas lineolas adhibuisse* (§. 30), *quia stantibus, primum digiti et in re augurali cardinis significatione, iam in solidis numerandis abusi erant.* [4]) *Magna est in hac nota ductuum varietas, ut tamen semper figura referat, quod sescuncia* (= *semisque uncia*) *eloquitur, hoc est:* S(*emis*), *subiecto* V(*nciae*), *et uncia.*

m as in duodecim partes duodecimas; uocantur singulae ciae, cuius nota —.

8. Haec uelut elementa 'primaeque assis distributiones[5]]ualitatem seruant. si quid quibusdam earum detrahas uel aferas, fient dispares. **9.** 'Quare[6] si '*(semissi unciam trahas, uel si)*[7] quadranti sextantem uel trienti unciam plices, facies quincuncem, qui constat ex quinque unciis, c est quinque undecimis; nota quincuncis = = —.[8] **10.** semissi applices unciam, uel quincunci sextantem, uel trienti adrantem, efficies septuncem, hoc est septem duodecimas; ta septuncis S —. **11.** Si septunci applicueris unciam, uel nissi sextantem, uel quincunci quadrantem, uel trienti tanidem, facies bessem, id est duodecimas octo; nota bessis =. **12.** Si bessi applicueris unciam, uel septunci sextann, uel semissi quadrantem, uel quincunci trientem, dodrantem icies, hoc est nouem duodecimas; nota dodrantis S = —. . Si dodranti applicueris unciam, uel bessi sextantem, uel ptunci quadrantem, uel semissi trientem, uel quincunci tanndem, facies dextantem, hoc est decem partes duodecimas; ıta dextantis S = =. **14.** Si dextanti applicueris unciam, :l dodranti sextantem, uel bessi quadrantem, uel septunci ientem, uel semissi quincuncem, facies deuncem, id est un:cim duodecimas; nota deuncis S = = —.

15. Ex his apparet, in quas partes aequaliter, in quas spares as diuidatur. Quo tamen facilius et memoria res neatur, summa diuisionis haec est. In asse sunt unciae XII, oc est partes duodecimae duodecim, unciae et binae sextulae ouem, hoc est nouem nonae; sescunciae octo, id est octo ctauae; sextantes sex, id est sex partes sextae; quadrantes uattuor, id est quattuor partes quartae; trientes tres, id est es partes tertiae; semisses duo, id est duae partes dimidiae. **6.** Ceterae partes inaequalem faciunt diuisionem. in deunce

---

) *Scripsi;* primae de asse distributionis *P. V. edd. Cf.* §. 40.: inter periores primasque diuisiones. [6]) *i. e. videlicet vel itaque, ut infra* . 43. [7]) *Haec, quae supplevi, excidisse, manifestum est ex verbo etrahas* §. 8. [8]) *Usitatior est in monumentis haec figura* = — =; *ed de his aliisque varietatibus, quibus in his notis veteres luxuiati sunt, adi Marin. Atti de frat. Arv. I. p.* 227—230. 258—261.

sunt unciae undecim, sextantes quinque et uncia, quadrantes tres et sextans, trientes duo et quadrans, quincunces duo et uncia, semis et quincunx, septunx et triens, bes et quadrans, dodrans et sextans, dextans et uncia; deest assi uncia. **17.** In dextante sunt unciae decem, sextantes quinque, quadrantes tres et uncia, trientes duo et sextans, quincunces duo, semis et triens, septunx et quadrans, bes et sextans, dodrans et uncia; deest assi dextans. **18.** In dodrante sunt unciae nouem, sextantes quattuor et uncia, quadrantes tres, trientes duo et uncia, quincunx et triens, semis et quadrans, septunx et sextans, bes et uncia; deest assi quadrans. **19.** In besse sunt unciae octo, sextantes quattuor, quadrantes duo et sextans, trientes duo, quincunx et quadrans, semis et sextans, septunx et uncia; deest assi triens. **20.** In septunce sunt unciae septem, sextantes tres et uncia, quadrantes duo et uncia, triens et quadrans, quincunx et sextans, semis et uncia; deest assi quincunx. **21.** In semisse sunt unciae sex, sextantes tres, quadrantes duo, triens et sextans, quincunx et uncia; deest assi alter semis. **22.** In quincunce sunt unciae quinque, sextantes duo et uncia, quadrans et sextans, triens et uncia; deest assi septunx. **23.** In triente sunt unciae quattuor, sextantes duo, quadrans et uncia; deest assi bes. **24.** In quadrante sunt unciae tres, sextans et uncia; deest assi dodrans. **25.** In sextante sunt unciae duae; deest assi dextans.

26. Huc usque diuisio maiorum '*uel superiorum*,[9] ut ita dictum sit, partium et celebris et nota est. Sed cum rei natura infinitam partiendi praestet facultatem, succedit unciae quoque, quae est assis, ut supra dictum est, pars duodecima, diuisio non tam celebris quidem, sed tamen non adeo ignota. **27.** Ut assis, ita unciae prima diuisio fit in duas partes dimidias, quae uocantur semunciae; nota semunciae £. **28.** Item diuiditur uncia in tres partes, quae uocantur binae sextulae; nota binarum sextularum \\. **29.** Item diuiditur uncia in

---

[9]) *In P. hic est rasura satis magna, in V. lacuna nulla. Momms. supplevit τῆς μονάδος. Sed vid.* §. 40.: inter superiores primasque diuisiones. *Balbus de asse* §§. 2. 3. *has partes dixit* '*principales*', *quibus inferiores, id est partis partes, opponit nomine* '*secunda-*

tuor sicilicos, id est quattuor quartas; nota sicilici Ɔ.[10] Item in sextulas sex, id est sex sextas; nota sextulae \ . Item in duodecimas duodecim, quas singulas partes dimisextulas uocamus; nota dimidiae sextulae ⳼. **32.** Item criptula uiginti quattuor; scriptuli nota ⳼. **33.** Est n assis semuncia pars uicesima quarta, duae sextulae pars sima sexta, sicilicus quadragesima octaua, sextula septuana secunda, dimidia sextula centesima quadragesima quarta, tulum ducentesima octogesima octaua. **34.** Semuncia t sicilicos duos, sextulas tres, dimidias sextulas sex, scri- duodecim. **35.** Duae sextulae habent sicilicum et dimisextulam, sextulas duas, dimidias sextulas IIII, scriptula **36.** Sicilicus habet sextulam et dimidiam, dimidias ılas tres, scriptula sex. **37.** Sextula habet dimidias ılas duas, scriptula quattuor. **38.** Dimidia sextula habet tula duo.

39. Has quoque partes, in quantum libet, diuidere possis; m infra eas neque notas neque propria uocabula inuenies terea. dimidium scriptulum audio quosdam ratiocinatores lium uocare: quod erit 'assis[1] quingentesima septuagesexta; quam et ipsam partem 'infinite[2] separare possis. Nec mirum, si infra has partes partitio facta et nominibus otis caret, cum etiam inter superiores primasque diuisiopleraeque partes et nominibus et notis careant: statim que undecim undecimae assem efficiunt, nec aut nomen rium aut notam habent; perinde decem decimae; 'nam[3] assis facit unciam duas sextulas; octaua, ut supra 'tram[4] est, sescuncia uocatur; septem septimae, quae et ipsae m implent, nec nomen proprium nec notam habent; sextae antes uocantur; ne quintae quidem aut nomen proprium notam habent; iam uero tertias trientes, quartas quadransicut duodecimas uncias uocari ostensum est. **41.** Infra

---

um'. [10]) *i. e. falcis imago.* [1]) totius assis *P. V. edd. Sed ille tiuus v.* '*totum*' (*cf.* §. 71. *et Balb.* §§. 2. 3. 5.) *non v.* '*totus*' *ut sema erat eiiciendus.* [2]) infinito *P. V. edd. Fortasse* in infini- [3]) *Noli corrigere* iam, *sed adi Ramshorn Gramm. Lat.* §. 191. 16. [4]) *Correxi.* redditum *P. V. edd.*

has ceterae usque ad sextam decimam nomine proprio uol carent; sed sexta decima semuncia sicilicus dicetur; sedecim semunciae octo sunt unciae, sedecim sicilici qua unciae fiunt, '(*quae*)[15] iunctae unciis octo assem imp septima decima deinde interiecta nomine notaque caret. o decima uocabitur semuncia sextula; nam hae decies c ductae assem efficiunt. **42.** Post has inferiores partes cepta semuncia, duabus sextulis, sicilico, sextula, di sextula, scriptulo, neque uocabula propria neque notas ha **43.** Centesima, quae 'commodi aut usurarum nomine[6] ad tem applicaretur, 'cum C centum significaret,[7] sicilico, i C auerso 'co(*epit*)[8] notari, quod conuertebatur ad eam mam, cuius centesima futura erat, et siue una conuer unus sicilicus, siue plures, tot sicilici[9] ponebantur.

44. Sicut autem assis appellatio ad rerum solidarum ditatisque totius, diuisio autem eius ad partium demo tionem pertinet, ita etiam ad pecuniam numeratam ref quae olim in aere erat, postea et in argento feriri coepi ut omnis nummus argenteus ex numero aeris potestatei beret. **45.** Eo in numero sunt hi argentei nummi: den cuius est nota X, quinarius, cuius est nota V, sestertius, nota est IIS. Victoriatus enim, '(*qui*)[20] nunc tantundem quantum quinarius, olim ut peregrinus nummus loco m ut nunc tetradrachmum et drachma, habebatur. **46.** Den primo asses decem ualebat, unde et nomen traxit; quin dimidium eius, id est quinque asses, unde et ipse 'uoca

---

15) *Supplevi; cf.* §. 45. *et* §§. 65. 68. 72. 6) *Hoc est aut com creditori ablati nomine, si post mensem demum solveretur, aut pecunia in mensem debitori utenda data erat. Cf. L.* 2. §. 5. *adm. rer. ad civ.* (50, 8). 7) *Uterque codex et edd. haec verb bent inter* quod *et* conuertebatur. *Sed apparet, ea aliquando,* applicaret' *scriptum esset, ut similiter desinentia omissa, dein margine suppleta, postremo alieno loco restituta esse.* 8) auer *P. V. edd.* eo *sc. pro* co *scriptum, posteaque* epit *ut sensu ca omissum. Moms. post* applicaretur *supplevit* [solebat olim]. *Se mos sine dubio, si binas centesimas exceperis, etiam postea du* 9) *Videamus, ne hic propter recurrens idem verbum exciderit:* pars centesimae, eius partis nota subiecta sicilico. 20) *Supplevi* §. 41. 1) uocatur *P. V. edd.*

rtius duos asses et semissem, quasi semis tertius, (*ut*) :a figura ἕβδομον ἡμιτάλαντον (nam sex talenta et semi- tum eo uerbo significant) '(*tum*)[22] lex etiam duodecim arum argumento est, in qua duo pedes et semis sestertius iocatur. **47.** Nunc denarius XVI, uictoriatus et quinarius sestertius quattuor asses ualet.

48. Infra quam 'diuisionem[3] sequitur alia quaedam sub- io, notas aeque et propria uocabula habens. quare si ad ·ium rationem conficias, assem hac nota 'scribas ac uoces[4] X ƻ Ɔ ncia sicilicus; semunciae enim sedecim et sicilici sede- assem efficiunt. **49.** 'Dupondium[5] hac nota scribas ac s: X ƻ sescuncia; nam sedecim sescunciae dupondium effi- . **50.** 'Tressis[6] hac nota scribas ac uoces: X = Ɔ sextans sici- ; aeque enim sedecim sextantes totidemque sicilici tres efficiunt. **51.** Quatrussis hac nota scribas uocesque: = — rans; sedecim enim quadrantes quatrussis efficiunt. **52.** ques hac nota scribas uocesque: X = — ƻ Ɔ quadrans semuncia sici- ; nam sedecim quadrantes ac totidem semunciae sicilici-

---

t *et* tum *supplevi; sc. hoc notatum* t. *mox interiit: inde etiam missum est. Graecum exemplum ex Herodoto sumptum esse, mus apud Priscian. de ponder. p.* 1347 *Putsch. docet, quem cianus videtur secutus esse.* [3]) *Intellige divisionem in tres ar- eos nummos, qui in numero aeris sunt, ideoque ex numero notam nt.* [4]) *Cum hoc in tota hac expositione* §§. 48—62. *quasi unum m recurrens* scribas ac voces *tum in vocabulo partis ubique ser- nominativus et alia quaedam argumento sunt, etiam notam ue significationem a Maeciano quasi unum quoddam adscriptam e, hoc est, nota supra, significatione infra scripta, ut scilicet obtutu facilius utrumque perciperetur. In P. V. nota perperam significationem posita est, quod Moms. servavit; Boeckh. pro- ius nec tamen recte ordinem invertit.* [5]) *Moms. et P. V. hic bique* dupundium. [6]) *Nota haec indeclinabilia potius quam ra* tressis, quatrussis — quinques, sexis, septus, nonus, decus — ciaere (*h. i. undeci*[*m nummi*] *aere, ut dicitur tre*[*s librae*] *lo etc.*) . . . quindeciaere. *Quae omnia sunt ratiocinatorum; nam ari sermone, ut ex Varrone et aliis constat, omnis aeris nume- a tresse usque ad centussem masculino sexu in -ssis efferebatur*

que faciunt quinques. **53.** Sexis hac nota scribas nomi

que: Ӿ == £ / triens semuncia; aeque enim trientes et semunciae

cies ducti sexis efficiunt. **54.** Septus hac nota scrib

nomines: Ӿ == – Ɔ / quincunx sicilicus; simili enim modo quincun

sicilici multiplicati septus efficiunt. **55.** Octus hac not

bas ac nomines: Ӿ S / semis, quibus eodem modo multip

octus reperies. **56.** Nonus hac nota scribas appell

Ӿ S £ Ɔ / semis semuncia sicilicus; 'sedecies enim[27] hac quoque

quae uocatur semis semuncia sicilicus, multiplicata

inuenies. **57.** Decus hac nota scribas atque no

Ӿ S – £ / septunx semuncia: '(*quia*)[8] septuncem quoque ac sem

totiens si duxeris, decus efficies. **58.** Undeciaere ha

scribas appellesque: Ӿ S = Ɔ / bes sicilicus; nam bes sicilicus

ducti undeciaere efficiunt. **59.** Duodeciaere hac nota

ac uoces: Ӿ S = – / dodrans; dodrantes '(*enim*)[9] eodem modo con

duodeciaere efficiunt. **60.** Tredeciaere hac nota scri

uoces: Ӿ S = – £ Ɔ / dodrans semuncia sicilicus, '(*cum*)[30] dodrantibu

unciis sicilicis eadem ratione multiplicatis tredecim

efficias. **61.** Quattuordeciaere hac nota scribas ac

Ӿ S == £ / dextans semuncia: '(*quia*)[8] dextantes semunciaeque se

aeque quattuordeciaere efficiunt. **62.** Quindeciaere ha

scribas et appelles: Ӿ S === – Ɔ / deunx sicilicus; '(*scilicet*)[30] deunx q

ac sicilicus sedecies ducti quindeciaere efficiunt.[1]

---

et declinabatur. [27]) *Scripsi;* ut semissem (ut similiter *ed.* ... *et inde in fine* inuenias *P. V.;* ut *factum ex antecedente* ... *fraudi fuit librario nota* cum = enim. [8]) *Supplevi omissum* ... *cedens* -cia. [9]) *Supplevi ex antecedenti* -es *vel sequen*... [30]) *Ex anteced.* sicilicus. [1]) *Priore ed. initio* cum, *hic efficiunt* ...

63. Ingeniosissime autem, cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis aeris nota inuenta est, quae sedecies multiplicata id efficeret: nam cum denarii nota praescribatur eique 'subiungatur[32] aeris excurrentis nota, manifestum est, eam sedeciens ducendam ex adnotatione denarii.

64. Ad quinarium et uictoriatum rationem Romae confici nescio: quemadmodum tamen, si uelis, conficias, facilius apparebit, si prius inspexeris, ad quem modum sestertiaria ratio confiat; tunc enim excurrentis aeris leges exemplum '(*uel*)[3] denariariae rationis, et dimidiam duces, uel sestertiariae, et duplicabis.

65. Ad sestertium ratio si confiat, 'semis[4] hac nota scribitur '—T[5]; uocatur libella teruncius. est autem libella sestertii decima pars, teruncius quadragesima, quae duae iunctae octauam sestertii, id est semissem, efficiunt; nam octo libellis, id est octo decimis, teruncii octo, id est octo quadragesimae (quae fiunt quattuor uicesimae, hoc est duae decimae) adiectae complent sestertium; **66.** sunt enim in sestertio libellae decem, singulae uiginti, teruncii quadraginta. **67.** Infra semissem nemo 'temere[6] rationem sestertiariam ducit. potest tamen: nam quadrans, qui est pars sexta decima sestertii, poterit notari singula, quae est uicesima sestertii, et dimidio teruncio, qui est octogesima sestertii; nam utraque haec pars iuncta efficit sextam decimam. **68.** As notari debet '=£;[7] haec ad sestertium nota uocatur duae libellae singula;

---

[32]) subiniungatur *Moms. ed. ex P. V.* [3]) *Supplevi.* [4]) *A semisse Maecianus hic incipit, non ut in denariaria ratione ab asse, quia ad sestertium maxime minutae rationes velut de quotidianis olerum, carnis, pomorum aliisque simplariis venditionibus conficiebantur, in quibus etiam semissis vel adeo quadrantis ratio habebatur.* [5]) *Praemissa sc. etiam hic nota* HS, *quam brevitatis studio Maecianus omisit. Cf.* §. 68. ad sestertium nota. *Ceterum animadverte, signum* — *praeposita sestertii nota aliam significationem habuisse, ac si nihil praeponeretur* (*cf.* §. 2), *perinde ut nota* S, *quae hic dimidium sestertium i. e. quinque libellas significabat. Cf.* §§. 66. 70—73. [6]) *Ita Boeckh.* tenere *ex P. V. Moms. ed.* [7]) *Sic cum Moms. ex P. V. dedi. Nec tamen credibile est, notam singulae plane eandem fuisse atque semunciae, de qua vid. not.* 4. *Immo, cum et ipsa ab initiali* S *inciperet, cavendum erat, ne vel cum semissis neve cum*

fiunt duae decimae et uicesima, hoc est quarta pars sestertii; nam quater binae libellae octo fiunt decimae, quattuor singulae quattuor fiunt uicesimae, hoc est duae decimae, quae superioribus iunctae sestertium complent. **69.** As semis notari debet ═ — £ T, uocatur tres libellae singula teruncius et sunt tres decimae, una uicesima, una quadragesima, hoc est quarta et octaua sestertii; supersunt octauae quinque, id est semisses quinque, ut compleant sestertium. **70.** Dupondius hac nota S; uocantur quinque libellae, quae sunt quinque decimae; hae duplicatae sestertium implent. **71.** Dupondius semis hac nota S — T; uocatur sex libellae teruncius; sunt autem sex decimae et quadragesima, id est dimidia et octaua totius; supersunt octauae tres, id est semisses tres, ut sestertium compleant. **72.** Tressis hac nota S ═ £; uocatur septem libellae singula; sunt autem pars dimidia et duae decimae et uicesima, hoc est pars dimidia et quarta; desunt duae octauae, id est quarta, quae iuncta impleat sestertium. **73.** Tressis semis hac nota S ═ — £ T; uocatur octo libellae singula teruncius; sunt pars dimidia et tres decimae et uicesima et quadragesima, hoc est pars dimidia et quarta et octaua; superest octaua, quae adiecta sestertium compleat.

74. Libella dicta creditur quasi 'pusilla libra.[38] nam cum olim asses librales essent, et denarius decem asses ualeret, et decima pars denarii libram, quae eadem as erat, 'singula[9] selibram, quae eadem semis erat, teruncius quadrantem haberet, siue denariaria siue sestertiaria ratio conficeretur, iisdem notis, id est libellarum et singularum et terunciorum, praeposita nota denarii uel sestertii, ut erat ratio, aera exprimebantur. **75.** Posteaquam in sedecim asses denarius distributus est, denariaria ratio expeditius confici coepit, ut supra dictum est; sestertiaria mansit sub iisdem notis, 'aucta tamen computatione.[40] **76.** Haec quoque libella exemplo maiorum in duos

---

semunciae nota confunderetur. Suspicor vero ex §. 74. verum signum fuisse £ vel, quod Bg. habet, £ i. e. selibra. 38) *Ex pondere dicebatur, ut aereus nummus, libella vero, non libra, quia iam cum denariis et sestertiis argenteis asses librales imminuto pondere feriebantur.* 9) *Dicta fortasse, quod in duabus selibris prima singula unaquaeque erat.* 40) *Hoc sic intellige. Cum denarius*

elut semisses, qui singulae uocantur, et quattuor uelut quarantes, qui teruncii uocantur, diuiditur.

77. Ponderis eadem diuisio est, quae aeris; nam in quas artes as diuiditur, in has libra dispenditur.[41] 78. 'Et (dispertitur)[2] ita as quidem, seu de diuisione solidi, seu de pondere, seu de numerata in aere pecunia agatur; libra autem in ondere, nummi 'aerei (ut)[3] argentei in 'pecuniae[4] forma iblica dumtaxat nomen accipiunt.

79. Mensurarum liquoris atque grani expeditior et forma appellatio. nam quadrantal, quod nunc plerique amphoram ocant, habet urnas duas, modios tres, semodios sex, congios to, sextarios quadraginta octo, heminas nonaginta sex, quartios centum nonaginta duo, cyathos quingentos septuaginta x. 80. Notae mensurarum:[5]

quadrantalis qı
urnae qs

---

decim, sestertius quattuor asses valere coepisset, libellae, singue et teruncii nomina sensu generali accipi inceperunt, ut significarent cuiusque argentei nummi, cui applicarentur, decimam, vicemam, quadragesimam partem. Unde necesse erat, ut si ad stertium ratio conficeretur, in significatione aeris excurrentis mputatio augeretur. Ponamus exemplum. In antiquo sestertio as ccurrens notabatur — et vocabatur libella, in novo notabatur = £ *: vocabatur duae libellae teruncius. Cf.* §. 68. 41) *Assis partes nimo finiuntur, eaque divisio appellatur; librae vero partes fiunt endendo, quod dispendere olim dixere. Cf.* §. 81. 2) *Supplevi x anteced.* [Dicitur] *ed. Moms. At in pondere non as dicitur sed bra; dispertitio tantum eadem est.* Et, *quod in P. V. et edd. est nte* libra, *huc revocavi.* 3) *Scripsi;* uero *P. V. edd., quo errore ommisso* ut *omissum est.* 4) pecunia *P. V. edd.* 5) *Ex his notae uadrantalis et Modii solidi, eorumque Semissis, urnae et semodii, xplanatione non egent. Nota congii fortasse est Q(uadrantal), ubiecta nota semunciae* (§. 5.)*: quamquam alia forma exprimere idetur litterae C subiectam priscam G (ConGius). Sextarius notaur sicilico, quia is est, ut recte Bg. animadvertit, quadrantalis pars uadragesima octava* (§. 29.)*; in Grano ei praefixa videtur G. eterae notae ex sextario videntur pendere. Heminae tamen nota uerit initialis littera Graeca; quamquam alia significat sicilicum imidiatum. Quartarii fortasse primum signum T(eruncius) = uadrans, alterum contracta nota sextarii ad granum; eius enim uartarius est quarta pars. Cyathi notam non intelligo.*

modii	M̊I
semodii	M̊S
congii	Ƶ
sextarii ad uinum	Ɔ
granum	£Ɔ
heminae	Ϛ
quartarii	tM
cyathi	TI

81. 'Partium et numeri naturalis causa durat, q nominibus apud quasque gentes differant.[46] Ponde 'mensurae tam[7] modus incertus est, 'quam[8] eius dis ac dimensio.

---

[46]) *Solidorum partes et rerum eiusdem generis numeri, quia ipsis rebus insunt, ubique aequabiliter procedunt, ideoque li minibus apud diversas gentes differant, tamen quasi iuris g sunt. Cf.* §. 26. [7]) mensurarum *P. V. edd.* [8]) nam *P. V. e Modum dicit definitam in civitatibus quantitatem, unde omnis quae in pondere vel mensura constant, definitio pendet, velut quadrantal apud Romanos. Respondet is numero rerum, ut m moduli* (*dispensio ac dimensio*) *partibus. Sed naturaliter ta dus ille quam eius partes sunt incertae et iure civili tantum cu populi substantiam capiunt.*

IVRISCONSVLTI CVIVSDAM

CERVIDII SCAEVOLAE,

VT VIDETVR, EX REGVLARVM LIBRO PRIMO DESVMPTA PARS, A DOSITHEO SERVATA.

Dositheus grammaticus vel ludimagister, qui Romae potissimum Graecae iuventuti Latine erudiendae operam dedisse videtur, imperantibus Septimio Severo et filio eius Antonino (nam ipse Maximo et Apro coss. h. e. p. Chr. n. a. 207. se scripsisse significat) composuit grammaticam linguae Latinae, cui operi cum varia et ad potissimas partes eruditionis Latinae spectantia ἑρμηνεύματα s. interpretamenta inseruisset, quibus Latine discentes Graecis respondentia Latina invenire docerentur, eorum interpretamentorum libro tertio sub titulo 'συγγραμμάτιον νομικὸν μάλιστα περὶ ἐλευθερώσεων = *Disputatio forensis maxime de manumissionibus*' nobis servavit hanc quantivis pretii particulam ex iurisconsulti cuiusdam Regularum libro desumptam. Regulas enim has fuisse, ipse earum auctor §. 3. declarat. Quamobrem si quis hunc Gaium fuisse statuat, quod nuper Dirksenus probare conatus est, certe non Rerum quotidianarum, ut ille opinatus est, sed Regularum libris vel libro singulari (quos Gaium composuisse ex Digestis constat) assignare debebit.

Mihi tamen neque Gaius, id quod multae rationes redarguunt, neque Paullus, ex Lachmanni et Rudorfii sententia, quam Voigtius refellit, neque Pomponius, de quo ipse hic cogitavit, sed qui his submotis fere unus relinquitur Regularum antiquior et clarior auctor, Cervidius Scaevola scripsisse haec videtur. Hunc ICtum, omnium tunc facile celeberrimum, qui iam sub Antoninis inclaruerat, praeter hanc nominis famam, qua Licinium Rufinum aequalem itemque Regularum scriptorem longe superabat, etiam illud prae aliis Graecis cumprimis grammaticis commendare et acceptum facere debuit, quod is primus, ut videtur, Graece

consultantibus plurimum respondit[1] et in Digestorum et Responsorum libris saepissime consultationum partes Graecas inseruit, ex quibus vocabula Graeca ad ius civile Romanum spectantia optime disci poterant. Vide L. 6. D. de decret. ab ord. fac. (50, 9). L. 14. D. de dote praeleg. (33, 4). L. 23. §. 2. D. de pecul. leg. (33, 8). L. 35. §. 1. L. 37. §§. 5. 6. L. 101. D. de leg. 3. L. 16. §. 1. D. de alim. leg. (34, 1). L. 30. §§. 1. 3. D. de adim. vel transfer. leg. (34, 4). L. 60. D. de manum. testam. (40, 4). L. 60. §. 4. D. mand. (17, 1). L. 47 pr. D. de adm. et peric. (26, 7). L. 88. §. 15. D. de leg. 2. L. 41. §. 4. D. de fideic. lib. (40, 5). Eiusdem viri studiis convenit, quod vel in his Regulis iuris peregrinorum et provinciarum accurate rationem habuisse videtur, coll. §§. 1. 12. 17. Et si ad id attendimus, in quo aliqua proprietas inest loquendi, *tot annos habere* Graeco more pro *tot annorum esse* (§. 17.) solus, ni fallor, ex ICtis Scaevola dixit L. 41. §§. 10. 16. D. de fideic. lib. (40, 5); idem, cum aliis tamen, vocem nationum pro gentibus (§. 1.) usurpavit etiam L. 4. §. 1. D. ad leg. Iul. mai. (48, 4). Sed et auctores saepe allegavit (praeterquam in responsis, ergo Digestorum et Responsorum libris, ubi omnino nulli allegari solebant) et eos ipsos, qui in his reliquiis occurrunt, velut Proculum L. 14 pr. D. de iure codic. (29, 7), L. 93. §. 1. D. de solut. (46, 3), Octavenum L. 1. §. 2. D. quae res pign. (20, 3), Neratium Priscum L. 18. D. de opt. leg. (33, 5), Iulianum L. 131. D. de verb. obl. (45, 1), L. 18. D. de opt. leg. (33, 4) etc. Denique primo Regularum libro eum ius, quod ad personas pertinet, tractasse, patet ex L. 54. D. de rit. nupt. (23, 2). L. 22. D. de excus. (27, 1). L. 5. D. de mun. et hon. (50, 4). L. 5. D. de legation. (50, 7).

Dositheus hoc frustulum mea quidem opinione (nam valde etiam hac de re inter viros doctos variatur) ita suum fecit, ut ipsum initium libri omissa tantum praefatione, quippe nihil, quod ad forum pertineret, continente, primum Graece verteret, deinde praemissa hac Graeca interpretatione e regione positum in librum suum transferret. Sed hic primus utriusque linguae textus valde male habitus est, donec in duos illos codices seculi, ut putant, decimi vel undecimi,

[1]) Simili de causa grammaticus, cum etiam ex altero monumentorum genere, quo ius illo aevo praecipue condebatur, constitutiones principum dico, in ἑρμηνεύμασι suis aliquid referendum esse existimaret, D. Hadriani sententias potissimum elegisse mihi videtur. Ab hoc enim principe Graeco sermoni in administranda rep. multo plus quam antea tributum esse constat (cf. Dirksen civ. Abh. I. p. 43.): nec dubium, quin ab ipso Dositheo hanc causam significatam legeremus, si extrema pars praefationis, lacunis admodum deformata, integra extaret.

uibus nobis servatus est, Vossianum Leidensem (V.) et (inde §. 2. ad §. 8. med. et post lacunam a §. 11. ad finem) Scaligeranum (S.) transscriberetur.* Neque enim vulgaribus tantum librariorum mendis admodum deturpatus, sed etiam ab inscitis discipulis vel magistris, qui libro uterentur, uterque sermo ex utroque novis interpretationum conaminibus corruptus est. Quae textus condicio a Lachmanno primum egregie demonstrata cum sperare vix patitur fore, ut ICti manus ubique, maxime in corruptissima priore parte, plane restituatur, tum viam ac rationem ostendit, qua aliquatenus tamen id assequi liceat. Audacter equidem hanc viam ingressus et ulterius quam Lachmannus prosecutus sum; quid vero ita profecerim, alii iudicanto.

Superest, ut tirones, qui criticum apparatum noscere velint, ad accuratissimam Boeckingii editionem totius tertii libri Dositheani remittamus, quae hoc sub titulo: *Dosithei Magistri interpretamentorum liber tertius Graece et Latine. Bonn.* 1832. prodiit, et deinde, quae ad ius non pertinent, omissis paucisque mutatis, inserta est corpori iuris anteiust. Bonnensi inde a p. 193. Post Boeckingium Lachmannus (Versuch über Dositheus Berol. 1837.) de emendando hoc, quod edimus, opusculo, ut iam significavi, optime meritus est. Textum ab eo constitutum Boeckingius, novis notis additis, subiecit editioni suae Ulpiani fragm. Lips. 1855. p. 159. Denique Mauritius Voigtius in libro 'die Lehre vom ius naturale' Lips. 1856. p. 617—630. de hoc fragmento non inscite egit novamque eius primae §i recensionem, sed eam parum, meo iudicio, probabilem adornavit.

---

1. Omne enim ius, 'quo utimur,[1] aut ciuile appellatur aut naturale 'uel gentium. Naturale dicitur,' *(quod natura est bonum et)* aequum;[2] ab eo enim 'nominatum est[3] et omnes nationes similiter eo 'utuntur:[4] quod enim bonum et 'ac-

1) *Scripsi;* cum iure *V.* (*factum sc. ex* qutimur [o above]. *Cf. Gai.* 1, 8). *Omittunt edd.* 2) *λεγεται η εθνικον δικαιον* = dicitur uel nationis aut gentile iustum *V. Vides, quae. quod in fine idem recurreret verbum, omissa, quae traiecta sint. Animadverte, Dositheum ut ceteros Graecos (velut Theoph.* 3, 1. §. 6. *tit.* 22. §. 3.) *Latinorum 'aequum' semper vertisse δίκαιον.* §. 2. Ius naturale dicitur uel gentium . . . . . iustum *ed. Lachm.* 3) *ωνομασθη* = nominatur *V.* 4) *εισιν κεχρεμενα* = sunt usae *V. edd. Sed inferiori Graecitati κέχρηνται etiam est 'utuntur'. Ad rem cf. Isidor.* 5, 4. §. 1.

quum[5] est omnium utilitati conuenit. Ius ciuile ue prium est 'ciuium Romanorum[6] et ab eis dictum, (nostra ciuitas 'eo diuerso ab aliis populis[7] utitur. : dam hoc esse 'dixerunt, quod omnibus ciuibus pecu aut maiori parti expedit. sunt 'etiam, qui[9] tradiderun stitutam aequitatem[10] esse. plurimi autem eam[1] defi ueriorem esse tradiderunt, quam initio diximus.

2. 'Ius ciuile, si quidem impositilium appellatur pluribus partibus constat.[4]

ἀλλὰ διατάξεις αὐτοκρατορι-καὶ (διάταξις αὐτοκρατορική S.) ὁμοίως τιμεταιον (τιμη-τέον S.) ὅ (ιλιο S.) ἐστιν καὶ	Sed edicta imperator stitutiones imperatoı similiter honorandur (quid S.) est et praet

[5]) *δικαιον* = iustum *V. Lachm.* [6]) *ρωμαιων* = et rom *V. Correxit Lachm.* [7]) *ταυτη τη αληθεια* = ea uerita seueritate *ed. Lachm. Dositheum vertisse puto τούτῳ ἀ ἄλλα ἔθνη, ex quibus cum ἀλλοίῳ ἢ ut simile esset omissı ἔθνη abiit in αληθεια.* [8]) *απαντες πολιταις ιδιοις γουσιν* = quod omnes ciuibus suis praedicent *V., ubi λεγο pore mutato transpositum, προ- factum ex errore* (ē)ı *ιδιοις positum pro ἰδίως* (= *'in quaque civitate' in L. iustit.* 1, 1), *quod Latine utrum fuerit 'peculiariter', an '; an simile quid, dubitari potest. Lachm. omisit.* [9]) enim *edd. factum ex* et. qui [10]) *υποστασιν* (*pro συστασιν?*) *συνης* = quantitam (quantitatem *edd.*) iustitiae *V. edd. Top.* 2, 9. *'ius civile, aequitas constituta iis, qui eiusdem sunt.' De v. δικαιοσύνη cf. not.* 2. [1]) *πλιονα τουτονδ* rima hanc autem *V. ubi δε* = autem *traiectum, quia πλεί tatum in πλείονα ad ὑπόστασιν relatum erat. Lach* quantitatem iustitiae esse plurimam, hanc autem definitionem esse [tradiderunt] quam quae initio diximus. [2]) *h. e. tanq positum et imperatum civibus (nos* als Rechtsquelle). *Cf. L D. de op. nov. nunt.* (39, 1). *δικαίου πολιτικοῦ* (*εἴς τι μενον S.*) *προσαγορεύεται* = iuris ciuilis (ut qui apposit appellatur *V. S. in quibus εις natum ex ει*, quid = *τι e nom.* ius ciuile *mutaretur in genitivum.* Iuris ciuilis . . . . . a quia *Lachm.* [3]) *ως εκ* = qui ex *V. Fortasse reponendu* [4]) *Hic aperte est lacuna, etiam in S. asterisco indicata: quuntur usque ad finem §., dedimus ex V. simul Graecis positis et Scaligerani varietate adiecta et lacunis, quas S. men ubique ubi oportebat, nec semper suo loco asterisco similiter indicatis. Omnino ex his laciniis tam corruptis n effici potest.* [5]) *ICtus sine dubio scripserat* constitutiones pri

τορος (καὶ στρατηγοῦ
αγμα ὁμοίως ἢ (καὶ
πάτου ἐκ τούτου γὰρ
θεντο τὴν ἐνπιρίαν
ίληµπται τῶν ἀπο-
ν καὶ κεφαλαιωδῶς
ν (γὰρ συνκατένευ-
τειρον καὶ παρειλή-
ἀποφθέγματος S.)
:γειν νόμος γὰρ Ἰού-
: Πάπιος (Ι. κ. Π.
τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ
προσαγορεύονται.

ctum similiter uel proconsulis (* S.) ex ea (eo S.) enim consenserunt[16] prudentiam et receptum est responsorum et summatim solemus haec et (peritum et adsumptus ex responsis ista S.) dicere. Lex enim Iulia et Papia (I. et P. om. S.) ceterae partes iustitiae (sic; iustū S.) appellantur.

ιegulas 'igitur[7] exsequenti 'quae[8] ad haec studia ιt,[9] ante omnia 'genera et[20] (*condiciones hominum ιdae sunt*). nec enim unius sunt condicionis, sed 'quae singula ad hanc enarrationem pertinentia ordine ι sunt.[1]

mnes enim aut '(*serui aut liberi et rursus liberi aut*)[2] sunt aut liberti.[3] Sed ut magis possint singula demelius uidetur, incipere a libertis 'et primum de Larre,[4] ne saepius eadem interpretari cogamur. Primum

: *tentare:* sed constitutiones principales perinde obseruandae ιe praetoris edictum et simile proconsulis; ex eo enim comnt. *Cf. const. Tanta circa* §. 18. *in fine.* [7]) γὰρ (*cor-*) = enim *V. S.* [8]) μοι = mihi *V. S. edd. corrige* νες). [9]) ἀναγκαῖον = necessarium *V. S. edd. corr.* ι. [20]) εἰδέναι = scire *V. S. edd. Sed hoc factum puto* καὶ, *eaque de causa cum sequentia omitterentur*, ἀνή- ἀναγκαῖον, οἳ *in* μοι *mutatum.* necessarium ante omnia *e sint condiciones hominum liberorum. Lachm.* [1]) *Sic edd.* *s.* ατινα καθ' εκαστον (ἅτινα ἕκαστα *S.*) τα ἀνη- ος ταυτην την ἐξηγησιν ανενεκταια (ανηνεκτατα *S.*) ταξει (ἐν τάξει *S.*) *V. S. Pro* enarrationem *ICtus scri-* ctatum. [2]) *Supplevi, quod facile excidere, a ICto nullo tti poterat.* [3]) *In lacuna, quam S. asterisco significat, erit, ingenuorum quidem unam condicionem esse, liberto- triplicem, aut enim cives Rom. aut Latinos aut dediticiorum ιse. Cf. Gai.* 1, 11. 12. [4]) αναφερειν και πρωτον περι ν γραφειν = adferre et primum de latinis romanis scribere ι. και πρωτον *om. S. Apparet* γράφειν *initio* glossam

ergo uideamus, quale est, quod dicitur 'apud ueteres, eos, qui inter amicos 'manumittuntur,[6] non esse liberos, sed domini uoluntate in libertate morari et tantum 'seruiendi metu[7] dimitti.

5. [8]Ante 'igitur[9] una libertas erat et manumissio fiebat uindicta uel testamento uel censu, et ciuitas Romana competebat manumissis; quae appellatur iusta ac legitima manumissio. hi autem, qui domini uoluntate in libertate erant, manebant serui, et si manumissores ausi erant in seruitutem denuo eos per uim redigere, interueniebat praetor et non patiebatur manumissum seruire. omnia tamen quasi seruus acquirebat manumissori: 'nam siue quid stipulabatur uel mancipio accipiebat uel ex quibuscunque causis aliis acquisierat, domini hoc faciebat: id est, manumissi omnia bona ad patronum pertinebant.

6. Sed nunc habent propriam libertatem inter amicos manumissi et fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quae libertatem iis dedit, exaequauit eos Latinis 'coloniariis.[1] '(*sunt uero Latini coloniarii,*)[2] qui cum essent ciues Romani, 'proficiscentes[3] nomen suum in coloniam (*Latinam*) dederunt.[4]

7. In his, qui inter amicos manumittuntur, uoluntas domini spectatur, lex enim Iunia eos fieri Latinos iubet, quos dominus liberos esse uoluit. 'hoc uero cum ita sit,[5] debet 'propositum manumittendi[6] habere dominus. unde si per

---

superscriptam voci ἀναφέρειν hanc postea loco suo deturbasse. Aliter Lachm. 25) αυτους = eos *V.* αὐτοῖς = (dictur)us eis *et vocem* παλαιούς = ueteres *transpositam post* οἱ μεταξὺ φίλους *habet S. Initio erat:* ἐπὶ τοῖς παλαιοῖς αὐτούς. quod dicitur de eis qui inter amicos olim manumittebantur *Lachm.* 6) ἠλευθεροῦντο = manumittebantur *S. factum sc., postquam* παλαιούς *erat transpositum. Eadem de causa idem S. in sequentibus post* μὴ εἶναι ἐλευθέρους *addidit* πάλαι. 7) τοῦ δουλικοῦ φόβου *V. S.* seruitutis timore *V.* 8) *Hanc §. iam Lachm. fere restituit suo nitori.* 9) γὰρ = enim *V. S. edd. Cf. not.* 17. 30) ἢ ειτι = uel si quid *V. S.* uelut si quid *Lachm. Sed ex praecedenti* ἐλευθερωκότι *geminandum* ὅτι. 1) κολωμαριους *V.* κολοναρίοις *S.* 2) *Supplevi.* 3) *Scripsi.* απελευθεροι = liberti *V. edd.* καί = et *S. Verum fuerit:* ἀπελεύσαντες = proficiscentes. *Cf. Cic. pro Caec.* 34, 98. *pro domo* 30. 4) δεδωκεισαν = dedissent *V.* = dederant *S. edd.* '*Latinam*' *fere geminationis ope supplevi.* 5) τουτο δη ουτως εχον = hoc tamen sic habens *V.* τοῦτο δὴ οὕτως ἔχοντος = hoc tamen cum ita habeant *S. Cf. Lachm.* 6) προαίρεσιν ἐλευθεροῦν-

coactus, uerbi gratia 'ab aliquo populo[37] uel a singulis
inibus manumiserit, non ueniet seruus ad libertatem, quia
intellegitur uoluisse, qui coactus manumisit.

8. Item ut possit habere seruus libertatem, talis esse
et, ut praetor siue proconsul eius libertatem tueatur: nam
hoc lege Iunia cautum est. sunt autem plures causae, in
bus non tueatur '*(praetor uel)*[8] proconsul manumissionem;
quibus procedentes 'exponemus.[9]

9. Sed et illud obseruandum, ut is, qui manumittitur, in
is manumissoris sit; et ideo, si tantum ex iure Quiritium
manumissoris, non erit Latinus. necesse est ergo, seruum,
ex iure Quiritium manumissoris sit, eius)[40] non tantum
iure Quiritium sed etiam in bonis esse.

10. Communis seruus si ab uno '*(ex sociis uindicta*
testamento)[1] 'liberatus sit,[2] neque ad libertatem per-
it, et alterius domini totus fit seruus, iure accrescendi.
inter amicos seruus ab uno ex sociis manumissus 'utrius-
seruus manebit;[3] 'ius enim accrescendi[4] in hac manumis-
ne 'non uersatur;[5] 'licet[6] Proculus 'existimauerit,[7] ac-
scere 'eum socio[8]: 'qua sententia non utimur.[9]

V. S. = uoluntatem (*sic edd.*) manumittentis *V.* = promissum
mmittentes *S.* [37]) *Velut in circo. Cf. L.* 17 *pr. D. qui et a quib.*
9). [8]) *De Lachm. cj. suppl.* [9]) *ἐπιδείξομεν* = ostendemus
S. edd. Graecum verbum proprie est exponere, licet alio sensu.
Aperte flagitante sententia addidi; nam nec placet Buchholtzii
ad Fr. Vat. §. 221., *nec Lachm., qui in fine supplet 'manumit-*
tis'. Praeterea ubique pro 'manumittens' (ἐλευθερῶν, ut Graeci
umissorem appellare solent) ex ICtorum more scripsi 'manu-
sor'. [1]) *Partim Boeckingio auctore supplevi.* [2]) *γενηται*
υθερος = manumissus liber fit *V.* [3]) *εκατερω κυριευσουσιν*
λος μενει = utrique dominabunt, seruus manebit *V. Scilicet*
τέρω vulgari errore pro ἑκατέρου scriptum ansam dederat, ut
sequentibus δουλος μενει velut glossam superscriberet κυριεύ-
σιν. utriusque domini s. m. *Lachm.* [4]) *δικαιον γαρ ου* (*pro*
) *προσαυξεσθαι* = istū enim non accrescere *V.* iustum enim non
rescere *edd.* [5]) *εν ηστρεφεται* = in qua uertitur (seruatur
hm.) *V. edd. Corruptum illud ex οὐ μὴ στρέφεται.* [6]) *ει.*
= et quam *V.* quamuis *Lachm.* [7]) *δοκιμασαι* = estimaverit,
ve.rit *V.* [8]) *μετα. κονωνων* = cū solio *V. Ex* eū *cum factum*
et cū, *alius hoc vertit μετα.* [9]) *ου τη γνωμη χρωμεθα* = qua
tentia utimur *V. Sed οὐ, quod in superiorem versum aberravit,*

11. Proprietarius eum seruum, cuius ususfructus ad alium pertinet, non potest uindicta manumittere, obstante usufructu; et si manumiserit eum uindicta, faciet seruum sine domino. sed Latinum *(inter amicos manumittendo facere potest, tum scilicet, cum ususfructus non mutata interim uoluntate finitus erit).*[50]

12. Peregrinus manumissor seruum non potest 'ad Latinitatem perducere,[1] quia lex Iunia, quae Latinorum genus introduxit, non pertinet ad peregrinos, sicut et Octauenus probat. Praetor '*(tamen uel proconsul)*[2] non permittet manumissum seruire, nisi aliter lege peregrina caueatur.

13. Minor uiginti annorum manumittere neque uindicta potest neque testamento, itaque nec Latinum facere potest; tantum enim apud consilium potest manumittere seruum suum causa probata.

14. Is autem, qui manumittitur inter amicos, quotcumque est annorum, Latinus fit, et tantum ei hoc prodest 'triginta annorum aetas,[3] ut postea iterum possit uindicta uel testamento manumitti et ciuis Romanus fieri.

15. Mulier sine tutoris auctoritate non potest '*(inter amicos manumittere)*,[4] nisi ius liberorum habeat. tunc enim

---

reponendum est ante χρώμεθα. Cf. similem Scaevolae locum L. 93. §. 3. *D. de solut.* (46, 3) *et L.* 6. §. 2. *D. quib. mod. pign. solv.* (20, 6); *de re Ulp.* 1, 18. *Paul.* 4, 12. §. 1. [50]) *Tale quid supplendum. Non idem valet in manumissione vindicta* (*Ulp.* 1, 19), *quae expressa condicione vel die vitiatur* (*de tacita vid. L.* 15. *D. de manum.* 40, 1) *et in qua ius et initium, non voluntas spectatur. De testamentaria manumissione ICtus h. l. non agit; idcirco puto, quoniam ea longiorem tractatum habebat; in ea enim, ut condiciones taceam, aetas servi spectatur. Nam minor* XXX *annorum testamento manumissus Latinus fit ideoque etiam a proprietario recte sic manumittitur; secus in maiore* XXX *annorum, nisi et hunc testator Latinum tantum facere voluerit. Cf. L.* 15. *cit.* [1]) προς λατινον (*potius* Λάτιον) αγειν = ad latinum perducere *V.* ῥωμαιον ποιῆσαι = Latinum facere *S. Lachm. Sed haec facilior lectio ex glossa videtur enata.* [2]) *Supplevi; proconsulis enim quam maxime hic mentio erat facienda.* [3]) τη ελευθερια *V.* ἐλευθερία *S.* = libertas *S. edd. Sed corruptum illud est ex* λ' ἐτῶν ἡλικία. *Cf.* §. 17. hoc ei procedit manumissione *Lachm.* [4]) *Edd. minus recte om.* inter amicos.

(*uel*)[55] uindicta sine tutore '(*auctore*)[6] potest manumittere. unde si mulier absens liberum esse iusserit, quae ius liberorum non habeat, quaesitum est, 'an Latinum faciat[7] tutore eius auctoritatem accommodante eo tempore, quo epistola scribitur seruo a domina? Iulianus negat; existimat enim, eo tempore debere auctoritatem praestari, quo peragitur manumissio; tunc autem peragi intellegi,[8] cum seruus cognouerit dominae uoluntatem. Sed Neratius Priscus probat, libertatem seruo competere; sufficere enim, quando epistola scribitur, adhiberi auctoritatem tutoris. cuius sententia et constitutione 'principali[9] confirmata est.

16. 'Generaliter[60] seruum pigneri datum ciuem Romanum facere debitor non potest, 'si forte soluendo non sit.[1] obstat enim libertati lex Aelia Sentia, quae prohibet seruum creditorum (*fraudandorum*) causa manumissum ciuem Romanum fieri. sed Latinum '(*facere*) potest.[2]

17. Qui censu manumittitur, si triginta annos habeat, ciuitatem Romanam 'apiscitur.[3] sed debet hic seruus ex iure Quiritium manumissoris esse, ut ciuis Romanus fiat.

17a. 'Quando Romae census agitur, solet post censum lu-

---

55) *Supplevi; omissum ob sequens* u-indicta. 6) *Supplevi.* 7) *Post* εζητηται *V. habet* τουτο η = hoc an. *Scilicet* του-τοη *remansit vel factum est ex* -νον ποιῇ, ειλατει- *vero periit propter similitudinem antecedentis* ἐζ-ητηται. *Sic Lachmanni coniectura confirmatur.* 8) νοειται *V. S. pro* νοεῖσθαι, *ut vidit Schilling. Antea cum Cuiac. pro* enim *scripsi* autem. 9) *Librarii* αὐτοκρατορικῇ *verterunt* imperatoria. 60) ει = si *V. quod omisit S. neglexerunt edd. Sed superest illud* ει, *ut puto, ex* ἐν γέν-ει = in genere (*rerum v. gr. omnium, quas quis habeat, vel invectorum et illatorum*), generaliter. *Specialiter enim obligatum servum a debitore, nec si solvendo sit, quocunque modo manumitti posse constat.* 1) εκτος ει μη προς αποδοσιν η = nisi forte ad credendum sit *V.* ἐκτὸς εἰ μὴ οὐ πρὸς ἀπόδοσιν = nisi si soluendum non sit *S.* nisi si forte soluendo sit *Lachm. Sed plerumque debitores solvendo sunt.* 2) και = et *V. S. habent ad insequentis §i initium tractum, ubi molestum est. Mihi superesse videtur ex* ποιεῖν δύνα-ται. *Latinum vero debitor facit statim; neque enim fraudare videtur creditores, qui retento iure Quiritium manumittens, facit, ut servus diligentius sibi quaerat, unde creditoribus satisfieri possit. Cf. Gai.* 2, 153. 3) κτᾶται *V.S.* = possidet *V.* = pascitur *S.* = potitur Lachm.

strum condi:[6] est autem lustrum quinquennale tempus, quo Roma lustratur. Magna 'uero' dissensio est inter prudentes, '*quae in censu aguntur*'.[6] utrum eo tempore uires accipiant omnia, quo census '*eorum agitur*', an eo tempore, quo lustrum conditur. sunt enim, qui existimant, non alias uires accipere quae in censu aguntur, nisi haec dies sequatur, qua lustrum conditur; 'alii uero probant,' censum descendere ad diem lustri, non lustrum 'recurrere' ad diem census. Quod ideo quaesitum est, quia '*si*' omnia, quae in censu aguntur, lustro 'demum confirmantur,' *etiam censu manumissis* [illegible] *[illegible]s comprehensa est.*

17 . Sed in urbe Roma tantum censum agi notum est: in pro[illegible] autem magis professionibus utuntur.

[illegible]

AEMILII PAPINIANI

EX LIB. I. RESPONSORVM SVB TITVLO DE PACTIS. [1]

Inter uirum et uxorem pacta non solum uerbis 'sed et[2] uoluntate contrahentium constituuntur,[3] ut neuter coniugum locupletior fiat.

---

[1]) *Hoc fragmentum ex lege Rom. Visigothorum, ubi finem facit novissime editum est a Boeckingio in edit. Ulp. fragm. Lips. 1855. p. 175. et ab Haenelio in L. Rom. Visigoth. p. 452. Inscriptio pro habitu librariorum et editorum admodum variatur; attamen omnes hoc ex Papiniani lib. I. resp. sub titulo 'de pactis inter uirum et uxorem' petitum significant. Ex quibus verbis postrema, aperte ex initio ipsius responsi perperam geminata omisimus. Papinianus enim cum responsa sua ad ordinem edicti perpetui disposuisset, habuit quidem libro I. eorum titulum de pactis (cf. Fr. Vat. 266.), ex quo etiam sumpta est L. 40. D. de pactis (2, 14). Titulus autem de pactis inter virum et uxorem quanquam ceterum non incognitus (Paul. S. R. 2, 22) ad pacta dotalia pertinuit, de quibus Papinianus, testante L. 26. D. de pact. dot. (23, 4), lib. quarto resp. egit.* [2]) *set edd.* sed ex *unus Cd.* [3]) *i. e. stipulatione non interveniente, ita valent, ut non modo exceptionem pariant, sed etiam aut rei uxoriae actioni inesse videantur aut actio in factum dari debeat. Cf. ex. gr. L. 9. L. 12 pr. §. 1. L. 14—19. 21. 22. L. 26. §. 3. D. de pact. dot. (23, 4). Ex stipulatu vero actio nec ex huiusmodi pactis denegabatur, nisi subdita stipulatione. Paul. S. R. 2, 22. §. 2.*

IVLIVS PAVLLVS.

DE IVLIO PAVLLO EIVSQVE SENTENTIARVM LIBRIS PRAE-MONITIO.

Iulius Paullus, non poeta ille temporibus Imp. Antonini Pii clarus (Gell. 5, 4. 16, 10. 19, 7.) sed ICtus, unde oriundus fuerit, plane est incertum. Patavinum fuisse, ex statua Patavii Iulio Paullo cuidam dicata, ut recentis aetatis inscriptionem taceam, nullo iure adstruitur. Fuit autem Domitii Ulpiani aequalis et per omnes fere honorum gradus consors. Primum fortasse advocationibus Romae occupatus (L. 78. §. 4. D. de leg. 3.), cum sub impp. Severo et Caracalla Aemilio Papiniano praefecto praetorio scrinium memoriae agens assedisset (Spartian. Pesc. Nig. 7.) et ipsis imperatoribus in consilio fuisset (Lamprid. Alex. 26. Spartian. Pesc. Nig. 7. L. 40. D. de reb. cred. 12, 1. L. 97. D. de acq. v. omitt. her. 29, 2. L. 38 pr. D. de minor. 4, 4. L. 50. D. de i. fisci 49, 14. L. 9. D. de decur. 50, 2), factus est ab Elagabalo vel, quod plerique maiore veri specie tradidere, ab Alexandro demum praefectus praetorio (Lamprid. l. c.); Elagabalus enim eum relegasse vel deportasse, Alexander inter exordia imperii patriae reddidisse dicitur (Victor de Caes. 24). Praeterea nihil de eo constat, quam quod et antiquitas praedicavit velut Modestinus L. 13. §. 2. D. de excus. (27, 1), Gordianus L. 6. C. de nupt. (5, 4), Diocletiannus L. 11. C. ad leg. Corn. de fals. (9, 22), Iustinianus const. Omnem reip. §. 5. et ipsa Paulli scripta, quae supersunt, testantur, eum inter summos iuris conditores fuisse, qui ingenii acumine et iurisprudentia nemini cesserit, scribendi vero ubertate etiam plerosque vicerit.

Inter libros eius vix alii maiorem apud posteros auctoritatem nacti sunt, quam 'Sententiarum ad filium libri quinque', similes illi quidem et fortasse aemuli Ulpiani Opinionibus, nisi quod hoc opus, cuius sex tantum libri priores, Sententiarum primo et alteri fere respondentes, Iustiniani aevum tulerant, multo prolixius videtur fuisse. Ceterum utroque opere id egerunt auctores, ut edicti perpetui ordinem secuti potissimas iuris sententias, quae usu invaluerant, quasi

ıdullam eorum, quae ad edictum late disputari solebant, llo tractatu habito nec ullo auctore laudato ius dicentium l respondentium maxime et iudicantium in usum proponeɑt. Quod autem de ordine edicti perpetui dixi, Paullus ım ita videtur secutus esse, ut singulis libris quasdam ingras edicti partes complecteretur. Nam primo τὰ πρῶτα ı partem de iudiciis, altero partem de rebus et eam, quam ılianus interposuisse fertur, de dotibus et tutelis (cum ctione de rationibus distrahendis et de furtis et de operaım obligatione, qua patroni loco legitimae libertarum tuılae in masculis libertis sibi prospiciebant) persecutus est. ertius deinde liber modo unam sed amplam partem de ıstamentis et legatis continuisse videtur; similiter quartus raemisso iure fideicommissorum, quod ad intestati b. p. quasi 'ansitum faciebat, partem de intestati b. possessionibus, quo ɐrtinet etiam locus de manumissionibus ut gravissima causa onorum possessionum, quintus denique extremam edicti ɐrtem, quae ad ceteras res imperii pertinebat, et iudicia ublica, quorum leges, ab aliis tantum praetoribus exercitae, ıdum quasi pro accessione praetorii iuris habitae erant.

Scripti sunt Sententiarum libri non ante Antonini Caraıllae tempora; nam et ab hoc cum patre a. 206. de donaonibus inter virum et uxorem constituti iuris (L. 32. D. de on. int. vir. et ux. 24, 1) mentionem habent L. 59. D. ib. t 2, 23. §. 5., et eiusdem imp. Antonini esse videtur de ɜrvitutibus rescriptum (L. 2. D. comm. praed. 8, 4), ad uod Paullus lib. 1. Sent. L. 9. D. de serv. pr. rust. (8, 3) ıspicit. Sed et rescripti L. 3. C. de legat. (6, 37), quod ost obitum Severi Caracalla cum fratre Geta a. 211. dedit, otitiam habuisse dici potest lib. 3. Sent. 6. §. 16. Contra um 5, 16. §. 11. non novisse Caracallae rescriptum, quod 'lpianus L. 33. §. 2. D. de procur. (3, 3) allegat, re non ıtellecta (de qua vid. Geib Röm. Criminalproc. p. 595 seq.) 'ittingius 'über d. Alter d. Schr. d. Röm. Jur.' p. 48. sine ausa contendit. Equidem existimaverim, aut extremis Caacallae temporibus aut paullo post in exilii otio Paullum os libros composuisse, cum praefecturam adeptus vix novis ibris conscribendis vacaverit.

Ceterum eum, quem supra posui, verum operis titulum uisse arbitror. Disputatur quidem primum de additamento ad filium', quod tantum in quibusdam Legis Rom. Visiothorum codicibus invenitur. Sed in his sunt fide digni, t eum facile id brevitatis causa a librariis plerisque omitti otuerit, quemadmodum ab aliis adiiceretur, nisi ab ipsa uthentica Paulli scriptura profectum et propagatum, vix ntellegi potest. Deinde de eo quaeritur, quod in quibusdam reviarii Alariciani codicibus pro Sententiis simpliciter di-

cuntur 'Sententiae receptae'. Sed cum haec adiectio ignoretur, ubicunque alias harum Sententiarum mentio fit, hoc est in Collatione, in Fragmentis Vaticanis, in Th. C., in L. Rom. Burgundionum, in Indice Florentino, in Iustiniani Digestis et in ipsius Breviarii plerisque codicibus, eam quoque ab ipso Paullo esse, tanto minus habet probabilitatis, quam qua ratione ea postea invaluerit, facili coniectura assequi liceat. Plane non probo Puchtae sententiam, Visigothos opinantis ab ipsis in legem suam receptas hac cognominatione Sententias a genuinis distinguere voluisse; nam eadem et in Consultatione c. 6, 6. extat, cui fides in hac re nullo iure derogatur, et si haec vera causa esset, non intellegeretur, quin et ceteri libri iuris veteris in legem illam recepti, velut Gregorianus, Hermogenianus et Theodosianus Codices eadem appellatione insigniti fuerint. At Paullum constat alium quoque librum edidisse inscriptum 'Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum lib. VI', qui cum succinctius 'Sententiarum' titulo propagari coepissent, ne cum alteris Sententiarum libris confunderentur, variis adiectionibus a librariis distincti sunt, velut 'Sententiarum sive Decretorum libri' in quibusdam Digestorum locis, vel 'Sention ητοι facton' in Indice Florentino. Hoc vero si in illo libro factum constat, mirum paene videri deberet, si non etiam in nostro, maxime illa 'ad filium' inscriptione amissa, similis cautio distinguendi causa a quibusdam adhibita esset.[1] Quod autem 'receptas' has Sententias cognominarunt, factum esse puto ratione habita imperialium constitutionum, quae de Paulli scriptis vel confirmandis vel infirmandis postea emissae sunt, maxime L. 2. Th. C. de resp. prud. (1, 4), quae speciatim has Sententias 'recepta auctoritate' firmaverat. Cum tamen his ipsis constitutionibus etiam acceptum quodammodo referendum sit, quod adhuc Paulli Sententiis fruimur, paullo accuratius res enarranda est.

Sciendum est igitur, causam restitutionis damnati cuiusdam, cui Constantinus favebat, cum Paulli et Ulpiani aliquae ad Papinianum notae ei adversarentur, imperatorem, ne ex gratia contra ius commune rescripsisse videretur, permovisse, ut generali epistola ad Maximum praefectum urbi paucis ante Kal. Oct. diebus a. 321. Romam data Ulpiani et Paulli in Papinianum notas, 'qui (ait) dum ingenii laudem sectantur, non tam corrigere eum, quam depravare maluerunt', aboleri praeciperet (cf. L. un. Th. C. de sent. pass. 9, 43. L. 1. Th. C. de resp. prud. 1, 4). Quod item deinde, ut tanto magis modo in Papiniani honorem praeceptum videre-

[1]) Idem fere sensit Hugo Gött. gel. Anz. 1833. p. 1299. De aliorum opinionibus vid. Arndtsii edit. Praef. p. XI.

tur, ad Marciani in eum notas translatum est (Const. Deo auctore §. 6). Sed hoc opprobrium in universum Paullo detraxisse videtur, ut vel Sententiarum auctoritas, in quibus ex instituto nullus auctor neque laudabatur neque reprehendebatur, in dubium vocaretur. Igitur sexennio post idem imperator ad eundem Maximum, tum praefectum praetorio Galliarum, ut videtur, Treviris legem 2. Th. C. eod. misit, qua praefatus, universa, quae scriptura Paulli contineantur, recepta auctoritate firmanda et omni veneratione celebranda esse, specialiter subiicit: 'ideoque Sententiarum libros, plenissima luce et perfectissima elocutione et iustissima iuris ratione succinctos, in iudiciis prolatos valere non dubitatur.' Quae quidem verba cum ex imperatoris sententia tantum ad commendandam inter cetera Paulli scripta Sententiarum auctoritatem forte tunc lacessitam pertinuisse videantur, poterant tamen etiam ita accipi, ut singulae quaeque sententiae ab imperatore confirmatae essent: praesertim cum ita demum privilegium Paullo in uno libro irrogatum privilegio in altero dato compensatum et iniuria summo viro facta exaequata esse videretur. Et ita revera isto aevo, amplas opes litterarias in dies magis fastidiente, cupide accepta sunt. Nam Theodosius II. et Valentinianus III. lege 3. Th. C. eod. ad senatum urbis Romae a. 426. data leges 1. et 2. citt. repetentes Paulli Sententias semper valere praecipiunt, hoc est perinde 'ac divalis constitutio', ut addit Consult. 7, 3.

Hac ratione effectum est, ut in partibus occidentis, maxime in Galliarum praefectura, Paulli Sententiae quasi singulari iure receptae esse censerentur et cunctos ceteros ICtorum libros in iudiciis legi solitos ut auctoritate ita usu superare inciperent et ipse Paullus Iuridicus quasi κατ' ἐξοχὴν cognominaretur (Consult. 7, 3. Isidor. Orig. 5, 24. §. 30). Circa finem enim seculi quinti tam in Consultatione et in lege Rom. Burgundionum, quam in edicto Theodorici hunc solum librum adhibitum videmus, ex quo ius civile praeter imperatorum constitutiones peteretur. Denique cum paucis annis post Alaricus II. vetus ius in epitomen redigendo legem Romanam regni Visigothorum componeret, idem ex iure fere solos Sententiarum libros corpori suo ita inseruit, ut ex his quoque lites dirimerentur; Gaii enim Institutiones magis in scholarum usum et Papiniani responsa inclyti nominis gratia retinuisse videtur. Et huic quidem breviario Alariciano potissimum debemus, quos nunc Paulli Sententiarum libros appellamus.

Quantam partem ex iis Visigothi suam fecerint, ne coniectura quidem satis certa definiri potest. Cum tamen constet, ex Theodosiano Codice non multum supra decimam

partem eos retinuisse (Haenel praef. ad L. Rom. Vis. cumque, ut ipsi aiunt (initio lib. I. tit. 1.), ea tantun Sententiis corpori suo voluerint annecti, 'quae in siano Codice pro dirimendis litibus non inveniuntur i aegre credas maiorem partem eos Paullo reliquisse vero si addideris, quae praeterea nobis servata sunt quartam quidem partem pervenies, quantam ex genuin circiter superesse Schultingius (init. adnot. ad Paul Arndtsius (Praef. p. X.) arbitrati sunt.

Sed satius fuerit quaerere, an ea saltem, quae viatis Sententiis legimus, integra ad nos pervenerint de ipsis sententiis ita affirmare ausim, ut consulto v quam mutatum ab Alarici prudentibus putem, nisi i viatione eo perducerentur, ut etiam mutarent. N mutandarum legum sed eligendarum potestatem re derat, ut ipse in Commonitorio testatur, et si se pariter in Breviario et in Collatione vel Consultati vatas contuleris (quas Haenel l. c. not. 27. colleg alias repereris discrepantias, quam quae librariorı probabiliter tribuantur.[2] Interdum vero excerptione mutationem secutam esse velut ex I. 1. §§. 2. 3. I. II. 26. §. 7. III. 6. §. 15. collatis cum iisdem sente modo ad nos perlatis colligi potest. Alia omnino c titulorum. Quos quidem ipsum Paullum singulis apte praescripsisse dubitare non licet. Sed in his dis, fingendis, corrumpendis non minus in his Sent quam in aliis similibus libris nec modo Alarici p sed etiam librarii vetustiores et posteriores ita gras ut de eorum genuina facie restituenda prorsus desp sit.[3] Hos vero si exceperis, in crisi exercenda nihi obstat, quo minus et in hoc opere, quod ipso Paull sit, ex scriptura nobis tradita efficere conemur: non omnes locos hoc modo sanari posse speremus. lex critico data tanto maius habet momentum, qu Sententias, cum maxime inde a seculo quinto quam exemplis spargerentur, mature vitiis inquinatas es ut nec ii codices, quibus Iustiniani et Alarici prud sunt, ab hac labe immunes fuerint, non modo cred sed etiam ipsa re comprobatur.

Cum vero iam ad Paullum integritati suae resti venerimus, primum sciendum est, epitomae Alarici

---

2) De II. 26. §. 7. coll. cum Collat. IV. 12. §. 6. ad illum lo mus. 3) Cf. ex. gr. II. 30. III. 4B. IV. 4. 7. V. 10. 22. Pra Cuiac. ad V. 20., Schulting. ad initium libri primi, Heimbacl dorf. Repert. Lips. 1843. III. p. 139 seq., Haenel. Praefat. ad Vis. p. XVII seq.

;uum numerum supplementorum accedere, partim ex gmentis Vaticanis et Collatione et Consultatione et Iusti- ıi Digestis, partim ex quibusdam codicibus breviarii riciani, quibus ex genuinis Paulli Sententiis, ut videtur, ;ulae sententiae adscriptae erant, quo in numero maxime ›bratur codex Vesontinus, a Cuiacio in Obs. 21, 11—13. -19. 21. 22. exscriptus et in editione sua a. 1566. adhibi- , nunc vero deperditus.[4]

Quod vero ad ipsam epitomam Alaricianam attinet, ea lem permultis codicibus mss. ad nos propagata est, quo- ı nonnulli ab editoribus seculo decimo sexto inspecti, nunc sint, ignoratur, multo maior autem pars adhuc exstat, solum exstat sed et in lucem protracta est. Inprimis ıtavi Haenelii doctrinae et indefesso studio debetur, quod inta quattuor codicum ab ipso descriptorum et collatorum ionibus uti liceat.[5] Quorum quidem singulorum de doti- agere et longum est nec tanti refert. Igitur sufficit hoc › generaliter notasse, duos seculi septimi, ceteros inse- ntium seculorum esse, alios saepe alias sententias conti- e nec quemquam ceteros ita praestantia superare, ut eo › uti liceat. Omnino autem in hunc numerum non veniunt ices epitomarum illarum, velut Aegidianae, Guelferbita- , aliarum, quae rursus ex breviario Alariciano posterio- ıs seculis factae, nostra demum aetate eiusdem Haenelii ito in pleniorem notitiam venerunt. Et sane ad genui- ı Paullum restituendum vix quidquam conferunt.

De editionibus Paulli Sententiarum antiquioribus ex in- ıto non agimus, sed remittimus lectorem ad Arndtsium, in suae editionis praefat. p. XV seq. eas recensuit. d tamen admonere e re est, post Cuiacium et Schultin- n, quorum egregias adnotationes continet 'Iurisprudentia ıs anteiustinianea', neque emendandis neque explicandis

---

f. Stieber Praef. ad Hauboldi opusc. acad. T. II. p. CXLII. Haenel. f. ad leg. Rom. Visig. p. XVII. XIX. Verisimile est, in caeteris oc- ıtis partibus extra regnum Visigothorum (nam hic antiquum ius per m legem Romanam abolitum erat) genuinarum Paulli sententiarum ces diutius in usu fuisse et postea Francorum regno prolatato etiam ıis, qui in Gallia meridiana ius docerent, usurpari coepisse. Ibi a scholas antiquos libros retinuisse, exceptis fortasse Gaii Institutio- s, probat remissio ad 'Paulli Responsa sub titulo de re uxoria' in rpr. Th. C. III. 13, 2. Cf. Isidor. Orig. 5, 14. et Const. Omnem reip.

[5]) Descriptos invenies post Stieberum l. c. T. II. p. LXXXVII in Haenel. praef. ad L. Rom. Visig. c. III. p. XL seq. Ipsam 'Variet. pturae ex Paulli a Visig. epit. codicibus' collegit Idem Bonn. 1834. ı Corp. iur. anteiust. Bonnensi p. 163 seq. Unus ex his codd., Bero- ısis, ibi collatus est a Rudorfio.

his Sententiis multum profectum esse. Quod etiam
in novissimas editiones, Lud. Arndtsii alioqui diligentiss
quae prodiit in Corpore iuris anteiust. Bonnensi et sep
Bonnae 1833., et Gust. Haenelii in lege Rom. Visigo
edita Lips. 1849. Nam ne varietas quidem lectionun
neliana in his editionibus adhibita est, non ab Arndts
eam nondum noverat, cum editionem suam componer
ab Haenelio, qui omnino non id egit, ut Paullum,
legem Romanam Visigothorum quam plenissimam et i
rimam praestaret.

Nos vero eo quam maxime incubuimus, ut eti
veteris iuris reliquias ab omnibus vitiis, quoad fieri
purgatas suo nitori restitueremus, ceterum totius i
nostri memores. Itaque in ipso textu eas tantum se
perscriptas dedimus, quas Breviarii codices submin
reliquas, quae in Digestis vel in hoc ipso, quod edim
pore exstant, ut chartae parceremus, suo loco alleg
habendum erat. Quo in loco definiendo licet rectiu
dum superioribus editoribus versati esse nobis vi
(quaedam acute monstrante Heimbachio in Repert
1843. III. p. 139 seq.*), multum tamen abest, ut res i
fecta esse putari possit. Interpretationem Alariciana
simus. Codicum mss. diligenter est ratio habita, ita
ut eas tantum lectiones, quae usum aliquem praeber
dicaremus, qua in re numeri, quibus codices insignire
erroris causa placuit, ad catalogum Haenelianum i
fatione legis Rom. Visig. referendi sunt. Denique ub
lectio cum Arndtsiana consentiret, nihil monentes.
ab omnibus vel certe a novissimorum editorum edi
discreparet, hoc quoque in notis indicavimus. Ia
num quid profecerimus, tu ipse, lector, vide.

*) Nec meum tantum hoc iudicium est. Cf. Heimbach. Repert. I
p. 137 seq. Boecking. Pandect. §. 22. p. 74.

IVLII PAVLLI SENTENTIARVM AD FILIVM
LIBER PRIMVS.

[*Ex hoc libro sunt et hoc loco videntur locandae*
L. 5. *D. de officio assessorum* (1, 22).
L. 22 *pr.* §§. 1—7. *D. ad municipalem* (50, 1).[1]
L. 7 *pr.* §§. 1—3. *D. de decurionibus* (50, 2).
L. 16 *pr.* §§. 1—3. *D. de muner. et honor.* (50, 4).
L. 10 *pr.* §§. 1—4. *D. de vacat. et excusat. mun.* (50, 5).[2]
L. 12 *pr.* §. 1. *D. eod.*[3]
L. 10 *pr.* §. 1. *D. de legationibus* (50, 7).
L. 5 *pr.* §. 1. *D. de reb. ad civit. pertinent.* (50, 8).[4]
L. 46 *pr.* §. 1. *D. de damno inf.* 39, 2).[5]]

TIT. I. DE PACTIS ET CONVENTIS.[1]

[2]1. De his rebus pacisci possumus, de quibus transigere licet; '(*et*)[3] ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur. [*Consult.* 4, 3.][4]

---

[1]) *Ad pr. cf. Savigny Zeitschr. f. gesch. RW. IX. p.* 91. — *In* §. 2. *lege* contulerunt; *in* §. 5.: itemque nepotes et (*neptes*), pronepotes et proneptes ex filio. [2]) *In* §. 2. *pro* militi *malim* milit.(bus); *in* §. 3. *cum Rittershus. leg.* aucti. [3]) *Hic et in L.* 8 *pr. D. de legation.* (50, 7) *pro* uacationis *malim* uacationibus. *Cf. L.* 6. 7. *D. ib.* [4]) *In pr. pro* quod *lege* quam *coll. L.* 3 *pr. D. de lege Iul. de ann.* (48, 12). *L.* 8. *D. ad municip.* (50, 1). [5]) *In* §. 1. *malim* Domo sumptu publico exstructa.

Tit. I. [1]) *Genuinus Paullus etiam transactionum mentionem habuisse videtur. Cf. Consult.* 4, 3. *Tit. Th. C.* 2, 9. *De Gr. C. vid. Haenel. p.* 1. [2]) *Ex Cdd.* 12. 13. 16. 17[a]. [3]) *Geminavi;* et ex his sc. rebus *transactis. Cf. ex. gr. L.* 28. *C. de transact.* (2, 4). [4]) *Ed. Arndts. haec ponit in fine tit.* (§. 6.); *sed in Consult. antecedunt nullis interiectis sequentem sententiam. De hac sententia cf. Schilling Bemerk. p.* 370.

2. [5]In bonae fidei contractibus pactum conuentum alio pacto dissoluitur, et licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur. [6]**3.** Pacto conuento Aquiliana stipulatio subiici solet: sed consultius est huic poenam quoque subiungere, quia rescisso quoquo modo pacto poena ex stipulatu repeti potest.

[*Consult.* 7, 5.][7]

4. [8]Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci possumus.

[*Consult.* 4, 7. De criminibus propter *etc.*][9]

[10]**5.** De rebus litigiosis et conuenire et transigere possumus: [**5**[a].][1] post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non oportet.[2]

[*L.* 6. *D. de in ius vocando* (2, 4).
L. 19. *D. de iure patronatus* 37, 14).]

TIT. II. DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS.[1]

1. Omnes infames, qui postulare prohibentur,[2] cognitores fieri non possunt, etiam uolentibus aduersariis. **2.** Feminae in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur.

---

5) *Ex Consult.* 4, 4. *Brev. Alar. et A. ed. h. l. tantum habent:* Omne pactum posteriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem, *quae ex illis videntur breviata. De re cf. L.* 7. *§.* 2. *L.* 27. *§.* 2. *D. de pact.* (2, 14). *L.* 72. *D. de contr. empt.* (18, 1). *Gai.* 4, 126. 6) *Ex Cdd.* 12. 13. *Eadem exstat et rectior quidem, ut videtur, in L.* 15. *D. de transact.* (2, 15). 7) *Cf. L.* 7. *§.* 7. *D. de pact.* (2, 14). *Ed. A. hanc §. sub numero* 4[a]. *post §.* 4. *locavit.* 8) *Extat etiam in Consult.* 4, 7. 7, 4. 9) *In A. ed. est §.* 7. *In Consult.* 4. *nullo verbo interiecto sequitur §um* 4., *quem ordinem confirmat Interpr. h. l.* 10) *Ex Cdd.* 12. 13. 16. 17[a]. *Cf. Cic. pro Com.* 11. *L.* 1. *D. de transact.* (2, 15). 1) *Extat etiam in Consult.* 4, 6. *Cf. L.* 23. *§.* 1. *D. de cond. ind.* (12, 6). *L.* 32. *C. de transact.* (2, 4); *infra* 1, 19. *§.* 2. 2) *De §§.* 6. 7. *cf. not.* 4. 9.

Tit. II. 1) *Ex Cd.* 24. *Omittit ed. A. Cdd. plerique et ed. Haen. invertunt:* de proc. et cogn. *Sed cf. Th. C.* 2, 12. *et Fr. Vat. fin. Sub hoc tit. Paullus de cognitoribus sententias et de his, quae iis cum procuratoribus erant communia (cf. Fr. Vat.* 322. 323), *posuisse videtur.* 2) *Ad ceteros igitur infames pertinebat exceptio cognitoria. Gai.* 4, 124. *§. ult. I. de exc.* (4, 13).

3. In rem suam cognitor procuratorue ille fieri potest, qui pro omnibus postulat.

[3 a. b. c. d. *Fr. Vat.* 340.]

4. [3]Actio iudicati non solum in dominum aut domino, sed etiam heredi et in heredem datur.

TIT. III. DE PROCVRATORIBVS.

1. Mandari potest procuratio [1](*et*) praesenti (*et absenti*), et nudis uerbis et per litteras et per nuntium et apud acta praesidis et magistratus. 2. Procurator aut ad litem aut ad omne negotium aut ad partem negotii aut ad res administrandas datur.

[3. *Consult.* 3, 6.
4. *Fr. Vat.* 336, 1.
5. *Fr. Vat.* 336, 2. = *Consult.* 3, 7.
6. *Consult.* 3, 8.
7. *Consult.* 3, 9.
8. *Fr. Vat.* 337.
L. 30. 71. *D. de procur.* (3, 3).]

TIT. IV. DE NEGOTIIS GESTIS.

1. [1]Qui negotia aliena gerit et bonam fidem et exactam diligentiam rebus eius, pro quo interuenit, praestare debet. 2. [2]Tutor post finitam tutelam si in administratione duret, actione negotiorum gestorum pupillo uel curatori eius tenebitur.

[*L.* 37 *pr. D. de neg. gest.* (3, 5).]

3. [3]Si pecuniae quis negotium gerat, usuras quoque totius temporis praestare cogetur, et periculum eorum nominum, quibus collocauit, agnoscere, si litis [4](*contestatae*)

[3]) *Cf. Fr. Vat.* 317. 331. *L.* 7. *Th. C. de cognit.* (2, 12). *L.* 28. *D. de procur.* (3, 3).

Tit. III. [1]) *Supplevi. Cf. L.* 1. §§. 1. 3. *D. de procur.* (3, 3). *Vestigia iacturae videntur* praesens praesenti *Cdd.* 5. 9. praesentibus 7.

Tit. IV. [1]) *Cf. L.* 20. *C. de neg. gest.* (2, 19). *L.* 24. *C. de usur.* (4, 32). [2]) *Cf. L.* 13. 14. *D. de tut. et rat. distr.* (27, 3). *L.* 6 *pr. D. de negot. gest.* (3, 5). [3]) *Extat etiam in L.* 37. §. 1. *D. de neg. gest.* (3, 5), *sed mutata.* [4]) *Supplevi. Cf. Dig.*

tempore soluendo non sint: hoc enim in bonae fidei iudiciis seruari conuenit. **4.** [5] Mater, quae filiorum suorum rebus interuenit, actione negotiorum gestorum et ipsis et eorum tutoribus tenebitur. **5.** [6] Filiusfamilias aut seruus si negotium alicuius gerat, in patrem dominumue peculio tenus actio dabitur. **6.** Si pater uel dominus seruo uel filiofamilias negotia aliena 'gerenda[7] commiserit, in solidum tenebitur. **7.** [8] Pater si emancipati filii res sine ulla exceptione a se donatas administrauerit, filio actione negotiorum gestorum tenebitur. **8.** Qui, cum tutor curatorue non esset, pro tutore curatoreue res pupilli adultiue administrauit, actione negotiorum gestorum pro tutore curatoreue[9] tenebitur.

[*L.* 47 *pr.* §. 1. *D. de neg. gest.* (3, 5).]

TIT. V. DE CALVMNIATORIBVS.

[1] **1.** Calumniosus est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat. **2.** Et in priuatis et in publicis iudiciis omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.

[1] TIT. VI[A]. DE FVGITIVIS.

1. [2] Seruus a fugitiuario comparatus intra decem annos manumitti 'contra[3] prioris domini uoluntatem non potest. **2.** [4] Contra decretum amplissimi ordinis fugitiuum in fuga

---

5) *Cf. L.* 24. *C. de usur.* (4, 32). *L.* 32. §. 1. *D. de neg. gest.* (3, 5). 6) *Cf. L.* 14. *D. h. t.* 7) *Cd.* 26. agenda (*ubi* a *adhaesit ex* aliena, *er notatum erat*) *reliqui et edd.* aliena agenda negotia *edd. contra omnes paene Cdd.* 8) *Extat mutata in L.* 37. §. 2. *D. h. t.* 9) *Sic ex demonstratione actionem designat, quae vulgo protutelae dicitur. Cf. L.* 1. §§. 1. 3. 4. *L.* 2. 3. 4. 5. *D. de eo, qui pro tut.* (27, 5). *L.* 4. *C. qui dar. tut.* (5, 34).

Tit. V. 1) §§. 1. 2. *extant etiam in Consult.* 6, 2. *praeterea in L.* 3. *D. ad SC. Turpill.* (48, 16).

Tit. VI[A]. 1) *Totus est ex C. Vesontino et alieno loco hic auctore Cuiacio insertus. Magis enim pertinet ad officium praefecti vigilum vel magistratuum municipalium, de quo Paullus ante tit. I. Visig. egerat. Cf. inscr. L.* 1. *D. de fugit.* (11, 4). 2) *Cf. L.* 12. *D. de manumiss.* (40, 1). *L.* 2. §. 2. *D. ad leg. Fab.* (48, 15). *L.* 6. *C. eod.* (9, 20). 3) *Malim cum Rittersh.* citra. 4) *Cf. L.* 2. *L.* 6. §. 2. *D. ad leg. Fab.* (48, 15). *L.* 6. *C. eod.*

constitutum nec emere nec uendere permissum est, irrogata poena in utrumque sestertiorum 'D[5] milium. [6]3. Limenarchae et stationarii fugitiuos deprehensos recte in 'custodia[7] retinent. 4. Magistratus municipales ad officium praesidis prouinciae uel proconsulis comprehensos fugitiuos recte transmittunt. 5. [8]Fugitiui in fundis fiscalibus quaeri et comprehendi possunt. 6. [9]Fugitiui, qui a domino non agnoscuntur, per officium praefecti uigilum distrahuntur. 7. Intra 'triennium[10] uenditionis agniti fugitiui emptor pretium a fisco recipere potest.

TIT. VI[B]. DE REIS INSTITVTIS.[1]

[*L.* 6 *pr.* §§. 1. 2. 3. 4. *D. ad SC. Turpill.* (48, 16).]

1. [2]De his criminibus, quibus quis absolutus est, ab eo, qui accusauit, refricari accusatio non potest. 2. [3]Filius accusatoris si hoc crimen, quod pater intendit, post liberatum reum persequi uelit, ab accusatione remouendus est. 3. [4]Crimen, in quo alius destitit uel uictus recessit, alius obiicere non prohibetur.

[*L.* 44. *D. de iure fisci* (49, 14).][5]

TIT. VII. DE INTEGRI RESTITVTIONE.

1. Integri restitutio est redintegrandae rei uel causae actio. 2. [1]Integri restitutionem praetor tribuit ex his causis: quae per metum, dolum, 'et status permutationem, et iustum

---

5) *Corrige* L (*quinquaginta*). *Cf. Collat.* 14, 3. §. 5. 6) §§. 3. 4. *extant in L.* 4. *D. de fugit.* (11, 4). 7) *Dig.* custodiam *Cd. Ves. edd.* 8) *Cf. L.* 3. *D. eod.* 9) *Cf. L.* 4. *D. de offic. praef. vig.* (1, 15). *L.* 1. §. 8. *D. de fugit.* (11, 4). 10) *An* quadriennium (*sc. ex scriptura* q̇driennium *ut* 5, 18. §§. 1. 3.)? *Cf. L.* 1. *C. de quadr. praescr.* (7, 37).

Tit. VI[B]. 1) *i. e. accusari coeptis. Cf. L.* 11. §. 3. *D. ad l. Iul. de adult.* (48, 5). *L.* 15. §. 1. *D. de inoff. test.* (5, 2). destitutis *cj. Cuiac.* 2) *Cf. Cic. pro Coel.* 23. 31. 32. *L.* 7. §. 2. *D. de accus.* (48, 2). 3) *Cf. L.* 7. §. 3. *D. de accus.* (48, 2). 4) *Cf. Cic. ad Q. fr.* 2, 6. §. 6. *Sueton. Domit.* 8. *L.* 7. §. 2. *D. de accus.* (48, 2). *L.* 3. §. 1. *D. de praevar.* (47, 15). *De desistente L.* 4. §. 1. *D. ad SC. Turp.* (48, 15). *L.* 11. §. 2. *D. de accus.* (48, 2). 5) *Cf. L.* 15 *pr. D. de i. fisci* (49, 14).

Tit. VII. 1) *Cf. L.* 1. 2. *D. de in int. rest.* (4, 1).

errorem,[2] et absentiam necessariam, et infirmitatem aetatis gesta esse dicuntur. **3.** [3] Integri restitutio plus quam semel non est decernenda, 'ideo quod[4] causa cognita decernitur.[5] [6] **4.** '(*Cum metus causa decernitur*)[7] integri restitutio, '(*actio*)[8] aut in rem competit aut in personam. in rem actio competit, ut res ipsa, qua de agitur, reuocetur; in personam 'autem[9] quadrupli poena intra annum uel 'simplum[10] post annum peti potest. **5.** [1] Si aliquis, ut se de ui latronum uel hostium uel populi liberaret, aliquid mancipauit uel promisit, ad metum non pertinet; mercedem enim depulsi metus tribuit. **6.** Seruus per metum mancipatus quicquid acquisierit uel stipulatus sit, ei acquirit, qui uim passus est.[2] **7.** [3] Vis est maior rei impetus, qui repelli non potest. **8.** [4] Qui quem in domo inclusit, ut sibi rem manciparet aut promitteret, extorsisse mancipationem '(*promissionemue*)[5] uidetur. **9.** Qui quem ferro uinxit, ut sibi aliquid traderet uel uenderet, uim intulisse uidetur. **10.** [6] Qui in carcerem quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret, quicquid ob hanc causam factum est, nullius est momenti.

TIT. VIII. DE DOLO MALO.

1. [1] Dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur. **2.** Si qui dolum, alius[2] metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de ui 'et de dolo[3] actione tenebitur.

---

2) *Exstant mutata in L.* 2. *D. ib.* 3) *Cf. L.* 3. *C. si saepius* (2, 44). 4) ideoque (*male explicata nota* q.) *Cdd. edd., sed inepte.* 5) *Eamque ob rem habet vim rei iudicatae.* 6) *Ex Cdd.* 38. 39. *Cf. L.* 9. §§. 4. 6. *D. quod metus c.* (4, 2). *L.* 3. 4. *C. de his, quae vi* (2, 20). 7) *Supplevi ad sensum. Genuinum Paullum hinc novum titulum de integri restitutione ex metus causa coepisse, palam est.* 8) *Quae vox ob vicinas periisse videtur.* 9) aut *Cdd. edd.* 10) simpli *Cdd. edd.* 1) *Cf. L.* 9. §. 1. *D. quod met. c.* (4, 2). 2) *Eius enim in bonis est L.* 9. §. 6. *D. eod. Cf. Gai.* 2, 88. 3, 166. 3) *Est L.* 2. *D. quod met. c.* (4, 2), *quae habet* maioris. 4) *Cf. L.* 5 *pr. D. ad leg. Iul. de vi publ.* (48, 6). *L. ult.* §. 2. *D. quod met. c.* (4, 2). 5) *Supplevi; ob similitudinem vicinarum litterarum excidit.* 6) *Exstat etiam in L.* 22. *D. quod met. c.* (4, 2).

Tit. VIII. 1) *Cf. L.* 1. §. 2. *D. de dolo* (4, 3). 2) aut (alii uel) *Cdd. edd.* 3) *Sic Cd.* 29. et dolo *reliqui, edd. Ceterum cf. L.* 9. §. 1. *L.* 11. *L.* 14. §§. 2. 13. *D. quod met. c.* (4, 2). *L.* 1. §. 4. *D. de dolo* (4, 3).

TIT. IX. DE MINORIBVS XXV ANNORVM.

1. [1]Minor xxv annorum si aliquod flagitium admiserit, quod ad publicam coercitionem spectet, ob hoc in integrum restitui non potest. **2.** [2]Qui minori mandauit, ut negotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non potest; 'quodsi[3] minor sua sponte negotiis eius interuenerit, (*restituendus erit, ne maiori damnum accidat*).[4] **3.** [5]Si maior effectus res, quas minor egit, 'facto[6] uel silentio comprobauit, aduersus hoc quoque in integrum restitui frustra desiderat. **4.** [7]Si minor minori heres exsistat, ex sua persona, non ex defuncti in integrum restitui potest.

[*L.* 34 *pr.* §. 1. *D. de minor.* (4, 4).]

5. [8]Minor se in his, quae fideiussit uel fidepromisit uel spopondit uel mandauit, in integrum restituendo reum principalem non liberat.

[*L.* 48. §§. 1. 2. *D. eod.*]

6. [9]Qui sciens prudensque se pro minore obligauit, si id consulto consilio fecit, licet minori succurratur, ipsi tamen non succurretur. **7.** [10]Minor aduersus emptorem in integrum restitutus pretio restituto fundum recipere potest; fructus enim in compensationem usurarum penes emptorem remanere placuit. **8.** Minor aduersus distractiones 'suorum[1] pignorum et fiduciarum, non quas pater obligauerat, si ita, ut oportuit, a creditore distractae sint, restitui in integrum potest.

[*Hic sub tit. Ex quibus causis maiores etc. quidam locant L.* 39. *D. ex quib. caus. mai.* (4, 6).]

Tit. IX. 1) *Cf. L.* 37. §. 1. *D. de minor.* (4, 4). 2) *Cf. L.* 23. *D. eod.* 3) *Restitui ex L.* 24 *pr. D. h. t.* nisi *Cdd. edd.* 4) *Supplevi ex L.* 24 *pr. cit., cuius insequentia verba ex Paulli lib. XI. ad edictum petita cum hoc loco ex Sententiis sumpto coaluisse, Cuiacius vidit. Visigothi mutato* quodsi *in* nisi *haec finalia verba omitti posse male crediderunt.* 5) *Cf. L.* 3. §. 1. *D. h. t. tit. C. si maior fact.* (2, 46). 6) *Ex Rittershus. cj.* pacto *Cdd. edd. Haen. et A.* 7) *Cf. L.* 19. *D. h. t. L.* 5. §. 1. *C. de temp. in int. rest.* (2, 53). 8) *Mutata extat in L.* 48 *pr. D. h. t.* 9) *Cf. L.* 13 *pr. D. h. t.* 10) *Cf. L.* 24. §. 4. *L.* 27. §. 1. *L.* 40. §. 1. *D. eod. L.* 32. §. 4. *D. de adm. et per.* (26, 7). 1) *Duo mutavi; h. l. pro* eorum *una littera mutata scripsi* suorum *et postea v.* non, *quae in* Cdd. *et* edd.

TIT. X. DE '(*EO, QVI CAVSA CADIT*)[1] PLVS PETENDO.

1. (*Plus petendo*)[2] causa cadimus aut loco, aut summa, aut tempore, aut qualitate: loco, alibi; summa, 'maiorem;[3] tempore, 'ante petendo, quam debetur;[4] qualitate, 'debiti generis speciem licet uiliorem postulando.[5]

TIT. XI. DE SATISDANDO.

1. [1]Quoties hereditas petitur, satisdatio iure desideratur; 'et si non detur, in petitorem satisdantem hereditas transfertur.[2] si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet; in pari enim causa potior est possessor. 2. [3]Usufructuarius 'et[4] de utendo usufructu satisdare debet, 'se[5] perinde usurum, ac si ipse paterfamilias uteretur.

TIT. XII. DE IVDICIIS OMNIBVS.

1. [1]Hi, qui falsa rescriptione usi fuerint, lege Cornelia de

---

ante ita *legitur, transposita, scripsi* non quas, *ne toti sententiae L.* 38 *pr. D. h. t.* (*ipsius Paulli*) *et L.* 2. *C. si adv. vend. pign.* (2, 29), *et illis* si non ita — distractae sint *L.* 5. *C. de distr. pign.* (8, 28) *et L.* 2. *C. si vend. pign.* (8, 30) *adversentur. Plane iam Visigothi interpretes vitioso codice usi sunt.*

Tit. X. [1]) *Ex Consult.* 5, 4. *Praeterea cf. Gai.* 4, 53. §. 33. *I. de act.* (4, 6). [2]) *Recte Schult. geminando supplevit, quae etiam in Consult. l. c. ob eandem causam exciderunt.* [3]) *Ex Consult. emendata;* plus *Cdd. edd. Sed Paullus hanc v. generalem repetere non poterat.* [4]) *Ex Consult.* repetendo ante tempus *plerique Cdd. edd. Cum vero in Cd.* 7. *sit* summa, si plus quam damus petimus, *suspicatus sum h. l.* quam debetur *ante simile* qualitate *excidisse, quod mutatum in* quam damus *locum mutaverit.* [5]) eiusdem speciei rem meliorem postulantes *Cdd. pleraeque edd.* non eiusdem pretii sed rem meliorem p. *Cd.* 19. *Minus corruptum locum habet Consult., ad quam vid. not.*

Tit. XI. [1]) *Cf. Cic. Verr.* 1, 45. *Gai.* 4, 89 *seq. Fr. Vat.* 336. *Ulp. Inst. fr. IV. L.* 6. §. *ult. L.* 14. *D. de Carbon.* (37, 10). *L.* 5 *pr.* §. 1. *D. de pet. hered.* (5, 3). [2]) et si satisdatio non detur, in petitorem hereditas transfertur *Cdd. edd. Apparet, v.* satisdantem *aliquando excidisse et mutata sede in* satisdatio *abiisse.* [3]) *Cf.* 3, 6. §. 27. [4]) *Ex plerisque Cdd. ed. Haen. Om. ed. A.* [5]) *Recisum videtur:* boni uiri arbitratu id est.

Tit. XII. [1]) *Cf. L.* 4. *C. ad leg. Corn. de fals.* (9, 22).

is puniuntur [1]exilio.[2] [[3] 2. Qui ancillam corrupit alienam, m reformare cogendus est.] 3. [4]Qui falsum nesciens alleit, falsi poena non tenetur. 4. [5]In caput domini patroniue seruus nec libertus interrogari potest. 5. [6]Praegnantes ue torqueri neque [1]damnatae necari[7] nisi post editum par- ı possunt. [8]6. Qui rescriptum a principe falsa allega- ıe elicuerint, uti eo prohibentur. 7. Qui de se[9] confessus , in alium torqueri non potest, ne alienam salutem in du- m deducat, qui de sua desperauit.

[*L.* 22. *D. de quaest.* (48, 18).
L. 54. *D. de iudiciis* (5, 1).
L. 41. *D. ad leg. Iul. de adult.* 48, 5).]

[TIT. XIIIᴬ. DE IVDICATO].[1]

[*L.* 17. *D. de in ius voc.* (2, 4).][2]

1. Qui exhibiturum se aliquem iudicio cauerit,[3] mortuo , pro quo cauerat, periculo cautionis liberatur.

2. [4]Filiusfamilias iussu patris manumittere potest, matris n potest. 3. [5]Is, qui album raserit, corruperit, sustulerit,

---

Ex his *Cdd. edd., quae verba ibi seq. sententiam auspicantur.* · §. 7. *I. de publ. iud.* (4, 18) *ibiq. Schrader. Non accedo Rudorf. chtsgesch.* §. 41. *not.* 1. [3]) *Ex Cdd.* 7. 22. 26. 31. *Sed videtur tius barbara* (*cf. Interpr. ad* 1, 13ᵃ. §. 6. *Lex Burg.* 19.) *quam ulli sententia. Cf.* 1, 13. §§. 5. 6. *L.* 21. *D. de offic. praes.* (1, 18). 2. *D. de servo corr.* (11, 3). [4]) *Cf. L.* 20. *C. ad leg. Corn. de s.* (9, 22). [5]) *Cf.* 5, 16. §. 5. *L.* 12. *C. de testib.* (4, 20). [6]) *Cf.* 3. *D. de poenis* (48, 19). [7]) damnari *Cdd. edd. Sed fuerat* mnaten'ari. [8]) *Ex Cdd.* 12. 13. 24. *Cf. L.* 5. *C. si contra ius* 22). [9]) *Sc. in quaestione. Cf. L. ult. C. de accus.* (9, 2). *L.* 16. *de quaest.* (48, 18) *et Schulting. ad h. l.*

Tit. XIIIᴬ. [1]) *Omittit Cd.* 15. *et videtur hic tit. tantum surior perperam repetitus et deinde paullo mutatus. Sententias, ae sequuntur, ex variis genuini Paulli titulis corrasas esse appat. Cf. Heimbach. in Repert. Lips.* 1843. *III. p.* 143. [2]) *In A. l. sequitur* §*um* 1. [3]) *Velut fideiussor: cf. L.* 4. *D. qui satisd. g.* (2, 8); *vel in causa noxali: tit. D.* 2, 9. [4]) *Spectat ad manulssionem vindicta. L.* 16. 22. *D. de manumiss.* (40, 1). *L.* 30. §. 1. *qui et a quib.* (40, 9). *L.* 4 *pr.* 10. 22. *D. de manum. vind.* (40, 2). 51. §. 1. *D. de ritu nupt.* (23, 2). *L.* 1. §. 1. *C. comm. de manum.* 15). [5]) *Cf. L.* 7—9. *D. de iurisdict.* (2, 1). *L.* 32 pr. *D.* ad leg.

mutauerit, quidue aliud propositum edicendi causa turbauerit, extra ordinem punietur. **4.** Si id, quod emptum est, neque tradatur neque mancipetur, uenditor cogi potest, ut tradat aut mancipet.[6]

[*L.* 45 *pr.* §§. 1. 2. *D. de re iudic.* (42, 1).
L. 54 *pr.* §. 1. *D. eod.*
L. 38 *pr.* §. 1. *D. de reb. auct. iud.* (42, 5).]

5. [7] Deteriorem seruum facit, 'qui fugam suaserit et qui furtum, et qui mores[8] eius corpusue corruperit. **6.** [9] Qui ancillam alienam uirginem immaturam corruperit, poena legis Aquiliae tenebitur.

[*L.* 37. *D. de poenis* (48, 19).]

TIT. XIII^B. SI HEREDITAS VEL QVID ALIVD PETATVR.[1]

1. [2] In petitione hereditatis ea ueniunt, quae defunctus mortis tempore reliquit, 'uel[3] ea, quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea acquisita sunt. **2.** [4] Possessor hereditatis pretia earum rerum, quas dolo alienauit, cum usuris praestare cogendus est. [5] **3.** Rerum ex hereditate alienatarum aestimatio in arbitrio petitoris consistit. **4.** [6] Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur.[7]

[**5.** *Consult.* 5, 5.
6. *Consult.* 6, 5.
7. *Consult.* 6, 6.]

Corn. de fals. (48, 10), *infra* 5, 25. §. 5. 6) *Puto, genus quoddam fraudis venditoris significatum fuisse; nam de extraordinaria coactione Paullus loqui videtur. Cf. Schulting ad h. l.* 7) *Cf. L.* 1 *fin. L.* 2. 3. *D. de servo corr.* (11, 3). 8) *Fortasse legendum:* qui fugam suaserit ei, q́ue (quiue) furtum, uel q̊uis (quouis) m̊ (modo) mores. 9) *Cf. L.* 25. *D. de iniur.* (47, 10) *et supra* 1, 12. §. 2.

Tit. XIII^B. 1) *Ex Consult.* 5, 5. 6, 5., *ubi vid. not., et append. Cdd.* 12. 13. 14. 17. 2) *Extat etiam in Consult.* 6, 7. *Cf. L.* [illegible] §. 3. *L.* 19. §. 1. *L.* 20. §. 3. *L.* 36. §. 2. *D. de hered. pet.* (5, 3). 3) ut *Cdd.* 8. 9. *Fuerit* it. = item, *quod habitum pro* ū = ut. 4) *Cf. L.* 20. §. 11. *D. eod.* 5) *Ex Cdd.* 12. 13. *Cf. L.* 20. §. 21. *D. de her. pet.* (5, 3). 6) *Extat etiam in Consult.* 6, 5. 7) *Quoniam in rem actio est, quae semper ante litem contestatam ab herede, si is dominus est, denuo substantiam capit. Cf. L.* 1. §. 21. *D. de*

[8]8. [9]Possessor hereditatis, qui ex ea fructus capere uel 'possidere[10] neglexit, duplam eorum aestimationem praestare cogitur. [8]9. Hi fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens paterfamilias et honestus colligere potuisset.

TIT. XIV. DE VIA PVBLICA.

[*L.* 3 *pr. D. de via publ.* (43, 10).]

1. [1]Qui uiam publicam exarauerit, ad munitionem eius solus compellitur.

TIT. XV. SI QVADRVPES DAMNVM INTVLERIT.

1. [1]Si quadrupes pauperiem fecerit damnumue dederit quidue depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni aestimationem subeat aut quadrupedem 'dedat;[2] quod etiam lege 'Pesulania[3] de cane cauetur.

[*Cf. Lex Burg. tit.* 13.][4]

2. [5]Feram bestiam in ea parte, qua 'populi[6] iter est, 'colligari[7] praetor prohibet, et ideo, siue ab ipsa siue propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum uel custodem datur; maxime

---

collat. (37, 6). 8) *Ex Cdd.* 12—15. 17. 9) *Cf. Fest. v. Vindiciae. Infra* 5, 9. §. 2. *L.* 1. *Th. C. de fruct.* (4, 18). 10) *i. e. retinere.*

Tit. XIV. 1) *Extat etiam in L.* 3. §. 1. *D. de via publ.* (43, 10). *Cf. Lex Burg.* 17.

Tit. XV. 1) *Cf. tit. 1. si quadr. paup.* (4, 9). *L.* 14. §. 3. *D. de praescr. verb.* (19, 5). 2) quadrupede cedat *ex aliis Cdd. ed. Baen.* 3) Solonia *cj. Cuiac. Malim* Pessulania *uel* Pisulania (Physulania *Cd.* 31). 4) *Ubi sic legitur: 'Si animal cuiuscunque damnum intulerit, aut aestimationem damni dominus soluat, aut animal cedat: quod etiam de cane et bipede placuit obseruari secundum speciem Paulli sententiarum lib. I. titulo si quadrupes pauperiem fecerit. De cane etiam sub eodem titulo comprehensum est, ut si quis [illegible] canem habens in plateis uel in uiis publicis, eum in ligamen diurnis horis non redegerit, quidquid damni fecerit, a domino soluatur. His illud adiectum, ut si quis caballum quodue aliud animal habens scabidum ita ambulare permiserit, ut uicinorum gregibus permixtus proprium inferat morbum, quidquid damni per eum datum fuerit, similiter a domino sarciatur.'* 5) *Cf. L.* 40—42. *D. de aedil. ed.* (21, 1). 6) populo *multi Cdd.* 7) quam si ligari *Cdd.* 5. 9. Unde

si ex eo homo perierit uel fuerit laesus. **3.** [8]Ei, qui irritatu suo feram bestiam uel quamcumque aliam quadrupedem in se proritauerit, 'itaque damnum ceperit,[9] neque in eius dominum neque in custodem actio datur.

[*L.* 11. *D. de extraord. crim.* (47, 11).]

TIT. XVI. FINIVM REGVNDORVM.[1]

1. [2]In eum, qui per uim terminos deiecerit uel amouerit, extra ordinem animaduertitur.

TIT. XVII. DE SERVITVTIBVS.

1. [1]Viam, iter, actum, aquaeductum, qui biennio usus non est, amisisse uidetur; nec enim ea usucapi possunt, quae non utendo amittuntur. **2.** [2]Seruitus hauriendae aquae uel ducendae biennio omissa intercidit, et biennio usurpata recipitur.[3]

[*L.* 9. *D. de servit. pr. rust.* (8, 3).]

TIT. XVIII. FAMILIAE HERCISCVNDAE.[1]

1. [2]Arbiter familiae herciscundae plus quam semel dari non potest: et ideo de his, quae diuisa eo iudicio non sunt, communi diuidundo arbiter postulatus partietur. [3]**2.** De omnibus rebus hereditariis iudex cognoscere debet, celebrata diuisione, ut semel de omnibus pronuntiet. **3.** 'Iudicio[4] fa-

---

scribendum videtur: quamquam alligatam haberi. [8]) *Cf. L.* 1. §. 6. *D. si quadr.* (9, 1). *L.* 11. §. 5. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2). [9]) eaque damnum dederit *Cdd. edd.*

Tit. XVI. [1]) *Ex Collat.* 13, 2. de finium regundorum *Cdd. et A.* [2]) *Extat etiam Collat. l. c. Cf. infra* 5, 22. §. 2. *L.* 1. *C. de accus.* (9, 2). *In Cdd.* 46. 52. *additur:* Fines terrae praeter (*L.* per, *cum* ter *geminatum sit*) terminos regantur; ne dissipentur, ab utroque quinque pedum loco teneantur (*L.* contineantur).

Tit. XVII. [1]) *Cf. L.* 6. *D. de serv. pr. urb.* (8, 3). *Schirmer ad Unterholzneri Verjährungsl. II. p.* 187. *Sed pro* amittuntur (admittuntur *plerique Cdd.*) *malim* perimuntur. [2]) *Cf. Lex Burg.* 17. *F. A. Schilling Bemerk. p.* 170. [3]) *Quod ob summum usum aquae lex Scribonia excepisse videtur. Cf. L.* 4. §. 29. *D. de usurp.* (41, 3). *De vir. doct. sententiis vid. Unterholzner l. c. p.* 188.

Tit. XVIII. [1]) *Plerique Cdd. praefigunt* de, *quidam habent* familia. [2]) *Cf. L.* 20. §. 4. *D. fam. erc.* (10, 2). [3]) §§. 2—4. *debentur app. Cdd.* 12. 13. 14. 15. 17. [4]) iudici *Cdd. edd.*

ae herciscundae conuenit, ut ea, quae quis' ex communi pit,[5] aut ipsa[6] aut aestimationem eorum repraesentet, ut r coheredes diuidi possint. **4.** Iudex familiae herciscun-'(*non de aliquibus rebus hereditariis, sed de omnibus,*)[7] inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: alio-ι inutiliter datur.[8] **5.** Omnes res, quae sociorum sunt,[9] muni diuidundo iudicio inter eos separantur.

XIX. QVEMADMODVM[1] ACTIONES PER INFITIATIONEM DVPLENTVR.

1. [2]Quaedam actiones, si a reo infitientur, duplantur, uelut ;ati, depensi, legati per damnationem relicti, damni iniuria ; Aquiliae, item de modo agri, cum a uenditore emptor ptus est. **2.** [3]Ex his causis, quae infitiatione duplantur, o decidi non potest.

TIT. XX. DE FIDEIVSSORE ET SPONSORE.

1. [1]Inter fideiussores ex edicto praetoris, si soluendo sint, singuli in solidum teneantur, obligatio diuidetur.

TIT. XXI. DE SEPVLCRIS ET LVGENDIS.

1. [1]Ob incursum fluminis uel metum ruinae corpus iam etuae sepulturae traditum, sollennibus redditis sacrificiis,

---

e. conferenda. Cf. L. 1 *pr. D. de dot. coll.* (37, 7). *L.* 8. *C. de t.* (6, 20). [6]) *Cd.* 13. ut ipsa *ceteri;* ipsa *edd.* [7]) *Haec fere a esse (et consulto quidem, ut puto, ratione habita §i* 2.) *dit vocula* nec. [8]) *Aliud placere videtur Ulp. L.* 2. §. 4. *D. erc.* (10, 2), *item Diocl. L.* 17. *C. eod.* (3, 36) *et in iudicio com-div. ipsi Paullo L.* 8 *pr. D. comm. div.* (10, 3). *Sed hi loquun-'e paucioribus, qui volentes inter se solos iudicium accipiunt. ue igitur provocatus, ut inter omnes iudicium detur, recte lat, et si nihilominus inter paucos detur, inutiliter datur. Et nus interest, utrum ex conventu arbiter petatur, an ad iudicem ocetur. L.* 43. *D. h. t.* [9]) *Ergo etiam ex hereditate commu-L.* 44 *pr. D. h. t.*

Tit. XIX. [1]) *Malim* quaenam (*ut fuerit* q̄nam *omisso postea* [2]) *Cf. Gai.* 2, 282. 3, 127. 4, 9. 171. *infra* 2, 17. §. 4. [3]) *Cf.* §. 5.

Tit. XX. [1]) *Cf. Gai.* 3, 121.

Tit. XXI. [1]) *Cf. L.* 1. 10. *C. de relig.* (3, 44). *Gruter* 578, 1.

per noctem in alium transferri locum potest. **2.** [2]Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis; et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. [3]**3.** [4]Intra muros ciuitatis corpus sepulturae dari non potest, uel ustrina fieri. **4.** [5]Qui corpus perpetuae sepulturae traditum uel ad tempus alicui loco commendatum nudauerit et solis radiis ostenderit, piaculum committit; atque ideo, si honestior sit, in insulam, si humilior, in metallum dari solet. **5.** Qui sepulcrum uiolauerint aut de sepulcro aliquid sustulerint, pro personarum qualitate aut in metallum dantur aut in insulam deportantur. **6.** [6]Qui sepulcrum alienum effregerit uel aperuerit, eoque mortuum suum alienumue intulerit, sepulcrum uiolasse uidetur. **7.** [7]Vendito fundo religiosa loca ad emptorem non transeunt, nec in his ius inferre mortuum habet. **8.** [8]Qui monumento inscriptos titulos eraserit, uel statuam euerterit, uel quid ex eodem traxerit, lapidem columnamue sustulerit, sepulcrum uiolasse uidetur. **9.** In eo sarcophago uel 'solio,[9] ubi corpus iam depositum est, aliud corpus inferri non potest, et qui intulerit, reus sepulcri uiolati postulari potest. **10.** [10]Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede uel a patre uel a domino potest. **11.** [1]Maritus id, quod in funus uxoris impendit, ex dote retinere potest. **12.** [2]Neque iuxta monumentum neque supra monumentum habitandi ius est; attactu enim conuersationis humanae piaculum admittitur; et qui contra ea fecerit, pro qualitate personae uel opere publico uel exsilio mulctatur. **13.** [3]Parentes et filii maiores 'x[4] annis anni

---

Plin. ep. 10, 76 (73). [2]) *Cf. L.* 3. §. 4. *D. de sepulcro viol.* (47, 12).
[3]) §§. 3—13. *debentur Cd. Ves.* [4]) *Cf. Cic. de legib.* 2, 23. *Dionys.* 5, 48. *L.* 3. §. 5. *D. de sepulcro viol.* (47, 12). *Capitol. in Pio* 12. *L.* 12. *C. de relig.* (3, 44). [5]) *Cf. L. ult. D. de sep. viol.* (47, 12). *Nov. Valent. tit.* 22 *pr.* [6]) *Cf. L.* 3. §. 3. *D. de sep. viol.* (47, 12).
[7]) *Cf. L.* 9. *C. de relig.* (3, 44). [8]) *Cf. L.*4. *C. de sep. viol.* (9, 19).
[9]) *Ex Schult. cj.* solo *Cd. edd. Cf. Plin. H. N.* 35, 12. §. 160. *Suet. Ner.* 50. [10]) *Haec sententia a Cuiacio ex Cd. Ves. h. l. posita in Brev. Alar. Cdd. legitur post* §. 15. *De re cf. L.* 14. §. *ult. L.* 21. *L.* 31 *pr.* §. 1. *D. de relig.* (11, 7). [1]) *Cf. L.* 17. *D. eod.*
[2]) *Cf. L.* 3 *pr. D. de sep. viol.* (47, 12). [3]) *Cf. Fr. Vat.* 321
[4]) sex (*adhaesit sc.* s *ex* maiores) *Cdd. edd.*

'lugendi sunt;[15] minores '*(usque ad trimatum, quot annorum decesserint, pro quoque anno)*[6] mense; maritus decem mensibus; et cognati 'proximiores gradu sexto[7] octo. Qui contra fecit, infamium numero habetur. **14.** [8] Qui luget, abstinere debet a conuiuiis, ornamentis, purpura et alba ueste. **15.** [9] Quicquid in funus erogatur, inter aes alienum primo loco deducitur.

[*L.* 3. *D. de cadav. damnat.* (48, 24).]

---

[5]) lugere possunt *Codd. edd. Cf. Fr. Vat.* 321. *Iam dudum enim exoleverat, quae initio haec tempora statuendi ratio fuerat, ne amplius iis lugere cuiquam liceret.* [6]) *Ad sensum restitui.* [7]) proximioris gradus *Codd. edd. sine sensu. Fuerit:* proximiores gradu VI. *Cf. Fr. Vat.* 299. [8]) *Cf. Dionys.* 5, 48. *Liv.* 34, 7. — *Kirchmann, de fun. Rom.* 2, 17. [9]) *Cf. L.* 45. *D. de relig.* (11, 7).

IVLII PAVLLI SENTENTIARVM

LIBER SECVNDVS.

TIT. I. DE REBVS CREDITIS ET DE IVREIVRANDO.[1]

[*L.* 34 *pr.* §. 1. *D. de reb. cred.* (12, 1).]

1. [2]In pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusiurandum deferat, audiendus est: hoc enim et compendio litium et aequitatis ratione prouisum est. [3]**2.** [4]Deferre iusiurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusiurandum reo competit. **3.** [5]Si, reus cum iurare uelit, actor illi necessitatem iurisiurandi remisit, et hoc liquido appareat, actio in eum non datur. **4.** [6]Heredi eius, cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest, quoniam contractum ignorare potest. **5.** [7]Si qui debitum quocumque modo confessus docetur, ex ea re actio creditori non datur, sed ad solutionem compellitur.

Tit. I. 1) *Multi Cdd.* iureiurando *ed. A. L.* 34 *cit. initio huius tit. posui auctore Heimbach. in Repert. Lips.* 1843. *III. p.* 141. 2) *Cf. L.* 34. §§. 6. 9. *D. de iureiur.* (12, 2). *L.* 9. *C. de reb. cred.* (4, 2). 3) *Cd.* 8. *sub rubrica* De dubiis rebus solum iurare debere *hanc interserit sententiam:* Qui suspectus dicitur, quum nulla ueritas petitori in eo exprimitur, qui calumniam se pati dicit. *Corrige:* Cum suspectus dicitur calumniae, ueritas petitorum ab eo exprimitur, q. c. s. p. d. *Videtur igitur opposita Interpretationi sequentis sententiae parum rectae et petita esse ex vetere ICto.* 4) *Cf. L.* 34. §. 4. *L.* 37. *D. de iureiur.* (12, 2). 5) *Cf. L.* 6. *D. eod.* 6) *Cf. L.* 11. §. 2. *D. rer. amot.* (25, 2). *L.* 12 *pr. C. de iureiur.* (12, 1). non potest] *sc. ita, ut iurare aut referre cogi possit. Cf. Zimmermann Glaubenseid p.* 19. 7) *Cf.* 5, 5ª. §§. 2—4. *L.* 23. §. 11. *L.* 25. §. 2. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2). *L.* 56. *D. de re iudic.* (42, 1). *L.* 4. *D. de confess.* (42, 2).

TIT. II. DE PECVNIA CONSTITVTA.

1. Si id, quod mihi Lucius Titius debet, soluturum te con-
uas, teneris actione pecuniae constitutae.
[*L.* 6. 30. *D. de const. pec.* (13, 5).]

TIT. III. DE CONTRACTIBVS. [1]

1. [2]Stipulatio est uerborum conceptio, ad quam quis con-
te interrogatus respondet: uelut 'SPONDES? SPONDEO:' ABIS? DABO:' 'PROMITTIS? PROMITTO:' 'FIDEI TVAE T? FIDEI MEAE ERIT:' et tam pure quam sub condicione cipi potest.

IV. DE COMMODATO ET DEPOSITO (ITEM DE) PIGNORE FIDVCIAVE. [1]

1. [2]Quicquid in rem commodatam ob morbum uel aliam nem impensum est, a domino recipi potest. **2.** [3]Si facto dio, ruina, naufragio aut quo alio simili casu res commo- amissa sit, non tenebitur eo nomine is, cui commodata nisi forte, cum posset rem commodatam saluam facere, praetulit. **3.** [4]Seruus uel equus 'in aliam causam com- ati[5] si a latronibus uel in bello occisi sunt, actio com- ati datur; custodia enim et diligentia rei commodatae standa est. **4.** [6]Si rem aestimatam tibi dedero, ut ea acta pretium ad me deferres, eaque perierit, siquidem ego

---

Tit. III. [1]) *Paullus scripserit, si modo eius est hic titulus:* ricti iuris contractibus. [2]) *Cf. infra* 5, 6. §. 1. *L.* 5. §. 1. *D.* *rb. obl.* (45, 1). *Gai.* 3, 92.

Tit. IV. [1]) *Paullus singulis his contractibus communem titu-* *praemisisse videtur, qui in Breviario cum tit. de commodato* *tus est; cf. Collat.* 10, 2. ITĒ DE *post* DEPOSITO *facile exci-* *potuit.* [2]) *Cf. L.* 18. §. 2. *D. commod.* (13, 6). *Collat.* 10, 2. [3]) *Cf. L.* 5. §. 4. *D. commod.* (13, 6). *Lex Burg.* 14. [4]) *Cf.* §. 7. *D. commod.* (13, 6). *L.* 1. §. 4. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Cdd. et edd. leguntur post* in bello. *Suadente Boeckingio huc* *taui. Vestigium turbatae orationis est, quod plerique Cdd. ha-* seruus uel alius ecus *et prope omnes* uel in aliam. [6]) *Cf. L.* 17. *D. de praescr. verb.* (19, 5).

'de uendenda[7] rogaui, meo periculo erit; s
›casti,[8] tuo periculo erit.

[9]*L.* 223 *pr. D. de verb. signif.* (50, 1

TIT. V. DE PIGNORIBVS.

1. [1]Creditor si simpliciter sibi pignus '*depo*
here uelit, ter ante denuntiare debitori suo del
luat, ne a se distrahatur. **2.** [3]*Cum debitor gra*
utatur, potest creditor de fructibus rei sibi
modum legitimum '*usurarum*[4] *retinere: (sed)*
tus eius rei, quae pignori data est, pignoris 'iu
tur,[5] nisi hoc inter contrahentes conuenerit.
tio debiti 'paris speciei et ex causa dispari admi
si pecuniam tibi debeam et tu mihi pecuniam de
mentum aut cetera huiusmodi, licet ex diue

---

7) *Haec verba in Cdd. et edd. transposita post* si t
8) de uendenda (*sed plerique Cdd.:* defendenda) prom
*Appare*t, *verba* de uendenda *scripta* deuendenda *et*
defendenda, *cum locum mutassent, et ut* promisisti
me *eiiceretur, effecisse.* 9) *A. ed. h. l. retulit*

Tit. V. 1) *Cf. L.* 4. *D. de pign. act.* (13
L. 73. *D. de furt.* (47, 2). 2) *Malim* posi
aliquem deponi pignus. Cf. L. 36. *D. de*
L. 8. *D. in quib. caus. pign. tac.* (20,
posito tantum voc. sed *primitus coha*
potius praecessisse videatur) sur
p. 371. *Plerumque locatur post*
*rur.*4) *Dig. Cdd. et edd.* 5)
sensu, quo Interpretatio h.
gat Puchta Pand. §. 203.
sequenti. Denique sic vi
de pign. (20, 1). *L.* 3. *C*
pign. (8, 25), *nec plan*
Cdd. iure continentur
edd. Vide tamen, n
simo errore inde n
dominii iure non
stein quaten.
6) *Cf. Gai.* 4, 6
(16, 2). 7) ex
tur *Cd.* 8.) *C*
legendum lic

compensare 'uel deducere[8] debes; si totum petas, 'plus pe tendo causa cadis.[9]

TIT. VI. DE EXERCITORIBVS.

1. [1]Filiusfamilias si uoluntate patris nauem exerceat, patrem in solidum ob ea, quae salua receperit, obligat.

TIT. VII. AD LEGEM RHODIAM.

1. [1]*(Lege Rhodia cauetur, ut si)*[2] leuandae nauis gratia 'iactus mercium[3] factus est, '*(damnum)*[4] omnium intributione sarciatur, quod pro omnibus datum est. **2.** [5]Iactu nauis leuata si perierit, extractis aliorum per urinatores mercibus, eius quoque rationem haberi placuit, qui merces salua naue iactauit. **3.** [6]Naue uel arbore ui tempestatis amissa uectores ad contributionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eruentibus nauis salua sit. **4.** [7]Leuandae nauis gratia merces in scapham transiectas atque ideo amissas intributione earum, quae in naui saluae 'fuerunt,[8] refici conuenit; naue autem perdita conseruatae cum mercibus scaphae ratio non habetur. **5.** Collatio intributionis ob iactum salua naue fieri debet.

TIT. VIII. DE INSTITORIBVS.

1. [1]Sicut commoda sentimus ex actu praepositi institoris, ita et incommoda sentire debemus. et ideo qui seruum 'uel ancillam[2] siue filium filiamue familias praeposuit negotiis uel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conuenitur. **2.** [3]Si quis pecuniae foenerandae, 'agroue[4] colendo, 'conden-

---

8) *Rescriptum D. Marci petitori ad evitandum doli exceptionem optionem dedisse videtur vel in intentione cum compensatione vel in condemnatione cum deductione agendi. De aliorum sent. cf. Dernburg Compens. p.* 247—257. 9) *Aut ipso iure aut per doli exceptionem.*

Tit. VI. 1) *Cf. L.* 1. §§. 19—23. *D. de exerc. act.* (14, 1). *L.* 1. §. 8. *D. nautae caup.* (4, 9).

Tit. VII. 1) *Est L.* 1. *D. de lege Rhod.* (14, 2). 2) *Ex Dig. si etiam habet Cd.* 21. 3) iactus commercium (*vel* cum mercium) *Cdd., unde* cum iactus mercium *edd. A. Haen.* 4) *Supplevi; excidit ob v. sequens.* 5) *Cf. L.* 4. §. 1. *D. h. t.* (14, 2). 6) *Cf. L.* 2. §. 1. *L.* 3. *D. eod.* 7) *Cf. L.* 4 *pr. D. eod.* 8) erunt *Cdd ed. A.*

Tit. VIII. 1) *Cf. L.* 1. *D. de instit. act.* (14, 3). 2) *Haec verba* (siue ancillam *alii Cdd.*) *in Cdd. edd. post* familias *posita, huc revocavi.* 3) *Cf. L.* 5. §§. 1. 2. *D. h. t.* (14, 3). 4) agroque Cdd.

dis(*ue*)[5] uendendisque frugibus praepositus est, ex eo nomi quod cum illo contractum est, in solidum '(*pecuniae uel* fundi dominus obligatur; nec interest, seruus an liber s
3. Quod cum discipulis eorum, qui officinis uel tabernis pr sunt, contractum est, in magistros uel institores tabernae solidum actio 'datur.[7]

TIT. IX. DE IN REM VERSO.

1. [1]Seruus uel filiusfamilias si acceptam pecuniam in r patris uel domini uerterit, hoc modo, agrum puta colen domum fulciendo, mancipia uestiendo,[2] mercando, uel cre tori soluendo, uel quid tale faciendo, de in rem uerso in s dum uel patrem uel dominum obligat: si tamen ob hanc c sam pecunia data sit.[3]

[*L.* 17. *D. de SC. Maced.* (14, 6).][4]

TIT. X. DE SENATVSCONSVLTO MACEDONIANO.

1. [1]Qui filiofamilias contra interdictum amplissimi ordi pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris ex eo, q uiuo patre credidit, cum eo agere non potest.

TIT. XI. AD SENATVSCONSVLTVM VELLEIANVM.[1]

1. [2]In omni genere negotiorum et obligationum tam uiris quam pro feminis intercedere mulieres prohibeut
2. Mulier, quae pro '(*se*)[3] tutoribus filiorum suorum

---

edd. [5]) *Geminando addidi. Cf. Interpr.* [6]) *Supplevi; exc* pū *ob sequentes litteras* fu. [7]) *Plerique Cdd.* dabitur *alii Cdd.* e

Tit. IX. [1]) *Cf.* §. 4. *1. quod cum eo q. in alien.* (4, [2]) *Excidisse videtur* frumentum. *Cf. L.* 3. §§. 1. 7. *D. h. t.* [3]) i *si filiusfam. eo animo, ut patris negotia gereret, pecuniam in rem verterit. Cf. Unterholzner Schuldverh.* §. 200. *m.* [4]) *Pleri h. l. ad sequentem tit. retulerunt.*

Tit. X. [1]) *Cf. L.* 1 *pr. D. de SC. Maced.* (14, 6).

Tit. XI. [1]) *Proprie Vellaeanum; a.* 27. *Cf. Borghes. Annal. dell' Inst. arch.* 1849. *p.* 45. [2]) *Recisum esse puta* '*S Velleiano*'. [3]) *Supplevi. Intellige: ut ipsa administrationem rum filiorum suorum acciperet, pro hac administratione. L.* 6 *C. ad SC. Vellei.* (4, 29). *L.* 2. *C. si mater indemnit.* (5, 46). *Vo* se *cum excidisset, Interpres Visig. locum accepit de matre pro tutore a se petito fideiussione obligata, quam non aliter constat, nisi si hoc specialiter decreto comprehensum sit. L.* 1

demnitatem promisit, ad beneficium senatusconsulti non pertinet.

[*L.* 30 *pr.* §. 1. *D. ad SC. Vellei.* (16, 1).][4]

TIT. XII. DE DEPOSITO.

[1—4. *Collat.* 10, 7. §§. 1—4.]

5. [1] Si sacculum uel argentum signatum deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me inuito contrectauerit, et depositi et furti actio mihi in eum competit.

[*L.* 29. §. 1. *D. depositi* (16, 3).[2]
6. *Collat.* 10, 7. §. 6.]

7. [3] In iudicio depositi ex mora *et* fructus ueniunt et usurae rei depositae 'praestantur.[4]

[8—11. *Collat.* 10, 7. §§. 8—11.]

12. In causa depositi compensationi locus non est, sed res ipsa reddenda est.[5]

TIT. XIII. [DE LEGE COMMISSORIA.][1]

1. Debitor distractis fiduciis a creditore de superfluo aduersus eum 'habet[2] actionem.

[*L.* 7. *D. de pignor. act.* (13, 7).][3]

2. [4] Quicquid creditor per fiduciarium seruum quaesiuit, sortem debiti minuit. 3. [5] Debitor creditori 'uendere fiduciam[6] non potest: sed aliis si uelit uendere potest, ita ut ex pretio eiusdem pecuniam offerat creditori, atque ita remancipatam sibi rem emptori praestet. 4. [7] Si per suppositam personam creditor pignus suum inuito debitore comparauerit,

---

C. eod. L. 6. §§. 1. 2. *C. ad SC. Vell.* (4, 29). 4) *In fine lege: 'ne alia actio intercedat' i. e. ne actio mandati contra mulierem competat. Cf. L.* 19. §. 5. *D. eod.*

Tit. XII. 1) *Extat etiam in Collat.* 10, 7. §. 5. *et L.* 29 *pr. D. h. t.* (16, 3). 2) *Pro 'ex permissu' malim 'impermissu'.* 3) *Extat etiam in Collat.* 10, 7. §. 7. 4) *Ex Collat.* postulantur *Cdd. edd.* 5) *Cf. L.* 18. §. 4. *D. commod.* (13, 6).

Tit. XIII. 1) *Haec rubrica in Cdd. et ed. Haen. legitur post* §. 8. *ibi quoque inepta.* 2) habebit *Cdd. multi, ed. Haen.* 3) *De L.* 9. *D. in quib. caus. p. tac.* (20, 2) *vid.* 2, 5. §. 2. 4) *Cf. L.* 1—3. *C. de pign. act.* (4, 24). 5) *Cf. L.* 12 *pr. D. de distr. pign.* (20, 5). *L.* 20. §. *ult. D. de pign. act.* (13, 7). 6) *Plerique Cdd.* fiduciam uendere *ed. A.* 7) *Cf. L.* 10. *C. de distr. pign.* (8, 28).

emptio non uidetur: et ideo quandoque lui potest. ' ex hoc enim causa pignoris uel fiduciae finiri non potest. 5. [8]Si inter creditorem et debitorem conuenerit, ut fiduciam sibi uendere non liceat, non soluente debitore, creditor denuntiare ei solenniter potest et distrahere: nec enim ex tali conuentione fiduciae actio nasci potest. 6. Si creditor rem fiduciae datam uni ex heredibus uel extraneo legauerit,[9] aduersus omnes heredes actio fiduciae competit. 7. [10]Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda, quae impendit, iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium. 8. Nouissimus creditor priorem, oblata pecunia, 'ne inique[1] possessio in eum transferatur, dimittere potest. sed et prior creditor secundum creditorem, si noluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior sit. 9. [2]Seruus si mutuam pecuniam seruitutis tempore acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conueniri non potest.

TIT. XIV. DE VSVRIS.

1. [1]Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum sit, nullius est momenti; ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non nascitur. 2. [2]Usurae supra centesimam solutae sortem minuunt: consumpta sorte repeti possunt. 3. [3]Traiectitia pecunia propter periculum creditoris, quamdiu nauigat nauis, infinitas usuras recipere potest. 4. Usurae, quae centesimam excedunt, 'per errorem[4] solutae repeti pos-

---

8) *Cf. supra* 2, 5. §. 1. 9) *Cf.* 3, 6. §. 69. 10) *Cf. L.* 8 *pr.* 25. *D. de pign. act.* (13, 7). 1) quo *edd. ex Cuiac. cj. Sed tunc exspectes* in se transferatur, *et ius offerendi plerumque tantum a possidente posteriore creditore adversus vindicantem priorem* (*nisi pones priorem possidentem in eo esse, ut pignus distrahat*) *exerceri potest. Cf. L.* 11. §. *ult. D. qui pot.* (20, 4). *Cum in plerisque Cdd. sit* pecuniam quo, *ex geminato* -niam *facile effeceris* ne ini; *itaque scripsi:* ne inique. *Iniqua foret possessionis in priorem creditorem translatio, quoniam vendente illo pro lubitu posterioris pignoris causa periclitatur.* 2) *Cf. L.* 14. *D. de obl. et act.* (44, 7). *L.* 1. 2. *C. an serv. ex suo facto* (4, 14).

Tit. XIV. 1) *Cf. L.* 3. *C. de usur.* (4, 32). *L.* 27. *C. de loc.* (4, 65). 2) *Cf. L.* 26 *pr. D. de cond. indeb.* (12, 6). 3) *Cf. L.* 1. *C. de naut. foen.* (4, 33). *L.* 4 *pr. D. eod.* (22, 2). 4) *Sive per calculi errorem, sive quis maiores usuras promissas esse falso puta-*

. [5]Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudi-
duxerit, uiolentiae crimen admittit. **6.** [6]Tutor in
on conuenitur, si pecuniam pupillarem ideo non col-
quod idonea nomina non habebat, quibus pecunia col-
: cuius rei contestatio apud praesidem prouinciae
a est.
.. 15. 49. *D. de peric. et adm. tut.* 26, 7).]

TIT. XV. DE MANDATIS.

)b subitam ualetudinem, ob necessariam peregrina-
b inimicitiam, et 'inanis rei actionem[2] '(*nec*)[3] integra
ısa mandati 'negotii ei[4] renuntiari potest. **2.** [5]Si
ımis mandato tuo aliquid tibi comparauero, etsi rem
cipere nolis, mandati actio mihi aduersus te competit.
n[6] tantum quod impensum est, sed et usuras eius
possum. **3.** [7]Certo pretio rem iussus distrahere
is uendiderit, mandati iudicio pretii summa poterit
uenditionem enim dissolui non placuit.

TIT. XVI. PRO SOCIO.

;icut lucrum, ita et damnum inter socios communi-
si quid culpa socii uel fraude euersum sit.

TIT. XVII. EX EMPTO ET VENDITO.

/enditor si eius rei, quam uendiderit, dominus non
o accepto auctoritatis manebit obnoxius: aliter enim
st obligari. **2.** [2]Si res simpliciter traditae euincan-

---

raeque solutae usurae sortem non minuunt, quia solutio ausam non habet, sicut in casu §. 2. [5]) *Cf.* 5, 26. §. 1. 3. *C. de usur. pupill.* (5, 56).

XV. [1]) *Cf.* §. 11. *I. de mand.* (3, 26). *L.* 23—25. *D. mand.* [2]) *Cdd.* 1. 2. 6. 7. *Sensus: quia inanem rem acturus esset.* actiones *ex aliis Cdd. et L.* 24. *D. eod. ed. A. Pro* et *ma-um haec causa non in persona sed in re posita est.* [3]) *Ad-it, cum scriptum esset* actioñ. *De re cf. ll. cc.* [4]) negotium *d.* negotio *alii, edd.* [5]) *Cf. L.* 12. §. 9. *D. mand.* (17, 1). m *Cdd. edd.* [7]) *Cf. L.* 5. §§. 3. 4. *D. h. t.*

XVI. [1]) *Cf. L.* 52. §. 4. *D. pro soc.* (17, 2).

XVII. [1]) *Cf. L.* 13. §§. 8. 9. *D. de act. empti* (19, 1). 1. *D. de evict.* (21, 2). *L.* 31. §. 20. *D. de aedil. ed.* (21, 1). *tare videtur Lex Burg. tit. XXXV. p.* 99. *coll. p. LXIII.*

tur, tanto uenditor emptori condemnandus est, quanto si stipulatione pro euictione cauisset. **3.** [3]Res empta, mancipatione et traditione perfecta, si euincatur, auctoritatis uenditor duplo tenus obligatur. **4.** [4]Distracto fundo si quis de modo mentiatur, in 'duplum[5] eius, quod mentitus est, officio iudicis aestimatione facta conuenitur. **5.** [6]Redhibitio uitiosi mancipii intra sex menses fieri potest propter latens uitium. **6.** [7]Si, ut seruum quis pluris uenderet, de artificio eius uel peculio mentitus est, actione ex empto conuentus, quanto minoris ualuisset, emptori praestare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere.[8] **7.** [9]Ex die emptionis[10] et fructus et operae seruorum et fetus pecorum et ancillarum partus ad emptorem pertinent. **8.** [1]Fundum alienum mihi uendidisti; postea idem ex causa lucratiua meus factus est; 'si pars pretii numerata sit,[2] competet mihi aduersus te ad pretium recuperandum actio ex empto. **9.** [3]Post rem traditam nisi emptor pretium statim exsoluat, usuras eius praestare cogendus est. **10.** Mutus emere et uendere potest; furiosus autem neque emere neque uendere potest. **11.** [4]Seruus bona fide comparatus si ex ueteri uitio fugerit, '(*qui uendidit*) doli conscius[5] non tan-

---

ed. Bark. [3]) *Cf. Huschke Recht d. nexum p.* 171. [4]) *Cf. ibid. p.* 174—179. *supra* 1, 19. §. 1. — *Ed. Haen. ex Cdd. hic novam habet rubricam* de modo, *ut sit tit. XVIII et dehinc mutetur titulorum numerus.* [5]) duplo *Cdd. edd.* [6]) *Cf. L.* 19 *fin. L.* 55. *D. de aedil. ed.* (21, 1). [7]) *Cf. L.* 13. §. 4. *D. de act. empti* (19, 1). [8]) *Actore hoc desiderante. Cf. L.* 11. §. 5. *D. eod. L.* 43. §. 6. *D. de aedil. ed.* (21, 1). [9]) *Cf. L.* 13. §§. 10. 13. *D. de act. empti* (19, 1). *L.* 13. 16. *C. eod.* (4, 49). [10]) si pars pretii numerata sit *Cdd. omnes Brev. ed. Haen. h. l. interponunt;* si pretium numeratum sit *C. Ves. edd. pleraeque, ex correctione, ut puto. Sed totum hoc fugitivum est et sequenti §o ante* competet *restituendum, quod fecimus.* [1]) *Cf. L.* 13. §. 15. *D. de act. empti* (19, 1). *L.* 9. *D. de evict.* (21, 2). [2]) *Cf. not.* 10. [3]) *Cf. Fr. Vat.* 2. [4]) *Cf. L.* 1. *C. de aedil. act.* (4, 58). *L.* 13. §. 1. *D. de act. empti* (19, 1). [5]) *Scripsi; nam qui ignorans vendidit, de pretio tantum et ut servum apud emptorem relinquat, conveniri potest. L.* 23. §. 8. *L.* 58 *pr. D. de aedil. ed.* (21, 1). *Verba* q. ūdidit *ob similitudinem cum v.* fugerit *aliquando omissa effecisse videntur, ut v.* doli c'scius *mutata in* dominus, *quod Cdd. habent post* pretium, *in locum v.* ser̄, *quo sed geminatum videbatur, substitueretur. Schult. pro* dominus *cj.* venditor.

im pretium (*serui*), sed et 'eorum,[16] quae per fugam abstulit, ddere cogetur.[7]

12 (13). [8]Cum probatio prioris fugae defecerit, serui sponsioni credendum est: in se enim interrogari, non pro doino aut in dominum, uidetur. 13 (14). [9]In eo contractu, qui ex na fide descendit, instrumentorum 'obligatio[20] sine causa 'deleratur,[1] si quo modo 'ueritas[2] de fide contractus possit ostendi.

[*L.* 1. *D. de fide instrum.* (22, 4).]

14 (15). [3]Fundus eius esse uidetur, cuius nomine comratus est, non a quo pecunia numerata est: si tamen fundus mparatori sit traditus.

[15. *Consult.* 6, 8.][4]

15 (16). [5]Electo reo principali fideiussor uel heres eius eratur. non idem in mandatoribus obseruatur.[6]

TIT. XVIII. DE LOCATO ET CONDVCTO.

1. [1]Homo liber, qui statum suum in potestate habet, et

---

ea (*pro* eor.) *Cdd. edd.* 7) *De* §. 12. *editionum vid. not.* 24. *Paullum mutata extat in L.* 7. *D. de prob.* (22, 3). *Cf. L.* 58. §. 2. *de aedil. ed.* (21, 1). *L.* 1 *pr. L.* 20. *D. de quaest.* (48, 18), *infra* 16. §. 5. 9) *Cf. L.* 10. *C. de fide instr.* (4, 21). 20) *Optimi et* *rique Cdd.* oblatio *alii, ed. A. Cf. Gai.* 3, 131. 1) demonstratur *lti et optimi Cdd. et Haen.* 2) uoluntas *ex multis Cdd. ed. Haen. Cf. L.* 1. *C. si quis alteri* (4, 50). 4) *Pleraeque edd. h. l. post* 11. *ponunt, ut sit* §. 12. *De re cf. L.* 2. *C. si vend. pign.* (8, 30). *editoris venditione, quae exsequendi pignoris causa ex pacto fit l fieri videtur, pignoris causa finitur* (2, 13. §. 4) *et sola in rem tio, si non iure venditum sit, debitori eiusve heredibus relinquitur: tra quam si contra fidem pacti creditor egisse arguatur ab eo, i pepigit vel pepigisse intelligitur: quod arguere licere cum in ntractu pignoris dati inesse videatur, et debitor hoc casu recte gnoratitia agit, et si arguit* (*nam personale pactum est*), *actionem heredem transmittit. Aliter rem expedire sibi videntur Cuiac. et ult. ad h. l.* 5) *Cf. Cic. ad Att.* 16, 15. *L.* 45. §. 8. *D. mand.* (17, 1). *L. ult. C. de fideiuss.* (8, 41). — *L.* 13. *D. de fideiuss.* (46, 1). 23. *C. eod.* 6) *Ad h. tit. spectare etiam videtur L. Rom. Burg.* 35. *tra pro quibuscunque rebus a uenditore accepta ab eo, qui emit, nditionem perfectam esse: pretium tamen postmodum emptor* (*L. ptore*) *uenditori impleturus* (*L. impleturo*), *si aut inter ipsos nuenerit aut uirorum bonorum aestimatione constiterit, secundum ecem Paulli.'*

Tit. XVIII. 1) *Cf. L.* 3. *D. de usufr. leg.* (33, 2).

'peiorem[2] cum et meliorem facere potest: atque ideo operas suas diurnas nocturnasque[3] locat. **2.** [4] Fundi deterioris facti et cultura non exercitati et aedificiorum non refectorum 'culpam[5] arbitrio iudicis domino a conductore sarciri 'oportet.[6]

[*L.* 55 *pr.* §§. 1. 2. *D. locati* (19, 2).]

TIT. XIX. DE NVPTIIS.

1. [1] Sponsalia tam inter puberes quam inter impuberes contrahi possunt. **2.** [2] Eorum, qui in potestate patris sunt, sine uoluntate eius matrimonia iure non contrahuntur; sed '(*et*)[3] contracta non soluuntur: contemplatio enim publicae utilitatis priuatorum commodis praefertur.

[**3—5.** *Collat.* 6, 3. §§. 1. 2. 3.]

6. [4] Inter seruos et liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium potest. **7.** [5] Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt; sed contractum matrimonium furore non tollitur. **8.** [6] Vir absens uxorem ducere potest; femina absens nubere non potest. **9.** [7] Libertum, qui 'ad nuptias[8] patronae uel uxoris 'filiaeue[9] patroni affectauerit, pro dignitate personae metalli poena uel operis publici coerceri placuit.

[*L.* 38 *pr.*[10] §§. 1. 2. *L.* 66 *pr.* §. 1. *D. de ritu nupt.* (23, 2).]

TIT. XX. DE CONCVBINIS.

1. [1] Eo tempore, quo quis uxorem habet, concubinam

---

2) *Cd.* 15. peiorare *ceteri Cdd. edd.* 3) *Excidisse* 'iure' *puto.* 4) *Cf. L.* 25. §. 3. *D. loc.* (19, 2). 5) *Multi Cdd.* culpa *alii Cdd. edd.* 6) potest *Cdd. edd.*

Tit. XIX. 1) *Cf. L.* 14. *D. de sponsal.* (23, 1). 2) *Cf.* §. 1. *I. de nupt.* (1, 10). 3) *Geminavi. De sensu adhuc non capto cf. L. ult. C. de repud.* (5, 17) *et infra* §. 4. *Respicit constitutionem D. Marci, quae publicae utilitatis ratione filiosfam. sine consensu patris matrimonium solvere vetuit.* 4) *Cf. L.* 3. *C. de incest.* (5, 5). 5) *Cf. L.* 16. §. *ult. D. de ritu nupt.* (23, 2). 6) *Cf. L.* 7. *D. eod.* 7) *Cf. L.* 3. *C. de nupt.* (5, 5). *L.* 62. §. 1. *D. de ritu nupt.* (23, 2). 8) *Ex plerisq. Cdd. ed. Haen.* nuptias *ed. A.* 9) filiaeque *Cdd. edd.* 10) *Pro* sponsare *leg.* sponsam habere.

Tit. XX. 1) *Cf. L.* 1. *C. de concub.* (5, 26). *L. ult. fin. D. de divort.* (24, 2).

habere non potest. — [2] Concubina igitur ab uxore solo dilectu separatur.

[*L.* 5. *D. de concub.* (25, 7).]

TIT. XXI[A]. DE MVLIERIBVS, QVAE SE SERVIS ALIENIS IVNXERINT, VEL AD SENATVSCONSVLTVM CLAVDIANVM.[1]

1. [2] Si mulier ingenua ciuisque Romana uel Latina alieno se seruo coniunxerit, siquidem inuito et denuntiante domino in eodem contubernio perseuerauerit, efficitur ancilla. **2.** [3] Si seruo pupilli ingenua mulier se coniungat, denuntiatione tutoris efficitur ancilla. **3.** Mulier etsi '(*libertae suae in contubernio alieni serui morari sine tutore auctore permittere non possit,*)[4] tamen ei, quae se seruo '(*suo*)[5] iunxerit, denuntiando acquirit ancillam. **4.** [6] Procurator et filiusfamilias et seruus iussu patris aut domini denuntiando faciunt ancillam. **5.** Si peculiari seruo filiifamilias libera se mulier coniunxerit, nulla 'disquisitione[7] paternae uoluntatis iure sollenni decurso 'acquiret ancillam.[8] **6.** Liberta sciente 'patrono[9] alieni serui secuta contubernium, eius, qui denuntiauit, efficitur ancilla. **7.** Liberta si ignorante patrono seruo se alieno coniunxerit, ancilla patroni efficitur ea condicione, ne aliquando ab eo ad ciuitatem Romanam perducatur.[10] **8.** Filiifamilias seruo, quem ex castrensi peculio habet, si se ingenua mulier coniunxerit, eius denuntiatione efficitur ancilla. **9.** Filiafamilias si inuito uel ignorante patre seruo alieno se iunxerit, etiam post denuntiationem statum suum retinet, quia facto

---

[1]) *Hic quaedam esse recisa, sequens* igitur *arguit. De re cf. L.* 4. *D. de concub.* (25, 7). *L.* 16. §. 1. *D. de his, q. ut ind.* (34, 9). *Tit. XXI*[A]. *totus debetur Cd. Ves.* [1]) *a.* 53. *factum. Cf. Tacit. A.* 12, 53. [2]) *Cf. Ulp.* 11, 11. *Tertull. ad uxor.* 2, 8. *L.* 1. 5—8. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 11). [3]) *Cf. L.* 18. *C. de admin. tut.* (5, 37). [4]) *Supplevi.* (*Excidit, quia utrobique in fine erat sit.*) *Cf. Ulp.* 11, 27. *Cuiac. supplebat* '*deferre non possit*', *quod non est huius loci.* [5]) *Supplevi.* [6]) *Cf. Fr. Vat.* 334. [7]) discione *Cd.* (*ex* disqsicione, *ut puto*). discretione *ex Cuiac. cj. edd.* [8]) *Malim* acquiret' ancilla. *De re cf. L.* 44. §. 1. *D. de acq. vel amitt. poss.* (41, 2). [9]) *Non* patrona, *cf. Ulp.* 11, 27. [10]) *Ad Latinitatem igitur poterat.*

filiorum peior condicio parentum fieri non potest. **10.** [11]Filiafamilias si iubente patre, inuito domino, serui alieni contubernium secuta sit, ancilla efficitur, quia parentes deteriorem filiorum condicionem facere possunt. **11.** Liberta serui patroni contubernium secuta etiam post denuntiationem in eo statu manebit, quia domum patroni uidetur deserere noluisse. **12.** Errore quae se putauit ancillam, atque ideo alieni serui contubernium secuta est, ’(*si*)[2] postea liberam se sciens in contubernio eodem perseuerauerit, efficitur ancilla. **13.** Si patrona seruo liberti sui se coniunxerit, ’eius[3] denuntiatione conuentam ancillam fieri non placuit. **14.** [4]Mulier ingenua, quae se sciens seruo municipum iunxerit, etiam citra denuntiationem ancilla efficitur; non idem, si nesciat: nescisse autem uidetur, quae comperta condicione contubernio se abstinuit, aut libertum putauit. **15.** Libera mulier contubernium eius secuta, qui plures dominos habuit, eius fit ancilla, qui prior denuntiauit, nisi forte ab omnibus factum sit. **16.** Si mater seruo filii se iunxerit, non tollit senatusconsultum Claudianum erubescendam matris etiam in re turpi reuerentiam, exemplo eius, quae se seruo liberti sui coniunxerit.[5] **17.** Tribus denuntiationibus conuenta etsi ex senatusconsulto facta uideatur ancilla, domino tamen adiudicata citra auctoritatem interpositi per ’(*praetorem*) praesidem(*ue*)[6] decreti non uidetur: ipse enim debet auferre, qui dare potest libertatem. **18.** [7]Filiafamilias mortuo patre si in serui contubernio perseuerauerit, pro tenore senatusconsulti Claudiani conuenta efficitur ancilla.

TIT. XXI[B]. DE DOTIBVS.

1. [1]Dos aut antecedit aut sequitur matrimonium, et ideo uel ante nuptias uel post nuptias dari potest: sed ante nuptias data earum exspectat aduentum.

[*L.* 73 *pr.* §. 1. *D. de iure dot.* (23, 3).]

---

11) *Cf. L.* 27. *D. depos.* (16, 3). 2) *Ex Rittersh. et Schult. cj. addidi* (*fuerat* ēsi). 3) etiam (*factum, ut puto ex* ei', *quod accipiebatur* et.) *Cd. edd.* 4) *Cf. L.* 3. 6. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 11). 5) *Cf.* §. 13. 6) *Supplevi. D. re cf. Theophil.* 3, 12. §. 1. 7) *Cf.* §. 9.

Tit. XXI[B]. 1) *Cf. L.* 7. §. 3. *L.* 47. *D. de i. dot.* (23, 3).

[2]Lege Iulia de adulteriis cauetur, ne dotale praedium
is inuita uxore alienet.

TIT. XXII. DE PACTIS INTER VIRVM ET VXOREM.

[1]Fructus fundi dotalis constante matrimonio percepti
nariti cedunt, etiam pro rata anni eius, quo factum est
um. 2. [2]Omnibus pactis stipulatio subiici debet, ut ex
tu actio nasci possit.

XXIII. DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM.

Mortis causa donatio est, quae 'impendentis[1] metu
fit, ut 'ex causa[2] ualetudinis, peregrinationis, nauiga-
uel belli. 2. [3]Manumissionis gratia inter uirum et
a donatio fauore libertatis recepta est, uel certe, quod
ex hac fiat locupletior: ideoque seruum manumittendi
inuicem sibi donare non prohibentur. 3. [4]Inter uirum
rem nec per interpositam personam donatio fieri potest.
ter uirum et uxorem contemplatione donationis imagi-
ienditio contrahi non potest. 5. [6]Superstite eo, qui
ionii tempore donauerat, ante decedente, cui fuerat do-
, id, quod donatum est, penes donatorem remanet.
ocumque 'tempore[7] contemplatione mortis inter uirum
rem donatio facta est, morte secuta conualescit.

[*L*. 59. *D*. *de don*. *int*. *vir*. *et ux*. (24, 1).
L. 56. *D*. *ad leg*. *Aquil*. (9, 2).]

Gai. 2, 63.
t. *XXII*. [1]) *Cf*. *L*. 78. §. 2. *D*. *de i*. *dot*. (23, 3). *L*. 7.
. 11. *D*. *sol*. *matr*. (24, 3). *Sententiam hanc errore in prin-*
uius tit. *locatam esse, cum prioris ultima esse deberet,*
wit Heimbach. *Repert*. *Lips*. 1843. *III*. *p*. 141. [2]) *Cf*.
§. 1.
t. *XXIII*. [1]) impendente *Cdd*. *edd*. *Cf*. *L*. 2. *D*. *de mort*.
(39, 6) *et de re infra* 3, 7. §. 1. §. 1. *I*. *de don*. (2, 7).
puta pro exc) *Cdd*. (*sed Cdd*. 5. 9. *omittunt*) *edd*. *A*. *Haen*.
L. 7. §. 9. — *L*. 9. §. 1. *D*. *de don*. *int*. *vir*. (24, 1). *L*. 126.
. *de div*. *reg*. *iur*. (50, 17). [4]) *Cf*. *L*. 3. §. 9. *D*. *de don*.
. (24, 1) *cum Basil*. *L*. 5. §. 2. *D*. *eod*. [5]) *Cf*. *L*. 5. §. 5.
. [6]) *Eadem sententia sed aliis verbis et respectu habito*
rientium exstat L. 8. *D*. *de reb*. *dub*. (34, 5). [7]) *i*. *e*.
statim sive ut mortis tempore rei dominium transeat. *Cf*.
§. 1. *D*. *h*. *t*.

25*

TIT. XXIV. DE LIBERIS AGNOSCENDIS.

1. [1]Si serua conceperit et postea manumissa pe| liberum parit.[2] **2.** [3]Si libera conceperit et ancilla fa pererit, liberum parit: id enim fauor libertatis exposc [4]Si ancilla conceperit, et medio tempore [5]manumissa rursus facta ancilla pepererit, liberum parit; media eui pora libertati prodesse, non nocere etiam possunt. **4.** muliere natus, quae ex causa fideicommissi manumitti si post moram libertati factam nascatur, ingenuus n **5.** Si mulier diuortio facto grauidam se sciat, intra tric diem uiro denuntiare debet uel patri eius, ut ad uent spiciendum obseruandumque custodes mittant: [7]quo partum muleris omnimodo coguntur agnoscere. **6.** [8] gnantem se [9]esse mulier[9] non denuntiauerit, uel (uentris missos non admiserit, liberum [10]est[10] patri natum non alere. ceterum negligentia matris, quomi patri heres sit, obesse non debet. **7.** [1]Si mulier se praegnantem [2]neget,[2] permittitur marito uentrem i et uentri custodes dare. **8.** Venter inspicitur per obstetrices,[3] et quod maxima pars earum denuntiaue uero habetur. **9.** [4]Obstetricem, quae partum alienun ut supponi possit, summo supplicio affici placuit.

Tit. XXIV. [1]) *Cf. Gai.* 1, 82. 89. *Ulp.* 5, 10. *Haen. addit ex permultis Cdd.:* id enim fauor libertatis [3]) *Cf. L.* 5. §. 2. *D. de statu hom.* (1, 5). [4]) *Cf. L. D. eod. pr. I. de ingen.* (1, 4). [5]) manumissa sit, C [6]) *Cf. L.* 1. §. 1. *D. de suis et leg.* (38, 16). *L.* 53 p *fideicomm. lib.* (40, 5). *L.* 3. *C. eod.* (7, 4). [7]) *Sic* C 24. 30. 34. *Alii* omisso *vel* amissum. *Sed* quibus missis *busdam Cdd. et Interpr. edd., unde Schult. emendabat* q missis. *Male; nam* quo omisso *etiam est: insuper habit ciatione, ut neque protestarentur, mulierem praegnantem* e *non esse, neque custodes mitterent; itaque demum* ve *quod Paullus dicit. Cf. L.* 1. §§. 1. 3. 4. 11. 12. 15. *D.* d (25, 3). [8]) *Cf. L.* 1. §§. 6. 13. *D. eod.* [9]) mulier esse *Cdd. et ed. Haen. Fortasse:* esse mulier eis. [10]) esse *rem ed. A.* [1]) *Cf. L.* 1 *pr. D. de inspic. ventre* (25, 4). *plerique Cdd.* negat *edd.* [3]) *Non in superiori casu, statutae sunt, sed si post mortem viri mulier ex eo pra se dixerit. L.* 1. §. 10. *D. eod.* [4]) *Cf. L.* 1. *C. ad*

[*L.* 4. *D. de agnosc. et al. lib.* (25, 3).
L. 34. *D. de adopt.* (1, 7).]

TIT. XXV. QVEMADMODVM FILII SVI IVRIS EFFICIVNTVR.

1. [1]Pater ab hostibus captus desinit habere filios in potestate: postliminio uero reuersus tam filios quam omnia sui iuris in potestatem recipit, ac si numquam ab hostibus captus sit. 2. [2]Singulae mancipationes uel iisdem uel aliis testibus fieri possunt, uel eodem die uel intermisso tempore. 3. Emancipatio etiam die feriato fieri potest.[3] 4. [4]Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem, emancipari et manumitti potest. 5. [5]Filiusfamilias emancipari inuitus non cogitur.

TIT. XXVI. DE ADVLTERIIS.

[1]1. Capite secundo legis Iuliae de adulteriis permittitur patri, tam adoptiuo quam naturali, adulterum cum filia cuiuscumque dignitatis domi suae uel generi sui deprehensum '(*sua manu*)[2] occidere. 2. Filiusfamilias pater si filiam in adulterio deprehenderit, uerbis quidem legis prope est, ut non possit occidere; permitti tamen '(*etiam*)[3] ei debet, ut occidat. 3. [4]Rursusque capite quinto legis Iuliae cauetur, ut adulterum deprehensum uiginti horis 'ad testandos[5] uicinos retinere liceat. 4. Maritus in adulterio deprehensos non alios quam infames et eos, qui corpore quaestum faciunt, seruos etiam '(*et libertos tam uxoris et suos quam parentium ac liberorum*),[6] excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. 5. Maritum, qui uxorem deprehensam cum adultero occidit,

---

de fals. (9, 22). *Philostr. vit. Apollon.* 2, 29. *L.* 2. *D. de Carb. ed.* (37, 10).

Tit. XXV. 1) *Cf. Gai.* 1, 129. 2) *Cf. Gai.* 1, 132. 3) *Die SP. Cf. L.* 1. *Th. C. de fer.* (2, 8). *Theophil.* 1, 5. §. 2. *L.* 8. *C. de fer.* (3, 12). *De die nefasto cf. Varro de L. L.* 6, 4. §. 30. 4) *Cf. L.* 4. *D. de adopt.* (1, 7). *L.* 4. *C. de vindicta* (7, 1). 5) *Cf. L.* 5. *C. de emancip.* (8, 49). *Nov.* 89. *c.* 11 *pr.*

Tit. XXVI. 1) §§. 1—6. *sunt ex Cd. Ves. et extant praeter* §. 3. *in Collat.* 4, 12. §§. 1—5., *ubi vid. notata.* 2) *Ex Collat.* 3) *Ex Collat. addidi.* 4) *Cf. L.* 25. *D. ad leg. Iul. de adult.* (48, 5). 5) *Ex Schult. cj. attestando Cdd. edd.* 6) *Cf.* Collat.

quia hoc impatientia iusti doloris admisit, lenius puniri pla **6.** Occiso adultero dimittere statim maritus debet uxo atque ita triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in loco uxorem deprehenderit. **7.** Inuenta in adulterio u maritus ita demum adulterum iratus occidere potest, si domi suae deprehendat.[7] **8.** [8] Eum, qui in adulterio d hensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii post placuit.

[9. *Collat.* 4, 12. §. 8.]

[9] **10.** [10] Duos uno tempore uxoris adulteros accusari j sciendum est: plures uero non posse. **11.** [1] Cum his, publice mercibus uel tabernis exercendis procurant, ad rium fieri non placuit. **12.** [2] Qui masculum liberum in stuprauerit, capite punitur.

[13. *Collat.* 5, 2. §. 2.]

14. [3] Adulterii conuictas mulieres dimidia parte do tertia parte bonorum ac relegatione in insulam placuit ceri, adulteris uero uiris pari in insulam relegatione dim bonorum partem auferri: dummodo in diuersas insulas gentur. **15.** [4] Incesti poenam, 'quae in uiro in insula portatio[5] est, mulieri placuit remitti, hactenus tamen, tenus[6] lege Iulia de adulteriis non apprehenditur. **16.**

---

7) *Ex Collat.* 4, 12. §. 6. Inuentam in adulterio uxorem marit demum occidere potest, si adulterum domi suae deprehendat *Brev. Cdd. ed. Haen. Visigothi corruptos Paulli libros,* *utebantur, ad sui iuris rationem conformasse videntur.* *Collat.* 4, 12. §. 7. 9) §§. 10—12. 14—16. *sunt ex C.* 10) *Cf. L.* 8. *D. de accus.* (48, 2). *L.* 16. *C. de his qui* (9, 1). *L.* 6. §. *ult. D. ad leg. Iul. de adult.* (48, 5). *L.* 43 *pr. D. de ritu nupt.* (23, 2). *I. Gothofr. ad L.* 1. *ad leg. Iul. de adult.* (9, 7). 2) *Etiam extat in Collat.* 5, 2 3) *Cf. Tacit. A.* 2, 50. *Plin. ep.* 6, 31. *L.* 9. *C. ad leg. I adult.* (9, 9). 4) *Cf. L.* 5. *D. de quaest.* (48, 18). *L.* 38. *D. h. t.* (48, 5). — *Collat.* 6, 3. §. 3. 5) *Quae latiori etiam dicitur in insulam relegatio s. legis Iuliae de adu poena Collat.* 6, 3. §. 3. *L.* 11. §. 1. *D. h. t.* (48, 5). *Qua* *vulgarem adulteri poenam, quae non est deportatio,* §. 14. *parem in insulam relegationem.* 6) *i. e. nisi ipsa adul simul commiserit. Cf. L.* 38. §. 4. *D. h. t.* (48, 5). 7) 6 *pr. D. eod. L.* 21. *D. de offic. praes.* (1, 18). ***supra* 1, 13**

illarum sane stuprum, nisi deteriores fiant, aut per eas ad ominam 'affectetur,[8] citra noxam habetur. **17.** [9]In causa dulterii dilatio postulata 'impertiri[20] non potest.

TIT. XXVII. DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM.

1. [1]Inimicitiae capitales, quas quis cum patre pupillorum abuit, a tutelis excusant, ne paterno inimico pupilli committantur. **2.** [2]Ad curam eius, cuius quis tutelam administrauit, nuitus uocari non potest.

[*L.* 38. *L.* 40 *pr.* §. 1. *D. de excus. tut.* (27, 1).]

TIT. XXVIII. DE POTIORIBVS NOMINANDIS.

1. [1]Non recte potiorem uidetur nominare, qui causam ominati potioris non expresserit. **2.** [2]Potior quis esse debet on solum gradu generis, sed et substantia rei familiaris.

[*L.* 223. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16).
Fr. Vat. 172.]

TIT. XXIX. QVI POTIORES NOMINARE NON POSSINT.

1. [1]Libertus, quem pater tutorem dedit, si minus idoneus icatur, excusari quidem non potest, sed adiungi illi curator otest.

TIT. XXX. AD ORATIONEM DIVI SEVERI. [1]

1. [2]Dolo tutoris curatorisue detecto in duplum eius pecuniae condemnatione conueniuntur, qua minorem fraudare toluerunt.

[*L.* 24. *D. de tut. et rat. distr.* (27, 3).]

---

[8]) affectet *Cd. edd. Cf. Terent. Heaut.* 2, 3. *v.* 59. [9]) *Cf. L.* 41. *D. h. t.* (48, 5). [20]) *Plerique Cdd.* impartiri *edd. A. Haen.*

Tit. XXVII. [1]) *Cf.* §. 11. *I. de excus.* (1, 25). [2]) *Cf. Fr. Vat.* 200.

Tit. XXVIII. [1]) *Cf. Fr. Vat.* 210. [2]) *Cf. Fr. Vat.* 157. 210.

Tit. XXIX. [1]) *Cf. Fr. Vat.* 152.

Tit. XXX. [1]) *Rubrica h. l. manifesto inepta.* Ad Rationem *D. S. quinque Cdd., unde Cuiac. cj.:* de rationibus distrahendis. *Sed spectabat rubrica orationem D. Severi de rebus minorum non alienandis et in eo tantum peccatum est, quod Visigothi vel potius librarii nihil ex hac materia, sed frustulum ex sequenti titulo, qui periit, retinuerunt.* [2]) *Cf. L.* 55. §. 1. *D. de adm. tut.* (26, 7). *L.* 1. §§. 19 *seq. L.* 2. *D. de tut. et rat. distr.* (27, 3).

TIT. XXXI. DE FVRTIS.

1. [1]Fur est, qui dolo malo rem alienam contrectat. **2.** Furtorum genera sunt quattuor: manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos eius loci, unde quid sustulerat, 'cum re deprehensus[2] est, uel antequam ad eum locum, quo '(*eo die*)[3] destinauerat, 'peruenerit.[4] nec manifestus fur est, qui in faciendo quidem '(*uel*) cum (*re*) deprehensus[5] non est, sed 'furtum[6] fecisse negari non potest. **3.** Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quaesitum et inuentum est: oblati actione is tenetur, qui rem furtiuam alii obtulit, ne apud se inueniretur. **4.** Furti actione is agere potest, cuius interest, rem non 'perisse.[7] **5.** Concepti is agere potest, qui rem concepit ['(*id*) est[8] inuenit]. oblati is agere potest, penes quem res concepta ['(*id*) est[9] inuenta] est. **6.** [10]Manifesti furti actio et nec manifesti et concepti et oblati heredi quidem competit, sed in heredem non datur. **7.** [1]Seruus, qui furtum fecerit damnumue dederit, nisi id pro sui quantitate dominus sarcire sit paratus, noxae dedi potest. **8.** [2]Si seruus furtum fecerit, deinde manumissus fuerit aut alienatus, cum ipso manumisso uel emptore agi potest; noxa enim caput sequitur. **9.** [3]Filiusfamilias si furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur; quia in omnibus noxa caput sequitur. **10.** [4]Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is, cuius 'ope[5] aut consilio furtum factum fuerit,

---

Tit. XXXI. 1) §§. 1—5. *etiam in Collat.* 7, 5. §§. 1—5. *extant, ubi vid. notata.* 2) deprehensus *Cdd. edd. vid. Collat.* 3) *Addidi; vid. Collat.* 4) *Collat. et Cdd.* 25. 33. perueniret *Cdd. pleriq. edd.* 5) *Vid. Collat.* deprehensus *Cdd. edd.* 6) eum furtum *Cdd. edd. Vid. Collat.* 7) *Ita Cdd. paene omnes. Cf.* §. 16. perdidisse *edd.* 8) et *Cdd. edd.* 9) et *Cdd. edd. Et hic tamen et antea verba* id est inuenta (id est inuenit) *in glossematis suspicionem veniunt.* 10) *Cf. L.* 1. *D. de priv. del.* (47, 1). *L.* 47. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 111. §. 1. *D. de div. reg. iur.* (50, 17). 1) *Paullum mutata extat in Ed. Theoder.* 117. *Cf. leg. Rom. Burg.* 4. *et Gai.* 4, 75. 2) *Extat mutata etiam in Ed. Theoder.* 120. *Cf. Gai.* 4, 77. 3) *Cf. Gai. l. c.* 4) *Cf. Gai.* 3, 202. 5) *Aliqui Cdd.* opera *plerique et edd.* (*factum ex* ope *accepta* p *pro nota*).

ti actione 'tenetur.[16] [7]**11.** Rei hereditariae, antequam ab ·ede possideatur, furtum fieri non potest. [**12.** [8]Qui mere- ;em libidinis causa rapuit et celauit, eum quoque furti ione teneri placuit.] **13.** [9]Furti manifesti actio 'poenam ıdrupli praeter[20] ipsius rei persecutionem genere uindica- ıis et condictionis continet. **14.** Furti 'concepti oblati- ;[1] aduersus eum, qui obtulit, tripli est poena, et ipsius repetitio. **15.** [2]Furti quocumque genere condemnatus ıosus efficitur. **16.** [3]Quaecumque in caupona uel in meri- io stabulo diuersorioue perierint, in exercitores eorum furti io competit. [4]**17.** Si res uendita ante traditionem subrepta , emptor et uenditor furti agere possunt;[5] utriusque enim erest, rem tradi uel tradere. **18.** [3]Si quid in naue rateue ierit, furti actio in exercitorem nauis datur. **19.** [6]Rem ;nori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit; am si et ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest. . [7]Pater uel dominus de ea re, quae filiofamilias uel seruo ırepta est, furti agere potest: interest enim ei deferri actio- n, qui de peculio conuenitur. **21.** [8]Si rem, quam tibi nmendaui, postea subripui, furti actio competere tibi non terit: rei enim nostrae furtum facere non possumus. [9]**22.** Qui furtum quaesiturus est, antequam quaerat, debet dicere, id quaerat, et rem suo nomine et sua specie designare. . Si, cum furtum quis quaerit, damnum iniuriae dederit, ione legis Aquiliae tenebitur. **24.** [1]Ob indicium compre-

---

Cdd. paene omnes. tenebitur *edd.* [7]) *Ex C. Ves. Cf. Gai.* 201. [8]) *Recte hanc Interpretis sententiam esse, Cuiacius cen- it. Cf.* §. 31. [9]) *Cf. L.* 54. §. 3. *D. h. t.* (47, 2). [20]) praeter enam quadrupli *Cdd. edd. Significatur haec sententia in L. Rom. rg. tit.* 4. [1]) concepti actio *Cdd. plerique.* oblati actio *alii, d. A. Haen. nato errore ex scriptura* concepti oblatiq. *Con- guntur haec duo, quia poena tripli ex concepto furto semper eum, qui obtulit, recidit. Cf. Gell.* 11, *ult. Gai.* 3, 191. 187. 4, 173. *Extat etiam in Collat.* 7, 5. §. 6. [3]) *Cf. tit. D. furti adv. ut.* (47, 5). [4]) §§. 17. 18. *ex C. Ves.* [5]) *Quod non omni- s placuit. L.* 14 *pr.* §. 1. *L.* 80 *pr. D. h. t.* (47, 2). [6]) *Cf.* . 12. §. 2. *D. h. t.* [7]) *Cf. L.* 52. §. 5. *D. h. t.* [8]) *Cf. L.* 15. 2. *L.* 59. *D. h. t.* [9]) *Ex C. Ves.* [30]) *Cf. L.* 19 *pr.* §§. 1—4. *h. t.* [1]) *Cf. L.* 15. *D. de praescr. verb.* (19, 5). *Edict. Theo-*

hendendi furis praemium promissum iure debetur. **25.** [32] Siue segetes per furtum siue quaelibet arbores caesae sint, in duplum eius rei nomine reus conuenitur. [3] **26.** [4] Si seruum communem quis furatus sit, socio quoque actio furti dabitur. **27.** [5] Qui pro derelicto rem iacentem occupauit, furtum non committit, tametsi a domino derelinquendi animo 'relicta non (sit). [6] **28.** Si seruus furtum fecerit 'cum [7] domino, praeter rei condictionem furti actio in dominum datur. **29.** [8] Fullo et sarcinator, qui polienda uel sarcienda uestimenta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum furtum fecisse uidetur: quia non in eam causam uidentur accepta. **30.** [9] Frugibus ex fundo subreptis tam colonus quam dominus furti agere 'possunt: [40] quia utriusque interest rem persequi. **31.** [1] Qui ancillam non meretricem libidinis causa subripuit, furti actione tenebitur, et si suppressit, poena legis Fauiae coercetur. **32.** [2] Qui tabulas cautionesue subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur: nec interest, cancellatae necne sint: quia ex his debitum 'dissolutum [3] esse 'comprobari potest. [4] [5] **33.** [6] Qui seruo fugae consilium dedit, furti quidem actione non tenetur, sed serui corrupti. **34.** [7] Res subrepta si in domini potestatem reuersa sit, cessat 'furti actio.[8] **35.** [9] Qui furandi animo conclaue effregit uel aperuit, sed nihil abstulit, furti actione conueniri non potest, iniuriarum potest. **36.** [50] Qui rem suam furatur, ita demum furti actione non tenetur, si alteri ex hoc non noceatur. **37.** [1] Seruus, qui in

---

der. 135. [32] *Cf. L.* 8. §. 2. *D. arb. furt. caes.* (47. 7). *L.* 21 *pr. D. de furt.* (47. 2). *Ed. Theoder.* 151. [3] §§. 26—31. *ex C. Ves.* [4] *Cf. L.* 45. *D. h. t. L.* 45. *D. pro soc.* (17. 2). [5]) *Cf. L.* 43. §§. 5. 8. *D. h. t.* [6] relictam (*puta*, *ex* relictam *factum et sit ob sequens si omissum*) *Cd. edd.* [7] *Puto legendum* (scio (conscio). *Cf. L.* 3. *L.* 4. §. 3. *D. de nox. act.* (9. 4). [8] §§. 29—32. *etiam in L.* 82. *D. h. t. extant.* [9] *Cf. L.* 14. §. 2. *L.* 26. §. 1. *D. h. t.* [40] *Hal. et Vulg.* possit *C. Ves. Flor. edd.* [1]) *Cf. L.* 39. *D. h. t.* [2] *Cf. L.* 27 *pr. D. h. t.* [3] *Ita vel solutum Cdd.* magis *quod factum ex* dis- *antea in repetito* solutum *Dig. edd.* [4] *Ita Dig.* interest comprobari *Cdd.* [5] §§. 33—36. *debentur C. Ves.* [6] *Cf. L.* 13. §. 5. *L.* 36 *pr. D. h. t.* [7]) *Cf. L.* 10 *pr. D. de condict. furt.* (13. 1). [8] *Suspicor: cessat furtiua condictio, non* furti actio. [9] *Cf. L.* 21. §. 7. *D. h. t.* [50]) *Cf.* §. 19. *L.* 53. §. 4. *D. h. t.* [1]) *Cf. L.* 17. §. 3. *D. h. t.*

fuga est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione eius nomine non tenetur,[52] quia in potestate eum non habet.[3]

TIT. XXXII. DE OPERIS LIBERTORVM.

1. [1]Egentem patrouum libertus obligatione doni, muneris et operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatum suarum.

L. 21. §. 3. *L.* 11. *D. de noxal. act.* (9, 4). [52]) *Secus, si damnum iniuria dederit, ubi dominus ex lege Aquilia noxali iudicio tenetur. L.* 27. §. 3. *D. ad l. Aquil.* (9, 2). *Cf. L.* 8. *D. de interrog.* (11, 1). [3]) *L. Rom. Burg.* 15.: '*Seruus etiam in fuga positus si furtum fecerit damnumue dederit, et reuersus ad dominum fuerit, ubi pro sui qualitate dominus soluere paratus sit, aut seruum pro culpa dare praesentem, aut absentem cedere cogendus est secundum regulam Paulli sententiarum.' De quo loco vid. Barkow. praef. p. XLIII seq. Cf. supra* §. 7.

Tit. XXXII. [1]) *Cf. L.* 41. *D. de oper. lib.* (38, 1). *L.* 5. §§. 18. 19. *D. de agnosc. et al.* (25, 3).

IVLII PAVLLI SENTENTIARVM
LIBER TERTIVS.

[*Ad bonorum possessionem ex hoc libro pertinent*
L. 16. *D. de bon. poss.* (37, 1).
L. 7. *D. ratam rem* (46, 8).]

TIT. I. DE CARBONIANO EDICTO.

1. Si '(*et*) fratri puberi[1] controuersia fiat, an 'propter (*impuberis*) et puberis[2] differri causa debeat, uariatum est: sed magis est, ut differri non debeat.

TIT. II. DE BONIS LIBERTI.

1. [1]In bonis liberti prior est patronus, quam filius alterius patroni: itemque prior est filius patroni, quam nepos alterius patroni. **2.** [2]Libertus 'duorum patronorum (*alios*)[3] heredes instituit: alter eorum uiuo liberto moritur: is, qui superest, contra tabulas testamenti bonorum possessionem recte postulat. **3.** [4]Libertorum hereditas in capita, non in stirpes, diuiditur; et ideo si unius patroni duo sint liberi, alterius quattuor, singuli uiriles, id est aequales portiones habebunt. **4.** Patronus uel patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti aes alienum liberti pro portionibus exsoluere coguntur.

[*L.* 20. *D. de iure patron.* (37, 14).
L. 49. *D. de bon. libert.* (38, 2).]

Tit. I. 1) *Supplevi.* fratri impuberi *cj. Cuiac.* (*favente Cd.* 33.: fratrum puberi). *Fortasse restituendum:* (*impuberi et*) fratri et puberi; *cf. Interpr.* 2) *Scripsi.* pro parte impuberis (et impuberis *Cd.* 7.) *Cdd. ed. A.* pro parte puberis *Cuiac. cj. De re cf. L.* 3. §. 8. *D. de Carb. ed.* (37, 10).

Tit. II. 1) *Cf. Ulp.* 27, 2. 3. 2) *Cf. Gai.* 3, 62. *L.* 24. *D. de bon. lib.* (38, 2). 3) *Scripsi.* duos patronos (*factum puto ex* duor. patronor. *et ob similitudinem 'alios' excidisse*) *Cdd. edd.* duos patronos habuit (*pro* heredes instituit) *Cuiac. cj., qui quod ait, in quibusdam Cdd. legi* habere instituit, *ab Haen. non confirmatur.* duos patronos habens alios *Schult. cj.* 4) *Cf. Ulp.* 27, 4.

TIT. III. DE FORMVLA FABIANA.[1]

1. [2]Ea, quae in fraudem patroni a liberto quoquo modo ienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono quam a beris eius reuocantur.

TIT. IV^A. DE TESTAMENTIS.

1. [1]Testamentum facere possunt masculi post 'impletum[2] iartum decimum annum, feminae post duodecimum, '(*sed* on) habentes ius liberorum tutore auctore.[3] 2. Spadones tempore testamentum facere possunt, quo plerique puscunt, i. e. 'anno decimo octauo.[4] 3. [5]Filiusfamilias '(*mis*), qui(*ue*) militauit,[6] de castrensi peculio, tam communi iam proprio iure, testamentum facere potest. castrense[7] item peculium est, quod in castris acquiritur, uel quod prociscenti ad militiam datur. 4. Caecus testamentum potest cere, quia accire potest adhibitos testes et audire sibi testionium perhibentes.

[*L.* 10. *D. qui testam. fac.* (28, 1).]

5. [8]Furiosus tempore intermissi furoris testamentum cere potest.[9] [10]6. '(*Et*) mulieri,[1] quae luxuriose uiuit,

---

Tit. III. [1]) *Ex Schult. cj.* de lege (*factum ex* (formu)l.) ibiana *Cdd. edd.* [2]) *Cf. L.* 1. §. 27. *D. si quid in fraud. patr.* 8, 5).

Tit. IV^A. [1]) *Cf. Gai.* 2, 113. *Ulp.* 20, 12. [2]) *Cdd. paene nnes;* completum *ed. A.* [3]) *Addidi, correctum tamen, ex Cdd.* . 24., *in quibus est* habet in libro tutore auctore. [4]) annorum cim et octo *alii Cdd.* (*cf. etiam Schrader ad* §. 4. *I. de adopt.* 11). *Sed ceterorum lectio retinenda ex Censorin. de die nat.* 4. anno XIIII. *cj. Arndtsii et aliorum, quam non probo. — Cf.* . 5. *C. qui testam. fac.* (6, 22). [5]) *Cf. Ulp.* 20, 10. [6]) *Suppevi ex vicinis.* qui militat *Rittersh. cj. In sequentibus* commun. re *ad eum, qui militavit,* proprio iure *ad militem spectat. Cf.* pri *quib. n. e. perm. fac.* (2, 12). *pr.* §. 3. *I. de mil. test.* (2, 11). . 37 *pr. C. de inoff. test.* (3, 28). [7]) *Cf. L.* 11. *D. de castr.* c. (49, 17). [8]) *Cf.* §. 1. *I. quib. n. e. perm. fac. t.* (2, 12). *Sequitur in omnibus Cdd. rubrica* (*in ed. Haen. tit. V.*) de eo i bonis interdicitur. [10]) *Ex Cd.* 12. (*qui habet* interdicitur ro interdici potest) = *L.* 15 *pr. D. de curat. fur.* (27, 10). *Quae* it *sequitur* §. 1. *quo pertinuerit, merito quaeritur.* [1]) *Ex* ig. *supplevi.*

bonis interdici potest. **7.** [12]Moribus per praetorem bonis interdicitur hoc modo: QVANDO 'TIBI [3] BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS, OB EAM REM TIBI 'LARE [4] COMMERCIOQVE INTERDICO.[5] **8.** [6]Qui ab hostibus captus est, testamentum quasi seruus facere non potest. sane ualet testamentum id, quod ante captiuitatem factum est, si reuertatur, iure postliminii; aut si ibidem decedat, beneficio legis Corneliae, qua lege etiam legitimae tutelae hereditatesque 'firmantur.[7] **9.** [8]In insulam relegatus et in opus publicum ad tempus damnatus quia retinet ciuitatem, testamentum facere potest, et ex testamento capere. **10.** [9]Plures quam septem ad testamentum adhibiti non nocent. superflua enim facta prodesse iuri 'testamenti,[20] nocere non possunt. **11.** [1]In aduersa corporis ualetudine mente captus eo tempore testamentum facere non potest.. **12.** [2]Prodigus recepta uitae sanitate ad bonos mores reuersus et testamentum facere et ad testamenti sollennia ad-

---

12) *Cf. L.* 1 *pr. D. de curat. fur.* (27, 10). *Dionys.* 4, 77. *Cic. de senect.* 7. *Valer. Max.* 3, 5. §. 2. 8, 6. §. 1. 3) *Nec hoc placet, nec* tibi relicta, *ut vitium supplevit Cd.* 19. *Vero propior videtur scriptura Cdd.* 5. 9.: tradis, *pro quo fere tantum geminationis ope restituendum:* tu ira(*tis*) Dis. *Poena enim Deorum iratorum furor est* (*Cic. de harusp. resp.* 18, 39.) *ideo piaculo placandus* (*Plaut. Men.* 2, 2, 17. *Fest. v. Piari*): *cui prodigendi insanam cupidinem assimilari placuit. Vid. etiam not. seq.* 4) ea re *quidam Cdd. edd.* aere *plerique Cdd. Neutrum placet. Scripsi* Lare, *a cuius cultu domus paterna avitaque eoque dominium familiare pendebat. Cf. Plaut. Aulul. init. Horat. Od.* 1, 12, 43. *Sat.* 1, 2, 56. *Itaque et sacrificio* (*domestico*) *et commercio interdicendum erat, idque recte fiebat a praetore, cum Lar non minus quam iustae nuptiae et legitimi liberi iuris civilis sit. Cic. de rep.* 5, 5. *Nam et cum domo venditur.* 5) *In plerisque Cdd. sequitur nova rubr.* (*in ed. Haen. tit. VI.*) item de testamentis. 6) *Cf.* §. *ult. I. quib. n. e. perm. fac. test.* (2, 12). 7) *Malim* c'firmantur. *De re cf. L.* 22 *pr. D. de capt.* (49, 15). *L.* 1. §. 1. *D. de suis et leg.* (38, 16). 8) *Cf. L.* 8. §. 3. *D. qui testam. fac.* (28, 1). *L.* 7. §. 3. *D. de interd. et rel.* (48, 22). *L.* 8. §. 8. *L.* 17. §. 1. *L.* 28. §§. 1. 6. *D. de poen.* (48, 19). 9) *Cf. L.* 21 *pr. D. qui testam. fac.* (28, 1). *L.* 17. *C. de testam.* (6, 23). 20) testamentum *Cdd.* 17ᵇ. 34. tantum (*alii* tamen) *ceteri Cdd. edd. errore ex nota orto.* 1) *Est etiam L.* 17. *D. qui test.* (28, 1). 2) *Cf. L.* 1 *pr. D. de curat. fur.* (27, 10).

)eri potest. **13.** [23]Ex his, qui ad testamentum adhibentur, qui sint, qui Latine nesciant uel non intelligant, sed tamen ıtiant, cui rei intersint, adhibiti non uitiant testamentum.

[*L.* 15. *pr.* §. 1. *D. de testib.* (22, 5).
L. 30. *D. qui testam. fac.* (28, 1).]

TIT. IV^B. DE INSTITVTIONE HEREDVM. [1]

1. [2]Condicionum duo sunt genera; aut enim possibilis est, t impossibilis. possibilis est, quae per rerum naturam adtti potest; impossibilis, quae non potest: quarum ex euentu era exspectatur, altera [impossibilis][3] submouetur. **2.** ondiciones contra leges et decreta principum uel bonos ıres adscriptae nullius sunt momenti; ueluti SI VXOREM N DVXERIS, SI FILIOS NON SVSCEPERIS, SI HOMICIDIVM CERIS, SI BARBARO aut LARVALI [5] HABITV PROCESSERIS his similia. **3.** [6]Quoties non apparet, quis sit heres institus, institutio non ualet: quod euenit, si testator plures icos unius nominis habeat. **4.** [7]Heredes aut instituti aut bstituti dicuntur: instituuntur primo gradu, substituuntur undo uel tertio scripti. **5.** [8]Substituere quis et pure et sub ndicione potest, et tam suis quam extraneis, tam puberibus am impuberibus. **6.** [9]In quot uult uncias testator heredicm suam diuidere potest. impleto asse, sine parte heredes tituti ad prioris assis semissem aequis portionibus ueniunt. [10]Seruus alienus cum libertate heres institutus institutiom non infirmat; sed libertas, ut alieno, superuacue data letur.

[*L.* 26. *D. de lib. et post.* (28, 2).] [1]

Cf. L. 20. §. 9. *D. qui testam.* (28, 1).
Tit. IV^B. 2) *Extat haec rubr. in Consult.* 4. 2) *Cf.* §. 10. *de her. inst.* (2, 14). 3) *Uncis inclusi ut glossema.* 4) *Extat am in Consult.* 4., *ubi in fronte additur* pacta uel, *certe non ex ullo. De re cf. L.* 14. *D. de condic. inst.* (28, 7). *L.* 64. §. 1. 74. *D. de condit. et dem.* (35, 1). 5) aut *paene omnes Cdd., uente in plerisque* laruali (*eiusve corruptelis*), *in aliis* barbaro. *Cuiac. Obs.* 21, 22. barbaro *ed. A.* laruali *ed. Haen.* 6) *Cf.* 62. §. 1. *D. de her. inst.* (28, 5). 7) *Cf. L.* 1 *pr. D. de lg. v. pup. subst.* (28, 6). 8) *Cf. L.* 8 *pr. L.* 48. §. 1. *D. eod.* *Cf. L.* 13. §. 1. *L.* 17. §§. 2—4. *D. de her. inst.* (28, 5). 10) *Cf.* 49 *pr. D. eod.* 1) *Ed. A. h. l. habet post* §. 10.

8. '(*Filia*)[12] filio et extraneo aequis partibus heredibus institutis si praeterita accrescat, tantum suo auocabit, quantum extraneo; si uero duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam tollit. **9.** [3]Si talis[4] postumorum institutio 'sit:[5] QVI POST MORTEM MEAM POSTVMI NATI FVERINT, HEREDES 'SVNTO, ii, qui[6] uiuo eo 'nascuntur,[7] rumpunt testamentum. **10.** [8]Nepos postumus, qui in locum patris succedere potest, ab auo aut heres instituendus est aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum.

[*L.* 26. *D. de lib. et post.* (28, 2.)]

11. [9]Qui semel constituit ad se hereditatem pertinere ac se rebus eius immiscuit, repudiare eam non potest; etiamsi damnosa sit.

[*L.* 93 *pr.* §§. 1. 2. *D. de acq. vel om. her.* (29, 2).]

TIT. V. AD SENATVSCONSVLTVM SILANIANVM.[1]

1. 'Ex senatusconsulto Silaniano[2] hereditas eius, qui a familia occisus esse dicitur, ante habitam quaestionem adiri non potest, neque bonorum possessio postulari. **2.** [3]Occisus uidetur non tantum qui per uim aut per caedem interfectus est, uelut iugulatus aut praecipitatus, sed et is, qui ueneno necatus dicitur. honestati enim heredis conuenit, qualemcum-

---

12) *Fere geminavi. Cf. Ulp.* 22, 17. *Gai.* 2, 124. 3) *Cf. L.* 10. *D. de lib. et post.* (28, 2). 4) talis est *Cdd. multi edd.* talis *Cdd. alii.* 5) si *Cdd.* (*unus omittit*), *quod edd. cum sequente* qui *coniunxerunt.* 6) suntote si *vel* sumptote si *vel* sunto (*vel* sunt) item si *et similia Cdd., facta, ut puto, ex* sunto ii q (*quod* q *quia coaluerat cum sequente* uiuo, *mutatum est in* si). 7) *Complures Cdd.*, nascantur *alii, edd.* 8) *Cf. Gai.* 2, 133. 134. *L.* 29. §§. 13 *seq. D. de lib. et post.* (28, 2). 9) *Cf.* §. 5. *I. de hered. qual.* (2, 19).

Tit. V. 1) *Factum a.* 763. *Cf. Tacit. A.* 14, 42. 43. 2) *Addidi ex multis Cdd., qui habent rubricam* de (*vel* ad) SCto Silaniano, *quae sc. cum initio ipsius orationis coaluerat. Sed fortasse fuerat* ex ed. de SCto Silaniano. *Cf. L.* 3. §. 29. *L.* 5 *pr.* §. 1. *D. de SC. Silan.* (29, 5). 3) *In fine* §. 1. *omissum aliquid videtur velut* '*nec adita retineri, nisi mortem testatoris heres ultus sit.*' *Cf. L.* 1. §§. 17—21. *L.* 5. §. 3. *L.* 8. §. 1. *L.* 15. §§. 1. 2. *L.* 20. 21 *pr. D. eod. L.* 9. *C. de his, quib. ut ind.* (6, 35).

que mortem testatoris inultam non praetermittere. **3.** [4]Domino occiso de ea familia quaestio habenda est, quae intra tectum fuerit, uel certe extra tectum cum domino eo tempore, quo occidebatur. **4.** [5]Qui occisus dicitur, si constet, eum sibi quoquo modo manus intulisse, de familia eius quaestio non est habenda: nisi forte prohibere potuit nec prohibuit. **5.** 'Neroniano senatusconsulto[6] cauetur, ut occisa uxore etiam de familia uiri quaestio habeatur, idemque ut 'in uxoris[7] 'familia[8] obseruetur, si uir dicatur occisus. **6.** [9]Serui, qui sub eodem tecto fuerint, ubi dominus perhibetur occisus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manumissi sint. sed et hi torquentur, qui cum occiso in itinere fuerunt. **7.** [10]Serui de proximo si, cum possent ferre auditis clamoribus, auxilium domino non tulerunt, puniuntur. **8.** [1]Seruos, qui in itinere circumdatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehensos et torqueri et summo supplicio affici placuit. **9.** [2]Habetur de familia quaestio et si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest, [3]extraneus an ex liberis sit. [4]**10.** Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum, qui, cum 'suspecta nex esset testatoris,[5] apertis tabulis testamenti uel ab intestato adierunt hereditatem, bonorumue possessionem acceperunt: amplius his et in centum milia sestertiorum poena irrogatur.[6] nec refert, a quibus paterfamilias nec quemadmodum 'occisus dicatur.[7] **10**[a]. [8]In summa tamen

---

4) *Cf. L.* 1. §§. 26—31. *D. h. t.* 5) *Cf. L.* 1. §. 22. *D. h. t.* 6) *Facto a.* 58? *Cf. Tacit. A.* 13, 32. *L.* 1. §. 15. *D. h. t.* 7) iuxta uxoris *Cdd. edd. Sed nusquam iuxta significat erga vel circa. Error natus ex scriptura* īux. = in uxoris, *quod mansit perscripto voc.* uxoris *et sequente* fa-milia *in* iuxta *abiit.* 8) familiam *alii Cdd. edd.* 9) *Cf. Tacit. A.* 13, 32. *L.* 3. §§. 16. 17. *D. h. t. supra* §. 3. 10) *Cf. L.* 1. §§. 27. 28. *D. h. t. L.* 12. *C. de his quib. ut ind.* (6, 35). 1) *Cf. L.* 1. §. 31. *D. h. t.* 2) *Cf. L.* 6. §. 1. *D. h. t.* 3) *Plerique Cdd. et ed. A. interserunt* an. 4) §§. 10—12. *inveniuntur in Cd.* 17. *Vid. etiam Boeckingii Ulp. ed.* 4. *p.* 171. 5) suscepta re esset testatoris *Cd.* interfectus esset testator *ex Cuiacii cj. edd. Cf. L.* 5. §. 2. *D. h. t. L.* 9. *C. de his quib. ut ind.* (6, 35). 6) *Cf. L.* 3. §. 18. *L.* 25. §. 2. *D. h. t.* 7) dicatur (*ut* occisus *absumtum videatur voce* quemadm-odum) *Cd.* occidatur *ex Cuiac. cj. edd. Ceterum cf. L.* 1. §. 17. *D. h. t.* 8) *Antecedunt in Cd. haec verba:* Titulus ex corpore eo (corrige

sciendum 'est,[19] de his omnibus habendam esse quaestionem, qui in suspicionem quacunque ratione ueniunt. **11.** [20]In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, hic ordo seruatur: primum, ut constet, occisum dominum; deinde, ut liqueat, de quibus ea quaestio habenda sit; atque ita de reis inquirendum. **12.** [1]Etsi percussor certus sit, tamen de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inueniri possit. **13.** [2]Omnibus, qui contra uoluntatem defuncti faciunt, ut indignis aufertur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.[3] **14.** [4]Siue falsum siue ruptum siue irritum dicatur esse testamentum, salua eorum disceptatione, scriptus heres iure in possessionem mitti desiderat. **15.** [5]Si inter heredem institutum et substitutum controuersia sit, magis 'placet,[6] eum in possessionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco scriptus est. **16.** [7]Scriptus heres, ut statim in possessionem 'mittatur, iure desiderat.[8] hoc post annum iure impetrare non poterit. **17.** [9]In eo testamento, quod nec, ut oportuit, oblatum nec publice recitatum est, heres scriptus in possessionem mitti frustra desiderat. **18.** In possessionem earum rerum, quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus, priusquam iure ordinario experiatur, improbe mitti desiderat.

[*L.* 17. *D. de iure codicill.* (29, 7).]

TIT. VI. DE LEGATIS.

1. [1]Per praeceptionem uni ex heredibus numi legati, qui domi non erant, officio iudicis familiae herciscundae a cohere-

---

titulo et corpore eod. [eodem]), *ut appareat* §. 10ª. *non continuo secutam esse verba §i* 10. *De re cf. L.* 1. §§. 1. 2. *D. de quaest.* (48, 18). [19]) et *Cd. edd.* [20]) *Cf. L.* 1. §. 24. *D. h. t.* [1]) *Cf. L.* 6 *pr. L.* 17. *D. h. t.* [2]) *Cf. L. ult. fin. D. de fideic.* (6, 42). — *L.* 5. *C. de relig.* (3, 44). *L.* 5. *C. de his quib. ut ind.* (6, 35). *F. A. Schilling Bemerk. p.* 315. [3]) *Velut tacito fideicommisso.* [4]) *Cf. L.* 2. *C. de edicto D. Hadr.* (6, 33). [5]) *Cf. L.* 1. *C. eod.* [6]) *Sic plerique Cdd.* placuit *ex aliis edd.* [7]) *Cf. L.* 3. *C. eod.* [8]) *Malim* mitti iure desiderat, ita. [9]) *Cf. L.* 3 *cit.*

Tit. VI. [1]) *Cf. L.* 25. §. 22. *L.* 26. *D. fam. erc.* (10, 2). *Valet hoc pecuniae legatum iure bonae fidei; aliis rebus legatis valeret iure SCti Neroniani.*

bus praestabuntur. **2.** [2]Ante heredis institutionem legari ›n potest: inter medias heredum institutiones, siue alter ɪe uterque adeat,[3] potest, '(*et*)[4] interdum dimidium, inter-.m totum debetur:[5] dimidium, si per uindicationem legatum .;[6] totum, si per damnationem.

[3. *Consult.* 6, 9.][7]

4. [8]Communi seruo cum libertate et sine libertate legari test, totumque legatum socio testatoris acquiritur. **5.** [9]Post ›rtem heredis legari non potest, quia nihil ab herede heredis linqui potest. **6.** [10]In mortis tempus 'tamen siue quum res decedat,[1] legata conferri possunt, hoc modo: LVCIO TI-O, CVM '(*HERES*)[2] MORIETVR, DO LEGO aut HERES MEVS ᴀRE DAMNAS ESTO. **7.** [3]Per uindicationem legatum etsi ndum constituerit legatarius ad se pertinere, atque ita post

---

'*Cf. Ulp.* 24, 15. 1, 21. *et de sententia Goeschen Obs. iur. p.* 40. *Quod in libertate tantum data refert, cuius dies ab adita hereɪtate cedit. Cf. Ulp.* 1, 21. [4]) *Ex Arndtsii cj. addidi. Scriɪum erat* potēet. [5]) *Deberi etiam de do lego legato recte di-tur.* [6]) *Nec SCto Neroniano altera pars confirmatur, quod ɪum habet, ubi legatum ob verba minus rata non valet; hoc vero let.* [7]) *Post diem legati cedentem licet legatum ad heredem ɪnsmittatur, tamen actio (si et dies venerit), quae inchoata non t, non transmittitur, ut fructus quoque heredi debeantur, quia choata demum actione utrum vindicare legatarius an condicere luerit, diiudicari potest. L.* 76. §. 8. *D. de leg.* 2. *Ad legatum ɪr vindicationem igitur haec sententia maxime referenda est, ɪod ex interpretatione SC. Neroniani etiam per condictionem ɪti poterat. Ceterum ipsum legatum vel per damnationem sicut ɪeicommissum etiam ignoranti acquiri ideoque post diem ceden-ɪn ad heredem transmitti dubitari non debet. L.* 16. §. 1. *D. ɪi testam.* (28, 1). *L. ult. C. quando dies leg.* (6, 53). [8]) *Cf. lp.* 1, 18. 22, 10. *L.* 12. *D. de auct. et cons.* (26, 8). *L.* 11. *D. e optione leg.* (33, 5). *L.* 63. §. 9. *D. pro soc.* (17, 2). *L.* 49 *pr.* ., *ad leg. Falc.* (35, 2). — *Ches. different.* 1, 7. 8. [9]) *Cf. Gai.* , 232. *Ulp.* 24, 16. [10]) *Cf. Gai. et Ulp. ll. cc. item Interpr.* . *l.* '*Si quis faciens testamentum iniungat heredi, ut tempore, ɪo ipse heres moritur, legatum legatario tradat, ualet legatum.*') *Scripsi.* tam suae quam heredis eius *edd.* tam (tam in *Cdd.* ɪiqui) sua (*vel* suam) quam heredis eius *Cdd.* [2]) *Supplevi, ut ɪppletum est L.* 4 *pr. D. quando dies* (35, 2). *Deinde* moritur *d. A. typorum mendo.* [3]) *Intellige: etiam per vindicationem ɪg. Cf. Gai.* 2, 195. 200 *fin.* §. 23. *I. de leg.* (2, 20) *et supra*

apertas tabulas[14] ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum transmittit.

[*L.* 19. *D. de opt. legata* (33, 5).]

8. [5]Si res obligata creditori, cuius causam testator non ignorauit, per damnationem legata sit, luitio ad heredis sollicitudinem spectat. **9.** [6]Seruo fataliter interempto legatarii damnum est, quia legatum nulla culpa heredis intercidit. **10.** [7]Damnari heres potest, ut alicui domum exstruat, aut aere alieno eum liberet. **11.** [8]Sinendi modo tam corporales res, quam quae in iure consistunt, legari possunt, et 'ideo[9] debitori id, quod debet, recte legatur. **12.** [20]Eius rei, quae legata est, exemplo heredis partem agnoscere, partem repudiare legatarius non potest. **13.** [1]Legatum nisi certae rei sit et ad certam personam deferatur, nullius est momenti. **14.** [2]Si quis sibi et Titio legatum adscripserit, magis est ut totum legatum ad coniunctum pertineat.

[*L.* 18 *pr. D. ad leg. Corn. de fals.* (48, 10).]

15. [3]Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, ut suspectus a tutela remouendus est, ad quam ultro uidetur affectasse. **16.** [4]Rem legatam testator si postea pignori uel fiduciae dederit, ex eo uoluntatem mutasse non uidetur. [5]**17.** Ususfructus uniuscuiusque rei legari potest, et aut ipso iure constituetur aut per heredem praestabitur. ex causa quidem damnationis per heredem praestabitur; ipso autem iure per

---

not. 7. 14) *Cf. L. un.* §. 1. *C. de caduc. toll.* (6, 51). 5) *Cf.* §. 5. *I. de leg.* (2, 20). 6) *Cf.* §. 16. *I. eod.* 7) *Cf.* §. 21. *I. eod.* 8) *Cf.* §. 21 *cit. L.* 41 *pr. D. de leg.* 1. 9) *Malim* adeo. *Cogitat vero Paullus de hoc legato: heres meus sinito, ut Titius quod mihi debet, sibi habeat.* 20) *Cf. L.* 4. *D. de leg.* 2. *L.* 38 *pr. D. de leg.* 1. 1) *Cf. L.* 69. §. 4. *D. de iure dot.* (23, 3). *L.* 71 *pr. D. de leg.* 1. *L.* 3. §. 7. *D. de adim. v. transf. leg.* (34, 4). 2) *Cf. L.* 14 *pr.* §. 1. *D. ad leg. Corn. de fals.* (48, 10). 3) *Plenior videtur extare in L.* 18. §. 1. *D. ad leg. Corn. de fals.* (48, 10). '*Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit, etsi suspectus esse praesumitur, quod ultro tutelam uidebitur affectasse, tamen si idoneus esse approbetur, non ex testamento sed ex decreto tutor dandus est: nec excusatio eius admittetur, quia consensisse uidetur uoluntati testatoris.*' 4) *Cf.* §. 12. *I. de leg.* (2, 20). *L.* 3. *C. eod.* (6, 37). 5) Tit. IX. de

iindicationem. **18.** [26]Furiosi et aegrotantis et infantis usus'ructus utiliter relinquitur. horum enim alius resipiscere, lius conualescere, alius crescere potest. **19.** [7]Ancillae usu'ructu legato, partus eius ad fructuarium non pertinent. **20.** [8]Gregis usufructu legato, grege integro manente, fetus ad usufructuarium pertinent, '(*id est*)[9] saluo eo, ut quicquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur. **21.** [30]Areae usufructu egato, aedificia in ea constitui non possunt. **22.** [1]Accessio lluuionum ad fructuarium 'fundi,[2] quia fructus fundi non est, ion pertinet: uenationis uero et aucupii reditus ad fructuarium iertinet. **23.** [3]Seruos nec torquere, neque flagellis caedere, ieque in eum casum facto suo perducere usufructuarius iotest, quo deteriores fiant. **24.** [4]Fructu legato, si usus non dscribatur; magis placuit 'usumfructum[4*] uideri adscriptum. ructus enim sine usu esse non potest. **25.** [5]Si alteri usus, lteri fructus legatus sit, fructuarius in usum concurrit, quod n fructu usuarius facere non potest. **26.** [6]Coniunctim duoius 'ususfructus DO LEGO legatus[7] altero mortuo ad alterum n solidum pertinebit. **27.** [8]Usufructu legato, de modo itendi cautio a fructuario solet interponi, et ideo perinde omnino[9] se usurum, ac si optimus paterfamilias uteretur, ideiussoribus oblatis cauere cogetur.

[*L.* 59 *pr.* §§. 1. 2. *D. de usufr.* (7, 1).]

28. [40]Ususfructus amissus ad proprietatem recurrit. mittitur autem quinque modis: capitis minutione, rei muta-

isufructu *ed. Haen. ex Cdd.* [26]) *Cf. L.* 12. §. 3. *L.* 55. *D. de usufr.* (7, 1). [7]) *Cf. L.* 68 *pr. D. eod. L.* 28. §. 1. *D. de usur.* (22, 1). §. 37. *I. de rer. div.* (2, 1). [8]) *Cf. L.* 68. §. 2 *seq. D. de usufr.* (7, 1). [9]) *Supplevi; sed fortasse plura Visigothi resecuerunt.* [30]) *Cf. L.* 7. §. 1. *D. de usufr.* (7, 1). [1]) *Cf. L.* 9. §§. 4. 5. *D. eod.* [2]) *Ex Schult. cj.* fundum *Cdd. edd.* [3]) *Cf. L.* 17. §. 1. *L.* 23. §. 1. *D. eod.* [4]) *Cf. L.* 14. §. 1. *D. de usu et habit.* (7, 8). [4*]) *Fortasse scrib.:* usum fructui. [5]) *Cf. L.* 14. §. 2. *D. eod.* [6]) *Cf. Fr. Vat.* 75 (1). 77. [7]) *Ex Arndtsii cj.* Cum (*quod in plerisque Cdd. omittitur*) coniunctim . . . . usumfructum do lego, legatum *ex Cdd. edd. Cf.* §. 69. [8]) *Cf. L.* 13 *pr. D. de usufr.* (7, 1). *L.* 4. *C. eod.* (3, 33). [9]) omnia *Cdd. edd.* [40]) *Cf.* §. *ult. I. de usufr.* (2, 4). *Gai.* 3, 83.

tione, non utendo, in iure cessione, dominii comparation
29. Capitis minutione amittitur, si in insulam fructuarius d
portetur, uel si ex causa metalli seruus poenae efficiatur, a
si statum ex arrogatione uel adoptione mutauerit. **30.** N
utendo amittitur ususfructus, si possessione fundi bien
fructuarius non utatur, uel rei mobilis anno. **31.** [41]Rei n
tatione amittitur ususfructus, si domus '(*usufructu*) legat
incendio conflagrauerit aut ruina perierit, licet postea re
tuatur. **32.** [3]In iure cessione amittitur ususfructus, quo
domino proprietatis eum fructuarius in iure cesserit.
Finitur ususfructus aut morte aut tempore: morte, cum u
fructuarius moritur; tempore, quoties ad certum temp
ususfructus legatur, uelut biennio aut triennio. **34.** [4]Fu
uel seruo legato 'neque[5] fundi instrumentum 'neque[5] se
peculium ad legatarium pertinet. **35.** [6]Quaerendorum f
ctuum causa esse uidentur, qui opus rusticum faciunt, et
nitores et uillici et saltuarii; item boues aratorii, aratra,
dentes, et falces putatoriae; frumentum quoque ad sement
repositum. **36.** [7]Cogendorum fructuum causa compar
instrumento cedunt, uelut corbes, 'quali,[8] falces messoria
foenariae, item molae oliuariae. **37.** [9]Conseruandorum f
ctuum causa comparata instrumento cedunt, uelut do
cupae, uehicula rustica, cibaria, pistores, asini, focari
item ancillae, quae uestimenta rusticis faciunt; 'scorte
quoque et sutor continebuntur. **38.** [1]Uxores eorum,
operantur, magis est ut instrumento cedant. Pecora q
que, et pastores eorum, '(*si*) stercorandi causa com

---

41) *Cf. L.* 5. §. 2. *L.* 10. §. 1. *quib. mod. usufr. am.* (7,
2) *Ex Noodtii cj.* legata *Cdd. edd. Scilicet post* dom-us *p*
nota uf. 3) *Cf. Gai.* 2, 30. 4) *Cf. L.* 24. *D. de pecul.*
(33, 8). *L. ult. D. de supell. leg.* (33, 10). 5) tam — q
Cdd. edd. Scriptura instrumentunq *in posteriore loco male*
plicata instrumentum quam *primum mendum peperisse vide*
6) *Cf. L.* 8 *pr. L.* 12 *pr.* §. 4. *L.* 15. §. 2. *D. de instructo*
(33, 7). 7) *Cf. L.* 8 *pr. cit. L.* 21. *D. eod.* 8) *Scripsi;*
Cdd. edd., qui quidem etiam in instrumento esse possunt (*L.*
D. eod.), *sed non sunt huius loci.* 9) *Cf. L.* 8 *pr. L.* 12
§§. 1. 5. 6. *D. eod.* 50) *Ex Roeveri cj.* scotra *Cdd.*
1) *Cf. L.* 8 *pr. L.* 12. §. 7. *D. eod. L.* 60. §. 3. *D. de leg*

nt),[52] instrumento continentur. **39.** [3]Ea autem, ıstodiae magis causa quam ad usus patrisfamilias eo unt, instrumenti nomine non continentur. **40.** [4]Uxo- ı eorum, qui mercedes praestare consueuerunt, neque tionis[5] neque instrumenti appellatione continentur. scationis et uenationis instrumentum ita demum in- to fundi continetur, si ex his maxime[7] fundi reditus **42.** [8]Fructus percepti instrumento fundi ita de- ɔdunt, si ibidem absumi a testatore consueuerant. ındo cum omni instrumento rustico et urbano et man- ıuae ibi sunt, legato, semina quoque et cibaria debe- **44.** [60]Fundo cum omni instrumento rustico et ɔt mancipiis, quae ibi sunt, legato, tam supellex quam tum, itemque argentum, et uestes, quae ibi paterfami- ıi) instruendi[1] gratia habere solet, debebuntur; item ipia, quae usui patrifamilias esse solent, itemque aues a, quae instruendarum epularum gratia in fundo com- ıunt; exceptis his, quae ibi custodiae causa deposita **45.** [3]Fundo legato VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, raria et cetera uenationis instrumenta continebuntur: iam ad instrumentum pertinent, si quaestus fundi ex parte in uenationibus consistat. **46.** [4]Fructus, qui haerebant mortis testatoris tempore, ad legatarium ıt; ante percepti ad heredem. **47.** [5]Fundo legato

---

ılevi, quae ob similia sequentia exciderunt. Cf. L.* 9. *D. ım.* (33, 7). *Quae pascendi tantum causa comparata sunt, ı fructus capiatur, ita continentur, si fundus saltus vel ı habeat. vel si instructus legatus sit. L.* 11 *fin. D. h. t. de verb. et rer. sign.* (6, 38). [3]) *Cf.* §. 44. *L.* 12. §. 29. *strum.* (33, 7). *L.* 1. *C. de verb. et rer. sign.* (6, 38). [4]) *Cf.* . 8. *L.* 19. §. 1. *D. de instrum.* (33, 7). *Ceterum haec ı locum mutasse et* §. 38. *post v.* cedant *restituenda vide-) Malim* instructi fundi *vel* instructi omnis. [6]) *Cf. L.* 12. :3. *D. eod.* [7]) *Cf.* §. 45. [8]) *Cf. L.* 12 *pr.* §. 30. *D.* 1. *C. de verb. et rer. sign.* (6, 38). [9]) *Cf. L.* 12 *pr.* 9. *D. de instrum.* (33, 7). [60]) *Cf. L.* 12. §. 15. *L.* 16 *pr.* ;. 1. *D. eod.* [1]) *Supplevi fere geminando. Cf. L.* 12. ı. *eod. infra* §. 55. [2]) *Cf.* §. 39. [3]) *Est L.* 22 *pr. nstr. v. instrum. leg.* (33, 7). [4]) *Cf. L.* 44. *D. de rei* , 1). [5]) *Est L.* 22. §. 1. *D. de instr. v. instrum.* (33, 7).

cum mancipiis et pecoribus et omni instrumento rustico et urbano, peculium actoris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere. **48.** [66] Actor uel colonus ex alio fundo in eodem constitutus, qui cum omni instrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet, nisi eum ad ius eius fundi testator uoluerit pertinere. **49.** [7] Adiunctiones, quas fundo legato testator ex diuersis emptionibus applicauerat, legatario cedere placuit. **50.** [8] Instructo praedio legato, fabri ferrarii, item tignarii 'et putatores,[9] qui instruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt. **51.** [70] Instructo fundo legato, libri quoque et bibliothecae, quae in eodem fundo sunt, legato continebuntur. **52.** [1] Seruum studendi gratia ex eodem fundo, qui cum manci piis fuerat legatus, alio translatum ad legatarium placuit pertinere. **53.** [2] Fundo ita ut possederat legato, mancipia tam urbana quam rustica, itemque aurum et uestes, quae eodem tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent. **54.** [67] Pascua, quae postea comparata ad fundum legatum testator adiunxerat, si eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent. **55.** [3] Quicquid in eadem domo, quam instructam legauit paterfamilias, perpetuo instruendi se gratia habuit, legatario cedit. **56.** [4] Instructa domo legata, ea legato continentur, quibus domus munitior uel tuta ab incendio praestatur, '*(itaque)*[5] tegulae, specularia et uela legato continebuntur; item 'stramenta,[6] lecti, culcitae, puluini, subselli cathedrae, mensae, armaria, delphicae, pelues, conchae, aquimanilia, candelabra, lucernae, et similia quacumque mater expressa. **57.** [7] Domo legata, balneum eius, quod publi praebetur, nisi alias separetur, legato cedit. **58.** [8] Domo cu

---

Cf. L. 39. §. 4. *D. famil. ercisc.* (10, 2). 66) *Cf. L.* 12. §. ;
L. 20. §. 5. *D. de instr.* (33, 7). 7) *Cf. L.* 20. §. 7. *D. eo*
L. 91. §. 5. *D. de leg.* 3. *infra* §. 54. 8) *Cf. L.* 12. §. 5. *L.* 1
§. 7. *D. de instr. v. instr.* (33, 7). 9) putatores, et *Cdd. ed*
Vid. L. 18. §. 7 *cit.* 70) *Cf. L.* 12. §. 34. *D. eod.* 1) (
L. 20. §. 6. *D. eod.* = *L.* 78 *pr. D. de leg.* 3. 2) *Cf. L.* 1
§. 1. *D. de leg.* 3. 3) *Cf. L.* 12. §§. 42. 43. *D. de instr.*
instrum. (33, 7). 4) *Cf. L.* 12. §§. 16 *seq. D. eod.* 5) *Addi*
6) *Cdd.* 5. 9. aeramenta *ceteri, edd.* 7) *Cf. L.* 91. §. 4. *D.* (
leg. 3. 8) *Cf. L.* 12. §. 41. *D. de instr. v. instrum.* (33, 7).

re suo, sicut instructa est, legata, urbana familia, item et 'ostiarii[79] et zetarii et aquarii eidem domui ser- legato cedunt. **59.** Omnibus, quae in domo sunt, cautiones debitorum 'emptionesque[80] seruorum legato cedunt. **60.** 'Monilibus[2] legatis, aurum uel argen- ı debetur, nisi de his quoque manifeste sensisse testa- ›ossit ostendi. **61.** Instrumento cauponio legato, :auponis tabernarii'dicitur,[3] ea debentur, quae in cau- ıum parata sunt, uelut uasa, in quibus uinum defun- scaria quoque et pocularia uasa debentur. sane mini- ım rerum legato non cedunt. **62.** [4]Instrumento me- to, collyria et emplastra et apparatus omnis conficien- nedicamentorum, itemque ferramenta legato cedunt. strumento pictoris legato, colores, penicilli, cauteria erandorum colorum uasa debebuntur. **64.** [6]Pistoris ›nto legato, cribra, asini, molae et serui, qui pistrinum , item machinae, quibus farinae subiguntur, legato

---

Cuiac. cj. uestiarii *Cdd. edd.* [80]) *Ex Cuiac. cj.* ra- *Cdd. edd. Sed cf. L.* 12. §. 45. *D. eod. L.* 92 *pr.* §. 1. *g.* 3. [1]) *Ex Cuiac. cj. addidi. Cf. LL. cit. et L.* 41. 78. §. 1. *D. de leg.* 3. *L.* 86 *pr. D. de leg.* 2. [2]) *Hoc extare, Haen. non nominato Cd. animadvertit;* mobilibus *rique et edd. Sed mobilibus legatis aurum et argentum tineri, quis credat Paullum statuisse, cum vel pecunia : causa reposita contineatur? L.* 79. §. 1. *D. de leg.* 3. *nonilia' in L.* 2. *Th. C. de thesaur.* (10, 18) *pariter in ' mutata est in L. un. I. C. eod.* (10, 15). *Ab auro et autem separantur monilia etiam in L.* 27. *Th. C. de episc.* , 2). *L.* 7. *Th. C. de bon. proscr.* (9, 42). *Ceterum in co vetus vitium; unde enim nisi ex hoc Byzantini, Harme- dico* 5, 11 (10). §. 22., *sua hauserunt?* [3]) *Verba* cau- *el* cauponis) tabernarii dicuntur *in multis Cdd. leguntur, cis posita. Quibus ut glossemate eiectis (quod hactenus factum), pugnat haec sententia cum L.* 17. §. 2. *D. de instrum.* (33, 7), *nec concordat cum ipsius Paulli senten- ·.* 13 *pr. D. eod.; adhibita vero et sic ut fecimus emen- monstrant instrumentum cauponis tabernarii, i. e. qui n per institorem, cauponam exercet (cf. L.* 1. §. 5. *D. 'aup.* 4, 9), *unde postea tantum ministri vini defundendi porrigendi commemorantur; itaque locus cum ceteris onsentit, quibus adde L.* 18. §. 1. *eod.* [4]) *Cf. L.* 18. *l. eod.* [5]) *Cf. L.* 17. *D. eod.* [6]) *Cf. L.* 18. §. 1.

cedunt. **65.** [87]Instrumento balneatorio legato, balneato et scamna, et 'hypopodia,[8] fistulae, miliaria, epistomia aquariae, iumenta quoque, quibus ligna deferuntur, cedunt. **66.** [9]Instrumento piscatoris legato, et retia sae et fuscinae et nauiculae, hami quoque et cetera ei usibus destinata debentur. **67.** [90]Supellectile legata, '(*et*)[1] armaria, 'nisi quae solum librorum aut uestis[2] dae gratia parata sint, debebuntur; sed et 'buxina[3] stallina et argentea et uitrea uasa, tam escaria quan laria, et uestes stratoriae legato cedunt. **68.** [4]Villis u separatim legatis alterum alteri cedit. **69.** [5]'Seruis 'c legatis,[6] ancillae quoque debebuntur: non item serui, ancillis. sed ancillarum appellatione tam uirgines, qu uorum pueri continentur: iis scilicet exceptis, quae 'data[7] sunt.. **70.** Seruis amanuensibus legatis, omn ex conuersatione urbana[8] 'eo[9] in ministerio fuerint, d tur, nisi ex his aliqui perpetuo ad opus rusticum tra tur. **71.** [100]Venatores serui uel aucupes an inter ministeria contineantur, dubium remansit: et ideo u est quaestio. tamen si instruendarum quotidianaru larum gratia habentur, debentur. **72.** [1]Muliones et

D. eod. [87]) *L.* 13. §. 1. *L.* 17. §. 2. *D. eod.* [8]) epytomia *et similia Cdd.* hypodia *edd.* [9]) *Cf. L.* 17. *eod.* [90]) *Cf. L.* 3—5. *L.* 7. §. 2. *L.* 8. *D. de supell. leg* [1]) *De Schult. cj. addidi.* [2]) non solum librorum aut qu *pars Cdd. edd., quod et aperte corruptum est et pugnat c* §. 2. *D. eod. In Cdd.* quae *est sedis incertae; plerique* solum quae aut librorum *Cd.* 26. *Praeterea notae vv.* ni *permutatae.* [3]) *Sic nunc auctore Rudorffio ad leg. Aci pro eo, quod Cuiacius volebat:* myrrina *scripsi.* byssina ([4]) *Cf. L.* 35. *D. de usu et usufr.* (33, 2). *L.* 15 *fin. D.* *v. instr.* (33, 7). [5]) *Cf. L.* 81 *pr. L.* 62. *D. de leg.* 3. *plerique Cdd.* Seruis legatis *edd. Servis generaliter per tionem legatis non etiam ancillae dari possunt.* [7]) da *edd. Licet et haec mancipia testatoris ex iure Quirit ideoque do lego legari possint. Cf. supra* 2, 13. §. 6. *ruri cum domino agentes.* [9]) et *Cdd. edd. Intellige: sterio scribendi, quae dominus iubet. Visigothi dum am interpretantur, qui ad manum serviunt,* eo *in* et mu [100]) *Cf. L.* 99. §. 1. *D. de leg.* 3. [1]) *Cf. L.* 99. §. *leg.* 3. *Sed praeter servos et ancillis urbanis legatis ali*

res[102] inter urbana ministeria continentur; item opsonatores et uestiarii et 'cellarii[3] et cubicularii et arcarii et coqui, placentarii, tonsores, pistores, lecticarii, 'stabularii.[4] **73.** [5]Pecoribus legatis quadrupedes omnes continentur, quae gregatim pascuntur. **74.** [6]Iumentis legatis boues non continentur: equis uero legatis equas quoque placuit contineri, ouibus autem legatis agni non continentur, nisi annuales sint. **75.** [7]Grege ouium legato arietes etiam continentur. **76.** [8]Auibus legatis, anseres, phasiani, gallinae et auiaria debebuntur: an autem phasianarii et pastores anserum, uoluntatis quaestio est. **77.** [9]Dulcibus legatis, sapa, defrutum, mulsum, dulce etiam uinum, palmae, caricae, uuae passae debebuntur. sed in hoc quoque uoluntatis est quaestio; 'quia[110] et in specie pomorum comprehendi possunt. **78.** [1]Frugibus legatis tam legumina, quam hordeum et triticum continentur. **79.** [2]Veste legata, ea cedunt, quae ex lana et lino texta sunt; item serica et bombycina, quae tamen induendi, operiendi, cingendi, sternendi, iniiciendique causa parata sunt: pellés quoque indutoriae continebuntur. **80.** [3]Veste uirili legata, ea tantummodo debebuntur, quae ad usum uirilem saluo pudore 'uirilitatis[4] attinent. stragula quoque huic legato cedunt. **81.** [5]Muliebri ueste legata, omnia, quae ad usum muliebrem spectant, debebuntur. **82.** [6]Lana legata, siue succida siue lota sit, siue pectinata siue uersicoloria, legato cedit: purpura uero aut stamen subtemenue hoc nomine non continentur. **83.** [7]Mundo muliebri legato, ea cedunt, per quae mundior mulier lautiorque

uox *accipitur. L.* 61. §. 1. *D. eod.* [102]) institutores *plerique Cdd. Lege* stratores. [3]) *Sic aliqui Cdd.* cellararii *alii, edd.* [4]) *Cdd. paene omnes omittunt.* [5]) *Cf. L.* 65. §. 4. *D. de leg.* 3. [6]) *Cf. L.* 38. §. 6. *D. de aedil. ed.* (21, 1). *L.* 60 *pr. L.* 62. *D. de leg.* 3. [7]) *Cf. L.* 81. §. 5. *D. eod.* [8]) *Extat etiam sed mutata in L.* 66. *D. de leg.* 3. [9]) *Cf. L.* 16. §. 1. *D. de trit. uino* (33, 6). *L.* 205. *D. de verb. sign.* (50, 16). [110]) *Malim* quia quaedam. [1]) *Cf. L.* 77. *D. eod. Plin. H. N.* 18, 7, 9. [2]) *Cf. L.* 23. §§. 1. 3. *L.* 24. 25 *pr. D. de auro arg.* (34, 2). [3]) *Cf. L.* 23. §. 2. *D. eod.* [4]) *Ita Cdd. omnes praeter tres. Omittunt edd. A. et Haen.* [5]) *Cf. L.* 23. §. 2. *cit.* [6]) *Cf. L.* 32. §. 6. *D. de auro arg.* (34, 2) *et L.* 70 *pr.* §§. 1—4. 12. *D. de leg.* 3., *ubi Ulpianus a Paullo dissentit.* [7]) *Cf. L.* 25. §. 10. *L.* 32. §. 7.

efficitur, uelut speculum, conchae, situli, item buxides, unguenta et uasa, in quibus ea sunt; item sella balnearis et cetera eiusmodi. **84.** [118] Ornamentis legatis, ea cedunt, per quae ornatior efficitur mulier, ueluti annuli, catenae, reticuli, et cetera, quibus collo uel capite uel manibus mulieres ornantur. **85.** [9] Argento legato, massae tantummodo debebuntur: [120] uasa enim, quae proprio nomine separantur, legato non cedunt, quia nec lana legata uestimenta debebuntur. **86.** [1] Vasis argenteis legatis ea omnia continentur, quae capacitati alicui parata sunt, et ideo tam potoria quam escaria, item 'ministeria [2] omnia debebuntur, ueluti urceoli, paterae, lances, piperatoria; cochlearia quoque, itemque trullae, calices, scyphi et his similia. **87.** [3] Libris legatis, chartae uolumina uel membranae et philurae continentur; codices quoque debentur: librorum enim appellatione non uolumina chartarum, sed scripturae modus, qui certo fine concluditur, aestimatur. **88.** [4] Auro legato, gemmae quoque inclusae, itemque margaritae et smaragdi legato cedunt. sed magis est, uoluntatis esse quaestionem: infectum enim aurum debetur; 'factum [5] ornamentorum genere continetur. **89.** [6] Vasis argenteis legatis, emblemata quoque ex auro infixa legato cedunt. **90.** [7] Argento potorio legato, omnia, quae ad poculorum speciem comparata sunt, debebuntur, ueluti paterae, calices, scyphi, urceoli, oenophoria et conchae. **91.** [8] Carruca cum iunctura legata, mulae quoque legatae, non mulio uidetur, propter quotidianam loquendi consuetudinem.

[*L.* 28. *D. qui et a quib. manum.* (40, 9).
L. 29. *D. de adim. v. transfer. leg.* (34, 4).]

D. de auro arg. (34, 2). 118) *Cf. L.* 25. §. 10. *cit.* 9) *Cf. L.* 19 *pr.* §§. 1. 20. *D. eod. L.* 70. §. 6. *D. de leg.* 3. 120) *Nisi alia voluntas sit testatoris* (§. 88.), *quam plerique fere semper accipiendam putaverunt, cuius sententiae ipse Paullus L.* 78. §. 4. *D. eod. rationem reddit.* 1) *Cf. L.* 19. §. 10. *D. de auro arg.* (34, 2). 2) *i. e. quibus in conviviis ministratur.* 3) *Cf. L.* 32 *pr. D. de leg.* 3. 4) *Cf. L.* 19. §§. 13 *seq. L.* 29. *D. de auro arg.* (34, 2). *Plin. N. H.* 33. *praef. supra* §. 85. 5) factum enim *Cdd. edd.; sed* enim *ex* fa-ctum *geminatum.* 6) *Cf. L.* 19. §. 5. *D. eod.* 7) *Cf. L.* 21 *pr. L.* 36. *D. eod. Iuvenal.* 6, 425. *Martial.* 4, 89. 8) *Cf. L.* 13. *L.* 19. §. 8. *D. eod. L.* 38. §. 8. *D.*

92. [129]Prolatis codicillis uel alio testamento, quibus ademptum est legatum uel certe rescissum, [130] perperam soluta repetuntur.

TIT. VII. DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS.

1. [1]Mortis causa donat, qui ad bellum proficiscitur, et qui nauigat, ea scilicet condicione, ut, si reuersus fuerit, sibi restituatur; si perierit, penes eum remaneat, cui donauit. 2. [2]Donatio mortis causa cessante ualetudine et secuta sanitate[3] paenitentia etiam reuocatur: morte enim tantummodo conualescit.

TIT. VIII. AD LEGEM FALCIDIAM.

1. [1]Exhausta legatis aut fideicommissis uel mortis causa donationibus hereditate auxilio Falcidiae institutus heres quadrantem retinere potest. 2. Quoties de modo 'partis[2] retinendae quaeritur propter periculum plus petendi,[3] officio 'iudicis[4] omnibus aestimatis, quarta facienda est, quae apud heredem remaneat, aut certe exigenda cautio[5] a legatario, ut quod plus dodrante 'perceperit,[6] restituat. 3. [7]Ea, quae mater uiua filio donauit, in quartam non imputantur.

[*L.* 39. *D. ad leg. Falcid.* (35, 2).]

---

de aedil. ed. (21, 1). 129) *Cf. L.* 2. §. 1. *L.* 3. 4. *D. de cond. ind.* (12, 6). *An etiam per damnationem? Cf. Gai.* 2, 283. 130) *Alio facto testamento priore rupto. Nam et donationes et emptiones rescindi dicuntur.*

Tit. VII. 1) *Cf.* 2, 23. §. 1. 2) *Cf.* §. 1. *I. de donat.* (2, 6). 3) *et ex paucis Cdd. addunt edd.*

Tit. VIII. 1) *Cf. Gai.* 2, 227. 254. *L.* 5. *C. ad leg. Falc.* (6, 50). 2) *Cdd.* 1. 2. 5. 6. 9. (parte 27) quartae *ceteri Cdd. edd.* 3) *Data incertae partis rei vindicatione vel condictione. L.* 76. §. 1. *D. de rei vind.* (6, 1). *Alia ratio est arbitri dati a praetore ad rationem ineundam L.* 1. §. 6. *D. si plus q. per leg. Falc.* (35, 3). 4) iudicantis *quinque Cdd. Fortasse:* iudicis ante. 5) *Quae hoc casu est iudicialis, et plerumque necessaria, quia et apud iudicem incerta detractio vix examinabitur. L.* 76. *cit.* 6) *Plerique Cdd.* percepit *alii, edd.* 7) *Cf. L.* 56. §. *ult. D. ad leg. Falc.* (35, 2). *L.* 35. §. 2. *C. de inoff. test.* (3, 28).

4. [8]Ex mora praestandorum fideicommissorum uel le-torum fructus et usurae peti possunt; mora autem fieri u-tur, cum postulanti non datur.

[*L.* 10. *D. ut in possess. legat.* (36, 4).]

---

[8]) *Cf. Gai.* 2, 280. *Unde ante* legatorum *omissum videtur* sin modo.

IVLII PAVLLI SENTENTIARVM
LIBER QVARTVS.

TIT. I. DE FIDEICOMMISSIS.

1. [1] Ab uxore, cui uir dotem praelegauit, fideicommissum elinqui non potest, quia non ex lucratiua causa testamento liquid capit, sed proprium recipere uidetur. **2.** [2] A postumo erede instituto fideicommissum dari potest. **3.** [3] Ab imperaore herede instituto legatum et fideicommissum 'dari[4] potest. **4.** A surdo uel muto, siue legatum acceperit, siue heres instiutus sit, uel ab intestato successerit, fideicommissum '*(recte)*[5] elinquitur.

[*L.* 4. *D. de leg.* 3.]

5. [6] Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo, cui renquit, loqui potest, uelut PETO, GAI SEI, CONTENTVS SIS LLA RE, aut VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. **6.** [7] Fideicomiittere his uerbis possumus ROGO, PETO, VOLO, MANDO, EPRECOR, CVPIO, INIVNGO. DESIDERO quoque et IMPERO erba utile faciunt fideicommissum. RELINQVO uero et COMENDO nullam fideicommissi pariunt actionem.

[*L.* 21 *pr. D. de leg.* 3.]

7. [8] Tam nostras res quam alienas per fideicommissum elinquere possumus; sed nostrae statim, alienae autem aestiatae aut redemptae praestantur. **8.** [9] Si alienam rem tam-

---

. *Tit. I.* 1) *Cf. L.* 77. *§.* 12. *D. de leg.* 2. 2) *Cf. L.* 127. *D. de leg.* 1. *L.* 1. *§.* 8. *D. de leg.* 3. 3) *Cf. L.* 7. *C. qui testam. fac.* (6, 22). *pr. I. de codic.* (2, 25). 4) *Cdd.* 4. 12. *sti reliqui, edd.* 5) *Supplevi. Cf. L.* 77. *§.* 3. *D. de leg.* 2. 6) *Cf. L.* 69 *pr. D. de leg.* 2. *L.* 11. *§.* 4. *D. de leg.* 3. 7) *Cf. Gai.* 2, 249. *L.* 115. 118. *D. de leg.* 1. *L.* 11. *§.* 2. *D. de leg.* 3. *L.* 12. *C. de fideic. lib.* (7, 4). *L.* 78. *§.* 8. *D. ad SC. Trebell.* (36, 1). 8) *Cf. Gai.* 2, 261. 262. *Ulp.* 25, 5. 9) *Cf. L.* 10. *C. de leg.* (6, 37). *L.* 6. *C. de fideic.* (6, 42).

quam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus, si alienam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit fideicommissum. **9.** [10]Testator superuiuens si eam rem, quam reliquerat, uendiderit, extinguitur fideicommissum. **10.** [1]Codicillis, qui testamento confirmati non sunt, adscriptum fideicommissum iure debetur. **11.** Filio quibuscumque uerbis a patre fideicommissum relictum iure debetur: sufficit enim inter coniunctas personas quibuscumque uerbis, ut in donatione,[2] uoluntas expressa. et ideo etiam pridie, quam moriatur,[3] recte relictum uidetur. **12.** [4]In tempus emancipationis, uel cum sui iuris erit, fideicommissum relictum quocumque modo patria potestate liberato debetur. **13.** Rogati inuicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere, altero decedente sine liberis hereditas ad eum peruenit, qui superuixit; nec ex eo pacisci[5] contra uoluntatem testatoris possunt. **14.** Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequam legatum accipiat,[6] fideicommissum praestare non possunt. **15.** [7]Rem fideicommissam si heres uendiderit, eamque sciens comparauerit, nihilominus in possessionem eius fideicommissarius mitti iure desiderat. **16.** Quoties libertis fideicommissum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, qui[8] manumissi sunt, uel qui in eodem testamento libertatem intra numerum legitimum consecuti sunt.[9] **17.** Cui ab herede fideicommissum non praestatur, non solum in res hereditarias, sed et in proprias heredis inducitur. **18.** [20]Ius omne fideicommissi non in uindicatione, sed in petitione consistit.

[*L.* 21. §§. 1. 2. *D. de leg.* 3.]

---

10) *Cf.* §. 12. *I. de legat.* (2, 20). 1) *Cf. Gai.* 2, 270[a]. 273. *Ulp.* 25, 4. 8. 11. 2) *Cf. L.* 4. *Th. C. de donat.* (8, 12). *Fr. Vat.* 249 (1). 3) *Cf. Gai.* 3, 100. 4) *Cf. L.* 11. §. 11. *D. de leg.* 3. *L.* 15. *D. quando dies leg.* (36, 2). *L.* 3. *C. de inst. et subst.* (6, 25). 5) *Quo pacto studium quaerendi liberos iniunctum permittere sibi videbantur. Sed hoc alia ratione postea mutatum* *L.* 11. *C. de transact.* (2, 4). 6) *Cf. L.* 78 *pr. D. de leg.* 2. *L.* 8 *pr. D. de leg.* 3. 7) *Cf. L.* 1. 3. §. 2. *C. comm. de leg.* (6, 43). *Nov.* 39 *pr. infra* §. 17. 8) *Excidisse videtur a viro* vel uindicta. 9) *Excipe alimentorum fideicommissum. L.* 2 *pr. D. de alim. leg.* (34, 1). 20) *Cf. Ulp.* 25, 12.

TIT. II. DE SENATVSCONSVLTO TREBELLIANO.

1. [1]Senatusconsulto Trebelliano prospectum est, ne solus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. et ideo, quoties hereditas ex causa fideicommissi restituitur, actiones eius in fideicommissarium transferuntur, quia unicuique damnosam esse fidem suam non oportet.

TIT. III. DE SENATVSCONSVLTO PEGASIANO.

1. [1]Inter heredem et fideicommissarium, cui ex Pegasiano hereditas restituitur, partis et pro parte stipulatio interponitur, ut heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris uero portionibus fideicommissario competant. **2.** [2]Totam hereditatem restituere rogatus si quartam retinere nolit, magis est, ut eam ex Trebelliano debeat restituere: tunc enim omnes actiones in fideicommissarium dantur. **3.** Lex Falcidia itemque senatusconsultum Pegasianum deducto omni aere alieno 'deorumque donis[3] quartam residuae hereditatis ad heredem uoluit pertinere. **4.** Qui totam hereditatem restituit, cum quartam retinere ex Pegasiano debuisset, 'si non retineat,[4] repetere eam non potest. nec enim indebitum soluisse uidetur, qui plenam fidem defuncto praestare maluit.[5]

[TIT. IV. DE REPVDIANDA HEREDITATE.][1]

1. [2]Recusari hereditas non tantum uerbis, sed etiam re potest et alio quouis indicio uoluntatis. **2.** Heres per magi-

---

Tit. II. [1]) *Cf. Gai.* 2, 255. *Ulp.* 25, 14. *L.* 1. §. 2. *D. ad SC. Treb.* (36, 1).

Tit. III. [1]) *Cf. Gai.* 2, 254. 256. *Ulp.* 25, 14. 15. [2]) *Cf. L.* 45. *D. ad SC. Treb.* (36, 1). *L.* 20. *D. quae in fr. cred.* (42, 8). *Gai.* 2, 257. [3]) *Intellige sacra privata i. e. quaecunque Diis danda sive sacrificanda ex his bonis erant* (*Gai.* 2, 55). *Haec enim proprie dona dicuntur. Brisson. de form.* 1, 48. *Ad ea vero, quae testamento Diis relinquuntur, pertinet lex Falcidia: L.* 1. §. 5. *D. ad l. Falc.* (35, 2). [4]) *i. e. si ex Trebelliano restituat* (§. 2). *In omnibus Cdd. haec verba extant.* [5]) *Cf. L.* 1. 19. *C. ad leg. Falc.* (6, 50). *L.* 5. §. 15. *D. de don. int. vir.* (24, 1).

Tit. IV. [1]) *Recte Cuiac. observat, hic non agi de repudianda hereditate, sed de eo, qui desiderante fideicommissario hereditatem adire nolit.* [2]) *Est L.* 95. *D. de acq. v. omitt. her.*

stratus municipales[3] ex auctoritate praesidis, fideicommissar postulante, hereditatem adire et restituere compellitur. [4]Fideicommissarius si affirmet, heredem nolle adire herec tatem, absente eo interponi decretum et in possessionem mi iure desiderat. **4.** [5]Suspectam hereditatem adire compuls omnia ex Trebelliano restituit.

TIT. V. DE INOFFICIOSI QVERELA.

1. Inofficiosum dicitur testamentum, 'quod, frustra liberi exheredatis, non ex officio pietatis uidetur esse conscriptu **2.** [2]Post factum a matre testamentum filius procreatus, n mutata ab ea, cum posset, uoluntate, ad exemplum praeteri inofficiosi querelam recte instituit. **3.** [3]Testamentum, in q imperator scriptus heres est, inofficiosum argui potest: ei enim, qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare cc uenit. **4.** [4]Qui inofficiosum dicere potest, hereditatem pet non prohibetur. **5.** [5]Filius ex asse heres institutus inoffic sum dicere non potest: nec interest, exhausta nec ne sit he ditas; cum apud eum quarta aut legis Falcidiae aut senat consulti Pegasiani beneficio sit remansura. **6.** [6]Quar portionis portio[7] liberis, deducto aere alieno et funeris i pensa, praestanda est, ut ab inofficiosi querela excludant Libertates quoque eam portionem minuere placet. **7.** Fil 'iudicio[8] patris si minus quarta portione consecutus sit, quarta sibi a coheredibus fratribus citra inofficiosi querel impleatur, iure desiderat.[9] **8.** [10]Pactio talis, ne de ino cioso testamento dicatur, querelam super iudicio futuram r

---

(29, 2). [3]) *Cf. L.* 1. 4. §§. 3. 4. 9. *D. de damn. inf.* (39, *L.* 46. §. 6. *D. de adm. et per.* (26, 7). [4]) *Cf. L.* 6 *pr.* 67 *D. ad SC. Treb.* (36, 1); *supra* 4, 1. §. 17. [5]) *Cf. Gai.* 2, *L.* 4. 45. *D. ad SC. Treb.* (36, 1).

Tit. V. [1]) quod frustra, liberis *edd.* [2]) *Cf. L.* 3. *C. inoff. test.* (3, 28). [3]) *Cf. L.* 8. §. 2. *C. de inoff. test.* (5, §. *ult.* I. *quib. mod. test.* (2, 17). *L.* 23. *D. de leg.* 3. — *S Aug.* 46. *Tacit. Agric.* 43. *Spartian. Hadr.* 18. [4]) *Cf. L.* §. 12. *D. h. t. L.* 14. *C. eod.* (3, 28). [5]) *Cf. L.* 8. §. 9. *D.* *Plin. ep.* 5, 1. [6]) *Cf. L.* 8. §. 9. *D. h. t.* [7]) *Cf.* §. *ult. I. de inoff. test.* (2, 18). [8]) in iudicio *edd. ex uno Cd.* [9]) *querelam movere malit. L.* 2. *Gr. C. h. t.* (2, 5). [10]) *Cf. L.* §. 1. *C. h. t.* (3, 28).

ludit: meritis enim liberos magis quam pactionibus adngi placuit. 9. [11]Rogatus hereditatem restituere etsi fficiosi querelam instituerit, fideicommisso non fit iniuria: rtam enim solummodo hereditatis amittit, quam beneficio atusconsulti habere potuisset. 10. [2]Heres institutus, ens substitutum, si de inofficioso dixerit nec obtinuerit, i id ad fiscum, sed ad substitutum pertinebit.

TIT. VI. DE VICESIMA.

1. [1]Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes maxima pars eorum adhibeatur, qui signauerint testamen-:, ita ut agnitis signis, rupto lino, aperiatur et recitetur, ıe ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo lico obsignatum in archium redigatur, ut, si quando mplum eius interciderit, sit, unde peti possit. 2. [2]Testaıta in[3] municipiis, coloniis, oppidis, 'praefecturis, uicis, ellis, conciliabulis[4] facta in foro[5] uel basilica praesentibus ibus uel honestis uiris inter[6] horam secundam et decimam '(*aperiri*) recitarique[7] debebunt, exemploque sublato, ab ım rursus 'coram[8] magistratibus obsignari, 'in quorum[9] sentia 'aperta sunt.[10] 2*. Qui aliter aut alibi, quam uti

---

:f. L. 8. §. 14. *D. h. t.* [2]) *Hic et* §. 9. *intellige heredem tutum ex parte minore quam debita.*

Tit. VI. hic sequitur, quia ut personis coniunctis certa porita vicesima populo Romano testamento facto debetur. [1]) *Cf. a* 3, 5. §. 17. — *L.* 4. 6. 7. *D. testam. quemadm. aper.* (29, 3). *enim praeceptum edicti praetoris urbani refertur.* [2]) *Iam ıt legis Iuliae vicesimariae de testamentis extra urbem in Itafactis referri videtur.* [3]) *Cf. Leg. Iul. munic. v.* 98. 109. 124 — 130. 135. 142. *Leg. Rubr. c.* 21 — 23. *L.* 16. *Th. C. de* :. (16, 2). *L.* 3. *Th. C. de collat. donat.* (11, 20). *L.* 13. *Th. le desertor.* (7, 18). *Augustin. ep.* 50. (185 *Ben.*). [4]) praera, uico, castello, conciliabulo *Cdd. edd. Sed omnia haec nontur, et* colonia *plerique Cdd.* [5]) *Cf. Leg. Flav. Malac.* 64. *pecunia in foro municipi'....* [6]) *Cf. Martial.* 4, 8. [7]) *Adde Schult. cj.* recitarique *plerique Cdd.* recitari *edd.* [8]) *Sic idavi et suo loco restitui v.* constat, *quae in Cdd. et edd. ur post* praesentia, *quamque Paulli esse non posse iam Schult.* !. *Non magistratus, sed testes in provinciis obsignare, osten-L.* 7. *cit.* [9]) *Cd.* 19. quorum *ceteri, edd.* [10]) constat tum *plerique Cdd.* (*factum hoc ex* aperta s̄); constat aperta

lege praecipitur, testamentum aperuerit recitaueritue, poena sestertiorum quinque milium teneter. **3.** Testamentum lex statim post mortem testatoris aperiri uoluit. et ideo, quamuis sit rescriptis uariatum, tamen a praesentibus intra triduum uel 'quinque dies [1] aperiendae sunt tabulae; ab absentibus quoque intra 'eosdem [2] dies, cum superuenerint: [3] nec enim oportet 'tam [4] heredibus aut legatariis aut libertatibus, quam necessario uectigali moram fieri.

TIT. VII. DE LEGE CORNELIA.

1. [1] Qui testamentum falsum scripserit, 'recitauerit, [2] subiecerit, signauerit '(*sciens dolo malo, uerumue*) [3] suppresserit, amouerit, resignauerit, deleuerit, poena legis Corneliae de falsis tenebitur, id est in insulam deportatur. **2.** [4] Non tantum is, qui testamentum subiecit, suppressit, deleuit, poena legis Corneliae coercetur, sed et is, qui sciens dolo malo id fieri iussit faciendumue curauit. **3.** [5] Testamentum supprimit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum uel legatariorum 'fideiuecommissariorum [6] aut libertatum non profert. **4.** Supprimere tabulas uidetur, qui, cum habeat et proferre possit, eas proferre non curat. **5.** [7] Codicilli quoque, si lateant nec proferantur, supprimi uidebuntur. **6.** Edicto

---

edd. — *Sequentem sententiam* (§. 2*.), *quae huic Paulli editioni primum accedit, primus Haenelius vulgavit in Richteri et Schneideri annal. crit. iurispr. Germ.* 1844. *p.* 1053. *ex duobus legis Rom. Visigoth. codd., noviter repertis, Eporediensi et Rosanbano, olim Pithoeano, quorum variantes lectiones subicio:* qualiter *Ep. Ros. correxit Haen.* — ubi *Ep. Ros.* — legem percipitur *Ros.* — recitauerit *Ros.* — teneatur *Ros.* 11) *Hoc fortasse, si alieno nomine petendum erat.* 2) eos *Cdd. edd.* 3) *Sc. dinumeratis vicenis milibus passibus in dies itineris* (*cf. Fr. Vat.* 162), *quae verba Visigothi videntur recidisse. Cf. L.* 154. *D. de verb. sign.* (50, 16). 4) testamentum *Cdd. edd. Cf.* 3, 4[a]. *not.* 20.

Tit. VII. 1) *Cf.* 2, 25. §. 1. *L.* 2. *D. ad leg. Corn. de fals.* (47, 10). 2) *Dictando, ut alius scriberet. L.* 21. *C. h. t.* (9, 22). *Nam qui falsum coram iudice sciens recitat, non incidit in Corneliam. L.* 13. §. 1. *D. h. t. Cf. L.* 2. *D. ad leg. Iul. mai.* (48, 4). 3) *Fere geminando supplevi* (*scriptum puta* sc. d. m. uerūū). 4) *Cf. L.* 2. *cit.* 5) *Cf. L.* 44 *fin. D. de acq. rer. dom.* (41, 1). *Isidor. Or.* 5, 24. §. 11. 6) fideicommissariorum *plerique Cdd. edd.* 7) *Cf. L.* 1. §. 2. *D. de tab. exhib.* (43, 5).

perpetuo cauetur, ut si tabulae testamenti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito intra annum[8] agi possit, quo ad exhibendum compellitur, qui supprimit. tabularum autem appellatione chartae quoque et membranae continentur.[9]

TIT. VIII. DE INTESTATORVM SVCCESSIONE.

[1.—13. *Collat.* 16, 3. §§. 1—13.]

14. [1]Inter agnatos et cognatos hoc interest, quod in agnatis etiam cognati continentur, inter cognatos uero agnati non comprehenduntur, et ideo patruus et agnatus est et cognatus, auunculus autem cognatus tantummodo '(*est*).[2]

[15—17. *Collat.* 16, 3. §§. 15—17.]

18. [3]'Si sint, fratre defuncto, et fratris filius et nepos eius ex[4] fratre non existente; filius fratris nepoti praefertur.

[19. *Collat.* 16, 3. §. 19.]

[5]20. Filius fratris '(*in*) intestati (*bonorum possessione*) filio sororis praefertur.[6]

[7]21. [8]'Legitimi heredes iure ciuili antiquo intra centesimum diem si tantum[9] adierint hereditatem, ad proximos

---

[8]) *Computandum a die interdicti redditi; ipsum enim interdictum de tabulis exhibendis perpetuum esse, constat. L.* 3. §. 16. *D. eod. Et cum ex interdicto, si adversarius arbitrum non petierat, cum poenae periculo ageretur, cuius metu is 'ad exhibendum (vel restituendum) compellebatur', consentaneum erat, omnes has actiones annales esse. C. A. Schmidt, qui norat hunc locum 'Interdictenverf.' p.* 119., *non meminit eius p.* 239. [9]) *Cf. L.* 1 *pr. D. de B. P. S. T.* (37, 11).

Tit. VIII. [1]) *Est etiam Collat.* 16, 3. §. 14. [2]) *Ex Collat.* [3]) *Est etiam Collat.* 16, 3. §. 18., *ubi vid. not.* [4]) Si sint fratres defuncti et fratris filii uel nepotes *Cdd. edd.* [5]) *Ex epit. Aegidiana. Sed apparet, hanc sententiam et sequentem ad ius b. possessionis spectantes alieno loco hic insertas esse.* [6]) *Supplevi sententiam sensu adhuc carentem. Cf. Gai.* 3, 30. *L.* 5. 7. 14. §. 1. *C. de legit. her.* (6, 58) *et Interpr.* §. 22., *cuius ratione habita haec sententia adscripta esse videtur.* [7]) *Ex appendice sex Cdd., in qua deinde sequitur* 4, 10. §. 4. [8]) *Cf. Gai.* 3, 28. 32. 35—37. [9]) legitimi heredes iure gallico (*vel* callico *vel* colliquo) i. e. diem nisi *Cdd.* (ciuili *pro* gallico *edd.*) *inepte. Quae modeste corrigere quam totam sententiam cum Puchta Inst.* §. 104. *p.* 507. *Paullo abiudicare malui. Nam* iure callico *factum ex nota* i. e. antico, *postea pro* sitt (*vel* m = modo) *quadam transposi-*

eadem successio transfertur. **22.** [10]Feminae ad hereditates legitimas ultra 'consanguineorum[1] successiones non admittuntur: idque iure ciuili Voconiana ratione uidetur effectum. Ceterum lex XII tabularum 'sine illa discretione sexus (*feminini*) agnatos[2] admittit. **22[a].** [3]Feminae etsi ultra 'consanguineorum[4] hereditates ad successionem legitimam non admittuntur, proximitatis 'tamen nomine bonorum possessionem[5] petere non prohibentur. **23.** [6]In hereditate legitima successioni locus non est: et ideo fratre decedente, antequam adeat aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest, 'quamuis amissa[7] successio proximiori 'deferatur.[8] **24.** [9]Ab hostibus captus neque sui neque legitimi heredis ius amittit postliminio reuersus. Quod et circa eos, qui in insulam deportantur uel serui poenae effecti sunt, placuit obseruari,' 'si per omnia in integrum indulgentia principali restituantur. **25.** [20]Pro herede gerere est destinatione futuri dominii aliquid ex hereditariis rebus usurpare. et ideo pro herede gerere uidetur, qui fundorum hereditariorum culturas rationesque disponit, et qui seruis hereditariis, iumentis

---

tione scriptum nisi. *Apparet, legitimos heredes iure civili antiquo Paullum dicere contra positis legitimis heredibus tam praetorii edicti, quo nomine ex ea sententia, quam Gaius* 3, 28. *posteriore loco refert, omnes etiam remotioris gradus agnati intelligebantur, quam posteriorum legum senatusveconsultorum* (*L.* 1. §. 2. *D. ut ex leg.* 38, 14). *Ad illos tantum hoc pertinet, quod si legitimus heres intra tempus b. possessionis tantum hereditatem adierit, eadem successio i. e. b. possessio unde legitimi ad proximos agnatos transfertur.* 10) *Est etiam Collat.* 16, 3. §. 20. 1) consanguineas *Cdd. edd. Vid. Collat.* 2) nulla discretione sexus cognatos *Cdd. edd. Vid. Collat.* 3) *Ex app. Cd.* 12. *in ed. A. tantum in nota relata. Cf. Gai.* 3, 29. *Fortasse demum in Brev. Cdd. excidit, cuius in Interpr.* §. 22. *etiam haec leguntur: 'Sane deficientibus agnatis cum cognati succedant, possunt feminae cum uiris, quae aequalis gradus sunt, iure succedere.' Hoc idcirco, quia praetor in hac successione legem Furiam secutus est, de qua vid. Fr. Vat.* 298. 4) consanguineas *Cd. Cf.* §. 22. 5) tamen ad successionem (*pro* tamen nom. b. psessionem) *Cd.* 6) *Cf. Gai.* 3, 12. 22. 28. *Ulp.* 26, 5. 7) quia (*pro* q̄uis) omissa *vel* omnis *Cdd. edd.* 8) defertur *Cdd. edd.* 9) *Cf. L.* 1. §. 9. *L.* 2. *D. de B. P. C. T.* (37, 4). *L.* 1. §. 4. *D. ad SC. Tertull.* (38, 16). 20) *Cf. Gai.* 2, 166. *L.* 20. *D. de acq. v. omitt. her.* (29, 2).

busue aliis utitur. **26.** [21]Ex pluribus heredibus iisdemque gitimis si qui omiserint hereditatem uel in adeundo aliqua ione fuerint impediti, his, qui adierunt, uel eorum heredis omittentium portiones accrescunt. quod in herede 'institi, quem coheres[2] acceperat substitutum, euenire non pote-: diuersa enim causa est scripti et legitimi.

TIT. IX. AD SENATVSCONSVLTVM TERTVLLIANVM.[1]

1. [2]Matres tam ingenuae quam libertinae ciues Romanae, ius liberorum consecutae uideantur, ter et quater peperisse fficiet, dummodo uiuos et pleni temporis pariant. **2.** [3]Quae nel uno partu 'tres[4] filios edidit, ius liberorum non conpuitur: non enim ter peperisse, sed semel partum fudisse letur; nisi forte per interualla pariat. **3.** [5]Mulier si mon'osum aliquid aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit: non nt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerso ore procreantur. **4.** Partum, qui membrorum humanorum icia duplicauit, 'quia hac ratione[6] aliquatenus uidetur effels, matri prodesse placuit. **5.** [7]Septimo mense natus matri odest: ratio enim Pythagoraei numeri hoc uidetur admittere, aut septimo pleno, aut decimo mense[8] partus maturior[9] ideatur.[10] **6.** [1]Aborsus uel abactus uenter partum efficere

---

Cf. L. 9. *D. de suis et legit.* (38, 16). *Ulp.* 26, 5. [2]) insti-o (institutio *aliqui Cdd.*) eum qui *Cdd. edd. Scriptum fuisse ta:* instituti quem coh'. *Sane etiam pro* instituti .... substitutum *tare possis:* instituti itemque coheredi substituti.

Tit. IX. in Cdd. et ed. Haen. ponitur post §. 7. [1]) *Cf.* p. 26, 8. *Tit. I.* 3, 3. [2]) *Cf. Gell.* 3, 16, 21. *L.* 129. *D. de verb.* n. (50, 16), *infra* §. 5. [3]) *De lege Papia Popp. cf. L.* 137. *eod.* [4]) tres uel duos *permulti Cdd. An igitur legemus:* tres l (*bis*) duos *et postea* semel (*bisue*)? [5]) *Ex* §§. 3. 4. *forla est L.* 14. *D. de statu hom.* (1, 5). *Cf. L.* 135. *D. de verb.* n. (50, 16). [6]) *Fortasse:* quia ū (uel) in hac iteratione. [7]) *Cf.* . 12. *D. de statu hom.* (1, 5). *L.* 3. §. 12. *D. de suis et legit.* , 16). *Censorin.* 9. 11. *Gell.* 3, 16. *Macrob. in somn. Scip.* 1, 6. *Septimo mense pleno minor, decimo pleno maior partus. Cenrin. l. c.* [9]) *Si igitur exactis illis mensibus maturior nascitur inor vel maior) partus, etiam non exactis sed coeptis tantum iquatenus maturus nasci recte creditur, velut is, qui die* CLXXXII *itur. L.* 3. §. 12. *cit. De intempestivitate octavi mensis vid. Gell.* c. [10]) *Malim* edatur. [1]) *Cf. L.* 2. *C. de post. her.* (6, 29).

non uidetur. 7. Libertina '*(Latina)*[12] ut ius liberorum co sequi possit, quater eam peperisse, 'ut *(in)* ingenua,[3] suffic 8. Latina ingenua, ius Quiritium consecuta si ter peperit, legitimam filii hereditatem admittitur: non est enim ma missa.[4] 9. Ius liberorum mater habet, quae tres filios habet, aut habuit, aut neque habet neque habuit. habet, supersunt; habuit, quae amisit; neque habet neque hab quae beneficio principis ius liberorum consecuta est.[5]

* *TIT. X. AD SENATVSCONSVLTVM ORPHITIANVM.*

1. [1]Filii uulgo quaesiti ad legitimam matris heredita aspirare non prohibentur; quia pari iure, ut ipsorum matril ita ipsis matrum hereditates deferri debuerunt. 2. [2]Ad fil ancillam 'uel libertam[3] ex senatusconsulto Claudiano effec

---

12) *Supplevi et necessario, (nam de libertinis civibus Rom. iam dixerat* §. 1) *et facile post* liber-tina. 3) *Sic (vel* ingen *omnes Cdd., nisi quod* in *supplevi. Editores Cuiacium secuti expunxerunt. Paullus hoc dicit, ex SC. Tertulliano ut in L ingenua ter enixam esse, etsi liberi superstites non sint, it in libertina, quater peperisse sufficere. Num igitur Latina que filio Latino ex SC. heres fiebat? Non, quanquam lege I quae ad testamentariam successionem pertinebat, non prohibeb Nam ter enixa tam libertina quam ingenua civis Romana f Ulp.* 3, 1. *De SC. Orphitiano vid.* 4, 10. §. 3. 4) *Ut ipsius Latina. Olim tamen etiam ad Latinas coloniarias tam Tertullianum quam illud, quod Ulp.* 3, 1. *commemorat, pertin non dubito.* 5) *Spectat etiam hunc tit. Lex Burg.* 28. '*Def filio pater succedit. Quodsi patrem non habuerit, auus pat iure succedit: quodsi et ille defuerit, fratres defuncti succe quodsi et ipsi defuerint, mater succedit: quodsi mater fueri functa, frater et soror succedunt. Mater per fratrem exclu et in successionem frater cum sorore aequa sorte succedit. Q frater defuerit, mater et filiae, quantae fuerint, aequales piunt portiones, secundum Paullum de intestatorum successio ad SC. Tertullianum.'*

Tit. X. Hunc restituit Cuiacius cum ipsis sententiis sumptis ex app. Cd. 12., *ubi est rubr.* '*de intestatorum heredit Praeterea vid. Klenzii Cdd.* (= *p.* 52. *app. Paul. ed. Haen Zeitschr. f. gesch. RW. IX. p.* 266. *De re cf. Ulp.* 26, 7. *T* 3, 4. 1) *Cf.* §. 3. *I. eod.* 2) *Cf.* 2, 21ª. §. 1. *Fr. de* 12. §. 10. *I. de grad. cogn.* (3, 6). 3) *Cf. Tacit. A.* 12, *ubi ex auctioribus Cdd. videtur legendum:* statuiturque, ut ig domino ad id prolapsae in seruitute, sin consensisset, qui nati

legitima matris intestatae hereditas pertinere non potest; quia neque serui neque liberti matrem ciuilem habere intelliguntur. **3.** Ad legitimam intestatae matris hereditatem filii ciues Romani, non etiam Latini,[4] admittuntur; ciues autem Romanos eo tempore esse oportet, quo 'iis defertur et ab iis[5] legitima hereditas 'adiri potest,[6] 'proinde (*cum de*) morte[7] matris certiores filii fiunt, non nuntio accepto, sed pro liquido comperto, quod intestata decesserit.[8] **4.** [9]Filius maternam hereditatem eamdemque legitimam nisi adeundo quaerere non potest.

TIT. XI. DE GRADIBVS.

[*L.* 9. *D. de grad. et affin.* (38, 10).]*

(in seruitute uel) pro libertis haberentur. *Repetitum igitur illud 'in seruitute' in causa videtur fuisse, ut verba 'qui nati essent' in plerisque Cdd. exciderent. Ceterum iam consentit Tacitus cum Gai.* 1, 84. *et cum Hadrianus id tantum mutarit, ut ne libera amplius servum ex pacto parere posset, alterum remansit, ut et se et liberos pacto in libertinam conditionem dare liceret, eoque noster locus spectat et L.* 2. §. 2. *D. h. t.* (38, 17). 4) *Puta ex Latina nati, quae cum tres filios peperisset, civis Rom. facta iam decessit. Cf.* 4, 9. §§. 7. 8. *Multum igitur in hac causa intererat, ex lege Aelia Sentia vel erroris causam probari. Gai.* 1, 66 *seq.* 5) *Ita Klenz. ex Cdd., nisi quod* iis *pro* his *scripsi.* ab iisdem *edd.* 6) aditur (*pro* adirip̄, *ut puto*) *Cdd. Kl. edd.* 7) perinde autem *Cdd. Kl. ed. Haec et quae sequuntur usque ad finem Si in edd. non extant.* 8) *Ita Klenz. ex Cdd. paulum correctis. De re cf. L.* 13. §. 1. *L.* 19. 32 *pr. D. de acq. v. om. her.* (29, 2). 9) *Cf. L.* 3. *C. ad SC. Orphit.* (6, 57).

*) *Quaeritur, an hoc loco inserendum sit stemma cognationum ab ipso Paullo huic titulo adiectum. De quo quidem nullus adhuc editor ne cogitavit quidem, cum nullus in sententiarum Cdd. eiusmodi stemma repererit. Sed Lud. Charondas in edit. sua Institutionum* (*adiecta Digestorum edit., quae prodiit Antverp.* 1575) *p.* 35. *praefatus, formam graduum in fine Cod. Dionysiani Institutionum inventam subiiciendam esse se existimasse* (*quam formam Ed. Schrader ad Instit. p.* 452. *alieno loco quaesisse videtur*), *addit: 'illamque adiiciendam, quam ex libro quarto Sententiarum Iulii Paulli titulo de gradibus edidit Contius.' Itaque p.* 36. *duae eiusmodi formae subiiciuntur, interiecto hoc quasi titulo* 'STEMMATA. *Ex libro quarto sententiarum Iulii Paulli tit. de gradibus, nunquam hactenus in lucem edita.' Superiori formae notula adiecta, inferiori hoc sub titulo:* ANTONIVS CONTIVS LECTOR

1. [1]Primo gradu superiori linea continentur pater, mater; inferiori filius, filia: quibus nullae aliae personae iunguntur. 2. [2]Secundo gradu continentur superiori linea auus, auia; inferiori nepos, neptis; transuersa frater, soror. quae personae duplicantur; auus enim et auia tam ex patre quam ex matre, nepos, neptis tam ex filio quam ex filia, frater, soror tam ex patre quam ex matre accipiuntur. '(*Item*)que hae[3] personae sequentibus 'quoque[4] gradibus similiter pro 'substantia[5] earum, quae in quoque gradu consistunt, 'ipso or-

---

item ad intellectum stemmatum pertinens admonitio subiecta. Haec omnia, repetita a Senckenbergio in ed. Brachylogi 1743. *ad p.* 108., *unde Charondas petierit, diu et in lectionibus subsecivis ceterisque Contii operibus et in editionibus corporis iuris civilis, quot inspicere potui, Contianis, sed frustra quaesivi. Suspicor tantum, adiecta haec fuisse aut Dig. editioni simul cum Institutiones ederet curatae, quae fortasse iam non extat (nam dubia res est, cf. Spangenberg Einleit. ins Corp. iur. p.* 308) *ad L.* 10. *D. de grad. cogn.* (38, 10), *aut Institutionum editioni lib. III. tit.* 6., *ubi forte bibliopegae vitio quibusdam in exemplaribus perierint. Sed et persuasum mihi est, non in codice aliquo eam, de qua quaeritur, formam superiorem Contium reperisse, sed ipsum ad Paulli sententiam in hoc tit. et maxime L.* 9. 10. *D. de grad. cogn.* (38, 10) *scite descripsisse, idque sine fraude. Nam et numeros graduum arabicis signis indicavit et ipse in fine notulae, quam dixi, 'Itaque', inquit, 'hanc graduum figuram aio me ad amussim secundum Iurisconsulti sententiam descripsisse.' Item in notis ad edit. suam Instit. Parisiis* 1560. *publicatam, ubi nulla stemmata comparent, tit.* 6. *lib. III. fol.* 77. *'Idcirco', inquit, 'stemmata sic descripsi, ut unum tantum latus habeant transversum, quemadmodum et ea a veteribus descripta fuisse puto. Nam in vetustissimis quibusdam membranis quaedam descriptio inventa est non multum a nostra discrepans.' Quae postrema verba spectant formam inferiorem, etiam ab Isidoro servatam, quam in speciem pyramidis decurtatae per laterculos delineatam ipsi infra repraesentabimus. Iam vides, verba illa tituli, quem dixi, 'Ex libro quarto Sent. Iulii Paulli etc.', quae Charondam in errorem induxerunt, quomodo intelligenda sint. Ceterum non dubito, quin Paullus etiam figura graduum descriptionem illustraverit.*

Tit. XI. Cf. omnino de gradibus expositio, quam dabimus infra. 1) *Cf. L.* 10. §. 12. *L.* 1. §. 1. *D. de grad. et affin.* (38, 10). 2) *Cf. L.* 1. §. 4. *L.* 10. §. 13. *D. eod.* 3) *Scripsi.* Quae (*pro* (*item*)q. hae) *Cdd. edd.* 4) *Plerique Cdd.* quibuscunque *ex aliis edd.* 5) *i. e. universitate, numero.*

, amitina, id est amitae filius, filia; 'consobrinus, con- id est auunculi et materterae filius, filia;[9] 'licet pro- onsobrini (*sint*), qui ex duabus sororibus nascuntur. ccrescit[1] patruus magnus, amita magna, id est aui 'rater et soror; auunculus magnus, matertera magna, id tam paternae quam maternae frater et soror, (*auique*).[2] **5.** [3]Quinto gradu ueniunt supra quidem atauus, nfra adnepos, adueptis: ex obliquo fratris et sororis ;, proneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, , consobrini, consobrinae filius, filia; propius sobri-)rina,[4] id est patrui magui, amitae magnae, auunculi materterae magnae filius, filia. his accrescunt pro-

---

t quisque ulterior gradus priorem excipit. [7]) *Cf. L.* 1. 10. §. 14. *D. h. t.* [8]) *Cf. L.* 1. §. 6. *L.* 10. §. 15. *D. eod.* *e reliquos, qui neque patrueles neque amitini ideoque iine cognati tantum essent, hoc nomen comprehendit; de endi usu cf. Brisson. v. Consobrinus s. fin. Ceterum haec Cdd. et edd. leguntur ante illa* amitinus, amitina, id est ius, filia: *aperto vitio, cum ubique in antecedentibus et us amita post patruum ante avunculum et materteram, amitini post patrueles ante consobrinos commemorentur. erum ordinem, quem Paullus etiam L.* 10. §. 15. *cit. servat, us.* [10]) itemque *Cdd. edd. factum id sc. ex* licet ppe, *i verba* amitinus . . . . filia *sedem mutaverant. Cuiac. antea*

patruus, proamita, hi sunt proaui paterni frater et prouunculus, promatertera, hi sunt proauiae paternae naeque frater et soror, proauique materni.[15] 6. gradu ueniunt supra tritauus, tritauia: infra trinepo neptis: ex obliquo fratris et sororis abnepos, abneptis; patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinae, consobrii sobrinae nepos, neptis; patrui magni, amitae magnae, a magni, materterae magnae nepos, neptis, id est 'proj brini, propius sobrinae[7] filius, filia, qui 'sobrini[8] appe quibus 'ex latere[9] accrescunt propatrui, proamitae, p culi, promaterterae filius, filia; abpatruus, abamita, abaui paterni frater et soror; abauunculus, abmateri sunt abauiae paternae maternaeque frater et soror, a materni.[20] 7. [1]Septimo gradu qui sunt cognati, re supra infraque propriis nominibus non appellantur: transuersa linea continentur fratris sororisue 'adnepo neptes;[2] consobrini '(*consobrinaeue pronepotes*, *pr sobrini sobrinaeue*)[3] filii filiaeque. 8. [4]Successioni gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum nec nomina inueniri, nec uita succedentibus prorogari

---

[15]) *sc. frater et soror. Et recte hos quoque a ICtis p lum et promaterteram appellari vult, dum ubique id agi nominibus perinde ac supra* §. 4. *consobrinorum, om gradus, qui cognati tantum sint, ab agnatis discernan not.* 12. [6]) *Cf. L.* 3 *pr. L.* 10. §. 17. *D. h. t.* [7]) subrini propius subrinae *Cd.* 4. proprioris sobrini propriae *Cd.* 12. propioris sobrini *plerique Cdd. edd. Cf. not.* 14. *Contii cj.* consobrini *Cdd. edd.* [9]) *Omnes Cdd.* a la [20]) *Cf. not.* 15. [1]) *Cf. L.* 3. §. 1. *L.* 10. §. 18. *D. h. t. nulli Cdd.* adnepos, adneptis *ex aliis edd.* [3]) *Haec, stitui, excidisse, veri est similius, quam quod alii volue* consobrini *corrigendum* sobrini. *Hoc tantum genus co Paullus ex septimo gradu commemorat, quod eo referei sobrino sobrinave nati nataeve, quos solos praetor ex gradu ad bon. possessionem vocabat. Et fortasse an excidit* infra. [4]) *Cf. L.* 4 *pr. D. h. t.* [5]) *Ea e defuncturi, cui succeditur) terminatur seculo* (*L.* 56. *D.* 7, 1), *septem tantum pubertates et, per has, generatio tinente; nec melior quam directae transversae lineae con potest, quae tantum ad imitationem directae ad bona def vocatur. Hac contemplatione stemma cognationum D'or*

TIT. XII. DE MANVMISSIONIBVS.

1. [1]Seruum communem unus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis 'ciuem[2] Romanum. cuius portio eo casu, quo, si proprius esset, ad ciuitatem Romanam perueniret, socio accrescit. 2. [3]Mutus et surdus seruum uindicta liberare non possunt. inter amicos tamen et per epistolam manumittere non prohibentur. [4]Ut autem ad iustam libertatem peruenire possit, condicione ueuditionis '(*ab iis*)[5] excipi potest. 3. [6]Tormentis apud praesidem subiectus et de nulla culpa confessus ad iustam libertatem perduci potest. 4. [7]Fideicommisso[8] libertas data facto heredis non mutatur, si seruum, quem manumittere iussus est, uinxerit. 5. [9]Communem seruum unus ex sociis uinciendo futurae libertati non nocebit: inter pares enim sententias clementior seueriori praefertur. et certe humanae rationis est fauere miserioribus, et prope innocentes dicere, quos absolute nocentes pronuntiare non possumus.[10] 6. [1]Debitor creditorue seruum pignoris uinciendo dediticium facere non possunt: alter enim sine altero causam pignoris deteriorem facere non potest. 7. Seruus furiosi domini uel pupilli iussu uinctus dediticiorum numero non efficitur, quia neque furiosus neque pupillus exacti consilii capax est. 8. Non tantum si ipse dominus uinciat, nocet libertati, sed et si uinciri iubeat, aut uincientis procuratoris actorisue factum comprobet. quodsi antequam sciret uinctum, solutionis eius

---

(*adiectum Theophil. ed. Reiz. I. p.* 571) *sex gradus continens ita pictum est, ut longaevi senis corpore comprehendatur, supra infraque et ab utroque latere eminentis membranasque manibus tenentis, quae solae post eius obitum memoriam generis propagabunt.*

Tit. XII. 1) *Cf. Ulp.* 1, 18. *Fr. Dosith.* 10. 2) quam (q. orto *ex sequente* ci) ciuem *Cdd. edd.* 3) *Cf. L.* 1. *D. qui et a quib. manum.* (40, 9), *dum integra erat, de manumissione inter amicos loquentem. L.* 10. *C. qui testam. fac.* (6, 22). 4) *Cf. L.* 10. *D. de manum. vind.* (40, 2). *L.* 13. *D. de manum.* (40, 1). 5) *Supplevi: excidit ob antecedens* -onis. 6) *Cf. Gai.* 1, 13. *Ulp.* 1, 11. 7) *Cf. L.* 15. 43. *D. de fideicomm. lib.* (40, 5). *Gai. l. c.* 8) *Plerique Cdd.* fideicommissa *ex aliis edd.* 9) *Cf. L.* 28. *D. comm div.* (10, 3). 10) *Cf. Senec. ep* 81. *Quintil. decl.* 254. 1) *Cf. L.* 24. §. *ult. D. de pign. act.* (13, 7).

causas approbauerit, libertati futurae uincula non nocebunt. **9.** [12]Caeco curator dari non potest, quia ipse sibi procuratorem instituere potest.

TIT. XIII. DE FIDEICOMMISSIS LIBERTATIBVS.

1. [1]Ea condicione heres institutus, 'ut[2] liberos suos 'emanciparet,[3] 'omnimodo[4] eos cogendus est emancipare: pro condicione enim 'hoc loco[5] emancipatio uidetur adscripta. **2.** [6]Decedente eo, a quo 'fideicommisso[7] libertas relicta est, heredes eius eam praestare cogendi sunt. **3.** [8]Si decedens seruis suis libertatem ita dederit: ILLVM ET ILLVM LIBEROS ESSE VOLO, EOSQVE FILIIS MEIS TVTORES DO, impeditur fideicommissa libertas; quia pupilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt, et habentibus tutores tutor dari non potest. sed interim uice absentium pupilli habebuntur, ut ex decreto amplissimi ordinis[9] primum libertas ac deinde tutela competere possit.

TIT. XIV. AD LEGEM FVRIAM CANINIAM.[1]

1. [2]Nominatim '(*tantum*)[3] serui testamento manumitti secundum legem Furiam possunt. Nominatim autem 'manu-

---

12) *Cf.* §. 4. *I. de curat.* (1, 23). *Nec igitur caeco datus curator vinciendo servum caeci libertati eius nocet.*

Tit. XIII. 1) *Cf. L.* 92. 93. *D. de cond. et dem.* (35, 1). *L.* 114. §. 8. *D. de leg.* 1. *L.* 16. §. 1. *D. de curat. fur.* (27, 10). *L.* 25. *C. de inoff. test.* (3, 28). 2) si *plerique Cdd. edd.* est *Cd.* 9. ut si *Cd.* 5. *omittit Cd.* 40. *Scilicet scriptura* institut' *primum effecit, ut omitteretur* ut; *deinde a plerisque intuentibus* v. ea condicione *suppletum* si. 3) emancipauerit *Cdd. edd.; factum, postquam initio* si *positum erat.* 4) *Ex Cuiacii cj.* omnimodis *Cdd. ed. A. Vid. Schult.* 5) *i. e. post heredis institutionem, cum propria condicio eam antecedere soleat. In qua primum receptum est, ut institutus si b. p. s. t. agnovisset, cogeretur emancipare. Post idem ad modum et postremo ad verba quasi fideicommissaria translatum. Cf. L.* 92 *cit.* 6) *Cf. L.* 12. §. 1. *D. de fideic. lib.* (40, 5). 7) fideicommissa (fideicommissis *Cd.* 4.) *Cdd. edd. Cf.* 4, 12. §. 4. 8) *Cf. L.* 9. *C. de fideic. lib.* (7, 4). *L.* 11. *D. eod.* (40, 5). *L.* 27 *pr. D. de testam. tut.* (26, 2). 9) *SCto Dasumiano. Cf. L.* 36 *pr. L.* 51. §. 4. *D. de fideic. lib.* (40, 5).

Tit. XIV. 1) *Cf. Gai.* 1, 42 *seq. Ulp.* 1, 24. 2) *Cf. Ulp.* 1, 25. *L.* 24. 51 *pr.* 59 *pr. D. de manum. test.* (40, 4). 3) *Sup-*

mitti proprie[4] intelligitur hoc modo: STICHVS LIBER ESTO. Cum autem OPSONATOREM, uel QVI EX ANCILLA ILLA 'NASCETVR,[5] LIBERVM ESSE VOLO, ex Orphitiano senatusconsulto[6] perinde libertas competit, ac si nominatim data sit: (*et*)[7] officiorum enim et artium appellatio nihil de significatione nominum mutat;[8] nisi forte plures sint, qui eo officio designentur: tunc enim nomen adiungendum est, ut eluceat, de quo testator sensisse uideatur. **2.** [9]Codicillis testamento confirmatis datae libertates cum his, quae tabulis testamenti datae sunt, concurrunt, et siue antecedant siue sequantur testamentum, nouissimo loco adhibentur; quia ex testamento utraeque confirmantur. **3.** Quoties numerus seruorum propter legem Furiam Caniniam ineundus est, fugitiui quoque,[10] quorum semper possessio animo retinetur, computandi sunt.[1] **4.** [2]Lege Furia Caninia cauetur, ut certus seruorum numerus testamento manumittatur. subductis igitur 'duobus, a (*tribus*)[3] usque ad decem pars dimidia '(*manumitti potest*);[4] a decem usque ad trigiuta pars tertia; a triginta usque ad centum pars quarta; a centum usque ad quingentos pars quinta. Plures autem quam centum ex maiori numero seruorum manumitti non licet.

[*L.* 4. *D. de natal. restit.* (40, 11).]

levi (*ex* nomina-tim). 4) manumittere *Cdd. edd. scilicet id actum ex* manumittippe. 5) nascitur *Cdd. edd. Exemplum est quasi postumo servo nominatim datae libertatis, quae fideicommisso minum dari poterat* (4, 13. §. 3. *Gai.* 2, 117. 267). natus est *cj. Schult.* 6) *incerti anni.* 7) *Supplevi* (*ex* sit), *ut ratio reddita ad prius exemplum solum referri possit.* 8) *i. e. non differt ab ea significatione, quae fit per nomina; ut opus non sit legere* hominum. 9) *Cf. Gai. epit.* 1, 2. §. 2. 10) *Cf. L.* 13 *pr.* 15. *D. de acq. v. amitt. poss.* (41, 2). *L.* 17. §. 3. *D. de furt.* 47, 2). 1) *Scilicet de habente tot servos lex caverat. Gai.* 1, 43. 2) *Cf. Gai.* 1, 43. *Ulp.* 1, 24. 3) duobus *plerique Cdd. edd.* a duobus *quinque Cdd.* 4) *Supplevi ex vicinis* (mmtip).

IVLII PAVLLI SENTENTIARVM
LIBER QVINTVS.

TIT. I. DE LIBERALI CAVSA.

1. [1]Qui contemplatione extremae necessitatis aut alimentorum gratia filios suos uendiderint, statui ingenuitatis eorum non praeiudicant: homo enim liber 'nullo pretio[2] aestimatur. iidem nec pignori ab his aut fiduciae dari possunt; 'ex quo facto sciens creditor deportatur.[3] operae tamen eorum locari possunt. **2.** [4]Veritati et origini ingenuitatis manumissio, quocumque modo facta fuerit, non praeiudicat. **3.** Descriptio 'ingenuorum ex officio fisci[5] inter fiscalem familiam facta ingenuitati non praeiudicat. **4.** [6]Qui metu et impressione alicuius terroris apud acta praesidis seruum se esse mentitus est, postea statum suum defendenti non praeiudicat. **5.** Post susceptum liberale iudicium si assertor causam deseruerit, in alium assertorem omne iudicium transferri placuit. in priorem uero, quod prodendae libertatis gratia factum est, extra ordinem uindicatur: non enim oportet susceptam status causam nulla cogente necessitate destitui.

[*L.* 39 *pr.* §§. 1—3. *D. de liber. causa* (40, 12).
L. 9 *pr.* §§. 1—8. *L.* 11 *pr.* §§. 1—5. *D. de publican.* 39, 4).]

TIT. II. DE VSVCAPIONE.

1. [1]Possessionem acquirimus et animo et corpore; animo

Tit. I. 1) *Cf. Fr. Vat.* 26. 33. 34. *L.* 1. 37. *C. de lib. causa* (7, 16). *L. un. Th. C. de his qui sanguin.* (5, 8). *L.* 1. 2. *C. de patr. qui fil.* (4, 43). 2) *Sic plerique Cdd.* nullo dari nullo pretio *Cdd.* 1. 2. 7. 27. nulli dari pretio *Cd.* 5. *Fortasse:* n'uenum dari p̄ (nec uenum dari potest) n' (nec) ullo pretio. 4) *Hinc facta L.* 4. *D. quae res pign.* (20, 3). *Cf. Edict. Theoder.* 94. 95. 3) *Cf.* §. 1. *I. de ingen.* (1, 4). 5) *i. e. ingenuorum, qui sunt ex officialibus fisci.* 6) *Cf. L.* 6. 22. 24. *C. de lib. causa* (7, 10).

Tit. II. 1) *Cf. L.* 3. §§. 11. 12. *D. de acq. v. amitt. poss.*

que nostro, corpore uel nostro uel alieno. sed nudo animo ipisci quidem possessionem non possumus; retinere tamen do animo possumus, sicut in saltibus hibernis aestiuisque ntingit. **2.** [2]Per liberas personas, quae in potestate nostra n sunt, acquiri nobis nihil potest. sed per procuratorem quiri nobis possessionem posse utilitatis causa receptum est. sente autem domino comparata non aliter ei, quam si rata , quaeritur. **3.** [3]Longi autem temporis praescriptio inter esentes 'continui[4] decennii spatio, inter absentes uicennii nprehenditur. **4.** [5]'(*Decem uel*)[6] uiginti annorum praeiptio etiam aduersus rem publicam prodest ei, qui iustum ium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus . Actio tamen 'rei publicae,[7] quanti eius interest, aduersus datur, qui ea negotia defendere neglexerunt.[8] **5.** [9]Si t motam intra tempora quaestionem res ad nouum domin emptione transierit, nec is per uiginti annos fuerit inetatus, auelli ei possessionem non oportet.

TIT. III. DE HIS, QVAE PER TVRBAM FIVNT.

1. [1]In eos, qui per turbam seditionemue damnum alicui erint dandumue curauerint, si quidem res pecuniaria est, timatione dupli sarcitur; quodsi ex hoc corpori alicuius, e membrisue noceatur, extra ordinem uindicatur. **2.** iicquid ex incendio, ruina, naufragio, nauique expugnata tum, susceptum suppressumue fuerit, eo anno in quadrum eius rei, quam quis suppresserit, celauerit, rapuerit, uenitur; postea uero in simplum. **3.** [3]Hi, qui aedes alieuillasue expilauerint, effregerint, expugnauerint, si quidem urba cum telis coacta fecerint, capite puniuntur. telorum

---

2). *L.* 1. §. 25. *D. de vi* (43, 16). *Gai.* 4, 153. [2]) *Cf. Gai.* 2, 95. . *l. per quas pers. nob. acq.* (2, 9). [3]) *Cf. pr. I. de usuc.*). [4]) *Plerique Cdd.* continuo *ex aliis edd.* [5]) *Cf. L.* 9. *D. de rp.* (41, 3). *L.* 1. *C. de praescr. l. temp.* (7, 33). *F. A. Schilling erk. p.* 401. [6]) *Supplevi* (*fuerat* xū). [7]) *Haec v. in Cdd. is incertae* (quanti reip. *Cd.* 14. eos reip. *ceteri Cdd. edd.*) *suo restitui.* [8]) *Cf. L.* 9. §. 3. *D. de admin. rer. ad civ.* (50, 8). *Cf. L.* 1. *C. de praescr. l. temp.* (7, 33).

Tit. III. [1]) *Cf. L.* 4. *D. vi bon. rapt.* (47, 8). [2]) *Cf. L.* 1. *de incend.* (47, 9). [3]) *Est etiam L.* 11 *pr.* §. 1. *D. ad leg.*

autem appellatione omnia, ex quibus saluti hominis no possit, accipiuntur. **4.** [4]Receptores aggressorum, item latronum eadem poena afficiuntur, qua ipsi latrones: subl enim susceptoribus grassantium cupido conquiescit. **5.** [5]Fı uel raptores baluearum plerumque in metallum aut in c publicum damnantur. 'uam nonnumquam[6] pro frequentia missorum iudicantis sententia 'temperatur.[7] **6.** [8]Incendi qui consulto incendium inferunt, summo supplicio afficiun quodsi incuria 'insulariorum[9] ignis euaserit, 'domino aediu damnum eiusmodi sarciri placuit.

TIT. IV. DE INIVRIIS.

1. [1]Iniuriam patimur aut in corpus aut extra corpus: corpus uerberibus et illatione stupri; extra corpus conu et famosis libellis: quod ex affectu uniuscuiusque patient facientis aestimatur. **2.** [2]Furiosus, itemque infans af doli et captu contumeliae carent; idcirco iniuriarum agi his non potest. **3.** [3]Si liberis, qui in potestate sunt, uxori fiat iniuria, nostra interest uindicare; ideoque per actio inferri potest, si modo is, qui fecit, in iniuriam nos id fecisse doceatur. **4.** Corpori iniuria infertur, cum pulsatur: 'secus quam cum[4] stuprum infertur aut de st interpellatur, quae res extra ordinem uindicatur, ita ut 'p

---

Iul. de vi publ. (47, 6). [4]) *Cf. L.* 3. §. 3. *D. de incend.* (4 *L.* 1. *D. de recept.* (47, 16). *L.* 9. *C. ad leg. Iul. de vi* (9, [5]) *Cf. L.* 1. *D. de fur. baln.* (47, 17). [6]) *Sic septem Cdd.* numquam *ceteri, edd.* [7]) *Malim* exasperatur. [8]) *Cf. infra* *Collat.* 20. *L.* 28. §. 12. *D. de poen.* (48, 19). *L.* 9. 11. *D. d cend.* (47. 9). *L.* 10. *D. ad leg. Corn. de sic.* (48, 8). [9]) e *Cdd. edd. Prior pars v. periit ob v.* incuria. *Cf. L. ult. L offic. praef. vig.* (1, 15). *Alii cj.* aliorum *vel* habitatorum. [10]) (*vel* duplici) compendio *Cdd. edd., quod nihili est.*

Tit. IV. [1]) *Cf. L.* 1. §§. 1. 2. *L.* 3. §. 1. *D. de i* (47, 10). *Collat.* 2, 5. §. 4. *Senec. de constant.* 5. §. *ult. l iniur.* (4, 4). [2]) *Cf. L.* 3. §. 1. *D. h. t.* [3]) *Cf. L.* 1. §§. *L.* 18. §§. 4. 5. *D. h. t. Gai.* 3, 221. [4]) cuique *Cdd. edd.* cumque *Cdd.* 32. 33. (*scriptum fuerat* secusqc). *De re cf. l* §. 2. *D. h. t. supra* 2, 26. §. 12. *infra* §. 14. *L.* 3. §. 4. *l* §. 2. *D. ad leg. Iul. de vi publ.* (48, 6). *Nam ut patimur iniuriam in corpus* (§. 1.), *ita magis tamen famae quam cor*

tio pudoris[5] poena capitis uindicetur. **5.** [6] Sollicitatores alienarum nuptiarum,[7] itemque matrimoniorum interpellatores,[8] etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter uoluntatem perniciosae libidinis extra ordinem puniuntur. **6.** [9] Iniuriarum actio aut lege aut more aut mixto iure introducta est. Lege duodecim tabularum de famosis carminibus, membris ruptis et ossibus fractis. **7.** Moribus, quoties factum pro qualitate sui arbitrio iudicis 'aestimatur aut[10] congruentis poenae supplicio uindicatur. **8.** Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia constituitur, quoties quis pulsatur '(*uerberaturue*) uel (*ui*)[1] cuius domus introitur, '(*non*)[2] ab his, qui uulgo derectarii appellantur, in quos extra ordinem animaduertitur, ita ut 'furis introeuntis[3] consilium pro modo commentae fraudis poena uindicetur exsilii aut metalli aut operis publici. **9.** [4] Iniuriarum ciuiliter damnatus eiusque aestimationem inferre iussus famosus efficitur. **10.** [5] Atrox iniuria aestimatur aut loco aut tempore aut persona: loco, quoties in publico irrogatur; tempore, quoties interdiu; persona, quoties senatori uel equiti Romano, decurioni(*ue*)[6] uel alias spectatae auctoritatis uiro, et si(*ue*)[6] plebeius uel humili loco natus senatori uel equiti Romano decurioniue (*iniuriam faciat, siue*)[7] magistratui uel aedili uel iudici quilibet 'reorum,[8] uel si his omnibus plebeius.[9] **11.** [20] Qui per calumniam iniuriae actionem instituit, extra ordinem punitur: omnes enim calu-

---

infertur. 5) *i. e. vi illatum stuprum.* 6) *Est etiam L.* 1 *pr. D. de extraord. crim.* (47, 11). 7) *i. e. aliis desponsarum.* 8) *i. e. uxorum allectores.* 9) *Cf. Huschke 'Gaius' p.* 146. 118. — *Gai.* 3, 223. *Collat.* 2, 5. §. 5. 10) aestimatur *plerique Cdd.* aestimatum *alii, edd.* (*fuerat* aestimat' aut *vel* aestimatur ā). *Cf. cit. 'Gaius'* p. 164. 1) *Supplevi. Cf. L.* 5 *pr.* §§. 1 *seq. D. h. t.* 2) *Supplevi* (*improbante Sanione de iurispr. Rom. formul. in iure crim. spec. I. p.* 9). *Potes etiam:* ptq (*praeterquam*). 3) prius ingruentis *Cdd. edd. Cf. cit. 'Gaius' p.* 146. *L.* 7. *D. de extrao. crim.* (47, 11). *L.* 1. §. 2. *D. de effract.* (47, 18). *L.* 21. §. 7. *D. de furt.* (47, 2). 4) *Cf. L.* 1. 6. §. 3. *D. de his qui not.* (3, 2) *et cit. 'Gaius'* p. 143. 5) *Cf. Gai.* 3, 225. *Collat.* 2, 2. §. 9. *I. h. t.* (4, 4). 6) *Supplevi.* 7) *Supplevi, quae ut exciderent, similitudo litterarum* (dec-)urioni *et recurrens* ue *effecisse videtur.* 8) horum *Cdd. edd.* 9) sc. *ex corona, dum illi munere suo funguntur.* — *Cuiac. omnia inde a* v. et si *deleri iubebat.* 20) *Cf.* 1, 5. §§. 1. 2. *L.* 43. *D. h. t.*

mniatores exsilii uel insulae relegatione aut ordinis amissione puniri placuit. **12.** Iniuriarum non nisi praesentes accusare possunt: crimen enim, quod 'uindictam aut[21] calumniae iudicium exspectat, per alios intendi non potest. **13.** [2]Fit iniuria contra bonos mores, ueluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, coeno, luto obliniuerit, aquas spurcauerit, fistulas, lacus, quidue aliud in iniuriam publicam contaminauerit. in quos grauiter animaduerti solet. **14.** [3]Qui puero praetextato stuprum aliudue flagitium, abducto ab eo uel corrupto comite, persuaserit, mulierem puellamue interpellauerit, quidue corrumpendae pudicitiae gratia fecerit, domum praebuerit, pretiumue, quo id persuadeat, dederit, perfecto flagitio capite punitur; imperfecto in insulam deportatur, corrupti comites summo supplicio afficiuntur. [4]**15.** [5]Qui carmen famosum in iniuriam alicuius uel alia quaelibet cantica, quo agnosci possit, composuerit, ex auctoritate amplissimi ordinis in insulam deportatur: interest enim publicae disciplinae, opinionem uniuscuiusque a 'turpis[6] carminis infamia uindicare. Carmen facit non tantum, qui satiras et epigrammata, sed '(*et qui*) quid aliud alio genere componit. De legitima insectandi alicuius causa (*composita*) oratione[7] et 'de per*strictione* di*uersae*

---

[21]) uindictae aut *ex plerisque Cdd. edd.; pro* aut *est* per *in Cdd.* 1. 2. 5. 6. 9. *Unde suspicere esse legendum* uindictam per. *Sed lex Cornelia de iniuriis, ut postea lex Iulia de adulteriis* (*Collat.* 4, 4. §. 1.), *sanxisse videtur, ut omnino qui condemnatione rei vindictam non assequeretur, calumniae iudicium subiret. Ceterum cf.* §. 9. *I. h. t.* (4, 4). [2]) *Extat etiam in L.* 1. §. 1. *D. de extrao. crim.* (47, 11). [3]) *Est etiam L.* 1. §. 2. *D. eod. in quibusdam varians.* [4]) *Ex Cdd. S. Germ.* (*ubi praecedit* Interpr.) 8. 13. 38. 39. [5]) *Cf. L.* 5. §§. 9—11. *L.* 6. *D. de iniur.* (47, 10). *Tacit. A.* 14, 50. [6]) *Cd.* 8. turpi *ceteri, edd.* [7]) illegitimam (uel legitimam *Cdd.* 8. 13. 38. 39.) insectandi alicuius causam quidue aliud alio genere componit. De ratione *Cdd. edd. Cuiac. totam sententiam inde a v.* Carmen facit *pro spuria aut pro interpretatione habuit. Schult. cj.:* sed et illegitimum i. a. causa quid aliud a. g. componit *etc., quod satis non facit. Ego totius loci sententiam reputans, sic statuo, redeuntia verba similia* componit de *et com*posita o- *in causa fuisse, ut haec ipsa et quae intermedia sunt, exciderent et deinde omissis tamen illis* composita o *tanquam falsa repetitione, alieno loco ante* quid (*ubi* et qui *geminandum*) *inserentur, quo facto* illegitimam — causam *et* quidue *scriptum est.*

partis[28] nihil cauetur; quoniam omnimodo deformanda est eius persona, contra quem uenimus. sed in hoc modus quidam et ratio adhibenda est: aestimatio enim etiam hoc modo laeditur.[29] **16.** Psalterium, quod uulgo dicitur canticum in alterius infamiam compositum et publice cantatum, tam in eos, qui hoc cantauerint, quam in eos, qui composuerint, extra ordinem uindicatur:[30] eo acrius, si personae dignitas ab hac iniuria defendenda sit. **17.** In 'conductores,[1] qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem usque ad relegationem insulae uindicatur. **18.** [2]Conuicium iudici ab appellatoribus fieri non oportet; alioquin infamia notantur. **19.** [3]Maledictum, itemque conuicium publice factum ad iniuriae uindictam reuocatur. quo facto condemnatus infamis efficitur. **20.** Non tantum is, qui maledictum aut conuicium ingesserit, iniuriarum conuictus famosus efficitur, sed et is, cuius ope consilioue factum esse dicitur. [4]**21.** Conuicium contra bonos mores fieri uidetur, si obscoeno nomine aut inferiore parte corporis nudatus aliquis '(*uirginem*)[5] insectatus sit. quod factum contemplatione morum et causa publicae honestatis uindictam extraordinariae ultionis exspectat. **22.** [6]Seruus, qui iniuriam aut contumeliam fece-

---

Legitimam ins. al. c. compositam orationem intellige exempli gratia in senatu contra malum civem habitam. 28) desperatione dilectione *Cdd.* 13. 39. de personarum dignitate *ceteri, edd. Unde apparet, librarios in codice, unde transcriberent, tantum* de per et di *sequentibus utrobique lituris invenisse, quas ex ingenio diversimode sed infeliciter complerunt. Veriora nos substituimus. Cf. Abegg in Goldammeri 'Archiv f. Criminalr.'* 1863. *p.* 675 *seq.* 29) *Ideoque haec laesio excusata tantum est, quatenus iure fit. Cf. L.* 13. §. 1. *D. h. t.* 30) *Graviori poena, quam senatus censuerat* (§. 15.), *quia in decantatione maior inest contumelia.* 1) eos auctores *Cdd. edd. Sed et* eos *offendit, et* auctores, *qui ex* §. 15. *deportabantur; conductores intelligo, qui divulgandos libellos redemerant. Cf. L.* 15. §. 27. *L.* 5. §. 10. *D. h. t. 'qui emendum uendendumue curauerit'.* 2) *Exstat etiam in L.* 42. *D. h. t. Cf.* §. 10. *et infra* 5, 35. §. 3. 3) *Cf. L.* 15. §§. 2 *seq. D. h. t.* 4) *Servata Cdd.* 8. 30. 39. 40. *a Cuiac. immerito pro spuria habita. Cf. L.* 15. §§. 21—23. *D. h. t.* 5) *Supplevi.* uirgiñ. *inter vicina* uis et in *videtur excidisse. Cf. L.* 15. §. 15. *D. h. t.* 6) *Cf. L.* 17. §. 4. *L. ult. D. h. t. infra* 5, 18. §. 1. *L.* 10 *pr. L.* 35. §. 4. *D. de poen.* (48, 19).

rit, siquidem atrocem, in metallum damnatur; si uero leuem, flagellis caesus sub poena uinculorum temporalium domino restituitur.

TIT. V[A]. DE EFFECTV SENTENTIARVM ET FINIBVS LITIVM.

1. [1]Res iudicatae uidentur ab his, qui imperium potestatemque habent, uel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur; itemque a magistratibus municipalibus usque ad summam,[2] qua ius dicere possunt; itemque ab his, qui ab imperatore extra ordinem petuntur.[3] Ex compromisso autem iudex sumptus rem iudicatam non facit; sed si poena inter 'reos[4] promissa sit, 'postea[5] 're in iudicium deducta, ea[6] ex stipulatu peti potest. **2.** [7]Confessi debitores pro iudicatis habentur; ideoque ex die confessionis tempora 'solutioni[8] praestituta computantur. **3.** [9]Confiteri quis in iudicio non tantum sua uoce, sed et litteris et quocumque modo potest. conuinci autem non nisi scriptura aut testibus potest. **4.** [10]Eorum, qui debita confessi sunt, pignora capi et distrahi possunt. [1]**5.** Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest. **6.** [2]Ea, quae altera parte absente decernuntur, uim rerum iudicatarum non obtinent.

[*L.* 47 *pr.* §. 1. *D. de re iudic.* (42, 1).]

7. [3]Trinis litteris uel edictis, aut uno pro omnibus dato, aut trina denuntiatione conuentus nisi ad iudicem, ad quem sibi denuntiatum est, aut cuius litteris uel edicto conuentus

---

Tit. V[A]. [1]) *Cf. L.* 13. *D. de iurisd.* (2, 1). *L.* 5 *pr. L.* 15 *pr. D. de re iudic.* (42, 1). [2]) *Cf. Lex Rubr. c.* 21. 22. *L.* 11 *pr. D. de iurisd.* (2, 1). [3]) *Cf. L.* 5. *C. de iudic.* (3, 1). *L. un. C. qui pro sua* (3, 4). *L.* 5 *pr. C. de fruct.* (7, 51). [4]) *Litteram geminavi;* eos *Cdd. edd.* [5]) poena *Cdd. edd.* [6]) rei in iudicium deductae (deducta *plerique Cdd.* deducta est *Cd.* 29.) *Cdd. edd.* [7]) *Cf. L.* 1. 3. *L.* 6. §. 6. *D. de confess.* (42, 2). *L.* 21. *D. de iudic.* (5, 1). *L.* 56. *D. de re iud.* (42, 1). [8]) *Ex Cuiac. cj.* solutionis *Cdd. ed. A.* [9]) *Cf.* 2, 1. §. 5. [10]) *Cf. L.* 31. *D. de re iud.* (42, 1). *L.* 9. *C. de exsec. rei iud.* (7, 53). [1]) *Debetur Cd.* 17. *Cf.* §§. 7. 8. [2]) *Cf. L.* 47 *pr. D. de re iud.* (42, 1). *L.* 1. §. 3. *D. quae sent. sine app.* (49, 8). *Tit. C. quom. et quando iud.* (7, 43). [3]) *Cf. L.* 53. §. 1. *D. de re iud.* (42, 1). *L.* 8. 9. *C. quom. et quando* (7, 43). *L.* 68—73. *D. de iudic.* (5, 1).

, uenerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritatem ım iudicatarum obtinet: quin immo nec appellari potest ab [14] 7a. Ab ea sententia, quae in contumaces data est, neque ıellari, neque in duplum reuocari potest. 8. Res olim icata post longum silentium in iudicium deduci[5] non est, nec eo nomine in duplum reuocari.[6] longum autem ıpus exemplo longae praescriptionis decennii inter praesen-, et inter absentes uicennii computatur.[7] 9. [8] In causa itali absens nemo damnatur; neque absens per alium accu-ȝ aut accusari potest. 10. [9] Falsis instrumentis religione icis circumducta, si 'modo dicta[20] sententia prius de cri-ıe admisso constiterit, eius causae instauratio iure deposci-[1] 11. Ratio calculi saepius se patitur supputari, atque) potest quocumque tempore[2] retractari, si non longo pore euanescat.

T. V[B]. DE REBVS AVCTORITATE IVDICIS POSSIDENDIS.

1. [1] Pupillo, si non defendatur, in possessione bonorum

In Cdd. recte tanquam nova sententia haec ponuntur. De re L. 1. *Gr. C. quib. res iudic.* (10, 1.) *p.* 36. *Haen. L.* 73. *§. D. de iudic.* (5, 1). *L.* 1. *C. quor. appell. n. rec.* (7, 65). *ıb actore reum absolutum quidem, sed sententia nulla, dicente ıque pristinam actionem quasi integram rursus instituente. ı reo, se condemnatum quidem sed sententia nulla dicente, ıra quem iudicati actio in duplum datur, si vero longo tem-e siluit, rei iudicatae exsecutio.* 7) *Iam Hadrianum hoc stituisse, suspicari licet ex Dosith. Hadr. sent.* 9. 8) *Cf.* 5 *pr. D. de poen.* (48, 19). *L.* 1 *pr. D. de requirendis* (48, 17). 13. *§.* 1. *D. de publ. iud.* (48, 1). *L.* 6. *C. de accus.* (9, 2). *Cf. L.* 11. *D. de except.* (44, 1). *Tit. C. si ex fals. instrum.* 58). 20) iam dicta *plerique Cdd. edd.* indicta *quidam optimi L., ut puto pro* m(odo) dicta; *intellige sententiam de falsi cri-ıe dictam.* 1) *Extat in Cdd.* 12. 13. 14. 15. 17. *De re cf. L.* 1. 1. *D. quae sent.* (50, 8). *L.* 1. *C. de errore calc.* (2, 5). *L.* 2. *de re iud.* (7, 52). *L.* 13. *§.* 1. *D. de div. temp. praescr.* (44, 3). 8 *pr. D. de adm. rer. ad civ.* (50, 8). *L.* 2. *C. de i. fisci* (10, 1). *Exciderit* error.

Tit. V[B]. ex incerto fonte primum in ed. Cuiac. 1586. *est tus. Sententia etiam extant L.* 39 *pr. §.* 1. *D. de reb. auct.* (42, 5), *sed prior mutata.* 1) *Cf. L.* 33 *pr. D. eod. L.* 6. 1. *D. quib. ex caus. in poss.* (42, 4).

creditoribus constitutis, ex his usque ad pubertatem alimenta praestanda sunt. **2.** [2] Eius, qui ab hostibus captus est, bona uenire non possunt, quamdiu reuertatur.

TIT. VI. DE INTERDICTIS.

[*L.* 3. *D. ne quid in loco sacro* (43, 6).
L. 2. *D. de loco publ. fruendo* (43, 9).[1]]

1. [2] Retinendae possessionis gratia comparata sunt interdicta, per quae eam possessionem, quam iam habemus, retinere uolumus; quale est VTI POSSIDETIS de rebus soli, et VTRVBI de re mobili. Et in priore quidem is potior est, qui redditi interdicti tempore nec ui nec clam nec precario ab aduersario possidet; in altero uero potior est, qui maiore parte anni retrorsum numerati nec ui nec clam nec precario possedit. **2.** Ut interdictum,[3] ita et actio[4] proponitur, ne quis uia publica aliquem prohibeat. cuius rei sollicitudo ad uiarum curatores 'pertinet. Ab uiarum[5] munitione nemo exceptus est. si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere condemnatur.[6] **3.** [7] Non tantum si ipse dominus possessione 'deiiciat,[8] utile interdictum est, sed etiam si familia eius. familiae autem no-

---

2) *Cf. L.* 6. §. 2. *D. quib. ex caus. in poss.* (42, 4).

Tit. VI. 1) *Is quoque, cui statua in publico ponenda locata est, loco publico frui videtur.* 2) *Cf. Gai.* 4, 148—152. 3) *L.* 2. §. 45. *D. ne quid in loco publ.* (43, 8). 4) *Quaenam? Vix enim cogitaveris de iniuriarum actione L.* 13. §. 7. *D. de iniur.* (47, 10), *quae ad hoc proprie proposita non est. Sed etiam sequentia produnt, locum nec integrum nec sanum esse. Puto igitur, verba* ita et actio *fugitiva esse et post* prohibeat *reiicienda, ubi fere haec olim secuta sint:* si uiam publicam ante aedificium suum non munierit ut oporteat. *De re cf. L. Iul. munic.* 32—45. *L. un.* §. 3. *D. de via publ.* (43, 10). 5) pertinet, a quarum *Cdd. edd. Postea ad* in ea *intellige* munitione. 6) *Antea ita, ut locata demolitionis operis attribueretur redemptori, quanti locatum esset cum dimidio condemnandus. Postea ipse fiscus per servos demoliti operis expensas ab eo exegisse videtur.* 7) *In ed. Haen. hinc ex Cdd. incipit* Tit. VII. de interdicto utrum vi. *De re cf. L.* 1 *pr.* §§. 15—17. *L.* 3. §§. 10. 11. *D. de vi* (43, 16). *Cic. pro Caec.* 18. 28. 8) *Ex Cuiac. cj.* deiiciatur *Cdd. edd. male; nam interpretatur Paullus familiae nomen, de qua deiiciente tantum, non deiecto*

ne etiam duo serui continentur. **4.** [9]Vi deiicitur non ntum, qui oppressu multitudinis aut fustium aut telorum t armorum metu terretur, sed et is, qui uiolentiae opinione mperta possessione cessit, si tamen aduersarius eam ingres- is sit. **5.** [10]De naui ui deiectus hoc interdicto experiri non otest; sed utilis ei actio de rebus recuperandis, exemplo iudicii [1] ui bonorum raptorum, datur. idemque de eo diceu- um est, qui carruca aut equo deiicitur; quibus non abductis, iuriarum actio datur. **6.** [2]Vi deiectus uidetur et qui in medio ui retinetur, et qui in uia territus est, ne ad fundum uum accederet. **7.** [3]Qui ui aut clam aut precario possidet b aduersario, impune deiicitur. **8.** 'Ex aedibus[4] ui pos- ssis si aliquae res arserint, uel serui decesserint, licet id ne dolo eius, qui deiecit, factum sit, aestimatione tamen ondemnandus est, qui ita uoluit adipisci rem iuris alieni.

[*L.* 60 *pr.* §. 1. *D. de usufructu* (7, 1).
L. 7. *D. de aqua quotid.* (43, 20).
L. 21. 23. 25. *D. quemadm. servit. amitt.* (8, 6).]

9. Si inter uicinos ex communi riuo aqua ducatur, 'diuidi[5] rius 'decet[6] 'et his[7] uicibus, quibus a singulis duci con- ieuit, ducenti 'aquam[8] uis fieri prohibetur.[9] alienam autem uam usurpanti nummaria poena irrogatur. Cuius rei cura l sollicitudinem praesidis spectat.[20] **10.** 'Reddito interdicto, tio quanquam proponatur[1] ex eo, ut quis, quod precario

---

ictum *caverat.* 9) *Cf. Cic. pro Caec.* 16. *L.* 1. §. 29. *L.* 3. §. 7. *. de vi* (43, 16). 10) *Cf. L.* 1. §§. 6. 7. *D. de vi* (43, 16). 1) de *dd. edd., natum sc. ex* iud., *cuius priores litterae a v.* exemp-lo *sorptae sunt.* 2) *Cf. L.* 1. §§. 47. 24. *D. de vi* (43, 16). 3) *Cf.* *i.* 4, 154. 4) Ex rebus *Cdd. edd. Cf. L.* 1. §§. 34. 35. *L.* 19. *. de vi* (43, 16). 5) indici *vel* induci *Cdd.* interdici *ex Cuiac.* *. edd. A. et Haen. inepto sensu. Cf. L.* 4. *D. de aqua quot.* (43, 20). *L.* 19. §. 4. *D. comm. div.* (10, 3). 6) *Sic multi Cdd.,* *ibet alii, edd.* 7) *Sic multi Cdd.* ex his (*vel* his) *alii, edd.* l autem (*puta* āt *pro* āq) *Cdd. edd.* eam *Schult. cj.* 9) *Ad- versus quemcunque. De duplici inter rivales interdicto cf. L.* 1. . 26. *D. de aqua quot.* (43, 20). 20) *Cf. L.* 2. *C. de extraord. ogn.* (50, 13). *L.* 4. 6. *C. de servit.* (3, 32). 1) Redditur inter- ucti (interdictio *Cd.* 19.) actio quae (*sc.* q̄ *pro* q̄q̄) proponitur (pro- onatur *Cdd.* 2. 6.) *Cdd. edd. Actionem vel agi ex interdicto dici solere, Schult. animadvertit ex Spartian. Pesc. Nig.* 2.

habet, 'restituat, tamen[22] et ciuilis actio huius rei, sicut commodati,[3] competit: eo uel maxime, quod ex beneficio suo unusquisque iniuriam pati non debet. **11.** [4]Precario possidere uidetur non tantum, qui per epistolam uel quacumque alia ratione hoc sibi concedi postulauit, sed et is, qui nullo uoluntatis indicio, patiente tamen domino, possidet. **12** [5]Heres eius, qui precariam possessionem tenebat, si in e manserit, magis dicendum est, clam uideri possidere: nulla enim preces eius uidentur adhibitae. et ideo persecutio eius rei semper manebit, nec interdicto locus est. **13.** [6]Arbor quae 'in alienas aedes uel[7] in uicini agrum imminet, nisi domino sublucari non potest, isque conueniendus est, ut eam sublucet. quodsi conuentus dominus id facere noluerit, a uicino luxuries ramorum compescatur; idque qualiscumque dominus facere non prohibetur. **14.** [8]Aduersus eum, qui hominem liberum uinxerit, suppresserit, incluserit, operamue, ut id fieret, dederit, tam interdictum quam legis Fabiae super ea re actio redditur; et interdicto quidem id agitur, ut exhibeatur is, qui detinetur, lege autem Fabia, ut etiam poena nummaria coerceatur. **15.** [9]Bene concordans mátrimonium separari a patre Diuus Pius prohibuit: itemque a patrono libertum, a parentibus filium filiamque; nisi forte quaeratur, ubi utilius morari debeat. **16.** [30]Omnibus bonis, 'quae quis[1] habet quaeque habiturus est, obligatis, nec concubina, nec filius natur

---

[22]) restituat. nam *Cdd. edd.* [3]) *Praescriptis verbis ad similitudinem commodati. Cf. L.* 2. *L.* 19. §. 2. *D. de precar.* (43, 26). [4]) *Cf. L.* 4. §. 4. *D. de precar.* (43, 26). [5]) *Cf. L.* 11. *D. de div. temp. praescr.* (44, 2). *L.* 12. §. *ult.* — *L.* 8. §. *ult. D. de precar.* (43, 26). *L.* 2. *C. eod.* (8, 9). [6]) *Cf. L.* 1 *pr.* §§. 7— *D. de arbor. caed.* (43, 27). *Fest. v. Sublucare.* [7]) *Cuiacius haec v. expungi iubebat, sine causa. Hoc enim dicit Paullus arboris sublucationem, tam si in aedes (ubi etiam totam adimere licet) quam si in agrum vicini immineat, a domino postulari et negante eo, ab ipso, cui arbor nocet, perfici posse. Cui enim plus licet, minus non licere non potest.* [8]) *Cf. L.* 1. 3 *pr. D. de hom. lib. exh.* (43, 29). *Collat.* 14, 3. §. 4. [9]) *Cf. Fr. Vat.* 11 *L.* 1. §§. 3. *ult. L.* 3. §. 5. *D. de lib. exhib.* (43, 30). *L.* 2. §. 2. 3. *D. de hom. lib. exh.* (43, 29). [30]) *Cf. L.* 6—9 *pr. D. de pign.* (20, 1). *L.* 1. *C. quae res pign.* (8, 17). [1]) quae plerique *Cdd. edd.* quaecumque *Cdd.* 6. 15.

lis, nec alumnus, nec ea, quae in usu quotidiano habet, obligantur; ideoque de his nec interdictum redditur.

TIT. VII. DE '(*VERBORVM*)[1] OBLIGATIONIBVS.

1. [2]Obligationum firmandarum gratia stipulationes inductae sunt, quae quadam uerborum sollennitate concipiuntur, et appellatae, quod per eas firmitas obligationum constringitur, stipulum enim ueteres firmum appellauerunt. 2. '[3]Verborum obligatio inter praesentes, non etiam inter absentes contrahitur. Quodsi scriptum fuerit instrumento, promisisse aliquem, perinde habetur atque si interrogatione praecedente responsum sit.

[*L.* 136 *pr.* §. 1. *D. de verb. obl.* (45, 1).]

3. [4]Fructuarius seruus si quid ex re fructuarii aut ex operis suis acquirit, ad fructuarium pertinet. quicquid autem aliunde uel ex re proprietarii acquirit, domino proprietatis acquirit. 4. [5]Cum facto promissoris res in stipulatum deducta intercidit, perinde agi ex stipulatu potest ac si ea res exstaret. ideo promissor aestimatione eius punitur, maxime si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio.

TIT. VIII. DE NOVATIONIBVS.

1. [1]Non solum per nosmet ipsos nouamus, quod nobis debetur, sed per eos etiam, per quos stipulari possumus, ueluti per filiumfamilias uel seruum, iubendo uel ratum habendo. Procurator quoque noster ex iussu nostro receptum est ut nouare possit.

TIT. IX. DE STIPVLATIONIBVS '(*PRAETORIIS*)[1].

1. [2]Substitutus heres ab instituto, qui sub condicione scriptus est, utiliter sibi institutum hac stipulatione cauere

---

Tit. VII. 1) *Ex Schult. cj. supplevi.* 2) *Cf. supra* 2, 3. *pr. I. de verb. obl.* (3, 15). *Isidor. Orig.* 5, 24. §. 30. 3) *Cf.* §§. 12. 17. *I. de inutil. stip.* (3, 19). 4) *Cf. Gai.* 3, 164. 165. 3) *Cf. L.* 23. *L.* 91 *pr. D. de verb. obl.* (45, 1).

Tit. VIII. 1) *Cf. L.* 16. 20 *pr. L.* 22. 23. *D. de novat.* (46, 2).

Tit. IX. 1) *Hoc addendum apparet.* 2) *Cf. L.* 12. 13. *D. qui satisd. cog.* (2, 8). *L.* 8 *pr. D. de stip. praet.* (46, 5).

'compellit,[3] ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat: hoc enim casu[4] ex die interpositae stipulationis duplos fructus[5] praestare compellitur. Huius 'autem[6] praeiudicium[7] a superiore differt, quo quaeritur, an ea res, de qua

---

3) *Hoc factum suspicor ex* pulat (postulat), c' (com) *ex* cauerit, *ut forte scriptum erat, praefixa, idque effecisse, ut post* sibi *inculcaretur* institutum, *quod olim* institutus *scriptum, ut habet Cd.* 4., *post* casu (*ubi in Cd.* 40. *est* in die) *excidisse puto, et scriberetur* cauere. *Itaque lego:* sibi hac stip. cauere postulat: *et postea:* hoc enim casu institutus ex die *etc. Alii delent* ab *ante* instituta. 4) *i. e. si institutus res hereditarias deminuat.* 5) *Rerum deminutarum* (*cf. Interpr. ad h. l.*); *earum enim fructus dolo suo non cepisse videtur. Cf.* 1, 13[b]. §. 8. 6) enim *Cdd. edd.* autem *Cd.* 21. 7) *Hinc apparet, hanc stipulationem pependisse e praeiudicio quodam, in quo non quanta hereditas esset, sed aliud quiddam, quaerebatur, Paullumque antea de alia stipulatione egisse, quae tum tantum locum habebat, si praeiudicio pronunciatum erat, rem maiorem* (*vel non minorem*) *esse centum sestertiis. Iam quod illud praeiudicium attinet, etiam ex L.* 12. *cit. patet, praetorem tantum ex causa iubere solere hanc stipulationem interponi; et in L.* 8 *pr. cit. simile quid intellectum esse, verbis 'praetor enim' etc. produnt, quibus cogimur quae ibi praecedunt verba 'in diem longiorem' ita accipere, ut eo sequens 'enim' respiciat, quasi dictum esset 'tantum in longiorem diem'. Et sane in arbitrio praetoris erat, utrum ipse cognoscendo, quod Iustinianus L.* 1. §. 9. *D. de stip. praet.* (46, 5) *ei solum reliquit, an praeiudicio rem conficere vellet. Hoc vero praeiudicium ita conceptum fuisse, an longior videretur dies condicionis, sub qua heres institutus erat, ideoque etiam possessionis iuris incerti ei dandae, Paullus et h. l. et L.* 8 *pr. cit. dicere videtur; si enim longior erat, velut condicionis 'si consul factus erit', captiosum sine satisdatione maxime ob fructus rerum alienatarum substituto fiebat beneficium possessionis instituto datae; si minus, velut in hac condicione 'si intra quattuor menses monumentum mihi fecerit' calumniose videbatur substitutus satis petere, quem alius antecedebat. In Mucianae cautionis condiciones, quae semper longiorem diem habent, hoc discrimen non cadebat. Altera stipulatio fortasse spectabat missionem ex edicto D. Hadriani; neque enim sine ratione dicetur, cavendum fuisse legitimis heredibus ab eo, qui mittebatur, si falsam aliove modo inutile dicebatur testamentum* (3, 5. §. 14); *sed tum demum cavebatur, si iure mittebatur. Unde ex h. l. consequi videtur non id quidem necessario, centenarias tantum hereditates vicesimae obnoxias fuisse* (*vid. libr. meum 'Gaius' p.* 21), *sed edictum D. Hadriani tantum ad has hereditates pertinuisse, quod et rationem habet, quoque spectare*

itur, maior[8] sit centum sestertiis; ideoque in longiorem em concipitur. **2.** [9]'(*Ab eo, qui in rem agit, cum pro raede litis et uindiciarum satis accipitur*),[10] ex die accepti idicii dupli fructus computantur. et tam dantes quam accipientes, heredes quoque eorum, 'procuratorum[1] cognitorumque personae, itemque 'sponsorum[2] eadem stipulatione comprehenduntur; eorum quoque, quorum nomine promittitur.[3] **3.** [4]Quoties iudicatum solui stipulatione satisdatur, omissa ius actio rei iudicatae persecutionem non excludit. **4.** [5]Emancipati liberi praeteriti si uelint se miscere paternae hereditati, et cum his, qui in potestate remanserint, communis patris diuidere hereditatem, antequam bonorum possessionem petant, de conferendo cauere cum satisdatione debebunt. quodsi satisdare non possunt, statim ex fide bonorum confusionem, excepto peculio castrensi, facere cogendi sunt.[6]

TIT. X. DE CONTRAHENDA AVCTORITATE.[1]

1. Ob metum impendentis damni uicinus uicino '(*repromittere, procurator uicini*)[2] satisdare debet, 'additis spon-

---

videntur ambages illae et difficultates, de quibus imperator queritur in L. 3. *C. de edicto D. Hadr.* (6, 33). *Ceterum alia omnia sentiunt de h. l. Rudorff. ad Puchtae Inst. III. §.* 320. *p.* 291. *Hist. iur. II. p.* 121. 134. 212. *O. Bülow. de praeiudic. form. p.* 15. [8]) *Alias quaeritur, an res non minor sit, veluti Gai.* 2, 274. 3, 42. 4, 14. 15. [9]) *Cf. Fest. v. Vindiciae. supra* 1, 13[b]. *§.* 8. *L.* 1. *Th. C. de fruct. et lit. exp.* (4, 18). *L. un. Th. C. de usur. rei iud.* (4, 19). *Ambros. ep.* 29. *L. Rom. Burg.* 35. — *L.* 69. 158. *D. de V. S.* (50, 16). *L.* 2. *§.* 2. *D. de praet. stip.* (46, 5). *Tit. D. iud. solvi* (46, 7). [10]) *Haec fere aut excidisse ob similiter desinens aut recisa esse, etiam ostendunt v.* tam dantes quam accipientes *simpliciter posita. Cf. Fr. Vat.* 333. [1]) procuratores (*ex ambigua nota* procurator.) *Cdd. edd.* [2]) sponsores *Cdd. edd. De re cf. L.* 5. *D. iudic. solvi* (46, 7). [3]) *Sc. cum quis alieno nomine convenitur.* [4]) *Cf. L.* 8. *§.* 3. *D. de novat.* (46, 2). [5]) *Cf. Ulp.* 28, 4. *L.* 3 *pr. §.* 5. *L.* 8. *D. de collat.* (37, 6). *L.* 13. *D. de cond. causa data* (12, 4). — *Fein 'Collation' p.* 91. [6]) *Cf. L.* 52. *§.* 8. *D. pro soc.* (17, 2). *L.* 1. *§§.* 10. 11. 15. *D. de collat.* (37, 6).

Tit. X. [1]) *Excidisse videtur: 'et de damni infecti stipulatione', cum in edicto quoque duplae stipulationem (quo pertinet* contrahenda auctoritas) *cautio de damno infecto sequeretur. De hac vero sola sententias quasdam Visigothi vel librarii servaverunt. Vid. Heimbach. in Repert. Lips.* 1843. *III p.* 142. [2]) *Haec*

soribus,[3] super eo quod damni acciderit. **2.** [4] De communi pariete utilitatis causa hoc coepit obseruari, ut aedificet quidem 'cuius[5] aedificare interest, cogatur uero socius portionis suae impensas agnoscere.

TIT. XI. DE DONATIONIBVS.

1. Species extra dotem a matre in honorem nuptiarum praesente filia genero traditae donationem[1] perfecisse uidentur. **2.** Probatio traditae uel non traditae possessionis[2] non tam in iure quam in facto consistit; ideoque sufficit ad probationem, si rem corporaliter 'teneam.[3] **3.** [4] Pater si filiofamilias aliquid donauerit et in ea uoluntate perseuerans decesserit, morte patris donatio conualescit. **4.** [5] Cum unius rei in duos donatio confertur, potior est ille, cui res tradita est: nec interest, posterior 'quis[6] an prior acceperit, et exceptae necne personae sint. **5.** [7] Inuitus donator de euictione rei donatae promittere non cogitur, nec eo nomine, si promiserit,[8] oneratur;[9] quia lucratiuae rei possessor ab euictionis actione ipsa iuris ratione depellitur.

[*L.* 34 *pr. D. de donat.* (39, 5).]

6. [10] Ei, qui aliquem a latrunculis uel hostibus eripuit, in

---

ob ὁμοιοτέλευτον excidisse videntur. Cf. L. 7 *pr. D. de damno inf.* (39, 2). [3]) *i. e. non fidepromissoribus vel fideiussoribus, quorum durior condicio quibusque opus non est, quoniam haec stipulatio ex edicto praetoris urbani descendit, peregrinos nesciente. Sed nisi aliud de damno infecto edictum praetoris peregrini fuisset, haec verba ab urbano addita non forent.* [4]) *Cf. L.* 8. *D. de serv. pr. urb.* (8, 2). *L.* 11. *D. si serv.* (8, 5). *L.* 12. 28. *D. comm. div.* (10, 3). *L.* 35—37. 41. *D. de damno inf.* (39, 2). [5]) cui (*i. e.* cui.) *Cdd. edd.*

Tit. XI. [1]) *sc. filiae factam. Cf. L.* 41 *fin. D. de mort. c. don.* (39, 6). — *Fr. Vat.* 269. [2]) *Cum de donandi animo constat.* [3]) *Ex Rittersh. cj.* teneant (*vel* teneat *vel* teneatur) *Cdd. edd.* [4]) *Cf. Fr. Vat.* 274. [5]) *Cf. L.* 15. *C. de rei vind.* (3, 32). *Fr. Vat.* 249 (4). [6]) *Malim* qui sit. [7]) *Cf. L.* 18. §. 3. *D. de donat.* (39, 5). *L.* 62. *D. de aedil. ed.* (21, 1). [8]) *sc. ad promittendum obstrictum se putans; nam si donandi animo promisit, tenetur. L.* 2. *C. de evict.* (8, 45). nisi promiserit *Rittersh. cj.* [9]) *Exceptione tutus.* [10]) *Est etiam L.* 34. §. 1. *D. de donat.* (39, 5), *sed quibusdam mutatis.*

nitum donare non 'prohibetur;[11] si '(*id*)[2] tamen donatio et ı merces eximii laboris appellanda est: quia contemplatio- n salutis certo modo aestimari non placuit.

TIT. XII. DE IVRE FISCI ET POPVLI.

[*L.* 45 *pr.* §§. 1. 2. *D. de iure fisci* (49, 14).]

1. [1]Eius bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium rtem consciuit, fisco uindicantur. quodsi taedio uitae aut ore aeris alieni uel ualetudinis alicuius impatientia hoc ad- it, non inquietabuntur, sed ordinariae successioni relin- ntur.

[*L.* 45. §. 3. *D. de iure fisci* (49, 14).]

2. [2]Ei etiam uelut indigno auferetur hereditas, qui 'affi- ı[3] uel cognatum, cui ipse ab intestato successurus erat, amentum facere prohibuit, aut ne iure subsisteret, operam it.

[*L.* 21. *D. de his, quae ut ind.* (34, 9).]

3. [4]Si pater uel dominus id testamentum, quo filius eius seruus heredes instituti sunt aut legatum acceperunt, fal- : redarguant nec obtineant, fisco locus est. 4. [5]Aetati , qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet ı, quod ita amisit; maxime si tutoris aut curatoris consilio o instituta sit.

[*L.* 36. *D. de minor.* (4, 4).?]

5. [6]In ea prouincia, ex qua quis originem ducit, officium ile administrare prohibetur, ne aut gratiosus aut calumnio- apud suos esse uideatur. 6. [7]Quoties sine auctoritate icati officiales alicuius bona occupant uel describunt uel obseruatione[8] esse faciunt, adito procuratore iniuria sub-

---

Plerique Cdd. prohibemur *ex aliis edd.* [2]) *Geminavi.*
Tit. XII. [1]) *Est etiam L.* 49. §. 2. *D. h. t. posterior pars.* *L. ult. D. de bon. eor. qui ante sent.* (48, 21). [2]) *Cf. L.* r. *D. si quis aliq. test.* (29, 6). *L.* 2. *C. eod.* (6, 34). [3]) *i. e.* *rem vel maritum* (*Fr. Vat.* 218. 262. 302. *L.* 38. §. 1. *D. de* r. (22, 1). *Klenze in Zeitschr. f. gesch. RW. VI. p.* 110), r *quos hoc facillime fieri potest.* [4]) *Cf. L.* 5. §. 3. *D. de* *quae ut ind.* (34, 9). [5]) *Cf. L.* 5. §. 9. *L.* 22 *fin. D. eod.* l. *C. eod.* (6, 35). [6]) *Cf. Cuiac. parat. ad Cod.* 1, 41. [7]) *Cf.* *de i. fisci* 14. [8]) *Cf. L.* 3 *fin. D. de acq. vel amitt. poss.*

mouetur, et rei huius auctores ad praefectum praetorio puniendi mittuntur. **7.** [9]Litem in perniciem priuatorum fisco donari non oportet, nec ab eodem donatam suscipi. **8.** [10]Imperatorem litis causa heredem institui inuidiosum est: nec enim calumniandi facultatem ex principali maiestate capi oportet. **9.** [1]Ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur; ideoque eius bona, qui se heredem imperatorem facturum esse iactauerat, a fisco occupari non possunt.

[*L.* 23. *D. de leg.* 3.
L. 2. *D. de offic. proc. Caes.* (1, 19).]

10. [2]Priuilegium fisci est, inter omnes creditores primum locum tenere. **11.** [3]Quicumque a fisco conuenitur, non ex indice uel exemplo alicuius scripturae, sed ex authentico conueniendus est, ’(*nisi*) et sic[4] contractus fides possit ostendi. Ceterum calumniosam scripturam uim iustae petitionis in iudicio obtinere non conuenit. **12.** [5]Eius bona, qui falsam monetam percussisse dicitur, fisco uindicantur. quodsi serui ignorante domino id fecisse dicantur, ipsi quidem summo supplicio afficiuntur, domino tamen nihil aufertur; quia peiorem domini causam serui facere, nisi forte scierit, omnino non possunt.

[*L.* 45. §§. 4—14. *D. de iure fisci* (49, 14).
L. 38 *pr. D. de poenis* (48, 19).]

TIT. XIII. DE DELATORIBVS.

1. Omnes omnino deferre alterum et causam pecuniariam fisco nuntiare prohibentur;[1] nec refert, mares istud an feminae faciant, serui an ingenui an libertini, an suos an extraneos

---

(41, 2). 9) *Cf. L.* 22. §. 2. *D. de i. fisci* (49, 14). *L.* 2. *C. ne fisc. vel resp.* (2, 18). 10) *Est etiam L.* 91. *D. de hered. inst.* (28, 5). *Cf.* §. *ult. I. quib. mod. testam. inf.* (2, 17). 1) *Partim extat etiam in L. ult. D. qui testam. fac.* (28, 1). *Cf.* §. *ult. I. cit.* 2) *Cf. L.* 34. 38 *pr. D. de reb. auct. iud.* (42, 5). *L.* 17. 37. *D. de i. fisci* (49, 14). 3) *Est etiam L.* 2. *D. de fide instr.* (22, 4). 4) etsi (*supplenda* c *ex sequenti v.*) *Cdd. edd.* ita et *Dig. Schol. Basil.* 22, 1. §. 31. *legisse videtur* et sic nisi. 5) *Cf. infra* 5, 25. §. 1. *L.* 1. 2. *C. de falsa mon.* (9, 24).

Tit. XIII. 1) *Si id praemii captandi causa faciant, non si iustam causam habeant. L.* 2 *pr. D. de iure fisci* (49, 14). *L.* 1.

deferant: omni enim modo puniuntur. **2.** Serui fiscales, qui causam domino prodere ac nuntiare contendunt, deferre non uidentur. [2]Subornati sane reum prodere coguntur, ne qui, quod per se non potest, per alium deferat. perinde autem subornatores ac delatores puniuntur. **3.** [3]Damnati serui, siue post sententiam siue ante sententiam dominorum facinora confessi sint, nullo modo audiuntur, nisi forte reos deferant maiestatis.

TIT. XIV. DE QVAESTIONIBVS HABENDIS.[1]

1. [2]In criminibus eruendis quaestio quidem adhibetur; sed non statim a tormentis incipiendum est. ideoque prius argumentis quaerendum est, et, si suspicione aliqua reus urgeatur, adhibitis tormentis de sociis et sceleribus suis confiteri compellitur. **2.** [3]Unius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum incipiatur, qui timidior et tenerae aetatis esse uideatur.

[*L.* 18. §§. 1. 2. 3. *D. de quaest.* (48, 18).]

TIT. XV. DE TESTIBVS.[1]

[2]**1.** Suspectos gratiae testes, et eos uel maxime, quos accusator de domo produxerit, uel uitae humilitas infamauerit, interrogari non placuit: in 'testibus[3] enim et uitae qualitas spectari debet et dignitas. **2.** [4]In affinem uel cognatum inuiti testes interrogari non possunt. **3.** Aduersus se inuicem parentes et liberi, itemque '(*patroni et*)[5] liberti nec uolentes ad testimonium admittendi sunt; quia 'sincerum[6] testimonium

L. de delat. (10, 11). 2) *Cf. L.* 2. §. 5. *D. de i. fisci* (49, 14). 3) *Cf. L.* 2. §. 6. *D. eod. L.* 1. §§. 5. 19. *D. de quaest.* (48, 18). *L.* 6. *C. de delat.* (10, 11).

Tit. XIV. 1) *In Collat.* 8, 3. *et* 9, 3. *allegatur tit.* 'de testibus *et de quaestionibus.*' 2) *Cf. L.* 15. §. 41. *D. de iniur.* (47, 10). *L.* 1 *pr.* §. 1. *L.* 18. §. 2. *D. de quaest.* (48, 18). *L.* 8. §. 1. *C. eod.* (9, 41). 3) *Est etiam L.* 18 *pr. D. eod.*

Tit. XV. 1) *Cf. ad tit.* 14. *not.* 1. 2) §§. 1—3. *etiam in Collat.* 9, 3. *et* §. 1. *pars praeterea in L.* 24. *D. de testib.* (22, 5) *extant. Ad* §. 1. *cf. L.* 2. 3 *pr.* §. 1. *D. eod.* 3) *Collat. et Cod.* 30. teste *ceteri Cdd. edd.* 4) *Cf. L.* 4. *D. de test.* (22, 5). *L.* 6. *C. eod.* (4, 20). 5) *Supplevi.* 6) rei uerae Cdd. edd.

necessitudo personarum plerumque corrumpit. **4.** [7]Testes, 'nisi olim fidei tabularum adhibiti titubare dicantur,[8] aduersus scripturam interrogari non possunt. **5.** [9]Qui falso uel uarie (*uel oblique*) testimonia dixerunt uel utrique patri prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submouentur.[10] **6.** [1]In re pecuniaria tormenta, nisi cum de rebus hereditariis quaeritur, non adhibentur; 'aliae[2] autem iureiurando aut testibus explicantur.

TIT. XVI. DE SERVORVM QVAESTIONIBVS.[1]

1. [2]Seruum de facto suo in se interrogari posse, ratio aequitatis ostendit: nec enim obesse ei debet, qui per seruum aliquid sine cautione commodat aut deponit. **2.** [3]Iudex tutelaris, itemque centumuiri si aliter de rebus hereditariis uel de fide generis instrui non possunt, poterunt de seruis heredita-

---

Cf. not. ad Collat. 7) *Cf.* §. 11. *I. de inutil. stip.* (3, 19). *L.* 7. §. 12. *D. de pact.* (2, 14). *L.* 14. *C. de contrah. et comm. stip.* (8, 38). *L.* 1. *C. de testib.* (4, 20). 8) cum de fide tabularum nihil dicitur (diceretur *vel* dicetur *alii*) *Cdd. plerique edd.*, *quod nec Paullo dignum est nec veram efficit sententiam* (*cf. ll. cit. not.* 7.) *nec Cdd. fidei respondet.* de *omittunt novem Cdd.*; *pro* cum *Cdd. duo habent* enim; *in iisdem pro* nihil dicitur *legitur* nihil adhibiti iuuare dicuntur et. *Unde quaedam omissa, quaedam addita, quaedam corrupta, quaedam transposita esse apparet. Restituo:* nisi (*pro* nihil, *quod eadem sigla notatur*) olim (*pro* cum *sive* enim) fidei tabularum adhibiti titubare dicantur. *De testibus titubantibus cf. Cic. pro Flacco* 10, 22. *Hoc vero Paulus dicere videtur, adversus id, quod tabulis testato confectis scriptum est, alios testes interrogari non posse, nisi ii testes, qui conficiendis tabulis adhibiti fuerint, de eo, quod scriptum sit, inter se dissentiant vel alias titubent. Idem igitur accuratius dicitur, quod ex Graecorum libris initio tit. C. de testib. restitutum est.* 9) *Extat etiam in Collat.* 8, 3., *ubi vid. not. et in L.* 16. *D. de testib.* (22, 5). *Cf. Ed. Theoder.* 42. 10) *Cf. Lamprid. Alex.* 16. 1) *Cf. infra* 5, 16. §. 2. *L.* 10. 13. 18. *C. de quaest.* (9, 41). *L.* 9 *pr. D. eod.* (48, 18). *L.* 1. §. 1. *C. de iureiur. pr. calumn.* (2, 59). 2) *Ex Cuiac. cj. ed. Haen.* alias *Cdd. ed. A.*

Tit. XVI. 1) *Cf. not.* 1. *ad tit.* 14. 2) *Cf. L.* 15. *C. de quaest.* (9, 41). *L.* 8. *C. de testib.* (4, 20). 3) *Breviata extat in L.* 18. §. 4. *D. de quaest.* (48, 18). *Cf.* 5, 15. §. 6. *L.* 1. §. 1. *D. de tutelae et rat.* (27, 3). *L.* 34. *D. de adm. et peric.* (26, 7). *L.* 12. *D. de susp. tut.* (26, 10).

is habere quaestionem. **3.** [4] Serui alieni in alterius caput)n nisi singuli torqueri possunt. et hoc inuito domino non t permittendum, nisi delator, cuius interest quod intendit obare, pretia eorum, quanti dominus taxauerit, inferre sit ratus uel certe deterioris facti serui subire taxationem. [5] Seruo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non commodatur: nec enim oportet in rebus dubiis salutem minorum soruorum arbitrio committi. **5.** [6] Serui in caput mini neque a praeside neque a procuratore, neque in pecuariis neque in capitalibus causis interrogari possunt. **6.** Communis seruus in caput alterius ex dominis torqueri non otest. **7.** [8] '(*Quem*) quis seruum [9] ideo comparauit, ne in torqueretur, restituto pretio poterit interrogari. **8.** [10] Seruus in caput eius domini, a quo distractus est, cuique aliuando seruiuit, in memoriam prioris dominii interrogari non otest.

[*L.* 17. §§. 7. 8. *D. de quaest.* (48, 18),]

9. [1] Si seruus ad hoc fuerit manumissus, ne torqueatur, uaestio de eo nihilominus haberi potest. **10.** [2] Quaestioni us latronis, quem quis obtulit, cum de eo confiteretur, fidem commodari non conuenit: nisi id forte uelandae conscientiae ae gratia, quam cum reo habuit, fecisse doceatur. **11.** [3] Nee accusator per alium accusare, neque reus per alium dendi potest; nisi [4] ingratum libertum patronus accuset, aut [5] i absentia defendatur.

Cf. L. 13. *D. de quaest.* (48, 18). *L.* 8. *D. de praescr. verb.* 9, 5). *L.* 15. §§. 33. 41. *D. de iniur.* (47, 10). *Ed. Theoder.* 100. *Est etiam L.* 18. §. 5. *D. de quaest.* (48, 18). *Cf.* 5, 13. §. 3. . 1. §. 5. *L.* 9. §. 1. *D. eod.* 6) *Cf. L.* 1. §. 16. *L.* 9 *pr.* . *eod. L.* 1. 6. *C. eod.* (9, 41). *Cic. pro Mil.* 22. *pro rege eiot.* 1. *orat. part.* 35. *Tacit. A.* 2, 30. 7) *Cf. L.* 3. *D. L.* 13. . *h. t.* 8) *Cf. Ed. Theoder.* 101. *L.* 1. §§. 6. 14. *D. eod.* Qui seruum *Cdd. edd.* 10) *Est etiam L.* 18. §. 6. *D. h. t.* *L.* 1. §. 12. *L.* 17. §. 3. *D. eod. Tacit. A.* 2, 30. 3, 67. *Dio* , 5. 57, 19. 1) *Cf. L.* 1. §. 13. *D. eod. Ed. Theoder.* 102. *Cf. L.* 1. §. 26. *D. eod. L.* 4. *C. eod.* 3) *Cf. supra* 5, 5 a. . 9. *Hinc olim tit. de accusationibus coepisse recte creditur.* *Cf. L.* 35. §. 1. *D. de procur.* (3, 3). *L.* 4. *D. de obseq.* (37, 15). *Cf. L.* 33. §. 2. *L.* 71. *D. de procur.* (3, 3). *L.* 10. *L.* 13. §. 1. . *de publ. iud.* (48, 1). *L.* 3. *C. de accus.* (9, 2).

[*L*. 9. *D*. *de accus*. (48, 2).]

12. [16]Si pecunia data iudici reus absolutus esse dicatur, idque in eum fuerit comprobatum, ea poena damnatur, qua reus damnari potuisset. **13.** [7]In conuictum reum, siue torqueri possit siue non possit, pro modo admissi sceleris statuendum est. **14.** [8]Reis suis edere crimina accusatores cogendi sunt; scire enim oportet, quibus sint criminibus responsuri.

[*L*. 18. §§. 9. 10. *D*. *de quaest*. (48, 18).
L. 10. *D*. *de feriis* (2, 12).]

TIT. XVII. DE ABOLITIONIBVS.

[1]**1.** Abolitio est deletio, obliuio uel exstinctio accusationis. **2.** [2]Post abolitionem publicam a delatore suo[3] reus intra tricesimum diem repeti potest, postea non potest. **3.** [4]Summa supplicia sunt crux, crematio, decollatio; mediocrium autem delictorum poenae sunt metallum, ludus, deportatio; minimae, relegatio, exsilium, opus publicum, uincula. Sane qui ad gladium dantur, intra annum consumendi sunt.

TIT. XVIII. DE ABACTORIBVS.[1]

1. [2]Abigeatores[3] sunt, qui unum equum '(*uel*)[4] duas equas, totidemque boues, (*oues*) uel capras decem, 'porcos[5] quinque abegerint. 'qui quid uero intra hunc numerum fuerit abigeatus,[6] 'in poenam[7] furti pro qualitate eius aut in duplum

---

16) *Cf*. *L*. 4. *C*. *de custod*. *reor*. (9, 4). *Nov*. 124. *c*. 2. 7) *Cf*. *L*. 16. *C*. *de poenis* (9, 47). 8) *Cf*. *Tacit*. *H*. 2, 10.

Tit. *XVII*. 1) *In epit*. *Aegid*. *servata et licet rectam definitionem contineat*, *suspecta*. *Cf*. *Haen*. *ad rubr*. *Th*. *C*. *de abolit*. (9, 37). 2) *Cf*. *L*. 10. §§. 1. 2. *D*. *ad SC*. *Turpill*. (48, 16). *L*. 1. *C*. *de gener*. *abol*. (9, 43). 3) *Post privatam tantum ab alio*. *L*. 3. §. 4. *D*. *de accus*. (48, 2). *L*. 4. §. 1. *D*. *ad SC*. *Turpill*. (48, 16). 4) *Cf*. *L*. 8. 28 *pr*. §§. 1. 2. *D*. *de poenis* (48, 19). *Tit*. *D*. *de interd*. *et releg*. (48, 22). *Collat*. 11, 7. §§. 3. 4.

Tit. *XVIII*. 1) *Rectius Collat*. 11, 2. '*de abigeatoribus*'. 2) *Est etiam Collat*. 11, 3., *ubi vid*. *not*. *et cf*. *Ed*. *Theoder*. 58. 3) Abactores *Cdd*. *edd*. 4) *Ex Coll*. 5) *Aliqui Cdd*. *et Coll*. aut porcos *plerique Cdd*. *edd*. 6) quicquid uero i. h. n. f. ablatum *Cdd*. *edd*. 7) in poena *septem Cdd*. poena *plerique Cdd*.

aut in 'quadruplum[8] conuenitur; uel fustibus caesus in opus publicum unius anni datur, aut (*seruus*) sub poena uinculorum domino restituitur.

[2. *Collat.* 7, 2. §. 1.]

3. Si ea pecora, de quibus quis 'litigabat,[9] abegerit, ad forum remittendus est, atque ita conuictus in duplum uel in 'quadruplum[10] furis more damnatur.

[4. *Collat.* 11, 5. §. 1.]

TIT. XIX. DE SACRILEGIS.

1. [1]Qui noctu manu facta praedandi ac depopulandi gratia templum irrumpunt, bestiis obiiciuntur; si uero per diem leue aliquid de templo abstulerint, uel deportantur honestiores, uel humiliores in metallum damnantur.

[*L.* 11. *D. de sepulcro uiol.* (47, 12).]

TIT. XX. DE INCENDIARIIS.

[1]1. 'Incendia si qui[2] in oppido praedandi causa faciunt, '(*facile*)[3] capite puniuntur. 2. Qui casam aut uillam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur, honestiores in insulam relegantur. 3. Fortuita incendia 'si inique[4] casu uenti ferente 'siue[5] incuria ignem supponentis ad usque uicini agros euadunt, '(*et*)[6] si ex 'eis[7] seges uel uinea uel oliuae uel fructiferae arbores concrementur, datum damnum aestimatione sarciatur. 4. Commissum uero seruorum, si domino uideatur, noxae deditione 'sarcitur.[8] 5. Messium sane per dolum incensores (*uel*) uinearum oliuarumue aut in metallum humiliores damnantur, aut honestiores in insulam relegantur. 6. [9]Qui noctu fructiferas arbores manu facta ciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur, aut honestiores

---

edd. 8) triplum *Cdd. edd.* 9) litigat *edd. vid. Collat.* 11, 4. 10) triplum *Cdd. edd.*

Tit. XIX. 1) *Cf. L.* 6 *pr. D. ad leg. Iul. pecul.* (48, 13).

Tit. XX. 1) §§. 1—5. *ex Cd. Ves. Praeterea extant in Collat.* 12, 4. 2. 3., *ubi vid. notata.* 2) Incendiarii qui quid *Cd. edd.* 3) *Ex Collat.* 4) quae *Cd. edd.* 5) uel *Cd. edd.* 6) *Ex Collat.* 7) *Collat.* eo *Cd. edd.* 8) *Collat.* sarciatur *Cd. edd.* 9) *Cf. L. Rom. Burg.* 18 *fin.*

damnum sarcire coguntur uel curia submouentur uel relegantur.

TIT. XXI. DE VATICINATORIBVS ET MATHEMATICIS.

1. [1] Vaticinatores, qui se deo plenos assimulant, idcirco ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumperentur, uel certe ex eo populares animi turbarentur. Ideoque primo fustibus caesi ciuitate pelluntur; perseuerantes autem in uincula publica coniiciuntur aut in insulam deportantur uel certe relegantur. 2. [2] Qui nouas et usu uel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur. 3. [3] Qui de salute principis uel de summa reipublicae mathematicos, ariolos, haruspices, uaticinatores consulit, cum eo, qui responderit, capite punitur. 4. [4] Non tantum diuinatione quis, sed ipsa scientia eiusque libris melius fecerit abstinere. [5] Quodsi serui de salute dominorum consuluerint, summo supplicio, id est cruce, afficiuntur; consulti autem si responsa dederint, aut in metallum damnantur aut in insulam 'deportantur.[6]

TIT. XXII.[1] DE SEDITIOSIS.

1. [2] Auctores seditionis et tumultus uel concitatores populi pro qualitate dignitatis aut in crucem tolluntur aut bestiis obiiciuntur aut in insulam deportantur. 2. [3] Qui terminos effodiunt uel exarant, arboresue terminales euertunt, siquidem id serui sua sponte fecerint, in metallum damnantur; humiliores in opus publicum, honestiores in insulam amissa tertia parte bonorum relegantur 'aut exsulare coguntur.[4] 3. [5] Ci-

Tit. XXI. 1) *Cf. Collat.* 15, 2. §§. 3—6. — *Gothofr. ad L.* 4. *Th. C. de maleficis* (9, 16). 2) *Cf. Collat.* 15, 3. §. 2. 3) *Cf. Collat.* 15, 2. §. 3. *Tertull. apol.* 35. *Iul. Firm. Math.* 2, *ult. Sozom. hist. eccl.* 6, 35. 4) *Cf. Collat.* 15, 2. §. 2. 5) *Cf. Tertull. apol.* 35 *fin.* 6) relegantur *multi Cdd.*

Tit. XXII. 1) *Eius* §. 2. *in corpore finium regundorum p.* 270 *Lachm., ubi etiam extat, verius sub tit. 'de poenis' citatur.* 2) *Est etiam L.* 58. §. 2. *D. de poenis* (48, 19). *Cf. Tacit. H.* 2, 61. 3) *Vid. not.* 1. *Cf. Collat.* 13, 2. 3. *L.* 1. 3. *D. de term. moto* (47, 21). 4) *In corp. fin. reg. absunt.* 5) *Cf. L.* 11 *pr. D. ad leg. Corn. de sic.* (48, 8).

Romani,[6] qui se Iudaico ritu uel seruos suos circumcidi iuntur, bonis ademptis in insulam perpetuo relegantur; dici capite puniuntur. **4.** Iudaei si alienae nationis comatos seruos circumciderint, aut deportantur aut capite iuntur.

[*L.* 38. §§. 3. 4. *D. de poenis* (48, 19).]

TIT. XXIII. AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS ET VENEFICIS.

1. [1]Lex Cornelia poenam deportationis infligit 'ei,[2] qui ninem occiderit, 'eiusue[3] rei causa furtiue faciendi cum fuerit, 'qui(*ue*)[4] ueneuum hominis necandi causa habue-uendiderit, parauerit, 'falsum(*ue*)[5] testimonium dixerit, quis periret, mortisue causam praestiterit. 'quae[6] omnia inora in honestiores poena capitis uindicari placuit; humires uero aut in crucem tolluntur aut bestiis obiiciuntur.

[**2.** *Collat.* 1, 4.]

3. [7]Qui hominem occiderit, aliquando absoluitur, et qui n occidit, ut homicida damnatur: consilium enim uniusiusque, non factum puniendum est: ideoque qui, cum uellet cidere, id casu aliquo perpetrare non 'potuit,[8] ut homicida unitur;[9] et is, qui casu iactu teli hominem imprudenter ciderit, absoluitur.

[**4.** *Collat.* 1, 7. §. 2.
5. *Collat.* 2, 7.
6. *Collat.* 3, 2.
7. *Collat.* 1, 13. §§. 1. 2.]

8. [10]Qui latronem caedem sibi inferentem, uel alium

Non excipit, si ipsi Iudaei sint; unde apparere videtur, Iudaeos tunc cives Rom. non fuisse.

Tit. XXIII. [1]) *Extat etiam in Collat.* 1, 2. 3, 4. *Cf. L. pr.* §. 1. *L.* 3. §. 5. *L.* 16. *D. ad leg. Corn. de sic.* (48, 8). §. 5. *I. de publ. iud.* (4, 18). [2]) eis, *sequente plurali numero etiam in verbis, alii Cdd. edd.* [3]) eiusque (*vel* uel eius) *Cdd. edd.* [4]) et qui *Cdd. edd.* [5]) falsum *Cdd. edd.* [6]) ob quae *plerique Cdd. edd.* [7]) *Est etiam Collat.* 1, 7. §. 1. [8]) potuerit *multi Cdd. edd.* [9]) punietur *multi Cdd. edd.* [10]) *Cf. L.* 4 *pr. D. ad leg. Aquil.* (9, 2). *L.* 2. 4. *C. ad leg. Corn. de*

quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit: alius enim uitam, alius pudorem 'publico[11] facinore defendit.

[9. *Collat.* 7, 2.]

10. [2]Iudex, qui in caput fortunasque hominis pecuniam accepit, in insulam bonis ademptis 'deportatur.[3] **11.** [4]Mandatores caedis perinde ut homicidae puniuntur. **12.** [5]Si putator ex arbore cum ramum deiiceret, non proclamauerit, ut uitaretur, atque ita praeteriens eiusdem ictu homo perierit, etsi in legem non incurrit, in metallum 'tamen datur.[6] **13.** [7]Qui hominem inuitum libidinis aut promercii causa castrauerit castrandumue curauerit, siue is seruus siue liber sit, capite punitur; honestiores publicatis bonis in insulam deportantur. **14.** [8]Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etsi id dolo non faciant, tamen (*quia*) mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur; quodsi ex hoc 'mulier aut homo[9] perierit, summo supplicio afficiuntur. **15.** [20]Qui sacra impia nocturnaue, ut quem obcantarent, defigerent, obligarent, fecerint faciendaue curauerint, aut cruci suffiguntur aut bestiis obiiciuntur. **16.** [1]Qui hominem immolauerint, exue eius sanguine litauerint, fanum templumue polluerint, bestiis obiiciuntur, uel, si honestiores sint, capite puniuntur. **17.** [2]Magicae artis conscios summo supplicio affici placuit, id est bestiis obiici aut cruci suffigi. Ipsi autem magi uiui exuruntur. **18.** [3]Libros magicae artis apud se neminem habere licet; et 'penes[4] quoscumque reperti sint, 'ambustis his publice[5]

sic. (9, 16). *L.* 1. §. 4. *D. eod.* 11) *i. e. quasi populi, non suo nomine perpetrato.* 2) *Cf. L.* 1. §. 1. *D. h. t.* 3) *Plerique Cdd.* deportetur *ex aliis ed. A.* 4) *Cf. L.* 15. §. 1. *D. h. t. L.* 5. *C. de accus.* (9, 2). 5) *Cf. L.* 7. *D. h. t. L.* 31. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2). 6) damnatur *multi Cdd. edd.* datur *item multi Cdd.* 7) *Cf. L.* 3. §. 4. *L.* 4. §. 2. *L.* 5. 6. *D. h. t.* 8) *Est etiam L.* 38. §. 5. *D. de poenis* (48, 19). 9) *Plerique Cdd. et Dig.* homo aut mulier *alii Cdd. edd.* 20) *Cf. L.* 13. *D. ad leg. Corn. de sic.* (48, 8) *et Schulting ad h. l. Marquardt Röm. Alterth. IV.* p. 134. 1) *Cf. Plin. N. H.* 30, 1. *Lactant. inst.* 1, 21. *Porphyr. de abstin.* 2, 27. 56. 2) *Cf. Marquardt l. c.* 3) *Cf. L.* 4. §. 1. *D. fam. ercisc.* (10, 2). *Liv.* 25, 1. 39, 16. 40, 29. 4) *Complures Cdd.* si penes *ex aliis edd.* 5) ambustisque his publice

ıuisque[26] ademptis 'honestiores[7] in insulam deportantur, ailiores capite puniuntur. 'nec enim[8] tantum huius artis fessio, sed etiam scientia prohibita est. **19.** [9]Si ex eo licamine, quod ad salutem hominis uel ad remedium datum :, homo perierit, is qui dederit, si honestior fuerit, in insurelegatur, humilior autem capite punitur.

TIT. XXIV. AD LEGEM POMPEIAM DE PARRICIDIIS.

1. [1]Lege Pompeia de parricidiis tenetur, (*qui patrem, !rem, auum, auiam, fratrem, sororem patruelem maelem[ue], patruum, auunculum, amitam, consobrinum, sobrinam, uxorem, uirum, generum, socrum, uitricum, uignum, priuignam, patronum, patronam occiderit.*)[2] patrem, matrem, auum, auiam, fratrem, sororem, patroa, patronam occiderint, etsi antea insuti culleo in mare ecipitabantur, hodie tamen uiui exuruntur uel ad bestias tur.

TIT. XXV. AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM.

1. [1]Lege Cornelia testamentaria tenetur, qui testamentum odue aliud instrumentum[2] falsum sciens dolo malo scri-

---

ique *Cdd. et edd. habent post* ademptis, *manifeste turbato ine, cuius uestigia supersunt in Cdd.* 7. 12. 13. 15. 21. 40., *qui ltunt* que, *et in Cdd.* 9. 31., *qui praestant* ademptis honestiores ice. [26]) bonis *Cdd. edd.* (*translato* que *ad* ambustis). [7]) *Ex* !. 9. 31. (*cf. not.* 25.); *ceteri Cdd. edd. omittunt.* [8]) non *ta pro* n'en.) *Cdd. edd. De re cf.* 5, 21. §. 4. *Tertull. de ol.* 9. *Ammian.* 26, 3. 28, 1. [9]) *Cf. L.* 6. §. 7. *D. de offic. se.* (1, 18).

Tit. XXIV. [1]) *Cf. L.* 1 *pr. D. de lege Pomp. de parric.* 9). §. 6. *I. de publ. iud.* (4, 18) *ibique Schrader.* [2]) *Ad entes occisos tum propria parricidii poena pertinuisse vide-Sed cum verum non sit, hos tantum legem Pompeiam appretisse et cum in omnibus Cdd. postea 'Hi' desideretur, quod . ante* etsi *inculcant, apparet, ante* patrem *omnia ista ob initii inis similitudinem excidisse, quae L.* 1 *pr. D. cit. inde a v. trem matrem' usque ad v. 'patronam occiderit' leguntur. sque iacturae id quoque vestigium est, quod pars Cdd.* (*et* .) *pro* occiderint *habet* occiderit.

Tit. XXV. [1]) *Cf. supra* 4, 7. §§. 1—4. *L.* 2. *D. ad leg. n. de fals.* (48, 10). *L.* 14. *C. eod.* (9, 22). [2]) *Cf. L.* 1 *pr.*

pserit, recitauerit, subiecerit, '(*signauerit*, *uerumue*)[3] suppresserit, amouerit, resignauerit, deleuerit; [4]'quiue[5] signum adulterinum sculpserit, fecerit, expresserit, '(*uerumue*)[6] amouerit, 'reserauerit;[7] [8]quiue nummos aureos, argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raserit, corruperit, uitiauerit, uultuue principum signatam monetam, praeter adulterinam, reprobauerit. (*Et*) honestiores quidem in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum 'dantur[9] 'aut capite puniuntur, serui autem (*et*) post admissum manumissi in crucem tolluntur.[10]

[*L.* 19 *pr.*[1] §. 1. *D. de lege Corn. de fals.* (48, 10).]

2. [2]Qui ob falsum testimonium perhibendum uel uerum non perhibendum pecuniam acceperit, dederit, iudicemue, ut sententiam ferat uel non ferat, corruperit corrumpendumue curauerit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.

[**3.** *Collat.* 8, 6.]

4. [3]Iudex, qui contra sacras principum constitutiones contraue ius publicum, quod apud se recitatum est, pronuntiat, in insulam deportatur. **5.** [4]Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas sciens dolo malo in fraudem alicuius deleuerit, mutauerit, subiecerit, subscripserit,[5] quiue aes inaurauerit, 'inargentauerit,[6] quiue, cum argentum uel aurum 'coqueret,[7] aes stan-

---

§. 4. *L.* 9. §. 3. *D. eod.* [3]) *Supplevi. Cf.* 4, 7. §. 1. [4]) *Cf. L.* 30 *pr. D. h. t.* §. 7. *I. de publ. iud.* (4, 18). [5]) *Cdd.* 19. 21. 36. quodue *ceteri, edd.* [6]) *Supplevi.* [7]) resignauerit *complures Cdd. fortasse rectius.* [8]) *Cf. L.* 8. 9 *pr. D. h. t. I. Gothofr. ad L. un. Th. C. si quis sol. circ.* (9, 22). *L.* 1. *Th. C. si quis pec. confl.* (9, 23). *Nov. Valent.* 14. [9]) *Sic paene omnes Cdd.* damnantur *edd.* [10]) *Haec luxata ita in Cdd. et edd. leguntur:* aut in crucem tolluntur. serui autem post admissum manumissi capite puniuntur. *Cf. L.* 1. §. 13. *D. h. t. L.* 1 *pr.* §. 1. *D. de poenis* (48, 19). [1]) *Pro* id totum *leg.* in totum. [2]) *Est etiam Collat.* 8, 5. *Cf. L.* 1. §. 2. *L.* 21. *D. h. t.* [3]) *Cf. L.* 1. §. 3. *D. h. t.* [4]) *Cf. L.* 1 *pr. L.* 32 *pr. D. h. t.* [5]) *Falso nomine vel die et consule.* [6]) *Cd.* 31. argentauerit *ceteri, edd. Cf. Plin. N. H.* 21, 2, 3. [7]) *Correxi;* poneret *Cdd. edd.*, *sed hoc et aegre de pignori ponendo intelligitur, et si in pignore dando aes pro auro subiicitur, certissime non falsi sed stellionatus*

numue subiecerit,[18] falsi poena coercetur. **6.** [9]Amplissimus ordo decreuit, eas tabulas, quae publici uel priuati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque 'impositae[20] supra linum cerae signa imprimantur, ut 'exteriori scripturae fidem interior seruet.[1] Aliter tabulae prolatae nihil momenti habent.

[*L.* 38. §. 6. *D. de poenis* (48, 19).]

[2]**7.** [3]Qui uiui testamentum aperuerit, recitauerit, resignauerit, poena legis Corneliae tenetur: et plerumque aut humiliores in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur. **8.** Si quis 'instrumentum litis[4] suae a procuratore suo uel cognitore aduersario proditum esse conuicerit, tam procurator quam cognitor, si humiliores sunt, in metallum damnantur; si honestiores, adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur. **9.** Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit uel aduersario prodiderit, pro personae eius condicione aut in metallum damnatur aut in insulam relegatur. **10.** [5]Qui falsis instrumentis, actis, epistolis, rescriptis sciens dolo malo usus fuerit, poena falsi coercetur; ideoque humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam deportantur. **11.** [6]Qui sibi falsum nomen imposuerit, genus parentesue finxerit, quo quid alienum 'interciperet, possideret,[7] poena legis Corneliae de falsis coercetur. **12.** [8]Qui insignibus altioris ordinis utuntur,

---

in *crimen committitur. L.* 1. §. 2. *L.* 36 *pr. D. de pign. act.* (13, 7). *L.* 3. §. 1. *D. stellion.* (47, 20). *De auro coquendo cf. Plin.* 33, 3, 19. 18) *Ut aes auro, stannum argento admisceretur.* 19) *Cf. Sueton. Ner.* 17. 20) *Ex Salmasii cj.* impositum (*vel* posito) *Cdd. edd. Cf. L.* 22. §. 6. *D. qui testam. fac.* (28, 1). 1) *Vid. Zeitschr. f. gesch. RW. XII. p.* 200. exteriores scripturae fidem interiori seruent *edd.* 2) §§. 7—9. *extant etiam in L.* 38. §. 7—9. *D. de poenis* (48, 19). 3) *Cf. L.* 1. §. 5. *D. h. t.* 4) *Ex Dig.* instrumenta utilitatis (*et postea* prodita) *Cdd. edd.*, quod ex instrumentu m litis *prodiisse videtur.* 5) *Cf. L.* 4. *C. h. t.* (9, 22). *L.* 2. *C. de fide instr.* (4, 21). *L.* 4. *C. si reus v. accus.* (9, 6). *Ambros. de offic.* 3, 2. 6) *Cf. L. un. C. de mut. nom.* (9, 25). *L.* 13 *pr. D. h. t. Valer. Max.* 9, 15. §. 2. 7) interperit, possederit *Cdd.* (*sed variantes*) *edd.* 8) *L.* 27. §. 2. *D. h. t. L.* 3. *D. ad leg. Iul. mai.* (48, 4). *Apulei. Floril.* 1. Tertull.

militiamque confingunt, quo quem terreant uel concutiant, humiliores capite puniuntur, honestiores in insulam deportantur. **13.** [29] Si qui de iudicis amicitiis uel familiaritate mentientes euentus sententiarum eius uendunt, quidue obtentu nominis eius agunt, conuicti pro modo delicti aut relegantur aut capite puniuntur.[30]

TIT. XXVI. AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLICA ET PRIVATA.

1. [1] Lege Iulia de ui publica damnatur, qui aliqua potestate praeditus ciuem Romanum antea ad populum, nunc ad imperatorem appellantem necarit necariue iusserit, torserit, uerberauerit, '(*cum*)ue (*nondum*) condemnauerit, in[2] publica uincula duci iusserit. Cuius rei poena in humiliores '(*est*)[3] capitis, 'honestiores in insulam[4] deportatione 'coercentur.[5] **2.** [illegible] lege excipiuntur,[6] qui artem ludicram faciunt, iudicati etiam et confessi, et qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint, quidue contra disciplinam publicam fecerint; [7] tribuni etiam militum et praefecti classium[8] alarumue, ut sine aliquo impedimento legis Iuliae per eos militare delictum coerceri possit. **3.** [9] Lege Iulia de ui 'p[illegible]

---

apol. 6. [29]) *Cf. L.* 10. *C. de accus.* (9, 2). *Lamprid. Commod.* 14. *Gothofr. ad Liban. or. adv. assid. p.* 112. [30]) *Ex hoc* [illegible] *etiam hausta videntur L. Rom. Burg.* 39. *haecce: 'Si novos* [illegible]*cunque terminos occulte posuerit, poena falsarii teneatur secundum sententiam Paulli.'*

Tit. XXVI. [1]) *Cf. L.* 7. *L.* 10. §. 2. *D. ad leg. Iul. de vi publ.* (48, 6). *Liv.* 10, 9. *Cic. Verr.* 5, 54. 57. 62. 63. [2]) condemnauerit, inue *plerique Cdd. edd. Quae lectio stare non potest,* *nam nec condemnatio vim continet, ut cetera, quae vetantur,* [illegible] *legislator omnem in vincula publica ductionem initio vetuisse facile credendus est. Cum nonnulli Cdd.* in (*pro* inue) *praestent, conicio* *v.* ue *huc transpositam effecisse, ut* c' (cum) *et* nondum *quasi iteratum ante* condem-nauerit *omitterentur. Vid. etiam Isidor. Or.* 5, [illegible] §. 6. *L.* 8. *D. h. t.* (48, 6). [3]) *Supplevi* (*scriptum puta fuisse* humilior. est). Humiliores *intellige apparitores, quos in hac iniuria magistratibus impune obtemperare legislator noluit.* [4]) in honestiores insulae (in insulae *nonnulli,* honestiores in insulam *unus*) *Cdd. edd.* [5]) coercetur *Cdd. ed. A. Cf.* 5, 30ᵃ. §. 1. [6]) *Cf. Sueton. Aug.* 45. *Tacit. A.* 1, 77. [7]) *Cf. Polyb.* 6, 37. 38. *Cic. de legib.* 3, 3. *Appian. de b. civ.* 3, 56. [8]) *Excidisse videtur:* cohortium. [9]) *Cf. L.* 3. §. 6. *L.* 4. 5 *pr. D.* ad leg. Iul. de vi *publ.* (48, 6).

ca et priuata[10] tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, uilla agroue deiecerit, expugnauerit, obsederit, concluserit,[1] idue ut fieret, homines commodauerit, locauerit, conduxerit; quiue 'coetu, concursu, turba, seditione incendium fecerit;[2] funerari sepeliriue aliquem prohibuerit, funusue eripuerit,[3] turbauerit; et qui eum, cui aqua et igni interdictum est, [4]receperit, celauerit, 'tenuerit;[5] quiue cum telo publico fuerit, templa, portas aliudue quid publicum armatis obsederit, cinxerit, clauserit, occupauerit. Quibus omnibus conuictis, si honestiores sint, tertia pars bonorum eripitur et in insulam relegantur; humiliores in metallum damnautur. [6]Creditor chirographarius si sine iussu praesidis per uim debitoris sui pignora, cum non 'haberet[7] obligata, ceperit, in legem Iuliam de ui priuata committit. Fiduciam uero et pignora apud se deposita persequi et sine auctoritate iudicis uindicare non prohibetur.

TIT. XXVII. AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS.

1. [1]Si quis fiscalem pecuniam attrectauerit, subripuerit, mutauerit,[2] seu in suos usus conuerterit, in quadruplum eius pecuniae, quam sustulit, condemnatur.

---

[10]) *Sic plerique Cdd.* priuata *alii, edd. Sed illud mutare nolui, quoniam etiam ex Collat.* 9, 2. *verisimile est, praeter legem Iuliam de vi publica, quae ad magistratuum vim pertinebat, fuisse legem Iuliam de vi publica et privata, quae infra* §. 4. *et Dig.* 48, 7. *Cod.* 9, 12. *etiam de vi privata dicitur, in eaque lege talem vim dictam esse, quae licet privata esset ex persona delinquentis, tamen ex atrocitate etiam ad rempublicam pertineret. Et hoc si statuis, facilius intelligitur, qui factum sit, ut postea, quum magis ex facti poenaeque gravitate utriusque vis genera discernerentur, ad priorem quaedam legem referrentur, quae proprie posterior poena sanxerat. De aliorum sententiis cf. Rein Criminalr. d. Römer p.* 743 *seq.* [1]) *Cd.* 21. *L.* 5 *pr. D. cit.* cluserit *reliqui Cdd. edd.* [2]) *Ex Dig. l. c.* coetum, concursum, turbam, seditionem f. *Cdd. edd.* [3]) *Fortasse:* diripuerit. *Cf. Dig.* [4]) *Cf. Cic. pro domo* 20. *ad Att.* 3, 4. [5]) *Malim* iuuerit. *Cf. Cic. Verr.* 1, 47. [6]) *Cf. supra* 2, 14. §. 5. *L.* 7. 8. *D. h. t.* (48, 7). *L.* 5. *C. h. t.* (9, 12). *L.* 3. *C. de pign.* (8, 14). *L.* 11. *C. de pign. act.* (4, 24). *Nov.* 60. *c.* 1 *pr.* [7]) *Sic septem Cdd.* habuerit *ceteri, edd.*

Tit. XXVII. [1]) *Cf. L.* 3. 13. *D. ad leg. Iul. pec.* (48, 13). [2]) *Ex. gr. aes pro auro in arca ponendo. Malim tamen* mutua-

TIT. XXVIII. AD LEGEM IVLIAM REPETVNDARVM.

1. [1]Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque a praeside aut curia submouentur, aut in exsilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

TIT. XXIX. AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS.

1. [1]Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope, consilio aduersus imperatorem uel rem publicam arma mota sunt, exercitusue eius in insidias deductus est; quiue iniussu imperatoris bellum gesserit, dilectumue habuerit, exercitum(ue) comparauerit, 'sollicitauerit(*ue*), quo desereret[2] imperatorem. His antea in perpetuum aqua et igni[3] interdicebatur; nunc uero[4] humiliores bestiis obiiciuntur uel uiui exuruntur, honestiores capite puniuntur. [5]Quod crimen non solum facto, sed et uerbis impiis ac maledictis maxime exacerbatur. 2. [6]In reum maiestatis inquiri prius conuenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc auctoribus fecerit: tanti enim criminis reus non obtentu adulationis alicuius, sed ipsius admissi causa puniendus est. Et ideo, cum de eo quaeritur, [7] nulla dignitas a tormentis excipitur.

TIT. XXX[A]. AD LEGEM IVLIAM AMBITVS.

1. Petiturus magistratum uel prouinciae[1] sacerdotium si turbam suffragiorum causa conduxerit, seruos aduocauerit, aliamue quam multitudinem conduxerit, conuictus ut uis publicae reus in insulam deportatur.[2]

---

uerit *vel* mutuatus fuerit. *Cf. Cic. Verr.* 3. 72. *L.* 2. *C. de his q. ex publ.* (10, 6).

Tit. XXVIII. [1] *Cf. L.* 3. *L.* 7 *pr.* §. 3. *D. ad leg. Iul. repet.* (48, 11). *Suet. Caes.* 43. *Otho* 2. *Tacit. H.* 1. 78. *Plin. ep.* 2. 11. 12. 4. 9.

Tit. XXIX. [1] *Cf. L.* 1—4 *pr. D. ad leg. Iul. mai.* (48, 4). [2] deserueritque (*vel* destrueritque) *undecim Cdd.* deseruerit (*vel* erueri!) *ceteri. edd. Sed desertio militare tantum est crimen. Ad nostram lectionem cf. L.* 1 *fin. D. h. t. L.* 5. *C. eod.* (9, 8). [3] *Cf. Cic. Phil.* 1. 9. *Tacit. A.* 3. 38. 50. 68. 4. 42. [4] *Cf.* §. 3. *I. de publ. iud.* (4, 18). [5] *Cf. Tacit. A.* 1. 72. *L.* 7. §. 4. *D. h. t.* [6] *Cf. L.* 7. §. 3. *D. h. t.* [7] *Cf. L.* 10. §. 1. *D. de quaest.* (48, 18). *Ammian.* 19. 12. *L.* 3. 4. *C.* 9. 8. (9, 8).

Tit. XXX[A]. [1] *Cf. Gothofr. Parat. ad Th. C.* 16. 10. *et Act. societ. Saxon. scient.* 1850. *p.* 200. [2] *Cf.* 5, 26. §. 1.

[*TIT. XXX*B. *AD LEGEM FABIAM.*
1. 2. *Collat.* 14, 2.]

TIT. XXXI. DE POENIS MILITVM.

1. [1]Si pecunia accepta miles custodiam dimiserit, capite puniendus est. et certe quaeritur, cuius criminis reus dimissus esse uideatur. 2. Qui custodiam militi prosequenti magna manu excusserint, capite puniuntur.

[*L.* 16 *pr.* §. 1. *D. de re militari* (49, 16).
L. 38. §§. 1. 11. 12. *D. de poenis* (48, 19).]

TIT. XXXII. QVANDO APPELLANDVM SIT.

1. Quoties iusiurandum[1] postulatur, eo tempore appellandum est, quo defertur, non quo iuratur.

TIT. XXXIII. DE CAVTIONIBVS ET POENIS APPELLATIONVM.

1. [1]Ne liberum quis et solutum haberet arbitrium retractandae et reuocandae sententiae, et 'poena[2] et tempora appellatoribus praestituta 'sunt. Quodnisi iuste appellauerint, tempora[3] ad cauendum in poena appellationis quinque dierum praestituta sunt. Igitur morans eo in loco, ubi appellauit, cauere debet, ut ex die acceptarum[4] litterarum continui quinque dies computentur. si uero longius, salua '*(dierum)*[5] dinumeratione 'itineris[6] quinque dies cum eo ipso, quo litteras acceperit, computantur. 2. Ne quis in captionem uerborum in cauendo[7] incidat, expeditissimum est, poenam ipsam

---

Tit. XXX*B*. 1) *Ex hoc etiam sumpta videtur haec sent. L. Rom. Burg.* 20. '*Si quis ingenuum natum (ob)ligauerit uel uendiderit, honestiores personae damnantur exilio, uiliores metallis deputantur secundum speciem Paulli sententiarum lib. V.*' *Cf. ibi Barkow praef. p. XLV.*

Tit. XXXI. 1) *Cf. L.* 12. *L.* 14. §. 1. *D. de custod. reor.* (48, 3).

Tit. XXXII. 1) *Puta id, de quo L.* 34. §. 6. *D. de iureiur.* (12, 2). *L.* 9. *C. de reb. cred.* (4, 1) *sermo est. Cf. L.* 12. *C. eod.*

Tit. XXXIII. 1) *Cf. Tacit. A.* 14, 28. *L.* 6. §§. 4. 6. *C. de appell.* (7, 62). 2) *Multi Cdd.* poenae *alii, edd.* 3) *Malim:* sunt, nisi iuste appellauerint. Quoad tempora, (*vel v.* quod *omissa* Tempora). 4) *Cf.* 5, 34. 5) *Supplevi; excidit ob* dinum-. 6) *Ex Cuiac. cj.* integri (*vel* interim) *Cdd. edd. Cf. Fr. Vat.* 162. 7) *Nam formula eius cautionis, cum ex iure extraordinario veniat, nulla*

uel quid aliud pro ea deponere: necesse enim non habet sponsorem quis 'uel (*fidepromissorem*) fideiussoremue[8] dare, aut praesens[9] esse; sed si contra eum fuerit pronuntiatum, perdit, quod deposuit. **3.** Quoties in poena appellationis cauetur, tam unus quam plures fideiussores, si idonei 'sint,[10] dari possunt: sufficit enim etiam per unum idoneum 'indemnitati[1] poenae consuli. **4.** Si plures 'appellent,[2] una cautio sufficit, et si unus 'caueat,[3] omnibus uincit. **5.** [4]Cum a pluribus sententiis prouocatur, singulae cautiones exigendae sunt et de singulis poenis spondendum est. **6.** Modus poenae, in qua quis cauere debet, specialiter in cautione exprimendus est, ut 'sit,[5] in 'quo[6] stipulatio committatur: aliter enim recte cauisse non uidetur. **7.** Assertor si prouocet, in 'eiusmodi[7] tertiam cauere debet, quanti causa 'aestimata[8] est. [9]**8.** In omnibus pecuniariis causis magis est, ut in tertiam partem eius pecuniae caueatur.

TIT. XXXIV. DE DIMISSORIIS LITTERIS.

1. [1]Ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, litterae dimissoriae diriguntur, quae uulgo apostoli appellantur; quorum postulatio et acceptio intra quintum diem ex officio[2] facienda est. **2.** Qui intra

proposita est. 8) uel fideiussoremue *multi Cdd.* fideiussoremne (uel fideiussorem *pauci*) *alii, edd.* 9) *Quod promissio exigit. Possessor, qui pecuniam non deponit, quanquam non satisdat, cavere tamen necesse habet. L.* 15. *D. qui satisd.* (2, 8). *Sed inops appellare non poterit. L.* 8. §. 8. *D. mand.* (17, 1). 10) *Multi Cdd.* sunt *alii, edd.* 1) *Malim* securitati (*ex* demnitati *cum* in *ex praecedenti* in *factum videatur*). 2) *Cdd.* 5. 17 b. appellant *ceteri, edd.* 3) qui caueat, uincit *Cd.* 19. *De re cf. L.* 10. §. 4. *D. de appell.* (49, 1). 4) *Cf. L.* 17 *pr. D. eod. L.* 17 *pr. D. de iurisd.* (2, 1). 5) sciat *Cdd.* 5. 9., *unde Schult. cj.* sciatur *collata* §. *ult. I. de verb. obl.* (3, 15); *verum Paullus non certam pecuniae summam, sed modum poenae significat, veluti tertiam partem eius pecuniae, qua de agitur.* 6) *Ex Rittersh. cj.* qua *Cdd. edd.* 7) huius modi *duo Cdd. fortasse rectius, ut postea legamus* 'QVANTI CAVSA AESTIMATA EST', *eaque verba pars sint ipsius cautionis.* 8) aestimanda *Cd.* 25., *quod praeferendum videtur, nisi mavis* erit *pro* est. 9) *Ex Cd. Ves. et* 12. *Cf. Gai.* 4, 171. *Cic. pro Rosc.* 4.

Tit. XXXIV. 1) *Cf. L. un. D. de lib. dimiss.* (49, 6). 2) *Cf. L. un.* §. 2. *D. eod. L.* 5. *C. de appell.* (7, 62).

mpora praestituta dimissorias non postulauerit uel acceperit l reddiderit, praescriptione ab agendo submouetur 'nec[3] enam appellationis inferre cogitur.

TIT. XXXV. DE REDDENDIS CAVSIS APPELLATIONVM.

1. [1]Meritum appellationis causae capitalis et 'personae[2] atione[3] status non nisi per nosmet ipsos prosequi possuis: nemo enim absens aut duci in seruitutem potest aut muari.[4] **2.** [5]Moratorias appellationes et eas, quae ab excutoribus et confessis fiunt, recipi non placuit. **3.** [6]Eum, i appellat, cum conuicio ipsius iudicis appellare non oportet; eoque, quod ita factum est, arbitrio principis[7] uindicatur.

T. XXXVI. POST PROVOCATIONEM QVID OBSERVANDVM SIT.

1. [1]Quoties possessor appellat, fructus medii temporis poni conuenit. quodsi petitor prouocet, fructus in causa positi esse non possunt,[2] nec recte eorum nomine satisdatio stulatur. **2.** Si propter praedia urbana uel mancipia aplletur, pensiones eorum uel mercedes, uecturae etiam, si naui agatur, deponi solent.

TIT. XXXVII. DE MERITIS APPELLATIONVM.

1. [1]Omnimodo ponendum est, ut, 'cuius[2] iniusta appella) pronuntiatur, sumptus, quos dum sequeretur aduersarius ipendit, reddere cogatur, non simplos, sed quadruplos.

Ex Roeveri cj. (*ex* submouetn̄). et *Cdd. ed. A., quod ex* submouet' *minatum puto; nam in quattuor Cdd. omittitur. De re cf.* 5, 33. §. 1.
Tit. XXXV. 1) *Cf. L.* 1. *D. an per alium caus. app.* (49, 9). ipsam (*vel* ipsae *vel* ipsa) *Cdd. edd., natum ut puto ex* p̄sae. *Sic multi Cdd.* rationem (*vel* ratio *vel* rationis) *plerique Cdd. edd.* *i. e. capitis damnari, ut saepe alias.* 5) *Cf. L.* 7. *D. de appellat. ecip.* (49, 5). *L.* 1. 3. *Th. C. quor. appell. n. rec.* (11, 36). 6) *Cf. upra* 5, 4. §. 18. *L.* 8. *D. de appellat.* (49, 1). 7) *Ad quem adpellavit.*
Tit. XXXVI. 1) *Cf. L.* 5. *C. quor. appell. n. rec.* (7, 65). *ymmach. ep.* 10, 46 (53). 2) *Exceptionem vid. in L.* 21. §. 3. *D. e appell.* (49, 1).
Tit. XXXVII. 1) *Cf. L.* 3. 4. *C. de fruct. et lit. exp.* (7, 51). quoties *Cdd. edd., qua ratione subiectum desideratur, unde peneat* cogatur. *Cf. Interpr.*

[1](IVLIVS) PAVLLVS

'INSTITVTORVM[2] LIBRI 'SECVNDI[3] TITVLO DE DOTIBVS

ita disseruit.

[4]Si diuortium est matrimonii et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur. Quodsi culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam duntaxat partem dotis.

---

1) *Haec leguntur in Boethii Comment. in Cic. Top. II. ad c.* 4, 19. *Cum notitia litteraria et variantibus lectionibus novissime edidit Boecking. in ed. Ulp. Fragm.* 1855. *p.* 173., *quem sequimur.* 2) *Etiam in Ind. Flor. est* '*Instituton*', *sed Iustinianus ubique praestat etiam in hoc libro* (*L.* 41. *D. de acq. v. amitt. poss.* [41, 2]. *L.* 4. *D. de serv. pr. urb.* [8, 2]. *L.* 3. *D. de obl. et act.* [44, 7]) '*Institutiones*', *qui verus titulus est. Cf. praef. ad Gai. p.* 92. 3) *Alia exemplaria habent XI. vel V. Sed tres tantum libros Paulli Institutionibus tribuit Index Flor., ex duobus tantum Iustinianus excerpta dedit.* 4) *Cf. Ulp.* 6, 10. 11. *Fr. Vat.* 105—107.

Paullus is, quem Charis. p. 193. 214 *Putsch. laudat, pro ICto immerito habetur.*

DOMITIVS VLPIANVS.

VLPIANI FRAGMENTIS, QVAE VVLGO DICVNTVR, PRAEMONITIO.

'Ulpiani fragmenta' quae vulgo dicuntur, uno codice ticano,[1] seculo ferme decimo in Gallia satis mendose ipto, servata nobis esse, post multas varietates hodie ctoribus Hugone et Savinio fere ab omnibus recte proba-.[2] Hoc in codice binis columnis scripto, quae versus rumque triginta quinque eosque fere viginti sex vel pauco rium litterarum continent, occupant fol. 190[b]. col. β. a 9. usque ad fol. 202[b]β. v. 7. Inscriptum ibi est libello: CIP. TITVLI EX CORPORE VLPIANI, quo corporis nomine iam piani aetate usitato (L. 52. §. 2. D. de leg. 3) et postea xime in iurisconsultorum libris pervulgari Theodosiano vo amplius quoddam volumen, lectionibus in iudiciis recindis inserviens, quo omnes vel complures eiusdem ICti vel peratoris libri tanquam unius membra corporis continerenr, appellari solitum esse, ex L. 3. Th. C. de resp. prud. 4) et Nov. Valent. III. Lib. II. tit. 35 pr. patet. Sed iam constat, haec fragmenta unius tantum libri esse; perent enim, ut ex collatis eorum tit. 5. §§. 6. 7. et tit. 26. 1. cum Collat. tit. 6. cap. 2. et tit. 16. cap. 4., item tit. 20. 6. cum L. 17. D. de testib. (22, 5) compertum est, ad piani librum singularem Regularum. Ulpianus eum librum ripserat imperante Caracalla (tit. 17. §. 2.), h. e. eodem citer tempore, quo etiam Institutionum libros composuit ollat. 16, 9. §. 3), inserviturus, ut videtur, priore libro, quo

---

1) De quo vid. Haenel. Leg. Rom. Visig. Praef. p. XLV. Sequitur idem in eo Ulpianus Legem Romanam Visigothorum, neque vero pars s fuit, ut olim quidam opinati sunt, de qua re vid. Haenel. l. c. XIV. 2) Contrariam sententiam, Io. Tilium ex alio cod. addum simili nunc deperdito haec fragmenta primum edidisse, unus tur G. E. Heimbachius Repert. Lips. 1843. p. 93 seq., quae sententia si vera esset, non multum id ad rem faceret.

gravissima iuris praecepta, tanquam fructum peracti studii breviter ac perspicue comprehenderat, eorum usibus, qui scholis relicta forum adituri erant, dum posterioris planiore et uberiore explicatione iuri in scholis vel privatim operam daturis consultum ibat. Sed in disponendo Regularum libro et partim etiam in componendo Gaii Institutiones secut[illegible] deprehenditur ita, ut praemisso itidem de iuris fontibus loc[illegible] et summam illam divisionem in ius, quod ad personas v[illegible] ad res vel ad actiones pertinet, earumque partium distrib[illegible] tiones in universum retineret, et singula capita, quat[illegible] Regularum diversa ratio patiebatur, similiter tractaret, an[illegible] tamen quibusdam et interdum etiam novis materiis adiect[illegible] velut de dotibus, de donationibus inter virum et uxorem, [illegible] in duo iuris, quod ad personas pertinet, de novo personar[illegible] iure ex lege Iulia et Papia Poppaea: qua re sane fact[illegible] est, ut quaedam ad fori usum pernecessaria non desider[illegible] rentur, sed etiam ut perspicuus ille rerum distribuendar[illegible] et exponendarum ordo, quo Gaii Institutiones excellunt, [illegible] modum obscuraretur et deformaretur.

Quo tempore et qua ratione integer Ulpiani liber ad [illegible] lacinias redactus sit, non convenit inter viros doctos. [illegible] sent est sententia, non diu post Constantini tempora [illegible] tisse hominem parum doctum et incredibiliter stupidum, [illegible] Ulpiani librum [illegible] magis conven[illegible] partim breviaret partim mutaret: itaque ea, quae ad nos [illegible] venerunt, non tam libri Ulpiani Regularum quam huius [illegible] [illegible] reliquias esse. Quae opinio mihi [illegible] admodum vi[illegible] tur [illegible] quod nimis stupidum cogit ponere [illegible] [illegible] potissimum is spect[illegible] [illegible] desiderarentur. [illegible] hominis [illegible] [illegible] Deinde quod ius [illegible] [illegible] exsecasse dicitur. [illegible] [illegible] quod quaedam ar[illegible] [illegible] 27. 1. 20. 2. 10. 1, [illegible] [illegible] colliguntur. Denique si qu[illegible] [illegible] factum non nego, at [illegible] [illegible] utraque, o[illegible] [illegible] sua ratione carentem. quam [illegible] [illegible] referun[illegible] [illegible] putaveris, [illegible] [illegible] hoc est circa finem [illegible] [illegible] solum librum [illegible] [illegible] partes [illegible] [illegible] quae Va[illegible] [illegible] servata [illegible] [illegible] praesidia U[illegible]

que celeberrimum nomen et utilissimum opus retineretur.[a] erum illorum probo sententiam, qui variis casibus iam non niendis, haud vero certa ratione ea, quae in Ulpiani o desiderantur, periisse putant, ita tamen ut casui etiam ariorum fraudes vel unius alteriusve, qui librum tranbendum daret, parsimoniam quaedam minus necessaria ibrario non exigentem adnumerari velim: similes enim ırias etiam Gaii epitomam et Paulli Sententias passas e constat. Hoc si tenemus, in critica exercenda non inti et inter Ulpiani et breviatoris manum quasi suspensi babimus, sed ubique Ulpiano quid dignum, quid indignum quaeremus.

Initio harum reliquiarum pauca et in fine multa eaque te casu periisse, omnes consentiunt. De initio, ubi in C. hanc velut inscriptionem INCIP. TITVLI EX CORPORE IANI 'Moris sunt tacitus consensus populi longa consueine inueteratus' excipit index titulorum, deinde versus, lla 'moris ... inueteratus' connumeras, bis septeni deni erso ordine scripti sunt, bellissima est et satis certa mseni coniectura, hos in codice iam mutilo, unde Vatiıus manavit, primi folii binas paginas complesse, idque arium cum solutum invenisset, infelici casu invertisse et transcripsisse. Sed duo addere licet: primum, illud fom in vetustiore codice corporis Ulpiani postremum quaternis fuisse videri, in quo solito more pariter atque in mo adscriptum supra in exteriore margine esset CORP. VLP. ut hanc inscriptionem statim sequeretur initialis huius ginae scriptura 'mores sunt' etc.; hoc enim sine dubio vit librarium, tam ut hanc paginam quasi inscriptionem ıtinentem pro anteriore haberet, quam ut verba illa ores ... inueteratus', in cod., cum introductionem finirent, sequentibus spatio distincta, deficiente ceteroqui titulo ısculi, pro lemmate quodam acciperet, quod post titulorum ex apte scriberetur. Alterum est, illud ipsum folium ab

---

Vaticanum Ulpiani codicem primitus e codice 'corporis Ulpiani' nasse, quem grandem et inprimis versibus sat longis scriptum fuisse dere par est, eius rei adhuc aliud quoque vestigium superest in dam vitiorum genere, in Vaticano cod., quod editores fugit, admon frequenti, sed et eo multo antiquiore. Illud dico, quod saepe abula singula vel complura exciderunt, quae alieno loco nunc rdum multis (sed et brevibus) versibus distante inserta sunt, velut 1. 3, 4. 5. 5, 2. 6, 6. 8, 7[a]. 11, 3. 16, 1. 19, 6. 20, 3. 22, 16. 24[a]. 24, 25. 25, 4. 5. 10. 11. 14. 26, 7. 28, 13. 29, 1. Hoc enim, cum quae iderant, initio e regione ad marginem suppleta esse putanda sint, fieri potuit, nisi antiquum illum codicem, in quo ita inserebantur, ad longos versus habuisse ponas.

inferiore parte abscissum fuisse: nam nec septemdecim versus Vat. codicis integrae paginae sufficiunt, ut iam Lachmannus recte indicavit. et sic explicatur, quare utrosque hos septenos denos versus (post §. 3. et 9.) modica lacuna sequitur. — In fine ea omnia perierunt, quae Gaius inde a 3, 55. usque ad finem Institutionum tractat. Titulorum rubricas, quas Vaticanus interserit, saltim non omnes nec ita, ut et quo loco nunc leguntur, ab ipso Ulpiano esse profectas, omnes concedunt; sed tamen in edendo eas retinere consentaneum erat. Contra indicem horum titulorum, quem ipsum et codicis scriptorem ex illis titulis confecisse et alieno loco paulo post initium posuisse a Momseno probatum est, licet superiores editores omnes eum ante initium repetierint, non magis retinendum duxi, quam similiter pro istius aevi more confectos indices, qui Collationis codicibus praefixi leguntur.

De editionibus hoc praemonere sufficiet, post Io. Tilium, qui primus Parisiis a. 1549. haec fragmenta vulgavit, maxime Hugonem quinquies (a. 1788. 1811. 1814. 1822. 1834.) et Boeckingium quater (1831. 1836. 1845. 1855.) edendo, ut alios, maxime F. A. Schillingium et Lachmannum, commentando, de emendandis iis meruisse, quorum laudem deinde philologus editor secutus est Io. Vahlenus (1856). Ipsius codicis Vat. accuratum apographum et paene simulacrum Hugo editionibus suis inde a tertia, multo exactius Boeckingius suae quartae addidit, cui etiam Momseni accessit de Ulpiani Regulis disputatio. Qui praeterea Ulpiano profuerint, ex illarum editionum praefationibus cognosces.

De novissima Vahleni editione cum nuper in Fleckeiseni N. Jahrb. f. Phil. u. Päd. vol. LXXV. p. 365—377. referrem, simul in universum qua via ac ratione incedendum videatur, si quis emendatius hoc opusculum praestare velit, exposui, exemplisque crisis ad has leges revocatae compluribus sententiam meam firmavi. Quibus in legibus cum et haec fuerit, permulta vitia quia ex siglis vel notis male explicatis originem ducerent, ita ut haec origo flagitaret, sananda esse, quod etiam saepenumero a me factum est, iam, cum compererim, Boeckingium in sua editione non semel pronunciasse, eum codicem, ex quo Vaticanus fluxerit, non sibi videri notis refertum fuisse, faciendum mihi esse videtur, ut qua de causa contrariam opinionem secutus sim, paucis h. l. dicam. Primum igitur eam confirmant omnes librorum iuris civilis codices, qui ex remotiore antiquitate supersunt, velut Gaius Veronensis, Fragmenta Vaticana, Ulpiani Vindobonensia, Fragmentum de iure fisci. Deinde notas iuris nec senatus in gestis a. 438. ab Theodosiani Codicis exemplaribus abesse voluisset, nec Iustinia-

m in suis iuris libris usum severa poena sancita
set, nisi is usus admodum invaluisset; nec denique
ıoque P. Diaconus, Magno, Papias notarum colle-
ıt explicationes composuissent, nisi tunc quoque
quiores superfuissent, hoc auxilio in transcribendo
Sed et Isidorus (Orig. 1, 22. §. 2) eius generis
rimas in antiquis libris inveniri, propalam testatur.
ipsa commoditas scribendi et librariorum consue-
ınt paene ut credamus, vix ullo in libro iuris haec
a non adhibita fuisse. Et haec quidem interim
, quum Boeckingius suae sententiae argumenta ad-
a attulerit. Ceterum coniecturis in Fleckeiseni
ı exempli causa propositis nunc ita usus sum, ut in
vitatis causa *Fll.* apponerem, si quis rationes earum
entatione illa expositas requirere velit. Praeterea
ederi emendandi Ulpiani conamina (1856) inspexi et
eo mutuatus sum, nota *Roed.* significavi. De editione,
mutata referrem, cum optio esset inter Boeckingia-
Vahlenanam, illam elegi, quam magis frequentari
ı, insignivique *Bg. ed.*

1. (*Perfecta lex est, quae uetat aliquid fi*
factum sit, rescindit, qualis est lex ..... Impe
est, quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, nec
nec poenam iniungit ei, qui contra legem fecit,
91 a α *lex Cincia, quae plus quam .... donari*)[1] prohil
v. 23— ptis (*personis*)[2] quibusdam (*uelut*)[2] cognatis, et si
fin. tum sit, non rescindit. 2. Minus quam perfecta lex
uetat aliquid fieri, et si factum sit, non rescindit, s
iniungit ei, qui contra legem fecit; qualis est lex F
mentaria, quae plus quam mile 'asses legati nomine
causa prohibet capere praeter exceptas personas, e
eum, qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit.

---

1) *Sic fere praeeuntibus Cuiacio et Schillingio m*
tentiam restituendam censui. De re cf. L. 5 *pr. C*
(1, 14). *Macrob. Somn. Scip.* 2, 17. *De lege Cincia F*
266 *seqq. Ceterum Ulpianus cum ius civile in script*
scriptum divisisset, primum videtur scripti iuris parte
exordiens enumerasse (= §§. 3—8. *I. de iure nat.* 1,
de natura legum egisse, ad quem locum haec pertinen
bis servata sunt. Potest tamen etiam, ut hic locus s
plebisque sciti definitionem secutus sit; quod si statuis
post §. 3. *Ulpianus SCti, constitutionis principum,*
magistratuum et responsorum prudentium brevissimas

3. [4]*Lex* aut rogatur, id est fertur; | aut abrogatur, id est prior lex tollitur; aut derogatur, id est pars prima*e* '(*legis*)[5] tollitur; aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi; aut obrogat*ur*, id est mutatur aliquid ex prima lege. * * *[6] 191 a β v. 1—6.

4. [7]Mor*e*s sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine inueteratus. 190 b β v. 1. 2.

TIT. I. DE LIBERTIS. 191 a α

5. [8]Libertorum genera sunt tria, ciues Romani, Latini Iuniani, dediticiorum numero. v. 9-23.

6. [9]Ciues Romani sunt liberti, qui legitime (*manumissi sunt, id est aut uindicta aut 'legitimo*)[10] censu aut testamento, nullo iure inpediente.

7. Vindicta manumittuntur apud 'magistratum *populi Romani*, uelut consulem praet*o*r*e*mue *uel* proconsulem.[1]

8. [2]Censu manumittebantur olim, qui lustrali censu Romae iussu dominorum inter ciues Romanos censum profitebantur.

9. Ut testamento manumissi liberi sint, lex duodecim tabularum facit, quae confirmat [3](*testamento datas libertates his uerbis: 'uti legassit suae rei, ita ius esto'*.

10. *Latini sunt liberti, qui non legitime, uelut inter amicos, nullo iure impediente manumissi sunt, quos olim praetor tantum tuebatur in forma libertatis: nam ipso iure serui manebant.*) hodie autem ipso iure liberi sunt 191 a β v. 6.

1, 25. 4, 23. [4]) *Cf. L.* 102. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Lactant. Inst.* 6, 8. *Fest. v. Rogat, Abrogare, Derogare, Obrogare, Exrogare.* [5]) *Auctore Cuiac. addidi.* prima (*omisso* el. *quod fortasse legebatur* et) *Vat.* primae *edd.* [6]) *Lacuna in Vat. non indicata eiusdem mensurae cum ea, quae sequitur* §. 9. *Cf. praefat. In ea aut locum de legis natura continuaverat et perfecerat Ulp., aut ea, quae dixi not.* 1. *tractaverat.* [7]) *Cf.* §. 9. *I. de iur. nat.* (1, 2). *Post h.* §. *personarum summae divisiones excidisse videntur.* [8]) *Cf. Gai.* 1, 12. [9]) *Cf. Gai.* 1, 17. 44. [10]) *Addidi Fll. p.* 374. *Cf. Fr. Dosith.* 17. [1]) *Ex Lachm. cj. Bg. ed. Cf. L.* 4. *D. de vind.* (7, 1). magistratū p̄turimue. uelut consulē. pro consulem. *Vat. Alii alia finxerunt.* [2]) *Cf. Fr. Dosith.* 17. *Gai.* 1, 140. [3]) *De sequenti lacuna, in Vat. non indicata, quam ad sententiam restituimus, vid. praefat. et not.* 6. *Ad restituta cf. infra* 11, 14. *L.* 120. *D. de verb. sign.* (50, 16);

ex lege Iunia, '(a)[11] qua lege Latini '*Iuniani* nominati *sunt*[5] inter amicos manumissi.

11. [6]Dediticiorum numero sunt, qui poenae causa uincti sunt a domino, quibusue stig*mata* (*in*)scripta fuerunt, qui(*ue*) propter noxam torti nocentesque inuenti sunt, quiue traditi sunt, ut ferro aut cum bestiis depugnarent, 'uel (*ob eam rem in ludum uel*)[7] custodiam coniecti fuerunt, deinde quoquo modo manumissi sunt. idque lex A*elia* Sen*ti*a facit.

12. [8]Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum seruus uindicta manumissus ciu*is* Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit. '(*pro*)inde[9] sine consilio manumissum 'eius ae*ta*t*is*[20] seruum manere putat; testamento uero manumissum perinde haberi iubet, atque si domini uoluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit. **13.** [1]Eadem lex eum dominum, qui minor uiginti annorum est, prohibet seruum[2] manumittere, praeterquam si causam apu*d* consilium probauerit. **13**[a]. [3]In consilio autem adhibentur 'Roma*e qu*-*a*)*dem*[4] quinque senatores et quinque | equites Romani; in prouinci*is* '(*uero*)[5] uiginti rec*i*perator*es*, ciues Romani.

14. [6]Ab eo domino, qui soluend*o* non est, seruus testamento liber esse iussus et heres institutus, etsi minor sit triginta annis, uel in ea causa sit, ut dediticius fieri debeat, ciu*is* Romanus et heres *f*it; si tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. quod si duo pluresue liberi heredesque esse iussi sint, primo loco scriptus liber et heres fit: quod et ipsum lex A*elia* Sen*ti*a facit. **15.** [7]Eadem lex in fraudem 'credito*rum uel*[8] patroni manumittere prohibet.

deinde ad §. 10. *Gai.* 3, 56. 1, 22. *Fr. Dosith.* 4—6. [14]) *Geminando restitui.* [5]) sunt nominati* (*deleta puta* s̄ = sunt) *Vat.* sunt nominat*im ed. Bg.* [6]) *Cf. Gai.* 1, 13. [7]) [*inue ludum*] *uel* *Bg. ed. Cf. Gai. l. c. Idcirco Ulpianus postea* fuerunt, *non sunt* *dixit, quia et hoc factum oportebat, ut aliquando post ferro uel cum bestiis depugnarent.* [8]) *Cf. Gai.* 1, 18. [9]) ideo *Vat.* (*factum puta ex* pīde). id *est Bg. ed.* [20]) *FlI. p.* 368. caesaris *Vat.* lex Aelia Sentia *Bg. ed. ex M. Hertz. cj.* [1]) *Cf. Gai.* 1, 38. [2]) *Fortasse excidit* qqm = quoquo modo. *Cf. Gai.* 1, 41. *Fr. Dosith.* 13. *et supra* §. 11. [3]) *Cf. Gai.* 1, 20. [4]) romani (*pro* romae qd.) *Vat.* Romae *edd.* [5]) *Ex sequenti* u *geminando restitui. Cf. Gai.* 1, 20. [6]) *Cf. Gai.* 1, 21. [7]) *Cf. Gai.* 1, 37. 47. [8]) creditoris

16. [29] Qui tantum in bonis, non etiam ex iur*e* Quiritium 'uum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum cuius seruus est uelut hoc modo, si ciu*is* Romanus 'a ciue mano [30] seruum emerit, isqu*e* traditus ei sit, neque tamen ncipatus ei, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possus sit. nam quamdiu horum quid 'non fit, [1] is seruus in nis quidem 'emptoris, *ex* [2] iur*e* Quiritium autem uendiis est.

17. [3] Mulier, quae in tutela est, item pupillus et pupilla *isi tutore auctore*) [4] manumittere non possunt.

18. [5] Communem seruum unus ex dominis manumittendo rtem suam amittit, eaque adcrescit socio; maxime si eo do manumiserit; quo, si proprium | haberet, ciuem Roma- 191 b m facturus esset. nam si inter amicos eum manumiserit, risque placet, eum nihil egisse. **19.** [6] Seruus, in quo erius est ususfructus, alterius proprietas, a proprietatis mino manumissus liber non fit, sed seruus sine domino est. [7]

20. [8] Post mortem heredis aut ante institutionem heredis stamento libertas dari non potest, excepto testamento mili- . **21.** Inter medias heredum institution*e*s libertas data risque adeuntibus non ualet; [9] solo autem priore adeunte re antiquo [40] ualet. sed post legem Papiam Pop*pa*eam, quae rtem non adeunt*i*s caducam facit, si quidem primus heres el ius (*liberorum uel ius*) [1] antiquum habeat, ualere eam

---

Vat. (*factum ex* creditor. uel) *edd. Cf. Gai. l. c.* [29]) *Cf. Gai.* 21 b. 35. *Fr. Dosith.* 9. — *Gai.* 2, 41. 204. [30]) *Recte; nam si a regrino, ex iure Qu. servus fit emptoris, quia tum iure rei nec ancipi censendus est. Cf. Fr. Vat.* 47. [1]) fiat *Vat. edd. Superriptum* n̄ *vocabulo* fit *errorem peperit; nam 'quamdiu' Ulpianus dicativo copulat; cf.* 2, 2. 10, 4. 26, 3. [2]) emptoris ē.et (*male minata* e) *Vat.* emptoris est, ex *edd.* [3]) *Cf. Fr. Dosith.* 15. *fra* 11, 27. [4]) *Restitui FII. p.* 374. [5]) *Cf. Fr. Dosith.* 10. *aul.* 4, 12. §§. 1. 5. [6]) *Cf. Fr. Dosith.* 11. [7]) *Cave cum omseno putes, haec desiderari: 'donec manet ususfructus: quo nito Latinus efficitur.' Vid. L.* 1 *pr. C. comm. de man.* (7, 15) *nos ad Fr. Dosith.* 11 *fin.* [8]) *Cf. Gai.* 2, 230. 233. [9]) *Quia re parte tantum ante instituti et facti heredis* (*ab adita enim ereditate dies eius cedit*) *recte data est, nec pro parte compere potest.* [40]) *i. e. accrescendi.* [1]) [*uel ius liberorum*] uel ius *g. ed. De re cf.* 17, 3. *tit.* 18. 19, 17. 24, 12. *Gai.* 2, 206. 207. 286.

'posse[42] placuit; quod si non habeat, non ualere constat, quod loco non adeuntis legatarii patres heredes fiunt. sunt tamen, qui et hoc casu ualere 'eam[3] posse dicunt. **22.** [4]Qui testamento liber esse iussus est, mox, 'quam u*el*[5] unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. **23.** [6]Iusta[7] libertas testamento potest dari his seruis, qui '(*et*)[8] testamenti faciendi et mortis tempore e*x* iu*re* Quiritium testatoris fuerunt.

24. [9]Lex Fu*r*ia Caninia iubet, testamento ex tribus seruis non plures quam duos manumitti; '*a quattuor*[50] usque ad decem dimidiam partem manumittere concedit; a dec*em* usque ad triginta tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manumittere liceat, aeque ut ex priori numero; a triginta usque ad centum quartam part*e*m, aeque ut decem ex superiori numero liberari possint; a centum usque ad quingentos partem quintam, similiter ut ex ant*e*cedenti numer*o* uiginti quinque possint fieri liberi. et denique praec*i*pit, ne plures omnino quam centum ex cuiusquam testamento liberi fiant. **25.** [1]Eadem lex cauet, ut libertat*e*s seruis testamento nominatim dentur.

TIT. II. DE STATV LIBER*O* (VEL STATV LIBERIS).

1. [2]Qui sub conditione testamento liber esse iussus est, statu liber appellatur, **[2.]** '(*quia*)[3] quamdiu pend*e*t conditio, seruus heredis, '(*cum extitit*, stat*im* liber *est.*)[4]

---

[42]) *Nam si liberos habeat, ita demum valet, si partem caducam vindicet.* [3]) *Fll. p.* 369. eius (*factum ex geminata antecedente* e) eā *Vat.* eius *causam Bg. ed.* [4]) *Cf. L.* 23. §. 1. *L.* 25. *D. de manum. test.* (40, 4). [5]) *Ex Marezolli cj.; cf. de* mox quam *L.* 13 *fin. D. quib. mod. ususfr.* (7, 4), *de* uel *L.* 23. §. 1. *cit. et Ulp. L.* 2 *pr. D. de statu lib.* (40, 7). quāuis (*male intellecto compendio* ū) *Vat.* quamuis *Bg. ed.* [6]) *Cf. Gai.* 2, 267. *et infra* 24, 7. [7]) *Ergo ut servus minor* XXX *annorum Latinus fiat ex lege Aelia Sentia* (1, 12), *sufficit, ut mortis tempore testatoris in bonis fuerit.* [8]) *Ex Bg. cj. addidi.* [9]) *Cf. Gai.* 1, 42—45. *Paul.* 4, 14. [50]) et *Vat. edd. Sed hoc factum ex* a IV *cum librarius* V *vel* u *tanquam perperam geminatam abiecisset.* [1]) *Cf. Gai.* 2, 239. 1, 45. *Paul.* 4, 14. §. 1. [2]) *Cf. Gai.* 2, 200. *Fest. v. Statu liber. L.* 1 *pr. D. de statu lib.* (40, 7). [3]) *Hanc vocem* (*non* Is) *addidi, quod ea cur facile excidere potuerit, ex sequenti facile intelligitur. Vat. hic habet supra lineam adscriptum* statu liber, *quod edd. novam* §. *incipientes receperunt.* [4]) *Haec quae supplevi, excidisse quondam h. l.*

3. [55]Statu liber seu alienetur ab herede, 'seu *u*su *ca*piatur[6] ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit. **4.** [7]Sub hac conditione liber esse iussus: SI DECEM MILIA HEREDI DEDERIT, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perueniet; idque lex duodecim tabularum iubet. **5.** [8]Si per hered*em* factum sit, quominus statu liber conditioni pareat, proinde fit liber, atque si condicio expleta fuisset. **6.** [9]'(*Set et*)[60] extraneo' pecuniam dare iussus *e*t liber esse si paratus sit dare, et is, cui iussus est dare, aut 'nolit[1] accipere, aut antequam acceperit, moriatur, proinde fit liber ac si pecuniam dedisset.

7. [2]Libertas et directo potest dari hoc modo LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERVM ESSE IVBEO, et per fideicommissum, ut puta ROGO, FIDEI COMMIT|TO HEREDIS MEI, VT ST*IC*H*V*M 192a SERVVM 'MANVMITTAT. **8.** Is,[3] qui directo liber esse iussus est, 'testatoris *uel* orcinus[4] fit libert*us*; is autem, cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus. **9.** Cuius fidei committi potest ad rem aliquam pr*ae*standam, eiusdem etiam libertas fidei committi potest. **10.** [5]Per fideicommissum libertas dari potest tam

---

quod similia statim sequerentur, et ad marginem primum adscripta, deinde amissis prioribus duabus vocibus (c'extitit) *ob similitudinem sequentis* statim, *alieno loco mutata male intrusa esse, haecce argumento sunt: quod h. l. verbum desideratur* (*suppleverunt edd.:* [est]), *quod* statu liber (*ex* statim liber c̄ *factum*) *antecedenti versui superscriptum est* (*vid. not.* 53), *quod Ulpianus statu liberum existente condicione liberum esse, non potest non initio dixisse, denique quod is idem subiectum nunquam ita, ut hic* statu liber, *solet repetere. De eo, quod dixit* statim liber est, *vid. eundem Ulp. L.* 3 *pr. D. h. t.* (40, 7). *Videtur etiam mirum illud librarii* VEL STATV LIBERIS *in inscriptione tituli ex* VEL STATIM LIBERIS *natum esse, quod ex nostro loco effictum erat.* 55) *Cf. L.* 2 *pr. D. h. t.* 6) *Ex Roed. cj.* siue suscipiatur *Vat.* siue usucapiatur *Bg. ed.* 7) *Cf. L.* 6. §§. 3. 7. *L.* 29. §. 1. *D. h. t.* 8) *Cf. L.* 3. §. 1. *D. h. t.* 9) *Cf. L.* 3. §. 10. *L.* 20. §. 3. *D. h. t.* 60) *Geminavi ex antecedenti v.* 1) nollet *Vat. Bg. ed.* 2) *Cf. infra* 25, 2. 18. *Gai.* 2, 263. 3) mittatis * * * * *: is *Vat. Scriptum hic fuisse* test*ator*(is), *Roed. vidit. Vid. not. seq. De re cf. Gai.* 2, 266. 267. 4) horcinus (*pro* ūorcinus *ut opinor*) *Vat. Bg. ed.; v.* testatoris *huc ex antecedenti versu revocavi.* 5) *Cf. Gai.* 2, 264. 272. §. 2. *I. de sing.* reb. per fid.

proprio seruo testatoris, quam heredis aut legatarii, uel cuiuslibet extranei seruo. **11.** [66]Alieno seruo per fideicommissum data libertate si dominus eum iusto pretio non uendit, extinguitur libertas, quoniam nec pretii computatio pro libertate fieri potest. **12.** [7]Libertas sicut dari, ita et [8]adimi (tam) statim[8] testamento quam codicillis testamento confirmatis potest: ut tamen eodem modo adimatur, [9]quo et[9] data est.

TIT. III. DE LATINIS.

1. [1]Latini ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio principali, liberis, iteratione, militia, naue, [1]aedificio,[1] pistrino;[2] praeterea ex senatusconsulto [3]mulier, quae sit ter enixa.[3] **2.** [4]Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam accipit, si ab imperatore ius Quiritium impetrauerit. **3.** [5]Liberis ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit: nam lege Iunia
92 cautum est, ut si ciuem Romanam uel Latinam uxorem duxerit, testatione interposita, quod liberorum quaerendorum causa uxorem duxerit, postea filio filiaue nato nataue et anniculo facto, possit apud praetorem uel praesidem prouinciae causam probare et fieri ciuis Romanus, tam ipse quam filius filiaue eius et uxor: scilicet si et ipsa Latina sit: nam si uxor ciuis Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est ex senatusconsulto, quod auctore diuo Hadriano factum est. **4.** [5]Iteratione fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat maior triginta annorum, iterum iuste manumissus

[illegible]

eo, cuius ex iure Quiritium seruus fuit. sed huic con-
n est ex senatusconsulto, etiam liberis ius Quiritium
qui.[77] ... 5. [8]Militia ius Quiritium accipit Latinus, (si)
uigiles Romae sex 'annis[9] militauerit, ex lege Visellia.[80]
stea[1] ex senatusconsulto concessum est ei, ut, si trien-
nter uigiles militauerit, ius Quiritium consequatur.
aue Latinus ciuitatem Romanam accipit, si non minorem
decem milium modiorum nauem fabricauerit, et Romam
nuis frumentum portauerit, ex edicto diui Claudii. * * *

TIT. IV.[3] DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT.

[4]Sui iuris sunt familiarum suarum principes, id est familiae, itemque mater familiae.

[5]Qui ma|tre quidem (*certa*), patre autem incerto nati 192b
spurii adpellantur.

TIT. V. DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT.

[6]In potestate sunt liberi parentum ex iusto matrimo
ti.

[7]Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias
hunt, conubium sit, et tam masculus pubes quam fe-
'(*uiri*)[8] potens sit, et utrique consentiant, si sui iuris

---

Gai. 1, 31. [8]) *Cf. Orelli-Henzen Inscr. III.* 6752. [9]) an-
y. ed. Idem postea triennium. [80]) *a.* 24., *non ex Mom-
ntentia* (*Jahrb. f. gem. Recht II. p.* 336. *coll. Ritschl. praef.
ic. schol. Bonn. hib.* 1860. *p. V.*) *a. u.* 683., *quo tempore
n hoc ministerio erant, qui militare dici non possunt. Nec
tiquiores leges SCta fieri solita.* [1]) *Ex P. Fabri cj.*
a *Vat.* (*ex* ptea *factum*). praeterea *edd.* at, *quo vix careas,
vocavi ex* §. 4., *ubi Vat. inter* est *et* ex senatus *habet* ut,
dd. delent. [2]) *Cf. Gai.* 1, 32. *Suet. Claud.* 18. [3]) *Ap-
ex hac materia tantum frustula quaedam servata esse.
Gai.* 1, 48. 50. *L.* 4. *D. de his qui sui* (1, 6). *L.* 195. §§.
D. de verb. sign. (50, 16). [5]) *Cf. infra* 5, 7. *Fortasse
cidit: 'Sui iuris aut fiunt, uelut emancipatione, aut nascun-
elut ii, qui patre incerto nati sunt.'* [6]) *Cf. Gai.* 1, 55.
Gai. 1, 56. *pr. I. de nupt.* (1, 10). [8]) *Sigla* ui (= uiri)
cidisse et in superiorem versum aberrasse videtur, ubi a
a *et* masculos *scriptum ei originem debere suspicor; certe*
m potens *solum hoc sensu legi.*

'*sint*,[89] aut etiam parentes eorum, si in potestate 'sint.[9] **3.** [90]Conubium est uxoris iure ducendae facultas. **4.** [1]Conubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis; cum Latinis autem et peregrinis ita si concessum sit. **5.** [2]Cum seruis nullum est conubium. [3]**6.** Inter parentes et liberos 'infinite,[4] cuiuscunque gradus ' (*sint*,)[5] conubium non est. inter cognatos autem ex transuerso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant:[6] nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere; sed tantum fratris filia*m*, non etiam sororis filia*m*, aut amita*m* uel matertera*m*, quamuis eodem gradu si*n*t. ea*m* de*ni*que, *quae* nouerca uel priuigna uel nurus uel socrus nostra fuit, uxorem ducere non possumus. **7.** Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit. ideoque liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti spur*i*i sunt.

93 a α **8.** [7]Conubi*o* interueniente liberi semper patrem | sequuntur: non interueniente conubio matris condition*i* accedunt, excepto e*o*, qui ex peregrino et ciue Romana '(*nascitur; nam is*)[8] peregrinus nascitur, quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino nat*um* deterior*is* parent*is* condictione*m* sequi iubet. **9.** [9]Ex ciue Romano et Latina Latinus nascitur, et ex libero et ancilla seruus; quoniam, cum his casibus conubia non sint, partus sequi*tur* matrem. **10.** [100]In his, qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis temp*us spec*tatur:[1] in his autem, qui non legitime concipiuntur, editionis; ueluti si

[illegible] *Vat. Bg. ed.* [90]) *Cf. Serv. ad Aen.* [illegible] 1. 56. [2]) *Cf. Paul.* 2. 19. §. 6. [illegible] *Collat.* 6. 2. §§. 1—3. *Cf. Gai.* 1, [illegible] *nupt.* (1. 10). [4]) *Bg. ed.* [illegible] *suppleri: nam ob s antecedens* [illegible] *Rom.* 6. [7]) *Cf. Gai.* 1, [illegible] [8]) *Suppleri:* nascit*ur* [illegible] *Cf. Gai.* 1, 82. [100]) *Cf.* [illegible] *hom.* (1. 5). [1]) [illegible] *Scriptum sc. erat* [illegible] *in exordio* [illegible] *velut* istecum *pro* [illegible] *posita.*

illa conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit;
n quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore
ra sit, partus quoque liber est. * * *

TIT. VI. DE DOTIBVS.

1. Do*s* aut datur, aut dicitur, aut promittitur. **2.** [102]Do-
a dicere potest mulier, quae nuptura est, et debitor mulie-
, si iussu eius dicat; i*tem* parens mulieris uirilis sexus,
uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater, auus pa-
uus. dare, promittere dotem omnes possunt.

3. Do*s* aut profecticia dicitur, id est quam pater mu-
is dedit; aut aduenticia, id est ea, qu*a*e a quouis alio
a est.

4. [3]Mortua in matrimonio muliere do*s* a patre profecta
patrem reuertitur, quintis in sin|gulos liberos in infinitum 193
ictis penes uirum. quod si pater non sit, apud maritum
anet. **5.** Aduenticia autem do*s* semper penes maritum
anet, praeterquam si is, qui dedit, ut sibi redderetur, sti-
latus 'fu*er*it;[4] quae do*s* specialiter recepticia dicitur.[5]

6. [6]Diuortio facto si quidem sui iuris sit mulier, ipsa
bet 'rei uxoriae actione*m*,[7] id est dotis repetitionem; quod-
in potestate patris sit, pater adiuncta filiae persona habet
tionem;[8] nec interest, aduenticia sit do*s*, an profecticia.
[9]Post diuortium defuncta muliere heredi eius actio non
ter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus
erit.

8. [110]Do*s* si pondere, numer*o*, mensura contineatur,

) *Cf. Gai. epit.* 2, 9. §. 3. *L.* 41 *pr. D. de iur. dot.* (23, 3).
Cf. Fr. Vat. 108. 4) fuit *Vat. Bg. ed.* 5) *Cf. L.* 31. §. 2.
de mort. c. don. (39, 6). 6) *Cf. Fr. Vat.* 116. 119. 7) actio-
m *Vat. Bg. ed.; sed* reuera, *qualiter librarius compendium* r. u.
ile *explicuit, quinto abhinc versu post* actionem *positum, huc
vocandum. Cf. Hugo ad h. l. et FlI. p.* 373. 8) actionem
i uxoriae *Bg. ed. Vid. not.* 107. *De re cf. L.* 2. *C. sol. ma-
tr.* (5, 18). 9) *Cf. Fr. Vat.* 112. 334. *L.* 57. *D. sol. matr.*
4; 3). *L. un.* §. 4. *C. de rei uxor. act.* (5, 13). 110) *Cf.
eitschr. f. gesch. RW. XIV. p.* 44. *L.* 14—19. *D. de pact. dot.*
3, 4). *L.* 1. §. 2. *D. de dote prael.* (33, 4). *L. un.* §. 7. *C.
e rei ux. act.* (5, 13).

annua, bima, trima die redd*i*tur; nisi si ut praesens reddatur, conuenerit. reliqu*ae* dotes statim redduntur.

9. [111]Retentiones ex dote fiunt (*aut propter liberos*,) aut propter mores, aut propter inpensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

10. [2]Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortium factum sit; tunc enim singulorum liberorum nomine sext*ae* retinentur ex dote; non plures tamen quam tres. **11.** 'Sext*arum*[3] 'retentione, si *matrimonium repetitum sit*, do*s*,[4] quae semel functa est,
3b *a*mplius fungi non potest, nisi | 'aliud[5] matrimonium sit.

12. Morum nomine, grauiorum quidem 'sextae retinentur;[6] leuiorum autem octaua. grauiores[7] mor*e*s sunt 'adulteri*a*[8] tantum; leuiores omnes reliqui. **13.** Mariti mores puniuntur in ea quidem dote, quae 'annua die[9] reddi debet, ita (*ut*) propter maiores mores praesentem dotem reddat,

---

111) *Cf. Fr. Vat.* 120. *L. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* (5, 13). [2]) *Cf. Cic. Top.* 4. *Paul. Inst. II. apud Boeth. lib. II. in Cic. Top.* 4. §. 18. *supra p.* 466. *et in Top.* 17, 66. *p.* 378. *Or. ubi pro* sextans *legendum est* sextas. *Fr. Vat.* 105—107. [3]) sexte in *Vat.* sextae in *Bg. ed. signo novae §i non hic sed postea ante v.* dos *facto.* [4]) retentione sunt, non inpetitione dox *Vat.* retentione sunt, non in petitione. §. 11. Dos *ed. Bg. Alii alia commenti sunt. De nostra ratione vid. FlI. p.* 376. *De re cf. L.* 33. *D. de ritu nupt.* (23, 3). *L.* 19. 42. §. 3. *D. sol. matr.* (24, 3). *Fr. Vat.* 107. [5]) alium *Vat. ed. Bg.* [6]) *Ita Vat.* sexta retinetur *edd. pleraeque etiam Bg. Male; nam ut taceam omnino consentaneum fuisse, graviores mores ut maiore poena ferirentur quam in sextae ab octava differentia inest, cum graviores mores sint adulteria, quae complura fieri possunt et idcirco puniuntur, quia liberos uxor hoc modo ut marito subiiciat, committere videtur, ex liberorum lege* (*cf. libr. meum Verf. d. Serv. Tull. p.* 214. 663) *etiam plures sextae ob graviores mores retineri possunt, itaque fieri poterat, ut maritus valde impudicam uxorem omnino dote spoliaret* (*Valer. Max.* 8, 2. §. 3). [7]) *Fortasse post* gra-uiores *excidit* uxoris. [8]) adulterio *Vat. Noli corrigere cum aliis* adulterium; *cf. not.* 116. [9]) a die *Vat.* (*cf. P. Diacon. et Pap.* A. TP. = annuo (anni) tempore). *Significat vero tribus pensionibus, cuique annua die praestituta; ut 'annua die' dicitur L.* [illegible] §. 2. *D. de leg.* 1. *et* (*si non est a Triboniano mutata*) *L.* 1. §. 2. *D. de dote praeleg.* (33, 4) *et postea* senum mensium die. *Cf. Cuiac. obs.* 7, 21. ad diem *ed. Bg.; sed hoc plerumque de die diligenter observata dicitur.*

propter minores senum 'mensium[120] die. in ea autem, quae praesens reddi solet, tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote, quae *t*riennio redditur, 'repraesen*ta*tio[1] facit.

14. [2] *Im*pensarum species sunt tres: aut enim necessariae dicuntur, aut utiles, aut uoluptuos*ae*. 15. Necessariae sunt impens*ae*, quibus non factis do*s* deterior futura est, uelut si quis ruinosas aedes refecerit. 16. Vtiles sunt, quibus non factis quidem deterior do*s* non fuerit, factis autem fructuosior effecta est, ueluti si '(*uir*)[3] uineta et olineta fecerit. 17. Voluptuos*ae* sunt, quibus neque omissis deterior do*s* 'fuerit,[4] neque factis fruct*uos*ior effecta est; qu*od* euenit in uiridiariis et pict*ur*is similibusque rebus. * * *[5]

[6]TIT. VII. DE IVRE DONATIONVM INTER VIRVM ET VXOREM.

1. [7]Inter uirum et uxorem donatio non ualet, nisi certis ex causis, id est mortis causa, diuorti*i* causa, serui manumittendi gratia. Hoc amplius principalibus con|stitutionibus concessum est mulieri in hoc donare uiro suo, ut is ab imperatore lato clauo uel equo publico similiue honore honoretur. 193b β

2. [8]Si 'marit*o* *uxor*[9] diuorti*i* causa res *a*mouerit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

3. Si maritus pro muliere se obligauerit uel in rem eius impenderit, diuortio facto eo nomine cauere sibi solet stipulatione tribunicia.[130].

---

[120]) mensum *Vat. ed. Bg.* [1]) repensatio (*factum ex* repsentatio *ratione sequentis* repensarum *pro Im*pensarum) *Vat. ed. Bg.* [2]) *Ad* §§. 14—17. *cf. L.* 79. *D. de verb. sign.* (50, 16). *Tit. D. de impens. in res dot.* (25, 1). *L. un.* §. 5. *C. de rei uxor. act.* (5, 13). [3]) *Suppleui. Excidit ob sequens* uineta. *Cf.* 5, 2. *not.* 88. *De exemplo Cic. orat.* 2. §§. 48. 67. *Appian. de b. c.* 1, 18. [4]) fieret *Vat. Bg. ed.* [5]) *Duo tantum desiderari uidentur, quando ob impensas retineri possit, definitio et retentionum ob res donatas et ob res amotas expositio.* [6]) *Ulpianus in his, quae sequuntur, non proprias materias tractasse sed materiam de dote ad finem perduxisse putandus est, addens ad retentionum ius, quae in singulis earum speciebus praeterea scitu digna erant.* [7]) *Cf. Paul.* 2, 23. §§. 1. 2. 6. *L.* 1. *L.* 11. 40. 42. *D. de don. int. vir.* (24, 1). *L.* 21. 22. *C. eod.* (5, 16). [8]) *Cf. tit. D. rer. amot.* (25, 2). [9]) maritus (*pro* marito uc. *vid. Fil. p.* 373.) *Vat. edd.* [130]) *Puta, tribunos pl. a maritis dotem*

4. [131]In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum causa probata est,[2] per errorem contracto matrimonio inter disparis condicionis personas: nam '*senatusconsulto* (*si*)ue[3] ciuis Romanus Latinam aut peregrinam uel eam, quae dediticiorum numero est, quasi (*ciuem Romanam*) per ignorantiam uxorem duxerit, siue ciuis Romana per errorem peregrino uel ei, qui dediticiorum numero est, (*aut quasi ciui Romano*) aut etiam quasi Latino ex lege Aelia Sentia nupta fuerit, '(*liberorum nomine*, *qui ex eo matrimonio procreati fuerint*,)[4] causa probata, ciuitas Romana datur tam liberis quam parentibus, praeter eos, qui dediticiorum numero sunt; et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

TIT. VIII. DE ADOPTIONIBVS.

1. [5]Non tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptiui. **2.** [6]Adoptio fit aut per populum, aut per praetorem uel praesidem prouinciae. Illa adoptio, quae per populum fit, specialiter arrogatio dicitur. **3.** Per populum qui sui iuris sunt arrogantur; per praetorem autem
94 a α filiifamiliae | a parentibus dantur in adoptionem. **4.** [7]Arrogatio Romae dumtaxat fit; adoptio autem etiam in prouinciis apud praesides. **5.** [8]Per praetorem uel praesidem prouinciae adoptari tam masculi quam feminae, et tam puberes quam inpuberes possunt. per populum uero '[Romanum][9] feminae '(*ne*) nunc quidem[140] arrogantur; pupilli autem, '(*qui* (*olim*)

---

reddere iussis appellatos, nisi hac stipulatione eis caveretur, se auxilium laturos esse ostendisse. 131) *Intercalatis titulis de nuptiis et de dotibus* (5, 2—7, 3) *iam continuatur materia, quae* 5, 1. *coepta erat. Cf. Gai.* 1, 65—75. *Collat.* 16, 2. §. 5. 3. §§. 7. 15.
2) *Fortasse excidit 'sive ex lege Aelia Sentia sive'.* 3) seu *Vat.* *edd., sed hoc natum puto ex* scsu. *Nam nec* seu *et* siue *facile componit Ulpianus, nec poterat simpliciter dicere, civitatem causa probata dari, quasi a praetore vel praeside daretur.* 4) *Necessario supplevi, quae ob similitudinem voc. 'fuerit' et 'fuerint' excidisse apparet.* 5) *Cf. Gai.* 1, 97. 6) *Cf. Gai.* 1, 98. 99.
7) *Cf. Gai.* 1, 100. 8) *Cf. Gai.* 1, 101. 102. *L.* 21. *D. de adopt.* (1, 7). *L.* 8. *C. eod.* (8, 48). 9) *Cum antea semper tantum 'per populum' dictum sit,* Romanum *ex* uero *natum puto, quod forte* ūro *scriptum erat.* 140) non *antea superscripto* quidem *Vat.* quidem non *ed. Bg.* '*ne*' *ob praecedens* femi-nae *periisse videtur, post quod* non-

non poterant arrogari, nunc '*causa cognita*[2] possunt titutione diui Antonini 'Pii. **6.** Qui[3] generare non [4] uelut spado, utroque modo 'potest[5] adoptare; idem t in persona *caelibis*. **7.** [6]Item is, qui filium non n locum nepot*is* adoptare potest. **7**[a]. [7]Feminae uero nodo possunt adoptare, quoniam nec naturales liberos state habent. **8.** [8]Si paterfamiliae arrogandum se liberi quoque eius quasi nepotes in potestate fiunt ɪris.

TIT. IX. DE HIS QVI IN MANV SVNT.

* 1. Farreo 'conuenit u*xor*[150] in manum certis uer- estibus x praesentibus et sollemni sacrificio facto, in ıis quoque farre*us* adhibetur. * * *

X. QVI IN POTESTATE (*MANV*) MANCIPIOVE SVNT QVEMADMODVM EO IVRE LIBERENTVR.

[1]Liberi parentum potestate liberantur emancipatione,

---

est lacuna. [141]) quidem *Vat.* quondam *ed. Bg. Scriptum puto* qolim item, *inde factum* qdem item, *denique inse- corruptelae* (*not.* 142.) *ratione habita conflatum* quidem. *Vat.* autem *ed. Bg. Sed cum scriptum esset* c̄c (= causa *quod ab* ā, *ut in Vat. reperitur, vix discerni potest, eius codicis, unde Vat. est transcriptus, id explicuit* aut, *s vero librarius inde item ut* 22, 31. *fecit* aūt (= autem), *ntecedens* quidem *referretur. Ceterum apparet, Ulpianum er dicere non potuisse, nunc ex const. D. Pii pupillos posse. De re cf.* §. 3. *I. de adopt.* (1, 11). [3]) Hi qui *d. Cf. FlI. p.* 375. *et Kämmerer Beiträge zur Gesch. d.* 36. *Ad* §. 6. *cf. Gai.* 1, 103. 104. *L.* 30. 40. §. 2. *D. de* 1, 7). [4]) possunt *Vat. edd.* (*Sed hoc ex* potest *factum e illa corruptela* Hi qui.) *Cf. Roeder p.* 45. [5]) *Vat. edd.* [6]) *Cf.* §. 5. *I. de adopt.* (1, 11). [7]) *Hanc sen- Vat. et edd. in fine tituli* (§. 8[a].) *locant. Sed hoc loco idisse et ad marginem suppletam, cum nesciretur, quo et, ad calcem reiectam esse, certo argumento sunt voc. sententiarum ordo tam naturalis quam Gaianus* (1, 103. 104.), *nc ita Ulpianus secutus deprehenditur, ut etiam finalis pondeat Gai.* 1, 107. [8]) *Cf. Gai.* 1, 107. [9]) *Lacunam e* (*cf. Gai.* 1, 108—111.), *ipse scriptor eius codicis, unde st transcriptus, videtur spatio vacuo significasse, quo non vix sequens inductus esset, ut sententiam illam fugitivam 7.) eo transferret. De confarreatione cf. Gai.* 1, 112. *tenitur Vat. ed. Bg. Cf. FlI. p.* 373. [1]) *Cf. Gai.* 1, 132. 134.

id est si posteaquam mancipati fuerint, manumissi sint. s
194 a β filius quidem ter mancipatus, ter manumissus | sui iuris
id e*n*im lex duodecim tabularum iubet his uerbis: 'si pa
filium ter 'uenund*u*uit, [152] filius a patre liber esto.' ce
autem liberi praeter filium, tam masculi quam feminae,
mancipatione manumissioneque sui iuris fiunt. 2. [3]M
patris filius et filia sui iuris fiunt: morte autem aui nep
ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potes
patris futuri non sunt, uelut si moriente auo pater eorum
etiam decessit aut de potestate dimissus est: nam si m
aui tempore pater eorum in potestate eius sit, mortuo au
patris sui potestate fiunt. 3. [4]Si patri uel filio aqua et
interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus f
cui aqua et igni interdictum est; 'neque autem [5] peregi
ciuem Romanum, neque ciuis Romanus peregrinum in pote
habere potest. 4. [6]Si pater ab hostibus captus sit, qua
seruus hostium fiat, tamen cum reuersus fuerit, omnia pri
iura rec*i*pit iure postliminii. sed quamdiu aput hostes
patria potestas 'eius in filio [7] interim pendebit; et cum r
sus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit; si uei
194 b α decesserit, sui iuris filius erit. Filius quoque | si c
fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminii p
potestas interim pendebit. 5. [8]In potestate parentum
desinunt et hi, qui flamin*e*s Dial*e*s inaugurantur, et quae
gin*e*s Vest*a*e capiuntur. * * * [9]

TIT. XI. DE TVTELIS.

1. [160]Tutores constituuntur tam masculis quam fen
sed masculis quidem inpuberibus dumtaxat propter a
infirmitatem; feminis autem (*tam*) inpuberibus quam pu
bus et propter sexus infirmitatem et propter forensium r
ignora*n*tia*m*.

---

[152]) uenundauit *Vat.* VENVNDABIT *ed. Bg. Sed fut.* 1. ne
huius loci. [3]) *Cf. Gai.* 1, 127. [4]) *Cf. Gai.* 1, 128. [5])
lim neque enim. [6]) *Cf. Gai.* 1, 129. [7]) in filio eius
edd. [8]) *Cf. Gai.* 1, 130. [9]) *Periit locus, qui in manu*
cipiove sunt quemadmodum eo iure liberentur. Cf. Gai. 1, 13
[160]) *Cf. Gai.* 1, 144. 189. 190.

2. [161] Tutores aut legitimi sunt, aut senatusconsultis constituti, aut moribus introducti.

3. [2] Legitimi tutores sunt, 'qui*cunque*[3] ex lege aliqua descendunt; per eminentiam autem legitimi dicuntur 'lege duodecim tabularum introduc*ti*,[4] seu p*ro*palam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. 4. [5] Agnati sunt a patre cognati uirilis sexus, per uirilem sexum descendentes, eiusdem familiae, uelut *a* (*patre fratres*,) patrui, fratris filii, fratres patruel*es*.[6]

***[7] 5. Qui liberum caput, mancipatum sibi uel a parente uel a coemptionatore, manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.[8]

6. [9] Legitimi tutores alii tutel*am* in iure cedere possunt. 7. [170] Is, cui tutela in iure cessa est, cessic*i*us tutor appellatur; qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, | siue alii 194 b β tutel*am* po*rr*o cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. sed et si legitimus decesserit aut capite minutus fuerit, cessicia quoque tutela extinguitur. 8. [1] Quantum ad agnatos pertinet, *h*odie 'cessicia tutela[2] non procedit, quoniam permis-

---

[161]) *Cf. Gai.* 1, 188. [2]) *Cf. Gai.* 1, 155. [3]) *Omittitur in Vat.* 'qui' *suppleverunt edd. Sed mihi persuasum est, voces* qui ex. *quae versu abhinc tertio post leguntur, hinc eo translatas et ex* ticq *corruptas esse ad similitudinem illorum* ex lege aliqua; *neque enim solum 'qui' nostro loco sufficit, neque* ex lege introduci *eo sensu, qui hic desideratur, recte dicitur.* [4]) qui ex lege duodecim tabularum introducuntur *Vat. edd. et* κακοφωνία *illa* dicuntur — introducuntur, *et praesente modo plane inepto vitium prodente, quod vocabulis* qui ex *hac male translatis originem debet.* [5]) *Cf. Gai.* 1, 156. *et infra* 26, 1. [6]) ueluti patrui fratres. filii fratris patruelis *Vat.* ueluti patrui, fratres, filii fratris, patrueles *ed. Bg. Ulpianum nec* patruos *ante* fratres, *nec* fratres *simpliciter*, *nec* filii fratris (*pro* fratris filii), *nec* patrueles *tantum* (*quales etiam sorores sunt*) *dicere potuisse, palam est. Sed et vitium ex similitudine voc.* patre fratres *et* patrui fratris *facile oriri potuisse apparet. Cf. comparem locum* §. 1. *I. de legit. agn. succ.* (3, 2). [7]) *Perierunt, quae Gai.* 1, 164. 165. *tradiderat*, *et locus de legitima parentis tutela.* [8]) *Cf. Gai.* 1, 166. *Sed et de hac tutela Vlpianum plura dixisse puto. Cf. Gai.* 1, 172. [9]) *Cf. Gai.* 1, 168. [170]) *Cf. Gai.* 1, 169. 170. [1]) *Cf. Gai.* 1, 171. [2]) cessi tutela *Vat.* cessio tutelae *ex Schillingii cj. ed. Bg.*

sum erat in iure cedere tutela*m* feminarum tantum, non etiam masculorum; feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sust*ulit*, excepta tutela patronorum.

[173] **9.** Legitima tutela capitis diminutione amittitur. **10.** Capitis minutionis[4] species sunt tres, maxima, media, minima. **11.** Maxima capitis diminutio est, per quam et ciuitas et libertas amittitur, ueluti cum incensus aliquis uen*i*erit, aut 'mulier, quod[5] alieno seruo se iunxerit, denuntiante domino e*ius* ancilla facta fuerit ex senatusconsulto Claudiano. **12.** Media capitis diminutio dicitur, per quam, sola ciuitate amissa, libertas retinetur; quod fit in eo, cui aqua et igni interdicitur. **13.** Minima capitis diminutio est, per quam, et ciuitate et libertate salua, status dumtaxat homin*i*s mutatur; quod fit adoptione et in manu*m* con*uen*tione.

14. Testamento quoque nominatim tutor*e*s dati confirmantur eadem lege duodecim tabularum his uerbis: 'ut legassit super[6] pecunia tutela*u*e suae rei, ita ius esto': qui tutores d*a*t*i*u*i* appellantur. **15.** (*A parentibus*)[7] dari testamento tutor*e*s possunt liberis, qui in potestate sunt. **16.**
[8] Testamento tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti
95 a α facieudi ius est, praeter | Latinum Iunianum; nam Latinus habet quidem testamenti factione*m*, sed tamen tutor dari non potest; id enim lex Iunia prohibet. **17.** Si capite diminutus fuerit[9] tutor testamento datus, non amittit tutelam; sed si abdicauerit se tutela, desinit esse tutor. [180] abdicare '(se *t*utela[1] est dicere, nolle se tutorem esse; in iure cedere autem

---

173) *Ad* §§. 9—13. *cf. Gai.* 1, 158—163. 4) *Cave corrigendum putes* diminutionis; *similiter in voc. dimidiae et mediae partis variare amat Ulpianus velut* 26, 2. 29, 1. 5) qđ mulier *Vat.* quod mulier *edd.* 6) familia *addit Bg. ed. Sed vid. Rhein. Mus. f. Jurispr. VII. p.* 61. 7) *Supplevi. Cf. FII. p.* 375. *Gai.* 1, 144. *Fr. Vat.* 229. 8) *Cf. L.* 21. *D. de test. tut.* (26, 1). *Gai.* 1, 23. *Fr. Vat.* 172. 193. 221. — *Infra* 20, 8. 9) *Sc. minima capitis diminutione; ut L.* 7 *pr. D. de cap. min.* (4, 5). *Cf.* § 4 *I. quib. mod. tut. fin.* (1, 22). 180) *Cf. Cic. ad Attic.* 4, 1. § 3.
1) aūt. (*corrige* tūt.) *Vat.* autem *edd. Sed et* tutela *desideratur et duplex* autem *offendit; 'se' periit propter* abdica-re.

tutelam testamento datus non potest;[182] nam et legitimus in iure cedere potest, abdicare se non potest.

18. [3]Lex Atilia iubet, mulieribus pupillisue non habentibus tutores dari a praetore et maiore parte tribunorum plebis, quos tutores Atilianos appellamus. sed quia lex Atilia Romae tantum locum habet, lege Iulia et Titia prospectum est, ut in prouinciis quoque similiter a praesidibus earum dentur tutores. 19. [4]Lex Iunia tutorem fieri iubet Latinae uel Latini inpuberis eum, cuius 'ea isue[5] ante manumissionem ex iure Quiritium fuit. 20. [6]Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor datur a praetore urbis ei mulieri uirginiue, quam ex hac ipsa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam promittendamue, si legitimum tutorem pupillum habeat. sed postea senatus censuit, ut etiam in prouinciis quoque similiter a praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur. 21. [7]Praeterea etiam in locum muti furiosiue tutoris 'al|ium[8] 195 a β dandum esse tutorem ad dotem constituendam, senatus censuit. 22. [9]Generaliter[190] ex senatusconsulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest, praeterquam si patronus sit, qui abest: nam in locum patroni absentis 'a liber(ta tutor)[1] peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam et nuptias contrahendas. idemque 'permissum et[2] in pupillo patroni filio. 23. [3]Hoc amplius senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillaeue suspectus a tutela submotus fuerit uel etiam iusta de causa excusatus, in locum eius tutor alius (detur).

24. [4]Moribus tutor datur mulieri pupilloue, qui cum tutore suo lege aut legitimo iudicio agere uult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest),

---

[182]) *Ad sequens* nam *subaudi: non idem igitur valet abdicatio et in iure cessio tutelae.* [3]) *Cf. Gai.* 1, 185. [4]) *Cf. Gai.* 1, 167. [5]) etā *Vat.* etiam *edd. Cf. Fll. p.* 375. [6]) *Cf. Gai.* 1, 178. 183. [7]) *Cf. Gai.* 1, 180. [8]) alterum (*quasi scriptum fuisset alterum*) *Vat. edd. Cf. Roed. ad h. l.* [9]) *Cf. Gai.* 1, 173—177. [190]) Item *Vat. edd. Vid. Fll. p.* 375. [1]) aliter *Vat. edd. Cf. Fll. p.* 368. *Quae supplevi, fortasse exciderunt, quod* ta = tutore auctore *idque non magis quam repetitum* tutor *huius loci esse visum est.* [2]) permisit (*ex* permisset) *Vat. edd. Cf. Gai.* 1, 177. [3]) *Cf. Gai.* 1, 182. [4]) *Cf. Gai.* 1, 181.

qui 'praetorius[195] tutor dic*i*tur, quia 'a[6] praetore urbis dari consueuit.

25. [7] Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt et auctoritatem interponunt; mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponunt.

26. [8] Si plures 's*i*nt[9] tutores, omnes in omni re debent auctoritate*m* accommodare, praeter eos, qui *testamento*[200] dati sunt; nam ex his uel unius auctoritas sufficit.

27. [1] Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si ciuile negotium gerant, si libertae suae permittant in con-
b α tubernio alieni serui morari,[2] | si rem 'mancipi · a*b*alienent.[3] pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

28. [4] Liberantur tutela masculi quidem pubertate: puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habit*u* corporis pub*e*s apparet, id est qui generare possit; Proculeiani autem eum, qui quattuordecim annos exple*u*it; uerum 'Prisco uisum,[5] *e*um puberem esse, in quem utrumque concurrit, et habitus corporis, et numerus annorum. **28 a.** [6] Feminae autem tutela (*liberantur trium liberorum iure; libertae tantum, quae in patroni tutela sunt, quattuor liberorum iure ab ea*)[7] liberantur.

TIT. XII. DE CVRATORIBVS.

1. Curatores aut legitimi sunt, id est qui ex lege duodecim

---

195) praetorianus *Vat. ed. Bg.: qui dictus foret a praetorio. Sed* -an- *est* a *pro sigla habitum, quod huc aberravit, restituendum postea ante* praetore. 6) *Om. Vat.* [a] *ed. Bg. Cf. not.* 195. 7) *Cf. Gai.* 1, 190. 191. 8) *Cf. L. ult. C. de auct. praest.* (5, 59). *Cic. pro Flacco* 34, 84. 9) sunt *Vat. edd.* 200) *Per inquisitionem datos* (*L. ult. C. cit.*) *consulto videtur omisisse, quia de his et antea non egerat.* 1) *Cf. Gai.* 1, 192. 2, ·80. 85. 112. 118. 3, 91. 107. 108. 176. *Fr. Vat.* 45. 259. *supra* 1, 7. 11, 22. 24. 25. 2) *Ut ancilla addicatur servi domino ex SC. Claudiano. Paul.* 2, 21ª. §. 6. 5) mancipia alienent *Vat.* mancipi alienent *edd.* 4) *Cf. Gai.* 1, 196. 5) priscus (*ex* priscous) *Vat. ed. Bg. Placeret Schillingii cj.:* plerisque uisum est, *si nota* p̄risq. = plerisque *haberet auctorem.* 6) *Cf. Gai.* 1, 194. *infra* 29, 3. 7) *Haec fere eaque tantum ut ὁμοιοτέλευτα a librario ad finem properante omissa esse puto*

›ularum dantur,[208] aut honorarii, id est qui a praetore contuuntur. **2.** Lex duodecim tabularum furiosum, itemque odigum, cui bonis[9] interdictum est, in curatione iubet se agnatorum.[210] **3.** A praetore constitu*i*tur curator, ıem ipse praetor uoluerit, libertinis prod*i*gis, itemque ingeııis, qui ex testamento parent*i*s hered*e*s facti male dissipant ›na: his enim ex lege curator dari non poterat, cum ingeuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus *t* patri; libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, ui nec patrem habuisse uidetur, cum seruilis cognati*o* nulla it. **4.** Praeterea '*(praetor ex lege Plaetoria)*[1] dat curatoem 'etiam ei,[2] qui nuper pub*e*s factus idonee negotia sua ueri non potest. * * *

TIT. XIII. DE C*A*ELI*B*E ORBO ET SO|LITARIO PATRE. 195

1. [3]Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quiem liberique eorum libertinas et qu*a*e ips*a*e quarumue ater materue artem ludic*r*am fecerit; **2.** [4]'i*id*em *(et)*[5] ceeri autem ingenui prohibentur '*(uxorem)*[6] ducere '*(palam)* orpore quaestum facientem, *(et)*[7] lenam, et a lenone lenaue

———

[208]) *Itaque huius legis ea interpretatio facta est, ut praetor daet, quos lex curatores esse iussisset. Cf. §. 3. I. h. t.* (1, 23) *ibiq. Schrad., et seq. §.* 3. *verba:* quem ipse praetor uoluerit. [9]) *Forasse excidit 'paternis et auitis', cf. Paul.* 3, 4ª. *§.* 7. *Quia enim ex iis tantum bonis, quae ipsa familiae nomine dederat, sibi idebatur familiae nomine interdicere posse, ideo legitima interdictio non pertinebat ad bona, quae aut non a patre avoque aut on ex lege ad prodigum pervenerant; cf. §.* 3. [210]) *Tacet de entilibus, qui exoleverant. Cf. Collat.* 16, 4. *§.* 4. [1]) *Vid. FlI.*). 374. *Cf. Capitolin. Marc.* 10. *pr. I. de curat.* (1, 23) *ibique Schrader. Ceterum haec lex olim* L. PL. *notata videtur fuisse, uam notam notarum collectores male vel* locus publicus *vel* lex lebeia *explicant.* [2]) ei etiam (*olim fuerit* et. ei) *Vat. edd.* [3]) *Cf.* §, 2. *L.* 44 *pr. D. de rit. nupt.* (23, 2). *L.* 28. *C. de nupt.* (5, 4).) *Cf. L.* 44. *§.* 8. *L.* 43. *D. de ritu nupt.* (23, 2). [5]) item *Vat. dd. Cf. FlI. p.* 367. *Quae in Vat. et edd. sequuntur verba* corore quaestum facientem (*amisso in fine posito voc.* et) *perperam uc transposita, auctore Momseno, suo loco ante voc.* lenam *restitui.* [6]) *Excidit ob antecedens* prohibent-ur; *cf. not.* 150. [7]) *Hoc ensu flagitante* (*cf. L.* 43 *pr. cit.*) *tanto facilius suppletur, quod hinc demum apparet, qui factum sit, ut librarius verba* corpore quaestum facientem *h. l. omitteret; scilicet confundens* palam *cum*

manumissam, et in adulterio deprehensam, et iudicio p damnatam, et quae artem ludicram fecerit: adicit 'Ma num senatusconsultum[218] a senatu damnatam. * * *

TIT. XIV. DE POENA LEGIS IVLIAE.

1. Feminis lex Iulia a morte uiri anni tribuit uacat a diuortio sex 'mensium:[9] lex autem Papia a mor biennii, a repudio anni et sex mensium.[9] * * *

TIT. XV. DE DECIMIS.

1. Vir et uxor inter se matrimonii nomine decim pere possunt. quod si ex alio matrimonio liberos sup habeant, praeter decimam, quam matrimonii nomine c totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. 2 communis filius filiaue post nominum diem[220] amissu saue unam decimam adicit; duo autem post nominum amissi duas decimas adiciunt. 3. Praeter decimam usumfructum tertiae partis bonorum '(uir) et uxor[1] possunt, et quandoque liberos habuerint, eiusdem part prietatem; hoc amplius mulier, praeter decimam, dote legatam[2] sibi.

6 a α TIT. XVI. DE SOLIDI CAPACITATE | INTER VIRVM VXOREM.

1. [3]Aliquando uir et uxor inter se solidum cape sunt, uelut si uterque uel alteruter eorum nondum ei tis sint, 'a[4] qua lex liberos exigit, id est si[5] uir mino rum xxv sit, aut uxor annorum xx minor; item si

lenam *statim ad hanc vocem aberraverat.* 218) mauric (*pro* mauricianūsct, *ut puto*) *Vat.* Mauricianus et *edd.* *V p.* 367. *Fortasse hoc est SC., quod laudatur L.* 43. §. 10 *ritu nupt.* (23, 2). *Sed multi Maurici primo seculo in h fuere.* 9) menses *Vat.* mensum *ed. Bg.* 220) *Qui era nonus, puellis octavus. Fest. v.* '*Lustrici*'. *Macrob. Sat.* 1, *etiam leg. Flav. Malac.* 56. 1) eius *Vat. natum ex* et uxor; uir *ex geminato* ū *vocabuli* bonorū *feci; cf. not.* 12 iuges *ed. Bg. Cf. FII. p.* 373. 2) potest (*factum sc. ex* re) legatam *Vat.* (*capere*) potest legatam *ed. Bg. Cf. FII.* 3) *Cf. Tertull. apol.* 4. *de monog.* 16. *Sozom. hist. ecc F. A. Schilling Bemerk. p.* 300. 4) aut *Vat. sc. male exp* 5) aut *inserit Bg., quod non est huius loci.*

ege Papia finitos annos in matrimonio excesserint, id est uir .x annos, uxor L; item si cognati inter se coierint usque ad extum gradum.[226] 1ª. [7]Libera inter eos testamenti factio st, si ius liberorum a principe inpetrauerint; 'aut si uir (*rei publicae causa*)[8] absit, et donec abest et intra annum, ostquam abesse desierit;[9] aut si filium filiamue communem abeant, aut quattuordecim annorum filium uel filiam duoecim amiserint; uel si duos trimos, uel tres post nominum iem amiserint, ut intra annum tamen et sex menses etiam nus cuiuscumque aetatis inpubes amissus solidi capiendi ius raestet. item si post mortem uiri intra decem menses uxor x eo pepererit, solidum ex bonis eius capit.

2. Aliquando nihil inter se capiunt: id est, si contra egem Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, erbi gratia si famosam '*ingenuus*[230] uxorem duxerit, aut bertinam senator.

---

[7]) *Qui hic sequuntur duo versus in Vat. et edd.* aut si uir absit, donec abest et intra annum postquam abesse desierit, *eos fugitivos sse ex eo loco §. sequentis, cui eos restituimus* (*not.* 229.), *duo vincunt; primum incipiens* aut, *quo non hic, at seq. §o singula embra distinguuntur, deinde quod hic casus est non tantum solidi capacitatis', sed liberae testamenti factionis. Nam cum la complectatur eas causas, quae fere extra voluntatem positae int, hac Ulpianus ceteras comprehendit, quae a voluntate ac erito pendebant, ut iis is, qui ultimum iudicium ordinaturus erat, beram testamenti factionem nancisceretur. Quarum differentia causarum interdum etiam in eo cernebatur, quod in priore genere capientis condicio, ut puta minoris XXV vel XX annorum, tempore delatae hereditatis, in altero defuncti meritum tempore estamenti conditi aestimabatur* (*cf. Momsen ad Bgii Ulp. p.* 108). *Ergo in nostra specie, si vir antequam reip. causa peregre profectus erat nec ratione eius profectionis testamentum fecerat, vel ab uxore heres institutus erat, non proficiebat alterutri, quod absentiae tempore alteruter decederet. Secus in contrario casu.* [9]) Item *supplet geminando antecedens* (desier)it *Schilling.: ego malim* Magis (mg, *quod ob olim antecedens* gradum *facile excidere potuit*). [8]) *Recte haec excidisse* (*ob notam* r.p.c.) *iudicarunt J. Gothofr. et alii, licet L.* 35—38. *D. quib. ex caus. mai.* (4, 6) *alio spectaverint. Cf. Heinecc. ad L. Pap. Popp.* 2, 15. §. 5. [9]) *Haec h. l. ob* ὁμοιοτέλευτον inpetrauerint — desierit, *excidisse videntur.* [230]) quis (*postquam* in = m *adhaeserat voci* famosa) *Vat. edd. Sed vid. tit.* 13. *et FII. p.* 375.

3. Qui intra sexagesimum uel quae intra quinquagesi
annum neutri leg*i* paruerit, licet ipsis legibus post
196 a β aetate*m* liberatus esset, perpetuis tamen poenis 'tene|ti
ex senatusconsult*o* 'Persiciano.[2] **4.** [3] Sed Claudiano sen
consult*o* maior sexagenario si minorem quinquagenari
xerit, perinde 'habe*ri iu*betur,[4] ac si minor sexaginta
rum duxisset uxorem. quod si maior quinquagenaria n
sexagenario nupserit, '(*id*)[5] inpar matrimonium appellat
senatusconsult*o* 'Caluisiano[6] iubetur non proficere ad ca
das hereditates et legata '(*aut*) dote*m*.[7] itaque mortua
liere do*s* caduca erit.[8] * * *

TIT. XVII. DE CADVCIS.

1. [9] Quod quis sibi testamento relict*um*, ita ut iur*e*
capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum ap
tur, 'ueluti[240] cecid*er*it ab eo: uerbi gratia si c*a*elil
Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum uel
lebs legi paru*er*it, uel Latinus ius Quiritium consecutu
aut si ex parte heres scriptus uel legatarius ante apert
bulas decesserit uel 'peregrinus[1] factus sit. * * *[2] **2.**

---

[231]) tenebitur *Vat. edd.* [2]) *Emendavit Perizonius, ut sit*
sico cos. a. 34. perniciano *Vat. edd. Ceterum cf. L.* 27.
nupt. (5, 4). [3]) *Novae §i signum, quod editores pos*
post duxisset uxorem, *non animadvertentes scilicet, ante*
vetus et novum ius ab Ulpiano discerni, huc transtuli. De
Sueton. Claud. 23. [4]) habebitur *Vat. edd.* [5]) *Gemi*
restitui. De re cf. L. 12. *C. de legit. her.* (6, 58). [6])
xit Perizon. caluitiano (*ut* 25, 14. pecatiano) *Vat. edd.* [7])
Vat. (*et*) dotes *ed. Bg. Vid. FlI. p.* 375. [8]) *Quam a*
mortis causa pater vel vir capiebat; cf. supra 6, 4. *Itaque*
ex testamento ad patres, ceterum ad populum pertinebat.
infra 28, 7. 19, 17. 22, 2. 3. *Gai.* 2, 111. 144. 286. *Fr. de i.*
L. un. §. 5. *C. de caduc.* (6, 51). [240]) *An* uelut q. (
[1]) pereger (*factum puta ex nota* peregr) *Vat. ed. Bg.* [2])
potest Ulpianus non dixisse, quid lex Papia de caducis ca
Et hic tantum excidisse ὁμοιοτέλευτον *puto, velut hocce:*
duca iure antiquo quidem ad coheredes vel collegatarios
nebant iure accrescendi, aut legata in hereditate rema
Ex lege Papia autem translata sunt ad heredes patres vel
tarios patres certo ordine in caducis vindicandis consti
si heres vel legatarius pater non esset vel non vindicaret.

ex constitutione imperatoris Antonini[243] omnia caduca fisco uindicantur; sed seruato iure antiquo liberis et parentibus. 3. [4]Caduca cum suo onere fiunt: ideoque libertates et 'legata uel)[5] fideicommissa ab eo data, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt: 'set[6] et legata et fideicommissa cum suo onere fiunt caduca. | * * *

TIT. XVIII. QVI HABEANT IVS ANTIQVVM IN CADVCIS. 196 b α

1. [7]Item liberis et parentibus testatoris usque ad tertium gradum lex Papia ius antiquum dedit, ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat ut totum aut ex parte, prout pertinere possit. * * *

TIT. XIX. DE 'DOMINIIS[8] ET ADQVISITIONIBVS RERVM.

1. [9]Omnes res aut mancipi sunt aut nec mancipi. mancipi res sunt praedia in Italico solo, *tam* rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus; item iura praediorum rusticorum, uelut uia, iter, actus, aquaeductus; item serui et quadrupedes, quae dorso colloue domantur, uelut boues, muli, equi, asini. ceterae res nec mancipi sunt. elefanti et cameli quamuis collo dorsoue domentur, nec mancipi sunt, quoniam bestiarum numero sunt.

2. [250]Singularum rerum dominium nobis adquiritur mancipatione, traditione, 'usucapione, in iure cessione,[1] adiudicatione, lege.

———

tum ad populum deferretur. Et eiusdem bona esse iubentur, si nemo defuncto heres factus sit.' Nec hoc impedit, quo minus Momseni probemus sententiam, §um 2. locum mutavisse, restituendamque esse, ut idem censet, ante tit. XVIII., vel quod verisimilius est, post eum. 243) *Post a.* 212. *Cf. Dio* 77, 9. 4) *Cf. supra* 1, 21. *L. un. C. de caduc.* (6, 51). *L.* 9. *D. de SC. Silan.* (29, 5). *L.* 60. §. 1. *D. de cond. et dem.* (35, 1). *L.* 2. §. 2. *D. si quis aliq. test.* (29, 6). *L.* 14. *D. de i. fisci* (49, 14). 5) legato (*ex legatau*) *Vat.* 'legata (*et*)' *ed. Bg.* 6) *Ex Cuiac. cj.* scilicet *Vat.* (*notam* scl *sibi videre librarius visus*) *edd.* 7) *Cf.* 1, 21. 26, 17. *L.* 29 *fin. D. de leg.* 2. *L. un. pr. C. de caduc.* (6, 51). 8) *Vat.* DOMINIO *ed. Bg.* 9) *Cf. Gai.* 2, 15—17. 1, 120. 250) *Cf. Gai.* 2, 45. *Varr. de re r.* 2, 10. §. 4. *Cic. Top.* 5. 1) *Vahlen. ed.* in iure cessione usucapione *Vat. ed. Bg. Transposita esse, quia alterutrum aliquando exciderat, ut permulta in Vat.*, osten-

3. [252]Mancipatio propria species alienationis est r
mancipi; eaque fit certis uerbis, libripende et quinque tes
praesent*ibus*. **4.** [3]Mancipatio locum habet inter ciues
manos et Latinos 'coloniari*os*[4] Latin*os*que Iunian*os* e
peregrin*os*, quibus commer*c*ium datum est. **5.** Commer
96 b β est emendi uendundique inuicem | ius. **6.** [5]Res mobile
nisi praesentes mancipari possunt, et non plures 'si
quam quo*t* manu capi possunt; immobil*es* autem etiam p
et quae diuersis locis sunt, mancipari possunt.

7. [7]Traditio '*aeque*[8] propria est alienatio rerum
mancipi. *h*arum '(*enim*)[9] rerum domini*um* ipsa tradition
prehendimus, scilicet si ex iusta causa traditae 's*i*nt[260]

8. [1]Usucapione domini*um* adipiscimur tam manc*i*p
rum, quam nec manc*i*pi. usucapio est autem dominii ad
per continuationem possessionis anni uel biennii: rerum
bilium anni, immobilium biennii.

9. [2]In iure cessio quoque communis alienatio est et
c*i*pi rerum et nec manc*i*pi. quae fit per tres personas, i
cedent*i*s, uindicant*i*s, addicent*i*s: **10.** in iure cedit dom
uindicat is, cui ced*i*tur; addicit praetor. **11.** [3]In iur
res etiam incorporal*es* possunt, uelut ususfructus et her
et tutela legitima libertae. [4]**12.** Hereditas in iure c
uel antequam adeatur, uel posteaquam adita fuerit:
antequam adeatur, in iure cedi potest ab herede legi
posteaquam adita est, tam a legitimo quam ab eo, qui
mento heres scriptus est. **14.** Si antequam adeatur,
ditas in iure cessa sit, proinde heres fit, cui cessa est,
ipse heres legitimus esset; quod si postea*qua*m adita f
in iure cessa sit, is, qui cess*i*t, permanet heres, et ob id
97 a α ditoribus defuncti manet | obligatus; debita uero pereun

dunt §§. 8. 9. [252]) *Cf. Gai.* 1, 119. 2, 22. [3]) *Cf. Varro*
Boëth. ad Cic. Top. 5. [4]) colonarios *Vat. ed. Bg.* [5]
Gai. 1, 121. [6]) *Ex sequenti versu, ubi Vat. et edd. post*
habent, huc revocavi. [7]) *Cf. Gai.* 2, 19. 20. 65. [8]) *Su*
in lacuna Vat. trium litterarum (aeq̄) *FlI. p.* 373. [9]) *F*
omissa praecedente m. [260]) sunt *Vat. ed. Bg.* [1]) *Cf.*
Top. 4, 23. *cum Boëth. Gai.* 2, 42—44. [2]) *Cf. Gai.* 2, 24.
Gai. 2, 14. 29—38. *supra* 11, 6—8. [4]) *Ad* §§. 12—15. *cf.*
2, 34—37. 3, 85—87.

defuncti liberantur; (15.) res autem corporales, ae in iure cessae essent, transeunt ad eum, cui editas.
diudicatione dominium nanciscimur per formulam iscundae, quae locum habet inter coheredes; et a communi diuidundo, cui locus est inter socios; llam finium regundorum, quae est inter uicinos. uni ex 'coheredibus[6] aut sociis aut uicinis rem licauerit, statim illi adquiritur, siue mancipi siue sit.
nobis adquiritur uelut caducum uel ereptorium[7] Poppaea, item legatum ex lege duodecim tabu- nancipi res sint[8] siue nec mancipi.
uiritur autem nobis etiam per eas personas, quas manu mancipioue habemus. itaque si 'quid eae[270] ta[1] acceperint, aut traditum eis sit, uel stipula- ad nos pertinet; [19]. item si heredes institu- atumue eis sit, et hereditatem iussu nostro ad- adquirunt, et legatum ad nos pertinet. **20.** [4]Si is in bonis, alterius ex iure Quiritium sit, ex is adquirit ei, cuius in bonis est. **21.** [5]Is, quem sidemus, siue liber siue alienus seruus sit, nobis uabus causis tantum, id est, quod ex re nostra peris suis adquirit: extra has autem causas aut si liber sit, aut domino, si alienus seruus sit. et in eo seruo, in quo tantum usumfructum 197 a β
*

TIT. XX. DE TESTAMENTIS.

mentum est mentis nostrae iusta contestatio, in facta, ut post mortem nostram ualeat. **2.** [7]Te-

–7. *I. de off. iud.* (4, 17). *Gai.* 4, 39. 42. [6]) here- *'d.* [7]) *Vid. Gloss. Pith. v. 'ereptoria' collata cupatorius' et tit. D. de his quae ut ind.* (34, 9).
[8]) *Cf. Gai.* 2, 86 *seq.* 3, 163. [270]) quidem *Vat.*
[1]) *Omisit Bg. per errorem.* [2]) stipulati *Vat.* ituti *Vat. edd.* [4]) *Cf. Gai.* 2, 88. 1, 54. [5]) *Cf.*
[6]) *Cf. pr. I. de testam.* (2, 10) *ibiq. Schrader.* 101 *seq.* §. 1. *I. de testam.* (2, 10).

stamentorum genera fuerunt tria, unum, quod calatis comit alterum, quod in procinctu, tertium, quod per *a*es *e*t libı appellatum 'est. *sed ill*is[278] duobus testamentis abolitis ho solum in usu est, quod per *a*es *e*t libram fit, id est per m cipationem imaginariam. in quo testamento lib*r*ipens adh tur et familiae emptor et non minus quam quinque tes cum quibus testamenti factio est. **3.** [9] Qui in potestate te toris est aut familiae emptoris, test*is* *aut* lib*r*ipens adhi non potest, quoniam familiae mancipatio inter testatore familiae empto*rem* fit, et[280] domestici testes adhibendi sunt. **4.** Ob id '*(et)*[1] filio '*(familiae)*[2] famili*am* emente p eius test*is* esse non potest; [**5.**] *(et)*[3] ex duobus fratri qui in e*ius*dem patris potestate sunt, alter familiae emp alter test*is* esse non potest, quoniam quod unus ex his m cipi*o* acc*i*pit, adquirit' patri, cui filius suus test*is* esse debet. **6.** '*(At)* pater[4] et *(filius)*, qui in potestate eius i*tem* duo fratres, qui in eius*dem* patris potestate sunt, te utrique, uel alter test*is*, alter lib*r*ipens fieri possunt, ali miliam emente; quoniam nihil nocet ex una dom*o* plures te
197 b α alieno negotio adhiberi. **7.** [5]Mutus, | surdus, furios pupillus, femina neque familiae emptor esse, neque t lib*r*ipensue fieri potest. **8.** Latinus Iunianus et fam emptor et test*is* et lib*r*ipens fieri potest, quoniam cum testamenti factio est.

9. [7]In testamento, quod per *a*es *e*t libram fit, duae aguntur, familiae mancipatio et nuncupatio testamenti.[8] ı cupatur testamentum in hunc modum: tabulas testam test*at*or tenens ita dicit: HAEC VT IN HIS TABVLIS CER SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR; ITA

---

278) c̄ his (*quod prodiit ex* c̄s'illis) *Vat.* est. his *ed. Bg.* 9) *Gai.* 2, 105. 107. §. 9. *I. de testam.* (2, 10). 280) et ob id edd. *Sed* ob id *hic molestum transferendum erat ad initiu seq., ubi desiderabatur.* 1) '*et*' *in transpositione peri* 2) *Geminando addidi. Cf. Roed. ad h. l. et FlI. p.* 375. 3) *geminando addidi.* 4) *Hic locus exstat paucis mutatis in D. de test.* (22, 5). 5) *Cf.* §. 6. *I. de testam.* (2, 10). 6) *excidit* 'seruus, peregrinus'? 7) *Cf. Gai.* 2, 104. 140. 8) *familia mancipanda expositio h. l. excidisse videtur.*

QVIRITES, TESTIMONIVM '(MIHI) PERHIBETOTE.[289]
uncupatio et testatio uocatur.

[290]Filius familiae testamentum facere non potest,
n nihil suum habet, ut testari de eo possit. sed diuus
us 'moribus[1] constituit, ut filius familiae miles de eo
quod in castris adquisiuit, testamentum facere possit.
i de statu suo incertus est ('fac eo,[3] quod patre peregre
ignorat, se sui iuris esse) testamentum facere non
12. [4]Inpubes, licet sui iuris sit, facere testamentum
est, quoniam nondum plenum iudicium animi habet.
utus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege
terdictum est, testamentum facere non possunt: mu-
oniam uerba nuncupationis loqui non potest; surdus,
uerba familiae emptoris exaudire | non potest; fu- 197bβ
quoniam mentem non habet, ut testari de ea re[6] pos-
digus, quoniam commercio illi interdictum est, et ob
iam mancipare non potest. **14.** [7]Latinus Iunianus,
qui dediticiorum numero est, testamentum facere non

---

te *Vat.*, *quem ex Gai.* 2, 104. *correxi. Certe una tan- solemnium verborum enunciatio probari potest, nec vitiis um quicquam tribuendum.* PRAEBITOTE *ed. Bg.* [290]) *I. quib. n. e. perm. fac. test.* (2, 12). [1]) marcus *Vat. ed. Bg.* 'moribus constituit' *idem est, quod ab ipso* 2. §. 2. *D. fam. erc.* (10, 2) *dicitur 'per constitutiones' I. cit. 'ex auctoritate D. Augusti' hoc ius militantibus datum esse, qui scilicet pro morum legumque regimine nendando hoc ius et, sequentibus hoc exemplum ceteris ribus, etiam assidue per multas speciales constitutiones tuendo effecit, ut longa consuetudine inveteraret (cf. it.* 4.), *et ita moribus induxit.* [2]) *Cf. L.* 14. 15. *D. m. fac.* (28, 1). *L.* 6. §. 8. *D. de iniusto* (28, 3). *L.* 9. *re cod.* (29, 7). [3]) *Cf. FII. p.* 373. (*ubi pro* 'tus' *lege* :to *Vat.* factus *ed. Bg., quem disputantem, hanc unam incertitudinis speciem esse, et regulae Catonianae nescio ilitudinem huc trahentem me non intelligere fateor. Alia facile fingi possunt, velut eius, qui mortuo avo patrem ancipatum ignorat, et quod exstat in L.* 14. *cit. Sed et* ıs *h. l. admodum languet.* [4]) *Cf. Gai.* 2, 113. *Paul.* 1. [5]) *Cf.* §§. 2. 3. *I. quib. n. e. perm.* (2, 12). 4ª. §§. 6 *seqq.* [6]) *Qua de agitur. Cf. FII. p.* 368. *ri.* 1, 23. 25. 3, 75.

potest: [**14.**] Latinus quidem, quoniam nominatim
Iunia prohibitus est; is autem, qui dediticiorum numero
quoniam nec quasi ciu*is* Romanus testari potest, cum sit
egrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius cert*ae*
tatis ci*uis* *est*, ut *secun*du*m* leg*es* ciuitatis suae test
15. [298]Feminae post duodecimum annum *a*etatis testam
facere possunt, tutore auctore, donec in tutela sunt.
[9]Seruus publicus '*populi* R*omani pro peculii* parte dimidi
testamenti faciendi hab*et* ius.

TIT. XXI. QVEMADMODVM HERES INSTITVI DEBEAT

1. [1]Heres institui recte potest his uerbis: TITIVS H
ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM HEREDEM ESSE IV
illa autem institutio HEREDEM INSTITVO, HEREDEM F
plerisque inprobata est. * * *

TIT. XXII. QVI HEREDES INSTITVI POSSVNT.

1. [2]Heredes institui possunt, qui testamenti facti
cum testatore habent. **2.** [3]Dediticiorum numer*o* heres
tui non potest, quia peregrinus est, cum quo testamenti f
non est. **3.** [4]'(*Latinus Iunianus heres institui potest;*
98 a α si quidem mortis testatoris tempore uel in|tra diem cret
ciuis Romanus sit, heres esse potest; quodsi Latinus
serit, lege Iunia capere hereditatem prohibetur. idem
est in persona c*ae*li*b*is propter legem Iulia*m*. **4.** [6]In
persona heres institui non potest, uelut hoc modo: QVIS
PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES ESTO; quo
certum consilium debet esse testantis. **5.** [7]Nec 'mu

---

298) *Cf. Gai.* 2, 113. 118. 9) *Cf. L.* 3. *D. de manumiss. q.* (40, 3). *Plin. ep.* 8, 16. 300) p̄toriani partes dimidiā *Vat.* Romani partis dimidiae *ed. Bg. Mihi olim scriptum fuisse* p.r. ppeculi; *ut ex* peculi *totidem ductibus prodierit* riani, *librarius his antecedentis notae* (*mutilatae antea ut* 1, 7.) *cationem contineri putaret, quam similiter explicuit* 24, 28. *Gai.* 2, 117. 2) *Cf. L.* 16. *D. qui testam. fac.* (28, 1). §. *de legat.* (2, 20). 3) *Cf. Gai.* 1, 25. 2, 110. 218. 4) *Cf.* 17, 1. *Gai.* 1, 23. 2, 110. 275. 286. 5) *Supplevi; exciderunt* *ob simile* non est — potest, '*et*', *ut saepe, pone* est. '*La* *Iunianus*' *tantum supplent edd.* 6) *Cf. infra* 24, 18. *Gai.* 7) *Cf. Plin. ep.* 5, 7. *Capitolin. in Gord. III. circa med.*

nec municipes heredes institui possunt, quoniam in-
)rpus est, et neque cernere uniuersi, neque pro
ɜrere possunt, ut heredes fiant: senatusconsulto
ıcessum est, ut a libertis suis heredes institui pos-
fideicommissa hereditas municipibus restitui potest;
ɔc senatusconsulto prospectum est. **6.** [9] Deos here-
ıere non possumus praeter eos, quos 'senatuscon-
constitutionibusue principum instituere concessum
Iouem Tarpeium, Apollinem Didymaeum 'Mileti, [1]
Gallia, Mineruam Iliensem, Herculem Gaditanum,
esiam, Matrem deorum 'Sipylenem, [2] quae Smyrnae
Caelestem 'Selenen deam Carthaginis. [3]
eruos heredes instituere possumus, nostros cum
alienos sine libertate, communes cum libertate uel
ate. **8.** [5] Eum seruum, qui tantum in bonis noster
:um libertate heredem instituere | possumus, quia 198aβ
n consequitur, quod non proficit ad hereditatem
. **9.** [6] Alienos seruos heredes instituere possumus
ı, quorum cum dominis testamenti factionem habe-
ı. [7] Communis seruus cum libertate recte quidem
ituitur quasi proprius 'pro parte nostra; [8] sine
utem quasi alienus propter socii partem. **11.** Pro-

—

. *L. un. pr.* §. 1. *D. de libert. univ.* (38, 3). *L.* 12. *C. inst.* (6, 24). *L.* 26. 27 *pr. D. ad SC. Treb.* (36, 1); *in-* 308) municipia *Vat. edd., cui neque* municipes *aequi-* *L.* 2. *D. de reb. dub.* 34, 5), *neque respondet* incertum ') *Cf. Dio* 55, 2. *Corp. inscr. Gr.* 3286. 3385. 3386. 2824. 2848. *FlI. p.* 369 *seq.* 310) senatusconsulto *Vat. edd.* *nseni cj.* siculi *Vat. edd. Cf. FlI. p.* 369. ²) sipe- !. Sipylensem *ed. Bg. Cf. FlI. l. c.* ³) salinensem *Vat. ed. Bg. Cf. Herodian.* 5, 6. *FlI. l. c.* Sidonen- ı. *cj. etiam ea de causa reiicienda, quod nec proprie* *ic appellabatur et suspicio inde oreretur, quasi Sidone* *a Ilii etc.) hoc privilegium haberet.* deam Carthaginis gini (*cf. FlI. l. c.*) *nunc ea maxime de causa praefero,* *mus variare orationem amat et quod hoc numen saepe* *a nuncupatur.* ⁴) *Ad* §§. 7—13. *cf. Gai.* 2, 185 *seq.* ·3. *I. de hered. inst.* (2, 14). ⁵) *Cf. lib. meum 'Gaius'* *Cf. L.* 31 *pr. L.* 52. *D. de her. inst.* (28, 5). ⁷) *Cf.* — *L.* 8. *D. ib. Paul.* 3, 6. §. 3. ⁸) *Malim* propter par-

prius seruus cum libertate heres institutus si quidem in ea causa permanserit, ex testamento liber et heres fit, id est necessarius: 12. quod si ab ipso testatore uiuente manu- sus uel alienatus sit, suo arbitrio uel iussu emptoris hereditatem adire potest. sed si sine libertate sit institutus, om[nino] non consistit institutio. 13. Alienus seruus heres institutus si quidem in ea causa permanserit, iussu domini debet he[redi]tatem adire: quod si uiuo testatore manumissus aut alie[natus] a domino fuerit, aut suo arbitrio aut iussu emptoris p[otest] adire hereditatem.

329 14. Sui heredes [uel heredes] 329 instituendi sun[t uel] exheredandi. sui autem heredes sunt liberi, quos in pot[estate] habemus, tam naturales quam adoptiui: item uxor, qu[ae in] manu est, et nurus, quae in manu est filii, quem in pot[estate] habemus. 15. Postumi quoque liberi, id est, qui in [utero] sunt, si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri suorum heredum numero sunt. 16. Ex suis heredibus [filius] quidem neque heres institutus, neque nominatim[1] exhe[reda]tus, non patitur ualere testamentum. 17. Reliquae uero [per]sonae liberorum, uelut filia, nepos, neptis, si praeteritae [sint,] ualet testamentum, [sed] [2] scriptis heredibus adcrescunt, [suis] quidem heredibus in partem uirilem, extraneis autem in p[artem] dimidiam. 18. Postumi [quicunque][3] liberi cuiuscu[mque] sexus omissi, quod ualuit testamentum, agnatione rum[pitur]. 19. Eos, qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis [futuri] [sunt,][4] possumus instituere heredes: si quidem post mo[rtem]

[illegible] cf. Gai. 2. 123 seqq. [illegible] [illegible] de lege [illegible] 2. 1. F. A. [illegible] F. I. p. [illegible] 1) [illegible] restituimus se[illegible] [illegible] desiderabatur. 2) [illegible] etiam dixit 18. 13. [illegible] quae nec G[ai.] [illegible] suorum persona[e] [illegible] ex testament[o] [illegible] quod apertissime no[n] [illegible] liberi sive ut est [illegible] gradus; cf. G[ai.] [illegible] que. 4) sunt [illegible]

stram nascantur, ex iure ciuili; si uero uiuentibus nobis, lege 'Iunia.[325]

20. Filius, qui in potestate est, si non instituatur heres, ninatim exheredari debet; reliqui sui heredes utriusque us aut nominatim aut inter ceteros. **21.** Postumus filius ninatim exheredandus est; filia postuma ceter*a*eque postue feminae uel nominatim uel inter ceteros; dummodo inter eros exheredatis aliquid leg*e*tur. **22.** Nepotes et pronepo- ceterique masculi postumi praeter filium uel nominatim inter ceteros cum adiectione legati sunt exheredandi; sed ius est tamen nominatim eos exheredari; et id obseruatur gis. |

23. [6]*Emancipatos liberos 'utriusque sexus*[7] quamui*s* 198b
e ciuili neque heredes instituere neque exheredare necesse , tamen praetor iubet, si non instituantur heredes, exherei, masculos omnes nominatim, feminas 'uel[8] inter ceteros;)quin contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

24. [9]Inter necessarios heredes, id est seru*o*s cum libere here*des* script*os*, et suos *e*t necessarios, id est liberos, qui potestate sunt, iure ciuili nihil interest: nam utrique etiam iti heredes sunt. sed iure praetorio suis et necessariis redibus abstinere se a parent*i*s hereditate permittitur; nessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non tur. **24ª.** [330]Mancipatos liberos *ab eo, cuius in man-*

---

d. [325]) iulia *Vat. ut Cdd.* §. 2. *I. de exhered.* (2, 13). *Cf. omsen. in Jahrb. d. gem. Rechts II. p.* 338. *Sed praestat coss. 27. legem Iuniam Vellaeam assignari posse quam in talibus bus malis codd. fidem habere. De lege certissime sub Tiberio ta cf. Gai.* 1, 136. [6]) *Cf. Gai.* 2, 135. 129. §. 3. *I. de exher.* l. (2, 13). [7]) *Ita supplevi lacunam in Vat. circiter quindecim tterarum, de qua vid. not.* 330. [8]) *i. e. etiam, saltem, ut* 24, 7. *alias saepe.* [9]) *Cf. Gai.* 2, 153. 156. 160. §§. 1. 2. *I. de hered. ual.* (2, 19). [330]) *Hanc* §*um addidi nec id temere feci. Exdisse enim hic sententiam, quae desideratur, de mancipato nesario herede* (= *Gai.* 2, 160), *manifestum in ipso Vat. superest stigium in* 22, 23. *initio, quod sic ibi comparatum est:* mancipa- s liberos . . . . qui in re ciuili *etc. Unde enim hic ror? Nimirum duae sententiae parvo spatio distantes incipient altera* Emancipatos liberos utriusque sexus q̄uis iure | ciuili, *era* Mancipatos liberos ab eo c' in m̄cipio s̄ it. qui in re | man-

cipio sunt, *item* qui in re(*mancipatione sunt*, *a* po *cum libertate heredes scriptos praetor suorum loco* i *itaque et ipsis abstinendi potestas datur*).

331 **25.** Extraneus heres siquidem cum cretione si institutus, cernendo fit heres; si u*ero* sine cretione, pro gerendo. **26.** [2] Pro herede gerit, qui rebus hereditar quam dominus utitur, uelut qui a*u*ctionem rerum her rum facit, aut seruis hereditariis cibaria dat. **27.** est certorum dierum spatium, quod datur instituto h deliberandum, utrum exp*edi*at ei adire hereditatem uelut: TITIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE.[4] NISI ITA RIS. EXHERES ESTO. **28.** Cernere est uerba cretior ad hunc modum: *QVOD ME* MEVIVS HEREDEM INSTIT HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. **29.** Sine cretic *a* institutus | si constituerit, nolle se heredem esse excluditur ab hereditate, et amplius eam adire no

---

cipatione sunt (*cf.* 23, 3. *Collat.* 16, 9. §. 2.). *Iam librari que exordii similitudine deceptus in posteriorem sent delatus, cum priorem scribere deberet, illiusque initi totum primum versum scribere coepit, ut tamen, cum* re- *pervenisset, animadverso errore in priorem rever ex ea reliqua scriberet. Iam et ea, in quibus maxime erat, verba* ab eo c' in m̄cip. s̄ item *vel ipse vel cor pnaxit, nec tamen* (*quod saepius accidit*) *rectis supple vero postea totam* §i 24ᵃ. *sententiam omisit, ex ὁμοι* (potestas non datur — '*potestas datur*') *factum est.* [illegible] *ne etiam plura omiserit: vix enim est, ut Ulpi regulam* '*Omnibus tamen, quibus abstinendi potestas* [illegible] *onis immiscuerint, vel quid inde amoverint, amplius ha non datur*', *libro suo non inseruerit.* 331) *Ad* §§. Gai. 2. 161—173. [2] *Cf. Paul.* 4, 8. §. 25. §. 7. [illegible] [3] *Cf. infra* §. 34. *Gai.* 2. 174. [illegible] *haec secunda persona post nominativum in ill heres esto*, *perinde atque in actionum formulis: nam* [illegible] *ita testator cum herede iussu suo facto a* [illegible] (Gai. 2. 1[illegible]): *utrobique autem nominativo casu* [illegible] *qui non adest, iussum esse oportet, ad que vel testamentum iure pervenit, antequam cum eo p testator tanquam per epistulam loqui possit. Cf. L.* [illegible] 2.

). Cum cretione uero heres institutus sicut cernendo fit res, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis n creuerit: ideoque etiamsi constituerit, nolle se heredem ie, tamen, si supersint dies cretionis, *paenitentia* actus cerndo heres fieri potest.

31. Cretio aut uulgaris dicitur aut continua: uulgaris, in a adiciuntur haec uerba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE; itinua, in qua non adiciuntur. **32.** Ei, qui uulgarem crenem habet, dies illi *duntaxat* computantur, quibus sciit, heredem institutum esse, et potuit cernere; ei uero, qui itinuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, qui; ignorauit se heredem institutum, aut sciuit quid*em*, sed i potuit cernere.

[5] **33.** Heredes aut instituti dicuntur aut substituti: (*instii*,) qui primo gradu scripti sunt; substituti, qui secundo idu uel sequentibus hered*es* scripti sunt, uel*ut*: T*I*TIVS RES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS PROXIMIS CENTVM, IBVS SCIES POTERISQVE. (*QVOD NI*) ITA CREVERIS, EX-RES ESTO. TVNC MEVIVS HERES ESTO CERNITOQVE IN EBVS (*CENTVM*) et reliqua. similiter et deinceps substitui est.

34. Si 'sub[6] inperfecta cretione heres institutus sit, id non adiectis his uerbis: SI NON CREVERIS, EXHERES TO, sed si ita: SI NON CREVERIS, TVNC ME*V*IVS HERES TO, cernendo quidem superior inferiorem excludit; non | nendo autem, sed pro herede gerendo in partem admittit 199 stitutum: sed postea diuus Marcus[7] constituit, ut et pro rede gerendo ex asse fiat heres. quodsi neque creuerit, que pro herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex e fit heres.

TIT. XXIII. QVEMADMODVM TESTAMENTA RVMPVNTVR.

1. [8]Testament*um* iure fact*um* infirmatur duobus modis, ruptum aut 'irritum[9] factum sit.

) *Cf. Gai.* 2, 174—178. [6]) *Non mutandum in* cum inperfecta *Cf.* 24, 18. [7]) *a.* 169—177. [8]) *Cf. pr. I. q. mod. testam.* *irm.* (2, 17). *L.* 1. *D. de iniusto* (28, 3). [9]) inirritum *Vat.* *itum ed. Bg.*

2. [340] Rumpitur testamentum mutatione, id est, si postea alíu*d* testamentum iure factum sit; item agnatione, id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque ut oportet exheredatus sit. **3.** [1] Agnascitur suus heres aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conueniendo, aut in locum sui heredis succedendo, uelut nep*o*s mortuo filio uel emancipato, aut manumissione, id est, si filius ex prima secunda*ue* mancipatione manumissus reuersus sit in patris potestate*m*.

4. [2] Irritum [339] fit testamentum, si test*at*or capite diminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo ext*i*terit heres.

5. [3] Si is, qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit testamentum eius ualet, si quidem reuersus fuerit, iure postliminii; si uero ibi decesserit, ex lege Cornelia, qu*a*e perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.

6. [4] Si septem signis testium signatum sit testamentum
99 b α licet iure ciuili ruptum uel irritum fac|tum sit, praetor scripti heredibus iuxta tabulas bonorum possessione*m* dat, si testato et ciuis Romanus et suae potestatis, cum mor*e*retur, fuit quam bon*orum* possessionem cum re, id est cum effect*u*, habe*nt*, si nemo alius iure heres sit.

7. [5] Liberis inpuberibus in potestate manentibus, tam nat quam postumis, hered*es* substituere parentes possunt dupli modo, id est aut eo, *quo* extraneis, ut, si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat; aut proprio iure, 'id e*s* (*ut*) [6] si post mortem parentis heredes facti intra pubertate decesserint, substitutus heres fiat. **8.** [7] Etiam exheredat filiis substituere parentibus licet. **9.** 'Quemuis, [8] non alit

---

340) *Cf. Gai.* 2, 144. *supra* 22, 14—18. 1) *Cf. Gai.* 2, 133. 138-141. 159. 3, 6. *Collat.* 16, 3. §. 7. 2) *Cf. Gai.* 2, 144—14 3) *Cf. Paul.* 3, 4ª. §. 8. §. 5. *I. quib. n. e. perm.* (2, 12). 4) *C Gai.* 2, 119. 147. *infra* 28, 6. 13. 5) *Cf. Gai.* 2, 179. 183. *Ne putare, hanc materiam in Vat. sedem suam mutasse; Ulpian pupillarem substitutionem, qua duplex testamentum fieri videtu inter privilegia testamentaria retulit, quae apte, vulgari test mentorum iure absoluto, adiiciuntur.* 6) id (= idem, *qu factum erat ex* idēm, idēut) *Vat. Bg. ex Lachm. cj.* '*ut*' *su plevit postea ante* substitutus, *contra Ulpiani stilum.* 7) *C Gai.* 2, 182. 8) *Tam institutum quam alium. Sic explicandi*

'(*tamen*)[349] inpuberi filio substituere quis he*re*dem potest, quam si sibi[350] heredem instituer*i*t uel ipsum filium uel quemlibet alium.

10. [1]Milites *quo* modo cumque fecerint testamenta, ualent, id est etiam sine legitima obseruatione. nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quo modo cumque uellent, quo modo cumque possent, testari. '*s*ed quod testament*um* *miles*[2] contra iur*is* regulam fecit, ita demum ualet, si uel in castris mortuus sit, uel post missionem intra annum.

TIT. XXIV. DE LEGATIS.

1. [3]Legatum est, quod leg*is* modo, id est imperatiue testamento relinquitur. nam ea, quae precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa uocantur.

[4]**2.** Legamus autem quattuor modis: per | uindicationem, 199b
per damnationem, sinendi modo, per praeceptionem. **3.** Per uindicationem his uerbis legamus: DO LEGO, CAPITO, 'SVMITO, SI*BI* HAB*E*TO;[5] **4.** per damnationem his uerbis: HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO; **5.** sinendi modo ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE LVCIVM TITIVM SVMERE ILLAM REM

---

et huic suo loco restituendum erat v. quis, *quod Vat. inter* sibi *et* heredem *habet; apparet enim, Ulpianum* §§. 8. *et* 9. *pro more suo* (*cf.* 11, 15. 16.) *et perinde ac Modestinum L.* 1. §§. 2. 3. *D. de vulg. et pup. subst.* (28, 6) *maxime agere de iis, quibus, et de eo, quem quis substituere possit, cui quaestioni hoc tantum subiungitur, quod sibi ipsi oporteat heredem instituerit, ut substitutio valeat.* [349]) *Eius nota* tm *ob vicinas litteras excidit, cum scriptum esset* alit. inpuberi. *Possunt vero et haec luxata esse, ut* non aliter tamen *reponendum sit ante* quam si. [350]) *Loco* quis, *quod h. l. inserit Vat.*, prius *ed. Bg. ex Lachm. cj.* [1]) *Cf. Gai.* 2, 109. [2]) Idq: testamento cū illis *Vat.* idque testamentum quod *ed. Bg.* [3]) *Cf. pr. I. de legat.* (2, 20). [4]) *Ad* §§. 2–6. *cf. Gai.* 2, 192. 193. 201. 209. 216. [5]) sumito siue habito *Vat. Fortasse legendum* 'sumito si(*biq*)ue habeto', *vel* 'sumito (*sibique habeto*)' *sive* 'habeto', *cum haec fere coniungi videantur, velut* §. 5. *Gai.* 2, 209. *L.* 20. *D. de opt. leg.* (33, 5). *Magno not. P. S. T. Q. H. Nec obstat Serv. ad Aen.* 5, 533. *vel Gai.* 2, 214. 215. *L.* 83. *D. de verb. obl.* (45, 1). *Vid. tamen L.* 34. §. 14. D. de leg. 1.

SIBIQVE HABERE; **6**. per praeceptionem sic: LVCIVS TITIVS ILLAM REM PRAECIPITO.

7. [356]Per uindicationem legari possunt res, quae utroque tempore ex iu*re* Quiritium testatoris fuerunt, mortis, et quom testamentum faciebat, praeterquam si pondere, numero, mensura contineantur; in his enim satis est, si uel mortis dumtaxat tempore '(*eius*)[7] fuerint ex iu*re* Quiritium. **8**. [8]Per damnationem omnes res l*e*gari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo tales sint, quae dari possint. **9**. Liber homo aut res populi aut sacra aut religiosa nec per damnationem l*e*gari potest, quoniam dari non potest. **10**. [9]Sinendi modo l*e*gari possunt res propriae testator*is* et hered*is* eius. **11**. [360]Per praeceptionem l*e*gari possunt res, quae etiam per uindicationem.

11[a]. [1]Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex iu*re* Quiritium, per uindicationem legata sit, licet iure ciuili non ualeat legatum, tamen senatusconsulto Neroniano '*con*firmatur;[2] quo cautum est, ut quod minus '*r*atis[3] uerbis legatum est, perinde sit ac si optimo iure legatum es*set*: optimum autem ius legati per damnationem est.

00 a α **12**. [4]Si duobus eadem res per uindicationem | legata sit, siue coniunctim, uelut TITIO ET SEIO HOMINEM STIC*HVM* DO LEGO, '(*siue disiunctim*, *uelut TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO EVNDEM HOMINEM DO LEGO*,)[5] 'concursu part*es* fi*u*nt;[6] non *con*currente altero pars eius iure ciuili alteri ad-

[356]) *Cf. Gai.* 2, 196. [7]) *Restitui geminando* e' *FlI. p.* 368. '*testatoris' ed. Bg.* [8]) *Cf. Gai.* 2, 197. 202. [9]) *Cf. Gai.* 2, 210. *Paul.* 3, 6. §. 11. [360]) *Cf. Gai.* 2, 220 *seq.* [1]) *Cf. Gai.* 2, 197. 218. [2]) firmatur *Vat.* (*omisso* c' *ob antecedens* o) *edd. Cf. Gai.* 2, 218. *Fr. Vat.* 85. [3]) pactis *Vat.* (*orto sc. vitio, ut in v.* reddicto *pro* reddito *in Ulp. Inst. fr.* 1, 2., *ex forma litterae* t *etiam in Berol. Collationis codice obvia, quae a* ct *discerni non potest*) *ed. Bg. Aliis placuit* '*rectis*', '*iustis*', '*aptis*', '*probatis*', '*perfectis*'. '*Rata verba*' *sunt utilia, firma* (*Gai.* 2, 249), *quae effectum habent, ut et ratae leges, preces et alia dicuntur. Cf. Gai.* 2, 218. [4]) *Cf. Gai.* 2, 199. *Paul.* 3, 6. §. 3. [5]) *Cum Vahleno h. l. posui. Bg. ea ante* siue coniunctim *suppleverat.* [6]) iure ciuili concursu partes (partis *Vat.*) fiebant *Vat. edd. Sed hoc non tantum iure civili nec modo olim eveniebat.* Collata §o 13. *palam est, verba iure*

ɔat: sed 'post[367] legem Papiam Pop*pa*eam non capien*tis* ıduca fit. **13.** [8] Si per damnationem eadem res duobus sit, si quidem coniunc*tim*, singulis partes debentur (et apientis pars iure ciuili in hereditate remanebat; nunc caduca fit); quodsi disiunctim, singulis solidum de-

:. [9] Optione 'autem[370] legati per uindicationem data, *TITIVS* HOMINEM OPTATO, ELEGITO,[1] legatarii est , idemque est et si tacite *'data sit optio hoc modo: TITIO*[2] EM *'DO LEGO. si uero per damnationem, uelut*[2] HERES *DAMNAS ESTO TITIO*[2] HOMINEM DARE, hered*is* electio *uem*[2] uelit dare.

. [3] Ante hered*is* institutione*m* legari non potest, quoniam ɪt potestas testamenti ab heredis institutione incipit. Etiam[5] post mortem heredis legari non potest, ne ab ; herede legari uideatur, quod iuris ciuilis ratio non . '(*in*)[6] mortis autem heredis tempus legari potest, ƆVM HERES MORIETVR.

. [7] P*o*en*a*e causa legari non potest. p*o*en*a*e autem causa ·, quod coercendi heredis (*causa*) relinquitur, ut faciat

---

i. c.) *ob similitudinem post* eius (e') *aliquando excidisse et ıle translata librario fraudi fuisse, ut ex* fiunt *faceret* fie- [367]) *Malim* per *ut* 24, 31. *Gai.* 2, 254. 274. 286. 3, 52. *Ne-niles sunt supra* 1, 21. *L.* 3. *D. de usufr. ear.* (7, 5) *et* 206., *ubi recte* post *legitur.* [8]) *Cf. Gai.* 2, 205. [9]) *Cf. de opt. leg.* (33, 5). §. 22. *I. de leg.* (2, 20). *L.* 3. *C. de leg.* (6, 43). [370]) *Est enim haec species complurium in una persona concurrentium quodammodo contraria ɪri, in qua plures personae in una re concurrebant.* [1]) *Vat.* . *haec verba habent post* electio est, *alieno loco; excide-cilicet ob* ὁμοιοτέλευτον (electio — elegito), *quamobrem* electio (*pro* electio est *Vat. edd.*) *scriptum esse oportet, ea illuc translata sunt. Praeterea ex* ueluti (*sic Vat. edd.*) *lum erat* uelut t. (= Titius). [2]) *Quattuor lacunas in ipso ıdicatas et recenti manu infeliciter resarcitas de sententia anni rectius replevi, addito tamen* TITIO *ante* HOMINEM. *Gai.* 2, 229. *Paul.* 3, 6. §. 2. [4]) *Cf. Gai.* 2, 232. *Paul.* §. 5. 6. [5]) *Transposui* et (= et.), *quod in Vat. legitur ıortis.* [6]) et *Vat.* (*vid. not. anteced.*) *'ad' ed. Bg. Ex-ın' ob sequens* m. [7]) *Cf. Gai.* 2, 235.

quid aut non faciat, non ut (*ad*) legatar*i*um pertineat, ut puta hoc modo: SI FILIAM TVAM IN MATRIMONI*VM* TITIO CONLOCAVERIS, DECE*M* 'MI*LIA*[378] SEIO DATO.

18. [9]Incert*ae* person*ae* legari non potest, ueluti QVICVMQVE FILI*O* ME*O* FILIAM SVAM IN MATRIMONI*VM* CONLOCAVERIT, EI H*ERES* M*EVS* 'TOT MI*LIA*[380] DATO. sub certa ta-
0 a β men demonstratione incert*ae* personae | legari potest, uelut EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI PRIM*VS* AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.

19. [1]Neque ex falsa demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. falsa demonstratio est uelut TITIO FVNDVM, QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, cum is fund*us* a Titio emptus non sit. falsa causa est uelut TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT, FVNDVM DO LEGO, ut negotia eius numquam Titius curasset.

20. [2]A legatario legari non potest. **21.** [3]Legatum ab eo tantum dari potest, qui '*heres institutus est*:[4] ideoque filio familiae herede instituto uel seruo, neque a patre neque a domino l*e*gari potest. **22.** [5]Heredi a semet ipso l*e*gari non potest. **23.** [6]Ei, qui in potestate, manu mancipioue est scripti heredis, sub conditione legari potest, ut requiratur, quo tempore dies legati cedit, '(*an*)[7] in potestate heredis non sit. **24.** [8]Ei, cuius in potestate, manu mancipioue est heres scriptus, legari '(*potest etiam sine condicione; si tamen heres ab eo factus sit, legatum consequi*) non potest.[9]

25. [390]Sicut singulae res legari possunt, ita uniuersarum

---

378) *In lacuna post* MI *recentiori manu* decem *Vat.* MI[*LIA HS*] *ed. Bg. Sed* HS. *non solet postponi.* 9) *Cf. Gai.* 2, 238. *supra* 22, 4. 380) *Perductum* tot mi *Vat. prima manu, sequente lacuna, cui recentior manus* centum *superscripsit.* TOT MI[LIA HS. *ed. Bg. Cf. not.* 378. 1) *Cf.* §§. 30. 31. *I. de legat.* (2, 20) 2) *Cf. Gai.* 2, 260. 271. 3) *Cf.* 25, 10. 4) *Lacuna a recentiore manu inepte expleta* extraneus est *Vat.* '*testamento here scriptus est*' *Lachm. cj.* 5) *Cf. L.* 18. 34. §. 11. *L.* 116. §. *D. de leg.* 1. 6) *Cf. Gai.* 2, 244. §. 32. *I. de legat.* (2, 20 7) *Supplevi.* §. 32. *I. l. c. habet* an *ante* quo tempore. 8) *C Gai.* 2, 245. §. 33. *I. de legat.* (2, 20). *L.* 25. 91 *pr. D. de leg. L.* 17. *D. quando dies leg.* (36, 2). 9) *Restitui* ὁμοιοτέλευτον. *Cf. FlI. p.* 374. [non] potest *ed. Bg.* 390) *Cf. Gai.* 2, 2

quoque summa, 'id est pars[391] legari potest, 'quae species partitio *appellatur:*[2] ut puta (*hoc*) modo: HERES MEVS CVM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO; quo casu dimidia pars bonorum '*Titio*[3] legata uidetur: potest autem et alia pars, uelut tertia uel quarta, legari.

26. [4]Usus fructus legari potest iure ciuili earum rerum, 'quarum[5] salua substantia utendifruendi 'potestas est et facultas;[6] et tam singularum rerum, quam plurium.[7] **27.** [8]Sena-

---

L. 164. §. 1. *D. de verb. sign.* (50, 16). *L.* 26. §. 2. *L.* 27. *L.* 104. §. 7. *D. de leg.* 1. *L.* 8 *fin. L.* 9. *L.* 76. §. 1. *D. de leg.* 2. *Cic. pro Caec.* 4. 5. *de legib.* 2, 20. 21. *infra* 25, 15. 391) *Verba* Id. ē patis *infra decimo abhinc versu in Vat. leguntur, ut finem faciant* §i 26., *ubi edd. correxerunt* item partis. *Sed partis* (*singularum rerum, plurium, hereditatis?*) *usumfructum legari posse, et tam infinite dixisse Ulpianum, qui nec rei ipsius partem legari posse antea dixerat, non est credibile. Contra hoc loco summa, quae est quaeque comprehensio, quid proprie significaret, vix poterat non dicere, maxime qui partitionis appellationem erat explicaturus. Itaque a sciolis librariis, quibus summam esse partem, absonum* (*nam partes ducuntur in summam auctore Isidoro* 3, 5. §. 11), *singulas vero vel plures res totius partem, satis probabile videbatur, primum hoc loco omissa et ad marginem ablegata, postea in fine* §. 26. *haec verba intrusa esse, mihi persuasum est.* 2) *Haec quoque verba idem librarius h. l., cui unice conveniunt* (*cf. Gai.* 2, 254) *expulit et in fine §i, ubi edd. retinuerunt, inepte locavit; expellere autem sane debebat, si sibi constabat* (*vid. not. anteced.*); *eiusque constantiae argumentum est, quod etiam 'hoc' postea omisit, arbitratus scilicet, hic exemplum 'summae universarum rerum legatae' excidisse, et 'modo' novam speciem legati incipere, quae esset partitio. In v. 'appellatur' vero infelix homo haesit ideoque lacunam reliquit* (*in qua recentior manus id ex ingenio supplevit*), *quia eo loco, quem iam his verbis assignaverat, hanc constructionem:* quae species par Titio *in animum sibi inculcavit.* 3) *Ex Schult. cj. addidi, cum in Vat. h. l. spatiolum* (*non intellecto sc.* tio = Titio; ei *Bg. cj.*) *relictum sit.* 4) *Cf. pr.* §. 1. *I. de usufr.* (2, 4). *L.* 43 *fin. D. de usufr. leg.* (33, 2). *Cic. Top.* 3. §§. 15. 17. 5) *Videamus ne hoc factum sit ex* qu (*pro* qb̄ = quibus) earum. 6) potest c̄ē. facultas *Vat.* potest esse facultas *edd.; quod quamvis molestum tulissem, nisi illae notae aeque facile ita ut ego feci, explicarentur et Ulpianus L.* 21. §. 3. *D. de noxal. act.* (9, 4) *pariter 'facultatem et potestatem' coniunxisset; cf. etiam supra* 24, 15. 7) *Hoc addidit, quod etiam universarum rerum summam legari posse antea dixerat. Ceterum cf. not.* 391. 8) *Cf.* §. 2. *I. de usufr.* ibique Schrader.

t*us*consulto cautum est, ut etiamsi earum rerum, quae in
200 b α abusu continentur, ut puta | uini, olei, tritici ususfructus legatus sit, legatario res tradantur, cautionibus interpositis de restituendis eis, cum ususfructus ad legatarium pertinere desierit.

28. [399] Ciuitatibus omnibus, quae sub imperio p*opuli* Ro*mani* sunt, legari potest; idque a diuo Nerua introductum, postea a senatu auctore *H*adriano diligentius constitutum est.

29. [400] Legatum, quod datum est, adimi potest uel eodem testamento, uel codic*i*llis testamento confirmatis; dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

30. [1] Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi si iam die legatorum cedente legatarius decesserit. **31.** [2] Legatorum, quae pure uel in diem certum relicta sunt, dies cedit antiquo quidem iure ex mortis testatoris tempore; per legem autem P*a*p*i*am Pop*pa*eam ex apertis tabulis testamenti; eorum uero, quae sub condicione relicta sunt, cum conditio ext*i*terit.

32. [3] Lex Falcidia iubet, non plus quam dodrantem totius patrimonii legari, ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat.

33. [4] Legatorum per '*(damnationem per)*[5] peram solutorum repetitio non est.

TIT. XXV. DE FIDEICOMMISSIS.

1. [6] Fideicommissum est, quod non ciuilibus uerbis, sed precatiue relinqu*i*tur, nec ex rigore iur*is* ciuilis proficiscitur, sed ex uoluntate datur relinquent*i*s. **2.** [7] Verba fideicommis-

---

399) *Cf. L.* 117. 122 *pr. L.* 32. §. 2. *D. de leg.* 1. *Collatis* 22, 4. 5. *haec sententia fugitiva esse videri possit, ponenda post* §. 18. *Sed exemplo* §§. 12—14. (*vid. not.* 370.) *Ulpianus universitati rerum, quae ipsae quarumve usufr. legaretur* (§§. 25. 26.), *universitatem, cui legari posset, opposuisse videtur.* 400) *Cf. pr. I. de adempt.* (2, 21); *supra* 2, 12. 1) *Cf. L.* 5 *pr. D. quando dies leg.* (36, 2). 2) *Cf. L.* 5. §§. 1. 2. *ib. L. un.* §§. 1. 5. *C. de caduc.* (6, 51). *Paul.* 4, 6. §. 3. 3) *Cf. Gai.* 2, 227. 4) *Cf. Gai.* 2, 283. §. 7. *I. de obl. q. quasi ex contr.* (3, 27). 5) *Supplevi FlI. p.* 374. 6) *Cf. supra* 24, 1. §. 3. *I. de legat.* (2, 20). §§. 1. 12. *I. de fideic. her.* (2, 23). 7) *Cf. Gai.* 2, 249. *Paul.* 4, 1. §§. 5. 6.

um in usu *f*ere haec sunt: FIDEICOMMITTO, PETO, | VOLO 200b
n et similia. **3.** [408]Etiam nutu 'relinqu*i* *posse*[9] fidei-
mmissum 'usu[410] receptum est. **4.** [1]Fideicommiss*um* re-
nere possunt, qui testamentum facere possunt, licet non
rint: nam 'etiam[2] intestato quis moriturus fideicommis-
ı relinquere potest. **5.** [3]'(*Eae*)[4] res per fideicommissum
nqui possunt, quae[5] per damnationem legari possunt.
[6]Fideicommissa dari possunt his, qui*bus* legari potest.
[7]Latini Iuniani[8] fideicommissum capere possunt, licet lega-
ı capere non possint. **8.** [9]Fideicommissum et ante heredis
itutionem, et post mortem heredis, et codic*i*llis etiam non
firmatis testamento dari potest, licet '(*ita*)[420] legari non
sit. **9.** [1]Item Gr*a*ece fideicommissum scriptum ualet,
t legatum Gr*a*ece scriptum non ualeat. **10.** '(*Legatarii*)
filio, qui in potestate est, seruoue heredibus institutis,
his legatum sit, patris uel domini fidei committi potest,
muis ab eo legari non possit. **11.** [3]Qui testamento heres
itutus est, codic*i*llis etiam non confirmatis rogari potest,
heredilatem totam uel ex parte alii restituat, quamuis
cto heres institui ne quidem confirmatis codic*i*llis possit.
[5]Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata,

Cf. Gai. 2, 269. *L.* 21 *pr. D. de leg.* 3. *L.* 22. *C. de fideic.* 42). [9]) relinquere (*natum ex* relinqui p'e) *Vat. edd. Cf.* *p.* 373. [410]) in usu *Vat.* [in] usu *ed. Bg.* [1]) *Cf. Gai.* 70. *L.* 2. *D. de leg.* 1. [2]) *Huc in suum locum restitui ex* *enti* §*o*, *ubi abundabat* (*cf. not.* 415). [3]) *Cf.* 24, 8. 25. 2, 260—262. *Paul.* 4, 1. §§. 7 *seq.* [4]) *Exigente stylo Ul-* *i suppleui; fraudi fuit scriptura* potēee. [5]) quae etiam *Vat.* *Vid. not.* 412. [6]) *Cf. Gai.* 2, 285 *seq.* [7]) *Cf. Gai.* 2, [8]) *Post* -iani *exciderit* tam. = tamen. [9]) *Cf. Gai.* 2, §. 35. *I. de leg.* (2, 20). [420]) *Supplevi* (*ex* lic.ita). [1]) *Cf.* 2, 281. *L.* 11 *pr. D. de leg.* 3. [2]) *Omissa haec a libra-* *qui quorsum ea spectarent, non intellegebat, restitui, quia* *nianus certo praeterire non potuit. Cf. supra* 24, 20. 21. *Gai.* 271. *Vestigia autem huius iacturae in Vat. sunt duo: primum,* *d postea habet* his, *non* iis, *alterum, quod vocula* uel *infra* *timo versu alieno loco legitur, quo scilicet e margine migravit* *ecto v.* legatarii, *quod nusquam convenire videbatur.* [3]) *Cf.* 2, 273. [4]) uel ut *Vat. edd.;* uel *transfert ante* totam *Roed.* *cf. Gai.* 2, 273. *et not.* 422. [5]) *Cf. Gai.* 2, 278. *Paul.* 4, 1. 18. §. 1. *I. de fid. hered.* (2, 23) *ibique Schrader.*

sed 'cognit*ione*[426] Romae quidem consulum aut praet
qui 'fideicommiss*arius*[7] uocatur; in prouinciis uero 'I
sidis prouinci*ae*.[8] **13.** [9]Poen*ae* causa, '*uel peregrin*
uel incert*ae* personae ne quidem fideicommissa dari possi
01 a α **14.** [1]Is, qui | rogatus est alii restituere hereditatem,
quidem Falcidia (*locum*) non habente, quoniam non plus
quam dodrantem restituere rogatus est, ex Tr*e*belliano
tusconsulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones
restituta est hereditas. lege autem Falcidia interuen
quoniam plus dodrantem uel etiam totam hereditatem resti
rogatus '*est*,[2] ex Pe*ga*s*i*ano senatusconsult*o* restituit,
ducta parte quarta ips*i*, qui scriptus est heres, 'et[3] in
action*e*s conseruentur; is autem, qui recipit hereditatem,
tarii loco habeatur. **15.** [4]Ex Pe*ga*s*i*ano senatusco
restituta hereditate commoda et incommoda hereditatis
municantur inter heredem et eum, cui reliquae partes r
tae sunt, interpositis stipulationibus ad exemplum pa
pro parte stipulationum. part*i*s autem et pro parte s
tion*e*s proprie dicuntur, quae de lucro et damno com
cando solent interponi inter heredem et legatarium parti
id est, cum quo 'partir*i* *iuss*us[5] est heres. **16.** [6]Si

---

426) cognitio.ē *Vat.* (*evanuerat sc.* n). cognitio est *edd.* *C*
§. 2. *D. de rei vind.* (6, 1). *L.* 13. §. 1. *D. de minor.*
L. 39 *pr. D. de evict.* (21, 2). 7) fideicommisso *Vat.*
exemplis Cortii ad Sallust. Cat. 32, 1. 37, 1. *male defe*
maxime cum hic praetor alias ubique fideicommissarius
(*etiam Ulp. apud Lyd. de mag.* 1, 48). *Denique* -arius *non*
sus in Vat. deest, sed migravit casu in v. prouinciae, *u*
prouinciarum, *sicut* 25, 15. *Vat. habet* partiarū *pro par*
8) p̄sidib: (*factum puta ex* praesidis, *cum sequens vox in*
ciarum *mutata esset*). p̧uinciarū *Vat.* praesidibus prouincia
Bg. 9) *Cf. Gai.* 2, 288. 287. 285. 430) *Supplevi. In l*
tura est fere sex litterarum, quae fuerint ū p̧egr. *Cf. Gai*
1) *Cf. Gai.* 2, 255. *Paul.* 4, 2. §. 1. 2) sit *Vat. edd.*
ut puto ē, *quod cum ob sequens* ex *periisset, infra post*
omissum et *hic intrusum et ex* rogatus *adhaerente in f*
factum est sit. 3) *Huc revocavi, vid. not.* 432. (*et*)
4) *Cf. Gai.* 2, 254. *Paul.* 4, 3. §. 1. *supra* 24, 25. 5)
(*pro* partirīsus) *Vat. edd. Nec vero demum ex facta pa*
haec appellatio dicitur. Simile vitium vid. in 16, 3. 6) *C*

nnosam hereditatem dicat, cogitur a praetore adire et re-:uere totam, ita ut ei et in eum, qui recipit hereditatem, iones dentur, proinde atque si ex Trebelliano senatuscon-to restituta fuisset. idque ut ita fiat, Pegasiano senatus-isulto cautum.

17. [437] Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodauerit, non capienti fideicommissum restituat, | nec quadrantem 201 a β n deducere senatus censuit, nec caducum uindicare ex eo tamento, si liberos habeat.

18. [8] Libertas dari potest per fideicommissum.

TIT. XXVI. DE LEGITIMIS HEREDIBVS.

1. [9] Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent pri-m ad suos heredes, id est liberos, qui in potestate sunt, erosque, qui 'in [440] liberorum loco sunt; si sui heredes non t, [1] ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem re; si nec hi sint, [1] ad reliquos agnatos proximos, id est natos uirilis sexus, per mares descendentes, eiusdem fami-: id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: 'si estato moritur, cui suus heres nec *escit*, agnatus proximus iliam habeto.' **1a.** [2] *(Si agnatus defuncti non sit, eadem : duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat his*

---

258. *Paul.* 4, 4. §. 4. 437) *Cf. L.* 10. 11. *D. de his q. ut* . (34, 9). *L.* 59. §. 1. *D. ad l. Falc.* (35, 2). *L.* 48 *pr. L.* 49. *de i. fisci* (49, 14). [8]) *Cf. supra* 2, 7 *seq. Ceterum duabus* *ionibus recte haec regula breviter etiam h. l. addita videri bet; primum ne non capienti hoc casu fideicommissum servo ri putes* (*cf. L.* 4. *C. de legat.* 6, 37), *deinde quia a singulis us per fideicommissum relictis ad hereditatem progressus, apte ipsam personam hoc modo liberandam transitum facit.* [9]) *Ex-it etiam in Collat.* 16, 4. §. 1. *Cf. Collat.* 16, 3. §. 3. *Dirksen wölftafelfr.' p.* 343. [440]) *Uncis incl. ed. Bg. Sed nepos onepos ceterique vere in liberorum loco vel numero sunt; non dediticii liberti, qui eo numero tantum habentur. Praeterea einbach. recte allegat Cic. de orat.* 2, 49. §. 200. [1]) sunt *st. ed. Bg.* [2]) *Haec ex Collat.* 16, 4. §. 2. *hic repetii, quia iora illa usque ad 'familiam habento' tantummodo ut similiter sinentia excidisse persuasum habeo, post quae librarius cetera inepta consulto omisit. Similiter enim Ulpianus etiam in iure norum possessionis exponendo* 28, 7—9. *praemissis demum ulibus bon. possessionis gradibus de singulorum graduum iure*

33*

uerbis: 'si agnatus nec escit, gentiles familiam habento.' Nunc nec gentiles nec gentilicia iura in usu sunt).

2. [443]Si 'defuncti sit[4] filius, '(*et*)[5] ex altero filio 'iam mortuo[6] nepos unus uel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non ut in capita diuidatur, sed in stirpes, id est, ut filius solus mediam partem habeat et nepotes, quotquot sunt, alteram dimidiam: *a*equum est enim, nepotes in patris sui loc*um* succedere et eam partem habere, quam pater eorum, si uiueret, habiturus esset.

3. [7]Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus agnatis non est; uelut si uxor defuncti pr*a*egnans sit, aut filius apu*d* hostes sit.

4. [8]Agnatorum hereditates diuiduntur in capita; uelut si
201 b α sit frat*ris* filius et alterius fratris duo pluresue | liberi, quotquot sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut singuli singulas capiant. **5.** [9]Si plures eodem gradu 'sint[450] agnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, uel antequam adierint, decesserint, eorum pars adcrescit his, qui adierint; quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur, quoniam in legitimis hereditatibus successio non est. **6.** [1]Ad feminas ultra consanguineorum grad*um* legitima hereditas non pertinet: itaque soror fratri sororiue legitima heres fit, '(*amita uero uel fratris filia et deinceps legitima heres non fit*).[2] **7.** [3]Ad liberos matr*is* intestat*ae* hereditas 'sine in manum conuentione[4] ex lege duodecim tabularum non pertinebat, quia femi-

---

agit. 413) *Cf. Gai.* 3, 8. *Collat.* 16, 3. §. 9. [4]) defunctus sit *Vat.* defunct*i unus* sit *ed. Bg. cf.* §. 4. [5]) *Addidi, coll.* §. 4. *et* 27, 2. [6]) mortuo iam *Vat.* mortuo item *ed. Bg.* [7]) *Cf. L.* 30. §. 1. *D. de acqu. v. om. her.* (29, 2). *L.* 3. *D. si pars her.* (5, 4). [8]) *Cf. Gai.* 3, 16. *Collat.* 16, 3. §. 19. [9]) *Cf. Paul.* 4, 8. §. 23. *Gai.* 3, 12. 22. 450) s̄ *Vat.* si sunt *ed. Bg.* [1]) *Cf. Gai.* 3, 14. 23. *Collat.* 16, 3. §§. 17. 20. [2]) *Haec fere ob ὁμοιοτέλευτον excidisse, ipsa sententia et Gai.* 3, 14. *argumento sunt. Bg. h. l. ea, quae nos* §. 1[a]. *retulimus, periisse parum verisimiliter coniicit.* [3]) *Cf. tit. I. de SC. Orphit.* (3, 4). [4]) *Haec verba infra* (*cf. not.* 456.) *minus apte posita hic excidisse, palam est; nam et sic demum recta efficitur sententia et cur h. l. post* §. 6. *agatur de hereditate, quae a liberis ad matrem vel a matre ad*

e suos heredes non habent; sed postea imperatorum Antoni et Commodi oratione in senatu recitata[455] id actum est, t[6] matrum legitimae hereditates ad filios pertineant, exisis consanguineis et reliquis agnatis. **8.** [7]Intestati filii reditas ad matrem ex lege duodecim tabularum non peret; sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina attuor, legitima heres fit ex senatusconsulto Tertulliano;[8] tamen ei filio neque suus heres sit quiue inter suos heredes bonorum possessionem a praetore uocatur, neque pater, quem lege hereditas bonorumue possessio cum re pertinet, que frater consanguineus: quod si soror consanguinea sit, utrasque pertinere iubetur hereditas.

T. XXVII. DE LIBERTORVM SVCCES|SIONIBVS 'VEL BONIS.[9] 201

1. [460]Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos redes pertinet; deinde ad eos, quorum liberti sunt, uelut tronum, patronam liberosue patroni. **2.** [1]Si sit patronus alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertit. **3.** [1]Item patroni filius patroni nepotibus obstat. **4.** d liberos patronorum hereditas defuncti pertinet '*ita* ut[3] capita, non in stirpes, diuidatur.

5. [4]Legitimae hereditatis ius, quod ex lege duodecim bularum descendit, capitis minutione amittitur. * * *[5]

---

eros pervenit, intelligitur. 455) *a.* 178. 6) ut sine in manum nuentione *Vat. edd. Sed hoc novum ius aeque valebat in matre, ae in manum convenerat, deinde remancipata atque in ea, quae n convenerat. Vid. not.* 454. 7) *Cf. Gai.* 3, 24. *pr.* §§. 2. 3. *de SC. Tertull.* (3, 3). *Paul.* 4, 9. §§. 1 *seq.* 8) *Hadriani mporibus facto.* 9) *Recte habent haec vocabula a Bg. uncis clusa ostenduntque, hunc titulum factum esse, quo tempore in quentibus non modo de civium Rom. sed etiam de Latinorum bertorum successionibus agebatur; horum enim magis bona sunt, ae iure peculii ad manumissorem pertinent, quam, ut illorum, reditas et successio.* 460) *Cf. L.* 3 *pr. D. de suis et legit.* 38, 16). 1) *Cf. Gai.* 3, 60. *L.* 23. §. 1. *D. de bon. lib.* (38, 2). *Paul.* 3, 2. §. 1. §. 3 *fin. I. de succ. lib.* (3, 7). 2) *Cf. Gai.* 3, 61. *Paul.* 3, 2. §. 3. 3) *Geminando feci.* aut *Vat.* ut *edd.* 4) *Cf. Gai.* 3, 21. 27. 51. 5) *Cf. not.* 459.

qui in adoptiua familia sunt; adoptiuis autem l
in potestate manserunt. **4.** [9]Emancipatis lil
datur bonorum possessio, si parati '*s*i*nt*[470] c
suis, qui in potestate manserunt, bona, quae
habuerunt, se conlaturos.

5. [1]Secundum tabulas bonorum possessio
heredibus, scilicet si eorum, quibus contra tal
202 a α nemo sit, aut petere '*uoluerit*.[2] **6.** [3]Etiai
non ualeat testament*um*, forte quod familiae
nuncupatio defuit, si signatum testamentum
quam septem testium ciuium Romanorum si
possessio datur.

7. [4]Intest*ati* datur bonorum possessio p
dus: primo gradu liberis; secund*o* legitimis h
proximis cognatis;[5] quarto familiae patroni; (*q*
patronae, item 'liber*is* uel (*parentibus*)[6]
n*a*eue; sexto u*i*ro, uxori; septimo cognatis
quibus per legem Furiam plus mile asses cap

---

466) *Cf. L.* 6. §. 1. *D. de B. P.* (37, 1). *pr.* §.
7) *Supplevi. Cf.* §. 3. *et L.* 1. §. 6. *D. de b.*
8) *Cf.* §. 4. *I. de exher. lib.* (2, 13). 9) *Cf.*
Paul. 5, 9. §. 4. 470) sunt *Vat. edd.* 1) *C*
b. p. s. t. (37, 11). 2) nollent *Vat. ed. Bg.*

no sit, ad quem bonorum possessio pertinere possit, aut quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex e Iulia caducaria. **8.** [477] Liberis bonorum possessio datur his, qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, m emancipatis; item adoptiuis, non tamen etiam in adionem datis. **9.** [8] Proximi cognati bonorum possessionem piunt non solum per feminini sexus personam cognati, etiam agnati capite diminuti: nam licet legitimum ius ationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati ient.

10. [9] Bonorum possessio datur parentibus et liberis intra um, ex quo petere potuerunt; ceteris intra centum dies. [480] Qui omnes intra id tempus si non petierint bonorum sessionem, sequens gradus admittitur, perinde atque si eriores non | essent; idque per septem gradus fit. 202 a

12. [1] Hi, quibus ex successorio edicto bonorum possessio ur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituunbeneficio praetoris. ideoque seu ipsi agant, seu cum his ur, ficticiis actionibus opus est, in quibus heredes esse untur.

13. [2] Bonorum possessio aut *cum* re datur, aut sine re: re, '*cum* is, qui acc*i*pit, (*accipit*) cum effectu, (*ut*)[3] bona neat; sine re, cum alius iure ciuili euincere hereditatem sit; ueluti si sit '*script*us[4] heres, intestati bonorum possio sine re (*est*), quoniam '*script*us[4] heres euincere heretem iure legitimo po*test.*[5]

R. R.' *p.* 77. [477]) *Cf. Gai.* 3, 26. *L.* 1. §. 2. *D. quis ordo* 15). *L.* 1. §. 6. *L.* 4. 5. *D. si tab. test.* (38, 6). [8]) *Cf.* . 3, 27. 30. [9]) *Cf.* §. 4. *I. de bon. poss.* (3, 9). [480]) *Cf.* 5. *I. ib.* [1]) *Cf. Gai.* 3, 32. 80. 4, 34. [2]) *Cf. Gai.* 2, 151[a]. 5—37. *supra* 23, 6. 26, 8. [3]) qui accepit, cum effectu *Vat.*, *us edd. praefigunt* '*si*'; *sed* c' (cum) *excidit ob praecedens* [4]) *Cf. Gai.* 3, 36. suus (*natum puta ex* sc.tus) *Vat. edd.*, *recta quidem sententia; nam si suus vel emancipatus intestati . possessionem accepit, ea bon. possessio, etsi suus heres sit, re dici non potest.* [5]) possit *Vat. edd. Puta fuisse* p̃ (= st), *cui cum librarius addidisset* sit, *quod post* ueluti si, *ubi idit, restituimus, perscribendum erat* possit.

TIT. XXIX. DE BONIS LIBERTORVM.

1. [486]Ciuis Romani liberti hereditatem lex duodecim tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit: ideoque siue testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, et suus heres ei sit, '*quam*-(*quam*)[7] non naturalis, sed uxor puta, quae in manu fuit, uel adoptiuus filius, lex patrono nihil praestat. sed ex edicto praetoris, seu 'testato[8] libertus moriatur, '*ut* tamen[9] aut nihil aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas testamenti partis dimidiae bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis
202 b α successorem sibi relinquat; | siue intestato decedat, et uxorem forte in manu uel adoptiuum filium relinquat, aeque partis mediae bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

2. [490]In bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur. itaque '(*seu testata decedat, id tantum iuris patronus habet, quod ei testamento, ipso tutore auctore, datum est*);[1] seu intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet, licet liberi sint libertae,[2] '(*qui*)[3] quoniam non sunt sui heredes matri, '(*non*) obst*ant*[4] patrono. 3. [5]Lex Papia Poppaea postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberauit; et cum 'intulerit, iam[6] posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertae sup*er*stitum uirilis pars patrono debeatur. 4. [7]Liberi patroni uirilis sexus eadem iura in bonis libertorum parentum suorum habent, quae et ipse patronus. 5. [8]Feminae uero ex lege quidem duodecim 'tabularum *idem*[9] ius habent, atque masculi patronorum liberi; contra tabulas autem testamenti

---

486) *Cf. Gai.* 3, 40. 41. 7) *Vahl. ed.* quā *Vat.* quamuis *ed. Bg.* 8) testamento *Vat.* testa[men]to *ed. Bg. Vid. not.* 488. 9) ut *Vat. edd. Scilicet* tamen, *quod exciderat, per errorem voci* testato *superscriptum erat, unde* testamento *factum est.* 490) *Cf. Gai.* 3, 43. 2, 192. 1) *Quia similiter inciperent, omissa ad sensum restitui. Aliter Lachm.* 2) libertae; *ed. Bg.* 3) *Addidi; excidit ob sequens* quoniam. 4) obstit *Vat.* (*ut*) obstent *ed. Bg.* 5) *Cf. Gai.* 3, 44. 6) *Malim* intulerit etiam. 7) *Cf. Gai.* 3, 45. 8) *Cf. Gai.* 3; 46. 47. 9) tabularū pinde *Vat.* (*fuerit antea tabular.* ide, *ut geminata* r *facta* p *errorem genuerit*). tabularum

liberti aut ab intestato contra suos heredes non naturales bonorum possessio eis non competit; sed si ius trium liberorum '*mer*uer*i*nt,[500] etiam haec iura ex lege Papia Pop*pa*ea nanciscuntur. **6.** [1]Pat*ro*nae *in* bonis libertorum illud ius tantum habe*b*ant, quod lex duodecim tabularum introduxit; sed postea lex Papia patronae '(*ingenuae*)[2] | duobus liberis 202 b β honoratae, libertinae tribus, id iuris dedit, quod patronus habet ex edict*o*. **7.** [3]Item ingenu*ae* trium liberorum iure honoratae eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit. * * * *

EXPLICIT.

[Ex eodem Ulpiani libro praeterea duo loca supersunt
Collat. 2, 2.
L. 25. D. de obl. et act. (44, 7),
quae multis interiectis hoc ordine se excipiebant.]

---

perinde *edd.* 500) habuerunt *Vat. ed. Bg. Cf. Ulp. L.* 1. §. 14. *D. de succ. ed.* (38, 9). *L.* 10. §. 10. *D. quae in fraud. cr.* (42, 8).
1) *Cf. Gai.* 3, 49. 50. 2) (*ingenuae*) patronae *ed. Bg.* 3) *Cf. Gai.* 3, 150.

DOMITII VLPIANI

LIBRI PRIMI INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS

RELIQVIAE EX COD. VINDOBONENSI.

Ex Ulpiani Institutionum libris, quorum supra p. 467. mentionem fecimus, praeter tredecim loca, quae in Iustiniani Digesta migrarunt et alia, quae in Collatione extant, nonnulla etiam servata sunt in segmentis et quidem scamellis (Querstreifen) duorum foliorum codicis perantiqui (sec. quinti esse censetur), qui integrum hoc opus continuisse videtur, a. 1835 ab Endlichero in theca alius libri manuscripti repertis. Scriptus erat is codex forma fere quadrata binis columnis, versibus circiter vicenas vel pauco plures litteras continentibus. Quot versus columnam complerent, certo definiri non potest, quia alterius folii tantum infima, alterius summa particula servata est. Quae folia sic, [illegible] in codice se excepisse, extra omne dubium est, si recte M[illegible] statuit, paginae versae VLP. INST. [illegible] IVS superne inscriptum esse (Zeitschr. f. gesch. RW. XV p. [illegible]) [illegible] tamen est, hanc inscriptionem [illegible] ita comparatam esse [illegible] pagina priori columnae LIB. [illegible] IVS [illegible] superne inscriptum fuisse [illegible] argumentum hinc ad ordinem foliorum [illegible] non potest. Restat tamen aliud ar[illegible] extremi folii prioris in altero fo[illegible] Ex quo etiam appa[illegible] quartum et quintum [illegible] libri primi Institutionum [illegible] esse [illegible] quae etsi [illegible] alterum I e[illegible] tamen [illegible] Digestorum [illegible]. L. 1. [illegible] extrema pars in his laciniis [illegible].

Mira [illegible] visa nec [illegible] satis [illegible] est [illegible], quas tractant, [illegible] Institutiones. Florent[illegible] primo libro

ponendo iuris naturalis, gentium et civilis discrimine tam
:e de interdictis, de precario, de contractibus iuris gen-
ım, et rursus de interdictis egisse perhibetur. Sed res
lva est. Quanquam enim Ulpianus etiam hoc libro in
iversum Gaianae similem partitionem, maxime illam in ius,
od ad personas et quod ad res pertinet (de eo, quod ad
tiones pertinet, dubito) secutus esse recte creditur, tamen
fariam ab ea recessisse putandus est. Primum enim cum
ιius in exordio et quasi praefationis loco distributionem
iusque cultioris populi iuris in ius civile et gentium iuris-
e civilis Romani in suas partes posuisset, hoc loco Ulpianus
. 1 pr. §§. 1. 2. D. de iust. et iure 1, 1) de iure et iusti-
ι, de iure publico et privato et de privati iuris variis prae-
ptis agit. Deinde huius iuris praecepta non, ut Gaius,
ius tempore populi iure proprio distincti imperium Rom.
iciebant, ad duplex genus, ius civile et gentium revocat;
st civitatem enim universo orbi datam hoc discrimen to-
ιs iuris in imperio administrationem regere desierat; sed
pertita esse vult: 'collectum enim est (inquit) ex natura-
ıus praeceptis, aut gentium aut civilibus': quae divisio,
animalibus incipiens, rem magis ab usu ad doctrinam
ansferebat. Postremo, quod caput est, maioremque vim,
am haec distributio postea in solius iuris Romani doctrina
tinuerat, maxime prodit (nam et Paullum hoc novum in-
itutum in suis Institutionibus secutum esse non dubito),
aius quidem post exposita duplicia illa iura (1, 2) addit:
uae singula qualia sint, suis locis proponemus', itaque
ıstea in ipsa tractatione singulorum iurium, quam ex alia
ımma divisione ordinavit, utrum iuris gentium unumquod-
ıe sit, an iuris civilis, ubique tradit. Ulpianus contra ipsam
lam distributionem in ius naturale, gentium et civile in
ırum expositione summam, alteramque in ius quod ad per-
ınas vel res pertinet, secundariam fecisse existimandus est,
t primum in iure naturali doceret (sed hoc quidem breviter),
uae singula iura ex hoc fonte manaverint, deinde in iure
entium, item quaecunque iura huic originem deberent, et
imiliter denique in iure civili, nec unquam ad iam tractata
ediret; nam in Institutionibus summatim tantum quaeque
radere consentaneum erat. Itaque ad ius naturale spectat
. 1. §. 2. D. de iust. (1, 1): in iure gentium explicando
ι personarum iure initio facto post alia, in quibus L. 24. D.
le captiv. 49, 15., et sequentibus aliis tradebantur illa, quae
egimus L. 4. D. de iustit. (1, 1). Deinde ex iure, quod ad
res pertinet, primum servata sunt, quae scamella Vindobo-
nensia continent. In his de interdictis primo loco dicta
spectabant sine dubio stipulationem, quae iuris gentium
est (Gai. 3, 93. Cf. Ulp. L. 8. D. de acceptil. 46, 4); nam

etiam in edicto perpetuo et Digestis (lib. 43—46) interdicta, item exceptiones praecipuum locum in iure verborum obligationum obtinuisse ideo existimanda sunt, quod per sponsionem et restipulationem de exceptionum hoc antiquo iure (vid. Plaut. Rud. 5. 3. v. 24. et Gai. 4, 108) antiquitus explicabantur. nec cum dicitur sponsio et restipulatio, hoc cum Momseno, quem quod Kellerus Semestr. I. p. 402. disputaverat. fugisse videtur,[1] ita accipiendum est, ac si peregrini eius iuris fuerint incapaces; immo generaliter hic dicitur sponsio pro quavis verborum obligatione, quam cives Romani per sponsum. peregrini per alia verba contrahebant. Stipulationem sequebantur precarium cum commodato, locatum et conductum, mutuum, depositum et post alia, cum etiam possessio iuris gentium sit (cf. fr. 2. L. 1 pr. §. 1. D. de acq. poss. 41. 2 et ex lib. I. Institut. Paulli petitam L. 41. D. eod.), possessoria interdicta, quae igitur rationis materiae, non ut antea interdicta ipsa ratione executionis, his, quae iuris gentium sunt, adnumerantur. Absoluto iure gentium Ulpianus ad iuris civilis definitionem atque fontes progressus (L. 6. D. de iustit. 1, 1. L. 1. D. de const. princ. 1, 4), rursus ex eo, quae ad personas pertinent, primum tractasse (L. 4. D. de his qui sui 1, 6. Boeth. Comm. in Cic. Top. lib. II. p. 299 Bait. L. 28. D. sol. matr. 24. 3.) et ita librum primum absolvisse videtur. Secundo enim libro de rerum acquisitionibus (L. 41. D. de legib. 1, 3), de servitutibus (L. 1. D. de serv. pr. rust. 8, 3. L. 1. D. comm. pr. 8, 4), de fideicommissis et de mortis causa donationibus (L. 115. D. de leg. 1. L. 5. D. de m. c. donat. 39, 6) et sine dubio etiam de successionibus ab intestato (Collat. 16, 5—9) disputavit, quae omnia sane sunt iuris civilis. Actionum vero ius proprie his libris nec in iure civili respexisse videtur. sive non Institutionum hanc materiam, sed librorum ad edictum esse ratus, sive iam ad illud Theophilinum deflectens ὁ γὰρ περὶ ἐνοχῶν διαλεγόμενος, ἠρέμα καὶ περὶ ἀγωγῶν διαλέγεται, actionesque tantum ad ius, quod adquisivimus, conservandum referens, id quod ex L. 41. D. de legib. (1, 3) probabile fit.

Qui ediderint has lacinias, comperies ex optima Boeckingii editione (ad calcem ed. Ulpiani fragm. 1855. p. 127.); ad quam nostram instituimus, sic tamen ut loca harum Institutionum, quae praeterea supersunt, quaeque quemadmodum se exceperint, modo diximus, uno excepto, non repeteremus.

Qui novissime 'de Dom. Ulp. Institutionibus' egit, F. P. Bremer (Bonn. 1863), multo sane cum acumine, tamen quod

[1]) Vid. etiam C. A. Schmidt Interdictenverf. p. 244.

ıonstrare conatus est, ab Endlichero propositum hoc est ərsum harum laciniarum ordinem servandum esse, id .i non persuasit.

VLPIANI INSTITVTIONVM
LIBER PRIMVS.

FR. I.

1. '. . *restitutoria et exhibitoria interdicta*[1] *aut per* fol. I. col.
mulam arbitrariam explicantur, aut per sponsionem; pro- toria uero semper[2] per sponsionem explicantur. **2.** Re- ıtorio uel exhibitorio interdicto reddito, siquidem arbitrium tulauerit is, cum quo agitur, formulam accipit arbitrariam, quam arbiter, | '*nisi arbitrio eius restituatur uel exhi- tur, quanti ea res sit, condemnare eum iubetur.*[3]

[Vix dimidia columna periit.]

FR. II.

1. [4] *Precarium est, quod precibus petenti utendum con- itur tamdiu, quamdiu is, qui concessit, patitur. quod us liberalitatis*[5] *ex iure gentium descendit. et distat a ıatione eo, quod qui donat, sic dat, ne recipiat; at qui cario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sibi ıerit precarium soluere. et est simile commodato: nam ąui commodat rem, sic commodat, ut non faciat rem ac- ıentis, sed ut ei ut*|i re commodata permittat. fol. I.
2. Locatum quoque et conductum ius gentium induxit. col.
n ex quo coepimus possessiones proprias et res habere, locandi '*(nostras)*[6] ius nancti sumus, et conducendi res

---

[1]) *Ad sensum supplevi. Cf. Gai.* 4, 141. *Fortasse praece- bat: 'Quod autem ad illam differentiam attinet, quod . . .' ut hoc fragmentum una periodo comprehensum fuerit, cuius odosin* §. 2. *contineat.* [2]) *Ex Rudorfii cj.* semper prohibi- a uero *Cd. ed. Bg. Sequens* per *in causa fuit, ut* semper *itteretur, deinde ad marginem suppletum transponeretur.* [3]) *Ad ntentiam supplevi. Cf. Gai.* 4, 162. 163. [4]) *Est L.* 1. *D. de ecar.* (43. 26). [5]) *Ulpianus addiderat, ut opinor, 'et ipsum'. ntea vero de donatione disseruisse videtur.* [6]) *Supplevi.*

alienas; et is, qui conduxit, iure gentium tenetur ad mercedem ex|*soluendam locatori; is uero, qui locauit, ad rem praestandam, ut alteri uti uel frui ea liceat.*[7]

[Plus quam dodrans columnae periisse videtur.]

FR. III.

1. [8] .... *mutua pecunia tibi data non eadem utique nu-*
I. v. *mismata* | reddis, quae accepisti, sed aliam pecuniam eiusdem
I. 1. quantitatis. Mutuae autem dari possunt res non aliae quam
quae pondere, numero, mensura continentur.

2. Depositi quoque utilitatem ius gentium prodidit, ut quiuis custodiendam rem suam animalem uel | *inanimalem amico dare possit, isque ei ad rem bona fide reddendam teneatur.*[7]

[Plus quam dodrans columnae periisse videtur.]

FR. IV.

1. ... *aut reciperandae possessionis, quo* | in numero *est interdictum* VNDE VI; *aut tam*[9] adipiscendae quam reciperandae possessionis, qualia sunt interdicta QVEM FVNDVM et QVAM HEREDITATEM.[10] nam si fundum uel hereditatem ab aliquo petam, nec 'is defendat, cogitur[1] ad me transferre
I. r. possessionem, siue numquam possedi, siue an*te posse*|di,
1. deinde amisi possessionem.

[Reliqua pars columnae periit.][2]

7) *Sententiam supplevi.* 8) *Sententiam aliquatenus supplevi. Cf. pr. I. quib. mod. re contr.* (3, 14). 9) *Restitui ad sensum, ut etiam litterae* INNU, *quarum vestigia Momsenus initio antecedentis versus reperit, in usum vocarentur. Cf. L.* 2. §. 3. *D. de interd.* (43, 1) *et libr. meum 'Gaius' p.* 187. *Initium Ulpianus fecerat in hac interdictorum divisione ab interdictis adipiscendae possessionis.* 10) *Cf. Fr. Vat.* 92. 1) *Dubium, in Cod. sitne* HIS *an* LIS *et praeterea post* cogitur *exstare videtur siglum alias ignotum. Vide igitur, ne legendum sit:* nec lis defendatur, cogitur aduersarius. *Plane Tironiana huius v. nota (Gruter fol.* 6.) *videtur dissimilis. Et* defendi lis *dicitur quidem L.* 78 *pr. D. de procur.* (3, 3) *sed tamen antequam contestata est, minus proprie; quod non cogitavit Bethmann-Hollweg. Civilproc. II. p.* 569. 2) *In fol. II. r. col.* 2. *nihil praeter litteras primas primi versus* DV, *in fol. II. v. col.* 1. *omnino nihil litterarum conspicuum est.*

FR. V.

1. [13]. . . *com*|paratum est interdictum, uelut cuius ini- fol. II.
ı *est*. . . col. 2

[Reliqua pars columnae periit.]

Ulpiani Institutionum librum primum etiam pertinuisse videntur,
Boethius habet comm. in Cic. Top. lib. II. ed. Baiter. p. 299.,
is tamen sententiam quam ipsa verba referens:]

Tribus modis uxor habebatur, usu, farreatione, co-
mptione; sed confarreatio solis pontificibus conueniebat.
Quae autem in manum per coemptionem conuenerant, hae
matresfamilias uocabantur, quae uero usu uel farreatione,
minime. Coemptio uero certis solemnitatibus peragebatur,
t sese in coemendo inuicem interrogabant, uir ita, an mu-
ier sibi materfamilias esse uellet; illa respondebat, uelle.
em mulier interrogabat, an uir sibi paterfamilias esse
ellet, ille respondebat, uelle. Itaque mulier uiri conuenie-
at in manum, et uocabantur hae nuptiae per coemptionem,
t erat mulier materfamilias, uiro loco filiae. Quam so-
emnitatem in suis Institutis Ulpianus exposuit.

Cf. *Gai.* 4, 170. *Nam ad interdictum adversus eum, qui duplici dicto reddito, cetera ex interdicto facere nolebat, ad similinem interdicti* QVEM FVNDVM *propositum, haec pertinere viur: cuius initium pro diversitate redditi interdicti diversum , ut puta* DE QVO FVNDO *vel* DE QVO HOMINE (INTER L. TITIVM ET NTERDICTVM REDDITVM EST, VTRVBI IS HOMO *etc.* (*Gai.* 4, 160) SET, QVOMINVS IS EVM DVCERET, VIS NE FIERET, SI CETERA, QVAE EX TO MEO HOC INTERDICTO REDDITO FACERE TE OPORTEBAT, NON FECI-QVOMINVS L. TITIVS EVM HOMINEM DVCAT EIVSQVE IN POSSESSIONE VIM FIERI VETO). *Itaque facili negotio restituere licet: 'In , qui duplici interdicto reddito, cetera, quae ex edicto facere rtet, non facit, proprium com*paratum . . . . ini*tium est* DE QVO DO'.

VLPIANI RELIQVA FRAGMENTA.

1. [1] Ulpianus libro ad edictum sexto sub titulo Qui pro aliis ne postulent sic refert: 'Inuenimus apud ueteres, mulieris appellatione etiam uirginem contineri.'

2. [2] Ulpianus in libro XLVI. ad edictum: Si quis proximior cognatus nasci speretur.

3. [3] Ulpianus tamen ad Sabinum futurum 'fruiturum' dixit.

'Liber de officio proconsulis', qui in veteribus glossariis, post alios a C. Labbaeo sub titulo 'Cyrilli, Philoxeni Aliorumque Veterum Glossaria Latino-Graeca et Graeco-Latina' compositis et Paris. 1679 editis statim ab initio vocibus Latinis sequentibusque Graecis interpretationibus aliquoties interiectus legitur, est sine dubio Ulpiani et Digestis et aliunde notissimus liber. Nec tamen certo apparet, ad quas voces, antecedentes an sequentes et quot ex iis liber ille pertineat, ut inde petitae dici possint. Quo cum accedat, ut ipsae voces interpretationesque earum pleraeque parum utilitatis praestent, omittendas eas duxi. De ipsis illis glossariis nuper docte disputavit A. F. Rudorfius. Berol. 1866. 4.

---

[1]) *Haec, quae sequuntur, extant, corrupta tamen, in libro, cui inscriptum est 'Spicilegium Solesmense . . . . curante Domno I. B. Pitra. T. I. Paris.* 1852.' *p.* 282., *ibique tribuuntur Pacati libro I. adversus Porphyrium. Correxit, diversumque hunc locum a consimili, qui ex lib. VII. ad edictum refertur in L.* 13 *pr. D. de verb. sign.* (50, 16), *ad ea, quae Ulpianus L.* 1. §. 5. *D. de postul.* (3, 1) *tractat, pertinere docuit is, qui primus eum in Germania publici iuris fecit, Boecking. ed. Ulp. fragm.* 1855. *p.* 177. [2]) *Extat apud Priscian.* 3, 21. *p.* 607 *Putsch. p.* 97. *ed. Hertz. ubi est* nasceretur. *Correxi ex L.* 1. §. 8. *D. unde cogn.* (38, 8) *ubi integer locus legitur.* [3]) *Extat apud Priscian.* 10, 13. *p.* 883 *Putsch. p.* 506. *ed. Hertz. Vereor tamen, ne is hanc quoque vocem tantum ex Digestis (L.* 12. *D. usufr. quemadm. cav.* 7, 9. *'Ulp. lib. XVIII. ad Sabinum') sumserit, perinde ac Lydus similia, quae ex antiquis iureconsultis allegat.*

INCERTI AVCTORIS, FORTASSE VLPIANI

DE GRADIBVS COGNATIONVM

expositio.

Ex codicibus mss., qui Notitiam dignitatum utriusque nperii continent, maxime Victoriano Monacensi hoc caput rimus edidit Boeckingius in corpore iuris anteiustinianei lonnensi p. 173. idemque lectione codicis Parisini addita et raeterea paucis mutatis repetivit in quarta Ulp. fragm. dit. Lips. 1855. p. 183. Ex iurisconsulti cuiusdam optimae tae fortasse Institutionum vel Regularum libris id desumm esse, dubitare non licet. Est enim haec graduum arratio meo quidem iudicio omnium, quae exstant, in hac revitate elegantissima; et cum simul Gaianae illi,[1] quam ex b. 8. ad edictum provinciale novimus in L. 1. 3. D. de ad. et adfin. (38, 10), simillima tantumque sit concisior, de piani, qui ita Gaium sequi soleat, Regularum libro singu- cogitare licet. Quare operae pretium fuit, eam a men- , quibus adhuc laborabat, purgatam hic referre. Animad- ti quidem stemma cognationum, quod Lud. Charondas ex ice Institutionum Dionysiano publicavit (de quo vid. no- nostram * ad Paul. 4, 11), ita plane ad huius cogna- um descriptionis sententiam effictum esse, ut id quoque eodem auctore profectum esse videatur. Cum vero hanc am ob causam nihil novi praestet et mendose typis ex- riptum esse videatur, omittendum id duxi.

---

1) *Miror Boeckingio similem visam esse Paullianae exposi- in Sententiis et L. 10. D. de grad. (38, 10). Ut hoc uno fungar, Gaius et hic incertus scriptor generalem consobrinorum pellationem ut vulgarem et minus propriam tantum non reii- nt; Paullus eam sequitur et tantum quosdam propriis appella- nibus patrueles, amitinos, consobrinos distinxisse refert.*

1. Gradus cognationum appellantur ab eo, quod personae cognatorum aliae proximiore, aliae longiore gradu sunt et ob id quasi gradatim altera alteram antecedit. 2. Omnes personae cognatorum aut supra numerantur, aut infra, aut ex transuerso siue a latere. supra numerantur parentes: infra liberi: ex transuerso siue a latere fratres et sorores liberique eorum; item parentium fratres et sorores liberique eorum. 3. Primo gradu supra pater et mater: infra filius et filia. 4. Secundo supra auus, auia: infra nepos, neptis: ex transuerso frater et soror; hinc enim transuersus incipit gradus. 5. Tertio supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis: ex transuerso fratris et sororis filius et filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; auunculus, matertera, id est matris frater et soror. 6. Quarto supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex transuerso fratris et sororis nepos et neptis; patruus magnus et amita magna, id est aui frater et soror; auunculus magnus, matertera magna, id est auiae frater et soror; 'hoc gradu sunt etiam patrui, amitae auunculi, materterae filii,[1] consobrinus, consobrina, id est qui quaeue ex fratribus aut sororibus, aut fratre et sorore generantur; sciendum tamen, proprie consobrinos appellari eos, qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi consororinos; eos autem, qui ex duobus fratribus procreati sunt, fratres patrueles uocari; eos uero, qui ex fratre et sorore nascuntur, amitinos dici. 7. Quinto gradu sunt supra atauus, atauia: infra adnepos, adneptis: ex transuerso fratris et sororis pronepos, proneptis; propatruus, proamita, id est proaui frater et soror; proauunculus, promatertera, id est proauiae frater et soror; consobrini filius, 'filia;[2] item propius sobrinus, sobrina, id est patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae filii, filiae. 8. Sexto gradu sunt supra tritauus, tritauia: infra trinepos, trineptis: ex transuerso fratris et

[1]) *Codd. et Boeck. haec verba habent in fine* §i, *unde huc in suum locum erant revocanda. Perinde enim etiam in Charondae stemmate dicitur* huius (*sc.* patrui, auunculi) filius filia consobrinus. *Praeterea* etiam *scripsi pro* enim. *Fortasse etiam pro* filii *scribendum erat* filius filiaue. [2]) *C. Par.* et filia *ex C. Vict. Boeck.*

bnepos, abneptis; abpatruus, abamita, id est abaui soror, '(*abauunculus*, *amatertera*, *id est abauiae* *soror*);[3] item consobrini nepos neptisque; item , proamitae, proauunculi, promaterterae filii, filiae; ini, sobrinae, id est qui quaeue ex duobus consobri-antur.

---

mento vicina sunt stemmata agnationum vel cogna- multis variique argumenti codicibus mss. occur- quibus videndus est Schrader ad Instit. 3, 6. §. 9. qui sex formas partim novas[1] in codd. legis Rom. rum repertas edidit, Gust. Haenel. in ed. leg. Rom. praef. p. XXIV. LXXXVIII. Ex his stemmatibus a ex libris Romani iuris protracta esse iam Haene- iudicavit. Sed eorum quoque pars ita comparata b ipsis ICtis, qui de gradibus scripserunt, ea pro- e dubitare liceat, pars tam manca vel deformata ervenit, ut difficile sit de iis iudicare. Duo tamen cumque cetera quoque, si cuius intersit, iam aditu ilia sint, haec tantum recepi. Prius, quod J. Cuia- onte exemplaris Theodosiani Codicis ms. repertum). primus publici iuris fecit et in quibusdam, parum ustravit, deinde Boeckingius p. 171. corp. iur. ante- aenelius l. c. repetiverunt, ipsa inscriptione testante, imarum hereditatium antiquum illustrat, quo non us suis heredibus sive masculis sive feminis, in ulla gradus ratio habetur, quique plures eodem er se etiam consanguinei sunt, agnatis gradu pro- d masculis duntaxat, hereditas defertur. Qua ratione rma domum (i. e. familiam) effingente sui heredes endentium stirpes et agnati tanquam duae domus iones, inferior et superior, separantur, ita tamen

---

excidisse non minus in aprico est, quam cur exciderint. *od hic adiiciunt*, neptisque *expungendum erat; aberra-arius ad sequentis comprehensionis verbum finale et com-ore perperam scriptum inducere supersedit; haud vero* *. cj. ante hoc verbum supplendum* fratris et sororis pa- est amitini amitinaeue nepos. *Cf.* §. 7., *ubi ICtus item* *llo sensu* (§. 6.) *consobrini voce usus est.*
venies eas ad calcem ed. legis Rom. Visigoth. Quam arto loco positam primus edidisse sibi visus est vir me-, eandem licet alio ex fonte iam vulgaverat Spangen- fronte ed. corp. iur. civ. Gotting. Tom. I.

tantum ad sextum usque gradum demonstrarentı
in superiore parte primum iuxta parentes ex lat(
tium capita, fratrem, patruum et deinceps usque
maximum, qui est sexto gradu, vides positos, a
deinde rursus directa linea sed in latere per grad
sinistra ad dextram procedentes et usque ad sext
gradum sequuntur. Ne vero crederetur, perinde
illis capitibus generatione oriuntur, etiam capita
rentes quasi ab his progenita posita esse, tota
a latere venientium ordo a linea directa simula(
distinctus est imaginibus consanguineorum (qui qu
a latere iunctorum) et quidem puelli et puellae g
nesciorum, eandem suam originem digito signific
pra tritavum et patruum maximum pictis, quas I
et Haenelius omittere non debebant. Quod vero
iuxta patrem, sed iuxta avum et similiter deinc
locatus est, non tam idcirco factum puto, ut a
cui patrifamilias pater avusve emancipator supe
hunc ex fortiori directae coniunctionis iure, non
hereditatem pertinere, quam ut ex directa linea
gradus demonstraretur, ex quo solo agnati aestim
idem gradus est avo et fratri, proavo et patru
et illud ex iuris civilis subtilitate sumptum est,
bifariam, tanquam frater defuncti inter agnat
complures ex eodem patre filii filiaeve vel filiar
stent, tanquam consanguineus inter suos, quorum
consanguinei censebantur, refertur. Quod auten
personis masculis additur 'qui ex potestate non
nis vero 'quae in manu est', 'quae in potestat

ae medullis derivandum et ad auctorem sat anti-
t si mihi accedis, vel Augusto anteriorem referen-
e.

rum stemma praestant partim Isidori Orig. 9, 5. §. 28.
usus sum ed. F. V. Ottonis in Lindemanni corp.
Lat. III. p. 312) ex multis codd. mss. partim Lud.
as loco ad Paul. 4, 11. citato ex Contio, qui ex aliis
ıis id sumsisse videtur, cum Isidori mentionem non
ɜt in quibusdam gravius quam Isidori codices inter
ɜpet. Uterque fons suis et virtutibus et mendis est
quare ex utroque optima quaeque sed et ea cor-
legi. Ex Contio retinui cellulas omnes quadrilate-
que inscriptos numeros Romanos, cum in Isidoro
ıtium et descendentium sint triangulares et omnes ab
ıs arabicis numeris signatae. In Contiano exemplari
pater mater' et 'filius filia' figura inclusi sunt et
uidem lineis supra et infra, significandae scilicet
huius necessitudinis causa a ceteris gradibus, qui
es habent, distincti; in Isidori editionibus illi soluti
ɔuram commemorantur, ceteri gradus binis lineis in-
ıt. Contra cellulas utroque latere adiunctas, in qui-
ptum est 'Usque ad hunc' etc. Isidorus tantum
. Quare vero, nisi casu, tam apud Contium quam
ro scriptura in quibusdam cellulis, partim iisdem,
quinti et maxime sexti gradus minutior sit, me non
re fateor. Quare id hic indicasse satis habui. Ce-
ɔtum hoc schema demonstrandarum *cognationum* in
pyramidis decurtatae ita constructum vides, ut sex
sis laterculis altero infra alterum locato, omnes
secundi et ceterorum usque ad sextum graduum
in unoquoque iuxta se positi conspiciantur. Quod
atur, directa linea ascendentium laevum, descenden-
ctrum latus claudit; intus sunt a latere iunctorum
t gradus ita delineati, ut in secundo laterculo vel
ırsus ut in superiore εἰκονίσμῳ frater sororque avo
ɔeps ceteri transversi ordinis capita patruus, pro-
etc. sequentibus directae lineae adscendentibus
ınt, eorumque progenies in sequentibus gradibus
ur, quo fit, ut et sequens quisque laterculus una
augeatur et ortus gradus ex gradu in transverso
ıppareat. Dum vero hoc modo directa linea, pro-
sua amissa, plane ad transversi ordinis normam,
adus proprii sunt, redigitur, adeo ut et gradus, qui
nt, usque ad iunctas iis ascendentium et descenden-
rsonas pertingant, apparet totum schema ad illustran-
legis Furiae, ex quo et intestati bon. possessio,
unde cognati, pendebat aliarumque legum compara-

›ni satisfieret, additam esse. Quod vero octo gradus nu-erantur, quasi tot naturae lege sint, iam commendandae gis ecclesiasticae causa factum apparet, quae aequissime imos quattuor coelesti prohibitioni, alteros terrestri licen-ıe adscripserit. Iam ut illud hircinum matrimonii iungendi mbolum clericalem olet matrimonii contemtum, ab anti-.itate plane alienum, ita nec rei matrimonialis gratia ve-res cognationum gradus verbis exponere vel imaginibus ustrare unquam soliti sunt. Legem vero illam ecclesia-icam octavo demum seculo in regno Franconico invaluisse ›tum est, unde nec stemma priori tempori assignari potest. :d si ea de causa nobis id omittendum fuit, non etiam ab ; negligi velim, qui de graduum computatione canonica rutantur, in quam rem id magni momenti esse, nemo ›n videt.

›DNOTATIONES CRITICAE AD STEMMA COGNATIONVM.

1) fratris aut sororis filius aut filia *Isid. edd.* 2) *Ita Con-ıs et Isidori edd. pleraeque. Otto tamen ex Arevali ed. et, suspicor, cj. in hoc loculo dedit:* patruus magnus, amita magna, ıunculus magnus, matertera magna: *quae vulgaris est huius gra-ıs appellatio. Sed et alia, quae in agnatorum personis, quae arentium loco sunt, eundem, qui in parentibus traditus erat, orem observabat, exstitisse eamque, ut sequentes huius generis radus testantur, stemmatis huiusce auctor secutus esse videtur.*) fratris aut sororis *Isid. edd.* 4) *Ita Cont.* (*tantum* matertera ıa. *pro* matertera maior); propatruus, proamita, proaunculus, pro-ıatertera *Isid. edd. Scilicet iam librarii scripturam vulgari ap-›ellationi accommodaverant.* 5) propriores *Isid. ed. Otton.*) sobrini sobrinae *Isid. edd. manifesto vitio.* 7) fratris et so-'oris *Isid. edd.* 8) *Ita Cont.* (*tantum* materter. *pro* matertera); ıbpatruus, abamita, abauunculus, abmatertera *ed. Isid. Otton. ex Areval. ed.; ubique* ad- *pro* ab- *ceterae.* 9) propatruus pro-ımitae (*vel* proamitae) proauunculi filii (promaterterae *add. Areval. et Otto*) filiae *Isid. edd.* 10) *Scripsi;* Propatrui, Proamitae. Proauunculi nepos neptis. id est sobrinus, sobrina *Cont.* propatrui, proamitae, proauunculi nepos neptis *Isid. edd.* 1) sobrinorum et sobrinarum filii uel filiae *Isid. edd.* 2) fratris et sororis *Isid. edd.*

EX VLPIANI, VT VIDETVR, OPINIONVM LIBRIS S]

Una cum Gaii Institutionibus, alius tamen co eius rescripti ex reliquiis, Veronae erutum et in tractum est hoc quod nunc vulgo vocatur frag: iure fisci. Scriptum id exstat in duobus foliis va et corrugatis, ex unius complicatione ita facti utrumque similiter complicatorum par unum vel (interiecta essent, quae perierunt: quamobrem fragmenta dicenda sunt, quorum alterum a §. Paginas quattuor scriptura complet binis in quaqu quae sunt versuum vicenorum quaternorum, ver guli plerumque litteras denas septenas contine tamen haud paucae sigla sunt. Initium novi ar paullo prominente, finem spatiolo, si quod in versu vacuo relicto indicare, novas vero materias etia quibus pingendis versum integrum a scriptura v quit, distinguere librarius instituit, in utroque ta rationem neque constantiam exhibuit. Ipse auct supersunt, quantum ex his ipsis coniicere licet videtur digessisse, ut ius fisci tractaret I. ratio rum, quae ab aliis propter publicam quandam inutiliter geruntur sive mortis causa sive inter 1—4[a]. II. ratione negotiorum, quae ipsius fisci xime a servis Caesaris contrahuntur, §§. 5—7. III. de multis sive poenis pecuniariis, quae illicit nomine in fiscum rediguntur, §§. 8. 9., ubi prin

aetate et auctore horum fragmentorum magna est ros doctos dissensio, de qua Heimbachius in repert. 843. p. 146 seq. et Boeckingius in praefatione novis- horum fragmentorum editionis sub finem edit. Ulp. quartae (1855) p. 145. copiose exposuerunt. Et sane dictu est, cuius ea non sint, licet a quibusdam esse ierint, quam cuius sint. Primum igitur non sunt Paulli, ex Sententiarum eius neque ex libris de iure fisci: am eius librum singularem Regularum. Non sunt ex am et ordo rerum alius est, de quo iam dixi, quod- .xime apparet ex §. 19. collata cum simili loco L. 45. . de iur. fisc. (49, 14), et sententia §i 9., quae longe :t alio Sententiarum loco I. 6ª. §. 2. refertur: non ex oniam Paullus iis ius fisci iusto tractatu exsequitur et s aliorumque opiniones vel imperatorum rescripta et refert, velut L. 5. §§. 5. 11. 12. 15. D. de his, quae gn. (34, 9), quod ab huius scriptionis ratione, certas et gravissimas huius iuris definitiones admittentis, alienum est. Eadem de causa de Callistrati libris de ci cogitare non licet. Neque vero de Hermogeniani pitomis, alioquin compositionis ratione similibus, id tatim agnosces, ubi eius de hac materia expositionem 6. D. de iure fisci (49, 14) et maxime quidem §§. 2. 3. ›stris §§. 4ª. 5. contuleris.

.od vero de aetate auctoris potissimum a C. Guil. o disputatum est, eum Diocletiano anteriorem non ne id quidem mihi probatur. Leviora argumenta iam kingio refutata praetereo. Speciosa tantum sunt quae 14 et 15. et ex §. 17. ducuntur. Sed ad illas quod , iam Paulli tempore, ut ex Sent. V. 12. §. 6. apparet, quae ad fiscum pertinere dicebantur, sine iudicati tate describi vel obsignari aut incorporari non lice- iocletiani vero constitutio L. 5. C. de i. fisci (10, 1) r, tum nec licuisse, nisi etiam forma eo nomine ab ıperatore data esset. Et cum antea Caesarianis bona ›ntentiam inquietantibus manus opponere (quod iure li licebat) prohibitum quidem non esset, imperatores intum procuratorem de eiusmodi iniuria adire iussis- Diocletianus l. c. expresse universis, quorum inter- ipsis resistendi officialibus potestatem dedit. Unde gitur, antiquius ius §§. 14. et 15. referri. Sed etiam ius posterius et latius contineri, quam L. 1. 2. C. de fisc. (2, 9), Antonini et Valeriani rescriptis a. 214. . propositis, non persuadebitur ei, qui utrosque locos itius inspexerit. Antonini enim rescriptum eum spe- |ui fisci causam aliquando egerat, eumque, licet sala- ion acceperit, in eadem scilicet causa contra fiscum

patrocinium praestare vetat; cf. L. 11. D. de postul. (3, 1 et L. 2. C. cit. Haec ipsa vero L. 2. cit. cum §. 16. plan convenit. — Si tandem mihi ipsi quid videatur, dicere licet primum fragmenta nostra et ipsa celebrioris operis celeberrimi cuiusdam ICti partem fuisse, non dubito; alius enim etiam frustulum tantum qui aetatem tulisset? Deinde hun tertio seculo scripsisse et quidem post Severi excessum e ante emissam vel potius post rursus abrogatam a Macrin constitutionem Antonini Magni, qua is patrum in caduci ius sustulerat, conficitur tam ex §. 4ª., in qua ius a Sever et Antonino constitutum refertur, et ex §. 3., secundum quam ius patrum fiscum praecedit, quam ex iure aerarii tum ad fiscum in plerisque causis iam translato. Sed et Paulli Sententias eum ob oculos habuisse verisimile est propter §. 19., quam ex illis desumtam et elegantius modó formatam iure dixeris, maxime si expenderis, Paullum ipsum illam sententiam vix ita concepturum fuisse, nisi imperialis sententia, quam L. 10. D. de manum. (40, 1) refert, praecessisset. Denique si scribendi elegantiam et totam tractandi rationem considero, vix alii haec ICto quam Ulpiano, aliique eius operi quam Regularum vel Opinionum libris assignari posse mihi videntur, ex quibus quae in Digestis superant, ostendunt, etiam his tantum certi iuris sententias, spretis aliorum auctoritatibus, comprehensas fuisse. A libro singulari vero Regularum illi etiam hoc distulisse videntur, quod ius quoque extraordinarium, quo pertinet fiscale, iis expositum erat.

Reliquum est, ut dicam, etiam haec fragmenta post Goescheni et Lachmanni curas a Boeckingio ornatissime edita esse; quapropter ad eius tantum editionem iam supra commemoratam emendationes nostras referre consentaneum duximus. Sed eae cum compluscuIae essent, quo facilius de iis iudicari posset, in hoc uno frustulo superiorum editorum exemplo etiam versuum codicis distinctiones retinere placuit.

Haec quoque frustula iterum edenda ut peculiari cura retractarem, impulit me maxime apographum membranae Veronensis ad calcem apographi Schedarum Gaianarum, de quibus supra p. 99. retulimus, a Boeckingio adiectum. Neque hanc iteratam operam infructuosam fuisse, iudicaturum spero, qui v. gr. §§. 7. 11. 18. 19. utriusque editionis contulerit.

---

1. *'Ipsi tantum, non etiam*[1] | heredi eius, 'qui quit *ca*- fol. 1. col. *a* *e*[2] | non poterat, defe*re*ndi | potestas concessa est, nis*i* endi possit, eius 'u*oluntatis*[3] | decessisse de*functum*, | ut rre se u*ellet.*[4] |

2. [5]Antequam quis ab alio d*efe*|ratur, ipse se defer|re et, alias sero | ad auxilium delatio|nis confugit. quod si | errorem se detule|rit, nihil ei officit in|considerata dili-tia. |

3. [6]Ius patrum non minui|tur, si se is deferat, qui | soli- ı id, quod relic|tum est, capere non potest. sa|ne si post n centens*i*|mum patres caduc*um* | uindicent, omnino | fisco ıs non est. |

4. Si se is deferat, cui taci|'*tum fideicommissum relictum* col. b. *item* | *dimidii praemium fert.*[7] |

4a. *'In prouincia, cui praeest, qui per se uel per* *m perso*n*am emisse* | *quid arguatur, damnum* | *patitur* rei *uel aesti*|*matio*nis. ter uero f*rustra*|*to eo etiam*[8] dru*p*lum | *poenae* nomine (*con*)sequi fis*cum* o|*por*tet.

---

1) *Hic primus paginae versus, quem edd. omittunt, legi non it; sequens quidem ratione eorum qui sequuntur, prominens ptus est; idem tamen etiam in aliis versibus, qui non inci- t, invenitur, velut fol. 2. v. col. a. v. 24.* 2) *Boeck. secun- Lachm.:* qui e ui*ta cedens: ne apta quidem sententia. Sed r librarius pro* quiquit *scripserat* quicquit, *deinde errore perto* c *perduxerat; quod cum sequens* e *legisset, ut verbum en aliquod* (quievit) *nancisceretur, perduxit* q. *De re cf.* 13 *pr.* §§. 1. 2. 8. 10. *L.* 15. §. 3. *D. de iur. fisci* (49, 14). *'n C. scriptum fuisse puta* uolunt., *ut in Gaio* potest. = pote- e *etc.* 4) *Boeck. secutus Lachm. pro uoluntatis fecit uigo- pro uellet ualeret. Neque vero Hadrianus, an potuerit, sed voluerit defunctus, quaeri voluit, neque fisco sed heredi in- it probationem. L.* 13. §. 5. *D. ib.* 5) *Cf. L.* 13 *pr.* §. 10. 2. §. 7. *D. de iur. fisc.* (49, 14). 6) *Cf. Gai.* 2, 206. 207. *Ulp.* 1, 21. 25, 17. 7) *Ad sententiam supplevi, ut appareret, m sequentem* §. *recte suppletam esse. Scriptum fuisse puta:* fc. relict. ē item | dimidii p̄mium fert. | *Cf. L.* 13. §. 1. *D. i. fisc.* (49, 14). *Quae Boeck. proposuit, non duos sed tres us complent. De edicto D. Traiani vero iam ante in non iente ICtus dixerat.* 8) '*Si praeses in prouincia per sup- itam personam conparasse* | *quid arguatur, fisco con*|*demnatur* rei *aesti*|*mationis.* ter uero *frustra citato' Boeck. ex Lachm.*

5. Bona e*orum*, | *q*ui cum fisco contrahun*t*, *le*|*g*e 'uacuaria' uelut *pig*|*n*oris iure fisco '*obligan*|*tur*;[10] non solum ea, quae habent, 'set et[1] ea, quae postea | habituri sunt. |

6. *E*dicto diui Traiani cau*e*|*tur*, ne qui prouincialium cum | seruis fiscalibus contraha*nt*, | nisi adsignante procura|tore. 'quod[2] factum | dupli damno uel reli|quorum e*x*solu-
fol. 1. v. col. a. tione p*en*|satur. et ideo qui cu*m* | *non adsig*nato *siue de* | *peculio in cre*d*itum* | *ierit*, *si*ue is id*circo tamen* | *reliqua non* contra*xerit*, *rem per*|*dit uel pen*sat cum *altero tan*|*to*; *si uer*o contrax*erit in* | *actu*, *qui e*i incu*mbebat*, *totum* | *debitum* eo n*omine fisco* | *persolu*ere cogitur; nec *rele*|*uatur*, cum ad eum l*ucrum* | *e manumiss*orum peruenit hereditate.[3]

6[a]. '*Serui pro par*|*te*[4] *C*aesaris ab ad*mini*|*str*atione re-

---

cj. Ego L. 46. *D. de contrah. empt.* (18, 1) *collata L.* 46. §. 2. *D. de i. fisc.* (49, 14) *accuratius secutus sum. Scriptum erat:* in ꝑūa cui p̄c̄ q. ꝑse ūpal|iam ꝑsonam *et postea* patit' *et* ū aestil, *denique* et. *pro* etiam. *Si recte habet* l *initio v.* 4. *apogr. Bg. faciendum erit:* q(ui)l(icet)p(er)supposi|tam. [9]) *xx*maria *Boeck. ex cj. ed. Alii alia coniecerunt. Ego postquam Leg. Flav. Salpens.* 64. *innotuit, codicis scripturam mutare ausus non sum, nec dubito, legem vacuariam eandem esse, quae ibi 'lex in uacuom uendendis' dicenda appellatur, qua ex lege emptori, postea fisco i. e. procuratori Caesaris etiam singulas res debitoris persequi et distrahere videtur licuisse.* [10]) *In C. scriptum fuerit* obla|tur (oblegantur). *Cf. L.* 10. *D. de manum.* (40, 1). *L.* 1. 2. *C. in quib. c. pign.* (8, 15). [1]) s' *C. i. e. olim* set, *ex quo* et *geminandum erat. Boeck. ed.:* sed ea *quoque*, quae. [2]) *Ante h. v. siglum v.* contra *excidisse suspicor.* [3]) *Versus* 1—11. *Codicis vestigia et spatia anxie servans restitui, nec tamen ut de singulis omnibus praestem. Scriptum fuisse puta: non adsign*ato *siue de* | *peculio in cr*edit*um* | *ierit si*ū is i*dcirco t*m̄ | *reliqua n̄* ɔa*xerit* r̄ ꝑ|*dit ū pen*sat c'*altero tan*|*to si uer*o ɔ̄axe*rit in*|*actu q́.* ei incu*mbebat, tot.* | *debitu*m eo n*om. fisco* | ꝑsol*u*ere cogit' n'*rele*|*uat'* cū ad eum l*ucr.* | *e* m̄m̄or̄ puenit h̄t. *Quod in fine dicitur, eo spectat, quod si dispensator forte vel vicarius eius rationibus redditis manumissus erat et postea defuncti hereditas ad Caesarem pervenerat, detecta deinde ex actu servi reliqua nihilominus tota ab eo, qui contra interdictum cum eo contraxerat, persolvenda erant: nova enim liberti persona erat. Iam vero duae sequuntur edicti D. Traiani quasi exceptiones vel potius interpretationes in* §§. *sequentibus, quas eadem ratione restitui.* [4]) *Scriptum fuisse*

n *'peculi*|*ari*um[15] itemque comm*uni* | *'omnium*[6] rerum com- rc*i*|*o non 'pro*hibent*ur*[7], adeo ut et | *stipu*lari ab his e*t* |*tris* donatum u*indicar*e poss*i*mus, nisi *'quod scilicet* | *ex usa*[8] *e*àdem portio *eti*|*am Cae*saris fiat. |

7. *Qui* mutuam pecuniam contra interdic|*t*um dispensatori carioue eius crediderit, |*'eum cum reliquis* iniquum est non col. I n|*sare, cum conu*enitur,[9] quia quod *ei* | *cred*idit, non ami- . | '——————[20] |

8. [1] *Qui contra e*dictum diui Augus|*ti re*m l*i*tigiosam a | *n possid*ente comparauit, prae|*terquam* (*quod*) emptio l|lius momenti est, poenam | quinquaginta sestertiorum co re|praesentare compellitur. res autem | litigiosa uide- r, de qua | apud suum iudicem *'(lis)*[2] | delata est. sed hoc prouinciali*bus* | fundis *'*praua usurpa|*t*ione[3] optinuit. |

——————[4] |

9. [5] Absentes fugitivos | uenum dari aut comparari | am- issimus ordo | prohibuit, denuntiata | *i*n emptorem uendi|- remque poena sestertiorum quinquaginta, | quae hodie fisco ndi|*catur*. fol. col

* * *

——————

tatuo: sūi ꝑ ꝑ|te. [15]) *Scriptum puto fuisse per errorem:* ec.|arium, *quia id proprie est* pecuniarium. [6]) *Scriptum:* omniu.) *Scriptum:* ꝓhibent. *In sequentibus 'nostris' intellige de ser- is nobis ipsis cum Caesare communibus. Pro* possimus *C. habet* 'sum'. [8]) *Scriptum:* q̧ scl | ex c̄. [9]) *Scriptum fuisse vide- ur:* eūc'reliq̓s (*vel* eum tamen) inic'ēn̄pen|sare cum c'uenit'. *Priore d. quod feceram: 'utetur compensatione, si pro eius reliquis onuenitur' iam video parum cum C. convenire.* [20]) *Versus a criptura vacuus.* [1]) *Cf. Gai.* 4, 117. *Guil. Francke ad Dig. it. de hered. petit. p.* 39. [2]) *Ex Heisii cj.* quaestio *Lachm. cj. Boeck. mavult* ca (*potius* c.) *i. e.* causa. *Mihi librarius, cum criptum esset* iudicēlis, *inde* iudicem *videtur fecisse.* [3]) *Nam Augustus dum actorem non possidentem rem litigiosam alienare etat, nonnisi de praediis, quae mancipi erant, cogitare poterat, uod etiam poenae summa evincit. Sed postquam exceptio etiam d pignori hypothecaeve dationem translata erat, per quam omnium erum etiam mobilium nomine in rem actio a non possidente cre- itori comparari poterat* (*L.* 1. §. 2. *D. quae res pign.* 20, 3), *irum non est, quod rapaces procuratores poenam quoque edicti d fundos saltem provinciales transtulerunt.* [4]) *Versus vacuus.*) *Cf. Paul.* 1, 6ª. §. 2.

10. [26] excepto castrensi | peculio *bona* sua *con*|ferre debe|bu*nt*. |

11. Caesare a liberto suo *ex as*|se herede instituto, *filia ne*|*pos*ue[7] ad semisse*m uo*|catur: cum extranei*s* uero ins|ti|tuto, filia ex 'se|misse modo[8] extranei*s*, | non et*iam* Caesari adcrescit.[9] | quodsi plus semisse Cae|sar accepit, in id, quod plus | est, etiam Caesari adcrescit. |

12. Libertae Caesaris, tam | manumissione quam 'beneficio con|iunctionis[30] effecta*e*, | si testatae decedant, | dimidium, si intesta|tae, *to*tum fisco uin|dicatur.[1] sane patris et | patroni ignorantis | ius non minuitur.[2] |

ol. b. **13.** Ancilla Caesaris, quae v̄ li|beros habuerit, in nu|*me*|*rum libertarum*[3] —— —— v. 2—10. —————— |

[26]) *Praecesserant fere haec: 'Caesaris libertus etiam minor centenario sive testamento facto sive intestato decesserit, cum liberis eius duobus vel uno virilis pars Caesari debetur liberique ei.' Cf. Gai.* 3, 42. *Nam in centenario commune hoc ius erat ex lege Papia, quae cum patrono ut debitam hanc partem etiam adversus duos naturales liberti liberos adscripserat, emancipatione liberorum eam minui nolebat. Emancipatus igitur et patrono et sua conferebat, exceptis bonis castrensibus. Caesarem vero, patrem patriae, in cuiusque domus Augustae liberti bonis hoc ius habuisse, ex seq. §. probabile est. Cf. Suet. Ner.* 32. [7]) *Cum in Cod. esse dicatur* ****** | iū *videamus, ne id fuerit:* filia ne|pū *i. e.* neposue. *Cf. L. Rom. Burg. tit. de testam.* 45 (44). '*filia* | iure (*adcrescendi*)' *edd.* [8]) semissem *C. unde fuerit* semisse m̊ (= modo). *Deest* modo *in edd. etiam mea priore.* [9]) *Singulari eius, ut opinor, iure. Cf. Leg. Rom. Burg.* 3. *ibiq. Bark. Nam privatus patronus cum per filiam liberti minoris centenario ab hereditate eius excluderetur, causa non erat, cur filia praeterita non et ipsi partem detraheret. Cf. Gai.* 2, 124. *De semisse Caesaris cf. Suet. l. c.* [30]) *Interpretatio non tam ex Tacit. A.* 12, 13. *et Paul.* 4, 10. §. 2., *quam ex L.* 3. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 11) *petenda: unde docemur, ingenuam, quae Caesaris servo se iunxerat, etiam ignaram, antiquo iure semper (quasi consentiente eo) libertam eius effectam esse.* [1]) *Hoc quoque singulari iure. Nam ex lege Papia privati patroni liberta quattuor liberorum iure testamenti factionem nanciscebatur, ita ut virilis pars pro numero liberorum superstitum patrono deberetur. Gai.* 3, 44. *Unde suspicor, Caesaris libertabus etiam sine liberorum iure testari licuisse, ut tamen liberorum ius nihil in Caesaris patroni iure mutaret.* [2]) *Cf. Paul.* 2, 21ª. SS. 7. 9. [3]) *Vid.*

13[a]. ****** possunt;[34] na*m* *poenam* o|*'mni* *pri*uato ıtrac*tu* *rec*|*te* *fisco* stipul*a*ntur.[5] |

14. [6]E*orum* bonorum, *quae* | a*d* fi*scum* pertinere di- ı|tur, s*i* *contro*uersia moueatur, | an*te* sententiam nec ob- |na*ri* n*ec* describi aut incorporari possunt. idem ser|uat*ur*, n a sententia *pro*uo|*ca*tio interponitur. |

15. Pro his bonis, quae fiscus in|quietat, manus op*po*|n*ere* no quidem prohib|*etur*;[7] *tutius tamen procurator* | *adi*- fol. 2 ; *ut is iniuriam* | *submoveat*, *si q*uam *com*|*mittunt*, *qui* col. ıa *perseq*uunt*ur*. |

16. '*Cum fisci advo*cat*i* pro *se* | *contra fiscum agunt*, *et* | *tantum, ne tempore medi*o pro *fisco* | *postulent*, *a gistratibus*, *q*uos adi|*erint*,[8] *decerni*, *sed i*n | '*aliorum*[9] ıeter*qua*m filiorum | *uel parentum* suo*rum* causa | liberto- ıue[40] ad*esse prohi*ben|*tur*, et si adfuer*int*, *i*nfa|mia plectun-. s*a*ne | hoc principali b*enefi*cio | impetrare non pro*hi*- ı|tur.

17. Fisci adu*o*ca*t*i, | quibus ad temp*us* of*ficium* | manda-

---

'umell. de r. r. 1, 8. §. 19. *recte a Rudorfio allatum. Suspi- i licet, quinque liberis Caesaris ancillas similia iura adeptas e, atque quattuor liberis a privatis manumissae.* [34]) *Ex chm. cj. Puta praecessisse: 'Per liberas personas actiones ıtaxat ad rem persequendam ne fisco quidem quaeri* possunt'. *am sententiam in fine disputationis de his, quae per libertos esari quaerantur, aptissime collocatam fuisse, nemo non videt. cum pri*uato contrac*tum quid* | *est*, *fisco* stipul*a*ntur *Lachm. et 'eck. omissis, quae antecedunt, ceterum recte allatis verbis L.* 1 *. D. de i. fisc.* (49, 14) '*uel poenam fisco ex contractu priuato beri'.* [6]) *Vid. praefat.* [7]) *Vid. praefat. Post haec uni- rsam sententiam restitui, Paul.* 5, 12. §. 6. *et codicis vestigia utus, in quo sic scriptum fuisse puto: totius tm̄ ꝑcurator* | *it' ut is iniuriam* | *submoueat, si q*uam *ꝛ* | *m̄tunt q́ b̄ ꝓsequunt'*. | *Ad sententiam haec restitui, quibusdam a Lachm. monstratis, scriptum fuisse arbitratus: cū* (*cum*) *fisci adu*o*cati ꝓ se* | 5 *cum agunt, solet* | *īt, ne temp. medio ꝓ fisco* | *ṕulent a* mag. *os* adi|*erint. Cf. L.* 9. §. 1. *D. de poenis* (48, 19). [9]) *Scri- um fuisse posui:* alior. *et postea* ꝓhibē|tur. *Boeck. secundum achm. dedit: nulla* (*pro: aliorum*) *et postea: iubentur: qua ra- me dubito, an unquam ICtus locutus sit.* [40]) *Exciderit* et pu- *llorum* suorum. *Cf. L.* 10 *pr. D. de postul.* (3, 1). *Ceterum de e et seq. §. vid. praefat.*

tum est, quia *sa*lari|um n*o*n accip*iu*nt, | contra fiscum adesse non pro*h*i|bentur.

18. Cap*it*e '*le*|*gi*s censoriae[41] caue|*tur*, ut 'non *t*an*t*um, col. b. cum quid | praestatur, cui*us* rei omis|sa professio | (*sit*, *sed et cum*) com|missi *poe*na intra quinquennium locum | *ob id ha*-*b*et,[2] earum rerum | *nomi*ne[3] quae per fraudem | '*ipsa*[4] ablata[5] sunt uel professi|oni 'subtracta,[5] qua|d*r*uplum fisco de-*pe*n|d*a*tur, alias duplum. |

19. [6]A de*b*itore fisci in frau|dem datas libertates re|trahi placuit. sane ipsum | ita emere, ut manumittat, | aut fideicommissam libertatem 'praest*are*,[7] non est prohibitum.

20. [8]Ab eo, q*ui* reus criminis '(*publici*)[9] pos|tulatus

---

41) *Domitiani, ut opinor, quem Plin. Pan.* 40. *spectare videtur.* 2) manium c'quid ı p̄statur cui rei omis|sa pfessio intra ɔmis|*****na ū·nium loc'|*******cı *C.* 'non *t*an*t*um cum quid | praestatur, cuius rei omis|sa professio *fuerit*, a*ctio* commis|*si* intra quinquennium locum | *habeat sed et' Lachm. et Bg. edd.* 'tum tantum, c. q. p. c. r. o. professio intra commis|sis statutum quinquennium locum *fisco dat' mea prior ed. laudato libro m.* '*Census u. Steuerverf. d. Kaiserz.' p.* 194. *Sed hoc tantum, quod nunc dedimus, cum rei ipsi tum codicis scripturae satisfacit. Cuius una corruptela inde repetenda est, quod v.* intra, *quae aliquando ante* quinquennium *exciderat, perperam deinde ex margine superiori versui restituta ibique litteris* sit s'etc' *superscripta effecit, ut horum verborum propter similitudinem cum antecedente* profes-sio *et sequens* com-missi *pro suspectis habitorum locum obtineret. De simili vitio vid. not. ad Gai.* 2, 155. 3) *i. e. ex his causis.* 4) '*tota' edd. Lachm. et Bg.* '*e censu' ed. mea prior. Sed intellige res ipsas, quae in commissum ceciderunt fiscumque vindicantem per fraudem celantur aliove modo ei auferuntur.* 5) ablatae .... subtractae *ed. mea prior invito C. Si quae per fraudem professioni subtracta sunt, vectigal tantum poenae nomine quadruplatur. De quinquennio cf. L.* 2. *C. de vectig.* (4, 61). *L. un. Th. C. de quinq. praescr.* (4, 15). *de quadrupli et dupli poena Plin. paneg.* 40. *Lactant. de mort. pers.* 23. *L.* 16. §. 10. *D. de public.* (39, 4). 6) *Cf. L.* 45. §. 3. *D. de i. fisc.* (49, 14). *L.* 11. §. 1. *L.* 16. §. 3. *D. qui et a quib.* (40, 9). *L.* 10. *D. de manum.* (40, 1) *et in praefat. dicta.* 7) praestet *C. edd. etiam mea prior.* 8) *Cf. L.* 20. *D. de accus.* (48, 2). *L.* 8. §§. 1. 2. *D. de manum.* (40, 1). *L.* 15 *pr. D.* qui et a quib. (40, 9). 9) *Ratione habita*

aduersam sententiam | meruit, tempore reatus | quocunque mo|do alienata a fisco cum | quadruplis fructibus | reuocantur.

21. Fideiussorem eius, qui cum | dispensatore contraxit, ip |

L. 20. cit. supplevi, litteram p(*ublici*) *ob sequentem litteram* p *excidisse suspicatus.*

HERENNIVS MODESTINVS.

Ex libris Regularum.

1. [1] Modestinus regularum libro IX.[2] sub titulo de bonis libertorum et de testamentis: 'Cum in testamento dies et consules adiecti non sunt, non nocet, quominus ualeat testamentum.'

Ex libris Differentiarum.

2. [3] 'Inter eum, qui in insulam relegatur, et eum, qui deportatur, magna differentia est', ut ait Herennius; primo quod relegatum bona sequuntur, nisi fuerint sententia adempta, deportatum non sequuntur, nisi palam ei fuerint concessa: ita fit, ut relegato mentionem bonorum in sententia non haberi prosit, deportato noceat. item distant et in loci qualitate, quod cum relegato quidem humanius transigitur, deportatis uero hae solent insulae assignari, quae sunt asperrimae, quaeque sunt paulo '*lentius* sum*pto*[4] supplicio comparandae.

---

1) *Primum haec ex ignoto a Petro patre suo accepto codice ms. cum Mos. et Rom. legum Collatione Lutet.* 1573. *p.* 54. *edidit P. Pithoeus, postremum adiecta notitia litteraria Boeckingius in ed. Ulp. fragm.* 1855. *p.* 179. 2) III *ed. Pith. correxit I. Gothofr. Neque enim* III. *sed libro* IX. *Modestinus et de bonis libertorum* (*L.* 9. *D. de i. patron.* 37, 14) *et de testamentis egit: videnturque eius operis codices etiam miscellos titulos habuisse, quibus diversae res, non ab ipso tamen, ut puto, Modestino, adscriptae et inscriptae erant.* 3) *Haec debentur codicibus quibusdam Isidoriani Differentiarum libri. Ex alio primus Casp. Barthius advers.* 39, 14., *ex alio Arevalus in Isidori ed. Romana T. V. p.* 26. *edidit. Utriusque lectionem composuit Lachmannus Zeitschr. f. gesch. RW. XI. p.* 115. *Postremum Boeckingius l. c. p.* 180. *edidit, quem fere sequimur. Libro I. differentiarum hunc locum tribuendum esse, idem ob L.* 22. *D. de poenis* (48, 19) *coniecit. Ad rem cf. Isidor. orig.* 5, 27. §. 29. *L.* 4. *L.* 14. §. 1. *L.* 18 *pr. D. de interd. et rel.* (48, 22). 4) *Scripsi;* minus summo *edd. Cf. Plin. N. H.* 11, 25, 30. '*nisi quod grauiore supplicio lenta per triduum morte conficiunt*'.

LEX DEI

SIVE

MOSAICARVM ET ROMANARVM LEGVM COLLATIO.

Tribus codicibus manuscriptis haec 'Lex Dei', uti in illis ipsis codicibus, sive Mos. et Rom. legum Collatio, ut nunc plerumque inscribitur, ad nos pervenit, Pithoeano s. Rosnico, nunc Berolinensi, Vercellensi, et Vindobonensi: qui omnes admodum corrupti sunt, nec inter se ullus eorum ab alio pendet; antiquissimus tamen videtur Berolinensis, ex quo Pithoeus a. 1573. primum Collationem edidit; existimatur enim esse seculi octavi vel noni, ceteri seculi undecimi; et ille ut solus integrum continet opus vel certe tit. XVI. nunc ultimum (integrum enim ipsum opus ad nos pervenisse, licet verisimile sit, tamen quis praestabit?), ita et titulorum, in quos ipse auctor opus suum distribuerat, numeros, quanquam nec ipse integros, tamen aliquatenus servavit, qui in ceteris capitum distributioni cessere, quam in omnibus tribus codd. soli librariorum licentiae deberi, nemo, qui vel unum illorum inspexerit, dubitabit.

Auctor Collationis quis sit, ignoratur. Rufinum Aquileiensem presbyterum fuisse, ea maxime de causa suspicatus sum argumentisque instruxi (Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. comm. I.), quod rumor seculo decimo sexto percrebuerat, a primariis viris susceptus, 'Collationem habere in quadam bibliotheca Germaniae nomen Licinii Rufini praefixum'. Certius est, auctorem Christianum fuisse eoque consilio hanc 'legis Dei' et legum Romanarum compositionem scripsisse, ut, praemissa (quod credere par est) praefatione nunc deperdita, qua hoc consilium aperiebat, re ipsa ostenderet, quod iam Tertullianus apolog. 45. Romanis ethnicis obgesserat: 'dum tamen', inquit, 'sciatis, ipsas quoque leges vestras (sc. ea), quae videntur ad innocentiam pergere, de divina lege ut antiquiore forma mutuatas esse' et postea Leo Magnus in causa matrimoniali praedicavit (ep. 167) 'multo prius hoc ipsum Domino constituente, quam initium Romani iuris existeret': eoque modo ICtorum potissimum fastum reprimeret, *legem Christianam* aut tanquam imperii

Romani institutis adversariam damnantium, aut prae suarum legum praeclaritate despicientium. Vid. maxime tit. VII. init., tit. VI. c. 7. cum not. nostr. et tit. XIV. c. 3. §. 6., quae etiam clerici supercilium ac stylum prodere videntur. Nam hoc eum voluisse, quod Dirksenus opinatus est (Comm. über d. Collatio in Abhh. d. Berl. Acad. 1846. Jan. 19. p. 27), ut iudices Rom. imperii in iudicandis Christianorum Romanorum causis tam legem Mosaicam quam ius civile Rom. sequerentur, non modò nihil habet, quo arguatur, sed etiam eo redarguitur, quod auctor libelli leges divinas illis parum notas multo succinctius quam Romanas refert: praeterea hoc ut nimis absurdum consilium (infinitam enim confusionem peperisset, nec tunc quisquam Christianus lege Mosaica ex. gr. in causis hereditariis se teneri aut credebat aut volebat) homini prudenti affingi non oportet. Is igitur consilium suum ut exsequeretur, selectas quasdam quasi exempli loco materias, easque apte ex omnibus fere iuris forensis partibus petitas titulis divisit, eorumque in unoquoque praemisit velut semen divini iuris praeceptum aliquod legis Mosaicae, non ex vulgata id versione petitum neque omnino anxie ad verbum versum, sed interdum magis ad sententiam relatum; subiecit deinde tanquam laetas segetes inde pullulantes auctoritates satis amplas ex libris quinque ICtorum, qui tum maxime in iudiciis legebantur, Gaii, Papiniani, Paulli, Ulpiani, Modestini et ex duobus Codicibus Gregoriano et Hermogeniano depromptas, semel etiam Theodosii Magni constitutionem a. 390. (tit. V. c. 3.), ut ipse significat, quia ea mentem divinae legis perfectius secuta esse videretur; nec tamen eam ex Theodosiano Codice desumsit. Raro de suo animadversiunculas intexuit. Et ut sunt, quae doctum hominem prodant, velut qui etiam libros haud vulgares illorum ICtorum adhibuerit et in constitutionibus principum ad subscriptionum fidem animum adverterit (tit. VI. c. 5 fin.), sunt etiam, quae iuris eum parum peritum fuisse arguant, velut quod rescriptum in tit. X. c. 8. relatum ad depositum pertinere censuerit. Quod vero 'proximi' appellationem in octavo decalogi praecepto (tit. IX. init.) ad familiaris maxime testimonii prohibitionem retulisse videtur, non divini iuris inscitiae, sed piae cuidam fraudi tribuere malim; eandem enim redolet, quod maledictiones illas tit. VI. fin. finxit (vid. not. 46.) et legem de divinatione prohibita tit. XV. c. 1. ad sui aevi mores flexit.

De tempore, quo haec Collatio scripta fuerit, nolo argumenta recoquere, quibus eam paucis ante quarti seculi finem annis compositam esse probasse mihi videor (Zeitschr. l. c.), praesertim cum quae postea contra disputata sunt, neque omnia tangant, neque eiusmodi sint, ut retexenda

huius telae necessitatem imponant. Quae vero praeterea de auctore, tempore et tota ratione huius opusculi scripta sint, ea si quis comperire velit, adeat Boeckingii Pandect. ed. sec. I. §. 19. p. 47. Rudorfii Histor. iur. Rom. §. 103. p. 286.

De edenda Collatione post Pithoeum Blumius longe optime meritus est. Is enim ea editione, quae Bonnae a. 1833. vulgata, deinde in Corpore iuris anteiust. Bonnensi p. 308. iterata est, praemissis prolegomenis doctrinae plenis et adiectis indicibus uberrimis primus codices mss. Vindobonensem et Vercellensem adhuc ignotos in lucem protraxit notataque eorum lectionis varietate et ceteris criticae artis subsidiis adhibitis multos locos sanavit. Idem postea etiam de Pithoei codice, qui interea in notitiam redierat, disputavit Zeitschr. f. gesch. RW. X. comm. IV. Ad huius igitur editionis exemplum quin nostra textus recensio referenda esset, dubium esse non poterat. Quod ita instituimus, ut ubicunque declinandum a Blumio videretur (quod sane haud paucis locis factum est), codicum lectiones et praestantiores virorum doctorum coniecturas in adnotationibus subiiceremus; namque in rem etiam Berolinensem codicem denuo diligenter contulimus. Neque tamen omnes eius variantes lectiones vel a Pithoeo vel a Blumio commentatione laudata praetermissas, quarum haud exigua vis est, enotavimus, sed, ut instituti nostri ratio faciebat, eas tantum, quarum aliquis usus ad nostri textus recensionem esse videbatur. Denique et Lachmanni emendationibus (Zeitschr. cit. Tom. X. p. 309.) et iis, quae ipsi ante conieceramus (ibid. Tom. XIII. p. 31.) delectu habito usi sumus.

INCIPIT

LEX DEI QVAM DEVS PRAECEPIT AD MOYSEN.

(TIT. I. DE SICARIIS ET HOMICIDIS, CASV VEL VOLVNTATE.)

Kap. I. Moyses Dei sacerdos haec dicit:[1]

1. Si quis percusserit hominem ferro, et occiderit eum, morte moriatur. 2. Si autem manu lapideue, quo mori possit, percusserit, et mortuus fuerit, homicida est: morte moriatur. 3. Si autem per inimicitiam impulerit eum, uel immiserit super eum aliquod uas ex insidiis, et mortuus fuerit, 4. uel per iram percusserit eum manu, et mortuus fuerit, morte moriatur.

---

1) *Numer.* 35, 16. 17. 20. 21.

Kap. II. Paulus quoque libro quinto sententiarum sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis dicit:[2] 1. Lex Cornelia poenam deportationis, infligit ei, qui hominem occiderit, 'eiusue[3] rei causa, furtiue faciendi cum telo fuerit, 'quiue[4] uenenum hominis necandi causa habuerit, uendiderit, parauerit, falsumue testimonium dixerit, quo quis periret, mortisue causam praestiterit. 2. Quae omnia facinora in honestiores poena capitis uindicari placuit; humiliores uero aut in crucem tolluntur, aut bestiis 'obiiciuntur.[5]

Kap. III. Ulpianus libro VII. de officio proconsulis sub titulo de sicariis et ueneficis: 1. Capite primo legis Corneliae de sicariis cauetur, ut is praetor iudexue quaestionis, cui sorte obuenerit quaestio de sicariis eius, quod in urbe Roma propius(*ue*) mille passus factum sit, uti quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obuenerint, de capite eius, qui cum telo ambulauerit hominis necandi, furtiue faciendi causa, hominemue occiderit, cuiusue id dolo malo factum erit et reliqua. Relatis uerbis legis modo ipse loquitur Ulpianus: 2. Haec lex non omnem, qui cum telo ambulauerit, punit: sed eum tantum, qui hominis necandi, furtiue faciendi causa telum ge(*sse*)rit, 'coercet. Compescit[6] item eum, qui hominem occidit,[7] nec 'adiicit,[8] cuius conditionis hominem, ut et ad seruum et peregrinum pertinere haec lex uideatur.

Kap. IV. Item Paulus libro, quo supra, et titulo dicit: 1. Homicida est, qui aliquo genere teli hominem occidit, mortisue causam praestitit.

Kap. V. Item de casualibus homicidiis Moyses legaliter dicit:[9] 1. Si autem subito, non per inimicitias,

---

[2]) *Idem excerptum repetitur tit.* 8. *c.* 4. = *Paul.* 5, 23. §. 1. [3]) eiusque *Cdd. edd.* [4]) et qui *Cdd. edd.* [5]) *Paul. Vis.* subiciuntur *Cdd. edd.* [6]) coerci compesci *B.* coherci compescit *Vi.; om. cum seq.* item . . . occidit *Ve.* compescit (*omisso* coercet) *ed. Bl.* [7]) *Addunt B.:* coercit, *Vi.:* coerciti, *Ve.:* coercere, *Bl. ed.:* coercet. *Verbum male repetitum videtur, postquam* compescit *priori sententiae per errorem applicitum erat.* [8]) adiecit *Cdd. edd.* [9]) *Numer.* 35, 22—25.

er eum aliquod uas, non 'insidians,[10] 2. uel moriatur, non per dolum, et ceciderit super tuus fuerit; si autem non inimicus eius fuerit, ierit malefacere ei, 3. iudicabitis inter eum, , et proximum mortui, secundum iudicia haec, itis percussorem.

Ulpianus libro et titulo, qui supra Distinctionem casus et uoluntatis in homicidio cripto Hadriani[1] confirmatur. Verba rescripti: ominem occidit, absolui solet, 'scilicet[2] si non imo id admisit: et qui non occidit, sed uoluit homicida damnatur. 3. E re '(*it*) itaque[3] conѕt 'ex(*quirendo*),[4] quo ferro percussit Epafrodigladium instrinxit, aut telo percussit, quid dun occidendi animo percusserit? Si claue percusna, cum forte rixaretur: ferro percussit, sed non nte. 4. Ergo hoc exquirite, et si uoluntas occi. homicidam 'seruum[5] supplicio 'crucis[6] iubete

. Paulus libro 'sent.[8] quinto, titulo [9] 1. Qui hominem occidit, aliquando absoluitur, occidit, ut homicida damnatur: consilium enim e, non factum puniendum est. Ideoque 'qui[20] cidere, '(*id*)[1] casu aliquo perpetrare non potuit, punitur; et is, qui casu '(*iactu*)[1] teli hominem ferierit, absoluitur. 2. [2]Quodsi in rixa perperierit, quoniam ictus quoque ipsos contra e contemplari oportet, ideo humiliores in ludum,

., *unde fortasse leg.* insidianter. [1]) *De quo cf.* . *ad leg. Corn. de sic.* (48, 8). [2]) *Ed. Pith.* *um ex* scil. [3]) *Vid. L.* 1. *cit.* [4]) ex *Cdd.* et *ed. Bl. Quod supplevimus, ob similitudinem sem excidisse videtur; cf.* §. 4. [5]) *Cdd.* seruorum cum iure *B.* eo iure *Vi.* eum iure *Ve. Omnia prima littera* crucis *pro siglo habita.* cruci *ed. Bl.* *Vi. Ve. ed. Bl. Vid. Paul. S. R.* 5, 21. §. 4. tertio *B. Ve., initio sc.* tert. *pro* sent. *ut in Con-* [9]) = *Paul. S. R.* 5, 23. §. 3. [20]) *Om. B.* si *Bl.* [1]) *Ex Paul. Vis.* [2]) *Cf. L.* 17. *D. ad*

aut in metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur.

Kap. VIII. Item Gregorianus 'libro XIV.[23] ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis talem constitutionem ponit: 1. [4]Imperator Antoninus Augustus Aurelio Herculano et aliis militibus. Frater uester rectius fecerit, si se praesidi prouinciae optulerit; cui si probauerit, non occidendi animo Iustam a se percussam esse, remissa homicidii poena, secundum disciplinam militarem sententiam 'feret.[5] Proposita prid. Kal. Febr. Laeto bis Cons.[6]

Kap. IX. Item Gregorianus eodem titulo et libro talem constitutionem ponit: 1. Imp. Alexander A. Aurelio Flauio et aliis militibus. Si modo pro quo libellum dedistis, non dolo praestitit mortem, minime perhorrescat: [7]crimen quippe ita contrahitur, si et uoluntas occidendi intercedat. Ceterum ea, quae ex improuiso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae imputantur. Prop. XIII. Kal. Aug. Alexandro Cons.[8]

Kap. X. Item Gregorianus eodem libro et titulo tale rescriptum[9] dedit. 1. Diocletianus et (*Maximianus*) domini nostri. Haue Agatho karissime nobis.[30] Qualitas precum Iulii Antonini clementiam nostram facile commouit: quippe 'qui[1] adseueret, homicidium se non uoluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio praebita uideatur. Quod si ita est, neque super hoc ambigi poterit, omni eum metu ac suspicione, 'quam[2] ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id, quod adnotatione nostra comprehensum est, uolumus liberari. Dat. prid. Kal. Decemb. Diocletiano Aug. IV. et Maximiano Coss.[3]

Kap. XI. Ulpianus libro et titulo quo supra:[4]

---

leg. Corn. de sic. (48, 8). 23) *Cf. Haenel ad Gr. C. p.* 43. *B. in indice capp. habet:* libros (*pro* libro x.) quarto. 4) = *L.* 1. *C. ad leg. Corn. de sic.* (9, 16). 5) ꝑferet *B. similiter Ve. Vi. et Iust. C. Sed ita factum, cum antea* qui si probauerit *scriptum esset.* 6) *a.* 215. 7) *Cf. L.* 1. *C. cit.* 8) *a.* 222. 9) = *L.* 5. *C. ad leg. Corn. de sic.* (9, 16). 30) *Cf. Haenel. Praef. ad Th. C. p. XXXIX. fin.* 1) *Ex I. C.* quod *Cdd. edd.* 2) *Ex I. C.* quod *Cdd. edd.* 3) *a.* 290. 4) *Est L.* 4. §. 1. *D. ad*

1. Cum quidam per lasciuiam causam mortis praebuisset, comprobatum est factum Taurini Egnatii proconsulis Baeticae a diuo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. 2. Verba consultationis et rescripti ita se habent: 'Inter Claudium, optime imperator, et Euaristum cognoui, quod Claudius Lupi filius in conuiuio, dum sago iactatur, culpa Marii Euaristi ita male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur. Atque apparebat, nullam inimicitiam 'cum eo Euaristi[35] fuisse. sed cupiditatis culpam coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis iuuenes emendarentur. Ideoque Mario Euaristo urbe, Italia 'et prouincia[6] Baetica in quinquennium interdixi, et decreui, ut impendii 'causa HS.[7] duo milia patri 'iuuenis[8] persolueret Euaristus, quod 'manifestata erat eius[9] paupertas. Velis rescribere.' 3. Verba rescripti: 'Poenam Marii Euaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum culpae:[40] refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid admittatur, an casu.' 4. Et sane in omnibus criminibus distinctio haec 'poenae[1] aut 'iustitiam[2] prouocare debet, aut temperamentum admittere.

Kap. XII. Modestinus libro differentiarum sub titulo de scientibus et ignorantibus generaliter loquitur: 1. Nonnunquam per ignorantiam delinquentibus iuris ciuilis uenia tribui solet, si modo rem facti quis, non iuris ignoret: 'quae scilicet[3] consilio delinquentibus praestari non solet. Propter quod necessarium est, addita distinctione considerare, utrum sciente an ignorante aliquo quid gestum proponatur. Et reliqua.

Kap. XIII. Paulus libro et titulo quo supra.[4] 1. Qui telum tutandae salutis causa gerit, non uidetur homi-

---

leg. *Corn. de sic.* (48, 8). 35) cum euaristi *B.* euaristi *Vi.* euaristi *Va.* cum Euaristo *ed. Bl.* 6) e prouincia *Ve.* prouincia *B. Vi. edd.* 7) causa *B. Vi. ed. Bl.* causam *Ve.* 8) eius *Cdd. edd.* 9) manifesta fuerat eius *Vi.* manifesta eius fuerat *B. Ve. edd.* 40) *L.* 5. §. 2. *D. de poenis* (48, 19). 1) poenam *Cdd. edd. item Dig. l. c.* 2) *Sic Cdd.* iustam *Dig. et ed. Bl. Cf. L.* 5. *D. de fugit.* (11, 4). 3) *Suspicor:* q.uaenia (quae uenia). 4) *Cf. L.* 11. §§. 1. 2. *D. ad leg. Iul. de vi publ.* (48, 6).

nis occidendi causa portare. **2.** Teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne, quod nocendi causa portatum est.

Explicit titulus de sicariis et homicidis, casu uel uoluntate.

INCIPIT

(TIT. II.) DE ATROCI INIVRIA.

Kap. I. Moyses dicit:[1] **1.** Si autem contenderint duo uiri, et percusserit alter alterum lapide, aut pugno, et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lectulo, **2.** et si surgens ambulauerit homo fortis in baculo suo: sine crimine erit ille, qui eum percusserat, 'praeterquam quod[2] cessationis eius mercedem dabit ei et medico inpensas curationis.

Kap. II. Ulpianus libro singulari regularum sub titulo de iniuriis. **1.** 'Iniuriam,[3] si quidem atrox, id est' grauis non sit,[4] non sine iudicis arbitrio 'aestimat actor.[5] Atrocem autem aestimare 'solet praetor;[6] 'atque colligit id ex[7] facto, ut puta si uerberatus uel uulneratus quis fuerit. Et reliqua.

Kap. III. Papinianus libro definitionum secundo sub titulo de iudicatis. **1.** Per hominem liberum noxae deditum si tantum adquisitum sit, quantum damni dedit, manumittere cogendus est a praetore, qui noxae deditum accepit: sed fiduciae iudicio non tenetur.[8]

Kap. IV. [9]Ulpianus libro XVIII. ad edictum sub titulo: si fatebitur iniuria occisum esse, in simplum 'ut condiceret.[10] **1.** Rupisse eum utique ac-

---

1) *Exod.* 21, 18. 19. 2) praeter ac *Cdd., quod olim, ut puto, erat:* praeterq. q. *Bl. ed.:* praeterea. 3) iniurias *Vi.* iniuria *B. Ve. ed. Bl.* 4) graui rerum *B.* grauis est *Ve. Vi. ed. Bl. Cf. Gai.* 3, 224. 5) extimatur *B.* (*in quo fere etiam* extimactur *legi potest*) *Ve.* aestimatur *Vi. edd.* 6) solere praetorem *Cdd. edd.* 7) adque colligi ex *B.* idque collegit. et *Vi.* idque colligit ex *Ve.* idque colligi ex *edd.* 8) *Quia non fiduciae causa* (*L.* 4. §. 25. *C. de bon. libert.* 6, 4), *sed proprio iure habendus ei mancipatus est. Cf. Gai.* 1, 140. 4, 75. 79. §. 3. *I. de nox. act.* (4, 8). 9) *Est L.* 27. §. 17. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2). 10) et cum diceret (dicere *Vi.*) *Cdd. edd. Vid. Zeitschr. XIII. p.* 31. *Adde L.* 28. D. *ad leg. Iul. de adult.* (48, 5). *For-*

emus, qui 'uulnerauit,[11] uel uirgis, uel loris, uel pugnis idit, uel telo 'quo alio,[2] 'ut sciderit[3] hominis corpus, uel iorem fecerit; sed ita demum, si damnum '(*iniuria*)[4] datum . Ceterum si in nullo seruum pretio uiliorem deterioremue erit, 'actio legis Aquiliae[5] cessat, iniuriarumque erit agenm '(*duntaxat; Aquilia enim eas ruptiones, quae damna nt, persequitur*).[6] Ergo et si pretio quidem non sit deter factus seruus, uerum sumptus in salutem eius et sanitam facti 'sint,[7] in 'haec[8] mihi uidetur 'damnum[9] (*datum, lque ideo lege*)[20] Aquilia 'agi[1] posse.

. Kap. V. Paulus libro 'singulari et[2] titulo de iiuriis. 1. Generaliter dicitur iniuria omne, quod non re fit; specialiter alias contumelia, quam Graeci (*ὕβριν appllant, alias culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in ge Aquilia damnum iniuriae accipitur, alias iniquitas et iustitia, quam Graeci*) ἀδικίαν uocant; nam cum praetor on iure aduersus nos pronuntiat, iniuriam nos accepisse icimus. Unde apparet, non esse uerum, quod Labeo putait, apud praetorem iniuriam ὕβριν duntaxat significare. .'Commune omnibus iniuriis[3] est, quod semper aduersus

---

sse scribendum condiceretur. [11]) *E Dig.* uulnerauerit *Cdd.* *ld.* [2]) *E Dig.*, *quae tamen habent* uel quo alio; *male. Cf.* 1. §. 17. *D. de SC. Sil.* (29, 2). cum alio *Cdd.* [3]) *Sic Dig.*, *ki quod* scinderet *male legitur; nam* ut *significat* modo ut. *Quod dd. praestant:* (alio) uis (bis *Ve.*) genere cederet (*pro hoc* occierit *Ve. Vi.*), *in eo* ui *ex* ut, sgenere *et* cederet *ex* sciderit *bis ripto factum esse apparet.* cum aliouis genere sciderit *Bl.* quoue lio uis genere sciderit *Lachm. cj.* [4]) *E Dig., licet careri ea ce possit.* [5]) ad aquiliam *B.* ad aquilia *Vi. Ve.* Aquilia *edd.* *Dig. Sed* ad *ex* aol. *prodiit.* [6]) *E Dig. Om. edd.* [7]) sunt *dd. edd.* [8]) haec nec (*ex repetito* hec *ortum*) *Cdd. edd.* *falim* hoc. [9]) *E Dig.* damni *Cdd. edd.* [20]) *E Dig. Om.* *ld.* [1]) lege *Cdd.* lege agi *edd.* [2]) *An legendum* v regular. *ubi* (*seq. cap.* prò singulari *Vi. habet* singulorum). *Movet, quod m omnes libri, quos Lex Dei citat, aliunde noti sint, Paulli ber singularis de iniuriis ignoratur, et tamen ex eo, quem hic itat, libro pr. 1. de iniur.* (4, 4) *sumptum est. Accedit, quod* *t. 6. c.* 2. *pro* libro regularum singulari *habet* libro singulari *Ve.* *ber* singulari *Vi. et simile vitium est etiam in B. tit.* 16. *c.* 4.) *Ita Lachmannus.* communem omnibus enim iuris *Cdd.* commune nomen enim eius *Bl.* *Numerum* 2., quem *Bl.* *ante* Unde

bonos mores fit 'id quod[24] non fieri alicuius interest. **3.** Hoc edictum ad eam iniuriam pertinet, quae contumeliae causa fit. **4.** Fit autem iniuria uel in corpore, dum caedimur, uel 'in auribus,[5] dum conuitium patimur, uel cum dignitas laeditur, ut cum matronae uel, 'praetextato[6] comites abducuntur. **5.** Iniuriarum actio aut legitima est, aut honoraria. Legitima ex lege duodecim tabularum: 'Qui iniuriam alteri 'faxit,[7] quinque et uiginti[8] 'poena sunto.'[9] Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales, uelut illa: 'Manu, fusti si os[30] fregit, libero 'ccc,[1] 'seruo[2] CL 'poena sunto.'[3]

Kap. VI. Idem Paulus eodem libro singulari,[4] sub titulo quemadmodum iniuriarum agatur. **1.** 'Qui autem iniuriarum,' inquit,[5] 'agit, certum dicat, quid iniuriae factum sit, et taxationem ponat non 'maiorem,[6] quam quanti uadimonium fuerit.' **2.** Certum dicit, qui suo nomine demonstrat iniuriam, neque ita ut per disiunctionem hoc aut illud accidisse conprehendat: sed ut necesse habeat, aut

---

apparet *posuerat. iam ante* Commune *transtuli.* 24) idque *Cdd. edd.* que *ex siglo* q. *factum. Sic carere possumus vocabulo* aliquid, *quod Lachm. ante* fit *intrudebat.* 5) uerbis (in uerbis *Vi.*) *Cdd. edd. Sed sequitur Paulus divisionem illam ex eo, quod laeditur, sumptam, de qua vid. Auct. ad Her.* 4, 25. 'Iniuriae sunt, quae aut pulsatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam alicuius uiolant.' 6) praetextatae *Vi. ed. Bl.* praetextato te *B. Ve. Unde fortasse leg.* praetextato praetextatae. *Cf.* §. 1. *I. de iniur.* (4, 4) *ibique Schrader.* 7) facit *Cdd. edd. Sed vid. Gell.* 20, 1., *ex quo etiam malim* faxit, alteri. 8) *Cdd. et edd. addunt glossema* sestertiorum (-re sitrium *Vi.*). *Vid. Fest. v.* Viginti quinque. 9) poena subit *B. Ve.* poenam subit *Vi. edd.* 30) manifestos *Ve.* manifestus *Vi.* manu fustiue si os *egregia Lachm. cj., in quo ut ne omitterem, et codicum scriptura suadebat, quam inde natam apparet, quod librarius litteris* si *literas* ti *male repeti credidit, et antiquus sermo, ut in* ope consilio *aliis, commendabat.* 1) *Ita Vi.* trecentos *B. Ve. ed. Bl.* trecentorum *Lachm. cj.; sed corrige* trecenti, *cum s ex sequenti voce adhaeserit.* 2) (si) seruo *Bl. Lachm. De recta interpunctione, quam in hac lege restituimus, eiusque sensu adi librum nostrum 'Gaius' p.* 117. 126. 153. 3) poenam subitor extertiorum *B. Ve.* poenam *Vi.* poenam subito sestertiorum *edd. Glossema* sestertiorum *eieci, nec repono* asses, *quos et hic decemviros omisisse verisimile est.* 4) *Vid. not.* 22. 5) *sc. Praetor. Cf. L.* 7 *pr. D. de iniur.* (47, 10). 6) minorem (minore *Ve.*) *Cdd.*

unam nomine suo rem designare, aut plures ita complecti, ut omnes eas accidisse cogatur probare. **3.** Certum autem, an incertum dicat, cognitio ipsius praetoris est.[37] Demonstrat autem hoc loco praetor non uocem agentis, sed qualem formulam edat. **4.** Certum non dicit, qui dicit pulsatum 'se uel uerberatum;[8] sed '*(qui)*[9] et partem corporis 'demonstrat,[40] et quem in modum, pugno puta, an fuste, an 'lapide ea[1] '*(sit percussa)*,[2] sicut formula proposita est: QVOD 'AVLO AGERIO A NUMERIO NEGIDIO[3] PVGNO MALA PERCVSSA EST. Illud non cogitur dicere, dextra an sinistra, nec qua manu 'percussa sit.[4] **5.** Item si dicat infamatum se esse, debet adicere, quemadmodum infamatus sit. Sic enim et formula concepta est: QVOD NUMERIVS NEGIDIVS 'SIBILVM[5] INMISIT AVLO AGERIO INFAMANDI CAVSA.

Kap. VII. Paulus libro 'sententiarum v.[6] sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis: **1.** [7]Causa mortis idonea non uidetur, cum caesus homo post aliquot dies officium diurnae uitae retinens decessit, nisi 'furtim[8] fuerit ad necem caesus, aut letaliter uulneratus.

Explicit de atroci iniuria.

---

edd. *Vid. libr. nostr.* '*Gaius*' *p.* 135—137. [37]) *Actionem igitur, nisi certum dicatur, denegantis.* [8]) si sit uerberatus (berberatus *Ve.*) *Cdd. edd. sine sensu. Sed factum hoc ex* seu̅ *repetito* si. [9]) *Notatum hoc* q. *fuisse puta.* [40]) *Sic Cdd.* demonstret *edd.* [1]) lapidem *B. Vi.* lapide *Ve. edd.* [2]) *Haec ob similitudinem sequentium uocum excidisse uidentur.* [3]) auli agerii *Cdd. edd. Sed vide sequentem formulam. Notae* a. a. a n.n. *errorem pepererunt, e quibus litterae* aann *librario* agerii *esse uisae sunt.* [4]) percussit *Cdd. edd.* [5]) illum *Cdd.* sillum *ed. Bl.* [6]) sententiarum *Cdd. Fuerit initio* sententiar.u̅. [7]) *Haec sententia, ad tit. I. proprie pertinens, a parum intelligente, cui argumentum eius Mosaicae legi sub tit. III. c.* 1. *sequenti uicinum esse uisum est, eius ad marginem translata et postea hunc locum obtinuisse uidetur.* [8]) forte *Cdd. edd. insipide; furtim est latenter, ut letale malum post aliquod tempus demum erumpat. Eo de tempore cf. L.* 1. *Th. C. de emend. serv.* (9, 12).

INCIPIT

TIT. III. DE IVRE ET SAEVITIA DOMINORVM (COHIBENDA.

Kap. I. Moyses dicit.[1] 1. Si quis percusserit seruum aut ancillam uirga, et mortuus fuerit in manibus eius, iudicio uindicetur. 2. Quodsi superuixerit die uno aut duobus, non uindicabitur, pretium enim ipsius est.

Kap. II. Paulus libro 'sententiarum v.[2] sub titulo ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis dicit: 1. Seruus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non potest postulari; modum 'tamen[3] castigandi et in seruorum coercitione placuit temperari.[4]

Kap. III. Ulpianus libro octauo de officio proconsulis, sub titulo de dominorum saeuitia.[5] 1. Si dominus in seruum saeuierit, uel ad impudicitiam turpemque uiolationem compellat, quae sint partes praesidis, ex rescripto diui Pii ad 'Aurelium[6] Marcianum proconsulem Baeticae manifestatur. Cuius rescripti uerba haec sunt: 2. 'Dominorum quidem potestatem in suos seruos inlibatam esse oportet, nec cuiquam hominum ius suum detrahi. Sed dominorum interest,[7] ne auxilium contra saeuitiam, uel famem, uel intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iuste deprecantur. 3. Ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iulii Sabini ad statuam confugerunt: et si uel durius habitos, quam aequum est, uel 'infami[8] iniuria affectos cognoueris, uenire iube, ita ut in potestatem Sabini non reuertantur. 'Qui si[9] meae constitutioni fraudem fecerit, 'sciat,[10] me admissum seuerius exsecuturum.' 4. Diuus etiam Hadrianus 'Umbram[1] quandam matronam in quinquen-

---

1) *Exod.* 21. 20. 21. 2) sententiarum *Cdd.* (quinto) sententiarum *ed. Bl. Vid. tit. II. not.* 46. 3) enim *Cdd. edd.* etsi *Cramer cj. Vocum sigla librarius confudit.* 4) *Alio sc. periculo domino saevienti imminente. Cf. c.* 4. 5) §§. 1—4. extant *L.* 2. *D. de his, qui sui* (1, 6). *Cf.* §. 2. *I. eod.* (1, 8). *Gai.* 1, 53. 6) Aelium *Dig. Inst.* 7) *Cf.* §. 6. 'ne quid tumultuosius' *etc.* 8) *Ve. Dig.* infamiae *B.* infamem *Vi.* famis *cj. Reisigeri.* 9) *Dig.* Quod si *Cdd. edd.* 10) *Dig. Inst.* sciet *Cdd. edd.* 1) Umbriciam *Dig. Inst.*

nium relegauit, quod ex levissimis causis ancillas atrocissime tractaret. **5.** Item Diuus Pius ad libellum Alfii Iulii rescripsit *(in)* haec uerba: 'Seruorum obsequium non solum imperio, sed et moderatione et sufficientibus praebitis et iustis operibus contineri oportet. **6.** Itaque 'et ipse curare[2] 'debes et[3] iuste ac 'temperate seruos[4] tractare, ut 'ex facili[5] requirere eos possis, 'ne,[6] si apparuerit, uel inparem te inpendiis esse, uel 'atrociore dominationem saeuitia[7] exercere, necesse habeat proconsul V. C., ne quid tumultuosius 'contra te[8] accidat, praeuenire et ex mea iam auctoritate *(te)*[9] ad alienandos eos conpellere. Glabrione et Omullo Coss.'[20]

Kap. IV. G r e g o r i a n u s libro XIV. sub titulo de a c c u s a t i o n i b u s.[1] **1.** Impp. Diocletianus et Maximianus Augusti Aurelio Sacrato militi. Cum seruum tuum ui aegritudinis grauiter oppressum fati munus implesse proponas, propter inmoderatam castigationem calumniae accusationem emergere, innocentiae ratio, cuius fiduciam geris, non permittit. Prop. Non. Decemb. Diocletiano A. III. et Aristobulo Coss.[2]

Explicit titulus de dominorum (iure et) saeuitia cohibenda.

INCIPIT

(TIT. IV.) DE ADVLTERIIS.

Kap. I. M o y s e s d i x i t.[1] **1.** Quicunque moechatus fuerit cum muliere proximi sui, morte moriatur, qui moechatus fuerit, et quae moechata fuerit. **2.** Quodsi aliquis seduxerit

---

[2]) *i. e. non tantum proconsulis curam exspectare, a quo ut fugitivos servos investigare ac requirere liceret frustra videtur petivisse. Cf. L.* 3. *D. de fugit.* (11, 4). [3]) debet *B. Ve.* debes *Vi. ed. Bl.* [4]) temperare etuos *B.* temperate et uos *Ve.* temperate tuos *Vi. edd.* [5]) *Ex Lachmanni cj.* et facili *Cdd.* et facile *edd.* [6]) *Ex Pith. cj.* ni *Cdd.* nec *ed. Bl.* [7]) *Ex Lachm. cj.* [8]) *Ex Lachm. cj. Scilicet* se, *quod post* praevenire *habet B., iam a Pith. in* te *mutatum huc revocandum erat.* [9]) *Ex Lachm. cj.* [20]) *a.* 152. [1]) *Cf. Haenel. Gr. C. p.* 42. [2]) *a.* 285.

[1]) §. 1. *exstat. Levit.* 20, 10. *Deuter.* 22, 18.; §§. 2. 3. *Exod.* 22, 16. 17. *Cf. Deuter.* 22, 28. 29.

uirginem non desponsatam et stupraverit eam, ducat eam sibi in uxorem. **3.** Quodsi renuerit pater eius, et noluerit eam dare illi uxorem, pecuniam inferet patri, quantum est dos uirginis.

Kap. II. Paulus libro singulari de adulteriis sub titulo.[2] **1.** Breuem interpretationem de adulteriis coercendis facturus, per ipsa capita[3] ire malui, ordinemque legis seruare. **2.** Et quidem 'primo capite[4] legis Iuliae[5] de adulteriis prioribus legibus pluribus 'abrogatis,[6] secundo[7] capite 'permittitur pater,[8] (*si in*) filia sua, quam in potestate habet, aut in ea, quae (*eo*) auctore, cum in potestate esset, uiro in manum conuenerit, adulterum domi suae generiue sui deprehenderit, isque in eam rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude '(*sua*) occidat ita, ut filiam in continenti occidat. **3.** In uidua autem filia si adulterum deprehensum occiderit, et in continenti filiam, '(*non*)[9] licito iure[10] hoc factum, Marcellus libro XXXI. digestorum scribit. **4.** 'At de auctoritate, quemque[1] patrem posse interficere, uel consularem uirum, uel patronum suum, '(*si eum*)[2] in filia adulterum deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. **5.** Sed si filiam non interfecerit, sed solum adulterum, homicidii reus est. **6.** Sed etsi interuallo filiam interfecerit, tar-

---

2) *Sic Cdd.* libro singulari et titulo de adulteriis *Bl. ed.* 3) *Materiae et simul legis.* 4) primum caput (capud *Ve.*) *Cdd. edd.* *factum ob* abrogat; *vid. not.* 6. 5) *Malim* lege Iulia, *ut id regatur a* prioribus. 6) abrogat *Cdd. edd. Bl.* obrogat *cj. Scal.*; *sed illud lingua, hoc sensus non fert; quare nostra medicina opus fuit, quam commendat, quod capitis, quo ipsa lex nondum continebatur, in transcursu tantum mentio facienda erat. Ceterum Bl. hic* §. 2. *finierat.* 7) *Cdd. et edd. ex consequentia erroris hic interponunt* uero. 8) permittit patri *Ve. Vi. ed. Bl.* permittit pater *B.* 9) *Addidi necessario; cf. eiusd. legis c. V. L.* 25 *pr. D. h. t.* (48, 5). 10) illicito iure *cj. Cuiac.*, *ad id, quod voluit, recte* (*cf. L.* 22. §. 1. *L.* 24 *fin. D. h. t.*), *sed dici sic non potest.* 1) autem (*cuius nota est* at) de auctoritate quemque *Ve.* auctoritate quoque *B. Vi.* Auctoritate quoque (legis) *ed. Bl.* *Sensus est: At quod ad auctoritatem sive dignitatem adulteri attinet.* (*Fr. Vat.* §§. 139. 152.) *Cf. infra c.* 12. §. 1. *L.* 24 *pr.* §. 3. *L.* 38. §. 9. *D. h. t.* 2) *Ex Puteani cj.*, *geminandum sc. ex* suum; (*si*) *cj. Pith. ed. Bl.*

tandem est, nisi 'persequutus illam[13] interfecerit: continuatione enim animi uidetur legis auctoritate fecisse.

Kap. III. Idem Paulus eodem singulari libro et titulo. 1. Certae autem enumerantur personae, quas uiro liceat occidere in adulterio deprehensa uxore, quamuis uxorem non liceat. 2. Ergo secundum 'legis (*uerba*)[4] uiro, etiam filiofamilias, permittitur 'attamen modo[5] domi suae[6] deprehensum adulterum interficere seruum, et eum, qui auctoramento rogatus est ad gladium, uel etiam illum, qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locauit.[7] 3. Sed et iudicio publico damnatum licet interficere in adulterio deprehensum, uel 'libertum uxoris[8] uel suum uel 'paternum,[9] et tam ciuem Romanum quam Latinum: 'quo loco et dediticius habetur.[20] 4. Sed et patris et matris et filii et filiae libertum permittitur occidere. 5. Debet autem profiteri' (*rem*)[1] apud eum, cuius iurisdictio est eo loco, ubi occidit, et uxorem dimittere. Quod si non fecerit, impune non 'interfecit.[2] 6. Sciendum est autem, diuum Marcum et Commodum rescripsisse, eum, qui adulterum[3] inlicite interfecerit, leuiori poena puniri. Sed et Magnus Antoninus[4] pepercit eis, qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt. Et reliqua.

---

13) persequatur illam *B.* persequatur illam et *Vi. Ve. ed. Bl. Cf. infr. c.* 9. *L.* 23. §. 4. *L.* 32 *pr. D. h. t.* 4) leges *Cdd. edd. Vid. Zeitschr. XIII. p.* 34. *et infr. c.* 12. §. 2. 5) etiam *Cdd. edd. Sigla* tm m *errorem creaverunt.* 6) *Non etiam soceri. Cf. L.* 24 *pr. D. h. t. infr. c.* 12. §. 6. *supr. c.* 2. §. 2. 7) *Hic ὁμοιοτέλευτον fere exciderit:* quiue leno fuit quiue artem ludicram ante fecit, inue scenam saltandi cantandiue causa prodiit. *Cf. L.* 24 *pr. D. h. t.* 8) *Hic nullo modo omitti potuit, cf. L.* 24. *pr.* etiam *Vi.* libertinum *B. Ve. edd. hoc factum ex* libertum ux. 9) *i. e. patris uxoris vel sui demortui.* 20) *Eum enim lex Iulia nondum noverat; sed ex sententia eius aut civis Rom. aut Latini loco habendus erat, cf. Gai.* 3, 74—76. *Cdd. et edd. haec verba inepte ad calcem* §. 4. *reiecerunt, unde huc revocanda erant.* 1) *Hoc excidit ob antecedens* -ri. *Cf.* 'testandae rei causa' *L.* 25 *pr. D. h. t. infra c.* 12. §. 5. 2) *Ex Scal. cj.* interficit *Cdd. edd.* 3) *De adultera nunc loquitur L.* 38. §. 8. *D. h. t., sed ibi legendum videtur* uxoris in adulterio deprehensum. 4) *Is est Caracallus, eiusque videtur esse L.* 4. *C. h. t.* (9, 9) *rescriptum item, ut L.* 3. *ib. Iuliano datum, quod nunc Alexandro*

Kap. IV. Idem Paulus eodem libro singulari et titulo. 1. Qui iure mariti uel patris[25] accusat, potest et sine calumniae poena uinci: si[6] iure extranei accusat, potest calumniae poena puniri; sed tantum post duos menses[7] intra quattuor menses utiles expertus, licet talis sit, qui alias[8] accusare non possit, ut libertinus,[9] aut minor uiginti quinque annorum,[30] aut infamis, tamen ad accusationem admittitur,[1] ut et Papinianus libro xv. 'responsorum sub titulo ad legem Iuliam de adulteriis[2] scripsit:

[Kap. V.] 'Ciuis Romanus, qui sine conubio 'ciuem uel[3] peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat:[4] sed ei[5] non opponetur infamia, uel

— — -

adscribitur. [25]) *B. hic repetit* qui, *unde Pithoeus id, quod omnes Cdd. ab initio habent, omisit.* [6]) *Idem pater vel maritus.* [7]) *Priores editores hic periodum perperam finierunt, Bl. etiam* §. 1., *quod effecit, ut tota sententia non intelligeretur. Accusatorem* tantum post duos menses *calumniae causa puniri, hoc nihili esse, nemo non videt. Sed Paullus hoc dicit, maritum vel patrem exactis duobus mensibus, quibus, exclusis aliis, proprio iure accusant, intra alios quattuor menses iure extranei accusare posse.* (*Cf. L.* 11. §. 6. *D. h. t. etc.*) *Proprium vero eorum ius maxime consistit in calumniae impunitate, quam postea accusantes amittunt; cf. L.* 37. §. 1. *D. de minor.* (4, 4). *L.* 6. *C. h. t.* (9, 9); *unde apparet, quae L.* 14. §. 3. *et L.* 30 *pr. D. h. t. leguntur, manum Triboniani nondum passa, de accusatione intra quattuor menses dicta fuisse.* [8]) *Si vere extraneus est, ex hac lege.* [9]) *Is non tantum patronum, ut ex aliis legibus, sed ex hac matrimoniali nec alium quemquam videtur accusare potuisse; at si maritus vel pater erat, adeo extranei iure, accusare ei licebat, ipsum patronum tamen tantum iure patris vel mariti. L.* 38. §. 9. *D. h. t.* [30]) *Cf. L.* 15. §. 6. *D. h. t.* [1]) *Non ipsa lege Iulia hoc cavente, sed ex generali praecepto L.* 11 *pr. D. de accus.* (48, 2), *cf. c.* 5. *fin.* [2]) *Maxime ex Vi. In B. his omissis sequitur statim* scripsit (*quod in Vi. desideratur*), *sed deinde sub* kp. DCXXVIII. *integra libri Papiniani citatio repetitur, a librario scilicet, novorum capitum cupido; Collectorem enim ipsis Papiniani Resp. libris hic usum esse, quos alias nunquam adhibuit, credibile non est. Itaque sequentia tanquam ab ipso Paullo citatam auctoritatem dedimus.* [3]) ciuem *Ve. Vi. Bl. ed.* sibi *B. Vid. Zeitschr. XIII. p.* 34. [4]) *Hoc enim ius, ut ius occidendi* (*c.* 2. §. 2. *Cf. L.* 24. §. 3. *D. h. t.*) *tantum contra iustam uxorem datum erat. In L.* 13. §. 1. *D. h. t. Tribonianus verba* iure extranei *omisisse videtur.* [5]) *Iure extranei accu-*

quod libertinus rem sestertiorum triginta milium, aut filium on habeat,[36] propriam iniuriam persequenti.'

Kap. VI. Paulus libro singulari et titulo quo ipra. 1. In uxorem adulterium uindicatur iure mariti, non am (*in*) sponsam.[7] Seuerus quoque et Antoninus ita reipserunt.[8]

Kap. VII. Papinianus libro singulari de adultes. 1. Quaerebatur, an pater emancipatam filiam iure patris isare possit. Respondi: occidendi quidem facultatem lex uit eam filiam, quam habet in potestate, aut (*quae*) eo au-'e in manum conuenit;[9] sed accusare iure patris ne quidem ncipatam filiam pater prohibetur.[40]

Kap. VIII. Papinianus eodem libro singulari et ulo. 1. 'Cum patri lex regia dederit in filiam[1] uitae neque potestatem, quo bonum fuit lege comprehendi, ut estas 'ei esset[2] etiam[3] filiam occidendi? 'uelis[4] mihi 'rebere:[5] nam scire cupio.' Respondit: numquid ex conio praestat nobis argumentum haec adiectio, ut non uitur lex non habenti dedisse '(*occidendi potestatem sed essitatem imposuisse,*)[6] ut uideatur maiore aequitate dus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercerit?

Kap. IX. Idem de adulteriis: 1. 'Si pater, qui ilterum occidit, filiae suae pepercit, quaero, quid aduersus a sit statuendum?' Respondit: sine dubio iste pater homia est; igitur tenebitur lege Cornelia de sicariis. Plane si a non uoluntate patris, sed casu seruata est, 'quod forte fit,[7] non minimam habebit defensionem pater. Nam lex ita

ti. [36]) *Vid. Zeitschr. l. c.* [7]) *Itaque etiam tum, cum usator postea maritus clam eo adulteratae sponsae factus sit.* 7. *C. h. t.* (9, 9). [8]) *Cf. L.* 13. §§. 8. 3. *D. h. t.* [9]) *Vid.* r. c. 2. §. 2. [40]) *Aliud Scaevolae placuisse videtur L.* 14. 3. *D. h. t.* [1]) *Sic aptius B., quam* filium *Ve. Vi. edd., od factum est ex male intellecto* etiam *ad not.* 43. *Scilicet in um data potestas etiam in filiam data videbatur. Cf. c.* 7. leret *Cdd. edd.* [3]) *i. e. non solum adulterum sed etiam* lam. [4]) *Cuiac. cj.* uelle *B.* uellem *Ve. Vi. edd.* [5]) *Sic* id. rescriberes *ed. Bl. Cf. I.* 11. §. 2. *Brisson. de form.* 3, i 85. [6]) *Haec potius propter ὁμοιοτέλευτον excidisse, quam* ud *edd. audaci modestia supplent* sed, *ipsa sententia docet.*) *Verba* quod forte filiam *B.* *quod* forte fugit filia *Ve. Vi.* Cdd.

punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit: hic autem pater non ideo seruauit filiam, quia uoluit, sed quia occidere eam non potuit.

Kap. X. Papinianus idem: 1. 'Si maritus uxorem suam in adulterio deprehensam occidit, an in legem de sicariis incidat, quaero.' Respondit: nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur; quare 'aperte[48] contra legem fecisse eum non ambigitur.[49] Sed si de poena tractas, non inique aliquid eius honestissimo calori permittitur: ut non quasi homicida puniatur capite, uel deportatione, sed usque ad exilium poena eius statuatur.[50]

Kap. XI. Idem sic: 1. 'De mancipiis 'adulteri uxoris,[1] marito uel patre accusante, quaestionem habendam palam 'est. Sed[2] an idem extraneo accusatori permitti debeat, quaero.' Respondit: potest uideri ea ratio fuisse permittendi istis personis de seruis quaestionem habere, ut diligentius 'dolorem animi sui, item iniuriam laesae domus,[3] non translatitie persequerentur. Sed quoniam non facile tale delictum sine ministerio seruorum admitti creditum est, ratio eo perduxit, ut etiam extraneo accusante mancipia quaestioni tormentorum subicerentur a iudicibus.[4]

---

et edd. habent in fine periodi post v. pater; manifesta transpositione, quae effecit, ut v. filia adderetur. De re cf. L. 23. §. 4. D. h. t. [48]) ea parte B. fortasse rectius, ut intelligatur ea legis de sic. pars, ubi de homicidio vel licito vel illicito agebatur, cui deinde opponitur ea pars, in qua poena homicidii sancita erat. [49]) non dubitantur, quod ante non ambigitur habent Cdd., glossema esse his vocibus aliquando superscriptum, ipse B. testis est, in quo sequenti periodo post v. permittitur etiam hanc correctoris admonitionem: ambigitur sic dicit (sc. auctor) non (sc. dicit, neque ergo scribendum est) dubitantur insanabilis librarii stultitia textui inseruit. [50]) Cf. infra c. 12. §. 4. L. 1. §. 5. D. ad leg. Corn. de sic. (48, 8). L. 3. §. 3. D. ad SC. Sil. (29, 5). [1]) alterius B. alterutrius Ve. Vi. ed. Bl. adulteri cj. Cuiac. adulterae uxoris cj. ego. Sed vid. L. 27. §§. 6. 15. D. h. t. L. 3. C. eod. L. 1. C. de quaest. (9, 41). de alteris pro de adulteriis B. etiam tit. 14. c. 3. §. 3. habet. [2]) esse Cdd. edd. est cj. Schult. [3]) dolorem animi maritus, iniuriam laesae domus pater. [4]) Cf. L. 17 pr. D. de quaest. (48, 18). L. 6. C. h. t.

XII. Paulus libro sententiarum (*secundo*)
lo de adulteriis. **1.** [55]'(*Capite secundo legis*
: *adulteriis*)[6] permittitur '(*patri*)[6] tam adoptiuo
urali, adulterum cum filia 'cuiuscunque[7] dignitatis
e uel generi sui deprehensum 'sua manu[8] occidere
sfamilias pater si filiam in adulterio deprehenderit,
idem legis prope est, ut non possit occidere: 'per-
en etiam ei debet,[60] ut occidat. **3.** [1]Maritus in
deprehensos non alios, quam infames[2] et eos, qui
quaestum faciunt,[3] seruos etiam et '(*libertos tam*
t suos quam parentium ac) liberorum,[4] excepta
quam prohibetur, occidere potest. [6]**4.** Maritum,
em deprehensam cum adultero occidit, quia hoc in-
iusti doloris admisit, lenius puniri placuit.[7] **5.**
ultero, dimittere statim maritus debet uxorem, atque
proximo profiteri, cum quo adultero, et in quo loco
deprehenderit.[8] **6.** Inuenta in adulterio uxore,
ta demum adulterum iratus occidere potest, si eum
e deprehendat.[9] **7.** Eum, qui in adulterio deprehen-
em non statim dimiserit, reum lenocinii postulari
8. Serui uero tam mariti,[1] quam uxoris, in causa

'aul. *S. R.* 2, 26. §. 1. *ex C. Ves. Cf. L.* 22 *pr. D.*
3 *fin. D. de ritu nupt.* (23, 2). 6) *Suppl. ex C. Ves.*
7) *Ex C. Ves.* cuiusque *Cdd. edd.* 8) *Om. C. Ves.*
2, 26. §. 2. *ex C. Ves. Cf. L.* 20. 21. *D. h. t.* 60) *Ex*
in quo tamen etiam *excidit.* permittitur tamen (*factum*
tit'm) etiam ei *Cdd. edd.* 1) §. 3. = *Paul.* 2, 26. §. 4.
s. 2) *Qualis est iudicio publico damnatus, leno et*
ludicram faciunt. Cf. supr. c. 3. §§. 2. 3. 3) *Ut*
nto rogatus, ad bestias qui se locavit, quive in scenam
ntandi vel saltandi causa; supr. l. c. 4) liberos *Cdd.*
scriptum olim liberor. *et cum v.* libertos *confusum fraudi*
rio, ut omitteret, quae ex c. 3. §. 3. *necessario supple-*
. Ves. etiam et liberos *omittit.* 5) *Si ea forte ex istis*
velut liberta sua sit. Cf. c. 3. §. 1. 6) §§. 4—8. =
R. 2, 26. §§. 4—8. 7) *Cf. supr. c.* 10. 8) *Cf. supr.*
L. 24. §. 1. *D. h. t.* 9) *Cf. supr. c.* 3. §. 2. 70) *Cf.*
D. h. t. L. 2. *C. eod.* 1) *De his nihil legi, nisi*
ito accusante in L. 27. §. 14. *L.* 33 *pr. D. h. t. An*
endum adulteri? *Cf. supr. c.* 11.

adulterii torqueri possunt, nec his[72] libertas 'suspecti impunitatis data ualebit.

Explicit titulus de adulteriis.

INCIPIT

(TIT. V.) DE STVPRATORIBVS.

Kap. I. Moyses dicit:[1] 1. Qui manserit cum ma mansione muliebri, aspernamentum est: ambo moriantur sunt.[2]

Kap. II. Paulus libro sententiarum 'II.[3] titulo de adulteriis. 1. [4]Qui masculum liberum tum stuprauerit, capite punitur. 2. Qui uoluntate su prum flagitiumque inpurum patitur, 'dimidia parte bo suorum multatur, nec testamentum ei ex maiore parte licet.[5]

Hoc quidem iuris est: mentem tamen Moysis imperatoris Theodosii constitutio[6] ad num secuta cognoscitur:

[Kap. III. Item Theodosianus.][7] Impp. Valenti Theodosius et Arcadius AAA. ad Orientium uicarium Romae. 1. Non patimur urbem Romam, uirtutum o matrem, diutius 'effeminati in uiros pudoris[8] contami foedari, et agreste illud a priscis conditoribus robur,

---

[72]) *Uxoris. Vid. L.* 12—14. *D. qui et a quib. man.* (40, 9) *C. h. t.* [3]) sub specie *Cdd.* sub spe *edd., quod nec L admittit nec sensus. Cf. L.* 12. §. 6. *D. qui et a quib.*

[1]) *Levit.* 20, 13. *Cf.* 18, 22. [2]) *B. Ve.* quia rei s *ed. Bl.* [3]) *Sic B. in indice capitum. In ipsa Coll Cdd.* (secundo) *ed. Bl.* [4]) *Est Paul. S. R.* 2, 26. §. *C. Ves.* [5]) *Hoc sic intellige, ut et quae sententiae mortis tempore habeat, eorum dimidia pars publicetur Severum constituisse, ex Zosim.* 1, 8. *licet colligere. cf. Schrader ad Inst. p.* 758. [6]) *Quae exstat L.* 6. *Th leg. Iul. de adult.* (9, 7), *sed omissa* §. 1. *cetera sunt* [7]) *Hoc sine dubio non Collectori sed librariis debetur, fabricatoribus. Cf. Haenel ad Th. C. p.* 846. [8]) *i. e. corporis masculini ad muliebria a viris patienda prae nihil mutandum.*

'pube [9] tenuatum, conuicium saeculis uel conditorum , uel principum, Orienti 'karissime ac iucundissime [10] 2. Laudanda igitur experientia tua omnes, quibus ıs luxus est uirile corpus muliebriter constitutum ιus damnare patientia, nihilque discretum habere cum ›ccupatos,[1] ut flagitii poscit inmanitas atque '(*odium*),[2] eductos, pudet dicere, uirorum lupanaribus, spectante lammis uindicibus expiabit: ut uniuersi intellegant, :tum cunctis esse debere hospitium uirilis animae, summo supplicio alienum expetisse sexum, qui suum perdidisset. Prop. pridie Id. Maias Romae in atrio .[3]

Explicit titulus de stupratoribus.

INCIPIT

(TIT. VI.) DE INCESTIS NVPTIIS.

I. Moyses dicit:[1] 1. Quicunque concubuerit liere uxore patris sui, pudenda patris sui detexit, ıoriantur: ambo rei sunt. 2. Et quicunque concu-ım nuru sua, morte moriantur: ambo rei sunt.

II. Ulpianus libro regularum singulari ulo de nuptiis.[2] 1. Inter parentes et liberos),[3] cuiuscunque gradus sint, conubium non est. cognatos autem ex transuerso gradu olim quidem quartum gradum matrimonia contrahi non poterant:

Gothofr. cj. plebe *B. edd.* plero *Vi.* pleue *Ve.* [10]) *Ex tam hic quam in indice capitum non* agnc *habet, sed aecedente* k *in kapitis designationem mutato. Recte in-us est Momsenus ed. fr. Vatic. p.* 378. *Bl. ed.:* uir

[1]) *Edd. ante* occupatos *comma ponunt, quasi id et a manu militari captos. Sed hoc in quovis capitali ulgare non poscit flagitii immanitas. At spectat consti-, qui in hoc flagitio occupati sunt, ut palam quaestum ant.* [2]) *Hoc ob similitudinem sequentis vocis excidit.* *De subscriptione in Th. C. diversa vid. I. Gothofr. l.*

evit. 20, 11. 12. [2]) *Est Ulp. fr.* 5, 6. 7. [3]) *Ex Ulp.* *. Bl.*

[illegible] uxorem ducere.
[illegible] nec ancillam, nec
[illegible] 3. Eam denique[3]
[illegible] nostra[3]
[illegible] 4. [illegible] quam non
[illegible] contraxit: idee-
[illegible] quasi vulgo con-

[illegible] secunde
[illegible] parentes et liberos[4] [illegible]
[illegible] uxorem.[5]
[illegible] possumus:
[illegible] 2. A[illegible] cognatio
[illegible] inter
[illegible] non
[illegible] privignam
[illegible] ducere
[illegible] Sed [illegible][1]
[illegible] iuris
[illegible] etiam

imiani nobilissimorum [12] Caesarum. 1. Quoniam piis re-
isque mentibus nostris ea, quae Romanis legibus caste
eque sunt constituta, uenerabilia maxime uidentur, atque
na religione seruanda, 'dissimulari [3] ea, quae a quibus-
in praeteritum nefarie incesteque commissa sunt, non
ere credimus: '(*imo si*) quae [4] uel cohibenda sunt, uel
uindicanda, insurgere nos disciplina nostrorum tempo-
cohortatur. Ita enim et ipsos immortales deos Romano
ni, ut semper fuerunt, fauentes atque placatos futuros
non dubium est, si cunctos sub imperio nostro agentes [5]
religiosamque 'uitam [6] et 'castum [7] in omnibus 'morem [8]
e 'perspexerint assuetum. [9] 2. In quo id etiam pro-
dum quam maxime esse censuimus, ut matrimoniis reli-
atque legitime iuxta disciplinam iuris ueteris copulatis,
eorum honestati, qui nuptiarum coniunctionem sectantur,
etiam his, qui deinceps seruata religione nascentur,
at esse consultum: et honestate nascendi etiam poste-
ipsa purgata sit. 'Id [20] enim pietati nostrae maxime
it, ut sancta necessitudinum nomina [1] optineant apud
us suos [2] 'piae ac religiosae [3] consanguinitati debitam
tem. '(*Atenim*) nefas eam creare [4] est ea, quae in prae-

C. de nupt. (5, 4). [12]) *Suspicor legendum:* Maximiani AA.
bilissimorum. [3]) dissimulare *Cdd. edd.* [4]) cum *Cdd.*
cum *ed. Bl.* imo si *post* cred-imus *ob similitudinem exci-*
, *deinde* quae *in* cum *mutatum apparet.* [5]) *Sic Ve.* ha-
i *Vi.* gentes *B. Hoc ad sensum non inepte, cum ex toto*
maxime §. 4 *fin. pateat, id potissimum gentes nondum ci-*
Romana donatas spectavisse. [6]) et quietam *B.* et quie-
Ve. quietam *Vi. ed. Bl. In quibus* et q. *ex repetitione*
rum litterarum praecedentis vocis in fine notatae prodiit;
m uitam *vero, hinc plane alienam, ubi de pietate et reli-*
in matrimoniis copulandis agitur, librarii ex 1 *Tim.* 2, 2.
ere. [7]) castam *Cdd. edd.* [8]) more *Cdd. edd.* [9]) per-
imus uitam (uitia *Ve.*) *Cdd. edd. Sil.* 7, 312. 'Assueto belli
re.' *Assueto contrarius mos ex sententia imperatorum est*
barbarus quam Christianus. Bl. ed.: piam religiosamque,
m et castam in omnibus more colere perspexerimus uitam.
, ideo *Ve.* ita *Vi. ed. Bl.* [1]) *i. e. parentes.* [2]) *i. e.*
s; *vid. Forcellin. s. v.* [3]) piam ac religiosam *Cdd. edd.*
as enim credere *Cdd. edd. inepto sensu, si nexum senten-*

teritum a compluribus constat esse commissa, cum pecudum ac ferarum promiscuo ritu ad inlicita conubia instinctu exsecrandae libidinis sine ullo respectu pudoris ac pietatis inruerint. **3**. Sed quaecunque antehac uel 'impuritia[25] delinquentium, uel 'per ignorantiam[6] iuris, barbaricae inmanitatis ritu ex inlicitis matrimoniis uidentur admissa, quanquam essent seuerissime uindicanda, tamen contemplatione clementiae nostrae ad indulgentiam uolumus pertinere; ita tamen, ut quicunque in anteactum tempus inlicitis incestisque se matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos se esse nostram indulgentiam sciant, ut post tam nefaria 'facinora[7] uitam quidem sibi gratulentur esse concessam: sciant tamen, non legitimos se suscepisse liberos, quos tam nefaria coniunctione genuerint. Ita enim fiet, ut de futuro quoque nemo audeat 'effrenatis[8] cupiditatibus obedire, cum et sciant ita praecedentes admissores istiusmodi criminum uenia liberatos, ut liberorum, quos inlicite genuerint, 'successio negaretur,[9] quae iuxta uetustatem Romanis legibus 'necabatur.[30] — Et optassemus quidem, nec ante quicquam eiusmodi esse commissum, quod esset aut clementia remittendum, aut legibus corrigendum. **4**. 'Sed[1] posthac religionem sanctitatemque in conubiis copulandis uolumus ab unoquoque seruari, ut se ad disciplinam legesque Romanas meminerint pertinere: et eas tantum sciant nuptias licitas, quae sunt Romano iure permissae. **5**. Cum quibus autem personis tam cognatorum, quam ex adfinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi

---

tiarum respicis. Atenim *ob antecedens* -atem *omissum videtur; nefas accipiendum pro* ἀδυνατῷ (*cf. Beier ad Cic. de offic. II. p.* 238.). eam *sc. caritatem.* [25]) imperitiam *B.* peritiam *Ve. Vi.* imperitia *edd. Sed quid distat imperitia ab ignorantia iuris? Cf. supr. tit.* 5. *c.* 2. §. 2. [6]) pro ignorantia (ignorantiam *Vi.*) *Cdd. edd.* [7]) scelera *ed. Bl. ex errore.* [8]) inefrenatis *B. Vi.* in effrenatis *Ve.* infrenatis *cj. Cuiac. ed. Bl. Vid. Zeitschr. XIII. p.* 37. [9]) successione careatur *B. ed. Bl.* successionem ne caretur *Vi. Ve.* successione careant *cj. Cuiac. ed. Haen.* [30]) negabatur *Cdd. edd., quod restituta recta lectione ad not.* 29. *etiam minus ferri potest. Cf. Zeitschr. l. c. et de* successionis *voce infr.* 16, 3. §. 13. [1]) sed et *Cdd. edd. Signum* §. 4. *rectius ante* Et optassemus *positum foret.*

ıs: cum filia, uepte, pronepte, itemque matre, auia, pro-
: et ex latere amita ac matertera, '(*sorore*),[32] sororis filia
: ea nepte. Itemque ex adfinibus priuigna, nouerca, socru,
, ceterisque, quae antiquo· iure prohibentur, a quibus
tos uolumus abstinere. **6.** Nihil enim, nisi sanctum ac
rabile nostra iura custodiunt, et 'ita[3] ad tantam magnitu-
n Romana maiestas cunctorum numinum fauore peruenit,
iam omnes leges suas 'religionis sapientia[4] pudorisque
·uatione deuinxit. **7.** Quare hoc edicto nostro uolumus
bus palam fieri, quod praeteritorum uenia, quae per cle-
iam nostram contra disciplinam uidetur indulta, ad ea
.m delicta pertineat, quae in diem III. Kal. Ianuariarum
o et Anulino Coss. uidentur esse commissa. **8.** Si qua
n contra Romani nominis decus sanctitatemque legum
supradictum diem depreheuduntur admissa, digua seue-
: plectentur. Nec enim ullam in tam nefario scelere quis-
ı aestimet ueniam se consequi posse, qui in 'iam[5] euidens
ın et post edictum nostrum non dubitabit inruere. Dat.
Kal. Maias,[6] Damaso Tusco et Anulino Coss.[7]

Kap. V. Hermogenianus sub titulo de nuptiis:[8]
ı. Diocletianus et Maximianus Augusti Flauiano. His, qui
ıtas nuptias per errorem contrahunt, ne poenis subiician-
ita demum clementia principum subuenit, si postea quam
·em suum rescierint, illico nefarias nuptias diremerint.[9]
ı. Id. Mart. (*Tiberiano*) et Dione Coss.[10]

Hanc quoque constitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inse-
quae est tricesima et secunda, aliis tamen et die et Coss., id est:
nstitutio][1] P. P. V. Id. Iun. Diocletiano ter et Maximiano
ustis (*Coss.*)[2]

Ex Iust. C. suppl. Bl. 3) *Malim* ideo. 4) *Ex Cuiac. cj.*
ex recte cognita religione. religione sapienti *B. Vi. ed. Bl.*
iones sapienti *Ve.* 5) *Ante enim crimen id esse ignora-*
r §. 3. tam *Cdd. edd.* 6) *Sic, non* Maii, *etiam B. Nu-*
m diei ante has Kalendas excidisse palam est. 7) *a.* 295.
'aenelius tantum in Greg. C. p. 30. *hanc const. retulit.* 9) *Cf.*
8. §. 7. *D. ad leg. Iul. de adult.* (48, 5). 10) *a.* 291.
atum hoc puto ex coss., *quod B. antea omittit.* 2) *a.* 287.
m hoc additamentum non ab ipso Collationis auctore, a cuius
llo id alienum est, sed ut similia in Fr. Val. 266ᵃ. 270. 272. 285.

Kap. VI. Papinianus libro singulari de adulteriis. 1. 'Qui sororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam praeueniretur a delatore, diremit coitum: quaero, an adhuc possit accusari?' Respondit: ei, qui coniunctae sororis filiae bona fide abstinuit, poenam remitti palam est: quia qui errore cognito diremit coitum, creditur eius uoluntatis fuisse, ut si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matrimonium copulaturus.[43]

Kap. VII. Idem (*igitur*) dicitur[4] in eos, qui incestas nuptias contraxerunt. Maledicti tamen[5] sunt omnes incesti per legem, cum adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita iisdem adstipulantibus sanciretur. et utique omnes maledicti puniti sunt, quos diuina et humana sententia consona uoce damnauit. Lex diuina sic dicit:[6] 1. Maledictus, inquit, dixit Moyses, qui concubuerit cum uxore patris sui; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 2. Maledictus, qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 3. Maledictus, qui concubuerit cum nuru sua; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 4. Maledictus, qui concubuerit cum socru sua; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 5. Maledictus, qui concubuerit cum sorore patris sui; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 6. Maledictus, qui concubuerit cum sorore matris suae; et dicit

---

286. 288. *a libri aliquo possessore profectum esse videtur. Ceterum in eo pro* quae *malim* in quo. 43) *Cf. L.* 38. §§. 5. 6. *D. ad leg. Iul. de adult.* (48, 5). 4) *Sc. lege Dei et legibus Romanis; unde voce* igitur *careri non poterat, quae eo facilius excidere potuit, si* id. igitur *scriptum fuisse ponimus.* 5) *Hoc dicit: ex lege c.* 1. *relata putaveris, lege divina quosdam tantum incesti reos punitos esse; sed alio loco omnes maledicti sunt eaque maledictio, quam poena semper sequebatur, a iure Romano tantum sanciendi modo distabat; neque enim solus legislator, ut nunc imperator, sed divina vox adstipulante populi humana voce* (*verbis: fiat, fiat*) *legem sanciebat.* 6) *Cf. Deuteron.* 27, 20–23, *ubi quaedam tantum ex his maledictionibus leguntur, ad quarum similitudinem Collector ratione habita Levit.* 18. *et* 20. *caeteras finxit, ne si interdicta tantum matrimonia ex his locis retulisset, impunita ea fuisse lege divina viderentur.*

omnis populus: fiat, fiat. 7. Maledictus, qui concubuerit cum sorore uxoris suae; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 8. Maledictus, qui dormierit cum uxore fratris sui; et dicit omnis populus: fiat, fiat. 9. Maledictus, qui dormierit cum omni pecore; et dicit omnis populus: fiat, fiat.

Explicit titulus de [adulteris, stupratoribus et] incestis.

INCIPIT

(TIT. VII.) DE FVRIBVS ET POENA EORVM.

Kap. I. Quodsi duodecim tabulae nocturnum furem '(*quoquomodo, diurnum si*)[1] aut ensi se aut[2] telo defenderit, interfici iubent: scitote iurisconsulti, quia Moyses prius hoc statuit, sicut lectio manifestat. Moyses dicit:[3] 1. Si perfodiens nocte parietem inuentus fuerit fur, et percusserit eum alius, et mortuus fuerit hic, non est homicida is, qui percusserit eum. 2. Si autem sol ortus fuerit super eum, reus est mortis percussor, et ipse moriatur.

Kap. II. Paulus libro sententiarum v. ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis. 1. Si quis furem nocturnum, uel diurnum, cum se telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: sed melius fecerit, 'qui[4] eum comprehensum transmittendum ad praesidem magistratibus optulerit.

Kap. III. Ulpianus libro xviii. ad edictum sub titulo si quadrupes pauperiem dederit.[5] 1. In-

---

1) (quoquomodo, diurnum) *suppl. Bl.* 2) autensise aut *B.* aut ensis se aut *Vi.* aut tensisse aut *Ve.* autem si se *ed. Bl.* *Quod autem de ensi ait, non ipsis XII tab. tribuunt certiora testimonia (vid. Dirksen de fr. XII tab. p.* 564.), *sed interpretationi debetur. Cf. Serv. ad Aen.* 9, 747. *Ipse vero hoc addidisse videtur, ut maior appareret XII tabb. cum lege Dei similitudo, cum facilius ense quam telo paries perforetur.* 3) *Exod.* 22, 2. 3. 4) *B.* si *Ve. Vi. ed. Bl.* 5) *Etiam de hoc titulo Ulpianus quidem exposuit lib. XVIII. ad edictum; sed quae sequuntur, iam ad sequentem tit. 'ad legem Aquiliam' pertinuisse, qui oculos Collectoris fugerat, res ipsa docet et Pithoeus observavit. Ceterum haec partim exstant L.* 3. 5 *pr.* §. 1. *D.* ad leg.

iuria occisum esse merito adiicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet iniuria id esse factum. Proinde si quis seruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia '(*iniuria*)[6] non occidit. 2. Sed et quemcunque alium ferro se petentem qui occiderit, non uidebitur iniuria occidisse. Proinde si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem 'aeque[7] lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat: uideamus, an lege Aquilia teneatur? Et Pomponius dubitat, num haec lex[8] sit in usu. 3. Si quis[9] 'metu (*mortis*)[10] furem occiderit, non dubitamus, quin lege Aquilia non teneatur: sin autem, cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse uideatur: ergo etiam lege Cornelia teuebitur.[1] 4. Iniuriam autem accipere hic nos oportet non quemadmodum circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est, si culpa quis occiderit. Et reliqua.|

Kap. IV. Ulpianus libro octauo de officio proconsulis sub titulo de furibus.[2] 1. Fures ad forum[3] remittendi sunt diurni; 'nocturni quoque[4] extra ordinem audiendi, et causa cognita puniendi: dum[5] in poena eorum sciamus operis publici 'temporarii[6] modum non egrediendum.

Aquil. (9, 2). 6) *Suppl. Bl.* 7) *Sic recte Bl. Ipse B. habet* aeaque. 8) *Cdd. et edd. addunt* non. *At hoc* non in *sequenti periodo post* lege Aquilia *male omissum, ex margine huc aberravit.* 9) etsi quis *B. Dig. ed. Bl. Fortasse, cum antecedat* in usu, *geminando fere leg.:* Nosmet si quidem. 10) noctu *Cdd. edd., sed B. sic, ut* metu *scribere coepisse videatur, ex* m *postea demum* no *facto: unde ex Dig.* metu mortis, *quod sensus postulat, dedimus. Nam Ulp. his ad quaestionem* §. 2. *propositam respondet.* 1) *Nam consulto eum fecisse non dubitatur; si igitur etiam contra ius, dolo malo occidisse videtur.* 2) *Partim exstat L.* 1. *D. de fur. baln.* (47, 17). 3) *i. q.* '*ad ius ordinarium*' *L.* 2. *D. eod. Gell.* 11, 18., *audiendi igitur tantum, cum forum de causis civilibus agitur in conventu. Cf. tit.* 11. *c.* 4. 6. §. 2. *tit.* 12. *c.* 2. *unde* '*forenses actiones*' *L.* 1. §. 1. *D. de incend.* (47, 9). 4) coctorniquae *B.* quodturniquem *Vi.* et nocturni qui *Ve.* nocturnique *ed. Bl.* 5) *Sic B.* dummodum *Vi. Ve.* dummodo *Dig. ed. Bl.* 6) *Dig.* temporariū *B.* temporalium *Vi.* temporarium *Ve. ed. Bl.*

et in balneariis furibus. **2.** Sed si se telo fures defen- uel effractores, uel ceteri similes, nec quemquam per- runt: metalli poena humiliores, honestiores uero rele- ne adficiendi erunt.

Cap. V. Paulus libro sententiarum 'II.[17] sub lo de furibus.[8] **1.** (**2.**) Fur est, qui '(*dolo malo*)[9] alienam contrectat. **2.** (**3.**) Furtorum genera sunt quat- : manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. Manifestus st, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos loci, unde 'quid sustulerat,[20] 'cum re deprehensus[1] est, antequam ad eum locum, 'quo (*eo die*)[2] destinauerat, nerit. Nec manifestus 'fur est,[3] qui in 'faciendo[4] qui- '(*uel*) cum (*re*) deprehensus[1] non est, sed 'furtum[5] fe- negari non potest. **3.** (**4.**) Concepti actione '(*is*) [6]tene- apud quem furtum '(*quaesitum*) et inuentum (*est*).[7] i actione is tenetur, qui rem furtiuam alii obtulit, ne se inueniretur. **4.** (**5.**) Furti actione is agere potest, interest, rem non perisse. **5.** (**6.**) 'Concepti actione gere potest, qui rem concepit ['(*id*) est[9] inuenit]. Oblati [10] agere potest, penes quem res concepta ['(*id est*)[1] in- i] est. **6.** (**1.**) Furti quocumque genere condemnatus sus efficitur.[2]

Explicit titulus de furibus.

'. *in indice capitum.* [8]) *Exstat* §. 6., *in Cdd. et edd. sed aperte fugitiva, ut ad calcem restituenda esset, in Paul.* §. 5., §§. 2—5. *ibid.* §§. 1—5. *sub tit. rectiori 'de furtis' nus corruptae. Cf. Gai.* 3, 183—187. [9]) *Ex Paul. Vis. 'aul. Vis.* fur est *Vi.* furatus est *B. Ve. edd.* [1]) depre- s *Paul. Vis.* comprehensus *Cdd. edd.* [2]) *Quod ob vicinas excidit. Cf. L.* 4. *D. de furt.* (47, 2). quo *omittit B. ul. Vis.* est fur *Cdd. edd.* [4]) *Ex Paul. Vis.* rapiendo *edd.* [5]) eum furtum *Paul. Vis.* eum *Cdd. edd.* [6]) *Ex Vis. supplevi.* [7]) *Ex Paul. Vis.* est inuentum *Cdd. edd.* nceptiua autem *Cdd. edd.* concepti is *Paul. Vis.* [9]) et *edd. Geminavi* it *et* ē *explicui* est. *Sed totum glossema* [10]) *Ex Paul. Vis.* [1]) *Supplevi, sed glossema;* et *Paul.* . [2]) *Cf. not.* 18. *De re L.* 6 *pr. D. de his qui not.* (3, 2).

INCIPIT

TIT. VIII. DE FALSO TESTIMONIO.

Kap. I. Moyses dicit:[1] 1. Si steterit testis iniustus aduersus hominem accusandum, accusans eum impietatis, 2. stabunt duo homines, quibus est inuicem contentio, ante deum, et ante sacerdotes, et ante iudices, quicunque fuerint in illis diebus. 3. Cum inquisierint iudices diligenter, et inuentus fuerit testis iniustus, testificans iniusta, insurgens aduersus eum, 4. facietis ei, sicut uoluit malefacere: et delebitis malum de medio uestrûm: 5. et ceteri audientes timebunt, nec audebunt haec mala facere inter uos.

Kap. II. Paulus libro singulari de poenis omnium legum sub titulo ad legem Iuliam de adulteriis. 1. Qui falsum testimonium dixerit,[2] proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset.[3]

Kap. III. Paulus libro sententiarum quinto sub titulo de testibus et de quaestionibus.[4] 1. Hi, qui (falso uel uarie) uel oblique[5] testimonia dixerunt, uel utrique parti prodiderunt,[6] aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submouentur.

Kap. IV. Idem (eodem) libro (sub titulo)[7] ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis.[8] 1. Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui hominem occiderit, eiusue rei causa furtiue faciendi cum telo fuerit, quiue uenenum hominis necandi causa habuerit, uendiderit, parauerit, falsumue testimonium dixerit, quo quis periret, mortisue causam praestiterit. 2. Quae omnia facinora in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero aut in crucem tolluntur, aut bestiis obiiciuntur.

---

1) *Deuteron.* 19, 16—20. 2) *Sc. in causa adulterii.* 3) *Cf. Paul.* 4, 7. §. 1. *L.* 33. *D. de l. Corn.* (48, 10). 4) *Est Paul.* 5, 15. §. 5. = *L.* 16. *D. de testib.* (22, 5). 5) falsum uel aliqua *Cdd.* falso uel uarie *Paul. Vis. Dig. ed. Bl.* obliqua *cj. Pith. recte; quae sunt, non aperte sed oblique vulnerantia. Suet. Dom.* 2. *Tacit. A.* 14, 11. *Quintil.* 9, 2. §§. 79. 94. *Sed scripsi* oblique. 6) *Antequam in iudicio dicerent. Vid. Schult. ad Paul. l. c. et Quintil.* 5, 7. §§. 12. 32. 7) *Bl. suppl.:* libro (sententiarum quinto sub titulo). 8) = *Tit.* 1. *c.* 2.

Kap. V. Paulus libro sententiarum quinto sub titulo ad legèm Corneliam testamentariam.[9] . Is, qui ob falsum testimonium perhibendum '(*uel uerum non perhibendum*)[10] pecuniam acceperit, dederit, iudicemue, t sententiam ferat, uel non ferat, corruperit, corrumpenmue curauerit: humiliores capite puniuntur, honestiores blicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.

Kap. VI. Idem eodem libro et titulo. 1. Falsum ;, quidquid in ueritate non est, sed pro uero adseueratur.

Kap. VII. Ulpianus '(*de officio proconsulis*)[1] ibro VIII.[2] sub titulo de poena legis Corneliae stamentariae. [3]1. Praeterea factum est senatusconsuln ' Statilio Tauro et (*Scribonio Libone*)[4] consulibus, quo ena legis Corneliae inrogatur ei, qui quid aliud, quam testantum, sciens '(*dolo malo falsum*)[5] signauerit, signariue rauerit: item qui falsas testationes faciendas 'aut conpaandas,[6] testimoniaue falsa inuicem dicenda[7] dolo malo rauerit.[8] 2. Item qui ob '(*litem in*)struendam aduocatione stimonioue[9] pecuniam acceperit, pactusue fuerit, societa-

---

Est Paul. S. R. 5, 25. §. 2. *Cf. L.* 1 *pr.* §§. 1. 2. *L.* 20. 21. . *de lege Corn. de fals.* (48, 10). [10]) *Ex Paul. Vis. addidi.*' *Bl. supplevit.* [2]) *Cdd. et edd. haec in fine inscriptionis* *bent; suo loco restitui.* [3]) *Partim extat L.* 9. §. 3. *D. de* *e Corn. de fals.* (48, 10). [4]) *Recte supplevit Pith. Sunt* *n. a.* 16. statilio et tauro *Cdd. Cf. not.* 18. [5]) *Ex Dig.* *Cdd. et edd. voces* aut consignanda, *in Dig. omissas, trans-* *itas habent post* dicenda, *unde emendatas huc in suum locum* *vocavi. Cf. L.* 9. §. 5. *D. de poenis* (48, 19). [7]) *Cum alter* *tertius testimonio opus haberet. Cf. Cic. pro Flacc.* 4. [8]) *Quae* *guntur in Cdd. et edd.* Licinio v. et Tauro coss. *aperte non sunt* *ius loci, sed pertinent ad consulatum initio commemoratum.* *tum vero vitium inde natum est, quod librarius, uno tantum* *mine quemque consulem designari posse ex perpetua consuetu-* *e subscriptionum opinatus, scripserat* Statilio et Tauro. *At* *ebatur* scribonio libone. *In quibus* scr *interpretans aut* SCR*ibe* SenatusConsultum *Factum, emendationem significari nominis* *oris consulis est ratus, et ad marginem* (l)ibonio ū (*vel*) libone uro coss. (*nam unum tantum nomen prioribus illis inesse posse,* *suasum sibi habebat*) *notavit. Inde vero alius Libonios igno-* *s fecit* licinio ū (*i. e. quintum*) et Tauro coss. *et ad finem hos placet*) *coss. reiecit, qui tot viris doctis illuserunt.* [9]) struen-

legis Corneliae additur. Et reliqua.

TIT IX : DE FAMILIARI TESTIMONIO NON A

Kap. I. Item Moyses dicit:[2] 1. Falsur non dabis aduersus proximum tuum.

Kap. II. Ulpianus libro 'ix.[3] de o consulis, 'sub titulo[4] ad legem Iuliam blica et priuata. 1. Eadem lege quibusdar omnino, quibusdam interdicitur inuitis, capi septimo et capite octogesimo octauo. 2. '. hisce: 'His[5] hominibus hac lege in reum testi ne liceto: qui se ab eo, parenteue eius, libertou 'libertaue liberauerit,[6] quiue impubes erit, c *publico damnatus erit, qui)*[7] eorum in integ

---

dam aduocationem testimoniaue (testimonia uel *Ve.*) dam adu. test. *ed. Bl. Sed tam noster locus quai de leg. Corn. de fals.* (48, 10), *ubi similiter* litem (item *intercidit, ex L.* 20. *D. eod. sanandi sunt.*

[1]) *Ex Cuiac. cj. et L.* 20. *D. cit.;* aliquam *signi/* delationem *Cdd. edd.* [2]) *a.* 20. [3]) *Cf. L.* 2. (47. 13). [4]) *a.* 29. [5]) *Cf. L.* 2. *cit. L.* 1. § *Corn. de fals.* (48, 10).

'erit,[8] quiue in uinculis 'custodiaue[9] publica erit, quiue ıgnandi causa auctoratus erit, quiue ad bestias '(*ut*) denaret,[10] se 'locabit,[1] locauerit, praeterquam qui iaculandi ıa ad urbem missus est, erit:[2] '(*quae*)ue palam[3] corpore estum faciet, feceritue: quiue ob testimonium dicendum *el non dicendum*)[4] pecuniam accepisse iudicatus erit, ne ı eorum hac lege in reum testimonium dicat.' **3.** Capite)gesimo septimo: 'Hi homines[5] inuiti in reum testimom ne 'dicunto: [6]qui sobrinus est ei reo, propioreue cognaıe coniunctus, quiue socer, gener, uitricus, 'priuignusue[7] ı erit.'[8] Et reliqua.

Kap. III. Paulus libro sententiarum '(v.),[9] sub ılo de testibus et quaestionibus.[20] **1.** Suspectos '*atiae*)[1] testes, et eos uel maxime, quos accusator de domo)duxerit,[2] uel uitae humilitas infamauerit, interrogari non ıuit: in testibus enim et uitae qualitas spectari debet, et ıitas. **2.** In adfinem uel cognatum inuiti testes interro- non possunt. **3.** Aduersus se inuicem parentes et liberi, ıque '(*patroni et*)[3] liberti, nec uolentes ad testimonium ıittendi sunt, quia 'sincerum[4] testimonium necessitudo ıonarum plerumque corrumpit.

Explicit titulus de familiari testimonio non admittendo.[5]

Ex Dig. est *Cdd. edd.* [9]) *Ex Dig.* custodiaque *Cdd. edd.* *Ex Dig.* depugnare *Cdd. edd.* [1]) locauit *Cdd.* (*abest tamen i. et Dig.*) *edd.* *Cf. sequens* faciet feceritue. [2]) *Cf. Senec. brevit. vit.* 13. [3]) *Ex Dig.* palamue *Cdd. edd.* [4]) *Ex* . *Omittunt Cdd. edd.* [5]) *Vi.* his homines *B.* his: "Ho-*es ed. Bl.* [6]) *Ex Lachm. cj.* nec dicunt *Cdd.* 'ne dicant, *Bl.* [7]) priuignusque (qui *Ve.*) *Cdd. edd.* [8]) *Cf. L.* 4. 5. *de test.* (22, 5). [9]) *Deest etiam in B.* [20]) *Exstat Paul.* R. 5, 15. §§. 1—3. *sub tit.* de testibus, *quem sequitur tit.* de *stionibus.* [1]) *Ex Paul. Vis. supplevi.* [2]) *Ex Paul. Vis.* *it B.* deduxit *Ve. Vi. ed. Bl.* [3]) *Supplevi. Cf. L.* 4. *D. testib.* (22, 5). [4]) reihiuere *B.* reiiubere *Vi.* reiuuere *Ve.* *erae Paul. Vis. edd. aperto licet vetere vitio*, *s pro siglo* R *re, res*) *habito. Cf. Fr. Vat.* 22. *Scripsissem* sincere, *nisi risii testimonium p.* 61., *neutrum sincere dici, suspectum esset.* *e* familiaris testimoniū non admittendo decimo *B.*

.NCIPIT

[illegible] X.[1] DE DEPOSITO.

Kap. I. Moyses dicit:[2] 1. Si aliquis dabit proximo suo argentum, aut uas seruare, et furatum fuerit de domo hominis: si inuenitur, qui furatus est, reddat duplum. 2. Quodsi non fuerit inuentus fur, accedet is, qui commendatum [illegible] ante Dominum, et iurabit, nihil se nequiter gessisse in omni re commendata proximi sui, et liberabitur.

Kap. II. Modestinus libro differentiarum secundo sub titulo de deposito et 'commodato.[3] 1. Commodati iudicio conuentus etiam culpam praestare cogitur: qui uero depositi conuenitur, de dolo, non etiam de culpa condemnandus est. Commodati enim '(*in*)[4] contractu, quia 'utriusque contrahentis[5] utilitas interuenit, utrumque praestatur: in depositi uero causa sola deponentis utilitas uertitur, et ibi dolus tantum praestatur. 2. Sed in ceteris quoque partibus iuris ista regula custoditur: sic enim et in fiduciae 'iudicium,[6] et in 'actionem[7] rei 'uxoriae[8] dolus et culpa deducitur, quia utriusque contrahentis utilitas interuenit. 3. In mandati uero 'iudicium[6] dolus, non etiam culpa deducitur:[9] quamuis singulariter denotare liceat, in tutelae 'iudicium 'utrumque deduci, cum solius pupilli, non etiam tutoris utilitas in administratione uersetur. 4. Depositi damnatus infamis est: qui uero commodati damnatur, non fit infamis: alter enim propter dolum, alter propter culpam condemnatur.

---

1) [illegible] *B. ante* incipit de deposito. *In Ve. Vi.* omitt. 2) *Exod.* 22, 7. 8. 3) *Ex Cuiac. cj.* commendato *Cdd. ed. Bl.* 4) *Suppleui.* 5) *Quod sic intelligere uidetur: non solum commodantis, cuius interest rem ipsam salvam esse, sed etiam commodatarii, qui rem utendam accepit. Cf. L.* 5. §. 2. *D. commod.* (13, 6). *L.* 23. *D. de reg. iur.* (50, 17). *Alio enim respectu aut commodatarii aut commodantis aut utriusque causa res commodatur. L.* 18 *pr. D. de commod.* (13, 6). uel solius accipientis uel utriusque contrahentis *Hotomanni* (*Obs.* 4, 14) *cj.* 6) iudicio *Cdd. edd.* 7) *Cdd.* actione *edd.* 8) uxori et *B.* uxoriae *Ve.* luxoriae *Vi.* uxoriae et *ed. Bl.* 9) *Cf. Zeitschr. f. Civilr. u. Proc. N. F. V. p.* 111. *Adde Cic. pro Rosc. Am.* 38, 39.

5. [10]Actione 'depositi serui[1] conuentus cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: at is, cui 'seruus commodatus est,[2] improbe cibariorum exactionem intendit. Impensas tamen necessarias iure persequitur, quas forte in aegrum, uel alias laborantem impenderit. 6. [3]Res deposita si subripiatur, dominus 'dumtaxat[4] habet furti actionem, quamuis eius, apud quem res deposita est, intersit, ob impensas in rem factas rem retinere. Is uero, cui res commodata sit, furti experiri debebit, si modo soluendo fuerit.[5] 7. Actio commodati semper in simplum competit: depositi uero nonnunquam in duplum, scilicet si ruinae, uel naufragii, uel incendii, aut tumultus causa res deponatur.[6]

Kap. III. Hermogenianus sub titulo de deposito huiusmodi inserit 'constitutiones:[7] 1. 'Iidem Augusti et Caesares[8] Flauio[9] Munatio. Eum, qui suscepit depositum, dolum, non etiam casum praestare, certi iuris est. Cum itaque proponas, ignis ui quaedam cremata de his, quae tibi fuere commendata, nec ullum dolum in subtrahendis rebus adhibitum, rector prouinciae nihil contra iuris rationem fieri patietur. Et quoniam 'necti[20] quereris moras, adhibita uarietate, negotium inter uos ortum secundum iuris ordinem sua ratione decidetur. Subscripta VIII. Kal. Iul. Serdica, Augustis coss.[1]

---

10) *Partim exstat L.* 23. *D. depos.* (16, 3). 1) deposito *B. Ve.* depositus *Vi.* depositi *edd. Dig., in quibus postea est* seruo constituto (constitutor.?) cibariorum. *Excidit siglum v.* serui *ob similitudinem cum* depo-siti. 2) res (*quod cum r et s vix discerni possint, erat siglum v.* seruus) commendata est *B. Ve.* res commendantem *Vi.* res commodata est *edd.* 3) *Cf. Gai.* 3, 207. 4) *Ex Schultingii cj.* (*sc. ex siglo* dumt.) domui *Cdd.* eo nomine *ed. Bl.* 5) *Cf. L.* 14 *fin. L.* 53. §. 1. *D. de furt.* (47, 2). *L.* 28. *D. rer. amot.* (25, 2). 6) *Cf. L.* 1. §. 1. *L.* 18. *D. depos.* (16, 3). 7) constitutione *B.* (*Ve. Vi. haec om.*) constitutionem *edd. Cf. de his Haenel. Herm. C. p.* 74. 8) *Ex Cuiac. cj.* idem augustus cesar *B.* (*Ve. Vi. om.*) Idem Augustus (et) Caesar *ed. Bl.* 9) flauius *B.* Fl. *edd.* 20) nectu *B.* nec *Vi. Ve.* nec tu *edd. Is, qui libellum dedit, ab eo, qui res apud ipsum deposuerat, aliquid petisse videtur; cui petitioni cum ille obiiceret, quod rerum depositarum nomine sibi deberetur, moras nectere visus est.* 1) *a.* 293—304.

Kap. IV. Iidem 'Augusti et Caesares[22] Fl. Aurelio Attenico Andronico. Eos, penes quos uestem et argenti materiam deposuisse '(*te*)[3] proponis, apud rectorem prouinciae conuenit interrogari: 'qui eos, [4]siue teneant, siue dolo fecerint, quominus possint restituere', secundum bonam fidem tibi satisfacere compellet. Subscripta VI. Kal. Aprilis Sirmii, Caess. coss.[5]

Kap. V. Iidem 'Augusti[6] et Caesares Aurelio et Eustathio et Diosimo. Is, qui depositum suscepit, ultra dolum, si non aliud specialiter conuenit, praestare nihil necesse habet. Cuius memor iuris, rector prouinciae, partium allegationibus auditis, pro 'repertorum[7] qualitate suam ordinabit sententiam. Subscripta XIV. Kal. Nou. Appiaria.[8]

Kap. VI. [9]Iidem Augusti et Caesares Septimiae Quadratillae. Qui dolo malo depositum non restituit, suo nomine conuentus, ad eius restitutionem cum infamiae periculo urgetur. Subscripta pridie Idus Decembres Nicomediae, CC. coss.[30]

Kap. VII. Paulus libro secundo sententiarum sub titulo de deposito.[1] **1.** [2]Deponere possumus apud alium id, quod nostri iuris est, uel alieni. **2.** [3]Depositum est quasi diu positum. Seruandum est, quod ad breue tempus custodiendum datur.[4] **3.** [5]Deponere uidetur, qui in metu ruinae, incendii, naufragii, apud alium custodiae causa deponit. **4.** Deponere uidetur et is, qui suspectam habens, uel minus idoneam custodiam domus, uel uim latronum timens, apud aliquem rem custodiendam commendat. **5.** [6]Si sacculum, uel argentum '(*signatum*)[7] deposuero, et is, penes

---

22) *Ex Cuiac. cj.* augustus et cesare *B.* 3) *Addidi.* 4) quod *Cdd. edd.* (*ex* q. eos) quos *cj. Cuiac.* 5) *a.* 294—302. 6) *Ex Cuiac. cj.* augustus *B. ed. Bl.* 7) *Scripsi.* ereptorum *Cdd. edd.* 8) *Supplendi iidem consules a.* 294—302. 9) *Est L.* 10. *C. depos.* (4, 34). 30) *a.* 294—302. 1) *Ex sequentibus* §§. 5. *et* 7. *exstant etiam in Paul. S. R.* 2, 12. 2) *Cf. L.* 64 *pr. D. de iudic.* (5, 1). *L.* 1. §. 39. *L.* 31 *fin. D. depos.* (16, 3). 3) *Cf. L.* 1 *pr. D. eod.* 4) *Schult. hoc probat Virgil. ecl.* 3, 75. 5, 12. *Sed et servandum datum depositi numero esse, apparet ex L.* 1. §§. 8. 11. *L.* 31 *fin. D. eod.* 5) *Cf. supr. c.* 2. §. 7. 6) *Exstat in L.* 29 *pr. D. eod. et Paul. Vis.* 1, 12. §. 1. *Cf. L.* 3. *C. eod.* (4, 34). 7) *Ex Dig.*

epositum fuit, me inuito contrectauerit, et depositi et
tio mihi in eum competit. **6.** [38]Ob res depositas
antum praestari solet. **7.** [9]In iudicio depositi ex
fructus ueniunt, et usurae rei depositae praestantur.
quis rem penes se depositam apud alium deposuerit,
e directam, quam is, qui apud eum deposuit, [1] utilem
ı depositi habere possunt. **9.** [2]Si pecuniam depo-
eaque uti tibi permisero, mutua magis uidetur, quam
, ac per hoc periculo tuo erit. **10.** [3]Si rem apud te
m uendideris, eamque redemeris, postque eam per-
semel admisso dolo, 'perpetuata[4] depositi actione te-
11. [5]Ex causa depositi lege duodecim tabularum
ım actio datur, edicto praetoris in simplum.

. VIII. Gregorianus libro IV. sub titulo de
to.[6] Imp. Alexander A. Mestrio militi. '(*Si*)[7] in-
ıtronum ornamenta deposita apud interfectum ab eis
ıt: detrimentum ad heredes eius, qui depositum acce-
dolum tantum praestare debuit, non pertinet. Quodsi
tu[8] latrocinii commissi res, quae in potestate heredis
ın restituuntur, tam depositi, quam '(*ad*)[9] exhibendum
d et in rem uindicatio competit. Prop. VII. Kal. Iul.
bis et Urbano coss.[50]

. IX. Paulus libro responsorum V. sub
ex locato et conducto. [1c]Imp. Antoninus Iulio
10.. Dominus horreorum periculum uis maioris, uel

---

upr. 2, 1. [9]) *Cf. L.* 1. §. 24. *L.* 25. §. 1. *L.* 29. §. 1.
L. 2. *C. eod.* [40]) *Cf. L.* 1. §. 11. *L.* 16. *D. h. t.*
si pactum intervenit, ut huic redderetur. L. 8. *C. ad*
3, 42). [2]) *Cf. L.* 4 *pr. L.* 9. §. 9. *L.* 10. *D. de reb.*
2, 1). *L.* 1. §. 34. *D. depos.* (16, 3). [3]) *Cf. L.* 1.
. eod. [4]) *Scripsi ex L.* 91. §. 3 *seq. D. de verb.*
1). *L.* 58. §. 1. *D. de fideiuss.* (46, 1). perpetuam *B.*
Ve. perpetuo *Vi. ed. Bl.* [5]) *Cf. Gai.* 4, 47. *supr.*
7. [6]) *In Haenel. Greg. C. p.* 30. *Exstat L.* 1. *C.*
4, 34), *quae quod amplius habet utrum a Triboniano ad-*
it, an in Collatione perierit, plerumque incertum est.
Cod. I. supplevi. [8]) *Ex Cod. I.* ex praetextu *Cdd.*
d praetextu *vel* sub praetextu *dicitur.* [9]) *Pith. supplevit*
I. [50]) *a.* 234. [1]) *Exstat sine responso subiecto*
de loc. (4, 65).

effracturae latronum '(*conductori*)[52] praestare non cogitur. His cessantibus, si quid ex depositis rebus, inlaesis extrinsecus horreis periit, damnum depositorum sarciri debet. Prop. IV. Non. Nou. Antonino A. IV. (*et Balbino*) coss.'[3] — Paulus respondit: satis 'praepositam[4] constitutionem declarare, his, qui horrea locant, maiorem uim imputari non posse.

Explicjt titulus de deposito.

INCIPIT

(TIT.) XI.[1] DE ABIGEATORIBVS.

Kap. I. Moyses dicit:[2] 1. Si quis inuolauerit uitulum aut ouem, et occiderit, aut uendiderit, quinque uitulos restituat pro uitulo uno, quattuor oues pro oue una. 2. Quod si non habet, unde reddat, uenundetur pro furto.

Kap. II. Paulus libro sententiarum v. sub titulo de abigeatoribus. 1. Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium, uel in metallum, nonnunquam autem in opus publicum dantur.[3] Atroces autem sunt, qui equos et greges ouium de stabulo, uel de pascuis abigunt, uel si id saepius, 'aut ferro, aut[4] conducta manu faciunt.

Kap. III. Idem Paulus eodem libro et titulo.[5] 1. Abigeatores[6] sunt, qui unum equum, uel duas equas, totidemque boues,[7] '(*oues*)[8] uel capras decem, porcos quinque abegerint. 'Qui quid uero intra hunc numerum fuerit abi-

---

[52]) *Ex C. I. supplevi. Et vix consulto hoc Collator omiserit; nam si rescriptum ad depositum refertur, verum non est. dominum culpam praestare oportere; et refragatur Paulli subiectum responsum.* [3]) *a.* 213. *De hac subscriptione vid. Bl. ed.* [4]) *B.* proposita *Ve.* propositam *Vi. ed. Bl.*

[1]) unde *B. ante* incipit, *ex quo Lachm. recte fecit* undecimus. [2]) *Exod.* 22, 1. 3 *fin.* [3]) *Cf. L.* 1 *pr.* §. 3. *L.* 2. *D. de abig.* (47, 14). [4]) aut a ferro *Cdd. scilicet* ā (= aut) *transposito;* aut si ferro *ed. Bl.* [5]) *Est Paul.* 5, 18. §. 1. [6]) abactores *Ve. Vi. Paul. Vis. edd.* abegeatores *B.* [7]) *Intellige bovem marem unum, feminas duas. Cf. L.* 3 *pr. D. de abig.* (47, 14). [8]) *Geminando supplevi. Cf. L.* 3. *cit. L.* 16. §. 7. *D. de poenis.* (48, 19).

atus,[9] in poenam[10] furti, pro qualitate eius, aut in duplum, t in quadruplum[1] conuenitur, aut fustibus caesus in opus blicum unius anni datur, aut '(*seruus*)[2] sub poena uincurum domino restituitur.

Kap. IV. Idem Paulus eodem libro et titulo.[3] Si ea pecora, de quibus quis 'litigabat,[4] abegerit, ad forum[5] mittendus est: atque ita conuictus, in duplum uel in 'quaruplum[1] furis more damnatur.

Kap. V. Idem Paulus eodem libro et titulo. [6]Qui bouem uel equum errantem, quodue aliud pecus bduxerit, furem magis eum, quam 'abigeatorem[7] constitui lacuit.

Kap. VI. Paulus libro singulari de poenis paganorum sub titulo de abigeis dixit: 1. [8]Cum larius abigei damnantur, et ad gladium 'traduntur:[9] itaque iuus Pius ad concilium Baeticae rescripsit. 2. [20]Qui pecora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est, et i uictus fuerit, in duplum uel quadruplum condemnandus.

Kap. VII. Ulpianus libro octauo de officio roconsulis, sub titulo de abigeis. 1. [1]De abigeis uniendis ita diuus Hadrianus rescripsit concilio Baeticae:[2] Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari solent: uniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequentius hoc genus maleficii; alioquin et in opus, et nonnunquam mporarium damnantur. 2. Ideoque puto, apud uos quoque

---

) *Scripsi.* Quicquid (*vel* si quid) *et postea* ablatum *Cdd. Coll. et aulli et edd.* abigeatus *sc. ab abigeari, unde est etiam* abigeator.) imponat *Cdd.* in poena *plerique Cdd. Paul. Vis.*, poena *alii*, *d. Bl.* Connenire in rem *dicitur L.* 36. §. 1. *D. de rei vind.* , 1), in usuras *L.* 20. §. 14. *D. de hered. pet.* (5, 3). [1]) *Ex chult. cj.* triplum *Cdd. etiam Paul. Vis. edd., sed manifesto rrore.* [2]) *Quod excidit notatum* serb. *ob sequens* sub. [3]) = *aul. S. R.* 5, 18. §. 3. *Cf.* 6, 2. *L.* 1. §. 4. *D. h. t.* [4]) litigarat *B. Vi.* litigauerit *Ve.* litigat *Paul. Vis. ed. Bl.* [5]) *Cf. pr.* 7, 4. §. 1. [6]) *Cf. L.* 1. §. 1. *D. h. t. Edict. Theoder.* 58. [7]) *B.* abactorem *Ve. Vi. ed. Bl.* [8]) *Cf.* 7, 1. [9]) *Ex chult. cj.* tradantur *Cdd. edd.* [20]) *Cf. supr.* 4, 1. [1]) *Ex-t L.* 1 *pr. D. h. t.* [2]) *Cf. Henzen Inscr. Orell. suppl.* 6004. *om. ad h. l.*

sufficere genus poenae, quod 'maximum[23] huic maleficio inrogari solet, ut ad gladium abigei dentur; aut si quis tam notus, et tam grauis in abigendo 'fuit, ut[4] prius ex hoc crimine aliqua poena adfectus sit, hunc in metallum dari oportere.' **3**. Rescriptum diui Hadriani sic loquitur, quasi 'grauior *gladio*)[5] poena sit metalli: nisi forte hoc sensit diuus Hadrianus gladii poenam dicendo, ludi damnationem. **4**. Est autem differentia inter eos, qui ad gladium, et eos, qui ad ludum damnantur: nam ad gladium damnati confestim consumuntur, uel certe intra annum debent consumi; hoc enim mandatis continetur. Enimuero qui in ludum damnantur, non utique consumuntur: sed etiam pileari, et rudem accipere possunt post 'interualla,[6] siquidem post quinquennium pileari, post triennium autem rudem 'induere[7] eis permittitur.[8] **5**. Eodem rescripto diui Hadriani diligentissime expressum est, non ubique parem esse poenam abigeorum.

Kap VIII. Item Ulpianus libro et titulo, qui supra.[9] **1**. Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pastu 'uel[30] ex armentis subtrahunt, et quodammodo depraedantur, et abigendi studium quasi artem exercent, 'equos de gregibus[1] uel boues de armentis abducentes. Ceterum si quis bouem aberrantem, uel 'equum in solitudine (*relictum*)[2] abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. **2**. Sed et qui porcum, uel capram, uel 'ueruecem[3] abducunt, '(*modo*)[4] non tam grauiter, ut hi, qui maiora animalia abigunt, plecti debeat. **3**. Quamquam autem Hadrianus metalli poenam, 'item (*temporarii*) operis,[5] uel etiam gladii praestituerit, attamen qui

---

23) *Ex P. Fabri cj.* maximo *Cdd. ed. Bl.* 4) *Malim* fuerit aut. 5) *Adhaerente sequente* p *geminari* grauior *visum est.* 6) *Ex Lachm. cj.* interpalam *B.* interpella *Vi. Ve.* interuallum *ex Pith. cj. ed. Bl.* 7) batuere *Lachm. cj. Vid. Zeitschr. XIII. p.* 38. 8) *De re cf. I. Gothofr. ad L. un. Th. C. ad leg. Fab.* (9, 18). 9) *Exstat L.* 1. §§. 1—3. *D. de abig.* (47, 14) *quibusdam omissis.* 30) et *B. Vi. edd.* uel *Dig.* 1) *Ex Dig.* es quas degere *Cdd.* equas de grege *ed. Bl.* 2) equum in solitudinem *Cdd. ed. Bl.* equos in solitudine relictos *Dig.* 3) *Dig.* berbicem *Cdd. ed. Bl.* 4) *Supplevi etiam in Dig. omissum.* 5) item operibus *Cdd.* item operis *Dig. edd. Sed vid. ipsum Hadriani rescriptum supr.* 7, 1.

ori loco nati sunt, non debent ad hanc poenam perti-
ed aut relegandi erunt, aut remouendi ordine. **4.** Ro-
nen etiam bestiis obiici abigeos uidemus: et sane qui
adio abigunt, non inique hac poena adficiuntur.

Explicit de abigeis.

INCIPIT

(TIT.) XII. DE INCENDIARIIS.

p. I. Moyses dicit:[1] **1.** Si exierit ignis, et inue-
pinas, et comprehenderit 'aristas[2] uel spicas, uel cam-
estimationem restituet ille, qui succendit ignem.

p. II. Paulus libro sententiarum (*quinto*)
itulo de incendiariis.[3] **1.** [4]Qui casam aut uil-
micitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum,
opus publicum damnantur: honestiores in insulam rele-
. **2.** [5]Fortuita incendia 'si iniquo[6] casu uenti 'fe-
siue[7] incuria ignem supponentis ad usque uicini agros
t, et si ex eis seges, uel 'uineae,[8] uel 'oliuae,[9] uel
rae arbores concrementur, datum damnum aestimatione
ır.

p. III. Idem Paulus eodem libro et titulo.[10]
amissum uero seruorum, si domino uideatur, noxae
ne sarcitur. **2.** Messium sane per dolum incensores,
uinearum oliuarumue, aut in metallum humiliores
itur, aut honestiores in insulam relegantur.

p. IV. Idem Paulus libro et titulo, qui supra.[2]

Exod. 22, 6. [2]) hareas *Vi.* areas *B. Ve. edd.* [3]) *Est*
. *R.* 5, 20. §§. 2. 3. *ex C. Ves.* [4]) *Cf. L.* 28. §. 12.
oen. (48, 19). [5]) *Cf. L.* 30. §. 3. *D. ad leg. Aquil.*
[6]) quae (que *B.*) *et post* euadunt *Cdd. etiam Ves. edd.*
uens et si *desiderat antecedens* si *et casum venti eiusmodi*
rtet, quem noxium futurum prospici poterat. Cf. L. 30.
[7]) fuerint his uel *B.* furentis uel *Ve. Vi. ed. Bl.* ferente
Ves. [8]) uineas *Vi. Ve.* uinea *B. C. Ves. ed. Bl.*
es. oliua *B.* oliuas *Ve.* oliueta *Vi. ed. Bl.* [10]) = *Paul.*
20. §§. 4. 5. *ex C. Ves.* [1]) *Supplevi.* [2]) = *Paul.*
20. §. 1. *ex C. Ves.*

1. Incendia si qui[13] in oppido praedandi causa faciunt, [illegible] capite puniuntur.

Kap. V. Ulpianus libro VIII. de officio proc[onsulis], *sub titulo* de naufragiis et (*incendiar*...

1. [4] Incendiariis lex quidem Cornelia aqua et igni int[erdici] iussit: sed uarie sunt puniti. Nam qui data opera in ci[uitate] incendium *fecerint,[5] si *humiliore[6] loco *sint,[7] bestiis [ob]iici solent: si in aliquo gradu, et Romae id *fecerint,[8] [capite] puniri:[9] aut certe *(*deportationis poena*)[20] adficiendi qui haec committunt. 2. [1] Sed ei, qui non data opera [incen]dium fecerit, plerumque ignoscitur, nisi in lata et i[ncauta] neglegentia uel lasciuia fuit.

Kap. VI. Paulus libro singulari de poeni[s pa]ganorum, sub titulo de abigeis dicit: 1. [2] In[cendiarii] si[3] qui in oppido praedae causa *admiserint,[4] capite p[uniun]tur: qui casu insulam aut uillam, non ex inimicitiis, in[cende]rint, leuius. Fortuita enim incendia ad forum remitt[enda] sunt, ut damnum uicinis sarciatur.

Kap. VII. Ulpianus libro XVIII. ad edictum [sub] titulo si fatebitur iniuria occisum esse, in [du]plum ut condiceret.[6] 1. [7] Item si insulam meam a[dusse]ris uel incenderis, Aquiliae actionem habebo. Idemque e[st] si arbustum meum, uel uillam meam. 2. Quodsi dolo insulam exusserit, etiam capitis poena plectitur, quasi i[ncendiarius].

---

13) incendiarii quidquid *B. Ve.* (quicquid *Vi.* qui quid *Pa* *Ves. edd.*) *Cf. c.* 6. 4) *Partim extat L.* 12. §. 1. *D. de incend.* (47, 9). 5) *Ex Dig.* fecerunt *Cdd. edd.* 6) *Ex* [illegible] *Cf.* 14, 2. §. 2. *L.* 1. §. *ult. D. ad leg. Corn. de sic.* ([illegible] humili modo *Ve.* humillimo *B. Vi. edd.* 7) *Ex Dig.* [illegible] *Cdd. edd.* 8) *Ex Dig.* fecerunt *Cdd. edd.* 9) *Cdd.* [pu]niuntur *Dig.* puniendi *ed. Bl.* 20) *Bl. supplevit ad simili*[tudi]*nem Dig.* exilio uel deportatione *Cuiac. cj.* 1) *Cf. L.* 11 [*D.*] *de incend.* (47, 9). 2) *Cf. L.* 9. *D. de incend.* (47, 9). [illegible] *c.* 2. 5. 3) incendiarii *Cdd. edd.* 4) ad eam [illegible] id admiserint *B. Ve. ed. Bl.* 5) *Cf.* 7, 4. §. 1. *et* 11. [illegible] 6) et eum doceret (docere *Ve.*) *Cdd. Cf. ad* 2, 4. 7) *Ex* *L.* 27. §. 7. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2).

3. [28] 'Si[9] quis insulam '(*suam*)[30] uoluerit exurere, etiam ad uicini insulam peruenerit, Aquilia tenebitur ino: non minus etiam inquilinis ob res eorum exustas. ıbeo libro 'xv. responsorum[1] refert. 4. Sed si stin agro tuo incenderis, ignisque euagatus ad praedium eruenerit, et illud excusserit, Aquilia lex locum habeat, ctum actio sit, fuit quaestionis. 5. Et plerisque Aquiocum habere non uidetur, et ita Celsus libro XXXVII. rum scribit. Ait enim, si stipulam incendentis ignis it,[2] Aquilia lege eum non teneri, sed in factum agenquia non principaliter hic exussit, sed dum aliud egit, is processit.' 6. Cuius sententia 'et[3] rescripto diui comprobata est in haec uerba: 'Propter[4] ignem, '(*qui*)[5] gratia factus, culpa seruorum Veturiae Astiliae euagaum tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exemplum quiliae noxali iudicio 'acturus,[6] si litis aestimatio per-, iudicium 'cum ea edere potes.'[7] Videlicet non est

---

tat L. 27. §. 8. *D. eod.* 9) *Vi. et Dig.* Item si *B.* *i scilicet novum caput hic incipiunt*) *ed. Bl.* 30) *Sup-Excidit ob simile* -sulam. *In Dig. est* uoluerit meam. *dem postea pro* lege *habent* etiam. *Verius noster; cf.*

1) *B.* responsorum xv. *Vi. ed. Bl.* responsorum v. 2) *Ve.* fugit *B.* offugit *Vi.* effugit *ed. Bl.* 3) *Ex j.* sit *B. Ve.* scit *Vi.* scilicet *ed. Bl.* 4) profiteri *Cdd. ex male geminatione; vid. Zeitschr. XIII. p.* 39. prouinciae si propter *ed. Bl.* 5) *Scal. supplevit.* 6) actu-*ed. Bl. ex cj.* 7) cum adire potest *B. Ve.* kap. CII. potest *Vi.* accommodare potest *ed. Bl. De re si* '*iudicium s aestimatione*' *interpretaris de formula, quae detracta deditione concipitur* (*quod feci Zeitschr. l. c.*), *dubitatio-vet, quod huiusmodi formula potius iudicium* '*sine noxae*' *vel* '*detracta noxae datione*' *dici et solet et debet. rem nunc ex L.* 26. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2) *iisque, quae p.* 112. *disputavi, explicare malo. Ipsa lex Aquilia reo, quanti ea res esset, dare, certi condictionem, ex ne duplandam, actori tribuerat; itaque is iudicium ex* '*cum* (*sua*) *litis aestimatione*' *dictabat. Quam priscam tem praetor ad actiones, quas ipse sane omnino ad ex-legis Aquiliae dabat, simpliciter transferre dubitavit. eas ut ceteras vulgares actiones concepit: nisi tamen ipse cum litis aestimatione ageretur, permitteret, veluti, quod confitebatur, aut metuebat, ne iudex sine eiusmodi actoris

fecit: qui recte ignem subiecit, non peccauit:
si hominem medicus recte secuerit, sed neglege
uel alius curauerit, Aquilia cessat.[3] Quid erg
puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem ta
ad fornacem obdormiuit, uel neglegenter custo
medicum, qui neglegenter curauit, siue homo pe
litatus est. Nec quisquam dixerit in eo, qui ob
eum humanam et naturalem passum, cum deb
extinguere, uel ita munire, ut 'non euagaretur
libro VI. ex Viuiano relatum est: si furnum se
tem communem haberes, an damni iniuria ten
'(*Proculus*),[6] agi non 'posse tecum[7] Aquilia
cum eo, qui focum haberet: et ideo aequum pu
actionem dandam. Sed non proponit exustum p
enim quaeri potest, '(*si*)[8] nondum mihi damnum
ita ignem habeas, ut metuam, ne mihi detur, a
interim actionem in factum impetrare? Fortass
senserit Proculus: nisi quis dixerit, damni 'infe
caútionem. **9.** [1] Sed etsi qui serui inquilini in

---

aestimatione, maioris quam ipse actor litem aest
— *Male Rudorf. Rechtsgesch.* §. 42. *not.* 11. *cj.*
permittitur. [38]) visu. Aquilia *B.* visum Aquilia
Aquiliam *ed. Bl.* [9]) *Est L.* 27. §. 9. *D. ad leg*
[40]) forte seruus quae idem conductores coloni *B.*

libro x. Urseius refert, Sabinum respondisse, lege Aquilia rum nomine dominum noxali iudicio conueniendum: ex) autem dominum teneri negat. Proculus autem respon- :um coloni serui uillam exusserint, colonum uel ex locato, ge Aquilia teneri, ita ut colonus seruum possit noxae e: et si uno iudicio res 'sit[2] iudicata, altero amplius gendum.[3] **10.** [4]Celsus libro xxvii. digestorum scribit: n apes meae ad tuas aduolassent, tu eas exusseris, quos- negare, competere legis Aquiliae actionem, inter quos et lum, quasi apes dominii mei non fuerint. Sed id falsum Celsus ait, cum apes reuenire soleant, et fructui mihi Sed Proculus eo mouetur, quod nec mansuetae, nec [5] clausae fuerint. Ipse autem Celsus ait, nihil inter has lumbas interesse, quae si 'manus effugiunt,[6] domitae[7] fugiunt.

Explicit titulus de incendiariis.

INCIPIT

(TIT.) XIII. DE TERMINO AMOTO.

ap. I. Moyses dicit:[1] 1. Non transmouebis terminos mi tui, quos constituerunt patres tui, uel principes pos- nis tuae.]

ap. II. Paulus libro sententiarum (*primo*), titulo finium regundorum.[2] 1. In eum, qui per terminos 'deiecerit,[3] uel 'amouerit,[4] extra ordinem ani- ertitur.

---

sset *Cdd. Dig. Sed es- ex* res *adhaesit.* [3]) *Quae sequun- n Dig., ipse Collator videtur resecuisse.* [4]) *In breve a haec habentur L.* 27. §. 12. *D. ad leg. Aquil.* (9, 2). *Cdd. edd. Alii cj.:* inclusae *aut* in alueo clausae, *aut* tamen ae. [6]) *Ex Cuiac. cj.* manu refugiunt *Cdd. edd. Bl. Sen- st: etsi manus hominum evitant ac fugiunt, ut nec mansuetae mansuefactae proprie dici possint.* [7]) domi *Cdd. edd.; ob sequens* tamen *periit. Est vero* domitae: *in universum sita feritate, ut et ipsa fuga hac domitura contineatur.*

[1]) *Deuter.* 19, 14. *Cf.* 27, 17. [2]) = *Paul. S. R.* 1, 16. *L.* 1. 3 *fin. D. de term. mot.* (47, 21). *L.* 1. *C. de accus.* (9, 9). *aul. Vis.* deiecit *Cdd. edd.* [4]) *Paul. Vis.* amouit *B. Ve.*

Kap. III. Ulpianus libro IX. de officio proc sulis, sub titulo de termino moto. **1.** Eos, qui minum mouerunt, non impune id facere debere, diuus Ha nus Terentio Gentiano XVII. Kal. 'Septembr. cum Q. Rust se tertio consule rescripsit: quo rescripto poenam u statuit. **2.** Verba rescripti ita se habent:[6] '(*Quin*)[7] p mum factum '(*sit*)[7] eorum, qui terminos finium causa po abstulerunt, dubitari non potest: poenae autem modu conditione personae et mente facientis magis statui potest. si splendidiores sunt personae, quae conuincuntur, non du quin occupandorum aliorum finium causa id admiserint possunt in tempus, ut cuiusque 'patitur aetas,[8] relegari: *est, si iuuenior, in longius, si senior, recisius. si uer negotium gesserunt et ministerio functi sunt, castigari* sic in biennium aut triennium ad opus publicum dari. Q per ignorantiam aut fortuito lapides usus causa furati sufficit eos uerberibus coerceri.'

Explicit titulus de termino amoto.

INCIPIT

(TIT.) XIV. DE PLAGIARIIS.

Kap. I. Moyses dicit:[1] **1.** Quicunque plagi quemquam in Israel, et uendiderit eum, morte moriatur.

Kap. II. Paulus libro sententiarum V. sub ti ad legem Fabiam. **1.** Lege Fabia tenetur, qui ciue manum[2] ingenuum, libertinum, seruumue alienum cel

---

ed. Bl. mouit *Vi.* [5]) septembriarum *Cdd. edd. et miro et hoc portentum verbi ferentem et consulatum hunc anno* 140. *assignantem, quo Hadrianus ante biennium mortuus Tertium et ultimum consulatum eum cum Q. Iunio Rustico gessisse constat. Itaque* septembriarum *ex* septembr. c. q. *natum esse suspicor.* [6]) *Idem rescr. refertur ex Call L.* 2. *D. de term. mot.* (47, 21). [7]) *Ex Dig.* [8]) *Ea* compatitur *Vi. ed. Bl.* cumpatitur *B. Ve., quod cum fact ex* que. [9]) *Ex Dig. supplevi; apparet enim haec ob si desinentia* relegari *et* castigari *excidisse, nec interpretam sed partem rescripti esse.*

[1]) *Exod.* 21, 16. *Cf. Deuteron.* 24, 7. [2]) *Suspicor*

uendiderit, uinxerit, comparauerit. **2.** [3] Et olim quidem huius legis poena nummaria fuit: sed translata est cognitio in praefectos urbis,[4] itemque praesidis prouinciae extra ordinem meruit animaduersionem. Ideoque humiliores aut in metallum dantur, aut in crucem tolluntur: honestiores ademta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur.[5] **3.** Si seruus sciente domino alienum seruum subtraxerit, uendiderit, celauerit, in ipsum dominum animaduertitur: quodsi id domino ignorante commiserit, in metallum datur.

Kap. III. Ulpianus libro IX. de officio proconsulis, sub titulo ad legem Fabiam. **1.** Frequens est etiam legis Fabiae cognitio in tribunalibus praesidum: quamquam '*(eam)*[6] quidam procuratores Caesaris usurpauerint, 'quum[7] Romae 'tum[8] in prouinciis. **2.** Sed enim iam eo peruentum est constitutionibus, ut Romae quidem praefectus urbis solus super ea re cognoscat, si intra miliarium centesimum sit 'in Fabiam commissum.[9] Enimuero si ultra centesimum, praefectorum praetorio erit cognitio '*(in Italia)*;[10] in 'prouinciis[1] enim '*(est)*[2] praesidum prouinciarum, nec aliter procuratori Caesaris haec cognitio iniungitur,[3] quam '*(si)*[2] praesidis partibus in prouincia fungatur. Plane post sententiam de Fabia latam procuratoris partes succedunt.[4] **3.** 'Vice praesidis[5] tamen procurator, qui illam prouinciam regit, licet

---

isse Latinum; *vid.* 3, 3. *Praeterea cf. Paul. S. R.* 5, 6. §. 14. L. 1. *L.* 6. §. 2. *D. de leg. Fab.* (48, 15). *L.* 9. 15. *C. ad leg. Fab.* (9, 20). *infr.* 3, 4. 5. [3]) *Cf. Paul. l. c. L.* 7. *D. h. t. infr.* 3, 1—3. [4]) *Cf. inscr. L.* 7. *C. ad leg. Fab.* (9, 20). [5]) *Cf. I. Gothofr. ad L. un. Th. C. ad leg. Fab.* (9, 18). [6]) *Supplevi; scriptum fuisse puta* quamq. eam. [7]) quam *Cdd.* um *ex Cuiac. cj. ed. Bl.* [8]) tam *B. Vi.* etiam *Ve.* quam *ed. Bl.* [9]) *Cf. L.* 12. §. 16. *D. de capt.* (49, 15). *L.* 3. §. 1. *D. h. t.* in uia commissa *Cdd. edd., quod nec ex Suet. Aug.* ... *servari potest.* iniuria commissa *Scal. et Pith. cj.* [10]) *Supplevi, cum excidisset ob simile* -nitio in. [1]) *Ex Cuiac. cj.* prouinciam *B. Vi.* prouincia *Ve. ed. Bl.* [2]) *Supplevit Bl.* [3]) *Cf. L.* 4. *C. ad leg. Fab.* (9, 20). *L.* 2. *C. de poen.* (9, 47). *L.* 3. *C. ubi caus. fisc.* (3, 26). *L.* 3 *pr. D. de offic. proc. Caes.* (1, 19). [4]) *Cf. L.* 1. 2. *C. eod.* [5]) huius certe ad *B.* huius erei modi *Vi.* huiusce rei et *Ve.* Huiuscemodi *ed. Bl. Sed vulgaris Caesaris procurator provinciam regere dici non potest, et*

5. ... pro secundo ... nitur. Et reliqua.

... provocandi ... Deg... curis procurator ... L. ... D. de p... perpetrato ... quaestionem ... constitutione Antonini ... quod nec tanqu... Praeterea Ut. vestigia ... Seti et civium Romanorum, ... enim sic interpretor, civibus forum ... ad summum equestris ordinis, ad ipsum imperatorem provocando (Act. apost. 2... legati Caesaris pro praetore ... cives Romanos ... Romam mittere deberent (Plin. ep. 10, 97 ... fin. Ioseph. de b. Iud. 2, 12, 6.), itaq... Pauli apostoli causam intelligo, a Festo procura... ad imperatorem missi. Act. apost. l. c. ... bat ut in bello civili patratum quod Tacit. H. Ceterum cf. Lipsium ad Suet. Claud. 12. [7] Cf. omitti non poterant, si etiam omnes in Italia lib... ctabat. [9] Ex Io. Cannegieteri ... eundem

Sciendum tamen est, ex nouellis constitu-
us[25] capitali sententia plagiatores pro
tate facti puniendos: quamuis et Paulus
; supra speciebus crucis et metalli huius-
eis inrogauerit poenam.

Explicit titulus de plagiariis.

INCIPIT

V.[1] DE MATHEMATICIS, (*MALEFICIS*) ET MANICHAEIS.

ı. 1. Moyses dicit:[2] 1. Non inueniatur in te, qui
filium tuum aut filiam tuam, nec diuinus, apud quem
ollas: nec consentias uenenariis impostoribus, qui di-
ıid conceptum habeat mulier, quoniam fabulae seducto-
t. Nec 'attendas[3] prodigia, nec interroges mortuos.
inueniatur in te augurator, nec inspector auium, nec
ıs, aut incantator, nec Pythonem habens in uentre,
spex, nec interrogator mortuorum, nec portenta in-
. 3. Omnia namque ista a Domino deo tuo damnata
; qui fecerit haec. Propter has enim abominationes
adicauit 'Chananaeos[4] a facie 'tua;[5] 4. tu autem
ıs eris ante Dominum deum tuum: 5. gentes enim
uas tu possidebis, auguria et sortes et diuinationes
nt.

. II. Ulpianus libro VII. de officio proconsu-
ıb titulo de mathematicis et uaticinatori-
1. Praeterea 'interdicta[6] est mathematicorum callida
ra et 'opinatae artis[7] 'persuasio.[8] Nec hodie primum
i eis placuit, sed uetus haec prohibitio est.[9] Denique

16. *C. h. t. L. un. Th. C. eod.* (9, 18), *quae sunt Diocl.*
. *et Constantini.*
B. om. Ve. Vi. 2) *Deuteron.* 18, 10—14., *sed sententia*
: *temporis istius formata.* 3) intendas *Cdd. edd.* 4) cal-
chaldeos *Ve. Vi.* Chaldaeos *edd.* 5) tuam *Vi.* sua *B.*
!. 6) interdictum *Vi. Ve. ed. Bl.* interdictos *B.* 7) ob-
te *B.* opinatam *sed corr.* obstinatam *Vi.* obstinata *Ve.*
8) *B.* persuasionem *Vi.* persuasione *Ve. ed. Bl.* 9) *Cf.*
exc. ad Tacit. A. 2, 32. *Marquardt Röm. Alterth. IV. p.* 100.

exstat senatusconsultum Pomponio et Rufo 'coss.[10] factum, quo cauetur, ut mathematicis, Chaldaeis, ariolis et ceteris, qui 'simile inceptum[1] 'fecerint,[2] aqua et igni interdicatur, omniaque bona eorum publicentur: et si externarum gentium quis id fecerit, ut in eum animaduertatur. **2.** [3] Sed fuit quaesitum, utrum scientia huiusmodi hominum puniatur, an exercitio et professio. *Et* quidem apud ueteres dicebatur, professionem eorum, non notitiam, esse prohibitam. Postea uariatum; nec dissimulandum est, nonnunquam inrepsisse in usum, ut etiam profiterentur et publice se praeberent. Quod quidem magis per contumaciam et temeritatem eorum factum est, qui 'nisi erant[4] uel consulere, uel exercere, quam quod fuerat permissum. **3.** [5] Saepissime denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis omnino huiusmodi ineptiis se immisceret, et uarie puniti sunt hi, qui id exercuerunt, pro mensura 'scilicet[6] consultationis. Nam qui de principis salute '*consuluere*',[7] capite puniti sunt, uel qua alia poena grauiore adfecti; enimuero si qui de sua suorumque, leuius. inter hos 'qui habentur[8] uaticinatores, 'hi[9] quoque plectendi sunt, quoniam nonnunquam contra publicam quietem imperiumque populi Romani improbandas artes exercent. **4.** Exstat denique 'decretum[20] diui Pii ad Pacatum, legatum prouinciae Lugdunensis, cuius rescripti uerba quia multa sunt, de fine eius 'ad locum[1] haec pauca subieci.[2] **5.** Denique et

10) consules *B.* coss. *Ve. ed. Bl. Sunt a.* 17. *Cf. Tacit. A.* 2, 32. *Dio* 57, 15., *qui ad a.* 16. *hoc SC. reiiciunt.* 1) *Quod de temerarie ausis dici solet.* similem incertum *Cdd.* s. quaestum *ex Lips. cj. ed. Bl.* s. artem *Pith. cj. Neque vero tantum, qui quaestus causa facerent, punire, neque artem, quae opinata erat, dicere senatus voluit.* 2) *Ex Schult. cj.* fecerunt *Cdd. ed. Bl.* 3) *Cf. Paul. S. R.* 5, 21. §. 4. *et* 5, 23. §. 18. *L.* 3. 8. *Th. C. de malef.* (9, 16) *ibique Gothofr.* 4) *Malim* insuerant. *Pith. cj.:* ausi erant. 5) *Cf. Paul. S. R.* 5, 21. §. 3. 6) *Ve.* scilicet et *B. Vi. Fortasse:* scelestae. 7) *Supplevi.* 8) habentur quam *Cdd.* habentur etiam *ex Schult. cj. ed. Bl. Sed nota* q. (qui) ad leuius *male relata facile* quam *explicari et ante* ualicinatores poni *potuit.* 9) (sed) hi *ex cj. Bl. ed.* 20) *Forma rescripti ad consultationem ex appellatione emissum. Cf. Fr. Vat.* §. 119. 1) *Cf. Brisson. de V. S. s. v.* ad l. *Sed mihi significare videntur: quae ad locum pertinent, huc faciunt.* 2) *Schult.* rescripti

diuus Marcus eum, qui motu Cassiano[23] uaticinatus erat, et multa quasi ex instinctu deorum dixerat, in insulam Syrum relegauit. **6.** 'Et sane non debent impune ferri huiusmodi homines, qui sub obtentu 'monituum[4] deorum quaedam uel enuntiant, uel iactant, uel scientes 'eos fingunt.'[5]

Kap. III. Gregorianus libro 'XIIII.[6] sub titulo de maleficis et Manichaeis.[7] Impp. Maximianus, Diocletianus et Maximinus nobilissimi AAA. Iuliano proconsuli Africae. **1.** Otia maxima interdum homines incommodioris conditionis naturae humanae modum excedere hortantur, et quaedam genera inanissima ac turpissima doctrinae 'superstitiosis[8] inducere suadent, ut sui erroris arbitrio pertrahere et alios multos uideantur, Iuliane karissime. **2.** [9]Sed dii inmortales prouidentia sua ordinare et disponere dignati sunt, quae bona et uera sunt, ut multorum et bonorum et egregiorum uirorum '(ore),[30] et sapientissimorum consilio et tractatu inlibata probarentur et statuerentur: quibus nec obuiam ire, nec resistere fas est, neque reprehendi a noua uetus religio debet. Maximi enim criminis est, retractare, quae semel 'ab antiquitate[1] sta-

---

uerba intercidisse putat. Mihi persuasum est, ea, quae §. 6. *continentur, haec ipsa verba esse, a librariis, quos quod ante legerant de* fine eius — subieci *decepit, ad finem totius excerpti reiecta. Itaque ea verba certe allegationis signis distinxi.* 23) *a.* 175., *de quo vid. L.* 7 *pr. C. ad leg. Iul. mai.* (9, 8). *Capitolin. M. Anton.* 15. *Ver.* 8. *Vulcat. in Avid. Tertull. apol.* 35. 4) et monitu *B. Ve. edd.* et monitum *Vi. Cf. Cic. divin.* 2, 41. *Tacit. Hist.* 4, 81. *Orell. Inscr.* 1872. 1790. *Gruter.* 102, 1. *et de plurali Plin. paneg.* 76. reuererique numinum monitus, *Plin. N. H.* 2, 7, 5. *Val. Flacc.* 1, 27. 5) *Sic Cdd.* confingunt *ex Pith. cj. ed. Bl. Spectat hoc ad eos, qui ipsa deorum oracula vel monitus a se fictos edunt.* 6) VII. *B.* VI. *Ve.* VIIII. *cj. Schult. Verius Haenel. ad lib. XIV. retulit.* 7) *De hac const. vid. quos citant Bl. ad h. l. Haenel. ad Greg. C. p.* 44. *Inscriptio sine dubio corrupta est.* Impp. Diocletianus et Maximianus AA. et Constantius et Maximianus nobilissimi CC. *cj. probabilis Momseni ad Fr. Vat. p.* 405. 8) superstitionis *Cdd.* superstitioni *ed. Bl. De usu loquendi cf. Vellei.* 2, 36. §. 1. 9) *Cf. Dionys.* 2, 19. *Liv.* 1, 19. 39, 16. *Polyb.* 6, 54. *Paul. S. R.* 5, 21. §. 2. 30) *Supplevi absumtum vicino uirorū. Sic Suet. Iul.* 88. decernentium ore *etc., quibus ii opponuntur, quorum consilio usi sunt.* 1) *Ex Bilderdyk. cj.* antiquitus *Baron.* ab antiquis *Cdd. edd.*

statuta et definita suum statum et cursum tenent ac possident. **3.** Unde pertinaciam prauae mentis nequissimorum hominum punire ingens nobis studium est: hi enim, qui nouellas et inauditas sectas ueterioribus religionibus opponunt, 'ui[2] pro arbitrio suo prauo excludant, quae diuinitus concessa sunt quondam nobis. **4.** De quibus sollertia tua serenitati nostrae retulit, Manichaeis, 'audiuimus eos[3] nuperrime, ueluti noua 'ac[4] inopinata prodigia in hunc mundum de Persica aduersaria nobis gente progressa uel orta esse, et multa facinora ibi committere: populos namque quietos 'perturbare,[5] nec non et ciuitatibus maxima detrimenta 'inferre:[6] et uerendum est, ne forte, ut fieri adsolet, accedenti tempore conentur 'execranda consuetudine et scaeua lege[7] Persarum innocentioris naturae homines, Romanam gentem modestam atque tranquillam, et uniuersum orbem nostrum ueluti uenenis 'anguis maliuoli[8] inficere. **5.** Et quia omnia, quae pandit prudentia tua in relatione religionis illorum, genera maleficiorum 'statuunt[9] euidentissimorum, 'exquisita[10] 'arte adinuenta[1] 'ac[2] commenta: ideo aerumnas atque poenas debitas et condignas illis statuimus. **6.** Iubemus namque, auctores quidem ac principes una cum abominandis scripturis eorum seueriori poenae subici, ita ut flammeis ignibus exurantur: 'consectaneos[3] uero, et usque 'aduersus deos[4] contentiosos

---

2) ut *Cdd. edd.* 3) *B.* audimus eos *Ve. Vi.* eos *eiecit Bl. Haenel. scripsit* Manichaeis 4) *Supplevi.* 5) turbare *ed. Bl. ex errore, qui Haen. fefellit.* 6) *De Pith. cj.* inserere *Cdd. edd.* ingerere *Schult. cj.* 7) execrandas consuetudines (et grande consuetudinem *Vi.* et istebas (seuas *Vi.* sceuas *Ve.*) leges *Cdd. Pith. retento accusativo praefixit* per. *Ita ed. Bl.* 8) de suis maliuolis *Cdd.* suis maliuolis *edd.* 9) *Ex cj. Bl. ed.* statutis *B.* statutum *Vi.* statuti *Ve.* statuis *cj. Lachm. Haenel.*, ille *comma ante* religionis *poni iubens.* statuunt, *in quo verbo imperatores ludunt, est: indubitanter sistunt ac probant.* 10) (atque) exquisita *Bl. ed. ex cj.* 1) et adinuenta *B. Ve. ed. Bl.* et inuenta *Vi.* 2) *Ex vicinis litteris geminavi.* 3) *i. e. qui eiusdem sectae sunt, ut saepius apud Sidonium.* consentaneos *B. Vi. edd.* consentaneus *Ve.* consectantes *Baron.* 4) ad eos *Cdd., ut puto, ex* adū deos *factum.* adeo *edd., quod non intelligo. Consectaneos ita demum, si persistant in oppugnatione deorum Rom., morte plecti Impp. volunt. Cf.* §. 2.

ιe puniri praecipimus, et eorum bona fisco nostro uindi- sancimus. **7.** Si qui sane etiam honorati, aut cuiuslibet ιitatis, uel maioris, personae ad hanc inauditam et turpem, ıe per omnia infamem sectam, uel ad doctrinam Persarum ranstulerint, eorum patrimonia fisco nostro adsociari fa- , 'ipsosque[45] Foenensibus uel Proconensibus metallis[6] i. **8.** Ut igitur stirpitus amputari mala haec nequitia de ulo beatissimo nostro possit, deuotio tua iussis ac statu- ranquillitatis nostrae maturius obsecundare' (*ne cunctetur*).[7] pridie Kal. Aprilis, Alexandriae.[8]

Explicit titulus de mathematicis, maleficis et Manichaeis.

INCIPIT

TIT. XVI. DE LEGITIMA SVCCESSIONE.[1]

Kap. I. Scriptura diuina sic dicit:[2] **1.** Filiae ıdae, adstantes ante Moysen et Eleazarum 'sacerdotem[3] ırincipes atque omnem senatum filiorum Israel in foribus rnaculi testimonii, dixerunt: **2.** 'Pater noster mortuus et filii non fuerunt ei, sed filiae. **3.** Et ideo non deleatur ıen patris nostri de medio tribus suae. Non est ei mascu- Date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri.' Et obtulit Moyses petitionem earum 'Domino deo.[4] **5.** ocutus est Dominus Moysi dicens: **6.** 'Recte filiae Salfa- locutae sunt: et ideo dabitis eis possessionem hereditatis nedio fratrum patris earum. **7.** Et dices haec filiis Israel: no si decesserit, et filios non habuerit, '(*dabitis heredita- eius filiae eius.* **8.** *Si filiam non habuerit*, *dabitis tribus eius.* **9.** *Si fratres non habuerit*, *dabitis patruis*

Baron. ipsos quoque *B. edd.* ipsi quoque *Vi.* ipso quoque , [6]) *Quorum illud in Arabia, hoc in insula ad Propontidem rcebatur, utrumque habitum letiferum. Vid. scriptores a Pi- eo et Blum. ad h. l. laudatos.* [7]) *Quod ob similitudinem is* ob-secundare *periisse videtur.* festinet *ex Pith. cj. suppl.* l [8]) *a.* 292—295. *ut videtur.*

[1]) *Haec integra habet B.* [2]) *Numer.* 27, 1—11. [3]) *B.* erdotes *Ve. Vi. ed. Bl.* [4]) *B. Ve.* coram deo *Vi. ed. Bl.*

eius. **10.** *[Si patruos non habuerit,]*[5] dabitis hereditat[em] proximo 'ceterum' de tribu eius: et possidebit omnia e[a]. Et erit haec filiis Israel iustificatio iudiciorum, secundum [quod] constituit Dominus Moysi.[6]

Kap. II. Gaius institutionum libro III. leg[iti]mas sic ordinat successiones:[7] **1.** [8]Intestat[orum] hereditates lege duodecim tabularum primum ad suos he[redes] pertinent. **2.** Sui autem heredes existimantur liberi, [qui in] potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue, [nepos] neptisue *ex filio*, pronepos proneptisue ex nepote filio prognatus prognataue. Nec interest, *[utrum]* naturales liberi, an adoptiui. Ita demum tamen nepos neptisue e[t] nepos proneptisue suorum heredum numero sunt, si [prae]cedens persona desierit *[in potestate parentis esse, siue id acciderit]*, siue alia ratione, ueluti emancipatione. [Nam si] per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ei[us sit,] nepos ex eo suus heres esse non potest. Idem et in deinceps liberorum personis dictum intellegemus. **3.** [9Uxor] quoque, quae in manu 'morientis[1] est, ei sua heres est [quia] filiae loco est: item nurus, quae in filii manu est, nam [et haec] neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, (*si*) cuius in 'manu fuit,[2] cum pater moritur, in potestat[e eius] non sit. Idemque dicimus et de ea, quae in nepotis matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. **4.** [3]P[ostumi] quoque, qui si uiuo parente nati essent, in potestate e[ius] futuri forent, sui heredes sunt. **5.** Idem iuris est de his rum nomine ex lege Aelia Sentia, uel ex senatusconsul[to]

---

5) *Haec ad sensum et ceterorum similitudinem supplevi.* *disse enim ea et quidem propter* ὁμοιοτέλευτον, *luce clar* 6) *Corruptum. Fortasse leg.:* reliquorum *vel* cognatorum *'scheer'. Et puto, Pariatorem in his etiam gentilium s* *dinem invenisse sibi visum esse.* 7) = *Gai.* 3, 1—1 §§. 1—5. *ex h. l. restitutae sunt.* 8) §. 1. *I. de he* *ab int.* (3, 1). 9) = §. 2. *I. eod., ex qua quaedam s* *vel correcta sunt.* 10) *Cf. Gai.* 1, 114. 2, 139. 159. 3, 4(22, 14. 23, 3. 29, 1. *Gell.* 18, 6. 1) eius *Cdd. edd.* C *init. Scilicet prior pars v.* morientis *ob similitudinem* *periit.* 2) manus eius *B.* manu eius *Ve. Vi.* manu e 3) = §. 2 *fin. I. t. c.*

em patris causa '(*probatur: nam et hi, uiuo patre cau-*[1] probata, in potestate eius futuri essent. **6.** '(*Quod*)[1] 1 de eo filio, qui ex prima secundaue mancipatione post :em patris manumittitur, intellegemus. **7.** '(*Igitur*)[4] cum filiaue, et ex altero filio nepotes neptesue 'extent,[5] pa- 'ad hereditatem uocantur: nec qui gradu proximior est, iorem excludit. Aequum enim uidebatur, nepotes neptesue atris sui locum portionemque succedere. Pari ratione et pos neptisue sit ex filio, et ex nepote pronepos proneptisue, l '(*omnes*)[4] uocantur '(*ad hereditatem*).[4] **8.** Et quia bat, nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in s sui locum succedere, conueniens esse uisum est, non pita, sed in stirpes 'hereditatem[6] diuidi, '(*ita*)[4] ut filius m dimidiam hereditatis ferat, '(*et*)[4] ex altero filio duo sue nepotes alteram dimidiam: item si ex duobus filiis tes extent, et ex altero filio unus forte, uel duo, ex altero aut quattuor, '(*ad unum aut ad duos dimidia pars per-it, et ad tres aut quattuor*)[4] altera dimidia.

De agnatis. **9.** Si nullus sit suorum heredum, tunc ditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agna- **10.** Vocantur autem agnati, qui legitima cognatione ti sunt. Legitima autem cognatio haec est, quae per uiri-exus personas coniungitur: itaque eodem patre nati fratres ti sibi sunt, qui etiam consanguinei uocantur; nec requi-, an '(*etiam*)[7] matrem eandem habuerint. Item patruus is filio, et inuicem is illi agnatus est. Eodem numero fratres patrueles inter se, id est, qui ex duobus fratribus generati sunt, quos plerique etiam consobrinos uocant: ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis per-re poterimus. **11.** Non tamen omnibus simul agnatis dat duodecim tabularum hereditatem, sed his, qui tunc, '(*cum*)[7] um est, aliquem intestato decessisse, proximo gradu sunt. Nec in eo iure successio est: ideoque si '(*agnatus*)[8] pro-

---

Ex Gai. Ver. 5) existent *Cdd.* (existente *Vi.*) extant *Gai.* *edd.* 6) *Vi. Inst.* hereditatis *Ve. B.* hereditates *ed. Bl.* *Ver.* 7) *Ex Gai. Ver.* 8) *Ex Gai. Ver. Quod vero* *hic habent* heredes *B.* heredem *Ve. Vi. et inde edd.* heres, *notata vox* hereditatem, *quae cum suum locum, cui eam postea*

Quod ad feminas ᵀ*tamen* attinet, ᵀ*in*[17] iure aliud in
ipsarum hereditatibus capiendis placuit, aliud in c
bus capiendis. Nam feminarum hereditates proinde
agnationis iure redeunt, atque masculorum; nost
ditates ad feminas ultra consanguineorum gradu
nent. Itaque soror fratri sororive legitima her
amita vero et fratris filia ᵀ*legitima*[17] heres esse non
ris autem nobis loco est etiam mater aut nouer
in manum conuentionem apud patrem nostrum i
secuta est. **15.** Si ei, qui defunctus erit, sit fra
fratris filius, sicut ex superioribus intellegitur,
est, quia gradu praecedit: sed alia facta ᵀ*est*[3] i
tatio inter suos heredes. **16.** Quodsi defuncti
extet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem
tinet: sed quaesitum est, si dispari ᵀforte numer
ᵀ*uelut*ᵀ ex uno unus uel duo, et ex altero tre
tuor, utrum in stirpes diuidenda sit hereditas, si
heredes iuris est, an potius in capita. Iam dud
cuit, in capita diuidendam ᵀ*esse*[17] hereditatem:
quot erunt ab utraque parte personae, in tot p
ditas diuidetur, ᵀ*ita*ᵀ ut[7] singuli singulas porti

Si nullus agnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gen- ad hereditatem uocat. Qui sint autem gentiles, primo mentario retulimus: et cum illic admonuerimus, '(*totum*)[17] ilicium ius in desuetudinem abiisse, superuacuum est hoc que loco, de ea re curiosius tractare.

Kap. III. Paulus libro sententiarum IV. sub ulo de intestatorum successionibus.[29] 1. In- tati '(*et hi*)[30] dicuntur, qui testamentum '(*fecerunt, cum*)[1] re non 'possent,[2] uel ipsi linum, ut intestati decederent, uperunt:[3] uel hi, quorum hereditas repudiata est, 'here- te[4] condicio defecerit, '(*quiue capite minuti fuerint,*)[5] i[6] iure praetorio 'facto testamento obiecta doli exceptione[7] tinebitur hereditas. 2. Ii,[8] quorum testamenta' (*a postu-*)[9] rumpuntur, aut '(*ut inpia*)[40] inrita fiunt, 'ipsi quidem

---

Qui tit. est Paul. S. R. 4, 8., *sed nunc maiore ex parte ex* *ro restitutus. Ad* §. 1. *cf. pr. I. de hered. q. ab int.* (3, 1). *Supplevi ex vicinis litteris.* [1]) *Omissum, quia scriptum* *at:* fecerc. *Ceterum alio modo de hac re disputat Ulp. L.* 1 *D. de suis* (38, 16). [2]) possunt *Cdd. edd.* [3]) *Cf. L.* 1. 10. *D. de B. P. S. T.* (37, 11). *L.* 4. *D. de his q. in test.* (28, 4). *L.* 30. *C. de testam.* (6, 23). [4]) cuiusue *Vi. edd.* s uel *Ve.* cuius nec *B.* eiusue *Lachm. cj., sed heres, non* *editus conditione deficitur: Gai.* 2, 144. *Scriptum fuerat:* hdisue. *Plura fortasse initio exciderunt, velut* uel mors cretionisue finis ionem praeuenerit (*Gai.* 2, 144); *quod vero supplevimus neces-* *io iis, quae sequuntur, requiritur.* [6]) sine *Cdd., quod litte-* *um transpositarum vitium in iis frequens est.* sane *edd.* 'actum testamentum abiecta doli expectatione (exspectationem *Vi.*) *i.* f. t. obiecta d. exceptione *Pith. cj. ed. Bl.* (*sed is tamen* ecta). [8]) obtinebit (optinebit *Vi.*) eorum *Cdd., quod ex ob-* bitur h.ii *factum est.* obtinebit. Ii. *ed. Bl. Quod Lachm. com-* *tus est:* siue iure praetorio f. t. o. d. e. obtinebitur *et ad L.* 11. 2. *D. de b. p. s. t.* (37, 11) *casum priorem retulit, ferri non* *est; nam ut taceam, totum casum sine nostro supplemento* *tio facto intelligi non posse* (*id quod etiam Leistii rationem* *bon. poss. II. b. p.* 84. *refellit*), *nec potest eadem hereditas,* *e antea erat testamentaria, nunc* (*quod Lachm. vult*) *legitima* *elligi. Casus, de quo sentit Paullus, is est, quem Papin. L.* 11. *in fine tractat verbis* 'Plane si' *etc. Cf. Gai.* 2, 120. [9]) *Sup-* *ui fere sola geminatione vicinarum utrinque litterarum, cum* *riptum esset* a pumo (*etiam* o, *modo transpositum, servat B.:* *ponuntur pro* pumorpuntur). [40]) *Eadem ratione sanavi.*

inter agnatos locum acceperunt. 4. Sui he
primo loco filius, filia in potestate patris consti
est, adoptini sint, an naturales, 'sed' secundu
'Papiamque'[1] quaesiti. 5.[5a] 'Modo maneant
qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam i
stituuntur, ut furiosi, aut infantes et peregri
bonorum 'possessio nisi[2] propter praetoriam
erit necessaria. 6. [3]'Suis[4] heredibus adeo a

---

[1]) *Pro* ipsi *Cdd. edd.:* ipso: *deinde* testamenti *B* *ed. Bl. Cf. Paul. S. R.* 3, 4[a]. §. 10. *Antea (Zeitsc* *conieceram* initio *pro* ipso. [2]) decedunt *Cdd. e* *destituti casum non his sed superioris §i specie* *numerat, quia testator et heres, cuius familia* *obtinet, testamentum facere videntur, ut si her* *neque testamentum factum esse intelligatur.* [3]) *S* ditatibus *B.* herededibus datur *ed. mea prior.* agnatis est et *Ve.* agnatis est *Vi. Itaque* est *ex* et *t* *puto. Vocem* consanguineis *vero excidisse, duo* *quod sequitur* Sane consanguineos *etc. et quod ibi on* consanguineis, *quae vox sc. ex margine eo abe* sanguineos *expulerat.* [5]) *i. e. olim, quamdiu i* *usu erat.* [6]) *Sensu exigente ex vicinis supple* *B. ed. Bl.* apphenderat *Ve.* adprehenderet *Vi.* *cum Voconiana ratione (infr. §. 20.) feminae* *appellatione contineri negarentur, consanguineo* *ordine invento, ne etiam secundo gradu, quo a*

rerum hereditariarum dominium continuatur, ut nec 'tuto-
[55] auctoritas 'pupillo,[6] nec 'furioso[7] curator sit necessa-
, nec si forte soluendo '(*non*)[8] sit hereditas: quamuis
m furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleuerit, abs-
re possint. **7.** [9] Post mortem patris natus, uel ab hosti-
s reuersus, aut ex primo secundoue mancipio manumissus,
sue erroris causa probata '(*est*),[60] licet non fuerint in
estate, sui tamen patri heredes efficiuntur. **8.** [1] Post
os, filias ad intestatorum successionem inter suos ueniunt
potes, neptes, pronepotes, proneptes, ac deinde masculino
u post filium descendentes, si 'nullo[2] parentum impedi-
nto 'ipsi[3] in aui potestate, uel proaui familia 'remanserint:[4]
entes enim liberis suis, cum quibus in potestate fuerunt
i, ordine successionis obsistunt. **9.** [5] 'Filius, (*si*)[6] cum
potibus ex alio filio susceptis in familia 'retinetur,[7] ad in-
tati patris successionem cum fratris filiis 'uocatur:[8] quibus
patris sui partem uenientibus, hereditas in stirpes, non in
ita diuiditur, ita ut unus filius et plures nepotes singulos
isses habeant. Idemque euenit, si auo ex duobus filiis im-
ri numero nepotes successerint. **10.** Ex filia nepotes sui
redes non sunt: in aui enim materni potestate alienam
miliam sequentes ipsa ratione esse non possunt. **11.**
o tempore suus heres constituendus est, quo certum
t, aliquem intestatum decessisse: '(*secundum*)[70] quod
euentu deficientis conditionis 'nepos is,[1] qui uiuo

---

suis *ed. Bl.* 55) *Bl. per errorem omisit.* 6) *B.* pupillū
, pupillis *Vi. ed. Bl.* 7) furiosis *Cdd. edd.* 8) *Suppl. Pith.*
Cf. supr. c. 2, 4—6. §. 4. *I. de her. q. ab int.* (3, 1). 60) *Sup-*
i. 1) *Cf. supr. c.* 2, 2. 2) *Vi. Ve.* nullum *B.* nullus
Bl. 3) *Cdd.* ipsis *ed. Bl.* 4) *Ex Scal. cj.* permanere
, remanseri *Ve.* remanserit *B. ed. Bl.* 5) *Cf. supr. c.* 2, 7. 8.
filius *Cdd.* filii si *ed. Bl.* 7) retinentur *Cdd. edd.* 8) uo-
tur *Cdd. edd.* 9) *Cf.* §§. 7. 8. *I. de her. q. ab int.* (3, 1).
Geminando -se *et* quod *fere effici potest.* 1) et certum
potis *Vi.* et ortū nepotis *Ve.* et hortū nepotis *B.* et ortu ne-
tis *edd.* *Sed* ortum nepotis *quis et quo sensu unquam dixerit,*
scire. Accedit, quod totus locus, ut adhuc legebatur, sensu
et. Quod cum eo maxime effectum sit, quod post auo *in Cdd.*
edd. desiderabatur vox conceptus (*cf.* §. 8. *I. cit.*), *nullus*
, quin haec vox, olim scripta c'ceptus, *huc aberraverit, ubi*

auo *conceptus,[72] post mortem patris natus *(est, su fieri[3] potest.[4] **12.** Quem filius emancipatus suscepit, adoptauit, sui heredis locum in aui successione, s ipse pater, obtinere non potest. Adoptiuus tamen quasi cognatus bonorum possessionem eius petere pote **13.** [7]Si sui heredes non sunt, ad agnatos legitima reditas pertinebit,[8] inter quos primum locum consa nei obtinent. Agnati autem sunt cognati uirilis sexus uirilem descendentes *(sexum):[9] sicut filius fratris, e truus, et deinceps tota successio. **14.** [80]Inter agnat cognatos hoc interest, (quod) in agnatis etiam cognati nentur, inter cognatos uero agnati non comprehenduntur ideo patruus et agnatus est et cognatus, auunculus cognatus tantummodo est. **15.** [1]Consanguinei sunt e patre nati, licet diuersis matribus, qui in potestate fu mortis tempore: adoptiuus quoque frater, si non sit e patus, et hi, qui post mortem patris nati sunt, uel c probauerunt. **16.** [2]Soror iure consanguinitatis tam a tris, quam ad sororis hereditatem admittitur. **17.** [3]C guineis non existentibus, agnatis defertur hereditas, quis alterum gradu praecesserit. Quodsi plures eodem consistunt, simul admittuntur. **18.** [4]Si *sint,[5] fratr functo,[6] et fratris filius, et *nepos eius ex fratre[7] no

---

in et ortu depravata effecit, ut pro nepos is *scriberetur* n *Post* conditionis *exciderit* filii (*sc. sub condicione potestati stituti*). [72]) *Cf. not.* 71. [3]) iniri *B.* siniri *Vi.* fini (sit) iniri *ed. Bl.* [4]) *Tum scilicet, si condicio a morien impleri potuit. Cf. L.* 28. *D. de cond. inst.* (28, 7). [5] nec *ed. Bl. Cf. Glück. Pand. XI. p.* 161. [6]) *Cf. L.* 23. *adopt.* (1, 7). *L.* 1. §. 4. *D. unde cogn.* (38, 8). [7]) *Cf c.* 2, 9. 10. [8]) *Hic Vercellensis codex desinit.* [9]) *Per loco ob sequens* sicut. *Bl. ed.:* (sexum) descendentes. [8] *Paul. S. R.* 4, 8. §. 14., *ex quo supplevimus* quod. *Cf. L.* 1 *D. de grad.* (38, 10). *L.* 5 *pr. D. unde legit.* (38, 7). *supr. c.* 2, 10. 5. [2]) *Cf. supr. c.* 2, 14. [3]) *Cf. supr.* §. 5. *I. de legit. agn. succ.* (3, 2). [4]) *Est Paul. S. R* §. 18. [5]) *Paul. Vis.* sit *Cdd. edd.* [6]) frater defuncti *edd.* fratres defuncti *Paul. Vis.* [7]) nepus fratres *et B.* fratre *Vi. ed. Bl.* nepotes fratre *Paul. Vis. Igitur* e *ex mutatum in* set *et transpositum est, in Paul. Vis. effecit,*

us fratris nepoti praefertur. **19.** [88]Sed si duorum
nt liberi, non in stirpes, sed in capita hereditas dis-
scilicet ut pro numero singulorum uiritim distribua-
as. **20.** [9]Feminae ad hereditates legitimas ultra
neorum[90] successiones non admittuntur: idque iure
niana ratione uidetur effectum. Ceterum lex duo-
ılarum sine 'illa[1] discretione '(*feminini*) sexus
dmittit.

'. Ulpianus libro '(*regularum*)[3] singu-
itulo de legitimis hereditatibus.[4] **1.** In-
'ingenuorum[5] hereditates pertinent primum ad
es, id est liberos, qui in potestate sunt, ceterosque,
orum loco sunt; si sui heredes non sint, ad con-
id est fratres et sorores ex eodem patre; si nec
d reliquos agnatos '(*proximos, id est cognatos*)[7]
s, per mares descendentes, eiusdem familiae. Id
n est lege duodecim tabularum hac: 'Si intestatus
i suus heres nec 'escit,[8] agnatus proximus fami-

---

etur nepotes. *Ceterum* eius, *quod regitur a* fratre, *ım fratris.* [88]) *Cf. supr. c.* 2, 15. [9]) *Extat* 1, 8. §. 22. *Cf. supr. c.* 2, 14. §. 3. *I. de leg. agn.* *Gai.* 3, 22. *Ulp.* 26, 6. [90]) consanguineos (*pro*) *Vi.* consanguineas *B. Paul. Vis. edd. Sed con-* *l agnatae successiones dici non possunt.* [1]) ulla *'is. edd., quod omnino huius loci esse non videtur.* . *Paul. Vis.* cognatis *Vi.* agnatos *edd. Sed* cogna- *ibrarius ex* (sexus) feminini agnatos, *quasi hi brevius* *nati dicendi essent, fecisse mihi videtur; cui errori* *riptor B. pro* discretione sexus *dedit* discreptationes *to ex feminis nati sunt cognati! Iam ex nostra* , sine illa• discretione *pertinere ad discrimen, quod* *ısanguineas et ulterioris gradus agnatas fecerant,* ıus agnatos *esse, quas Gai.* 3, 23. *dicit* feminas agna- *Ex Schillingii cj. suppl. Cf. tit.* 2. *c.* 5. *not.* 22. *Ulp. fragm.* 16, 1. [5]) *Ex Ulp. fr.* gentilitiorum *quod pessimorum Codd. portentum cave ex argutiis* *orum retineas. Cf. Zeitschr. f. RG.* 1866. *V. p.* 186. *ld.* [7]) *Ex Ulp. fr. suppl. Bl.* [8]) est *Cdd.* esit *ed.* *ositum fuisse, argumento sunt cum illae leges apud* , 21. 'quoi auro dentes uincti escunt' *et apud Fest.* l nec manifestum erit', *tum ea, quae sequitur* §. 2.

2 [illegible] non sit, eadem lex [illegible] [illegible] noeat his uerbis: [illegible] habento.[2] Nunc [illegible] in usu sunt.

K[illegible] institutionum [illegible] secundo [illegible] ab intestato. 1. [illegible] hereditas defertur aut [illegible] per ius ciuile, [illegible] per ius ciuile suis heredibus, [illegible] in potestate eius [illegible] fuerunt, filio, filiae, et [illegible] defuncti parentis, qui ex eodem natus [illegible]

K[illegible]p. VI. Item eodem libro.[7] 1. Post suos ab in[illegible] admittuntur, primum consanguinei; ii sunt [illegible] qui in eiusdem potestate patris fuerunt, [illegible] nati sunt. 2. Consanguineos et [illegible] causae probatio, et in ma[illegible]

Kap. VII. Item eodem libro. 1. Post consangui[illegible] uocantur. Hi sunt agnati, qui nos per patris [illegible] contingunt, uirilis sexus: nam sciendum, feminis, [illegible] hereditates legitimas non deferri. 2. [illegible] solet emancipatos liberos, itemque ciuitate do[illegible] data bonorum possessione:[3] sic tamen, ut bona, si quae propria habent,[4] his, qui in potestate ma[illegible]

[illegible] Dirksen de XII tabb. p. 34[illegible] [illegible] B. [illegible] esit [illegible] fieri potuit. nec esit ed. Bl. [illegible] de [illegible] p. fr. p. [illegible]—85. [1] Suppleri. [2] Ex Pith. [illegible] suppl. ed. Bl. [3] Ita B. Om. Bl. ed. [illegible] [5] Suppl. ei geminata fere antecedente littera [illegible] sunt Codd. ed. Bl. sine sensu. [7] Cf. supr. 3, 15. [illegible] [illegible] soror. == sorores B. frater et soror Vi. ed. Bl. [illegible] quia et frater fratri, soror sorori consanguinei sunt. [illegible] Suppleri. [illegible] Ex Scal. et Cuiac. cj. et consangui[illegible] B. et consanguinei Vi. Scilicet ob antecedens -ro excidit [illegible] [illegible] Proprie sic dicti; nam ipsa lex, quae suos tantum in conditione posuerat c. 1 §. 1 fin., consanguineos, ex suis et agnatis quasi [illegible] c. 3. §. 15. non commemoraverat (c. 3. §. 1.), primum agnatis dedit hereditatem. [2]) Cf. Gai. 3, 1[illegible] [illegible] 1. [illegible] §. [illegible] I. de her. q. ab int. (3. 1). L. 1 pr. D. de coll. bon. 37, [illegible]. [illegible] Hic Vindob. codex desinit. [4]) i. e. si quid

serunt, conferant. Nam aequissimum putauit, neque eos bonis paternis carere per hoc 'quod[115] non sunt in potestate: neque praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus.|

Kap. VIII. Idem libro, qui supra, '(*sub titulo*)[6] de suis '(*et legitimis*)[6] heredibus. **1.** [7]Post 'agnatos[8] praetor uocat cognatos: cognati autem sunt, qui nos per patrem aut matrem contingunt: post cognatos uirum et uxorem. **2.** Et haec, si qui decessit, non fuit libertinus, uel stirpis libertinae:[9] ceterum si libertinus est, uel libertina, 'patrono[120] eius legitima hereditas, 'patronaeue[1] lege duodecim tabularum defertur.

Kap. IX. Idem eodem libro.[2] **1.** Post familiam patroni uocat praetor patronum et patronam, item liberos, et parentes patroni 'et[3] patronae: deinde uirum et uxorem: mox cognatos patroni et patronae. **2.** Quodsi is, qui decessit, liber fuit ex '(*mancipatione citra*) remancipationem[4] manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit: sed praetor, aequitate motus, decem personas cognatorum ei praetulit has: patrem, matrem, filium, filiam, auum, auiam, nepotem, neptem, fratrem, sororem: ne quis occasione iuris sanguinis necessitudinem uinceret. **3.** [5]Sed imperator noster in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur, eas solas personas uoluit admitti, quibus decimae immunitatem ipse tribuit.[6]

---

superest, deducto aere alieno. 115) *Ex Boeck. cj.* qui *B.* quia *edd.* 6) *Supplevit Bl.* 7) *Cf.* §. 3. *I. de leg. agn. succ.* (3, 2). §. 3. *I. de bon. poss.* (3, 10). *Gai.* 3, 27. 8) *B.* consanguineos *ed. Pith. et Bl. per errorem.* 9) *Cf. L.* 4. §. 23. *D. de bon. lib.* (6, 4) *et libr. meum* '*Studien d. R. R.*' *p.* 74. 134. 120) patronum *B.* ad patronum *edd. contra usum loquendi.* 1) patronaue *B.* patronamue *edd. De re cf. Fr. Vat.* §. 308. 2) *Cf. Ulp.* 28, 7. §§. 3. 5. *I. de b. p.* (3, 10). 3) *B. om. ed. Bl.* 4) ex (*non* et) remancipationem *B.* absque remancipatione *ex Schult.* *ed. Bl. Simile verbum repetitum librario fraudi fuit. Ceterum* *cf. Zeitschr. XIII. p.* 48. 5) *Cf. libr. nostr.* '*Gaius*' *p.* 22. 6) praebuit *ed. Bl. per errorem. — Ceterum haec sententia tam* *apte in fine huius materiae posita est, ut ea ipsa hunc titulum* *finivisse Collationis auctor existimandus sit.*

Angeli Maii, qui eas ex palimpsesti biblio
codicis, nunc Cassiani collationem continen
ptura eruit annoque 1823 Romae, Parisiis
primus publici iuris fecit. Cassiani code
centum membranis, forma oblonga, constet
ginta tres semel, quinquaginta septem b
Antiquioris vero scripturae folia duo et vi
sianum Codicem, duo ad legem Burgund
triginta tria ad nostrum opus spectant. Q
in codice quadrato grandioris modi script
versibus, qui triceni bini in quaque pagina
teras vel notas complectentibus circiter qu
ad sexaginta numero eiusque formae, ut p
tim ex frequenti notarum usu codicem cer
lum sextum, fortasse vero et multo ante sc
indicaverint. Huius vero codicis folia Cass
ris in usus suos ita convertit, ut ex singu
cohaerentibus terna et quidem bina cohae
dissecando unum solitarium faceret: qua r
ut medium quodque folium partem tantum
posterioris folii (b) antiquioris scripturae c
quoties medium folium solum nobis servatu
que pagina tantum trientem vel postrem
cuiusque versus tam anterioris quam po
hibeat, primum vero vel tertium folium su
utraque pagina partim postremum partim
Ceterum frustis inter se ...

nis usus est, nec adhuc exstitit, qui rationem eius et linem ab eo institutum improbaret. Nam et titulum 'de nitoribus et procuratoribus' quod ultimo loco posuit, ia nullo numeri signo certo loco assignatur, non est sine ione, quanquam eum ceteros omnes praecessisse ex ipsa teria colligere licet. Verisimile enim est, hoc opus ut eros omnes posterioris aevi codices ad ordinem edicti petui compositum esse: quem etiam aliquatenus assequi-r, si ponimus, post titulum de cognitoribus et procurato-us secutum titulum ex empto vendito ea parte insertum sse, ubi in libris ad edictum de rei vindicatione agitur; d sane paullulum deflectit ab ordine edicti, poterat tamen n eo defendi, quod qui vindicet, dominum esse oporteat, niniaque maxime emptionibus acquirantur, tum Hermoge-ni ratione, qui in epitomis iuris 'primo de personarum tu ac post de ceteris ordinem edicti secutus et his pro-nos atque coniunctos applicans titulos, ut res pati-', dixerat (L. 2. D. de statu hom. [1, 5])[2]. Quid? quod similiter iam in Gregoriano Codice, teste breviario Ala-, cui fidem cum Haenelio (ad Gr. C. p. 23. not. n) dero-e nolim, titulus 'si sub alterius nomine res empta fuerit' llo 'de rei vindicatione' vicinus deprehenditur. Qua ratione etiam tota materia de acquirendo rerum dominio hoc loco ctabatur, mirari non licet, quod novem quaterniones usque XV., ubi tit. de usufructu sequitur, ea occupabantur. Se-: deinde in edicti libris materiam de re uxoria et post de elis, quo spectat tit. de excusatione, et postremo, quam-am multo post, de donationibus,[3] satis notum est.

In libros syllogen distributam fuisse, nullum vestigium licio est; videtur igitur, ut Collatio et Hermogenianus dex, titulos tantum habuisse, qui etiam per paginas repe-ntur, ita ut in versa quaque media prior tituli pars, in cta reliqua superne scripta sit, nullo tamen numero prae-o. Nec numerorum signis sed tantum novo versu, interdum iam spatio tantum relicto, singulae species distinctae nt; sic enim (ut Byzantinis θέματα) singula excerpta ex tis perinde in hoc opere atque in Collat. 14 fin. et L. Rom.

Possunt sane haec verba etiam ita intelligi, ut ad titulos iuris raordinarii post absolutas omnes materias edicti perpetui in fine litos referantur. Omnino tamen cadentis iurisprudentiae etiam hoc icium est, quod tradita iuris systemata misceri et pro lubitu mu-coepta sunt: quanquam idem modestius et cum ratione iam su-iores ICti factitasse deprehenduntur, velut Paullus in Sententiis. Heimbach. in Repert. Lips. 1843. III. p. 144. [3]) Fortasse titu-. de donationibus Vaticanae *syllogae* auctor titulo de legatis appli-rat.

Burgundionum et alibi appellata esse, argumento est lemma §i 294, ubi 'sequens et tertia' (sc. species) allegatur. Scilicet et lemmata sive sententiarum summulas subinde continet collectio, in margine dissimilibus et minoribus litteris adscriptas, quo facilius species pro sententia aliqua facientes inveniri possent. Quae lemmata quanquam accurate concepta sunt, tamen non in ipso condendo opere, sed a docto quodam adhuc integri Vaticani codicis possessore facta esse, eo probatur, quod eiusdem codicis paginae numeratae in iis allegantur.

Complectitur collectio partim principales constitutiones easque ubique integras, partim sententias ex ICtorum libris excerptas: utrasque ita mixtas, ut perpetuum consilium in hac re frustra quaeras; nam ne temporis quidem ordo servatur, ubi imperatorum leges vel rescripta se excipiunt. Quoties sequentes species eosdem habent auctores, ii in inscriptione vocabulo 'Idem' significantur, scilicet, imperatores vel ICtus; in ICtorum vero libris una inscriptio ad omnes sequentes species ex eodem libro sumptas tacite porrigitur, singulis tantum 'item' vocula (semel etiam §. 23. 'post pauca') vel solo spatio distinctis, donec alia succedit. quanquam ne hoc quidem perpetuum est: imperatorum nomina repetuntur §§. 22—24. iurisconsulti et libri §§. 232—234. 328—331. Saepe etiam 'idem' vel iureconsulti nomen non comparet, ubi scriptum esse oportebat, hoc tamen, ut novissima Momseni editio docuit, plerumque ea de causa, quod minio pictum nunc evanuit. saepe etiam 'item' librariorum culpa positum est, ubi oratio simpliciter continuatur, vel omissum, ubi interrupta oratione scribi vel spatium relinqui oportebat. nec non interdum 'item', quod erat in ipsius ICti oratione, per errorem pro eo habitum est, quod singulas species dirimeret. Praeterea etiam inscriptiones maxime in constitutionibus saepissime vitiosae sunt.

Constitutiones principales, quae in collectione suo nomine, non ex ICti alicuius opere, relatae inveniuntur, sunt et rescripta et novae leges, antiquissimae Severi et Caracallae (§§. 267. 295.), novissima Valentiniani, Valentis, Gratiani (§. 37.), iterum data a. 372., reliquae Alexandri (§§. 23. 266ª.), Philippi (§. 272.), Valeriani et Gallieni (§. 18.), Gallieni (§§. 19. 21. 25.), Aureliani (§. 30.), Probi (§. 288.), Diocletiani et collegarum (§§. 22—24. 41—43. 270. 271. 275—286. 292. 293. 297. 312—316. 325. 326. 338.), Constantini et collegarum (§§. 32. 36. 273. 274. 287.), incertorum (§§. 20. 26. 27. 29. 31. 38—40. 73. 113. 289—291.). Ex his quae leges sunt, non ex Theodosiano Codice fluxisse, ex eo solo certum est, quod is non laudatur et quae in illo breviatae extant, hic integrae proferuntur, velut §§. 37. 248. 249. Contra

scripta ex eorum receptaculis, Gregoriano et Hermogeniano odice, hausta non esse, eodem argumento probari non otest, cum nemo etiam post editos hos Codices rescriptis inde cognitis uti prohiberetur. Nec credibile est tam ratis subsidiis non usum esse, quicunque Vaticanam colectionem composuerit. Nec tamen minus dubitandum vider, non omnia, quae affert, rescripta ex iis eum sumsisse. rimum enim non modo non fit mentio eorum Codicum in legandis constitutionibus, sed etiam in tit. de donationibus l legem Cinciam hic illic constitutionibus tanquam notabile uid posteriore manu, eiusdem, ut videtur, possessoris, qui mmata composuit, adscriptum est, easdem in Greg. vel erm. inveniri (§§. 266ᵃ. 270. 272. 285. 286. 288.), sicut semel iam fit in Collat. 6, 5. Deinde inscriptionum ratio Vatiana non convenit ei, quae in his Codicibus et Iustinianeo, ui ex eo hausit, reperitur. In quibusdam enim titulis, de ognitoribus et de donationibus, novo modo divi appellatio mperatoribus praefigitur, velut 'divus imperator Probus' . 288., 'divi Diocletianus et Constantius' §§. 270. 275. 297. 12. 316. 325. 338., 'divi Constantinus et Caess.' §§. 249. 287., uae alias partim in iisdem imperatoribus deest: cuius rei ausa inde tantum repeti videtur posse, quod omnes hae onstitutiones ex scriptis quibusdam de istis materiis comositis[4] sumtae sint, quorum auctores anteriorum ICtorum ore imperatorum defunctorum rescripta libris suis inserenes divos eos appellaverant. Praeterea in iisdem titulis quoes Diocletiani et collegarum rescripta referuntur, hoc quoue singulare est, quod non solenni in Codicibus more, qui tiam in aliis Vaticanis titulis in summa retinetur (§§. 22—24. l.), Diocletianus et Maximianus (et Caess.) inscribuntur, sed Diocletianus et Constantius, idque adeo fiat in rescriptis nte Constantium in imperii consortium adscitum i. e. ante . 293. datis (§§. 275. 297. 312.), ubi in aliis partibus operis §§. 23. 24.) recte is omittitur (cf. Moms. p. 405.). Igitur trans Alpes illum uel illos, qui de donationibus et de cognitoribus cripserant, egisse coniicere licet, ubi cum quadripartiti imerii omnes quattuor collegas appellare molestum esset, post Diocletianum Constantium, cui illae provinciae obtigerant, iam ex aulica orientalium observantia stolidum et crudeem Maximianum sane Augustum commemorare maluerint et

4) Eiusmodi scripta exolescente iam vetere iurisprudentia haud pauca composita esse, quae maxima ex parte tantum in posteriorum principum rescriptis vel legibus, de quibusdam materiis emissis, et excerptis ICtorum veterum sententiis consisterent et transitum quasi ad uras putas collectiones facerent, dubitare non licet. Ipsa legum Mos. et Rom. collatio hoc numero est.

ita consueverint, ut idem non anxie perquisitis imperii temporibus etiam in rescriptis ante a. 293. datis facere non dubitaverint. Tandem quod Momsenus asseverat (p. 397), inter Diocletiani et collegarum rescripta loco certo insignita, quae in Codice recepta sunt, paene nullum nisi in oriente datum exstare, licet id hactenus tantum verum sit, ut longe plura orientis quam occidentis habeant locum adscriptum, memorabile tamen est, in Vaticano inter non multa horum principum rescripta sex esse in Africa, Italia vel Gallia data §§. 41. 271. 282. 292. 313. 315.): ex quibus quinque cum rursus sint in tit. de donationibus, iam confectum videtur, hunc titulum eum, quem dixi, habuisse fontem, eamque ipsam ob causam huic praesertim titulo a possessore Gregoriani et Herm. Codicis commemorationes adscriptas esse, quod is aliunde huius tituli constitutiones profectas esse compertum haberet. Ceterum et in aliis titulis quaedam rescripta et maxime quidem post Diocletianum emissa, in quo saltim Gregorianus desinit, aliunde in eos venisse verisimile est.

Ex ICtorum libris excerpendi et excerpta componendi mos sine dubio post constitutionum collectiones invaluit. Nostram collectionem continere trium ICtorum species, Papiniani, Ulpiani et Paulli, inter omnes constat. De quarto dubitatur propter §§. 90—92.: quae cum ex 'lib. I. II. III. de interdictis' sumptae sint, sed nomen ICti nullum praescriptum habeant, a plerisque Ulpiano tribuuntur, ea potissimum de causa, quod quae proxime antecedunt, Ulpiani sunt. Sed hoc stare non potest; nam nec Ulpianum proprios de interdictis libros scripsisse notum est, et quae in §. 90. de interdicto 'Quod legatorum' profertur sententia, ei contrariam probat Ulpianus L. 1. §. 8. D. quod legat. (43, 3). Accedit, quod cum Venuleio Saturnino, quem unum, si Arrianum obscurum auctorem exceperis, de interdictis scripsisse scimus, confidenter abiudicare posse istos Vaticanos locos Buchholtzius sibi visus est, parum id probabilibus argumentis fecisse deprehenditur. Nam nec verum est, quod ait p. 297., §§. supra scriptarum auctorem interdicta ita tractasse, ut divisionem illam sequeretur, quod interdicta vel adipiscendae vel retinendae vel recuperandae possessionis sint, id quod ipsa res redarguit, nec credibile, Venuleium ex partitione in prohibitoria, restitutoria et exhibitoria singula interdicta ineptissime persecutum esse. Imo Vaticanum auctorem edicti perpetui ordinem secutum esse, ipsa titulorum praescriptorum series ostendit. Idem vero etiam Venuleius, si locos ex eius libris in Digestis servatos accurate inter se et cum ordine edicti contuleris, fecisse deprehenditur, ut tamen interdicta de rebus divini et publici iuris aut omitteret, aut brevissime

eret.[5] Nihil igitur prohibet, quo minus §§. 90—92. assignemus, cuius ex lib. I. petita sententia in D. de acq. poss. (41, 2) etiam vicini argumenti est 0. item ex lib. I. profecta.

ilis interdum quaestio est, cui iureconsulto cuique singulae species attribuendae sint. Qua de re in a agere ultra huius angustias loci longum est. Cum ud raro et a Buchholtzio, qui in excursu I. editionis c quaestionem agitavit, et a Momseno deflectendum m sit, certe conspectum locorum secundum auctores digestum dare placuit.

ie sunt secundum nostram editionem Papiniani ex sponsorum II. III. IV. VII. XII. XV. §§. 328—332. 1. 122. 65. 250—265. 294. 296. 327. 333. ex eiusdem ium libro XI. §§. 224—226.

'aulli lib. Responsorum VII. VIII. §§. 94—112. Quaestionum lib. VI. §§. 227. 228. ad Sabinum §. 1. ad edictum VII. (?) VIII. (?) LXXI. LXXIV. (?) -324. 319. 298—309. 317. ad edictum de brevibus II. §§. 310. 311. Sententiarum lib. I. II. §§. 336. 172. Manualium lib. I. II. §§. 46—58. 45. de exbus lib. sing. §. 231. de excusatione tutorum lib. si is idem liber sit) §. 246. de officio praetoris tub. sing. §§. 244. 245. de iurisdictione tutelari lib. I. secundae §. 247. de testamentis lib. sing. §§. 229. municipalem lib. sing. §§. 237. 243.

Jlpiani libris ad Sabinum XVII. XLVI. §§. 59—64. 4—89. 269. ad edictum VI. (?) VIII. IX. (?) I. de l. XXXIII. §§. 339. 318. 341. 266. 120. de officio lis lib. II. §. 119. lib. sing. de excusationibus §§. , de officio praetoris tutelaris[6] §§. 173—223. 232— —242. Responsorum lib. II. §§. 44. 268. (?)

I. egit de interdicto quodam ad possessionem vel usumertinente (L. 52. D. de acq. poss. 41, 2) et de interd. de cloacis reficiendis (L. 4. D. de rivis 43, 21. L. 2. D. de 23); lib. II. de interdicto Quod vi aut clam. (L. 2. 4. 8. 10. quod vi 43, 24); lib. III. de precario (L. 7. 22. D. de , 26); lib. IV. de libero homine exhibendo et de liberis (L. 2. D. de hom. lib. exh. 43, 29. L. 5. D. de lib. exhib.). V. de interdicto Utrubi (L. 53. D. de acquir. poss. 41, 2. de div. temp. 44, 3); lib. VI. de Salviano (L. 66. D. de dom. 41, 1. coll. L. 1 pr. D. de Salv. 43, 33) et de frau-. 8. 11. 25. D. quae in fraud. cred. 42, 8). [6]) De quo ectu habito superioris, qui inscribitur de excusationibus, omsenus p. 395. quam Fitting. über d. Alter d. Schr. d. p. 36. egisse mihi videtur.

Ex Venuleii Saturnini de interdictis lib. I. II. III. §§. 90—92.

Omnino epitomator non ut Iustiniani prudentes tria scriptorum genera, sed ut Theodosius II. et Valentinianus III. in simili, quem parabant, codice 'tractatus et responsa', qua ratione etiam in Valentiniani de responsis prudentum lege Papinianus et Paullus, praecipui responsorum et quaestionum auctores, Gaio, Ulpiano et Modestino anteponuntur, distinxisse et in tractatibus magis ad breviores libros, maxime μονογραφίας, quam ad magnos commentarios animum videtur advertisse: et hoc quidem eo sine dubio consilio, ut quam commodissime et minimo labore opere suo defungeretur, morosum scilicet ducens, ex magnis libris quae ad quemque titulum pertinerent, colligere, si minoribus uti liceret, in quibus iam collecta exstarent. Quod institutum cum furtim adeo secutus sit, ut ne ab eiusmodi quidem libris abstineret, ex quibus eum titulos de cognitoribus et de donationibus composuisse deprehendimus, apparet, quam parum diligentiae is operi suo impenderit.

Excerpta quae posuit, integra eum posuisse ut in ipsis, quibus utebatur, libris exstabant, nec pro arbitrio suo vel omissionibus vel emblematis foedasse, non est quod dubitemus. Certe vestigium eiusmodi facinoris adhuc deprehensum non est. Nam quae verba Wiedingius (der Libellprocess p. 298) pro emblemate habuit ('libellos det et litteras petat' §. 167), non minus genuina ipsius Ulpiani sunt, quam illa 'Quod uero supra diximus' §. 165., ne in speciem quidem suspicionis cadentia, quo ille tamen exemplo usus est, ut alterum istud, quod sibi videbatur, probaret emblema.

De origine operis cum nihil traditum sit, ad coniecturas viris doctis confugiendum fuit, de quibus adi, si placet, Zimmern. hist. iur. I. §. 7. Wenck. opusc. acad. ed. Stieber. p. 449. F. Osann. ad Pompon. de orig. iur. p. 147. Rudorf. hist. iur. §. 103.[7] Igitur mihi quoque si coniectura uti licet, pronior sum ad existimandum, non privato consilio sed principis alicuius auctoritate, nec ab uno sed a pluribus opus confectum esse, ut tamen inchoatum tantum vel saltem non probatum ab eo, qui fieri iusserat, privatim suscepti loco pervulgatum fuerit. Primum hoc suadet ambitus operis, in modum fere Iustinianorum codicum instituti: cuiusmodi am-

---

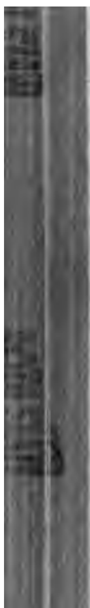
7) Quibus nunc accedit Momsen. edit. ipsius p. 403—406. Is privato homini, qui sub Constantino scripserit, opus attribuit, §. 37. i. e. Valentiniani legem pro supplemento habens, quod multo post additum sit. Sed quod maxime eum movit, inscriptionum singularitas in Diocletiani et Constantini rescriptis, eius nos probabiliorem originem ostendisse nobis videmur.

simi codicis conficiendi consilium privatum aliquem po-se capere tanto minorem habet verisimilitudinem, quod atim excerpti iurisconsultorum loci an plenam fidem ituri essent in iudiciis recitati, admodum dubium videri ebat. Maiorisque capti spiritus, quam in privato auctore ectes, etiam illud indicium est, quod non tantum ex usi-is codicibus, sed etiam aliunde, ut vidimus, tracta sunt cripta et rariores etiam ICtorum libri adhibiti. Eodem sit omissa in rescriptis Codicis Gregoriani vel Hermoge-ni mentio. Cur eos privatus homo taceret? In Collatione Consultatione, quae sunt privatorum, ubique eos prae-iptos invenimus: non item in Iustinianeo Codice; nam ipsius principis nomine promulgandus codex reapse non debatur aemulum alius eorundem fontium nomen codicis. inde opus aperte non unius hominis consilio regitur. Hoc dit mira in excerpendo et componendo inconstantia. viora, velut vocabulum 'idem' et alias 'item' in novarum cierum exordio modo scriptum modo omissum et interdum idem auctorem repetitum iam non moror. Eiusdem ge-is est, quod qui §§. 90—92. exscripsit, praeter librum im titulum, alius (§. 227.) rubricam diligenter notavit. ut illi loci ab alio profecti videntur, ita etiam rescripta §§. 38—40. legibus Constantiniani aevi, quae antecedunt, ecta. Sed et alium in titulis de donationibus et de cogni-bus componendis operam collocasse, praeter ea, quae gularia ex iis iam retuli, etiam hoc indicio est, quod solus Ulpiani ad edictum editione usus est, cuius libri undum partes edicti numerabantur (§. 266. collata cum 120. et eo, quod dixi supra p. 89 fin.) et mirum in modum stitutiones et iurisconsultorum locos miscuit, ut opinor, d in libris de his materiis scriptis, quos adhibebat, ita enerat,[8] dum in tit. ex empto et vendito et de usufructu stitutiones omnes separatim congregatae locos ex ICtis criptos vel sequuntur vel antecedunt, idemque etiam in . de re uxoria et de excusationibus, quos integros non emus, factum esse opinari licet, nisi ii ex meris ICtorum tentiis compositi fuerint, priori tamen uno rescripto 113.) propter argumenti similitudinem immisto. Ne illud dem facile credas, eundem hominem §. 159 et 246., §. 185 240., §. 186 et 231., §. 183[a]. cum sequenti et 238., quae nes idem continent, excerpsisse et in eodem titulo po-ise.

Haec cum ita sint, statuendum videtur, membranas Va-inas aut reliquias esse eius codicis, quem simul cum

---

?ula vero, ibi propriis scriptoris verbis utrumque genus separatum se.

liber quas habet leges novas, non epitomatas ex Codice sed integras, ut iam diximus, refert. opinioni quid obstet, non video. Imo sunt, quibı videatur. Primum enim de altero illo codice iuris diversitate exclusa magisterium vitae susc breviter et quasi incidenter praecipitur, quam in non potuisse videatur, nisi eiusdemmodi operis iı et experimentum aliquod extiterit. Idem vero eti quaedam vestigia produnt. Qui enim imperatoı quadam *ταυτολογία* dicere potuisset 'Ex his ı codicibus et per singulos titulos cohaerentibus tractatibus et responsis noster erit alius, qui rem, nullas patietur ambages, qui nostro no cupatus, sequenda omnibus vitandaque mon iam alius imperator et isto quidem tempore, ut omnes etiam ex subobscura significatione, ç oratio, intellegere possent, talem codicem inani rimento faciendum curasset? Sed et quae de ficiendo praecipit, eiusmodi sunt, ut iis non tan sus novo legem dicere, quam vitia iam ante c et (addere licet) nobis quoque in Vaticana syllo notare et ne rursus committantur vetare videatı bis illis 'per singulos titulos cohaerentibus prudeı tibus et responsis', nonne excerpturi ipsos anti rum libros ita adire iubentur, ut ex scriptis, cerpta exstabant, uti fecerant tituli Vat. de co de donationibus compositores, vel etiam ex iı collectione mutuari vetentur?[9] Item illa 'omn sitate exclusa', et 'nullum errorem', 'nullas am aliquo modo etiam ad differentiam constitutio

Quid? quod Theodosius in const. de Th. C. au-
§. 3. cum collaudatis antea sui Codicis confecto-
etersa, inquit, nube voluminum, in qui-
torum nihil explicantium aetates attritae
npendiosam divalium constitutionum scientiam ex
ntini temporibus roboramus nulli post kal. Ian.
licentia ad forum . . . ius principale deferre . . .
s videlicet libris, qui in nostri nominis vocabulum
ıt' etc. primis illis verbis aperte demonstrat corpus
ris, iam confectum Vaticani tam simile, ut ovum ovi
.tur similius; nam et multorum annorum fuisse hoc
d multorum virorum susceptum consortio in tantam
luminum excreverat, nemo non facile credet. Ita-
ane dicam, quod sentio, cum summo desiderio pur-
iuris fontium istius aevi homines tenerentur,[10] cui
ndi aemulatione occidentis et orientis imperatores
certasse ipsa Valentiniani de responsis prudentium
eodosii constitutionum codex argumento sunt,[1] vix
ıin iam anterior imperator, velut Honorius[2] vel
: Theodosius[3] primum de corpore iuris 'magisterium
:ipiente' cogitaverit, et post demum, cum iussum
vel alio opus, cuius reliquias Vaticanas tenemus,
:llisset, nec probato eo nec improbato (unde ali-
:amen homines eo usi esse videntur), ut tamen aliquo

---

[10]) Cuius documentum est incerti auctoris 'de rebus
pusculum, ubi c. ult. 'de legum vel iuris confusione pur-
otit. dignit. imp. Rom. ex ed. Labbaei Paris. 1651. p. 189.)
ovidentia', inquit, 'sacratissime imperator, domi forisque
idiis compositis, restat unum de tua serenitate remedium
n curarum medicinam, ut confusas legum contrariasque
improbitatis reiecto litigio, iudicio augustae dignationis
etc. [1]) Accedit, quod Iustinianus initio const. Haec
essario de novo Codice faciendo auctor est, adeo multis
:ipibus eiusmodi codicibus ius corrigere necessarium visum,
ıen rem ad exitum perducere ausum esse. [2]) Memine-
m Notitiam dignitatum utriusque imperii et libellum provin-
ıerantibus Arcadio et Honorio conscriptum esse. Unde hoc
batur, quantae tunc curae imperatoribus fuerit, ut imperii
io ad certam formam scriptis consignatam redigeretur.
in Chron. Idatiano vel Hispano (nec tamen in omnibus
mss.) legitur: 'Undecimo anno Theodosius regni sui (389)
m filio Honorio ingressus, legesque Romanorum in-
endatione edidit' itemque a Claudiano in Rufin. 1, 56.
videtur: 'Iustitia insultat, vitiisque a stirpe recisis, Elicit
s tenebroso e carcere leges', ad Vaticanum opus
:redi possit.

modo iuris confusioni subveniretur, lex de auctoribus allegandis a Valentiniano emissa sit. Cui opinioni convenit primum patria Vaticani operis sine dubio occidentalis; eam enim evincunt, ut dudum docti viri viderunt, et ipse codex Vat. origine Bobiensis et praeterea legem Burgundionum continens, et ratio in hac collectione saepe Italiae et Hispaniae (velut §§. 134. 137. 138. 146. 147. 148. 187. 191. 192. 204. 205. 232—237. 247.) nunquam orientis habita, et quod scripta (p. 594.) et rescripta orientalibus ignorata complura in ea adhibentur, a Graecis contra velut Modestini libris abstinetur. Deinde tota Valentiniani de scriptis ICtorum data lex ex hoc, quem posuimus, rerum nexu facilius explicatur, maxime quod ait 'Papiniani, Paulli, Gaii, Ulpiani atque Modestini scripta universa firmamus' et quod Gaio et omnibus quidem eius libris eadem quae ceteris auctoritas vindicatur. Scilicet iam abstinet imperator a 'codice iuris enucleati', praeter quem verisimile est, Gaii fuisse quaedam opera scholis reservata, et firmata omnium, quibus tunc uti solebant, iam vacillante auctoritate, etiam Modestini, quem quasi orientalem magis ICtum codicis compositores neglexerant, aliam interim medicinam iuris incertitudini affert sane multo faciliorem et in qua, ut eventus docuit, etiam Theodosio licet meliora sibi spondenti acquiescendum erat. Expresse vero abolita est illa Vaticani operis 'nubes voluminum' ea demum Theodosii constitutione, qua suum Codicem roboravit, verbis, quae supra retulimus.

Restat de editionibus pauca dicere. ** Post principem A. Maii editionem, duae tantum suis dotibus commendabiles paratae sunt, Buchholtziana a. 1828. et Hollwegiana a. 1833. Prior amplo commentario tam critico quam exegetico instructa, licet saepissime offendat vel superfluis vel nimis iuvenilibus, tamen etiam quaedam habet, quae bonae frugis sint. Altera, quae etiam in corpus iuris civ. anteiust. Bonnense migravit, et iudicii maturitate in textu constituendo et indicibus a Boeckingio confectis et specimine cod. Vatic. adiecto praestat. Quamobrem nostram editionem ad hanc referre visum est, Buchholtzii tantum, ubi intererat, ratione habita. In textu recognoscendo scio quidem, ut tuto ubique procedere possis, iteratam et accuratiorem codicis Vat. inspectionem magnopere desiderari. Sed etiam, dum eam desideramus, quaedam emendari vel rectius explicari et, quod hic maxime refert, suppleri posse arbitratus sum. Pertinet hoc inprimis ad folia illa bessarios vel trientarios versus continentia, quibus supplendis duplex subsidium editoribus suppetebat, alii libri scripti et ingenium. Quidam enim ex his locis etiam alibi, maxime in Iustiniani codicibus nobis servati sunt, unde sarciri deperdita poterant. Et hoc quidem

nus locorum iam absolutum videri potest; certe unam
itum §. 66. inveni, cui hoc modo auxilium ferri posset, a
oribus editoribus non animadversum. Ex ingenio aliqua-
ius supplendis hi iis tantum paginis animum adverterant,
quibus triens scripturae perierat: nec in his, quatenus
tituere deperdita conati sunt, spatii et rei, de qua agitur,
ique satis rationem habuerunt. Nos huic parti tantam
eram navavimus, ut in his quidem paginis nullus amplius
itus mentem vel oculos offendat. Sed et de ceteris despe-
idum non esse arbitrati, effecimus, ut cum §§. sexaginta
to essent (si recte numeravi), quae bessem scripturae per-
lerant, tantum undecim mancae relictae sint, quae doctio-
vel ingeniosioris opem exspectent. Ceterum in aestiman-
huiusmodi supplementis ut ea, quae in totius operis
iefatione dixi, animo recolas, iterum monitum te volo.
ragraphorum numeros non mutavi, licet quaedam aperto
ore ita, ut nunc eduntur, distinctae sint. Ampliores
tem §§. ut facilius citari possent, in partes distribui eas-
e numeris uncinis inclusis insignivi. ** Haec asteriscis
tata perfecta, ut putabam, mea editione ita disputaveram,
m nova Th. Momseni editio affertur, cui inscriptum est:
odicis Vaticani n. 5766. in quo insunt iuris anteiustiniani
igmenta quae dicuntur Vaticana exemplum addita tran-
iptione notisque criticis ed. Th. Momsen. Berol. 1860.'
ia editione etiam plus quam docti viri desiderare ausi
int, praestitum est. Iam enim habes Vaticani codicis
n modo iteratam collationem, quam vocant, sed ut titulus
n mendax praedicat, exemplum et paene simulacrum idque
imseni consilio et arbitratu et Detlefseni scitissima opera
curatissime factum: cui accedit nova textus recensio mul-
emendationibus et supplementis conspicua, et de codice
ipsa sylloga Vaticana subtilis disquisitio, cuius in hac
aefatione iam aliquoties rationem habuimus. Itaque hac
ltione si ab initio uti licuisset, ad eam ut omnes, quae
inceps unquam fient, etiam hanc meam accommodandam
isse, non est quod dicam. Post accepta, cum totum opus
integro occipiendi otium non sufficeret, tamen retractandi
us necessitatem mihi imposuit: in quo quantum mihi pro-
erit iam datum certum fundamentum et ipsius Momseni
dubiis locis iudicium, quanquam, ut fit, non ubique con-
merimus, et ipse scio nec lectorem latebit. Ab eodem
ro excusationem me habiturum spero, si aequabilitatem
rum notandarum in opere quasi bis suscepto interdum de-
deraverit. Denique de signis, quibus in notis usus sum,
oneo, *V*. designare codicem Vaticanum, *Vat.* eundem co-
cem a Maio et Blumio inspectum et relatum, *Vd.* Detlefseni
pographum.

[Desunt paginae octoginta.]

EX EMPTO ET VENDITO.

[1. 60. b.
PAVL. L. VIII. AD SAB.

1.[1] . . . *Qui a muliere* | sine tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, uel falso tutore auctore, quem sciit non esse, non uidetur bona fide emisse. itaque et ueteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat, nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore; Proculus et Celsus, pro emptore, quod est uerius: nam et fructus suos facit, quia scilicet uoluntate dominae percipit; et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest: Iulianus, propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere; et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere.

PAP. LIB. III. RESP.

2. [2]Papinianus[3] libro III. Responsorum. Usur*ae* uenditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei uicem mutua praeberi necesse est: in neutro mora considerabitur.

3. [4]Venditor, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio uenditi recte agit; quo secuta, legi renuntiatum uidetur.

---

1) *Fortasse idem locus tantumque iuri Iustiniano accommodatus est L.* 27. *D. de contr. empt.* (18, 1), *ex Paulli lib. VIII. ad Sabinum desumpta. De nostro cf. Zeitschr. f. Civ. u. Proc. N. F. XIV. p.* 20. *Labeonem movisse videtur, quod mulier ex empto non tenetur* (*Gai.* 1, 192) *sicut furiosus: aut quod viro ab uxore donatum non pro donato possidetur. sed utraque causa dissimilis est. Ceterum cf. L.* 13. §. 2. *D. de Public.* (6, 2). *L.* 28. *D. de nox. act.* (9, 4). 2) *Cf. Paul. S. R.* 2, 17. §. 9. *L.* 13. §§. 20. 21. *D. de act. empt.* (19, 1). *L.* 5. *C. eod.* (4, 49). *L.* 2. *C. de usur.* (4, 32). 3) P. *V. i. e. Papinianus* (non *Paullus, L.* 18. §. 1. *D. de usur.* 22, 1). 4) *Cf. L.* 7. *D. de L. comm.* (18, 3). *L.* 38 pr. *D. de minor.* (4, 4).

4. [5] Qui die transacto legem commissoriam exercere '*uo*-
lt, [6] postea uariare non potest.

5. [7] Aede sacra terr*a*e motu diruta, locus aedificii non
t profanus, et ideo uenire non potest.

6. [8] Mulier seruam ea lege uendidit, ut si rediss*et* in eam
itatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset. Ma-
nte uinculo seruitutis si redierit, quae uendidit, manum ini-
at, et ex iure concesso mancipium *ab*ducet. post manumis-
nem autem si redierit, in perpetuam seruitutem sub eadem
ge publice distrahetur. quae uendidit, si manum iniecerit non
eratae, mancipium retinere poterit ac manumittere. adimi
ppe libertatem, et publice uenditionem ita fieri placuit, ut
opter pericula uenditores 'quon*dam*[9] metuentes, seruis
is offensam uel duritiam poss*int* p*a*enitendo remittere.

7. [10] *Quo* minus possessio rei uenditae tradatur empti
licio, decem annorum praescriptione non inpeditur.

8. [1] Euictione ci*tr*a dolum emptoris et iudicis iniuriam
cuta, duplum ex empti iudicio secundum legem contractus
aestabitur.

9. [2] Creditor a debitore pignus recte emit, siue in exordio

---

Cf. L. 4. §. 2. *D. de l. comm.* (18, 3). *L.* 4. *C. de pact. int.*
pt. (4, 54). [6]) *Ex Hollweg. cj. propter L.* 4. §. 2. *cit.*
luit *Vat. edd.* [7]) *Est L.* 73 *pr. D. de contr. empt.* (18, 1).
L. 6. §. 3. *D. de divis. rer.* (1, 8). §. 8. *I. eod.* (2, 1). *Cic.*
til. 9, 6. *Plin. ep.* 10, 24 (76). *Celerum* pap. lib. III. resp., *quod*
itio minusculis litteris non corrector sed possessor codicis in
atio vacuo addidit, ut significaret, eiusdem ICti ex eodem libro
num lemma, licet non, ut alias, cum novo versu incipere, omisi.
Cf. L. 1. 2. *C. de serv. exp.* (4, 55). *L.* 1. 9. *D. eod.* (18, 7).
quamuis *Hollw. ed. Savinio auctore;* quaeuis *Mai. utrumque*
piniano indignum. qū *Vat., quod factum opinor ex* qn =
niam *pro* quondam. *Sensus est: qui propter pericula, quae a*
rvis metuebant, quondam vendiderunt. Ulpianus tamen L. 1.
cit. ita locum legisse videtur: . . . uenditionem ita fieri, ut pro-
er uenditores pericula quondam metuentes placuit, ita seruis s. o.
d. possunt (*vel* posse, *nam* possum *Vat.*) p. r. *Moms. ed.:* ut
custodiatur propter pericula uenditorum (uenditor' *V.*), qui uel
s. s. o. u. d. possu*nt* p. r. [10]) *Cf. L.* 21. *C. de evict.* (8, 45.)
5. *C. quib. n. obiic.* (7, 35). [1]) *Cf. L.* 31. §. 20. *D. de*
dil. ed. (21, 1). *L.* 2. 51 *pr. D. de evict.* (21, 2). [2]) *Cf. L.*
pr. D. de distr. pign. (20, 5). *L.* 16. §. 9. *D. de* pign. (20, 1).

contractus ita conuenit, siue postea. Nec incerti pretii tio uidebitur, si conuenerit, ut pecunia fenoris non solt ditor iure empti dominium retineat, cum sortis et us quantitas ad diem soluendae pecuniae praestitutam cer

[2] 60.a. **10.** [13] Iniquam sententiam 'euictae rei[4] periculum toris non spectare placuit, neque stipulationem auc committere.

11. [5] Conuenit, ad diem pretio non soluto, uendit rum tantum praestari. quod 'usuram[6] centensimam in fraudem iuris uidetur additum. Diuersa causa est co riae legis, cum in ea specie non fenus inlicitum exe sed lex 'contractui[7] non inprobabilis dicatur.

12. [8] Ante pretium solutum dominii quaestione m tium emptor restituere non cogetur, 'nisi[9] maximi fi res euictionis offerantur, tametsi ignorans possidere c nam usucapio frustra conplebitur anticipata lite. nec euictionis securitatem praestari, cum in ipso contractu domini*i* periculum immineat.[20]

---

13) *Cf.* §. 8. *L.* 51 *pr. D. de evict.* (21, 2). *L.* 8. *C. eo*
4) *Hic quoque genitivus pendet a* periculum. 5) *A* *refertur hoc Pap. responsum in L.* 13. §. 26. *D. de a* (19, 1). 6) *Dig.* usurarum *Vat. Hollw. Moms. edd.* contractus *Vat. edd. Hollw. Moms. De lege commissoria* §. 1. *D. de l. comm.* (18, 3). 8) *Exstat prior pars L.* *D. de peric. et comm.* (18, 6). *Cf. L.* 24. *C. de evict* 9) *Ex Dig.* tametsi *Vat. edd., quod non dubito, quin* *ex margine, cum postea ante* ignorans *esset restituend* *fecimus), ubi item coniunctio exciderat* (*nam* cum *ibi lib* *arbitrio et per se inepte superposuit*), *huc male intrus* *nota vocis* nisi, *sequenti* m *simillima, exciderat; aliud* *piniano placuisse, quam L.* 18. *cit. eum dixisse refert,* *nianum haec mutavisse, cum aliis ex causis tum ob L.* 2 *vix credibile est.* maxime (*pro* maximi) *Moms. ed.* *verba, quae ex Vat. lectione admodum frigent, nunc sic* *quodsi in ipso contractus limine, i. e. non ante pretium* *sed iam antequam res tradita est* (*et ita quidem, ut in* *possessione emptor potior sit L.* 11. §. 13. *D. de act. em* *alieni dominii periculum immineat, tum nec satisdationi* *ut emptor ad pretium solvendum cogatur. Nec me mov* *impp. in L.* 24. *C. cit. verba* 'in *ipso contractus limine* *caute latiori sensu acceperunt, qui Papiniano non erat*

13. [21] Venditor si per conlusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur. nec idcirco recte defenditur, si, quo facilius excogitatam fraudem retineat, et [2] colonum, et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat: alioquin si bona fide locauit, suspectus non erit.[3]

14. [4] Lege uenditionis inempto praedio facto, fructus interea perceptos iudicio uenditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio uidetur: sicuti in pecunia, quanto minoris uenierit, ad diem pretio non soluto. Cui non est contrarium iudicium ab aedilibus in factum de reciperando pretio, mancipio 'red*hib*ito,[5] quia 'displicuisset, propositum;[6] quod non erit necessarium, si eadem lege contractum ostendatur.

15. [7] Fructus pendentes, etsi maturi fuerunt, si eos uenditor post uenditionem ante diem soluendi pretii percepit, emptori restituendos esse conuenit, si non aliud inter contrahentes placuit.[8]

16. [9] Vino mutato, periculum emptorem spectat, quamuis ante diem pretii soluendi uel 'coudicione*m* emptionis inplet*am*[30] id euenerit. quodsi mile amphoras certo pretio, corpore non demonstrato uini, uendidit, nullum emptoris interea periculum erit.

17. [1] Euictis 'agris,[2] quanti emptoris interest, iudicio empti lis aestimatur. quodsi ab initio conuenit, ut uenditor

---

us. 21) *Cf. L.* 49. *D. de-act. empti* (19, 1), *Hermogeniani locus, ex nostro in epitomen redactus.* 2) retineret *Vat. edd. Hollw. Moms.* retineat *Buchh.* et colonum *intellige: et colonum verum esse.* 3) *i. e. accipi fideiussio oblata utiliter poterit.* 4) *Cf. L.* 6. §. 1. *D. de contr. empt.* (18, 1). *L.* 4. §. 2. *D. de* *comm.* (18, 3). 5) redditur *Vat.* reddito *Niebuhr. et aliorum* *. Sed vid. L.* 31. §. 17. *D. de aed. ed.* (21, 1). 6) displicuisse proponitur *Vat. Plerique cj.:* displicuisset, proponitur, *antea* *esse* contrarium *inserentes* quod. — *quod* iud. ab a. i. f. d. r. p. *mancipii* redditur q. displicuisse proponitur *ed. Moms.* 7) *Cf. L.* 13. §. 10. *D. de act. empt.* (19, 1). 8) conuenit *et* placuit *Hollw. cj. transponit ed. Moms.* 9) *Cf. L.* 1 *pr. L.* 4. §. 1. *L.* 8 *pr. D. de peric. et comm.* (18, 6). *L.* 2. *C. eod.* (4, 48). 30) *Ex Maii cj.* condicione emptionis impleta *Vat. ed. Hollw.* 1) *Est L.* 18 *pr. D. de usur.* (22, 1), *male ibi Paullo (pro Papiniano) tributa.* 2) *Dig.* agnis *Vat. ed. Hollw.*

pretium restitueret, usurae quoque post euictionem pı buntur, quamuis emptor post dominii litem 'inchoataı ctus[33] aduersario restituat. nam incommodum medii ı ris damnum emptoris est. |

[*Desunt paginae duodecim.*]

]61.b. § pr. ALER. ET GAL-IENVS. **18.** [4] *Valerianus et Gallienus Augg. . . . . Licet c*ı *res sibi fiduciae datas mala fide uendiderit, si tam* cundum ius in faci*enda uenditione uersatus est, non emptor*es inquietari, sed actione fidu*ciae aduersus cred agendum est* . . . . Valeriano III. et *Gallieno II. cons*

ALLIE-NVS. **19.** [6] Gallienus Aug. . . . . *Pignoris hypothecaeu res hereditariae* pupillorum a credito*ribus patern*ı *tractae iure uindi*cari nullo possunt. Si igitur abs*it praesidi, a quo pupilli nisi causa cog*nita contra uendi a cr*editore factam in integrum restitui non possun fide*, qui inquietari te in possess*ione rei emptae non p* . . . . *Saeculari* II. et Donato conss.[7]

ICERT. IMP. **20.** . . . . 'per Iulium Menofilum spe*ctabilem uiru* auxilium non potest denega*ri* . . . . . . *pe*cuniam credi s . . . . . . habere non potuit in poss . . . . . . et usı quia in commun . . . . . . kal. Iuliis. Viminaci*i* . . . . .

ALLIE-NVS. **21.** Gallienus Aug. . . . . [9] *Nondum damnati ab* ı *ius est, res a procuratore alie*nandae non sunt. Adi *que praeses prouinciae si hoc in te factum cogn* *inter*cedente '*eius*[40] iussione, qui *res tuas distraxi tibi restitui curabit*. PP. VIIII. kal. Nou. Pa*tauii* . . .

IOCL. ET 'AXIM. **22.** [1] Diocletianus et Ma*ximianus AA. Plotio. Si* ı

---

[33]) *Dig.* inchoatum fructum *Vat.* inchoatam fructum *edd. et Moms.* [4]) *Ad sensum et spatiorum mensuram restit*ı *L.* 1—5. *C. si vend. pign. ag.* (8, 36). — facin*orosos* (*pro* fa *ed. Moms.* [5]) *a.* 255. [6]) *Similiter restitui* (*aliter Mom* *Cf. LL. cit. L.* 1. 2. *C. si adv. vend. pign.* (2, 29). *L. D. de minor.* (4, 4). [7]) *a.* 260. [8]) *Sic egregie* periūlmino'filium spe *Vat.* [9]) *Ad sensum restitui. Cf. C. ubi caus. fisc.* (3, 26). [40]) *Ex Mai. cj.* e (*pro* e') i *Vat. edd.* [1]) *Partem priorem esse L.* 2. *C. si prop*ı (4, 46), *quibusdam resectis, Hollw. vidit. Restitui, iis, q*ı *secta sunt, ex versuum mensura aestimatis.*

'*clia*, *ob* cessationem collation*um uel reliqua tributorum* *permissu praesidis distracta*, '*sin*cera[42] fide conparasti, uen*ditio ob sollennes praestationes ex necessitate* facta elli non d*ebet*.[4] . . . .

23. [5]Diocletianus et '(*Maximianus*) Au*gg*. Le*ontio*.[6] *Cum* *iem uenditam uio*lentia iguis, qui nunc 'per pom*erium* *ae urbis grassatus est*,[7] *absump*tam dicas, si uendition*em* *la condicio suspenderat*, *amissae rei periculum* te non *tringet*. PP. . . . . . .

24. Diocletianus 'Claudia*no*[8] . . . *Utrum ob culpam ali-* *um uenditoris tibi* emptori indemnita*s eo nomine prae-* *nda sit*, *quod quam scribis* possessionem uenditam esse, *tus*[9] *hominum ingressus est et deuastauit*, ex qualitate perdoc*tus praeses prouinciae aestimabit. Diocletiano* *I*. II. et Aristob*olo conss*.[50] |

25. [1]*Gallienus Aug*. . . . *Eum*, *qui iure emphyteu*tico 61.a.[4 *essionem* pa*ratam recte tenuit*, *ex ea detrudi non posse* ½ PO. GALLIENVS. *liquo* directi iuris emp*tore*, *indubitati iuris est*. . . . *Gal-* *o* V. et Faustino conss.[2]

26. [3] . . . *Si te extremis quondam n*ecessitatibus urguen- INCERT. IMP. s pater *sanguinolentum uendidit*, *secundum id*, *quod* '*di-* parentibus placuit, *dato pretio*, *quo uales*, *uel alio man-* *o ei*, *in cuius* familia longa aetate *degisti*, *potes redimi*: *morante adi et rem doc*e praefectum urbi, uirum claris- *im*. PP. II. kal. . . . . . . conss.

C. I. uera *Vat. edd. Hollw. Moms.* [3]) *Om. I. C.* et *edd. Hollw. Moms.* [4]) *Subscriptio in I. C. desideratur.* *st, paucis omissis, L.* 5. *C. de peric. et comm.* (4, 48) *Hollw.* *cripsi;* diocl. et aurel. *Vd.* Diocletianus et *Maximianus AA.* *tio ed. Hollw.* Diocletianus Aurel*io Leontio ed. Moms. Sed* *ota* dioclet = Diocletianus *in Vat. non constat.* [7]) *Resti-* *Moms.* [8]) Claudia*e vel* Claudia*no Buchh. cj. Sequentia* *ensum restitui.* [9]) coe *Vat.* coc *vel* cog *vel* com *Vd.* *o fortasse:* com*militones eius ingressi sunt et deuastarunt.* *a.* 285. [1]) *Ad sensum restitui. — Si in Vat. est* ntico *ntico.* Possessionem pa*ternam ed. Moms.*), *restitue:* '*Qui em-* *teuticam a possessore* an*tico* possessionem pa*ratam*' *etc.* *a.* 262. [3]) *Sensum restituendo significavi. Cf. Paul. S. R.* §. 1. *L. un. Th. C. de his, qui sanguin.* (5, 8), *infra* §. 34. *tuis edd.*

27. . . . . [5] *Ne possit per nutritorem tuum* Fortunatum militem, *cui a patre infans uenditus es, ingenuitati tuae* controuersia moueri, consti*tutionibus principum cautum est.* . . . . *i*pso Aug. III. consule. [6]

ALEXANDER. 28. *Alexander Aug.* . . . [7] *Si tibi certae personae uendendarum* possessionum *uel oppignerandarum mandatum a domino datum est, ali*i neque alienare eas, neque *pignori hypothecaeue dare recte potuisti. A*gricola et Clementino conss. [8]

INCERT. IMP. 29. . . . [9] *Praediorum minoris quondam* Sabiniani non oportuit post interpo*situm decretum a curatoribus factam uenditionem in dubium uo*cari. 'praepropere [60] igitur procurator *meus propter debita, quae Sabinianus contraxit ex actu* rationis meae possessiones *illas inquietauit: quarum cum ad te transierit domin*ium, nec emptor ignora*bit, se tutum fore, rem edocto praeside prouinciae, a quo* ordine audietur. PP. kal. . . . . .

AVRELIANVS. 30. [1] *Aurelianus Aug.* . . . *Si praedii, de quo controuersia est inter* 'uos, ita [2] in possessione fuisti, *ut proponis, et ab eo, cui id uendidisti, ui ex eo d*eiectus inueniris, is erit *interdicti euentus, ut restituare, quem praeses prouinciae* u. c. pro sua aequitate ad effec*tum perducere non cunctabitur*. . . . . *Au*reliano et Basso conss. [3]

INCERT. IMP. 31. . . . . *car*issime nobis. Tenes tu quidem . . . . . dissime et lites dirimis . . . . . . tum statutis tuis non cu . . . . . e incipient discedere . . . . . . *di*uersum euentum 'sae- [4] . . . . . . litigabatur, insidunt par . . . . . . u et interpretationem diuersam . . . . . . est, non censui: quasi uero in ea |

[*Aliquot paginae desunt.*]

[5] 58.b. CONST. ET LICINIVS. 32. . . . aditus conpetens iudex, considerato tutelae iudicio, eam curabit ferre sententiam, quam agnitam legibus esse

55) *Restitui. Cf. tit. C. de patrib. qui fil.* (4, 43). *L.* 1. *C. de lib. causa* (7, 16). 6) *a.* 220? 229? 248? 251? 7) *Sequentia ad sensum restitui.* 8) *a.* 230. 9) *Quae sequuntur, ad sensum restitui. Emtor praediorum, qui rursus alii vendiderat; libellum imperatori dederat.* 60) *Moms. ed. ex* V^d. praeponere *edd. ceterae ex Vat.* 1) *Ad sententiam restitui.* 2) posita *edd.* ..osita *ed. Moms.* 3) *a.* 271. 4) sententiae (*quasi nota explicata*) *ed. Moms.*

uiderit. PP. IIII. kal. Sept. Constantino et Licinio Augg. II. ss.[65]

33. (*Iidem*)[6] Augg. et Caess. Rutiliae Primae. Ingenuos genitos seruitutis adfligi dispendiis minime oportere, etiam tri temporis tranquillitate sancitur; nec sub obtentu initae ditionis iulicitae decet ingenuitatem infringi. quare iudi- conpetentem adire par est, qui in liberali causa ea faciet pleri, quae in huiuscemodi contentionibus ordinari consue- it, secundum iudiciariam disciplinam partibus audientiam ebiturus. PP. idib. Aug. Romae, Constantino et Licinio gg. IIII. conss.[7]

34. (*Iidem*)[6] Augg. et Caess. Fl. 'April*i*ae.[8] Cum pro- aris, te certa quantitate mancipium ex sanguine conparasse, us pretium te exsoluisse dicis et(*iam*) instrumentis esse fir- tum: 'quia[9] a nobis iam olim praescriptum est,[70] quod, si *uis*)[1] uoluerit liberum suum legitimum reciperare, tunc in s locum mancipium domino daret, aut pretium, quo ualuis- ,[2] numeraret: etiam '*mancipii*[3] a suis parentibus certo tio 'conparati (*ita*)[4] ius dominii 'possidere te[5] existima- s. nullum autem ex gentilibus[6] liberum adprobari licet. bscripta XII. kal. 'Aug. Constantino (*et Licinio*) Augg.[7] III. ss.[8]

35. (*Iidem*)[66] Augg. et Caess. (1.) Nulla uerecundiae uel ietis mora '*nec*[9] quolibet interuallo cunctandi passim nunc guli, modo populi, proruentes 'in nostr*i* o*ris* obtutus,[80] sic

---

a. 312. [6]) *Supplevi. Sunt sc. Constantinus et Licinius.* *esares perperam adscriptos esse, Moms. animadvertit p.* 405. *a.* 315. [8]) aprillae *Vat. edd.* [9]) hoc *Vat. edd. Sed* *picor olim fuisse* q́ = qui *pro* h' = hoc. [70]) *Puta L.* 2. *de patr. q. fil.* (4, 43). *Cf. L. un. Th. C. de his, qui sangu.* 8) *et* §. 26. [1]) *Supplevi.* [2]) *i. e. aestimatum esset;* *L.* 2 *cit.* [3]) nunc si *Vat. edd.* [4]) conparasti *Vat. edd.* *tellige, ita ut venditori id redimere liceat.* [5]) *V*[d]. te possi- re *ed. Hollw.* [6]) *i. e. barbaris imperii accolis. Cf. L. un.* *C. de nupt. gentil.* (3, 14). *Constantin. Porphyr. de adm. imp.* 12. [7]) *Supplevi.* augg. constantino aug. *Vat.* [8]) *a.* 313. uel *Vat. edd. nota* n *pro* u *accepta.* [80]) in nostros in ob- us *Vat.* in nostros obtutus *Hollw. Moms. edd. — Factum hoc* *letur, cum Constantinus anni* 313. *initio Roma Mediolanum pro-* *isceretur, et Mediolani.*

uniformes querelas *iis*dem fere sermocinationibus uolutarunt, ut nec interpellantium '*crebri*tati[81] ualeret occurri, nec allegationum qualitas disparari, parens carissime atque amantissime *nobis*.[2] Pari siquidem exemplo uociferationibus 'consutis[3] multitudines memora*r*unt, non iuste res suas esse diuenditas; aliis possidentibus, se fiscalia luere: frequenti denique obsecratione delata remedium cupiuerunt. (2.) His sumus ualde permoti, uerentes, ne alicuius 'callidi *ar*tibus[4] 'auersabili[5] emolumento persuasi res suas uenderent sine censu, ac post subsidia nostrae mansuetudinis precarentur, itaque 'uersutis[6] calliditatis commenta miscentibus, dum ins*idi*arum fallentium non suspicamur arcana, pro innocentiae nostrae natura ceteros aestimantes, detrimento census 'nocent*es*[7] leuaremus. (3.) Has fraudes, hos dolos, istas argutias lege prohibemus, constitutione ex*c*ludi*mus*: et idcirco iustae prouidentiae consulta deliberatione sancimus,[8] ut omnino qui conparat, 'rei conparatae ius cognoscat et censum,[9] neque liceat alicui rem sine censu
55.a. 'uel[90] conparare uel uendere. (4.) In|spectio autem publica uel fiscalis esse debebit, hac lege, ut si aliquid sine censu uenierit et post ab aliquo 'deferetur,[1] uenditor quidem possessionem, conparator uero id, quod dedit, pretium, fisco uindicante deperdat. (5.) Id etiam uolumus omnibus intimari, nostrae cle-

---

81) *Ex Buchh. cj.* credulitati *Vat. edd. unde et possis tentare* sedulitati. 2) *Solennis praefectum praet. alloquendi formula* (*cf. subscriptionem*). '*nobis*' *debetur Momseno.* 3) *Ut dicuntur doli consuti et sutelae.* consules *Vat. ed. Hollw.* consertis *ed. Moms.* 4) calliditatibus *Vat. edd. Eundem intellige callidum quem iam significaverant pari exemplo querentibus vociferationes consuisse.* 5) aduersabili *Vat. edd.* (*praeter Moms.*). *Emolumentum est ostensum iis lucrum, quod nec emptor ex pacto nec venditor ab impp. levatus tributa pensitaturus esset.* 6) *Ex Moms. cj.* uersutiis *Vat.* 7) *Ita et Moms. ed.* nocentis *Vat. ed. Hollw.* 8) *Hinc incipit epitome huius legis in L.* 2. *Th. C. de contrah. empt.* (3, 1) *a.* 337. *in oriente promulgata, cuius prima verba etiam Tribonianus assuit alii constitutioni a.* 319. *L.* 2. *C.* (*L.* 1. *Th. C.* 11, 3) *sine censu v. reliquis* (4, 47). 9) censum rei comparatae cognoscat *Th. C.* censum rei comparatae agnoscere *I. C. Unde fortasse leg :* c. (cum) re conparata eius agnoscat et censum (*scilicet nota* c. *transposita*). 90) *Th. C. et ipse Vd.* 1) *Th. C.* deferretur *Vat.*

tiae placuisse, neminem debere ad uenditionem rei cuius-
adfectare et accedere, nisi eo tempore, quo inter uendito-
et emptorem contractus sollemniter explicatur, certa et
proprietas uicinis praesentibus demonstretur; usque eo
s istius cautione currente, ut etiamsi 'subsec*iua*[92] uel, ut
o aiunt, scamna uendantur, ostendendae proprietatis pro-
conple*a*tur. (6.) Hinc etenim iurgia multa nascuntur, hinc
rietatis iura temerantur, hinc dominiis uetustissimis mo-
a conparatur, cum caecitate praepropera, et rei inquisitio*ne*
ecta, luce ueritatis omissa, nec perpetuitate cogitata domi-
iuris ratione postposita, ad rei conparationem accedunt,
sis '(*his*)[3] omnibus, dissimulatis atque neglectis, id pro-
nt a*t*que festinant, ut quoquo modo cuniculis nescio qui-
inter emptorem et uenditorem sollemnia celebrentur: cum
e sit melius, sicuti diximus, ut 'luce[4] ueritatis, 'fidei[5]
monio, publica uoce, subclamationibus populi idoneus
litor adprobetur, quo sic felix conparator a*t*que securus
diuturno persistat; quod pro quiete totius successionis
uimur, ne forte aliquis uenditor suum esse dicat, quod
constat alienum, 'ita(*que*)[6] conparator, malo uenditore
rior, incautus et credulus, cum testificantibus uicinis omnia
at quaerere, ab uniuersorum disquisitione dissimulet,
m[7] sic oporteat agere, ut nec illud debeat requiri, quod
re dicitur 'si a domino res uendita sit.'[8] (7.) Ita ergo
litionum omnium est tractanda sollemnitas, ut fallax illa
audulenta uenditio paenitus sepulta depereat. Cui legi
ceps cuncti parere debebunt, ut omnia diligenti circum-
tione quaesita per uniuersas successiones tuto decurrant,
e aliquem ex improuidentia casum malignae 'caption*is*
escant.[9] Dat. IIII. kal. Sept. 'a PF. P.[100] ad correctorem

---

. *e. 'steriles agri'. Cf. Du Cange s. v.* subsellia *Vat. edd.*
tantum de soli rebus impp. cavent. 3) *Geminando supplevi.*
cem *Vat. ed. Hollw.* 5) *Malim* fideli. 6) ita *Vat.* alie-
Ita *interpungunt edd.* id*que Moms. ed.* 7) *V*[d]. *ed. Moms.*
iam *Vat. ceterae edd.* 8) *Qua allegatione adversarius empti*
confisum actorem dominium auctoris probare cogebat. 9) ca-
es orrcant *V*[d]. captionis orrescant *ed. Moms.* captiones ob-
ed. Hollw. 100) apff. *Vat. Recte interpretatur Hollw.*,

Piceni Aquileia. Accepta XIIII. kal. Oct. Albae. Cons *et* (*Licinio*) Aug. III. conss. [101]

36. (*Iidem*)[66] Augg. et Caess. Basso. Valentinus diam et 'de illo[2] maxime queritur, quia a tutore proc quo aliquid in fortunas suas perniciosissimum proficisci omnium decebat. Exuperautius, uir clarissimus, si auunculus Valentino esset, nequaquam in Valentinum deberet, qui 'nunc | [3]

[*Quattuor aut octo paginae desunt.*]

[6] 63.b. **37.** [4]. . uidelicet 'iactando, numquam[5] . . . . . . f
½ *pr.* sibi esse seruatam . . . . . . obnoxia comparator accedi*t*
VALENTIN. num. proinde posthac saltim . . . . . . fraudesque ta
VALENS GRAT. semina . . . . . . *eradi*centur, nullus aditus fictis c . dolis relinquatur ingenui . . . . . . [6]*Igitur quod* ad pr lium preces dudum est con*stitutum, ne his*, *qui praes bus fiscalibus differrent* satisfacere uel nollent, pub*li quorum laxitas proueniret uel* summa releuaret nunc *id ipsum a fraudibus munientes constituimus pe* lege sancire, ut quaecumque *pro reliquis prodigorum nonario titulo ceterisue* fiscalibus debitis luxu ac ne*qu egestatem perductorum hominum*[7] *in* fundis atque m uel in quibus*cumque corporibus sub auctione licitan fisco* auctore uendantur, et ut perpetu*i penes eos si*

---

hoc exemplar esse constitutionis a PraeFecto Praetorio (IIII. kal. Sept.) *ad correctorem Piceni transmissum* (*et ab* kal. Oct. Albae acceptum). *De subscriptione L.* 2. *Th. C. cit. cf. Wenck.* [101]) *a.* 313. [2]) *Haec verba, quae Hollw. ed. post* quia *habent, huc suo loco restitui.* [3]) *Moms.* non *Vat.* [4]) *Pars huius const. exstat in L.* 1. *de fide et iur. hastae* (10, 17) = *L.* 5. *C. eod.* (10, 3) *sub 'Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus AAA. ad Vi Pf. P. Galliarum', unde quaedam ab edd. suppleri po* [5]) *V^d. ed. Moms.* acta non donum quam *Vat.* [6]) *Quae tur, videntur spectare Constantini const. in L.* 4. *Th. C. d* (11, 7), *unde proximos versus ad sententiam restitui. plevi. Apparet, etiam antea* prodigorum *esse vulgari se coctorum', non, ut I. Gothofredus nullo exemplo inter erat, 'rerum quae prodigantur.' Cf. postea* penes perdi neant . . . . ignauorum . . . . . luxuriam ferre debemus . per somnum et gulam atque lasciuiam.

ominii, *quibus res huius*cemodi sub hastae sollemnis *arbitrio* *scus addixerit* . . . . . . in his utitur uenditoris, quae ob . . . . . . gi uel permissu iudicum distr*a* . . . . . . emolumenta malle, quam debita n . . . . . . penes perditos maneant b . . . . . . nere contractuum 'tergiuersatio nu[108] . . . . . . nterpretationis insidias pertimesc . . . . . . talis accesserit nauorum . . . . . . [9] *Si quid* umquam quo (*a*) fisco facta uenditio *possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum*, his, quae contra utilitatem prouision*is huius rescripta sunt, nullus obtemperet*, magisque obreptiui praerogati . . . . tur, cum haec sit commissa sec . . . . . . a*t*que luxuriam rre debem*us* . . . . . . Lucana saepius uina rede*m* . . . . . . er somnum et gulam atque la*sciuiam* . . . . . . alienare uelle ec posse defend . . . . . . mus est ita status debet esse fe- . . . . . concedit, qui et in satisfactio | . . . . ni- 63.a. [8] s, nisi forsitan hi copiam . . . . . . que repetendi, cum in ½ po. praeteritum . . . . . . uis omnium rerum multis ex . . . *cum tiam minoribus, si quan*do aliquid eorum pro fiscalibus de*itis adiudicatur emptoribus, repetitionis facu*ltas in omnem ntercipiatur aetatem, [110] *neque in integrum restitutionis adminiculo* res obnoxiae necessitatibus *publicis eis reddantur etatis ratione, quam sae*pius respexere leges, quia paren*do otius legibus res suas tueri eos oportet, quam* ut desidia nereri posse se cre*dant earum legum auxilium, quas illunt. Dat.* IIII. id. Nou. Treueris. Acc.[1] . . . . *Valentiniano* nobilissimo puero et Victore conss.[2] *'Et iterum data . . ad . consul*arem prouinciae Lugdunensis primae[3] Modesto et *Arintheo conss.*[4]

38. [5] . . . . . bus tantum praedii rustici sit interdicta *INCERT. IMP.* . . . . . nullum debitum doceatur haec . . . . . . supplicans

---

[108]) *Vd. ed. Moms.* tergiuersationum *Vat.* [9]) *Th. C. pergit: Et si quid unquam, ut a fisco facta venditio possit infringi, auctoritate rescripti fuerit impetratum, nullus obtemperet, cum etiam' etc.* (*Unde sequentia Moms. restituit.*) [110]) *Quae sequuntur, restitui.* [1]) *De hac subscriptione vid. Haenel ad Th. C. p.* 1018. *not. t.* [2]) *a.* 369. [3]) *Sic ex Vd. restituit Moms.* [4]) *a.* 372. [5]) *Cf. L.* 1 *pr.* §. 2. *L.* 5. §§. 13. 14. *D. de reb. eor.* (27, 9).

Eugrafius memo . . . . . . ad speciem fuerit ementitum . . . *ita* res gesta probatur, ut precibus continetur, ... fui suggerit, Fauste carissime, aes*tima* . . . . . rem sit, an in r eius uersum . . . . . . si res minori profuisse potuerit . . . .

39. . . . . . *em*ptio et uenditio bonae fidei auctori . . . . plicet memorant, raptis a*t*que . . . . . . t terroris iniecti ut ei casula . . . . . . scinderet uitesque inspectori . . . . bonam fidem gestam in possessionis . . . . . . *a*uxilium i congruum ita faciat . . . . . . as aestimet. Dat. prid. non. . .

40. . . . . . te patris, ut Maximus adserit . . . . . . coı rata omnium heredum commu . . . . . . suam quoque com tes obtineant |

[*Complures paginae desunt.*]

DE VSVFRVCTV.

[9] 88. b. 87. b. DIOCL. ET MAX. **41.** Diocletianus et Max. Constantius[1] 'Tannoniae Iu Usumfructum locari et uenundari posse a *f*ructuario, nulli bium est. proinde si uendente filio tuo possessionem el tu certo pretio usufructu proprio cessisti, quem testam mariti 'tibi[2] relictum esse proponis, quandoquidem empto contractus fidem commemores minime custodire, aditus Ae Dion*y*sius, uir clarissimus, amicus noster, id tibi faciet rep sentari, quod te constiterit iure deposcere. PP. VI. id. M 'Carthagini[3] Fausto II. et Gallo conss.[4]

42. *Iidem* 'Aurelio Loreo cui et Enucentrio.[5] Fructu superstite, licet dominus proprietatis rebus humanis exima ius utendi fruendi non tollitur.[6] Subscripta V. id. Feb. mi*i*. Aug*g*. V. et IIII. conss.

---

1) *Turbata quidem inscriptio* (*cf. Moms. p.* 404.). *Sed Maximiani et Constantii nomen retinendum est. Hic enim a Caesar appellatus, obtinuerat etiam Mauritaniam, ut in his gionibus eum cum Maximiano, cui Africa obvenerat, rescripsi mirari non liceat.* 2) tui *Vat. edd. ex* tiui *sc. natum.* 3) Carthagine *ed. Hollw.* 4) *a.* 298. 5) *Corruptum.* Aurel Heliodoro cui et Enucentrio *cj. Moms. coll. Fabretti* 146, 178. *etiam Orelli-Henzen.* 4450. 2766. 2767. 2772. 4719. 5007. 6250. *Extat hoc rescriptum alii agglutinatum in L.* 3. §. 1. C.

43. [7] *Iidem* Claudio Theodoto. Habitatio morte finitur; nec proprietatem ea, quae habitationem habuit, leg*a*ndo '(*domini*) uindicationem,[8] uel 'debitum ne*g*and*o in*[9] testamento creditoris[10] actionem excludit. Subscripta IIII. kal. Oct. Viminaci Caess. conss.[1]

44. [2] *Ulp.* lib. II. Respondit Aurelio Felici, fructus ex fundo per uindicationem pure relicto post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere; colonum autem cum herede ex conducto habere actionem. VLP. L. II. RESP.

45. [3] *P*aul. lib. II. Manualium ex tribus. Tametsi usus- PAVL. L. II. fructus fundi mancipi non sit, tamen sine tutoris auctoritate MANVAL. alienare eum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit, nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. Idemque est in seruitutibus praediorum urbanorum.

46. [4] *Idem* lib. I. Manualium. Actio de *usu*fructu *i*isdem L. I. MANVAL. modis perit, quibus ipse ususfructus, praeterquam non utendo. Pecuniae quoque ususfructus legatus per annum non utendo (*non perit*);[5] quia nec ususfructus est, et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est.

47. Item. Per mancipationem deduci ususfructus potest, non etiam transferri. Per 'do lego' legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest.

Item.[6] Potest constitui et f*amiliae* e*rciscundae* uel communi diuidundo iudicio legitimo. In re nec mancipi per traditionem deduci ususfructus non potest; nec in homine, si

---

usufr. (3, 33). *Est a.* 293. *Cf. Buchholtz. ad h. l.* 7) *Quibusdam omissis extat L.* 11. *C. de usufr.* (3, 33). 8) dominii uindicationem *C. Iust.* per uindicationem *Vat.* rei (*domini ed. Moms.*) uindicationem *ed. Hollw.* 9) *Ita Hollw. et Moms. edd.* debitum necandum *Vat. Sane vix est, ut* per *in Vat. transpositum et legendum dicamus* per debitum negandum. *Quis enim ita unquam dixit?* 10) *Cui id aedificium pignori nexum erat.* 1) *a.* 294. 2) *Est L.* 120. §. 2. *D. de leg.* 1. 3) *Cf.* §. 49. *Ulp.* 11, 27. 4) *De h. l. vid. disquis. nostram 'ususfr. pecuniae an non utendo pereat?' (in Wachleri Rectoratu indic. Vratisl.* 1830). 5) *Suppleui disq. cit. cf.* §. 57. (*non amittitur*) *edd. Hollw. Moms.* 6) *In Va. nova incipit species.*

peregrino tradatur:[17] ciuili enim actione constitui potest, traditione, quae iuris gentium est.

48. [h] Item. Ad certum tempus et in iure cedi et lega officio iudicis constitui potest.

49. Item. Ex certo tempore '(*cum*) legari possit,[9] an in 'iure cedi, uel an adiudicari possit, uariatur. u mus ne non possit; quia nulla legis actio [20] prodita e futuro.

50. Item. In mancipatione uel in iure cessione an d possit uel ex tempore uel ad tempus uel ex condicione u condicionem, dubium est: quemadmodum *si* is, cui in
[9] 57.a. ceditur, | dicit: AIO HVNC FVNDVM MEVM ESSE, DED'
55.a. VSVFRV*C*TV EX KAL. IAN., uel DEDVCTO VSVFRVCTV V AD KAL. IAN. DECIMAS; uel AIO HVNC FVNDVM MEVM I DEDVCT*O* VSVFRVCTV, SI NAVIS EX ASIA VENERIT (*uel NAVIS EX ASIA VENERIT*).[1] item in mancip*a*tione: EM MIHI 'EST*O*[2] PRETIO, DEDVCTO VSVFRVCTV EX KAL. 'uel[3] VSQVE AD KAL. ILLAS: *e*t eadem sunt in condic Pomponius igitur putat, non posse ad certum tempus d nec per *i*n iure cessionem, nec per mancipationem, sed ta transferri ipsum posse. *Æ*go didici, et deduci ad te posse; 'quia et mancipation*u*m et in iure cession*u*m (*leges*

---

[17]) *Quo casu res mancipi mobiles rerum nec mancipi iure ce dae sunt. Cf. Ulp.* 1, 16. *Varr. de r. r.* 2, 6. §. 3. *L.* 1. §. 3. *D. quib. mod. ususfr.* (7, 4). *L.* 16. §. 2. *D. erc.* (10, 2). *L.* 5. *C. de usufr.* (3, 33). [9]) legari possit *ubi nota* c' *propter* e *periit; 'ita' geminando effeci.* legari ed. *Hollw. De re cf. L. un.* §§. 3. 4. *D. quando dies u* (7, 3). *L.* 2. *L.* 5. §. 1. *D. quando dies leg.* (36, 2). [20]) *et adiudicatio est ex legis actione, omnesque actiones, cu exsequantur, praesentia iura spectant, non futura* (*L.* 35. *iudic.* 5, 1), *quale hic ususfr. est* (*L. un. fin. D. quando ususfr.* 7, 3), *secus atque praestatio futura in diem debiti lib. nost. 'Gaius' p.* 180. *L.* 4. *D. de usufr.* (7, 1), *quae est Paulli, manum Triboniani passa est.* [1]) *Supplevi ob similitudinem; neque enim exemplum ad condicionem de ususfr. deesse poterat. Cf. L.* 44. §. 2. *D. de obl. et act.* (*Paulli*). [2]) est *Vat. edd. Cf. lib. meum 'Recht des Ne p.* 23. [3]) *Supplevi* ū ex sequenti. *Sed est in Vd.*

ii tabularum confirmantur.[24] Numquid ergo[5] et ex tempore t condicione deduci possit? Sequitur,[6] et 'legato eum[7] deduci d certum tempus posse.[7]

51. [8] Adquiri nobis potest ususfructus et per eos, quos in otestate, manu, mancipioue habemus: sed non omnibus mo-s, sed legato, uel si, heredibus illis institutis, deducto usu-uctu proprietas legetur. per in iure cessionem autem uel dicio familiae erciscundae 'uel (*communi diuidundo*)[9] non *otest*; *per*[30] mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, ae illis mancipio data (*sit*), deducto usufructu remancipemus.

52. 'Ususfructus[1] ad certum tempus 'constitutus[2] cum ectione temporis 'sui *uindic*ari debet.[3] Diuersum est, si statu libero constitutus sit. tunc enim *p*ure uindicandus est, t pure uindicatur, qui simpliciter constitutus est, non ad-tis' casibus, qui*bus* solet amitti ususfructus. 53. Item. (*de*)[4] altius tollendo aget is, qui in infinitum tollendi ius habet, si non expresserit modum, plus petendo causa it, quasi intenderit, ius sibi esse in infinitum tollere.

54. [5] Sicut legato usufructu loci sine seruitute, iter quo-

---

quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum irmant *Vat. ed. Hollw. Sed de ipsa mancipatione vel in iure sione non quaeritur. Et ut apparet, quomodo vitium natum ex repetitis vv.* leges lege (*olim et* X *ex* XII *repetita*), *ita vesti-m eius restat in plurali* confirmant. *De mancipiorum legibus Fest. v. Nuncupata. Varr. de L. L.* 6, 7. §. 74. *De in iure ces-e similem illi ICtus legem spectarit* 'ubi pagunt orato' *ad Herenn.* 18. [5]) *Est interrogatio pronioris ad asserendum.* [6]) *Nam legatorum condiciones* XII *tab. lege* ('*uti legassit, ita ius esto*') *nfirmatae erant.* [7]) legatum *Moms. ed. ex* V^d. *Sed ususfr. e non legatur:* ut et legato d. a. c. t. possit *edd. Sed* ut *prava rrectio est voci* et *superscripta.* [8]) *Cf. L.* 6. §§. 2. 3. *D. usufr.* (7, 1). *Gai.* 2, 96. *L.* 9. *D. de obl. et act.* (44, 7). *Supplevi, voce* uel, *quae in Vat., amisso* c. d. (= communi idundo) *ante* mancipationem *aberraverat, huc revocata.* [30]) *e Vat.* posse per *ed. Hollw. Verum etiam Moms. ed. Vat.* usumfructum *ed. Hollw.* [2]) constitutum *Vat. ed. Hollw. Ita Moms. ed.* debere *Vat., quod fortasse factum ex* debet e rpeat; *ut legendum sit:* debet, ne res pereat. *Cf.* §. 53. *Supplevi. Ceterum cf. L.* 26 *pr. D. de exc. r. i.* (44, 2). *Cf. Glück Pand. IX. p.* 82.

que per loca testatoris debetur, ita in iure 'cesso *eo*[6] iter quoque contineri, Neratius scribit.

55. [7] Usufructus sine persona esse non potest; et ideo seruus hereditarius inutiliter usumfructum stipulatur. legari autem ei posse '*(usumfructum)*[8] dicitur, quia dies eius non cedit statim; stipulatio autem pura suspendi non potest. Quid ergo, si sub condicione stipuletur? uideamus, ne nec hoc casu ualeat '*(stipulatio)*,[8] qu*ia* ex praesenti uires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit. [**56.**] [9] Item seruo[40] uia inutiliter legatur; stipulatur autem eam utiliter, si dominus fundum habeat.

57. [1] Usufructus 'do lego' seruo legatus morte et alienatione serui perit: si stipuletur, non perit: igitur et post mortem suam, sicut cetera, usumfructum seruus stipulari potest; quod aliter est in legatis.

58. [2] Si heres fundi, cuius ususfructus ab ipso sub con-
10] 98. b. dicione legatus | sit, usumfructum legaue*rit pure*, *sed pen-*
1/3 pr. *dente illa condicione*, *alii*, *existen*te ea, desinit ad posteriorem pertine*re et priori acquiritur; nec si is postea* desierit habere usumfruc*tum*, *ad posteriorem*, *sed ad dominum reuertitur:* item ac si quis usumfructum *legauerit Meuiae uxori*, *si non nupserit*, *Titio*, si ea nupserit, nubente ea *ususfructus Titio quaesitus non ad Meuiam pertinet*, *si is eum* deinde amittet; si iuraue*rit uero*, *cum nuberet*, *partem tantum sibi seruabit: le*gis enim beneficium, quaten*us ipsi legatum est*, *non amplius habet. Sed uidea*mus, quid dicendum sit, si Titius *legatum repudiauerit et deinde capite dimi*nutus sit; nihil enim habuit, quod amit*teret. sed nec tunc consequetur*

---

6) cessio *Vat.* cesso *ed. Hollw.* 7) *Est L.* 26. *D. de stip. serv.* (45, 3). 8) *Suppl. ex Dig.* 9) *Cf. L.* 5. 2. *D. de serv. leg.* (33, 3). *L.* 17. §. 1. *D. de leg.* 3. *L.* 17. *D. de stip. serv.* (45, 3). *L.* 19. *D. de serv. p. r.* (8, 3). 40) Item. Servo *edd. Sed* Item. *hic ubique omittitur*, *et aequiperat ICtus alium casum inutilis in servo legati*, *utilis stipulationis.* 1) *Cf. L.* 17. 15. *C. de usufr.* (3, 33). 2) *Cf. L.* 16. *D. quib. mod. ususfr. am.* (7, 4) (*cum L.* 105. *D. de cond. et dem.* 35, 1) *et ad posteriorem partem* ('item ac') *legem Iuliam miscellam* (*Nov.* 22. *c.* 43.) *et*, *quae contrarium fere casum continet*, *L.* 74. *D. de cond. et dem.* (35, 1). *Earum ad sententiam lacunas explevi.*

uia, quod datum est Titio; ac si id ipsum testator expres*rit*, *qui primum totum usumfructum lega*uerit Meuiae, *inde* Titio *partem illi ademptam adscripserit*.

59. [43] *Ulp.* lib. XVII. ad Sabinum. *Verum est, diem legati usfructus semel tantum* cedere; 'quamquam enim[4] usus*ctus ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius, qui ruitur et* utitur, tamen ei semel cedit *dies*. VLP. L. XVII. AD SAB.

60. [5] Item. Dies autem ususfructus, '*item*[6] *usus, non ius cedet, quam adita heredi*tate. et Labeo quidem puta*t*, etiam a*b apertis tabulis cedere, sicuti ceterorum* lega*torum*. sed est uerior Iul*iani diuersa sententia: tunc enim constituitur* ususfructus, cum quis iam f*rui potest*.

61. [7] Item. Amitti autem usumfruc*tum capitis minutione constat: nec solum usum*fructum, sed etiam actionem de usu*fructu, uelut si is ex stipulatu debeatur* uel per fideicom*missum* leg*atumue*[8] *per damnationem datus sit. Et parui refert*, utrum iure sit constitut*us ususfructus, an uero tuitione praetoris: proinde* 'licet[9] in fundo stipendi*ario uel tributario, item in fundo uectigali uel superficie non sit iure* constitutus, capitis min*utione amittitur: nam ex persona fructuarii capitis* minutio extinguit usum*fructum*.

62. Item. [50] Sed ita demum amitt*itur capitis diminutione ususfructus, si iam constitutus est: ce*terum si ante *aditam hereditatem* aut ante d*iem cedentem quis capite minutus est, constat non* amitti, et ita Iulianus lib. *XXXV. Dig. scribit. Si igitur per uindica*tionem fuit ex die legatus, *antequam dies uenerit, non nocet capitis* diminutio. hodie enim incipi*t ad legatarium pertinere*.

---

[3]) *Est L.* 1 *pr. D. quando dies us.* (7, 3) *omisso principio, quod suppleui (paulo aliter ac Moms.).* [4]) *Ita Vd. Moms. ed. omittit Vat.* [5]) *Partim extat in L.* 1. *cit.* §. 2. *Cetera ad mensuram spatii supplevi (paulo aliter Hollw. et Moms.).* [6]) *ut Vat. abest a Vd.* [7]) *Est L.* 1 *pr. D. quib. mod. ususfr. am.* (7, 4). *Ibi recisa supplevi, quaedam ab aliis mutua-* [8]) lego . . . *Vat. edd.* [9]) *scilicet ex Buchh. cj. ed. Hollw.* '*item qui*libet' (*pro* 'scilicet') *cj. Ad. Schmidt Jahrb. gem. Rechts III. p.* 265. *In restituendo ab emblematis Triboniani discedendum erat.* [50]) *Est L.* 1. *cit.* §. 1. *Quae ibi siderantur, partim Hollwegium secutus supplevi.*

...ris debetur, ita in iure ...
...ratius scribit.
...s sine persona esse ...
...inutiliter usumfruct...
...umfructum)[5] dic...
...tio autem pura ...
...tione stipule...
...atio).[5] qui...
...itio ex ...
...r legat...
...habent...

... totum usu... ad Sabinum ... cederet; id est fructu... colit dicit ...

...at L.
... Inde e ...
...idetur coepisse, ...
...m fore usuras: A...
...rceptas in heredit...
C. de usur. et fr. l...
...usui eas omnino sup...
...patium occuparet.
[6]) Ex Dig. sup...
...) excidisse videtur.
fetus fructus fit.
... usurae morae; iam fin...
...modatum vel furto et ...
... secundum fetum edidisse ...
...ne is ad fructus fideico...
..., licet haesitans, cum ...
...d aptissimus hoc sententi...
...itui, suspicatus esse, omi...
(7, 1). Ulp. lib. XVIII. (
...rum usumfructum posse leg...
...em, Celsus lib. 32. Dig. et
...' Nam et §. 67. ad usumf...

pr. D. eod. [5]) Qu...
...bis Ante aditam heredi...
...od cum praecedenti ...
...r aditam hereditatem ...
retinetur. Cf. L. 2...
(6, 43). In Vat. ...
...scripta fuisse videtur ...
[4]) Pars legitur L. ...
Ob similitudinem ...
[4]) Ubi manifesto ...
...) Sequentia ...
... post moram ...
...latum apud ...
...; cessa conditione
...missario ...
...alia ... hic dicit
...a fit transitus ad
...is auctoritatibus,
[? XVII.] ad Sabi...
...ari, nisi succedat
... Iulianus ...
...-uctum ...

...fructu...
...ulo, se...
...e quarta...
...Iulianu...
... Luc...
...SEIAE
...FILIVS MIHI
...PARTIS
...ITIMA...
...ATIONE...

'ari, *nisi excedat dodrantis aestima-*

ructu bonorum legato uidetur per-
'squam rei hereditariae heres alie-
'uctum. summam igitur 'senatus-
se puto, ut legatarius omnium,
fructus caperet; cete*rum aut*
iam non est in ea, aut in re
*onstituendum ei usum*fru-
patiuntur, uerum eum
iptum est. Verendum
r commutatione rei

liam. Usufructu PAVL. L. SING. AD L. FALC.
recipit hanc quae-
ritur, quemadmodum
quidem aestiman*dum to-*
ita constituendum, quantum
*a ueterum opinione re*cessit; ait
eo *sicut ex corporibus retineri, id-*
>at.

Titius testamento suo ita cauit: DO PAVL. L. RESP.
RI MEAE, EX QVA SVSCEPTVS COM-
O PARTE HERES EST, VSVM*FRVCTVM*
*RVM MEORVM VSQVE E*VM[4] IN DIEM,
IS FILIVS FACTVS ERIT, AB EAQVE
VETO; ITA TAMEN, VT AB EA *FILIVS*

39., *et in* §. 68. *de Falcidia agitur usu-*
a species in Vat. hic non incipit; sed
putare, quam cum Blum. et Moms. sta-
l Papin. hic secutam esse; Ulpiani enim
tinus infirmaverat. [60]) *Sententiam huius*
r. D. de usufr. leg. (33, 2). *L.* 31. §. 2.
[1]) *Vd. ed. Moms.* patientiam *Vat.*
d leg. Falc. (35, 2). *Initium, ibi paulo*
est tamen etiam aliter formari. [3]) *Paulli*
'em XIII. vel XIV.) esse, quod suspica-
it. In restituendo quaedam aliorum ad-
j. um *Vd.*

63. [51] Item. Usque adeo autem capitis *diminutio eum demum usumfructum perimit*, qui iam constitutus est, ut si in
[12 r. a. 1 po.] *singulos annos uel menses uel dies legatus sit*, | *is demum amittatur, qui iam processit.*

64. [2] *Item. Sicut in annos singulos ususfructus legari potest, ita* nec capitis diminutione amis*sus legari prohibetur, ut adiiciatur:* QVOTIENSQVE CAPITE MINVTVS ERIT, uel sic: QVOTIENS AMISSVS ERIT VSVSFRVCTVS, EI DO LEGO: *et tunc si capitis mi*nutione amittatur, repetitus *uidebitur*,[3] *sicut in usufructu singulorum an*norum. Ante aditam hereditatem . . . . . . netur.

PAPIN. L. VII RESP. **65.** [4] *Papinianus lib. VII. Responsorum. Equis per fideicommissum relictis post mo*ram fetus quoque praestabitur '(*ut fructus*):[5] sed fetus *secundus ut causa*, *sicut partus mulieris; ni*si si gregem reliquit,[6] uel morae actio[7] *fetus nomine praestita fideicommissum* relictum sequatur.

66. '*Item. Usura etiam fructuum ex litis contestatione praestatur bonor*um[8] usufructu legato.

VLP. L. XVIII. AD SAB. **66a.** Ulp.[9] *lib. XVIII. ad Sabinum. Omnium bonorum* — — — —

[51] *Est L.* 1. *cit.* §. 3. [2]) *Est L.* 3 *pr. D. eod.* [3]) *Quae proxime sequuntur, restitui. Inde a verbis* Ante aditam hereditatem *aliud excerptum videtur coepisse, quod cum praecedenti per errorem coaluit, huiusce fere sensus:* Ante aditam hereditatem *fructus ex re legata perceptus in hereditate reti*netur. *Cf. L.* 3. *D. de leg.* 2. *L.* 4. *C. de usur. et fr. leg.* (6, 47). *In Vat. vero hic ut p.* 5. *v.* 12. *versui vox omissa superscripta fuisse videtur, quae integri versus spatium occuparet.* [4]) *Pars legitur L.* 1. *D. de usur.* (22, 1). [5]) *Ex Dig. supplevi. Ob similitudinem litterarum* it ur (= fr.) *excidisse videtur.* [6]) *Ubi summisso fetu in gregem, secundus fetus fructus fit.* [7]) *Sequentia restitui;* morae actio *dicta, ut usurae morae; iam finge post moram factum fetum ab herede commodatum vel furto ei ablatum apud commodatarium vel furem secundum fetum edidisse; cessa condictione vel commodati actione is ut fructus fideicommissario praestabitur.* [8]) *Restitui, licet haesitans, cum multa alia hic dicta fuisse potuerint. Sed aptissimus hac sententia fit transitus ad* §. 66a. [9]) *Restitui, suspicatus esse, omissis auctoritatibus, L.* 29. *D. de usufr.* (7, 1). *Ulp. lib. XVIII.* (? XVII.) *ad Sabinum.* '*Omnium bonorum* usumfructum posse legari, *nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus lib.* 32. *Dig. et Iulianus lib.* 35. *scribit et* est *verius.*' Nam et §. 67. *ad usumfructum bonorum*

umfructum posse legari, *nisi excedat dodrantis aestimationem, est uerius.*

67. [60] *Item. Usufructu bonorum legato uidetur permescendum*, ut ne cuius*quam rei hereditariae heres aliemando intercipiat usumfructum*. summam igitur 'senatusconsulti sententiam[1] eam *esse puto*, *ut legatarius omnium, quae sunt in heredit*ate, ususfructus caperet; cete*rum aut ueteris rei usumfructum*, *quae iam non est i*n ea, aut in re noua omnes *ex mora fructus et constituendum ei usum*fructum. Sed in *u*eteribus rebus, *quae patiuntur*, *uerum eum habere usumfructum*, *dis*erte ibi scriptum est. Verendum *igitur non est*, *ne damnum patiatur ex commutatione rei hereditari*ae.

68. [2] *Paullus lib. sing. ad l. Falcidiam. Usufructu* PAVL. L. SING. AD L. FALC.
legato (*nam ius praediorum uelut i*ter non recipit hanc quaestionem, quia et di*uidi nequit*) *quaeritur*, *quemadmodum Falcidia retinenda* sit. Et ueteres quidem aestiman*dum totum usumfructum putabant et i*ta constituendum, quantum in *legato*. *sed Aristo a ueterum opinione re*cessit; ait enim, posse quartam ex eo *sicut ex corporibus retineri*, *idque recte Iulian*us probat.

69. [3] . . . *Lucius Titius testamento suo i*ta cauit: DO PAVL. L. RESP.
LEGO EIDEM SEIAE VXOR*I MEAE*, *EX QVA SVSCEPTVS COMMVNIS FILIV*S MIHI PRO PARTE HERES EST, VSVM*FRVCTVM EIVSDEM PARTIS BONORVM MEORVM VSQVE E*VM[4] IN DIEM, QVO LEGITIMAE AETA*TIS FILIVS FACTVS ERIT*, *AB EAQVE SATISDATIONE*M EXIGI VETO; ITA TAMEN, VT AB EA *FILIVS*

---

uidetur pertinere ut §. 69., *et in* §. 68. *de Falcidia agitur usufructu legato. Sane nova species in Vat. hic non incipit; sed errore id factum malim putare*, *quam cum Blum. et Moms. statuere*, *Ulpiani notam ad Papin. hic secutam esse; Ulpiani enim ad Papin. notas Constantinus infirmaverat.* [60]) *Sententiam huius restitui. Cf. L.* 24 *pr. D. de usufr. leg.* (33, 2). *L.* 34. §. 2. *D. de usufr.* (7, 1). [1]) *V*[d]. *ed. Moms.* patientiam *Vat.* [2]) *Est L.* 1. §. 9. *D. ad leg. Falc.* (35, 2). *Initium*, *ibi paulo mutatum*, *formavi; potest tamen etiam aliter formari.* [3]) *Paulli ex Resp. libris* (*et quidem XIII. vel XIV.*) *esse*, *quod suspicatus eram*, *V*[d]. *confirmavit. In restituendo quaedam aliorum adhibui.* [4]) *Ex Blum. cj.* um *V*[d].

IN EVNDEM DIEM ALATVR ATQVE EDVCETVR ET STVI LIBERALIBVS INSTI*TVATVR*. *Quaesitum est de cauti fideico*mmissaria. 'Paullus respondit,[65] uxorem, de *qua q ritur,*[6] *secundum ea, quae proponuntur, iussu prae* non debere conpelli ad satis*dandum ex causa fideicommi*

[*Octo paginae desunt.*]

VLP. L. XVII. AD SAB. **70.** [7](1.) *Si fundi usus fructus fuerit legatus, et sit c unde palo in fundum, cuius usus fructus legatus est, so*

13] 98. a. *paterfamilias uti, uel sálice, uel arundine: puto* | fru

⅓ pr. rium *h*actenus *uti posse, ne ex eo uendat; nisi forte s ei, uel siluae pal*aris, uel arundineti ususfructus *sit leg tunc enim et uendere potest. nam et Trebatius scribit* uam caeduam posse *fructuarium caedere, sicut paterfan caedeba*t. Item, ut aruudinetum '*caedat, quo degenere p familias sues* alebat,[9] non, puto, 'prohibetur. *Quin et sum uendere poterit, quanquam*[70] *paterfamilias uender* solebat, sed ipse ut*i*:[1] *ad modum enim referendum est, ad qualitatem utendi.* (2.) Cassius autem[2] *usus fructu uae caeduae exemplo definit etiam semin*arii quoque u fructum. itaq*ue si seminaria a patrefamilias conse* tantum agri causa f*a*cta si*nt, dicendum esse ait, cum c conseratur, etiam arbores* demortuas ad fruc*tuarium tinere, quae alioqui sicut lapides* ceteraeque materiae, *in fructu non sunt, dominum proprietatis* seq*u*untur. Numquid *igitur, si seminarium non sit, dominium earu*

---

65) praeter *Vat.* pr. *V*^{d}. *ita scriptum, ut aut* Panlus *aut* Pa nus (*sic Moms.*) respondit *significet. Sed Paullus intellig est. Vid. Buchholtz. p.* 302. 6) *Cf.* §§. 109. 111. 7) *D movebat, quod testator solam cautionem usufructuariam rem videbatur, quae remitti non potest L.* 7. *C. ut in poss. leg.* (*Similem casum vid. in L.* 77. §. 3. *D. de cond. et dem.* (8) *Est L.* 9. §. 7. *D. de usufr.* (7, 1) *paulum mutata.* 9) *Re sententiam ex Colum.* 7, 9. §. 7. *Oriens hunc arundinis videtur ignorasse. Aliter Momsenus.* 70) *Restitui.* non Prohibetur *edd.* 1) *In Dig. est: 'nam et Trebatius sc siluam caeduam et arundinetum posse fructuarium caedere, paterfamilias caedebat, et uendere, licet paterfamilias non bat uendere sed ipse uti.'* 2) *Sequentia ad sensum* ... *Cf. L.* 7. §. 3. *L.* 18. *L.* 59 *pr. D. de usufr.* (7, 1). *L.* ... *de iur. dot.* (23, 3). *V*ocis usus vestigia *in V*^{d}. *reperta* ...

'*oprietarium* spectet, ut *lapidum caeterarumque materia-m*, *quaeri potest.* Trebatius autem sim*pliciter*, *si arbores* i *agro demortuae sint*, esse eas fructuarii, *cogendumque um alias adserere scribit.* [71.] [73] (1.) *Labeo ait*, 'fructua-ium ad m*ateriam aptas arbores in agro demortuas* usque [4] d usum suum *et uillae posse* [5] *ferre; nec materia eum pro* '*gno usurum*, *si* habeat, unde utatur li*gno: idemque esse in arboribus ui uentorum euulsis*, *uel* [6] etiam deiectis. Puto amen, '*et in silua hoc probandum*, *ne* [7] *si totus ager sit* :*unc* casum passus, om*nes arbores* '*auferre fructuarium* '*osse dicendum sit.* [8] materiam tamen ipse suc*cidere*, *quan-dam ad uillae refectionem*, *poterit*, *ut putat N*eratius lib. III. *Membranarum; quem*.*admodum*, *inquit*, *calcem coquere*, *uel renam fodere*, *aliudue* quid aedificio neces*sarium sumere.* ..... apud Labeonem 'agita*t* [9] ...... pertinere, quamuis *r*oculus non ...... [80] (2.) Nunc uidendum, si *fructus serui it legatus*, *quid contineatur* legato. quidquid is ex opera s*ua dquirit*, *uel ex re fructuarii*, *siue* '*manc*ipio [1] accipiat, siue *ipuletur*, *siue emerit et ei possessio fuerit tradita*, *lega*ta-*o* adquirit. '*A*t [2] si her*es institutus sit*, *uel legatum accepe-*

) *Est L.* 12 *pr. D. de usufr.* (7, 1) *sed mutata; nam incipit ibi: Arboribus euulsis uel ui uentorum deiectis usque ad usum .... tatur ligno, Labeo ait' etc.* [4]) fructuarium adm ..... §. 71. em. (*Sed* Item *non est in V*[d].) *Ex silua caedua* usque *ed. Hollw. Mihi certum est, nouum excerptum hic non coepisse, nouam senten-tiam uero iam ante v.* fructuarium *exorsam esse. Verba 'Labeo ait', quae in Dig. in fine periodi leguntur, ubi ea in Vat. uersus non capit, ante ponenda et commodissime huc transferenda erant, si alioqui spatium abundat.* [5]) *Dig. et edd. h. l. inserunt usufructuarium', quod uersus uix capit.* [6]) *'arboribus euulsis et ui uentorum' Dig. pr. L.* 12. *cit. edd.* [7]) *Restitui. In Vg. est: 'alioqui si totus' etc., sed cf. L.* 10. *D. ib.* [8]) *In Vg. tantum est: 'auferret fructuarius', quod uersum non explet.* agit a *edd. De quaestione agitata sermo est. Versus ante-cedens et is, qui post alterum sequitur, in V*[d]. *initio uacuus. Singula tantum verba suppleta utrumque occupasse uidentur: et uto agitatum esse de tegularum similiumque dominio, quae uentus deiecerit. Nam de marmore* (*cf. L.* 18 *pr. D. de fundo dot.* 23, 5) *Ulpianus alio loco egit: L.* 9. §§. 2. 3. *L.* 13. §. 5. *D. h. t.* [80]) *Est L.* 21. *D. de usufr.* (7, 1), *sed mutata. Restitui, partim Buchh. secutus.* [1]) ..pium *V*[d]*t. mancipium edd.* (*praeter Moms.*). [2]) et

rit, placuit, hoc domino quaeri; quamuis Labeo distingu *cuius gratia uel heres institutus sit, uel legatum a perit.*[83] |

[1]98.b. ½ po. **72.** [4] (1.) *Sed sicuti stipulatione* fructuario adquiri *etiam paciscendo eum adquirere exceptionem fructu* Iulianus '(*lib.*)[5] XXXV. *Dig. scribit:* '*itemque*[6] *et si acce rogauerit, libera*tionem ei *p*arere. (2.) *Quoniam autem mus, quod ex operis adquiritur, ad fructu*arium perti sciendum *est, etiam cogendum eum operari; etenim mod quo*que castigationem fruc*tuario competere, Sabinus re dit et Cassius lib. VIII. iu*ris ciuilis scribit, ita ut nequ *queat, neque flagellis caedat*, '*neque oper*ae gladiatori usus *sit: nisi quod ad batuendum ei existim*ent[7] con posse. Ut uero 'pug*net, concedendum ei esse, Cassiu gat.*[7] *Idem et* Sabinus, quamuis nauis[8] *usufructu le nauigandum eam mittendam puta*t, licet naufragii peri *immineat:* '*neque id contrarium est;*[7] *n*aues enim a parantur, *ut nauigent*, '*non item serui, ut pugnent.*[7]

ALEXANDER AD CLAVD.? **73.** [9] . . . *Si Titia, cum tibi fu*ndos et mancipia *ret, usumfructum eorum sibi et liberis interuen*iente r stipu*latione eiusque, quae ad se spectaret, uten*di fruen partis *condicionem liberis concessit ita, ut in di*em uita ex uo*luntate matris toto fruerentur, inde quod parte, ips*a habuerit, usque in *obitum eius fruiti sunt, non nactos esse i*us partis alterius, adpro*batur iuris aucto* . . . *et* Paterno conss.[90]

INCERT. IMP. **74.** . . . *Aui testamento usufructu liberis tuis* '*do*

Vat. edd. [83]) *Fortasse sequebatur sequenti versu:* '*quod rationem*'. *Cf. L.* 22. *D. de usufr. Certe Iustinianus La sententiam probavit. Ceterum cf. L.* 10. §. 3. *L.* 47. *D. d rer. dom.* (41, 1). *L.* 45. §. 3. *D. de acq. v. om. her.* (
[4]) *Prior pars ad* (2) *med. extat in L.* 23. *D. de usufr.*
[5]) *Ex Dig. supplevi.* [6]) idemque *Dig.* [7]) *Haec i omissa ad sententiam restitui.* (*Similiter Moms.*) [8]) *Se mutata exstant L.* 12. §. 1. *D. de usufr.* (7, 1). *Cf. L.* 1 *D. de rei vind.* (6, 1). [9]) *Ad ius accrescendi* §§. 73. *pertinuisse et utramque rescripta continuisse puto, ut haec ab imperatorum rescriptis coepta esse videatur. Tantum apparerer, utriusque restituendi feci periculum.* [90]) *a.* 233. *a*

si ex his aliqui mortuus *est*, *eius pars iure accre-* *ad ceteros pertinet; quod* si per damnationem *heredis* *r legatum reliquit*, *ceteris*, *quibus leg*auerit, liberis *pars accrescere non potest*. . . . .

'5. '*Ulp. lib. XVII. ad Sab.* (1.) *Usufructu legato*, *est* VLP. L. XVII. AD SAB. *ructu*arios[2] ius adcrescendi, sed '*non*; *omnimodo*, *uerum* *praeceptionem et*[2] in 'do lego' legato, '*modo con-* *i legatus sit. ceterum si separatim*[3] *ususfruct*us sit ;, sine *dubio ius adcrescendi cessat*. (2.) *Denique apud* *um* lib. XXXV. Dig. quaeritur, si com*muni seruo usus-* *s sit relictus*, *et* '*utrisque dom*inis[4] adquisitus sit, an *repudiante uel amittente usumfructum*, *alter totum* Et Iulianus quidem *putat*, *ad alterum pertinere; et* *ominis* ususfructus non aequis partibus, *sed pro domi-* *idquiratur*, *tamen persona eius*, *non do*minorum, in- ad *alterum ex dominis pertinere*, *non proprietati* :re. | (3.) Idem ait, et si communi seruo et separatim 83.b. [15 susfructus legatus sit, amissam partem ususfructus non um, sed ad solum socium pertinere debere, quasi solum ctum; quam sententiam neque Marcellus, neque Mauri- probant; Papinianus quoque lib. XVII. Quaestionum ab dit; quae sententia Nerati*i* 'fu*e*rit, est libro I. Respon- relatum.[5] Sed puto, esse ueram Iuliani sententiam: iamdiu uel unus utitur, potest dici, usumfructum in suo atu. Pomponius ait libro VII. ex Plautio, relata Iuliani .ia, quosdam esse in 'diuersa opinione;[6] nec enim magis lebere adcrescere, quam debere ei, qui 'fundi[7] habens uctum, partem ususfructus proprietario cessit, uel non

---

75—88. *ex Ulp. ad Sab. lib. XVII. exscriptae maxi-* *artem paucis mutatis exstant L.* 1. 3. 8. *D. de usufr.* *7*, 2). *Ad* §. 75. (1) *cf. Paul. S. R.* 3, 6. §. 26. [2]) *Re-* *naullo aliter ac Buchh. et Moms.* [3]) *De Hollw. cj.* '*separatim*' *Ulpianum dixisse de legatariis et verbis et* *s separatis*, *patet ex* §. 77. [4]) utrique domino *Dig.* *ex dominis ed. Hollw.* [5]) *Ita ed. Moms. ex Vd.*, *in* *ten* fuit *est*. e libro I. resp. relat*a ed. Hollw.* [6]) diuer- *inionem* ait *Vat. edd. Non est* ait *in Vd.* [7]) *Quid is* *? Lego* eundem, *i. e. non ex personis diuisum.*

utendo amisit. ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrescendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu seruus '(*eius*)[98] est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio. Urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponi*i*: quamquam Sabinus responderit, ut et 'Celsus lib. XVIII. *et* Iulianus (*lib. XXXV.*) Dig.[9] refert, eum, qui partem ususfructus in iure cessit, et amittere partem, et ipso momento recipere: quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit; etenim esse incogitabile, eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi.[100]

76. [1]Iulianus scribit, si seruo communi et Titio ususfructus legetur, et unus ex dominis amiserit usumfructum, non adcrescere Titio, sed soli socio: quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. Sed qui diuersam sententiam probant, quid dicerent? utrum extraneo soli, an etiam socio adcrescere? Et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad 'utrum(*que*)[2] pertineat, quasi possit et ipsi socio adcrescere. A*t*quin quod quis amittit, secundum Pomponi*i* sententiam ipsi non accedit.[3]

77. [4]Interdum tamen, etsi non sint coniuncti, tamen ususfructus legatus alteri adcrescit: ut puta si mihi fundi ususfructus separatim 'totus,[5] et tibi similiter fuerit ususfructus relictus. Nam, ut Celsus lib. XVIII. Dig. et Iulianus lib. XXXV. scribit, concursu partes habemus. Quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante, alter totum fundum haberet. sed in usufructu hoc plus est (contra quam Atilicinum respondisse, 'Aufidius[6] Chius refert), quod et constitutus 'amissus

---

98) *Supplevi, cum ex* -nus *vel ex nota* e' *ob sequens* est *periisset. Cf. L.* 15. *C. de usufr.* (3, 33), *cuius in quaestione sine dubio Ulpianus item a Iuliani partibus stetit.* 9) celsus iulianus lib. XVIIII dig. *Vat.* Celsus lib. XVIIII. (*sed probantes correctionem* XVIII.) Dig. *edd. Hollw. et Moms. Sed verisimilius est, librarium duplici binorum Digestorum citatione in errorem inductum esse, quam Iuliani mentionem sine causa intrusisse. Cf.* §. 77. *et de Celsi lib. XVIII. Buchh. ad h. l.* 100) *Cf. L.* 3. §. 2 *fin. D. quib. mod. ususfr. am.* (7, 4). 1) *Hinc manavit L.* 1. §. 2 *fin. D. cit.* (7, 2). 2) *Ex Kelleri cj.* utrum *Vat. ed. Hollw.* 3) *Ergo Pomponius dicere debebat, soli extraneo accrescere.* 4) *Est L.* 1. §. 3. *D.* cit. 5) totius *Vat. edd.* 6) Fufidius

nihilominus[107] ius adcrescendi *ad*mittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, 'et ut[8] Celsus et Iulianus eleganter a*i*unt, ususfructus *quo*tidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore, quo uindicatur. Cum primum itaque non inueniet '*(alter)* alterum,[9] qui sibi concurrat, solus utetur '*(in)*[110] totum. Vindius tamen, dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet, non alias ius adcrescendi esse, quam in coniunctis; qui responso ait: 'Nihil refert, coniunctim an separatim relinquatur.' |

78. [1]Iulianus lib. XXXV. scribit, si duobus heredibus in- 53.a.[1 stitutis deducto usufructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam uideri usumfructum 'constitutum,[2] non per concursum diuisum.

79. [3]'*(Item)* Neratius[4] putat, cessare ius adcrescendi, lib. I. R*esp*., 'cui[5] sententiae congruit ratio Celsi dicentis, totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus, qui solidum habuerunt, concursu diuisus est.

80. [6]Unde Celsus lib. XVIII. '*(scribit)*,[7] si duo fundi domini deducto usufructu proprietatem mancipauerint, uter eorum amiserit usumfructum, ad proprietatem redire: sed non ad totam, sed cuiusque usumfructum ei parti accedere, quam ipse mancipau*er*it: ad eam enim partem redire debet, a qua initio diuisus est. 'Plane', inqui*t*, 'si partem ususfructus habeas, et ego totam proprietatem cum partis usufructu, non 'possum eam[8] partem tibi mancipare, quae est sine usufructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi ususfructus.' [**81.**] *Papinianus* quoque libro XVIII. Quaestionum sententiam Nerati*i* probat, quae non est sine ratione.

---

cj. Moms. allegata L. 5. *D. de auro leg.* (34, 2). 107) nihilominus amissus *Vat. edd.* constitutus et postea amissus nihilominus *Dig.* 8) *Dig.* ut et *Vat. edd.* 9) *Ex Buchh. cj.* alterum *Vat.* alter eum *Dig.* 110) *Ex Dig.* 1) *Est L.* 1. §. 4. *D. cit.* 2) *i. e. tanquam constitutum s. ipsa constitutione (cum hereditatis sit, quae utrique pro parte data est).* 3) *Est L.* 3 *pr. D. de usufr. accr.* (7, 2). 4) Idem Neratius *Dig.* 5) *Dig.* cuius *Vat. edd.* 6) *Prior pars exstat L.* 3. §. 1. *D. ib.* 7) *Ex Dig. supplevi.* 8) posseme meam *Vat.* posse me eam *Sav. cj. ed. Hollw.*

82. Poterit quaeri, si, duobus seruis heredibus instil deducto usufructu proprietas sit legata, an altero defi ususfructus proprietati adcrescat? nam illud constat, i Iulianus lib. XXXV. scribit, et Pomponius lib. VII. ex Pl non reprobat, si duobus seruis meis ususfructus legetu alter decesserit, cum per utrumque quaesissem usumfru ius adcrescendi me habere; cum, si alterius nomine rep sem, alterius quaesissem, haberem quidem usumfructum iure adcrescendi, sed ex solius persona amitterem. in p sito autem, siquidem pure fundus [. . [119] . .] non ex p serui. Et ita Iulianus quoque lib. XXXV. Dig. scribit, qu Scaeuola apud Marcellum dubitans notet. '*Nam*[120] si su dicione sit legatus, potius ex persona domini constitui fructum, Marcellus lib. XIII. Dig. scribit; ubi Scaeuola 'quid si pure?' sed dubitare non debuit, cum et Iu scribat, ex persona serui constitui. secundum quae iu crescendi locum haberet in duobus seruis, si quis cont sententiam [1] probaret. sed nunc, secundum Iuliani sent et Neratii, cessat quaestio.

83. [2]Non solum autem si duobus 'do lego' ususf legetur, erit ius adcrescendi, uerum '(*et*) si [3] alteri ususfr alteri proprietas; nam amittente usumfructum altero, c legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet, quar ad proprietatem. Nec nouum: nam et si duobus ususf legetur, et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescen perit; nec ei, apud quem consolidatus est, neque ab e ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, iisd

---

119) *Ad sententiam Heimsoeth de usufr. accr. p. 42 recte si 'legatus sit, ius accrescendi locum non habet (cf.* §. 78,), *conditione legatur, alia ex causa non est ius accrescendi ususfructus morte serui non perit, qui ex domini person stitutus est' etc. Sed malim: 'legatus sit, sicut liberis hom heredibus scriptis, cessat ius accrescendi, sin uero sub cond nec perit serui morte ususfructus, quippe ex domini heredi persona constitutus' etc.* fundus, non *sub condicione legat constituitur ususfructus* ex persona serui *Moms. ed. Vat.* at *ed. Hollw. Moms. antea:* dubitare se. 1) *Cont sententiae Iuliani et Neratii* §§. 78. 79. 2) = *L.* 3. §. 2. 3) *Ex Dig. suppl.*

nc ipso quidem iure non amittet; sed praetor, subsecutus emplum iuris ciuilis, utilem actionem dabit fructuario: et a Neratio et Aristoni uidetur, et Pomponius probat. quamtam Iulianus lib. XXXV. Dig. scribat, ipsi quidem ius adrescendi | *conpetere, non uero fructuario ab eo.*[124]

[*Duae aut quattuor paginae desunt.*]

84. *Si alteri usufructu serui, alteri seruo legato, is cui* 96.a. [17
ruus legatus fuerat, manumiserit, deinde amissus ab altero 95.a.
usfructus ei accrescat, manumissionem ex post facto conualescere,[5] difficile est dicere. quamquam non sit longe, quod rcellus lib. 'XII.[6] Dig. scribit, si duobus pure Stichus legetur, et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, non fit caducum, libertatem locum habere. idemque, et si res deliberante legatario manumitta*t*, mox legatarius repuuerit: nam hoc casu liberum fore ait.

85. Si tamen per damnationem ususfructus legetur, ius crescendi cessat: non inmerito, quoniam damnatio partes it. Proinde si rei alienae ususfructus legetur, et ex Neroo confirmetur legatum, sine dubio dicendum est, ius adscendi cessare, si modo post constitutum usumfructum rit amissus. quodsi 'ante*a*[7] socius 'amittat, erit danda ius petitio. Idemque, et si sinendi modo fuerit legatus usfructus. An tamen in Neroniano,[8] quoniam exemplum dicationis sequimur, debeat dici, utilem actionem, amisso ufructu ab altero, alteri dandam, quaeri potest: et puto seundum Neratium, a*d*mittendum. In fideicommisso autem id equimur, quod in damnatione.

86. [9]Nouissime, quod ait Sabinus, si uxori cum liberis usfructus legetur, amissis liberis eam habere, quale sit, ndum. Et siquidem 'do lego' legetur, tametsi quis filios atarios acceperit, sine dubio locum habebit propter ius ad-

---

4) *Hollw. suppl.* 5) *Ad sententiam suppleui. De sequentibus Cf. L.* 15. *D. de reb. dub.* (34, 5). *L.* 34—36 *pr. D. ad l. Aquil.* (9, 2). *Extrema verba exstant L.* 3. *D. de manum. vind.* (40, 2) *ex Ulp. lib. XVII. ad Sab.* 6) *An* XIII? *Cf. L.* 31. *D. de testam. mil.* (29, 1). 7) *De Buchh. cj.* ante et *Vat. edd.* 8) *Cf. Gai.* 2, 197. 9) *In epitomen redegit haec L.* 8. *D. de usufr. accr.* (7, 2). *Cf. Cic. pro Caec.* 4. *supra* §. 73.

crescendi. sed si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non fecerunt, tametsi cum ea uterentur. Matre autem mortua, siquidem legatarii fuerunt, soli habebunt iure adcrescendi: si heredes, non iure adcrescendi, sed iure dominii, si fundus eorum est, ipsis 'adcrescit;[130] sin minus, domino proprietatis. sed si nec heredes fuerunt, nec legatarii, nihil habebunt.

87. [1] Quodsi per damnationem fuerit usus fructus legatus matri, siquidem legatarii sunt filii, partes '*(factae)*[2] sunt: si non sunt, sola mater legataria est, *nec* mortalitas liberorum partem 'ei*us*[3] facit. [**87.**] [4] Sabinus certe uerbis istis non ostendit, utrum legatarii fuerint, nec ne. sed Iulianus lib. XXXV. Dig., relata Sabini scriptura, ait, intelligendum eum, qui solos liberos heredes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut ostenderet magis, matrem ita se uelle frui, ut liberos secum habeat: 'alioquin', inquit, 'in damnatione ratio non permittebat ius adcrescendi.'[5] proposuit autem Iulianus uel 'do lego' legatum usumfructum, uel per damnationem; et sic sensit: 'q*uod* si[6] legatarii sint et heredes soli, in 'do lego' legato non 'est *inter* (*eos*)[7] ius adcrescendi, 'ut qu*i*,[8] si alteri ab altero legetur (quoniam a semetipsis inutiliter legatum est) sibi non concurrunt;[9] matri uero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione: et in eo dumtaxat ius adcrescendi erit; mater tamen aduersus utrumque ius adcrescendi habet.[140] |

---

130) *Malim* adcedit. 1) *Orationem antecedentis §i hic ut in aliis §is, etiam* 87. *et* 88., *nullo interiecto, continuari, palam est.* 2) *Excidit, ut puto,* facte *ob similitudinem v.* parte, *cui* s *ex* sunt *adhaesit.* partes su*mun*t *ed. Moms.* 3) ei *Vat. edd.* 4) *L.* 8. *cit. quaedam ex his habet.* 5) *Et tamen in universum verisimile est, testatorem mortalitate unius alteriusve liberorum nihil voluisse legato decedere.* 6) quasi *Vat. edd.* quod si (*i. e. si autem*) *dixit, quia plerumque pro legatariis non habendos esse, praemonuerat.* '*quamuis*' *ed. Moms.* 7) ēc̄ *Vat. pro* c̄+. 8) adque *Vat.* atque *edd.* 9) *Cf. L.* 31. §§. 11. 12. *D. de leg.* 1. *Adde L.* 2 *pr. D. de instruc. leg.* (33, 7). *L.* 67. §. 1. *D. de leg.* 1. *Igitur Gaio ex besse, Quinto ex triente heredibus institutis, illi ex triente Quinti, huic ex besse Gaii ususfr. legatus esse videtur. Qui in h. l. desudarint, vid. apud Heimsoeth. l. c. p.* 41. *Buchholtz Praelegate p.* 419 *sq.* 140) *Cf. L.* 41 *pr. D. de leg.* 2.

Iulianus subicit, Sextum quoque[141] Pomponium *'re-* 95.b. [18]
ı referre,[2] et si per damnationem[3] ususfructus *'cum* 96.b.
xori[4] legetur, *'(legatum)*[5] singulare hoc esse, *at*que
personam[6] matri 'accedere,[7] nec esse legatarios, sed,
ortua, liberos quasi heredes usumfructum habituros.
nquit Pomponius, 'quaero, quid, si mixti fuerint libe-
nei heredes?' *'(Et)*[8] ait, et filios pro legatariis ha-
et mortui partem interituram: Aristonem autem ad-
haec uera esse. et sunt uera.
[9]Ul*p*. ad Sabinum lib. 'XVII.[150] De illo Pomponius
si fugitiuus, in quo ususfructus meus est, stipulet*ur*
uel 'mancipio[1] accipiat, an per hoc ipsum, quasi
ineam usumfructum. magisque admittit, retineri. nam
iamsi praesentibus seruis non utamur, tamen usum-
retinemus, ut puta aegrotante seruo, *'(uel)*[2] infante,
erae nullae sunt, uel defectae senectutis homine. nam
rum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus
, retinemus 'usumfructum.[3] Iulianus tamen lib. XXXV.
bit, etiamsi non stipuletur qui*d* seruus fugitiuus intra
mancipioue accipiat, tamen retineri usumfructum.
a ratione', inquit, 'retinetur a proprietatis domino

---

uod hic habet Vat., omis. Hollw. et Moms., ego trans-
si per damnationem. *Cf. L.* 8. *D. de usufr. accr.* (7, 2).
re *Vat. edd.* (referre *Moms.*) *Sed non dubito scriptum*
referre *i. e.* responsum referre, *cui deinde Pomponii quae-*
(Ego, inquit Pomp. quaero) *subiungit. De Sexto Pomponio*
m apud Iulianum vel sententiam Aristonis referente vid.
. 9. *D. pro soc.* (17, 2). *L.* 18 *pr.* §§. 1. 2. *D. de don.*
Vid. etiam Gai. 2, 218. *L.* 14 *pr. D. sol. matr.* (24, 3).
ber d. Alter d. Schr. d. Röm. Jur. p. 9. [3]) *Quan-*
partes ab initio fieri solent et ius accrescendi esse ne-
[4]) *Ita etiam Moms. ed.* et (*pro* c') liberis uxori *Vat.*
liberis *ed. Hollw. Sed vid.* §. 86. [5]) *Supplevi. Ex-*
antecedens legetur; *legatum singulare est uni personae,*
ibus datum. [6]) *Hoc quoque probat, responsum referri;*
142. [7]) accederet *Vat. accedere, ne sine liberis ad*
tum mater accederet *ed. Moms. Non probo.* [8]) *Ex*
plevi. [9]) *Est L.* 12. §. 3. *D. de usufr.* (7, 1). [150]) *Ex*
I. Vat. ed. Hollw. [1]) mancipium *Vat. ed. Hollw.*
ig. suppl. [3]) *Dig.* eum *Vat. ex nota non intellecta.*

possessio, etiamsi in fuga seruus sit, pari ratione etiam fructus non amittitur.'

ULPIAN. L. I. DE INTERD. **90.** . . . [154]lib. I. de interdictis, sub titulo 'In eu legatorum nomine, non uoluntate eius, cui bonorum p data erit, possidebit.' Si usufructu legato legatarius nanctus sit, 'non competit[5] interdictum aduersus eu non possidet legatum, sed potius fruitur. Inde *ut* inte VTI POSSIDETIS utile hoc nomine proponitur (*et*) v quia non possidet, (*etiam*) utile[6] datur, quod *taliter* piendum est: QVOD DE HIS BONIS LEGATI NOMINE DES, QVODQVE VTERIS FRVERIS, QVODQVE DOLO M CISTI, QVOMINVS POSSIDERES, VTERERIS FRVERERI

IDEM L. II. DE INTERD. **91.** [9]*Idem* lib. II. de interdictis, sub titulo 'Si (*ui*)[160] prohibitus esse dicetur.' Non is, ad quem 'us *inter* uiuos *peruenerit uel per lega*tum, uel[1] qu fruendi causa, cum ususfructus ad eum '*non perti* qua[2] re sit, possidere 'eum[3] uidetur, et ob *id*, qui (*ui*)[160] prohibitus est, proprie deiectus dici non pote specialiter hoc interdictum eo casu desiderari '*uisum*

[154]) *Ulp. nomen excidisse, statuunt Buchh. et Zimmern. nostram praef.* [5]) *Sic ex V*[d]*. ed. Moms.* competit *V* petit (*utile*) *ed. Hollw.* [6]) *Nunc demum hanc unam esse vidi eamque feci scribendo* Inde *ut* (Inde et *Vat. e prior cum ceteris*) *et post* possid. et *addendo vel potius g* et. (= etiam). [7]) *Sic nunc scripsi. In Vat. post d videtur fuisse nota v.* quod *et deinde* talit., *de quo cf. Pa* 'Utile *hoc interdic*tum tali *formula' ed. mea prior. Quo proposuit:* 'Utile *autem interdictum quod legatorum' spe cedit.* utile *datur.* Vid*elicet ed. Moms.* [8]) cetera, *dunt edd. ex Vat., non est in V*[d]*.* [9]) *Cf. §.* 93. 13—18. *D. de vi* (43, 16). *L.* 27. *D. de donat.* (39, 5). *D. de usufr.* (7, 1). [160]) *Geminando restitui.* [1]) *A V*[d]*. restitui. Alii alia ad h. l. commenti erant. Vi Rudorf. Zeitschr. f. gesch. RW. XI. p.* 233. *Quod M* '*a* uiuo *domino peruenerit uel per testamen*tum,' *spatiu non videtur; nec dici solet 'per testamentum peruenire'.* tineret, missus in qua *ed. Hollw. pertineat, in aliqua ed ubi vid. V*[d]*.* [3]) *V*[d]*. ed. Moms.* eam *Vat. cete* [4]) *Suppplevi.* desider*abitur ed. Moms. — Proprium igitu sub titulo propositum* (§. 93. *et L.* 27. *cit.*) *hoc interdic Quare cave, cum Ad.* Schmidt (*Jahrb. f. gem. R. III.*

2. [165] *Idem* lib. IIII. de interdictis, sub titulo 'A quo usus- *IDEM L. IIII DE*
is petetur, si rem nolit defendere.' Sicut corpora uin- *INTERD.*
ti, ita et ius, satisdari oportet; et ideo necessario '(*ad*)
lum [6] interdicti QVEM FVNDVM 'proponi*tur* [7] etiam 'ei
ictum [8] QVEM VSVMFRVCTVM VINDICARE VELIT de re-
ido usufructu.

3. Post pauca sub titulo suprascripto. Restitutus ex hoc
icto ususfructus intellegitur, cum petitor in fundum ad-
sine periculo interdicti VNDE VI ad eam rem propositi
i non potest. Idem Pedius '*ait*, [9] diuersam causam esse
sionis, cum ille, qui posses|*sor est*, '*nisi a non posses-*
'eiici non possit, qui uero ususfructus nomine quasi
'eat, etiam a possessore, quominus fruatur, prohiberi
170

[*Desunt paginae octo.*]

DE RE VXORIA AC DOTIBVS.

: [1] . . . *Paullus lib. VII. Responsorum.* '*Fundus* *PAVL. RESP. L. VII.*
atus in dotem datus a creditore antecedente ex causa |
e ablatus est; quaero, an mulier, si aestimationem dotis 91.a.[19]
t, exceptione submouenda sit? ait enim, se propterea
neri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non
rit.' [2] Paullus respondit, 'pro praedio euicto [3] *si*ne dolo
pa uiri pretium petenti doli mali exceptionem obesse;
amen officio iudicis rei uxoriae continetur. Poterit mu-
rodesse hoc, quod ait, se patri heredem non extitisse, si

I. §. 13. *cit.*, *ubi Iustiniani prudentes quaedam reciderunt,*
'nde ui' corrigas 'Unde ui utile'. [165]) *Cf. Ulp. Inst.*
nd. IV. L. un. C. uti poss. (8, 6). *L.* 80. *D. de rei vind.*
L. 45. *D. de damno inf.* (39, 2). [6]) *De Schraderi cj.*
oms. exemplum *Vat.* exemplo *ed. Hollw.* [7]) proponi (*pro*
it') *Vat. edd. Hollw. Moms.* [8]) *Ex V*[d]*. ed. Moms.* in-
m ceterae edd. [9]) ali *Vat.* *Idem* Praedius. Ali *ed.*
[170]) *Restitui.*

Est L. 49. §. 1. *D. sol. matr.* (24, 3). [2]) *Dig.* extitit
edd. [3]) *Vat.* praedio euicto *Dig. ed. Hollw.*

conueniretur;[4] amplius autem et consequi eam pretium euicti, euidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi n debeat.

95. [5] Paullus respondit, solam testationem dotis re dae non sufficere ad moram doti factam, ut actio eius ad dem transmittatur.

96. [6] 'Die nuptiarum (*uir*) uirgini optulit munus, e eam. quaero de donatione.' Paullus respondit, si ante i uxori futur*ae* 'situlus argenteus [7] traditus est, dona perfectum uideri; quodsi post nuptias donatio intercessi ciuile [8] donationem inpedisse. quoniam igitur die nuµ munus datum proponitur, facilius in iudicio examinari tempus donationis et matrimonii.

97. Paullus respondit, id, quod dotis nomine marit est, si post mortem mariti nulla mora intercessit '(*at mulier decessit*),[9] apud heredem mariti remanere opor

98. [10] Paullus respondit, stipulationem quidem ii casum conceptam CVM MORIAR, DARI utilem esse, 'mixti casus [1] non interuenirent; ut autem de dote sua apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter nisse uideri.

4) *A marito ex empto. L.* 52. §. 1. *D. de act. empt.*
5) *Cf. Ulp.* 6, 7. *L.* 57. *D. sol. matr.* (24, 3), *infra* §§.
6) *Cf. L.* 66. *D. de don. int. vir.* (24, 1). *L.* 6. *C. de dc n.* (5, 3). *Paullo post v.* '*uir*' *Moms. supplevit.* 7) *V*[d]. *ed. Moms. Cum situlus, quem Glossae exponunt mundo muliebri adnumeretur* (*Paul. S. R.* 3, 6. §. 83.), *s moris fuisse, ut mundus muliebris tanquam nuptiale m eiusmodi vase a marito novae nuptae offerretur, unde situli nomen traxerit, atque Galli munus a cado vel pot dello* '*cadeau*' *dixerunt, et ipsi Romani alia munera sp*
8) *Ex V*[d]. *ed. Moms.* tunc iura *ed. Hollw.* 9) *Ha plevi, cum et necessario desiderentur et ob* ὁμοιοτέλευτο *excidere potuerint. Cf.* §. 95. 10) *Cf. L.* 4. *C. de c stip.* (8, 38). *Gai.* 3, 100. 1) *i. e. in mulieris stipulatio moriar*' *admixti casus, velut testaturae de dote vel morti donaturae: qui condicionem non faciunt, quia mens ita st tis est, ut heres repetere dotem possit. Cf. L.* 25. *C. dot.* (5, 12). *L.* 4. *C. de contr. vel comm. stip.* (8, 38). *tere dotem stipulanti* '*cum moriere*' *mulier non potest. L D. de i. dot.* (23, 3). — mor*tis causa et deinde* interuenire

99. Paullus respondit, filiamfamilias ex dotis dictione ligari non potuisse.[2]

100. [13] 'Mater pro filia partem dotis dedit, partem dixit; ia in matrimonio decessit, relictis filiis ex alio matrimonio; uaero de iure dotis.' Paullus respondit, eam, quae data est, ortua in matrimonio muliere, apud uirum remansisse; eam, uae dicta est a matre, 'peti[4] non posse.

101. Paullus respondit,[5] rebus non aestimatis in dotem atis maritum culpam, non etiam periculum praestare debere.

102. 'L. Titius cum esset in patris potestate, absente eo xit in matrimonium Septiciam filiamfamilias, cuius nomine tem accepit a patre; postea superuenit pater, quo praesente traxit in diem mortis filii matrimonium; postmodum decessit i Titius: quaero, an ex eo, quod non contradixit pater, etiam lis dationi consensisse uideatur, et ideo actione rei uxoriae li nomine teneatur?' Paullus respondit,[6] patrem etiam stea nuptiis consentientem et matrimonium filii sui et dotem ecere; et 'ideo rei uxoriae iudicio (*et*) uulgari conueniri posse, t) ex persona filii,[7] in 'qua*m* actione*m*[8] peculi*i* quantitas 'deucitur. Tamen[9] in proposito tutius fuit respondere, ex persona filii eum conueniri posse, qui solus contraxerat; etsi alias aceat, patrem, quo consentiente filius | dotem accepit, rei 91.b. [20] toriae iudicio uulgari conueniri posse.

103. Paullus respondit,[20] rei uxoriae titulo id solum peti osse, quod in dotem datum est. Ex donatione autem non test peti id, quod ante matrimonium in stipulatum deductum

---

l. *Moms. Non probo.* [12]) *Cum tutorem non habeat, quo auctore ligari possit. Cf.* §. 10. *I. de inutil. stip.* (3, 20). *Gai.* 1, 192. 3, 108. 6. *Ulp.* 11, 20. [3]) *Cf. Ulp.* 6, 2. 4. [4]) repeti *Vat. Sed maritus tere non potest.* re *ex* matre *adhaesit.* [5]) *Cf. L.* 5. §. 2. *commod.* (13, 6). *L.* 1. §. 6. *D. de dot. prael.* (33, 4) *etc.* *Cf. L.* 5. *C. de nupt.* (5, 4). *L.* 68. *D. de iur. dot.* (23, 3). *Ex Savinii cj.* ideo ex persona filii rei uxoriae iudicio uulgari nueniri posse *Vat. et Hollw. Similiter sed expuncta voce lgari ed. Moms.* [8]) *Sic etiam Moms. ed.* qua actione *Vat. Hollw. De re cf. L.* 22. §. 12. *L.* 25 *pr. L.* 53. *D. sol. matr,* 3). *L.* 36. *D. ae pecul.* (15, 1). [9]) deducitur *tantummodo.* *Moms. ex cj. Sed Paullus responsum antea datum corrigere detur.* [20]) *Cf. L.* 1. *C. de don. ante nupt.* (5, 3).

[illegible] utrum perfecta [1] fuerit donatio [illegible]

104 [illegible] dignitatem mulierum ex honore [illegible] solere.

105 [illegible] aestimatis[3] rebus in dotem datis [illegible] uiro aduersus uxorem et [illegible][4] et ideo eius quantitatis, quae in [illegible] est, sextas retineri posse.[5]

106 [illegible] pacto dotali, ut diuortio facto sextae [illegible] retinerentur: quaero, an discidio inter- [illegible] retineri possint [illegible] Paullus respondit, secun- [illegible] posse. **107.** Item quaesitum[7] [illegible] miserit[8] et eandem reduxerit,[9] eaque [illegible] de domo eius discesserit, an aeque [illegible] retineri possint ex priore pacto? Paullus respondit, si [illegible] intercessit, et ad eundem rursum[30] reuersa, [illegible] pacto, manente dote diuortit, sextas liberorum [illegible] retineri posse, si culpa mulieris diuortium intercessit.[1]

108. Paullus lib. VIII. Responsorum titulo de re uxoria[2] Paullus respondit, patrem dotem a se profectam, mortua in matrimonio filia, deductis quintis singulorum liberorum nomine, repetere posse.[3]

---

1) De Buchh. cj. [illegible] Vat. et Hollw. De re cf. §§. 302. 310. 311. 2) Cf. L. [illegible] D. de senat. (1. 9). L. 10. 28. C. de nupt. (5, 4). infra §. 315. 3) Ex Vd. Moms. ed. Omiserant ex Vat. edd. 4) Cf. L. 1. C. de i. dot. (5, 12). §. 94. not. 4. 5) Cf. Ulp. 6, 10. 6) Sc. in infinitum. Cf. §. 120. L. 2. 24. D. de pact. dot. (23, 4). L. 48. D. sol. matr. (24, 3). L. 1. §. 1. D. de dot. praeleg. (33, 4). 7) Ita Buchh. In eadem sc. causa (§. 106.) hoc quoque quaesitum erat. Item. Quaesitum ed. Hollw. 8) qui (sed hoc ex correctione superscriptum) repudium misit Vd. 9) reduxit Vat. edd. Paullo post restitui eius ex Vd. Moms. ed. 30) Suspicor hoc depravatum ex nil uirum (mulier uirum). 1) Itaque non ex pacto, quod non item ut matrimonium et dos tacite renovatur, sed communi iure. Cf. L. 33. D. de rit. nupt. (23, 2). L. 13. D. de i. dot. (23, 3). Ulp. 6, 10. 11. 2) Ab alia manu in Vat. addita. Cf. Interpr. ad L. 2. Th. C. de dotib. (2, 13) in Haen. ed. Leg. Rom. Vis. p. 92. et ex eadem Lege Papin. locum supra p. 351. 3) Cf. Ulp. 6, 4.

109. Paullus respondit, pupillorum matrem uxorem ducere
ribus interdictum non esse, et ideo eum,[4] de quo quaeri-
et priuignum fuisse, et recte heredem institutum uideri.
110. Paullus respondit, etiam post nuptias copulatas do-
promitti uel dari posse; sed non curatore praesente pro-
debere, sed tutore auctore.[35]
11. 'L. Titius a Seia uxore sua inter cetera accepit aesti-
m etiam Stichum puerum, et eum possedit annis fere
uor; quaero, an eum usuceperit?' Paullus respondit, si
de quo quaeritur, in furtiuam causam non incidisset,
e maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse
aestimatum in dotem datum post nuptias, 'ante non,
usucapi; 'quam*uis enim*[7] Iulianus et ante nuptias res
nomine traditas usucapi pro suo posse existimauerit, et
uoque idem probemus, [8]tamen hoc tunc uerum est, cum
tales[9] sunt. cum uero aestimatae dantur, quoniam ex
incipiunt possideri, ante nuptias 'pendente uenditione,[40]
rius 'usucapio[1] sequi potest, quam nuptiis secutis.[2]
2. 'Apud magistratus de plano 'L. Titius[3] his uerbis a
repetit: «Anicius Vitalis dixit: 'Quoniam praesto est
tus iunior, peto 'Re | . . *quae uxor eius fuit, nomine*[4] 99.b.[21]
lem ex legibus et edictis[5] dotem et peculium.[6] '*Manda-* ⅔ *po.*

ta pupillum, quem sub appellatione 'priuigni' tutor here-
nstituerat. [5]) *Cf. Cic. pro Caec.* 25. *pro Flacc.* 35. *Ulp.*
27. [6]) anteno, *mox factum* antino, *denique correctum*
Vat. ante non *ed. Hollw. Tempus non potuit omitti.* anno
oms. [7]) qn *Vat.* (*sc. pro* q̄uin) qu*amuis edd. Hollw. Moms.*
L. 1. §. 2. *D. pro dote* (41, 9). [9]) *V*[d]. dotalis *Vat. ed.*
[40]) *Ex Savinii cj. ed. Hollw.* aut pendente uenditione *Vat.*
pendet uenditio *Meyerfeld cj.* [1]) ususcapio *Vat. edd. Hollw.*
[2]) *Cf. L.* 2. *D. pro dote* (41, 9). *L.* 2. §. 2. *D. pro empt.*
[3]) *Legendum videtur* Anitius *vel* L. Anitius. [4]) *Restitui*
t sequentes versus, paucis post V[d]. *compertum mutatis. Alia*
menta Moms. dedit, de quibus cf. Wieding. Libellprocess
In hoc versu non dubito Re . . . . *initium esse nominis*
i, velut Re*migiae vel* Res*titutae.* rei *uxoriae actione Buchh.*
m uxoriam ed. Moms. [5]) *Hinc apparet, actionem rei*
e partim legibus constitutam esse, partim edictis praetorum,
le alterutro et si mulier de suo dotata heres marito ab in-
non erat. [6]) *Cf.* §. 254. *L.* 9. §. 3. *D. de i. dot.* (23, 3).
haec eo spectabat, quod rei uxoriae actio tum demum

[illegible] dixit tabulis signatis, nec protulit. Fl. [illegible] dixit: 'Nullo iure abs te postulatus sum.' Duum[illegible] dixit: 'Sermo uester in actis erit.' Quaero, defuncta [illegible] ad heredes eius rei uxoriae actio transierit, cum [illegible] qui repetisset eius nomine, eius neque curator, neque [illegible], neque cognitor, aut quis alius fuisset, cuius [illegible] ratam haberet.[8] Paullus respondit, mulieris [illegible] postulatum [illegible] uirum.[49] 'sufficere: per quemcunque [illegible] posse actionem rei uxoriae perpetuari.[50]

113. [1] . . . Paternam laedi uerecundiam, hoc est, uitae probabilis instrumentum[2] filiae proprie datum in periculum [illegible] ut eam praelatam liceat hereditatis cum[3] sociis ae[illegible], par non est eo, quod pater. fretus coniunctionis firmitate, promissionem[4] solo libello perfecit, quamquam eam iuxta statutum iudicantis adflixerit ob hoc sententia, cuius iniuria deprimitur. Viderit enim, utrum in praeteritum auctoritas [illegible] apud uirum de dote repromissa aestimantis aliquid remanere oportere. quod sine stipulatione haud constituta petendi firmitas putaretur e communi dotium iure, dum

---

competebat. cum 'post divortium de dote contentio est' Boeth. in Cic. Top. 17, [illegible] p. 378 Or. [47]) Iam Buchh. pleraque restituit. De tabulis, quibus mandatur, cf. Plaut. Curc. IV, 3, 17. [8]) Sic [illegible] Vd. Moms. ed. his quae re . . . . Vat. [9]) videri ed. Moms. [illegible] De re cf. L. 24. §. 2. D. de usur. (22, 1) et §. 334. In margine lemma: H. Posse per quemcunque actionem . . . . (rei uxoriae suppl. Meyerfeld perpetuari. Quod praemittitur his scholiis H. Detlefseno visum h) non dubito quin significet Hic sc. traditur, vel require. Vid. simile scholium in Consult. ante c. 6. [1]) Est rescriptum inferioris aetatis imperatoris ad Renati simul libellum et, cum is appellasset a Maximi sententia, ad eius relationem s. consultationem datum (cf. Gothofr. ad L. 6. Th. C. de appell. et poen. 6, 30. et de iteratis precibus infra §. 282.). Quaerebatur, an si pater libello a genero subscripto, quo res dotales enumeraverat, de his filiae suae restituendis cavisset, dos filiae donata videretur, ut ea et repetere dotem ex pacto paterno posset, nec conferre eam fratribus necesse haberet. Caetera ex restitutione, quam informavimus, cognosces. [2]) Cf. Appian. de b. c. 4, 32. [3]) . . . . tatis cum V. proprietatis eum edd. In marg. est lemma: Hic, dotem (Vd. donum Vat.) per libellum promissam et sine stipulatione afferre filiae actionem. [4]) proi . . . . em Vat. et Vd.

Lior parentium affectus persuasit, ut in 'sola[55] *conuentione ae cauta* dote obligatio gigneretur.[6] Frustra euidens *male 'orquentium patern*am restituendae dotis uoluntatem astutia *'edum ita interpretatur*, *quasi de* speciebus, quas doti pa- filiae nomine designauer*at*, *sua gratia quid ad gener*um elli scriptione promat, et de redhibitione *sibi facienda ca- ut*, *qui contr*a filiae dotem restitui uoluit. Frustra Maximus *c.*, *dum filiae stipulationem d*esiderat, Renato submoto,[57] dos Paulinae no*mine data est*, *hanc ita tantum eius re- ti*tionem instituere potuisse iudicauit, *ut conferret. Cum ur*, *quae sit demort*ui uoluntas soceri, primo per libellum, tinc *per relationem Renatus nos* consuluit, auxilium no- ae mansuetudinis in*plorans pro uxore*, *ut praeses pro- ciae un*dique uersum eius actionibus aditum daret, qui cum 'etitionem *dotis ex pacto ei denegas*set, uiolato necessitu- is iure, secundo soceri iu*dicio eam priuauit contra here- r*, *hoc ad*ipisci merebatur. Quapropter Maximi sententia .em, cuius *pretium non oportet heredibus patris iux*ta remam restitui uoluntatem, qui eam reddi *filiae suae antea ›igit*, *proh*iberi placuit. nec enim dubium est, effectum re- utio*nis filiae a Renato esse de*stinatum, cui dotem filiae nine per libellum *constituit*. . . . .

114. [8]*P*aullus lib. VIII. Responsorum. (*Inter*) uirum et *PAVL L. VI. RESP*
›rem conuenit, cum res et *inter eas mancipia aestimata*
*d*otem darentur, ut, diuortio secuto, utrum uellet mulier |
;eret, uel mancipia, uel aestimationem. Manent*e matrimo*- 99.a.
quaedam ex mancipiis pepererunt. quaesitum est, si $\frac{2}{3}$ *p*
lier mancipia elegisset, *an partus quoque eius esse de*be-
:t? Paullus respondit, quoniam periculo mariti uixer*unt*
ncipia, *partus quoque ex iis matrimonii* tem*p*ore per-
›tos apud uirum remanere deb*ere*.[9]

Vel. solo *Vat.* [6]) *Cf. L.* 45. *D. sol. matr.* (24, 3). *L.* 7. *de pact. conv.* (5, 14). [7]) *i. e. si is morte vel alias e ma- monio submotus esset.* [8]) *Cf. L.* 18. *L.* 58. 59. *§.* 9. *D. de dot.* (23, 3). *L.* 66. *§.* 3. *D. sol. matr.* (24, 3). *L.* 48 *pr. D. leg.* 2. *Lacunas rectius mihi videor quam Hollw. et alii ex- visse.* [9]) *Ex eodem Paullo sequitur aliud responsum: sed endum videtur, prima verba esse collectoris vel* collegae potius,

115. *Idem lib. . . resp. refert* talem consultationem et responsum. '*Minor XXV annorum* Lucia Titia cum nuberet Septicio, maioris dig*nitatis uiro, ei decies centena*[60] milia in dotem dedit, cum non amplius in bonis ha*beret. Num recte dedit et num* uerum est, quod a quibusdam dicitur, omnia in dotem da*ri bona posse?' Paullus respondit*, '*recte dotem datam*;[61] dari posse, argumento esse in manu*m* conuention*em.*[2]

116. [3]'*Iure potestatis pater inuita* filia repudium genero misit. Quaero, *an idem iure stipulatio*nis dotem petere possit?' Paullus respondit, matrimonium quidem re*pudio quoad socerum solutum* uideri; se*d* patri filiam inuitam a marito *abducere non licere*; *nec* dotem repetere posse, nisi filia consentiente.[4]

117. 'Lucius Titius Septiciam ducturus u*xorem erat nondum nubilem.*[5] postea Septicius datus tutor Septiciae eundem *Titium potiorem nominauit* tutorem. Quaero, an excusandus sit?' Paullus respondit, de offic*io praetoris quaeri*; *sed melius*[5] eum facturum, si eum, de quo quaeritur, potiorem non *pronuntiet*, *ne nuptias* destinatas 'ea res[6] inpediat.

118. Paullus respondit, etiam 'ma*nente accusatione adulterii*,[7] eam, quae rea facta erat, nubere potuisse.

VLP. L. II. DE OFF. PROCONS. **119.** Ulpianus lib. II.[8] de officio proconsulis. Impp. (*no-*

---

qui hunc titulum recensens quibusdam supplementis auxerit. Lacunas explevi. [60]) *Cf. Brisson. de form.* 6, 127. [1]) *Ita Moms. Malim: omnia bona in dotem. Cf. L.* 9. §. 1. *D. de minor.* (4, 4). *L.* 1. *C. si adv. dot.* (2, 34). *L.* 4. *C. de i. dot.* (5, 12). [2]) *Cf. Cic. Top.* 4. §. 23. [3]) *Lacunas sensus et spatii accuratiore habita ratione supplevi, partim aliorum usus commentis. Cf. L.* 32. §. 19. *D. de don. int. vir.* (24, 1). *L.* 1. §. 5. *D. de lib. exhib.* (43, 30). *L.* 5. *C. de repud.* (5, 17). *Paul. S. R.* 5, 6. §. 15. [4]) *Quod in dote non recepticia etiam soluto inter coniuges matrimonio futurum erat.* [5]) *Lacunam supplevi. Similiter Moms.* [6]) *Vd.* earum *Vat.* eorum *ed. Hollw. De re cf.* §. 202. *L.* 1. §. 5. *D. de excus.* (27, 1). *L.* 15 *D. de spons.* (23, 1). [7]) *Hollw. restituit ex L.* 11. §. 13. *D. ad l. Iul. de adult.* (48, 5): *dubito, an recte, cum videatur addendum fuisse: post mortem mariti. Cf. L.* 26. 34. §. 1. *D. de rit. nupt.* (23, 2). [8]) *Quo libro etiam de criminibus egit L.* 3. *D. de priv. del.* (47, 1). *L.* 6. *D. de accus.* (48, 2). L. 1. D. de *custod. et exh.* (48, 3).

gg. Iulio 'Iu*liano*[69] *consulente*, *crimine postula*tam ecte reddi sibi desiderare 'di*x*erunt,[70] quae *omnino* *m possit*. quod etiam in patre seruabitur, qui con- : filia re*a dotem communem repetit*: nec moratoriae locus erit, quod mal*e perditurus dotem sit*.[1]

[2]Ulpianus lib. XXXIII. ad Edictum. Inter cetera 'in *VLP. L. XXXIII. AD EDICT.* [3] *dote obseruanda cum placeat*, ut retentionum ra- itur, siquidem conueni*t* d*e iis*, *id modo pactum ualet*, deterior dotis causa fiat: nisi in eum casum, quo *tent*, *conuenerit;* hoc enim iure utimur; 'et[4] Iulianus :t est rescript*um; itaque a marito etiam tota* dos ıno filio interueniente potest, si modo non culp*a eius n factum sit*. Quodsi nihil conuenit, exercendae re- : non sunt '*praeter solitas*.[5]

Papinianus lib. IIII. Responsorum. Non ab eo culpa *PAP. L. IIII. RESP.* di matri*monii procedit*, *qui nuntium diuor*tii misit, liscidii necessitatem 'indu*x*it.[6]

Item. Conuenit, ut diuortio uel morte uiri solu*to* *nio* . . .

quaterniones decem s. paginae centum et sexaginta.]

---

propter vicinitatem §. 118. *hanc* §. *ad crimine postula-* *nere ratus, ex sententia L.* 41. 42. 45. §. 1. *D. de solut.* *stitui. Cf. etiam L.* 22. §. 6. *D. sol. matr.* (24, 3). *L.* *e feriis* (2, 12). 69) *Ex Buchh. cj. coll. L.* 2 *pr. D.* *or. qui ante s.* (48, 21), *unde patet, imperatores Augg.* *rum et Antoninum.* 70) *Ex Hollw. cj.* d *lineola* *a Vat.* diuus *ed. Moms.* 1) *Cf. L.* 22. §. 1. *D. sol.* , 3). 2) *Restitui paucis aliorum adhibitis. Cf.* §. 106. *d. Aliter Moms.* 3) *Ita V*^{d}. (*Moms. p.* 408.) in *at. edd.* 4) *Legendum videtur* ut *vel:* (*et ita*) et. *addidi, diffidens Maio notanti, reliquum spatium versus* *vacuum videri. Etiam Moms. V*^{d}. *supplevit:* '*nisi le-* 6) *Ex Maii cj.* inducit *Vat. edd. Hollw. Moms.* *schol.:* H(ic). Non ab eo culpam diuortii procedere, qui dedit, sed qui dandi necessitatem indu*x*it.

DE EXCVSATIONE.

[1] **123**. . . . eum, de quo agitur, et de incolumitate eius rescribant.

124. Item. Hi quoque, qui sunt ex collegio sex 'primorum,[3] habent a tutelis excusationem; sed non simpliciter, sed post unam. nam non alias a ceteris uacant, nisi unam habeant.

125. [4]Item. Olim uarie obserua*ba*tur circa numerum tutelarum; sed hodie certo iure utimur, tam ex rescriptis diuorum, quam ex constitutionibus imperatorum nostrorum: nam si quis tres tutelas siue curas habeat, excusatur.

126. [5]Item. Haec locuti sumus de tutelis, finitis non inputandis. eodem loco sunt et non coeptae.

127. [6]Item. Sed hodie hoc iure utimur, ut si filium quis habeat in potestate, tam patris, quam fili*i* onera patri in numerum 'procedere (*debeant*).[7]

128. Item. Hodie itaque ut quis excusetur, tria onera allegare debet, siue tutelarum, siue curarum, siue etiam curae kalendari*i*; et 'si uel[8] eiusdem tituli sint tria onera, a quarta excusant.

129. [9]Item. Valetudo quoque mala praestat uacationem, si talis sit, ut ostendat, eum ne quidem rebus suis administrandis idoneum esse.

130. [10]Item. Si quando autem huiusmodi ualetudo adfirmetur, inspectio praetoris necessaria est. Siue autem quis arthr*i*ticus sit, siue 'p*hthi*sicus,[1] siue epilempticus, siue 'orbus,[2] et his similia, excusantur.

---

1) *De* §§. 123—170. *sumptis ex Ulp. lib. sing. de excus. vid. Buchh.* 2) sibi *Vat. V^d. edd.* 3) uirorum *cj. Buchh. Mai. Cf. Nov. Valent.* 34. §. 3., *ubi leg.:* sexprimarius *et post* senir *pro* situir. *Item L.* 39. *Th. C. de decur.* (12, 1). 4) *Cf.* §§. 128. 231. §. 5. *I. de excus.* (1, 25). 5) *Cf. L.* 2. §. 9. *D. de excus.* (27, 1). 6) *Cf.* §. 190. *L.* 4. §. 1. *L.* 5. *D. h. t.* 7) *De Böcking. cj.* procedant *edd.* 8) *De Böcking. cj. i. e. si adeo; difficiliora enim tria onera diversi tituli sunt, quam eiusdem.* sū *Vat.* siue *ed. Hollw.; postea* siue non *excidisse cj. Mai.* siue eiusdem *siue diuersi Moms. ed.* 9) *Cf.* §. 7. *I. h. t.* 10) *Cf.* §. 239. *L.* 10. §. 8. *D. h. t.* 1) *Ex Barkovii cj.* posicus *Vat. ed. Hollw.* psoricus *Dirks. cj.* podagricus *ed. Moms.* 2) *Suspicor:* uisu orbus *vel* surdus.

131. [13]Item. Verba rescripti: 'Libertus, qui negotia senatoris populi Romani 'gerit, [4]a tutela excusatur; a muneribus autem ciuilibus, cum ipse quoque bonis publicis fruatur, non uacat.'

132. [5]Item. Sic autem interpretantur prudentes has constitutiones, ut unum libertum procuratorem in 'quaque[6] domo senatoris uoluerint uacare, non quotquot erunt, si plures fuerint.

133. Item. Ergo uidemur hoc iure uti, ut is uacet, cui omnium rerum generaliter procuratio mandata sit; et non amplius, quam unus.

134. Item. Arcari*i* Caesariani, qui in foro Traiani habent stationes, ex sacris constitutionibus multifariam emissis habent immunitatem.

135. [7]Item. Qui iam tutores uel curatores sunt, si rei publicae causa absint, ad tempus excusantur.

136. Item. Eum, qui uiae curam habet ab imperatore iniunctam, excusari.[8]

137. Item. Anabolicari*i*[9] a tutelis curationibusque habent uacationem.

138. Item. Ii, qui in centuria *ac*censorum uelatorum[20] sunt, habent immunitatem a tutelis et curis.

139. [1]De litibus, quas tutor cum pupillo habet, an propterea excusetur? Et 'dicit,[2] propterea non excusandum; et extant rescripta.

140. [3]Item. Veterani quoque, post emerita stipendia | missi[4] honesta missione, in perpetuum a tutelis uacant. 82.b.

---

[13]) *Cf. L.* 15. §. 8. *L.* 44. §. 3. *D. h. t. L.* 17. §. 1. *D. ad munic.* (50, 1). [4]) *V*[d]. *ed. Moms.* curat *Vat. ceterae edd.* [5]) *Cf. L.* 13. *C. h. t.* (5, 62). [6]) quaqua *Vat. edd.* [7]) *Cf.* §. 2. *I. h. t.* [8]) *Fortasse:* c'stat (constat) excusari. *De re cf. L.* 22. §. 1. *D. h. t.* [9]) *Cf. Vopisc. Aurel.* 45. [20]) *Cf. lib. metr. Verf. d. Serv. Tull. p.* 181. [1]) *Cf.* §. 4. *I. h. t.* [2]) dicitur *Mai. cj.* didici *Moms. cj. Sed malim credere, ICti nomen in recisis praecessisse, velut: Item Iulianus quaerit* de litibus. [3]) *Cf. L.* 8. §. 6. *D. h. t. Tit. C. de excus. veter.* (5, 65). [4]) *Ita Buchh. et Moms.* missi si *Vat. V*[d]. *ed. Hollw.*

141. Item. Primipilaribus ob id ipsum, quod primipilares sunt, uacatio a tutelis 'alienis'[25] a diuo Hadriano dari coepit.

142. [6]Item. Decuriales quoque, qui ob id ipsum uacant a tutelis, 'a tutela'[7] condecurialis filii non uacare,[8] si non habeant aliam excusationem.

143. [9]Item. Neque autem primipilarium filii, neque ueteranorum, a tutelis excusantur.

144. [30]Item. Is, qui inter uigiles militat, quamuis post emerita stipendia legitima missus sit, non in perpetuum uacat a tutelis, sed intra annum, quam missus est: ultra non uacat.

145. [1]Item. Officium quoque militare excusat. 'nam cum'[2] munus emeritum prodest, multo magis, cum frequentatur.

146. [3]Item. Qui Romae magistratu funguntur, quamdiu hoc funguntur, dari tutores non possunt.

147. [4]Item. Imperatores nostri constituerunt, ne 'ultra'[5] ducentesimum miliarium senator populi Romani cogatur res pupillares administrare. Itaque in usu ita seruatur, ut adeas res, quae ultra ducentesimum lapidem sunt, equestris ordinis uiri dentur tutores 'siue'[6] curatores a praetore. et hoc non tantum in eo senatore seruatur, qui decreto tutor uel curator datus est, sed et in eo, qui testamento.

148. Item. Is, qui in portu pro salute imperatoris sacrum facit ex uaticinatione archigalli,[7] a tutelis excusatur.

149. [8]Item. *Ph*ilosophis quoque et medicis et r*h*etoribus et grammaticis, quibus 'per[9] hanc professionem immunitas dari solet, etiam uacatio a tutelis datur tam diuorum principum rescriptis, quam imperatoris nostri. Quo*d* ad medicos

25) *Hoc in fine versus videtur excidisse. Cf.* §. 142. 'quoque' *et L.* 5. §. 12. *D. h. t.* 6) *Cf.* §. 235. *L.* 17. §. 2. *L.* 41. §. 3. *L.* 46. §. 1. *D. h. t. L.* 24. *C. eod. I. Gothofr. ad Tit. Th. C. de decuriis* (14, 1). 7) *Supplevi.* (*Idem cj. Moms.*) uacant, a tutelis *edd.* 8) *Fortasse geminandum:* r̄e *i. e.* responsum uel rescriptum est. 9) *Cf. L.* 8. §. 2. *D. de vacat.* (50, 3). 30) *Cf. L.* 8. §§. 4. 5. *D. h. t.* 1) *Cf.* §. 14. *I. h. t.* 2) *Sic infra* §. 222. namque *Vat. edd.* 3) *Cf.* §. 3. *I. h. t. L.* 17. §. 4. *D. h. t.* §. 174. 4) *Cf. L.* 21. §§. 2. 3. *D. h. t.* 5) nisi intra *Moms. ed.* 6) *V^d^.* uel *Vat. edd. antiquiores.* 7) *Cf. Tertull. apol.* 25. 8) *Cf.* §. 15. *I. h. t.* 9) propter *Mai. cj.*

'*ceterosque*[40] uniuscuiusque ciuitatis[1] pertinet, intra numerum '*quem*que[2] esse debere, sacrae constitutiones docent.

150. Item. Neque geometrae,[3] neque hi, qui ius ciuile docent,[4] a tutelis excusantur.

151. [5]Item. Qui muniti |sunt aliquo priuilegio, aliquando (*non*) admittuntur ad excusationem, uelut si minor sit annorum xxv, si adfini datus sit tutor, et aliquem usum rerum habeat; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani.

152. [6]Item. 'Liberti[7] quoque, quamuis multa priuilegia excusationum praetendant, tamen a patroni sui liberorum tutela non excusantur.

153. [8]Item. Qui patri pupilli promiserunt, se suscepturos tutelam, non excusantur, quia est ini*qu*um, alios non esse datos.

154. [9]Item. Si inmiscuit se administrationi tutor, perdit beneficium excusationis; plus enim egit, quam si promisisset; atque diui Fratres Domitio Rufo rescripserunt in haec uerba: 'Liber*ari* tute|la, quam sponte suscepisti, *impro*be *nunc* de- 97.a. [2
sideras.'[50] 92.b.

155. Item. [1]'Igitur obseruandum deinceps erit, ut qui tutor datus (*sit*), si quas habere se causas excusationis arbitratur, adea*t* ex more: 'sed nec[2] infinitum captiosi silentii tempus, per qu*od* res interfrigescat, concessum sibi 'credat.

---

[*] *Sic correxi et huc revocavi, quod Vat. et edd. in fine sine ... habent* cetera, *cui* cetera *in* §. 90. *non est simile.* [1]) *Non* ...φιοδευτάς. *Cf. L.* 6. §§. 1. 2. *D. h. t.* [2]) quinque *Vat.* ...*d.; sed vid. L.* 6. §§. 2. 10. *L.* 46 *pr. D. h. t. L.* 1. *D. de* ...*cret. ab ord.* (50, 9). [3]) *Cf. L.* 22 *pr. D. h. t. L.* 2. *C. de* ...*cus. artif.* (10, 64). [4]) *Cf. L.* 6. §. 12. *D. h. t.* [5]) *Cf.* ... 13. *I. h. t. Idem locus plenior et sanior legitur* §. 223. [6]) *Cf.* §. 220. 224. *L.* 14. *D. h. t. L.* 5. *C. h. t. Paul. S. R.* 2, 29. ... 1. [7]) *Ex Barkovii cj.* de libertis *Vat. edd.* [8]) *Cf.* §. 9. *h. t.* [9]) *Cf. L.* 2. *C. si tut. v. cur. fals.* (5, 63). [50]) Li...ris tutelam q. s. s. praebe; nam desideras*ti edd.* Liber*ari* tutela s. s. perperam desideras *ed. Moms.*, *quo verisimilius videtur,* ...*od dedi.* [1]) *Ipsius D. Marci de hac re constitutionis vide*...*r pars esse. Cf.* §. 16. *I. h. t.* [2]) sed in (*pro* sed n') *Vat.* ...c in *ed. Holhw.* ad ea*s* ex more *nec* in infinitum *ed. Moms.* ...*dire' simpliciter dicitur* §. 161. 165. *L.* 10. §. 4. *D. h. t.* (27, 1).

... animaduertimus, ut e
piant quinquaginta dies enumerari, ex quo '(*qu*
esse tutorem uel curatorem, scilicet ex eo, ex qu
eius decretum 'perlatum[7] sit testato: uel, si tes
sit, ex quo id 'quoquo *modo*[8] scierit. Itaque
praescri*p*tione L dierum excludatur, si sint *ses*
tribunali uel de plano, aduersario, id est ei, q
denuntiare debet, et adire praetorem et titulu
suae apud eum expromere. si feriae sint, lib
testatorios.[9]

157. [50] Item. Tunc demum excusandus est,
tus fuerat, si is, quem nominauerit, et potior n
idoneus re fideque '*nec*[1] absens '*d*epraehendatu

158. Item. Pars orationis imperatoris Seue
facultas potioris nominandi nisi intra certos fin
ipso tractu temporis pupillos fortunis suis pri
obuiam ibitur, patres conscripti, si censueriti
patris '*a*uiue[3] pupilli in decuria uel corpore, it
affines utriusque necessitudinis,[4] qui lege Iulia
cepti sunt,[5] potiorem non nominent; ceteri cogn
amiciue atque municipes eos tantummodo no

---

53) credant *V*[d]. credat *Vat. edd.* 4) *Non o*
miliarium: cf. ... Tacit. H. 2, 21. 3, 15. 5) ...

'a conplexus sum; uicinitatis autem iure nemo potior .imetur.' [66]

L59. [7] *Impp.* nost*ri* Aelio Diod*o*to. 'Tutores secundum s uoluntatem decreto praetoris, clarissimi uiri, quo*d* non testamento uel cod*i*cillis dati fuerant, confirmatos potiores inare posse non arbitramu*r*: nam iudicium patris, licet deficiat, seruandum est.'

L60. Item. Libertus 'sicut [8] ex*cu*sare se a tutelis, ita *m* [9] potiorem nominare potest.

L61. Item. Ex ea die, ex qua quis potiorem nominauit, ›eps omnibus sessio|nibus aduersus eum, quem nominauit, 97.b.
: debet, usque dum causam finiat. ceterum si aliquam 92.a.
onem intermiserit is, qui potiorem nominauit, praetione excluditur. plane illa sessio, quae de plano celeır, ei non conputabitur.

L62. Item. Si is, qui potiorem nominauit, litteras petierit agistratus, ut conpellant eum uenire, [70] quem potiorem nauit, '(*postquam*) [1] libellos dedit, 'al*ter*a [2] die litteras ere debet, a*c* magistratibus reddere per dinumerationem ıum milium passuum. [3]

L63. Item illud [4] curare debet, ut intra diem decimum, a litteras reddidit magistratibus, rescripta*s* [5] deposcat; et eas acceperit, per dinumerationem 'simili modo [6] reuerti bit, et si sessionem inuenerit pro tribunali, reddere praeut subnotet s*u*a manu, quod uolet. [7]

'taque ut non municeps municipem potiorem nominaret, hac 'one non sublatum. Cf. §. 166. [7]) = §. 246. *Cf.* §. 211. *e. quatenus. Cf.* §§. 152. 211. [9]) nec *Vat. edd. Neces-* › *correxi* (*item nunc Moms.* n' *V*[d].), *praesertim cum antea m sit* a tutelis *non* a tutela liberorum patroni. [70]) *In ius endo actorem, qui ipse frustra eum sua denuntiatione voca-* ! (§. 167), *addito, ut puto, si sequi se velle intra decimum professus esset, apparitore cum literis rescriptis, qui fuga prohiberet; sin minus, hoc ipsum praetori die decimo rescri-o* (§. 163). [1]) *Ex Hollw. cj. supplevi. De libellis vid.* ᛒ. [2]) *Ex Hollw. cj.* alia (*pro* al∓a) *Vat. edd.* [3]) *Cf.* ı. *I. h. t. ibique Schrader.* [4]) Item. Illud *edd.* [5]) *Cf.* . *Th. C. de repar. appell.* (11, 31). *Wieding. Libellproc.* 6. [6]) *Malim* similem, *quod acceptum est* similim. [7]) *Puta, u non venisse alterum ad causam disceptandam, et* plerum-

164 [illegible] si quis eos, quos potiores nominauit, non [illegible] intra quinquagesimum diem est, alios [illegible] nominare.

165. [illegible] quod uero supra diximus,[9] eum, qui potiorem [illegible] sessionem intermiserit pro tribunali, [illegible] moueri, utique uerum est, si litterae non [illegible] ceterum ex quo impetratae sunt, in eum [illegible] praetori rescriptae debent, 'cum[1] hoc [illegible] erit, non oberit, si sessionibus non adierit, [illegible] seruatur.

166. [illegible] Libelli[3] ita formandi: CVM PROXIME DE- [illegible] TVTOREM ME DANDVM EXISTIMAVERIS ILLI, QVOD MIHI IN NOTITIAM 'PERVENIT[4] ILLA DIE, NOMINO POTIOREM VT MVNICIPEM SVPRASCRIPTI, ILLVM, VEIENTANVM, MORANTEM EO LOCO, HABENTEM IN SVBSTANTIA PLVS MINVS TANTVM. Si eques Romanus fuerit, qui potior nominabitur, etiam hoc comprehendi debet. Deinde fine talem clausulam addat: ROGO, PRAETOR, PROPTER 'PRAESCRIPTIONIS TEMPORA,[5] LIBELLOS ACCIPERE DIGNERIS.

167. Si pro tribunali dabuntur, 'V,[6] de plano IIII[7] dandi

---

[illegible] addita statim die, qua peremtorio proposito edicto, tutor datus audiretur, nisi statim rem cognoscere mallet. L. 2. 9. C. qui n. et quando 7, 43. [7]) Cf. §§. 207. 242. L. 21. §. 1. D. h. t. [8]) quamuis s. diximus Vat. edd. [50]) sc. quia necessariae non erant, praesente eo, qui potior nominatus erat. [1]) et Vat. pro et; etsi edd. Hollw. Moms. [2]) Cf. §. 210. Paul. S. R. 2. 28. §§. 1. 2. [3]) Non contestatorii illi §. 156. (testantes se per ferias non potuisse adire). Cf. §. 210. Se excusare per libellos non licebat L. 25. D. h. t. [4]) pertulit Vat. edd. Cf. L. 1. §. 3. D. quae sentent. (49, 8). pertulit ille ed. Moms. [5]) Ex Kelleri cj. (etiam Moms. ed.), nam et appellationis tempora dicuntur. praescriptiones tempora Vat. ed. Hollw. [6]) Ex Vd. ed. Moms. [7]) Unus non praetori honoris causa dandus, ut antea conieceram, sed, ut Wiedingius Libellproc. §. 25. docuit, ἀντίβιβλος ille Nov. 53. c. 3. (alter, cum pro tribunali officium aderat, actis praetoris mandandus), ceteri, quos praetor ita subnotaret, (Plin. ep. 1. 10. §. 9. Symmach. ep. 10, 43.) cum antιβίβλῳ tutori dato reddendi, a quo nominatus ter intra decimum diem per denunciationem vel per litteras a praetore ad magistratus dandas citandus esset ita, ut in primo illo libello cum cautione iudicio sisti ea die, qua post legitimum actoris reditum

petendum, ut 'denuntietur *alteri*[88] ex auctoritate, ıuntiaueris[9] et non uene*r*it. '(*quot*) libellos[90] det, 'et[1] etat.

[2]Item. Quidam tamen iustos secundum has *l*eges ci. '(*Sed*)[3] diui quoque Marcus et Lucius Apronio › ita 'scripserunt:[4] 'Si instrumentis probas, habere tres liberos, excusationem tuam Manilius Carbo prae- :larissimus accipiet. Sed iustorum mentio ita acc*i*- ıt, uti secundum ius ciuile quaesiti sint.'[5]

[6]Item. (*In*) adoptionem dati ad hanc causam pro-

Item. Ius liberorum a principe impetratum nec ad ;am, nec ad mu|*nera cetera declinanda prodest.*[7] 94.b.[27]

[*Desunt paginae duae.*] ⅓ *pr.*

[8] . . . *Nec a patre testamento designatus tutor* INC. ICTVS. *oris nomina*tionem poterit *se oneri subtrahere*, *licet re confirmatus sit.* Non enim testamentarius *quidem*, *sed tamen pro eo habetur.*

Paullus libro II. Sententiarum.[9] Pro *testamentaria* PAVL. L. II. SENT.

---

o tribunali sessio futura esset, subscriberet eumque ita m actori, quo is tertio alterum per libellum conventum ret, ἀντίβιβλον faceret, hoc est, in quo contra libellum βιβλίον) ab actore subscriptum, quem retineret, et ipse m subscriberet. [88]) denuntie›‹t' *Vd. penultimo signo . Videtur olim scriptum fuisse:* denuntiet' al‡i. *De re 'heoder.* 10. 11. *L.* 2. *Th. C. de denunt.* (2, 4). [9]) *Sic :vatam intellige denuntiationem. Priore editione scripse-* auctoritate. cum denuntia*tum* erit *Eodem modo interpun-* ıntiauerit et *is* non *ed. Moms.* [90]) *Sic nunc supplevi. 'iideram:* ueuerit, libellos. *Sed' apparet, librarium cum 'egeret, prius* cum *et quae sequuntur ad id pertinere,* udam *sit*, '*quot*' *hoc loco omisisse. Ceterum nec* dat *scribendum nec totum hoc* libellos . . . . petat *pro*| *glos- ibendum cum Wiedingio d. Libellprocess p.* 299. [1]) *Vd.* :. ut *ex Vat. ceterae.* [2]) *Cf.* §§. 191—194. *Collat.* 4. *L.* 2. §. 3. *D. h. t.* [3]) *Supplevi.* [4]) *Vd. ed.* 'escripserunt *ex Vat. ceterae.* [5]) *i. e. licet postea desierint. Sensu exigente hucusque rescripti verba ac- erant.* [6]) *Cf.* §. 196. *pr. I. h. t.* [7]) *Restitui. uchh.* [8]) *Sententiam restituendo effeci; cf.* §. 211. *ısum restitui.*

[illegible] privilegio su [illegible] operam [illegible]

174. [illegible] dicta simi [illegible] populi Ron [illegible] tantum, [illegible] uel quaest [illegible]

175. [illegible] haberi non opor [illegible] quam pater factitaba [illegible] quo pater pupillorum

176. [illegible] defuncti collega [illegible] filium. Et ita imperat [illegible]

177. Item. Veterani a paganorum tut [illegible] excusantur. a militum uel ueteranorum autem

[illegible] Poterit igitur potiorem nominare. §. 211. [illegible] infra §§. [illegible] 221. et L. 1. §. 1. D. de confirm. [illegible]

num et ita ut post non plus quam unam suscipiant. Sed rum simul non plus quam unam suscipiant, an semel tann unam, traclari potest. Puto tamen, simul non plus quam am, et ita inueni rescriptum.

177a. [105] Item. Non honesta missione missi non excusan-. et ita de ignominiose misso imperatores . . . . . riae inae rescripserunt, cum cognatum, quem ob delictum aliod exauctoratum esse dicebat, liberis suis tutorem peteret. urbicis plane tutelis excusabuntur, quia ingredi iis urbem licet. Sed etsi non sint 'perfuncti stipendiis,[6] tamen t uiginti annos si missionem non ignominiosam accepet, ut ueterani excusantur.

178. [7] Item. Sed primipil . . . | . . . . . primipilarem da- 94.a.[28]
t . . . . . . legare quoque ipse quoque in locum . . . . . ⅓ po.

179. [8] Item. Temporarium sacerdotium nactus, dum erdotio fungitur, tutela liberatur curatore interim dato; od ita rescripto diui Pii declaratur ad . . . . .

180. [9] Item. Quae de primipilaris filii tutela placuent in primipilaribus, sciendum est, ita in usu seruari, ut emplo ueteranorum duntaxat unam simul suscipiant.

181. [110] Item . . . rescripsit, testamento datum tutorem opter ueterem suam emptionem a patre pupilli, ex qua ictionis nomine sestertium[1] centum milia ei deberi possint, n excusari a tutela, cum ante consummatam eam nanctume sit actionem incertum sit.

182. [2] Item. Interdum praetor excusationibus modum ducit: nam 'minores[3] uiginti quinque annis ita plerume a tutela excusantur, ut ad certos annos curator detur;

, 65). [106]) Ita Moms. ed. ex Vd. perfectis Vat. [7]) Cf. . 10. §§. 5. 6. D. h. t. §. 141. Sed ipsa, quae servata sunt, rrupta esse videntur. [8]) Sensum probabilem restituendo signiavi. Cf. L. 10. §§. 2. 6. D. h. t. Sacerdotiorum διὰ βίου ppositis temporariis maxime in Graecis titulis frequentissima entio. De temporariis cf. Liv. 5, 1. Orell. 5580. Cic. Verr. II, , 31, 126. Diodor. 16, 70. [9]) Similiter restitui ope §§. 177. 2. et L. 8. §. 12. D. h. t. [110]) Restitui. Cf. L. 21 pr. D. . t. L. 16. C. h. t. [1]) sestertia edd. Cf. Collat. 14, 3. §. 4.) Restitui. Cf. §§. 151. 223. L. 10. §. 7. D. h. t. [3]) minor r nec in Vd. traiecta linea) Vat. edd.

[illegible] minores XXV *annis etiam idoneos* [illegible]

183 [illegible] *Marcus in semestribus rescripsit*, [illegible] principe[5] negotiorum *fiscalium admini*[illegible] *ministrat.* onera tutelarum *suscipere non* [illegible] *onus publico uel inuicem* iniuriam [illegible]

183 [illegible] *qui temporario morbo laborat, in*-[illegible] hi. quos ua*letudo perpetua op*-[illegible] *ut eas quoque* tutelas, *quas ante* [illegible]

184. [illegible] *In furorem quoque qui incidit, excusabi*-[illegible] antea susce*perat. tutela; nec tamen in* [illegible] *locum furiosi* ad tempus curator *detur*, [illegible]

185. [illegible] *Non infrequens est, etiam eum, qui nimiam* [illegible] alie*nis negotiis gerendis imparem esse* [illegible] mereri. Pau*per*tas pla*ne excusat, si* [illegible] *oneri ferendo.*

186. [illegible] *Tria onera tutelarum excusationem* tri-[illegible] Tria autem *onera sic sunt accipienda, ut non nume*-[illegible] *pupillorum* plures tutelas faciat, *sed patrimoniorum se*-[illegible] *paratio. et ideo qui tribus* fratribus tutor datus est, | qui indiuisum patrimonium habent, uel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur: [**187.**] item qui[12] curam kalendarii Gaditanorum a principe ’inductam[1] et in equestri ordine susceptam ’administrat.[2]

---

[4]) *Restitui partim Momsenum secutus. Cf.* §. 1. *I. h. t. cum Theoph. L.* 22. §. 1. *L.* 41 *pr. D. h. t. L.* 10. *C. h. t.* [5]) *Ex Vd. ed. Moms.* . . t a principio *Vat.* [6]) *Restitui* (*similiter Moms.*). *Cf.* §. 238. *L.* 10 *fin. L.* 11. 12 *pr. D. h. t.* [7]) *Restitui sententia ab aliis monstrata. Cf. L.* 10. §. 8. *L.* 12 *pr. D. h. t.* [8]) *Similiter restitui. Cf.* §. 5. *I. h. t. L.* 6. §. 19. *L.* 7. *D. h. t. infra* §§. 240. 244. [9]) *Est L.* 3. *D. h. t. ex Ulp. lib. sing. de offic. praet. tut. Cf.* §. 231. [10]) Item. Qui *edd. Cf. not.* 116. [1]) iniectam *cj. Buchh. Sed hoc ait Ulp., cum Gadibus vetus esset cura kalendarii, principem quondam civitati largitione subvenisse ita, ut simul induceret a principe constitutum kalendarii curatorem.* [2]) administrabat *Vat. edd. Nihil videtur deesse; sed intellegendum est*

. [123]In tribus non inputabitur tutela uel cura, quae est. Affectatam sic accipiemus, si uel appetita uidea- cum posset quis se excusare, ab ea se non excusauit. enim affectasse, qui onus, cum posset declinare, non t. et id saepe decretum est in tutore, qui non potuit lari tutor, uel 'curatore, qui ei,[4] cuius fuerat tutor, est nominatus.

. [5]Item. Si quis inter tres '(*tutelas*)[6] emancipati tutelam administret, an ei haec in 'numerum cedat,[7] itatum. inuenio tamen Fuluio Aemiliano[8] in persona Optiui rescriptum, emancipatae filiae tutelam numerari onera oportere.

. [9]Item. Tria autem onera in domo[130] esse sufficit. si pater alicuius, uel filius, uel frat*er*, qui est in eius- estate, tria onera sustineat, quae ad periculum patris t, quoniam uoluntate eius 'administrant*ur*:[1] omnibus o a tutela conpetit.

[2]Item. Numerus quoque liberorum a tutela excusa- tribuit: ciuibus quidem Romanis earum tutelarum, mae sunt iniunctae, 'a trium *numero;*[3] earum uero,

---

: *cum etiam cura kalendarii sit inter tria onera* (§. 125), *Gadibus equestrem curam kalendarii administret, licet ditanorum pecunias et a principe donatas comprehendat, iius tantum curae onus suscepisse credi. Cf. L.* 30. §. 1. — *Sed tamen rem Ulpianus clare demonstrare debebat. am post* inductam *addidi* et, *quod non dubito omissum o, cum, ut fit, in fine suppletum esset, effecisse* admini- *Intellige vero in municipio Gaditano (de quo vid. Dio um esset, ut passim in aliis municipiis (Orell.* 4020. 3713) *ordo (Cic. ad famil.* 10, 32, 2) *in quo equitibus cura ka- suscipienda esset, post principalem, de qua dixi, indu- idere potuisse, ut idem utramque administraret curam.* §. 5. *I. h. t. L.* 15. §. 15. *D. h. t.* 4) curator ei qui *t.* in curatore *ed. Buchh.* curatore, qui eius *cj. Hollw. paucis mutatis L.* 15. §. 16. *D. h. t. ex Ulp. lib. sing.* s. 6) *Ex Dig. suppl. Buchh.* 7) numero cedat *Vat.* imerum procedat *Dig.* 8) *Cf.* §. 210. 9) *Est L.* 5. 130) una *add. Dig.* 1) administrant *Vat. Dig. edd.* r. *I. h. t. L.* 2. §. 2. *D. h. t.* 3) *i. e. inde a tribus;* 12. trium filiorum *edd.* ([filiorum] *Moms.)* a trium filior'. *te Moms. laudat L.* 2. §. 7. *D. h. t.*

[illegible] liber

193. [illegible]

194. [illegible] sunt filii [illegible] Papinianus [illegible]

195. [illegible] prod[illegible] uindica[illegible] praetoria[illegible] secundum or[illegible] recitauit. Pa[illegible] VIII. Id. Ian. [illegible] habe[illegible] cuius oratio[illegible] nostri soce[illegible] sollicitabimus.[3] u[illegible] iisdem com[illegible] frueretur, si eos haber[illegible]

196. [4] Item. In adoptionem dedisse non [illegible] adoptasse ad excusationem proderit, quoniam sol[illegible] [illegible] excusationem.

197. [5] Item. An bello amissi a tutela exc[illegible] nam et in fascibus sumendis et in iudicandi mu[illegible]

stitibus habentur, ut lege Iulia de maritandis ordinibus de fascibus sumendis,[146] et publicorum[7] kapite *XXVI.*,[8] item priuatorum kapite XXVII.[9] de iudicando cauetur. Et puto constituendum, ut et a tutelis excusent. proinde siue tres bello amiserit, siue unum duosue, pro superstitibus cedent.

198. Item. Sed utrum soli filii, an et nepotes debent prodesse?[150] Subsistendum; quoniam lex quidem priuatorum kapite XXVII. 'se nat*os*[1] appellat, lex uero publicorum kapite XXVI. liberorum facit mentionem. Puto tamen, eandem esse aequitatem in nepotibus, qui in locum filiorum succedunt,[2] quae est in filiis.

199. [3]Item. Utrum in acie dumtaxat amissus, an tempore belli amissus prosit? [4]Aristo, in acie amissum dumtaxat. ego puto, per tempus belli amissum debere prodesse, ne publica strages patri noceat.

200. [5]Item. Erit haec etiam excusatio, si quis se dicat tutelam alicuius administrasse, et ad curam eius uocetur. nam inuitum non esse conpellendum suscipere, imperator noster cum patre Polo Terentiano rescripsit.

201. [6]'item si quis[7] uxori suae cura*t*or d*e*tur.[8] nam cum senatus censuit, ne quis eam ducat, cuius tutor uel curator fuit, ita uxoris suae non debere curam administrare, imperator noster cum patre Seuerus Flauio Seueriano rescripsit.

202. [9]Item. Proinde si cui fuerit pupilla a patre despon-

---

6) *Cf. Gell.* 2, 15. 7) *sc. iudiciorum. Cf. inscr. L.* 2. *D. requir.* (48, 17). *L.* 7. *D. de muner.* (50, 4) *et L.* 2 *pr. L. pr. D. de accus.* (48, 2). 8) uiginti sex *Vat.* uigesimo sexto *ed. Hollw.* 9) nicensimo VII. *Vat.* uicensimo septimo *ed. Hollw.* 10) *Ita recte interpungit Moms.* 1) senatus *V. Plerumque dicitur* ex se natus. *Cf. lib. nostr. Verf. d. Serv. Tull. p.* 554. *Sed 'natum' etiam dixit Scipio apud Gell.* 5, 19. §. 16. solos natos *ed. Hollw.* ex se natos *ed. Moms. Ceterum cf. L.* 104. *D. de V. S.* (50, 16). 2) *Cf. pr. I. h. t.* 3) *Cf. pr. I. h. t. L.* 18. *D. h. t. interpolata.* 4) prosit s' *V.* prosit? Sed *edd.* sed *uncinis inclusit Moms.* 5) *Cf.* §. 188. *Paul.* 2, 27. §. 2. §. 18. *I. h. t. L.* 16. *D. h. t. L.* 5. 20. *C. h. t.* 6) *Cf.* §. 19. *I. h. t. atque Schrader.* 7) Item. Si quis *edd.* (*praeter Moms.*), *ut aliquid excidisse statuatur.* 8) datur *Vat. edd.* 9) *Cf.* §. 117. 126. *L.* 66 *pr. D. de rit. nupt.* (23, 2). *L.* 7 *pr. D. ad l. Iul. de adult.* (48, 5).

[illegible] Marcus [illegible]

[illegible]

[illegible] Antoninus [illegible]

[illegible]

[illegible] administrat [illegible]

[illegible] Marcus [illegible] qui se [illegible]

[illegible]

206 [illegible] excusa[illegible]

[illegible]

ea potiores nominare possit, est dubitatum: et magis est, ossit, si 'dierum[173] tempora patiantur; 'eos[4] enim adhuc t ut tutor datus:[5] licet potior nominatus alterutrum deeligere, utrum uelit negare se potiorem, an uero magis rem nominare. 'idque imperator noster Aelio Diodoto ori rescripsit.[6]

207. [2] Item. Quanquam uero is, qui tutor datus est, cusare se et, non recepta excusatione, adhuc potiores nare potest, si tempora dierum patiantur, tamen si 'secoeperit[7] potiores nominare, postea ad excusationem dire non potest. nam confitentis est, nullam se excusam habere, cum potiores nominare coeperit; nec ferendus si dicat, se sine praeiudicio hoc facere, forte quod simul teatur[8] excusationem et potiorum nominationem, ut rutram exequatur.[8]

208. Item. Is, qui potior nominatus est, si quidem nese esse in ea coniunctione, amplius nominare magis[9] rem non potest: conuictus, ne excusare se quidem pote- am ita est rescripto ad Claudium[180] Herodianum de ex- one insertum.

209. Item. Is, qui potior nominatus est, ad omnia haec os[1] habebit, quos habent, qui primo loco dati sunt, ut rescripto declaratur.

210. [2] Item. Is, qui potiorem nominat, libellos debet nos dare praetori de plano, 'quinos[3] pro tribunali, ut la diui Marci ad Aemilianum continetur, et dicere, quo otiorem nominet, id est gradum necessitudinis eius uel nem coniunctionis[4] aperte designare. et ideo non suf-

---

Pleraque Maius et Hollw. suppleverunt, quae interdum immutavi. [173]) Ex Maii cj. ed. Hollw. cum V. ed. Moms. V. [5]) Restitui; quos enim habet dies, iis utetur omnibus [6]) Mai. et Hollw. suppl. De hoc rescripto vid. §§. 159. 216. Sed (Diodo)io V[d]., unde Moms. supplementum omisit. erit ed. Hollw. De re cf. §§. 242. 164. [8]) Extremas supplevi, in prioribus aliorum supplementis paullo mutatis. didi etiam spatio exigente. Cf. §. 206. item 158. [180]) Adf. §§. 191. 247. [1]) Cf. §§. 155. 164. L. 38. D. h. t. [2]) Cf. . 157. 158. Paul. S. R. 2, 28. §. 1. Consult. 5, 2. L. 3. C. ndo (2, 1). [3]) Moms. addidit. [4]) cognationis edd. Cf.

ficit, cognatum '*uel affinem pupilli*[185] *gene*ral*iter* dicere, se debebit gradum dicere uel nomen '*cognationis af*finitatisue designare et ius cognationis[7] ex*primere; nec sufficit*; *colle*-
[32] 100.a. gam dicere, nisi in quo collegio, addiderit. et si forte | in
2/3 *pr.* aliquo horum deliquerit, emendandi ei facult*as intra tempus*, *quo po*tuit potiorem nominare, conceditur, postea non. idque imp*erator noster* '*cum patre*[8] *rescripsit.*

211. [9] Item. Ne hi quidem possunt,[190] quos praetor confirmauit, testamento de*signatos*, *ut imperator noster Dio*doto[1] praetori rescripsit. proinde si a matre fuerint design*ati*, an '*nec hi*[2] *potiores* nominare possint, quaeri potest; et puto eos nomin*are posse*; *nam de iis tantum* rescriptum est, qui a patre erant designati. sed hoc erit seru*andum*, '*et si qui ab auo uel*[3] alio uirili*s* sexus per uirilem sexum descendentibus *sint tutelae uel*[3] curae destinati. nam et Papinianus respondit, libertum a patro*na*[4] *nepoti* '*testamento*[3] *des*tinatum tutorem posse potiorem nominare.

212. Item. Nominare autem potiores non possunt in pri*mis*[5] '*collegae patris pupilli*, [6] *ut* diuus Seuerus constituit.

213. Item. Licet autem patris appellatio in orationе '*tantum sit, puto tamen et de auo eam*[7] accipiendam; quamquam circa primipilares hoc iure *utimur*, *ut tutores filio primi*pilaris dentur soli, non etiam nepoti.[8]

214. Item. Sed nec cognati uel adfines possunt nominare potiores; *uerum tamen*, *ut* '*ipsa*[9] *oratione ex*pressum est, hi soli, qui lege Iulia (*Papia*)ue excepti sunt.

215. [200] Proinde si quis cognatus alterutra lege exceptus,

---

§. 208. [185]) '*uel collegam' edd. praeter Moms.* [6]) *colleg* *dig*nitatisue *edd.* [7]) *i. e. paternae vel maternae; cf. not.* 6 [8]) *Ex Buchh. cj. addidi; cf.* §§. 200. 234. 235. 238. [9]) *Cf* §. 171. [190]) *sc. potiorem nominare.* [1]) *Cf.* §§. 159. 24 [2]) *Addidi.* [3]) *Restitui. Aliter Moms.* [4]) *Cf.* §. 22 [5]) *i. e. primo loco memorati* §. 158. [6]) *Ita Moms. restituit, se* '*uel pupilli*'; '*uel*' *omisi.* [7]) *Restitui. Similiter Moms. Du*bitatum fuisse videtur, an oratio avi quoque mentionem contineat de quo dubio Ulpianus, qui ipse* 'auiue' *legebat* (§. 158.), *ante egisse putandus est.* [8]) *Cf. L.* 8 *pr.* §. 12. *D. h. t. Ante* nec (*pro* non) *ed. Hollw. errore.* [9]) *Addidi. Cf.* §. 15 [200]) *Restitui.* Similiter Moms.

*motior, datus sit, ut ab imp. nostro Dio*doto praetori
criptum, potiorem nominare non poterit; n*ec igitur*
ım poterit nominare adfinis, qui alterutra lege ex-
est.
ⅰ. Item. Excipiuntur autem lege quidem Iulia cognato-
*x gradus et ex septim*o sobrino sobrinaue natus; sed
per interpre*tati*o*nem; item 'quae personae*[201] *in*
potestate sunt, quaeue in matrimonio, uel ii, qui su*nt*
*ırum nos*trarum hoc gradu nos contingentium mariti,
*um, qui sunt in potes*tate nostra, cognati, contingen-
ea cognati*one, quae 'supra scriptum*[2] *gradum* non

'. Item. Nuptarum nobis co*gnati 'a nobis*[3] *usque ad*
adum, uel nostri cognati ab uxoribus nostris '*capere*
f.[4]
3. Item. Lege autem Papia 'hi[5] adfines excipiuntur:
et uxor, et gener et nurus, et socer et socrus unquam
; [**219.**] item[6] '(*qui*) [7] uitricus, *nouerca*, *priuignus*,
a, uel ipsorum, uel eorum, qui in eorum potestate
unquam[8] fuerunt.
). [9]Item. Memini itaque, me suad*ente*, '*a* . . . *prae-*
Alcimum libertum maternum Furi*i* 'Octaui*ani*[1] claris-
i '*furiosi in cura*[2] *retentum esse*, cum tutelam eius
trasset, necessariusque ad *curam* '*eum nominasset;*[3] |
liberti materni in pari sunt condicione. oratio enim 90.a.[33]
Marci ita scripta est, ut patroni, patronae '(*liberis*)[5]
ı tutor deligi possit, tametsi aliquo priuilegio sub-
it.

---

i' edd. [2]) *Ita etiam Moms. 'septimum' edd.* [3]) *Haec*
Buchh. [4]) *Ex Hollw. cj. 'excepti sunt' ed. Buchh.*
'at. ii *ed. Hollw.* [6]) *Non debuit contra Vat. nova hic*
. [7]) *Litteram hic excidisse puto* q. *'et' cj. Buchh.*
olevi flagitante sensu (*aliter Moms.*). [9]) *Cf.* §. 152.
'. h. t. Lacunas praeter primam Buchh. scite explevit.
us nomen proprium periit. De responso etiam praetori
'. L. 3. §. 1. *D. de minor.* (4, 4). [1]) *Em. Borghes. ex*
Inscr. Neap. 635. *Murat.* 1783, 15. *Don.* 5, 68. *Vid. Moms.*
iaui *V. edd. ceterae.* [2]) *Prima littera in V. vel* f *vel* p *est.*
inaretur *cj. Hollw. Male.* [4]) *Cf. not.* 141. [5]) Sup-

non in perpetuum, sed ad tempus excusabitur.[1] ex facto sub diuo Hadriano testamentum recitat quidam, cum legatus esset legionis,[2] tutor erat perpetuum, sed ad tempus, quo legatus legion excusationem. '(*Excusatur*)[3] etiam is, qui habet praefecti,[4] quamdiu hic commentarios h ut diuus Marcus cum filio rescripsit.

223. [5]Item. Ii, qui muniti sunt aliquo quando non admittuntur ad excusationem, ueli annis XXV adfini datus tutor, et aliquem usun hereditariarum. Quod ius uenit ex epistula quam scripsit Claudio Saturnino, legato Belgica tutio uidetur de his loqui, (*qui*) a praetore dati s *tamen*[6] ego, idem esse accipiendum, si testan in eandem sententiam et diuus Pius 'Pl scripsit.

PAPIN. L. XI. QVAEST. **224.** [8]Papinianus lib. XI. Quaestionum res uerbis[9] orationis fratrum imperatorum libertui

plevi; excidit ob seq. voc. [216]) *Cf. Ulp.* 3, 4.

d priuilegium a tutelis uacet, patroni tamen patronaeque
rorum tutor ut deligatur conprehensum 'est,[230] numero
rorum pronepos patroni sine dubio continetur. sed potest
non aliis patroni[1] liberis libertum hoc debere, quam qui
e patroni hoc[2] sperare possunt;[3] et ideo neque patronae
otis[4] tutelam administrare conpellendum priuilegio 'sub-
im,[5] neque pupilli, qui ex filia patroni uenit, quia uaca-
e praeter liberos patronorum, qui per uirilem sexum de-
dunt, liberti fruuntur.

225. Item. Et haec quidem de eo, cui beneficium datae
tatis exprobrari potest. alioqui[6] nequaquam credendum
ei priuilegium ablatum, cui fideicommissa libertas soluta
nam in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris
patronus aduersus personam modo liberti consequitur,
in bonis eius patroni ius exerceat; excepto, quod in ius
re patronum iniussu praetoris non debeat. |

226. [7] Item. Ius anulorum ingenuitatis imaginem prae- 90.b. [
saluo iure patronorum patronique liberorum.

227. Paullus libro sexto Quaestionum sub rubrica (de) PAVL. L. VI.
imis tutelis. 'Apollinaris Paullo.[8] Duo sunt Titii, pater QVAEST.
ius: datus est tutor Titius, nec apparet, de quo sensit
tor; quaero, quid sit iuris?' Respondit: Is datus est,
n dare se, testator sensit. si id non adparet, non ius de-
sed probatio: ergo neuter est tutor. Hoc rescriptum est
ticho manumisso, si duo sint Stichi, et incertum, de quo
tor senserit;[9] uel si Erotem legauerit, qui plures eodem
ine habuit seruos.[240] Quod in nummis legatis non ita

---

r, *ut postea legatur* '(*nepos et*) pronepos . . . continentur', *mutanda. quod malim:* respondi. [230]) comprehensum* (*i. e.* c̄) comprehensum. in *edd* [1]) '*patronaeue*' *ex L.* 14. *D.* *ut. et cur. dat.* (26, 5). *suppl. Moms., quae est ex lib. XII.* *st.* [2]) iur*a* patron*atus ex L.* 14. *cit. em. Moms.* [3]) *Cf.* *t. cit.* [4]) *Nam filio filiaeve patronae tantum patronatus data erant. Gai.* 3, 53. [5]) *Ita V*[d]. [6]) *Sequitur L.* 24. *t. t.* [7]) *Cf. L.* 14. §. 2. *L.* 44. §. 3. *D. h. t.* [8]) *Se-* *r L.* 30. *D. de test. tut.* (26, 2) *usque ad verba* neuter est . [9]) *Cf. Paul. S. R.* 3, 6. §. 13. *L.* 10 *pr. L.* 27. *D. de* *dub.* (34, 5). *L.* 31. *D. de manum. test.* (40, 4). [240]) *Cf.* §. 1. *L.* 37. §. 1. *D. de leg.* 1.

[illegible] uoluntas. id acceptum est, quod mi-[illegible]

228. [illegible] Firmino militi.[2] 'Ex duobus [illegible] specialiter in locum excusati[3] dati sunt, [illegible] allegas. si unus pro tutore res tuas ad-[illegible] eum tantum tibi conpetere actionem, [illegible] nec enim mutuo cessationis periculo, [illegible] teneri potest. cum simpliciter datus eius, qui [illegible] contutor iure fuisse non uideatur.'

[illegible] **229.** [4]Paullus libro singulari de testamentis. Parentibus licet liberis suis in potestate manentibus[5] testamento tutores dare, masculis quidem inpuberibus, feminis uero etiam puberibus, et tam iam natis quam etiam postumis. itaque (*quis*)[6] post institutionem heredum hoc modo scribere potest: LVCIO TITIO FILIO MEO, ET SI MIHI VIVO MORTVOVE NATI (*ALII*)[7] ERVNT, TVTORES DO LVCIVM AVRELIVM ET GAIVM OPTATVM; A QVIBVS PETO, VT TVTELAM LIBERORVM MEORVM GERANT, ITA[8] VT EA, QVAE IN ASIA RELIQVERO, AVRELIVS, EA AVTEM, QVAE IN ITALIA, OPTATVS ADMINISTRET.

230. Possumus autem et singulis liberis alium atque alium tutorem dare, ueluti hoc modo: TITIO FILIO MEO AVRELIVM TVTOREM DO; SEIO FILIO MEO TVTOREM OPTATVM DO. Pluribus quoque liberis unus tutor, item uni plures dari possunt.

IDEM SING. DE EXCVS. **231.** [9]Paullus libro singulari de excusationibus. Ii, qui tres pluresue tutelas uel curationes, uel permixto modo, cuius-

---

1) *Cf. L.* 45. *D. de leg.* 3. 2) *Hoc rescriptum, subscriptione carens, item ex antecedentis ICti libro* (*ut* §§. 158. 159.) *referri puto, ne unicum hoc titulo sit rescriptum, quod suo nomine referatur. Post obitum Severi Paullum Quaestiones scripsisse, patet ex L.* 18. *D. ad munic.* (50, 1). *Caracalla et Geta mortuus intelligendi in L.* 52. *D. de manum. test.* (40, 4). 3) *i. e. non ita, ut, qui esset, excusaretur, et deinde in eius locum hi darentur, itaque habenti tutorem, ideoque inutiliter. L.* 10. *D. de tut. et cur. dat.* (26, 5). 4) *Cf. Gai.* 1, 144. 147. 5) *Ex Barkowii cj. ed. Moms.* potestatem habentibus *Vat. ed. Hollw.* 6) *Supplevi.* 7) *Suppl. Moms.* 8) *Cf. L.* 15. *D. de test. tut.* (26, 2). *L.* 3. §. 4. *L.* 47. §. 2. *D. de adm. et peric.* (26, 7). 9) *Cf.* §§. 128. 186.

nque[250] separatas administrant, excusari a tutela curationeue lent. quodsi fratrum tutelam suscipiant, pro una tutela *putantur* eadem bona. |

232. [1]Ulpianus de officio praetoris tutelaris. Obseruari 39.a.
tem oportet, ne his pupillis tutorem det, qui patrimonia in 84.b.
s. regionibus habent, quae sunt sub iuridicis, ut Claudio VL. DE C PR. 1
mpeiano praetori imperator noster rescripsit; multo magis, in prouincia sit patrimonium, licet is, '*(cui)*[2] petitur, in be consistat.

233. [3]Ulpianus de officio praetoris tutelaris. Qui in colgio pistorum sunt, a tutelis excusantur, si modo per semet os pistrinum exerceant. sed non alios puto excusandos, am qui intra numerum constituti 'centenarium[4] pistrinum cundum litteras diui Traiani ad Sulpicium Similem exerceant. ae omnia litteris[5] praefecti annonae significanda sunt.

234. Ulpianus lib. suprascripto. Sed Ostienses pistores[6] n excusantur, ut Filum*e*niano[7] imperator noster cum patre scripsit.

235. [8]Item. Urbici pistores a collegarum quoque filiorum telis excusantur, quamuis neque decuriales, neque qui in teris corporibus sunt,[9] excusentur. et *i*ta '*(diui)* Hadrian*i*[260] scripto ad Cl. Iulianum praefectum annonae significatur; am epistul*a*m quodam rescripto ad Vernam et Montanum stores imperator noster cum patre interpretatus est et ad stores pertinere, cum 'in eo negotio[1] frumentum agenti*bus* retur a collegarum filiorum tutelis uacatio. Plus etiam imrator noster indulsi*t*, ut a tutelis, quas susceperant, ante-

---

) *i. e. sive pupilli sive adolescentis, sive furiosi sive kalendarii terorum. 'tituli' addit ex Buchh. cj. ed. Hollw.* tutelas curanesue *ed. Moms.* permixto modo *est partim tutelas partim rationes.* 1) *Cf. L.* 27 *pr. D. de tut. et cur.* (26, 5). §. 205. *Ita Savin. et alii. 'qui' ed. Hollw.* 3) *Cf. L.* 46 *pr. D. h. t.* §. 235. 203. 4) *Hoc ad* numerum *magis quam ad* pistrinum *ferendum videtur.* 5) *Cf.* §. 236. 6) *Cf. L.* 4. *Th. C. de n. frum.* (14, 15). *L. un. Th. C. de pret. pan. Ost.* (14, 19). *Ita Buchh.* Filiuminiano *Vat. ed. Hollw.* 8) *Cf. L.* 46. §. 1. *h. t.* §. 237. 9) *Cf.* §. 142. 260) Hadriano *edd. Hollw. Moms. Suspicor leg.:* in collegio alio; *nam* frumentum agere (*i. e. coeere*) *recte dictum ut libellos, rationes agere. Cf.* §. 236 *fin.*

quam pistores essent, excusarentur. sed hoc ab ipso creatis pistoribus praestitit: et ita Marco ' Diocae[262] praefecto annonae rescripsit.

236. Item. Sed et qui in foro *s*uario negotiantur, si duabus partibus bonorum[3] annonam iuuent, habe*n*t excusationem litteris allatis *a praefecto* urbis testimonialibus negotiationis:[4] ut imperator noster et diuus Seuerus 'Man*li*o[5] Cereali rescripserunt: quo rescripto decla*r*atur, ante eos non habuisse immunitatem, sed nunc eis dari eam, quae data est his, qui annonam populi Romani iuuant.

237. [6]Paullus lib. singular*i a*d municipalem. Urbici autem pistores a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. Sed et si qui in foro suario negotiantur, si duabus parti*bus* patrimonii annonam iuuent, a tutelis habent excusationem.

238. [7]Ulpianus de officio praetoris tutelaris libro singulari. Proinde si mu*t*us surdusue quis sit, sine dubio a tutela excusabitur. Ili uero, quos ualetudo, '*siue* furor (*si*)ue[8] morbus perpetuus excusat, etiam eas tutelas, quas ante *sus*ceperant, deponunt: alia causa aetatis est.[9] Luminibus etiam captum '⟨*excusandum*⟩,[270] '*Porcatio*[1] Faustino rescripsit imperator noster cum patre. [**239.**] Item Furio[2] | Epatidae, cum allegasset, se unum oculum amisisse et in alio periclitari, rescripsit, an propter aduersam ualetudinem oculorum excusari deberet, praetorem aestimaturum. Ili etiam a susceptis excusabuntur.

240. [3]Item. Paupertas plane dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit docere; idque diuorum fratrum rescripto continetur.

241. [4]Item. Si quis autem in prouincia domicilium habet,

---

[262]) *Nomen corruptum.* [3]) *Cf. L.* 5. §§. 6. 8. *D. de iur. immun.* (50, 6). [4]) *Cf. L.* 1. §. 11. *D. de off. praef. urbi* (1, 12). [5]) *Ita Moms. ed.* M. Anicio *ceterae.* [6]) *Pars prior exstat in L.* 46. §. 1. *D. h. t. Cf.* §§. 233—236. [7]) *Cf.* §§. 129. 130. 184. *etc.* [8]) *uel* furor uel *edd.* [9]) *Cf.* §. 13. *I. h. t.* [270]) *Supplevi.* [1]) *Ed. Moms. ex Hauptii cj. coll. Moms. Inscr. Neap.* 387. Port*ato ceterae.* [2]) Item. Furio *ed. Hollw. ex Vat. Sed non debuit nova* §. *fieri.* [3]) *Cf.* §§. 185. 243. *L.* 7. *D. h. t.* [4]) *Cf.* §. 203 (205).

bet excusari; sed et si quis patrimonium in ea regione, am iuridicus administrat, habet.

242. [275]Item. Scio tamen quosdam, cum per errorem ad tiorum nominationem prosilissent, haud impetrasse, ut, serto iure potiorum, ad excusationem se conuerterent.

243. [6]Paullus libro singulari ad municipalem. Paupertas PAVL L. SIN AD MVNI oque solet tribuere excusationem, quod oneri tutelae inpar se uideatur.

244. [7]Paullus libro singulari de officio praetoris tutela- IDE L. SIN DE OI PR. TI i. Mediocritas et rusticitas et domesticae lites interdum ex-sationes merentur, ex 'epistulis[8] diuorum Hadriani et Antoni, et fratrum ad Caerellium Priscum, praetorem tutelarem.

245. [9]Item. Qui conplura allegant, quae singula non sint ma, interdum 'excusari solent. nam et fratres imperatores ntio Potito ita rescripserunt: 'Quamuis singula, quae litteris is conplexus es, non praestent tibi iustas causas excusationis, men quia multa simul congruerunt, mouere nos possunt, ut cusatio tua a tutela recipi possit.'

246. [280]Paullus libro singulari de excusatione tutorum. IDE L. SI DE E. TVT mperatores nostri Aelio Diodoto suo salutem. Tutores secun-m patris uoluntatem decreto praetoris, clarissimi uiri, quod n iure testamento uel codicillis dati fuerant, confirmatos ominare potiores posse, non arbitramur. nam iudicium patris et iure deficiat, seruandum est.'

247. [1]Paullus libro I. editionis secundae de iurisdictione IDE L. I. IVRIS TVT ED. tutelari.[2] Qui tres pluresue liberos habent superstites, excu-ri solent, idque conpluribus constitutionibus cauetur tam liuorum[3] Marci et Lucii, 'qui[4] Pontium Marcellum, trium

---

[5]) *Cf.* §. 207. [6]) *Cf.* §. 240. *L.* 40. §. 1. *D. h. t.* [7]) *Extat* *L.* 6. §. 19. *D. h. t. Sed omittuntur* domesticae lites. [8]) *Buchh.* *Dig.* epistula *Vat. ed. Hollw. Cf. Orelli-Henzen Inscr.* 6485.). *fratrum est a.* 166—168. [9]) *Cf. L.* 15. §. 11. *D. h. t. L.* 1. . 3. *D. de vacat.* (50, 5). *L. un. C. qui num. tut.* (5, 69). [80]) = §. 159. [1]) *Cf.* §. 191. *L.* 1. *C. qui num. lib.* (5. 66). *Sic Vat. ed. Hollw.* tutelaris *V*^{d}. *ed. Moms., qui mavult* prae-ris tutelaris. *Dicitur* '*iurisdictio pupillaris*' *Orelli-Henzen Inscr.* 465. [3]) *Cf. not.* 141. [4]) *Ex Klenz. cj.* quibus *edd. Hollw.* Moms.

liberorum patrem, liberauerunt litteris ad eum emissis, quam dominorum nostrorum. Sed hic numerus[285] in Italia ciues Romanos liberat: nunc ex constitutione principum nostrorum nec in Italia, sed Romae tantum exemplo municipalium munerum. nam Clodio Herodiano ita scripserunt: 'Sicut in Italia ciues Romani consistentes numero quattuor liberorum incolumium a ciuilibus | *muneribus excusantur, ita eundem numerum in tutelarum et curarum excusationibus seruari par est. Proinde qui ad tutelam uel curam uocantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, de quorum etiam statu non ambigitur: in Italia uero quattuor, in prouinciis autem quinque habent excusationem.*[6]

[*Deest unus quaternio s. paginae sedecim*].

QVANDO DONATOR INTELLEGATVR REVOCASSE VOLVNTATEM.

CONST. ET CAESS. **248.** . . . *speramus enim, liberos, cum uiderint, non licere iis, ubi ex paternae auctoritatis iure dimissi sunt,*
[37] 21.b. 86.b. *impune*[1] | ipsam contumeliis 'persequi, aequo[2] in affectu pietatis monitos posse mitescere. Volumus igitur, ut si 'constiterit,[3] iuxta patrem liberos, contra quam humanitatis ratio deposcit, superbe crudeliterque se tollere, emancipatio firmitudine euacuetur; idque, quod liberis pater donationibus contulit, patris dicioni, naturaeque 'ipsi[4] subiugati patriae 'recidant[5] potestati: et ita illi, qui sacris euoluti, a functione obsequii recesserunt, necessitatis laqueis adstricti 'tanquam[6]

---

285) *Suspicor hic ob sequentia similia verba excidisse:* ex l. Iulia. *Buchh. postea pro* liberat *cj.* liberabat. 6) *Supplevi, inde a verbis 'qui ad tutelam' ex L.* 1. *C. cit., quae habet subscriptionem: 'PP. Non. April. Geta et Plautiano coss.' (i. e. a.* 204.)

1) *Sententiam supplevi (aliter atque Moms.). De re cf. L. un. Th. C. de ingrat. lib.* (8, 14). 2) persequi *Vat. edd.* perse . . . q (*nam aliter littera* q, *si recte expressa eius vestigia sunt, notata esse non potuit*) *Vd.* persequi *neque ed. Moms.* 3) *Ita Moms.* constet *ceteri.* 4) iuri subiugatis *ed. Hollw.* iuri subiugati *ed. Moms.* 5) *Ita Vd.* reccidat *ed. Hollw.* reddant *ed. Moms.* 6) in qua edd.

mmendatione pietatis, (*ea*) etiam detre*ctan*tes 'ad*tin*e*a*nt*ur*.[7]
t. XVII. kal. Aug. Constantinopoli, Gallicano *e*t Symmacho
nss.[8]

249. [9]Constantinus et 'Caess.[10] (1.) Multas saepe natas
donatione causas cognouimus, in quibus uel adu*m*brata pro
pressis, uel inchoata pro perfectis, uel plurima pro omnibus
ıtrouersiam faciant, cum agentium uisa 'pr*o*[1] ingenio ac
ultate dicendi aut perfecta d*e*formarent, aut inchoata per-
ɜrent. inde ius anceps, ac pro dicentium in*p*ulsu 'uacillan-
[2] sententiarum decreta 'differeba*nt*,[3] Maxime[4] karissime
'iuc*undissime nobis*.[5] Hi*n*c enim nuper exceptis personis
ta lex est,[6] in quibus[7] summum ius[8] et uoluntas '*o*mni[9]
era solemnitate more perfectà ortus [20] suos praesenti mu-
re o*p*ulentat. Tempestiua dehinc communium donationum[1]
:a suc*c*essit. Absolutis enim illis, quae ideo prima sunt,
oniam sunt religione potiora, cir*cum*acto animo ad uniuer-
n donationum genus, conspeximus omnes ear*u*m species[2]
;nis ac nominibus inprimendas, ut in hominum contractibus
ferentiam sui nuncupationum proprietate secernant. (2.)
que siue *il*la donatio directa sit, siue mortis causa instituta,
e condicionibus fa*ci*endi non faciendiue suspensa, siue ex
quo notato tempore prom*i*ssa, siue ex animo dantium acci-
ıntiumue sententiis, quantum ius sinit, 'c*o*g*n*it*o*;[3] eius haec

---

aduenianl *V. edd. Anteu* '*ea*' *supplevi: sc. functione obsequii.*
a. 330. [9]) *Verba dispositiva inde a* (2.) *exstant in L.* 1.
. C. de donat. (8, 12) *p.* 764. *Hacn.* = *L.* 25. *C. eod.* (8, 54).
: *illic mutata.* [10]) *i. e. Licinius, si placet, et Martinianus,*
illo a. 323. *factus Caesar. Vid. tamen Moms. p.* 405. [1]) *Ita*
d. ed. Moms. [2]) uaccillanti *Vat.* uaccillantis *V*[d]. uaccillans
Buchh. cj. ed. Hollw. [3]) *Ex Barkovii cj.* differebat *Vat.*
d. [4]) *Praefectus urbi a.* 323. [5]) *Ex Moms. cj.* iucun-
ssime *edd. ceterae.* [6]) *L.* 4. *Th. C. de donat.* (8, 12) *a.* 319,
cum Buchh. aliisque statuo. [7]) *i. e. inter quas.* [8]) *h. e.*
cessitudo inter parentes et liberos. [9]) omnib. *V. edd.*
i. e. qui ex nobis et ex quibus nos orti sumus; ocius *ex cj.*
hm. ed. Moms. [1]) *i. e. non exceptarum personarum, licet*
perator hanc legem postea (*L.* 5. *Th. C. eod. a.* 333.) *ad omnes*
nationes pertinere interpretatus sit. [2]) *Quae sequuntur segm.*
) *cf. L.* 1. *D. de donat.* (39, 5). [3]) cognita *Vat. ed. mea prior.*
gnominata ex Th. et I. C. ed. Moms.; at cognito *est, ubi tempus*

prima obseruatio est,[24] ut, quas leges indulgent, condiciones *p*actionesque promantur; hisque penitus cognitis uel recipiantur, si conplacitae, *uel r*eiciantur, si sunt molestae. Sed 'iure *receptis*[5] parendum erit, nec de*neg*abitur officium,[6] quia simul spes abicia*tur adi*piscendi. (3.) 'In*r*etiri[7] sane condicionibus indefensos minores, '*quando* praestare[8] promissa difficile est, non '*placu*it;[9] quorum tamen defensores, si forte per eos in obeundis donationum offi*c*iis, cum res erit recepta, ne*g*lecta utilitas minoris '(*fuerit*), quare[30] 'commodis (*is*)[1] spoliabitur, rei ami*s*sae periculum praestabunt;[2] '*ita enim*[3]
86. a. familiaris dispendii | metus etiam segniores ad ea conficienda
21. a. ex tard*itate i*ncitabit. (4.) Post in iisdem conscribendis praecipue nomen donatoris, ius ac *re*m 'notans[4] perscribat;[5] tum 'utr*i*que iure conplea*n*t,[6] neque id occulto, aut per imperitos, aut priuatim; his enim rebus sae*pe* clandestina fraus et, quae facta sunt, infecta, *et* '*i*ndicta,[7] quae scripta sunt, simulantur.

---

non palam promissione continetur, sed ex mente dantium vel accipientium cognoscitur. [24]) esto *cj. Hollw.* [5]) *Sic item Moms. ex Rudorfii cj. Intellige: ad implendum* (*condicionibus*)*:* iuri rectius *ed. Buchh.* [6]) *Ab eo, cui donatum est.* [7]) in ceteri* *Vd.* In ceteris *edd. Cf. L.* 28. *Th. C. de cohort.* (8, 4) '*conditionum laqueis inretitos*'. *Jornand. de reb. Geth.* 88. '*Amalaricus in ipsa adolescentia Francorum fraudibus irretitus*'. *Accedere ed. Moms.* [8]) q̄ūp̄stare *Vd.* quoniam praestare *ed. Moms. Sed prior sigla corrupta videtur.* [9]) *Restitui; item Moms.* [30]) *Vat.* q̄r' (= quarum *pro* q̄r. = quare) *habet post* officiis: *scilicet verba* fuerit quare *aliquando omissa et ad marginem scripta illuc aberraverunt, ubi* fuerit, *ibi inconveniens, abiectum est.* officiis neglecta [*fuerit*] utilitas minoris, quare, cum res erit recepta, commodis *ed. Hollw. Violentius Moms. correxit nec recte officia, quae ad modum implendum pertinent, ad instrumenta donationum conficienda retulit.* [1]) *Geminando supplevi.* [2]) *Haec mutata etiam extant in L.* 2. *Th. C. de adm. et per. tut.* (3, 19). [3]) *Ita Vd. habere videtur.* ita *Vat. edd.* [4]) *Simul pro notario* ('*noto*') *dictus, nisi ipse donator scriberet. Cf. Spangenberg neg. sol. p.* 168. 176. 177. 185. 199. 202. 206. 215. [5]) ꝑscribat' *V.* = proscribatur *edd.* perscribatur *Buchh. cj.* [6]) *i. e. donator et is, cui donatur, instrumentum absolvant, maxime subscribendo. Cf. Spangenberg l. c. p.* 186. 194. 208. 212. ab utroque *Vat. ed. Hollw.* utr*que *Vd.* utrumque *ed. Moms.* compleat(ur) *V. edd.* [7]) *Sic recte V. secunda manu;* inducta *V. prima manu, edd. Sed inductiones fiunt, non simulantur.*

que ac dehinc aliis largiendo '*atque*[38] donando ac saepe dendo[9] multos, habendi spe allectos, concurr*ere* in exianda sibi proprietate impulit. (5.) Tabulae '*igitur*[40] *aut* icumque aliu*d* materiae '(*genus*)[1] tempus dabit, uel ab uel ab ęo, quem fors summi*ni*strauerit, scientibus pluriperscribantur,[2] eaeque, ut suprà conprehensum est, rebus, nibus, personisque distiuctae sint; ac tum corporali*s* *t*ra-[3] — in quam saepe multi talia simulando inrepentes, aut corp*ora* capientes, sollemne illud ius ac uoluntarium inessa usurpa*ti*one praeripiunt' — ea[5] igitur ipsa rerum tio praesentium, aduocata uicin*ita*te, omnibusque arbitris, um post fide uti liceat, conuentu plurimorum celebre*tur*. enim aliter uacua iure dantis res erit, quam ea uel eius itate, si est mob*ilis*, tradatur, uel abscessu sui, si domus undus aut quid eiusdem generis eri*t*, *s*edem nouo domino ecerit. (6.) Quae omnia consignare actis iudi*c*is praestat, es multorum mentibus, oculis, auribus testata, nullum iat, cuius aut scientiam *c*apiat, aut dissimulationem tegat. si *iu*dex aberit, cui summa prouinciae commissa est, man-' istud magistratuum a*c*tis, atque ut nullus sit subiciendi urripiendi locus, cum alterutri co*m*modum sit, 'eorum[6] plis i*i*dem magistratus adscribant. sic enim conscie*n*tia orum monumentis iudiciorum ac populorum 'perscri*pt*is,[7] t litium causa[8] peruulgatis, omnibus fides abstrusior non (7.) Tal*ia* enim esse oportet 'domin*i*orum[9] initia, quodiuturna possessio saepe legitima proprietatum iura perit: talis liberalitatum honestas, quae, loci*s* clamata omniaccipientium donantiumque 'famili*as*[50] liberalitatis et

---

: *edd. contra fidem V.* [9]) ūdando *V. correxit Moms.* uel › *edd. ceterae. De re cf. L.* 19. *C. ad leg. Corn. de fals.*]). [40]) i*taque ed. Moms.* [1]) *Supplevi ex 1. Cod.; ob* *ns* tempus *excidisse videtur.* [2]) *Schol. in marg.:* Donationes acta firmandas et praesentibus multis inplendas. [3]) '*subseur' ex Th. C. suppl. Buchh.* [4]) ūu *V.* uelut *edd.* [5]) *Omissis* › — — Ea *ed. Hollw. Recte interp. ed. Moms.* [6]) *Ex V*[d]. *Ioms.* uerum *Vat. ed. Hollw.* [7]) *Sic etiam Moms. ed.* praeis *V. edd.* [8]) ante litium *contestationem ex cj. ed. Moms.* lium causa *Vat. edd. ceterae. Cf.* (7) *fin.* [9]) dominorum *d. Moms.* [50]) *Ita Buchh. ed. Moms.* famili** *V.* fami-

[illegible] impleat. 'simul ut,[1] cum sit eximium [illegible] coepisse, eius iucunditas nulla [illegible] S.) Quodsi 'in[2] expectanda [illegible] sententia orba publico testimonio liberalitas [illegible] coetus prodiderit: quoniam sola [illegible] quae donata dicuntur, temere non [illegible] sed ea 'alienatio[3] *rata habebitur, quae* [illegible] quorum reiecta uel *suspecta habenda* [illegible] *uniuersis* studiis, recte *recepta* [illegible] *esse. sopitoque legis Cinciae* iure, *quod* [illegible] *suam perfectionem praescribebat.*[4] [illegible] perfectione facienda *nulla nisi secundum* [illegible] *concepta. etiam uerborum* deinde esse *quo-* [illegible] *donationes ualeat perficere, cum ipsa* [illegible] mutata uerba *quoque secundum eam concepta ui-* [illegible] *donationibus post* faciendis, neque ullam *contro-* [illegible] *donationibus iam factis uolumus con*flare, cum futu- ris [illegible] *consultissimam legem ponamus*, quae, ut omnes cognoscant *atque obseruent. quod statuimus, edicto* [illegible] anti tuo praeferenda est.[5] PP. *III. non. Feb. Seuero* et *Rufino* conss.[6] in foro diui *Traiani.*

PAPIN. XII. RESP. **250.** 'Papinianus[7] lib. XII. Responsorum. Inperfectam *donationem mors confirmat. si animum* liberalitatis nouissimum *in uitae diem perseuerasse constat.*

[illegible] *ed. Hollw.* [1]) *Vel. ed. Moms.* ut *om. Vat.* [2]) *Vel. ed. Moms.* in *om. Vat.* [3]) alienatione *ed. Hollw. Sequentia restitui.* [4]) *Ius perfectae et imperfectae donationis lege Cincia sancitum idque aliquando expresse abolitum esse, apparet ex Nov.* 162. *c.* 1. *pr.* §. 1. [5]) *Cf. L.* 7. *Th. C. de cursu publ.* (8, 5.). *L.* 1. *Th. C. si per obrept.* (11. 13). *L.* 31. *Th. C. de episc. eccl.* (16, 2), *Haenel Praef. ad Th. C. p. XL.* [6]) *a.* 323. *Alii Sabino et Rufino conss.* (*a.* 316.), *subscriptis Legi* 1. *Th. C. de donat.* (*cf. not.* 9.), *h. l. attribuunt. Cf. Haenel. ad Th. C. p.* 767. 211 *seq. Momsen ad h. l. Mihi Th. C. constructores in hac subscriptione errasse ut in multis aliis* (*Haenel. ad Th. C. Praef. p. XXXVII.*) *videntur.* [7]) *Ita Mai. Buchh. Moms.* Paul. *ed. Hollw. Sed argumentis Buchh., Papiniani haec esse, accedit, quod Papinianum* (*L.* 29. 31. *D. de donat.* 39, 5. *Cf. L.* 42. *D. de mort. c. don.* 39, 6), *non Paullum, hoc Resp. libro de donationibus egisse constat. Sententiam restituendo demon-*

251. [58] Item. Non ideo donationem *aedium*, *possessione matre praesenti* filiae tradita, placuit *irritam esse*, *quod mater habitationem citra proprie*tatem sibi recepisset *et ita in possessione aedium mansisset.*

252. [9] Item. Cum mater absenti fi*lio* . . . . . . ad eum ... quas procu*rator* . . . . . . quae instrumenta praediorum ... . praediorum ad filium p . . . . . . uel seruis eius tradita non . . . . . . *prae*diorum ad filium peruen . . . . . . *mater*nae uoluntatis et ei . . . . . . causa redire iussisset . . . . . . possessionem praediorum . . . . . . constare. 252ª. [60] . . . . . . factam praedio neque man*cipato* . . . . . . habuisse. Respondi, nec fideicommiss . . . . . . in aede sacra aeditu . . . . post mortem su*am* . . . . . . post mortem suam . . . . . | . . . . . . r*edd*itam. . . . *r*ationem . . . . . . uit, quod ne fiducia daretur . . . . . . num accepit, perueniret, qui . . . . . . 23.a.[4(⅓ po.

253. [1] *Item. Etiam per nouationem* '*don*atio [2] perficitur. Cum autem creditor *pecuniae ita recte perficiat donationem*, si debitor pecuniam, quam dele*gat ille*, *Titio promittat*, ... *et per litis* '*contestati*one [3] factam nouationem *idem fiet in praediis*, *si eorum legatum quasi per quan*dam stipulationem uenit *in litem*, *quam legatarii nomine Titius i*nchoauit? Respondi, *praediorum non tam coeptam donationem*, *nondum posses*sione tradita, quam inritam *esse; non enim sic pecunia*, ut *in ea*, *quam quis delegando d*onauit, in iis praediis fuit.

253ª. '*Item.* [4] *Donationes in concubinam colla*tas non posse reuocari, conue*nit*, *nec si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum*, ad irritum recidere, *quod ante iure ualuit. an autem maritalis honor* et affectio pridem prae-

---

straui. Cf. §§. 259. 312. [58]) *Similiter restitui. Cf.* §. 265. [9]) *Similis casus tractari videtur L.* 48. *D. de acq. rer. dom.* (41, 1). *De lectione*, *singula quaedam accesserunt ex V*ᵈ. *et Moms. ed.* [60]) *Similia videntur tractari L.* 77. §. 26. *D. de leg.* 2. *L.* 31. §. 3. *D. de donat.* (39, 5). *Nova* §. *et quaedam emendata debentur V*ᵈ. *et Moms. ed.* [1]) *Ad sensum restitui. Cf. L.* 76. §. 3. *D. de leg.* 2. [2]) *Ita ex V*ᵈ. *Moms. ed. actio Vat. ed. Hollw.* [3]) *stipulatio*ne *edd. Hollw. Moms.* [4]) *Addidi. Sequitur L.* 31 *pr. D. de don.* (39, 5). *Cf. L.* 3. §. 1. *L.* 58 *pr. D. de don. int. vir.* (24, 1).

tione non *modus donationis declaretur, nec* ...
tas separetur, sed peculium *a dote puellae disti*

255. [7] *Item. Pater, qui filiae, quam habui* *mancipia* donauit, et peculium *emancipatae non* *herede ea sine beneficio emanc*ipationis *scr* *ex post facto donationem uidebatur perf*eciss

256. [9] *Item. Iure filiaf. possessionem do* *ne*bat praediorum, quae pater ei post*remo iudi* *rat. si filiae, quam post ill*am donationem *legauit,* '*quidquid fundorum penes se rel* parui etenim refert, *quod solemniter confir* *filiae fa*cta non probaretur: arbitrum *enim he* *dundae patris uoluntat*em recte secuturum *di* *fundi praeter praedia* ea dati si*nt,* [70] *quae soro*
[41] 19.a. *perinde ac* si filiae *pro*pria praedia | praelegare 'exceptis, quae sorori tuae donaui.' nam et te ralitatem confirmatam, et aperte patris declarata quod diuisionis arbitrio sufficit, iuris quoque n tibus.

---

[65]) *Haec periisse videntur, quia in Dig. in fine a*

257. [71]Item. Eiusmodi lege deposita in aede arca, ut eam ipse 'solus, qui[2] deposuit, tolleret, aut post mortem domini Aelius Speratus, non uideri perfectam donationem, respondi.

258. [3]Item. Pomponius Filadelfus dotis causa praedia filiae Pomponiae, quam habuit in potestate, tradidit, et mercedes eorum genero solui mandauit. An ea praecipua filia retinere possit, cum 'omnes[4] filios heredes instituisset, quaerebatur. Iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam pater praedia, (*de*) quibus quaerebatur, dotis esse uoluit, et matrimonium post mortem quoque patris constiterat, *respondi;* filiam etenim, quae naturaliter agros retinuit, specie dotis, cuius capax fuit, defendi.

259. Item. Mulier sine tutoris auctoritate praedium stipendiarium instructum non mortis causa Latino donauerat. perfectam in praedio ceterisque rebus nec 'mancipi[5] donationem esse apparuit;[6] seruos autem et pecora, quae collo uel dorso domarentur, usu non capta.[7] si tamen uoluntatem mulier non mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem[8] respondi: non enim mortis causa capitur, quod 'ali-ter[9] donatum est, 'quando[80] morte Cincia remouetur.[1]

---

71) *Est L.* 31. §. 3. *D. de don.* (39, 5), *paucis mutatis.* 2) *Ex Dig.* qui solus *Vat. edd.* 3) *L.* 35. *D. fam. erc.* (10, 3), *paucis variantibus.* 4) *Dig.* communes *Vat.* 5) mancipii *edd. Hollw. Moms.* 6) *Cf.* §. 293. *Gai.* 2, 80. 7) *Non, quod mulier sine tutore auctore (qui tunc agnatus legitimus iam non erat) donaverat (Gai.* 2, 47. *coll. nostra* §. 264), *sed quod Latinus ex lege XII 'adversus hostem aeterna auctoritas esto' usucapere non poterat.* 8) *Contra legis Cinciae replicationem, qua heredes vindicantes exceptionem rei donatae et traditae repellere conantur.* 9) altero *Vat.* alteri *ed. Hollw.* aliter *etiam ed. Moms.* 80) q̃n *V., quod hic est* quando (*ut* §. 249. [3]). quoniam *edd. Sensus est: Nam Latino, qui directo iure ex lege Iunia mortis causa capere non potest (Gai.* 1, 24), *haec duplicatio ex voluntatis ad mortem perseverantia prodest; neque enim ea opposita Cinciae replicationi efficitur, ut mortis causa videatur donatum, quod aliter (inter vivos) donatum est.* 1) *Sequitur in V*[d]. *duorum versuum spatium, quod Momsenus olim rubricam 'de donationibus ad legem Cinciam' occupavisse recte suspicatur, quae deinceps summis paginarum oris inscribitur. Quare eam h. l. restitui.*

DE DONATIONIBVS AD LEGEM CINCIAM.

260. [1]Item. Filius emancipatus, cui pater peculium non ademit, res quidem pro donato uel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usucapit; sed debitores conuenire non potest, neque lites 'pecu*lii*[2] prosequi, si non sit in rem suam cognitor datus, aut nominum delegationes interuenerunt. Plane[3] quod ei soluitur patre non dissentiente, debitorem liberat; nec interest, an emancipatum ignoret 'uel[4] ei non esse peculium ademptum, cum rei substantia plus polleat existimatione falsa.

261. [5]Item. Peculium uindicta manumisso uel inter amicos si non adimatur, donari uidetur. Quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere *re*m possit. aliu*d* in his placuit, qui 'testamento[6] libertatem acceperunt, '*uel morte*[7] parentis potestate soluuntur; quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit. neque enim tacita liberalitas defuncti
]19.b. per*m*ittentis retinere peculium po|tuit intellegi.

262. [8]Item. Sponsae res simpliciter donatae non insecutis nuptiis non repetuntur. sed etsi adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt et nuntium sponsus culpa sua remiserit, aeque non repetuntur. quod ita intellegi oportet, si 'reuocan*d*i donationes[9] condicio non 'coniunct*o* matrimoni*o*[10] conprehendatur, non perficiendi contractus.[1]

---

1) *Cf.* §§. 261. 255. *L.* 53. 16. *D. de pecul.* (15, 1). *L.* 11. *C. de don.* (8, 54). 2) pecuñ. (*pro* peculi) *V.* pecuniae *edd.* pecuniarias *ed. Moms. Sed cf. ex. gr. L.* 44 *pr. D. de leg.* 1. 3) *Cf. L.* 11. *D. depos.* (16, 3). *L.* 41. *D. de reb. cred.* (12, 1). *L.* 18. 32. *D. de solut.* (46, 3). 4) *Malim* et. 5) *Cf.* §. 20. *l. de legat.* (2, 20). 6) tt̄ = tantum *Vat. edd. Correxit etiam Moms.* 7) si testamento *Vat. edd. In V^{d}. tantum litterae* to *certae sunt et secunda manus aliquid superscripsisse videtur, quod oportuit esse id, quod scripsimus.* *testamen*to parentes *ed. Moms.* 8) *Cf. L.* 1. §. 1. *D. de don.* (39, 5). *L.* 2. 10. 11. 15. *C. de don. ante n.* (5, 3). 9) reuocantis donationis *V.* reuocan*dae* donationis *ed. Hollw.* reuocan*d*is donationi*bus* condicio *non* compraehendatur non coniunct*o* matrimoni*o* n. p. c. *ed. Moms. Non probo.* 10) coniuncti matrimoni *V.* 1) *Quo casu neque non secutis nuptiis neque secutis perficitur donatio. Cf. L.* 22. §. 22. *D. de don. int.*

3. [12]Item. Eam, quae bona sua filiis per epistulam
ipulationem donauit, si neque possessionem rerum sin-
n tradidit, neque per mancipationem praediorum domi-
ranstulit, nec interpositis delegationibus aut inchoatis
actiones nouauit, nihil egisse placuit.

4. Item. Matrem, quae sine tutoris auctoritate filio
mis causa praesentes seruos mancipio dedit, perfecisse
mem apparuit.

4a. [3](*Item.*) Pollicitatio donationis inter priuatos uim
ionis non inducit.

5. Item. [4]Aurum et argentum, quod in re praesenti
ter filio sui iuris donauit, eiusque possessionem tradi-
se, instrumento palam fecit: non *id*circo donationem
factam existimaui, quod usum omnium rerum apud
filius reliquit.

6. [5]Ulpianus lib. I. ad edictum de rebus creditis. In- *VLP. L. I. AD ED. DE REB. CR.*
n ' solutum[6] accipimus, non solum si omnino non de-
r, sed et si per aliquam exceptionem peti non poterat,
perpetuam exceptionem. quare hoc quoque repeti
, si quis perpetua exceptione tutus soluerit. unde si
ontra legem Cinciam obligatus non excepto soluerit,
dic*i*, repetere eum posse;[7] nam semper exceptione
uti potuit, 'nec[8] solum ipse, uerum, ut Proculeiani
Sab*inianos* putant, etiam quiuis, quasi popularis sit
xceptio;[9] sed et her*es* eius, nisi forte durante uolun-

, 1). *L.* 4. *C. de don. ante n.* (5, 3). [12]) *Cf. Consult.*
[3]) *Hanc sententiam minusculis litteris inter versus scri-*
t scholium, quod tamen non habet, quo referatur, magis
isse corrector ut omissam videtur. Itaque Papiniani eam
nsui. Cf. Paul. 5, 12. §. 9. *L.* 5. *C. de contr. vel comm.*
, 38). [4]) *Cf.* §§. 314. 251. [5]) *Initium extat paucis*
in L. 26. §. 3. *D. de cond. ind.* (12, 6). [6]) non solu-
[non] solutum *ed. Hollw. Sed fortasse Ulp. scripserat*
m non solum tum accipimus, *ut posterius* non solum *delen-*
t. [7]) *Cf.* §. 311. [8]) *Ex V*[d]. *Moms. ed.* non
dd. ceterae. [9]) *Cf. L.* 7. *D. de exc.* (44, 1). *L.* 24. *D.*
Proculiani hoc negasse videntur, propter heredem promis-
ui tamen magis ex nova causa opponitur doli replicatio.

tate decessit donator: '*tunc* enim[20] doli replicationem locum habere. imperator noster rescripsit in haec uerba.[1]

266a. [Greg. lib. XIII. tit.][2] *Imp.* Alexander Flauio Menandro. Professio donationis apud acta 'facta,[3] cum neque mancipationem, neque traditionem subsecutam esse dicas, destinationem potius liberalit*atis* quam effectum rei actae continet. eapropter quod non habuit filius tuus dominium, si, quae adfirmas, uera sunt, obligare pacto suo creditori non potuit; nec quod sine effectu gestum est, uindicationem tui iuris impedit. PP. III. kal. Ian. Alexandro Aug. III. et Dione II. conss.[4]

267. *Impp.* Seuerus et Antoninus Augg. Cosoniae Hilarae. Actio noua ex pro|missione, quae donati*o*nis causa facta sit, dari non solet.[5] PP. prid. kal. Ian. Romae, Antonino II. cons.[6]

268 [7]Quaerebatur, '*si*,[8] cum Seius filiam suam 'emanciparet,[9] apu*d* acta professus sit, ei *s*e donare fundum, nec instrumenta donationis fecerit, an uideatur professione actorum perfecta esse donatio? Respondi, si neque mancipatio, neque traditio secuta est, solis actis dominium non transisse.

269. Ulpianus libro XLVI. ad Sabinum. 'Ut,[30] quod utendum mater filiae dedit, non uideatur donatum, et si donatum sit, non ualeat, in potestate filia constituta 'patris: aliud[1] esse, si dotem dedit.' Ulpianus: Constat, quod utendum filiae datum est, non esse donatum; sed etsi 'donat*a* res[2] esset, aeque

Cf. quae seq. et §. 294. [20]) *Ex V^d. Moms. ed.* etenim *Vat. edd. ceterae.* [1]) *Quae desiderantur.* [2]) *Recentiore, ut videtur, addita manu. Mai. Vid. praefat. et cf. Haenel. ad Gr. C. p.* 39. [3]) *Ex Meyerfeldii cj.* factae *Vat. ed. Hollw. De re cf.* §§. 268. 285. [4]) *a.* 229. [5]) *Sensus est: Licet noua actio i. e. institutoria vel restitutoria* (*L.* 13. §. 1. *L.* 8. §. 11—13. *D. ad SC. Vellei.* 16, 1) *creditori dari soleat, apud quem mulier intercessit, hoc tamen non fit, si mulier pro eo, qui donare volebat, promittendo se obligavit. Cf. L.* 8. §. 15. *cit. Nec igitur* nona (*in* nuda *Hass.*) *nec* promissione (*in* professione *Wenck.*) *mutandum, nec* expromissione *cum Buchh. legendum est.* [6]) *a.* [illegible] *Propter similitudinem huius subscriptionis inscriptio sequentis speciei periisse eademque strages alterum consulem Septimium Getam absumpsisse videtur.* [7]) *Cf.* §§. 266a. 285. [8]) *si Vat. edd.* [9]) emanciparit et *ex cj. ed. Moms.* [30]) *i. e.* [illegible] *quanquam.* [1]) patris. Aliud *edd.* [2]) *i. e. ipsa res, non usus.*

tio non ualeret in filiam conlata, quae in patris erat
state.[33] plane si in dotem mater filiae dedisset, ualet,
factum est: potest enim donare filiae, cum res mariti
'quoniam[4] quandoque filia uel sola, si iuris sui fuerit,
oluntate filiae pater habeat rei uxoriae actionem.[5] Merito
Sabinus ait, si inscia uxore uel inuita 'marito[6] in dotem
rem mariti non esse factam, et ideo uindicari ab herede
is posse. quod(si) sciente ea hoc factum sit, consequens
cere, in dotem conuersum esse id, quod datum est.

70. [Hermog. tit. de donationibus.][7] Diui Diocletianus et ntius Caeciliae Anagrianae. Si donationibus in unam filiam is, quarta non retenta, patrimonium exhaustum in frau- eterorum filiorum[8] probetur, has rescindi ad instar in- si testamenti, sacris constitutionibus parentum nostro- uidenter continetur. Matre quoque 'filiae[9] res uenun- nihil ei 'auferri[40] posse, non ambigitur. Subscripta V. ai. Sirmii, Caess. conss.[1] DIOCL. ET CON-STANT.

71. Iidem 'Boncio[2] Secundo. Praeses prouinciae, amicus , notionem suam inpertiet, non ignorans pro sua aucto- atque experientia, si docebitur inmoderatis donationibus, etenta quarta ad excludendam inofficiosi querelam nepo- filio nati, patrimonium suum auum exhausisse, 'pleris-

---

m ex Mai. cj. edd. Hollw. Moms. donator Vat. (ut gemi- m sit sequens es, aut r pro nota accipiendum). 33) Schol.: later filio in potestate posito donando nihil agit. Cf. L. 3. L. 32. §. 16. D. de don. int. vir. (24, 1). 4) quamuis quod huius loci non est. Nec dubito, quin codicis V. scriptor le acceperit pro qū. 5) Cf. L. 7. C. sol. matr. (5, 18). itus Vat. mater de Blumii cj. edd. Hollw. Moms. Sed tunc filia pro uxore [illegible]endum fuisset. (maritus i. d. cepit ed. Moms. Ceterum intellige matrem ut filiae donaturam i. e. filiae no- marito dedisse (cf. L. 17. C. de collat. 6, 20), qua non con- ate nulla donatio est; nam si suo nomine, dotem receptura, rito donaret, non video quin mariti fiat. L. 31. D. de iur. 23, 3) prorsus alium casum tractat. 7) Cf. Haenel. ad . C. p. 71. De re L. 87. §. 3. D. de leg. 3. §§. 271. 281. ?. de inoff. don. (3, 29). 8) In quibus Caecilia Anagriana r fuisse; cf. v. unam filiam. 9) i. e. Caeciliae Anagrianae tivo casu). 40) Vd. ed. Moms. auferre Vat. edd. ceterae. 294. — Sequitur ad marg. schol.: Hic de immodicis donatio- . 2) Bonicio Buchh. cj.

que constitutionibus[43] huiusmodi conmentis ad exemplum inofficiosi querelae esse occursum. PP. Mogontiaci XI. kal. Iul. Maximo et Aquilino conss.[4]

ILIPP **272.** '[Greg. lib. XIII. tit.][5] Imperator Philippus 'Agilio Cominio[6] suo salutem. Inter patronos et libertos de iure donationum tractari non oportet, cum etsi perfectis donationibus in possessionem inductus libertus quantolibet tempore ea, quae sibi donata sunt, pleno iure ut dominus possederit, 'tamen[7] omnis donatio mutata patronorum uoluntate reuocanda
85.b. sit. Quod obseruabitur etiam circa | ea, quae libertorum no-
17.a. mine, pecunia tamen patronor*um* et beneficio conparata sunt. nam qui obsequi*is suis* liberalitatem patronorum prouocauerunt, sunt digni, 'qui[8] eam non retineant, cum coeperint obsequia neglegere: cum magis eos conlata liberalitas ad obsequium inclinare debeat, quam ad insolentiam erigere. Fundum autem, que*m* Agilio liberto donasse te '*s*crib*is*,[9] et decuria, quae ipsius nomine 'comp*arata est*, rec*te siue in rem* actione *siue condictione repetentur*, *nec ea* libertus uindica*bit*, *cum eas* tan*tum* donationes uel pecuniae la*rgitiones*[50] libertus obtinere debeat, circa quas uoluntas patronorum in supremam usque diem perseuerauerit. Hoc tamen ius stabit intra ipsorum tantum liberalitatem, qui donauerunt: ceterum neque filii eorum, neque successores ad 'hoc[1] beneficium peruenient. neque enim fas est omnimodo *in*qu*ie*tari donationes, quas is, qui donauerat, in diem uitae suae non reuocauit. *Dat. XI. kal. Iul. Aemiliano II. et Aquilino conss.*[2]

---

43) *Ex Moms. cj. ad Vd.* postque constitutiones *Vat. edd. ceterae.* 4) *a.* 286. 5) *Quibusdam omissis vel mutatis extat L.* 1. *C. de rev. don.* (8, 56). *In marg. lemma:* Hic: in libertos collatam a patrono donationem, si ingrati extent, reuocandam, uel si nomine eorum quid emptum sit. 6) Cosmino *C. Iust.* 7) *C. Iust. inserit:* si ingratus sit. *Cf.* §. 313. 8) *Buchh.* quin *V. ed. Hollw.* non sunt digni, quo eam retineant *Iust. C.* 9) *Buchh. cj.* tribus *V. edd. Librarium fefellit, quod decuria plerumque iuxta tribum commemoratur.* 50) *Sic fere locum etiam in Vd. desperatae lectionis restituere mihi visus sum, de quo vid. et Moms. ed. Alia quaedam Moms. dedit, velut* conlationes *pro* largitiones. 1) *Sic ex Vd. Moms. ed. et Iust. C. om. ceterae edd.* 2) *Suppleta ex Iust. C. Est a.* 249.

273. 'Diuus[53] Constantinus et Caess. 'Prisca[4] legum aequi- 'prouisa,[5] uariis ambagum uersutiis exquisita donatio, 'titulum[6] emptionis uel debiti tenorem conprehendere atur, tamen claris 'testationibus[7] probata, debe*t* in irritum)cari; siquidem consultissima ratione uideatur esse proui- , matrimonio cons*t*ante donationes, inter uirum et uxorem insecus agitatas,[8] nullam firmitatem habere. nec sibi de- mulieres[9] blandiri, 'si tamquam[60] uenditores uel debi- s ad eludendas legum sanctiones mariti earum se falso antur esse professi. quare Vettium Rufinum, clarissimum m praefectum urbi, amicum nostrum, cuiu*s* notio est, : non prohiberis, qui *par*tium 'allegationibus examinatis[1] ioni tuae secundum 'iuris[2] prouidebit iustitiam. Dat. XIIII. Nou. Mediolano, Constanti*n*o et Licinio conss.[3] CON- STAN- TINVS

274. I*i*dem Aureliae Sabinae siue Gaudiosae. Lic*e*t in state 'filius degens[4] donationum effectum a patre sibi lat*ar*um[5] mox consequi 'm*inime*[6] posse uideatur, tamen seuera*ntia uolunt*atis[7] ad instar mortis causa donationis scemodi liberalitatem redigi oportere, retro principum

---

ic *V^d^.* Diui *ed. Hollw.* Dominus *ed. Moms.* Caesares *per- m adiectos esse, Moms. p.* 405. *notat.* 4) *Fortasse:* Prisco. a *vel* Prisco, *cui sc. rescriptum fuerit; nisi is consulto omis- est. Cf.* §§. 35. 249. — *Schol. in marg.:* De donationibus sub ione . . . sub . . . tis *Mai.* Hic de donationibus sub empti*onis*) *fac*tis *ed. Moms. recte.* 5) *praeclus*a *ex cj. ed. Moms.*)rouisa (= *praeparata, instructa) pertinet ad* donatio, *quae* a *hoc modo facta ne valeret, prisca legum aequitate provisum* . 6) *Ex V^d^. Moms. ed.* instrumentum *Vat. edd. ceterae.* ta *ex V^d^. ed. Moms.* donationibus *Vat. edd. ceterae.* 8) *ex V^d^. ed. Moms.* re (*sive* res) insecuta non ratas *Mai. ed.* 'd. mulieris *Vat. edd. ante Moms.* 60) *Ex V^d^. ed. Moms.* nquam *edd. ceterae.* 1) *Hanc cj. Bark. Buchh. Rudorf. rmavit V^d^.* allegationis exa . . . . *Vat. ed. Hollw.* 2) *For- e:* muneris. 3) *a.* 315. 4) *Sic etiam Moms. ed.* filii sunt u *V^d^.*) degentes *Vat. Scilicet primum ex* filius *factum* filii s̄ sunt), *deinde ex* degens degentes; *cuius certum vestigium quod . postea habet* uideatur (uidea*n*tur *edd.*). filii [sunt] degentes *Hollw.* 5) conlatu*m V. edd. Correxit etiam Moms.* 6) *Ex orf. cj. et V^d^.* m . . *Vat.* '*non*' *ed. Hollw.* 7) *Ex ack. cj. et V^d^.* perseuerat et . . . . satis *Vat.* perseuerante ntate *ed. Hollw.*

*re*scriptis cogn*osc*it*u*r esse concessum.[68] unde uirum clarissimum praefectum urbi, amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui omnibus rite consideratis, quae in precem tuam conferenda[9] '*tibi sunt uisa,*[70] pro experientia sua recte '*sententiam d*ari *faciet.*[1] Dat. idib. Augustis Romae, Constantino et Licinio Augg. conss.[2]

DIOCLET. **275.** Diui Diocletianus et Constantius 'Sab*inae*[3] *et Diodu*-
[45] 24.b. *lae.* Perfectam dona|tionem mutata uoluntate donatoris, etsi parum gratus existet, cui dono res data est, minime '*rescin*di[4] posse, saepe rescriptum est.[5] PP. V. non. Mart. Nicomediae, Maxim*o et* Aquilino conss.[6]

276. [7]I*i*dem . . . iae. Si, 'u*t ais,*[8] *pater* tuus nomine matris tuae de sua pecunia '*res quasdam emit*[9] *donationis* causa, eique tradidit et decedens non reuocauit, '(*contra*) id, *quod in eam*[80] contulisse uidetur, intellegis, frustra te uelle experiri, cum oratione diui Seueri huiusmo*di d*onationes post obitum eorum, qui donauerunt, confirmentur. PP. pridie non. Mart. Antiochiae, Augg. IIII. et III. conss.[1]

277. [2]Ii*d*em Aureli*o* . . . '*Ne frater tibi eripiat, quam pater in te*[3] *con*tulit donationem et decedens supremo *iudicio* non reuocauit, scilicet manente potestate, praeses prouinciae iuxta diuorum principum *con*stitutiones super hac re factas uim prohibebit, de ceteris inter uos discep*tat*urus. PP. IIII. kal. Sept. Maximo et Aquilino conss.[4]

278. [2]I*i*dem Aurelio Zoilo. *Cum* adfirmes, patrem tuum

---

68) *Cf.* §§. 277. 278. 281. *Paul. S. R.* 5. 11. §. 3. *L.* 2. *Gr. C. famil. erc.* (3, 4 *vel* 6). *L.* 2. *C. de inoff. don.* (3, 39). 9) *Addit* m (*in fine versus, ubi siglam* m̊ *esse oportet*) *Vat.* 70) *Ad V*[d]. *vestigia restitui.* tu duxisti *ed. Moms.* 1) *In V. initio fuerit* sādari. *iudicari curabit ed. Moms.* 2) *a.* 315, *ut videtur; cf. Buchh. et Moms.* 3) Sabinianae *ed. Buchh.* Sab . . na *Vat. Antea Constantii nomen perperam additum esse, notat Moms. p.* 405. 4) *Ex ed. Moms.* contendi *Vat. ed. Hollw.* 5) *Cf. L.* 2—4. *C. de revoc. don.* (8, 56). 6) *a.* 286. 7) *Cf. L.* 32 *pr.* §§. 1. 2. *D. de don. int. vir.* (24, 1). 8) *Ex V*[d]. *Moms. ed.* 9) *Similia alii rest.* 80) *Ex V*[d]. *et Moms. ed.* ad (pro id) *Vat. Sed* 'contra' *addidi, quod notatum in fine versus evanuisse puto.* 1) *a.* 290. 2) *Cf. not.* 68. 3) *Restitui. Paullo aliter Moms.* et ego ipse priore ed. 4) *a.* 286.

ıationes perfectas in te contulisse et supre*mis* iudiciis eas ı reuocasse, poteris iure constituto, praesertim cum honor*i* nipilari sis adstrictus,[85] securo animo ea, quae donata sunt, sidere. PP. *V*III. kal. Nou. Maximo et Aquilino conss.[4]

279. I*i*dem Benign*ae* Superlatae. In filiam post emanciionem 'donationem[6] a patre conlatam postea auferri ab ea ı potuisse, dubitari non oportet. si igitur nihil aliud tibi de ı aduersatur, praeses prou*inciae*, *ne* qua tibi legitime posınti fiat iniuria, intercessu auctoritatis su*ae* *prou*idebit. PP. , kal. Dec. Maximo[7] et Aquilino conss.[4]

280. [8]I*i*dem Aur. Anniano. In 'd*ub*i*um*[9] non uenit, adsus enor*mes* *d*onationes, quae '*tantu*m*modo*[90] in quosdam ros uacuefactis facultatibus '*reliqu*orum[1] pernicie confetur, iamdudum diuorum principum stat*utis* *esse* *prou*isum. gitur mater tua ita patrimonium suum profunda liberalit*a*t*e* fratrem tuum *eu*isc*e*r*a*ti*s* *o*pibus *s*uis ex*h*au*s*it, ut quartae *tis* *d*imidiam, quam ad excludendum inofficiosi 'or*dina*m[2] querelam aduersum '*testamentum* (*sufficere*) *c*onstat,[3] donatis datisqu*e* 'n*on* relictam *ti*bi habe*as*,[4] praeses prociae, quod *immoderate* gestum est, reuocabit. '*n*amque[5] s alieni solutionem,[6] *si ab* intestato cum fratre tuo matri es exstitisti, 'reuocare[7] non pot*es*. *Dat.* Nicomediae V. ı. Mart. Augg. III.[8] et II. conss.

Ut castrensis peculii factae donationes videri possint. [6]) :*essit ex V*[d]. [7]) Maximino *V. ed. Hollw.* Maximo II. *ed.* :*hh.* [8]) *Pars extat in L.* 7. *C. de inoff. don.* (3, 29) *inscr.:* *lem AA. Ammiano', quod Buchh. h. l. restituit. Sed* Anniano . *ed. Moms. In margine schol.:* Hic de inmodicis donationibus. *Ex V*[d]. *et Moms. ed.* [90]) *Ex V*[d]. *et Moms. ed.* ita *Vat.* *rae edd.* [1]) *Ita Moms. ex V*[d]. in filiorum *Vat. edd.* *res.* [2]) or *in fine versus V*[d]. *linea ante insuper ducta, ut o pro* ord., *ut saepissime v.* ordinarius *in lapidibus notatur.* *Ad imaginem V*[d]. *scripsi. In V. fuerit:* tum constat, *fortasse erscripta v. 'sufficere', de qua vid. Iust. C.* aduersum te *sufre* constat *ed. Moms.* [4]) *Ex V*[d]. *ed. Moms., tantum pro posito h*au (haud?). [5]) *Ex Hollw. cj.* eamque *V*[d]. sane *Moms.* [6]) *Materni, cuius solutionem fratri donationis in collatae causa soli incubuisse Annianus putaverat. Cf. L.* 15. *de donat.* (8, 54). [7]) *Ita Vat. ed. Hollw.* renouare *V*[d]. *ed. ms., et post* potest *pro* potes. [8]) *Videtur corrigendum* IIII.,

281. [99] *Iidem* Aurelio Seuer*o Alexan*dro. Pater in filium, quem in potestate habet, conferens ipso iure d*onationem* non
p. 24. a. facit; sed ex praeceptis statutorum recepta | humanitate placuit,[100] si in eodem iudicio perseuerans in fatum concesserit, liberalitatem eius salua lege Falcidia probari. Proinde si pater, qui per epistulam res tibi dono dedit, non reuocata liberalitate, nec mutata uoluntate, fatalem diem intestato obiit, inlibata donatio permanet, 'nisi tamen legis Falcidiae ratio communis eam exegerit;[1] quod si locum habet, eatenus ex donatione fratres tui deducent, quatenus id fieri indemnitas et iuris ratio[2] in optinendis portionibus, quas eos habere necesse est, exigunt.[3] Iuxta hanc iuris formam praeses prouinciae ad uicem familiae herciscundae officium sententiae suae legibus temperabit. PP. Byzantio, XI. kal. Apr. Maximo et Aquilino conss.[4]

282. *Iidem* Calpurniae Aristenètae. Quoniam non contenta rescripto, quod ad primas preces acceperas, iterato supplicare uoluisti, ex iure rescriptum reportabis. Communes[5] res in solidum donari nequeunt, sed portiones eorum, qui donant, ad eos, qui dono accipiunt, transitum faciunt. nec[6] ambigi oportet, donationes etiam inter absentes, si ex uoluntate donantium possessionem ii, quibus donatum est, nanciscantur, ualidas esse.[7] Restat, ut si[8] filius tuus inmoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, iuxta legum placita praesidis prouinciae auxilio utaris; qui, discussa fide ueri, si integri restitutionem ex filii persona conpetere tibi ob inprobabilem

---

ut sit a. 287. *At in l. C. subscriptum est: 'PP. V. Id. Mai. conss. ut supra'* (*Maximo II. et Aquilino conss. a.* 286.). [99]) *Schol. marg.:* Hic. Si pater in filiumfamilias aliqui*d confert*, liberalitas eius salu*a lege* Falcidia probanda *est*. [100]) *Cf. not.* 6. [1]) si tamen . . . . nec exegerit *V. prima manu, ed. Moms.* [2]) et *inserit Vat.* [3]) *Cf. L.* 2. *C. de inoff. don.* (3, 29). *L.* 14. 16. 21. *C. fam. erc.* (3, 36). [4]) *a.* 286. [5]) *Cf. L.* 12. *C. de don.* (8, 54). *Schol. marg.:* Hic, communes res in solidum donari non posse. Donationes etiam inter absentes posse fieri et ualidas esse, si ex uoluntate donantium hi, quibus donatum est, nanciscuntur possessionem rerum donatarum. [6]) *Est L.* 6. *C. de don.* (8, 54). [7]) *Schol.:* Idem supra pag. VIII. et infra pag. XV. et XXIII. [8]) *Hinc incipit L.* 4. *C. de inoff. don.* (3, 29) *in fine plenior.*

s enormitatem animaduerterit, in remouendis his, peram gesta sunt, tibi subueniet. PP. III. id. Feb. , Maximo et Aquilino conss.[104]

[109] Iidem 'Au*gg. et Caess.* Zenoni.[110] Si stipendiario-*aediorum*)[1] proprietatem dono dedisti, ita ut post ius, qui accepit, ad te rediret, donatio inrita est, cum *is* proprietas transferri nequiuerit.[2] si uero usum-in eam, contra quam supplicas, contulisti,[3] usum-. proprietate alienare non potuisti.[4] PP. V. id. Mart. t Aquilino conss.[104]

[5] Iidem Alexandriae. Ea quidem, quae iure donatio-'u tua in te conlata sunt, manere inconcussa, rector e efficiet. '*De*[6] matrimonio uero retinendo tui arbi-n uelis et filiis communibus interuenientibus in eodem perseuerare. PP. III. id. Oct. Heraclia Thracum, t Aquilino conss.[104]

'[Greg. lib. XIII. tit.][7] Iidem Aurelio Abanti. Si filiae essiones, de quibus agitur, neque mancipasti, neque , frustra uereris, | ne ex una professione uel '*apud* 22.a. [47]
ta perfecta sit donatio,[8] *praeser*tim cum fundos ⅓ *pr.*
s esse eosque te possidere significes, *quare*[9] etiam

---

tum extat in L. 2. *C. de don. q. sub modo* (8, 55) *inser. iocl. et Max. AA. et CC. Zenoni.'* [110]) *Ex I. C.* Aurelio Carrenoni *Vat. edd. Similiter in tribus Herm. utionibus tit. I. c.* 1. *tit. II. c.* 1. *tit. III. c.* 1. (*p.* 65. *en. et cf. eundem ad Gr. C.* 3, 1. *p.* 16. *Zimmern H. I.* 46. *p.* 159. *not.* 24). *'Aurelius' ille imperator natus est , quasi id esset 'Aur.', omisso ante 'It.' vel 'Id.', quo vá constitutio librario indicari videbatur.* [1]) *Buchh.* [2]) *Quod Iustinianus demum et in leganda re mutavit de leg.* (6, 37). *Idem est in obligatione.* §. 3. *I. de* (3, 14). *L.* 55. *D. de leg.* 1. *Dissimiles casus conti-* 29. 42 *pr. D. de mort. c. don.* (39, 6). [3]) *Sc. ita ortem eius, cui datus esset, ad te rediret.* [4]) *i. e. eum redibit ususfr., cuius mortis tempore proprietas donatio eiusmodi valet, cum ususfr. ad tempus dari* [5]) *Cf. L.* 12. *C. de don. a. nupt.* (5, 3). [6]) ** *Vat.* *'De' etiam Moms. Postea pro* retinendo *malim* non [7]) *Cf.* §§. 266[a]. 268. [8]) *Probabiliter* rest. Buchh.

ab iniuria temperari, *quominus possideas, praeses prouinciae prouidebit*[119] . . . Maximo et Aquilino *conss.*[104]

286. '[Eodem libro eodem tit.][120] I*i*dem Iuliae Marcellae. *Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus id*, quod donatum est, alii restitu*atur*, *ueteris iuris auctoritate rescriptum est*, si is, in quem liberalitatis conpen*dium conferebatur, stipulatus non sit, placiti* fide non seruata ei, qui liberalitatis *auctor fuit*, *uel heredibus eius condicticiae actionis* persecutionem conpetere. sed cum *postea benigna iuris interpretatione diui principes* ei, qui stipulatus non sit, *utilem actionem iuxta donatoris uoluntatem* decernendam esse admis*erint*, *actio*, *quae sorori tuae*, *si in rebus humanis* ageret, potuit decerni, *si 'heres ei (ut affirmas) ex asse facta es*,[1] *tibi* adcommodabitur. PP. 'Si*rmii XI. kal. Oct. Augg. IIII. et III. conss.*[2]

CONSTANTIN. **287.** [3] Constantinus et Caess. . . . . *Semel perfecte donata reuocari* nec ea, quae matres in filios cont*ulerunt*, *etsi* *parum grati sint*, *iura permit*tunt. Sane si generaliter res *tuas donasti et tantum in iure cessione* uel mancipatione totius pat*rimonii*[4] *ea donatio, ut perhibes, celebrata* est, id quod donatum est, stare non *potest, cum hoc modo quicquam in alterum* transferri non ualeat. qu*a ratione an aduersus filios tuos tibi consu*li possit, rectorem prouinciae interp*ellare non prohiberis. PP.* . . . . Licinio V. et Crispo *conss.*[5]

PROBVS. **288.** [Greg. lib. XIII. tit.] 'Diuus[6] imp. Probus 'Massiciae.[7] R*ecte tibi ab his, quos consuluisti, responsum* est, si quidem donatur*a*m te, quae d*onare statueras, dixisti, neque aut instru*menta fecisti, aut eundem, cui d*onatura eras, in posses*-

---

119) *Ad sensum restitui. Cf.* §. 293. 120) *Sequitur L.* 3. *C. de don. q. sub modo* (8, 55). *Cf. L.* 2. *C. de his q. s. mod. leg.* (6, 45). 1) *Ad sensum restitui; nam in I. C. haec omittuntur.* 2) *Ex I. C. suppl. Est a.* 290. 3) *Cf.* §. 275. *Consult.* 6, 1. *Ad sensum restitui.* 4) *Cf. Spangenberg tab. negot. sol. p.* 19[illegible] 5) *a.* 318. 6) *Ita solita nota V.* Dominus *ed. Moms. Deinceps priorem rescripti partem restitui. De ICtis ante imperatorem consultis cf. L.* 3. *C. de ingen. manum.* (7, 14). 7) *L.* 4. *C. de don.* (8, 54) *habet in plerisque lib. mss.* '*Marsiae*'.

nduxisti, perfectam ac 'sol*id*am[128] ti*bi* p*raedii, de quo lonationem obiici* non posse, quando apud te eius rei *ıs remansit. Sed nec functionum depen*siones[9] uel , cui dona*ta res non erat, uel ab actoribus ipsius* :elebratae 'nunc[130] tibi obesse 'a*duersus*[1] *eum pos- uodsi si absens etiam tuum* iustum magistrum sum- *ıi de possessione fecit, praesidem prouinciae adi, n* cum comminatione uid*elicet uenire iubeat, et uim ueniente die ex* praefinitione allega, ut si p*raesidi baueris, aduersarius te restituere compel*latur. PP. Ian. Mes*sala et Grato conss.*[2] |

. [3] . . . . *Neque in excepta persona per* stipendiarii 22.b. [48. ta*rii praedii mancipationem sine possessionis tradi-* ⅓ po. *na*tio perficitur. Pone igitur sollicitu*dinem, si con-* INCERT. IMP. *n, qui in praediis tuo nomine de*git, non tradidisse quae *ultro fecit, ex mandato uel uoluntate tua facta* ı[4] non sunt. PP. non. Oct. . . . . . .

. [5] . . . . *Secura esse potes, cum 'preces tuas* fides[6] Ceterum *quod proponis, nec inhonestam patris tui ti*lem 'declarat[7] uoluntatem, *cum tu filiafamilias ut ı mereres donati*onem ab eo perfecisti: si quidem [8] *quoque liberis et adhuc in potestate sua ac f*amilia ıus pater do*nationibus recte conferat, etiamsi id tan- eis uel paulo plu*s adeo emolumenti tribuat, *quam fa-*

---

n *Vat. edd. Cf. L.* 1. §. 3. *Th. C. de mat. bon.* (8, 18): *perfectumque dominium'.* [9]) *Hinc incipit L.* 4. *C. de* 54) *'Si functiones [exactiones uel tributa] . . . . cele- unt, tibi obesse non potest'.* . . . . siones *Vat. functiones 'w. Quae sequuntur, spectare uidentur querelam Massi- se praedio praefectum* iustum magistrum *summotum esse 'ontra quem supplicabat.* [130]) *Ex V*[d]. *ed. Moms. '. Hanc rem postea factam nondum ICtos docuerat Mas-* [1]) *In V*[d]. *postrema littera* a *est. Quae sequuntur, ad ım restitui. Cf. L.* 71. 72. *D. de iudic.* (5, 1). [2]) *a.* 280. *ım restituendo declaravi. Primo versu ante* stipendiarii *V*[d]. *Cf.* §. 293. [4]) *Ita V*[d]. spernenda *Vat.* [5]) *Item* [6]) *Ita ex V*[d]. *Moms. ed.* . . . a fides *Vat.* [7]) de- *ıx factum* declarat *V.* [8]) *Vox alia manu ad marginem a, et, ut puto, glossema vocis 'liberis'.*

*ciunt partes omnium lucrorum aequa*les, quod 'sibi[139] ex patris rebus iure *donationis uindicant.*[140] *Noli igitur me*tuere '*fra*trum[1] tuorum inquietudinem, si qua *donatio a patre tuo in te collata aequet porti*onem, quae tibi ex bonis patris *ab intestato debetur, eamque in diem nouissimum* uoluntas perseuerans *ad instar mortis causa donationis rede*git, uel etiam fundi ex pecunia a patre *tibi donata comparati possessio pridem* tibi tradita, ac postmodum *reuocata non est. Tuum igitur quod ex donatione compe*tit[2] facta numerans, quod penes *patrem remansit, cum fratribus ex aequo diuide.* Dat. III. kal. Oct. Verona . . . . . .

291. [3] . . . . *A patre rerum donation*em in te conlatam, licet in potestate *fueris constitutus, si tamen in diem nouis*simum uitae uoluntas *eius durauit, non licet fratribus tuis impugn*are: '*sed* tu eorum,[4] quae praetulisti, *fidem iustis probationibus faciens, ne quid* fiat contra uoluntatem defuncti, *obtinebis ab eo, quem praeses prouinciae hereditatis arbitr*um diuisioni dabit: qui in *sententia dicenda hoc scilicet inprimis specta*re debebit, ut tibi istae res *praecipuae ad*iudicentur, *et praeterea porti*o ex legibus ab intestato debita *ex rebus hereditariis integra seruetur.* PP. V. kal. Ian. Treueris . . . . . . [5] II. conss.

DIOCL. ET CONST. **292.** [6] . . . . D*ona*tio quidem a patre in filium*familias collata ipso iure non ualet: sed* si in eadem uoluntate pater *perseuerauit usque in diem uitae noui*ssimam,[7] uoluntas, quam in ex*tremum usque non mutauit, custodienda est, ut*

19] 18.b. *et p*ortio, quae ab intestato debetur, | inlib*a*ta seruetur. Iuxta quae adi correctorem uirum clarissimum, amicum nostrum, et ea, quae in precem contulisti, adlega; qui in examinationi-

139) *ibi *V.* tibi *ed. Hollw.* 140) *Postremam sententiam inde a verbis 'etiamsi id' nunc paullo aliter quam in priore editione formavi.* 1) *Vd.* res *Vat.* 2) *Ita vel* tat *Vat.* tii *Vd.* 3) *Restitui. Cf. L.* 18 *pr. C. fam. erc.* (3, 36). §. 290. 4) *In V. fuerit* s'tumorum *prima* m *correcta in* e *superscripta. nam* (*puta notatum*) eorum *Vat.* istu m°urum *Vd.* 5) '*Ualeriano III. et Gallieno*' *supplevit Buchh., ut fuerit a.* 255. *Sed spatium haec non explent.* 6) *Est Diocletiani et Maximiani* (*cf.* §. 23). *Sententiam restitui. Cf.* §§. 290. 291. 7) *Ita Vat.* nouissima *Vd.*

bus eam sententiam promet, quam iuris atque aequitatis ratio dictauerit. PP. Mediolano, VII. kal. Ian. Tusco et Anullino conss.[148]

293. [9]Iidem [']Aur. Luciano.[150] (1.) In donatione rei tributariae circa exceptam et non exceptam personam legis Cinciae nulla differentia est; cum et uacuae possessionis[1] inductione celebrata in utriusque persona perficiatur, et si hanc secutam post huiusmodi placitum non [']constet manifeste,[2] nec coepta uideatur. quapropter in his quidem, quae solo tributario consistunt, a maiore V et XX annis in uacuam inductos [']*(uos)*[3] possessionem ostendi conuenit; rerum autem mobilium siue mouentium, si *(non)* excepti fuistis, quae mancipi sunt, usucapta, uel mancipata, post uel antea maiore tempore a uobis non possessa,[4] auocari non possunt; nec mancipi uero, traditione facta, proptèr eiusdem interdicti potestatem similis possessionis prob*a*tio necessaria est. nam si exceptus fuisti, priuignus tum constitutus, sola traditio sufficit. (2.) Quod autem res[5] tibi ab herede donatricis distractas esse pro*ponis*, *duplicari* tibi titulum possessionis non potu*i*sse constat; sed ex perfecta donatione dominum factum frustra emisse, cum rei propriae emptio non possit consistere; ac [']tum id[6] demum tibi proderit, si ex donatione te non fuisse dominum monstretur. nec quoniam omnia [']*(bona)*[7] uobis ab [']ea[8] donata et tradita dicitis, ad hoc a filio facta [']uenditio[9] rerum maternarum adhaere, perfecta etiam donatione, poterit defensionem, [']*ne*[160] exemplo inofficiosi testamenti possit haec auocare. Quibus omnibus praeses prouinciae suam notionem praebebit. PP. IIII. kal. Iun. Diocletiano et Maximiano V. et IIII. conss.[1]

294. [2]Papinianus libro XII. Responsorum. Quod pater *PAP. LIB. XII. RESP.*

---

[148]) a. 295. [9]) *Pars posterior extat L.* 4. *C. de contr. empt.* (4, 38). [150]) Angg. Luciano *I. C. Cf. not.* 110. *sed etiam not.* 230. uel §. 316. [1]) *Excidisse videtur* traditione et [2]) constet, manifeste *edd.* [3]) *Suppl. etiam Moms.* [4]) *Cf.* §. 311. [5]) *Incipit paulum mutata L.* 4. *C. cit.* [6]) tum *Vat. edd.* tunc *Iust. C.* [7]) *Ex Iust. C. supplevi.* [8]) *Ex I. C.* eo *Vat. ed. Hollw.* [9]) *Ita I. C.* uenditione *V. ed. Hollw.* [160]) in *V*[d]. no uel *I. C.* [1]) *a.* 293. [2]) *Cf.* §§. 256. 295. 296. *L.* 2. §. 2.

filiae, quam habuit ac retinuit in potestate, donauit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse, respondi. nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat.[163] Diuersa ratio est contra legem Cinciam factae donationis: tunc enim exceptionem uoluntatis perseuerantia doli replicatione perimit. 'Verum cum[4] pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest, non mutari uoluntatem, quoniam, quod praecessit, totum inritum est. unde cum filius in diuisione bonorum penes fratrem, quod pater donauerat, errore lapsus, reliquit, portionem eius non esse captam usu, Seruio Sulpicio placuit: quod neque frater
CYCN. ipse donauerat, neque pater donare poterat.[5] | Cur ergo quod uir uxori dedit, morte soluto matrimonio, si uoluntas perseuerauit, 'fini decimarum[6] auferri non oportere, maximi principes nostri suaserunt, et ita senatus censuit?[7] Sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perueniunt: ac plerique plus habere quam fratres iurgiis eiusmodi contendunt.

SEVER. ET ANTON. **295.** [7]Impp. Seuerus et Antoninus Augg. Atilio 'Natali[8] militi.[9] Si frater tuus in potestate patris in diem mortis perseuerauit, donationes, quas a patre in eum conlatas esse adfirmas, nullius esse momenti, dubitare non debes. de patris igitur bonis diuidundis cum fratre tuo apud 'clarissimum ui-

D. pro her. (41, 5). *L.* 1. §. 1. *D. pro don.* (41, 6). *Quae loca omnia spectant testato defunctum patrem. Cf. Wenck praef. ad Haubold. opp. p. LII. et schol., quod hic est in marg.:* Hic: nihil prodesse filiofamilias donatum, si t (*i. e.* testamento) non confirmetur donatio, quamuis pater non mutauerit uoluntatem. Et sequens et tertia. Infra 7 pag. X. ad notam similis huic; inc (ipit) ad not. 4. 163. *Cf. L.* 13. *C. fam. erc.* (3, 36). [4]) Cum *edd. Scripsi, cum in Vat. sit secunda manu* perimitur cum. [5]) *In marg. inferiore V. librarius calamum explorans scripsit* CYCNVS. [6]) *i. e. dumtaxat (non ultra) decimas bonorum, quas omnino mortis causa viro et uxori invicem capere per leges decimarias licet. Cf. Ulp.* 15. *Ergo quod excedebat decimas, ex SCto non convalescebat.* [7]) *Cf. L.* 32. §§. 1. 2. 11. *D. de don. int. vir.* (24, 1). §. 276. [8]) *Ex cj. Buchh.* natili *Vat.* [9]) *Schol in marg.:* Hic *quod* (quaere *Mont. ed.*) *supra* (*sc. notatum est*). *Cf. not.* 162.

*praesid*em *prouinciae coh*eres[170] consiste. PP. XIIII. ;ept. Fausti[nia]uo et Rufino conss.[1]

;96. [172]Papinianus lib. *XII*. Responsorum. Donationem, *PAPIN. L. XII. RESP.* pater in filium, quem in familia retinuit,[169] frustra con- arbiter hereditatis diuidundae non sequitur. et ideo si · coheres apud fratrem suum possessionem, errore iuris s, reliquerit, usucapio partis non erit.

;97. Diui Diocletianus et Constantius Clodiae Iuliae Ptole- *DIOCL. ET CON-STANT.* .[3] Cum matrem tuam donationis instrumenta in neptem fecisse, nec ea tradidisse dicas, in dubium non uenit, ılitatem, 'quae non[4] adsignatis instrumentis· minime ;a est, inualidam esse. Igitur ut 'quaestio,[5] quae inter ırta est, cognita causa conprimatur, a uiua matre tua e instrumenta, neque possessionem traditam esse ostende. III. non. Nou. 'Sun*is*ta,[6] Diocletiano Aug. II. et Aristo- conss.[7]

;98. Paulus lib. LXXI. ad edictum ad Cinciam. Personae *PAVL. L. LXXI. AD ED.* : cognatorum excipiuntur in '(*lege*)[8] his uerbis: 'siue cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinaue pro- e 'eo s*i*t,[9] siue quis in alterius potestate, 'man*u man*- ue[180] erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumue *um quis*)[1] in potestate, 'ma*nu mancip*ioue[180] erit, eis bus inter se donare, capere liceto.'

;99. Item. Quinque igitur gradus pleni excepti sunt, et xto una persona, sobrinus et sobrina.

---

ta locum corruptum emendandum esse post demum vidi. Cf. C. de transact. (2, 4) *et Brisson. de form.* 3, 26. eum, de quo *Vat. edd. quod sc. ex* c̄u p̄sdēp coheres *omisso* p̄s *factum est. m peperit, quod plerumque inverso ordine* p. p. u. c. *dici-* 1) *a.* 210. 2) *Cf.* §. 294. XII. *pro* II. *scripsi ex Mai. cj. marg.:* Hic, donationem non adsignatis instrumentis non ualere. . 314. 4) *Ita recte Heimbach. in Repert. Lips.* 1843. *p.* 153. . quoniam *edd. Hollw. et Moms.* quoniam non *ed. Buchh. Buchh. et nunc ex* V^d. *Moms. ed.* querella *ed. Hollw. Pannonia* (*Forbiger Geogr. ant. III. p.* 480.). Suneata *V.* 7) *a.* 285. 8) *Supplevi.* 9) eoset *Vat.* eos, et *edd. erunt ed. Moms., qui et antea:* siue qui cognati cognatae. *Ex Wenckii cj. etiam Moms. Cf.* §. 300. matrimonioue *V. factum ex* manumcipioue) *ed. Hollw. Alia causa est legis* §. 216. 1) *Supplevi.* '*is*' *suppl. Moms.*

300. [illegible] qui in potestate eorum uel [illegible] in potestate, manu mancipioue [illegible].

301. [illegible] qui *quinto*[3] gradu est, in [illegible] *is*[4] mihi longiore | gradu [illegible] lex Furia scripta est: eo amplius, [illegible] personam ex septimo gradu [illegible].[5]

302. [illegible] adfinium personae, ut priuignus [illegible] socer socrus, gener[6] nurus, uir [illegible].

303. [illegible] adfines, qui sunt tempore de[illegible] Idemque etiam diuus Pius rescripsit: [illegible] etiam eos excipere, qui fuissent, [illegible]

304. [illegible] tutorem, ei, cuius[9] tutelam gerit, [illegible] quia tutores quasi parentes proprii pupilli [illegible] permisit eis [in] infinitum donare. Contra ut [illegible] pupillus donare, non excepit.

305. [illegible] Item excipit: si quis mulieri uirginiue cognatas dotem conferre uolet. Igitur quocumque gradu cognatus dotis nomine donare potest.

306. Item. Quaeritur,[1] an et cognata cognatae ultra exceptum[2] dotem dare[3] possit? Labeo scribit, non posse; sed ratio aequitatis eadem[4] in feminis est.

307. Item. Item excipit: si quis a seruis (*suis*),[5] qui-

---

1. 2) *Ex Mai. cj.* ita *V. edd.* 3) quiq in eo *V.* qui in eo *edd.* 4) eum qui *V. edd.*, *ex quibus* eum *factum ex* inm. *cum* al ab*sorptum esset ab* habe-at, qui *ex* quis. 5) *Cf. Ulp.* 28. 7. coll. *L.* 1. §. 3. *D. unde cogn.* (38, 8). — §§. 158. 216. 6) *Vd.* omit. *Vat.* 7) sed in hac *V. edd.* *Fuerat olim, ut puto:* s' duntac; *nam olim, cum* ex *pro* x *scriberent, etiam* duntac. *pro* duntax. (*Gai.* 4, 43.) *ut* uc. *pro* ux. = uxor *notasse videntur.* 8) Item. Excipit *edd.* 9) tutorem qui *V. edd.* (*sc. pro* tutorē ei cui.) 10) *Huc transtuli, cum in V. et edd. sit ante* permisit. 1) quaesitur *Vd.* Quaesitum *edd.* 2) exceptam *ed. Hollw.* exceptum gradum *ed. Moms. An* grad(*um*) exceptum? 3) donare (*sc. pro* dot. dare) *V. edd.* 4) *Ex Kelleri cj. ed. Moms.* ea *V.* aeque *ed. Hollw.* 5) *Buchh. supplevit.*

) seruis seruitutem seruierunt, accipit 'duit*ue* *i*is.' Ver-
'si quis a seruis suis' liberti continentur,[7] ut patronis
)ssint. sequentibus uero excipitur, ut is, qui bona fide
, si postea liber pronuntiatus sit, possit dare ei, cui
t.[8] Sabinus utraque scri*p*tura '*(libertum ait)*[9] conti-
*b*is idem dictum.

8. Item. Sed tantum patronum a liberto excipit. qui-
tamen)[200] putant, etiam liberos patroni exceptos, quo-
bertus continetur serui appellatione:[1] et sicut in XII
patroni appellatione etiam liberi patroni continentur,[2]
n hac lege.

9. Item. Contra '*an i*tem[3] liberti a patronis excepti
et hoc iure utimur, '*ut*[4] excepti uideantur, ut et dare
re lex eis permittat.

0. [5]Paullus lib. XXIII. ad edictum 'de breuibus.[6] Per- *PAVL. L. XXIII. AD ED. DE BREV.*
donatio in exceptis personis sola mancipatione uel pro-
ie; quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat, neque
im[7] SI NON DONATIONIS CAVSA MANCIPAVI VEL PRO-
ME DATVRVM. idque et diuus Pius rescripsit.

1. [5]Item. Sed in persona non excepti sola mancipatio

t his (*pro* duitūis) uerbis *V*. duit. his uerbis *ed. Hollw.* uit is. Verbis *ed. Moms. Cf.* §. 309. [7]) *Nam verba,* *n lege sequuntur* qui .... seruierunt *attractione quadam* *ad* '*seruos suos*' *referenda sunt, qui cum servierunt i. e.* *ssi sunt, vere liberti huius olim domini fiunt.* [8]) *Ita* *et V*[d]. seruit *Vat. ed. Hollw.* [9]) *Supplevi; excidit ob* *dinem, cum scriptum esset* lib'tū ait. '*libertos putat*' *suppl.*

[200]) *Supplevi* (*notatum erat* tm). [1]) *Servus enim iure* *edis etiam liberorum domini esse videbatur.* [2]) *Cf. Collat.* §. 2. [3]) *Ita ed. Buchh.* autem *Vat. ed. Hollw.* [4]) *Ex* *. cj.* ne *V. edd. Hollw. Moms. Cf.* §. 307. *Alii post*a .. et *legunt* nec .. nec. *De re notandum, quod non item* *ae exceptae esse visae sunt, ut liberto donare possent.* 313. *De posteriore iure vid.* §. 272. [5]) *Cf.* §§. 293. 266. . *ut mihi videtur, de eiusmodi edictis, quibus pr. urbanus* *suo quidquam statuerat, sed proposita aliqua lege vel* *e secundum eam legem ius dicturum esse, breviter subno-* . *Cf. Plin. ep.* 5, 21. *Quo in numero edictum de lege* *fuisse videtur, unde etiam exceptio legis Cinciae dicta est.* *orum opinionibus cf. Rudorf. de lege Cinc. p.* 31. *Haubold* *II. p.* 201. [7]) *Quae, ut puto, Latino* peregrinove vel

uel promissio non perficit donationem: '*(nam)*[208] in rebus mobilibus, etiamsi traditae sint, exigitur, ut et interdicto VTRVBI superior sit is, cui donata '*(res)*[9] est, siue mancipi mancipata
[52] 20.a. sit, siue nec mancipi tra|dita.

DIOCL. ET CONST. **312.** Diui Diocletianus et Constantius Aurelio Onesimo.[210] Successoribus donatoris perfectam donationem reuocare non permittitur, 'cum *(uel)*[1] inperfectam perseuerans uoluntas per doli mali replicationem confirmet.[2] unde aditus praeses prouinciae si de possessione te pulsum animaduertit, nec annus excessit, ex interdicto VNDE VI restitui '*(tibi)* *rem*[3] cum sua causa prouidebit; uel si hoc tempus finitum est, '*(per)* formulam promissam.[4] 'quodsi[5] nullas uires donationem habuisse dicatur, quaestione facti examinata, iure praeses prouinciae sententiam ferre curabit. PP. VIIII. kal. Mart. Diocletiano V. et Maximiano IIII. conss.[6]

313. I*i*dem 'Laelio Sempronio Laeporio.[7] Donatio praedii, quod mancipi est, inter non exceptas personas traditione atque mancipatione perficitur; eius uero, quod nec mancipi est, traditione sola. Si igitur patrona tua in rebus humanis agens supradicto iure ex causa donationis, retento sibi usufructu, ad te eundem fundum transtulit, intellegis, ius tuum satis esse munitum; si tamen[8] cum moreretur patrona, quam praedium donasse commemoras, possessionem rei donatae non reuocauit. Iuxta quae aditus is, cuius de ea re notio est, auctoritatem suam interponet. Dat. 'Aquileiae[9] pridie kal. Apr. Diocletiano Aug. VI. et Constantio II. conss.[220]

---

contra eum dabatur. 208) *Supplevi ex vicinis.* 9) *Ex Haen. cj.* 210) *Schol. ad marg.:* Hic, nec (*? fuerit* uel) inperfectam donationem a successoribus non posse reuocari. *Deleta videtur non Mai.* (?) 1) *Addidi; fuerit olim:* c'ū. 2) *Cf.* §§. 266. 272. 294. 250. 3) '*tibi*' *excidisse videtur ob* -tui; te *V. ed. Moms.* 4) *Cf. L.* 1 *pr. fin. D. de vi* (43, 16). *ad* formulam p. *ed. Moms.* 5) quasi *V.* (?) *edd. Hollw. Moms., virgula ante posita.* 6) *a.* 293. 7) *Malim:* L. Aelio Symphoro liberto. *In marg. lemma:* Hic, donatio praedi*i* mancipi ab eo, quod nec mancipi est, in quo discrepet. 8) *Lemma:* Hic, donationem praedii patronae in libertum *ita* firmam esse, si possessionem eius, cum moreretur, non reuo*cauit. Cf.* §. 272. 9) *Ex V*[d]. Moms. omis. *Vat.* 220) *a.* 296.

14. Iidem 'Aurelio[221] Apollonidae. In filium a patre do-
ıum conscriptis instrumentis, '(*si*)[2] eum in uacuam in-
ım possessionem, horum lectio manifestat, 'ceterum
r dubia facti quaestione[3] diuus ·Titus Antoninus parens
ır, 'necessarii sanguinis[4] rationem eius consortii, quod[5]
ındi tempore liberis et parentibus datur, cogitans, non
ti scrupulosam inquisitionem statuit;[6] nec idcirco patris
natione posse donationem iustam umquam rescindi, sum-
um ratione placuit. PP. V. id. Nou. Melantia, Caess.
.[7]

15. Iidem Ulpiae Rufinae.[8] Cum ex causa donationis
ue dominium rei tributariae uindicetis, eum, cui priori
ssio uel soli tradita est, haberi potiorem conuenit. Dat.
al. Mart. Dorocortoro, Tiberiano et Dione conss.[9]

16. Iidem 'Aur. Homonoeae.[230] Si non est in uacuam
ssionem ex causa donationis inductus is, contra quem
icas, 'nec ulla ratione tributarii praedii dominus consti-
extra, nec eius[1] uindicationem habere potest. . . .

[*Desunt, quae sequebantur.*]

---

orrexit Moms. Aureliae *V. edd. Lemma*: Hic, traditionem parentes et filios non requiri: nec patris indignatione[m] iustam onem debere rescindi. ²) *Addidi.* ³) Ceterum sine du- cti quaestione *V. edd. Sed sic intolerabilis nascitur pleo- us. 'super' correxit Blum. in Bekker. Jahrb. III. p.* 202., *reliquas lectiones h. l. non probo.* ⁴) necessariis angustis *id. Sed et dativus ineptus nec quisquam 'angustos neces- :' Latine dixit. De sanguinis necessitudine vid. L.* 2. *C. opt.* (8, 48). *L.* 6. *C. de susp. tut.* (5, 43); *de sanguinis ie L.* 2. *D. unde cogn.* (38, 8). *L.* 16. §. 1. *D. de castr.* (49, 17) *etc. nec* necessari*as* angusti*as*, ratione *ed. Moms. nserunt Rudorf. et Buchh.* ⁶) *Cf. L.* 4. *Th. C. de donat.*). §§. 265. 268. 297. *L.* 2. *C. de revoc. don.* (8, 56). ⁷) . ⁸) *Lemma:* Hic, si in causa donationis duo sibi domi- rei tributariae uindicent, potiorem esse, cui possessio tradita *Cf. L.* 15. *C. de rei vind.* (3, 32). ⁹) *a.* 291. ²³⁰) Aug. neae *V. edd.* (Homonoeae *ed. Moms.*) *Cf.* §§. 326. 283. *In lemma:* Hic, eum, cui non sit tradita possessio, rem ex do- ie sibi uindicare non posse. ¹) *Scripsi;* nulla r. t. p. d. c. eus *V. edd.*

DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS.

53] 62.b. PAVL. LXXIV. D ED. (?) **317.** . . . *apud acta constituto*[1] | procuratori haec satisdatio remitti solet. nam cum apud acta nonnisi a praesente domino constituatur, cognitoris loco intellegendus est. ad defendendum cognitore constituto, dominus, non cognitor, actori '(*iudicatum solui*)[2] satisdare cogendus est: cum uero procurator defensurus interuenit, non dominus, sed procurator iudicatum solui satisdare compellitur. quae satisdatio adeo necessaria est, ut eam remitti non posse, etiamsi apud acta procurator constituatur, diuus Seuerus constituerit. cognitore enim interueniente, iudicati *acti*o domino uel in dominum datur: non alias enim 'cognitor iudicati[3] experi*e*tur uel ei actio*ni* subicietur, q*uam* si in rem suam cognitor factus sit. interueniente 'uero[4] procuratore, iudicati actio ex edicto perpetuo ipsi et in ipsum, non domino uel in dominum, competit.

VLP. L. VIII. AD ED. **318.** [5]Ulp. lib. VIII. ad edictum. Non tamen sic putat certis uerbis cognitorem dari debere, u*t* si quid fuisset adiectum uel detractum, non ualeat datio, ut in legis actionibus.

PAVL. L. VIII. AD ED. (?) **319.** Paullus.[6] Etiám Graecis uerbis cognitorem dari posse, inter omnes constat.

VLP. L. VI. AD ED. (?) **320.** [7] . . . Se*q*uuntur haec uerba:[8] 'et qui eam, quam in potestate habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, (*intra id tempus*, *quo elugere uirum moris est*, *antequam uirum elugeret*,) in matrimonium conlocauerit; eamue sciens '(*qui*)[9] uxorem duxerit '(*non iussu eius*, *in cuius potestate est*),[10] et qui eum, quem in potestate haberet, 'eam, de qua (*supra comprehensum est*)[1] uxorem ducere passus

- — .. — -

1) *Quae antea exciderint, docet Gai.* 4, 97. 98. 2) *Geminando vicinas litteras notam* i. c. *effeci: quod nomen satisdationis hic minus quam postea omitti poterat. Cf. Gai.* 4, 101. 3) cognitori *V.* pro cognitorī, *ut puto.* cognitor *edd. De re cf. Paul. S. R.* 1, 2. §. 4. *L.* 7. *Th. C. de cognit.* (2, 12). §. 331. 4) *Vel ed. Moms. omis. Vat.* 5) *Cf. Gai.* 4, 83. 6) *Ita Buchh. ex lib. VIII. ad ed.* 7) *Suspicor fuisse* Ulp. 8) *Pleraque exstant in L.* 1. *D. de his qui not. inf.* (3, 2). 9) *Addidi ex Dig., ubi tamen est 'quis'.* 10) *Supplevi ex Dig.* 1) *Correxi ex Dig.* earum quam *V.* post *verba* passus fuerit *spatio relicto.*

it;[11] 'quae(*ue*)[2] uirum, parentem, liberosue suos, uti mos non eluxerit; 'quae(*ue*)[2] cum in parentis sui potestate esset, uiro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra ṃpus, quo elugere uirum moris est, nupserit.'

321. '*Pa*rentem', inqui*t*. Hic omnes parentes accipe ṣque sexus: nam lugendi eos mulieribus moris est. ṇquam Papinianus lib. II. Quaestionum etiam a liberis ṣ sexus lugendos esse dicat; quod nescio ubi legerit. Sed ṇus extendatur parentum ap*p*ellatio, non est definitum ḷ quemquam.[3] itaque erunt lugendi etiam ex feminino ı parentes. Liberos similiter accipere debemus et nepotes ḍeinceps ulteriores exemplo parentium. Lugendi autem ; parentes anno, item liberi maiores X annorum aeque).[4] quem annum decem 'mensuum[5] esse, 'Pomponius[6] nec leue argumentum est, annum X mensuum esse, cum ọr*es* liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum deces- ṇt, usque ad trimatum; minor trimo non lugetur, sed sub- ṭur; minor anniculo neque lugetur, neque sublugetur.

322. '*Paullus lib.* VII.[7] Verba autem edicti haec sunt: *PAVL L. VI* eno nomine, item p*er* alios agendi potestatem non faciam *AD ED* ıis causis, in quibus ne dent cognitorem, neue dentur, ṭum conprehendit.'

323. Quod ait 'alieno nomine, item per alios,' breuiter 62.a. [ṭit duo edicta | 'cognitori*a*,[8] unum, quod pertinet ad eos, dantur, '(*alterum ad eos*, *qui dant*;)[9] ut qui prohibentur dare uel dari cognitores, *i*idem et procuratores dare dariue antur.

324. Ob turpitudinem et famositatem prohibentur 'qui-

---

sc. supplenda esse errore librarius putavit, quae antea ex- ṛ*ant.* [12]) *Supplevi* (*item Moms.*). *Cf. L.* 11. §§. 1. 3. *D.* ṭ*is, qui not. inf.* (3, 2). *L.* 15. *C. ex quib. caus. inf.* (2, 12). ḷ. *in huius edicti interpretatione.* [4]) *Cf. Paul. S. R.* 1, 21. ḷ. *Plutarch. Num.* 12. *Coriol.* 39. [5]) *De hac forma cf.* ṣ. *ad h. l.* [6]) *Superscriptum est in* V^d. k. *Num* Cassius? *L.* 4. §. 2. *D. de in ius voc.* (2, 4). [7]) . . . . VII. V^d. ṛit P. lib. VII., *quo libro ad edictum Paullus de prorcuatoribus* . 'Ulp. lib. LXXVII.' *ed. Moms. De re cf. Gai.* 4, 124. ḷ*ex Hollw. cj.* cognitorium *V.* [9]) *Supplevi.*

dam[20] cognituram suscipere; adsertionem nonnisi suspecti praetori.

DE L. CON-SANT. **325.** *Diui* Diocletianus et Constantius Aureliae Pantiae. Actor rei forum sequi debet, et mulier '*quoque*[1] facere procuratorem sine tutoris auctoritate non prohibetur. si quam itaque habes actionem, experiri magis iure, quam aduersus ea, quae pro tuo '(*statu*)[2] statuta sunt, quaecumque postulare debes. PP. V. id. Nou. Heracliae, Augg. V. et IIII. conss.[3]

326. *Iidem*[4] Aur. Agemac*h*ae. (1.) Actor rei fòrum, siue in rem, siue in personam sit actio, sequitur. unde perspicis, non eiusdem prouinciae praesidem adeundum, ubi res, de quibus agitur, sitae sunt, sed in qua is, qui possidet, sedes ac domicilium habet. (2.) In rem actio priuati iudicii quaestionem continet. (3.) '(*In*)[5] dominae praesentia si procurator agat uel defendat, 'satisdatio non recte postulatur.[6] (4.) nam procuratorem tam puellam tutore auctore, quam adultam posse facere, nulli dubium est. PP. 'Sersum[7] XVIII. kal. Feb. conss. ss.[8]

PAPIN. L. XV. RESP. **327.** '*Papinianus*[9] lib. 'XV.[30] Responsorum. Mulieres quoque et sine tutoris auctoritate procuratorem facere posse.

PAPIN. L. II. RESP. **328.** *Idem* lib. II. Responsorum.[1] Procurator absentis, qui pro euictione praediorum, quae uendidit, fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non releuabitur.

329. [2]Sub condicione cognitor non recte datur, non magis quam mancipatur aut acceptum uel expensum fertur. nec

---

20) quidem *cj. Buchh. probante Savin. System d. Civilr. II. p.* 215. 1) q̄d *V.* (*pro* q̄q). quidem *edd. Cf.* §. 327. 2) *Geminando supplevi; videtur enim Pantia, cum forte sine tutore vel, si minor erat, sine curatore ageret, ab imperatoribus postulasse, ut tutorem (vel curatorem) sibi darent, qui contra absentem ageret, sed quo ipsa auctore procuratorem faceret. Cf. L.* 14. *C. de procur.* (2, 13). 3) *a.* 293. 4) *In marg.:* Quod (?) XII. *vel* ait *Vd, sed recentiori manu Vd. Interpretor:* quattuor ait. 5) *Supplevi.* 6) *Vd. ed. Moms.* satisdationem postulat *Vat.* 7) *Corruptum; cj.:* Serrhii (*in Thracia*); Sestini *cj. Buchh.* 8) i. e. suprascriptis *Mai. Est a.* 293. 9) *Suppl. ex Buchh. cj.* 30) *Vd. ed. Moms.* XXI. *Vat.* 1) *Est L.* 67. *D. de procur.* (3, 3) *paucis variantibus. Cf.* §. 332. 2) *Cf. L.* 77. *D. de reg. iur.* (50, 17).

pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa nesse uideatur.

0. *Idem* lib. II. Responsorum. Papinianus[33] respondit, :urator absentis aliquam actionem absentis nomine in-ıelit, cogendum eum aduersus omnes absentem de-:.

1. [4] Lib. II. Responsorum. Quoniam praesentis procura-pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita ' et in eum iudicati actio.

2. [5] Procurator absentis, qui pro domino uinculum ionis suscepit, onus eius frustra recusat; et ideo nec i actio post condemnatum procuratorem in dominum aut procuratori, qui uicit, denegatur.

3. Lib. XV. Responsorum. Absentis procuratorem re debere de rato habendo, recte responsum est. multis :asibus ignorantibus nobis mandatum solui potest, uel uel reuocato mandato. Cum autem certum est, man-perseuerare, id est cum praesens est dominus, 'dationis[6] tas cessat. | PAPIN. L. XV. RESP.

[*Desunt paginae aut quattuor aut octo.*]

4. [7] . . . *Per procuratorem dicitur actio quaeri*, *si* ıritum postulando dotis nomine efficiat, *ut rei uxoriae heredibus mulieris competat*,[8] 'uel sponsorem reuer-*e prouincia ibi conuenerit*, *uel opus nouum* facientem eat, *ut mihi interdicto uti liceat: cum si furem meo* ɘ deprehendat, non furt*i quidem omnino*, *sed tamen* 59.b. [55 ⅓ pr. INCERT. ICTVS.

Buchh., *i. e. Papinianus*, *cuius haec omnia sunt. De re* 33. §§. 3. 4. *D. de procur.* (3, 3). [4]) *Cf.* §. 317. [5]) . 328. *continetur L.* 67. *D. de procur.* (3, 3). [6]) *Ita V.* ionis *ex Kelleri cj. ed. Hollw. Sed* satis *ex antecedenti-tellegi potest. Cf. Paul. S. R.* 5, 9. §. 2. *L.* 43. §. 3. *D. cur.* (3, 3). *L.* 2. §. 1. *D. qui satisd.* (2, 8). — *De re cf.* 84. 98. *Consult.* 3. *L.* 39. §. 1. *D. de procur.* (3, 3). *L.* 26 *de minor.* (4, 4). *L.* 3. §. 2. *D. ut in poss.* (36, 4). *L.* 1. *procur.* (2, 13). [7]) *Restituendo sensum demonstravi. Cf. D. de procur.* (3, 3). *L.* 24. §. 2. *D. de usur.* (22, 1). *L.* 17. *op. nov. nunt.* (39, 1). *L.* 3 *pr. D. quod vi a. clam* (43, 24). §§. 95. 112. [8]) *sc. post biennium*, *ex quo spoponderat*, *tiam*, *ubi per legem Furiam*, *nisi interea conventus erat*,

nuntiauerit, *ubi interdictum* nobis utile est *(*
CLAM. *Plane tunc et obligat nobis reum p*
adquirit actionem, si *cui nostro nomine p(*
tuam det.

335. [1]Actor municip*um*, *qui ex edicto de*
rato cauere cogitur, interdum[2] neut*rum prae*
habet, *nec iudicati iudicium* accipere cogitur,
pro municipibus accepto damnatus est, sicu
obseruatur. *et mutandi actoris potestas est in i*
quibus et cognito*rem mutare licet*. *sed nec cons*
*nec rec*te ei soluitur, sicut nec *cognitori*. *Pler*
actor municipes etiam aduersus omnes def*en*
sicut procurator, *et ita demum recte* defender
si ita ut a procuratore exigi solet, satis de(
ne actio iudicati in eum detur, *praetor eum a*
sicu*t in procuratore praesentis custoditur*.

PAVL. L. I. SENT. **336.** [4]Lib. I. Sententiarum. (1.) Cum q
nomine, *si quidem in rem*, *pro praede litis (*
aduer*sario satisdare cogitur*, *uel iudicatum*
in person*am* sit actio, d*epensi uel iudicati conu*
tum) *s*(*olui*) *satisdat*. *Alieno nomine* in rem p

' *statim liberabatur*. *Gai*. 3, 121. [40]) *Putes et*

arum uel i(udicatum) s(olui), in personam i(udica-
) satisdatur. (2.) Actoris[45] procurator *non solum*
defendere, sed et rem ratam dominum habit*urum*
cogitur.

[Procurator ante *gesti negotii nomine, quo cui obli-*
t, accipere iudicium *licet finito mandato frustra*

[7] *Diui* Diocletianus et Constan*tius* . . . . *Irrita esse,* *DIOCL. ET CON-STANT.*
ocuratore citra mandatum do*mini gesta sunt, indu-*
s est. Si igitur | *praedia, quae te comparasse* 59.a.[56]
*inuito do*mino a procuratoribus dis*tracta sint,* ⅓ *po.*
a uindicare non prohibetur. ex superfluo autem
rocur*atores egerunt, principali rescripto confir-*
era s. nam prin*cipum cum aliae partes sunt, tum*
'ua, si temporis terminos perpe*tuae actioni statuti*
*t, satis te tuetur. Data . . Mar*t. Nicomediae . . . .

[8] *Ulpianus lib. VI. ad edictum. Cognitore uel pro-* *VLP. (?) L. VI. AD ED.*
*:x eiusmodi causa dam*nato, quae periculum igno-
*:rt, neque dominus, neque ipse infamia notab*itur;
: dominus condem*natus est neque ipse suo nomine*
ccepit. sed et si cognitor in rem *suam datus sit,*
nus. Denique si quo primum in rem suam dato
minum rursus tanquam procuratorem a procu-
l cognitore transfertur, *neque is damnatus in-*

[10] *Paullus lib. I. Sententiarum.* (1.) *Quoties actio* *PAVL. L. I. SENT.*
*e condemnato f*amae periculum inrogat, *solet ab eo*

---

xstant in Consult. 3, 7. [6]) *Sensum restituendo*
. *Cf.* §§. 328. 332. *Si postrema primi versus littera*
ıbet V[d]*.), supplendum erit:* Procurator antequam *do-*
m habiturum satisdederit, aduersarius accipere iudicium
itur. Sed hanc ipsam sententiam aliis verbis Paullus
onsult. 3, 9. [7]) *Item restitui, quibusdam ab Hollw.*
[8]) *Item restitui, partim Blumio praeeunte. Cf.*
§. 2. *L.* 14. *D. de his qui not.* (3, 2). *L.* 17 *pr. D.*
3). *Aliter Moms.* [9]) bis *Vat. edd.;* lis *iam con-*
. [10]) *Item restitui, quibusdam monstratis ab Hollw.*
rte sententiae sint, Paullo eas attribuere non dubi-
l) *cf.* §. 339. *Gai.* 4, 87.

postuletur, *defensorem eius oportere etiam*
ne reuersus ille uelit retractare, quod actu
facile per procuratorem quis suspectus a
niam famosa causa est, nisi *constet*, *ei a t*
nominatim.

VLP. L. IX. AD ED.[1]) **341.** [5] *Postquam circa cogendum cog*
iudicium de pluribus speciebus *praetor loc*
iudicio transferendo cauetur: quod edicto
ciend*um*[7] *ideo recte putauit*, *ut praestet d*
uel a cognitore *in alium cognitorem procur*
se iudicium transferendi,[8] *si iusta causa ess*
captiosum ei fiat, *quod lis* cognitoris sit 'e
cognitoris opera[60] *uti sua causa placuit*
ferre non *posse iudicium*, *ubi molesta sit*

---

[51]) *Cf. L.* 5. *D. de pop. act.* (47, 23). [2]) (
de procur. (3, 3). [3]) *Cf. L.* 12. 13. *D. ib.*
tur Ulp. lib. IX. ad ed. refert ex Pomponii
L. 39. §. 7. *D. ib. Hoc loco non ex Ulp. e*
gumento est, quod longe alia apud eum in Dig.
h. l., et quae ex Dig. primus Buchh. restituit.

)a edicti talia sunt: '*Ei*, qui cogni*torem dedit*, *causa ita permittam*, *iudicium transfer*re.' His uerbis non *ı ipsi*, *qui dedit*, *hoc permittitur*, *sed et heredi eius*.[61] *:* autem cognitorem | *solum nominauerit* — —[2]

: *L*. 17. §. 1. *D*. *h*. *t*. [2]) *Ex Hollw*. *cj*. *restitui*. *Sed* :are *V*[d]. *pro* are. *Itaque restitui potest:* His uerbis non *actori sed et reo cognitoris abdicandi potestas datur; ab-* autem cognitorem *est dicere, nolle eum amplius cognitorem*

CONSVLTATIO.

Opusculum, quod hoc titulo nunc vulg
Cuiacius ex apographo codicis Antonii Loi
ei communicato in fronte suarum Cons
publici iuris fecit, et quidem, ut plerique
credunt, in operum suorum editione, qua
prodiit. Hoc vero exemplar, cum tam
ipse codex iam diu in oblivionem venerin
nobis nunc habendum est. Neque ei di
sunt aliae huius Consultationis editiones,
annis post ab ipso Cuiacio vel ab aliis cu
quam enim variantes lectiones non pauc
tamen eiusmodi sunt, ut magis coniectur
errori, quam iteratae apographi vel ipsiu
deberi videantur. Sola Parisina Theodo
editio, quae a. 1586. prodiit, excipienda est
singularia nonnulla, quae nisi ex codice
vix dicas. Omnium alicuius ponderis editi
lectiones, in his etiam recentiorum Schulti
vet. anteiust.) et Bienerianae (in Hugonis
is, qui Consultationem adhuc diligentissi
gaeus in corp. iur. Rom. anteiustin. p.
enotavit: quamobrem nobis hanc sequi ed
tum, quae in eius textu mutavimus, in n
est. Leviora tamen quaedam supplement
distinxi. Denique c. VII. in duo, ut opor
omnia singula capita, quo facilius quaeq

tum cum auctor scriberet, imperatorem Rom. fuisse, ogitavit, eodem iure ex similibus Leg. Rom. Burg. ıibus velut tit. IV. VII. XXXIII. effici posse, eam imperio confectam esse.[1] Nec fortius eius argumentum c. 7, 3. petitum,[2] quo probat vivis Valentiniano III. ɔodosio II. auctorem scripsisse, modo recte illum locum xeris, qua de re diximus not. 120. Quod vero c. 5. .toris Zenonis constitutio de plus petentibus emissa tur, omnino nihil ad rem facit (licet id existima-Vieding. d. Libellprocess p. 137); post Marcianum enim nem nullae amplius orientalium imperatorum consti-s in occidente promulgatae sunt. Mihi quidem certum stincto demum imperio sub finem seculi quinti haec . esse, ut sub 'summae potestatis' appellatione c. 7. 'princeps' dicitur c. 6. et 7. rex aliquis lateat, im-is Romani tum vicem obtinens. Hoc demonstrant res iudices loco unius, quorum sententia lis finitur um c. 7.; qui cum stante imperio (exceptis criminali-usis L. 12. Th. C. de iurisd. 2, 1. L. 13. Th. C. de 9, 1. Cassiod. Var. 4, 23.) ignorarentur, postea v. causa Gothi et Romani duo semper iudicabant ex 1. Var. 7, 3. Eiusdemque aevi est, quod secundum t 6. lites non denuntiatione, quippe (certe si nomen) usu iam abrogata, sed per actionis manu actoris ptae editionem moventur perinde atque Lege Rom. it. XI. praescriptum est, et similiter Visigothi 'denun-ɔm' ignorant. Vid. Bethmann-Hollweg. Gerichtsverf. ɔess p. 252 seq. Convenit etiam, quod Lege 8. Th. ɔact. et transact. (2, 9) de eo praescriptum, qui, quae mine invocato promisit, non servaverit, c. 1. pariter Rom. Burg. tit. XXXVIII. ad omne pactum transla-gitur. Sed et singulae dictiones eandem sententiam r confirmare, velut *sicut est legum* ex recta lectione in . pro 'legibus convenit' coll. L. Rom. Burg. tit. VIII. I.; *satisdator* c. 3, 1. pro fideiussore coll. Interpr. ad . R. 1, 11. §§. 1. 2.; *iuris formulae* c. 7, 8. pro sententiis is iuris recitatis coll. Commonit. Brev. Alaric.; *in Dei* initio c. 4. et 5., qualiter etiam incipit altera Praef. g.; *sub hac uoce* c. 2, 1. pro iuris titulo vel allegatione cange s. v.); *hospitia* ibid. pro aedificiis ad principalem pertinentibus, quae scilicet barbaris militibus hospi-s iure cum agri parte cedi solita erant; *carthola* pro ra vel tabulis, *summus pontificatus* pro episcopatu,

---

Idem dicendum est de 'principe' in Lege Rom. Visigothorum, si placet, vid. Savigny Gesch. d. Röm. R. im M. I. p. 430. etiam Momseni sententia est ad Ulp. ed. Boecking. 4. p. 118.

legatum dimissum 6, 12. et multa similia. Attamen nec post id, quod diximus, tempus auctorem scripsisse, illud argumento est, quod Legis Rom. nec Burgundionum, nec, quam paullo post editam puto, Visigothorum mentionem fecit, et ex integris Paulli sententiarum et trium Codicum libris auctoritates citavit, quod certe in Visigothorum regno post emissam L. Romanam, ut ex Commonit. patet, non licebat. At, inquis, fortasse non in Gallia vel Burgundia, sed in Italia vixit. Hoc tamen eo prohibemur credere, quod c. 7, 8. acta confici iubentur *sub praesentia electarum personarum, defensore quoque adhibito*, nulla 'magistratus' mentione habita, qui in Italia omitti non poterat. Vid. Savigny l. c. I. p. 91. 111 seq. Sed ob eundem locum neque in Visigothorum regno Consultationem scriptam esse puto, quorum Interpretatio, ut Savigny l. c. p. 306 seq. docuit, in gestis conficiendis ubique 'curiam et iudicem' desiderare solet, sed potius in Burgundionum; eorum enim lex Romana, quacum Consultatio, ut iam ex superioribus apparet, etiam in aliis multis partibus mirifice consentit, tit. XXII. et XXXVI. itidem 'defensoris' personam exigit. Et quod consulit auctor c. 7, 2. de appellatione iudicum iudicare differentium, plane respondet Sigismundi regis praecepto in praefat. Leg. Burg. p. [illegible] Georg. Eidemque regno Consultationem assignat, quod c. 7, 8. dicitur, principi etiam rebus iudicatis contra iudices iudicia licere; hoc enim ius L. Rom. Burg. tit. XXXIII. et aliquatenus iure Iustinianeo L. 45. §. 1. D. de re iudic. (42, 1) L. 27. D. de poenis (48, 19), nec vero, quod sciam, a Visigothis receptum est. Itaque iam et duorum iudicum numerus, qui c. 7, 7. dicitur legalis et intelligitur c. 3, 2. 3. et c. 5, 3., eo spectare mihi videtur, quod cum in quavis Burgundionum civitate duo iudices a rege deputati essent, comes Burgundio et alter Romanus, Sigismundus rex l. c. 'nullam causam absente altero iudice vel Romanum comitem vel Burgundionem iudicare' vult. Accedit non minimi ponderis argumentum, quod Consultatio pariter atque Lex Rom. Burg. eaque sola ex istius temporis legibus tantummodo Paulli sententiarum et trium Codicum auctoritatibus utitur.[3] Denique iam mirum non est, quod Ivo episcopus Carnutinus seculo XI. vel XII. Consultatione velut fonte iuris usus est (Savigny l. c. II. p. 311. not. f.); Burgundiae enim regnum cum postea Francorum dominationi cessisset, facile Consultatio in hanc vici-

3) Scio quidem, etiam Gaium in L. Rom. Burg. aliquoties laudari; sed id tam inepte fit, ut ex eo aliquid sumptum esse dici nequeat et laudationes illae glossis deberi videantur, quae post alieno loco in textum irrepserint.

nam Francorum civitatem pervenire potuit. Tantum de aetate et patria scriptoris.

De ratione libelli haec habeto. Causidicus, ut Rudorffius l. c. recte statuit, in causis quibusdam, quas agebat, antiquo more ICtum aliquem (rectius dixisset ICtos aliquos), in illa regione celebrem, singulis propositis quaestionibus consuluerat, ad quas is hoc scripto ita respondet, ut tum omnino quaerentem de quavis re instituat sententiamque suam etiam oratorie exornet, unde et hac parte ICtos tum causidicorum imbecillitati subvenisse apparet, tum maxime 'lectionibus' ad rem pertinentibus ex libris iuris petitis, quibus in causa dicenda utatur, instruat. Unde intellegitur, hanc non tam consultationem esse, quam ad consultationem responsum. Nec tamen peccavit Cuiacius, cum consultationem eam inscriberet; ipse enim auctor c. 7ª. init. etiam suum responsum, quo consultanti consulebat, ex istius aevi affinitate consultationem appellavit. Sane magis proprio titulo inscriberetur 'tractatus', quo vocabulo certe Ulpianus L. 1. §. 11. D. de extraord. cogn. (50, 13) de hac re utitur, quodque etiam postea in usu mansisse, ostendit non modo Ammian. 28, 4. §. 26., sed etiam ipse noster ICtus solenni ibi 'quid debeat tractari' init. c. 4. 5. 6. Vide de hac voce Valesium ad Ammian. l. c. et Schulting. ad Paul. p. 217. Ceterum tres ipsa re distinctas partes opusculi esse c. 1—3., 4—6. et c. 7—8., quibus c. 9. tanquam auctarium auctoritatum accedit, easque ad diversos auctores videri referendas esse, iam G. E. Heimbachius in Repert. Lips. 1843. p. 154 seq. observavit. Itaque auctores opusculi caput regni, hoc est Arelate, tenuisse ibique quasi collegio quodam sociatos iuris scholam habuisse et oracula consulentibus dedisse suspicari licet.

I. 1. Consuluisti me, utrum inter fratrem et sororem habita de rebus diuidendis pactio uirtutem aliquam possit retinere: quam tamen pactionem dicis mulierem illam metu mariti et imperio subscripsisse et ignorasse, quae uel quales conditiones ipsi pactioni fuissent inditae uel insertae. **2.** Ergo si ita est, quemadmodum tua consultatione significas, pactum huiusmodi iure dissoluitur, nec stare poterit, quia legum beneficiis omnimodis impugnatur. **3.** 'Primoreque iuxta id, quod proposuisti, capite[1] inuiti pactio et metu coacti ipsis legibus

---

[1]) *h. e. ex prima causa, primum.*

de pactis clamantibus apertissime infirmatur: nam manifeste constitutum est, ne quispiam pacisci cogatur inuitus. **4.** Dein textus 'memoratarum[2] legum 'si[3] continet:

quas libero arbitrio et uoluntate confecit:

quis erit tam destitutus sapientia et uacuus intellectu, ut dicat, illam pactionem fortem et firmam esse debere, quam mulier metu coacta mariti subscripsit imperio, ac sic liberam uoluntatem et proprium arbitrium non intelligitur habuisse?[4] **5.** Ac per hoc ipso legum capite, sicut iam supra dictum est, tale pactum nullius iudicatur esse momenti, quantum leges subter annexae testantur. **6.** Ex corpore Gregoriani lib. II.:[5]

Imp. Seuerus A. Iulio Conserturino. Ea, quae per uim et metum gesta sunt, etiam citra principale auxilium irrita esse debere, iam pridem constitutum est. Accepta kal. Iul. Dextro II. et 'Prisco[6] coss.

7. Item alia ex corpore et libro supradicto:

[7]Imp. Antoninus A. Iuliae Basiliae. Pacta, quae ab inuitis[8] contra leges constitutionesque fiunt, nullam uim habent, indubitati iuris est. et cet. PP. V. kal. Aug. Antonino A. 'IV.[9] et Albino coss.

8. [10]Imp. Alexander A. Dionysio. Ad locum: Pactum, quod mala fide factum est, irritum esse, et cetera. PP. II. id. Sept. Alexandro Aug. cons.

9. Item alia eod. libro et corpore:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Heraclidi. Si non ex mandato uxoris tuae aduersario eius cautionem remisisti, idque euidentibus documentis monstrari potest, quod citra conscientiam uxoris tuae et ea inuita factum est,

2) *Iam in ipsa consultatione; nam adversarius hanc constitutionem (L. 3. Th. C. de pact. et transact. 2, 9.) videtur pro se adlegasse; cf. c. 1 fin.* 3) sic *edd., ut voce* Quis *nova periodus incipiat.* 4) *Edd. signum interrog. post* imperio, *hic semicolon ponunt.* 5) *L. 1. Lib. II. tit. de his quae vi etc. in Haenelii Greg. C. p. 9. Est anni* 196. 6) Crispino *edd.; vid. Haenel.* 7) *L. 2. ib. Haen. = L. 6. C. de pact. (2, 3). a.* 213. 8) *Excidisse videtur* aut *vel* uel. 9) *Ex Iust. C.; om. Par.* 77.; *Vi. Par.* 86. 10) *Cf. L.* 8 [9]. *C. de pact.* (2, 3). *a.* 226.

ebit effectu. PP. VIII. id. Sept. Diocletiano 'IV.[11] et Maxi-
.no III. coss.[2]

10. Item alia eodem libro et corpore:

›p. Carus et Numerianus AA. Aurelio. Cum fraudis studio
ısactionem interpositam esse dicas, quod inter uos gestum
, infirmat iuris auctoritas. et reliqua. PP. VI. idus
:embr. Caro et Carino coss.[3]

11. Ergo si leges seruantur et custodiuntur principum
a, pactionem, de qua locuti sumus, manifestissimum est
uires habere. **12.** '*Et*iam[4] hoc loco Theodosiani legem
:tis pro hoc credidi inserendam, quia initium ipsius con-
onis tale est, ut 'dicas :[5]

aduersum pacta uel transactiones, quas libero arbitrio
uoluntate confecit, putauerit esse ueniendum, et poenam
ldat, et emolumenta perdat, et infamiam incurrat;
le, qui liberum arbitrium habuit, non ille, qui inuitus
et faciendi uoluntatem non habuit.

II. **1.** Secundo loco me consulendum sub hac uoce duxisti,
:eres, diuisionem in 'castello[6] sic factam a marito mulie-
sius, ut illa nesciente domus cum membris suis uel hospi-
ircumiectis diuisa sit.[7] **2.** 'Sine conscientia uxoris[8] si
aedictus maritus fecerit nulla aequalitate seruata, nulla
ensatione in omnibus custodita, ad haec uerba ex legum
itutione 'respondi,[9] maritum in negotiis uxoris sine man-
non recte aliquid definire: nec posse aliquid firmum et
e esse, quod sine conscientia uxoris de rebus uxoriis uisus
: transegisse; praesertim si doceatur inutilis esse et sine
ılitate uel compensatione ipsa diuisio. **3.** Notum est,
etiam si mandato uxoris niteretur, et fraudulenta diuisio

, *Par.* 86.; *ceterae om.; corr. Pugg.* 2) *a.* 290. 3) *a.* 283.
m *edd.* 5) *Si adversarius eam alleget sc. L.* 3. *Th. C. de*
(2, 9). dicat *Par.* 86. *et al.* 6) *i. e. villa vel curia, ut post*
unt. Cf. Marin. pap. dipl. LXXXIX. anni 587. '*fundorum*
riani, Speiani, Ancessani cum castello suo' etc. Item CVII.—
: §. *ult. D. de leg.* 2. *Ceterum de eadem specie agitur iam* I. 1.
osita. 7) *Cum Burgundione hospite, ut puto, qui regis bene-*
hoc se habere fortasse iniuria dixerat. Cf. Barkow ad L. Rom.
I. *p.* 58. *Savigny Gesch. d. R. R. II. p.* 35. 8) *Edd. haec verba*
:edenti periodo attribuunt. 9) *Malim* responde *aut* respondeo.

uel minus aequalis posset ostendi, uacua et inanis 'specialiter[20] remaneret. 4. Adde, quod sine uxoris conscientia maritus dicitur definisse; qualem poterit (*id*) habere uirtutem? aut quid ualebit, cum primum '*haec*[1] refragari uoluerit? 5. Sed ne forte dicat(*ur*): 'Amplexa es diuisionem et acquieuisti rebus diuisis', respondendum est legaliter, et pro omni ueritate hoc specialiter habendum, quia etiam inter maiores personas et 'legales,[2] si fraudulenta diuisio facta probetur, legibus rescinditur, et a iudice diuisio ipsa, aestimantibus magnis uiris, ad meliora reducitur, et facta compensatione firmior diuisio constituitur, sicut lex infra scripta euidenti lectione declarat. 6. Ex corpore Gregor. libro III.:[3]

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Seuerae. An diuisio, quam iam factam esse proponis, conuelli debeat, rector prouinciae praesente parte diuersa diligenter examinabit: et si fraudibus eam non caruisse perspexerit, quando etiam maioribus in perperam factis diuisionibus soleat subueniri, quod improbum atque inaequaliter factum esse constiterit, in melius reformabit. PP. XVII. kal. Iul. 'ipsis VI. et Constantio III. coss.[4]

7. Item alia eodem libro et corpore:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aproniae Mammae. Si diuisio inter te et sororem tuam non bona fide facta est, etiam citra principalis restitutionis auxilium, quod etiam maioribus tribui solet, ad aequitatis temperamentum reformari potest, etc. PP. VI. kal. Iul. Maximiano II. et 'Aquilino[5] coss.

III. 1. Tertio loco uel capite interrogandum me specialius censuisti, utrum contra iudicium iri possit, quod aduersus maritum in causa mulieris prius datum est, eo, quod mandato usus fuerit uxoris suae, et 'in causa ipsa uictus abscesserit,[6] et contra eum judicium prolatum fuerit. Addidisti etiam, quod mandatum neque gestis legaliter fuerit alle-

---

20) *i. e. certissime.* 1) hoc *edd.* 2) *i. e. quae lege de rebus suis constituendi ius habent.* 3) *Cf. L. 3. C. comm. utr. iud.* (3, 38) *et Haenel ad Gr. C. p.* 22. 4) *Corruptum. Ex l. C. lege:* ipsis AA. IV. et III. coss. (290). 5) *Ex Schult. cj.* Aquila *edd. Est a.* 286. 6) *h. e. ante sententiam, quum se victum sentiret, discesserit.*

gatum, nec satisdatorem dedisset ille ipse procurator ab uxore factus, et sic causam dixisset, 'quam agebat.[27] **2.** Quod si uerum est, illud iudicium dici non potest. Sed nec 'iudices[8] sine uerecundia et turpitudine erunt, qui personam in ipso litis initio non inquisierunt, sicut est 'legum,[9] nec fecerunt, ut satisdatorem daret procurator, quod et consuetudinis est et re uera legaliter obseruatur. ac praeterea si hoc factum non est, nullam personam habuit litigandi. sed nec illi potuerunt in causa proferre iudicium, ubi fuit 'procuratoris[30] ludificatoria, inanis et nulla persona. **3.** Quid potest esse miserius? quid abiectius? quid legibus sic contrarium, ut ingrediatur audientiam, sedentibus iudicibus, ille, qui nullam in se habuit firmitatem, et citra legum solemnia uanas actiones intendat? **4.** Respice leges subter adiectas: tunc intelliges, quod, qui mandato utitur, satisdatorem dare debet. Sed in illo mandato hoc futurum est, ubi aut uerbo mandatur, aut gestis epistola mandati non legitur allegata. **5.** Ergo testimonium legum, sicut iam dictum est, sequentium diligenter 'attendite.[1] Et agnoscetis, iudicium stare non posse, ubi ad agendum solemnis persona, id est solemniter ordinata, ingressa non fuerit. **6.** Ex Paulli sententiarum lib. I.:[2]

Voluntarius procurator, qui se negotiis alienis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet.

7. Item alia eodem libro et corpore:[3]

Actoris procurator non solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisdare cogitur.

8. Item alia eodem libro et corpore:[4]

Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum, desiderante aduersario, satisdare cogendus est; quia nemo in re aliena idoneus est sine satisdatione.

9. Item alia eodem libro et corpore:[5]

Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis nomine non datur.

---

[27]) *Abest a Par.* 86. [8]) *i. e. comites Romanus et Burgundio; cf. Praef.* [9]) *Par.* 86. legitimum *Par.* 77. [30]) *Par.* 86. *om. Par.* 77. *Pugg.* [1]) *Causidicus et eius cliens.* [2]) *l.* 3. §. 3. [3]) *l.* 3. §. 4. [4]) *l.* 3. §. 5. [5]) *l.* 3. §. 6.

10. Quid apertius, quam leges supra scriptae declarant, quod nulla actio per procuratorem sine satisdatione intendi potest aut proponi? 11. Ergo si actio non datur illi procuratori, qui satis non dederit, quomodo poterit dici aut nominari iudicium, ubi '*satisd*ationis[36] uestigium nullatenus inuenitur? Quid testificantur principes per constitutiones innumeras, nisi nulla esse debere iudicia, ubi procurator satisdationem non dederit, '*h*aud[7] rem ratam dominum habiturum, euidentissima sponsione firmarit? Attentus audi, 'quod[8] loquitur lex subter adiecta: tunc intelliges, cadere iudicia, quae sine procuratoris satisdatione fuerint omnino prolata. 12. Ex corpore Theodosiani lib. II.:[9]

Impp. Valentinianus et Valens AA. Commune negotium et quibusdam absentibus agi potest, si praesentes rem ratam dominum habiturum cauere sint parati, uel si, quod ab his petitur, iudicatum solui satisdatione firmauerint. PP. II. Id. Decembr. diuo Iouiano et Varronio coss.

13. Item eodem libro et titulo:[40]

Impp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Pancratio Pf. P. In principio quaestionis persona inquiri debet, utrum ad agendum negotium mandato utatur accepto. Quibus rite et solemniter constitutis potest esse sententia: praeteritis autem his, nec dici controuersiae solent, nec potest esse iudicium etc. Dat. prid. Non. Apr. CP. Antonio et Syagrio coss.

IV. 1. 'In dei nomine quid tractari aut obseruari debeat, quoties pacta inter partes emissa fuerint, si condiciones tales interponantur, quae nec legibus, nec rationi conueniunt?'[1] 2. Quid agere aut obiicere aduersario debeas, lectionibus subter annexis poteris euidentius informari, quod tantum de

---

36) *Ex Schultingii cj.* accusationis *edd.* 7) aut *edd.* 8) quid *edd.* 9) *L.* 2. *Th. C. de cognit. et proc.* (2, 12) *p.* 224 *Haen.* = *L.* 2. *I. C. de consort.* (3, 40). *a.* 364. 40) *L.* 3. *Th. C. eod. p.* 225 *Haen. coll. L.* 24. *I. C. de procur.* (2, 13). *a.* 382.
1) *Ipsa haec verba novae consultationis videntur, quae ICtus responso suo praemisit. Ideo interrogationis signum posui.*

dubiis rebus pacisci possumus; de rebus enim certis, '*ex*[42] incertis et futuris 'aut*em*[3] de crimine transigi nulla paenitus ratione potest. **3.** Paullus sentent. lib. I. tit. de pact. et conuentionibus uel transactionibus:[4]

Functio dotis pacto mutari non potest; quia priuata conuentio iuri publico nihil derogat.

4. In bonae fidei contractibus pactum conuentum alio pacto dissoluitur: et licet exceptionem pariat, replicatione tamen excluditur. Eodem libro et titul.[5]

5. Enimuero si de re iudicata aliqua pactio interponatur, stare legibus non potest. Ad quam pactionem excludendam harum Paulli sententiarum proferes lectionem:

6. Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non potest. Lib. I. tit. de transact.[6]

7. Item eodem lib. et tit.:[7]

Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possumus. — De criminibus propter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest.

8. Idem lib. III. tit. de instit. hered.:[8]

Pacta uel condiciones contra leges uel decreta principum uel bonos mores nullius sunt momenti.

9. Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. et transact.:[9]

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Se*b*astiano. Neque ex nudo nascitur pacto actio, neque si contra bonos mores uerborum intercessit obligatio, ex his actionem dari conuenit, e t r e l i q u a. PP. IV. kal. Iun. iisdem coss.[50]

10. Item eodem corpore et '*tit.*:[1]

Iidem AA. et CC. Flauio Rumitalo. I n t e r c e t e r a e t a d l o c u m: Pactum neque contra bonos mores, neque contra leges emissum ualet e t r e l i q u a. PP. i(*s*)d. AA. coss.[2]

11. Item eodem corpore et tit.:

Iidem AA. et CC. Zeuxiano Antonino. Pacto transactionis exactio iudicati non tollitur. Unde si pater tuus condemna-

---

[42]) et *edd.* [3]) aut *edd.*; de rebus enim certis nec incertis futuris aut *Schult. cj.* [4]) *I.* 1. §. 6. [5]) *I.* 1. §. 2. [6]) *I.* 1. §. 5. [7]) *I.* 1. §§. 4. 7. [8]) *III.* 4 b. §. 2. [9]) *Vid. Haen. Herm. C.* p. 68. [50]) *a.* 293—304. [1]) *Ex Schult. cj.* lib. *edd.* [2]) *a.* 293—304.

tus iudicii post transegit et soluit, solutione magis, quam transactione. tuum defende negotium, et reliq. PP. XVIII. kal. lan. ipsis AA. coss.[52]

V. 1. 'In dei nomine quid tractari debeat, quotiens ad-uersarius aliqua sibi direpta, 'uel ablata,[3] proposita intenti[one] repetere'?[4] 2. Primore in loco debet personam suam, quae sit ad repetendum idonea, euidenter ostendere: et cum claruerit, eum ad repetendum personam habere legitimam, in genere actionis quid, aut quantum, aut quas species, 'in modo et mensura uero[5] summam et quantitatem debet specia-liter designare et indubitanter exprimere. 3. Quae uniuersa secundum leges subter annexas 'hi, qui iudicaturi sunt,[6] peti-torem implere compellunt: 'qui si aut neglexerit,[7] aut satis-facere legibus fortasse nequiuerit, causam perdat, secundum leges subter annexas. 4. Quibus modis causa petitor cadit, leges lib. I. Paulli sentent. tit. de eo, qui causa cadit,[8] ita:

Plus petendo, causa cadimus aut loco, aut summa, aut tempore, aut qualitate. Loco, alibi: summa, 'maiorem [pe-tendo]:[9] tempore, ante petendo (*quam debetur*): qualitate, '*debiti generis*[60] speciem '*licet uiliorem*[1] postulando.

5. Item lib. I. Paulli sentent. sub titulo si hereditas uel quid aliud petatur:[2]

Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam per-dimus.

6. Ex corpore Hermogeniani, titul. de calumniatoribus et plus petendo:[3]

---

53) sublata *edd., factum sc. ex* ūablata. 4) *Vid. not.* 41. 5) in modum et mensuram uel *edd. Intelligit ICtus taxationem in hac actione fieri solitam. Vid. Cic. pro Tull.* 7. 6) *Cf. not.* 2. 7) qui si aut negligere *edd.* quae si aut neglexerit *Pugg. cj.* 8) *I.* 16. §. 1., *ubi vid. not. Pro sequente* ita *corrigo* etc. (*quia omissum erat* plus petendo). 9) in repetendo *edd. Fuerat re geminato* maiorē [petendo], *nam* petendo *suspectum.* 60) eiusdem rei *edd. Scriptura* gener. *primo vitium creavit,* gene *in simile* dem *abeunte: ante quod simile* deuiti *excidit geminato* e' (eius) *ex* qualitate. 1) meliorem *edd., factum ex* lic.uiliorem. *Cf.* §. 33. *I. de act.* (4, 6). *Gai.* 4, 53. 2) *I.* 13 b. §. 5. 3) *Vid. Haenel. Herm. C. p.* 69.

ıpp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Dextro. In-
:r cetera et ad locum: Si tutor uel curator plus pe-
:rit, causa cadit. Quod cum factum esse dicas, frustra a
ıbis remedium quaeris: quia te ratio iuris impugnat. PP.
. id. Decembr. Nicomedia, Constantio et Maximo coss.[64]

7. '*Item* eodem corpore et *tit.*:
lem[5] AA. et CC. Claudio Menandro. Quotiescunque ordi-
ıtis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specia-
er genus litis edere, ne plus debito, aut eo, quod com-
:tit, postuletur. Siue itaque fideicommissum, siue fundus,
ıe pars fundi, siue domus, siue pars domus, siue debitum
ıt quodcunque petatur, specialiter designari debet petitio-
s summa uel quantitas, cum genus litis editur. Si quis
itur plus 'eo,[6] quod ei competit uel debetur, petierit,
ım et causam, de qua agitur, perdit. Plus 'enim[7] petitur,
cut responsis prudentum continetur, summa, loco, tem-
ɔre, causa, '(*siue*)[8] qualitat*is*[8] aestimatione. Unde 'istius
:ge rescripti[9] excipe aduersarium apud iudicem competen-
ım; quem si iudex plus petiisse perspexerit, exstinctis ad-
ersarii tui petitionibus, pro partibus tuis sententiam dicet.
P. Mediol. XII. kal. Aprilis, Tusco et Aquilino coss.[70]

'Hic require, qualiter actionis editio pulsato fiat.[1]

ı. 294. [5]) Idem eodem corpore et iisdem *edd.* [6]) *Ex*
ılt. cj. ab eo *edd.* [7]) *Malim* autem. [8]) *Addidi.* quali-
edd. In hac pluris petitione, velut si quis Tyriam purpuram
purpura petierit (*Gai.* 4, 53), *ex adiecta qualitate augetur*
ımatio, sive omnino, sive ex facultate rei. Cf. Euseb. (*vel*
ler., episc. Lugd.) *homil. XI. de Pascha* (*Max. bibl. patr.*
l. 1677. *T. VI. p.* 643.): . . . '*quattuor modis plus petendo*
'e periculum pro iuris ratione perhibetur: . . . loco, tempore,
re, qualitate' (*an: 'tempore, re, generis qualitate'?*). [9])
rescripti est quod praescribitur, continetur rescripto. Vi-
ur autem imperatores id, quod antecessit, iam prius alicui
'ipsisse, quod nunc allegant. Et recte Haenel. ad Herm. C.
). hanc totam periodum rescripto assignat, quam Pugg. sub-
ıtionem ante eam revocans, ICti esse putavit; sed is iudices,
iudicem commemoraturus erat. [70]) *a.* 295. [1]) *Haec con-*
r vel alius possessor tractatus ad marginem c. 6. *adscripsisse*
endus est. similes adnotationes repertae sunt in Fr. Vat.
§. 112.

VI. 1. 'Iuuante deo quid tractari debeat aduersus eum, qui se heredem dicit alicuius, aut ad se hereditatem personae cuiuslibet aestimat posse competere?'[72] 2. Et dum agere forsitan tentauerit, primore in loco debet euidenter ostendere, se personam habere legitimam: et hoc dum ostenderit, ut iuris legumque dictat auctoritas, genus actionis edere debet, in qua manu sua subscribat, 'quo,[3] dato genere actionis, 'a coeptis[4] triduanis induciis 'quarto die[5] respondeat aduersarius suus, ut leges praecipiunt, responsionibus saluis pulsato, quae de iure et legibus suffragantur; salua etiam actione calumniae, quia, dum calumniator, qui pulsat, ostensus fuerit, qualis sit poena calumniae, legibus subter annexis ostenditur: sic tamen, ut ipse probet, quemadmodum sua interest, et ostendat, ad se uniuersa, quae repetit, pertinere. 3. Illud praecipue summa cum cautela obseruari oportet, ut, si aduersarius scripturam aliquam donationis ostenderit, et primore in loco fidem faciat scripturae; quam dum fecerit, in eadem 'munificantis[6] singulae quaeque res si scriptae fuerint, quae donantur, sicut leges iubent, ualet facta 'donatio: et[7] si eas, dum uixit, in bonis suis habuit, aut eius iuri uel dominio competebant, aut si lite contestata de hac luce migrauerit. Quae uniuersa qualiter et quibus modis adstruere, 'defensare[8] uel aduersario diuinitatis auxilio resistere debeas, inferius 'continent[9] adscripta. 4. Et ne forte dicat aduersa pars, aliqua sibi principali rescripto aut praeceptione fuisse concessa, ad huius 'modi[80] uersutiam potest pulsatus modis omnibus replicare, principem ea semper uelle concedere, quae legibus rationique conueniunt: quia causa,

---

72 *Vid. not.* 41. *Ceterum attende, hic actori, supra* (5, 1) *pulsato consuli.* 3) *i. e. ut.* 4) acceptis *edd. post* induciis *posito commate.* 5) *Non, ut puto, ex quo genus actionis editum, sed ex quo lis mota et persona legitima ostensa erat; inde enim triduum petitori dat Lex Rom. Burg. tit. XI. actioni edendae, ut non ita edens litem perdat; quod ius post Nov. Valentin.* 78 (*Lib. II. tit. XXXIV.*) §. 14. *usu vel constitutione videtur introductum. Idem vero triduum inducias quoque praestabat reo, ut quarto demum die responderet. Alia probant Rudorf. Zeitschr. XIII. p.* 55. *Wieding. Libellproc. p.* 453. 6) munificentis *edd. Vid. Du Cange s. v. munificare.* 7) *Malim* donatio ita, 8) defensore *edd.* 9) continentur *edd.* 80) *Par.* 86. mali *Par.* 77. *Pag.*

quae nullam de legibus sortitur firmitatem, in praeiudicium alterius a principe non potest sumere firmitatem; sicut idem inferius declaratur.

5. Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur. 'P(aullus) lib. I. sentent. tit.[81] si hereditas uel quid aliud petatur.

Qui petit hereditatem, ipse probare debet, ad se magis, quam ad eum, qui possidet, siue ex testamento, siue ab intestato, pertinere.

6. Idem eod. lib. sententiarum receptarum, eodem titulo si hereditas etc.[2]

Eas res, quas quis iuris sui esse putat, petere potest: ita tamen, ut ipsi incumbat necessitas probandi, eas ad se pertinere.

7. Item eod. leges lib. et tit.:[3]

In petitione hereditatis ea ueniunt, quae defunctus mortis tempore dereliquit, uel ea, quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea quaesita sunt. Eod. lib. et tit. si hereditas uel quid aliud petatur.[4]

8. Lib. II. sent. Paulli tit. ex empto et uendito:[5]

Heredibus debitoris aduersus creditorem, qui pignora uel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.

9. Lib. III. Paul. sent. tit. de legatis:[6]

Post diem legati cedentem actio, quae inchoata non est, ad heredem non transmittitur.

10. Item qualiter donatio fieri debeat, ex corpore Hermogeniani, tit. de donat. inter uir. et uxor.

[7]Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Septimio Sabiniano. Cum de bonis tuis partem quidem tertiam penes te retinuisse, partem uero tertiam in eum, quem 'in[8] potestate

---

lib. I. sentent. tit. 6. *edd. Non dubito, quin signum* 6. *in co-* *e fuerit* P. = *Paulus, et ab editoribus demum pone* tit. *trans-* *m sit. Locus exstat I.* 13 b. §. 4. [2]) *I.* 13 b. §. 6. [3]) *tio pro* idem *scripsi* Item. *Quod post* tit. *edd. addunt* IV., *m videtur ex sequenti* in. *Est I.* 13 b. §. 7. [4]) *I.* 13 b. §. 1. *I.* 17. §. 12., *ubi vid. not.* [6]) *III.* 6. §. 3. [7]) *Cf. L.* 11. *le donat.* (8, 54). *Haenel. ad Herm. C. p.* 71. [8]) *Ex Iust. C.*

[illegible] emancipatum donationis titulo con- [illegible] est iuris incerti, in eum quidem, [illegible] remanet. destinationem magis [illegible] quam 'perfectam[90] donationem [illegible] emancipatum translatam, si generaliter [illegible] bonorum donasti: quia generaliter [illegible] donare non posses,[2] cum singulae res [illegible] quae 'donationis causa mancipatione,[3] [illegible] transferantur, et reliqua. Dat. prid. [illegible] Heraclea. ipsis AA. coss.[4]

11 [illegible] et tit.:

[illegible] et Maximian. AA. Cretiano Maximo. Nec [illegible] donationis causa bonorum omnium ualet: sed re- [illegible] nominatim donatio facta capit effectum etc. [illegible] VIII. kal. Ianuar. Caesaribus coss.[5]

12. Item leges. legatum, si per codicillos dimissum fue- [illegible] testamento ualere non posse, ex corpore Hermoge- niani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

'Idem[6] AA. et CC. Aurelio Altino. Inter cetera et ali- [illegible]: Codicillis autem siue testamento legatum nec [illegible] dari potest. Datum sub die VIII. kal. Ianuar. Nicomedia CC. coss.[5]

13. Item leges. qua poena calumniatores plectendi sint, ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib.:[7]

Impp. Diocletian. et Max. AA. Quintiano: Tibi magis, quam aduersario, qui per calumniam petit, contra quem supplicas, iudicio tutelae conuenit excipere actionem, ad quam respon- dere debes; quippe si per calumniam hoc eum facere con- fidis, remedio repromissionis initio postulatae, calumniae decimae partis eius, quod petit, tibi condemnari eum desi- derare potes. PP. kal. Nouembr. AA. coss.[5]

---

tu in *edd.* [89]) *Ex I. C.* habebas *edd.* [90]) *Ex I. C.* per- petuam *edd.* [1]) *Ex Cuiacii ut vid. cj.* idem pater *Par.* 77. *al.* [2]) *Cf. Plin. ep.* 5, 1. §. 3. *Fr. Vat.* 257. [3]) donationes eman- cipatione *Par.* 77. *al., ubi* e(manc.) *factum videtur ex* e(ausa). [4]) *a.* 293—304. [5]) *a.* 294—302. [6]) *Ex Schult. cj.* Iisdem *edd.* [7]) *In Haenel. Herm. C. p.* 70. *Cf. Gai.* 4. 175. [8]) *a.* 293—304.

14. Item leges, qualiter petitor probare debeat, quod intendit, non ab aduersario instrui, ex corpore Hermogeniani tit. ad exhib.

[99]Impp. Dioclet. et Maximian. AA. Aurelio, Diogeni. Nimis graue est, quod petitis, urgeri ad exhibitionem partem aduersam eorum, per quos sibi negotium fiat. Unde intelligitis, quod 'intentionis uestrae[100] proprias afferre debeatis probationes, non aduersum se ab aduersariis adduci.[1] PP. kal. Maii AA. et CC. coss.[2]

15. Idem eodem corpore titul. ubi agi debeat:

Impp. Diocletian. et Maximian. AA. Flauianae. Inter cetera et ad locum: Quaecunque ad te pertinentia detineri dicis ab his, quorum meministi, uel probaueris tibi deberi, praeses prouinciae restitui prouidebit. PP. VII. id. Ianuar. AA. coss.[2*]

16. Idem eodem corpore tit. de instrum.:

Impp. Diocletian. et Maximian. AA. Iulio Pancratio. Inter cetera et ad locum: Omissis itaque istiusmodi moris, si intentionem suam incipiat aduersarius tuus implere, praescriptionibus temporis uel alterius (*rei*) et tu causam magis tuam defende, habens securitatem uictoriae, si quod intendit aduersarius tuus, probationibus implere non possit. PP. DD. Diocletian. A. V. et Maximian. A. (*IV.*) coss.[3]

17. Item leges, quod scriptura, quae nullam de legibus habeat firmitatem, firmari a principe non debet, eodem corpore tit. de testament.:

Impp. Diocletian. et Maximian. AA. Aurelio Secundino, Optioni. Inter cetera et ad locum: Scriptura quae nec iure, nec legibus consistit, nec a nobis hanc confirmari conuenit; quippe cum 'beneficia (*nisi*) citra[4] cuiusquam iniuriam petentibus decernere minime soleamus. PP. VII. kal. Nou. Martianopoli, CC. coss.[5]

18. Item leges, qualiter quod 'auctor[6] habuit, hoc eius

---

[99]) *L. 7. C. de testib.* (4, 20), *variante inscriptione.* [100]) *Ex I. C.* intentiones uestras *Par.* 77. intentioni uestrae *Par.* 86. [1]) *Deesse uidetur;* postulare. [2]) *Aut* AA. et *aut ut in I. C.* et CC. *delendum.* [2*]) *a.* 293—304. [3]) *a.* 293. [4]) *Supplevi v.* nisi, *cuius nota excidit. Haenel ad Herm. C. p.* 73. *susp.* beneficia circa. [5]) *a.* 294—302. [6]) actor *edd.*

[illegible] ex corpore Hermogeniani tit. de [illegible]

[illegible] et Maximian. AA. Aurelio Asterio. Inter [illegible]: Si secundum edicti formam testa[illegible] extitit, bona, quae, cum moreretur [illegible] eius fuerunt, solenniter petes, et reliq. [illegible] Sirmio. CC. coss.[7]

19. [illegible] eodem corpore, titul. de pact. et transact.: [illegible] et Maxim. AA. Eusebio. Inter cetera [illegible]: Manifesti atque euidentis iuris est, antequam [illegible] pro herede gereret uel bonorum possessionem [illegible] successionem eam non potuisse ad heredes [illegible] transmittere. PP. X. kal. Mart. iisdem AA. coss.

20. Item leges, qua poena calumniatores plectendi sunt, [illegible] l. sentent. tit. de calumniator.:[9]

Calumniosus est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat.

21. Idem *edd.* lib. *et* tit.:[10]

Et in priuatis et *in* publicis iudiciis[1] omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt.

VII. 1. Quantum ad nos delatae pactionis textus[2] insinuat, potius contra bonos mores carthola ipsa litigii seminarium propagauit, quam *amicab*ili[3] deliberatione assurgentium iurgiorum scandala resecauit. Dignoscitur ita calliditas dictantis[4] non habuisse prudentiam. 2. Dum igitur contra legum

---

[7]) actor *Par.* 77. [8]) *L.* 7. *C. de i. delib.* (6, 30). *a.* 293—304. [9]) *L.* 5. §. 1. [10]) lib. V. tit. *edd.* [1]) de priuat. et publ. iudic. *edd. Correx. Schult. et Arndts. ad Paul. S. R. I.* 5. §. 1. [2]) *Litigantes pacto, ut ex sequentibus apparet, post rem a tribus iudicibus (vid. Praef.) iudicatam convenerant, ut de eadem re per duos religiosos viros arbitros constitutos iterum iudicaretur.* [3]) quam tum utili *edd. De amicabili compositione vel transactione vid. ex. gr. L.* 22. §. 1. *C. de ss. eccl.* (1, 2). *L.* 31. *C. de episc. et cler.* (1, 3). *L.* 15. §. 5. *C. de legit. hered.* (6, 58). *Error inde natus, quod* am *semel scriptum* ic *pro* tc = tunc *vel* tum *sumptum est.* [4]) *illam pactionis cartolam causidici vel ICti ex novo litigio lucrum captantis.*

que ordinem ueniens iustam arbitrii ignorauit custodire suram, quae tanta duarum personarum dignitas potuit re-i, aut quae intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, ec triumuirale iudicium etiam de rebus iudicatis male pa-ntium non 'temulentia,[115] sed, quod 'uerius dici[6] constat, litas[7] eligeret? (de rebus enim iudicatis 'soli principi[8] ontra iudices licuit iudicare) aut si ita conuenerat, ut iudicii ulum solueretur?[9] **3.** Ergo pactio ipsa iudicii ordinem onstitutionem 'infirmat atque [120] discingit, quod tamen non icendo, sed donando fieri potuisset, secundum sententiam li iuridici, cuius sententias sacratissimorum principum semper ualituras, 'ac diualis constitutio,[1] 'declarant.[2]
'aulli sentent. I. lib. (*tit.*) de pact.:[3]
ec contra leges, nec contra bonos mores pacisci possumus.
5. Item eod. lib. et tit.:[4]
actum contra ius aut constitutiones aut S. C. interpositum ihil momenti habet.
6. Item ex corpore Paulli de pact. et conuentis:[5]
ost rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interpo-atur, seruari non 'oportet.[6]
7. Intelligis memoratae pactionis constitutionem iuridici oris sententiis 'uacuam.[7] Quid, inquam, ulterius requiren-

---

tam electio *edd. Nota novam ex barbarorum moribus profectam iuri civili ignoratam rationem pacta conventa impugnandi, de consultor cogitasse videtur.* [6]) *Par.* 86. uerius (*om.* dici) . 77. [7]) *Erga causidicum haec persuadentem.* [8]) *Ipsi petentibus litigatoribus, per delegatos iudices, quorum tum r numerus constitui solebat. Vid. Praef.* [9]) *Edd. et un-s, quas posuimus, et interrog. signum ignorant.* [120]) *Ex jaei cj.* infirmat quae *edd.* [1]) *i. e. perinde ac divalis titutio (semper valet). Vid. Handii Tursell. I. p.* 470. *Quae stas particulae ac non perpensa effecit, ut varie in hoc loco pretando erraretur (Zeitschr. f. gesch. RW. XIII. p.* 20. 63). *vero dixit* diualem constitutionem, *quia ipsae Constantini et odosii et Valentiniani leges (L.* 2. 3. *Th. C. de resp. prud. hoc additamentum non continebant. Denique* diualis *ei est rum* principum, *quorum constitutiones in Codicibus continebant-*
[2]) declarat *Par.* 77. declarauit *Par.* 86. [3]) *I.* 1. §. 4. . 1. §. 4ª. [5]) *I.* 1. §. 5. [6]) *Ex Paul. epit.* potest *edd. latim* uacuari.

gat.[4] 8. Certe si necesse est, rusticis improb
aliquid amplius satisfieri, ipsi duo, quos praefat
minauit, sub praesentia electarum personarum, (
que adhibito, appellentur, ut, si praesumunt aut
uel legale, audiant, quae partes iurgantium c
manda: et si ipsius cartholae, quae iam dignosc
mulis uacuata, modum aestimant se supplere,
agnitis 'leg*ibus*[5] sententiam. **9.** Tunc et
'qu*ae*[6] sit temeritas iudicantis, ubi minor nume
rem, 'praeterea et religiosorum, quos non sur
tus honor attollit,[7] contra res iudicio terminata
rit ferre sententiam: ac, si destiterint, contest
illos aut differre, aut non praesumere, 'ut[8] e
pleant paciscentium. **10.** Demum si quae in
ueniunt, aut ampliori numero iudicum, aut sum
sunt arbitrio decernenda.

VII[a]. **1.** Deinde uero 'minime[9] fuerat nece
sultationem nostram tuis utilitatibus sciscitari,[1]
ternus nepoti aliqua contulisse noscatur, utrun
manere debeant, an matri, in possessione sua co
sionibus lubricis, 'imputari,[1] pro eo fortass

---

[128]) tibi et *Par.* 77. sibi *Par.* 86. [9]) constat *ed*
et *edd.* *Scriptum fuerat:* ĩ esse aut. [1]) et *e*

ctuaria '(*fuerit*)[142] de proprietate filii constituta:[3] '*cum*[4] filio *eius*[5] proprium uel cuilibet extraneo aliquid 'reliqui*t*, *eo ut*[6] domino de facultate sua testari non licuit;[7] 'cum-;[8] etiamsi pater filii superesset, nec ad ipsum ab auo :erno quod nepoti collatum fuerat, pertineret, ut etiam Th. declarat auctoritas. **2.** Quod '*tu*tamen[9] superfluum es electas magnificasque personas fieri iudicamus: sed ne-se est, ut ignorantia rusticitatis uel tergiuersationis iniquitas ctis semper 'oblationibus[150] comprimatur. **3.** Ex Theodo-i lib. 'IIX.[1] sub tit. de mat. bon. et mat. gen. (*et*) cretione lata:

mpp. Honor. et Arcad. AA. Florentio praef. urbi. Ad lo-;um: Quicquid auus, auia, proauus, proauia, nepoti, nepti, ronepoti, pronepti cuiuslibet tituli largitate contulerint, id st, testamento, fideicommisso, legato, codicillo, donatione, el etiam intestati successione, pater filio filiaeue integra llibataque custodiat. Dat. prid. id. Octobr. Mediolano, Oli-rio et Probino coss.

4. Luce clarius constitit 'patefactum,[2] nec matri 'usum[3] sse, ut de reliqua facultate 'por*t*ionem[4] debitam consequa-: et circa nepotem munus auiaticum 'perpetua*m* liberalita-;[5] mansurum. Hoc et consultorum iura declarant, quae essarium tractatui nostro non duximus adhiberi.

---

ris sui, ideoque in portionem legitimam vocanda. [142]) *Hoc similitudinem litterarum* tuaria *excidisse videtur.* [3]) *sc. avi amento, quo huius ususfr. metu inofficiosi querelae mentio a erat.* [4]) ac *edd.* c *siglum litterae* a, *inde duplicatae, aesit.* [5]) filiae *edd. pro* filio e'. [6]) reliquisset *edd.; ad tum fere correxi.* [7]) *Hoc vult: consultatio mea primum ea causa necessaria non fuit, quod si testamento avi ususfr. re- nepoti donatarum matri datus dicitur, non potuit is de eo ari, cuius dominus esse desierat.* [8]) *Edd. ante* cumque *cto distinxerunt.* [9]) tamen *edd. Sequentia iam non o.* [150]) *An:* obiectionibus? *vel* obuiationibus? *vel* allegationi-? [1]) IX. *edd.; sed est L.* 7. *Th. C.* 8, 18. *L.* 2. *I. C. de . mat.* (6, 60). *a.* 395. [2]) *Par.* 86. patri factum *Par.* 77. *Malim* usumfructum *sc. in rebus nepoti donatis ab hoc eius uasionibus concessum; vid. supr.* §. 1. [4]) possessionem *edd.*, portionem *pro siglo* possionem *acceptum esset. Ceterum vid.* . 140. [5]) perpetua liberalitate *edd.*

VIII. 1. '*Quod demum*[156] sollicitudinis tuae cura tractauit, ut de effractoribus '*ex*[7] manifesto crimine comprehensis '*quam*[8] iudex debuit ferre sententiam, tractatus nostri pagina declaret, '*an*[9] maritus, quem iudiciariae potestatis cingit auctoritas, de seruis, qui res uxorias manifesto crimine abstulisse conuicti sunt, peremptoriam debuerit ferre sententiam, quasi id obiici possit, in propria causa (*quod*) quis iudicet stulte: huic lex diuorum principum, quae infra legitur, opponenda, maritum illa tantum negotia uxoris uelut extraneum 'actorem[160] prosecuturum, quae procuratio emissa 'praescripserit.[1] 2. Ex corpore Theodosiani:[2]

Impp. Theodosius et Arcadius et Honorius AA. Victori proconsuli Asiae. Procurator, licet maritus sit, id solum exequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. Dat. V. kal. Iul. Theodosio A. III. et Abundantio coss.

3. Agnoscis maritum uelut extraneum causam uxoriam prosecutum.[3] 4. 'Agnosce et[4] iudicem de manifestis reis non potuisse tardare sententiam. 5. Item ex corpore Theodosiani lib. IX. tit. de accusationibus et inscription.:[5]

Impp. Arcadius et Honorius AA. Ne diuersorum criminum rei uel desidia iudicum, uel quadam 'lenitatis[6] ambitione per prouincias detenti in 'carcere[7] crudelius differantur, moneantur omnes iudices, productos e custodiis reos discussioni debitae subiicere et, quod leges suaserint, definire. Datum III. non. Aug. CP. Arcadio III. et Honorio coss.

6. Hoc etiam specialiter post hanc legem iudex sibi metuat inferendum, quod si dignam tardarit ex lege ferre sententiam, dum principum praecepta despexit, ipse legibus damnabitur. 7. 'Unde[8] ex corpore Theodosiani sub titulo 'de diuersis rescriptis:[9]

---

156) Adde dum *edd.* Addendum *Schult. cj.* At dudum *Roever. cj* 7) et *edd.* 8) quam *edd.* 9) aut si *edd., factum id, ut putat ex ān. Potest tamen etiam fuisse:* declaretur, si. 160) auctorem *edd.* 1) *Ex Pugg. cj.* perscripserit *edd.* 2) *L.* 4. *Th. C. de cognit.* (2, 12). *a.* 393. 3) *Contra has hariolationes uide Ulp. L.* 10. *D. de iurisdict.* (2, 1). 4) *Par.* 86. agnoscis *Par.* 77. *Pugg.* 5) *L.* 18. *Th. C.* (9, 1). *a.* 396. 6) *Ex Th. C.* leuitatis *edd.* 7) *Ex Th. C.* carcerem *edd.* 8) *Videtur legendum* uide. 9) *Omittit Par.* 77. id est auctoritatibus *edd.*

Impp. Constantinus A. et Iulianus Caes. ad Taurum Pf. P. Ad locum: Multabuntur iudices, qui rescripta contempserint aut distulerint. Dat. III. non. Iul. Constantino A. VII. et Iuliano coss.

8. Intelligat nunc improbus accusator, cinctum iudicem et uxoria, uelut externa, debuisse negotia definire, et non licuisse, ut alienum reatum metueret, cui de manifestis reis non licuit tardare sententiam.

IX. 1. [170] Ex corpore Hermogeniani:[1]
Impp. Valens et Valentinianus AA. ad Volusianum praefect. urbis. Post sententiam pacisci non licere, iuris ordine praecauetur. Unde cum supplicans, inique se 'oppressum,'[2] et post sententiam sacri auditorii depactum esse commemoret, Volusiane parens carissime et amantissime, amota poena, quam pacto contra ius facto serenitas tua inesse praeuiderit, legum auxilio consulat supplicanti. Dat. IV. id Aug. Mediolani.[3]

2. Iidem AA. Pompeio Fauonio. Hereditatem, quam tibi competere iure confirmas, negotii merito discusso, approbatis allegationibus, restitui efficiet legum fonte demanans sententia iudicantis, remota uidelicet pactione, quam dolo patuerit elicitam. Dat. VIII. id. Februar. Alleg. non. kal. April. in basilica Thermarum Comm. ipsis AA. coss.[3]

3. Iidem Aug. Mamertino Pf. P. Inter cet. et ad locum: Pacta quidem per uim et metum apud omnes satis constat cassata uiribus esse respuenda. Dat. XII. kal. April. ipsis AA. coss.[3]

Par. 86. *Vid. Haenel. ad L. 7. Th. C.* 1, 2., *quae est a.* 356. [170]) *Quae hic sequitur specierum legendarum farrago, finito tractatu, vel ab ipso eius auctore vel, quod verisimilius, ab alio (nam et alia allegandi ratione utitur) supplendis maxime iis, quae de pactis c.* 7. *tradita erant, addita esse videtur.* [1]) *De his septem constitutionibus, quae ex corpore Hermogeniani citantur, vid. Haenel., ad Herm. C. p.* 62. *ad Th. C. p.* 216. *G. F. Puchta histor. iur. ed.* 3. *p.* 656. *I. Gothofr. eas in Th. C., sex priores tit. de pactis* (2, 9), *ultimam, de qua vid. Wenck. ad Th. C. p.* 242., *tit. ad SC. Claud.* (4, 9) *intulit, alias interdum lectiones sequens, quas unde petiverit, ignoro.* [2]) *Par.* 86. oppressum *Par.* 77. *Pugg.* [3]) *a.* 365., *ipsis sc. Augustis primum coss.*

4. [illegible] AA. ad Valentinianum consularem Piceni. Non [illegible] a fide placiti recessisse, qui quae promise-[illegible][4] Valentiniane carissime. Proinde si [illegible] cominus explicare ea, quae spo-[illegible] placiti uacillat, familiares litterae, quas ad se [illegible] supplici Exoperio non oberunt. Fines etiam, [illegible] asseuerat, amota praescriptione temporis, [illegible] ut ratio iuris est, redhibere cogantur. [illegible] IV. kal. Mai Flauia 'Fanestri[5] in secretario, ipsis AA. coss.[3]

5. Idem AA. Heliae Bauoniae. Lites trahi et sub quodam potentiae terrore infimos fatigari, iudiciorum 'spectat ad inuidiam.[6] Unde si aduersarium tuum longe a filii tui successione positum haec in te, quae precibus texuisti, excogitasse constiterit, rector prouinciae hominis, qui nec paciscendi nec colloquendi de negotio substantiam habuit, inpudentiam summoueat, reddique faciat, quicquid claruerit usurpatum: nec impudentia uindicet, quod concedere leges et iura non possunt: maxime cum memores, 'nec[6*] a prima pactione, quae substantiam non habebat, secunda conuentione discessum, 'sed etiam[7] inaniter '(res)[8] resedisse, quod non iam pactio, sed quaedam usurpaticiis non subsistentibus causis, immoderatio doceatur. Dat. III. kalend. Aug. Mediolani, ipsis AA. coss.[3]

6. Impp. Valens et Valentinianus AA. Ampeliae. Ea, quae heredes inter se transactione interposita composuerint, firma illibataque perseuerabunt. Et ideo secundum fidem instrumenti competens tibi portio a possessoribus cum fructibus restituetur per uirum clarissimum 'proconsulem[9] Africae, amicum nostrum, fide gestorum diligenti examinatione comprobata. Dat. III. non. Iul. Sirmio, diuo Ioniano et Varron. coss.[180]

7. Impp. Valentinian. et Valens AA. Felici consulari 'Macedoniae.[1] Inter cetera et ad locum: Si seruilibus

[174]) *Par.* 86. nolit *Par.* 77. *Pugg.* [5]) Fenestri *edd.* *Corr.* *Gothofr.*
[6]) expectat inuidia *edd.* ad iudiciorum spectat inuidiam *ed.* *Gothofr.*
[6*]) *Fuerit* ū in *i. e.* non modo. [7]) et *Gothofr.* [8]) *Geminando restit.*
[9]) *Ita Gothofr.* proconsularem *edd.* [180]) *a.* 364. [1]) Campaniae *l.*

contuberniis sese mulieres quondam ingenuae subdiderint, et nunc contemnentes dominum minoris aetatis, seruitutis iugum conantur effugere, grauitas tua his, 'quae[182] seruilem condicionem non statim in ipsis 'coniunctionum[3] primordiis refugerunt,[4] necessitatem subeundae seruitutis imponat. Dat. XIV. kalend. Aug. Mediolani, ipsis AA. coss.[173]

8. Ex corpore Gregoriano:

[5]Imp. Antoninus A. Prisciano militi. Summa sententia comprehensa, quam, cessantibus curatoribus quondam tuis, iudex secutus iurisiurandi a te perlati religionem, in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit: ac 'propterea[6] sublata cautione transactionis, quae nullo iure interposita est, Septimius Varianus rem iudicatam exequatur. PP. kal. Iul. Laeto II. et Cereale coss.[7]

9. [8]Impp. Dioclet. et Maximian. AA. Ulpiae Marcellinae. Si praeses prouinciae ignorantiam tuam fraudulenta transactione ac dolosis artibus generi tui circumscriptam esse cognouerit, si quidem Aquiliana stipulatio et acceptilatio insecuta non est, pactum callide scriptum, integris singulorum actionibus, amouebit. PP. III. non. Octobr. ipsis AA. coss.[9]

10. [190]Imp. Gordianus A. Cliniae Antoniae. Pacta, quae contra bonos mores interponuntur, iuris ratio non tuetur. PP. non. Octobr. ipso A. II. et Pompeiano coss.[1]

11. [2]Imp. Alexander Aurelio Dionysio. Cum posteaquam aduersarius matris tuae uictus esset, matrem tuam circumuenerit, ut pacisceretur, nullam se controuersiam de seruis moturam, id pactum mala fide factum irritum est. Et cum

---

othofr. in L. 5. *Th. C. ad SC. Claud.* (4, 9). [182]) *Ex Schulting. cj.* qui *edd.* [3]) *Schulting. cj.* coniunctionem *edd.* coniunctionis *Gothofr.* [4]) *paciscendo, ut liberae manerent* (*cf. not. Gai.* 1, 94. *Paul. S. R.* 4, 10. §. 2.); *unde iam apparet, quid fuerit, hanc constitutionem hic subnectere.* [5]) *L.* 1. *Gr. C. de transact.* (1, 11) *p.* 5 *Haen. Cf. L.* 5. *C. de in lit. iur.* (5, 53). *Par.* 86. praeterea *Par.* 77. *Pugg.* [7]) *a.* 215. [8]) *L.* 5. *C. de transact.* (1, 11) *Haen. p.* 6. [9]) *a.* 293—304. [190]) *l. Haen. Gr. C. p.* 3. [1]) *a.* 241. [2]) *L.* 9. *C. de pact.* 3). *a.* 226. *Haen. Gr. C. p.* 3.

it; non etiam *ex*ceptio[205] pacti con-

[6]

A. Sergiae et Anagio. In-
uero lite facta trans-
VIII. id. April. Caes. coss.

o:[7]

urelio Hermogeni mi-
n prouinciae rector
bitabit. PP. XIV.

a. 294—302.

ex ea conuentione cum matre tua agi coeperit, iudex ear liberabit; quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. pri id. Sept. Alexandro A. cos.

12. Ex corpore Theodosiani:[193]
Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano procons Africae. Et mulieribus et minoribus in iis, quae prael miserint uel ignorauerint, innumeris auctoritatibus con esse consultum. Dat. prid. non. Mart. Rauennae, C stantino cos.

13. Item eodem corpore:
[4]Imp. Constantinus A. ad Maximum praefect. urb. Ir cetera et ad locum: Pactiones eas ualere uolumu cum legibus consentiant, et reliqua. Dat. VI. non. l Romae, Sabino et Rufino coss.[5]

14. Ex corpore Gregoriani:
[6]Impp. 'Valerian.[7] et Gallienus AA. et Valeri(*an*)us C Aurelio. Praeses prouinciae aestimabit, utrum de lite transactio inter te et ciuitatis tuae ordinem facta s de re iudicata: quia de re iudicata pacisci nemo p PP. III. kalend. Iun. Aemiliano et Basso coss.

15. 'Item[8] ex corpore Gregoriani tit. de transact.: Imp. Gordianus A. Flauio Hercolano. Super iudicato subsecuta appellatione frustra transigi, non est opi incertae. PP. XIV. kalend. Nou. Sabino et 'Ve*nusto*[200]

16. Item eodem corpore:[1]
Imp. Alexander Donato militi. Si certa quantitas in demnatione*m*[2] 'iudicii[3] deducta fuerit, pacisci exind posse, etc. PP. IX. kalend. Iun. Fusco II. et Dextro

17. Item ex corpore Gregoriani:[4]
Qui contra arbitri sententiam petit, sola in eum poena

---

193) *L.* 3. *Th. C. de int. rest.* (2, 16). *L.* 8. *I. C. de in int min.* (2, 22). *a.* 414. 4) *De hac const. cf. Wenck. ad* p. 110. *Haenel ad Th. C. p.* 214. 5) *a.* 316. 6) *L.* C. *eod.* (1, 11) *p.* 6 *Haen. Cf. L.* 12. *C. de transact. a.* 259. 7) *Ex I. C. Schult.* Valentinian. *edd.* 8) Idem 9) *L.* 3. *Haen. p.* 3. *a.* 240. 200) Veterano *edd.* 1) *pact. Haen. p.* 6. *a.* 225. 2) condemnatione *edd.* *arbitrii.* 4) *Tit.* de pact. *Haen.* p. 4.

ex compromisso competit; non etiam *'exceptio*[205] pacti conuenti. Lib. I. tit. X.

18. Ex eodem libro et tit.:[6]
Impp. Diocletian. et Maximian. AA. Sergiae et Anagio. Inter cetera et ad locum: De dubia uero lite facta transactio rescindi non potest. PP. VIII. id. April. Caes. coss.

19. Item eodem corpore et titulo:[7]
Impp. Diocletian. et Maximian. AA. Aurelio Hermogeni militi. Pactum, quod contra iuris formam prouinciae rector factum animaduertit, id infirmare minime dubitabit. PP. XIV. kal. Nou. Caess. coss.

---

[205]) *Ex Schult. cj.* conceptio *edd.*
[6]) *Haen. ib. a.* 294—302.
[7]) *Haen. ib. a.* 294—302.

CYRILLVS. DOMNINVS. DEMOSTHENES. EVDOXIVS. PATRICIVS. AMBLICHVS.

Ex his prudentibus, quorum quaedam sententiae partim a iurisconsultis Iustiniano coaeuis partim in Basilicorum scholiis commemorantur, quattuor medios, Domninum, Demosthenem, Eudoxium et Patricium, Iustiniano paullo antiquiores fuisse et in iuris schola, fortasse Berytensi (certo enim hoc affirmari non potest), Codices antiquiores ἀναγνώσμασι (fr. 7. 8.) i. e. lectionibus interpretatos esse, post Reizium in exc. XX. ad Theophilum p. 1241 seq. demonstravit Carolus Guil. Ern. Heimbachius libro de Basilic. orig. Lips. 1825. p. 66 seq. Errorem vero superiorum fere omnium Eudoxio et Patricio etiam Herois nomen tribuentium, frater Caroli Gustavus Heimbachius, in his studiis pariter versatus, Anecdot. I. p. 203. primus convicit, non nomen proprium illud esse ostendens, sed epitheton quoddam, quo aut magna herum virorum auctoritas aut iam defunctos eos esse significaretur: utroque enim sensu appellationem τοῦ ἥρωος a scriptoribus usurpatam esse. Quod ut non nego, ita proprium tamen quid huic cognomento inesse, cum istius aevi prudentibus datur, existimo. Primum enim quod ad ipsam significationem attinet, utrumque eo comprehendi puto, et defunctum virum esse et summam eius apud posteros auctoritatem atque gloriam. Utrumque enim etiam complectitur epitheton iisdem viris datum, quo τὸ τοῦ ἥρωος tantum variari videtur, ὁ τῆς εὐκλεοῦς μνήμης (fr. 6.), ὁ τῆς περιφανοῦς μνήμης (fr. 13.) et 'inclytae recordationis', quo Iustinianus Patricium ornat Graecumque illud elogium Latine vertere videtur in const. Tanta circa §. 9. his verbis, quae primus C. Wittius (in Richteri Krit. Jahrb. f. d. RW. I. p. 15.) recte scribere et intelligere docuit: 'vir ab antiqua stirpe legitima procedens (sc. Anatolius, unus ex XVIviris Digestis conficiendis), cum et pater eius Leontius et auus Eudoxius post Patricium inclytae recordationis quaestorium et antecessorem, et Leontium, virum gloriosissimum praefectorium, consularem atque patricium, filium eius, optimam sui memoriam in legibus reliquerunt.' Deinde animadverti, τοῦ ἥρωος cognomentum

o aevo iis tantum iuris interpretibus dari solitum, qui ante stinianum claruerant, nec tamen multo ante, quia antiiores omnino negligebantur, sive propter aetatem, sive od iuris studium brevi ante Iustinianum novas vires cerat antecessoresque rursus quasi novi Papiniani ad summum honorum fastigium evehi coeperant. Qui enim sub stiniano vel post fuerunt, licet celeberrimi, velut Dorous, Theophilus, Thalelaeus, alii, post mortem saepissime idem οἱ μακαρῖται (loca congessit Gust. Heimb. l. c. 104.); quo nomine antiquior semel tantum (Patricius fr. 25.) ignitur, nunquam vero ἥρωες appellantur. Causam vero ius quasi iubaris, quo antiquiorum antecessorum memoria uscabat, in hoc positam fuisse puto, quod illi adhuc stante iquo totius orbis imperio, integrisque adhuc atque illibatis ibus iuris Romani maiore cum libertate atque auctoritate fr. 1.) ius tradiderant. Nam iidem οἱ παλαιότεροι διxαλοι (fr. 9.) etiam οἱ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλοι (fr. 12.), ινὸς τῆς οἰκουμένης vel simpliciter ὁ κοινὸς διδάσκαλος 1. 14.) appellantur, quod pariter de doctoribus Iustiino coaevis vel inferioribus nunquam legi. — Quod ad ulorum aetatem attinet, ex verbis const. laudatae appa videtur, Patricium et Eudoxium inter se fere aequales inianum duabus paene aetatibus praecessisse, Patricium ut gloria superiorem, ita aetate paullo inferiorem Eudofuisse. Comparat enim imperator Eudoxium, Anatolii um cum Patricio, Leontium, Anatolii patrem, cum Leontio tricii filio: et uterque quidem avus et uterque pater tunc n defuncti fuisse videntur; alterum vero Leontium Patricii um inter Xviros Codicis componendi paucis annis ante enimus in const. de novo codice faciendo. His convenit, od Thalelaeus Iustiniani aequalis Patricium τὸν μακαρίτην pellat, tanquam sua demum memoria defunctum. Domnin et Demosthenem rursus paullo antiquiores fuisse, inde cludimus, quod et multo rarior eorum mentio est, et rque ante Eudoxium commemorantur (fr. 3.), et Demosthe sententia a Patricio affertur (fr. 4.). Sane Domninum eodorus, quem Tiberii II. tempora attigisse constat, praeptorem suum vocat (fr. 4.); verum eo sensu, ut arbitror, o Gaius 'nostros praeceptores', vel (quae sententia Zachaei est Anecd. p. XLVIII.) quasi ex libris eius didicerit. que igitur quidquam prohibet, ut Domninum, ad quem nonis epistola testantibus Basilicis 56, 6. c. 7., cui respont restituta L. 7. C. de fide et iure hastae (10, 3), circa 487. data est, pro nostro Domnino habeamus. — Cyrillum, ἥρωα (fr. 1.), quem plerique cum posteriore Cyrillo, Diitorum sub Iustiniano interprete, confundunt, auctore E. Zachariaeo hist. iur. Graeco-Rom. p. 21. primo loco

[illegible] Ceteru[illegible] [illegible] et [illegible] in [illegible] 3—6. 8. [illegible] vel Hermoge[illegible] 1. 1[illegible] 15. 22. 26. [illegible] 23. 4.

---

1. *Ταύτην τὴν διάταξιν ὑπομνηματίζων ὁ ἥρως Πατρίκιος τοιαύτην ἔφη εἶναι τὸ ἐξαριθμήσασθαι καὶ καταλέξαι. ποῖά ἐστι τὰ κόντρα λέγει ἤτοι ἐναντία νόμου γενόμενα πάντα. ὡς τὸν ἔθιμα καὶ κοινὸν τῆς οἰκουμένης*	*Hanc interpret tricius, enumera quae sin facta pa communi*

[illegible] οὕτω καὶ [illegible] ὁμολογίαν. — Ste-[illegible] Bas. 11. 1. c. 12. [illegible] L. 22 D. de pact. 2. 14. T. [illegible] Heimb.

3. [illegible] διάταξιν[5] Δο-[illegible] καὶ Δημοσθένης καὶ [illegible] οἱ περιφανέστατοι ἐπὶ πολι-[illegible] ἐδέχοντο[6], ἐπειδὴ τὸ [illegible] διάταξις αὕτη ἔλεγε· [illegible] δύνασθαι πράττειν [illegible] ὑπὸ κατηγορίαν ἐγκληματι-[illegible] γενόμενον. Ὁ δὲ ἥρως Πα-[illegible] καὶ ἐπὶ τῆς οἱασδήποτε [illegible] ἐδέχετο τὸ νόμιμον, καὶ [illegible] αὐτοῦ γνώμην ἐδέξαν-[illegible] κωδικευταί. ἐξ [illegible] τῆς διατάξεως τὴν [illegible][7] — Interpr. ad L. 6. C. de procur. 2. 13 ed. a Ruhn-ken. in Meermanni thes. iur. civ. et [illegible] T. V. p. 56. Basil. 8. 2. c. 79. T. I. p. 403. Heimb.

4. Ἡ πρὸς ἀνιόντας ἢ κατιόντας ἢ οἱουσδήποτε συγγενεῖς γενομένη δωρεὰ ἀναλαμβανέσθω καὶ ἐπὶ πράξεως ὑπομνημάτων, δηλονότι δωρεαστικοῦ μὴ ὄντος, ἢ ἐὰν τὸ ὡρισμένον ποσὸν ὑπερβαίνῃ ἡ δωρεά. οὕτως γὰρ καὶ Πατρίκιος ὁ μόνος[8] διδάσκαλος ἐξηγήσατο

certum erat, tibi aliquid deberi. Sic igitur ex pacto transactionem definiri non oportet. Sic et inclytus Cyrillus ait.

Hanc constitutionem Domninus et Demosthenes et Eudoxius viri excellentissimi de civili causa acceperunt, quia olim in hac constitutione legebatur: 'Reum criminis constitutum neque honoribus fungi posse.' Sed inclytus Patricius eam de quacunque causa accepit, cuius etiam sententiam sequi maluerunt illustres Codicis architecti, qui ideo honorum mentionem ex hac constitutione sustulerunt.

Donatio etiam parentibus vel liberis vel quibuscunque cognatis facta actis excipiatur, scilicet si donationis instrumentum non sit, vel si legitimam quantitatem donatio excedat. Sic enim et

[4] Eodem, ut puto, definitionum libro sub tit. de pactis. [5] L. 6. C. de procur. (2. 13). Alexandri a. 224., quae nunc in Greg. et Herm. C. desideratur. [6] In qua quasi honore aliquo fungi videbatur procurator; accusatoris enim munus tum parum honorificum erat. [7] Quanquam ipsum ius retentum est. L. 7. D. de muner. et hon. (50, 4). L. 17. §. 12. D. ad munic. (50. 1). [8] ὁ κοινός cj. Zachariaei Anecd. p. XLVIII.; ὁ ἐμὸς cj.

σαν διάταξιν. καὶ μὴ
ὑτὴν ἀδιαστίκτως, ἐπεὶ
διάταξις τοῦ παρόντος
ἀδιορίστως, πάντα δω-
καὶ πράξεις ὀφείλειν
λλὰ δηλονότι ἐὰν ὑπερ-
ρισμένον ποσὸν τὸ δο-
καὶ ἐκ τούτου συνάγε-
τάσα δωρεὰ γενομένη
πράξεως, ὅπερ ἄτοπον.
γὰρ τὴν λδ'. καὶ λς'.
οῦ παρόντος τιτ. πλὴν
Δομνῖνος ὁ πολυμα-
ὸς διδάσκαλος δέχεται
ῆς προκειμένης διατά-
τίκτως, καί φησιν, ὅτι
λαιον προβῇ, κἂν μὴ
δωρεὰ τὸ εἰρημένον
; ποσὸν, χρεία πάντως
ως ὑπομνημάτων ἐπὶ
υγγενεῖς γενομένης δω-
ὶ ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπὶ
ιένων προσώπων δια-
τοὺς ἐξωτικούς· ἐπεὶ
εία, τὴν διάταξιν τοῦτο
; καὶ οἶμαι, αὐτὸς
λῶς ἐδόξασε. — Theo-
. ad L. 27. C. de donat.
asil. 47. 1. c. 60. T. IV.
imb.

Patricius unus magister hanc constitutionem exposuit. Neque eam accipias sine distinctione, quoniam etiam const. 25. huius tit. indistincte ait, quemlibet donatorem acta debere conficere, scilicet si quod datum est, legitimam quantitatem excedat. Alioquin ex eo sequeretur, omnem donationem etiam actorum confectione indigere, quod absurdum est. Lege enim const. 34. et 36. huius tit. Plane sciendum est, Domninum eruditum praeceptorem meum indistincte textum huius constitutionis accipere et dicere, licet instrumentum factum sit, et donatio modum legibus dictum non excesserit, omnino tamen actorum confectione opus esse etiam in donatione in cognatos collata et hoc interesse inter dictas personas et extraneos: alioquin quid necesse erat, constitutionem hoc sancire? Et puto eum rectius docuisse.

---

d vid. Jacobs. add. anim. in Athen. p. 131. [9]) *Ex* *νομίσῃς edd.* [10]) *Ex Heimb. cj. ἔπειτα δὲ π.* *η δωρεά edd.* [1]) = *L.* 5. *Th. C. de donat.* (8, 12)

5. plenam potestatem agendi] Τοῦτο χωρίον ὡς περὶ γενικοῦ προκουράτωρος ὁ ἥρως Πατρίκιος ἐνόησεν, ἀναγαγὼν καὶ Δημοσθένην οὕτως αὐτὸ νενοηκότα. Ἐγὼ δὲ οὐ νομίζω τοῦτο ἐμφαίνεσθαι διὰ τῶν τῆς διατάξεως λέξεων κτλ. — Thalelaei Schol. ad L. 10. C. de procur. (2, 13)[12] in Meerm. thes. T. V. p. 60. Basil. 8, 2. c. 34. Heimb. T. I. p. 405.

Hunc locum tanquam de generali procuratore (loquentem) inclytus Patricius cepit, laudans etiam Demosthenem, qui ita id ceperit. Ego vero non puto, id constitutionis verbis significari etc.

6. ... Ὁμολογουμένως δὲ ἐπὶ πασῶν τῶν βόνα φίδε χώρα τῷ νομίμῳ τῆς διατάξεως.[3] οὕτως γὰρ καὶ ὁ ἥρως Πατρίκιος παρέδωκεν καὶ ὁ ἥρως Εὐδόξιος. δοκεῖ[4] Δημοσθένει τῷ τῆς εὐκλεοῦς μνήμης λέγοντι, ἐπὶ μόνης τῆς νεγοτιόρουμ γεστόρουμ χώραν ἔχειν τοῦτο τὸ νόμινον· ἀλλὰ καὶ τὰ[5] ῥητὰ τῆς διατάξεως ἐπὶ ὅλων τῶν βόνα φίδε τὸ εἰρημένον ἐπὶ τῆς διατάξεως ταύτης κρατεῖν. — Schol. Basil. 11, 2. c. 20. T. I. p. 692. Heimb.

Certo in omnibus bonae fidei iudiciis locus est iuri constitutionis. Sic enim et inclytus Patricius et inclytus Eudoxius tradiderunt. Demostheni clarae memoriae in sola negotiorum gestorum actione locus esse constitutioni videtur: verum textus constitutionis in omnibus bonae fidei iudiciis hoc valere dicit.

7. ... Ταύτην τὴν διάταξιν[6] ὑμομνηματίζων ὁ ἥρως Εὐδόξιος ἀνήγαγεν ἀνάγνωσμα τοιοῦτον· ἐὰν γάρ, φησίν, γένηται παρὰ τὸ νόμιμον τοῦτο διάλυσις περὶ τῶν ἀλιμέντων τοῦ μέλλοντος χρόνου δίχα τοῦ ἄρχοντος τῆς ἐπαρχίας,

Hanc constitutionem explicans inclytus Eudoxius talem lectionem subiecit: Nam si, inquit, contra hanc legem transactio de alimentis futuri temporis sine praeside provin-

---

Constantini a. 333. *data.* [12]) *Alexandri ex a.* 228., *quae in Greg. et Herm. C. nunc non exstat.* [3]) = *L.* 3. *C. de transact.* (2, 4) *Alexandri data a.* 224. *in Greg. C. non superstes.* [4]) *Malim ἄλλο δοκεῖ.* [5]) *Lege κατὰ vel κατὰ τὰ pro καὶ τὰ et in fine κρατεῖ.* [6]) = *L.* 8. *C. de transact.* (2, 4) *Gordiani data a.* 239. *In Greg. C. iam non exstat.*

ιδὴ ἡ διάλυσις οὐκ ἔρρωται, :ετιτεύεται τὸ ὑπὲρ ταύτης τῆς λύσεως καταβεβλημένον. — 'odorus in Schol. Basil. 11, 2. 5. T.I. p. 696. Heimb.

}. . . . καὶ μὴν ἡ μοιχεία οὐ δι' ατος οὐδὲ κεφαλικὴν ἔχει τὴν ωρίαν, ὡς πανταχοῦ μεμαιαμεν· ἀλλ' εἰς τὸ ἥμισυ 'ον δημεύεται ὁ σεμνὸς μοιχός. ; οὖν καὶ μετὰ τῶν δι' αἵματος ντων τὴν καταδίκην ὑπεξεῖλε μοιχείαν ἡ διάταξις αὕτη; ἱε, κατὰ τοὺς παλαιοὺς νομις καὶ τὰς ἐν τῷ Ἑρμογενιανῷ Γρηγοριανῷ διατάξεις[17] καλῶς εις. ἀλλὰ σήμερον ἀπὸ διατάις Κωνσταντίνου ἀνενηνεγμέ· ἐν τῷ θ'. βιβλίῳ τούτου τοῦ }ικος τίτλῳ θ'. διατάξει λ'. αλική ἐστι. ἐν τῇ ί. διατ. τοῦ ἀρέσκει, τὸν μοιχὸν gladio ri ἤγουν ξίφει ὑποκεῖσθαι, :ε οὖν οὐ μόνον κεφαλικόν ιν τὸ τῆς μοιχείας ἔγκλημα, ὰ καὶ δι' αἵματος ἔχει τὴν τι)ίαν· καὶ ὅμως περὶ αὐτοῦ :τεύειν ἢ διαλύεσθαι οὐκ ἔξε›. σημείωσαι δὲ, ὅτι ἡ διάτααὕτη τὴν τοῦ ἥρωος Πατρι› ἑρμηνείαν ἐδέξατο. καὶ γὰρ ρως Εὐδόξιος ἔλεγεν, ὅτι ἐπὶ πάντων τῶν κεφαλικῶν, κἂν }εποριατζίωνα ἤγουν ἐξορίαν, εἰς μέταλλον ἔχωσι τὴν τιμω›, ἔξεστι διαλύεσθαι. ὁ δὲ

ciae facta sit, quia transactio non valet, id, quod eius nomine solutum est, repetitur.

Atqui adulterium neque sanguinis poenam neque capitalem irrogat, ut ubique didicimus: sed adulteri honestioris condicionis bona pro dimidia parte publicantur. Quomodo igitur etiam inter crimina, quae sanguinis condemnationem habent, haec constitutio adulterium excepit? Disce, secundum veteres iurisconsultos et constitutiones in Codice Hermogeniano et Gregoriano recte dicis. Sed hodie ex const. Constantini lib. 9. huius Codicis tit. 9. const. 30. reposita adulterium capitale est. In const. 10. hui. tit. placet, adulterum gladio feriri. Itaque adulterii crimen non solum capitale est, verum etiam sanguinis poenam irrogat: tamen de eo pacisci vel transigere non licet. Nota, hanc constitutionem inclyti Patricii interpretationem admisisse. Etenim inclytus Eudo-

---

Male hic interpungunt edd.

ἥρως Πατρίκιος ἐπὶ ἀναγνωσμάτων ἰδικῶν ἔλεγεν, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν δι' αἵματος πουβλίκων ἐξεῖναι διαλύεσθαι. αὕτη οὖν ἡ διάταξις τῶν δι' αἵματος ἐχόντων τὴν καταδίκην προφανῶς ἐδέξατο καὶ ἐβεβαίωσε τὴν τοῦ Πατρικίου παράδοσιν. ἰδικῶν εἶπε πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν γενικῶν, ἀφ' ὧν ὁ Εὐδόξιος ὥρμητο. εἰσὶ δὲ τὰ ἰδικὰ τῶν γενικῶν ἐπικρατέστερα. καὶ ἀνάγνωθι πρῶτον κεφάλ. τοῦ κα'. τιτ. τοῦ μη'. βιβ. τῶν διγ. βοηθοῦν τῷ ἥρωι Πατρικίῳ. — Theodori Schol. ad Basil. 11, 2. c. 35. [18] T. I. p. 704. Heimb.

xius dicebat, de omnibus criminibus capitalibus, sive deportationis, id est exilii, siue metalli poenam ingerant, transigere licere. Inclytus Patricius vero in recitationibus suis dicebat, de publicis criminibus poenam sanguinis irrogantibus transigere licere. Haec igitur constitutio manifeste condemnationem eorum, quae sanguinis discrimen habent, recepit et Patricii sententiam firmavit. Specialium dixit ad differentiam generalium, a quibus Eudoxius exorsus erat. Specialia autem sunt generalibus potiora. Et lege cap. 1. tit. 21. lib. 48. Dig., inclytum Patricium adiuvans.

9. Ἐρώτησις. Οὐκ οἶδα, πῶς νοήσω τὴν διάταξιν ταύτην.[9] τότε γὰρ ἡ αὔξησις τῆς τιμωρίας φυλάττει τὴν ἐπιτιμίαν, ὅτε, εἰ δ' ἂν ἡ τετυπωμένη καταδίκη ἐξηνέχθη, ἔμελλεν ἀτιμοῦσθαι ὁ κρινόμενος· νῦν δὲ οὐδὲ εἰ ἐδιπλασιάσθη μόνον ὁ τῆς ἐξορίας χρόνος, ἔμελλεν ἀτιμωθῆναι. Λύσις.

Interrogatio. Nescio quomodo hanc constitutionem intelligam. Tunc enim augmentum poenae famam conservat, cum si condemnatio statuta illata esset, iudicatus infamari deberet; nunc autem si exilii tempus tantum du-

18) *Cui respondet L.* 18. *C. de transact.* (2, 4) *Diocl. et Maxim. ex a.* 293., *quae nunc in Greg. vel Herm. C. desideratur.* 9) = *L.* 4. *C. ex quib. caus. infam.* (2, 12) *Severi et Antonini ex a.* 196., *de qua vid. Glück. Pand. T. V. p.* 156. *Cramer. dispunct. iur. civ. c.* 1. *p.* 10. *In* Greg. et *Herm. C. nunc non exstat.*

θε ἀληθῶς, ὅτι ὁ θεματισμὸς διατάξεως, ὃν ὑπεθέμην, οὐ έστηκε, εἰ καὶ Εὐδοξίῳ τῷ ι, καὶ τοῖς ἄλλοις παλαιοτέ- διδασκάλοις ταῦτα εἴρηται. ὶ διὰ τοῦτο αὐτῷ κατηκολού- 'α, ἵνα αὐτοῦ τὸ ἀπίθανον έγξω. διελέγξω δὲ οὐκ ἐκ τῶν ίων μου πόνων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἥρωος Πατρικίου. αὐτὸς γὰρ ος ἀληθῶς ἐπέστησε τῷ θέματι της τῆς διατάξεως, καὶ χρὴ ὶ τὴν ἐκείνου παράδοσιν ς θεματίσαι, ὅτι οὗτος ὁ Πέ- ; τῇ ἰνιουριάρουμ ἐνήχθη τὴν ὴν, καὶ ἀντὶ τῆς εἰς τὰ χρή- α καταδίκης ἐξωρίσθη πρὸς ·υτόν· εἶτα οὐκ ἐπείσθη τῇ φάσει τῆς ἐξορίας· καὶ τοῦτο 'ὼν ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἐξ αὐ- τίας εἰς πενταετῆ χρόνον αὐ- ἐξώρισεν, καὶ ἐπήγαγεν, ὸν μὴ ἠτιμῶσθαι, οὐ διὰ τὸ ος τῆς τιμωρίας τῆς ἐξ αὐτοῦ βασιλέως ἐπενεχθείσης, ἀλλὰ τὸ βάρος τῆς πρώτης κατα-]ς, ὅτε ὑπὸ τῷ ἄρχοντι κρινό- ϰς ὡς ὑβριστὴς ἀντὶ χρημάτων ἐξορίαν κατεδικάσθη. οὔ- οὖν ἔχων ὁ θεματισμὸς τῆς 'άξεως, κατ' οὐδὲν ἔπταισται. γὰρ ἐν τῇ πενταετίᾳ νοήσωμεν εβαρῆσθαι αὐτόν, οὐδὲ ὅλως ίταξις ἵσταται, καὶ σωθείησαν κόποι τοῦ μνημονευθέντος φανοῦς ἀνδρός, εἰς ἀπέραν- τὴν οἰκείαν διδασκαλίαν χα- ιενοι ἐν αὐτῷ τῷ πονήματι.

plicatum fuerit, notari infamia non deberet. Solutio. Revera scias, non esse eam speciem constitutionis, quam posui, quamvis ab Eudoxio inclyto et aliis antiquioribus magistris haec dicta fuerint. Sed ideo illum secutus sum, ut improbabilem eius opinionem refellam: refellam autem non ex meis propriis laboribus, sed ex inclyti Patricii. Is enim solus vere huius constitutionis speciem animadvertit, et secundum eius traditionem nos fingere debemus, hunc Petrum iniuriarum actione ab initio conventum et vice pecuniariae condemnationis in annum relegatum fuisse: deinde sententiae relegationis non obtemperasse: quod cum imperator rescivisset, ipse ex auctoritate sua in quinquennii tempus eum relegavit et subiecit, eum non esse infamatum non propter severitatem poenae ab ipso principe ei inflictae, sed propter severitatem prioris condemnationis, cum a magistratu iudicatus iniuriarum nomine loco pecuniariae poenae adre-

κἀκεῖνος[20] εἶπεν, ὅτι ἡνίκα διπλασιαζόμενος ὁ χρόνος τῆς ἐξορίας ὑπερβαίνει τὰ δέκα ἔτη· ἢν γὰρ τυχὸν εἰς ἓξ ἐνιαυτοὺς ἐκ τῆς ἀποφάσεως ἐξορισθείς· τότε οὐκ ἔστι διπλασίου ἔτους ἡ καταδίκη, ἀλλὰ διηνεκῶς ἐξορίζεται. ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ ἀνάγνωσμα ἀπὸ τοῦ θ'. βιβ. τῶν de officio proconsulis[1] οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἥρως Εὐδόξιος ἀνήγαγε· κεῖται δὲ βιβ. μη'. τιτ. de poenis η'. διγ. τοῦ τιτ. [ἤτοι βιβ. ξ'. τιτ. να'. κεφ. η'.]. — Thalelaeus in Schol. Basil. 21, 3. c. 4.[19] T. II. p. 454. Heimb.

legationem damnatus esset. Itaque si species constitutionis haec est, nihil est, quod offendat. Nam si accipiamus eum quinquennii poena oneratum esse, omnino non consistet constitutio et peribunt sudores memorati illustris viri in infinitum doctrinam suam largientes in ipso labore. et ille dicebat: ubi tempus relegationis duplicatum decennium excedit, puta si in sexennium relegatus fuerit ex sententia, tunc non est duplicati temporis condemnatio, sed perpetuo relegatur. Verum hanc recitationem ex libro 9. *de officio proconsulis non ipse tantum sed et inclytus Eudoxius retulit; exstat autem lib.* 48. *tit. de poenis Dig.* 8. [*seu lib.* 60. *tit.* 51. *cap.* 8.].

10. Ὁ λέγων ἑαυτὸν ἀφήλικα ὀφείλει δεῖξαι, ὃ διαβεβαιοῦται. Ἥρωος.[22] Καὶ πῶς εἴρηται ἐν τῷ β'. βιβ. τοῦ κωδ. τιτ. κα'. διατ.

Qui se minorem dicit, probare debet, quod affirmat. Inclyti. *Et quomodo dicitur in lib.* 2. *Cod. tit.* 21.

---

[20]) *Patricius, cuius hactenus verba Thalelaeus attulit.* [1]) *Ulpiani genuinos libros inspexerat, ex quibus depromta est L.* 8. *D. de poen.* (48, 21). [2]) *Quo verbo Cyrillus indicat, se iam antejustiniani doctoris verba interserere, et quidem Eudoxii, ut in fine apparet. Neque igitur Gust. Heimbachio Anecd. I. p.* 204. *nomen Eudoxii vel Patricii excidisse rato; neque fratri eius Georgio* ἥρωος *ex nota vocis* ἐρώτησις *ortum esse ad h. l. opinato assentior.*

ς΄.[23] [ἤτοι βιβ. ι΄. τιτ. δ΄. κεφ. νδ΄.] ὅτι οἱ διάδικοι τοῦ ἥττονος ὀφείλουσι δεῖξαι, ὡς παρῆλθεν ὁ τῆς ἀποκαταστάσεως χρόνος; μάθε τοίνυν πρὸ πάντων, ὅτι δύο εἰσὶ ζητήσεις ἐν τῷ περὶ ἀποκαταστάσεως ἀγῶνι. καὶ πρώτη ἐστίν, εἰ ἀφῆλιξ ὢν ὁ νέος συνήλλαξε· δευτέρα δέ, εἰ ὁ καιρὸς τῆς ἀποκαταστάσεως παρῆλθεν. καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος λέγει ἑαυτὸν ἀφήλικα, εὐλόγως αὐτὸς τῇ ἀποδείξει περὶ τούτου βαρεῖται κατὰ τὸ ἐνταῦθα κείμενον. οὐ γὰρ ὁ διάδικος αὐτοῦ[4] δείκνυσιν, ὅτι μείζων ὢν συνήλλαξεν, ἐπεὶ κατὰ τοῦ νέου ηὑρίσκετο ἂν περιτρεπόμενον τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ εἰσενεχθὲν προνόμιον. ἐν δὲ τῷ εἰπεῖν τὸν ἀφήλικα, ὅτι ἥττων ὢν συνήλλαξε, καὶ δεῖξαι τοῦτο, οὐκέτι ὁ διάδικος αὐτοῦ εὑρίσκεταί τι λέγειν περὶ τῆς ἡλικίας, ἀλλὰ λοιπὸν εἰς τοὺς περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως μετατρέπεται λόγους, καὶ ἀντιτίθησι λέγων· ἀλλὰ παρῆλθεν ὁ τῆς ἀποκαταστάσεως καιρός· καὶ εἰ μὴ δείξῃ, βοηθεῖται ὁ νέος. τὰ δύο οὖν περιλαμβάνουσα ἡ εἰρημένη δ΄. διάταξις εἶπε πρὸς τὸν νέον, ὅτι ἐὰν δεικνύῃς, ὡς ἥττων ὑπάρχων συνήλλαξας. καὶ μὴ δείξῃ ὁ διάδικός σου, παρεληλυθέναι τὸν

const. 4. [seu lib. 10. tit. 4. cap. 54.] adversarios minoris ostendere debere, tempus in integrum restitutionis esse praeterlapsum? Ante omnia igitur scias, in lite de restitutione duas quaestiones esse. Prima est, an minor fuerit, cum contraheret; secunda, an tempus in integrum restitutionis praeterierit. Et quia adolescens dicit, se minorem fuisse, merito ipse probatione huius rei oneratur, iuxta id, quod hoc loco positum est. Non enim adversarius eius probat, eum maiorem fuisse, cum contraheret, quia privilegium pro minore introductum adversus eum retorqueretur. Cum vero minor dicit, se minorem fuisse tempore contractus, idque ostendit, non amplius adversarius eius de aetate invenitur quidquam dicere, sed alioquin ad restitutionis causam se convertit et opponit, dicens: at tempus restitutionis praeteriit. Quod

---

23) *Est L.* 4. *C. de in int. rest. min.* (2, 22, *aliis* 21) *et puta Cyrillum hoc modo transformasse Codicis citationem, quae in verbis Eudoxii spectabat ad Greg. C., in quo hoc Diocl. et Maxim. rescriptum a.* 293. *nunc non extat.* 4) *Scripsi;* αὐτὸς *edd.*

χρόνον τῆς ἀποκαταστάσεώς σου, βοηθήσῃ. σημείωσαι οὖν τὴν διαφορὰν τῶν ἀποδείξεων. οὕτω γὰρ ὁ Εὐδόξιος ὁ ἥρως ἐνόησε τὴν τούτων διαίρεσιν κτλ. — Cyrillus in Schol. Basil. 22, 1. 43.[25] T. II. p. 488. Heimb.

si non probaverit, adolescenti subvenitur. Haec igitur duo complectens suprascripta const. 4. *adolescenti dixit: si minorem te fuisse, cum contraheres, ostenderis, neque probaverit adversarius tuus, tempus tuae restitutionis praeteriisse, subvenietur tibi. Nota igitur differentiam probationum.' Sic enim Eudoxius inclytus intellexit harum divisionem etc.*

11. Ἐάν τινι χαρίσηταί τις πρᾶγμα ἐφ' ᾧ μετὰ χρόνον δοῦναι αὐτὸ ἄλλῳ, ὁ μὲν ἤδη τυχὼν[6] τῆς δωρεᾶς ἔχει τὸν ἐξ λέγε κονδικτίκιον· ὁ δὲ μετὰ ταῦτα ὀφείλων λαβεῖν αὐτήν, εἰ μὲν ἐπηρώτησε, κινεῖ τὴν ἐκ στιπουλάτου· εἰ δὲ μὴ ἐπηρώτησεν, ἔχει τὴν οὐτιλίαν ἀγωγήν, τουτέστι, τὴν praescriptis uerbis. οὕτως γὰρ ὁ ἥρως Εὐδόξιος τὸ τῆς οὐτιλίας ὄνομα ἐνταῦθα ἐνόησεν. — Theodorus in Schol. Basil. 47, 1. c. 72.[7] T. IV. p. 593. Heimb.

Si quis alicui rem ita donaverit, ut post tempus eam alii daret, is quidem, qui donationem iam nactus est, ex lege condictionem habet; is autem, qui postea eam accepturus est, si quidem stipulatus est, agit ex stipulatu: si vero stipulatus non sit, utilem actionem habet, id est praescriptis uerbis. Sic enim inclytus Eudoxius vocem utilis hoc loco intellexit.

---

[25]) = *L.* 9. *C. de probat.* (4, 19) *eiusdem anni, nec in Gr. vel Herm. C. superstes.* - [6]) τυχὸν *Fabr. Vitium inesse videtur, sed incertum, librarii an scholiastae; neque enim donum nactus sed doni auctor* (*L.* 3. *C. h. t.*) *non servata placiti fide, condictionem habet. Fortasse tamen Theodorus insuper habita L.* 3. *cit. sensit de eo, cui pacto tantum res donata est; huic enim condictio competit ex L.* 35. §. 5. *C. de donat.* (8, 54). [7]) = *L.* 3. *C. de donat. quae sub modo* (8, 55) Diocl. et *Maxim. ex a.* 290. *ex*

.2. Ταύτην τὴν διάταξιν[28] ὑπο-
|ματίσαντες οἱ τῆς οἰκουμένης
άσκαλοι πρόστιμον ὑπέθεντο
' γυναῖκα ταύτην ἐπερωτηθεῖ-
', ἐὰν ἐνάγῃ περὶ τῶν οἰκετῶν.
!λει ὁ ἥρως Πατρίκιος καὶ θεω-
ν ὑπέβαλε ταύτῃ τῇ διατάξει,
' διδάσκουσαν, πότε τοῦ πρω-
ύπου ἀσθενοῦντος τὸ πρόστι-
' ἔρρωται. ἐγὼ δὲ οὐδαμόθεν
ίσκω προστίμου μνήμην ἐν
ύτῃ τῇ διατάξει κειμένην, ἀλλὰ
λλον ψιλὸν σύμφωνον γεγονός
ι. — — — ἐθαύμασα δὲ, ὅτι
'ς μνημονευθεῖσιν ἐπιφανεστά-
ς διδασκάλοις ἔδοξεν εἰπεῖν·
ὲ τὸ μετὰ ἀπόφασιν γεγονέναι
πάκτον, διὰ τοῦτο ἀνυπόστα-
ν αὐτὸ ἐκάλεσεν ἡ διάταξις.
ίτοι διαλύεσθαι μὲν πρὸς τὸν
ταδικασθέντα οὐκ ἔξεστιν,
ειδὴ ἡ διάλυσις ἀμφιβαλλομέ-
υ χρέους ἔχει συμβιβασμόν·
κτεύειν δὲ πρὸς τὸν ἡττηθέντα
εστιν ὁμολογημένως κτλ.[9] —
hol. Basil. 11, 1. c. 70. T. I.
649. Heimb.

Hanc constitutionem commentati orbis terrarum magistri finxerunt, hanc mulierem poenam promisisse, si de servis controversiam fecisset. Certe inclytus Patricius huic constitutioni considerationem subiecit, qua docetur, quando poena valeat, licet principale infirmum sit. Ego vero nusquam poenae mentionem in hac constitutione factam invenio, sed potius nudum pactum initum etc. — — — Miratus autem sum, commemoratis praeclarissimis praeceptoribus placuisse dicere, ideo, quod pactum post rem iudicatam initum sit, constitutionem id irritum vocare. Atqui transigere quidem cum condemnato non licet, quia transactio debiti dubii continet compositionem, pacisci autem cum condemnato licere in confesso est etc.

13. Ὁ μὲν τῆς περιφανοῦς μνή-
ς Πατρίκιος, τὸ εἰς διαφέρον

Patricius quidem praeclarae memoriae in id,

---

eg. C. plenior servata est Fr. Vat. 286. [28]) *L. 9. C. de ct. (2, 3) Alexandri data a. 226. nec in Gr. C. superstes. Sententiae suae deinde etiam Codicis Iust. architectos testes oducit, qui hanc const. in tit. de pactis, non de transactionibus uerint.*

ἐνάγεσθαι τοὺς διαλυσαμένους καὶ μὴ πληροῦντας, ἃ ἐπηγγείλαντο, πρὸς μόνην τὴν πραεσκρίπτις βέρβις ἐνόησεν, ὡς τῆς ἐξ στιπουλάτου μὴ δυναμένης εἰς τὸ διαφέρον κινεῖσθαι, ἀλλὰ πάντως ῥητὴν ποσότητα ἀπαιτούσης. ἐγὼ δὲ λέγω κτλ. — Theodorus in Schol. Basil. 11, 2. c. 23.[30] T. I. p. 695. Heimb.

quod interest, conveniri eos, qui transegerint nec promissa praestiterint, de sola praescriptis verbis actione intellexit, cum ex stipulatu actio in id, quod interest, moveri non possit, sed certam quantitatem omnino petat. Ego vero dico etc.

14. ...Ὁ μὲν κοινὸς διδάσκαλος Πατρίκιος πολὺν ἐκίνησε περὶ τούτου λόγον, θεωρίαν ὑποτάξας τῷ πονήματι ταύτης τῆς διατάξεως.[1] καὶ πρόχειρόν ἐστι, ταύτῃ καὶ ἐντυχεῖν καὶ μαθεῖν τὰ ἐκείνῳ δεδογμένα. ἐμοὶ δὲ δοκεῖ μηδὲ ὅλως ἰσχυρῶς ἐνάγειν αὐτόν.[2] τεθεμάτισται γὰρ Ἀκουιλιανὴν ποιησάμενος ἐπερώτησιν καὶ ἀκεπτιλατίονα. καὶ ποίαν δύναται λοιπὸν ἔχειν ἀγωγήν, πᾶσαν ἀνελὼν διὰ τῆς ἀκεπτιλατίονος; εἰ καὶ τὰ μάλιστα γὰρ τὸ παλαιόν, ὡς αὐτὸς ὁ ἥρως Πατρίκιος ἐδίδαξεν, ἠδύνατό τις εἰπεῖν, ὅτι περὶ τῆς νερεδιτάτις πετιτίονος διελύσατο τῆς μὴ αναιρουμένης τότε διὰ τῆς Ἀκουιλιανῆς ἐπερωτήσεως, ὅμως σήμερον οὐδὲ τοῦτο προχωρεῖ τρακταΐζειν ἡμῖν, ἐπειδὴ ἡ ιε΄. διατ. καὶ τὴν νερεδιτάτις πετιτίονα καὶ τὴν σπεκιαλίαν ἰν

Communis magister Patricius multa de hac re verba fecit, et huius operi constitutionis considerationem subiecit, quam invenire et discere ea, quae illi videantur, facile est. Mihi autem nequaquam valide agere videtur. Nam fingitur Aquilianam stipulationem et acceptilationem fecisse. Qualem vero actionem reliquam habere potest, omni peremta per acceptilatione? Quamvis enim olim, ut ipse inclytus Patricius docuit, dicere quis posset, de hereditatis petitione eum transegisse, quae tunc Aquiliana stipulatione non tollebatur, hodie tamen hoc tractare non possumus, quum con-

---

30) *Cui respondet L.* 6. *C. de transact.* (2, 4) *Alexandri data a.* 231. *In Greg. vel Herm. C. non extat.* 1) *L.* 40. *C. de transact.* (2, 4) = *L.* 2. *Th. C. de pact.* (2, 9) *Gratiani, Valentiniani et Theodosii, data a.* 381. 2) *Eum intellige, qui pactus*

θέτησεν ἀναιρεῖσθαι διὰ υιλιανῆς ἐπερωτήσεως. alelaeus[33] in Schol. Basil. 7. T. I. p. 722. Heimb.

stitutione 15. *statutum sit, tam hereditatis petitionem quam specialem in rem actionem Aquiliana stipulatione perimi. etc.*

ταῦθα νόησον ἀδιαιρέμόνον τὸν τῶν ὡρείων σπότην, ἀλλὰ καὶ τὸν κ κατὰ μέρος οἰκήματα υ, εἶτε καὶ καθ' ὁμάδα ἐμισθώσατο καὶ μεταΰτω γὰρ ὁ ἥρως Πατρίσε τὴν διάταξιν. κτλ. il. 20, 1. c. 63.[4] T. II. eimb.

Hoc loco intellige sine distinctione non solum horreorum verum dominum, sed etiam eum, qui per partes cellas horrei locavit, aut etiam totum horreum conduxit et alii sublocat. Sic enim inclytus Patricius constitutionem intellexit. etc.

Ἁπλῶς γὰρ εἰπεῖν, τὴν ' διάταξιν[5] οὕτω θεμάς Πατρίκιος ὁ ἥρως[6] . γυνὴ γάρ, φησί, τὶς χουσα κατὰ τοῦ ἰδίου ιοσε κατὰ τῆς σωτηρίας ὡς, ὥστε μηδέποτε διαλαὐτῷ, καὶ βουλομένη τα τῆς πρὸς ἐκεῖνον αι μικροψυχίας ἐδεήθη ιὰ Φέλικός τινος οὕτως νου καὶ τῆς εἰρημένης τάξεως πρὸς αὐτὸν ἀντι- τὸν Φέλικα. — Stephaιol. Basil. 22, 5. c. 13. 42. Heimb.

Nam ut breviter dicam, dictae constitutionis species ita constituenda est, ut Patricius inclytus eam constituit. Quaedam mulier enim, inquit, cum inimicitiae inter ipsam eiusque maritum intercederent, per salutem imperatoris iuravit, se nunquam cum marito in gratiam redituram: cumque posthac deponere animum inimicum in illum vellet, preces obtulit imperatori per hominem quendam

---

Cf. Zachariae Anecd. p. XLVII. [4]) = *L.* 1. *C.* 4, 65) *et extat apud Paullum Collat.* 10, 9. §. 1. *In lesideratur.* [5]) *L.* 2. *C. de reb. cred.* (4, 1) *ab a.* 224. *data, quam Patricius aperte pleniorem in Greg.* [6]) ὁ Πατρίκιος Ἥρως *edd.*

nomine Felicem et impetravit dictam constitutionem Felici rescriptam.

17. ...Ὁ δὲ ἥρως Πατρίκιος ἐσημειώσατο ἔντοκον ποσότητα. εἰ γὰρ ἄτοκον ἐδάνεισεν, οὐκ ἐτιμωρεῖτο. κτλ. — Schol. Basil. 23, 1. c. 60.[37] T. II. p. 652. Heimb.

Inclytus autem Patricius notavit (*haec verba*) '*foenebrem pecuniam*'. *Nam si sine usuris credidisset, non plecteretur.*

18. Ὁ ἥρως Πατρίκιος ἐκ τῆς λέξεως ἐσημειώσατο, ὅτι μᾶλλον εἰ μὴ ὡς ἐπιγινώσκων κατέβαλεν, ἀλλ' ὡς κληρονόμος ἀγνοήσας τὸ ἀληθές, ἢ ὡς φύσει λήθαργος ὤν, δύναται καὶ οὕτως κεχρῆσθαι τῇ ἀναργυρίᾳ. — Thalelaeus in Schol. Basil. 23, 1. c. 66.[8] T. II. p. 657. Heimb.

Inclytus Patricius ex hac dictione notavit, si non ut agnoscens cautionem solvit, sed ut heres veritatem ignorans, aut ut natura obliviosus, posse eum ita quoque uti exceptione non numeratae pecuniae.

19. Τῆς διατάξεως[9] τῆς βουλομένης τὰς προσωπικὰς ἀγωγὰς φθείρεσθαι τριάκοντα ἐνιαυτοῖς εἰσενεχθείσης[40] ὁ ἥρως Πατρίκιος μέθοδον ἐπενόει τὴν τοιαύτην. ὡς δεῖ,[1] φησίν, ἀναιρεῖσθαι τὴν προσωπικὴν ἀγωγὴν τῇ τῶν τριάκοντα ἐνιαυτῶν παραδρομῇ; ἀναιρείσθω οὖν ἐπὶ τῷ κεφαλαίῳ καὶ μόνῳ, ἐπειδὴ μετὰ τὴν τοῦ κεφαλαίου δόσιν διέδραμεν ἡ τριακον-

Constitutione, quae actiones personales triginta annis extingui vult, introducta inclytus Patricius hanc viam rationemque excogitavit. Quomodo oportet, ait, tolli personalem triginta annorum lapsu? Tollatur igitur sortis eiusque solius nomine, cum post sortem datam tricen-

---

37) = *L.* 16. *C. si cert. pet.* (4, 2) *Honorii et Theodosii data a.* 408. *In Th. C. nunc non extat, sed iungenda videtur, adnotante Gothofredo, Legi* 21. *Th. C. de bon. proscr.* (9, 42). 8) = *L.* 4. *C. de non numer. pec.* (4, 30) *Antonini, in Greg. C. iam non extat.* 9) *L.* 1. *Th. C. de act. certo temp. fin.* (4, 14) = *L.* 3. *C. de praescr. XXX vel XL ann.* (7, 39) *Theodosii II. data a.* 424. 40) *An legendum* οὐκ εἰσενεχθείσας (*actiones XXX annis non institutas? An* εἰσενεχθείσης *est* (*ad hanc materiam*) allatae, adhibitae? 1) Correxi; ὥστε *edd. sine sensu*

ταετηρίς, οἱ δὲ τόκοι, φησίν, ἀπαιτείσθωσαν. οὐδὲ γὰρ πάντως, φησίν, ἀπεκλείσθησαν οἱ τόκοι τῇ τριακονταετηρίδι, ἐπειδὴ ὁ τόκος καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τίκτεται. τριάκοντα ἐνιαυτῶν ἐπὶ τῷ κεφαλαίῳ παραδραμόντων εὑρίσκεται καὶ τῷ τόκῳ τοῦ α'. ἐνιαυτοῦ δραμόντα κθ'. ἔτη, ἐπὶ δὲ τῷ τόκῳ τοῦ δευτέρου ἐνιαυτοῦ κη'. καὶ οὕτως ἐφεξῆς ἐπὶ τοῖς τόκοις τῶν μετὰ ταῦτα ἐνιαυτῶν ἐλάττων χρόνος εὑρίσκεται διαδραμών. τὸ δὲ αὐτὸ ἔλεγε καὶ περὶ καρπῶν, ὅπερ καὶ περὶ τόκων. ἡ τοίνυν παροῦσα διάταξις[2] ἀναιρεῖ τὸ τοιοῦτον νόμιμον, λέγουσα, ὅτι ἄτοπόν ἐστι, τῆς πρωτοτύπου ἀγωγῆς ἀναιρεθείσης περὶ τόκων ἢ καρπῶν φιλονεικεῖν. κτλ. — Basil. 23, 3. c. 74. T. II. p. 730. Heimb. Cf. Synops. Basil. p. 250. Leuncl.

nium transactum est: at usurae, inquit, petantur. Non enim, inquit, tricennio exclusae sunt usurae, cum usurae singulis annis nascantur. Triginta annis elapsis ratione sortis, inveniuntur ratione usurarum primi anni transacti anni XXIX., secundi vero anni usurarum ratione anni XXVIII. atque ita deinceps pro usuris annorum sequentium minus tempus elapsum deprehenditur. Idem et de fructibus, quod de usuris dicebat. Haec igitur constitutio ius illud tollit dicitque absurdum esse, actione principali sublata, de usuris et fructibus disputare. etc.

20. ... καὶ ἁπλῶς ἐνταῦθα τὸ βόνα φίδε ἀντὶ ἀληθοῦς τυχὸν καὶ τοῦ μὴ δόλον[3] ἁμαρτάνειν νόησον. οὕτως γὰρ καὶ ὁ ἥρως Πατρίκιος εἶπεν ταύτην τὴν διάταξιν[4] ὑπομνηματίζων. — Thalelaeus in Schol. Basil. 24, 3. c. 8. T. III. p. 22. Heimb.

Denique quod hoc loco dicitur de bona fide, pro veritate accipe et ne dolus admittatur. Sic enim et inclytus Patricius ait in huius constitutionis interpretatione.

21. ... ἀντέθηκε δὲ ὁ ἥρως Πατρίκιος ἑαυτῷ τὴν α'. διατ.

Inclytus autem Patricius sibi opposuit constit.

---

2) *L. 26 pr. C. de usur.* (4, 32). 3) *Malim* δόλῳ. 4) *L.* 4. *C. de obl. et act.* (4, 10) *a Dioclet. et Maxim. data a.* 290. *Nunc non est in Greg. vel Herm. C.*

ἡ παροῦσα διάταξις. — Calocyrus Dux in Schol. Basil. 41, 4. c. 5. T. IV. p. 157. Heimb.

nivit, dicens, hanc constitutionem innovandi iuris gratia esse introductam.

25. ... ὁ δὲ μακαρίτης Πατρίκιος τοὺς κορταλίνους καλεῖ μὲν beneficiarios· λέγει δὲ, φροντίζειν αὐτοὺς τῶν ἀλλαγῶν τῶν ἵππων. —Thalelaeus in Schol. Basil. 45, 2. c. 56.[51] T. IV. p. 502.

Beatus autem Patricius cohortales quidem vocat beneficiarios: dicit autem eos curam habere mutationum equorum.

26. ... [2]ἀνάγνωθι δὲ τὴν δ΄. διατ. τοῦ λθ΄. τιτ. τοῦ παρόντος ζ΄. βιβ. γενικῶς λέγουσαν, ὅτι μετὰ μ΄. ἔτη οὐδεὶς ἐνάγεται περὶ τύχης. πλὴν ὑπέξελε τὸν ἐναπόγραφον καὶ βουλευτήν. ὡς γὰρ κεῖται βιβ. ια΄. τιτ. μη΄. διατ. κγ΄. οὐδέποτε οἱ τοιοῦτοι ἐλευθεροῦνται τῆς ἰδίας τύχης διὰ χρόνου παραδρομῆς. πλὴν μὴ δέξῃ ἐναντία τὰ νόμιμα. ἀλλὰ τὸ μὲν εἰρημένον ἐνταῦθα ἐπὶ μόνου οἰκέτου νόησον. τὰ δὲ ἐκεῖσε κείμενα ἐπὶ ἐλευθερίας ὑποκειμένων τύχῃ[3] καὶ περὶ ἐναπογράφων τρακταΐζουσιν. οὕτω γὰρ καὶ Πατρίκιος ὁ ἥρως ἐξηγήσατο. — [4]Theodorus

Lege autem const. 4 tit. 39. huius lib. 7. quae generaliter dicitur, post quadraginta annos adversus neminem de statu agi. Excipe tamen adscripticium et curialem. Nam ut habetur lib. 11. tit. 48. const. 23. hi per temporis lapsum nunquam condicione sua liberantur. Verum ne iura contraria esse putes. Sed quod hoc loco quidem dictum est, de solo servo intellige: quae autem illic posita sunt, tractant de his, qui in liber-

51) = *L.* 3. *C. de heredit. decur.* (6, 62) *Constantii et a.* 349. *In Th. C. desideratur.* 2) *Ad L.* 1. *C. de longi temp. praescr. q. pro lib.* (7, 22) *a Diocl. et Maxim. datam a.* 293—299., *quae in Greg. vel Herm. C. nunc non extat.* 3) *De his tantum agit Anastasii L.* 4. *C. de praescr. XXX vel XL ann.* (7, 39) *cit.* 4) *At Patricius L.* 23. *C. de agric.* (11, 48, *al.* 47.), *quae a Iustiniano a.* 531. *data est, non novit. Puta igitur, L.* 1. *C. cit. cum interpretaretur, eum haec, quae Theodorus refert, exposuisse sed aliis constitutionibus laudatis, velut L.* 3. *C. de. longi temp praescr. q. pro lib.* (7, 22). *L.* 50. 55. *C. de decur.* (10, 31); *nam et quae Iustinianus L.* 23. *cit. de adscripticiis sanxit, iam antea licet incerto iure videntur valuisse.*

ι ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ εἰπεῖν καὶ ἐπὶ : μητρός. ἐκεῖ γὰρ ἑτέρα διά- ξις κρατεῖ. εἰ μὲν ἐξ ἀρχῆς :ὰ γνώμην αὐτῆς συνήφθη τῷ ἰρί, οὐ δοκεῖ παρέχειν εὔλογον ίαν μίσους τῇ μητρὶ βουλομένῃ :ὴν ῥεπουδιατεύειν τὸν ἴδιον ἴρα. εἰ δὲ παρὰ γνώμην αὐτῆς μήθη καὶ μετὰ ταῦτα ἀκού- ια ἀποστῆναι[47] οὐκ ἀπέστη, ογον ἔχειν αἰτίαν δοκεῖ ἡ μή- τὴν καταφρόνησιν τῆς θυγα- ς, ὡς εὑρήσειν ἐν τῇ κ'. τοῦ ἰου διατάξει. οὕτω γὰρ καὶ ὁ ος Πατρίκιος τῶν δύο διατά- ν ταύτων μνευμονεύσας ἰδι- ; ἐξηγήσατο αὐτάς. — Thale- ιs in Schol. Basil. 39, 1. c. 46.[8] IV. p. 35. Heimb.

ta, nihil interest. Non tamen idem dici potest et in matre. Ibi enim alia distinctio valet. Siquidem ab initio voluntate eius coniuncta sit marito, non videtur iustam causam odii praebere matri volenti eam repudiare suum maritum. Si vero citra voluntatem eius nupserit et postea comperto iussu divertendi non divertat, iustam videtur causam habere mater contemtum filiae, ut invenies in const. 20. huius tituli. Sic enim et inclytus Patricius mentionem harum duarum constitutionum faciens eas specialiter interpretatus est.

ℵ4. ... ἐζήτησε δὲ ὁ ἥρως Πα- ιιος, εἰ ἄρα δύναταί τις ἐκ τῆς ιρέσεως ταύτης[9] τῆς διατάξεως ύσαι νόμιμον τοιοῦτον· εἴγε πάσης δωρεᾶς μὴ ἐπὶ περι- φῇ τῶν παίδων γενομένης. ά τινα περίστασιν αὐτοὺς :ψάσης, χώρα τῷ νομίμῳ τῆς τάξεως, ἵνα ἀποσπασθῇ τὸ [50] καὶ οὐδὲν ἐπέκρινεν εἰπών, κατὰ καινοτομίαν εἰσηνέχθη

Quaesivit autem inclytus Patricius, an quis ex distinctione huius constitutionis tale ius posset derivare, ut in omni donatione, quae in fraudem liberorum facta non est, aliquo autem eventu eos laedit, locus sit iuri constitutionis, ut triens detrahatur. Et nihil defi-

---

Fortasse legendum ἄκουσα ἀποστῆναι = *a proposito (vel a*) *desistere nolens.* [8]) = *L.* 18. *C. de inoff. test.* (3, 28) *cl. et Maxim., data a.* 286. [9]) *L.* 5. *C. de inoff. donat.* 29) *a Diocl. et Maxim. a* 286. *data, nunc in Greg. vel Herm. desideratur.* [50]) *Ipsum Patricium, qui ante emissam Nov.* 18. *bebat, quadrantem puta dixisse.*

τῶν συναλλαγμάτων ἡ φύσις· ὢ πόσα δι' ἑνὸς μετασχηματίσται ῥήματος· ἅπαντα γὰρ τῷ χρῆσαι[58] μεταβέβληνται ῥήματι, δεσποτεία, νομή, συνάλλαγμα, κίνδυνος, ἀγωγή. — Stephanus in Schol. Basil. 23, 1. c. 9.

Amblichi dicat: o quantum potest contractuum natura! o quantum uno verbo transformatur! omnia enim verbo 'utère' mutantur, dominium, possessio, contractus, periculum, actio.

[58]) *χρῆσαι edd., quasi esset infin. aor. act.; nec tamen infinitivus huius loci est et cum vertunt 'uti', rursus peccant, cum activum κίχρημι significet utendum dare. Est igitur imper. med. secunda persona, ut ποιῆσαι.*

ADDENDA.

Ad p. 27. ibique num. 8. *Multo aliter hunc locum restituit et interpretatur Eman. Hoffmannus 'd. Gesetz d. Zwölf Tafeln v. d. Forcten u. Sanaten'. Vindob.* 1866.

Ad p. 58. Ateii Capitonis est etiam hic locus fortasse ex libris de iure pontificio:

33. Hinc et Ateius Capito annum a circuitu temporis putat dictum, quia veteres 'an' pro 'circum' ponere consuerunt, ut Cato in Originibus: 'Arato an terminum' id est circum terminum, et 'ambire' dicitur pro circumire. — Macrob. Sat. 1, 14, 5.

Ad p. 228. Gai. 3, 83. *lites, quae continentur*] *Probabilius Rudorff 'die lexic. Excerpte aus d. Instit. d. Gaius' Berol.* 1866. *p.* 340 *seq. ex lexicographis legit 'lites contestatae'.*

Ad p. 472. Ulp. 1, 1. *quae plus quam . . . . donari*] *Supplendum videtur 'duo milia assium', cum Schol. ad Iuvenal.* 1, 242 *seq. auctor sit, nec histrionibus in theatro victoribus amplius quinque aureos, qui valent quingentos sestertios sive duo milia assium, dare licuisse.*

Basil. 48, 24. c 1. T. IV.

tatis condicione versantur, et de adscripticiis. Sic enim etiam inclytus Patricius exposuit.

.. ὁ δὲ ἥρως Πατρίκιός τι χρὴ ἐν προοιμίοις τῆς ν ἐναγόμενον ἀντιθεῖναι ον τῆς συκοφαντίας καὶ παρὰ τοῦ δικαστοῦ ὥστε αὐτὸν αὐτῷ φυλαχθῆ- Schol. Basil. 60, 1. c. 28.[5] 252. Heimb.

Inclytus autem Patricius inquit, debere reum in initio litis opponere calumniae causam, et petere a iudice, ut eam sibi integram conservet.

Ἰολλάκις γὰρ ἵν ὅπους ουμ κατεδικάσθη, ὅτε ὑπὸ τὴν χεῖρα του δεσπό- ιν. λέγει δὲ καὶ ὁ ἥρως ος· Δύνασαι δὲ καὶ αὐ- ιρέτως νοῆσαι, ὅτι πολ- ιόσκαιρος ἦν ἐξενεχθεῖσα τοῦ τιμωρία, καὶ ἀπολυ- τῆς ὀφείλει ὑπὸ τὴν χεῖρα Schol. Basil. 60, 51. c. 50.[6] 873. Heimb.

Saepe enim in opus publicum damnatur, ubi debet in potestate domini manere. Ait autem et inclytus Patricius: Potes et ipse indiscrete intelligere, saepe temporalem ei poenam inferri, qua solutus debeat esse in potestate domini.

'οῦτ' ἔστιν,[7] οὐ μόνον δε- καὶ νομὴ καὶ κίνδυνος ται λοιπὸν ἐπὶ τὸν δεπο- , ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπὸ δανείου ρμόττει κονδικτίκιος, ὡς αλλάγματος ἀμειφθέντος. ῦν καὶ ἁρμωδίως ἄν τις ιος Ἀμβλίχου κεχρημένος εἴποι· ὦ πίσα δύναται

Hoc est, non solum dominium et possessio et periculum constituitur deinceps apud depositarium, sed et condictio postea ex mutuo competit, quasi contractu immutato. Bene igitur et apte quis verbis inclyti

. 1. C. de calumn. (9, 46) *Alexandri, quae in Greg. C. extat.* 6) = *L.* 13. *C. de poenis* (9, 47) *Diocletiani im., quae nunc in Greg. vel Herm. C. non invenitur.* *. 9. §. 9. D. de reb. cred.* (12, 1) *ex Ulp. lib.* 26. *ad*

PRAEFATIO.

iurisprudentiam anteiustinianam iterum ede-
.ces, quos multo ante pollicitus eram, in
ιene perfecti et absoluti erant, ut ipso cum
brevi post quin publicari possent nullus
, eamque in sententiam in praefatione alte-
ınis lectorem de iis monui. At ut fere fit
:tiam, quae certae videntur, humanis tamen,
me fefellit. Aliis atque aliis impedimentis
se excipientibus meque ipso et eo, qui rem
am receperat, maxime dolentibus factum est,
ıraesens ostenderam, nunc demum post ex-
:ne biennium prodire possit. Quam moram
:usare nec iuvat nec id desiderabitur a me.
ı enim veniam habitura est, si lector sive pri-
posterioris editionis possessor (nam utrique
commodati sunt) ipso usu expertus fuerit
e confido) satisfactum esse ei, quam de iis
t, opinioni. Nec de eorum institutione et
ipse auctor *quae opus* sunt monuerit, meum

est hic disserere. Illud tantum addo, cum idem etiam de quibusdam in ipsa mea sylloga sive a me sive a typographo erratis me monuisset, opportunitate data me usum esse, ut etiam graviora quaedam vel emendarem vel supplerem, ex quibus C. Cassii Longini sententiam oblivione a me omissam Sanionis v. cl. doctrinae et humanitati me debere grato animo confiteor.

Dat. Vratislav. mense Jan. MDCCCLXVIII.

E. Huschke.

AD

HVSCHKII

PRVDENTIAM ANTEIVSTINIANAM

INDICES

CONFECIT

FERDINANDVS FABRICIVS
I. V. DR.

LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI
MDCCCLXVIII.

ABBREVIATIONES:

G. = Gaii institutiones.
M. = Maeciani assis distributio.
Fr. D. = Cervidii Scaevolae (?) Fragmentum Dosithei.
P. = Paulli sententiae.
U. = Ulpiani liber singularis regularum.
I. F. = Fragmentum de iure fisci.
Coll. = Mosaicarum et Romanarum legum collatio.
Fr. V. = Fragmenta iuris Romani Vaticana.
Cons. = Consultatio.

In ceteris paginae tantum allegatae sunt, quarum super priorem, inferior alteram iurisprudentiae anteiust. edition spectat. Paginae uncinis rotundis inclusae ad annotatio et praefationes pertinent.

I. INDEX PERSONARUM.

nae historicae exceptis magistratuum, imperatorum, um nominibus, ad quos iuris fontes referuntur.

2. *Personae ficticiae.*

II. INDEX GEOGRAPHICUS.

III. INDEX FONTIUM IURIS.

1. *Ius gentium et naturale, ratio naturalis.*

Iuris gentium definitio G. 1, 1; Fr. D. 1; non esse observandam iuris gentium regulam, si lex aliqua commutaverit eam G. 1, 83. Iuris gentium est potestas dominorum in servos G. 1, 52. Conubio non interveniente qui nascitur, iure gent. matrem sequitur G. 1, 78, 80, 82—86. Naturali ratione, qui illegitime concipiuntur, statum sumunt ex eo tempore quo nascuntur G. 1, 89. Naturali iure cognati sunt, qui per feminas iunguntur G. 1, 156. Omnium civitatum iure impuberes in tutela sunt, et licet parentibus testamento liberis tutorem dare G. 1, 189. Naturali iure furiosos a curatore regi G. 1, 197? (p. $\frac{136}{148}$). Iuris gentium est traditio G. 2, 65; Fr. V. 47. Nat.[i] ratione occupando nostra facimus; ea quoque, quae ex hostibus capiuntur, n.[i] r.[e] nostra fiunt G. 2, 66—69. Per alluvionem eodem iure nostrum fit G. 2, 70. Nat.[i] iure superficies solo cedit G. 2. 73; cf. 74—78. In aliis quoque speciebus naturalis ratio requiritur [si ex uvis meis vinum feceris] G. 2, 79. Iuris gent. sunt verborum obligationes excepta ea 'spondes spondeo' G. 3, 93; (p. $\frac{505}{523}$). Obligatio quae fit pecuniae numeratione, iuris gent. est G. 3, 132. Iuris gent. est, consensu contrahi societatem G. 3, 154. Ex iure gent. descendit precarium, locatum quoque et conductum, depositi utilitas p. $\frac{507}{525}$. Pro bonis, quae fiscus inquietat, manus opponere nemo prohibetur I. F. 15; cf. (p. $\frac{519}{537}$). Divina et humana lex consona damnavit incestos Coll. 6, 7. cf. Coll. 6, 3, 1. Solidorum partes et numeri rerum quasi iuris gentium M. 81. (p. $\frac{322}{340}$).

2. *Ius pontificium, sacrum, augurale.**)

Haec iura pontificum auctoritate consecuta sunt, ut ne morte patris familias sacrorum memoria occideret p. $\frac{14}{15}$. Ius pont.,

*) de iure pontificio scripserunt Fabius Pictor p. 2—4; Labeo p. $\frac{43}{44}$—$\frac{46}{48}$; Capito p. $\frac{50}{52}$, $\frac{}{53}$ 52 et ed. 2. p. 770; iuris sacri sacri-

ut sacris alligaretur, qui tantundem caperet, quantum omnes heredes p. $\frac{6}{7}$. Pontifices R.^{os} non existimare sacrum, quod privati dedicent p. $\frac{31}{32}$. Pontifices respondisse, nundinas sibi ferias non videri p. $\frac{38}{39}$. A pontificibus constitutum, ut sub tecto sine apice essent flamines p. $\frac{61}{63}$. et ed. 2. p. 3. A pontificibus Liberalium dies agonium Martiale dicitur p. $\frac{58}{60}$.

3. *Ius civile, ratio civilis.*

Iuris civilis definitio G. 1, 1, 2; Fr. D. 1; rigor iuris civilis U. 25, 1; (iniquitates iuris G. 3, 25, 41); in iure civili literae singulares p. $\frac{66}{70}$; in libris iuris civ.^{is} adhibitae notae p. $\frac{65}{69}$; et ed. 2. p. 74—77; de cognitione iuris civ.^{is} antiquissimi (p. XII)*); scientia iuris civilis [excelluit Aquillius] p. $\frac{17}{18}$; iuris civ.^{is} apprime doctus [Labeo] p. $\frac{53}{55}$; ius civile docentes Fr. V. 150. Ad ius pontificium accessit ex iure civ. partitionis caput; et hoc e medio iure civili est, ut per aes et libram heredem testamenti solvant p. $\frac{6}{7}$. Civilis ratio civilia iura corrumpere potest, naturalia non potest G. 1, 158. Quaedam iure civili alienantur, nam mancipationis et in iure cessionis et usucapionis ius proprium est Romanorum G. 2, 65. Peregrini ratione civili prohibentur capere hereditatem legataque G. 2, 110. Ut iure civ.^{i} valeat testamentum, requirendum, an heredis institutio sollemni more facta sit G. 2, 115, 116; mulier in tutela auctoribus tutoribus test.^{m} facere debet, alioquin iure civ.^{i} inutiliter testatur G. 2, 118; sec. iuris civ.^{is} regulam testari G. 2, 114. Secundum ius civile tuetur pr.^{or} filiam praeteritam ed. 2. G. 2, 124. Emancipati iure civili neque inter liberos numerantur G. 2, 136; neque eos instituere aut exheredare necesse est U. 22, 23. Iure civili institutus heres avocat hereditatem ab iis qui sec. tab. [non iure factas aut ruptas vel irritas] bon. poss.^{em} acceperunt G. 2, 149; et ab iis, qui intestati bon. poss.^{em} nacti sunt, iure civili hereditas evincitur U. 28, 13; G. 2, 151^{a}, 3, 36; sed per ctr. tab. poss.^{em} summoventur instituti, etsi iure civili valeat test.^{m} G. 2, 150. Potest iure civili in cretione aut longius aut brevius tempus dari G. 2, 170. Res per vind.^{em} legatae utroque tempore testatoris ex iure Quir. esse debent. hoc ita est

ptor Furius (p. $\frac{10}{11}$); de iure sacrificiorum Capito p. $\frac{52}{54}$; idem de iure augurali (p. $\frac{54}{55}$); pontificales quaestiones Veranii p. $\frac{39}{41}$; — libri Rutilii ed. 1. (p. 42); ed. 2. om.; de his, qui in iure pont., augurali, publico versabantur cf. (p. VIII).

*) iuris civilis commentarii Catonis p. 2; de iure civ.^{i} libri Bruti p. $\frac{5}{6}$; — Q. Mucii Scaevolae p. $\frac{12}{13}$, ($\frac{83}{90}$, $\frac{84}{92}$); — Trebatii (p. $\frac{34}{35}$), 35; — Maeciani (p. $\frac{310}{328}$); — Cassii Fr. V. 72, 2; de verborum, quae ad ius civ.^{e} pertinent, significatione p. $\frac{28}{29}$ — $\frac{32}{33}$.

iure civ.[i] G. 2, 197; U. 24, 11; si quis rem suam legaverit, deinde eam alienaverit, iure civ.[i] inutile est legatum G. 2, 198; item si non suam rem per praeceptionem legaverit G. 2, 220; sed et verborum vitio iure civ.[i] non valent legata G. 2, 218. Iure civ.[i] non capientis pars [deficientis portio], si per vind. legatum erat, accrescebat alteri, si per dam.[n] in hereditate remanebat G. 2, 206; U. 24, 12, 13. Actiones, quae iure civ.[i] heredi et in heredem competunt G. 2, 253, 255. Per ius civ.[e] defertur hereditas suis heredibus et agnatis G. 3, 34, 37; Coll. 16, 5. Filia ceterique quos exheredes licet facere inter ceteros G. 3, 66; si de iure civ.[i] quaeramus, neque matri filium neque avo materno nepotem exheredare necesse est G. 3, 71. Iure civ.[i] effectum, ut feminae ad hereditates legitimas ultra consanguineorum successiones non admittantur P. 4, 8, 22; Coll. 16, 3, 20. Eos, qui in utero sunt, si post mortem nostram nascantur ex iure civ.[i] possumus instituere heredes U. 22, 19. Inter necessarios heredes et suos et necessarios iure civ.[i] nihil interest U. 22, 24. Iure civ.[i] ruptum vel irritum factum testamentum U. 23, 6; cf. 28, 6. Iuris civilis ratio non patitur, ut post mortem legetur U. 24, 16. Ususfructus legari potest iure civ.[i] earum rerum, quarum salva substantia utendi fruendi potestas est U. 24, 26. Transcripticiis nominibus quodammodo iuris civilis est obligatio G. 3, 133. Saepe accidit, ut quis iure civ.[i] teneatur, sed iniquum sit eum condemnari G. 4, 116; capite deminutus desinit iure civ.[i] nobis debere G. 4, 38. Iure civ.[i], legibus aut moribus, constitutae poenae temere litigantium G. 4, 171. Iuris civilis intentio in formulis G. 4, 45, 107. Iure civ.[i] nec sororem nec filiam eius aut neptem uxorem duci posse Coll. 6, 3, 1. Ius civile donationem post nuptias impedit Fr. V. 96. Nonnunquam per ignorantiam delinquentibus iuris civilis venia tribui solet Coll. 1, 12. Secundum ius civ.[e] quaesiti tres liberi Fr. V. 168.

4. *Ius per interpretationem acceptum, responsis prudentium conditum.*

Responsa prudentium*) quae sint G. 1, 2, 7; [respondisse pontifices v. supra n. 2]; interpretatio edicti Gaii G. 1, 188. In

*) Ius quod inde fluxerat, libris ex Q. Mucio traditum (p. $\frac{80}{87}$); in responsis non allegabant auctores (p. $\frac{324}{342}$); responsorum scriptis mature a librariis insertae rubricae ed. 2. (p. 97); responsorum libri Celsi Fr. V. 79; —— Labeonis Coll. 12, 7, 3; —— Papiniani (p. $\frac{84}{92}$, $\frac{333}{351}$, $\frac{337}{342}$, $\frac{596}{615}$); Coll. 4, 4; Fr. V. 2—17, 65, 66, 121, 250—265, 294, 296, 327—333; —— Paulli Coll. *10, 9;* (p. 596); Fr. V. 94—107, 108—112, 114—118; —— Ulpiani (p. $\frac{596}{615}$); Fr. V. 44, 266.

ıatione hoc secus interpretantur [qui sacris alligentur] p. $\frac{15}{16}$. quo [rescripto] colligimus, etiam peregrinum causam pro-·e posse G. 1, 74. Legitima patronorum tutela per in-pretationem accepta est. G. 1, 165; per consequentiam is XII. U. 11, 3. Alia facta est iuris interpretatio inter s heredes [sc. ut in loc. patris succedant] G. 3, 15. In pupillis, qui infanti proximi sunt, benignior iuris inter-·tatio facta est. [sc. ut alium sibi obligent s. t. a.] G. 3, . Cum Titius servum meum sollicitaverit, ut res mihi ripere, ego permisero servo res ad eum perferre, utrum ti an servi corr. iud.° teneatur Titius. responsum, neutro a teneri G. 3, 198. Brevem interpretationem de adul-.is coercendis facturus [Paulus] Coll. 4, 2, 1. Respondi, ıpondit [Papinianus] de adulteriis Coll. 4, 7—11. In-ɔr. prudentum consanguinei primum inter agnatos accepe-t locum Coll. 16, 3, 3. Interpretantur prudentes prin-um constitutiones, ut unum in quaque domo senatoris liber-ı procuratorem vacare voluerint a tutela Fr. V. 132. Per ırpr.^{em} legis Iuliae excipitur sobrino sobrinave nata Fr. V. . Benigna iuris interpr.^{e} utilis a.° datur secundum dona-.s voluntatem, qui ita donavit, ut post tempus alii restitua-Fr. V. 286. Responsis prudentum continetur, quibus lis plus petatur Cons. 5, 7.

·. *Ius consensu receptum, moribus introductum, consuetudinis.*

:s sunt tacitus consensus populi, longa consuetudine eteratus U. 1, 4; omnes populi legibus aut moribus regun-G. 1, 1. Moribus maiorum tribuni plebis prensionem ›ebant p. $\frac{53}{55}$. Eo iure quod consensu receptum est, suc-siones alterius generis introductae G. 3, 82. Moribus :oducta est manus iniectio rei militaris G. 4, 27. Moribus praetorem bonis interdicitur P. 3, 4^{a}, 7. Iniuriarum io moribus introducta, quoties factum arbitrio iud. aesti-tur, mixto iure ex lege Corn., quoties quis pulsatur cet. P. 4, 7, 8. Moribus introducti tutores praetorii U. 11, 2. ı receptum est, nutu fideicommissum relinqui posse U. 3. Elugere virum et parentes moris est Fr. V. 320. 321. ısuetudinis est et legaliter observatur satisdatorem dari a curatore Cons. 3, 2. D. Augustus moribus constituit, il. fam.^{as} miles testamentum facere possit de castrensi pe-.o U. 20, 10. Accusator reus accitur more vetere et con-tudine antiqua p. $\frac{55}{56}$.

6. Leges.

De legibus universim.

us reguntur populi; constant iura ex legibus, plebiscitis

ı ordinem secutus sum Dirksenianum. Decemviri, ɔulis duas addiderunt p. 7; explanatio duod. tabulae p. $\frac{38}{39}$; ad duod. tab.ᵃˢ libri Labeonis p. $\frac{46}{48}$, ⁴⁷.

g. Falc. liber sing. Paulli Fr. V. 68.

Leges peregrinorum.

*) ad leg. I. et P. P. libri Gaii (p. $\frac{76}{83}$, $\frac{80}{87}$).

Lex peregrinorum de matrimoniis contrahendis G. 1, 92.

Lex Romana Burgundionum (p. $\frac{336}{354}$, $\frac{337}{355}$, $\frac{406}{424}$, $\frac{442}{460}$, $\frac{591}{610}$, $\frac{600}{620}$, $\frac{702}{723}$, $\frac{703}{724}$).

Lex Romana Visigothorum (p. $\frac{88}{96}$, $\frac{335}{353}=\frac{340}{358}$).

Lex Dei p. ($\frac{522}{541}=\frac{530}{545}$), $\frac{530}{549}=\frac{590}{609}$; — Moysis Coll. 5, 3. ante inscript.

Leges, quarum nomina non sunt relata.

Lex ad quaestorum officia pertinens ed. 2. (p. 273). Lex, qua cautum est, ut forti sanatique idem ius mancipii esset, quod pop.us R.us haberet p. $\frac{38}{39}$. Iuxta vetustatem Romanis legibus necabatur successio illicite genita Coll. 6, 4, 3. . . . quos leges sacros esse iubent certis diis p. $\frac{34}{35}$; [consecrati illis legibus, quibus maxime sunt devoti p. $\frac{11}{12}$]; consecratur solum lege de ea re lata G. 2, 5; quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum putandum p. $\frac{30}{32}$. . . . quibus lege necesse est, ab urbe abesse p. $\frac{30}{31}$. Imperator lege imperium accipit G. 1, 5; v. *lex curiata* p. $\frac{37}{38}$. Hoc totum ius [de usu in man. conventione] partim legibus sublatum G. 1, 111. Per legem tantum vel similem iuris constitutionem heredes fiunt G. 3, 32. Legis actiones appellabantur, quod legibus proditae erant, vel quod legum verbis accommodatae erant G. 4, 11; constitutae sunt noxales a.es aut legibus aut edicto G. 4, 76; potest ex lege esse iudicium, sed legitimum non esse, velut cet. G. 4, 109; a.es quae ex legibus proficiscuntur G. 4, 110; exceptiones etiam ex legibus substantiam capiunt G. 4, 118. Legitimi tutores, qui ex lege aliqua descendunt U. 11, 3; e lege curator G. 1, 200. Dominia nobis acquiruntur etiam lege U. 19, 2; cf. 17. Prodigus, cui lege bonis interdictum est U. 20, 13. . . . qui aliqua lege vectigalia debent G. 4, 28. 'Peto ex legibus dotem et peculium' Fr. V. 112. 'Utei quae optima lege fovit, ita te, Amata, capio' p. $\frac{3}{4}$. S. L. P. secundum legem publicam G. 2, 104 et ed. 2. p. 75. Ut in lege posui, perpetua sint sacra p. $\frac{14}{15}$. Leges privatae aedificiorum p. $\frac{8}{9}$. — auspiciorum p. $\frac{45}{47}$. — ludorum secularium (p. $\frac{54}{55}$). — foederum p. $\frac{30}{31}$. — devotionum p. $\frac{11}{12}$. de legibus contractus v. *indicem rerum*.

7. *Senatus consulta.*

De Senatus consultis et senatus decretis universim.

Constant iura et ex senatus consultis G. 1, 2; S.Ctum legis vicem obtinet G. 1, 4; quibus modis S.Cta fiant p. $\frac{33}{34}$, $\frac{49}{50}$, 51; de S.Ctis notationes p. $\frac{66}{70}$; S. C. senatus consultum p. $\frac{67}{71}$; contra S. Cta *pacta nullius* sunt momenti Cons. 7, 5, 7; et per

lio Tauro et Scribo-
ne coss. factum de
quid alind quam te-
m falsum signave-
. 8, 7, 1.
illianum (p. $\frac{76}{83}$, $\frac{81}{88}$,
; P. 4, 9; U. 26, 8.
ellianum G. 2, 253,
4, 2, 3, 2; U. 25,

anum P. 2, 11.

referuntur neque au-
e consulibus adiectis.

decemviros propter
odigia libros Sibylli-
se p. $\frac{73}{80}$.
legem Furiam Can.
1, 21[a], 46.
roris causae proba-
1, 67—73, 75, 87;
7, 4; Coll. 16, 2, 5.
, qui venumdari se
; G. 1, 160.
lieres in locum tuto-
itis vel furiosi vel
lium petant G. 1,
176, 177, 180.
ipillis in locum su-
toris alius detur G.

egem Aeliam S. fa-
ie minor XXX ann.
er et heres institua-
276.
mplissimi ordinis de
P. 1, 6[a], 2; I. F. 9.
l. ord. de libertate
nissa P. 4, 13, 3.

Ex auctoritate ampl. ord. deportatur, qui carmen famosum composuerit P. 5, 4, 15.

Decr. ampl. ord. de signandis tabulis P. 5, 25, 6.

S. C., ut mulier ter enixa ius Quir. consequatur U. 3, 1; cf. P. 4, 9, 1.

S. C. ad legem Viselliam factum U. 3, 5.

S. C., ut municipes a libertis suis heredes institui possint, et fideicommissa hereditas municipibus restitui possit U. 22, 5.

S. C. de Diis, qui heredes institui possint U. 22, 6.

S. C. de usufructu legato U. 24, 27; Fr. V. 67.

S. C. de eo, qui non capienti fideicommissum restituit U. 25, 17.

Senatus censuit, ne quis eam ducat, cuius tutor vel curator fuit Fr. V. 201.

S. C. de donationibus inter virum et uxorem Fr. V. 294.

Per S. C. heredes fieri possunt G. 3, 32.

Actiones quae ex S. Ctis proficiscuntur G. 4, 110.

. . . quibus lege senatuisve consulto necesse est ab urbe abesse p. $\frac{30}{31}$.

S. C. a. u. 269. de nuptiis Romanorum cum Latinis ed. 2. (p. 122).

δ. *Iureconsulti.**)

Paetus Catus p. 1.
allus p. $\frac{28}{29}$ = $\frac{32}{33}$, ($\frac{73}{80}$).

P. Alfenus Varus p. $\frac{32}{33}$, ($\frac{82}{86}$).
Amblichus p. ($\frac{728}{749}$, $\frac{729}{750}$), $\frac{748}{770}$.

—

urisprudens censendus necne, non facile in unoquo-
(p. VIII).

Tribonianus (p. 203/213, 223/238, 543/562).

Q. Aelius Tubero p. 17/18, 33/34, 49/51; G. 1, 136.

Domitius Ulpianus p. (VI, 82/89, 58/93, 94, 331/352, 149/167 = 153/171), 151/172 = 503/521, (504/522 = 506/524), 506/524 = 510/528, 511/529, 512/530, 513/531, (518/536 = 520/538), 520/538 = 529/545? (529/548, 595/614 = 598/617, 610/626, 737/758). Exstant Ulpiani loci: Coll. 1, 3, 6, 11; 2, 2, 4; 3, 3; 6, 2; 7, 3, 4; 8, 7; 9, 2; 11, 7, 8; 12, 5, 7; 13, 3; 14, 3; 15, 2; 16, 4—9; Fr. V. 44, 59—64, 66[a], 67, 75—89, 119, 120, 123—170, 173—223, 232—236, 238—242, 266, 268, 269, 318, 320, 321, 339, 341.

Urseius Coll. 12, 7, 9.

Venuleius Saturninus (p. 595/611, 598/618). Exstant Venuleii fragmenta Fr. V. 90—93.

? Vindius Fr. V. 77.

Vivianus Coll. 12, 7, 8.

Incerti ICti fragmenta exstant Fr. V. 171, 334, 335.

9. *Edicta magistratuum, maxime praetoris.*

De edictis magistratuum universim*).

Edicendi ius habent magistratus populi R.[i] G. 1, 2, 6; (p. 71/81); edicta praetoris antea nondum in usu G. 4, 11; ex ed.[o] ius civile discebatur (p. 81/88); ordinem eius secuti sunt Ulp. et Paul. (p. 334/352, 335/353); eundem omnes posteriores codices (p. 591/611, 595/614) et ed. 2. p. 97; in ed.[is] usitatae notae p. 69/73; — ab ipso praetore facti sunt tituli ed. 2. (p. 97). Ed. de brevibus Fr. V. 310, 311; (p. 596/615); — aedilium p. 35/36, 47/49, 48/50, 70/77, (76/83); G. 1, 6; Fr. V. 14**); — proconsulum [Asiat., Siciliense] (p. 77/84); — praesidum G. 1, 6; — praefecti urbi Fr. V. 249, 8. — perpetuum ed. 2. (p. 91); — provinciale et ipsum continebat urbicum ed. 2. (p. 91); ed.[a] imperatoria Fr. D. 2; cf. G. 1, 5, 32[c], 55, 93; U. 3, 6; I. F. 6, 8. edicendi c.[a] propositum qui turbavit P. 1, 13[a], 3.

Abstinere se permittitur iure praetorio [suis et] necessariis heredibus U. 22, 24; G. 2, 158, 160.

Actiones complures edictis praetoris introductae sunt G. 4, 11. —, quae ex ipsius iurisdictione pendent, plerumque

*) ad edictum praetoris libri Labeonis p. 47/48; — Sex. Pedii ed. 2. (p. 68); — Paulli (p. 596/615); Fr. V. 298—309, 319, 322—324; — Ulpiani (p. 82/89), 510/528; Coll. 2, 4; 7, 3; 12, 7; (p. [illegible]); Fr. V. 120, 266, 318, 320, 321, 338, 341. de libris Gaii ad edictum urbicum [i. e. praetoris urbani et peregrini] (p. 71/81, [illegible] 80/87 = 82/89, 84/90); et provinciale (p. 76/84, 79/86, 84/91); Gaii interpretatio edicti G. 1, 188.

**) ad edictum aedilium curulium liber Caelii Sabini p. 41/[illegible] 70/77; — Gaii (p. 76/83).

ıum dat pr. neque
; heredi aut in here-
, 110, 112. [causa,
bis a.^{o} competit ex
109]. a.^{o} furti, iu-
ıod iussu, exercito-
oria, noxalis, Ruti-
.butoria, utilis, vi
. v. *has voces*; cet.
e, *iudicium*.
pite minutos, item
proximo omittente
iure non admittun-
imitatis no.^{e} vocat
27, 28.

colligari prohibet,
ıli iter est P. 1,

›ssessionem dat pr.
: contra tabulas G.
5; 3, 71; U. 22, 23;
cundum tabulas G.
, 34; U. 23, 6; 28,
$\frac{203}{215}$); intestati G.
3^{a}; U. 26, 8; 28, 7;
5, 7—9; liberto-
, 41, 49. U. 29, 1.
Turpiliae poss.^{em} Q.
r. dedit ex edicto
, qui ex ed.^{o} bon.
ɜtiit, praetorio iure
. itaque ficto se he-
G. 4, 34. praeto-
b. p.^{e} Coll. 16, 3, 5.
ım pr.^{em} secundo he-
agente b. p.^{em} [i. e.
contra eum dedisse

ɜnditionem introdu-
tur P. Rutilius pr.
— quando permit-
3, 84; 2, 167; ver-
›ris: 'Bona ex ed.^{o}
proscribi venireque
›. $\frac{70}{74}$; G. 3, 79. bo-
.tor ed.^{o} cum dedu-
ɜre iubetur G. 4, 65.

Calumniae iusiurandum permittit pr. exigere G. 4, 172.
Carbonianum ed.^{um} P. 3, 1.
Ed. de lege C i n c i a Fr. V. 310, 1.
Cognitoria ed.^{a} duo Fr. V. 322, 323, 341; cf. G. 4, 124.
De c o n f e r e n d o ed.^{um} U. 28, 4.
Cretionis longius tempus pr. coartat G. 2, 170.
Curatores honorarii sunt, qui a pr.^{e} constituuntur U. 12, 1, 3. — satisdare debere verba ed.^{i} faciunt G. 4, 99.

Damni infecti stip.^{io} in ed.^{o} proposita G. 4, 31.
Decreta sunt formulae verborum, quibus pr. utitur G. 4, 193.
Depositi ex causa in simplum a.^{em} ed.^{um} praetoris dat Coll. 10, 7, 11.
'Dotem peto ex legibus et edictis' Fr. V. 112.

Exercitoriam in solidum dat pr. a.^{em} G. 4, 71.
Exceptiones pr. in ed.^{o} habet propositas G. 4, 118.
Excusationibus pr. modum induxit Fr. V. 182. — qui locus sit in ed.^{o} (p. $\frac{592}{611}$).

Cui ex f i d e i c o m m i s s o restituta est hereditas, ei et in eum a.^{es} utiles in ed.^{o} proponuntur G. 2, 253.
Inter f i d e i u s s o r e s ex ed.^{o} praetoris obl.^{io} dividitur P. 1, 20.
Formulas in ius et in factum conceptas ex quibus causis proponat pr. G. 4, 47.
Furti manifesti a.^{o} quadrupli ed.^{o} pr.^{is} constituta G. 3, 189; 4, 111; item prohibiti G. 3, 192; nec manifesti, concepti et oblati a pr.^{e} servatur G. 3,

[q]uibus edicto magi- [n]ecesse est ab urbe $\frac{30}{31}$.
[...]e in integrum pr. [...]urrit G. 2, 163; 4, [...]. 1, 7, 2.
[...]ctio a praetore P. [...]mparata G. 4, 35.
[...]ndo edictum G. 4, Fr. V. 335.
[...]e, quae in ed.° pro- [...]st, obligat adver- [...]opter damn. inf. G.
[...]m edictum U. 28,
[...]m praetorio iure fa- 2, 119; U. 23, 6; [...],1; — sec. ed.ⁱ for- [...]gnatum Cons. 6, 18; [...]. *bon. poss.*
[...]ctio ed.° pr.ⁱˢ consti- 72.
[...]torius dabatur, si [...]rem et mulierem pu- lege agendum erat ; U. 11, 24; t.ᵒʳ mul. [...]itus auctor fieri co- 1, 190; tutores et curatores satisdare debere, verba edicta faciunt G. 4, 99.

Usus fructus tuitione praetoris constitutus in fundo stipendiario cet. Fr. V. 61; — si duobus legetur, ius accrescendi tuetur pr.ᵒʳ utili actione etiam post consolidationem Fr. V. 83.

Utiles a.ᵉˢ propositae in ed.° in eum, qui recepit hereditatem G. 2, 253; — in eum, qui amisit usumfructum Fr. V. 83.

De vadimoniis edictum G. 4, 185; cf. 3, 224.

Vi bonorum raptorum actionem pr.ᵒʳ introduxit G. 3, 209; 4, 76.

Edictum aedilium curulium de redhibendo p. $\frac{35}{36}$, $47\frac{48}{49}$, $\frac{70}{77}$; redhibito mancipio in factum a.ᵉᵐ proponit ad reciperandum pretium Fr. V. 14.

Aediles edixerunt, 'ne quis in arenam nisi pomum misisse vellet.' p. $\frac{35}{36}$.

10. Constitutiones principum.)*

[...]a ex legibus cet., constitutionibus principum, edictis [...], 2; const.ⁱᵒ principis est, quod imperator decreto [...] vel epistula constituit G. 1, 5. ctr. decreta princi[...]iciones et pacta nullius momenti P. 3, 4ᵇ, 2; Cons. [...] semper videri debet generale ius inductum, cum im[...]pistulam ad quendam dedit G. 1, 73. const.ᵉˢ orien[...]peratorum post Marcianum et Leonem in occid.ᵉ nul[...]catae ed. 2. (p. 723); de divalibus constitutionibus [...] 7, 3 et (p. $\frac{718}{739}$, $\frac{337}{355}$); multis principibus necessario [...]dicibus ius corrigere ed. 2. (p. 619). rescripti ad

---

[...]) est chronologicus. Asteriscis indicatum est, ubi [...]constitutionum inveniantur.

Constitutio Macrini

stitutiones M. Aurelii Severi Alexandri. [a. 222—235].

Constitutiones Gordiani.

Constitutio Philippi

Constitutiones Valeriani et Gallieni.

Constitutiones Gallieni.
[a. 260—268].

? Constitutio Claudii

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] p. 723.

[illegible]

a 4[illegible] 4 C. de praescr. XXX [illegible]

Constitutiones Iustiniani.

a 5[illegible] de novo codice faciendo [illegible] et ed. 2. p. [illegible].

a [illegible] Deo auctore [illegible].

a 531 [illegible] 23. C. de agric. 11. 48. [illegible]

a 533 Tanta circa p. [illegible] et ed. 2. p. 91 : Omnem reipublicae p. [illegible]

Constitutiones, quarum autores incerti sunt.

Veteranis quibusdam concedi solet principalibus constitutionibus conubium cum Latinis peregrinisve G. 1, Principales const^es^., sor [illegible] filiam duci non licere G 62. Epistulae complures p cipum de maiore et mi Latio G. 1. 95. Constitu nibus princ. militibus dili in ordinandis testamentis servatio remissa G. 2, U. 23. 10. Heredes fiun veluti per const^em^. princ lem G. 3. 32. Const^io^. p tutoris auctoritate in m missionibus mulierum F 15. Principales const^es^ donatt. int. vir. et ux. U. Constitutionibus pr. co sum. certos Deos herede stituere U. 22, 5. Const^e^ legis Fabiae cognitione 14, 3. 2. Novellae co de plagiatoribus Coll. 14 Saepissime interdictum ab omnibus principibus quis mathematicorum ine se immisceret Coll. 15. Sub titulo 'de emto et dito' const^es^. Fr. V. 20,* 27.* 29.* 31,* 38.* 40.* Su tulo 'de usufructu' const^io^ V. 74.* Sub titulo 'de re ria' Fr. V. 113.* Sub ti 'de excusationibus' Fr. V. 131. 132, 134. 139, 149, 177^a^, 181, 189, 227. Su tulo 'de donatt.' Fr. V. 271; 280; 274, 275, 277; 282; 289,* 290;* 291.* Co de arbitri sententia ex pore Gregoriani, tit. de p Cons. 9, 17.*

NDEX RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM.

[illegible]

— [illegible] Papia G. 2. [illegible] — praeteritorum G. 2. 124—128: P. 3. 4 [illegible] U. 22. [illegible] I. F. 11: — in manumissi servi communi Fr. D. 10: P. 4. 12. 1: U. 1. 18.

Accusare qui prohibeantur Coll. 4. 4: — praesentes debent P. 5. 4. 11: 5¹. 3: 16. 11: accusatoris munus p. [illegible]: a^r. reus accitur p. [illegible]: — testes producit P. 5. 15. 1: Coll. 9, 3, 1: — crimina edit P. 5, 16. 14: ad accusationem innocentium qui coierint Coll. 8, 1, 1: 7, 2: accusationem refricare P. 1. 6^b, 1; acc^io. adult^ii.v. *adult.*; acc^e. testam^m. P. 5, 12, 4; ed. 2. (p. 76).

In aciem vocati p. [illegible]; in acie amissi liberi Fr. V. 199; in a^em. perductus equus G. 3, 196.

Acquiescere rebus divisis C[illegible] 2. 3.

Acquisitiones rerum U. 19: quiri nobis per quem po[illegible] G. 2. 86—94: 3, 163, [illegible] cf. Coll. 2. 3.

Acria et severa iudicia p. [illegible]

Apud acta constitutus pr[illegible] rator P. 1. 3. 1: Fr. V. [illegible] — professione donatio perfecta Fr. V. 266^a. 268, [illegible] donationem iudicis actis signare Fr. V. 249, 6: — cipere p. [illegible]; actorum fectio p. [illegible]: 'in actis sermo vester' duumvir nunciat Fr. V. 112; acta delevit vel falsis utitu[illegible] 5. 23. 5. 10: actis prae[illegible] mandandus libellus (p. [illegible]

Actiones. [v.: *iudicium*, *for[illegible]* *legis a^es*.] ius quod ad a^es tinet G. 1, 8; 4 per tot.: id referendum sit (p. [illegible]

Genera actionum

exponuntur G. 4. 1—10. a[illegible] legibus et S.C^t.s. profici[illegible] tur [ipso iure competunt ex praetoris iurisdiction[illegible] dent G. 4. 110—112; —n[illegible] legibus constitutae G. [illegible] cf. 3. 127, 210, 215—217 4. 109: —ex S.C^o. dantu[illegible] 255: — pr^is. ed^o. const[illegible] G. 2. 253: 3. 189; 4. 11, [illegible] 109: v. *praetoria*, *hono[illegible]* a.^es intra annum datae 110: cf. 3. 209: — bon[illegible] dei G. 4, 61—63; cf. 4, 4[illegible] (p. 306). — civiles P. 5 Fr. V. 47: — ex contr[illegible] G. 4, 7, 113: — contr[illegible] G. 4, 182: — ex delic[illegible] 4, 2, 182: — directa[illegible] ponuntur utiles] G. 4 Coll. 10, 7, 8; [opp. no[illegible] G. 4, 77; — duplic[illegible]

Singulae actiones.

De actionibus generalia pr[illegible]cepta.

[illegible] ancilla [illegible] [illegible] [illegible] lium [illegible] — in mancipatione [illegible] [illegible] — in [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] civium Rom. [illegible] [illegible] [illegible]. U. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] P [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] liberis [illegible] liberati [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Rom. [illegible] [illegible] Coll. 14. [illegible] — in [illegible] servavit civicam coronam capit p. [illegible] [illegible] in adulterio deprehensus Coll. 4. 5. [illegible]: ius proprium civium R. G. 1. 55. [illegible]. 119. 159: 2. 65: 3. 93: apud c[es]. R[os]. duplex dom. G. 1. 54: manc[ii]. locum habet inter c[es]. R[os]. cet. U. 19. 4: si c[s]. R[s]. a c[e]. R[o]. emeris U. 1. 16: inter c[es]. R[os]. iudicia leg[a]. aut imp[o]. cont[a]. G. 4. 104. 105. 109: civibus R[is]. non licet in servos saevire G. 1. 53: — plus legare quam dodrantem ed. 2. G. 2. 227: (p. 195): quando iis liceat liberis suis peregrinis fideicommissum relinquere ed. 2. (p. 206): 'c. R. esse' *litigator* in formula fori Rom[i].

[illegible] non potest ed. [illegible] [illegible] sacra. qu[illegible] cives faciant p. [illegible]: [illegible] R. p. [illegible]. [illegible]: [illegible] [illegible] esse. ut [illegible] haberent [illegible] Ad civitatem R[am]. q[illegible] [illegible] perveniant La[illegible] [illegible]—35. 55. 66—74. U. 3 per tot.: 7. 4: [illegible] nullus adi[illegible] 36: cf. 15. 16: ci[illegible] [illegible] G. 1. 93. 94: 3. [illegible]: Coll. 16. 7. 2: Caesar dare potest h[illegible] non verbis p. [illegible]: c[illegible] perit iuste manumi[illegible] 16. 17. 21: U. 1. 12. 3. 17: — amittitur 160—162: U. 11. 11 [illegible] priae civitates Lat[illegible] 1. 79: c[es]. sub in[illegible] R[o]. U. 24. 28: in [illegible] [illegible] accipiebantu[illegible] civitatis cives G. 1. ex qua civitate in al[illegible] abierat, in eandem p. [illegible]: ab hostibus versus G. 1. 187: q[illegible] civitatibus Romam p. [illegible]: nullius certa[illegible] civis U. 20. 14; s[illegible] civitatium iura r[illegible] G. 3. 96: c[as]. pere[illegible] iure utatur G. 3, 1[illegible] pop. et civitates [illegible] venit p. [illegible]: ord[illegible] Cons. 9. 14. inter civitatis dissereretur civ[is]. tradunt gen[illegible] p. 16; — adhibit[illegible] lium p. [illegible]. civita[illegible] devovetur p. [illegible]; non sepelitur P. 1[illegible] — incendium [illegible] Coll. 12, 5, 1; [illegible] P. 5, 21, 1. [illegible]

Cl. = Claudius p. [illegible]

[illegible]

Furnum secund. parietem commun. Coll. 12. 7. 8: in furno [illegible]

De furtis G. 3. 183—209: P. 2. 31; Coll. 7 p. tot.: p. [illegible]: furti tenetur qui rem alien. inv. dom. contrectat [illegible]

[illegible]

Furtum [illegible] ad necem [illegible] 2. 7.

Fuscinae in piscatoris instr[illegible] P. 5. [illegible]

Fustibus caesi fures P. 5. [illegible] item abigeatores Coll. 11 [illegible] et vaticinatores P. 5. 21 [illegible] fuste aliqm percutere G [illegible] — caedere *eod.* [illegible] Coll. 2. 6. 4.

Futura obl. .. praestatio [illegible] vanda praescriptione G. [illegible] 131: cf. ed. 2. (p. 306); [illegible]

[illegible]

[illegible] gigni p. [illegible]

In[illegible]m aes p. [illegible]: — [illegible] G. 4. 51: v. [illegible]

Ab inferis [illegible] appellatus Februarius p. [illegible]: 'mactus hoc vino inferio esto' p. [illegible]: inferiores partes = partis partes (p. [illegible]: inferior pars mundi p. [illegible]: — gradus G. 1. 99; U. 22, 34: inf[illegible]. coloniae p. [illegible]: socii inferioris loci

: [illegible] [illegible] tabulae [illegible]

[illegible] C[illegible]. 15. [illegible]

In [illegible] ex quibus [illegible] satis accipi potest [illegible]: — donare cui [illegible] P. 5. 11. 6: Fr [illegible]: [illegible] condemnati[illegible] [illegible] G. 4. 51. 52.

In[illegible] testam[illegible]. U. 2[illegible] [illegible]. 2. [illegible]. 145. 151: — [illegible] U. 24. [illegible].

In[illegible]tas aetatis, sexus [illegible] U. 11. [illegible].

In[illegible] quae duplentu[illegible] [illegible]. 4. 9. 171: P. 1. 19: [illegible] G. 3. 216: si [illegible] per damnationem [illegible] est G. 2. 282.

In[illegible] lex poenam Coll. 1[illegible] § 4. [illegible].

In[illegible] albae, insigne [illegible] p. [illegible].

Ingenuus qui sit G. 1[illegible] — [illegible] post moram [illegible] factam P. 2. 24. 4: — [illegible], celatus Coll. 14. [illegible]: ingenuitatis stat[illegible] infringitur venditione [illegible]: vel descriptione fam. [illegible] eod. 8: Fr. [illegible] 35: — imago anulis pra[illegible] Fr. V. 226: ingenuae iure tutela liberantur 194: et suae heredes U. 26. 8: — patronae [illegible] honoratae G. 3. 50: U. [illegible] ingenuae ancillae fi[illegible] S.C. G. 1. 160: cf. C[illegible] 7: p. [illegible]; ingenui qua[illegible] cere prohibeantur U. [illegible] — qui bona male di[illegible] U. 12, 3: — cives R[i]. [illegible] deducti G. 3, 56; ing[illegible] rum intestatorum hered[illegible] ed. 2. p. 206); ingenui vocantur, qui olim p[illegible] p. [illegible]: in ingenuorum

[illegible]

[illegible] Asiae [illegible] provincia[illegible] Itali[illegible] in Italia [illegible] Coll. [illegible]

I[illegible] U. [illegible] — [illegible] P. 1. 17. [illegible] — [illegible] Fr. V. 68: [illegible] Fr. V. 84: v. [illegible]

I[illegible] libertas G. 1. [illegible] U. [illegible] Fr. D. 14: F[illegible] V. [illegible]

Q[illegible] quod senatus iubet G. 1. 3. 4. 99: [illegible] [aut liberum aut h. et h.] esse iubes' G. 2. 117. 186. 2[illegible]. 267: U. 21. 1: 2. 7: dare iubere G. 2. 235: U. 24, 4: 'in fide tua esse iubes?' G. 3. 116: 4. 137: si iubente me tu ab alio stipuleris G. 2. 38: v. *iussum*. *fideiussor*.

Iudaico ritu qui se patiuntur circumcidi G. 5. 22. 3.

Iudex dabatur post leg. Pinar. G. 4. 15. 17[a]: I. E. iudex esto ed. 2. p. 74: per iudicis postulat[ionem]. l. a[ctionem]. G. 4. 12. 20: [illegible] p. [illegible]: [T. P. I. A. V. P. V. D. te pr. iudicem postulo uti des p. [illegible]]: 'de qua re A[quil]l. iudex addictus' cet. p. [illegible]: 'quid horum fuerit iudici [dies diffensus]' p. [illegible]: iudex condemnationis finem egredi non potest G. 4, 57: cf. 52: 3. 224: magni iudicis est statuere qd. quemque cuique praestare oportet ed. 2. p. 17: quae sub uno iudice [interveniente persona peregrini iudicis aut litigatoris] accipiuntur iudicia G. 4. 104. 105. 109: de iudicis officio et arbitrio v. *Off. et Arb.*: iudex quaestionis Coll. 1. 3. 1: — cui summa provinciae commissa est Fr. V. 249. 6; — pedaneus P. 5. 28: — ex compromisso sumtus P. 5. 5[a]. 1: indices contemnentes rescripta Cons. 8. 6. 7: — corrupti P. 5. 16. 12: 23. 10: 25. 2. 4: 28: Coll. 8. 5: qui iudicis errore v. iniquitate victoriam sperat G. 4. 178: iudici quid liceat, si dissentiant ICti G. 1. 7: — si reus faciat iniuriam P. 5. 4. 10: de iudicis amicitia qui mentiuntur P. 5. 25. 13: citra iudicantis auctoritatem si quis pignora abduxerit P. 2. 14. 5: de rebus auct[or]. iudicis poss. P. 5. 5[b]: iussu iudicis satis accipitur G. 3. 125: iudicum [apud Burgundiones] numerus dignus et legalis Cons. 7. 7: cf. p. [illegible]: — ampliori numero decernenda, si quae post rem iud[icatam]. in contentionem venerint Cons. 7. 10: cf. p. [illegible].

Iudicandi onere [munere] relevant filii Fr. V. 194, 197.

Iudicatorum bona venduntur G.

EMENDANDA VEL SVPPLENDA

in utraque iurisprud. anteiust. editione.

---

25 v. 5 / 26 v. 1 ab infimo lege Catus 1. / Catus 2. pro Catus 3.

44 v. 13 / 45 v. 11 ab i. in not. 5. lege 20 pro 19.

56 / 58 Ad Ateium Capitonem post locum in addendis ed. 2. p. 770. ex Macrob. Sat. 1, 14, 5. monstratum etiam hic pertinet de secularibus ludis.

34. ταύτης ἐπὶ χρόνον τῆς θυσίας ἀμεληθείσης, αὖθίς τινων συμπεσόντων ἀποθυμίων ἀνενεώσατο τὴν ἑορτὴν Ὀκταβιανὸς ὁ σεβαστός, προτελεσθεῖσαν μὲν ὑπάτων ὄντων Λυκίου Κηνσωρίνου καὶ Μάρκου Μαλλίου Πουηλίου, τότε δὲ [Λουκίου Κηνσωρίνου καὶ Γαΐου Σαβίνου] τὸν θεσμὸν Ἀτηΐου Καπίτωνος ἐξηγησαμένου, τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔδει τὴν θυσίαν γενέσθαι καὶ τὴν θεωρίαν ἀχθῆναι, τῶν πεντεκαίδεκα ἀνδρῶν, οἳ τὰ Σιβύλλης θέσφατα φυλάττειν ἐτάχθησαν, ἀνερευνησάντων. — Zosim. 2, 4.

Eodem sacrificio ad tempus neglecto, cum rursus adversi quidam casus accidissent, Octavianus Augustus ludos instauravit, factos illos quidem ante L. Censorino et M. Manlio Puelio coss. (a. u. 605) tunc autem [L. Censorino et C. Sabino[21]*] cum Ateius Capito leges ludorum exposuisset, tempus, quo rem sacram fieri atque edi spectacula oporteret, XVviri, ad quos oraculorum Sibyllinorum custodia pertinebat, investigassent.*

---

21) *potius L. Furnio et C. Iunio Silano a. u. 737.*

p. $\frac{61}{63}$ ante M. Valerium Probum inserendus est

C. CASSIVS LONGINVS

(sub Tiberio et sequentibus imperatoribus).

1. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens [et] aliquando tam uiolentum[1] decurrit, ut alueum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat, Cassius Longinus, prudentissimus uir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si uero maiore ui decurrens alueum mutasset, suum quisque modum[2] agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis uiolentia abreptum apparet; si uero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; at si ex communi, quisque suum reciperet. — Hygin. de gen. controu. in grom. vet. ed. Lachm. p. 124. cf. p. 17. 399.

p. 74 ed. 2. v. 5 a supremo lege iudex pro index.
p. 77 ed. 2. v. 6 ab i. in not. 91. dele aut quod . . . (44,4).
p. 133 ed. 1. v. 2. a s. lege praetor pro praeto.
p. $\frac{133\text{ v. }15-9}{143\text{ v. }15-9}$ ab i. in not. ad § 184 dele Nam et ibi ... not. 631.
p. 275 ed. 2. not. 52. lege l. tit. pro t. tit.
p. $\frac{404}{422}$ not. 13. lege Fr. V. 301. 298. pro Fr. V. 298.
p. $\frac{414}{432}$ not. 3. lege L. 5. D. quae res pign. pro L. 4.
p. 544 ed. 2. v. 4 a s. lege rei pro rel.
p. $\frac{529\text{ v. }15}{548\text{ v. }13}$ ab i. lege c. 9. pro c. 8.
p. $\frac{593}{612}$ v. 5 ab i. lege §§ 32—36 pro §§ 32. 36

---

1) *scr.* tanta uiolentia *vel* tam uiolenter 2) *puta olim assignatum, quem nunc Padus occupavit, iamque, quantum fieri potest, ex alveo derelicto sibi resarciendum: quasi haec mens in regione Padana assignantis fuerit, quam possessor ut alius b. possessionem agnoscit. unde non puto, Cassium in occupatoriis agris idem sensisse, ut* sensisse videtur Sic. *Fl. p. 151, 2 . . . 5.*

658 ed. 2. v. 1 a s. lege not. 47 pro 67.
$\frac{693}{714}$ not. 2. lege i. s. pro i. c.
723 ed. 2. v. 7 a s. lege not. 121. pro 120.
$\frac{729}{750}$ not. 1. citata lex est ex anno 213 et in Gregor. C. superstes; l. 2. ib. Haenel. cf. Cons. 1, 7.
$\frac{739\ \text{not. 6.}}{761\ \text{not. 9.}}$ l. 8. [9.] C. de pactis (2, 3) est ex anno 226 et in Greg. C. superstes; Haen. p. 3. cf. Cons. 1, 8 et 9, 11.

In indicibus emendanda.

4b. v. 15 a s. lege $\frac{16}{17}$, $\frac{40}{42}$, $\frac{59}{60.61}$ pro 16, 40, 59.
6a. v. 2 ab i. lege Favonius pro Iavonius.
6b. v. 19 ab i. lege Renatus pro Renata.
9b. v. 6 a. s. lege Fr. V. 229 pro Fr. V. 220.
8a. v. 1 et 19 ab i. dele 292.
10a. v. 3 a s. lege p. $\frac{72}{73}$ pro p. 72.
10a. v. 6 ab i. lege Fr. V. 249, 8 pro 249, 8.
11a. v. 12 ab i. lege p. $\frac{20}{21}$ pro p. 20.
11a. v. 11 ab i. lege p. $\frac{18}{19}$ pro 18.
13 v. 9 ab inf. lege U. 22, 23 pro 22, 23.
17a. v. 9 ab i. lege G. 1, 165 pro G. 1, 164.
17b. v. 4 ab i. lege U. 1, 2; pro U. 2,
23b. v. 10 ab i. dele 238.
23b. v. 8 ab i. lege p. $\frac{729}{750}$ pro $\frac{729}{850}$.
29a. v. 15 ab i. lege Coll. 15, 2, 4, 6* pro 15, 2, 4, 6.*
29a. v. 23 ab i. lege G. 2, 151[a]; pro 2, 151?
32b. v. 4 a s. lege Fr. V. 325*, pro Fr. V. 315*.
32b. v. 5 a s. lege Fr. V. 326* pro Fr. V. 316*.
33a. v. 20 ab i. lege Fr. V. 249, 1 pro Fr. V. 249, 1.
34b. v. 19 a s. lege U. 22, 6 pro U. 22, 5.
39b. v. 4 a s. lege G. 2, pro 2.
39b. v. 14 a s. lege U. 19, 2, 16 pro U. 19, 2; 16.
39b. v. 1, 2 ab i. lege U. 28, 3, 8 pro U. 28, 3; 8.
41a. v. 21 ab i. lege P. 5, 12, 1 pro P. 4, 5, 6.
44b. v. 6 ab i. lege P. 4, 6, 1, 3 pro P. 4, 6, 1; 3.
67a. v. 19 ab i. post 37 supple 45.
67a. v. 24 ab i. lege P. 3, 6, 9 pro P. 3, 6, 19.
93b. v. 18 a. s. lege p. $\frac{741}{762}$ pro p. $\frac{714}{735}$.
97b. v. 15 ab i. lege potest pro nequit.
106a. v. 6 ab i. lege P. 5, 22, 3 pro G. 5, 22, 3.
106b. v. 1 a s. lege (p. $\frac{255}{269}$) pro (p. $\frac{253}{267}$).
107a. v. 11 a s. post G. 4, 9 supple: 171;
127b. *v. 5 ab i. post* reis supple: an sit permissum.

p. 159a. v. 9 a s. lege G. 4, 82; cf. 2, 39 pro G. 2, 82; et ibidem v. 11 dele G. 2, 39.

In indicibus supplenda.

I. *in indice personarum:* Homerus G. 3, 141; Flavius Rumitalus Cons. 4, 10; Sabinianus Fr. V. 29; Flavius Severinus Fr. V. 201.

II. *in indice geographico:* Sirmium Cons. 9, 6; Tyria *purpura* G. 4, 53[a].

III. *in indice fontium:* lex Iulia repetundarum P. 5, 28. const[es]. Diocletiani et Maximiani [a. 293—304] de dolo in a[e]. depositi Coll. 10, 3; de probatione minoris aetatis, l. 4. C. de in int. rest. (2, 22, aliis 21) p. $\frac{737}{739}$.

IV. *in indice rerum:* Absenti poss[io]. acquiritur P. 5, 2, 2; inter absentes longi temp. praescr. P. 5, 2, 3; 5[a], 8; absente tutore alius datur U. 11, 22; absentes fugitivos comparari prohibitum I. F. 9; qui absens alium vi de poss[e]. summovit Fr. V. 288. Absolutus si dicatur pecunia iudici data P. 5, 16, 12. Accusator improbus Cons. 8, 8; accusari an possit, qui diremit coitum illicitum Coll. 6, 6. Acta quomodo conficiantur in Italia, Gallia, Burgundia (p. $\frac{703}{724}$); in actis se servum mentiri P. 5, 1, 4. Actori satisdatur Fr. V. 317; G. 4, 169; actoris procurator, cognitor Fr. V. 336, 3; 304, 2; (p. $\frac{700}{721}$); Cons. 3, 7, 8. ab actoribus celebratae functionum depensiones Fr. V. 288; actoris factum si comprobet dominus P. 4, 12, 8; maritus velut actor extraneus Cons. 8, 1. Aditam ante hereditatem ex ea quaesita Cons. 6, 7; —— fideicommissa non praestantur P. 4, 1, 14. Adipisc. poss. interd. p. $\frac{508}{526}$. Adoptivi sui heredes Coll. 16, 2, 2; 3, 4; et fratribus consanguinei *eod.* 3, 15; 6, 2. Adulti res pro curatore administrare P. 1, 4, 8; adulta sine t. a. procuratorem facit Fr. V. 326, 3. Aeris alieni primum locum obtinent funeris impensae P. 1, 21, 15. Aestimatio rerum ex hereditate alienatarum P. 1, 13[b], 3; — peculii G. 4, 73; aestimationis vel rei damnum pati I. F. 4[a]. Aetate longa in familia degere

V. 26. Affinitas impedit nuptias Coll. 6, 3, affinitatis contrahendae c^{a}. donatt. Fr. V. 262; affinem qui testam. facere prohibuit P. 5, 12, 2. Amicabilis deliberatio Cons. 7, 1. Inter amicos manumissio Fr. V. 261. Capitis dim^{e}. solvitur societas G. 3, 152, 153. De certis rebus non transigitur Cons. 4, 2. Circumcidere qui se patiuntur Iud. ritu; Iudaei si servos circumciderint P. 5, 22, 3, 4. Collationum ob cessationem distracta praedia Fr. V. 22. Communi iure P. 3, 4^{a}, 3. Cominus explicare Cons. 9, 4. Commeantes in via P. 5, 6, 2. Conscientiae velandae gr^{a}. P. 5, 16, 10. De corpore iuris cogitasse imperatores (p. $\frac{599}{619}$). Heres quadrantem retinet P. 3, 8, 1; — si damnosam dicat hereditatem U. 25, 16; — si de inoff. dixerit nec obtinuerit P. 4, 5, 10; — ex parte U. 17, 1; — an testis in testam. adhiberi possit G. 2, 108; — si testatorem occidisse dicatur P. 3, 5, 9; heredi a semet ipso legari n. potest U. 24, 22; hereditatis restitutio Cons. 9, 2. Imperiales sententiae Paulli (p. $\frac{336}{354}$). Iubendo novare P. 5, 8, 1. A iudice ad meliora reducta divisio Cons. 2, 5; — petere, ut integram reo conservet calumniae causam p. $\frac{747}{769}$. Iudicatum solvi satisdat dominus, non cognitor Fr. V. 317, 340, 3. Liber homo nullo pretio aestimatur P. 5, 1, 1. Martius a Marte p. $\frac{8}{9}$. Mixto iure constitui iniur. a^{em}. P. 5, 4, 8. Post mortem patris natus Coll. 16, 3, 7, 11, 15. Munere praesenti opulentare Fr. V. 249, 1. Mutare cognitorem vel actorem Fr. V. 335. Obtinere vim iustae petitionis P. 5, 12, 11. Praeter oculos domini ire p. $\frac{58}{59}$. Pater filiae tutorem destinat Fr. V. 202; — an filii no^{e}. a^{e}. rei ux. teneatur; peculii quantitas in hanc a^{em}. deducta Fr. V. 102. Patrona, si servo liberti se iunxerit P. 2, 21^{a}, 13, 16; — si ad libertum fundum donationis c^{a}. transtulit Fr. V. 313. Pecunia fenebris p. $\frac{742}{764}$; — nostro no^{c}. mutua data; — oblata creditori, ne distrahat Fr. V. 334. Ex post facto perfecta donatio Fr. V. 255; lex utrum in post facta an et in ante facta valeat p. $\frac{13}{14}$. Postulare *adv. ea Fr. V.* 325; postulationem alius ratam

restitui G. 4, 125. Suscipere aurum G. 1
alienum G. 1, 192. Testator si decessisse
fact. testam. G. 2, 244; testatoris liberi et
bent ius antiquum U. 18; — in pot^{e}. qui e
stam. esse non debet G. 2, 105; U. 20, 3.
litem instruere Coll. 8, 7, 2. Uti frui si pr
dicetur Fr. V. 91.

